

خصوصیات

- ☆ اعراب
- ☆ تحت السطور ترجمہ
- ☆ خلاصہ دمتن
- ☆ اغراض دجامی
- ☆ فوائد نادرہ
- ☆ نکات، لطیفہ
- ☆ نقشہ جات

معرب

مبنی

مکتبہ رحمانیہ

محکمہ جنگ قصہ خوان بازار پشاور

0302- 62 09 815

حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

دعوی مشہور اور مشکل ترین کتاب اسانہ شرحہ

فَيْضُ الْجَامِي

پُستو شرح

مُلَاجِمِي

تالیف

حضرت مولانا عبد الرحمن جامی رحمہ اللہ

ترتیب

مولانا محمد فیض الہادی حقانی

پسند فرمودہ

شیخ الحدیث حضرت مولانا محمد الازہری

حنفی شافعی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

کفایت دینی کتب خانہ

کفایت اللہ ابن صدیق

وائس ایپ گروپ ٹیلی گرام چینل
اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی،
حنبلہ، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف
زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں،
فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

کفایت اللہ ابن صدیق
حنبلہ
+923052488551
+923247442395

easypaisa
بہترین سہولتیں

مالکی

فيض الجامي

مبني

پښتو شرح د

مُعرَّب

شرح جامي = جزء ثاني =

مُرتب :

مولوي محمد فيض الهادي " حقاني "

فاضل دارالعلوم حقانيه اكوړه خټک

مدرس بمدرسة عبدالله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

لنډي سړک چارسده روځ، پشاور

ناشر :

مکتبه رحمانيه محله جنگي پشاور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دکتاب نوم : فیض الجامی پستو شرح دشرح جامی

مصنف : حضرت مولانا عبدالرحمن جامی رَحْمَةُ اللهِ

مُرْتَب : ابوالطیب مولوی محمد فیض الہادی "حقانی"

فاضل دارالعلوم حقانیہ اکوڑہ خٹک
مدرس بمدرسة عبدالله بن مسعود رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ چارسدہ روڈ، پشاور

تصحیح : مولوی نصیر الدین "حقانی"

فاضل دارالعلوم حقانیہ اکوڑہ خٹک

تصحیح و نظر ثانی : مولوی محمد جان "حقانی"

فاضل دارالعلوم حقانیہ اکوڑہ خٹک

نظر ثالث : مولوی حافظ عبدالصبور "حقانی"

فاضل دارالعلوم حقانیہ اکوڑہ خٹک

کمپوزنگ : ابوبدر کمپوزنگ سنٹر، پشاور

پروپرائیٹر : ابوالطیب "حقانی" موبائل نمبر : 0311-9316109

سال اشاعت بار اول : ۱۴۳۵ھ موافق ۲۰۱۴ء

سال اشاعت بار سوم : ۱۴۳۷ھ موافق ۲۰۱۶ء

ناشر : مکتبہ رحمانیہ محلہ جنگی پشاور

﴿ دچاپ تول حقوق دناشر سرہ محفوظ دی ﴾

فهرست جزء ثاني :

۱	د حال مثالونه	۷	۲۶	د تمیز د غیر مقدار	۲۳
۲	د حال د عامل ذکر	۹	۲۷	د تمیز دوهم قسم	۲۵
۳	د حال شرائط	۱۰	۲۸	د رفع د ابهام د تمیز مثال	۷۱
۴	فائده	۱۳	۲۹	د تمیز نور احکامات	۷۲
۵	په ذوالحال باندې د حال	۱۷	۳۰	د تمیز د ذکر شوو	۷۵
۶	په ذوالحال باندې د حال	۱۹	۳۱	د صفت منتصب عنه یا	۷۸
۷	تبصره	۲۲	۳۲	تمیز د خپل عامل نه	۸۰
۸	فائده	۲۲	۳۳	د نحو یا نو اختلاف	۸۳
۹	په ذوالحال باندې د حال	۲۳	۳۴	اَلْمُسْتَعْنَى	۸۲
۱۰	اسم جامد او مشتق	۲۶	۳۵	د مستثنی تعريف	۸۲
۱۱	حال جمله واقع کیدل	۳۲	۳۶	د مستثنی په اعتبار د	۹۱
۱۲	د حال د جملي واقع	۳۳	۳۷	د مستثنی د منصوب	۹۴
۱۳	په مختلفو افعالو کې	۳۶	۳۸	فائده	۹۵
۱۴	په جمله ماضیه جالبه	۳۸	۳۹	د مستثنی د منصوب	۹۶
۱۵	د حال د عامل د حذف	۴۱	۴۰	د خلا او د عدا نه پس د	۹۸
۱۶	د حال د عامل د حذف	۴۳	۴۱	د ما خلا او ما عدا نه پس	۱۰۱
۱۷	د حذف وجوبي شرط	۴۴	۴۲	د لیس او د لایکون نه پس	۱۰۴
۱۸	اَلْمُتَنَبِّئُ	۴۶	۴۳	په کلام موجب کې د	۱۰۵
۱۹	د تمیز تعريف	۴۶	۴۴	مستثنی معرب په	۱۰۸
۲۰	د تمیز په تعريف کې د	۴۹	۴۵	د دوه سوالونو جوابات	۱۱۱
۲۱	د تمیز اقسام	۵۱	۴۶	په تیرې شوي قاعدې	۱۱۴
۲۲	د تمیز اول قسم	۵۱	۵۲	مستثنی په محل باندې	۱۱۶
۲۳	د یو سوال مقدر جواب	۵۵	۵۳	یو اعتراض او دهغې	۱۲۲
۲۴	تمیز مفرد او جمع راوړو	۵۷	۵۴	د مستثنی د اعراب د خلورم	۱۲۴
۲۵	د مفرد مقدار تمیز	۶۰	۵۵	د اعراب غیر بیان	۱۲۵

۱۸۲	دما و لاد معطوف اعراب	۵۳	۱۳۱	الایہ غیر باندی د حمل ...	۲۷
۱۸۴	﴿ اَلْمَجْرُورَات ﴾	۵۴	۱۳۳	الایہ غیر باندی د حمل ...	۲۸
۱۸۴	د مجرور اتو تعریف	۵۵	۱۳۵	دیوی او دستواد اعراب ...	۲۹
۱۸۷	د مضاف الیه تعریف	۵۶	۱۳۶	حَبْرُكَانَ وَأَخَوَاتُهَا	۳۰
۱۸۹	د اضافت شرائط	۵۷	۱۳۶	د خبر د کان تعریف	۳۱
۱۹۴	د اضافت اقسام	۵۸	۱۳۸	د کان د خبر احکامات	۳۲
۱۹۶	د اضافت معنوی اقسام	۵۹	۱۴۱	په خبر د کان کې د ...	۳۳
۲۰۱	د خبر د اضافت د استعمال ...	۶۰	۱۴۳	د خبر د کان د عامل د ...	۳۴
۲۰۳	د اضافت معنوی فوائد	۶۱	۱۴۵	إِسْمُ إِنْ وَأَخَوَاتُهَا	۳۵
۲۰۷	د اضافت معنوی شرائط	۶۲	۱۴۵	د ان د اسم تعریف	۳۶
۲۱۰	د یو سوال مقدر جواب	۶۳	۱۴۷	اَلْمَنْصُوبُ بِلَا اَلْفِ لِنَفْيِ ...	۳۷
۲۱۲	د اضافت لفظی تعریف	۶۴	۱۴۷	دهغه منصوب د لا	۳۸
۲۱۳	د اضافت لفظی فائده	۶۵	۱۵۱	د منصوب بلا الی	۳۹
۲۱۵	په اضافت لفظی کې په ...	۶۶	۱۵۴	د لای نفی جنس د ...	۴۰
۲۱۸	په اضافت لفظیه کې په ...	۶۷	۱۵۶	د یو سوال مقدر جواب	۴۱
۲۱۹	په اضافت لفظی کې د ...	۶۸	۱۵۸	په لاحول ولاقوة الابالنه ...	۴۲
۲۲۰	د امام فراء رَحْمَةُ اللهِ اُول ...	۶۹	۱۶۳	په لای نفی جنس باندی ...	۴۳
۲۲۳	فائده	۷۰	۱۶۶	د لای نفی جنس د صفت ...	۴۴
۲۲۵	تبصره	۷۱	۱۶۹	د لای نفی جنس د معطوف ...	۴۵
۲۲۷	د امام فراء رَحْمَةُ اللهِ وَهُمْ ...	۷۲	۱۷۱	فائده	۴۶
۲۲۹	د امام فراء رَحْمَةُ اللهِ رِیم ...	۷۳	۱۷۱	د یو سوال مقدر جواب	۴۷
۲۳۴	د ماتن د عبارت یو بل	۷۴	۱۷۴	په ماقبل باندی د تفریع	۴۸
۲۳۷	د صفت موصوف اود	۷۵	۱۷۸	د ای نفی جنس د اسم	۴۹
۲۳۹	د موصوف صفت طرف	۷۶	۱۷۹	حَبْرُ مَا وَلَا الْمُشَبَّهَتَيْنِ بِلَيْسَ	۵۰
۲۴۲	د صفت موصوف طرف	۷۷	۱۷۹	د ما و لا المشبهتين بلیس ...	۵۱
۲۴۴	د عام خاص طرف ته د	۷۸	۱۸۱	د ما و لاد عمل باطل	۵۲

۷۹	فائده	۲۴۸	۱۰۵	د معرفي د اقسامو مراتب	۳۰۴
۸۰	د يو سوال مقدر جواب	۲۴۸	۱۰۶	په ذکر شوي قاعده ...	۳۰۴
۸۱	د اسم صحيح ياه ...	۲۵۰	۱۰۷	په ذکر شوي قاعده ...	۳۰۶
۸۲	په اسم صحيح کې د ...	۲۵۲	۱۰۸	د عطف د دوهم قسم ...	۳۰۸
۸۳	د اسم صحيح په آخر کې ...	۲۵۴	۱۰۹	د تعريف د قيودو فوائد	۳۱۱
۸۴	د اسم صحيح په آخر کې ...	۲۵۵	۱۱۰	د عطف د تعريف نور ...	۳۱۳
۸۵	د اسم مسته مکبره ياه ...	۲۵۷	۱۱۱	په ضمير مرفوع متصل ...	۳۱۸
۸۶	د حمي او د هني حکم	۲۶۰	۱۱۲	په ضمير مرفوع منفصل ...	۳۲۰
۸۷	د فم او د نورو اسماء ...	۲۶۱	۱۱۳	په ضمير مجرور باندې ...	۳۲۳
۸۸	د ذو د اضافت حکم	۲۶۴	۱۱۴	يو سوال او دهغې جواب	۳۲۷
۸۹	﴿التَّوَابِعُ﴾	۲۶۷	۱۱۵	معطوف د معطوف عليه ...	۳۲۹
۹۰	د توابعو تعريف	۲۶۸	۱۱۶	په ذکر شوي قاعده باندې ...	۳۳۳
۹۱	د توابعو په تعريف کې ...	۲۷۲	۱۱۷	د يو سوال مقدر جواب	۳۳۴
۹۲	په تعريف د توابعو ...	۲۷۵	۱۱۸	په يو عاطف باندې دوه ...	۳۳۶
۹۳	د نعت تعريف	۲۷۷	۱۱۹	د امام فراء رَحْمَةُ اللَّهِ د ...	۳۴۱
۹۴	د نعت فائدي	۲۸۰	۱۲۰	د امام سيويو رَحْمَةُ اللَّهِ د ...	۳۴۲
۹۵	په مختلف فيہ مسئله ...	۲۸۲	۱۲۱	د ريم قسم د تاکيد تعريف	۳۴۳
۹۶	جمنه خبريه د نکرې ...	۲۸۲	۱۲۲	د تعريف د قيودو فوائد	۳۴۶
۹۷	د نعت اقسام	۲۹۰	۱۲۳	د تاکيد اقسام	۳۴۸
۹۸	په لسو امورو کې صفت ...	۲۹۱	۱۲۴	تاکيد معنوي	۳۵۱
۹۹	په پنځو امورو کې صفت ...	۲۹۳	۱۲۵	د تاکيد معنوي د الفاظو ...	۳۵۲
۱۰۰	يو اعتراض او د هغې ...	۲۹۶	۱۲۶	د کل او د اجمع تفصيل	۳۵۵
۱۰۱	په باقي امورو کې ...	۲۹۸	۱۲۷	د ضمير مرفوع متصل ...	۳۵۷
۱۰۲	د ضمير صفت يا ...	۳۰۰	۱۲۸	په ضمير مرفوع متصل	۳۵۹
۱۰۳	د يو سوال مقدر جواب	۳۰۱	۱۲۹	اکتاع او ددې داخواتو ذکر	۳۶۰
۱۰۴	د صفت متعلق يوه قاعده	۳۰۲	۱۳۰	خلورم قسم د بدل تعريف	۳۶۱

۴۸۲	بحث د اسماء اشاراتو	۱۵۲	۳۲۳	د تعريف د قيودو فوائد	۱۳۱
۴۸۲	تعريف د اسماء اشاراتو	۱۵۷	۳۲۲	د بدل اقسام	۱۳۲
۴۹۲	حروف خطاب	۱۵۸	۳۲۸	د بدل الكل تعريف	۱۳۳
۵۰۴	تعريف د اسم موصول	۱۵۹	۳۷۱	د بدل البعض تعريف	۱۳۴
۵۳۵	بيان داي او اية	۱۶۰	۳۷۱	د بدل الاشتمال تعريف	۱۳۵
۵۳۲	حكم داي او اية	۱۶۱	۳۷۴	د بدل الغلط تعريف	۱۳۶
۵۴۲	تعريف د اسماء افعالو	۱۶۲	۳۷۵	د بدل احكامات	۱۳۷
۵۵۷	تعريف د اسماء اصواتو	۱۶۳	۳۷۲	پد اعتبار د اظهار او اضمار	۱۳۸
۵۲۳	مركبات معدوده	۱۶۴	۳۷۷	ننخم قسم د عطف بيان	۱۳۹
۵۲۸	حكم د مركباتو	۱۶۵	۳۸۱	په عطف بيان او بدل كي	۱۴۰
۵۷۳	تعريف د كناياتو	۱۶۶	۳۸۳	په ذكر شوي شعركي	۱۴۱
۵۷۲	كنايات	۱۶۷	۳۸۲	﴿الكتبي﴾	۱۴۲
۵۹۴	حكم د اسماء استفهام	۱۶۸	۳۸۲	تعريف د مبني	۱۴۳
۵۹۸	بل قانون په كم كي	۱۶۹	۴۰۰	القاب د مبني	۱۴۴
۲۰۱	حذف د مميز د كم	۱۷۰	۴۰۳	حكم د مبني	۱۴۵
۲۰۵	بيان د اسماء ظروفو	۱۷۱	۴۰۴	اقسام د اسم مبني	۱۴۶
۲۱۳	بيان د حيث او حكم د دي	۱۷۲	۴۰۷	د بعض د قيد بيان	۱۴۷
۲۱۲	بيان د اذا او حكم د دي	۱۷۳	۴۰۸	تعريف د مضمير	۱۴۸
۲۲۲	بيان د اين او اني او حكم	۱۷۴	۴۱۲	د ضمير اقسام	۱۴۹
۲۳۱	بيان د مذ او منذ	۱۷۵	۴۲۰	په اعتبار د اعراب سره	۱۵۰
۲۳۹	بيان د لدی او حكم د دي	۱۷۶	۴۲۹	حكم د هريوي يو عي	۱۵۱
۲۴۲	بيان د قط او حكم د دي	۱۷۷	۴۵۰	غوره مذهب په باب د	۱۵۲
۲۴۵	بيان د وحي د بناء د ظروفو	۱۷۸	۴۵۹	حكم د است او دندن	۱۵۳
				حكم د ضمير د قصي	۱۵۴
				صعقه وچه	۱۵۵

د حال مثالونه:

مِثْلُ ضَرْبَتْ زَيْدًا قَائِمًا مِثَالًا لَلْفِعْلِ الْمَلْفُوظِ حَقِيقَةً فَإِنَّ فَاعِلِيَّةَ تَاءِ الْمُتَكَلِّمِ وَ مَفْعُولِيَّةَ زَيْدًا
 لکه ضربت زید قائماً امثال دي دهغه لفظي چې ملفوظ وي حقیقه ځکه فاعلیت تاء، متکلم او مفعولیت زید
 إِنَّمَا هِيَ بِإِعْتِبَارِ لَفْظِ هَذَا الْكَلَامِ وَمَنْظُوقِهِ مِنْ غَيْرِ إِعْتِبَارِ مَعْنَى خَارِجٍ عَنْهُ وَهِيَ مَلْفُوظَانِ حَقِيقَةً وَ
 دا په اعتبار د لفظ ددې کلام او د منطوق سره دي په غیر اعتبار د خارج د معنی نه او دا دواړه ملفوظ دي حقیقه او
 زَيْدًا فِي الدَّارِ قَائِمًا مِثَالًا لَلْفِعْلِ الْمَلْفُوظِ حُكْمًا فَإِنَّ فَاعِلِيَّةَ الضَّمِيرِ الْمُسْتَكِنِ فِي الْقَرْفِ إِنَّمَا هِيَ بِإِعْتِبَارِ لَفْظِ
 زید في الدار قائماً امثال دي د لفظي ملفوظ حکماً ځکه چې فاعلیه ضمیر مستکن په ظرف کې دا په اعتبار د لفظ
 هَذَا الْكَلَامِ وَ مَنْظُوقِهِ مِنْ غَيْرِ إِعْتِبَارِ مَعْنَى خَارِجٍ عَنْهُ وَ الضَّمِيرِ الْمُسْتَكِنِ مَلْفُوظٌ حُكْمًا وَ
 ددې کلام او د منطوق سره دي په غیر اعتبار د معنی نه چې خارج وي ددې نه او ضمیر مستکن ملفوظ وي حکماً او
 هَذَا زَيْدٌ قَائِمًا مِثَالًا لِلْمَعْنَوِيِّ لِأَنَّ مَفْعُولِيَّةَ زَيْدٍ لَيْسَتْ بِإِعْتِبَارِ لَفْظِ هَذَا الْكَلَامِ وَ مَنْظُوقِهِ بَلْ
 هدا زید قائماً امثال دي د معنوي ځکه مفعولیت زید نه دي په اعتبار د لفظ ددې کلام او د منطوق سره بلکې په
 بِإِعْتِبَارِ مَعْنَى الْإِهَارَةِ أَوْ التَّثْنِيَةِ الْمُفْهُومَيْنِ مِنْ لَفْظِ هَذَا وَلَا شَكَّ أَنَّهَا
 اعتبار د معنی د اشارې او د تنبیه سره دي چې معلومېږي ددې لفظ نه او شته څه شک چې دا دواړه د دهغه قبیلې نه،
 لَيْسَ مِمَّا يَقْصِدُ الْمُتَكَلِّمُ الْإِخْبَارَ بِهِمَا عَنْ نَفْسِهِ حَتَّى يُعَدَّرَ فِي تَكْلِيمِ الْكَلَامِ أَهْضًا أَوْ
 نه دي چې قصد کوي متکلم اخبار په دې سره دخپل نفس نه تر دې پورې چې مقدار کړي په نظم د کلام کې اهض او
 أَتَيْهِ وَ يَصِغُ زَيْدٌ مَفْعُولًا بِهِ لَفْظًا بَلْ مَفْعُولِيَّتُهُ إِنَّمَا هِيَ بِإِعْتِبَارِ مَعْنَى أَهْضٍ أَوْ أَتَيْهِ الْخَارِجِ عَنْ
 انبه او گرځي زید مفعول به لفظي بلکې مفعولیت یې دا په اعتبار د معنی د اهض او انبه سره دي چې خارج دي د
 مَنْظُوقِ الْكَلَامِ الْمُتَعَبَّرِ لِصِحَّةِ وَقْعِ الْقَائِمِ حَالًا فِيهِ مَعْنَوِيَّةٌ لَا لَفْظِيَّةٌ.
 منطوق د کلام د وچې د معتبرولو د صحت وقوع قائم نه حالاً نو دا معنوي دي نه لفظي.

خلاصه د متن: صاحب د کافيې په دې عبارت کې د حال مثالونه بیانوي چې ضربت زید قائماً
 داد عامل لفظي حقيقي لفظي مثال دي او زید في الدار قائماً داد عامل لفظي حکمي مثال دي او
 هدا زید قائماً داد عامل معنوي مثال دي

اغراض د جامي: مثال لفظي: په دې عبارت کې غرض د شارح د ممثل له د تعیین بیان دي
 ضربت زید قائماً داد دهغه عامل لفظي مثال دي کوم چې حقیقتاً ملفوظ وي ځکه چې تاء د
 متکلم د فاعلیت او زید د مفعولیت لفظ د کلام او منطوق د کلام اعتبار څخه دي دیو داسی

معنی د معتبرولو د وجې نه ، نه دي کوم چې خارج عن الکلام دي پس دا دواړه حقیقه ملفوظ دي

مثال للفظي الملفوظ حکماً: په دې عبارت سره غرض د شارح د ممثل له د تعین بیان دي زید فی الدار قائماً داد هغه لفظي مثال دي کوم چې حکماً ملفوظ وي ځکه چې هغه ضمیر کوم چې په ظرف کې پټ دي د دې فاعلیت منطق کلام اود لفظ کلام څخه دي اوحارج عن الکلام دیوې معنی د معتبرولو د وجې نه ، نه دي .

مثال للمعنوي: په دې عبارت سره غرض د شارح د ممثل له د تعین بیان دي هدا زید قائماً داد معنوي مثال دي ځکه چې د زید مفعولیت د لفظ کلام اود منطق کلام دا اعتبار څخه نه دي بلکه معنی اشاره اوتنبیه د وجې نه دي کوم چې د لفظ هدا نه فهمیږي

ولاشک: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: په هدا کې د هاء معنی ائبه اود ذا معنی اشیو ده نو د زید مفعولیت معنوي نه شو ځکه چې دده مفعولیت د لفظ دهذا څخه فهمیږي کوم چې منطق کلام دي لهذا ستا کلام چې زید مفعولیت اومنتوق کلام څخه نه دي داڅنگه صحیح دي ؟

جواب: د متکلم مقصود مطلق اشاره اوتنبیه ده نه هغه اشاره کومه چې متکلم طرف ته منسوب ده د دې دپاره چې په نظم دکلام کې دننه اشیو او ائبه مقدر ومنل شي او د زید مفعولیت په اعتبار د لفظ شي بلکه اشیو او ائبه داد لفظ کلام نه خارج دی اود فحوی دکلام نه فهمیږي لکه څنگه چې ویلي ملا محمد عمر کابلي په سوال کابلي کې لیکلي دي چې
هل هبا خارجان عن منطق الكلام ومفهومان عن فحواه فلا يكون منطقين بل مفهومين . (سوال کابلي ص ۲۳۳).

چې بلکې دادواړه خارج دي د منطق کلام نه اوفهمیږي د فحوی دکلام نه نودانه دي منطقین بلکې دا د فحوی اود سیاق کلام نه فهمیږي .

المعتبر: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: که چیرته اشیو او ائبه دا دواړه د منطق کلام نه خارج دي نو بیا د دې د معتبرولو څه ضرورت دي ؟

جواب : دا ځکه معتبرولې شي چې قائماً حال جوړول صحيح شي.

د حال د عامل ذکر :

وَعَامِلُهَا أَيْ عَامِلُ الْحَالِ إِمَّا الْفِعْلُ الْمَلْفُوظُ أَوْ الْمَقْدَرُ نَحْوُ مَضْرُوبٌ زَيْدٌ قَائِمًا وَزَيْدٌ فِي الدَّارِ قَائِمًا إِنْ كَانَ
او عامل ددې يعنې عامل د حال يابه فعل ملفوظ وي او يابه مقدر لکه ضربت زید قائماً و زید في الدار قائماً که چیرته
الْفَرْقُ مَقْدَرًا أَوْ بِالْفِعْلِ أَوْ هَبْنَاهُ وَ هُوَ مَا يَفْعَلُ عَنْهُ الْفِعْلُ وَ هُوَ مِنْ تَرْكِيبِهِ
ظرف د فعل سره مقدر وي یا شبه فعل هغه دي چې عمل کوي په شان د فعل اود د فعل د ترکیب څخه
كَاسِمِ الْقَاعِلِ نَحْوُ زَيْدٌ ذَاهِبٌ رَاكِبًا وَ زَيْدٌ فِي الدَّارِ قَائِمًا إِنْ كَانَ الْفَرْقُ مَقْدَرًا بِاسْمِ الْقَاعِلِ وَ
وي په شان د اسم فاعل لکه زید ذاهب را کباً و زید في الدار قائماً که چیرته ظرف مقدر وي د اسم فاعل پورې اولکه په
كَاسِمِ الْمَفْعُولِ نَحْوُ زَيْدٌ مَضْرُوبٌ قَائِمًا وَ الصِّفَةُ الْمُشَبَّهَةٌ نَحْوُ زَيْدٌ حَسَنٌ ضَاحِكًا أَوْ مَعْنَاهُ الْمُسْتَنْبِطُ مِنْ فِعْوَى
شان د اسم مفعول لکه زید مضروب قائماً او صفت مشبهه لکه زید حسن ضاحک یا معنی ددې چې مستنبط وي د شیان
الْكَلَامِ مِنْ غَيْرِ التَّصْرِيحِ بِهِ أَوْ تَقْدِيرِهِ كَالْإِسَارَةِ وَ التَّنْبِيهِ فِي نَحْوِ هَذَا زَيْدٌ قَائِمًا كَمَا مَرَّ وَ كَالْإِدَاوِ وَ التَّمْيِيزِ
د کلام نه په غیر تصریح او تقدیر نه لکه اشاره او تنبیه په هدا زید قائماً که مخکې ددې ذکر تیر شوې اونداء او تمنی
وَ التَّوَجُّهِ وَ التَّشْبِيهِ فِي نَحْوِ يَا زَيْدٌ قَائِمًا وَ لَيْتَكَ عِنْدَنَا مُقِيمًا وَ لَعَلَّه فِي الدَّارِ قَائِمًا وَ كَأَنَّهُ أَسَدٌ صَالِحًا.
او ترجی او تشبیه په یا زید قائماً او لیتک عندنا مقیم یا ولعله في الدار قائماً او کانه اسد صالحاً.

خلاصه دمتن : صاحب د کافيې وايي چې د حال عامل به يا فعل وي او يا شبه فعل او يا به په

معنی د فعل وي بيا فعل عام دي برابر خبره ده که لفظاً وي او يا مقدر د لفظاً مثال لکه ضربت زید قائماً د فعل مقدر مثال لکه زید في الدار قائماً دابه د فعل مقدر مثال هله جوړېږي چې کله د ظرف متعلق فعل مقدر وي لکه څنگه چې دبصرې د نحویانو مذهب دي .

اغراض د جامي : هو : په دې عبارت سره شارح د شبه فعل تعريف بيانوي چې شبه فعل هغه دي کوم چې د فعل والاعمل کوي او د فعل د ترکیب څخه وي يعنې د فعل د مادې څخه وي لکه اسم فاعل اسم مفعول، صفت مشبهه وغيره د اسم فاعل ملفوظ مثال لکه زید ذاهب را کباً ، د اسم فاعل مقدر مثال لکه زید في الدار قاعداً په شرط ددې چې د ظرف متعلق اسم فاعل مقدر وي لکه څنگه چې د کوفې د نحویانو مذهب دي د اسم مفعول مثال لکه زید مضروب قائماً د صفت مشبهه مثال لکه زید حسن ضاحکاً .

او معناه : په دې عبارت سره غرض د شارح د فعل د معنی وضاحت کول دي چې معنی د فعل هغه

ده کوم چې دفحوی اودسوق کلام نه مستنبط وي لکه څنگه چې نه دفعل تصریح وي اونه مقدر وي لکه اشاره تنبيه ، نداء ، تمني ، ترجي وغيره اوداشارې اودتنبيه مثال لکه هدازيد قائما ددې معنی اهد يا انبه زيدا قائما دي دتمني مثال لکه ليتک عندنا مقيما ددې معنی ده تميتک عندنا قائما اودترجي مثال لعلي في الدار قائما ددې معنی ترجيته في الدار قائما ده دتشبيه مثال لکه کانه اسد صائلا ددې معنی اهبه اسدا قائما ده

د حال شرائط :

وَهُوَ ظَاهِرٌ أَنَّهُ هُوَ الظَّاهِرُ لَئِنْ تَكُنْ تَكُنْ لَكِنَّ التَّكْوِينَ أَصْلُ الْقَرْصِ وَ هُوَ تَقْوِينُ
اوشروط ددې يعنې شرط دحال داډې چې وي به نکره ځکه چې اصل دي اودحال نه غرض هغه مفيد کول د
الْحَدِيثِ الْمُنْسُوبِ إِلَى صَاحِبِهَا يَخْصُلُ بِهَا وَ التَّعْرِيفُ زَائِدٌ عَلَى الْقَرْصِ
حدث دي چې منسوب وي ذوالحال طرف ته چې حاصل يري غرض دنکړې نه اوتعريف دايوزاندې په غرض باندې
وَأَنْ يَكُونَ صَاحِبُهَا مَعْرِفَةً لِأَنَّهُ مَحْكُومٌ عَلَيْهِ فِي الْمَعْلَى فَكَانَ الْأَصْلُ فِيهِ التَّعْرِيفُ
ياداچې وي صاحب ددې معرفه ځکه چې ذوالحال دامحکوم عليه دي په معنی کې نواصل په دې کې تعريف دي
غَالِبًا أَنْ لَيْسَ إِهْتِزَاجُهَا بِكَوْنِ صَاحِبِهَا مَعْرِفَةً فِي جَمِيعِ مَوَادِّهَا بَلْ فِي غَالِبِ مَوَادِّهَا أَيْ
غالبايعني نه دي شرط ددې په کيدو دصاحب ددې کې معرفه په ټولو موادو کې بلکې په غالب موادو کې يعنې
أَكْثَرِهَا وَ بَيَانُ ذَلِكَ أَنَّ مَوَادَّ وَقُوعِ الْحَالِ عَلَى قِسْمَيْنِ أَحَدُهُمَا مَا يَكُونُ ذُو الْحَالِ فِيهِ
په اکثرددې کې اوبيان ددې چې مواد دوقوع دحال په دوه قسمه دي يوددې نه هغه دي چې وي ذوالحال په دې کې
لِكَرْهٍ مَوْصُوفَةٌ كَخَوْ جَاءَنِي رَجُلٌ مِنْ بَنِي تَيْمِمْ قَارِسًا أَوْ مُغْنِيَةً غَنَاءَ الْمَعْرِفَةِ لِاسْتِغْنَائِهَا كَخَوْ
نکره موصوفه لکه جاءني رجل من بني تميم قارسا وايه فائده ورکوي فائده دمعرفې دوجې داستغراق نه لکه
قَوْلِهِ تَعَالَى فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ أَمْرًا مِنْ عَيْنِنَا إِنْ جَعَلْتَ أَمْرًا حَالًا مِنْ كُلِّ أَمْرٍ أَوْ وَاقِعَةً فِي
داقول دالله تعالی فيها يفرق كل امر حكيم امرًا من امرنا که چيرته وگرځوي امر حال دکل امرنه اويواقع وي په
بَيِّنِ الْإِسْتِفْهَامِ كَخَوْ هَلْ أَتَاكَ رَجُلٌ زَاكِيًا أَوْ بَعْدَ إِلَّا تَقْضَى لِلتَّقِي كَخَوْ مَا جَاءَنِي رَجُلٌ إِلَّا زَاكِيًا أَوْ
ځاي داستفهام کې لکه هل اټاک رج ، راکیا وايوي نکره پس دالادپاره دما تولو دنفې لکه ماجا في رجل الاراکیا ويا
مُقَدِّمًا عَلَيْهِ الْحَالُ كَخَوْ جَاءَنِي زَاكِيًا وَ كَانِيَهُمَا مَا يَكُونُ ذُو الْحَالِ فِيهِ هَذِهِ
مقدم وي په دې باندې حال لکه ماجا في راکیا رجل اودويم ددې نه هغه دي چې وي ذوالحال په دې کې غيرددې
الْأُمُورِ وَ غَالِبُ مَوَادِّ وَقُوعِ الْحَالِ وَ أَكْثَرُهَا هُوَ هَذَا الْقِسْمُ وَ وَقُوعُ الْحَالِ فِي هَذَا الْقِسْمِ مَشْرُوطٌ
امورونه او غالب مواد دوقوع دحال او اکثرددې هغه همدغه دويم قسم دي اوواقع کيدل ددې قسم مشروط دي

يَكُونُ صَاحِبَهَا مَعْرِفَةً فَقَوْلُهُ غَالِبًا قَيِّدٌ لِإِشْتِرَاطِ كَوْنِ صَاحِبِهَا مَعْرِفَةً لَا يَكُونُ

په كيدو د صاحب ددې كې معرفه نو دا قول غالباً دا قيد دي دپاره د شرط كيدو د صاحب ددې معرفه نه په كيدو د

صَاحِبِهَا مَعْرِفَةً حَقٌّ يُقَالُ إِنَّ غَالِبِيَّةَ كَوْنِ صَاحِبِهَا مَعْرِفَةً أَلْتَبَيُّنَةُ عَنْ تَخَلُّفِهِ فِي بَعْضِ

صاحب ددې معرفه تردې چې وويلې شي چې غالبيت د كيدو د صاحب ددې معرفه خبروړ كوي د تخلف نه په بعضي

الْمَوَادِّ ثَنَانِي الشَّرْطِيَّةِ وَ يُحْتَاجُ إِلَى أَنْ يُضَرَفَ الْكَلَامُ عَنْ ظَاهِرِهِ وَ يُجْعَلُ

موادو كې چې منافي وي د شرط سره او محتاج وي دې خبرې طرف ته چې وارولې شي كلام د ظاهر نه او وگرځوي

قَوْلُهُ وَ صَاحِبَهَا مَعْرِفَةً مُبْتَدَأٌ وَمَعْبُودٌ عَلَى قَوْلِهِ وَ هَرُطَهَا أَنْ تَكُونَ نَكْرَةً.

قول دده و صاحبها معرفه مبتدا او خبر چې عطف دي په دې قول و هرطها ان تكون نكرة باندې.

خلاصه دمتن: صاحب د کافيې په دې عبارت کې د حال شرط بیانوي چې د حال شرط دادې

چې هغه به په خپله نکره وي او ددې صاحب یعنې ذوالحال به غالباً معرفه وي

اغراض د جامي: ای شرط الحال: په دې عبارت سره غرض د شارح د هاء ضمير مرجع

متعين کول دي چې د هاء ضمير مرجع حال دي.

لان النکرة: په دې عبارت سره غرض د شارح د حال د نکره کيدو د شرط وجه بيانوي دا شرط يې

ددې وجې نه ولږول ځکه چې په کلام کې اصل تنکیر دي او دلته غرض معنی حدثي منسوب الی

ذی الحال لره متعين کول دي او هغه دنکرې سره حاصلیږي لهذا تعريف امر زائد علی الغرض دي

نو حال لره د معرفې جوړولو ضرورت نشته دي.

وان یکون: په دې عبارت سره غرض د شارح بیان د ترکیب دي اشاره ده دې خبرې طرف ته چې د

صاحبها عطف په تګون ضمير مستتر باندې دي لهذا د صاحبها نه مخکې یکون به مقدر وي یا په

دې عبارت سره د شارح جامي غرض په علامه فاضل هندي وغيره باندې رد کول دي کوم چې

دا وایي چې د صاحبها عطف په هرطها باندې دي او دا مبتدا ده معرفه به مرفوع شي او ددې خبر

به شي هغه دا دلیل بیانوي چې که چیرته د صاحبها عطف په تګون ضمير مستتر باندې وي نو

تقدير د عبارت به داسې وي چې و هرطها ان تكون نکره و هرطها ان یکون صاحبها معرفه غالباً په دې

صورت کې د عبارت اول دا خبر سره تعارض لري ځکه چې شرط دلزوم او دوام تقاضا کوي او

ذوالحال لره معرفه کیدل لازمي او دائمي ده ځکه چې شرط مشروط لره لازم وي او غالباً لفظ

عدم لزوم او عدم دوام او د تخلف تقاضا کوي ددې نه معلومیږي چې ذوالحال لره معرفه کیدل

اکثر او غالب دي کله کله ذوالحال هم نکره کيدې شي نو په دواړو کې منافات دي ددې وجې نه علامه فاضل هندي وغيره وايي چې صاحبها په ضمير مستتر باندې نه شي عطف کولې بلکه په شرطها باندې به عطف کولې شي نو صاحبها مبتدا او معرفه به يې خبر شي اودابه عطف الجملة على الجملة السابقة شي نو شارح دجامي ان پکون سره ددې ترديد کوي چې د صاحبها عطف دپکون په ضمير باندې دي باقي دفاضل هندي داستدلال جواب په ای ليس اشتراطها سره شارح بيانوي .

لانه محکوم عليه : په دې عبارت سره غرض دشارح دذوالحال دمعرفه کيدو وجه بيانوي ځکه چې ذوالحال دمحکوم عليه په معنى کې وي اوپه محکوم عليه کې اصل تعريف دي ځکه چې داهضه کيدل په کار دي .

ای ليس اشتراطها : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال : دشرط اودغلبې په مينځ کې منافات دي ځکه چې دشرط تقاضا داده چې ذوالحال به هميشه معرفه وي چيرته به هم نکره نه وي اودغلبې تقاضا داده چې ذوالحال به هميشه معرفه وي کله کله به نکره هم وي نودا دواړه امر واحد يعنې ذوالحال طرف ته څنگه متوجه کولې شي ؟

جواب : شرط اوغلبه دواړه امر واحد يعنې ذوالحال طرف ته متوجه نه دي بلکه شرط متوجه دي ذوالحال طرف ته او ذوالحال متوجه دي شرط طرف ته لکه څنگه چې په شرط الصلوة وضوء غالباً کې شرط متوجه دي صلوة طرف ته او غالباً متوجه دي شرط طرف ته ځکه چې تيمم هم د لمونځ شرط دي ليکن اقل دي او شرط اکثر واغلب هغه وضوء او اودس دي همدارنگې دلته کې هم شرط متوجه دي ذوالحال طرف ته او غلبه متوجه ده شرط طرف ته ځکه چې تخصيص (نکره مخصصه) هم ذوالحال شرط دي ليکن شرط اقل دي او شرط اکثر او غالب تعريف دي خلاصه داده چې دغالباً تعلق داشتراط خمس سره دي مطلب دادې چې د ذوالحال معرفه کيدل شرط لازمي اودائمي نه دي بلکه شرط اکثري واغلبې دي په دې جواب سره دفاضل هندي وغيره ددليل جواب هم وشو چې په اول اوآخر کې څه تعارض نشته دي .

وبیان ذلک : په دې عبارت سره غرض دشارح مخکنې شرط يعنې دحال دمواود وضاحت کول دي حال دوقوع مواد په دوه قسمه دي : (۱) هغه مواد چې په هغې کې حال واقع کيدل اقل وي (۲) هغه مواد چې په هغې کې حال واقع کيدل اکثر وي .

اول قسم : چې په دې کې حال واقع کيدل اقل وي داپه پنځه قسمه دي . (۱) ذوالحال نکره موصوفه وي نو دصفت دوجې نه په دې کې تخصیص راغلي وي لهدا دې لره ذوالحال جوړول صحیح دي مثال لکه جامي رجل من بني تميم فارسا په دې مثال کې رجل لره ذوالحال جوړول صحیح دي

(۲) ذوالحال نکره وي چې د استغراق د وجې نه د تخصیص نه مستغني وي لکه څنگه چې معرفه د تخصیص نه مستغني وي لکه په قرآن مجید کې الله تعالی فرمایلي دي چې : ﴿فِيهَا يُفَرِّقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ أَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا﴾ ، که امرأ لره حال جوړ شي نو کل امر اگرکه نکره ده لیکن هر هر فرد ته شامله ده ددې وجې نه دادمعرفې په حکم کې شو اودې تخصیص ته ضرورت نشته دي لهدا دې لره ذوالحال جوړول صحیح دي .

فائده : ان جعلت امرأ ، داقید یې ددې وجې نه ولېږول ځکه چې بعضې وایي چې امرأ حال دي د حکیم دضمیر نه کله چې دا حکیم دضمیر نه حال وي نودازمونې دبحث نه خارج دي ځکه چې زمونې بحث دذوالحال په نکره کې دي که دې لره دضمیر نه حال جوړ کړي شي نودانکره نه شوه بلکه معرفه شوه ځکه چې ضمائر معرفه وي .

(۳) ذوالحال نکره داستفهام نه وروستو واقع وي مثال لکه هل اناک رجل را کبأ په دې مثال کې رجل ذوالحال نکره دي اوداستفهام نه وروستو واقع ده .

(۴) ذوالحال نکره وي اوحال دالاً نه وروستو واقع وي دنفی دانقطاع دپاره مثال لکه ماجامي رجل الاراکبأ .

(۵) حال په ذوالحال باندې مقدم وي مثال لکه جامي را کبأ رجل ، په دې ټولو صورتونو کې په نکره کې تخصیص راځي ددې وجې نه دې لره ذوالحال جوړول صحیح دي

دوهم قسم : هغه مواد چې په دې کې دحال وقوع اکثر وي اوددې مذکوره پنځو (۵) صورتونو نه غیر وي په دې کې به دذوالحال دپاره شرط دادې چې دابه معرفه وي .

فقره غالباً قید لاشتراط کون صاحبها معرفه : دشارح دجامي دا عبارت په لیس اعتراضات باندې تفریع ده اوعلامه فاضل هندي اوسید سند شریف وغیره باندې صراحة رد دي کوم چې دا وایي چې صاحبها مبتدا او معرفه خبر دي اوداجمله په شرطها باندې معطوف ده نه په تګون کې په همی ضمیر باندې نو شارح دجامي ددې تردید اوددوي ددلیل جواب ورکوي چې حاصل یې

دای چې دمصنف رحمه الله قول غالباً داداشتراط قید دي مقصد دادې چې ذوالحال معرفه کیدل شرط، شرط اکثري واغلبی دي دائمی نه دي لهذا که بعضې موادو کې ذوالحال نکره وي نوداهغه شرط منافی نه دي اوداغالباً د صاحبها معرفه قید نه دي بلکه صاحبها معرفه صاحبها مبتدا دي اومعرفه ددې خبر دي اومبتدا دخپل خبر سره په شرطها باندې معطوف دي داځکه چې دا خلاف ظاهر دي ځکه چې اصل عطف المفرد على المفرد دي لکه څنگه چې فاضل هندي اوسید سند شریف وایي.

وَأَرْسَلَهَا الْجَوَاكِرَ وَ لَمْ يَذْكُرْهَا	وَلَمْ يُشْفِقْ عَلَى تَغْفِيسِ الذِّخَالِ
اوپرېخودې وحشي خرومادې خپلې اومنع یې نه کړې دیوځای کیدونه	اوونه بریدل دهغوی په نه خرویدو باندې
الْكَيْتُ لِكَيْ يَصِفَ جَنَارَ الْوُحْشِ وَالْأَكْنُ يَقُولُ أَرْسَلَ جَنَارَ الْوُحْشِ وَالْأَكْنُ وَالْمُرَادُ بِالْأَرْسَالِ	دا بیت دلبيت دي چې صفت کوي دوحشي خړه اودخړې وایي چې وحشي خړخړوله ولیرلو گویا چې مراد ارسال نه
الْبُعْثُ وَ التَّغْلِيَةُ بَيْنَ الْمَوْسِلِ وَ مَا يُرِيدُ أَيْ أَرْسَلَهَا مُعْتَرِكَةً	لیول اوتخلیه ده په مینځ دمرسل اودهغه څه چې دایې اراده لري یعنې ولیرل وحشي خړوخړې لره چې دوي په یو
مُقَرَّبَةً وَ لَمْ يَذْكُرْهَا أَيْ لَمْ يَمْنَعْهَا مِنَ الْجَوَاكِرِ وَ لَمْ يُشْفِقْ أَيْ لَمْ يَخَفْ	باندې ازرحام راوړ واودوي ازرحام نه منع نه کړل یعنې منع یې نه کړل ازرحام نه اوویرد یې ونه کړه یعنې ونه بریده
عَلَى تَغْفِيسِ الذِّخَالِ أَيْ عَلَى أَنَّهُ لَمْ يَمْنَعْهُ شَرْبَ بَعْضِهَا لِلنَّاءِ بِالذِّخَالِ وَ الذِّخَالُ	په داخليدودخړو یعنې ددې خبرې ویرد یې ونه کړه چې پوره به ونه ځکي بعضې اوبولره دوجې ازرحام نه اودخان
هُوَ أَنْ يَشْرَبَ الْبَعْضُ ثُمَّ يَرُدُّ مِنَ الْعَطَشِ إِلَى الْخَوْضِ وَ يَذْخُلُ	دې ته وایي چې وځکي اوبه اوین بیا واپس شي دخپل ځای نه دتندي په حالت کې واپس کړې شي اوداخل شي
بَيْنَ بَعْضَيْنِ عَطِشَتَيْنِ لِيَشْرَبَ مِنْهُ مَا عَسَا لَمْ يَكُنْ شَرِبَ مِنْهُ	په مینځ ددوه ترواوبناونو کې ددې دپاره چې وځکي اوبه دحوض نه گویا چې دې اوین اوبه نه وي ځکلي دحوض نه
وَلَعَلَّ الْمُرَادَ بِهِ هَهُنَا نَفْسٌ مَدْخَلَةٌ بَعْضُهَا فِي بَعْضٍ أَوْ التَّغْيِ عَلَى تَغْفِيسٍ وَمِثْلُ تَغْفِيسِ الذِّخَالِ	اوشاید دخال نه مراد دلته نفس مداخلت دبعضودې په نوروبعضو کې یاد علی نفیس معنی په شان دنفیس الدخال ده
وَمَرَزَتْ بِهِ وَحْدَهُ وَ تَخَوُّهُ مِثْلَ قَعْلَتُهُ جَهْدَكَ مُتَأَوِّلٌ بِالْبَيِّنَةِ فَلَا يَرُدُّ تَقْضًا عَلَى	اومررت په وحده اوددې په شان مثال لکه قعلت جهدک ددې تاویل شوې په نکرې نولهذا نه وراډیرې اعتراض په
قَاعِدَةِ إِشْرَاطٍ كَرُونَهَا تَكْرَرًا وَتَأْوِيلُهَا عَلَى وَجْهَيْنِ أَحَدُهُمَا أَنَّهَا مَصَادِرُ لِأَفْعَالٍ مَحْذُوقَةٍ	هغه قاعدي د شرط کیدو نکرې باندې اوتاویل ددې په دوه قسمه دي یو ددې نه داچې مصادر د افعالو محذوفو

أَيُّ تَعْتَرِكُ الْعِرَاقَ وَيَنْفَرِدُ وَحْدَهُ أَيْ إِنْفِرَادَهُ وَتَجْتَهِدُ جُهْدَكَ قَهْدَهُ الْجُمْلُ الْفِعَالِيَّةُ وَقَعَتْ حَالًا وَهَذِهِ
يعني تعترک العراق او وينفرد وحده يعني انفراد او تجتهد جهدک دي نو دا جملې فعلیې واقع شوي حال اودا
الْمُضَادُّ مَنْصُوبٌ عَلَى الْمُبْتَدِیَّةِ وَتَأْنِيهِمَا أَنَّهَا مَعَارِفٌ مَوْضُوعَةٌ مَوْضِعُ التَّيَكُّرَاتِ أَيْ مُعْتَرِكَةٌ
مصادر منصوب دي بنا مصدریت اود ویم ددې نه دا چې دا معرفه چې وضع شوې په خای دنکړې يعني معترکه
وَمُنْفَرِدًا وَمُجْتَهِدًا فَالضُّورَةُ وَإِنْ كَانَتْ مَعْرِفَةٌ فَعَلِيٌّ فِي التَّقْدِيرِ لِكِرَّةٍ كَمَا أَنَّ حَسَنَ الْوَجْهِ فِي صُورَةٍ
و منفرد او مجتهد پس صورت اگر چې د معرفې دي نو دا په تقدیر کې نکره ده لکه څنگه چې حسن الوجه په صورت
الْمُعْرِفَةُ وَ هِيَ فِي الْمَعْنَى لِكِرَّةٍ.
د معرفې کې ده حالانکه دا په معنی دنکړې کې دي.

خلاصه دهن: په دې عبارت سره صاحب د کافيې د یو سوال مقدر جواب ورکوي:

سوال: د حال شرط نکره کیدل منقوض دي په ارسلها العراق ، مررت به وحده ، فعلته جهدک سره ځکه چې په ارسلها العراق کې العراق حال دي حالانکه دانکره نه ده بلکه دالف لام دوجې نه معرفه ده او مررت به وحده کې وحده حال دي حالانکه دانکره نه ده بلکه ضمير ته داضافت د وجې نه معرفه ده او فعلت جهدک کې جهدک حال دي حالانکه دانکره نه ده بلکه ضمير ته داضافت دوجې نه معرفه ده .

جواب: صاحب د کافيې ددې ټولو مثالونو جواب ورکوي چې دا مثالونه متاول دي يعني دنکړې په تاويل کې دي ، (د تاويل تفصيل به ان شاء الله په شرح کې راشي) .

اغراض د جامي: ولم يشفق على نفس الدخال: په دې عبارت سره غرض د شارح د شعر پوره کول او د شعر وضاحت کول دي پوره شعر داسې دي چې:

وارسلها العراق ولم يذها ولم يشفق على نفس الدخال

ترجمه: وحشي خر خپلې مادې لره يعني وحشي خرې لره په حالت داز دحام کې يواځې پريخوده او هغې لره يې د جمع کيدو نه منع نه کړه او ددې خبرې ويره يې ونه کړه چې داز دحام اود رش دوجې نه به سيراب نه شي .

د ادلبید شعر دي هغه يوه ورځ د غره د سر نه وحشي خر او وحشي خره وليده چې دې وحشي خر دا وحشي خره د اوبو څکلو د پاره پريخوده او په خپله يو طرف ته ودریدو او ددې وحشي خرې نگراني او څارنه يې کوله چې يو ځکاري ددې وحشي خرې ځکار ونه کړي چې کله لبيد دا

منظر ولدو نو داشعريپ وويلو چې په دې شعر کې دوحشي خر اودوحشي خرې تعريف کوي

وکان: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: د ارسال نسبت وحشي خر طرف ته صحيح نه دي ځکه چې د ارسال معنی ده ليرېل اود د ذوي العقول صفت دي او وحشي خر خو غير ذوي العقول دي.

جواب: دلته د ارسال نه مراد برآنگيخته کول او راپارول دي اودمرسل اومرسله اليه په مينځ کې تخليه کول دي ددې وجې نه څه اشکال نشته.

معتوکه: په دې عبارت سره غرض دشارح بيان دمعنی ده العراک داسم فاعل معتوکه په معنی باندې دې داتاويل يې ځکه وکړه چې ددې په ذوالحال باندې حمل صحيح شي.

متزاحمة: په دې عبارت سره شارح دمعتوکه معنی بيان کړه يعنې متنازعة بعضها مع بعض.

لم ينعها: په دې عبارت سره شارح د لم يذرها دمعنی بيان کوي.

اي لم ينف: په دې عبارت سره شارح د لم يشفق دمعنی بيان کوي، داشفاق دوه (۲) معنی دي: (۱) مهرباني کول. (۲) ويريدل، شارح په لم ينف سره ددويمې معنی تعين کوي چې دلته لم

يشفق په معنی د لم ينف سره دي.

لفس: ددې معنی ده په پوره او مکمله طريقې سره نه سيراب کيدل اومړيدل

دخال: د دخال معنی ده چې يو اوښ اوبه وڅکي او واپس خپل ځای ته لاړ شي اوښاد دخپل ځای نه دوباره لرې شي اوحوض طرف ته واپس شي اوددوه تېرو اوښانو په مينځ کې داخل شي کوم چې اوبه څکي ددې دپاره چې داهغه اوبه وڅکي کوم چې ده مخکې نه وي څکلي.

ولعل المراد: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: د دخال معنی ده چې ددوه تېرو اوښانو په مينځ کې يو اوښ داخل شي نه وحشي خر داخليدل. لهذا دلته لفظ د دخال صحيح نه دي.

جواب: شارح ددې دوه جوابونه ورکوي

جواب (۱): اول جواب داچې د دخال نه مراد نفس مداخلت دي يعنې بعضې خناور په بعضو نورو کې داخل سي بربيره خبره که وېس وي اويابل خناور وي.

جواب (۲): دوم جواب داچې په عبرت کې مثل مضاف محذوف دي تقدير د عبارت داسې

دي چې علی نغص مثل نغص الدخال

ونحوه: یعنې دمذکور دوه مثالونو نه غیر سور مثالونه هم شته چې په هغې کې حال نکره نه وي مثال لکه فعلته جهدک

تاویلها: په دې عبارت سره شارح په مثالونو کې شوي تاویلات بیانوي په دې مثالونو کې دوه (۲) قسمه تاویل شوي دي

تاویل (۱): العراک او وحده او جهدک داد افعال محذوفه دمصادر و مفعول مطلق دي ددې افعال په سماعی وجوبی طریقې باندې حذف کړي شو په اصل کې عبارت داسې دي تعترک العراک وتنفرده وحده وتجتهد جهدک ، داتولې جملې فعلیې حال واقع دي اومصادر منصوب دي د مفعول مطلق په بناء باندې ځکه چې جمله من حیث الجملة دنکړې په حکم کې وي لهذا حال نکره شو نه معرفه .

تاویل (۲): مصادر اګر چې صورۍ معرفه دي لیکن معنا نکره دي لکه څنګه چې حسن الوجه صورۍ معرفه ده لیکن معنا نکره ده دامعناً ځکه نکره ده چې د العراک الف لام زائد دي د عراک معنی ده معتزکه اود وحده معنی ده منفردا ، اود جهدک معنی ده مجتهدا .

په ذوالحال باندې د حال د تقدیم صورت:

فَإِنْ كَانَ صَاحِبُهَا أَيْ صَاحِبُ الْحَالِ لِكِرَّةٍ مَخْصَّةٍ لَمْ تَكُنْ فِيهَا شَائِبَةٌ تَخْصِيصٍ بِنَا سَوَى التَّقْدِيمِ
که چیرته صاحب ددې یعنې صاحب د حال نکره محضه وي چې نه وي په دې کې شائبه د تخصیص په غیر د تقدیم
وَلَمْ تَكُنِ الْحَالُ مُشْتَرِكَةً بَيْنَهُمَا وَبَيْنَ مَعْرِفَةِ نَحْوِ جَاءَنِي رَجُلٌ وَزَيْدٌ رَاكِبَيْنِ وَجِبَّ تَقْدِيمُهَا
نه اونه وي حال مشترک په مینځ دنکړې اود معرفې کې لکه جاء فی رجل وزید را کبیین نو واجب دي تقدیم ددې
أَيْ تَقْدِيمُ الْحَالِ عَلَى صَاحِبِهَا لِتَخْصِصِ الزَّكْرَةِ بِتَقْدِيمِهَا لِأَنَّهُمَا فِي الْمَعْنَى
یعنې تقدیم د حال په ذوالحال باندې چې تخصیص حاصل کړي نکره په تقدیم ددې سره ځکه چې دادواړه په معنی
مُبْتَدَأٌ وَ خَبَرٌ وَ لِقَاءٌ ثَلَاثَتِيسٍ بِالصِّفَةِ فِي النَّصْبِ فِي مِثْلِ قَوْلِنَا صَرُبَتْ رَجُلًا
کې مبتدا او خبر دي اود دې وجې نه التباس رانه شي د صفت سره په حالت د نصب کې په شان د قول زمونږ ضربت رجلاً
رَاكِبًا لَمْ قَدْ مَثَ فِي سَائِرِ الْمَوَاضِعِ وَ إِنْ لَمْ تَلْتَمِيسَ طَرْدًا لِلْبَابِ
راکبیا مقدم کړې شو حال په ټولو ځایونو کې اګر که ملتبس نه وي حال د صفت سره طرداً للباب .

خلاصه دمتن : صاحب دكافيې وايي چې كه ذوالحال نكړه وي نو دحال تقديم په ذوالحال

باندې واجب دي

اغراض دجامي : ای صاحب الحال : په دې عبارت سره شارح د صاحبها د هاء دضمير مرجع

متعين كوي چې د هاء ضمير حال ته راجع دي

محضة : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب وركول دي

سوال : چا په دې حال من بڼي تميم فارسا په دې كې رجل ذوالحال نكړه ده ددې باوجود دحال تقديم

په ذوالحال باندې واجب نه دي نو ستا قول څنگه صحيح دي چې ذوالحال نكړه وي نو د حال

تقديم واجب دي

جواب : دلته دنكړې نه مراد نكړه محضة ده چې په كې دتخصيص هيڅ شائبه نه وي اوپه ذكر

شوي مثال كې رجل نكړه محضة نه ده بلكه من بڼي تميم والادصفت دوجې نه نكړه مخصصه ده

وبساوي : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب وركول دي :

سوال : كله چې ذوالحال نكړه محضة وي اوحال په ذوالحال باندې مقدم كړي شي نوپه دې

كې دحال د تقديم د وجې نه تخصيص راتلې شي لهذا په دغه ذوالحال باندې د حال تقديم

واجب كيدل نه دي په كار

جواب : دتخصيص نه مراد هغه تخصيص دي كوم تقديم چې په ماسواء سره حاصليري

ولم تكن الحال مشتركة : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب وركول دي :

سوال : چا په دې حال وزيږ راكبين په دې كې رجل نكړه محضة ده ددې باوجود دراكبين تقديم په

ذوالحال باندې واجب نه دي ؟

جواب : دذوالحال دنكړه كيدو په صورت كې دحال تقديم په ذوالحال باندې په هغه وخت كې

واجب دي چې هغه نكړه حال اودمعرفي په مېنځ كې مشترك نه وي اوپه ذكر شوي مثال كې

حال نكړه اودمعرفي په مېنځ كې مشترك ده

ای تقديم الحال : په دې عبارت سره غرض دشارح بيان دمرجع دي

على صاحبها : په دې عبارت سره غرض دشارح بيان دصلي دي چې دا تقديم صله ده

لتخصص : په دې عبارت سره غرض دشارح حل په ذوالحال باندې دمقدم كولو وجه بيانوي چې

کله ذوالحال نکره وي نو د حال تقدیم وچوب په دوه (۲)، وجهو سره دي .

اوله وجه : حال د تقدیم د وچې نه په ذوالحال نکره کې تخصیص پیدا کوي ځکه چې ذوالحال او حال د مبتدا او خبر په حکم کې دي لکه څنگه چې خبر د تقدیم په وجې سره مبتدا نکره کې تخصیص راځي او دې لره مبتدا جوړول صحیح کیږي همدارنگې د حال د تقدیم د وچې نه په ذوالحال نکره کې تخصیص راځي او د دې ذوالحال جوړول به صحیح وي

دوهمه وجه : د حال په ذوالحال باندې تقدیم د دې وجې نه واجب دي ځکه چې په حالت د نصب کې د حال د صفت سره التباس لازم رانه شي لکه مثال ضربت رجلاً را کباً په دې کې دا احتمال دي چې را کباً د رجلاً نه حال وي او دا احتمال یې هم شته چې داد رجلاً صفت وي کله چې را کباً لره په رجلاً باندې مقدم شي نو د دې تقدیم نه به دا معلومه شي چې را کباً د رجلاً نه حال واقع دي صفت نه دي ځکه چې صفت په خپل موصوف باندې نه شي مقدم کیدی .

ثمه قدمت : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : التباس خو په حالت د نصب کې لازم راځي په حالت د جر او په حالت د رفع کې التباس لازم نه راځي ځکه چې د مرفوع صفت مرفوع وي او د مجرور صفت مجرور وي لهذا په حالت د رفع او جر کې چې کله ذوالحال نکره وي نو د حال تقدیم واجب کیدل نه دي په کار .

جواب : اگر چې په حالت د نصب د غیر کې التباس لازم نه راځي لیکن په دې کې هم طرداً للیباب تقدیم واجب دي .

په ذوالحال باندې د حال د تقدیم جائز او ناجائز صورتونه :

وَلَا تَتَقَدَّمُ أَى الْحَالِ فَيَبْنَى عَدَا مِثْلُ زَيْدٌ قَائِمًا كَعَمْرٍو قَاعِدًا عَلَى الْعَامِلِ الْمَعْنَوِيِّ قَدْ عَرَفْتَ فَيَبْنَى قَبْلَ
اونه مقدم کیږي یعنې حال د زید قائماً کعمرو قاعداً مثال نه غیر په عامل معنوي باندې چې تا بیژندلې مخکې په
الْعَامِلِ الْمَعْنَوِيِّ وَ أَنَّ مَا هُوَ مُقَدَّرٌ بِالْفِعْلِ أَوْ إِسْمِ الْعَاِلِ مِثْلُ الْقُرْبِ وَ مَا يَشْبِهُهُ أَغْنَى
عامل معنوي کې چې کوم چې مقدر په فعل یا په اسم فاعل پورې لکه ظرف او کوم چې د دې مشابه دي یعنې
الْجَارِ وَ الْمَجْرُورَ خَارِجَ عَنْهُ دَاخِلٌ فِي الْفِعْلِ أَوْ شِبْهُهُ فَعَلَى هَذَا مَعْنَى
جار او مجرور دا خارج دي د عامل معنوي نه او داخل دي په فعل یا په شبه فعل کې نو بیا په دې باندې معنی د
الْكَلَامِ أَنَّ الْحَالَ لَا تَتَقَدَّمُ عَلَى الْعَامِلِ الْمَعْنَوِيِّ إِتِّفَاقًا بِخِلَافِ الْقُرْبِ أَنْ يَخْلَافَ مَا إِذَا كَانَ الْعَامِلِ
کلام داده چې نه مقدم کیږي په عامل معنوي باندې بالاتفاق په خلاف د ظرف یعنې په خلاف دهغه چې وي عامل

ظرفاً أَوْ شِبْهَهُ فَإِنَّ فِيهِ خِلَافاً فَيَسْبِيهِ لَا يُجْزِئُهُ أَصْلًا نَظَرًا إِلَى ضَعْفِ الظُّرُوفِ
ظرف يا مشابه د ظرف څخه په دې کې اختلاف دي نوسبيو به نه جائز کوي بالکل په نظر کولو سره ضعیف د ظرف نه
فِي الْعَبْلِ وَجُزْءُ الْإِخْفَشِ بِشَرْطِ تَقْدِيمِ الْمُتَقَدِّمِ عَلَى الْحَالِ نَحْوُ زَيْدٌ قَائِمًا فِي الدَّارِ مَعَ تَاخِيرِ
په عمل کې او جائز کړي اخفش په شرط د تقدیم د مستند په حال باندې لکه زید قائم في الدار هر چې سره د تاخیر د
الْمُتَقَدِّمِ عَنِ الْحَالِ فَإِنَّهُ وَاقِعٌ سَبِيهِ فِي الْمَنْعِ فَلَا يُجْزِئُ قَائِمًا زَيْدٌ فِي الدَّارِ وَلَا قَائِمًا فِي الدَّارِ زَيْدٌ
مبتدا کې د حال نه نو د موافق دي د سببیه سره په منع کې نونه دي جائز قائم زید في الدار اونه قائم في الدار زید
إِتِّفَاقًا وَ يَحْتَمِلُ أَنْ يَكُونَ مَعْنَاهُ أَنَّ الْحَالَ وَ إِن كَانَ مُشَابِهًا لِلظُّرُوفِ لَمَّا فِيهِ
بالاتفاق او دا احتمال هم لري چې وي معنی ددې چې حال اگر که مشابه وي د ظروفو سره څخه چې په دې کې
مِنْ مَعْنَى الظُّرُوفِ إِلَّا أَنَّ الظُّرُوفَ يَتَقَدَّمُ عَلَى عَامِلِهِ الْمُتَعَوِّي لِقَوْشِهِمْ فِي الظُّرُوفِ وَ الْحَالُ لَا يَتَقَدَّمُ
معنی د ظرفیت ده مگر ظرف مخکې کېږي په عامل معنوی باندې دوحې د توسع نه په ظروف کې او حال نه مقدم
عَلَيْهِ هَذَا إِذَا لَمْ يَكُنِ الظُّرُوفُ دَاخِلًا فِي الْعَامِلِ الْمُتَعَوِّي أَمَّا إِذَا
کېږي په عامل معنوي دا په هغه وخت کې چې کله نه وي ظرف داخل په عامل معنوي کې لیکن چې کله تاسو
جَعَلْتَهُ دَاخِلًا فِي الْعَامِلِ الْمُتَعَوِّي كَمَا هُوَ الظَّاهِرُ مِنْ كَلَامِهِمْ قَالُوا هُوَ الْإِخْتِطَالُ الْغَائِي
وگرځوي داخل په عامل معنوي کې لکه څنگه چې د اظاهر دي د کلام د نحویات په نومرا د هغه دویم احتمال دي
لَا تَحْزَنُ.
نه بل.

خلاصه دمتن: صاحب د کافيې وايي چې که ذوالحال نکره وي نو د حال تقدیم په ذوالحال

باندې واجب دي لیکن حال خپل عامل معنوي باندې نه شي مقدم کیدي په خلاف د ظرف که چیرته عامل معنوي ظرف وي نو بیا پرې مقدم کیدي شي.

اغراض د جامي: ای الحال: په دې عبارت سره شارح د لتقدم د ضمیر مرجع بیانوي چې د لتقدم ضمیر مرجع حال دي.

فیما عدا: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: ستا دا قول چې حال په عامل معنوي باندې نه شي مقدم کیدي دا منقوضه او ماته ده په زید قائم اکبرو قاعدا سره څخه چې په دې مثال کې قائم زید نه حال دي او دا عامل معنوي نه مقدم دي څخه چې په دې کې عامل معنوي تشبیه دي کوم چې د کاف نه معلومېږي.

جواب: دلته په عامل معنوي باندې د حال تقدیم په یوې قاعدې سره دي او هغه قاعده داده

چې کله ددوه شيانو مختلفينو نه دوه حاله واقع وي ياديو څيز نه دوه حاله واقع وي په دوه مختلف اعتبارونو سره په دې وخت کې هر حال دخپل ذوالحال سره متصل کيدل ضروري دي او دامثال هم ددې قبيل څخه دي ځکه چې په دې کې قائماً دزید نه حال دي په دې حيثيت سره چې هغه مشابه دي او قاعداً د عمرواً نه حال دي په دې اعتبار سره چې هغه مشابه به دي ددې وجې نه قائماً د زید سره متصل کيدل او قاعداً د عمرواً سره متصل کيدل ضروري دي ورنه د تاخير په صورت کې ديو حال دبل حال سره التباس لازم راځي .

قد عرفت : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : کله چې مصنف ولا تتقدم على المعنوي بخلاف الظرف وويل نو عامل معنوي او ظرف لره يې ولې بيان نه کړه په کار خو داسې وه چې ويلې وي چې عامل معنوي څه ته وايي ؟

جواب : دا خبره مخکې معلومه شوي ده چې عامل معنوي څه ته وايي اوداهم معلومه شوي ده چې هغه لفظ کوم چې مقدر بالفعل يا مقدر باسم الفاعل وي مثلاً ظرف اوددې مشابه داد عامل معنوي نه خارج دي او په فعل اوشبه فعل کې داخل دي لهدا دوباره دتعريف ضرورت نشته دي همدارنگې دا عبارت دما بعد بخلاف الظرف دپاره هم تمهيد دي .

فعل هذا : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : ظرف په عامل معنوي کې داخل دي يا فعل اوشبه فعل کې داخل دي نو بيا بخلاف الظرف د مخالفت سره د ظرف تخصيص صحيح نه دي ځکه چې لکه څنگه حال په ظرف باندې مقدم کيدې شي نو همدارنگې فعل يا شبه فعل نه هم مقدم کيدې شي نو مصنف رحمه الله له داسې ويل په کار وو چې بخلاف الظرف والفعل وشبه الفعل .

جواب : ظرف په فعل يا شبه فعل کې داخل دي پاتې شوه دا خبره چې مخالفت سره د ظرف تخصيص يې ولې چکړو نوددې جواب دادې چې په ظرف کې اختلاف وو نو ځکه ددې تخصيص وشو . اوس د عبارت معنى داده چې حال په عامل معنوي باندې بالاتفاق نه شي مقدم کيدې په خلاف ددې صورت چې کله حال عامل ظرف يا شبه ظرف وي نو په دې باره کې اختلاف دي دا اختلاف تفصيل دادې :

(۱) : **دسيبويه په نزد** : دسيبويه په نزد عامل ظرف اوشبه ظرف باندې حال نه شي مقدم کيدې ځکه چې ظرف په عمل کې ضعيف دي اود عامل ضعيف معمول به حال باندې نه شي

مقدم کیدی.

(۲): داخفش په نزد: داخفش په نزد عامل ظرف اوشبه ظرف باندې د حال تقدیم جائز دي په دې شرط سره چې مبتدا د حال نه مقدم وي لکه زید قائماً في الدار او که مبتدا د حال نه مؤخر وي نو بیا اخفش هم دسیبویه موافقت کوي او د حال تقدیم ناجائزوي ددې وجې نه قائماً زید في الدار او قائماً في الدار زید بالاتفاق ناجائز دي ځکه چې په دې کې حال په مبتدا باندې مقدم دي ويحتمل: په دې عبارت سره غرض د شارح په متن کې د بخلاف الطرف یو بل احتمال بیانوي، د مصنف قول ولا تتقدم علی العامل المعنوي بخلاف الطرف په مطلب کې دوه احتماله وو:

(۱). یو احتمال خو مخکې تیر شوي دي چې حال په عامل معنوي بالاتفاق نه شي مقدم کیدی په خلاف د عامل ظرف یا شبه ظرف چې په دې باندې د حال په مقدم کیدو کې اختلاف دي.

(۲). دویم احتمال دادې چې حال اگر که د ظرف مشابه دي ځکه چې په دې کې هم د ظرفیت معنی موندلې شي لیکن حال په عامل معنوي باندې نه شي مقدم کیدی په خلاف د ظرف چې هغه په عامل معنوي نه شي مقدم کیدی ځکه چې نحو یان په ظرف کې وسعت او گنجائش پیدا کوي، ضابطه او قاعده داده چې یچوز في الطرف مالا یچوز في غیرها، همدارنگې د قاعده هم ده چې الظروف کالبحارم لکه څنگه چې هر انسان د پاره محارم وي او هغه محارم لیلأ او نه اړ چې کله وغواړي په غیر د اجازت نه کور ته داخلېږي دده د پاره د توسع او فراخی. مظاهره کولې شي همدغه حال د ظرفو هم دي د کثرت دوران او د کثرت استعمال دوجې نه په دې کې توسع شوي ده چیرته چې وي مقدم وي یا مؤخر وي په هر حال کې به دامعمول جوړېږي.

وهذا اذا لم یکن: په دې عبارت سره شارح دا بیانوي چې مصنف په دې عبارت کې د دوه معنو احتمال په هغه وخت کې دي چې کله ظرف په عامل معنوي کې داخل نه وي که داخل وي نو بیا فقط دویم احتمال به وي چې ظرف د عامل معنوي نه، نه شي مقدم کیدی ځکه چې په ظرف کې وسعت وي او په غیر ظرف کې وسعت نه وي.

تبصره: په اوله او دویمه توجیه کې فرق دادې چې اوله توجیه په اعتبار د ظرف سره عامل جوړېږي او دویمه توجیه په اعتبار سره معمول جوړېږي.

فائده: شارح د جامي دویمه توجیه په بحثمل سره ذکر کړه او ددې ضعف طرف ته یې اشاره وکړه ځکه چې د ادسیاق کلام سره ملائم او مناسب نه دي ځکه چې ظرف د معنوي په مقابله کې

ذکر شوي دي هغه عامل دي نو مناسب داده چې د ظرف نه مراد هم عامل وي نه چې معمول.
په ذوالحال باندې د حال د تقدیم جائز او ناجائز صورتونه:

وَكَمَا لَا تَتَقَدَّمُ الْحَالُ عَلَى الْعَامِلِ الْمُعْتَوِي كَذَلِكَ لَا تَتَقَدَّمُ عَلَى ذِي الْحَالِ
اولکه څنگه چې نه شي مقدم کيدې حال په عامل معنوي باندې همدارنگې نه شي مقدم کيدې حال په ذوالحال
الْمَجْزُورِ سَوَاءٌ كَانَ مَجْزُورًا بِالْإِضَافَةِ أَوْ بِحَرْفِ الْجَزْ قَانِ كَانَ مَجْزُورًا
مجرور باندې برابر خبره ده که مجرور بالاضافة وي او يا مجرور په حرف جر سره وي که چيرته ذوالحال مجرور
بِالْإِضَافَةِ لَمْ تَتَقَدَّمِ الْحَالُ عَلَيْهِ إِتِّفَاقًا نَحْوُ جَاءَتْهُنَّ مَجْرَدًا عَنِ الْغِيَابِ ضَارِبَةً زَيْدًا وَإِلَيْكَ لِأَنَّ
بالاضافة وي نونه شي مقدم کيدې حال په دې باندې بالاتفاق مثال لکه جاءتني مجردا عن الغياب ضاربة زيدا وداڅکه
الْحَالُ تَابِعٌ وَفَرْقٌ لَدَى الْحَالِ وَ الْمُضَافِ إِلَيْهِ لَا يَتَقَدَّمُ عَلَى الْمُضَافِ فَلَا يَتَقَدَّمُ تَابِعُهُ
چې حال تابع او فرع ده ذوالحال او مضاف اليه نه شي مقدم کيدې په مضاف باندې نونه شي مقدم کيدې تابع ددې
أَيْضًا وَإِنْ كَانَ مَجْزُورًا بِحَرْفِ الْجَزْ فَفِيهِ خِلَافٌ فَسَيُتَوَيَّرُ وَ أَكْثَرُ الْبَصْرِيِّينَ يَمْنَعُونَ
همدارنگې او که چيرته ذوالحال مجرور په حرف جروي نوبه دې کې اختلاف دي نوسبويه او اکثر بصريين منع کوي
تَقْدِيمُهَا عَلَيْهِ لِلْعِلَّةِ الْمَذْكُورَةِ وَ هُوَ الْمُخْتَارُ عِنْدَ الْمُصَنِّفِ وَ لِهَذَا قَالَ عَلَى الْأَصَحِّ
تقديمه حال په ذوالحال باندې دوجې د علت مذکوره نه او داغوره دي په نزد د مصنف او ددې وجې نه يې على الاصح
وَ نُقِلَ عَنْ بَعْضِهِمُ الْجَوَازُ إِشْتِدَالًا بِقَوْلِهِ تَعَالَى وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ
وويل او نقل دي د بعضي نحويانو نه جواز چې استدلال کوي په دې قول د الله تعالى سره چې وما ارسلناک الا کافه للناس
وَ لَعَلَّ الْقَرْيَ بَيْنَ حَرْفِ الْجَزْ وَ الْإِضَافَةِ أَنَّ حَرْفَ الْجَزْ مُعَدٌّ لِلْفِعْلِ كَالْمَنْزُوعِ وَ التَّضْعِيفِ
او کيدې شي چې فرق په مينځ د حرف جواړد اضاقت کې داوي چې حرف جر متعدي دي فعل لرله لکه همزه او تضعيف
فَكَانَتْ مِنْ تَبَايُرِ الْفِعْلِ وَ بَعْضُ حُرُوفِهِ فَإِذَا قُلْتَ ذَهَبْتُ رَاكِبَةً يَهْدِي فَكَانَتْ قُلْتَ
نو گويا چې حرف جر د تمام د فعل اود حروفو يوه حصه ده پس کله چې ته ووايي ذهبت راکبه يهدنو گويا چې تا
أَذْهَبْتُ رَاكِبَةً هُنْدًا قَالَهُ الْمَجْزُورُ بِحَرْفِ الْحَقِيقَةِ لَيْسَ مَجْزُورًا وَأَجَابَ بَعْضُهُمْ عَنْ هَذَا الْإِسْتِدْلَالَ
اذهبت راکبه هنداً وويل نوم مجرور په اعتبار د حقيقت سره مجرور نه دي او جواب ورکړې دي بعضو دې استدلال نه
بِحَرْفٍ كَافَّةً خَالًا عَنِ الْكَافِ وَ النَّاءِ لِلْمُبَالَغَةِ وَ بَعْضُهُمْ بِحَرْفِهَا صِفَةً
په گرځولو د کافه سره حال د کاف نه اوتام دپاره د مبالغې ده او بعضو جواب ورکړي په گرځولو د کافه صفت دپاره د
لِتَصْدِرَ أَيْ رِسَالَةً كَافَةً وَ بَعْضُهُمْ بِحَرْفِهَا مُضَدَّرًا كَالْكَافِيَةِ وَ الْعَائِيَةِ وَ الْكُلِّ
مصدر يعنې رساله کافه او بعضو جواب ورکړي په گرځولو د کافه سره مصدر لکه کافيه او عافيه او د اتول جوابونه

تَكْفُفٌ وَ تَعَسُّفٌ

د تکلف او د تعسف څخه دي

خلاصه دمتن: صاحب د کافيې په مخکنې قاعده کې اضافه کوي چې لکه څنگه حال په خپل عامل معنوي باندې نه شي مقدم کيدې نو همدارنگې حال په ذوالحال مجرور باندې هم په اصح قول سره نه شي مقدم کيدې

اغراض د جامي: کيلايتقدم: په دې عبارت سره شارح بيان د عطف کوي چې دمصنف قول لا على المجرور د اعطف دي په عامل معنوي باندې اود اعطف د مشبه على المشبه به د قبيلې څخه دي د عبارت حاصل دادې چې لکه څنگه حال په عامل معنوي باندې نه شي مقدم کيدې نو همدارنگې حال په ذوالحال مجرور باندې هم نه شي مقدم کيدې

سوام: په دې عبارت سره غرض د شارح بيان د تعميم دي چې په ذوالحال مجرور کې تعميم دي برابره خبره ده چې دو الحال مجرور بالاضافه وي او يا مجرور بحرف الجر وي که مجرور بالاضافه وي نو بيا حال په ذوالحال باندې بالاتفاق نه شي مقدم کيدې مثال لکه جاء تقي مجردا عن الثياب ضاربة زيد ، په دې کې زيد د اضافت د وجې نه مجرور دي او مجرداً د دې نه حال دي په دې کې حال په ذوالحال مجرور بالاضافه باندې مقدم دي د دې وجې نه د ترکیب ناجائز دي .

وذلك: په دې عبارت سره شارح د عدم جواز وجه بيانوي د دې وجه داده چې حال د ذوالحال تابع او د دې فرعه وي او مضاف اليه د مضاف نه ، نه شي مقدم کيدې نو کله چې مضاف اليه کوم چې ذوالحال دي د مضاف نه ، نه شي مقدم کيدې نو حال کوم چې د ذوالحال تابع دي د دې تقديم خو په طريق اولی جائز نه دي .

بيان اختلاف: که چيرته ذوالحال مجرور بحرف الجر وي نو په دې باندې د حال تقديم جواز په او د عدم جواز کې اختلاف دي او په دې کې دوه (۲) مذهبه دي :

اول مذهب: اول مذهب د سيبويه اود اکثرو بصرينو دي ، دوي وايي چې د حال تقديم په ذوالحال مجرور بحرف الجر باندې ناجائز دي اود مصنف په نزد دغه مختار او غوره قول دي د دې وجې نه مصنف رحمه الله على الاصح وويل .

دوهم مذهب: دويم مذهب د بعضې نحويانو نه منقول دي چې حال د ذوالحال مجرور نه ، نه شي مقدم کيدې .

دلیل : دوي استدلال کوي په دې قول دالله تعالی باندې چې وما ارسلناک الاکافة للناس ، نو په دې کې کافة د الناس نه حال دي کوم چې مجرور بحرف الجر دي اوحال ددې نه یعنې الناس نه مقدم دي نو معلومه شوه چې دحال تقدیم په ذوالحال مجرور بحرف الجر باندې جائز دي .

ولعل الفرق : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : هغه بعضی نحاۃ چې دچاپه نژد ذوالحال مجرور بحرف الجر باندې تقدیم دحال جائز دي ددوي په نژد مجرور بالاضافه او مجرور بحرف الجر کې څه فرق دي چې په اول الذکر کې دحال تقدیم ناجائز کړي اوپه دویم کې یې تقدیم جائز کړي دي .

جواب : حرف جر اواضافت کې فرق دادې چې حرف فعل لازم لره متعدی ، نوپوي لکه څنگه چې دباب افعال همزه اودباب تفعیل دعين تضعیف فعل لازم لره متعدی جوړوي لها حرف جر دفعل ټولو اوددې حروفو څخه یوه حصه اودیو جز حیثیت لري لکه څنگه چې دباب افعال همزه اودباب تفعیل دعين تضعیف دفعل حصه ده اواضافت داسې نه دي مثلاً چې کله ویل شي چې ذهبۃ را کبةً بهندی نوکویا چې هغه داسې وویل چې اذهبۃ را کبةً هنداً ، نو لهذا مجرور بحرف الجر په حقیقت کې مجرور نه دي بلکه منصوب دي ددې وجې نه مجرور بحرف الجر باندې دحال تقدیم جائز دي په خلاف دمجرور بالاضافت کې داسې نشته ځکه ځکه چې په دې کې تقدیم دحال جائز نه دي .

واجاب بعضهم : په دې عبارت سره شارح دایمانوي چې بعضی نحویان چې دذوالحال مجرور باندې تقدیم دحال دجواز قائل دي هغه دقرآن کریم ددې آیت : وما ارسلناک الاکافة للناس نه استدلال کوي ، عدم قائلین بالجواز دري جوابونه ورکوي شارح هغه ذکر کوي :

جواب (۱) : امام زجاج رحمه الله داجواب ورکوي چې وما ارسلناک الاکافة للناس ، کافة مجرور په حرف جر سره د الناس نه حال نه دي بلکه کاف دضمیر دخطاب نه حال دي .

والتمام للبیالغة : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : دحال اودذوالحال په مینځ کې په تذکیر اوتانیث کې مطابقت ضروري دي اودلته کې مطابقت نشته دي کاف دضمیر ذوالحال مذکر دي اوکافة مؤنث دي .

جواب : په و التام للبیالغة سره شارح جواب ورکوي چې د کافة تاء د تانیث د پاره نه ده بلکه

مبالغې دپاره ده لهدا د حال اود ذوالحال په مېنځ کې په تذکیر او تانیث کې مطابقت موجود دي
جواب (۲): علامه زمخشری رحمه الله د اجواب ورکړي دي چې **کافة** صفت دي د موصوف
 محذوفه چې رسالۀ دي موصوف دخپل صفت سره معقول مطلق دي د ارسلناک تقدیر د عبارت
 داسې دي چې وما ارسلناک الا رسالۀ کافه.

جواب (۳): بعضو د اجواب ورکړي دي چې کافه د کف په معنی کې دي او مفعول مطلق دي
 د فعل محذوفه تکف نه.

سوال: کافه خو اسم فاعل دي نودا مصدر څنگه جوړېږي؟

جواب: په الکاذبة سره شارح جواب د کوي چې کله اسم فاعل دمصدر په معنی کې وي مثال
 لکه کاذبة په معنی د کذب سره او عافية په معنی د عفة سره لیکن شارح د جامی وایي چې د
 جمهورو علماو د طرف نه چې کوم جوابونه ورکړي شوي دي هغه ټول جوابونه د تکلف او د
 تعسف نه خالي نه دي.

تکلفات: (۱): په اول جواب کې د اتکلف دي چې د اسم فاعل په آخر کې د تاء مبالغې دخول په
 کلام د عربو کې معلوم الوقوع نه دي.

(۲): په دویم جواب کې تکلف دادې چې حذف د موصوف راځي او حذف خلاف اصل دي.

(۳): په دریم جواب کې تکلف دادې چې کافه دمصدر په معنی کې استعمالېږي او تاء د
 مبالغې دپاره کیدل په کلام د عربو کې واقع نه دي.

اسم جامد او مشتق د حال واقع کیدو بیان:

وَكُنْ مَا دَلَّ عَلَى هَيْئَةٍ أَيْ صِفَةٍ سَوَاءٌ كَانَ الدَّلَالُ	
او هر هغه څیز چې دلالت کوي په هیئت باندې یعنې په صفت باندې برابر خبره ده چې دا دلالت کوونکي صیغه د	
مُشْتَقًّا أَوْ جَامِدًا صَحَّ أَنْ يَقَعَ خَالًا مِنْ غَيْرِ أَنْ يُكُونَ الْجَامِدُ بِالْمُشْتَقِّ	
مشتق ري او يا د جامد صحيح دي چې واقع شي حال په غير د هغه نه چې تاويل وکړي شي د اسم جامد په مشتق سره	
لِأَنَّ الْمُقْسُودَ مِنَ الْحَالِ بَيَانُ الْهَيْئَةِ وَهُوَ حَاصِلٌ بِهِ وَ هَذَا رَدُّ عَلَى جَمْهُورِ النُّحَاةِ	
ځکه چې مقصود د حال نه بيان د هيت دي اود احوال دي په جامد سره اود اود دي په جمهورو نحويانو باندې په	
حَيْثُ هَرَعُوا إِشْتِقَاقَ الْحَالِ ۚ تَكَلَّفُوا فِي تَأْوِيلِ الْجَوَامِدِ	
داسې شان سره جوړوي شرط کړي د مشتق کیدو د حال دپاره اودوي تکلف کړي دي په تاويل د جوامدو کې په	

بِالْمُسْتَقَى وَمَعَ هَذَا فَلَا شَكَّ أَنَّ الْأَغْلَبَ فِي الْحَالِ الْأَمْتَقَاتِ مِثْلُ بُسْرٍ وَرَطْبٍ فِي كَوْنِهِمْ هَذَا
 مشتق سره اوسره ددې نوڅه شک نشته چې اغلب په حال کې مشتق کیدل دي لکه بسرا او رطباً په کلام د عربو کې هدا
 بُسْرًا وَ هُوَ مَا بَقِيَ فِيهِ حُمُوزُهُ أَكْثَرُ مِنْهُ رَطْبًا وَ هُوَ مَا فِيهِ
 بسراودا هغه کجوري دي چې باقي وي په دې کې تریو والی اطمینان منه رطباً او رطب هغه کجوري ته وایي چې په دې کې
 خلادۍ صَوْفُهُ فَهْمًا مَعَ كَوْنِهِمَا جَامِدَيْنِ خَالَيْنِ لِذَلَالَتِهِمَا عَلَى صِفَةِ الْبُسْرِیَّةِ وَ الرُّطْبِیَّةِ
 صرف خوړوالی وي پس دادواړه سره د جامد کیدو دادواړه حاله دي دوجې د دلالت نه په صفت دبسریت اورطیت
 وَلَا حَاجَةَ إِلَى أَنْ يُقَوَّلَ الْبُسْرُ بِالْبُسْرِ وَالرُّطْبُ بِالرُّطْبِ مِنْ أَبْسَرَ النَّخْلِ إِذَا صَارَ
 باندې اونشته دي حاجت چې تاویل وشي دبسر په مبسر سره اود رطب په مرطب سره دا بسرا نخل نه کله چې وگرځي
 مَا عَلَيْهِ بُسْرًا وَ أَرَطَبَ إِذَا صَارَ مَا عَلَيْهِ رَطْبًا وَ
 هغه څه چې کوم په دې باندې وي هغه بسراور رطب چې کله وگرځي هغه څه چې کوم په دې باندې وي هغه رطب او
 الْعَامِلُ فِي رَطْبًا أَكْثَرُ بِإِثْقَالِ النَّحْلِ وَ فِي بُسْرًا أَكْثَرُ عِنْدَ مُحَقِّقِيهِمْ وَ تَقَدَّمَ بُسْرًا
 عامل په رطب کې اطمینان په اتفاق دنحویانو او په بسرا کې هم همدارنگې دي په نزد د محققینو او مقدم کړې شوې
 عَلَى اسْمِ التَّفْصِيلِ مَعَ ضَعْفِهِ فِي الْعَمَلِ لِأَنَّهُ إِذَا تَعَلَّقَ بِشَيْءٍ وَاجِدَ خَالَانَ بِإِعْتِبَارِهِنِ مُخْتَلِفَيْنِ
 په اسم تفصیل سره د ضعف نه په عمل کې ځکه چې کله متعلق وي دیو څیز سره دوه حاله په اعتبارونو مختلفو
 يَلْزَمُ أَنْ يَلِيَ كُلُّ مِنْهُمَا مُتَعَلِّقُهُ وَ الْبُسْرِیَّةُ تَعَلَّقَتْ بِالْمُشَارِ إِلَيْهِ بِهَذَا
 نولزم دي چې متعلق وي هر یو ددې دواړو نه دخپل متعلق سره اوبسریت دامتعلق دي دهذا مشار الیه سره
 مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ مُفَضَّلٌ وَ هَذِهِ الْحَقِیْقَةُ وَإِنْ لَمْ تَكُنْ مُعْتَبَرَةً فِيهِ إِلَّا بَعْدَ إِهْتَابِهِ فِي أَكْثَرِ لِكْنَهُ
 ددې حیثیت نه چې دامفضل دي اودا حیثیت اگرکه معتبر نه دي په دې کې مگرپس دضمیر نه په اطمینان کې لیکن
 لَنَا كَانَ الضَّمِيرُ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْمَظْهَرِ كَالْعَدَمِ أَوَّيْمَ الْمَظْهَرِ مَقَامَهُ وَ أَوْجُوزًا أَنْ
 کله ضمیر په نسبت سره مظهر ته کالعدم وو نوقام شومظهر په خای دمضمر اواجب کړه نحویانو چې حال به د
 إِلَيْهِ وَ الرُّطْبِیَّةُ تَعَلَّقَتْ بِهِ مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ مُفَضَّلٌ عَلَيْهِ وَ هُوَ
 مظهر سره متصل وي او رطب به متعلق وي د مشار الیه سره په دې حیثیت سره چې هغه مفضل علیه دي او هغه
 ضَمِيرُهُ مِنْهُ فَیَجِبُ أَنْ يَلِيَ قَالِ الرَّطْبُ وَ أَمَّا الضَّمِيرُ الْمُسْتَعْرَكُ فِي أَفْعَلٍ
 مفضل علیه ضمیر دمنه دي نواجب دي چې متصل وي دمنه سره رضي ویلي دي هر چې ضمیر مستتر دي په الفعل
 قَائِلُهُ وَإِنْ كَانَ مُفَضَّلًا لِكْنَهُ لَنَا لَمْ يَلْزَمْ كَانَ كَالْعَدَمِ وَ مَعَ هَذَا فَلَا أَرَى بَرَأً
 کې ځکه چې دا اگرکه مفضل دي لکن هر کله چې ظاهر نه وو نودا شویې شان دکالعدم اوسره ددې زه نه وینم څه باک

وَأَنْ يُقَالَ وَ إِنْ لَمْ يُسْمَعْ زَيْدٌ أَحْسَنَ قَائِمًا مِنْهُ قَاعِدًا وَ ذَهَبَ بَعْضُهُمْ إِلَى أَنَّ
 چې وویل شي اگر چې نه دي اوړیدلې شوي زید احسن قائماً منه قاعداً اوللې دي بعضې نحویان دې طرف ته چې
 الْعَامِلُ فِي بُسْرٍ اسْمُ الْإِهَارَةِ أَيْ أُشِيرُ إِلَيْهِ حَالٌ كَوْنُهُ بُسْرًا وَهَذَا لَيْسَ بِصَحِيحٍ لِأَنَّهُ يُنَكِّرُنَ أَنْ يَكُونَ
 عامل په بسرا کې اسم اشاره ده یعنې اشیر الیه حال کونه بسرا او دا نه ده صحیح ځکه چې ممکن ده چې وي
 الْمُنَادَى إِلَيْهِ التَّنَزُّلُ الْيَاسِرُ فَلَا تَتَقَيَّدُ الْإِهَارَةُ بِحَالَةِ الْبُسْرِيَّةِ وَلِأَنَّهُ يَصِحُّ حَيْثُ وَقَعَ
 مشار الیه تنزلیس نونه شي مقید کیدي اشاره په حال دبسريت باندې ځکه صحیح دي په داسې شان سره چې واقع
 مَوْقِعَ اسْمِ الْإِهَارَةِ اسْمٌ لَا يَصِحُّ أَعْمَالُهُ فِيهِ نَحْوُ تَمَرَةٍ تَخْلُقُ بُسْرًا أَطْيَبَ مِنْهُ رُطْبًا.
 وي په ځای د اسم اشارې داسې اسم چې نه وي صحیح عامل جوړول په حال کې لکه تمره نخلقي بسرا اطيپ منه رطباً

خلاصه دهتن: په دې عبارت کې صاحب د کافيې يوه قاعده اوضابطه بيانوي چې هر هغه
 لفظ چې په يوهيئت يعنې په صفت باندې دلالت کوي برابره خپره ده که جامد وي او يا مشتق
 وي دې لره حال واقع کيدل صحیح دي يعنې حال لره اسم مشتق کيدل څه ضروري نه دي مثال
 لکه هدا بسرا اطيپ منه رطباً دلته بسرا ورطب د جامد کيدو باوجود صفت بسريت اوصفت
 رطبيت باندې د دلالت په وجې سره حال واقع کيږي.

اغراض دجامي: ای صفة: په دې عبارت سره شارح دهیئت معنی بيانوي چې دهیئت
 معنی ده صفت او دهیئت دمعنی نه معنی الحركات وسکنات وتقدير بعض الحروف علی البعض مراد نه
 ده.

سواء كان الدال: په دې عبارت سره شارح بیان دتعميم کوي چې په حال کې تعميم دي برابره
 خبره ده که جامد وي او که مشتق وي.

من غير ان يؤول: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: شارحين د کافيې په دې اتفاق دي چې صاحب ددې قول نه مقصود په جمهوره
 نحويانو باندې رد دي او دا رد په دې قول سره نه شي کيدې ځکه چې جمهور نحويان هم ددې
 خبرې قائل دي چې جامد حال واقع کيدې شي البته په دې کې اختلاف دي چې اسم جامد لره
 دمشق په تاويل کې کيدل ضروري دي يا ضروري نه دي جمهور نحويان وايي چې تاويل
 ضروري دي او دمصنف مذهب دادې چې په غير دتاويل نه حال جوړيږي شي نومصنف لره په
 غير دتاويل نه حال واقع کيدل په کاروو چې په جمهورو باندې رد وشي.

جواب: دو وقوع نه خاص وقوع مراد دي يعني اسم جامد لره دمشق په تاويل کې په غير د حال نه واقع کيدل صحيح دي لهندا په دې کې په جمهورو باندې رد موجود دي ځکه چې جمهورو مذهب دادې چې اسم جامد دمشق په تاويل کې په غير د حال نه ، نه شي واقع کيدی .

لان المقصود: په دې عبارت سره شارح د اسم جامد دمشق په تاويل کې په غير د حال واقع کيدو دليل بيانوي چې حاصل يې دادې چې د حال نه مقصود دهيت بيانول دي اودامقصود د اسم جامد نه هم حاصليري کله چې اسم جامد سره دامقصود حاصليري نو دې لره دمشق په تاويل کې د کيدلو ضرورت نشته دي

وهذا رد على: په دې عبارت سره شارح د ابيانوي چې د ماتن غرض په جمهورو نحو بيانو باندې رد دي جمهور نحو بيان وايي چې د حال دپاره مشتق کيدل شرط دي اوکه چيرته حال اسم جامد وي نو ده لره مشتق په تاويل کې کيدل ضروري دي مصنف رد کړي دي او وايي چې هر هغه لفظ چې په هيت باندې دلالت کوي هغه لره حال واقع کيدل صحيح دي برابره خبره ده که جامد وي اوکه مشتق اسم جامد په غير د ده تاويل نه حال جوړيدي شي مگر دومره خبره ضرور ده چې اکثر واغلب حال مشتق واقع کيري جامد لره حال واقع کيدل قليل دي .

مثل بسراً ورطباً في قولهم: په دې عبارت سره غرض د شارح ددوه سوالينو مقدرو جواب ورکول دي :

سوال (۱): مصنف رحمه الله دلته د اسم جامد حال واقع کيدو مثال بيانوي او هغه مثال فقط بسراً ورطباً دي مجموعه جمله يعني هذا بسرا اطيپ منه رطباً نه دي نو مجموعه لره د مثل مضاف اليه جوړول څنگه صحيح دي ؟

سوال (۲): د مضاف اليه دپاره مفرد کيدل ضروري دي ځکه چې مضاف اليه اسم وي ادا اسم د مفرد د اقسامو څخه دي اودلته کې د مثل مضاف اليه هذا بسرا اطيپ منه رطباً جمله ده .

جواب: د مثل نه پس بسراً او رطباً مقدر کوي او شارح د جامي ددغې دواړو سوالونو جوابونه ورکوي چې دلته کې د مثل مضاف اليه محذوف دي چې بسرا او رطباً دي اوس دواړه اشکالونه دفع شو ، اول اشکال په دې طريقي سره دفع شو چې مثال صرف بسراً او رطباً دي اودغه د مثل مضاف اليه دي ، دويم اشکال په دې طريقي سره دفع شو چې د مثل مضاف اليه بسراً او رطباً دي اودا مفرد دي جمله نه دي .

وهي ما بقى فيه حوضه : په دې عبارت سره شارح د بُسر معنى بيانوي چې بُسر هغې كهجوري ته وايي چې په هغې كې تربو والي وي

وهو ما فيه حلاوة صرفة : په دې عبارت كې شارح د رطباً معنى بيانوي چې رطباً هغه كهجوري ته ويلي شي چې په هغې كې خالص خوږوالي وي

فهما مع كونهما جامدين : په دې عبارت سره شارح د مثال وضاحت كوي مثال هذا بسرا اطيب منه رطباً په دې كې بسرا او رطباً دا دواړه اسم جامد دي او حال واقع كيږي بسراً د اطيب هو ضمير مستتر نه حال دي او رطباً دمنه ضمير نه حال دي ځكه چې بُسر دلالت كوي په صفت د بسريت باندې او رطب دلالت كوي په صفت د رطبيت باندې لهذا بسر لره دمبسر او رطب لره د مرطب په تاويل كولو څه ضرورت نشته لكه څنگه چې جمهور يې كوي

كه بُسر د مبسر په تاويل كې شي نو دابه د ايسر النخل نه ماخوځ وي او داهغه وخت كې ويلي كيږي چې كله هغه ميوه كوم چې د كهجوري په ونه كې وي هغه بُسر شي او كه رطب د مرطب په تاويل كې شي نو دابه ماخوځ وي د اربط النخل نه او دابه هغه وخت كې ويلي كيږي چې كله ميوې كومې چې د كهجوري په ونه كې وي هغه رطب شي

والعامل في رطباً : په دې عبارت سره د حال عامل بيانوي چې په دې مثال يعنې رطباً كې عامل خو بالاتفاق اطيب دي ليكن د بُسر د عامل په باره كې اختلاف دي د محققينو په نزد په بُسراً كې هم عامل اطيب دي

وتقدر بسراً : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ور كول دي :

سوال : اطيب اسم تفضيل دي او اسم تفضيل ضعيف عامل دي او د عامل ضعيف معمول د هغه نه ، نه شي مقدم كيدي نو بسراً د اطيب معمول جوړول به څنگه صحيح وي

جواب : د اتقديم د يوې قاعدې په بناء باندې دي هغه قاعده داده چې كله د يو څيز نه دوه حاله په دوه مختلف اعتبارونو سره واقع وي نو په دې هر حال خپل متعلق يعنې ذوالحال سره متصل كيدل ضروري دي او د امثال هم د دغه قبيل څخه دي شی واحد مشار اليه بهذا دي او دوه حالونه رطباً او بسراً دي او دواړه متعلق دي د مشار اليه بهذا سره په دوه مختلفو اعتباراتو سره ، بسراً دده سره متعلق دي په دې اعتبار سره چې د امفضل وي او رطباً دده سره متعلق دي

په دې اعتبار سره چې دامفضل عليه دي بسرا په دې اعتبار سره متعلق دي چې هغه مفضل دي لهذا هغه د هدا سره متصل كيدل ضروري دي ځكه چې دامن تفضيليه باندې مقدم شي ځكه چې مفضل په من تفضيليه باندې مقدم كيدل ضروري دي اورطباً دهغه سره متعلق دي په دې اعتبار سره چې هغه مفضل عليه دي او هغه مفضل عليه دمنه ضمير دي لهذا رطباً ددې سره متصل كيدل ضروري دي

وهذه الحثية وان لم يكن معتبرة فيه : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ور كړول دي .

سوال : بسريت د مشاراليه بهذا سره دمفضل كيدو حيثيت په هغه وخت كې به معتبر وي چې كله په اطيب كې ضمير راوړي شي ددې نه مخكې دې ته مفضل ويل باطل دي لهذا مناسب داده چې دې لره د اطيب نه وروستو ذكر كړي شي .

جواب : داحثيت په هغه وخت كې معتبر وي كله چې په اطيب كې ضمير راوړي شي ځكه چې ضمير داسم ظاهر په نسبت كالعدم وي لهذا اسم ظاهر يعنې هدا لره دضمير قائم مقام كړه او هدا سره د پُسرأ اتصال لره واجب كړه .

قال الرضي واما الضمير المستكن : په دې عبارت سره شارح دخپل مخكني قول چې داسم ظاهر يډو په وخت كې به ضمير كالعدم وي په دې باندې دشيخ رضي قول په طور دسند او دليل پيش كوي شيخ رضي هم ويلي دي چې اگرچې په فعل كې ضمير مستتر منفصل وي ليكن كله چې هغه ظاهر نه شي نو هغه به كالعدم وي او معدوم ليس بشي وي پس اسم اشاره هدا به مفضل شي ځكه چې دادضمير قائم مقام ده په دې اعتبار سره چې داسم تفضيل ضمير دغې طرف ته راجع دي او بسريت د هدا سره دمفضل كيدو دحيثيت نه متعلق دي لهذا پُسر لره د هدا سره به متصل ذكر كولې شي .

ومع هذا فلا اري بأساً : په دې عبارت سره غرض دشارح په مصنف باندې اعتراض كول دي :

اعتراض : شيخ رضي ويلي دي چې باوجود ددې چې هغه ضمير كالعدم دي ليكن كه چيرته زيد احسن قائماً منه قاعدا وويل شي نو كوم حرج نشته اگرچې داداهل عربونه اوريدلي شوي نه دي نوچې كله زيد احسن قياً مامنه قاعدا ويل جائز دي نو هدا اطيب پُسرأ منه رطباً ويل به هم جائز وي .

جواب: مصنف رحمه الله او د جمهور وړو د طرف نه ددې جواب دادې چې قواعد نحویه مبني علی السماع دي او د ترکیب مسبوع من العرب نه دي صرف ستا رای ده او وان لم یسمع سره ته به خپله اعتراف کوي لهدا لاری به بأساً سره ته په خپله چې دکوم خواش اظهار کوي نودهنې تکمیل نه شي کیدی، لان مسائل النخوة بناء على السمع لا على الصنع، ځکه چې مسائل دنحوې دا ده، دي په سمع باندې نه په صنع اوجوب ولو باندې

ذهب بعضهم: په دې عبارت سره شارح دیسراً دعامل په باره کې دویم مذهب بیانوي اودا رد نوي، بعضی نحویان وايي چې په پسرأ کې عامل اطيپ نه دي بلکه اسم اشاره ده.

ای اشیر: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: اسم اشاره خواسم دي او اسم نه شي عامل کیدی بیا ستا داقول چې په پسرأ کې عامل اسم اشاره دي داڅنگه صحیح دي.

جواب: مراد دادې چې هغه فعل عامل دي کوم چې داسم اشارې نه مستنبط وي، تقدیر دعبارت داسې دي چې اشیر الیه حال کونه پسرأ، لیکن دامذهب صحیح نه دي شارح ددې دوه وجهي بیان کړي دي:

اوله وجه: اوله وجه داچې کیدی شي چې مشار الیه تریابس وچې کهجوري وي نودا اشاره به د حالت پسریت سره مقید نه وي.

دوهمه وجه: په دې مقام کې داسم اشارې په خاې داسې اسم لره ذکر کول هم صحیح دي کوم لره چې په پسرأ کې عامل جوړیدل صحیح نه وو مثال لکه تمرۃ نخلی پسرأ اطيپ منه رطباً په دې مثال کې داطیپ نه غیر داسې لفظ نشته چې هغه په پسرأ کې دعمل کولو صلاحیت ولري نو خامخا داویلي شي چې اول مذهب صحیح اوراجع دي.

حال جمله واقع کیدل:

و تَكُونُ أَيْ الْحَالِ جُمْلَةً لِدَلَالَتِهَا عَلَى الْهَيْئَةِ كَالْمُفْرَدَاتِ فَصَحَّ أَنْ تَقَعَ حَالًا وَمِثْلَهَا
اوري يعنې حال جمله دوجې ددلالت کولو نه په هینت باندې لکه مفردات توصیح دي چې واقع شي حال په شان
و لَكِنْ يَجِبُ أَنْ تَكُونَ الْجُمْلَةُ الْحَالِيَّةُ خَبَرِيَّةً مُعْتَمِلَةً لِلْغَضَقِ وَ الْكِدَابِ لِأَنَّ الْحَالَ
دمفرداتولیکن واجب ده چې وي جمله حالیه خبریه کومه چې احتمال دصدق اود کذب لري ځکه چې حال به منزله د

بِمَزَلَةٍ الْخَيْرِ عَنْ ذِي الْحَالِ وَ إِجْرَاؤُهَا عَلَيْهِ فِي قُوَّةِ الْحُكْمِ بِهَا عَلَيْهِ وَ الْجُمْلُ
خبر دي دذوالحال نه او جاري كيدل د حال په ذوالحال باندې په قوت د حكم كې په ذوالحال باندې او جملې انشائيه
الْإِنْشَائِيَّةُ لَا تَصْلُحُ أَنْ يُحْكَمَ بِهَا عَلَى شَيْءٍ .
دا صلاحيت نه لري چې حكم وكړي شي په دې باندې په يو څيز باندې

خلاصه د متن او شرح : صاحب د كافيې په دې عبارت كې د حال په باره كې يوه قاعده بيانوي او شارح د هغې قاعدې وضاحت كوي :

قاعده : هغه قاعده داده چې حال كله كله جمله هم وي ځكه چې د حال نه مقصود په هيئت باندې دلالت كوي دي او جمله هم دمفرداتو په شان په هيئت باندې دلالت كوي لهذا چې لكه څنگه دمفرداتو حال واقع كيدل صحيح دي نو همدارنگې جمله حال واقع كيدل هم صحيح دي ليكن د ضروري ده چې جمله حال به خبر به وي ځكه چې حال په نسبت سره ذوالحال ته په منزله دخبر وي او حال په ذوالحال باندې محمول كيدل دپه منزله دمحكوم به دي او ذوالحال په منزله دمحكوم عليه دي لكه څنگه چې مبتدا محكوم عليه او خبر محكوم به وي او جمله انشائيه محكوم به نه شي جوړېدي نو حال هم نه شي جوړېدي .

د حال د جملې واقع كيدو شرائط :

وَلَمَّا كَانَتْ الْجُمْلَةُ مُسْتَقِلَّةً فِي الْإِقَادَةِ لَا تَقْتَضِي إِزْيَاقَهَا بِغَيْرِهَا وَ الْحَالُ مُزَيَّجَةٌ بِغَيْرِهَا
اوهر كله چې جمله مستقله وي په افاده كې نو نه كوي تقاضا د ارتباط د دې دغير سره او حال مرتبط دي دغير پورې
فَإِذَا وَقَعَتِ الْجُمْلَةُ حَالًا لَا بُدَّ لَهَا مِنْ رَابِطَةٍ تَرْبِطُهَا إِلَى صَاحِبِهَا وَ هِيَ الضَّمِيرُ
نور كله چې واقع شوه جمله حال نولاندې ده د دې دپاره د رابطې چې مرتبط يې كړي دذوالحال پورې او هغه ضمير
وَالْوَاوُ وَالْجُمْلَةُ الْخَبَرِيَّةُ إِمَّا إِسْمِيَّةٌ أَوْ فِعْلِيَّةٌ وَالْفِعْلِيَّةُ إِمَّا أَنْ يَكُونَ فِعْلُهَا مُضَارِعًا مُثْبِتًا أَوْ مُضَارِعًا مَنْفِيًّا أَوْ
او اودې او جمله خبريه به يا اسميه او يابه نعليه او فعليه يابه وي فعل د دې مضارع مثبت او يا مضارع منفي او يا
مَاضِيًا مُثْبِتًا أَوْ مَاضِيًا مَنْفِيًّا هَذَا هُوَ خَمْسُ جُمَلٍ قَالَ إِسْمِيَّةٌ أَيْ الْجُمْلَةُ الْإِسْمِيَّةُ الْحَالِيَّةُ مُتَكَلِّسَةٌ بِالْوَاوِ وَالضَّمِيرِ
ماضي مثبت او يا ماضي منفي نو دپانځه جملې دي نو اسميه يعنې جمله اسميه خاليه به متلبس وي دواو او ضمير
مَعَ لِقَوَّةِ الْإِسْمِيَّةِ فِي الْإِسْتِقْلَالِ فَتَأْسَبُ أَنْ تَكُونَ الرَّابِطَةُ فِيهَا فِي غَايَةِ الْقُوَّةِ
پورې يوځای دوجې د قوت داسمې نه په استقلال كې نو مناسب ده چې وي رابطه په دې كې په انتهاني قوت كې
لَهُوَ جُمْتُ وَأَنْتَا رَاكِبٌ وَجُمْتُ وَأَنْتَا رَاكِبٌ وَهُوَ رَاكِبٌ أَوْ بِالْوَاوِ وَحَدَّهَا لِأَنَّهَا تَدُلُّ عَلَى الرِّبْطِ
لكه جمت وانا راکب او جمت وانت راکب وجمه زید وهر راکب یاد و اوسره یواځې ځکه چې او دلالت کوي په ربط باندې

فِي أَوَّلِ الْأَمْرِ فَالْتَفِتْ بِهَا مِثْلَ قَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ كُنْتُ نَبِيًّا وَ أَدُمُ بَيْنَ النَّاءِ وَ الطَّيْنِ
 په اول امر كي نو اکتفا، وکړي شوه په دې باندې لکه دا قول د نبي عليه الصلوة والسلام کنت نبيا و آدم بين الناء والطين
 وَ هَذَا أَيْ الرُّبْطُ بِالْوَاوِ وَ خَدَّاهَا أَوْ بِهَا مَعَ الضَّمِيرِ إِنَّمَا يَكُونُ فِي الْحَالِ الْمُتَقَلِّدَةِ وَ أَمَّا فِي الْحَالِ الْمُؤَكَّدَةِ
 اودا يعنې ربط په واو سره يواخي اويادواو سره د ضمير دابه وي په حال منتقله کې اوهر چې په حال مؤکده کې دي
 فَلَا تَجُوزُ الْوَاوُ تَقُولُ هُوَ الْحَقُّ لَا هَكَذَا فِيهِ وَ ذَلِكَ لِأَنَّ الْوَاوُ لَا تَدْخُلُ بَيْنَ الْمُؤَكَّدِ وَالْمُؤَكَّدِ
 نونه دي جائزواو وايي به ته چې هو الحق لاشک فيه اودا خکه چې واونه داخلېري په مينځ دمؤکده اود مؤکد دوجې د
 بِشِدَّةِ الْإِتِّصَالِ بَيْنَهُمَا أَوْ بِالضَّمِيرِ وَ خَدَّاهُ عَلَى ضَعْفٍ لِأَنَّ الضَّمِيرَ لَا يَجِبُ أَنْ يَتَقَعَّ
 شدت اتصال نه په مينځ ددواو کې اويابه ضمير سره يواخي په ضعف باندې خکه ضمير نه واجبوي چې واقع شي
 فِي الْإِتِّعَادِ فَلَا يَدُلُّ عَلَى الرُّبْطِ فِي أَوَّلِ الْأَمْرِ نَحْوُ كَلِمَتِهِ قَوْلُهُ إِلَى فِي فَلَا بُدَّ مِنَ الْوَاوِ عَلَى الصَّحِيحِ
 په ابتدا کې نو دلالت نه کوي په ربط باندې په اول امر کې لکه کلمته قوه الي في نولابدې ده دواونه په صحيح قول باندې

خلاصه دمتن : صاحب د کافيې په دې عبارت کې حال دجملې کيدو په صورت کې دربط
 ضرورت اوددې تفصيل ذکر کوي چې کله حال جمله وي نو ددې دپاره درابطې کيدل ضروري
 دي .

اغراض دجامي : ولما کانت : په دې عبارت سره شارح د مابعد دپاره تمهيد بيانوي اوددې
 نه وروستو شارح دمتن وضاحت کوي . تمهيد دادې چې جمله په افاده کې مستقله وي لهذا
 هغه دبل څيز سره دارتباط تقاضا نه کوي اوحال دذوالحال سره مرتبط وي لهذا چې کله حال
 جمله وي نو دهغې دپاره رابط کيدل ضروري دي کوم چې ذوالحال لره ربط ورکوي او هغه
 رابطه واو او ضمير دي ، بيا به جمله خبريه ددوه حالتونه خالي نه وي يابه جمله اسميه وي
 اويابه جمله فعليه وي که جمله فعليه وي نو دڅلورو (۴) حالتونو نه به خالي نه وي يابه
 مضارع مثبت وي اويابه مضارع منفي وي ، يابه ماضي مثبت وي اويابه ماضي منفي وي
 نو دا ټول پنځه (۵) جملې شوي .

فلاسمية اى الجملة الاسمية : په دې عبارت سره شارح دهرې جملې درابطې تفصيل بيانوي چې
 که چيرته جمله اسميه حال وي نو درابطې دري صورتونه دي (۱) ، واو اوضمير دواړه رابطه وي
 لان : په دې عبارت سره شارح ددې وجه بيانوي چې جمله اسميه په استقلال کې قوي وي لهذا
 مناسب دادد چې په دې کې رابطه هم نهايت قوي وي اوواضحه خبره ده چې يو ، يو وي اودوه ،
 دوه وي ددوو قوت زيات وي . لهذا دواړه به رابطه وي مثال لکه جهث وانا را کب او جهث وانت

راکب . جاء في زيد وهو راكب او په دې دري واړو مثالونو کې واو اوضمير دواړه رابط دي .
 ۲. يا به رابط صرف واو وي اوداهم جائز دي ځکه چې واو په اول امر کې په رابطه باندې دلالت کوي ځکه چې هغه دجملې په شروع کې وي لهندا په دې سره اکتفاء کول جائز دي لکه دا قول د نبی کریم صلی الله عليه وسلم چې : كنت نبياً و آدم بين الماء والطين ، په دې کې آدم بين الماء والطين جمله حالیه ده او واو رابطه ده .

وهذا : په دې عبارت سره غرض دشراح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : ستا دا ذکر شوي قاعده ماته اومنقوضه ده په هو الحق لاشک فیه سره ځکه چې لاشک جمله اسمیه ده چې د حق نه حال واقع دي حالانکه رابطه نه دواو سره دي او نه دضمير سره اونه یواځي د واو سره .

جواب : ذکر شوي قاعده دحال منتقله په باره کې ده اوپه حال موكده کې واو درابطې دپاره راوړل جائز نه دي ځکه چې مؤکد اودمؤکد په مینځ کې شدت اتصال دوجې نه ددوي په مینځ کې واو نه شي داخلیدي اوپه ذکر شوي مثال کې لاشک فیه حال موكده دي ددې وجې نه څه اشکال نشته .

او بالضمير وحده : (۳) په دې عبارت سره شارح دریم صورت بیانوي چې یواځې په ضمير سره ربط وي لیکن دا صورت ضعیف دي .

لان الضمير : په دې عبارت سره ددې وجه بیانوي چې څنگه واو دجملې په شروع کې واقع کیږي او اول جمله کې په ربط باندې دلالت کوي په ضمير کې داسې نشته دي ځکه چې ضمير د جملې په شروع کې واقع کیدل ضروري نه دي او هغه په مینځ دجمله کې هم واقع کیږي ځکه چې هغه اول امر کې ربط باندې دلالت نه کوي لهندا دا ربط ضعیف دي لکه کلمته فوه الی فی ، فوه الی فی دا جمله اسمیه ده که چیرته ذوالحال تاء ضمير وي نو په دې کې د فی ضمير متکلم رابطه ده اوکه فوه الی فی لره دکلمته ده ضمير مفعول نه حال جوړ کړي نو د فوه ضمير به رابطه وي ځکه چې ضمير په اول امر کې په ربط باندې دلالت نه کوي ځکه چې داضعیف او کمزوري رابط دي اول دوه صورتونه اولی او قوی دي

په مختلفو افعالو کې درېط دواقع کیدو تفصیل :

وَالْمُضَارِعُ الْمُتَكَبِّرُ أَيْ الْجُمْلَةُ الْفِعْلِيَّةُ الَّتِي يَكُونُ الْفِعْلُ فِيهَا مُضَارِعًا مُتَكَبِّرًا مَتَكَبِّرَةً بِالضَّمِّ وَخَدَّةً أَوْ مُضَارِعًا مُثَبَّتًا يَعْنِي هَفَ جَمْلَةً فَعْلِيَّةً جِي وَي فَعْلٌ بِهِ دِي كِي مُضَارِعٌ مُثَبَّتٌ مَتَكَبِّرٌ وَي دُضْمِيرُ يَوَاحِي
لِشَقَابِهِمْ لَفْظًا وَمَعْنَى لِأَسْمِ الْقَائِلِ الْمُتَشَفِّي عَنِ الْوَاوِ لَحُو جَاءَنِي زَيْدٌ يَسْرَعُ وَ مَا
دو جې د مشابهت نه لفظاً او معنی د اسم فاعل سره کوم چې مستغني وي دواو نه لکه جادې زید یسرع او هغه چې غیر
سَوَاهُتَا أَيْ مَا يَسُو الْجُمْلَةُ الْإِسْمِيَّةُ وَالْفِعْلِيَّةُ الْمُشْتَعِلَةُ عَلَى الْمُضَارِعِ الْمُتَكَبِّرِ مِنَ الْجُمْلَةِ
ددې نه وي يعنې غیر د جملې اسميې او جمله فعلیې نه چې مشتمل وي په مضارع مثبت باندې دهغه جملونه
الْمُشْتَعِلَةُ عَلَى الْمُضَارِعِ الْمُنْفِي أَوْ النَّافِي الْمُتَكَبِّرِ أَوْ الْمُنْفِي بِالْوَاوِ وَالضَّمِّ مَعًا أَوْ بِأَحَدِهِمَا
چې مشتمل په مضارع منفي یا ماضي مثبت یا ماضي منفي باندې دواو او ضمیر سره یوځای او یاد دې نه په یو
وَحَدَّةً مِنْ غَيْرِ شُعْبٍ جَنْدِ الْإِيجَاءِ بِالضَّمِّ لِعَدْرِ قُوَّةِ إِشْعَالِهَا كَالْإِسْمِيَّةِ
سره یواځې په غیر د ضعف نه په وخت د اکتفاء کې په ضمیر باندې دو جې د عدم قوت استقلال نه لکه جمله اسمیه
قَالَ الْمُنْفِي لَحُو جَاءَنِي زَيْدٌ وَمَا يَتَكَلَّمُ غَلَامُهُ أَوْ جَاءَنِي زَيْدٌ وَمَا يَتَكَلَّمُ غَمْرُو
نود مضارع منفي مثال لکه جادې زید و مايتكلهم غلامه او جادې زید و مايتكلهم عمرو
وَالنَّافِي الْمُثَبَّتُ لَحُو جَاءَنِي زَيْدٌ وَقَدْ خَرَجَ غَلَامُهُ أَوْ جَاءَنِي زَيْدٌ وَقَدْ خَرَجَ غَمْرُو
اود ماضي مثبت مثال لکه جادې زید و قد خرج غلامه او جادې زید و قد خرج عمرو
وَالنَّافِي الْمُنْفِي لَحُو جَاءَنِي زَيْدٌ وَمَا خَرَجَ غَلَامُهُ أَوْ جَاءَنِي زَيْدٌ وَمَا خَرَجَ غَمْرُو
اود ماضي منفي مثال لکه جادې زید و ماخرج غلامه او جادې زید و ماخرج عمرو

خلاصه دمتن : په دې عبارت کې په نورو پنځو جملو کې درېط تفصیل بیانوي چې وضاحت

یې لاندې په شرحه کې موجود دي .

اغراض دجامی : والمضارع المتكبر : په دې عبارت سره شارح دجامی په پنځو جملو کې

د دویمې جملې فعلیې مضارعې مثبتې درېط تفصیل بیانوي چې د عبارت حاصل دادې چې هغه جمله فعلیه په کوم کې چې مضارع مثبت حال واقع وي نو په دې کې به رابط یواځې ضمیر وي او واو رابط نه شي کیدي .

لمشابهته : په دې عبارت سره شارح ددې وجه بیانوي چې فعل مضارع مثبت لفظاً او معنی د اسم فاعل سرد مشابه دي او اسم فاعل د واو نه مستغني وي لهذا مضارع مثبت به هم دواو نه مستغني وي مثال لکه جادې زید یسرع په دې کې زید ذوالحال دي او یسرع جمله فعلیه مثبت

ددې نه حال دي په دې کې هو ضمير مستتر رابط دي .

وما سواهما : په دې سره شارح دپاتې دري جملو درابط تفصيل بيانوي چې حاصل يې دادې چې دجمله اسميې او دجملې فعليې مضارع مثبت نه غير چې کومې جملې دي يعنې جمله فعليه (۱) مضارع منفي ، (۲) ياماضي مثبت ، (۳) ياماضي منفي کله چې په دې کې کوم حال واقع وي نو په دې کې درابط دري صورتونه دي :

(۱) : واو او ضمير دواړه رابط وي . (۲) : يواځې واو رابط وي . (۳) : يواځې ضمير رابط وي په غير دضعف نه ، دادریم صورت په جمله اسميه کې خو ضعيف وو ليکن په دې دري جملو کې ضعيف نه دي ځکه چې دې جملو کې هغه قوت داستقلال موجود نه دي کوم چې په جمله اسميه کې موجود وو ځکه چې ادنی اوضعیف رابط هم په کار راځي يواځې په ضمير باندې اکتفاء جائز کيږي بې دضعف نه .

مثالونه : فالمضارع المنفي : په دې عبارت سره ددري جملو مثالونه بيانوي :

(۱) دمضارع منفي مثالونه :

(۱) جامني زيد ومايتکلم غلامه ، په دې کې واو اوضمير دواړه رابط دي . (۲) جامني زيد مايتکلم غلامه ، په دې کې يواځې ضمير رابط دي . (۳) جامني زيد ومايتکلم عمرو ، په دې کې يواځې واو رابط دي .

(۲) دماضي مثبت مثالونه :

(۱) جامني زيد وقد خرج غلامه ، په دې کې واو اوضمير دواړه رابط دي . (۲) جامني زيد قد خرج غلامه په دې کې يواځې ضمير رابط دي . (۳) جامني زيد وقد خرج عمرو په دې کې فقط واو رابط دي .

(۳) دماضي منفي مثالونه :

(۱) جامني زيد وماخرج غلامه ، په دې کې واو اوضمير دواړه رابط دي . (۲) جامني زيد ماخرج غلامه ، په دې کې يواځې ضمير رابط دي . (۳) جامني زيد وماخرج عمرو ، په دې کې يواځې واو رابط دي .

په جمله ماضیه حالیه کې د قد موجودیدل :

وَلَا بُدَّ فِي الْمَاضِي الْمُثْبِتِ لَا التَّنْفِي مِنْ دُخُولِ لَفْظَةٍ قَدْ اَلْتَّغْرِيبَةِ زَمَانَ الْمَاضِي إِلَى الْحَالِ
اونسته خلاصې په ماضي مثبت کې اونه په منفي کې د دخول دلفظ دقد نه چې نژدې کوي زمانه دماضي حال
لَفْظَةُ عَلَى الْمَاضِي الْمُثْبِتِ الْوَاقِعِ حَالًا يَبْدُلُ بِهَا عَلَى قُرْبِ زَمَانِهِ
نه لغه په ماضي مثبت باندې چې واقع وي حال ددې دپاره چې دلالت وکړي په دې باندې به نژدې والي ددې زمانې
إِلَى زَمَانَ صُدُورِ الْفِعْلِ مِنْ ذِي الْحَالِ أَوْ وَقُوعِهِ عَلَيْهِ تَجُوزُ لِأَنَّ الْمُتَّبَاعَ
تر زمانې د صدور د فعل پورې د ذوالحال نه او بیا په واقع کېدو ددې باندې به مجازي طور باندې ځکه چې متبادر
مِنَ الْمَاضِي الْمُثْبِتِ إِذَا وَقَعَ حَالًا أَنْ مُضِيَّتُهُ إِنَّمَا هُوَ بِالنِّسْبَةِ إِلَى زَمَانِ الْعَامِلِ
دماضي مثبت نه په هغه وخت کې چې واقع وي حال چې ددې ماضي کیدل دپه نسبت سره زمانې د عامل ته دي نو
فَلَا بُدَّ مِنْ قَدْ حَتَّى تُقَرَّبَ إِلَيْهِ فَيَقَارَنُ وَهَذَا بِخِلَافِ مَذْهَبِ الْكُوفِيِّينَ فَإِنَّهُمْ لَا يُوجِبُونَ قَدْ
لابدې ده دقد نه تر دې نژدې کړي عامل د زمانې ته او دپه خلاف د مذهب د کوفیانو دي چې هغه قدر نه و اجبوي
كَاهَوْرَةٍ وَلَا مَقْدَرَةَ سَوَاءَ كَانَتْ كَاهَوْرَةً فِي اللَّفْظِ جَاءَ فِي زَيْدٍ قَدْ رَكِبَ غُلَامُهُ أَوْ مَقْدَرَةً مَثَلُهُ كَحُو
نه ظاهر اونه مقدار برابر خبره ده که داقد په لفظ کې ظاهري لکه جاء في زيد قدر کب غلامه یا مقدار منوي وي لکه
قَوْلُهُ تَعَالَى أَوْ جَاءَ وَكُمُ حَصْرَتْ صُدُورُهُمْ وَ هَذَا بِخِلَافِ مَذْهَبِ سَيِّبَوِيِّ وَ الْمُبَرِّدِ
داقول دالله تعالی اوجاء و کم حصرت صدورهم یعني قد حصرت صدورهم او دپه خلاف د مذهب دسیبویه اودمبرد
فَإِنَّهُمَا لَا يَجُوزَانِ حَدَثٌ قَدْ فَسَّيْبَوِيُّهُ يُؤَوَّلُ قَوْلُهُ تَعَالَى حَصْرَتْ صُدُورُهُمْ
دي ځکه دوي جائزه مني حذف کول دقد پس سیبویه تاویل کوي په دې قول دالله تعالی کې چې حصرت صدورهم
يَقَوْمًا حَصْرَتْ صُدُورُهُمْ فَتَكُونُ جُمْلَةً حَصْرَتْ صِفَةً مُؤَوَّلًا مَحْذُوفٍ وَ هُوَ الْحَالُ وَ الْمُبَرِّدُ يَجْعَلُهُ
په قوما حصرت صدورهم نووي به جمله حصرت صفت د موصوف محذوف قوما و هغه حال دي اومبرد دگرځوي دې
جُمْلَةً دَعَائِيَّةً وَ إِنَّمَا لَمْ يُشْرَطْ ذَلِكَ فِي التَّنْفِي لِاسْتِمْرَارِ النَّفْيِ بِلَا قَاطِعٍ فَيَفْتَحِلُ زَمَانَ
لره جمله دعائیه او دا بې شرط نه کړو په منفي کې دوجې داستمرار دنفی نه بې دڅه مانع نه نو شاملیري زمانې
الْفِعْلِ .
دفعل ته

خلاصه دمتن : صاحب د کافيې د حال په باره کې یوه بله ضابطه او قاعده بیانوي چې کله

ماضي مثبت حال واقع وي نو په دې باندې د قد دخول ضروري دي بیا دا عام دي برابره خبره ده که قد ظاهر وي او که مقدري وي .

اغراض دجامی: لا المنفي: په دې عبارت سره شارح بیان د فائدې کوي چې د المثبت قید احترازي دي په دې سره د ماضي منفي نه احتراز دي.

دخول: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د من په قد باندې دخول جائز نه دي ځکه چې من حرف جر دي او حرف جر په اسم باندې داخلېږي او قد اسم نه دي بلکه حرف دي.

جواب: جواب دادې چې من په قد نه دي داخل بلکې ددې مدخول محذوف دي کوم چې دخول دي

لفظة: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د دخول اضافت قد طرف ته صحیح نه دي ځکه چې د مضاف الیه دپاره اسم کیدل ضروري دي او قد اسم نه دي بلکه حرف دي.

جواب: دلته د قد نه مراد لفظ قد دي او کله چې د حرف نه مراد دهغه لفظ وي نو هغه حرف علم جوړېږي کوم چې په ترکیب کې موجود وي پس دا اسم جوړېږي لهذا قد لره مضاف الیه جوړول صحیح دي.

المقربة: په دې عبارت سره شارح د صفت وضاحت کوي.

لیدل: په دې عبارت سره شارح د ماضي مثبت حال واقع کیدو په صورت کې په دې باندې دخول د قد دلزم کیدو وجه بیانوي چې تفصیل یې دادې چې حال او ددې عامل په زمانه کې اتحاد ضروري دي او کله چې ماضي مثبت حال واقع وي نو هغه د زمانه عامل نه مقدم کیږي په زمانه کې اتحاد نه پاتي کیږي لهذا په ماضي مثبت باندې د قد دخول ضروري دي ځکه چې هغه د قد د ماضي مثبت زمانې سره ذوالحال نه صدور دفعل یا ذوالحال باندې وقوع فعل زمانې ته نژدې کوي ځکه چې قریب د شئ حکماً ددې شئ سره مقارن وي لهذا حکماً د حال زمانه د عامل زمانې سره به متحد شي.

تجويزا: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: قد ماضي لره په لغوي حال، یعنی په زمان د متکلم کې، د قریب کیدو دپاره وضع شوې دي اوزمونې بحث په حال اصطلاحی کې دي.

جواب: قَدْ په اول کې حقيقت او ثاني کې مجاز دي او دلته مجازي معنی مراد ده.

لان المتبادر: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: کله چې ماضي مثبت حال واقع وي او ددې عامل مضارع وي نو په دې کې په ماضي مثبت باندې د قَدْ داخلیدل خو صحيح دي لیکن کله چې عامل هم ماضي وي نو په دې وخت کې ماضي مثبت باندې د قَدْ دخول صحيح نه دي ځکه چې دا دواړه ماضي دي نو ماضي لره د حال قریب کولو څه معنی نشته لهذا ماضي مثبت باندې د قَدْ دخول څه فائده نشته.

جواب: کله چې ماضي مثبت حال واقع وي نو ددې نه متبادر الی الذهن همدغه دي چې ددې ماضي کیدل د عامل د زمانې اعتبار څخه دي گویا چې د عامل زمانه مقدم شوه د حال زمانې نه لهذا کله چې عامل ماضي وي نو په دې وخت کې هم ماضي مثبت باندې دخول د قَدْ به بې فائدي نه وي.

وهذا بخلاف: په دې عبارت سره په دخول د قَدْ کې اختلاف بیانوي چې ددې تفصیل دادې چې کله ماضي مثبت حال واقع وي نو په دې باندې دخول د قَدْ لازم کیدل دبصرې د نحویانو مذهب دي او دکوفې د نحویانو په نزد په ماضي مثبت باندې دخول د قَدْ لازم نه دي نه ظاهراً او نه مقدرأ.

سواء: په دې عبارت سره غرض د شارح بیان د ترکیب دي چې ظاهره او مقدره داد کان محذوفه خبر دي عبارت حاصل دادې چې په قَدْ کې تعمیم دي برابره خبره ده که ظاهر فی اللفظ وي او که مقدر منوي وي د قَدْ ظاهر فی اللفظ مثال جاءني زيد قدرکب غلامه اود مقدر مثال اوجاءو کم حصرت صدورهم یعنی قد حصرت صدورهم ، حصرت صدورهم حال دی د جاءو دواو ضمیر نه او قد مقدر دي دا په اصل کې قد حصرت صدورهم وو.

وهذا: په دې عبارت سره غرض د شارح د اختلاف وضاحت کول دي یعنې ماضي مثبت قَدْ مقدر سره د حال کیدو جواز دي او سیبویه اود مبرد د مذهب خلاف دي ځکه چې دا دواړه قد لره حذف جائز نه مني دالله تعالی داقول چې جاءو کم حصرت صدورهم کې تاویل کوي او حصرت حال کیدو نه انکار کوي سیبویه وایي چې حصرت صدورهم صفت دي د موصوف محذوفه چې قوما دي او قوما حال دي اصل عبارت داسې دي چې جاءو کم قوما حصرت صدورهم اومبرد وایي

چې حصرت صدور هم جمله بد دعائیه ده جمله حالیه نه ده او که جمله حالیه وي نو معنی به یې دا وي چې : هغوي ستاسو خوا ته راغلل او حال دادې چې ددوي زړونه تنگ شوي وو . او که جمله بد دعائیه وي نو معنی به داوي (هغوي ستاسو خوا ته راغلل او خدای دې وکړي چې دهغوي سینې تنگي شي) .

وانما لم یشتط : په دې عبارت سره غرض دشارح په ماضي منفي کې دخول دشرط نه کیدو وجه بیانوي وجه داده چې په دې باندې دخول د قد څه فائده نشته دي ځکه چې کله د ماضي نفی وشي نو نفی دوخت دانتفاء نه واخله ذوالحال نه صدور دفعیل یا ذوالحال باندې وقوع دفعل پورې دائمی او همیشه نه وي لهذا دحال زمانه دعامل زمانې سره مقارن کیږي ددې وجه نه د قد دخول څه فائده نشته دي .

د حال د عامل د حذف جوازي صورت :

وَيَجُوزُ حَذْفُ الْعَامِلِ فِي الْحَالِ لِوَجْهِ قَرِينَةٍ كَقَوْلِكَ لِلْمَسْأَلِ أَيْ
اوجانزدي حذف کول دعامل په حال کې دوجې دقيام قرينې حاليې لکه دا قول ستا وخت دمسافردپاره يعنې
السَّارِعِ فِي السَّفَرِ أَوْ الْمُنْهَرِّ لَهْ رَاهِدًا مَهْدِيًا أَيْ سِرًّا رَاهِدًا مَهْدِيًا بِقَرِينَةٍ حَالِ الْمُخَاطَبِ
شروع کوونکي په سفر کې اوياتياري کوونکي دسفر دپاره راهدا مهديا يعنې سړ راهدا مهديا په قرينې د حال مخاطب
وَقَوْلُهُ مَهْدِيًا إِمَّا صِفَةً لِرَاهِدٍ أَوْ حَالًا بَعْدَ حَالٍ أَوْ مَقَالِيَةٍ كَقَوْلِكَ رَاكِبًا
اودا قول مهديا بابه صفت وي دراهدا اويحال دي پس د حال نه ياد قرينې مقالېې دوجې نه لکه دا قول ستا راکبا
لِيَنْ يَتَوَلَّى كَيْفَ جِئْتَ أَيْ جِئْتَ رَاكِبًا بِقَرِينَةٍ السُّؤَالِ وَ مِنْهُ قَوْلُهُ تَعَالَى أَيْحَسِبُ الْإِنْسَانَ
هغه چاته چې ووايي كيف جئت يعنې جئت راکبا په قرينې د سوال سره او ددې نه دا قول دالله تعالی اېحسب الانسان
أَنْ لَّنْ كَجَمْعٍ عِظَامَةٍ بَلَى قَادِرِينَ أَيْ بَلَى كَجَمْعِهَا قَادِرِينَ.
ان ان لجمع عظامه بل قادرين يعنې بل جمعها قادرين

خلاصه دهتن : صاحب دکافيې وايي چې عامل لره په وخت دقيام قرينه کول جائز دي لکه

راهدا مهديا دپه اصل کې راهدا مهديا وو .

اغراض دجامي : في الحال : په دې عبارت سره شارح دې خبرې طرف ته اشاره کوي چې په العامل کې الف لام عهدې دي ددې نه خاص د حال عامل مراد دي نه چې مطلق عامل ځکه چې خروج عن المبحث والا اشكال لازم رانه شي .

لقيام قرينه: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دا قاعده منقوض اوماته ده په جامني زيد را کبأ سره ځکه چې را کبأ حال دي ليکن ددې عامل حذف کول جائز نه دي.

جواب: دلته د حذف د عامل نه مطلقاً حذف د عامل مراد نه دي بلکه مراد دادې چې کله کومه قرينه موجود وي نو عامل لره حذف کول جائز دي.

حالية او مقالية: په دې عبارت سره شارح د قرينې اقسام بيانوي او ددې تعميم بيانوي، قرينه په دوه قسمه ده: (۱) حالية، (۲) مقالية، دلته په قرينه کې تعميم دي برابره خبره ده که حاليه وي او که مقاليه وي، د قرينې حاليې مثال چې کله مسافر د سفر تياري کوي هغه ته وويلي شي راهدا مهديا دپه اصل کې سر راهدا مهديا وو نو د مسافر حالت ليدو سره چې هغه د تللو تياري کوي عامل سر لره حذف کړي شو، مهديا يا دراهدا صفت دي يا دسو ضمير نه دويم حال دي دا حاليين مترادفين دي.

اي الشارع في السفر: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: مسافر خو هغه دي چا چې سفر شروع کړي وي او د مسافرت معتدبه حصه يې ختمه کړي وي نو هغه ته راهدا مهديا ويلو څه فائده ده.

جواب: دلته د مسافر نه هغه مسافر مراد دي کوم چې په ابتدا د سفر کې وي اوس يې د سفر آغاز کړي وي يا سفر يې شروع کړي نه وي ليکن سفر دپاره بالکل تيار ولاړ وي.

او مقالية: په دې عبارت سره د قرينې مقاليې مثالونه بيانوي د قرينې مقاليې نه مراد قرينه لفظيه ده برابره خبره ده که هغه دسائل په کلام کې واقع وي يا د مخاطب په کلام کې واقع وي ددې دوه مثالونه يې بيان کړي دي:

(۱) يو سړي د مخاطب نه تپوس وکړي چې: کيف جئت نو هغه مخاطب جواب ورکړي چې را کبأ، نو را کبأ حال دي او ددې عامل جئت محذوف دي، دلته قرينه هغه سوال دسائل دي.

(۲) اychسب الانسان ان لن نجعم عظامه بل قادرين، قادرين حال دي ددې عامل نجعمها محذوف دي قرينه لفظي بل دي چې دايجاب بعد النفي دپاره راځي.

د حال د عامل د حذف و جوبي صورت :

وَيَجِبُ حَذْفُ الْعَامِلِ فِي بَعْضِ الْأَحْوَالِ الْمُؤَكَّدَةِ وَهِيَ أَيْ الْحَالِ الْمُؤَكَّدَةُ مُطْلَقًا هِيَ الَّتِي لَا تَنْتَقِلُ
او واجب دي حذف د عامل په بعضې حال مؤكده كې او هغه يعنې حال مؤكده مطلقا هغه دي چې نه سفل كېږي
مِنْ صَاحِبِهَا مَا دَامَ مَوْجُودًا غَالِبًا بِخِلَافِ الْمُتَنَقِّلَةِ وَالْمُنْتَقِلَةِ فَيُحذفُ لِلْعَامِلِ بِخِلَافِ الْمُؤَكَّدَةِ مِثْلُ زَيْدٍ
د خپل صاحب نه ترخوچي موجود وي غالب په خلاف د منتقله او منتقله قيد دپاره د عامل په خلاف د مؤكده لكه زید
أَبُوكَ عَطُوفًا فَإِنَّ الْعَطُوفِيَّةَ لَا تَنْتَقِلُ عَنِ الْآبِ فِي غَالِبِ الْأَمْرِ أَيْ أَحَقُّهُ بِفَتْحِ الْهَمْزَةِ أَوْ صِيغَتِهَا مِنْ
ابوك عطوفاځكه عطوفانه منتقل كېږي د اب نه په غالب امر كې يعنې احقه په فتحې د همدې سره يابه ضمني سره د
حَقَّقْتُ الْأَمْرَ بِمَعْنَى تَحَقُّقِهِ وَ صِرْتُ مِنْهُ عَلَى يَقِينٍ أَوْ مِنْ أَحَقَّقْتُ الْأَمْرَ بِهَذَا الْمَعْنَى
حققت الامر نه په معنى د تحققته يعنې زه په دې خبره په يقين سره پوه شوم او ياد احققت الامر څخه په همدې معنى سره
وَعَيْنِهِ أَوْ بِمَعْنَى أَثْبَتَهُ أَيْ تَحَقَّقْتُ أَبَوَتَهُ لَكَ وَ صِرْتُ عَلَى يَقِينٍ أَوْ أَثْبَتْتُهَا لَكَ
بعينه او يابه معنى دا ثبته دي يعنې تحققت ابوته لك زه په دې خبره په يقين سره پوه شوم يابه معنى دا ثبته انك
عَطُوفًا وَقَالَ صَاحِبُ الْبِفَتْحِ أَحَقُّ التَّقْدِيرَاتِ عِنْدِي أَنْ يُقَدَّرَ بِمَعْنَى عَطُوفًا
عطوفاده اوويلي صاحب د مفتاح چې زما په نزد د ټولو تقدير اتونه ښه داده چې يعنې عطوفامقدر كړې شي

خلاصه د مثنى : صاحب د كافيې د حذف جوازي صورت د بيانولو نه وروسته د حذف و جوبي ذكر كوي چې په وخت د قيام د قرينه كې كه حال مؤكده وي نو د دې عامل لره به حذف كړي. واجب دي لكه زيد ابوك عطوفا د ايه اجل كې زيد ابوك احقه عطوفا وو.

اغراض د جامي : حذف العامل : په دې عبارت سره غرض د شارح بيان د مرجع دي چې د يېب ضمير مرجع حذف العامل دي .

بعض الاحوال : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب وركول دي .

سوال : همدالله انه لا اله الا هو الى قوله قائما بالقسط كې قائما حال مؤكده دي حالانكه د دې عامل حذف كول واجب نه دي بلكه شهد عامل مذكور دي .

جواب : احوال مؤكده نه بعضې احوال مؤكده مراد دي نه چې كل احوال مؤكده ځكه چې د حال مؤكده دوه قسمونه دي : (۱) د جملي اسميه د مضمون دپاره مؤكده وي . (۲) د جملي فعليې د مضمون دپاره مؤكده وي د عامل حذف د وجوب داول قسم څخه دي په دويم قسم كې حذف د عامل واجب نه دي

وهي الخ: په دې عبارت سره شارح د حال موكده او د حال منتقله په مينځ كې فرق بيانوي دا ولې
 فرق تعريف تير شوي دي چې حال موكده غالباً د ذوالحال نه نه شي جدا كيدي او حال منتقله
 جدا كيدي شي منتقله د عامل دپاره قيد وي او حال موكده د عامل دپاره قيد نه وي بلكه د
 عامل دپاره تأكيد وي.

مثل زيد ابوك عطوفاً: په دې عبارت سره غرض د شارح د حال موكده د مثال وضاحت كوي چې
 په دې كې عطوفاً حال موكده دي ځكه چې عطوفيت يعنې شفقت اكثر دپلار نه، نه جدا كيږي
 نو ددې عامل په وجوبي طور باندې محذوف دي چې احمق دي او احمق په ضمني او په فتحې د
 همزې سره دواړو سره جائز دي كه دې لره په فتحې د همزې سره ولوستلې شي نو دابه ماخوځ
 وي د حقيقت الامر نه (يعنې زه دهغه نه په يقين باندې شوم) او كه په ضمني د همزې سره وي نو دا
 به ماخوځ وي د احقيقت الامر نه نو ددې معنى بعينه حقيقت الامر والاده ياد ددې معنى الثبوت (يعنې
 ما دهغه ابويت ستا دپاره ثابت كړه اوزه په يقين سره شوم) صاحب د مفتاح ويلي دي چې زما
 په نزد د ټولو تقدير اتو نه ښه دادي چې دلته يحيى فعل مقدر راوړي شي نو معنى به يې داشي
 چې زيد ستا پلار دي چې مائل كيږي او حال دادې چې هغه مهربان دي.

د حذف وجوبي شرط:

وَهُوَ ظَنُّهُ أَنْ هُوَ ظَنُّهُ وَجُوبِ حَذْفِ عَامِلِهَا أَنْ تَكُونَ مُقَرَّرَةً أَنْ مُؤَكَّدَةً لِمَضْمُونِ جُنُكُو إِخْتَرُ
اوسطر ددې يعنې شرط دوجوب د حذف د عامل چې وي مقرر يعنې موكدوي دپاره د مضمون د جملې احترازي
يُؤَكَّدُ بِغَضِّ أَجْزَائِهَا كَالْعَامِلِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى وَ أَرْسَلْنَاكَ
كري دي په دې سره دهغه څه نه چې تأكيد كوي د بعضي اجزاو لكه عامل په دې قول الله تعالى كې وارسلا
لِلنَّاسِ رَسُولًا قَالَهُ لَا يَجِبُ حَذْفُهُ إِسْمِيَّةُ إِخْتَرُ يُو عَمَّا إِذَا
للفناس رسولا ځكه نه دي واجب حذف ددې عامل چې اسميه وي احترازي و كړي په دې سره دهغه جملې نه چې
كَانَتْ فِعْلِيَّةً قَالَهُ لَا يَجِبُ حَذْفُ عَامِلِهَا كَمَا قَالَ صَاحِبُ الْكَلْبِ فِي قَوْلِهِ
كله هغه فعليه وي ځكه چې نه دي واجب حذف د عامل ددې لكه څنگه چې صاحب د كشاف ويلي دي په دې قول د
تَعَالَى قَائِلًا بِالْقِسْطِ إِنَّهُ كَانَ مُؤَكَّدًا مِنْ فَاعِلٍ هَهُوَ وَلَا بُدَّ لَهُمَا مِنْ قِيْدٍ آخَرٍ وَ هُوَ أَنْ يَكُونَ
الله تعالى قائماً بالقسط كې چې د حال موكده دي د فاعل همد نه اولادي دلته د يو بل قيد نه او هغه دادې چې دي
عَقْدُ بَلَكِ الْجُنُكُو الْإِسْمِيَّةُ مِنْ إِسْمَيْنِ لَا يَضِلُّحَايَ لِلْعَمَلِ فِيمَا وَ إِلَّا لَكَانَ عَامِلِهَا
تركيب ددې جملې اسميه ددوه اسمونو نه چې صلاحيت نه لري د عمل په دې كې او كه وي نو وي به عامل ددې

مَذْكُورًا فَكَيْفَ يَكُونُ حَذْفُهُ وَاجِبًا لَمْ يَكُنْ اللَّهُ شَاهِدًا قَائِمًا بِالْقِسْطِ.

مذکور نوڅنگه به وي حذف ددې واجب لکه الله شاهد قائم بالقسط.

خلاصه دمتن : صاحب دکافيې په دې عبارت کې دحال عامل دحذف وجوبي دشرط ذکر کوي دحال مؤکده دعامل دحذف کولو دپاره شرط دادې چې هغه دجملې اسميې دمضمون تاکيد کوي.

اغراض دجامي : اې شرط وجوب حذف عاملها: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : مونږ دانه منو چې دحال دپاره مضمون دجملې مقرر کيدل شرط وي مثال لکه جامني زېدر اکېا په دې کې راکېا حال دي حالانکه دامضمون دجملې دپاره مقرر نه دي اونه دهغه عامل لره حذف کول واجب دي .

جواب : دلته مضاف محذوف دي په اصل کې هرط وجوب حذفها وو نو دا حذف دعامل دوجوب شرط دي نه چې دنفسي حال دعامل حذف کيدل حال مؤکده دعامل دحذف کولو دپاره شرط دادې چې هغه دجمله اسميه مضمون تاکيد کوي .

احتراز : په دې عبارت سره غرض دشارح دمضمون دجملې دقيد فائده بيانوي ، چې دا قيد احترازي دي په دې سره احتراز دي دهغه حال نه کوم چې دمضمون دجملې تاکيد نه کوي بلکې دجملې بعضي اجزاو تاکيد کوي مثال لکه انا ارسلناک للناس رسولا په دې کې رسولا دا د مضمون دجملې تاکيد نه کوي فقط درسالت تاکيد کوي لهذا ددې عامل حذف کول واجب نه دي .

واحتراز په : په دې عبارت سره غرض دشارح داسميه دقيد فائده بيانوي چې دا قيد احترازي دي په دې سره احتراز دي دهغه حال نه کوم چې جمله فعليه دمضمون تاکيد کوي داسې حال دعامل حذف کيدل واجب نه دي لکه څنگه چې صاحب دکشاف ويلي دي دالله تعالی قول قائما بالقسط په باره کې چې په دې کې قائما بالقسط حال دي دهدد فاعل نه لهذا ددې عامل لره حذف کول واجب نه دي .

ولا بد : په دې عبارت سره غرض دشارح په صاحب دکافيه باندې اعتراض کول دي ، مصنف رحمه الله لره په کاروو چې جمله اسميه دداسې دوه اسمونو نه مرکب وي چې په هغوي کې يو

اسم هم په حال کې دعمل صلاحیت نه لري ځکه چې که جمله اسمیه دداسې دوه اسمونو نه مرکب وي چې په هغې کې هر یو اسم په حال کې دعمل کولو صلاحیت لري نو دهغه عامل به محذوف نه وي مثال لکه الله شاهد قائماً بالقسط په دې کې شاهد دا جمله اسمیه ده ددې دویم جز به دې کې دعمل صلاحیت لري لېذا په دغه قائما کې به عامل وي

﴿التَّمْيِيزُ﴾:

د تمييز تعريف:

التَّمْيِيزُ مَا يَرْفَعُ أَيْ الْإِسْمَ الَّذِي يَرْفَعُ الْإِبْهَامَ وَ اخْتَرَهُ بِهِ عَنِ التَّيْدِلِ فَإِنَّ التَّيْدِلَ	نسخه همدې چې رفع کوي يعنې هغه اسم دي چې رفع کوي ابهام احترازي وي وکړو په دې سره دبدل نه ځکه چې مبدل
مِنْهُ فِي حُلُمِ التَّنْجِيَةِ فَهُوَ لَيْسَ يَرْفَعُ الْإِبْهَامَ عَنْ هَيْئِ بَلْ هُوَ تَوْكُّدٌ مُبْهِمٌ وَ إِفْرَادٌ مُعَيَّنٌ	منه په حکم دا: الهي کې دي نودانه دي چې رفع کړي ابهام ديوځيزه بلکې پريخودل دمېهم اوواردول دمعيين دي
الْمُسْتَقَرُّ أَيْ الثَّابِتُ الرَّاسِخُ فِي التَّغْلِي التَّوْضُوعُ لَهُ مِنْ حَيْثُ أَنَّ مَوْضُوعَهُ لَهُ فَإِنَّ الْمُسْتَقَرَّ	چې مستقروي يعنې ثابت اوراسخ په معنی موضوع له کې ددې حيثيت نه چې داموضوع له وي ځکه مستقر
وَإِنْ كَانَ بِحَسَبِ اللَّفْظِ هُوَ الثَّابِتُ مُطْلَقًا لَكِنْ الْمَطْلُوعُ مُنْصَرِّفٌ إِلَى الْكَامِلِ وَهُوَ الْوَضْعِيُّ وَ اخْتَرَهُ	اگرکه په اعتبار د لغت سره ثابت دي مطلقا ليکن مطلق گرځي کامل طرف ته او هغه وضعي دي او احترازي وکړو
بِهِ عَنْ تَحْوٍ رَأَيْتُ عَيْنًا جَارِيَةً فَإِنَّ قَوْلَهُ جَارِيَةً يَرْفَعُ الْإِبْهَامَ عَنْ قَوْلِهِ عَيْنًا لِكِنَّهُ عَيْنٌ مُسْتَقَرٌّ بِحَسَبِ	په دې سره درأيت عيناً جارية نه ځکه چې دافول جارية دده رفع کوي ابهام دعينانه ليکن داغير مستقردې په اعتبار
الْوَضْعِ بَلْ تَحْوٍ فِي الْإِسْتِعْمَالِ بِإِغْتِنَاءِ تَعْدُو التَّوْضُوعُ لَهُ وَ كَذَا يَقَعُ بِهِ	دوضع سره بلکه بيداشوې دي په استعمال کې په اعتبار تعدد موضوع له سره او همدارنگې واقع کيږي په
الِاخْتِرَاءِ عَنْ أَوْصَالِ التَّيْدِلَاتِ كَهُ هَذَا الرَّجُلُ فَإِنَّ هَذَا مَثَلًا إِمَّا مَوْضُوعٌ لِمَفْهُومٍ كَلِّيٍّ	دې سره احتراز داوصافو دمېهماتونه لکه هذالرجل ځکه هدامثلاً ياخووضع شوې دي دپاره دمفهوم کلي په دې
يُشْرَطُ اسْتِعْمَالُهُ فِي جُزْئِيَّاتِهِ أَوْ لَكِنْ جُزْئِيٍّ جُزْئِيٍّ مِنْهُ وَلَا إِبْهَامَ	شرط سره چې هدامفهوم کلي په جزئياتو کې مستعمل وي يادهر يو جزئي جزئي دپاره موضوع وي اونشته ابهام
فِي هَذَا الْمَفْهُومِ الْكَلِّيِّ وَلَا فِي وَاحِدٍ مِنْ جُزْئِيَّاتِهِ بَلِ الْإِبْهَامُ إِنَّمَا تَشْأَمِنْ تَعْدُو التَّوْضُوعُ لَهُ أَوْ الْمُسْتَقَرُّ فِيهِ	په دې مفهوم کلي کې اونه به يو جز کې دجزئياتو نه بلکې ابهام دا پيداوي تعدد موضوع له نه يا مستعمل فيه دي
فَقَوْصُهُ بِالرَّجُلِ يَرْفَعُ هَذَا الْإِبْهَامَ لَا الْإِبْهَامَ الْوَاقِعَ فِي التَّوْضُوعِ لَهُ مِنْ حَيْثُ أَنَّ	بوسه يوسف کول په الرجل سره رفع کوي دابهام نه هغه ابهام چې واقع دي په موضوع له ددې حيثيت نه چې دا

مَوْضُوعٌ لَهُ وَ كَذَا يَقَعُ بِهِ الْإِحْتِرَازُ عَنِ عَظَمِ النَّبَيَّانِ فِي مِثْلِ قَوْلِكَ أَبُو حَفْصٍ عُمَرُ
موضوع له دي او همدارنگې واقع کيږي په دې سره احتراز د عطف بيان نه په مثل د قول ستاکې ابو حفص عمر
فَإِنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْ أُولَى حَفْصٍ وَعُمَرُ مَوْضُوعٌ لِشَخْصَيْنِ مُعَيَّنَيْنِ لَا إِبْهَامَ فِيهِو لَكِن لَمَّا كَانَ
ځکه چې هريو داي حفص او عمر نه موضوع دي دپاره د شخص معين اونشته ابهام په دې کې ليکن هرکله چې
عُمَرُ أَشْهَرُ مِنْهُ زَالَ بِذِكْرِ الْخَفَاءِ الْوَاقِعِ فِي أُولَى حَفْصٍ لِعَدَمِ الْإِشْتِهَارِ
عمر زيات مشهور وونوزانله شوه په ذکر کولو ددې سره هغه خفا چې واقع وه په اي حفص کې دوجې د عدم شهرت نه
لَا الْإِبْهَامَ الْوُضْعِي.
نه د ابهام وضعي نه.

خلاصه دمتن: په دې عبارت کې صاحب د کافيې د تمیيز تعريف کوي چې تمیيز هغه اسم دي چې د ذات مقدره نه ياد ذات مذکوره نه ابهام ختم کړي داسې ابهام چې دهغه معنی په موضوع له کې راسخ شوي وي.

اغراض دجامي: ای الاسم: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د تمیيز تعريف دخول دغير نه مانع نه دي ځکه چې کلمه د ما عام ده ځکه چې دا تعريف په هغه قتلک باندې صادق راځي کوم چې په فعلک ای قتلک کې واقع دي ځکه چې دا هم ابهام لره لري کوي حالانکه دا تمیيز نه دي بلکه تفسير دي.

جواب: ما عبارت دي د اسم نه او قتلک اسم نه دي بلکه فعل دي نو اشکال وارد نه شو بلکې دفع شو.

الذي: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: کله چې د ما نه مراد اسم دي نو الاسم موصوف او يرفع الابهام جمله خبریه دهغې صفت جوړيږي حالانکه دا صفت نه دي ځکه چې الاسم معرفه او يرفع الابهام جمله خبریه ده او جمله خبریه دنکړې په حکم کې وي اونکړه دمعرفې صفت نه شي جوړيږي.

جواب: د الذي په اضافه کولو سره شارح جواب ورکوي چې په ما يرفع کې ما موصوله په معنی د الذي ده ما موصوفه نه ده او مابعد جمله يعنې يرفع الابهام د ما موصوله دپاره صله ده صفت نه دي نو اشکال رفع شو.

احتراز: په دې عبارت سره شارح د پوځ الابهام د قید فائده بیانوي چې دا قید احترازي دي د بدل نه احتراز دي ځکه چې په بدل او مبدل منه کې مقصود بدل وي او مبدل منه د سقوط او ترک په درجه کې وي نو په بدل کې ترک مبهم، مبدل منه، او ذکر د متعین (بدل) وي.

الثابت: په دې عبارت سره شارح د المستقر د معنی بیان کوي د ابهام مستقر معنی داده چې هغه ابهام چې په معنی موضوع له کې د موضوع له کیدو حیثیت څخه ثابت اوراسخ وي.

فان المستقر: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: مستقر خو په معنی د مطلق ثبوت ده بیا د اثبوت عام دي که دا ابهام ثابت په اعتبار د وضع سره وي او که په اعتبار د استعمال سره وي او که په اعتبار د اشتراک سره وي لهذا الثابت لره د الراسخ فی المعنی الموضوع سره مقید کیدل صحیح نه دي.

جواب: اگر که دلغت په اعتبار سره د مستقر معنی مطلق ثبوت ده بیا دا عام ده که په اعتبار د وضع سره وي او که په اعتبار د استعمال سره وي لیکن دلته هغه ابهام مراد دي کوم چې په معنی موضوع له کې ثابت اوراسخ شوي وي ځکه چې په متن کې المستقر مطلق مذکور دي اوقاعده داده چې کله مطلق ذکر شي نو ددې نه مراد فرد کامل وي او د ابهام فرد کامل ابهام وضعي دي ددې وجې نه یې المستقر په الراسخ فی المعنی الموضوع له قید سره یې مقید کړو.

واحتراز به: په دې عبارت سره شارح د المستقر قید فائده بیانوي چې دا قید احترازي دي په دې سره دري (۳) څیزونه خارج شول:

(۱): د لفظ مشترک صفت ځکه چې د لفظ مشترک صفت اگر که ابهام لره لري کوي لیکن هغه ابهام وضعي نه وي بلکه هغه ابهام د موضوع له تعدد د وجې نه په استعمال کې پیدا شوي دي مثال رأیت عیناً جاریه په دې کې جاریه اگر که ابهام لره لري کوي لیکن دا ابهام وضعي نه دي بلکه موضوع له تعدد د وجې نه په استعمال کې پیدا شوي دي.

(۲): د مبهماتو صفت، حکه چې د مبهماتو صفت اگر که د مبهم نه ابهام لره لري کوي لیکن هغه ابهام وضعي نه دي بلکه هغه ابهام په استعمال کې دننه د موضوع له تعدد یا معنی مستعمل فییه د تعدد د وجې نه پیدا کیږي ځکه چې د مبهماتو په باره کې اختلاف دي د مند، مینو په نزد دا د مفهوم کلي دپاره موضوع دي خو په شرط استعمال فی الجزئیات اود متاخرینو په نزد دا موضع دي د مفهوم کلي د جزئیاتو څخه هر هر جز دپاره، نو د متقدمینو په

نزد په هغه کې ابهام مستعمل فيه دتعدد دوجې څخه دي اودمتاخرينو په نزد په هغه کې ابهام موضوع له دتعدد دوجې څخه پيدا شوي وي مثلاً هذا الرجل په دې کې الرجل اگرکه دهذا نه ابهام لري کوي ليکن هغه ابهام وضعي نه دي بلکه دا ابهام دمتقدمينو په نزد معنی موضوع له دتعدد څخه دي اودمتاخرينو په نزد دا ابهام دمستعمل فيه دتعدد څخه دي.

(۳): عطف بيان ، ځکه چې عطف بيان اگرچې دمبين نه ابهام لري کوي ليکن هغه ابهام وضعي نه دي بلکه هغه ابهام داستعمال دوجې نه پيدا شوي دي دمبين دعدم شهرت دوجې نه مثال لکه اقسام بالله ابوحنبل عمر ، په دې کې ابوحنبل په نسبت دحمر سره زيات مشهور وونو د عمر دذکر کولو سره هغه خفاء زائل شوه کومه چې دعدم شهرت دوجې نه په ابوحنبل کې پيدا شوي وه .

نودې خلاصه داشوه چې په دغه دري واړو کې ابهام په نفس معنی موضوع کې ثابت، نه ده بلکه په مشترک کې ابهام تعدد د موضوع له دوجې نه پيدا شوي دي او په مبهماتو کې تعدد دمستعمل فيه داعتبار نه اوپه عطف بيان کې دعدم شهرت دوجې نه ابهام پيدا شوي دي .

دتميز په تعريف کې دويم قيد ذکر :

عَنْ ذَاتٍ لَا عَنْ وَصْفٍ وَ اخْتَرَزَ بِهِ عَنِ النَّعْتِ وَ الْحَالِ فَإِنَّهُمَا يَرْفَعَانِ الْإِبْهَامَ الْمُسْتَقَرَّ
دذات نه، نه دوصف نه اواخترازيې وکړوبه دې سره دنعته اوحال نه ځکه دادواړه رفع کوي هغه ابهام مستقرله
الْوَاقِعِ فِي الْوُضْعِ لَا فِي الذَّاتِ وَ تَحْقِيقُ ذَلِكَ أَنَّ الْوَاضِعَ لَمَّا وَضَعَ الْوِطْلَ مَثَلًا لِنَصْفِ مَنْ
کوم چې واقع کيږي په وصف کې نه په ذات کې اوتحقيق ددې دادې چې واضع هرکله وضع کړوطل مثلاً دښم من
فَلَا هَكَذَا أَنَّ الْمَوْضُوعَ لَهُ مَعْنَى مُعَيَّنٌ مُتَّيِّزٌ عَمَّا هُوَ أَكْثَرُ مِنَ النِّصْفِ
دپاره نوبه دې کې شک نشته چې موضوع له معنی معين اوجدادي دهغه څيزنه کوم چې کم دي دنصف نه لکه
كَالْوَيْعِ وَ عَمَّا هُوَ أَكْثَرُ مِنْهُ كَمَنْ وَ مَتْنٍ وَلَا إِبْهَامَ فِيهِ إِلَّا مِنْ حَيْثُ
څلورمه اودهغه څيزنه کوم چې زيات وي ددې نه لکه يومن اودوه منه اوښته ابهام په دې کې مکر دحيثيت
ذَاتِهِ أَيْ جَنْسِهِ فَإِنَّهُ لَا يُعْلَمُ مِنْهُ بِحَسَبِ الْوَضْعِ أَنَّهُ مِنْ جَنْسِ الْعَسَلِ أَوْ الْخَلِّ
دذات نه يعنې دجنس ددې نه ځکه نه معلوميږي ددې نه په اعتبار دوضع سره چې دادجنس دشهداويادسرکې نه
أَوْ غَيْرِهِمَا لَا مِنْ حَيْثُ وَصْفِهِ فَإِنَّهُ لَا يُعْلَمُ مِنْهُ بِحَسَبِ الْوَضْعِ أَنَّهُ بَغْدَادِيٌّ
اوايغیر ددې دواړو نه، نه په اعتبار دوصف سره ځکه نه معلوميږي ددې نه په اعتبار دوضع سره چې دابغدادی دي

أَوْ مَكِّي فَإِذَا أُرِيدَ رَفْعُ الْإِبْهَامِ الْوُضْعِي الثَّابِتِ فِيهِ بِحَسَبِ الْوَضْعِ الْأَيْ
اویامکي دي هرکله چې اراده کړي رفع ابهام وصفي چې ثابت وي په دې کې په اعتبار د وضع سره نوتابع کيږي
بِصِفَةِ أَوْ حَالٍ فَيُقَالُ رَطَلٌ بَعْدَ ادْوِيٍّ أَوْ بَعْدَ ادْوِيٍّ وَإِذَا أُرِيدَ رَفْعُ الْإِبْهَامِ الذَّاتِيِّ قِيلَ
د صفت سره او یا د حال سره نو ویلي به شي رطل بعدادي او بعدادیا، او هرکله چې اراده کړي رفع ابهام ذاتي نو ویلي
زَيْتًا فَوَيْتًا يَرَفَعُ الْإِبْهَامَ الْمُسْتَقَرَّ مِنَ الذَّاتِ لَا النَّعْثَ وَالْحَالِ فَإِنَّهُمَا يَزْفَعَانِ الْإِبْهَامَ عَنِ الْوُضْعِ.
به شي زیتافویتانورفع کوي ابهام مستقر د ذات نه، نه د نعت احوال نه ځکه دا دواړه رفع کوي ابهام د وصف نه.

خلاصه دهن: په دې عبارت کې صاحب د کافيې د تمییز په تعریف کې یو بل قید اضافه

کوي چې تمییز هغه اسم دي کوم چې د ذات نه ابهام لري کوي نه د وصف نه.

اغراض د جامي: لا عن وصف: په دې عبارت سره شارح د ذات د قید فائده بیانوي چې دا

قید احترازي دي په دې سره د صفت او د حال نه احتراز دي ځکه چې دا دواړه هغه ابهام لره لري کوي کوم چې پـ وصف کې واقع کيږي نه په ذات کې.

وتحقيق ذلك: په دې عبارت سره شارح د دې خبرې تحقیق کوي چې تمییز د ذات نه او نعت د

حال او د وصف نه څنگه ابهام لري کوي د دې تحقیق د ادې مثلاً چې کله واضع رطل لره نیم سیر

ددې دپاره وضع کړو نو په دې کې هیڅ شک نشته دي چې ددې معنی موضوع له معین ده چې

نصف نه کم او درېع نه ممتاز او اوچت او د نصف نه اکثر مثلاً یو سیر یا دوه سیر نه ممتاز دي

لیکن ذات یعنې جنس دا اعتبار څخه په دې کې ابهام موجود دي ځکه چې په اعتبار د وضع

سره معلوم نه شول چې هغه رطل د شهدو جنس څخه دي او که د سړکې د جنس نه یا د بېل جنس

څخه همدارنگې په اعتبار د وصف سره هم ابهام موجود دي ځکه چې معلوم نه شول چې هغه

رطل بعدادي دي او که مکي یا د بېل دي. لهدا کله چې ابهام وصفي لره د رفع کولو اراده

وکړي شي نو د دې نه وروستو حال یا صرف لره ذکر کولې شي د وصف په صورت کې به داسې

ویلي شي چې: عندي رطل بعدادي د حال په صورت کې عندي رطل بعدادیا ویلي شي او کله چې

ابهام ذاتي لره دلري کولو اراده وکړي شي نو تمییز لره به ذکر کولې شي او داسې به ویلي شي

چې عندي رطل زیتا لهدا زیتا د ابهام ذاتي لره رفع کوي اوصفت احوال ابهام وصفي لره رفع

کوي لهدا ماتن د ذات د قید سره هغه دواړه لره خارج کړل.

د تمییز اقسام:

مَذْكُورَةٌ أَوْ مُقَدَّرَةٌ صِفَتَانِ لِذَاتٍ إِهَارَةٌ إِلَى تَقْسِيمِ التَّمْيِيزِ قَالَتِ الْمَذْكُورَةُ نَحْوُ رِطْلٍ زَيْتًا
ذات مذکوره نه یا مقدره نه دواړه صفت دي دپاره دذات اشاره ده تقسیم دتمییز طرف ته نومذکوره لکه رطل زیتا
وَالْمُقَدَّرَةُ نَحْوُ طَابَ زَيْدٌ نَفْسًا فَإِنَّهُ فِي قُوَّةٍ قَوْلِنَا طَابَ هَيْءٌ مَنُوبٌ إِلَى زَيْدٍ وَ نَفْسًا يَرْفَعُ
اومقدره لکه طاب زید نفسا ځکه دپه قوت دقول زموږ طاب هيء منسوب الی زید نفسا کې دي اونفسارفع کوي
الْإِبْهَامَ عَنْ ذَلِكَ الشَّيْءِ الْمُقَدَّرِ فَيُرَى.
ابهام دهغه څيز نه کوم چې مقدر دي په دې کې

خلاصه دهتن: په دې عبارت کې صاحب د کافيې د تمییز تقسیم کوي چې تمیز په دوه قسمه

دي. (۱) هغه تمییز چې ذات مذکوره نه ابهام لري کوي مثال لکه عندي رطل زیتا. (۲) دویم هغه تمییز کوم چې دذات مقدره نه ابهام لري کوي مثلاً طاب زید نفساً.

اغراض د جامي: اشاره الی تقسیم: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: په تعریف کې کلمه او لره ذکر کول صحیح نه دي ځکه چې کلمه د او د تشکیک دپاره راځي او تعریف د وضاحت دپاره راځي نو په تشکیک او وضاحت دواړو کې منافات دي.

جواب: دلته کلمه د او د تشکیک دپاره نه ده بلکه دتنويع اود تقسیم دتمییز دپاره ده اود

تمیز دوه (۲) قسمونه دي: (۱) هغه تمییز چې ذات مذکوره نه ابهام لري کوي مثال لکه عندي رطل زیتا. (۲) دویم هغه تمییز کوم چې دذات مقدره نه ابهام لري کوي مثلاً طاب زید نفساً.

فانه في قوله لنا: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: نفساً د زید نه ابهام رفع کوي هغه مذکور دي مقدر نه دي نو هغه لره ذات مقدره نه ابهام لره لري کول په مثال کې پیش کول څنگه صحیح دي؟

جواب: دلته ممیز زید نه دي بلکه ممیز مقدر دي چې هغې دي ځکه چې د طاب زید نفساً معنی طاب هيء منسوب الی زید ده لهذا نفساً دهغه هغې نه ابهام لري کوي کوم چې مقدر دي ددې وجې نه هغه لره دذات مقدره د مثال په طور ذکر کول صحیح دي.

د تمییز اول قسم :

قَالَ اَوَّلُ اَيِّ الْقِسْمِ الْاَوَّلِ مِنَ التَّنْظِيْرِ وَهُوَ مَا يَرْفَعُ الْاِبْهَامَ عَنْ ذَاتِ مَذْكُورَةٍ يَرْفَعُهُ عَنْ مُفْرَدٍ يُعْنَى
نواول یعنی اول قسم د تمییز اودا هغه دي چې رفع کوي ابهام د ذات مذکوره نه چې رفع کوي دمفرده اومراد د
بِهِ مَا يُقَابِلُ الْجُنْدِ وَ هِبَتَهَا وَ الْمَضَافَ وَ مَقْدَارَ صِفَةٍ يُفْرَدُ وَ
مفرده هغه دي کوم چې مقابل د جملې اویا د شبه جملې اود مضاف وي چې مقدار وي د اوصفت دي د پاره دمفرادو
هُوَ مَا يُقَدَّرُ بِهِ الشَّيْءُ اَنَّى يُعْرَفُ بِهِ قَدْرُهُ وَ يُبَيَّنُ غَالِبًا اَنَّى
دا هغه دي چې د دې سره اندازه کولې شي دیو څیز یعنی پېژندلې شي په دې سره مقدار اوبیانولې شي غالباً یعنی
فِي غَالِبِ التَّوَادُّعِ الْكَثْرَا اَنَّى رَفَعَ الْاِبْهَامَ مُتَمَلِّقًا يَتَحَقَّقُ فِي ضَمَنِ هَذَا الرَّفْعِ الْخَاصِّ فِي اَكْثَرِ التَّوَادُّعِ
په غالب او اکثر و موادو کې یعنی رفع د ابهام کوي مطلقاً متحقق کېږي په ضمن د دې رفع خاص کې په اکثر و موادو
وَذَلِكَ لِاَنَّ الْاِبْهَامَ فِيهِ اَكْثَرُ وَ الْيَقْدَارُ اِمَّا مُتَحَقِّقٌ فِي ضَمَنِ عَدَدٍ كَعَشْرُونَ وَ زَهْمًا وَ سَيِّئًا
کې اودا ځکه چې ابهام په دې کې اکثر دي اومقدار یا متحقق وي په ضمن د عدد کې لکه عشرون درهما او زردې چې
يَكُوْنُ تَنْظِيْرُ الْعَدَدِ وَ بَيَانُهُ فِي بَابِ اَسْمَاءِ الْعَدَدِ اِمَّا فِي ضَمَنِ غَيْرِهِ اَنَّى غَيْرِ الْعَدَدِ كَالْوَزْنِ
را په شي ذکر د تمییز عدد اوبیان یې په اسماء عدد کې اویا په ضمن د غیر د دې کې یعنی غیر عدد کې په شان د وزن
كَهُوَ رَطْلٌ زَيْتًا فَإِنَّ الرِّطْلَ لِيَصِفَ التَّيْنَ وَ كَهُوَ مَتَوَانٍ سَنًا وَ كَالْكَيْلِ كَهُوَ قَفِيْزَانٍ بَرًّا وَ كَالذِّرَاعِ كَهُوَ ذِرَاعٌ
لکه رطل زیتا ځکه رطل نیم من دي اولکه متوان سنا اود کیل په شان لکه قفیزان برأود ذراع په شان لکه ذراع
كُوْبًا وَ كَالْمِقْيَاسِ كَهُوَ عَلَى التَّمَرَةِ وَمِثْلَهَا زَيْدًا وَ التَّمَرَةُ بِالْمَقَادِيرِ فِي هَذِهِ الصُّوَرِ هُوَ الْمَقْدَرَاتِ لِأَنَّ
کوبا اود مقياس په شان لکه علی التمره مثلاً زېدا اومراده په مقادیر سره په دې صورتونو کې هغه مقدرات دي ځکه
قَوْلِكَ عِنْدِي عَشْرُونَ وَ زَهْمًا وَ رَطْلٌ زَيْتًا وَ ذِرَاعٌ كُوْبًا وَ عَلَى التَّمَرَةِ وَمِثْلَهَا زَيْدًا اَلْأَمْرُ بِهَا الْمَعْدُودُ وَ التَّمَوُّدُ
دا قول ستا عندي عشرون درهما او رطل زیتا اود ذراع کوبا او علی التمره مثلاً زېدا مراده دې ټولو سره معدود، موزون،
وَالْمَعْدُودُ وَ الْمَقْيَاسُ لَا غَيْرُ.
مذروع او مقياس دي نه بل څه

خلاصه دمتن : د صاحب د کافيي عبارت حاصل دادې چې د تمییز اول قسم یعنی کوم چې

د ذات مذکوره نه ابهام رفع کوي هغه اکثر مفرد مقدار نه ابهام لري کوي اودامفرد مقدار یاد عدد په ضمن کې متحقق کېږي یاد غیر عدد په ضمن کې که چیرته د غیر عدد په ضمن کې وي نوبیا هغه غیر دڅلورو حالونو نه به خالي نه وي یا به وزن وي یا کیل یا ذراع یا به مقياس وي دهر یو مثال په شرحه کې ذکر کېږي.

اغراض دجامي : القسم : په دې عبارت سره شارح بیان د ترکیب کوي چې الاول صفت دي د موصوف محذوف چې القسم دي .

وهو ما یرفع الابهام : په دې عبارت سره شارح بیان دمصادق کوي د الاول مصداق بیانوي چې د اول قسم نه مراد هغه دي کوم چې د ذات مذکوره نه ابهام لري کوي .

یرفعه : په دې عبارت سره غرض د شارح بیان د ترکیب دي چې د هن مفرد متعلق محذوف دي چې یرفعه دي فعل دخپل فاعل اود مفعول به سره خبر دي د الاول دمبتدا دپاره .

یعني به ما یقابل الجملة : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : ستامثال دمثال سره مطابق نه دي ځکه چې مثال دهغه تمییز بیانول په کار دي کوم چې دمفرد مقدار نه ابهام لره رفع کوي لیکن تا دثنیة اود جمع مثالونه ذکر کړي دي .

جواب : دلته دمفرد نه مراد هغه مفرد دي کوم چې دجملې ، شبه جملې اودمضاف په مقابله کې وي هغه مفرد مراد نه دي کوم چې دثنیة اود جمعې په مقابله کې راځي نو په دې مقام باندې مفرد ، ثنیة اوجمع ته هم شامل دي لهذا منوان او عشرون دا مثالونه دمثال له سره مطابق دي .

صفة : په دې عبارت سره غرض د شارح بیان د ترکیب دي چې مقدار دمفرد صفت دي .

وهو ما یقدر له : په دې عبارت سره غرض د شارح دمقدار تعریف بیانوي چې مقدار هغه دي چې دهغې سره د یو څیز اندازه اودهغه څیز دمقدار پیژندنه وشي .

ویبین : په دې عبارت سره یې اشاره وکړه چې یعرف دمعرفة نه مشتق دي نه دتعریف نه .

ای فی غالب : په دې عبارت سره غرض د شارح بیان د ترکیب دي چې دغالباً نصب ظرفیت د مفعول فیه په بناء باندې دي .

واکثرها : په دې عبارت سره یې اشاره وکړه چې غالباً داکثر په معنی باندې ده .

رفع الابهام : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : د اول مصداق هغه تمییز دي کوم چې د ذات مذکوره نه ابهام رفع کوي اومفرد مقدار نه مراد هم ذات مذکوره دي نو معنی به یې داوي چې هغه تمییز چې د ذات مذکوره نه ابهام رفع کوي د ذات مذکوره نه نو دمصنف رحمه الله په عبارت کې تکرار دي چې داد فصاحت

خلاف دي.

جواب: مفرد مقدار اخص دي او اول اعم دي ځکه چې داول نه مراد هغه تمییز دي چې ذات مذکوره نه ابهام لري کوي داعام دي چې هغه ذات مذکوره مفرد مقدار وي یا غیر مقدار او مفرد مقدار نه فقط مفرد مقداري دي لږ زاداد هغه نه اخص دي مقصدادي چې رفع د ابهام مطلق متحن وي په هغه رفع خاص مقدار کې ځکه چې مفرد مقداري کې ابهام اکثر او اغلب وي. والمقدار: په دې عبارت کې غرض د شارح بیان د ترکیب دي، فی حدو دخپل متعلق سره دا خبر دي د مبتداء محذوف چې المقدار دي.

ضم: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: عدد هم خو مفرد مقدار دي لهذا ظرفية الشيء لنفسه والاخرابي لازم راخي.

جواب: دا ظرفية الشيء لنفسه نه دي بلکه ظرفية الاخص للاعم دي ځکه چې مفرد مقدار عدد نه اعم دي عدد لره هم شامل دي او غیر عدد لره هم شامل دي.

والمقدار اما متعلق: د شارح غرض وضاحت د متن اود مثالونو د ممثل له سره متعین کول دي چې حاصل یې دادې چې مفرد مقداري یاخو په عدد په ضمن کې متحقق وي یا به د غیر عدد په ضمن کې که د غیر عدد په ضمن کې وي نو بیا هغه غیر عدد به دخلوړ (۴) حالو نه به خالي نه وي: (۱) یاه وزن وي. (۲) یاه کیل وي. (۳) یاه ذراع وي. (۴) یاه به مقياس وي. (۱) مفرد مقدار د عدد په ضمن کې وي مثال لکه عندي عشرون درهما. (۲) مفرد مقدار د وزن په ضمن کې وي مثال لکه عندي رطل زیتا، ځکه چې رطل نیم سیر ته ویلي شي ددې دویم مثال عندي منوان سبغاً دي. (۳) مفرد مقدار د کیل په ضمن کې وي مثال لکه قفیزان پرا. (۴) مفرد مقدار د مقياس په ضمن کې وي مثال لکه حل التمره مثلها زېدا.

والمراد: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: په عندي عشرون درهما کې عشرون د معنی معین دپاره موضوع ده همدارنگې په عندي رطل زیتا کې رطل یو معنی متعین دپاره موضوع ده نو بیا درهما او زیتا تمییز څنگه شو ځکه چې تمییز خو ابهام لره رفع کوي اودلته ابهام نشته دي.

جواب: په دې مذکوره صورتونو کې د مقادیر نه مراد مقدرات دي مثلاً په عندي عشرون درهما

کې د عشرون نه مراد محدود دي ، همدارنگې په عندي رطل ریتا کې د رطل نه مراد موزون دي او په قفیزان برأ کې د قفیزان نه مراد مکيل دي ، او په ذراع ثوباً کې د ذراع نه مراد مذروع دي او علی التمرۃ مثلها زیډا کې د مثلها نه مراد مقیس دي ، او یقیناً په دې کې ابهام موجود دي .

د یو سوال مقدر جواب :

وَ إِنَّمَا افْتَصَرَ الْمُصَنِّفُ عَلَى الْأَمْثِلَةِ الْفَلَائِكَةِ لِأَنَّهُ كَانَ مَطْلَبُ كَلِمَةِ الْتَثْنِيَةِ عَلَى بَيَانِ مَا
اوپه تحقيق سره اكتفاء وكړه مصنف په دري مثالونو باندې ځكه چې وومطمع نظرد مصنف تنبيه په بيان دهغه
يَتِمُّ بِهِ الْمَقْدُودُ وَ هُوَ التَّنْوِينُ كَمَا فِي رِطْلٍ زَيْتًا اَوْ التَّنُونُ كَمَا فِي مَتَوَانٍ سَنَمًا اَوْ الْإِصَافَةِ
څيز چې تام كيږي په دې سره مفرد او هغه تنوين دي لكه په رطل زيتا كې يا نون لكه په عنوان سنمايا اضافت لكه په
كَمَا فِي عَلَى التَّمَرَةِ وَمِثْلَهَا زَيْدًا وَ لِهَذَا لَمْ يَسْتَوْفِ الْأَسْمَاءُ الْمُتَقَابِلَةَ وَ كَوَّرَ بَعْضَهَا
عل التمرۃ مثلها زيډا او ددې وجې نه ذكر نه كړل مصنف ټول اقسام دمقادير او مكرري راوړل بعضي اقسام دمقادير
وَ مَعَى كِتَابِ الْإِسْمِ أَنْ يَكُونَ عَلَى حَالَةٍ لَا يُنْكِنُ إِذَا فَعَلَ مَعَهَا
او معنی داسم د تمام كيدو داده چې وي اسم په داسې حالت باندې چې نه وي ممكن اضافت ددې حالت داسم سره
وَ الْإِسْمُ مُسْتَحِيلُ الْإِصَافَةِ مَعَ التَّنْوِينِ وَ تَوْنِي التَّنْوِينِ وَ الْجَمْعِ وَ مَعَ الْإِصَافَةِ لِأَنَّ الْمُضَافَ لَا يَخُفَّ
او اسم مستحيل الاضافة دي د تنوين سره او دوه نونه د تنبیه او د جمع اوسره اضافت ځكه مضاف نه مضاف كيږي
كَأَيُّهَا فَإِذَا تَمَّ الْإِسْمُ بِهَيْلِهِ الْأَهْيَاءُ شَابَةَ الْفِعْلِ إِذَا تَمَّ بِالْمُقَابِلِ وَ
دوهم ځل هر كله چې پوره شواسم په دې شيانوسره نودا فعل سره مشابه شو چې كله تام شي په فاعل باندې او
صَارَ بِهِ كَلَامًا كَامًا فَيُشَابَةُ التَّنْوِينِ الْأَيُّ بَعْدَهُ الْمَفْعُولُ يُؤَوَّلُ بِهِ بَعْدَ كِتَابِ
وگرځيدوپه دې سره كلام تام نوم مشابه شودهغه تميزسره چې راخي پس ددې نه مفعول دوجې دوقوع نه پس د تام
الْإِسْمِ كَمَا أَنَّ الْمَفْعُولَ حَقُّهُ أَنْ يُقْلَعَ بَعْدَ كِتَابِ الْكَلَامِ فَيُنْصَبُ ذَلِكَ الْإِسْمُ الْقَامِرُ
والي داسم نه لكه څنگه چې دمفعول حق دادي چې دا واقع شي پس د تمام والي د كلام نه نونصب وركوي دې اسم تام
قَبْلَهُ لِشَبَابَتِهِ الْفِعْلَ الْقَامِرَ بِمُقَابِلِهِ وَ هَيْلِهِ الْأَهْيَاءُ إِنَّمَا
ته كوم چې د تمبيزه مخكې دي دوجې د مشابهت نه دهغه فعل سره چې تام كيږي په فاعل باندې او د اشيان ځكه
قَامَتْ مَقَامَ الْمُقَابِلِ لِكُونِهَا فِي آخِرِ الْإِسْمِ كَمَا كَانَ الْقَابِلُ حَقِيقَتَهُ الْفِعْلُ لَا كَرَى أَنْ
قائم مقام كيږي د فاعل دوجې د كيدو نه په آخر داسم كې لكه څنگه چې فاعل وي وروسته د فعل آياته نه گوري چې
لَا التَّعَرُّبُ الدَّاخِلُ عَلَى أَوَّلِ الْإِسْمِ وَإِنْ كَانَ يَتِمُّ بِهَا الْإِسْمُ فَلَا يَخُفُّ مَعَهَا وَلَا يَتَّقِبُ
لام تعريف چې داخليږي په اول داسم باندې اگر كه تاميږي په دې سره اسم نونه مضاف كيږي ددې سره اونه منصوب

التَّمْيِيزُ عَنْهُ فَلَا يُقَالُ عِنْدِي الرَّاقِدُ خَلَا.

کيري تمییز ددی نه نو نه شی ویلی عندي الراقد خلا

خلاصه دمتن: په دې عبارت کې صاحب د کافيې د یو سوال مقدر جواب را نقل کوي.

اغراض د جامي: و انما اقتصر: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: دمفرد مقدار پنځه (۵) قسمونه دي مصنف رحمه الله ته په کاروو چې د پنځه واړو اقسامو مثالونه یې ذکر کړي وي لیکن مصنف رحمه الله د بعضي اقسامو مثلاً کيل او ذراع مثالونه بیان نه کړه همدارنگې ددې نه غیر د تعجب خبره داده چې د بعضي اقسامو مثالونه یې مکرر ذکر کړه مثلاً عندي رطل زیتا و عندي عنوان سنا.

جواب: دمصنف رحمه الله مقصود ټول اقسام د ټولو مثالونو سره بیانول نه دي بلکه دمصنف مقصود متممات اسم لره بیانول دي یعنې د ابيانوي چې اسم دکوم څیزونو سره تام او مکمل کیږي نو مصنف رحمه الله د مثالونو په ضمن کې وفرمایلي چې اسم په دري (۳) شيانو سره تام کیږي: (۱) په تنوین سره مثال لکه رطل زیتا. (۲) په نون سره مثال لکه عندي عنوان سنا (۳) په اضافت سره مثال لکه حل التمرة مثلاً زهداً. دمصنف رحمه الله مقصود مثالونه بیانول نه وو بلکه متممات اسم لره بیانول وو ځکه یې ټول مثالونه ذکر نه کړل او بعضي مثالونه یې مکرر ذکر کړه چې مقصود حاصل شي.

ومعنی تبارک الاسم: په دې عبارت سره غرض د شارح د اسم د تبارک کیدو معنی بیانوي د اسم د تام کیدو مطلب داده چې هغه اسم په داسې حالت باندې وي چې دهغه د حالت کیدو سره دهغه اضافت ممکن نه وي د اسم په آخر کې چې کله تنوین وي یا نون د تشبیه اویانون د جمعې وي نو ددې اضافت منع دي همدارنگې چې د یو اسم اضافت یو ځل وشي نو دوباره ددې اضافت ممنوع دي ځکه چې مضاف دوباره نه شي مضاف کیدي نو ددې څیزونو سره اسم تام کیږي.

فأذا تم الاسم بهذه الأشیاء: په دې عبارت سره غرض د شارح د تمییز د عامل او د تمییز د منصوب کیدو وجه بیانول دي چې خلاصه یې داده چې کله اسم تنوین، نون تشبیه وغیره سره په یو څیز سره تام شي نو دا د فعل سره مشابه کیږي ځکه چې فعل هم دخپل فاعل سره تام کیږي لهذا هغه تمییز کوم چې ددې نه وروستو واقع شي نو دمفعول سره مشابه کیږي ځکه چې

تمیز داسم تام کیدونه وروستو واقع کیږي لکه څنگه چې مفعول دکلام دتام کیدو نه وروستو واقع کیږي لهذا هغه اسم تام کوم چې دتمیز نه مخکې دي دا تمیز لره نصب ورکوي ځکه چې هغه اسم تام چې دفاعل سره مشابه شو کوم چې دفاعل سره تام کیږي لهذا تمیز دمفعول سره د مشابه کیدو دوجې نه منصوب وي

وهذه الأشياء انما قامت: په دې عبارت سره غرض د شارح د دوه سوالینو مقدر و جواب ورکول دي

سوال (۱): دفاعل دقائم مقام کیدو دپاره دې دا څیزونه ولې اختیار کړه ددې نه غیر نور دې ولې اختیار نه کړه.

سوال (۲): لکه څنگه چې اسم په دې څیزونو سره تام کیږي همدغه شان الف لام سره هم تام کیږي ولې چې کله په یو اسم باندې الف لام داخل شي نو الف لام د موجودیدو سره ددې اضافت نه شي کیدي نو ددې وجې نه تمیز ولې نه منصوب کیږي.

جواب: داول سوال جواب دادې چې دا څیزونه دفاعل قائم مقام ځکه دي چې دا داسم په آخر کې دي لکه څنگه چې فاعل دفاعل نه وروستو واقع کیږي.

او ددویم سوال جواب دادې چې اگرکه الف لام دوجې نه اسم تام کیږي لیکن هغه داسم په آخر کې نه وي بلکه په شروع کې وي ځکه چې ددې مناسبت دفاعل سره نه وي ددې وجې نه ددې نه وروستو تمیز نه منصوب کیږي داسې نه شي ویلي چې عندی الراقدو خلاد راقدو معنی ده غټه چاتی.

تمیز مفرد او جمع راوړ بیان:

فَيُفْرِدُ أَيَّ التَّنْوِينِ وَإِنْ كَانَ الْإِسْمُ التَّامُّ مُثْنًى أَوْ مَجْمُوعًا إِنْ كَانَ أَيَّ التَّنْوِينِ جُلُوسًا وَهُوَ مَا تَتَّهَاهَا
نومفرد به راوړې شي يعنې تمیز اگرکه اسم تام تننيه او جمع وي که چیرته وي يعنې تمیز جنس اودا هغه دي مشابه
أَجْزَائِهِ وَ يَفْعُ مَجْمُودًا عَنِ النَّاءِ عَلَى الْقَلِيلِ وَ الْكَثِيرِ فَلَا حَاجَةَ إِلَى تَكْثِيرِهِ وَ مَجْمُودٌ
وي اجزا د یو بل سره او واقع وي خالي دتاء نه په قلیل او کثیر باندې نونشته حاجت تمیز لره دتننیه او جمع کیدو
كَالْأَنْثَرِ وَ النَّظَرِ بِحِلَافِ رَجُلٍ وَ فَرَسٍ إِلَّا أَنْ يُقْصَدَ الْأَكْوَاعُ أَيْ مَا فَوْقَ النَّوعِ الْوَاحِدِ
لکه ماء، تمر، زيت، هرب په خلاف د رمل فرس مگردا چې قصد وکړي شي دانواعو يعنې زیات د نوع واحد نه نو
فَيُشِيرُ إِلَى الْكُلِّ لَا يَدُلُّ لَفْظُ الْجَمْعِ مُفْرَدًا عَلَيْهَا فَلَا بُدَّ مِنْ أَنْ يُكْتَفَى
شاملیږي تننیه ته همدارنگې ځکه چې دلالت نه کوي لفظ دجنس په مفرد کیدو باندې نولابدې ده چې تننیه شي

أَوْ يُجْعَلُ قَيْنٌ وَ فِي تَخْصِصِ قَصْدِ الْأَنْوَاعِ بِالْإِسْتِثْنَاءِ نَقْدٌ لِأَكْثَرِ مَا
اویا جمع، جاویلے دی چې بہ تخصیص د قصد دانواعیہ استثناء کی بہ دی کی نظر دی خکہ چې لکہ خنکہ چې
حَازَ أَنْ يُقَالَ طَابَ زَيْدٌ جَلَسَتْ لِنُوعٍ حَازَ أَنَّهُ أَنْ يُقَالَ طَابَ زَيْدٌ جَلَسَتْ
جائز دی چې ویل شی طاب زید جلسین دپارہ دنوع نوجائز دی ہمدارنگی چې ویل شی طاب زید جلسین دپارہ د
لِلْعَدْوِ وَ يُنْكَرُ أَنْ يُجَابَ عَنْهُ بِأَنَّ الْمُرَادَ بِالْأَنْوَاعِ جَمْعُ الْجُلُوسِ سَوَاءٌ كَانَتْ
معدود او ممکن دی چې برابری کی شی ددی نہ چې مراد دانواعونہ حصص دجنس دی برابرہ خبرہ دہ کہ وی داد
الْمَوْضِعَاتِ الْكَلِمَةِ أَوْ السُّلْمَةِ وَ يُجْعَلُ أَنْ يُؤَرَّدَ الْقَوْلُ عَلَى مَا قَوْلُ الْوَاحِدِ
موسمیاتو کلیونہ اویاد کلیوشخصیونہ اوجمع بہ راوړی شی یعنی راوړی بہ شی تمیزیہ مافوق الواحد باندی
جَوَازاً عَنْكَ لَمْ يُقْصَدِ الْوَاحِدُ فِي قَوْلِهِ أَنْ فِي هَذِهِ الْجُلُوسِ كَحُ جُنْدِي عِزْلًا كَوْنَيْنِ
جوابیہ داسی شان سرہ چې قصدونہ کری شی دواحد بہ غیر ددی کی یعنی بہ غیر دجنس کی لکہ عندی عدل ثوبین
أَوْ الْوَاحِدَ.
اویا الواحدا

خلاصہ دہمتن : بہ دی عبارت کی صاحب د کافیی د تمیز مفرد یا جمع وغیرہ در اوړو تفصیل بیانوی هغه تمیز کوم چې مفرد مقدار نہ ابہام لري کوي یا خوبہ دجنس وي اویا غیر جنس کہ جنس وي نویا بہ ددی نہ دانواعو قصد کولې شی اویا بہ دانواعو قصد نہ شی کولې کہ دانواعو قصد نہ شی کولې نو دی لره بہ ہمیشہ مفرد راوړلې شی برابرہ خبرہ دہ کہ اسم تام رد وي یا تشبیہ وي یا جمع وي او کہ جنس وي نو دہغې نہ بہ انواع قصد کولې شی نویا بہ ہغہ لره د مقصود موافق تشبیہ اوجمع راوړلې شی .

اغراض دجامی : وھو ما یتشابه : بہ دی عبارت سرہ غرض دشارح دجنس تعریف کوي چې جنس ہغہ دی چې دہغې اجزہ یو دبل سرہ مشابہ وي اود مشابہت داجزاونہ مراد دادی چې لکہ خنکہ اسم جنس اطلاق بہ کُل باندی کیږي ہمدارنگی بہ ہر جزہ باندی ددی اطلاق صحیح وي مثال لکہ د الماء اطلاق بہ کُل باندی ہم کیږي او ہر جزہ او خاڅکی باندی ہم دماء اطلاق کیږي او ہغہ مجرد عن التاء وي للیل او کثیر باندی صادق راڅي کله چې ہغہ بہ للیل او کثیر باندی صادق راڅي نو دی لره تشبیہ اوجمع راوړولو ہیڅ حاجت نشته دی مثال لکہ ماء ، تمر ، ہرب ، زیت بہ خلاف د رجل فرس دادجنس معنی مذکور اعتبار څخہ جنس نہ دی لہذا کہ دہغہ اسم تام تشبیہ یا جمع وي نو دابہ ہم تشبیہ اوجمع راوړلې شی .

ای مافوق النوع: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: کله چې د جنس نه د یو عینو قصد وکړي شي نو په دې وخت کې هم تمییز لره مفرد نه شي راوړلې بلکه تشبیه به راوړلې شي نو الا ان یقصد سره مصنف صرف د جمع استثناء ولې وکړه حالانکه د تشبیه حکم هم د جمع په شان دي نو مصنف رحمه الله لره الا ان یقصد النوعان او یا الا ان یقصد الانواع ویل په کار وو.

جواب: دلته کې د الانواع نه مراد مافوق الواحد دي لهدا د تشبیه ته هم شامل دي.

لانه لا یدل: په دې عبارت سره غرض د شارح ذکر شوي حکم علت او وجه بیانوي یعنې کله چې تمییز د جنس نه د انواعو قصد وکړي شي نو په دې صورت کې دې لره د تشبیه او یا د جمع د راوړو وجه داده چې کله لفظ د جنس مفرد وي نو په قلیلو او کثیرو باندې خو دلالت کوي لیکن په مختلفو انواعو دلالت نه کوي لهدا کله چې دهغه نه د انواعو قصد وکړي شي نو دې لره تشبیه او یا جمع راوړل ضروري دي.

قیل: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي ، اودا سوال علامه فاضل هندي کړي دي:

سوال: په الا ان یقصد الانواع کې د قصد انواع تخصیص جائز نه دي ځکه چې کله تمییز اسم جنس وي نو د دې نه مختلف اعداد قصد کړي شي نو د انواعو په شان دې لره هم تشبیه او یا جمع راوړي کیږي مثلاً لکه څنگه چې طاب یهد جلسین جائز دي (زید ښه دي په اعتبار د دوه قسمه کیناستو سره) نو همدارنگې طاب یهد جلسین (زید ښه دي په اعتبار د دوه ځل کیناستو سره).

جواب: دلته د انواعو نه مراد د جنس حصې دي برابره خبره ده که دا خصوصیات د کلیاتو سره وي لکه څنگه چې په انواعو کې وي یا د خصوصیاتو شخصیتو سره وي لکه څنگه چې په اعدادو کې دي.

ای یورد التمییز: په دې عبارت سره شارح وایي چې په جمع کې د جمعیت معنی مطلق الامکان نه ده بلکې په معنی د امکان الوقوع ده.

على مافوق الواحد: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: په غیر جنس کې چې لکه څنگه تمییز لره جمع راوړي کیږي نو همدارنگې تشبیه هم

راوړې شي نو مصنف رحمه الله تشبیه ولې ذکر نه کړه

جواب : دلته د جمع نه مراد مافوق الواحد دي د تشبیه ته هم شامل دي ددې وجې نه مصنف رحمه الله دې لره ذکر نه کړو .

حيث لم يقصد الواحد : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : ستا د قاعده منقوضه او ماته ده په عندي عدل ثوباً سره ځکه چې په دې کې ثوباً تمييز غير جنس دي حالانکه دا جمع نه ده بلکه مفرد دي .

جواب : جمع ، د لم يقصد الواحد قيد سره مقيد دي يعنې تمييز غير جنس به په هغه وخت کې جمع راوړې شي چې کله ددې نه واحد مراد نه وي که چيرته ددې نه واحد مراد وي نو ظاهره خبره ده چې دې لره واحد راوړلې شي نه جمع مثال لکه عندي عدل ثوباً .

د مفرد مقدار تمييز طرف ته د اضافت بيان :

لَمْ إِنْ كَانَ أَيْ الْمَفْرُودُ الْبَقْدَارُ ثَابِتًا يَكُونُ الْتَثْنِيَّةُ أَوْ التَّمْنِيَّةُ إِنْ وَجَدَ التَّثْنِيَّةُ مُتَكَبِّرًا
بیا که چیرته وي یعنې مفرد مقدار تام په تنوین او یانون تشبیه سره یا معنی داده چې که وموندل شي تمييز متنبس
يَكُونُ الْمَفْرُودُ أَوْ يَكُونُ الْإِثْنِيَّةُ لِلتَّثْنِيَّةِ فَإِنَّهُ لَكَا تَمَّ الْإِسْمُ بِهِمَا
په تنوین د مفرد پورې او بیا په هغه نون سره کوم چې د تشبیه دپاره وي ځکه چې کله اسم تام شي په تنوین او نون
اِفْتَصَى التَّثْنِيَّةُ جَارِثَ الْإِصَافَةِ أَنْ إِصَافَةَ الْمَفْرُودِ الْبَقْدَارِ إِلَى التَّثْنِيَّةِ إِصَافَةٌ بَيَانِيَّةٌ
تشبیه سره نون تقاضایې وکړه د تمييز نون جائز دي اضافت یعنې اضافت د مفرد مقدار تمييز ته د اضافت بیانییه په طور په
بِاسْقَاطِ التَّنْوِينِ وَ لُونِ التَّثْنِيَّةِ جَوَازاً هَاتِمًا كَثِيرًا يَحْضُولُ الْغَرَضُ وَ هُوَ رَفْعُ الْإِبْهَامِ بِذَلِكَ
اسقاط د تنوین او نون د تشبیه سره په جواز عام او کثیر سره د وجې د حصول د غرض نه او هغه رفع د ابهام ده په دې سره ،
مَعَ التَّخْفِيفِ نَحْوُ رَظِلٍ وَ مَتَا سَمْنٍ وَلَا أَى وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ يَكُونُ أَوْ يَكُونُ التَّثْنِيَّةُ بِأَنْ يَكُونُ
سره د تخفیف نه لکه رطل زيت او متوان سمن او که نه وي یعنې که نه وي په تنوین او بیا په نون د تشبیه سره چې دي
يَكُونُ الْجَمْعُ أَوْ الْإِصَافَةُ فَلَا تَجُوزُ الْإِصَافَةُ إِلَّا بِقَلَّةٍ فِي لُونِ الْجَمْعِ كَحَوْ عَشْرُو وَ هَمَّ أَنَا فِي
په نون د جمع او بیا د اضافت نون دي جائز اضافت مگر په جمع قلت کې په نون د جمع سره لکه عشره درهم هر چې په
الْإِصَافَةِ قَلِيلًا قَلِيلًا ثَلَاثُ إِصَافَةِ الْمَضَافِ وَ أَنَا فِي لُونِ الْجَمْعِ فَلَا كَلَّةَ
اضافت کې دي نو ځکه چې لازم نه شي اضافت د مضاف او هر چې په نون د جمع کې نو هغه ځکه جائز دي چې مضاف
جَارِ أَنْ يُضَافَ إِلَى هُوَ الْمُتَوَكِّفُ كَحَوْ عَشْرِيكَ وَ عَشْرِي رَمَضَانَ بِالْإِثْقَانِ لِكَثْرَةِ الْحَاجَةِ إِلَيْهِ فَلَوْ أُوْثِقَ
شي غیر معین طرف ته لکه عشریک و عشری رمضان بالاتفاق د وجې د زیات حاجت نه دي ته نو که چیرته مضاف کړي

إِلَى التَّمْيِيزِ لَزِمَ الْإِلْتِبَاسُ فِي بَعْضِ الصُّوَرِ لِأَنَّهُ لَا يُعْلَمُ مَثَلًا عِنْدَ إِضَافَةِ عَشْرَيْنِ شَيْءٍ مِمِّيزٍ طَرَفٍ تَهْتَدِ بِهَذَا التَّبَاسِ بِبَعْضِ صُورَتُونِ كَيْ خُكَّةٍ چې نه معلومېږي مثلاً په وخت د اضافت د عشرين
إِلَى رَمَضَانَ أَنَّهُ أَرَادَ عَشْرَيْنِ رَمَضَانَ أَوْ أَرَادَ الْيَوْمَ الْعَشْرَيْنِ مِنْ رَمَضَانَ فَلَا يُضَافُ فِي غَيْرِ صُورَةٍ
كَيْ رَمَضَانَ تَهْتَدِ چې متکلم اراده کوي شلم درمضان او يا ورځ شلمه درمضان نو نه مضاف کيږي په غير صورت د
الْإِلْتِبَاسِ أَيْضًا إِلَّا عَلَى قَلَّةٍ لِيَكُونَ الْبَيِّنُ أَقْرَبُ إِلَى الْإِطْرَادِ .
التباس کې همدارنگې مگر په طور د قلت ددې دپاره چې شي باب ژدې اطراد طرف ته

خلاصه دمتن : د ماتن د عبارات جمله مستانف ده کوم چې د سائل په جواب کې واقع ده گویا
چې سائل سوال وکړو چې دمفرد مقدار خپل تمییز طرف ته اضافت جائز دي او یا نه ، نو مصنف
په ثمران کان سره جواب ورکړو چې حاصل یې دادي چې مفرد مقدار تام وي تنوین یا نون تشبیه
سره یا ددې نه غیر یعنې نون د جمعې او د اضافت سره که مفرد مقدار تنوین یا نون تشبیه سره
تام وي نو ددې اضافت تمییز طرف ته اضافت بیانیه په کثرت سره جائز دي ځکه چې اضافت
نه درفع ابهام غرض او مقصد حاصلیږي او دې سره تخفیف هم حاصلیږي مثل رطل زیت او منوا
سن او که مفرد مقدار تنوین او نون د تشبیه سره تام نه وي بلکه اضافت سره تام وي نو ددې
اضافت جائز نه دي ځکه چې درمضان اضافت لازم نه شي دغه شان که نون د جمع سره تام وي
نو ددې اضافت جائز نه دي مگر قلت سره ځکه چې ددې اضافت غیر تمییز طرف ته د کثرت
حاجت دوجې نه جائز دي مثال لکه عشریک او عشرې رمضان داجائز دي اوس که تمییز طرف ته
هم مضاف وي نو په بعضې صورتونو کې تمییز غیر تمییز سره التباس لازم راځي مثلاً د
عشرین رمضان طرف ته اسافت وکړي عشرې رمضان وویلې شي نو معلوم به نه شي چې شل
ورځې درمضان مراد دي کوم چې د تمییز معنی ده یا درمضان شلمه ورځ مراد ده کومه چې
غیر تمییز د (اضافت) معنی ده ځکه چې په بعضې صورتونو کې التباس لازم راځي نو په دې
کې اضافت جائز نه وي بیا د غیر التباس په صورت کې اضافت هم نه کيږي الا علی قلة ددې
دپاره چې د اباب اقرب الی الاطراد شي .

اغراض دجامی : ای المفرد : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب
ورکول دي :

سوال : د کان دضمیر مرجع تمییز دي ځکه چې یجمع اود ان کان جنساً دضمیر مرجع تمییز دي

نو داقرینه ده چې دکان ضمیر مرجع هم تمییز دي په دې صورت کې معنی داده چې که تمییز تام وي تنوین یا ون . شنی سره دا صحیح نه دي ځکه چې نوډ تشبیه او تنوین سره تمییز نه تام کیږي بلکه ممیز مفرد مقدار تام کیږي

جواب: شارح ددې دوه (۲) جوابات ورکړي دي:

جواب (۱): مونږ دانه منو چې دکان دضمیر مرجع تمییز دي بلکه ددې مرجع مفرد مقدار دي معنی داده چې که مفرد مقدار تام وي تنوین یا ون تشبیه سره نو په دې صورت کې به کان ناقصه وي هو ضمیر مستتر راجع دي مفرد مقدار ددې اسم دي او ټا میې خبر محذوف دي ای المفرد المقدار تماماً سره دې طرف ته اشاره ده .

جواب (۲): دامنو چې دکان ضمیر مرجع تمییز دي لیکن دلته دتنوین نه مراد مفرد مقدار والاتنوین دي اودا کان تامه دي کوم چې دوجد په معنی دي معنی یې داده چې تمییز وموندلې شي په دې حال کې چې هغه متلبس وي مفرد مقدار دتنوین سره یادون دتشنې سره .

فاته: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: کله چې تنوین نه مراد مفرد مقدار دتنوین وي نو بیا تمییز تنوین سره به څنگه متلبس وي تنوین خو په مفرد مقداري باندې وي او تمییز ددې نه پس زې نو دتنوین سره تمییز خو متلبس نه دي بلکه مفرد مقداري سره متلبس دي .

جواب: دلته دمتلبسا نه مراد مقارنت او مجاورت دي نو دمتلبسا معنی به وي مقارنا و مجاوراً بقنویین المفرد الی آخره او معروض کیدل مراد نه دي .

ای اضافة المفرد المقدار: په دې عبارت سره شارح بیان دترکیب کوي په اضافت باندې چې کوم الف لام داخل دي داد مضاف الیه په عوض کې دي یا د الاضافة الف لام عهد خارجي دي .

اضافة بیانیة: په دې عبارت سره غرض د شارح: یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: اضافت خو دمضاف او مضاف الیه په مینځ کې دمغائرت تقاضا کوي او تمییز او ممیز خو یو څیز دي بیا دمفرد دمقدار اضافت تمییز طرف ته به څنگه جائز وي .

جواب: دمضاف او مضاف الیه په مینځ کې مغائرت داضافت بیانیه نه غیر په دویم قسم کې وي اودلته اضافت بیانیه دي په دې کې اتحاد بین المضامین دي .

باسقاط: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: هغه مفرد مقدار کوم چې تام وي تنوین یا نون تشبیه سره خود هغه اضافت محل وي ځکه چې تنوین او نون تشبیه د انفصال تقاضا کوي او اضافت د اتصال او امتزاج تقاضا کوي په دې دواړو کې منافات دي.

جواب: د اضافت نه مراد جواز د نون تشبیه او د تنوین د اسقاط څخه دي نه ددې د موجودگي سره.

د تمیز د غیر مقدار نه درفع د ابهام بیان:

وَعَنْ غَيْرِ مِقْدَارٍ عَطْفٌ عَلَى تَوَلُّوهِ عَنْ مَفْرُودٍ وَمِقْدَارٍ أَيْ الْأَوَّلِ كَمَا يَزِيدُ الْإِبْهَامَ عَنْ مَفْرُودٍ وَمِقْدَارٍ
او د غیر مقدار نه د اعطف دي په دې قول هن مفرد مقدار یعنی اول لکه څنگه چې رفع کوي ابهام د مفرد مقدار نه نو
كَذَلِكَ يَوْفَعُهُ عَنْ مَفْرُودٍ غَيْرِ وَمِقْدَارٍ أَيْ مَا لَيْسَ بِعَدَدٍ وَلَا ذِرَاعٍ وَلَا كَيْلٍ وَلَا مِقْيَاسٍ كَقَوْلِهِ خَاتَمٌ
همدارنگې رفع کوي د مفرد غیر مقدار نه یعنی دهغه څه چې نه وي عدد او نه ذراع او نه کيل او نه مقياس لکه خاتم
حَدِيدًا فَإِنَّ الْخَاتَمَ مِنْهُ بِاعْتِبَارِ الْجَمْعِ ثَمَّ بِالْثَنَوَيْنِ فَاقْتَضَى تَنْوِينَ أَوَّلاً وَالْخَفْضُ أَيْ خَفَضَ التَّنْوِينُ
حدید او ځکه خاتم مبهم دي په اعتبار د جنس سره او تام دي د تنوین سره نو تقاضای وکړه د تمیز او جرعی چې تمیز
بِاخْتِلافِهِ غَيْرِ الْمِقْدَارِ إِلَيْهِ أَكْثَرُ إِسْتِعْمَالًا لِخَصُولِ الْغَرَضِ مَعَ الْخَفْضِ وَ
طرف ته په اضافت د غیر مقدار سره دې طرف ته اکثر دي استعمال ددې دوجې د حصول د غرض نه سر د خفت او
لِقَصْرِ غَيْرِ الْمِقْدَارِ عَنْ كُلِّ التَّنْوِينِ لِأَنَّ الْأَصْلَ فِي التَّبَهُاتِ التَّقَاوِيرَ وَغَيْرَهَا يَسَّسَ بِهَذَا
دوجې د قاصر کیدو د غیر مقدار د طلب د تمیز نه ځکه اصل په مبهماتو کې مقادیر دي او غیر مقدار نه دي په دې
التَّبَاهِيَةِ.
مرتبہ کې

خلاصه دمتن: په دې عبارت کې صاحب د کافيې وايي چې هغه تمیز محکوم چې مفرد نه ابهام لري کوي هغه کله کله د مفرد مقدار نه ابهام لري کوي لکه مخکې ددې تفصیل تیر شوي دي ، او کله د غیر مقدار نه مثال لکه خاتم حدید او همدارنگې هغه تمیز کوم چې مفرد غیر مقدار نه ابهام لري کوي په دې کې په نسبت د جر سره زیات مستعمل دي.

اغراض د جامی: عطف علی: په دې عبارت سره غرض د شارح د عطف تعین کوي د عن غیر مقدار عطف په عن مفرد مقدار باندې دي.

ای الاول: په دې عبارت سره شارح د حاصل د عطف بیانوي د تمییز اول قسم کوم چې د ذات مذکوره نه ابهام رفع کوي دهغه په شان مفرد مقدار نه ابهام لري کوي دغه شان د غیر مقدار نه هم ابهام لري کوي

ای مالمس همدد: په دې عبارت سره دمفرد غیر مقدار دمصادق بیان کوي چې د غیر مقدار نه مراد هغه دي چې نه عدد وي اونه وزن وي اونه کیل وي اونه مقياس وي اونه ذراع وي .

ثُمَّ خَاتَم: په دې عبارت سره غرض د شارح بیان د مثال دي

فَإِنَّ الْخَاتَم: په دې عبارت سره غرض د شارح مثال په مثل له باندې تطبیق کول دي خاتم په اعتبار د جنس سره مبهم دي او تام دي په تنوین سره ځکه چې هغه د تمییز تقاضا وکړه او حدهدا تمییز هغه ابهام ختم کړو .

ای خفض التمییز: په دې عبارت سره شارح خو یا دې خبرې طرف ته اشاره کول دي چې په خفض باندې الف لام دمضاف الیه په عوض کې دي چې تمییز دي او غرض د شارح د یو سوال مقدرنه جواب ورکول دي

سوال: مونږ نه منو چې په اسماءو کې خفض او جر اکثر دي بلکه رفع اونصب اکثر دي .

جواب: د التمییز لفظ حذف کولو سره اشاره یې وکړه چې اکثریت بالنسبة الی التمییز فی المفرد الغیر المقدار دي نه چې بالنسبة الی الاسماء كلها .

استعمالا: په دې عبارت سره غرض د شارح د اکثر وضاحت کول دي چې د اکثر نه مراد اکثر المذاهب نه دي بلکه اکثر د جانب د استعمال دي .

بأضافة غیر المقدار: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: مونږ نه منو چې په تمییز کې خفض او جر اکثر دي بلکه نصب اکثر دي ځکه چې تمییز د منصوباتو نه دي .

جواب: د تمییز مجرور کیدو اکثریت، مطلق نه دي بلکه دمفرد غیر مقدار دلحاظ څخه دي چې مفرد غیر مقدار تمییز اکثر مجرور وي

تمهید: د مصنف رحمه الله مدعی په دوه شیانو کې مرکب ده (۱) هغه تمییز کوم چې مفرد د غیر مقدار نه ابهام لري کوي هغه مجرور بالاضافة وي (۲) په دې کې جر اکثر دي په نسبت

سره نصب ته

لحصول الغرض: په دې عبارت سره غرض دشارح داول جزء وجه بیانوي: ته ییز مجرور
بالاضافة ځکه واقع کیږي چې داضافت سره غرض کوم چې دابهام لري کول دي دا هم
حاصلیږي او ددې سره تخفیف هم حاصلیږي

ولقصور: په دې عبارت سره غرض دشارح ددویم جزء وجه بیانوي چې مفرد غیر مقدار دتمییز
طلب کولو نه صر دي ځکه چې مبهماتو کې اصل مقادیر دي او غیر مقدار په دې درجه کې نه
دي کله چې دا طلب په تمیز کې قاصر دي نو هغه لره تمییز دمنصوب کیدو طرف ته ضرورت
نشته دي ځکه چې نصب نص علی التمییز وي اونص علی التمییز هله مناسب وي چې کله طالب تمییز
موجود وي

د تمییز دوهم قسم:

وَالثَّانِي أَيْ الْقِسْمُ الثَّانِي مِنَ التَّمْيِيزِ وَهُوَ مَا يَرْفَعُ الْإِبْهَامَ عَنْ ذَاتِ مُقَدَّرَةٍ يَرْفَعُهُ عَنْ نِسْبَةٍ كَانَ الظَّاهِرُ أَنَّ
اودویم یعنی دویم قسم دتمییز نه هغه چې رفع کوي ابهام د ذات مقدره نه رفع کوي د نسبت نه وو ظاهر دا چې
يَقُولُ عَنْ ذَاتِ مُقَدَّرَةٍ فِي نِسْبَةٍ فِي جُمْلَةٍ لَكِنَّا كُنَّا الْإِبْهَامَ فِي كَلَوِ النِّسْبَةِ يَسْتَلْزِمُ
مصنف داسې ويلي وي عن ذات مقدره في نسبة في جملة ليكن هرکله چې ووايهام په طرف د نسبت کې نومستلزم
الْإِبْهَامَ فِيهَا وَرَفَعَهُ عَنْهَا يَسْتَلْزِمُ الرِّفْعُ عَنْهُ قَالَ عَنْ نِسْبَةٍ مُقْتَصِرًا عَلَيْهَا
ووايهام په دې کې اورفع ددې نه مستلزم وودرفع ددې نه وي ويل عن نسبة نواكتفاء يې وکړه په دې باندې
عَلَى أَنْ مَقَابَلَةً مَا فِي هَذَا الْقِسْمِ لِلْمُقَدَّرِ الْمَذْكُورِ فِي الْقِسْمِ الْأَوَّلِ إِنَّمَا هِيَ لِمُجَرَّدِ
ددې وجې نه چې مقابله دهغه څه چې وي په دې قسم کې دپاره دمفرد مذکور په اول قسم کې دادي يواځې د
النِّسْبَةِ لَا عَيْنٍ فِي جُمْلَةٍ أَيْ نِسْبَةٍ كَائِنَةٍ فِي جُمْلَةٍ أَوْ مَا شَابَهَا
پاره د نسبت نه په غیر کې په جمله کې یعنی داسې نسبت چې کائن وي په جمله کې يابه هغه کې چې مشابه وي
أَيْ مَا شَابَهَا عَطْفٌ عَلَى جُمْلَةٍ وَ هُوَ إِسْمُ الْقَاعِلِ نَحْوُ
دجملې سره یعنی هغه چې مشابه دي دجملې سره دا عطف دي په جمله باندې چې هغه اسم فاعل دي لکه
الْحَوْضُ مُنْتَلَى مَاءٍ أَوْ اسْمُ الْمُفْعُولِ نَحْوُ الْأَرْضِ مُفَجَّرَةٌ عَيْنًا أَوِ الصِّفَةُ الْمُشَبَّهَةُ نَحْوُ زَيْدٍ حَسَنٌ وَجَهًا أَوْ اسْمُ
الحوض منتل مآء اویا اسم مفعول وي لکه الارض مفجرة عیونا اویا صفت مشبه وي لکه زید حسن وجهها اویا اسم
التَّفْصِيلِ نَحْوُ زَيْدٍ أَفْضَلُ أَبَا أَوْ الْمَصْدَرُ نَحْوُ أَعْجَبَنِي طَبِيبُهُ أَبَا وَكَذَا كُلُّ مَا فِيهِ مَعْنَى
تفصیل وي لکه زید افضل ابا اویا مصدر وي لکه اعجبني طیبه ابا او همدارنګې هر هغه څه چې په هغې کې معنی

الْفِعْلِ نَحْوُ حَسْبِكَ زَيْدٌ رَجُلًا نَحْوُ طَابَ زَيْدٌ نَفْسًا مِثَالُ الْجُنَّةِ وَ التَّيْمِيزُ فِيهِ خَاصٌّ بِالْمُنْتَصِبِ عَنْهُ
 دفعل وي لکه حسبک زيد رجلاً که طاب زيد نفساً امثال دي دجملې او تمیز په دې کې خاص دي ترمنتصب عنه
 وَ زَيْدٌ كَذِبٌ أَبَا مِثَالِ لَنَا يَشْبُهُ الْجُنَّةُ وَ التَّيْمِيزُ فِيهِ يَضْلُحُ أَنْ يَكُونَ
 پورې اوزید طیب اباد امثال دي دهغه څه چې مشابه وي دجملې سره او تمیز په دې کې ددې خبرې صلاحیت
 لَنَا التَّصِبِ عَنْهُ وَ لِيَتَعَلَّقُوْهُ وَ حَيْثُ لَا فَرْقَ فِي التَّيْمِيزِ بَيْنَ الْجُنَّةِ
 لري چې دادما التصب عنه دپاره وي اوده دمتعلق دپاره وي اوهرکله چې فرق نه وي په تمیز کې په مینځ دجملې
 وَ مَا ضَاهَاكَ قَهْدَانِ الْيَكَالَيْنِ فِي قُوَّةِ أَوْبَعَةٍ أَمْثَلُهُ فَكَأَنَّهُ قَالَ طَابَ زَيْدٌ وَ زَيْدٌ كَذِبٌ كَلِمَا
 اوبه مشابه دجمله کې نودا دواړه مثالونه په قوت کې څلور مثالونه دي گویا چې ویلي دي طاب زیدو زید طیب نفساً
 وَ أَبَا فَقَوْلُهُ وَ أَبَوُهُ وَ دَارًا وَ عَلِمًا عَظَفَ عَلَى كَلِمَا وَ أَبَا بِحَسْبِ التَّعْنِي فَهُوَ كَالِإِذٍ إِلَى كُنْ
 وایانودا قول چې ابوه وداراً وعلماً داعطف دي په نفساً وایانې په اعتبار دمعنی سره نودا ناظر دي هر یو ددې
 مِنَ الْيَكَالَيْنِ الْمَذْكُورَيْنِ هَهُنَا مُخْتَصِنٌ بِالْآخِرِ فَهُوَ بِحَسْبِ الْحَقِيقَةِ أَوْرَدَ لِغُنٍّ مِنَ التَّيْمِيزِ
 دواړو مثالونو مذکورینو ته او مختص نه دي دا خبر پورې نودا په اعتبار دحقیقت سره راوړي دپاره دهر یو دتمیز نه
 الْوَاقِعِ فِي الْجُنَّةِ أَوْ مَا ضَاهَاكَ حَسَةً أَمْثَلُهُ قَالَ النَّفْسُ عَيْنٌ هَهُنَا إِضَافِي خَاصٌّ بِالْمُنْتَصِبِ
 چې واقع وي په جمله کې اویا مشابه دجمله کې پنځه مثالونه نو نفس عین غیر اضافي دي او خاص دي ترمنتصب
 عَنْهُ وَ الدَّارُ عَيْنٌ هَهُنَا إِضَافِي وَ هُوَ مُتَعَلِّقٌ بِالْمُنْتَصِبِ عَنْهُ وَ الْأَبُ عَيْنٌ إِضَافِي مُخْتَلِفٌ
 عنه پورې اودار عین دي غیر اضافي اودا متعلق دي ترمنتصب عنه پورې او اب عین اضافي دي چې احتمال لري
 لَهُمَا وَ الْأَبُوُّ عَرَضٌ إِضَافِي وَ الْعِلْمُ عَرَضٌ هَهُنَا إِضَافِي وَ كُلُّ مِنْهُمَا مُتَعَلِّقٌ بِالْمُنْتَصِبِ عَنْهُ
 ددواړو اوابوه عرض اضافي دي او علم عرض غیر اضافي دي اوهر یو ددې دواړو نه دامتعلق دي ترمنتصب عنه پورې
 أَوْ فِي إِضَافَةٍ عَظَفَ عَلَى قَوْلِهِ فِي جُنَّةٍ أَوْ مَا ضَاهَاكَ مِثَالُ يُفَجِّعُنِي طَبِيبُهُ كَلِمَا وَ كَوْنُهُ
 بپا په اضافت کې داعطف دي په دې قول دمصنف چې فی جمله اویا په ما ضاهاهاباندي لکه یهجینې طیبه نفساً و ترکه
 لِأَنَّهُ أَظْهَرَ التَّيْمِيزَاتِ وَلَا خِفَاءَ بِهِ وَ أَبَا وَ أَبَوُهُ وَ دَارًا وَ عَلِمًا أَوْرَدَ هَذَا لِأَمْتَلُهُ عَلَى وَفِي
 ځکه چې ډیر ظاهر هغه تمیز دي او نشته خفاء به دې کې اوابا و اوابوه اوداراً و علماً راوړي دي دا مثالونه موافق
 مَا سَبَقَ.
 دما سبق.

خلاصه دهن: دصاحب دکافیې دعبارت حاصل دادې چې دتمیز دویم قسم کوم چې ذات
 مقدره نه ابهام لري کوي هغه په جمله کې دموندلو په نسبت یا په شبه جمله کې دموندلو د

نسبت نه ابهام لري کوي

اغراض دجامي : القسم : په دې عبارت سره شارح بيان د ترکیب کوي چې الثاني صفت دي د موصوف محذوف کوم چې القسم دي .

وهو : په دې عبارت سره شارح بيان دمصدق کوي چې د دویم قسم نه مراد هغه تمییز دي کوم چې ذات مقدره نه ابهام لري کوي .

یرفع : په دې عبارت سره شارح بیان د ترکیب کوي ، من نسبة دا ظرف مستقر د یرفع متعلق دي اودا خبر دي د مبتدا چې الثاني ده .

كان الظاهر : په دې عبارت سره شارح یو اعتراض نقل کوي او په لکن لسا كان الابهام سره جواب ورکوي :

اعتراض : د مصنف په عبارت کې تعارض او تناقض دي ځکه چې مصنف مخکې ویلي وو چې تمییز دویم قسم هغه دي کوم چې ذات مقدره نه ابهام لري کوي اودلته ذات ذکر نشته دي اونسبت یو امر معنوي دي نسبت ذات نه دي مصنف لره داسې ویل په کار وو چې والثاني عن ذات مقدرة في نسبة في جملة .

جواب : په طرف دنسبت کې ابهام دي اودا ابهام في النسبة لره مستلزم دي اودنسبت نه ابهام لري کول مستلزم دي د طرف نسبت نه ابهام لره لري کول نومصنف دا اختصار دوجې نه په عن نسبة باندې اکتفاء وکړه .

تنبيهاً : په دې عبارت سره شارح جواب ورکوي چې دویم قسم داول قسم سره تقابل د ذکر یا دعدم ذکر دوجې نه ، نه دي بلکه دنسبت دوجې نه دي چې دویم قسم دنسبت نه ابهام لري کوي او اول نسبه دغير نسبت نه ابهام لري کوي .

ماشابهه : په دې عبارت سره غرض د شارح بیان د معنی دي چې د ماشاهاها معنی ده : ما شابهها .

عطف : په دې عبارت سره شارح بیان د ترکیب کوي چې دامجرور دي په دې بناء باندې چې ددې عطف په جمله باندې دي .

وهو اسم الفاعل : په دې عبارت سره شارح بیان دمصدق کوي . د شبه جمله مصدر لره یې

متعين كړو چې ددې مصداق اسم فاعل ، اسم مفعول ، صفت مشبه ، اسم تفضيل ، مصدر او هر هغه لفظ دي چې په هغې كې د فعل والامعنى موندلې شي داسم فاعل مثال لكه العرض مبتلي ماء او داسم مفعول مثال لكه الارض معجزة عيون او داسم تفضيل مثال لكه زيد افضل ابا او د مصدر مثال لكه اعجبني طيبه دصفت مشبه مثال لكه زيد حسن وجه او هر هغه فعل چې په هغې كې د فعل معنى موندلې شي دهغې مثال حسبك زيد رجلاً په دې كې حسبك د يكهيك په معنى كې دي .

مثال للجملة والتمييز فيه : په دې عبارت سره غرض دشارح دممثل له تعين دي طاب زيد نفسا داد هغه تمييز مثال دي كوم چې دجملې نسبت نه ابهام لري كوي اوپه دې كې تمييز دمنتصب عنه يعنې ميمز (زيد) سره خاص دي .

مثال ليا يشبه الجملة : په دې عبارت سره غرض دشارح دممثل له تعين كول دي زيد طيب ابا داد هغه تمييز مثال دي كوم چې دجملې نه ابهام لري كوي اوپه دې كې تمييز دمنتصب عنه صلاحيت هم لري اودمنتصب عنه دمتعلق صلاحيت هم لري اود فزيد طيب ابا معنى داهم كيدي شي چې زيد خوشحاليدو والادي دپلاركيدو په حيثيت سره چې هغه په خپله پلار دي او دامعنى هم كيدي شي چې زيد خوشحاليدو والادي دحيثيت دپلاره چې دده پلار موجود دي داول معنى په تمييز دمنتصب عنه دپاره اوددويم معنى په اعتبار سره متعلق دمنتصب عنه دپاره به وي .

وحيث لافرق : په دې عبارت سره شارح ديو وهم ازاله كوي :

وهم : كله چې شارح په اول مثال كې وويل چې تمييز دمنتصب عنه سره خاص دي اوپه دويم مثال كې يې وويل چې په دې كې دواړه احتمالات دي چې تمييز دمنتصب عنه صلاحيت هم لري اودمنتصب عنه دمتعلق صلاحيت هم لري نو په دې كې داوهم پيدا شو چې هر هغه تمييز چې دجملې نه ابهام لرې كوي هغه به دمنتصب عنه سره خاص وي او كوم چې دشبّه جملې نه ابهام لري كوي په دې كې به دوه (۲) احتمالات وي چې دادمنتصب عنه صلاحيت به هم لري او ددې دمتعلق صلاحيت به هم لري .

وحيث لافرق : **ازاله دوهم** : شارح په دې سره وهم لري كړو چې هغه تمييز كوم چې دجملې د نسبت نه ابهام لري كوي يادشبّه جملې دنسبت نه ابهام لري كوي په دغه دواړو كې فرق نشته

دي ځکه چې د دواړو د نسبت نه ابهام لري کوي لهذا دوه (۲)، مثالونه د څلورو (۴)، مثالونو په قوت کې شول کوبيا چې نفساً او داباً تعلق د جملې او د شبه جملې دواړو سره دي څلور (۴)، مثالونه په دې طريقې سره شول چې: (۱)، طاب ويد نفساً، (۲)، طاب ويد اها، (۳)، ويد طبيب اها، (۴)، ويد طبيب نفساً.

نقله ابوه: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: ابوه دارا علماً په دې کې لکه څنگه چې په شبه جملې دنسبت نه دتمييز واقع کيدو صلاحيت شته دي همدارنگې دجملې دنسبت نه هم دتمييز واقع کيدو صلاحيت شته دي نو دې لره د شبه جملې نه وروستو ولې ذکر کړ او ددې عطف يې په اها باندې ولې وکړو؟

جواب: ابوه، دارا، علماً اگرچې په اعتبار دلفظ سره په نفساً باندې عطف دي ليکن په اعتبار دمعنی سره خاص نه دي نو مصنف رحمه الله حقيقتاً هر يو دپاره پنځه (۵)، مثالونه ذکر کړه يعنې هر هغه تمييز کوم چې دنسبت نه ابهام لري کوي ددې دپاره يې هم پنځه (۵)، مثالونه ذکر کړه او کوم چې د شبه جملې نه نسبت لري کوي دهغې يې هم پنځه (۵)، مثالونه ذکر کړه.

فالنفس اضافي: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د مثال نه مقصود د ممثل له وضاحت وي او وضاحت په يو مثال سره هم حاصلېږي نو مصنف رحمه الله پنځه مثالونه ولې ذکر کړل؟

جواب: د مثالونو تعدد د ممثل له دتعدد دوجې نه وي ځکه چې دتمييز پنځه (۵)، قسمونه دي او په تمييز کې په عقلي اعتبار سره دولس (۱۲)، احتمالات دي چې تفصيل يې دادې: (۱)، تمييز به يا عين وي او يا به عرض، (۲)، بيا به هر يو اضافي وي او يا به غير اضافي، دوه لره په دوه کې د ضرب کولو سره ددې نه څلور (۴)، قسمونه جوړ شول: (۱)، عين اضافي هغه دي چې مايتوقف تعقله على تعقل هيء آخر چې ددې پوهيدل دغير په تعقل باندې موقوف دي مثال لکه داب تعقل په بچي باندې موقوف دي، غير اضافي هغه دي چې ددې برعکس وي. (۲)، عرض اضافي. (۳)، عين غير اضافي. (۴)، عرض غير اضافي، بيا په دې هر يو کې درې (۳)، احتمالات دي: (۱)، تمييز دمنتصب عنه سره خاص وي. (۲)، دمنتصب عنه دمتعلق سره خاص وي. (۳)، ددواړو احتمال لري، څلورو لره چې په دريو کې ضرب ورکړي نو دولس (۱۲)، ترې جوړېږي، ليکن په دې دولسو کې اوه (۷)، قسمونه غير مستعمل او پنځه (۵)، قسمونه مستعمل

دي چې ددې تفصيل لاندې په نقشه کې موجود دي

عین اضافي	عین غیر اضافي	عرض اضافي	عرض غیر اضافي
دمنتصب عنه سره خاص وي، غیر مستعمل	دمنتصب عنه سره خاص وي، مستعمل مثلاً طاب زید نفساً	منتصب عنه سره خاص وي، غیر مستعمل	دمنتصب عنه سره خاص وي، غیر مستعمل
دمنتصب عنه د متعلق سره خاص وي، غیر مستعمل	دمنتصب عنه دمتعلق سره خاص وي، مستعمل مثلاً طاب زید داراً	دمنتصب عنه د متعلق سره خاص وي، مستعمل، مثلاً طاب زید ابوہ	دمنتصب عنه د متعلق سره خاص وي مستعمل مثلاً طاب زید علیاً
دمنتصب عنه اود متعلق دواړو احتمال لري، مستعمل مثلاً طاب زید اباً	دمنتصب عنه اود متعلق دواړو احتمال لري، غیر مستعمل	دمنتصب عنه اود متعلق دواړو احتمال لري، غیر مستعمل	دمنتصب عنه اود متعلق دواړو احتمال لري، غیر مستعمل

په دې کې اوه (۷)، قسمه غیر مستعمل دي او پنځه (۵)، قسمه مستعمل دي نوځکه مصنف رحمه الله پنځه (۵) مثالونه ذکر کړه چې تفصيل يې دادې چې عین غیر اضافي په دري (۳)، احتمالونو کې دوه مستعمل او یو غیر مستعمل دي:

(۱) عین غیر اضافي دمنتصب عنه سره خاص وي مثال لکه نفساً.

(۲) عین غیر اضافي دمنتصب عنه دمتعلق سره خاص وي مثال لکه داو عین.

غیر اضافي کوم چې ددواړو احتمال لري داغیر مستعمل دي او عین اضافي په دري احتمالونو کې یو مستعمل او دوه غیر مستعمل دي: (۱) مستعمل دادې چې عین اضافي دمنتصب عنه اود هغه متعلق دواړو احتمال لري مثال اب. او په پنځو عرض اضافي کې په دري احتمالونو کې یو مستعمل دي او هغه دادې چې دمنتصب عنه سره خاص وي او باقي دوه غیر مستعمل دي چې تفصيل يې په نقشه کې موجود وو.

عطف: په دې عبارت سره عرض دشارح تعین د عطف دي چې داضافه عطف په في جمله او ماهاها باندې دي.

وتړکه: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: مصنف رحمه الله طريقه ولې بدله کړه چې مخکې يې لفظ دنفس ذکر کړې او دلته يې هغه ذکر نه کړو؟

جواب: لفظ دنفس تمیيز واقع کيدل اظهر وو ددې وجې نه يې ذکر نه کړو او اېوه، داراً، علماً دې مثالونو لره يې د ماقبل موافق ذکر کړه

د رفع د ابهام د تمیيز مثال:

وَرَادَ عَلَيْهِ قَوْلُهُ وَ يَلُو دُرَّةً قَارِئًا إِهَارَةً إِلَى أَنَّ التَّوْبِيحَ قَدْ يَكُونُ
اوزيات يې کړوبه دې باندې خپل قول ولله دره فارسا په اشارې کولو سره دې خبرې طرف ته چې تمیيز کله کله وي
صِفَةً مُشْتَقَّةً وَ أَيْضًا لِكَمَا أَوْرَدَهُ صَاحِبُ الْمُفَصَّلِ مِثَالًا لِيَتَبَيَّنَ الْفَرْقُ عَلَى أَنَّ يَكُونُ التَّوْبِيحُ لِيُؤَيِّدَ
صفت مشتقه او همدارنگې هرکله چې وارد کړو صاحب دمفصل مثال دپاره د تمیيز مفرد چې وي ضمير په دې کې
مُبْتَهَمًا لَتَبَيَّنَ رُبُّهُ رَجُلًا وَ يَكُونُ قَارِئًا تَوْبِيحًا عَنْهُ أَرَادَ أَنَّ يُكْنَى عَلَى آلِهِ
مبهم لکه ضمير دې رجلاً اووي به فارسا تمیيز ددې نه نواراد وکړه په دې سره د تنبيه په دې خبره چې فارسا ددې
يُضْلِحُ أَنَّ يَكُونُ تَوْبِيحًا عَنْ نِسْبَةٍ عَلَى أَنَّ يَكُونُ التَّوْبِيحُ فِيهِ مَعْنًى مَعْلُومًا وَ الْإِبْهَامُ يَكُونُ بِالنِّسْبَةِ الدَّرَجَاتِيَّةِ وَ
صلاحيت لري چې وي تمیيز د نسبت نه چې وي ضمير په دې کې معين او معلوم او ابهام وي په نسبت کې درته او
الدَّرَجَةُ فِي الْأَصْلِ اللَّيْنِ وَ فِيهِ حَيٌّ كَيْفِيٌّ لِلتَّعَرُّبِ قَارِيْدٌ بِهِ الْحَيُّ أَيْ
درېه اصل کې لين (پښو) ته وايي او په دې کې خير كثير وي د عربو په نزد نواراده يې وکړه په دې سره د خير يعني
يَلُو حَيَّةً قَارِئًا وَ الْقَارِئُ، اسْمٌ قَاجِلٌ مِنَ الْقَرَأَةِ بِالْفَتْحِ مَصْدَرٌ قَرَسَ بِالضَّمِّ أَيْ حَدَقَ
له خبره فارسا و فارس اسم فاعل دي د قرأه نه په فتحې سره مصدر د قرس دي په ضمي سره يعني هوښيار شويه
بِأَمْرِ الْخَيْلِ وَ أَمَّا الْقَرَأَةُ بِالْكَسْرِ فَعَيْنُ التَّعْقُوسِ.
کارونود آسونو کې او هر چې فراست دي په کسرې سره نود تعرس نه ماخوځوي.

خلاصه د متن: په دې عبارت کې صاحب د کافيې په نسبت کې رفع د ابهام دپاره د تمیيز يو بل مثال ذکر کړي دي چې هغه ولله دره فارسا دي.

اغراض د جامي: وژاده: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: کله چې دهغه مثالونو ذکر د ماقبل سره موافق وو نو مصنف رحمه الله، له دره فارسا

اضافه ولې وکړه حالانکه ددې ذکر په ماقبل کې شته دي

جواب: مصنف ددې اضافه ددوه وجهونه وکړه (۱) اوله وجه دا چې په دې سره دې خبرې طرف ته اشاره ده چې لکه څنګه تمییز جامد وي نو همدارنګې مشتق هم وي (۲) دویمه وجه دا چې صاحب مفصل ولله دره فارساً لره دمفرد مقدار تمییز په مثال کې ذکر کړې ده دې اعتبار سره چې ددره ضمیر ربه رجلاً دضمیر په شان مبهم دي او فارساً ددې نه تمییز دي نو مصنف رحمه الله دې مثال لره ذکر کړه په دې خبره باندې تنبیه وکړه چې دا تمییز چې لکه څنګه دمفرد مقدار نه ابهام لره رفع کولو صلاحیت لري همدارنګې دنسبت نه تمییز واقع کېدو صلاحیت هم لري په دې اعتبار سره چې په دې کې ضمیر معین او معلوم وي او دا ابهام ضمیر طرف ته ددې په نسبت کې وي مثلاً جاء فی زید و ویلي شي او ددې سره متصل وویل شي چې ولله دره فارساً اوس د دره دضمیر مرجع معلوم او معین ده چې هغه زید دي لیکن ضمیر طرف ته ددره په نسبت کې ابهام دي د فارساً په ذریعه دا ابهام لري شو او که دضمیر مرجع معلومه نه وي نو بیا دا ذات مذکوره نه ابهام لري کولو مثال جوړېږي.

والدر فی الاصل اللین: په دې عبارت سره شارح ددر او د فارس معنی بیانوي چې ددر معنی ده لږن پي او داهل عربو په نزد په دې کې خیر کثیر وي لهذا دلته ددر نه مراد مجازاً خیر کثیر دي د لله دره معنی خیره فارسا ده او فارس صیغه داسم فاعل ده دا دفراسټ نه ماخوځ دي چې مصدر دي.

فارس بالضم معنی ده فرس فلان (چې فلاني بنده دآسونو په معامله کې ماهر شو) او که د فراسټ په کسري دفاع سره وي نو داد تفرس نه مشتق دي چې ددې معنی ادراک ده.

د تمییز نور احکامات:

لَمْ إِنْ كَانَ أَيْ التَّنْوِيذِ بَعْدَ مَا لَمْ يَكُنْ لَصًا فِي الْمُنتَصِبِ عَنْهُ إِشْأً لَا صِفَةً يَصْحَحُ جَعْلَهُ
بیا که وي یعنې تمییز ددې نه چې نه وي نص په منتصب عنه کې اسم او نه صفت نوصحیح دي ګرځول ددې
لَنَا الْمُتَصِبِ عَنْهُ وَ الْمُرَادُ بِجَعْلِهِ لَهُ إِظْلَافُهُ عَلَيْهِ وَ التَّعْيِيذُ عَلَيْهِ بِهِ عَنْهُ جَاَزٌ
دما انتصب عنه دپاره او مراده ګرځول ددې سره په دې باندې اطلاق ددې دي او تعبیر کول ددې نه جائز دي چې
أَنْ يَكُونَنَّ ذَلِكَ التَّنْوِيذُ قَارَةً لَهُ أَيْ لِلْمُتَصِبِ عَنْهُ بِأَنْ يَكُونَنَّ تَنْوِيذًا يَرْفَعُ الْإِبْهَامَ عَنْهُ
وي دا تمییز کله ددې دپاره یعنې دمنتصب عنه دپاره په داسې شان سره چې وي تمیز چې رفع کوي ابهام ددې نه

وَ تَارَةً يُتَعَلَّقُ بِهِ أَنْ يُكُونَ تَمْيِيزًا يَرْفَعُ الْإِبْهَامَ عَنْ مُتَعَلِّقِهِ وَ ذَلِكَ بِحَسَبِ الْقَوَائِنِ وَ
 اَوْ كَلَهُ دَمْتَعَلَق دپاره وي په داسې شان سره چې وي تمیز رفع کوي ابهام ددې دمتعلق نه اودا په اعتبار دقرائنواو
 الاخر الي مثل ابا في عاب زید ابا قائله یصح ان کجعله جباراً عن زید فحاز ان یكون تاروة
 احوالوسره دي لکه ابا په طب زید ابا کي نویس صحیح دي چې وگرځول شي عبارت دزید نو جائز دي چې وي کله تمیز
 کنویزاً عن زید إذا ارید استاد الظن یاخبراً اله ابو عمرو وحوار ان یكون
 دزید نه چې کله اراده کړي شي اسناد دطیب زید طرف ته په دې اعتبار سره چې داد عمرو پلار دي اوجائز دي چې وي
 تاروة کنویزاً عن متعلقو یاخبراً ان الظن مسندٌ إلى متعلقو و هو ابو و إلا انی
 کله تمیز دمتعلق نه په دې اعتبار سره چې طیب مسندوي متعلق پوري او هغه ددې پلار دي او که چیرته نه وي یعنې
 و ان لم یکن التمییز بعد ما لم یکن کما فی المنتصب عنه استا یصح جعله لنا المنتصب
 که چیرته نه وي تمیز پس دهغه نه چې نه وي نص په منتصب عنه کې داسې اسم چې صحیح وي گرځول ددې دمنتصب
 عنه فهو لمتعلقو خاصة نحو عاب زید ابو وعلماً وداراً قالان هذه الأسماء لیست کما فی المنتصب عنه
 عنه دپاره نو داد ددې دمتعلق دپاره دي خاص لکه طب زید ابو وعلماً وداراً څکه دا اسمانه دي نص په منتصب عنه کې
 و لا یصح جعلها له بالتعبیر عنه بها قوي لمتعلق زید و هو الذات المقدره
 اونه دي صحیح گرځول ددې په تعبیر کولو ددې سره په دې باندې نو داد دمتعلق دزید دپاره دي او هغه ذات مقدره
 أخفی الثبوت المسمون إلى زید.

دي يعنى هغه څيز چې منسوب وي زيد طرف ته.

خلاصه دمتن: په دې عبارت کې صاحب د کافي د تمییز نور احکامات بیانوي او وايي چې
 تمییز به یا اسم وي او یا به صفت وي که تمییز اسم وي نو دې لره دمنتصب عنه دپاره کیدل به
 صحیح وي او یا به نه وي دمنتصب عنه دپاره دصحیح کیدو مطلب دادې چې منتصب عنه لره
 دهغه تمییز سره تعبیر کول او تمییز په منتصب عنه باندې اطلاق کول او منتصب عنه لره
 مبتدا جوړول او تمییز په هغه باندې حمل کول او خبر جوړول صحیح دي او دمنتصب عنه دپاره
 دنه صحیح کیدو مطلب دادې چې دتمییز حمل او اطلاق او تعبیر په منتصب عنه باندې
 صحیح نه وي په داسې صورت کې دوه وجهې جائز دي: دې لره دمنتصب عنه دپاره دتمییز
 جوړولو څه قرینه موندلې شي او یا نه، که چیرته څه قرینه نه شي موندلې نو دې لره دمنتصب
 عنه دمتعلق نه تمییز جوړول صحیح دي مثلاً کله چې دطیب اسناد دده دمتعلق طرف په دې
 اعتبار سره وي چې هغه ددې پلار دي نو تمییز جوړول صحیح دي او که تمییز لره دمنتصب
 عنه دپاره صحیح نه وي نو یا به دمنتصب عنه دمتعلق سره خاص وي مثلاً طب زید ابو

علماء و دارا دې اسماء لره دمنتصب عنه دپاره كيدل صحيح نه دي نو دا تمميز دمنتصب عنه : متعلق يعنې زيد د متعلق څخه دي او متعلق ذات مقدره دي يعنې هغه شئ كوم چې زيد ضرب ته منسوب دي .

اغراض دجامي : اي التمييز : په دې عبارت سره شارح دضمير مرجع متعين كوي .

بعد مالم يكن نصا : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب وركول دي :

سوال : دا قاعده ستا منقوضه او ماته ده په طاب زيد نفسا باندې ځكه چې په دې كې نفسا لره د منتصب عنه دپاره جوړيدل صحيح دي حالانكه په دې كې دوه (٢) وجهې جائز نه دي بلكه هغه لره دمنتصب عنه تمميز جوړول متعين دي .

جواب : هغه تمميز چې هغې لره دمنتصب عنه دپاره كول صحيح وي په دې كې دوه وجهې هم جائز دي دا په هغه صورت كې چې كله هغه په منتصب عنه كې نص نه وي او په ذكر شوي مثال كې نص دي ددې وجې نه نقض وارد نه شو .

لاصفة : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب وركول دي :

سوال : صفت خو اسم وي نو دمصنف رحمه الله په كلام كې تناقض لازم راځي ځكه چې مصنف وويل چې كله تمميز اسم وي او هغه لره دمنتصب عنه دپاره كيدل صحيح وي نو په دې كې دوه (٢) وجهې جائز دي : (١) چې هغه لره د منتصب عنه دپاره كيدل هم صحيح وي . (٢) او دمنتصب عنه دمتعلق دپاره هم صحيح وي او وروسته كلام يعنې ان كان صفة نه معلومېږي چې كله تمميز اسم وي نو هغه فقط دمنتصب عنه دپاره وي نو په اول او آخر كلام كې تعارض دي .

جواب : اسم اگرکه دصفت نه عام دي صفت ته هم شامل دي ليکن قاعده ده چې كله عام د خاص په مقابله كې وي نو دهغه عام نه مراد دخاص ماسوا وي او دلته هم داسم نه مراد ماسوا دي . (٣) يا د اسم نه مراد جامد او دصفت نه مراد مشتق دي لهذا تقابل صحيح دي .

تأرق : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب وركول دي :

سوال : د والمتعلقة او عاطفه دي او او عاطفه دجمع دپاره وي او قاعده داده چې الجمع بحرف الجمع كالجمع بلفظ الجمع ، اوس دمصنف دعبارت مطلب داجوړېږي چې هغه تمميز كوم چې د منتصب عنه دپاره صحيح وي هغه منتصب عنه او دهغه متعلق ددواړو دپاره يوځای وي

حالانکه دا غلط دي

جواب : دلته واو د او په معنی کې دي مطلب دادې چې هغه تمییز یا دمنتصب عنه دپاره وي د متعلق دپاره نو بیا څه اشکال نه واردېږي.

د تمییز د ذکر شوو دوه قسمونو استعمال :

فَيَكْتَابُ التَّيْوِيْزَ فَيُهَيِّئُ اَيُّ فَيُنَازِلُ حَاوِيَّ اَنْ يَكُوْنَ لَنَا الثَّغِيْبُ عَنْهُ
پس مطابق وي تمییز به دې دواړو کې یعنی په هغه صورت کې چې جائزوي چې وي تمییز دمنتصب عنه دپاره
سَوَاءٌ لَنَا فَيُوْ اَوْ مُخْتَلَا لَهٗ وَ لِمُتَعَلِّقِهٖ وَ فَيُنَازِلُ تَعْنِي
برابره خبره ده که نصاری او یا احتملاوي دمنتصب عنه دپاره او دمتعلق دپاره او په هغه څه کې چې معین وي د
لِمُتَعَلِّقِهٖ مَا قَصِدَ مِنْ وَحْدَةِ التَّيْوِيْزِ وَ تَكْنِيْزِهٖ وَ جَنُوْبِهٖ سَوَاءٌ كَانَ
متعلق دپاره دهغه څه چې قصد یې شوي وي دواحد کیدو دتمییز او دتشنیې او دجمعې برابره خبره ده که وي دپاره د
لِمُؤَافَقَةِ مَا الثَّغِيْبُ عَنْهُ مِثْلُ كَاتِبٍ زَيْدٌ اَبَا وَالْاَيْدَانِ اَبُوَيْنِ وَالْاَيْدُونِ اَبَاءٌ اَوْ لِمُتَعَلِّقِ فِي كَفِيْهِ
موافقت دمنتصب عنه لکه کتاب زید اباوالزیدون ابوین والزیدون اباة یا دپاره دداسې معنی چې په نفس دتمیز کې وي
مِثْلُ قَوْلِكَ كَاتِبٍ زَيْدٌ اَبَا اِذَا اَرَدْتَ اَبَا لَهٗ فَقَطَّ وَ كَاتِبٍ زَيْدٌ اَبُوَيْنِ اِذَا اَرَدْتَ اَبَا
لکه دا قول ستا کتاب زید ابا چې کله ته اراده وکړه دهغه دپلار او طب زید ابوین چې کله ته اراده وکړي دزید دپلار
وَ جَدًّا لَهٗ وَ كَاتِبٍ زَيْدٌ اَبَاءٌ اِذَا اَرَدْتَ اَبَا وَ اَجْدَادًا لَهٗ فَعَلَى كُلِّ مِنَ التَّغْيِيْرِ زَيْنٍ اِذَا قَصِدَ
او دنیکه او طب زید ابا کله چې ته اراده وکړي دزید دپلار او دنیکه نو بیا په هر یو دواړو تقدیرونو چې کله اراده وکړي
وَ وَحْدَةً التَّيْوِيْزِ اَوْ رَدَّ مُفْرَدًا وَ اِذَا قَصِدَ جَنُوْبَهُ اَوْ رَدَّ
دوحدت دتمیز نورایې ورو مفرد او چې کله اراده وکړي دتشنیې نورایې ورو تشبیه او چې کله اراده وکړي دجمعې نورایې
جَمْعًا فَإِنَّ صِيْقَةَ الْمَفْرَدِ لَا تَضِلُّحُ اَنْ تُظْلَقَ عَلَى الْمُتَعَلِّقِ وَ الْمَجْمُوعِ اِلَّا اِذَا كَانَ التَّيْوِيْزُ جَمْعًا
وړو جمع څکه صیغه دمفرد دصلاحیت نه لري چې اطلاق یې شي په تشبیه او جمع مگر کله چې وي تمییز جنس چې
يَقَعُ عَلَى الْقَلِيلِ وَ الْكَثْرِ فَإِنَّهُ اِذَا قَصِدَ تَكْنِيْزِهٖ اَوْ جَنُوْبَهٖ لَا يَلْزَمُ اَنْ يُقْنَى
واقع کېږي په قلیل او کثیر باندې څکه چې کله اراده وکړي شي دتشنیې یا دجمعې نو نه لازمیږي چې تشبیه کړي شي
ذَلِكَ الْجَمْعُ اَوْ يَجْمَعُ بَلْ يَكُوْنُ اَنْ يُوْنِي بِهٖ مُفْرَدًا لِمِصْقَةِ اِظْلَافِهٖ عَلَى الْقَلِيلِ وَ الْكَثْرِ
دا جنس او یا جمع شي بلکې کافي ده چې راوړل شي تمییز مفرد دپاره دصحت د اطلاق په قلیل او کثیر باندې نو
فَلَا حَاجَةَ اِلَى التَّكْنِيْزِ وَ جَمْعُوْهُ كَعَمَلِ كَاتِبٍ زَيْدٌ عَلَيْنَا وَالْاَيْدَانِ عَلَيْنَا وَالْاَيْدُونِ عَلَيْنَا اِلَّا اَنْ يُقَصَّدَ
نشته دي حاجت راوړود تشبیه او دجمعې لکه طب زید علماوالزیدان علما والزیدون علما مگر دا چې کله اراده وکړي

بِالْقَنُونِ الَّذِي هُوَ الْجَنَسُ الْأَنْوَاعُ : حَيْثُ اِمْتِيَازَاتِهَا النَّوَجِيَّةُ فَإِنَّهُ لَا بُدَّ مِنْ تَمْيِيزٍ مِنْ شَيْءٍ بِهِ هُغَ تَمْيِيزُ جِنْسٍ دِي دَانَوَاعُ دِجِنَسَت دَاسْتِيَاذَات نَوَعِيَه ځخه ځخه نشته لابدي په دې وخت کې د تَمْيِيزَتَوِ اَوْ جِنَمَوِ كُخَو طَابِ الزَّيْدَانِ عَلَمَيْنِ وَ الزَّيْدُونَ عَلَوَمَا إِذَا ارِيدَ أَنْ مُتَعَلَّقُ الظَّنِّ مِنْ قُلٍّ مِنَ الزَّيْدَانِ تَشْبِيهِ اود جمعې لكه طاب الزيدان علمين والزيدون علوما چې كله اراده وكړې شي چې متعلق دطيب دهر يو الزيدان اَوْ الزَّيْدُونَ كُخَو آخَرُ مِنَ الْعِلْمِ فَإِنَّ صِبْغَةَ الْمَعْرِفَةِ لَا تُؤَيِّدُ ذَلِكَ الْمُعْلَى.

اود زیدون نه بل قسم دي دعلم نه ځکه صیغه دمفرد د مانده نه ورکوي ددې معنی.

خلاصه دمتن : په ذکر شوي عبارت کې صاحب د کافيې غرض د تمییز مذکوره دوه (۲)،

قسمونو طریقه داستعمال بیانوي . (۱) چې تمییز به یا جنس وي (۲) اویا به غیر جنس وي ، که جنس وي نو دې لره به دانواعو قصد کولې شي یانه په دې اعتبار سره په دې کې دري (۳) صورتونه جوړېږي : (۱) تمییز غیر جنس وي . (۲) تمییز جنس وي اود دې نه مقصود انواع نه وي . (۳) تمییز جنس وي اود دې نه انواع مقصود وي . دهر یو تفصیل په لاندې ډول دي :

(۱) که چیرته تمییز غیر جنس وي نو دابه دمقصود موافق تشبیه اویا جمع راوړي شي برابره خبره ده که واحد یا تشبیه یا جمع راوړل دمنتصب عنه دموافقت دوجې نه وي یاد هغه معنی دوجې نه وي کوم چې په تمییز کې موندلې شي داو ل مثال طاب زید ابا ، طاب الزیدان اېوین ، طاب الزیدون آباء ، ددویم مثال طاب زید ابا کله چې یواځې پلار مراد وي او طاب زید اېوین ، کله چې یواځې پلار اونیکه مراد وي او طاب زید آباء کله چې مراد اېام او اجداد وي یعنې په دواړو صورتونو کې برابره خبره ده که دمنتصب عنه دموافقت دپاره وي یاد هغه معنی موافقت دوجې نه کوم چې په تمییز کې موندلې شي کله چې تمییز لره مفرد راوړو قصد وکړي شي نو دابه مفرد راوړې شي که دتشبیه یا دجمع راوړو قصد وکړي شي نو دابه تشبیه اویا جمع راوړي شي ځکه چې دمفرد صیغه ددې خبرې صلاحیت نه لري چې دتشبیه اویا دجمعې اطلاق په دې باندې وشي .

(۲) او که تمییز جنس وي اود دې نه اراده انواع نه وي نو دابه تشبیه اویا جمع نه شي راوړي بلکه مفرد به راوړي شي ځکه چې ددې اطلاق په قلیل او کثیر دواړو باندې صحیح دي لهذا دې لره دتشبیه اویا جمع راوړو ضرورت نشته مثال لکه طاب زید علما ، طاب الزیدان علما ، طاب الزیدون علما .

(۳) اوکه تمییز جنس وي اوددې نه قصد انواع کړي شي نو دابه دمقصود موافق تشنیه اویا جمع راوړي شي مثلاً طاب زید علماً ، طاب الزیدان علمین ، طاب الزیدون علوماً ، کله چې دا مراد وي چې د زیدون څخه یو زید دعلم یو قسم مثلاً دَنحو ماهر دي اودویم زید دعلم فقه عالم دي اودویم زید داصول فقه عالم دي ځکه چې دمفرد صیغه ددې خبرې صلاحیت نه لري چې ددې اطلاق په تشنیه اوجمع باندې وشي .

اغراض دجامی : ای فیما جاز : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : د هماغه ضمیر مرجع هیڅین مذکورین دي بوهغه تمییز چې هغې لره دمنتصب عنه اود متعلق ددواړو دپاره جوړیدل صحیح وي . اودویم هغه تمییز چې دې لره فقط دمتعلق دپاره جوړیدل صحیح وي نو دا تمییز چې په منتصب عنه کې نص وي نو دابه ددې حکم نه خارجېږي حالانکه په دې کې مطابقت هم ضروري دي ، یا په بل عبارت چې سوال دادې چې د راجع اودمرجع په مینځ کې مطابقت نشته دي مرجع دري دي : (۱) هغه تمییز چې په منتصب عنه کې نص وي . (۲) په منتصب عنه اودمتعلق دواړو احتمال لري (۳) دمتعلق سره خاص وي اودارجع تشنیه ضمیر دي .

جواب : هغه تمییز چې په منتصب عنه کې نص وي نو دابه اول شئ کې داخل دي ځکه چې کوم لره دمنتصب عنه نه تمییز جوړیدل صحیح وي په دې کې تعمیم دي برابره خبره ده که په منتصب عنه کې نص وي یا منتصب عنه اودهغه متعلق دواړو احتمال لري لهدا په راجع اومرجع کې مطابقت صحیح کیږي .

من حیث : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : کله چې په زیدون کې هر یو زید ته د یو خاص قسم علم وي مثلاً یو زید دعلم فقه دیو حکم عالم وي اودویم زید داصول فقې دیوې ضابطې اوقاعدې عالم وي اودویم زید دعلم النحو دیوې قاعدې عالم وي اودا انواع مقصود وي نو طاب الزیدون علماً ویلي شي علوماً نه شي ویلي حالانکه دلته هم دانواعو قصد کړي شوي دي .

جواب : مراد دادې چې دانواعو قصد کول په اعتبار د امتیازات نوعیه ، سره د اعتبار د امتیازات شخصیه سره یعنې پوره نوع دعلم مراد وي مثلاً مجسوعه علم فقه اواصول فقه نه

چې دهر يو حکم

د صفت منتصب عنه یاد غیر دپاره د کیدو بیان :

وَإِنْ كَانَ أَيْ التَّنْوِيذِ صِفَةً مُشْتَقَّةً مِنْهُ قَارِئًا أَوْ مُؤَوَّلَةً بِهَا كَقَوْلِي زَيْدٌ رَجُلًا فَإِنَّ مَعْنَاهُ
اوكه چیرته وي يعنی تميز صفت مشتقه لكه لله دره فارسا يا صفت مؤول به مشتق وي لكه كفى زيد رجلا كنومعنى
كاملًا فِي الرُّجُوزِيَّةِ كَأَنَّ الصِّفَةَ لَهُ أَيْ لِمَا التَّوَصَّفَ عَنْهُ لَا يَتَعَلَّقُ بِهِ لِأَنَّ
ددې كاملا في الرجولية ده نووي به داصفت ددې دپاره يعنی دمنتصب عنه دپاره نه دده دمتعلق دپاره خكه چې
الصِّفَةُ تَسْتَعْدِي مَوْصُوفًا وَالْمَذْمُورَ أَوَّلًا بِالتَّوَصُّفِ فَإِذَا قِيلَ كَاتِبٌ زَيْدٌ وَالِدًا كَانَ وَلَوَالِدُ زَيْدٌ
صفت غواړي موصوف او مذكور اولي دي دموصوف جوړيدوس هر كله چې وويلي شي طاب زيد والدانود زيد والد
وَلَا يَحْتَمِلُ أَنْ يَكُونَ وَالِدُهُ بِحَلَالِ الْإِسْمِ كَقَوْلِي أَبَا وَطْبَةَ الْوَأْدِ يَسْتَفِي مَعَ وَ التَّكْنِبِ
به وي او احتمال نه لري چې وي دي والدده به خلاف داسم لكه اباد مطابقت سره دوايه معنى دمع دي او طبق
مُضَدَّرٍ يَسْتَفِي بِالتَّطَابُقِ أَيْ كَأَنَّ الصِّفَةَ صِفَةً لَهُ مَعَ مُطَابَقَتِهَا إِثْبَاتِ
مصدر دي په معنى دمطابقت سره يعنی وي به صفت، صفت دمنتصب عنه دپاره سره دمطابقت نه دمنتصب عنه
أَوْ مُطَابَقَتِهِ إِثْبَاتًا وَ يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ يَسْتَفِي اسْمُ الْفَاعِلِ وَالْوَأْدُ يَلْتَظِفُ عَلَى خَيْرٍ كَأَنَّ
سره او يا مطابقت ددې دصفت سره اوجانزدي چې وي په معنى داسم فاعل او واو دپاره دعطف كه په خبر باندې وي
أَيْ كَأَنَّ الصِّفَةَ صِفَةً لَهُ وَ مُطَابَقَةُ إِثْبَاتِ وَ الْمُرَادُ بِالتَّطَابُقِ الْإِثْقَاتِي فِي الْإِفْرَادِ وَ التَّكْنِبِ
يعنی وي صفت، صفت دپاره دخبر او مطابقت دمنتصب عنه سره او مراد په مطابقت سره موافقت دي په افراد، تشبيه،
وَالْجَمْعِ وَ التَّذَكُّيرِ وَ التَّائِيذِ لِكُونِهَا حَامِلَةً لِصِفَتِهِ وَاحْتِمَالُ أَيِ الصِّفَةِ الْمَذْمُورَةِ
جمع، تذكير او تانيث كې دوجې دكيدونه حامل دپاره دضمير دمنتصب عنه او احتمال لري يعنی صفت مذكوره د
الْحَالِ أَيْضًا لِإِسْتِقَامَةِ التَّغْيِ عَلَى الْحَالِ كَقَوْلِي زَيْدٌ قَارِئًا أَيْ مِنْ حَيْثُ أَكَّه قَارِئٌ أَوْ حَالٌ كَوْنُهُ
حال همدارنگې دوجې داستقامت دمعنى نه په حال باندې لكه طاب زيد فارسا يعنی من حيث انه فارس يا حال كونه دي
قَارِئًا لَكِنْ رِبَادَةً مِنْ فِتْنَةٍ كَقَوْلِي زَيْدٌ قَارِئٌ أَوْ قَوْلُهُمْ عَرٌّ مِنْ قَائِلٍ يَكُونُ التَّنْوِيذُ لِأَنَّ
فارسا ليكن زيادت دوين په دي كې راخي لكه لله دره من فارسا و قول د عربو چې عزمن قائل تانيد كوي دتميز خكه
مِنْ شُرَاؤُ فِي التَّنْوِيذِ لَا فِي الْحَالِ وَ أَيْضًا الْمَقْصُودُ مَذْمُوعُهُ بِالْفُرُوسِيَّةِ لَا حَالِ الْفُرُوسِيَّةِ
من زياتولې شي په تميز كې نه په حال كې او همدارنگې مقصود هغه مدحه ده په فروسيته سره نه په حال د فروسيته
إِذْ قَدْ يُنْدَحُ حَالُ الْفُرُوسِيَّةِ بِغَيْرِهَا مِنَ الصِّفَاتِ.
سره خكه چې كله مدحه بيانولې شي په حال د فروسيته كې به غير د فروسيته نه په نورو صفاتو سره

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب د کافيې وايي چې که چیرته تمییز صفت مشتقه وي مثال لکه لله دره فارسا یادامشتق په تاویل کې وي مثال لکه کفی زید رجلا په دې کې د رجلاً معنی کاملاً فی الرجولیه ده نو هغه صفت دمنتصب عنه دپاره به وي ددې دمتعلق دپاره به نه وي ځکه چې صفت تقاضا کوي دموصوف او هغه دموصوف جوړیدو زیات مستحق دي مثلاً کله چې وویلې شي طاب زید والدانو والد نه به مراد دغه زید وي دده متعلق یعنی پلار به مراد نه وي په خلاف ددې صورت چې کله وویلې شي زید ابا په دې کې دواړه احتمالات کیږي شي یعنی په خپله زید اود زید پلار. اوصفت مذکوره دحال جوړیدو هم احتمال لري مثال لکه طاب زید فارساً له تمییز جوړ شي نو معنی به یې داوي چې زید ښه دي د جهته د شاه سوار کیدو اود حال په صورت کې به معنی داوي چې زید ښه دي په داسې حال کې چې هغه شاه سوار دي.

اغراض دجامی: وطبقه الواو بمعنی مع: په دې عبارت سره غرض دشارح بیان دترکیب دي چې واو عاطفه نه دي بلکه واو په معنی د مع سره دي او طبق مصدر په معنی د مطابقت دي اوس به یې معنی داوي چې صفت به دمنتصب عنه دپاره وي.

مع مطابقتها: په دې عبارت سره غرض دشارح بیان دترکیب دي په طبقه کې په ترکیبي اعتبار سره دوه (۲) احتمالات دي: (۱) مصدر به مضاف وي فاعل طرف ته او مفعول به محذوف وي. (۲) یا به مضاف وي مفعول طرف ته او فاعل به محذوف وي. (۲) طبق مصدر په معنی داسم فاعل دي او واو عاطفه دي او طبقه عطف دکالت په خبر باندې دي نو معنی به یې دا وي چې وي به هغه صفت دمنتصب عنه دپاره اودمنتصب عنه مطابق به وي.

والمراد: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: تمییز همیشه نکره وي او منتصب عنه کله نکره وي او کله معرفه وي نو تمییز دمنتصب عنه سره څنگه مطابق شو؟ اود مصنف قول و طبقه ویل څنگه صحیح شو؟

جواب: دلته د مطابقت نه مراد په اعتبار دمفرد، تثنيه، جمع، تذکیر اوتانیث سره مطابقت دي په اعتبار دمعرفې اونکرې سر: مطابقت ضروري نه دي.

لکونها: په دې عبارت سره شارح ذکر شوو امورو دصفت دمنتصب عنه د مطابق کیدو وجه بیانوي چې صفت کې ضمیر وي چې راجع وي منتصب عنه طرف ته، اود راجع اومرجع په

مېنځ کې مطابقت ضروري دي ددې وچې نه تمېز لره د منصب سمه سابق راوړل ضروري دي

واحتملت ای الصفة المذكورة الحال ايضاً لاستقامة: په دې عبارت کې شارح د ابیانوي چې په ذکر شوي صفت کې د حال جوړیدو احتمال هم شته دي ځکه چې د حال جوړیدو په صورت کې به معنی صحیح کېږي مثال لکه طاب زید فارساً، که فارساً لره تمېز جوړشي نو معنی به یې داوي چې زید ښه دي دهغه د شاه سواړي نه او د حال په صورت کې به یې معنی داوي چې زید ښه دي په داسې حال کې چې دا شاه سوار دي لیکن شارح د جامي وایي چې تمېز جوړول زیات اولی او مناسب دي ددوه (۲)، وجهو نه:

اوله وجه: کله کله په دې کې من زیاتولې شي مثال لکه لله دره من فارس، همدارنگې عز من قائل داد عز قائل په ځای واقع دي اوزیادت د من د تمېز تائید کوي ځکه چې من په تمېز کې زیات وي په حال کې من نه وي.

دوهمه وجه: دا چې مقصود هغه فروسیت دلحاظ سره تعریف کول دي نه چې د فروسیت په حالت کې ځکه چې د فروسیت په حالت کې د فروسیت نه علاوه دنورو صفاتو په اعتبار سره هم مدحه کېږي مثال لکه زید عالم من حیث انه فارس که فارساً لره حال وگرځوي نو دا صحیح نه دي ځکه چې بیا به یې مطلب داوي چې زید عالم دي په حالت فروسیت کې نو د زید علم به مقید شي د حالت د فروسیت سره حالانکه د باطل دي

تمیز د خپل عامل نه مقدم کیدل:

وَلَا يَتَقَدَّمُ التَّوْبِيذُ عَلَى عَامِلِهِ إِذَا كَانَ إِسْمًا تَامًا بِالْإِيجَاقِ فَلَا يُقَالُ عُنْدِي وَهَمًا عَشْرُونَ وَلَا
او مقدم به نه وي تمیز په خپل حال باندې چې کله اسم تام وي بالاتفاق نو نه شي ویلي عندي درهما عشرون: اونه
ثِيَابًا رِطْلًا لِأَنَّ عَامِلَهُ جِيئَ بِكُلِّ إِسْمٍ جَائِذٍ ضَعِيفٍ الْعَمَلِ مُشَابِهَةً لِلْفِعْلِ
عندي ریتار طل ځکه عامل ددې په وخت کې اسم جامد دي کوم چې ضعیف العمل دي او ښه اسم دي فعل
مُشَابِهَةً ضَعِيفَةً كَمَا ذَكَرْنَا فَلَا يَقْرَأُ أَنْ يَفْعَلَ فِيمَا قَبْلَهُ وَ الْأَصَحُّ أَنِّي
سره په مشابهت ضعیفه سره لکه مونږ ذکر کړل نو دا قوت نه لري چې عمل وکړي په خپل ما قبل کې اواصح یعنی
أَصَحُّ الْمَذَاهِبِ أَنْ لَا يَتَقَدَّمُ التَّوْبِيذُ عَلَى مَا هُوَ عَامِلٌ فِيهِ مِنَ الْفِعْلِ الصَّرِيحِ أَوْ غَيْرِ الصَّرِيحِ
اصح مذهب دا دی چې مقدم نه شي تمیز په هغه څه چې هغه عامل دي په دې کې د فعل صریحي نه او یا غیر صریحي

لَکُونِهِ مِنْ حَيْثُ الْمَعْنَى قَاعِلًا لِلْفِعْلِ لِتَنْفِيسِهِ نَحْوُ كَاتَبَ زَيْدٌ أَبَا أَيْ كَاتَبَ أَبُوهُ أَوْ قَاعِلًا لَهُ
 نه دوجي دکيدونه په اعتبار معنی سره فاعل دپاره دنفس فعل لکه طاب زيد ابا يعني طاب ابوہ يا فاعل وي د فاعل
 إِذَا جَعَلْتَهُ لَازِمًا نَحْوُ قَجَزْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا أَيْ اِنْفَجَرَتْ عُيُونُهَا أَوْ إِذَا جَعَلْتَهُ
 دپاره په هغه وخت کې چې کله وگرځوي ته فعل لازم لکه فجرنا الارض عيوننا اي انفجرت عيونها چې کله ته وگرځوي
 مُتَعَدِّيًا نَحْوُ اِمْتَلَأَ الْإِنَاءُ مَاءً أَيْ مَلَأَهُ الْمَاءُ وَالْقَاعِلُ لَا يَتَقَدَّمُ عَلَى الْفِعْلِ فَكَلَّمَا مَا هُوَ
 متعدي لکه امتلاء الاناء ماء يعني ملاه الماء او فاعل نه مقدم کيږي په فعل باندې نو همدارنگې نه مقدم کيږي په هغه
 بِمَعْنَى الْقَاعِلِ وَ هَهُنَا بَحْثٌ وَ هُوَ أَنَّ الْمَاءَ فِي قَوْلِهِمْ اِمْتَلَأَ الْإِنَاءُ مَاءً مِنْ حَيْثُ
 څه چې هغه په معنی د فاعل وي اولته بحث دي او هغه دا چې ماء په دې قول د عربي کي امتلاء الاناء ماء دحيثيت د
 الْمَعْنَى قَاعِلٍ لِلْفِعْلِ الْمَذْمُورِ مِنْ غَيْرِ حَاجَةٍ إِلَى جَعْلِهِ مُتَعَدِّيًا لِأَنَّ الشُّكْلَ
 معنی نه د فاعل دي دپاره د فاعل مذکور په غير د څه ضرورت نه د څرځو لود متعدي ځکه مستکمل هر کله چې اراده وکړي
 لَمَّا قَصَدَ اِسْتِئَاةَ الْإِمْتِلَاءِ إِلَى بَعْضِ مُتَعَلِّقَاتِ الْإِنَاءِ وَلَوْ عَلَى سَبِيلِ التَّجَوُّزِ وَ قَدَرَهُ وَقَعَ
 داسناد د امتلاء بعضي متعلقاتو د اناء ته اگر که په طريقي د مجازي وي او مقدرېې کړو نو واقع شويده دې کې ابهام نو
 الْإِبْهَامُ فِيهِ لَا جَرَمَ مَيَّزَهُ يَقُولُهُ مَاءً فَهُوَ فِي مَعْنَى اِمْتَلَأَ مَاءً فَالْمَاءُ قَاعِلٌ مَعْنَى وَ ذَلِكَ بِعَيْنِهِ
 خاصا بيان کړو مستکمل په دې قول سره مانودا په معنی د امتلاء ماء الاناء سره شو نو الماء فاعل دي معنا او دا بعينه
 مِثْلُ قَوْلِكَ رَيْحٌ زَيْدٌ تِجَارَةٌ فَإِنَّ التِّجَارَةَ تَمْيِيزٌ يَرَفَعُ الْإِبْهَامَ عَنْ قِيَمِ مُنْسَوِّبٍ إِلَى زَيْدٍ وَ هُوَ التَّجَارَةُ
 په شان د قول ستا ربح زيد تجارة دي ځکه تجارتميز دي رفع کوي ابهام د شئ منسوبه نه زيد ته او هغه تجارتميز دي
 قَالِقَاعِلٌ فِي قَضِيكَ هُوَ التَّجَارَةُ لَا زَيْدٌ وَإِنْ كَانَ اِسْتِئَاةَ الرِّيحِ إِلَيْهِ حَقِيقَةً وَ إِلَيْهَا مَجَازًا وَ هَذَا
 نو فاعل په اراده ستا کې هغه تجارتميز دي نه زيد اگر که وي اسنادو ربح زيد ته حقيقه او تجارتميز طرف ته مجاز او په دې
 يَنْدَفِعُ مَا يُورَدُ عَلَى قَاعِدَتِهِمُ الْمَشْهُورَةِ وَ هِيَ أَنَّ التَّمْيِيزَ عَنِ النِّسْبَةِ إِمَّا قَاعِلٌ فِي الْمَعْنَى
 سره دفع شو هغه څه چې وارد يږي په قاعدې مشهورې باندې او هغه دا چې تميز د نسبت نه يا فاعل وي په معنی کې
 أَوْ مَفْعُولٌ مِنْ أَنَّ التَّمْيِيزَ فِي هَذَا الْبَحْثِ لَا قَاعِلٌ وَلَا مَفْعُولٌ فَلَا تَقَرُّ بِتِلْكَ الْقَاعِدَةِ.
 ويا مفعول وي ددې نه چې تميز په دې مثال کې اويا په شان ددې نه فاعل دي او نه مفعول نونه شوه جامع دا قاعده

خلاصه دهن: د صاحب د کافيې د عبارت حاصل دادې چې کله د تمميز عامل اسم تام وي نو
 تمميز دخپل عامل نه ، نه شي مقدم کيدې مثلاً داسې نه شي ويلې چې عندي درهما عشرون او
 عندي زيتارطل او ددې وجه داده چې عامل کله اسم تام وي نو دابه اسم جامد وي او داسم جامد
 عامل ضعيف دي ځکه چې دا عمل کوي د فاعل د مشابهت دوجې نه او د امشابهت ضعيف دي

اود عامل ضعیف معمول په دې باندې نه شي مقدم کیدي .

اغراض د جامي : والاصح ان لا يتقدم : په دې عبارت سره شارح د یو هم ازاله کوي :

وهم : مخکې مو وویل چې کله د تمیز عامل اسم تام وي نو تمیز په خپل عامل باندې نه شي مقدم کیدي نو ددې نه داوهم پیدا شو چې کله د تمیز عامل اسم تام نه وي بلکه فعل یا شبه فعل وي ځکه چې دا دواړه قوي عامل دي لهذا تمیز په هغه باندې مقدم کیږي .

ازاله دوهم : دې وهم لره مصنف رحمه الله ددې ځای نه رفع کوي چې کله د تمیز عامل فعل وي اگر چې د بعضې نحویانو مذهب دادې چې تمیز په خپل عامل باندې مقدم کیدي شي ، لیکن صحیح مذهب دادې چې که چیرته د تمیز عامل فعل وي نو په دې باندې هم تمیز نه شي مقدم کیدي برابره خبره ده که فعل صریح وي یا فعل غیر صریح یعنې شبه فعل وي ددې وجه داده چې تمیز په اعتبار د معنی سره په منزله د فاعل دي ، نو بیا ددې دري (۳) صورتونه دي :

(۱) : تمیز بعینه د فعل مذکور فاعل وي مثال لکه طاب زید ایا په اعتبار د معنی سره په اصل

کې دا داسې وو چې طاب ابو زید نو ایا بعینه ددې فعل مذکور فاعل دي بې دڅه تاویل نه .

(۲) : تمیز چې فعل مذکور فاعل جوړېږي کله چې دې لره لازم جوړ کړي شي مثال لکه

فجرت الارض عیونا په دې کې عیونا نفس فعل مذکور فاعل خو نه دي لیکن کله چې دې لره لازم

جوړ کړي شي نو عیونا فاعل جوړېږي مثال لکه انفجرت الارض عیونها .

(۳) : تمیز د فعل مذکور فاعل خو نه جوړېږي لیکن کله چې دې لره متعدي جوړ کړي شي

نو فاعل جوړېږي مثال امتلاً الانام ماء په دې کې ماء نفس فعل مذکور فاعل خو نه جوړېږي نو

کله چې دې لره متعدي جوړ کړي شي نو دابه د معنی په اعتبار سره فاعل جوړېږي نو معنی به

بې داوي چې ملاه الماء نو کله چې تمیز په اعتبار د معنی سره فاعل وي د نفس فعل نو تمیز په

فعل باندې نه شي مقدم کیدي لکه څنگه چې فاعل په فعل باندې نه شي مقدم کیدي .

وهنا بحث : په دې عبارت سره شارح د یو اشکال جواب ورکوي :

اشکال : په امتلاً الانام کې ماء لره فاعل جوړیدو کې چې کومه توجیه کړي ده په دې باندې

اشکال دي هغه اشکال دادې چې امتلاً الانام ماء کې امتلاً لره د متعدي کیدو ضرورت نشته دي

ددې نه په غیر هم ماء دمعنی په اعتبار سره فعل مذکور لازمي فعل جوړېدې شي ځکه چې کله مصنف رحمه الله د انا بعضې متعلقاتو طرف ته د امتلاء د مجازاً اسناد قصد وکړو اگرچې په حقیقت کې اسناد د انا طرف ته دي او انا بعضې متعلقاتو لره مقدر کې لهذا ماء دمعنی په اعتبار سره د امتلاء فاعل دي ددې معنی ده امتلاء ماء الاناء .

وذلك بعينه: په دې عبارت سره شارح د جامي دمخکې خبرې تائید او ددې مثال بیانوي: امتلاء الاناء ماء کې دفاء فاعل مجازي او فاعل معنوي کیدل داسې دي لکه څنگه چې ربح زید تجارت کې تجارت فاعل معنوي او فاعل مجازي دي ځکه چې تجارت داشی منسوب الی زید ابهام لره رفع کوي او هغه شی منسوب تجارت دي پس دم تکلم په قصد کې تجارت دي نه زید دي اگرکه د ربح اسناد زید طرف ته حقیقتاً دي او تجارت طرف ته اسناد مجازاً دي

وبهذا یندفع: د شارح غرض دمخکې بحث نه دیو اعتراض دفع طرف ته اشاره کوي:

اشکال: مشهوره قاعده ده چې هغه تمییز کوم چې دنسبت نه ابهام لري کوي هغه من حیث المعنی فاعل وي یا مفعول وي په دې قاعده باندې اشکال دادې چې ربح زید تجارت او ددې په شان نور مثالونو کې تجارت نه فاعل دي اونه مفعول .

جواب: وجه د دفع کولو داده چې په فاعل او مفعول کې تعمیم دي برابره خبره ده چې حقیقتاً وي او که مجازاً وي لهذا ربح زید تجارت او ددې په شان نورو مثالونو کې تمییز اگرچې حقیقتاً فاعل نه دي لیکن مجازاً فاعل دي.

د نحویانو اختلاف:

خَلَقًا لِلْمَآزِنِ وَ الْمُبَرِّدِ فَإِنَّهُمَا يُجَوِّزَانِ تَقْدِيمَ التَّمْيِيزِ عَلَى الْفِعْلِ الصَّرِيحِ وَ عَلَى اسْمِ
خلاف ثابت دي مازني او مبرد لره ځکه دوي دواړه جائز کوي تقديم دتميز په فعل صريحي باندې او په اسم فاعل او
الْفَاعِلِ وَ الْمَفْعُولِ نَكْرًا إِلَى قُوَّةِ الْعَامِلِ بِخِلَافِ الصِّفَةِ الْمُشَبَّهَةِ وَ اسْمِ التَّفْضِيلِ وَ التَّضْدِيدِ وَمَا فِيهِ
اسم مفعول کې په نظر کولو سره قوت د عامل ته په خلاف د صفت مشبهه او اسم تفضيل او مصدر او هغه څه چې په
مَعْنَى الْفِعْلِ لِضَعْفِهَا فِي الْعَمَلِ وَ مُتَمَسِّكُهَا فِي هَذَا التَّجْوِيزِ قَوْلُ الشَّاعِرِ:
هغې کې معنی فعل وي دوجې دضعف نه په عمل کې او استدلال ددې دواړو په دې باره کې دا قول د شاعري

وَمَا كَادَ نَفْسًا بِالْفِرَاقِ طَلِيبَ

أَتَهْجُو سَلْمَى بِالْفِرَاقِ حَبِيبَتَهَا

حالانکه سلمی په اعتبار د نفس سره فراق نه خوښوي

آیا پرېږدي سلمی په فراق کې خپل محبوب

عَلَى تَقْدِيرِ ثَانِيَةِ الضَّمِيرِ فِي تَطْيِيبٍ فَإِنَّهُ جَيِّدٌ يَكُونُ فِي كَادَ ضَمِيرِ الشَّانِ لَتَذَكِيرِهِ وَ يَحْدُثُ
 بِهِ تَقْدِيرَ ثَانِيَةٍ دَضْمِيرٍ بِه تَطْيِيبٍ كِي خُكْه په دې وخت كې وي به په كاد كې ضمير دشان دپاره دتذ كير اوراجع به كړي
 ضَمِيرُ تَطْيِيبٍ إِلَى سَلَى وَ يَكُونُ نَفْسًا تَنْوِيذًا عَنْ نِسْبَةِ تَطْيِيبٍ إِلَيْهَا مُقَدِّمًا عَلَيْهِ وَ أَمَّا عَلَى تَقْدِيرِ
 ضمير دتطيب سلى ته اووي به نفساً تميز دنسبت دتطيب نه سلى ته مقدم به وي په تطيب باندې او هر چې په تقدير
 كُذِرَ الضَّمِيرُ لِقَبُولِهِ كَادَ لِلْحَبِيبِ وَ لِنَفْسٍ تَنْوِيذًا عَنْ نِسْبَةِ كَادَ إِلَيْهِ أَيْ وَمَا كَادَ الْحَبِيبُ
 دتذ كير دضمير نو ضمير دگاد به راجع وي للحبيب ته او نفساً تميز دي دنسبت دگاد نه دې طرف ته يعنې وما كاد الحبيب
 نَفْسًا يَطْيِيبُ فَلَا تَشْكُ حَبِيبٌ وَ مَا قِيلَ يَحْتَقِلُ أَنْ يُحْمَلَ الْبَيِّنَاتِ
 نفساً يطيب نو استدلال نه شي كيدي به دې وخت كې او هغه چې ويل شوې دي چې احتمال لري چې حمل شي بيت
 عَلَى تَقْدِيرِ ثَانِيَةٍ أَيْضًا عَلَى هَذَا الْوَجْهِ بِأَنْ يَكُونَ ثَانِيَةُ الضَّمِيرِ الرَّاجِعِ إِلَى الْحَبِيبِ بِإِعْتِبَارِ النَّفْسِ
 په تقدير دثانيث باندې همدارنگې په دې وجه مذكور باندې چې وي ثانيث دضمير راجع حبيب ته په اعتبار د نفس
 إِوَالِ الْمَعْنَى وَمَا كَادَتْ نَفْسُ الْحَبِيبِ تَطْيِيبُ فَتَكْلَفُ وَ تَشْتَفُ عَقْدَ قَادِحٍ فِي التَّشْكِكِ.
 سره نو وي به په دې وخت كې معنى وما كادت نفس الحبيب تطيب نو داتكلف دي او عدول غير قادح دي په استدلال كې

خلاصه دهن: په دې عبارت كې صاحب دكافيې دممكني قاعدې په باره كې دنجويانو

اختلاف بيانوي دامام مازني اومبرد مذهب دادې چې كله دتمييز عامل فعل صريحي وي يا اسم فاعل او اسم مفعول وي نو تميز به په دې باندې مقدم كيدي شي .

اغراض دجامي : فانهما يجوز ان تقدیم التمييز : په دې عبارت سره اختلاف بيانوي : دامام

مازني اودمبرد مذهب دادې چې كله دتمييز عامل فعل صريحي يا اسم فاعل او اسم مفعول وي نو تميز به دې باندې مقدم كيدي شي ددې دليل دادې چې دا عامل قوي دي اود عامل قوي عامل په دې باندې مقدم كيدي شي او كه عامل اسم تفضيل يا صفت مشبه مصدر يا هغه لفظ وي چې هغه دفعل په معنى كې وي نو په دې باندې تميز نه شي مقدم كيدي خكه چې دا عامل ضعيف دي اود ضعيف عامل معمول په دې باندې نه شي مقدم كيدي .

دامام مازني او دامام مبر د دليل : دليل (۱) : دامام مازني اودمبرد يو دليل خودادې چې فعل صريحي او اسم فاعل او اسم مفعول وغيره دا قوي عامل دي او قوي عامل په تميز باندې مقدم كيدي شي .

دليل (۲) : دويم دليل دشاعر دا قول دي چې :

أَتَهَجُّوْا سَلْمً بِالْفِرَاقِ حَبِيبَهَا وَمَا كَادَ نَفْسًا بِالْفِرَاقِ تَطِيْبُ

د شعر تشریح : په دې شعر کې دوه (۲) احتمالات دي : (۱) تطیب دواحد مؤنث صیغه ده او په کاد کې ضمیر ، ضمیر ـ ټن دي او د تطیب ضمیر سلمی طرف ته راجع دي او نفساً تطیب سلمی طرف ته نسبت دوجې نه تمیز دي .

(۲) په کاد کې ضمیر مستتر حبیب طرف ته راجع دي او نفساً د کاد ضمیر طرف ته دنسبت دوجې نه تمیز دي او تطیب دواحد مذکر غائب صیغه ده .

په دې احتمالاتو کې داول احتمال مطابق ددغه حضراتو استدلال صحیح دي ځکه چې داول احتمال مطابق تمیز نفساً د عامل تطیب دي او نفساً ددې نه مقدم دي ددې نه معلومه شوه چې کله دتمیز عامل فعل وي نو دا په تمیز باندې مقدم کیدی شي .

لیکن ددویم احتمال مطابق دهغوي استدلال صحیح نه دي ځکه چې په دې وخت کې د نفساً عامل کاد دي او نفساً ددې نه مؤخر دي مقدم نه دي .

د شعر ترجمه : داول احتمال مطابق د شعر معنی به داوي چې : ولې به سلمی خپل محبوب لره په فراق کې مبتلا کړي ، حالته که شان دادې چې هغه سلمی دجهته د نفس نه فراق نه خوښوي . ددویم احتمال مطابق به د شعر معنی داوي : چې ولې به سلمی خپل محبوب په فراق کې مبتلا کړي حالته که هغه حبیب د جهته د نفس نه په فراق کې خوشحاله نه دي .

وما قیل لیحتمل : په دې عبارت سره شارح د بعضې نحویانو تردید کوي بعضې خلکو دا ویلي دي چې که چیرته تطیب دواحد مؤنث غائب صیغه وي نو اوما مازني او مبرد استدلال صحیح نه دي ، ځکه چې ممکنه ده چې په تطیب کې ضمیر حبیب طرف ته راجع وي او دې لره مؤنث راوړل ددې وجې نه وي چې هغه د نفس په تاویل کې وي ځکه چې معنی داده چې وما کادت نفس العیب لیکن شارح وایي چې دا تکلف ذاعتدال دلارې نه کوږوالي اختیارول دي او ددوې په استدلال کې مفر نه دي تکلف ځکه چې دي دا دخلاف ظاهر دي تعسف ځکه دي چې دسیاق کلام مخالف دي ځکه چې د سیاق کلام تعجب د سلمی په باره کې دي د حبیب په باره کې نه دي .

﴿الْمُسْتَقْنَى﴾:

دمستقنى تعريف:

الْمُسْتَقْنَى أَيْ مَا يُطْلَقُ عَلَيْهِ لَفْظُ الْمُسْتَقْنَى فِي إِصْطِلَاحِ النُّحَاةِ عَلَى قِسْمَيْنِ وَ لَكِنَّا
 مستقنى يعنى هغه چې اطلاق كېږي په دې باندې لفظ دمستقنى په اصطلاح دنحاتو كې په دوه قسمه دي او هر
 كَانَ مَعْنُومِيَّتُهُ بِهَذَا الرَّجْحِ الْغَيْرِ الْمُخْتِاجِ إِلَى التَّغْرِيبِ كَافِيَةً فِي تَقْسِيمِهِ إِلَى قِسْمَيْنِ
 كله چې معلوميدو په دې وجهې سره چې محتاج نه دې دتعريف نوداكافي وه په تقسيم كې نو تقسيم يې كړودوه
 وَ عَرَّفَ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا لِأَنَّ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَحْكَامًا خَاصَّةً لَا يُمكنُ
 قسمونته اوتعريف يې وكړودهر يوددې دواړونه څكه دهر يودپاره ددې دواړونه احكام خاص چې نه وي ممكن
 إِجْرَاؤُهَا عَلَيْهِ إِلَّا بَعْدَ مَعْرِفَتِهِ فَقَالَ مُتَّصِلٌ وَ مُنْقَطِعٌ قَالِ الْمُخْرَجُ أَيْ
 اجرا ددې په دې باندې مگرپس دمعرفت نه نوي ويل متصل اومنقطع نومتل هغه دي چې خارجيږي يعنى
 الْأَشْمُ الَّذِي أُخْرِجَ وَ اخْتَرَزَ بِهِ عَنْ غَيْرِ الْمُخْرَجِ كَجَزَائِيَّاتِ الْمُسْتَقْنَى الْمُنْقَطِعِ عَنْ حُكْمِ
 هغه اسم دي چې ويستل كېږي واحترازيې وكړوپه دې سره دغيرمخرج نه لكه جزئيات دمستقنى منقطع دحكم
 هُنَّ مُمْتَدَّةٌ جَزَائِيَّاتِهِ كَحُ مَا جَاءَ فِي أَحَدٍ إِلَّا زَيْدًا أَوْ أَجْرَاؤُهُ وَمِثْلُ إِشْتَرَيْتَ الْعَبْدَ إِلَّا بَضْفَهُ سَوَاءٌ
 دداسې څيزنه چې متعددوي جزئيات ددې لكه ماجاه في احد الازيد اويا اجزا ددې لكه اشتريت العبد الانصفه برابره
 كَانَ ذَلِكَ الْمُتَعَدِّ لَفْظًا أَيْ مَلْفُوظًا كَحُ مَا جَاءَ فِي الْقَوْمِ إِلَّا زَيْدًا أَوْ تَقْدِيرًا أَيْ مُقَدَّرًا كَحُ مَا جَاءَ فِي الْقَوْمِ إِلَّا زَيْدًا أَيْ
 خبره ده كه وي دامتعدد لفظايعنى ملفوظوي لكه جاء في القوم الازيد اويا تقيديرايعنى مقدر لكه جاء في الازيد ايعنى
 مَا جَاءَ فِي أَحَدٍ إِلَّا زَيْدًا بِإِلَّا غَيْرِ الصِّفَةِ وَأَخَوَاتِهَا وَ اخْتَرَزَ بِهِ عَنْ كَحُ مَا جَاءَ فِي الْقَوْمِ إِلَّا زَيْدًا
 ماجاه في احد الازيد په الاغير صفتيه سره اوداخواتوددې واحترازيې وكړوپه دې سره ددې مثال جاء في القوم الازيد او
 وَ مَا جَاءَ فِي الْقَوْمِ لَكِنْ زَيْدًا جَاءَ وَ الْمُسْتَقْنَى الْمُنْقَطِعُ هُوَ الْمَذْكُورُ بَعْدَهَا أَيْ بَعْدَ إِلَّا وَ أَخَوَاتِهَا
 ماجاه في القوم لكن زيد جاء نه اومستقنى منقطع دا هغه ده چې مذكوروي پس ددې نه يعنى پس دالاوداخواتونه چې
 غَيْرُ مُخْرَجٍ عَنْ مُتَّعَاتِهِ وَ اخْتَرَزَ بِهِ عَنْ جَزَائِيَّاتِ الْمُسْتَقْنَى الْمُتَّصِلِ قَالِ الْمُسْتَقْنَى الَّذِي لَمْ يَكُنْ
 ويستونكي نه وي دامتعدد نه واحترازيې وكړوپه دې سره دجزئياتودمستقنى متصل نه نومستقنى هغه چې نه وي
 دَاخِلًا فِي الْمُتَعَدِّ قَبْلَ الْإِسْتِغْنَاءِ مُنْقَطِعٌ سَوَاءٌ كَانَ مِنْ جَنْبِهِ لِقَوْلِكَ جَاءَ فِي الْقَوْمِ إِلَّا زَيْدًا
 دا په متعدد كې مخكې داستغناءمنقطع به برابره خبره ده كه ددې جنس نه وي لكه دا قول ستا جاء في القوم الازيد
 مُشِيرًا إِلَى جَمَاعَةٍ خَالِيَةٍ عَنْ زَيْدٍ وَ لَمْ يَكُنْ كَحُ مَا جَاءَ فِي الْقَوْمِ إِلَّا جَمَاعًا
 چې اشاره يې كړي په قوم سره يوجماعت ته چې خالي وي دزيد نه اويانه وي ددې دجنس نه لكه جاء في القوم الاحصاء

خلاصه دمتن: په دې عبارت کې صاحب د کافيي د منصوباتو اتم (۸) قسم د مستثنی تعريف اود دې احکامات بيانوي، مستثنی په دوه (۲) قسمه ده: (۱) متصل (۲) منقطع: (۱) د مستثنی متصل تعريف دادې چې د متعدد نه وويستلي شي لفظاً يا تقديرأ د الا اود دې داخواتو سره مثال لکه جامي قوم الا زیداً.

(۲) اود مستثنی منقطع تعريف دادې چې د الا اود دې داخواتو نه وروستو مذکور وي د متعدد نه وويستلي شوي نه وي مثال لکه جامي القوم الاحباراً.

اغراض د جامي: ای ما یطلق علیه لفظ المستثنی: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د مستثنی تقسیم متصل او منقطع طرف ته دا تقسیم الشيء الی نفسه دي ځکه چې مستثنی دادباب استفعال نه داسم مفعول صیغه ده چې ددې معنی ده مخرج (ويستلې شوي) او مخرج متصل وي منقطع نه وي بیا ددې دوه (۲) قسمونه دي: (۱) متصل (۲) او منقطع حالانکه کوم چې د متعدد نه وويستلي شوي وي هغه مستثنی متصل وي منقطع نه وي نو دا تقسیم الشيء الی نفسه دي.

جواب: دلته د مستثنی لغوي معنی مراد نه ده بلکه د نحویانو په نزد چې کومه اصطلاحي معنی ده نو هغه مراد ده اگر چې د لغوي معنی په اعتبار سره د مستثنی اطلاق په مستثنی منقطع باندې صحیح نه دي لیکن د اصطلاحي معنی په اعتبار سره د مستثنی اطلاق په مستثنی منقطع باندې صحیح دي لهذا تقسیم الشيء الی نفسه نه دي.

فی اصطلاح النحاة: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د مستثنی تقسیم متصل او منقطع ته باطل دي ځکه چې استثناء ويلي شي تکلم بالباقي بعد الاستثناء اودا معنی په مستثنی متصل کې متصور کيږي شي په مستثنی منقطع کې نه شي متصور کيږي.

جواب: تاسو چې کومه معنی بیان کړي ده نو دا د اصولینو په نزد ده اوزمونږ بحث په نحوې کې دي اود نحویانو په نزد د مستثنی تعريف دادې چې د الا اود دې داخواتو نه وروستو مذکور وي برابره خبره ده چې د مستثنی منه نه مخرج (ويستلې شوي) اويا نه وي ويستلې شوي لهذا

تعريف په دواړو باندې صدق راځي

علی قسین : په دې عبارت سره غرض د شارح د دوه سوالینو مقدرو جواب ورکول دي :

سوال (۱) : دامقام دتقسیم دي چې دمستثنی تقسیم کیږي اوپه مقام دتقسیم کې دادواتو دحصر کیدل ضروري دي او هغه دلته نشته دي .

سوال (۲) : المستثنی مبتدا ده اومتصل اومتقطع ددې خبر دي حالانکه دې لره خبر جوړول صحیح نه دي ځکه چې مستثنی عام اومتصل دي اوحمل دعام په خاص باندې باطل دي .
جواب : دامستثنی خبر هغه قسین دي چې محذوف دي چې ددې نه حصر پیژندلې شي او دویم اشکال هم رفع کیږي .

ولیاکان : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دیو څیز دتقسیم نه مخکې ددې څیز تعریف کولې شي دیو څیز تقسیم کول دتعریف نه په غیر صحیح نه دي ځکه چې تقسیم فرعه ده دتعریف لیکن مصنف رحمه الله دتعریف نه مخکې په تقسیم څنگه شروع وکړه ؟

جواب : دتقسیم دپاره دمقسم معرفت بالتعریف ضروري نه دي بلکه معرفت بوجوه ما کافي دي او دلته معرفت بوجوه ما حاصل دي ځکه چې کله مستثنی وویلي شي نو ددې نه دا خبره معلومیږي چې مستثنی هغه څیز دي چې په دې باندې دنحوایانو په نزد لفظ مستثنی وویلي شي همدارنگې په دې مذکوره عبارت سره په علامه جامي رحمه الله دشیخ رضي رد هم دي ، دتعریف نه کولو وجه دانه ده کومه چې تاذکر کړي ده ځکه چې مطلق دمستثنی تعریف متعذر نه دي مثلاً داتعریف یې کړي دي چې : المستثنی ما یذکر بعد الا واخواتها اوداتعریف متصل او منقطع دواړو ته شامل دي بلکه دتعریف نه کولو وجه داده چې دتقسیم دپاره تعریف ضروري نه دي بلکه صرف بوجوه ما کافي دي .

وعرف کل واحد منهما : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال : کله چې تقسیم دپاره معرفت بوجوه ما کافي وو نو مصنف رحمه الله دهر یو تعریف ولې وکړو ؟

جواب : دهر یو دپاره خاص احکام دي اوددې اجراء په دې باندې ددې معرفت نه په غیر نه

صحيح کيږي ددې وجې نه دهر يو تعريف نه دکرد

فالمتمصل: په دې عبارت سره دمستثنی متصل تعريف بيانوي چې مستثنی متصل هغه ده کومه چې دالا او ددې دنظائرونه وروستو واقع وي اودالا او ددې داخواتوپه ذريعه دشي متعدد نه خارج کړي شوي وي برابره خبره ده که دغه شي متعدد ملفوظ وي اويامقدر.

اي للاسم: په دې عبارت سره غرض دشارح بيان دترکيب دي چې المخرج صفت دي دموصوف محذوف چې الاسم دي.

الذي: په دې عبارت سره غرض دشارح بيان دترکيب دي چې المخرج الف لام دالذي په معنی کې دي مخرج په معنی داخرج دي.

واحتراز: په دې عبارت سره غرض دشارح دقيد فاندې بيانول دي چې دمخرج قيد احترازي دي په دې سره غير مخرج يعنې دمستثنی منقطع جزئيات خارجول مقصود دي.

حكم شئ: په دې عبارت سره غرض دشارح بيان دترکيب دي چې متعدد صفت دي دموصوف محذوف چې شئ دي موصوف دخپل صفت سره مضاف اليه شو دحکم.

جزئياته: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دمستثنی متصل تعريف جامع نه دي ځکه چې داتعريف په هغه نصفه باندې صادقېږي کوم چې په اشتریک العبد نصفه کې واقع دي ځکه چې دمعدد نه متبادر په اعتبار د جزئياتو سره کيږي اونصفه متعدد بحسب الجزئيات نه مخرج نه دي بلکه دا متعدد من حيث الاجزاء نه مخرج دي حالانکه دا مستثنی ده.

جواب: په متعدد کې تعميم دي برابره خبره ده که په اعتبار دجزئيات وي اويآ په اعتبار د اجزاو سره وي، دمعدد په اعتبار دجزئياتو سره مثال لکه ما جاءني احد الا زيداً دمعدد په اعتبار داجزاو سره مثال لکه اشتریک العبد الانصفه.

سواء: په دې عبارت سره بيان دترکيب دي لفظاً اوتقدیراً داد اسم مفعول په معنی کې خبر دي د کان محذوف.

اي ملفوظاً.... اي مقدراً: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دکان خبر په اسم باندې حمل وي دلته حمل صحيح نه دي ځکه چې لفظاً او تقديرأ

مصدر دي اود مصدر حمل په ذات باندې نه شي کيدي .

جواب: مصدر داسم مفعول ملفوظاً په معنى سره دي لهذا حمل يې صحيح دي .

غير الصفة: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: دمستثنى تعريف دخول دغير نه مانع نه دي ځکه چې داتعريف په لا اله الا الله کې په

لفظ د الله باندې صادق راځي اوداد الا په ذريعي سره دمتعدد نه خارج دي حالانکه دامستثنى

نه ده

جواب: دالا نه مراد الاغير صفتيه ده او په ذکر شوي مثال کې الا صفتيه ده غير صفتيه نه ده .

واحتراز: په دې عبارت سره شارح دالا اوددې داخواتو دقيد فائده بيانوي ددې قيد نه احتراز

دي ځانې القوم لازيد او ما ځانې القوم لکن زيدا ځان ځکه چې په دې دواړو مثالونو کې زيد

اگرکه دمتعدد نه خارج دي ليکن الا اوددې داخواتو په ذريعي سره خارج نه دي بلکه د لا او د

لکن په ذريعي سره مخرج دي .

والمنقطع: په دې عبارت سره دمستثنى ددويم قسم منقطع تعريف کوي چې مستثنى منقطع

هغه ده چې د الا اوددې دنظائرو نه وروستو ذکر وي او هغه دمتعدد نه خارج نه وي .

المستثنى: په دې عبارت سره غرض دشارح بيان دترکيب دي چې المنقطع داصفت دي د

موجب محذوف .

• احتراز: په دې عبارت سره غرض دشارح دغير مخرج قيد فائده بيانوي په دې سره احتراز دي

د مستثنى متصل دجزئياتو نه .

المستثنى الذي: په دې عبارت سره غرض دشارح په بعضي نحويانو باندې لکه علامه رضي

وغيره باندې رد کول دي چې دوي ويلي دي چې مستثنى متصل هغه ده چې دمستثنى منه د

جنس نه وي او منقطع هغه ده چې دمستثنى منه دجنس نه ، نه وي شارح ددې رد کوي چې هغه

مستثنى چې داستثناء نه مخکې په متعدد کې داخل نه وي هغه منقطع ده داعامه ده چې هغه

دمستثنى منه دجنس نه وي او يانه وي دمستثنى منه دجنس مثال لکه ځانې القوم الا زيد

وويلي شي اودقوم نه مراد هغه جماعت واخستلې شي کوم چې دزيد نه خالي وي ، اودهغې

مستثنی مثال چې دجنس دمستثنی منه نه ، نه وي ددې مثال لکه جامی القوم الاحباراً

دمستثنی په اعتبار د اعراب سره اول قسم :

وَهُوَ أَيْ الْمُسْتَعْتَلُ مُطْلَقًا حَيْثُ عَلِمَ أَوَّلًا بِوَجْهِ يُصَحِّحُ تَقْسِيمَهُ كَمَا
اودايمني مستثنی مطلق په داسې شان سره چې معلومېږي اول په داسې شان سره چې صحيح وي تقسيم ددې لکه
عَزَفَتْ وَ ثَانِيًا بِمَا يُتَقَلَّبُ لَهُ مِنْ تَعْرِيفٍ وَتَسْيِيهِ أَخْبَى الْمَذْكُورِ بَعْدَ إِيَّاهُ وَ
څنگه چې تاويزنډل اودويم هغه چې معلومېږي دتعريف ددواړو قسمونو چې قصد كوم يې مذکور وي پس دالاود
اَحْوَاثِهَا سَوَاءٌ كَانَ مُخْرَجًا أَوْ غَيْرَ مُخْرَجٍ وَ لِهَذَا لَمْ يُعْرِفْهُ عَلَى جِدَّةٍ زَوْمًا لِلِاخْتِصَارِ
اخواونه برابره خبره ده که خارج وي اويابغير خارج اوددې وجې نه يې تعريف ونه کړ وجدادوچې دااختصارنه
مَنْصُوبٌ وَجُوبًا إِذَا كَانَ وَاقِعًا بَعْدَ إِلَّا لَا بَعْدَ غَيْرٍ وَ سِوَى وَ غَيْرِهِمَا غَيْرُ الصِّفَةِ قَيِّدٌ بِهِ
منصوب وي وجوباچې کله واقع وي پس دلانه ، نه پس دغير اودسوی اوغير ددې نه غير الصفة مقيد يې کړ په دې سره
وَأَنْ لَمْ يَكُنِ الْوَاقِعُ بَعْدَ إِلَّا أَلْقَى لِلصِّفَةِ دَاخِلًا فِي الْمُسْتَعْتَلِ لِئَلَّا يَذْهَبَ عَنْهُ فِي كَلَامٍ مُوجِبٍ
اگرکه واقع نه وي پس دالاصفيه نه داخل په مستثنی کې ددې دپاره چې په غفلت کې پاتې نه شي په کلام موجب
أَنْ لَيْسَ بِتَقْيٍ وَلَا تَقْيٍ وَلَا اسْتِفْهَامٍ لَعُوْ جَاءَ فِي الْقَوْمِ إِلَّا زَيْدٌ أَوْ اخْتَزَرَ بِهِ عَنَّا إِذَا وَقَعَ
کې يعني نه وي نفي اونه نه يې اونه استفهام لکه جامی القوم الازيداواحترازيې وکړ په دې سره دهغه څه نه چې واقع
فِي كَلَامٍ غَيْرٍ مُوجِبٍ لِأَنَّهُ لَيْسَ جَائِزٌ وَاجِبُ النَّصْبِ عَلَى مَا سَبَقَ وَلَا
وي په کلام غير موجب کې ځکه نه وي په دې وخت کې واجب نصب بناپه هغه څه چې نژدې به راشي اونشته دي
حَاجَةٌ هُنَا إِلَى قَيِّدٍ آخَرَ وَهُوَ أَنْ يَكُونَ الْكَلَامُ الْمَوْجِبُ ثَامًا بِأَنْ يَكُونَ الْمُسْتَعْتَلُ مِنْهُ مَذْكُورًا فَيُؤْتِي لِيَخْرُجَ
حاجت دلته بل قيد ته اوهغه داچې وي کلام موجب تام چې وي مستثنی منه مذکور په دې کې ددې دپاره چې خارج
لَعُوْ قَوَاتٍ إِلَّا يَوْمَ مَرَّكَ قَالَهُ مَنْصُوبٌ عَلَى الظَّرْفِيَّةِ لَا عَلَى الْإِسْتِثْنَاءِ لِأَنَّ الْكَلَامَ فِي كَوْنِهِ
شي دامثال لکه قرأت الايوم کذاځکه دامنصوب وي بنابر ظرفيت نه بنابر استثناء ځکه کلام په کيدوددې کې
مَنْصُوبًا مُطْلَقًا لَا فِي كَوْنِهِ مَنْصُوبًا عَلَى الْإِسْتِثْنَاءِ بِدَلِيلِ قَوْلِهِ أَوْ كَانَ بَعْدَ خَلَا وَ عَدَا إِلَّا
منصوب مطلق نه په کيدوددې کې منصوب بنابر استثناء په دليل ددې قول دمصرف سره اوکان بعد خلا وداو
أَنْ يُقَالَ الْحَاجَةُ إِلَى هَذَا الْقَيِّدِ إِنَّمَا هُوَ لِاخْرَاجِ مِثْلِ فَرِيءٍ إِلَّا يَوْمَ مَرَّكَ قَالَهُ مَنْصُوبٌ
چې وويل شي چې ضرورت دې قيد ته دادي دپاره دخارجولوددې مثال لکه قرئ الايوم کذاځکه دامرفوع دي
وَجُوبًا لَا مَنْصُوبٌ.
وجوبانه منصوب.

خلاصه دمتن: مستثنی په اعتبار د اعراب سره په څلور (۴) قسمه دي: (۱) نصب واجب.

(۲) دواړه وجهې جائز. (۳) اعراب په اعتبار دعواملو سره. (۴) مجرور.

اغراض دجامی: وهو منصوب: په دې عبارت سره شارح دمستثنی اول قسم بیانوي چې ددې حاصل دادې چې کله مستثنی د الا غیر صفتیه نه وروستو په کلام موجب کې واقع وي نو دابه واجبې طور باندې منصوب وي.

ای المستثنی: په دې عبارت سره شارح د هو ضمیر مرجع بیانوي چې ددې مرجع مطلق مستثنی ده.

حيث علم: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: مستثنی مطلق خو په ماقبل کې نه کور نه ده نو دې طرف ته ضمیر راجع کیدل به څنگه صحیح وي؟

جواب: مطلق مستثنی خو معلوم شوي ده اول ددې وجې نه چې ددې تصور یوچوم معلوم شوي ده او دغه وجه دتقسیم دپاره صحیح وه دویم ددې وجې نه چې دمستثنی ددوه قسمونو د تعریف نه مطلق دمستثنی تعریف ضمناً معلوم شوي دي چې مستثنی هغه ده کومه چې د الا او ددې دنظارتو نه پس واقع وي برابره خبره ده که د متعدد نه ویستلي شوي وي اویا نه وي.

وجوباً: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دمصنف قول وهو منصوب او وروستي قول یعنی ویجوز فیہ النصب په دې کې څه فرق نشته دي ځکه چې په دواړو کې نصب ذکر دي نو ددې تقابل څنگه صحیح شو؟

جواب: دلته نصب نه مراد وجوباً دي اولته نصب نه مراد جوازاً دي نو لهذا تقابل صحیح شو.

واقعاً: په دې عبارت سره شارح بیان دترکیب کوي د واقعاً په اضافه کولو سره یې دې خبرې طرف ته اشاره وکړه چې وروستو د الا نه ددې متعلق محذوف دي چې واقعاً دي او هغه دکان خبر دي.

لا بعد ظیور: په دې عبارت سره شارح دا بیانوي چې د الا نه وروستو قید احترازي دي دهغه استثناء احتراز دي کوم چې د غیر، سوا نه وروستو واقع کیږي.

قیده به : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : الا لره په غیر صفتیه قید سره دمقید کولو هیڅ فائده نشته دي ځکه چې هغه اسم کوم چې د الا صفتیه نه وروستو واقع وي نو هغه مستثنی نه وي .

جواب : هغه لفظ کوم چې د الا صفتیه نه وروستو واقع وي اگرچې هغه مستثنی نه وي لیکن مصنف ددې اضافه وکړه چې ذهول ونه شي .

ای لیس : په دې عبارت سره شارح د موجب معنی بیانوي چې کلام موجب هغه دي په کوم کې چې نفی ، نهی او استفهام نه وي ، مثال لکه جاء فی القوم الا زیداً .

واحتراز به : په دې عبارت سره شارح د کلام موجب فائده بیانوي په دې سره دهغه مستثنی نه احتراز دي کوم چې په کلام غیر موجب کې واقع وي ځکه چې هغه واجب النصب نه وي .

ولا حاجة : په دې عبارت سره غرض د شارح په بعضې نحویانو یعنې په علامه فاضل هندي وغیره باندې رد کول دي چې بعضې نحویانو ویلي دي چې مصنف لره په کار وو چې دیوبل قید اضافه یې کړي وي هغه داچې کلام موجب تام وي په دې طریقې باندې چې په دې کې مستثنی منه مذکور وي . قرأت الا یوم کذا په دې سره خارج کیدو ځکه چې په دې کې یوم کذا د الا غیر صفتیه نه وروستو په کلام موجب کې واقع دي حالانکه منصوب علی الاستثناء نه ده بلکه منصوب علی الظرفیه دي ، شارح دلته ددې رد وکړو چې ددې قید څه ضرورت نشته ځکه چې ددې قید ضرورت په هغه وخت کې وو کله چې بحث منصوب علی الاستثناء کې وي اودلته بحث به مطلق منصوب کې دي به منصوب علی الاستثناء کې نه دي ددې دلیل د مصنف قول اوکان بعد خلا الی آخره دي ځکه چې د خلا ، عدا نه وروستی اسم دمفعول به په بناء باندې منصوب وي داستثناء په بناء باندې منصوب نه وي .

الا ان یقال : په دې عبارت سره غرض د شارح په بعضې نحویانو باندې رد کول دي اوپه دوي باندې اعتراض کول دي :

اعتراض : اگرچې ذکر شوي اخراج دپاره ددې قید اضافي ضرورت نه وو لیکن دې الیوم لره دخارج کیدو دپاره ددې قید بیا ضرورت دي چې قرئ الا یوم کذا نه وروستو واقع دي ځکه چې داد الا غیر صفتیه نه وروستو په کلام موجب کې واجب دي حالانکه هغه منصوب نه دي

بلکه مرفوع دي د نائب فاعل په بناء باندې

جواب : د مصنف د طرف نه د اجواب ورکړي شوي دي چې مصنف ددې دوه مثالونو داخراج دپاره دا قيد نه دي لږولي چې دادهغه قاعدې نه په منزله داستثناء دي ځکه چې دامابعد د مصنف قول وي عرب غل حسب العوامل کې داخل دي .

د مستثنی د منصوب عامل بیان :

وَالْعَامِلُ فِي لَصَبِ الْمُسْتَثْنَى إِذَا كَانَ مَنْصُوبًا عَلَى الْإِسْتِثْنَاءِ عِنْدَ الْبَصَرِيَّةِ الْفِعْلِ الْمُتَقَدِّمُ أَوْ مَعْنَى الْفِعْلِ
او عامل په نصب د مستثنی کې چې کله وي منصوب بنابر استثناء په نزد بصريانو فعل متقدم دي یا معنی د فعل
يَتَوَسَّطُ إِلَّا لِأَنَّهُ هُنَا يَتَعَلَّقُ بِالْفِعْلِ أَوْ مَعْنَاهُ تَحَلُّقًا مَعْنَوِيًّا
په توسط د لاڅکه چې دا داسې څيز دي چې ددې تعلق وي د فعل او یا د معنی د فعل پورې په تعلق معنوي سره
إِذَا لَهُ رُسْبَةٌ إِلَى مَا لَيْسَ إِلَيْهِ أَحَدُهُمَا وَ قَدْ جَاءَ
ځکه دامنسوب دي داسې څيز ته چې منسوب شوي دي طرف ته يو ددې دواړو نه او په تحقيق سره راغلي مستثنی
بَعْدَ تَكَاثُرِ الْكَلَامِ فَتَكَاثُرَ التَّفَعُّولِ.
پس د تمام والي د کلام نه نومشابه شوه د مفعول سره .

خلاصه دقت : په دې عبارت کې صاحب د کافیه د مستثنی د منصوب کیدو د عامل بیان

کوي .

اغراض د جامی : والعامل : په دې عبارت سره غرض د شارح د مستثنی د منصوب عامل

بیانول دي کله چې مستثنی داستثناء په بناء باندې منصوب وي نو دبصري د نحو یانو په نزد په دې کې عامل ناصب د فعل په معنی کې وي چې دا لا توسط نه په مستثنی کې عامل وي .

لانه : په دې عبارت سره غرض د شارح د فعل او معنی فعل په مستثنی کې د عامل کیدو وجه بیانول دي چې د مستثنی د فعل او معنی فعل سره معنوي تعلق دي ځکه چې د مستثنی نسبت د مستثنی منه طرف ته کیږي کوم چې فاعل وي همدارنگې د فعل او د معنی د فعل نسبت هم مستثنی منه (فاعل) طرف ته کیږي لهذا د مستثنی منه تعلق هم د فعل او د معنی د فعل سره وي په بل عبارت سره مستثنی جزء وي مستثنی منه یعنی فاعل او مستثنی منه (فاعل) جزء وي د فعل یوه بله قاعده ده چې جزء الجزء للشئ جزء لذلك الشيء چې جزء د جزء د شي دا جزء وي ددې شی دپاره ، نو په دې اعتبار سره مستثنی د فعل دپاره دپه منزله د جزء جوړیږي لکه

څنگه چې فاعل په منزله دجزء، د فعل وي ځکه چې فعل په دې کې عامل وي لکه څنگه چې په فاعل کې عامل وي

فائده: شارح دجامي په دې قول سره په علامه عبدالقاهر جرجاني رحمه الله باندې هم رد کوي چې دا وايي چې په مستثنی منه کې عامل کلمه دالاده نو شارح دجامي ددې رد وکړو چې عامل فعل دي ځکه چې قوي کيدو سره ضعیف ته عمل ورکول جائز نه دي.

وقد جاء بعد تمام الكلام: په دې عبارت سره غرض دشارح دمستثنی منه دمنصوب کيدو وجه بيانوي په دې باندې نصب ځکه وي چې دا کلام دتام کيدو نه وروستو واقع کيږي لکه څنگه چې مفعول د فاعل سره دتام کيدو نه وروستو واقع کيږي پس داد مفعول مشابه شو او مفعول منصوب وي نو لهذا مستثنی به هم منصوب وي.

دمستثنی دمنصوب کيدو دويم صورت:

أَوْ مُقَدِّمًا عَظْفٌ عَلَى قَوْلِهِ بَعْدَ إِلَّا أَيْ الْمُسْتَثْنَى مُنْصُوبٌ وَجُوبًا إِذَا كَانَ الْمُسْتَثْنَى
اویا مقدم وي دا عطف دي په دې قول دمصنف باندې چې بعدالایعني مستثنی منصوب وي وجوباچې کله وي
مُقَدِّمًا عَلَى الْمُسْتَثْنَى مِنْهُ سَوَاءٌ كَانَ فِي كَلَامٍ مُوَحَّدٍ أَوْ غَيْرِهِ لَكُلُّ جَاءَ فِي إِلَّا
مستثنی مقدم په مستثنی منه باندې برابره خبره ده که په کلام موجب کې وي او نه په غیر موجب کې لکه جاعني الا
زَيْدٌ أَيْ الْقَوْمُ وَمَا جَاءَ فِي إِلَّا زَيْدٌ أَحَدٌ لَا مَعْنَى تَقْدِيمِ الْبَدَلِ عَلَى الْمُبْدَلِ مِنْهُ.
زيد ایا القوم وما جاعني الا زيد احد د وجې د امتناع د تقدیم د بدل په مبدل منه باندې.

خلاصه دمتن: دمستثنی منصوب وجوباً دويم صورت ذکر کوي چې کله مستثنی په مستثنی منه باندې مقدم وي نو په دې صورت کې هم مستثنی په وجوبي طور باندې منصوب وي.

اغراض دجامي: عطف على قوله: په دې عبارت سره شارح بيان دترکیب کوي چې مقدماً په بعد الا باندې عطف دي.

ای المستثنی: په دې عبارت سره شارح د عطف حاصل بیانوي مستثنی وجوبي طور باندې په هغه وخت کې منصوب وي چې کله داد مستثنی منه نه مقدم وي.

سواء: په دې عبارت سره شارح بیان دتعمیم کوي برابره خبره: چې په کلام موجب کې وي یا په کلام غیر موجب کې د کلام موجب مثال لکه جاعني الا زيد القوم، د کلام غیر موجب مثال

لکه مآجاء في الازيد احد .

لا متناع : په دې عبارت سره شارح په دې صورت کې د نصب د وجوب وجه بيانوي چې که نصب واجب نه وي نو دابه دمستثنی منه تابع وي دبدليت په بناء باندې حالانکه بدل په مبدل من باندې نه شي مقدم کيدې ځکه چې بدل تابع وي او تابع به متبوع باندې نه شي مقدم کيدې . کله چې نصب على البدل جائز نه وي نو نصب على الاستثناء به واجب وي .

د مستثنی د منصوب کيدو دريم صورت :

أَوْ مُنْقَطِعًا أَيْ الْمُسْتَثْنَى مُنْصُوبٌ أَيْضًا وَجُوبًا إِذَا كَانَ مُنْقَطِعًا بَعْدَ إِلَّا كَمَا فِي الدَّارِ أَحَدًا إِلَّا جَنَارًا فِي الْأَكْثَرِ

يا منقطع وي يعني مستثنی منصوب وي وجوباً کله چې منقطع وي پس دلته لکه مآفي الدار احد الا جناراً في الاکثر

أَيُّ فِي أَكْثَرِ اللَّفَظِ وَهِيَ لَفْظُ أَهْلِ الْجَنَارِ فَإِنَّهُمْ قَبَائِلٌ يَجُوزُونَ أَوْ فِي أَكْثَرِ مَذَاهِبِ النُّحَاةِ فَإِنَّ كَيْ يَعْني په اکثر لغات کې اوهغه لغت داهل حجازدي ځکه دوي قبائل دي ديراويا په اکثر مذاهبدنحويانوځکه

أَكْثَرُهُمْ ذَهَبُوا إِلَى أَلْفِ الْجَنَارِيَّةِ فَالْمُنْقَطِعُ مُطْلَقًا مُنْصُوبٌ عِنْدَهُمْ إِذْ لَا يَتَصَوَّرُ فِيهِ

اکثر دوي ذهبا کړي لغت دحجازيوته نومقطع مطلقاً منصوب دي ددوي په نزدځکه نه دي متصور په دې کې

إِلَّا بِذَلِّ الْفَلْطِ وَهُوَ لَا يَصْدُرُ إِلَّا بِطَرِيْقِي السَّهْوِ وَالْعَفْلَةِ وَالْمُسْتَثْنَى الْمُنْقَطِعُ إِنَّمَا يَصْدُرُ بِطَرِيْقِي مَکْرِبِدِ غَلْطٍ أَوْ دَانِ صَادِرِي مَکْرِبِ طَرِيْقِي دَسْهَوِي أَوْ غَفْلَتِ سِرِهْ أَوْ مُسْتَثْنَى مُنْقَطِعٍ دَا صَادِرِي مَکْرِبِ طَرِيْقِي د

الزَّوِيَّةِ وَالْفَطَاةِ وَآمَّا يَنْبُو كَيْفِي فَقَدْ قَسَمُوا الْمُنْقَطِعُ إِلَى قِسْمَيْنِ أَحَدُهُمَا مَا يَكُونُ قَبْلَهُ

طريقي دفکر او د عقل سره او هر چې بنو تميم دي نو دوي تقسيم کړي منقطع دوه قسمونو ته يوهغه چې وي مخکې

إِسْمٌ يَصِيحُّ حَذْفُهُ كَحُ مَا جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا جَنَارًا فَهَهُنَا يُجُوزُونَ الْبَدَلُ وَ ثَانِيَهُنَا

ددې نه اسم چې صحيح وي حذف ددې لکه مآجاء في القوم الاحار انودلته جائز کوي بنو تميم بدل او دويم هغه دي چې

مَا لَا يَكُونُ قَبْلَهُ إِسْمٌ يَصِيحُّ حَذْفُهُ فَهَهُنَا هَهُنَا يَوْافِقُونَ الْجَنَارِيَّتَيْنِ فِي إِنْجَابِ

نه وي مخکې ددې نه داسې اسم چې صحيح وي حذف ددې نومونې دلته موافقه کوود حجازيانو سره په واجب

كَصِيهِ لَقَوْلِهِ تَعَالَى لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَجِمَ أَيْ رَجِمَهُ اللَّهُ فَمَنْ

کولو د نصب دمستثنی کې لکه دا قول دالله تعالی لا عاصم اليوم من امر الله الا من رجم يعني من رجمه الله نو هغه

رَجِمَهُ اللَّهُ هُوَ الْمَرْحُومُ الْمَعْصُومُ فَلَا يَكُونُ دَاخِلًا فِي الْعَاصِمِ فَيَكُونُ مُنْقَطِعًا .

حوک چې رحم وکړي الله په هغه باندې نود مرحوم او معصوم وي نودانه داخل په عاصم کې نووي به دامنقطع

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره صاحب دکافيي دايبانوي چې کله مستثنی منقطع وي نو

په دې وخت کې مستثنی وجوبي طور باندې په منصوب وي په اکثر لغت کې مثال لکه مآفي

الدار احد الا حاراً

اغراض دجامی : ای فی الاکثر: ددې اکثر په باره کې دوه ۲، احتمال دي

(۱) داکثر نه مراد اکثر لغات دي

(۲) یاد ددې نه مراد اکثر استعمال دي

ای فی اکثر اللغات وهي الخ: په دې عبارت سره شارح بیان دمصادق کوي چې داکثر لغات مصداق داهل حجازو لغت دي.

فانهم: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: اهل لغت خو دوه فریقہ دي: (۱) اهل حجاز، (۲) بنو تمیم. نو داهل حجازو دپاره اکثریت څنگه ثابت شو؟

جواب: داهل حجازو دپیر زیات قبائل دي او دلته اکثریت دقبائلو په اعتبار سره دي.

او فی اکثر مذاهب: په دې عبارت سره شارح د دویم مصداق بیان کوي چې داکثر مصداق کې دویم احتمال دادې چې ددې نه مراد اکثر المذاهب دي ځکه چې اکثر نحویان دحجازو دلغت طرف ته تللي دي.

الحاصل: داهل حجازو په نزد مستثنی منقطع مطلقاً منصوب وي دمطلقاً نه مراد دادې چې ددې نه مخکې داسې اسم وې چې هغې لره حذف کول جائز وي یاد ددې نه مخکې داسې اسم نه وي چې هغې لره حذف کول جائز وي.

اولاً یقتصور: په دې عبارت سره غرض د شارح ددې دمنصوب کیدو وجه بیانوي چې مستثنی منقطع کې غیر دبدل الغلط نه څه بل صورت نه شي متصور کیدي اودا بدل الغلط هم نه شي جوړېدي ځکه چې بدل الغلط په طریقې دسهوې او غفلت سره صادرېږي او مستثنی منقطع دسوچ او فکر نه وروستو صادرېږي او په دې دواړو کې منافات دي کله چې دبدل والا اعراب ممکن نه دي نو نصب متعین شو.

واما بنو تمیم: په دې عبارت سره شارح داکثر مقابل بیانوي دبنو تمیم په نزد کله چې مستثنی منقطع وي نو دې لره په دوه ۲، قسمه تقسیم کوي.

(۱) دمستثنی نه مخکې داسې اسم وي چې دې لره حذف کول جائز وي.

(۲) ددې نه مخکې داسې اسم نه وي چې هغې لره حذف کول جائز وي که دمستثنی نه مخکې

داسې اسم وي چې هغې لره حذف کول جائز وي نو دې لره بدل جوړول جائز کوي مثال ماچار؛
القوم الا حماراً په دې کې حماراً بدل دي او که چيرته دمستثنی نه مخکې داسې اسم نه وي چې
هغې لره حذف کول جائز دي نو هغوي داهل حجاز د موافقت د وجې نه په دې باندې نص
واجب کوي مثال الله تعالى داقول دي چې لا عاصم اليوم من امر الله الا من رحم ، په دې کم
عاصم لره حذف کول جائز نه دي لهذا من رحم په طور د استثناء نصب به واجب وي .

ای من رحمه الله: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : رحم خوياد من صله ده ياد دې صفت دي او هغه جمله کومه چې صفت يا جمله وي؛
هغې کې عائد کيدل ضروري وي او په دې کې عائد نشته دي .

جواب : دلته عائد محذوف دي تقدير د عبارت من رحمه الله دي او د ضمير مرجع الله تعالى
دي لهذا اشکال رفع شو .

فمن رحمه الله: په دې سره دمستثنی د منقطع کيدو وجه بيانوي چې د من رحمه الله نه مر
معصوم او مرحوم دي لهذا دايه عاصم کې داخل نه شو نو دا مستثنی منقطع شوه .

د خلاو د عدانه پس دمستثنی د منصوب کيدو ذکر :

أَوْ كَانَ بَعْدَ خَلَا وَ عَدَا آيَ الْمُسْتَثْنَى مَنصُوبٌ أَيْضًا وَجُوبًا إِذَا كَانَ بَعْدَ عَدَا مِنْ عَدَا يَعْدُو عَدَا
اويواي پس د خلاو عدانه يعنې مستثنی منصوب وي همدارنگې وجواب چې کله وي پس د عداد عدا يعديو عدانه
إِذَا جَاوَزَهُ مِثْلُ جَاءَ فِي الْقَوْمِ عَدَا زَيْدًا أَوْ بَعْدَ خَلَا مِنْ خَلَا يَخْلُو خُلُوًا نَحْوُ جَاءَ فِي الْقَوْمِ خَلَا زَيْدًا وَهُ
چې کله ددې نه تجاوز وکړي لکه جاء في القوم عدا زيد او يا پس د خلانه د خلایخلو خلوانه لکه جاء في القوم خلا زيد او
فِي الْأَصْلِ لَا يَزِيدُ يَتَعَدَّى إِلَى التَّفَعُّلِ بِمَنْ نَحْوُ خَلَّتِ الدِّيَارُ مِنَ الْأَنْبَاسِ وَ كَذَ تَضَمَّنَ
په اصل کې لازم دي او کله متعدي وي مفعول طرف ته په من سره لکه خلت الديار من الانيس او کله متضمن دي
مَعْنَى جَاوَزَ أَوْ يُحْدِثُ مِنْ وَ يُؤْصَلُ الْفِعْلُ فَيَتَعَدَّى بِتَفْسِيرِهِ وَ التَّزَمُّوا

معنی د جاوزته او يا حذف کولې شي من اورسوي خلاف فعل مفعول ته به نو خلا متعدي کيږي په خپله او التزام کېږي
هَذَا التَّضَمُّنُ أَوْ الْحَذْفُ وَ الْإِصْطِلَاقُ فِي بَابِ الْإِسْتِثْنَاءِ لِيَكُونَ مَا بَعْدَهَا مَنصُوبًا كَمَا فِي صُورَةٍ
ددې تضمن او يا حذف او ايصال په باب داستثناء کې ددې دپاره چې وي مابعد ددې منصوب لکه په صورت د

الْمُسْتَثْنَى بِأَلَا الْبَقِيَّةُ مِنَ الْأَنْبَاسِ وَ فَاعِلُهُمَا ضَمِيرُهُ رَاجِعٌ إِنَّمَا إِلَى مُضَدِّ الْفِعْلِ
مستثنی نه الا که هغه چې هغه اصل وي ددې باب افعال ددې دواړو ضمير دی چې (راجع وي) بامصدر فعل

الْمُتَقَدِّمِ أَوْ إِلَى إِسْمِ الْفَاعِلِ مِنْهُ أَوْ إِلَى بَعْضِ مُظَلَّلِي مِنَ الْمُسْتَلْثَمِي مِنْهُ وَ التَّقْدِيرُ
متقدم ته او یا اسم فاعل خود دې د فعل متقدم نه او یا بعضي مطلق دمستثنی منه طرف ته او تقدیر عبارت به داسې
جَاءَ فِي الْقَوْمِ عَدَا أَوْ خَلَا مَجِيئُهُمْ أَوْ الْجَائِي مِنْهُمْ أَوْ بَعْضُ مِنْهُمْ زَيْدٌ وَ هُنَا فِي مَحَلِّ النَّصَبِ عَلَى الْحَالِيَةِ وَ
وي جاء في القوم عدا او خلا مجيئهم او يا الجائي منهم او بعض منهم زيد او داواړه په محل نصب کې دي بنا بر حاليته او
لَمْ يُلْهَظْ مَعَهُمَا قَدْ يَكُونُ أَهْبَةً بِأَلَا أَلْفِي هِيَ الْأَصْلُ فِي بَابِ الْإِسْتِعْنَاءِ
ظاهري نه کړوددې سره قَدْ ددې وجې نه چې شي زيات مشابهه دالاسره هغه چې هغه اصل دي په باب داستثناء
فِي الْأَكْثَرِ أَيْ النَّصَبِ بِهِمَا إِنَّمَا هُوَ فِي أَكْثَرِ الْإِسْتِعْمَالَاتِ لِأَنَّهَا فِعْلَانِ مَا يَتَيَّانِ كَمَا
کې په اکثر کې يعنې نصب ددې دواړو په ذريعه دا په اکثر استعمالاتو کې دي ځکه دا دواړه فعل ماضي دي لکه
عَوَفْتُ وَ قَدْ أُجِيزَ الْجَزُ بِهِمَا عَلَى أَنَّهُمَا حَزَقًا حَزَرُ
څنگه چې تاييژندلې دي او په تحقيق سره اجازه يې ورکړي د جرددې دواړو په ذريعه چې دا دواړه حرف جردي
قَالَ السَّمَاوِيُّ لَمْ أَهْلَمْ خِلَافًا فِي جَوَازِ الْجَزِ بِهِمَا إِلَّا أَنَّ النَّصَبَ
سیرافي ويلي دي چې ما ته نه دي معلوم څه اختلاف په جواز د جر کې په دې دواړو سره مگر دا چې نصب ددې
بِهِمَا الْكُورُ.
دواړو په ذريعه اکثر دي.

خلاصه دمتن : صاحب د کافيې وايي چې مستثنی کله دخلا او عدا نه وروستو واقع وي نو دا به هم په وجوبي طور باندې منصوب وي د عدا مثال لکه جامي القوم عدا زيدا اود خلا مثال لکه جامي القوم خلا زيدا ، اود خلا او عدا سره نصب اکثر الاستعمال دي بعضي استعمال ددې نصب نه علاوه دي چې دهغې تفصيل شارح کوي .

اغراض دجامي : من عدا : په دې عبارت سره شارح دباب اود صيغې تحقيق کوي چې عدا داد عدا يعيدو نه ماخوژ دي په معنی د تجاوز سره دي .

من خلا : په دې عبارت سره هم شارح بيان دباب او تحقيق د صيغې کوي چې خلا داد خلا يخلو نه ماخوژ دي په معنی دخالي کيدو سره او عدا مفعول طرف ته متعدي بنفسه دي .

وهو في الاصل : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال : د خلا يخلو باب لازمي دي نو دا مابعد : يدا لره دمفعوليت په بناء باندې څنگه نصب ورکوي ؟

جواب: ځلا په اصل کې لږمي دي ليکن دا مفعول طرف ته متعدي کيږي په دري (۳)، طريقو

سره

(۱) دا مفعول طرف ته د من په ذريعي سره متعدي کيږي مثال لکه خلت الديار من الانيس

(۲) يا په ځلا کې د جاوز د معنی تضمين کيږي په دې وخت کې به هم دا متعدي بنفسه وي

(۳) يا کله کله من لره حذف کولې شي فعل لره مفعول سره يوځای کوي په دې وخت کې به ځلا

متعدي بنفسه وي دې ته حذف او ايصال وايي.

والتزوما: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: ځلا په اصل کې لږمي باب دي د مفعول تقاضا نه کوي ځکه چې ددې مابعد منصوب

په کار نه وو ځکه چې که دې لره د من په ذريعي سره متعدي شي نو ددې مدخول به مجرور وي

منصوب به نه وي که صنعت تضمين اختيار کړي شي نو دابه د تجاوز معنی لره متضمن شي

ليکن تضمين اختيارول د امور لږمو څخه نه دي که خوښه يې وي نو اختياروي او که خوښه يې

نه وي نو نه دي اختياروي لهدا دا ويل چې عدا د ځلا نه وروستو مستثنی و جوباً منصوب وي

دا صحيح نه دي

جواب: په باب داستثناء کې د تضمين او د حذف او د ايصال التزام يې ځکه کړي چې دخلا

مابعد مستثنی دالا صورت اوشکل اومشابهت اختيار کړي کوم چې په باب داستثناء کې

اصل اود مور حيثيت نري ددې مشابهت فائده به داوي چې د ځلا او عدا په مستثنی باندې هم

نصب واجب شي د مستثنی الا په شان.

وفاعليها: په دې عبارت سره شارح بيان د ترکيب کوي چې دخلا او عدا د ضمير په مرجع کې

دري (۳)، احتمالات دي: (۱) ضمير به راجع وي هغه مصدر طرف ته کوم چې د فعل مقدم نه

معلوميږي. (۲) يا به ضمير راجع وي هغه اسم فاعل طرف ته کوم چې د فعل مقدم نه

معلوميږي. (۳) يا به ضمير په مستثنی منه کې مطلق بعض طرف ته راجع وي مثال لکه جامي

القوم عدا زيدا کې د اول احتمال په صورت کې تقدير د عبارت به داسې وي چې جامي في القوم عدا

مجيبهم زيدا. که ضمير راجع وي اسم فاعل طرف ته ددې مثال لکه جامي في القوم عدا الجاني

منهم زيدا، که ضمير راجع وي مطلق بعض طرف ته نو ددې مثال لکه جامي في القوم عدا بعض منهم

زیداً

دخلاً مثالونه: (۱) که ضمیر مصدر طرف ته راجع وي ددې مثال لکه جامې القوم خلا

مجيئهم زیداً

(۲) که ضمیر اسم فاعل طرف ته راجع وي نو ددې مثال لکه جامې القوم خلا الجاني منهم زیداً.

(۳) که ضمیر راجع وي په مستثنی منه کې مطلق بعض طرف ته نو ددې مثال لکه جامې القوم خلا بعض منهم زیداً.

وهبا في محل النصب: په دې عبارت سره شارح بیان دا عراب کوي جامې القوم عدا زیداً او جامې القوم خلا زیداً کې خلا او عدا د حال په بناء باندې منصوب دي.

ولم يظهر: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: خلا او عدا ماضي دی او قاعده داده چې کله ماضي مثبت حال واقع وي نو په دې باب کې قَدْ دخول نه وړي. بیا دلته ښه څرگندونه.

جواب: البته قَدْ مقدر دې دې خبر خبر ظاهر نه کړو چې دا الاسره مشابه شي کوم چې په باب د استثناء کې اصل دي.

لأنهما: په دې عبارت سره شارح د نصب وجه بیانوي دا دواړه ماضي دي لهندا ددې نه وروستو مستثنی دمفعولیت په بناء باندې به منصوب وي فی الاکثر یعنی په اکثر استعمال کې.

وقد اجمیز: په دې عبارت سره شارح د اکثر مقابل بیانوي چې بعضې نحویانو خلا او عدانه وروستو جر لره جانز کړي دي دا په دې بنیاد باندې چې دا دواړه حرف جر دي.

قال السیوطي: په دې عبارت سره شارح بیان د تاکید کوي چې سیرافي ویلي دي چې زه خلا او عدا د جر په جواز کې اختلاف نه پیژنم البته نصب اکثری دي.

دما خلا او ما عدانه پس مستثنی:

وَمَا خَلَا وَمَا عَدَا أَيِ الْمُسْتَعْنَى مَنْصُوبٌ أَيْضاً وَجُوباً إِذَا كَانَ بَعْدَ مَا خَلَا وَمَا عَدَا لِأَنَّ مَا فِيهِمَا

ودما خلا و ما عدانه پس یعنی مستثنی منصوب وي همدارنگې وجوباً چې کله وي پس دما خلا و ما عدانه مابه

مَصْدَرِيَّةٌ مُخْتَصَّةٌ بِالْأَفْعَالِ لَخَوِّ جَاءَهُ قَوْمٌ مَا خَلَا زَيْدًا وَمَا عَدَا عَمْرًا تَقْدِيرُهُ خَلَوُ زَيْدٍ وَعَدَا

دې دواړو کې مصدریه ده او خاص ده ترافعالو پورې لکه جامې قوم ما خلا زیداً و ما عداً عمر اتقدیر ددې خلوزید و عدو

عَمِرُو بِالنَّصَبِ عَلَى الْقَرْفِيَّةِ بِتَقْدِيرِ مُضَافٍ أَيْ وَقْتُ خُلُوعِهِمْ أَوْ خُلُوْ مَجِيئِهِمْ مِنْ زَيْدٍ وَوَقْتُ مَجَاوَزَتِهِمْ أَوْ
عمر و په نصب سره بڼا پر ظرفیت په تقدیر د مضاف سره یعنی وقت خلو هم او خلو مچیته هم من زید او وقت مجاوزته هم او
مَجَاوَزَةً مَجِيئِهِمْ عَمْرًا أَوْ عَلَى الْحَالِيَّةِ بِفَعْلِ الْمُضَدِّ بِمَعْنَى إِسْمِ الْفَاعِلِ أَيْ جَاءُوا خَالِيًا بَعْضُهُمْ أَوْ مَجِيئُهُمْ
مجاوزه مچیته هم عمر او یا بڼا پر حالت په گرځولو د مصدر په معنی د اسم فاعل یعنی جاءوا خالیاً بعضهم او مچیته هم
مِنْ زَيْدٍ وَ مَجَاوَزًا بَعْضُهُمْ أَوْ مَجِيئُهُمْ عَمْرًا وَ عَنِ الْأَخْفَشِ أَكْهَ أَجَاوَزَ الْجَزَّ بَيْنَهُمَا عَلَى أَنَّ
من زید او مجاوزاً بعضهم او مچیته هم عمر او دا خفش نه نقل دي چې دې جائزگري جریه دي دواړو باندې بڼا په دي
مَا فِيهِمَا زَائِدَةٌ وَ لَعَلَّ هَذَا لَمْ يَثْبُتْ عِنْدَ الْمُصَنِّفِ أَوْ لَمْ يَتَّعَدْ بِهِ وَ
چې ما په دي کې زائده دي او شاید چې دانه وي ثابت په تر دد مصنف او یا یې اعتماد نه وي کړي په دي باندې نو
لِهَذَا لَمْ يَقُلْ فِي الْأَكْثَرِ .
ددې وجې نه یې ونه ویل في الاكثر

خلاصه دمتن : صاحب د کافيې وایي چې کله مستثنی د ماخل او ماعدا نه وروستو واقع وي نو په دي وخت کې هم مستثنی په وجوبي طور باندې منصوب وي .

اغراض د جامي : لان ما فيهما مصدرية : په دي عبارت سره شارح د نصب وجه بيانوي ، په ماخل او ماعدا کې ما مصدریه ده کومه چې د فاعلو سره خاص ده لهذا ماخل او ماعدا به فعل وي او ددې مابعد مفعولیت په بناء باندې به وجوباً منصوب وي مثال لکه جامني القوم ماخل زید او جامني القوم ماعدا زید ادې تقدیر د عبارت داسې دي چې جامني القوم خلو زید او جاءني القوم عدو زید .

بالنصب : په دي عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : د خلو زید او عدو عمرو په ترکیب کې دوه (۲)، احتمالات دي : (۱)، د ظرفیت په بناء باندې به منصوب وي (۲)، د حالیت په بناء باندې به منصوب وي اودا دواړه احتمالات صحیح نه دي . اول احتمال خو ځکه صحیح نه دي چې ظرف په دوه (۲)، قسمه دي : (۱)، ظرف زمان (۲)، ظرف مکان . او په خلو او عدو کې یو هم نشته . د حالیت والا احتمال ځکه باطل دي چې حال په ذوالحال باندې حمل کیږي دلته د خلو او عدو حمل په قوم باندې صحیح نه دي

جواب : دلته دواړه احتمالات صحیح دي په اول احتمال باندې اشکال وو چې خلو عدو نه ظرف زمان دي اونه طرف مکان دي

ددې جواب دادې چې دلته وقت مضاف محذوف دي جامني القوم خلو زید ددې تقدیر عبارت داسې دي چې جامني القوم وقت خلو هم من زید که چیرته ضمیر راجع وي په مستثنی منه کې مطلق بعض طرف ته لکه یا جامني القوم وقت خلو مجیثم من زید که چیرته ضمیر راجع وي مصدر طرف ته او همدارنگې جامني القوم عدو زید ددې په تقدیر د عبارت کې هم دوه (۲) احتماله دي .

دوهم احتمال دادې چې دا منصوب دي بناء بر حالت په دې باندې یو سوال واردېږي :

سوال : سوال داو و چې حال په ذوالحال باندې حمل کیږي اولته حمل صحیح نه دي :

جواب : ددې جواب دادې چې مصدر د اسم فاعل په معنی کې دي جامني القوم خلو عمرو ددې تقدیر عبارت داسې دي چې جامني القوم خالیاً بعضهم من زید که ضمیر راجع وي په مستثنی منه کې مطلق بعض طرف ته .

جامني القوم خالیاً مجیثم من زید ، که چیرته ضمیر مصدر طرف ته راجع وي .

او جامني القوم عدو عمرو ، ددې تقدیر عبارت داسې دي چې جامني القوم مجاوزاً بعضهم عمرو که ضمیر په مستثنی منه کې مطلق بعض طرف ته راجع وي .

یا جامني القوم مجاوزاً مجیثم عمراً که چیرته ضمیر مصدر طرف ته راجع وي .

وعن الاخفش : په دې عبارت سره شارح داخفش دمذهب بیان کوي ، دعلامه اخفش په نزد د ما خلا او ماعدا نه وروستو حرف جر هم جائز دي په دې بناء باندې چې خلا او عدا حروف جاره دي او مازنده ده .

ولعل هذا : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : کله چې ما خلا او ماعدا کې هم داخفش اختلاف دي نو مصنف رحمه الله لره دلته کې هم في الاكثر ویل په کار وو لکه څنگه چې مخکې د عدا او خلا په باره کې یې في الاكثر ویلي وو .

جواب : کیدې شي چې مصنف رحمه الله په نزد دا روایت ثابت نه وي . یا مصنف رحمه الله دې روایت لره قابل د اعتناء او قابل اعتبار یې نه وي گنډلې ددې وجې نه یې في الاكثر نه دي ویلي .

د لیس اود لایکون نه پس مستثنیٰ :

وَكَذَا الْمُسْتَعْلَى مَنْصُوبٌ بَعْدَ لَيْسَ نَحْوُ جَاءَ فِي الْقَوْمِ لَيْسَ زَيْدًا وَبَعْدَ لَا يَكُونُ نَحْوُ سَيِّئُهُ أَهْلَكَ لَا
 اوهمدارنگې مستثنیٰ منصوب وي پس دلیس نه لکه جاء في القوم ليس زيداً او پس دلایکون نه لکه سيئاً اهلك لا
 يَكُونُ بَشَرًا وَإِنَّمَا يَكُونُ النَّصْبُ بَعْدَهُمَا وَاجِبًا لِأَنَّهُمَا مِنَ الْأَفْعَالِ النَّاقِصَةِ الْقَائِمَةِ لِلْخَبَرِ وَ
 یكون بشراً او وي به نصب پس ددې دواړو نه واجب ځکه دادواړه دافعال ناقصونه دي چې نصب ورکوي خبرته او
 يَكُونُ إِضْمَارًا اشبهتَما فِي بَابِ الْإِسْتِثْنَاءِ وَهُوَ ضَمِيرٌ رَاجِعٌ إِلَى اسْمِ الْفَاعِلِ مِنَ الْفِعْلِ الْمَذْكُورِ
 لازم دي اضممار داسم هې دواړو په باب داستثناء کې اوفه ضمير دي چې راجع دي اسم فاعل ته دفعل مذکور
 أَوْ إِلَى بَعْضٍ مِنَ الْمُسْتَعْلَى مِنْهُ مُطْلَقًا وَهُمَا فِي التَّوَكُّيْفِ فِي مَحَلِّ النَّصْبِ عَلَى الْعَالِيَةِ وَاعْلَمْ
 نه او يا بعضي دمستثنیٰ منه طرف ته مطلقاً او دادواړه په تركيب کې په محل نصب کې دي بنا برحاليه او يوه
 أَنَّهُ لَا تَسْتَعْمَلُ هَذِهِ الْأَفْعَالُ إِلَّا فِي الْمُسْتَعْلَى الْمُتَّصِلِ الْفِعْلِ الْمُفْرَعِ وَلَا يَتَصَرَّفُ فِيهِمَا
 شه چې دانه مستعملې دي دافعال مگر به مستثنیٰ متصل غير مفرع کې دي او تصرف به نه شي کولې په دې
 لِأَنَّهُمَا قَائِمَتُهُ مَقَامَ إِلَّا وَهِيَ لَا يَتَصَرَّفُ فِيهِمَا.

کې ځکه چې داقام دي په ځای دالا او داتصرف نه شي کړې به کې.

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره صاحب دکفیه : بیان دي چې مستثنیٰ د لیس و لایکون نه

وروستو هم منصوب وي مثال لکه جاء في القوم ليس زيداً او سيئاً اهلك لایکون بشرًا
اغراض دجامی : وائیا لایکون : - دې عبارت سره شارح دلیس او لایکون نه وروستو د
 مستثنیٰ منصوب کیدو وجه بیانوي چې د لیس اود لایکون نه وروستو دمستثنیٰ دمنصوب
 کیدو وجه : ده چې دا دواړه دافعال ناقصو نه دي اوافعال ناقصه خپل خبر ته نصب ورکوي
 لهذا دې نه وروستو مستثنیٰ دخبریت په بناء باندې به منصوب وي .

ویلزم : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : په دې دلیل سره دعوی نه ثابتېږي ځکه چې کیدي شي چې د لیس او لایکون نه پس د
 اسمیت په بناء باندې مرفوع وي اوددې خبر محذوف وي .

جواب : په باب داستثناء کې لیس او لایکون داسمونو اضممار لازم دي لهذا ددې په اسم کې
 ضمير مستتر وي نو لا اوما د مابعد خبریت په بناء به منصوب وي .

وهو ضمير راجع : په دې عبارت سره شارح بیان دمرجع کوي چې دضمير په مرجع کې دوه (۲)

احتماله دي

(۱) یا به ضمیر راجع وي اسه فاعل طرف ته کوم چې دفعل مذکور نه معلومېږي.

(۲) یا به ضمیر راجع وي په مستثنی منه کې مطلق بعض طرف ته.

وهبا في التركيب : په دې عبارت سره شارح بیان د ترکیب کوي چې لیس او لایکون په خپله د
حالیته په بناء باندې منصوب وي

واعلم : په دې عبارت سره شارح د فائدې بیان کوي چې ماعدا او ماخلا نه تر لایکون پورې دا ټول
افعال فقط په مستثنی متصل غیر منفرد کې استعمالېږي او په دې کې تصرف نه شي کېدې
ځکه چې دا دالاه قلم مقام دي او په الا کې د حرف په وجه تصرف نه شي کېدې ، او کوم چې ددې
قلم مقدم دي په هغې کې هم تصرف نه شي کېدې

په کلام موجب کې دالاه پس مستثنی :

وَيَجُوزُ فِيهِ أَنْ فِي الْمُسْتَثْنَى النَّصْبُ عَلَى الْإِسْتِثْنَاءِ وَخِتَارُ الْبَدَلِ عَنِ الْمُسْتَثْنَى مِنْهُ فِيمَا بَعْدَ
اوجازي په دې کې معنی په مستثنی کې نصب بنابر استثناء او غوره دي بدل جوړول د مستثنی منه نه په مابعد

إِلَّا حَالٌ مِنَ الْقِيَمِ الْمَجْزُورِ أَنْ حَالٌ كَوْنِ الْمُسْتَثْنَى وَاقِعاً فِي مَحَلِّ يَكُونُ

دالا کې د حال دي د ضمیر مجرور نه معنی په حال کون د مستثنی کې چې واقع وي په داسې محل کې چې وي

مَتَأَخَّرًا عَنْ إِلَّا اخْتِرَازًا عَمَّا إِذَا كَانَ وَقَعَ سَائِرِ أَدَوَاتِ الْإِسْتِثْنَاءِ مِثْلَ عَدَا وَخَلَا وَغَيْرِهِمَا فِي

وروسته دالاه احترازي دهغه څه نه چې کله وي پس د ټولو حروف د استثناء لکه عدا و خلا او غیر ددې دواړو نه په

كَلَامٍ غَيْرِ مُوجِبٍ اخْتِرَازًا عَمَّا إِذَا وَقَعَ فِي كَلَامٍ مُوجِبٍ قَائِلُهُ مَنْصُوبٌ وَجُوبًا كَمَا

کلام غیر موجب کې احترازي دهغه څه نه چې واقع وي په کلام موجب کې ځکه هغه منصوب وي وجوباً لکه

مَرَّ وَ الْحَالُ أَنَّهُ قَدْ ذَكَرَ الْمُسْتَثْنَى مِنْهُ اخْتِرَازًا عَمَّا إِذَا لَمْ يُذَكِّرِ الْمُسْتَثْنَى مِنْهُ قَائِلُهُ

مخکې تیر شو او حال دا چې ذکر شوی وي مستثنی منه احترازي دهغه څه نه چې نه وي ذکر مستثنی منه ځکه په

جَوْنِئِدٍ يُعْرَبُ عَلَى حَسَبِ الْعَوَالِمِ وَ فِي بَعْضِ النُّسخِ ذَكَرَ الْمُسْتَثْنَى مِنْهُ بِقَوِّ وَاوْ عَلَى

دې وخت کې معرب دي په اعتبار د عوالمو سره او په بعضې نسخو کې ذکرده مستثنی په غیر دواړو نه بیا په دې

أَنَّهُ صِفَةٌ لِكَلَامٍ غَيْرِ مُوجِبٍ أَنْ فِي كَلَامٍ غَيْرِ مُوجِبٍ ذَكَرَ فِيهِ الْمُسْتَثْنَى مِنْهُ وَ لَمْ

چې وي د صفت دي د بیا په کلام غیر موجب معنی په کلام غیر موجب کې ذکر وي په دې کې مستثنی مه اونه

يُشْتَرَطُ أَنْ لَا يَكُونَ مُنْقَطِعًا وَ لَا مُقَدِّمًا عَلَى الْمُسْتَثْنَى مِنْهُ لِأَنَّ حُكْمَهَا قَدْ عَلِمَ

بي دي شرط کړي چې نه وي مستثنی منقطع اونه مقدم په مستثنی منه باندې ځکه حکم ددې دواړو معلوم شوي

فِيمَا سَبَقَ فَاتَّخَذَ بِذَلِكَ نَحْوُ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلًا بِالرَّفْعِ عَلَى الْبَدِيدِيَّةِ وَالْأَقْلِيلُ بِالنَّصْبِ عَلَى
مخکې نو اکثراً يې وکړه په هغې باندې لکه مافعلوه الاقليل په رفع سره بنابرديت والاقليل په نصب سره بنابر
الْإِسْتِثْنَاءِ وَنَحْوُ مَا مَرَّثَ بِأَحَدٍ الْأَزِيدِ بِالْجَوْزِ عَلَى الْبَدِيدِيَّةِ وَالْأَزِيدُ بِالنَّصْبِ عَلَى الْإِسْتِثْنَاءِ وَمَا رَأَيْتُ أَحَدًا إِلَّا زَيْدًا
استثناء اولکه مامررت باحد الازيد په جر سره بنابرديت والازيد په نصب سره بنابر استثناء وما رايت احدا الا زيدا
بِالنَّصْبِ إِنَّمَا يَكُونُ الْبَدِيدِيَّةُ وَهُوَ الْمُنْخَارُ أَوْ يَكُونُ الْإِسْتِثْنَاءُ وَهُوَ جَائِزٌ مُخْتَارٌ وَ إِنَّمَا
په نصب سره يابه طريقې دبدليت اوداغوره ده اويابه طريقې داستثناء سره اوداجائزه داغوره نه ده اوبه تحقيق
الْمُخَارَاجَةُ الْبَدَلُ فِي هَذِهِ الصُّورِ لِأَنَّ النَّصْبَ عَلَى الْإِسْتِثْنَاءِ إِنَّمَا هُوَ بِسَبَبِ التَّطْبِيقِ بِالنَّفْعِ لَا
سره غوره کړي نحو يانويدل په دې صورت کې ځکه نصب بنابر استثناء دادي په سبب دتشبيه دمفعول سره نه
بِالْإِصَالَةِ وَبِوَاسِطَةِ إِلَّا وَ إغْرَابِ الْبَدَلِ بِالْإِصَالَةِ وَ يَفْقَهُ وَاسِطَةُ
اصالت سره اوبه واسطې دالاسره اوعراب دبدل بالاصالة اوبه غير دواسطې دي

خلاصه دمتن : صاحب دکافيې وايي چې که چيرته مستثنى دالانه وروستو په کلام موجب کې واقع وي اومستثنى منه مذکور وي نو په دې کې دوه (۲) وجهې جائز دي : (۱) داستثناء په وجه نصب . (۲) مستثنى منه دلفظ نه بدل جوړول ، ليکن دويم صورت يعنې بدل جوړول زيات بهتر دي .

اغراض دجامي : اى في الاستثناء : په دې عبارت سره شارح بيان دمرجع کوي چې دفيه د ضمير مرجع استثناء ده .

على الاستثناء : په دې عبارت سره شارح بيان دعهد کوي چې په النصب باندې الف لام داخل دي دا عهد خارجي دي ددې نه مراد استثناء په بناء باندې منصوب کيدل دي .

حال من الضمير : په دې عبارت سره شارح بيان دترکيب کوي چې فيما بعد الا دا ظرف مستقر په اعتبار دمتعلق د فیه ضمير نه حال دي .

اى حال کوله : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : فیه ضمير راجع دي مستثنى طرف ته اود الا نه پس هم مستثنى وي پس ظرفية الشيء نفسه خرابي لازم راخي .

جواب : په فيما بعد الا کې دما نه مراد مستثنى نه ده بلکه ماعبارت دي دمحل نه نزيبابه يې معنى داسې شي چې مستثنى واقع وي په داسې محل کې کوم چې د الا نه وروستو واقع وي

واقعاً: په دې عبارت سره شارح د متعلق بیان کوي

في محل: په دې عبارت سره شارح د مابیان کوي.

یکون: د ظرف نه وروستو د متعلق بیان کوي.

احتراز: په دې عبارت سره شارح د ابیانوي چې فیما بعد الا دا قید احترازي دي په دې عبارت سره احتراز دي دهغه مستثنی نه کوم چې د الا نه وروستو واقع نه وي بلکه باقي ادوات د استثناء د خلا او عدا نه وروستو واقع وي

احتراز: په دې عبارت سره شارح د ابیانوي چې في کلام غیر موجب قید احترازي دي په دې عبارت سره شارح دهغه مستثنی نه احتراز کوي کوم چې په کلام موجب کې واقع وي ځکه چې هغه وجوباً منصوب وي په دې کې دوه (۲)، وجهې جائز نه دي.

انه قد: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: ذکر ماضي ده او قاعده داده چې کله ماضي مثبت حال واقع وي نو په دې باندې دخول د قَد ضروري وي او په ذکر باندې قَد نه دي داخل.

جواب: دلته قَد محذوف دي دا په اصل کې وقد ذکر وو.

احتراز: په دې عبارت سره شارح د ابیانوي چې ذکر المستثنی قید احترازي دي په دې سره احتراز دي دهغه مستثنی نه چې دهغې مستثنی منه مذکور نه وي ځکه چې په دې کې دوه (۲)، وجهې جائز نه دي بلکه ددې اعراب په اعتبار د عواملو سره وي.

وفي بعض النسخ: په دې عبارت سره شارح اختلاف د نسخو بیانوي چې په بعضې نسخو کې ذکر المستثنی منه یعنې د واو نه په غیر ذکر دي په دې صورت کې داد کلام غیر موجب صفت جوړېږي.

ای کلام غیر موجب ذکر فيه المستثنی منه: په دې عبارت سره شارح د ضمت په صورت حاصل د عبارت ذکر کوي او په دې کې د فيه په اضافه کولو سره د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: کله چې جمله صفت واقع وي نو په دې کې عائد الی الموصوف موجود بدل ضروري دي اولته عائد نشته دي.

جواب: په دې کې عائد فيه محذوف دي.

ولم یشرط: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: دمصنف رحمه الله دپاره مناسب وو چې دلته یې دوه (۲)، شرطونه نور هم لږولي وي (۱)، چې مستثنی به منقطع نه وي (۲)، مستثنی به دمستثنی منه نه مقدم نه وي ځکه چې که مستثنی د الا نه وروستو په کلام غیر موجب کې واقع وي اومستثنی منه مذکور وي لیکن مستثنی منقطع وي یامستثنی دمستثنی منه نه مقدم وي نو په دې دواړو صورتونو کې دوه وجهې جائز نه دي بلکې نصب واجب دي.

جواب: مخکې دې دواړو حکم بیان شوي دي چې مستثنی دمقطع کیدو په صورت کې او مستثنی دتقدیم په صورت کې په مستثنی باندې نصب واجب دي نو مصنف رحمه الله په مخکې وضاحت باندې اکتفاء وکړه او دلته یې دوباره ذکر نه کړو

نحو ما فاعلوه الا قليل: په دې عبارت سره شارح بیان د مثالونو کوي په دې کې که د قليل نه بدل جوړ شي نو دا به مرفوع وي ځکه چې دا د فعلوه د واو ضمیر نه بدل جوړیږي او محلاً مرفوع دي او د استثناء په صورت کې په دې باندې به نصب وي.

اودوهم مثال مامرث باحد الا زيد په دې کې زيد د بدليت په بناء باندې مجرور دي او د استثناء په صورت کې منصوب دي او مارأيت احدا الا زيداً په دې کې اگر که زيد د بدليت په بناء باندې منصوب دي نو په دې باندې نصب به ددې وجې نه وي چې ددې مبدل منه احداً منصوب دي او د استثناء په صورت کې هم په دې کې نصب دي لیکن نصب علی البدلیة غوره او مختار دي او نصب علی الاستثناء غیر مختار دي.

والها اختاروا: په دې عبارت سره شارح په ذکر شوو صورتونو کې دبدل دغوره کیدو وجه بیانوي چې په مذکوره صورتونو کې نصب علی الاستثناء دمفعول سره د مشابهت دوجې نه اود الا د واسطې څخه دي بالاصالة نه دي او د بدل جوړیدو په صورت کې اعراب بلا واسطه اوبلا تشبیه بالاصالة دي اوکوم اعراب چې بلا واسطه اوبلا بالاصالة وي نوهغه ددې نه مختار وي کوم چې بالاصالة اوبلا واسطه نه وي

مستثنی معرب په اعتبار د عواملو سره:

وَيُتَوَرَّبُ أَيُّ الْمُسْتَثْنَى عَلَى حَسَبِ التَّوَالِي أَيْ بِنَا يُقْتَضِيهِ الْعَاوِلُ مِنَ الرَّفْعِ وَ النَّصْبِ وَ الْجَزْ
اومعرب وی مستثنی په اعتبار دعواملو سره یعنی په هغه څه چې بقاضای کوي عامل درفع اودنصب اودجر

إِذَا كَانَ الْمُسْتَقْنَى مِنْهُ غَيْرَ مَذْكُورٍ وَ يَخْتَصُّ ذَلِكَ الْمُسْتَقْنَى بِاسْمِ الْمَفْرَعِ لِأَنَّهُ فُتِحَ لَهُ
چې کله وی مستثنی منه غیر مذکور او خاص دي دامستثنی به اسم دمفرع سره ځکه فارغ کړې شوددې د پاره
الْعَامِلُ عَنِ الْمُسْتَقْنَى مِنْهُ فَالْمُرَادُ بِالْمَفْرَعِ الْمَفْرَعُ لَهُ كَمَا يُرَادُ بِالْمُشْتَرَكِ الْمُشْتَرَكِ
عامل دمستثنی منه نه نومراده مفرع نه مفرع له دي لکه څنگه چې مراد اخستلې شي دمشتري نه دمشتري
فِيهِ وَ هُوَ أَنَّى وَ الْحَالُ أَنَّ الْمُسْتَقْنَى وَاقِعٌ فِي غَيْرِ الْكَلَامِ الْمَوْجِبِ وَ اشْتَرَطَ ذَلِكَ
فيه او هغه يعني حال دادې چې مستثنی واقع وي په غير کلام موجب کې او شرط و مصنف رحمه الله دادې
لِيُجَنَّبَ فَالْيَدُ صَحِيحَةٌ مِثْلُ مَا صَرَفْنِي إِلَّا زَيْدٌ إِذَا صَحَّ أَنْ لَا يَضْرِبَ الْمُتَكَلِّمُ أَحَدًا
دپاره چې فائده ورکړي صحيح فائده لکه ماضربني الازيد ځکه صحيح ده دا خبره چې نه دي وهلي متکلم هېچا
إِلَّا زَيْدٌ بِخِلَافِ صَرَفْنِي إِلَّا زَيْدٌ إِذَا لَا يَصِحُّ أَنْ يَضْرِبَ كُلَّ أَحَدٍ الْمُتَكَلِّمُ إِلَّا زَيْدٌ إِلَّا أَنْ يَسْتَوْفِيَهُ
مگزريده په خلاف د ضربني الازيد ځکه دانه دي صحيح چې وهلي وي يوه متکلم مگزريده مگزريده صحيح وي
الْمَعْنَى بِأَنْ يَكُونَ الْحُكْمُ مِمَّا يَصِحُّ أَنْ يُقْبَلَ عَلَى سَبِيلِ الْعُمُومِ لَحَوْ قَوْلِكَ كُلَّ حَيَوَانٍ يُحْرِكُ فَكُهُ
معنی چې وي حکم دهغه څه نه چې صحيح وي چې ثابت شي په طريقې د عموم لکه قولک کل حيوان يحرک فکه
الْأَسْفَلَ عِنْدَ الْمَضْغِ إِلَّا التَّمَسَّحَ أَوْ يَكُونُ هُنَاكَ قَرِيْنَةٌ دَالَّةٌ عَلَى أَنَّ الْمُرَادَ بِالْمُسْتَقْنَى مِنْهُ بَعْضُ مُعَيَّنٍ يَدْخُلُ
الاسفل عند المضغ الا التمسح اويواي هلته قرينه داله چې مراد په مستثنی منه کې بعضي معين چې داخل وي په
فِيهِ الْمُسْتَقْنَى قَطْعًا مِثْلُ قَوَاتٍ إِلَّا يَوْمٌ كَذَا أَوِ اقْعَتْ الْقِرَاءَةُ كُلَّ يَوْمٍ إِلَّا يَوْمٌ كَذَا لِلظُّهْرِ أَنَّهُ لَا
دي کې مستثنی قطعاً لکه قرات الايوم کذا يعني او قعت القراءة کل يوم الايوم کذا دوي ظهور ددي خبرې چې نه
يُرِيدُ الْمُتَكَلِّمُ جَمِيعَ أَيَّامِ الدُّنْيَا بَلْ أَيَّامِ الْأُسْبُوعِ أَوْ الشَّهْرِ أَوْ مِثْلِ ذَلِكَ.
اراده کوي متکلم ټولې ورځې د دنيا بلکې ورځې دهفتو او ياد مياشتو او ياد په مثل ددي

خلاصه دمتن: صاحب دکافيې وايي چې مستثنی منه مذکور وي او مستثنی په کلام موجب کې واقع وي نو دمستثنی اعراب دعاصل به دتقاضا مطابق وي يعني عامل درفع مقتضى دي نو مستثنی به مرفوع وي او که دنصب مقتضى وي نو مستثنی به منصوب وي او که دجر مقتضى وي نو مستثنی به مجرور وي.

اغراض دجامي: ای المستثنی: په دې عبارت سره شارح ديعرب ضمير مستتر مرجع بيانوي چې ديعرب ضمير مرجع المستثنی ده.

ای بيا: په دې عبارت سره شارح بيان دمعنی کوي چې دلته حسب په معنی داقتضاء سره دي په معنی دقدر سره نه دي.

العامل: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دا حکم منقوض اومات دي په ماجاه فی الازید کې په زید سره ځکه چې دامعرب علی حسب العوامل نه دي بلکه بحسب عامل واحد دي.

جواب: په العامل سره شارح جواب ورکوي چې په العوامل جمع باندې دالف لام دداخلیدو سره ددې جمعیت باطل شو اوداجنس په حکم کې دي ځکه چې ددې نه یو عامل مراد دي.

من الرفع والنصب والجر: په دې عبارت شارح د مابیان کوي چې د مانه مراد رفع، نصب او جر دي.

ویختن دلک: په دې عبارت سره شارح بیان داصطلاح کوي چې هغه مستثنی چې دهغې مستثنی منه مذکور نه وي دهغې نوم مفرغ ایخودي شي.

لانه: په دې عبارت سره شارح دمفرغ وجه تسمیه بیانوي چې ددې نوم مفرغ ځکه ایخودي شوي دي چې ددې وجې نه عامل دمستثنی منه نه فارغ کړې شوې دي.

فالمراد: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دمستثنی مفرغ معنی ده فارغ کړي شوي حالانکه مستثنی خو فارغ کړي شوي نه ده بلکه داخومفرغ له دي یعنې دې دپاره عامل فارغ کړي شوي دي لهدا ددې نوم مفرغ نه دي په کار بلکه مفرغ له په کار دي.

جواب: دمفرغ نه مراد مفرغ له دي لکه څنګه چې دمشتک نه مراد مشترک فیه وي.

وهوای الحال: په دې عبارت سره شارح بیان دترکیب کوي چې واو حالیه دي او هو فی غیر الیوجب دا حال دي دیعرب ضمیر نه چې دهغې مرجع مستثنی ده.

واقع: په دې عبارت سره شارح بیان دترکیب کوي چې فی غیر الیوجب داظرف مستقر د واقع متعلق دي او د هو مبتدا دپاره خبر دي.

الکلام: په دې عبارت سره شارح بیان دترکیب کوي چې الیوجب دا صفت دي دموصوف محذوف چې الکلام دي.

واشتراط: په دې عبارت سره شارح اشاره کوي چې لیفید: شرط دلیل دي دمشرط دلیل نه دي یعنې مستثنی په کلام غیر موجب کې دواقع کیدو شرط ځکه لږولي دي چې کلام د

صحيح معنى فائده ورکړي

مثال ما ضربني الازيد: په دې عبارت سره شارح بيان د مثال کوي چې ددې مثال معنى ده چې زه د زيد نه غير بل چا نه يم وهلي دامعنى صحيح ده ځکه چې ممکن ده چې متکلم لره دزيد نه غير بل چانه وي وهلي په خلاف د ضربني الازيد داصحيح نه دي ځکه چې داممکن نه دي چې متکلم لره دزيد نه غير ټولو انسانانو وهلي وي .

الا ان يستقيم المعنى: په دې عبارت سره ماتن دمخکنې عبارت وضاحت کوي دا عبارت دمخکنې کلام نه په طور داستثناء ده يعنې لايعرب المستثنى بحسب العوامل في الكلام الموجب في جميع الاوقات الا ان يستقيم المعنى ، يعنى په کلام موجب کې مستثنى اعراب دعامل مطابق نه وي په ټولو اوقاتو کې مگر چې کله معنى صحيح وي .

بان يكون: په دې عبارت سره شارح داستقامت د معنى دوه (۲) صورتونه بيانوي :

(۱) اول صورت دادې چې حکم دهغه قبيل نه وي چې دهغې اثبات په طريقې دعموم سره صحيح وي مثال لکه کل حيوان يحرک فکه الاسفل عند المضغ (الاتمساح) هر حيوان د شخوند وهلو په وخت کې خپل لاندې ژبې ته حرکت ورکوي مگر مگر مچهي نه ورکوي، په دې کې د تحريک فکه الاسفل عند المضغ حکم په طريقې دعموم سره دهر حيوان دپاره ثابت شو اودا صحيح دي .

(۲) او دويم صورت دادې چې يو داسې قرينه وموندلې شي چې په دې خبره دلالت کوي چې مستثنى منه نه مراد داسې بعض متعين افراد وي چې په هغې کې دننه دمستثنى دخول يقيني وي مثال لکه قرأت اليوم کذا (ماهره ورځ لوستل وکړه مگر په فلانى ورځ مې لوستل ونه کړل) دامعنى صحيح ده ځکه چې ظاهر ده چې دمتکلم مراد ددنيا ټولې ورځې نه دي بلکه هفته يا مياشت يا دکال ورځې مراد دي اوداممکن دي چې هغه هره ورځ لوستلي وي مگر يوه ورځ لوستلي نه وي .

د دوه سوالونو جوابات :

وَ لِقَائِهِ أَنْ يَقُولَ كَمَا لَا يَسْقِيهِ الْمَعْنَى عَلَى تَقْدِيرِ عُمُومِ الْمُسْتَثْنَى مِنْهُ فِي التَّوَجُّهِ
اودقائل دپاره جانزده چې وایي چې لکه څنګه نه صحيح کيږي معنى به تقدیر دعموم دمستثنى منه په موجب

فِي بَعْضِ الصُّورِ قَوْلًا لَا يَسْتَقِيمُ الْمَعْنَى عَلَى تَقْدِيرِ عُنُومِ الْمُسْتَعْتَلِ مِنْهُ فِي غَيْرِ الْمَوْجِبِ
 كِي به بعضي صورتونو كي يودير كله به صحيح كيري معني به تقدير عنوم دمستني منه په غيرد موجب كي
 اَيْضًا نَحْنُ مَا مَاتَ إِلَّا زَيْدٌ فَتَيَبَنِي أَنْ يُشْتَكَرَ فِي غَيْرِ الْمَوْجِبِ أَيْضًا إِسْتِقَامَةُ الْمَعْنَى
 همدارنگي لکه مامات الازيدونو مناسب ده چي شرط کړي شي به غير موجب كي همدارنگي صحيح کيدل معني
 وَ أَيْضًا لَا يَصِحُّ وَمِثْلُ قَوَاتٍ إِلَّا يَوْمَ كَذَا بَعْدَ تَخْصِيصِ الْيَوْمِ بِأَيَّامِ الْأُسْبُوعِ مَثَلًا فَيَجُوزُ
 او همدارنگي نه صحيح کيري به مثل د قرات الايوم کذا مگر پس د تخصیص د يوم په ايامو دهفتي پوري مثلاً جواز
 وَمِثْلُ هَذَا التَّخْصِيصِ فِي صَرِيحٍ إِلَّا زَيْدٌ بِأَنْ يُخَصَّصَ الْمُسْتَعْتَلُ مِنْهُ وَكُلٌّ وَاحِدٍ مِنْ جَمَاعَةٍ مَخْصُوصِينَ
 دي په شان ددي تخصیص په ضريفي الازيد كي چي خاص کړي شي مستني منه په هر يود فرد د جماعت مخصوصه
 إِذَا كَانَ هُنَاكَ قَرِينَةٌ دَالَّةٌ عَلَى أَنَّ قَوْلَ بَيْنَ هَاتَيْنِ الصُّورَتَيْنِ فِي كَوْنِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا جَائِزٌ
 پوري چي كله وي دلته قرينه داله نوشته فرق په ميسخ ددي دواړو صورتونو كي په كيدود هر يوددي دواړو كي جائز
 مَعَ الْقَرِينَةِ وَ عَقْدٌ جَائِزٌ بِذَوْنِهَا وَ أُجِيبَ بِأَنَّ الْمُتَعَبَّرَ هُوَ الْقَائِلُ وَ الْقَائِلُ فِي الْإِجَابِ عَدَمُ
 سره د قريني او غير جائزي په غير ددي نه اوجواب وړ كي شو چي معتبر هغه غالب دي او غالب به ايجاب كي عدم
 إِسْتِقَامَةُ الْمَعْنَى عَلَى الْعُنُومِ وَ فِي الثَّقَلِ عَكْسُهُ لِأَنَّ الْهَيَوَانَاتَ جَمِيعَ إِفْرَادِ الْجَنَسِ فِي الْإِثْقَاءِ
 صحت د معني دي په عموم باندې او په نفې كي په عكس ددي خكه اشتراك د تېولو افرادو د جنس سره په استفاـ
 تَعْلُقُ الْفِعْلِ بِهَا وَ مُخَالَفَةُ وَاحِدٍ إِيَّاهَا فِي ذَلِكَ وَمَا يَكُونُ وَ يَغْلِبُ وَ أَنَا الْهَيَوَانُهَا
 تعلق د فعل په دي پوري او مخالفت د يوددي نه په دي كي كوم چي كثير الوقوع او غالب وي او هر چي اشتراك ددي
 فِي تَعْلُقِ الْفِعْلِ بِهَا وَ مُخَالَفَةُ وَاحِدٍ إِيَّاهَا فِي ذَلِكَ فِيمَا يَقُولُ كَمَا فِي الْيَقَالِ الْمَذْكُورِ
 په تعلق د فعل كي په دي پوري او مخالفت د يوددي نه په دي كي نوهغه چي قليل الوقوع دي لکه په ذكر شوي مثال
 وَ بِأَنَّ الْقَوْلَ بَيْنَ قَوْلَيْ قَوَاتٍ إِلَّا يَوْمَ كَذَا وَ صَرِيحٍ إِلَّا زَيْدٌ لَمْ يَسْأَلْ إِلَّا يُلْهِمُ قَرِينَتَهُ دَالَّةٌ عَلَى
 كي او په دي طريقي چي فرق په مينځ د قول سنا قرات الايوم کذا و ضريفي الازيد كي مگر به ظهور د قريني دالي په
 بَعْضِ مَعْنَى مِنَ الْمُسْتَعْتَلِ مِنْهُ مَقْطُوعٌ دُخُولُهُ فِيهِ الْأَوَّلَ وَ عَدَمُ ظُهُورِهَا فِي الثَّانِي فَلَمْ
 بعضي معين دمستني منه چي مقطوع وي د دخول ددي په دي كي او عدم ظهور ددي په دويم مثال كي نو که خبر نه
 فَانْ فِي الثَّانِي أَيْضًا قَرِينَةٌ ظَاهِرَةٌ لِلدَّلَالَةِ عَلَى بَعْضِ مَعْنَى كَمَا إِذَا قِيلَ
 دالـري شي دويم مثال كي همدارنگي قرينه ظاهره چي دالب كوي به بعضي معين باندې لکه چي ويلي شي
 مَنْ ظَهَرَ مِنَ الْقَوْمِ أَيْ الْقَوْمِ الدَّخِلِ فِيهِمْ زَيْدٌ فَقُلْتُ صَرِيحٌ إِلَّا زَيْدٌ فَالظَّاهِرُ أَنَّ ذَلِكَ
 من ظاهره په هغه قوم چي داخل وي په دي كي به نوبته ووايي چي ضريفي الازيدو ظاهر داد چي دا

أَيْضًا مِمَّا يَسْتَقِيمُ فِيهِ التَّمَعُّ لَكِنَّ الْقَالِبَ عَدُمُ وَجْدَانٍ قَرِينَةُ كَذَلِكَ
 همدارنگې دهغه قیلي نه دي چې صحیح کیږي په دې کې معنی لکن غالب هغه عدم وجود د قریبې دې همدارنگې
 فِي التَّوَجُّبِ فَالْقَالِبُ فِيهِ عَدُمُ اسْتِقَامَةِ التَّمَعُّ
 په موجب کې نو غالب په دې کې هغه عدم صحت د معنی ده

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب د کافي دوه سوالونو جوابات ورکوي.

اغراض دجامی: ولقائل: دا د شرح عبارت دي په دې کې شارح دوه سوالونه را نقل کوي او ددې سوالونو جوابات ورکوي.

سوال (۱): لکه څنگه چې په کلام موجب کې مستثنی منه د عموم په تقدیر باندې بعضې صورتونو کې معنی نه صحیح کیږي مثال لکه ضربني الازید، همدارنگې په کلام غیر موجب کې هم د مستثنی منه په عموم تقدیر باندې بعضې صورتونو کې معنی نه صحیح کیږي مثال لکه ما مات الازید، ددې معنی صحیح نه ده لهذا لکه څنگه چې په کلام موجب کې د استقامت معنی شرط لږولې ده همدارنگې کلام غیر موجب کې هم استقامت معنی د شرط لږول په کار وو.

سوال (۲): د ایضاً سره دویم سوال را نقل کوي دا سوال قرات الایوم کذا او ضربني الازید باندې واردیږي قرات الایوم کذا دابه تر هغه وخته پورې صحیح نه وي کله چې یوم لره هفتي او میاشت او یاد کال دورڅو سره خاص نه شي او همدارنگې تخصیص په ضربني الازید کې هم جائز دي همدارنگې مستثنی منه لره یو مخصوص جماعت هر هر فرد سره خاص کړي شي کله چې په دې باندې څه قرینه دال وي مثلاً متکلم دیو کلي اوسیدونکي دي نو هغه د کلي ټول افراد لره خاص کړي دهغوي نه دزید استثناء کولو دپاره ضربني الازید وویل ممکن ده چې دده منشاء داوي چې ضربني اناس قرية الازید دامعنی صحیح ده نو په دې دواړو صورتونو کې په دې خبره کې څه فرق نشته دي که څه قرینه وموندلې شي نو جائز او که قرینه ونه وموندلې شي نو ناجائز دي.

واحبیب: په دې عبارت سره شارح د ذکر شوو دواړو سوالونو جوابات ورکوي.

داول سوال جواب: داوول سوال جواب دادې چې د احکامو په باب کې غالب او کثرت معتبرېږي او په کلام موجب کې مستثنی منه د عموم په صورت کې غالب استقامت معنی ده.

ځکه چې دجنس ټولو افرادو سره تعلق دفعل په انتفاء کې بعض باقي مخالف کیدل دا کثیر وي لیکن دجنس ټولو افرادو سره تعلق کې استقامت معنی دشرط لږولې ده اوپه کلام غیر موجب کې استقامت معنی دشرط نه ده لږولې

وبان الفرق: په دې عبارت سره شارح ددویم سوال جواب ورکوي قرأت الا یوم کذا اوضربني الازید کې فرق دظهور دقرینې اودعدم قرینې سره دي چې قرأت الا یوم کذا کې مستثنی منه کې بعضې افرادو باندې دلالت کولو والاقرینه ظاهر ده بعضې کې دمستثنی دخول یقیني دي او ضربني الازید کې داسې قرینه ظاهر نه ده

که په دریم مثال کې هم څه قرینه ظاهره شي کومه چې په مستثنی منه کې په بعضې معین باندې دلالت وکړي چې په هغې کې دمستثنی دخول یقیني وي مثلاً یو سړي تا ته ووايي چې من ضربک من القوم ، اوقوم داسې دي چې په هغې کې زید داخل دي نو ته ددې په جواب کې ووايي چې ضربني الازید نو ظاهره ده چې دلته معنی صحیح کیږي لیکن په کلام موجب کې داسې قرینه نه موندل اکثري دي ، ددې وجې نه په کلام موجب کې غالب عدم استقامت معنی ده .

په تیرې شوي قاعدې باندې تفریع :

وَمِنْ كَمِ آئٍ وَمِنْ أَجْلِ أَنَّ التَّفَرُّعَ لَا يَكُونُ فِي الْمَوْجِبِ إِلَّا أَنْ يَسْتَقِيمَ الْمَعْنَى لَمْ يَجُزْ
اوددې وجې نه یعنې ددې وجې نه چې مفرغ نه وي په موجب کې مګر که چیرته صحیح کیږي معنی نه دي جائزپه
وَعَلَى مَا زَالَ زَيْدٌ إِلَّا عَالِمًا إِذْ مَعْنَى مَا زَالَ كَبَتْ لِأَنَّ تَنَفُّ الثَّلَاثِ إِبْثَابَاتٌ فَيَكُونُ الْمَعْنَى كَبَتْ زَيْدٌ دَائِمًا عَلَى
شان دمازال زیدالعالماځکه چې معنی دمازال کبته ده ځکه نفي دثبتي اثبات دي نووي به معنی دثبتي زیددائماعل
جَمِيعِ الصِّفَاتِ إِلَّا عَلَى صِفَةِ الْعِلْمِ فَلَا يَسْتَقِيمُ وَ قَالَ الشَّارِحُ الرَّضِيُّ يُمَكِّنُ أَنْ يُحْتَمَلَ الصِّفَاتِ
جميع الصفات الاعل صفة العلم نودامعنی نه صحیح کیږي اوويلي شارح رضي چې ممکن ده چې حمل شي صفات
عَلَى مَا يُمَكِّنُ أَنْ يَكُونَ زَيْدٌ عَلَيْهَا مِمَّا لَا يَتَنَاقَضُ وَ يَسْتَقْبَلُ مِنْ جُمْلَتِهَا الْعِلْمُ
په هغه څه چې ممکن وي چې وي زید په دې باندې دهغه څه نه چې نه وي متضاد او مستثنی وي ددې جملې نه علم
أَوْ يُحْتَمَلُ ذَلِكَ عَلَى التَّبَالُغَةِ فِي تَنَفُّ صِفَةِ الْعِلْمِ كَأَنَّكَ قُلْتَ أَمْكَنُ أَنْ يَحْصَلَ فِيهِ
اوايحمل کړي شي دا په مبالغه باندې په نفي دصفت دعلم گويا چې ناولل چې ممکن دي چې حاصل شي به دې
جَمِيعِ الصِّفَاتِ إِلَّا صِفَةَ الْعِلْمِ وَ عَلَى التَّقْدِيرَيْنِ يَنْدِرُجُ فِي صُورَةِ الْإِسْتِقَامَةِ وَلَا
کې ټول صفات مګر صفت دعلم او بيا په دواړو تقديرونو درج کیږي په صورت دصحیح والي دمعنی کې اونه ددې دي

يُخْفَى عَنِ السُّقَاطِ أَنَّهُ يُمَكِّنُ بِمِثْلِ التَّأْوِيلَاتِ إِزْجَاعَ جَمِيعِ الْمَوَادِّ الإِجَابِيَّةِ عِنْدَ الإِسْتِثْنَاءِ
خفي په هڅا باندې چې ممکن دي په مثل د تاويلاتو کې راجع کول د ټولو موادو ايجابيو په وخت داستثناء کې
إِلَى صُورَةِ الإِسْتِقَامَةِ كَمَا يُقَالُ مَثَلًا فِي قَوْلِكَ صَرَبَنِي إِلَّا زَيْدُ الْمَرَادِ كُلُّ مَنْ
صورت د صحيح والي د معنی ته لکه څنگه چې وويلي شي مثلاً په قول ستا صرېني الا زيد کې چې مراد هغه څوک
يُقَصِّرُ مِنْهُ الصَّرْبُ مِنْ مَعَارِفِكَ أَوْ الْقَصُودُ مِنْهُ الْمُبَالَغَةُ فِي حُلُوِّ الْمُجْتَمِعِينَ عَلَى
دې چې متصور وي د هغوي نه وهل د پېژندلو څلکونه او يا مقصود ددې نه مبالغه ده په غلو د جمع شوو کې په
مَصْرُفِكَ
وهلو ستا باندې

خلاصه دمتن : ومن ثم سره شارح په مخکني قاعدې باندې د تفریع بیان کوي کلام موجب مفرع په هغه وخت کې وي کله چې معنی صحیح شي ددې وجې نه مازال زیدد الا عالماترکیب ناجائز دي ځکه چې د مازال معنی ده ماثبت ځکه چې مانافیه ده اوزال په معنی سره دي لهذا په دې کې هم نفی ده پس مازال زیدد الا عالماترکیب ده ثابت زیدد دائماً على جميع الصفات الا على صفة العلم یعنی زیدد ټولو صفاتو سره همیشه متصف شوي دي غیر د علم نه او ظاهره ده چې دامعنی صحیح نه ده ځکه چې ډیر صفات داسې دي چې متضاده وي چې دهغې جمع کیدل ناممکن دي نو معنی صحیح نه ده ځکه چې داترکیب هم نه صحیح کیږي .

اغراض دجامي : وقال الشارح : په دې عبارت سره شارح دجامي په مصنف باندې اعتراض کول دي

اعتراض : شیخ رضي ويلي دي چې دمصنف دعدم استقامت دمعنی دوچې نه مازال زیدد الا عالماترکه ناجائز کول صحیح نه دي ځکه چې ددې معنی صحیح کیدې شي ځکه چې ممکن ده چې دصفاتو نه مراد صفات غیر متضاده واخستي شي یا زیدد چې دکومو صفاتو سره متصف کیدل ممکن دي دهغې صفاتو نه متصف دعلم مستثنی کړي شي معنی به داسې چې زیدد ددې ټولو صفاتو سره متصف شو کومو صفاتو سره چې دهغه دپاره ممکن دي غیر دصفت دعلم نه یا هغه لره محمول کړي شي صفت دعلم دنفی په مبالغه باندې گویا هغه داسې وویل چې کیدې شي چې په زیدد کې دننه جمیع صفات حاصل شي برابره خبره ده که داصفات متضاده وي او یا غیر متضاده لیکن صفت دعلم موندل ناممکن دي اوس په دواړو تقدیرونو باندې معنی صحیح کېږي او د امثال صحیح کیږي

ولایخی: په دې عبارت سره شارح د ذکر شوي اعتراض جواب ورکوي

جواب: په دې مذکوره دوه (۲) تاویلونو سره د مثالونو صحیح کیدل مسلم دي لیکن که په دې ځای کې د داسې تاویلاتو نه کار واخستې شي نو بیا د کلام موجب یو مثال به داسې پاتې نه شي چې د هغې معنی صحیح نه وي بلکې جمع د موادو ایجابیو لره استثنا په وخت: استقامت صورت ته راجع کول ممکن دي.

مثلاً په ذکر شوي مثال کې یعنې هرېږي الا ږید دا معنی کېدی شي چې د متکلم مراد دادې چې خورمه خلک زما پیژندو والا دي په هغوي کې هر یو زده وېس یم غیر دزید نه یاد دې. مقصود د منکلم په وهلو کې جمع کیدو والا غلو کې مبالغه کول دي چې زما دو هلو دپاره ږیر زیات خلک جمع شو.

مستثنی په محل باندې حمل کول او بدل تړې جوړول:

وَ إِذَا تَعَدَّرَ الْبَدَلُ مَنْ حَيْثُ حَتَّى عَلَى الْفِعْلِ أَيْ عَلَى لَفْظِ الْمُسْتَثْنَى مِنْهُ فَعَلَّ
او کله چې متعدي بدي د حیثیت د حمل کولو نه په لفظ باندې یعنې په لفظ د مستثنی منه نوحمل کولې شي په

الْمَوْضِعِ أَيْ يُحْمَلُ عَلَى مَوْضِعِ الْمُسْتَثْنَى مِنْهُ لَا عَلَى لَفْظِهِ عَمَلًا بِالْمُخْتَارِ عَلَى قَدْرِ
محل باندې یعنې حمل کولې شي په محل د مستثنی منه باندې نه په لفظ ددې باندې په غوره مذهب په اندازه

الْإِمْكَانِ مِثْلَ مَا جَاءَ فِي مِنْ أَحَدٍ إِلَّا زَيْدٌ فَزَيْدٌ بَدَلُ مَرْفُوعٍ مَحْمُولٍ عَلَى مَوْضِعِ أَحَدٍ لَا مَجْزُورٌ مَحْمُولٌ
د امکان لکه ما جاء في من احد الا زيد فزيد بدل مرفوع دي او محمول دي - محل احده اونه دي مجرور چې محمول

عَلَى لَفْظِهِ وَ مِثْلَ لَا أَحَدٌ فِيهَا أَيْ فِي الدَّارِ إِلَّا عَزَّوْ قَعَزُوْ مَرْفُوعٌ مَحْمُولٌ عَلَى مَحَلِّ أَحَدٍ لَا عَلَى
وي په لفظ باندې اولکه لا احد فيها يعني في الدار الاعبر و نعيم مرفوع دي او حمل دي په محل د احده باندې نه په

لَفْظِهِ وَ مِثْلَ مَا زَيْدٌ شَيْ لَا يُغْنِي بِهْ أَيْ لَا يُغْنِي بِهْ فَكَيْفَ مَرْفُوعٌ مَحْمُولٌ عَلَى مَحَلِّ هَبْنَا
لفظ باندې اولکه ما زيد شيئاً الا به لا يغني به يعني لا يعتد به شئ مرفوع دي او محمول دي په محل د هبتا باندې

لَا مَحْمُولٌ مَحْمُولٌ عَلَى لَفْظِهِ وَ قَوْلُهُ لَا يُغْنِي بِهْ لَكُنْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الشَّخْصِ وَ عَلَى
اونه دي منصوب چې محمول شي په لفظ باندې او د اقول د منصب حي لا يغني به شته دي په ډير و نسو څو کي او

مَا وَقَعَ فِي بَغْنِيهَا فَهَوَ صِفَةٌ بِشَاءٍ اِسْتِثْنَى قِيلَ اِنَّمَا وَصَفَهُ
هغه څه چې واقع دی په معنی سحر کې د وصف دي: په دوش د مسی جاوېلي دي چې په تحقیر - د منصب

بِهْ لِنَمْلَا يَلْزَمُ اسْتِثْنَاءُ الشَّيْءِ مِنْ نَفْسِهِ وَ لَا يَخْفُو أَنَّهُ لَوْ
کړي شي نه به لا يغني به ددې ځی - چې لره نه سی استثناء - حمل نفس نه اونه دي وي خفي چې که خبر نه

جَعَلَ الْمُسْتَقْنَى مِنْهُ شَيْئًا آخَرَ مِنْ أَنْ يَزِيدَ عَلَيْهِ صِفَةً غَيْرَ الشَّيْئَةِ أَوْ لَا وَخَصَّ
 وگرخول سی مستثنی منه عام خبر ددی به چی زیادت وشی به دی باندی دصفت غیر ذخیر والی اویانه واحصای
 الْمُسْتَقْنَى بِمَا لَا يَزِيدُ عَلَيْهِ صِفَةً غَيْرَ الشَّيْئَةِ لَكَانَ أَكْثَرُ وَ أَلْكَفَ
 کره مستثنی به هغه خه سره چی زیاتوالی نه شی کیدی به دی باندی دصفت غیر ذخیر نووی به دایر ددقیقه اولطفیفه
 وَ إِنَّمَا تَعْدَرُ الْبَدَلُ عَلَى اللَّفْظِ فِي الصُّورَةِ الْأُولَى لِأَنَّ مِنَ الْإِسْتِغْرَاقِيَّةِ لَا تُرَادُّ
 اویه تحقیق سره متعذر دی بدل به لفظ کی په اولنی صورت کی خکه من استغراقیه دی چی زیاتوالی نه شی کیدی
 إِنَّمَا تَعْدَرُ الْإِثْبَاتِ أَيْ بَعْدَ مَا صَارَ الْكَلَامُ مُبْتِئًا لَا لِإِعْقَابِ النَّفْيِ بِأَنَّ
 به دی باندی اثباتا پس داثبات نه یعنی پس دهغه خه چی وگرخول شی کلام مثبت دوجی د ماتید ودفی په الاسره
 لِأَنَّهَا لِتَاكْيِيدِ النَّفْيِ وَ لَا تَنْفِي بَعْدَ الْإِعْقَابِ فَلَوْ أُبْدِلَ عَلَى اللَّفْظِ وَ قِيلَ
 خکه من دپاره دتاکید دفی دی اونفی نه ده پس د ماتید و نه نوکه چیرته بدل کری شی په لفظ باندی اووویل شی
 مَا جَاءَنِي مِنْ أَحَدٍ إِلَّا زَيْدٌ بِالْحَرْفِ لَكَانَ فِي قَوْلِهِ قَوْلُنَا جَاءَنِي مِنْ زَيْدٍ فَلَزِمَ زِيَادَةُ مِنْ
 چی ماچامنی من احد الا زید په جر سره نووی به دایه قوت ددی قول زمونر کی چی چامنی من زید نولزم شوزیادت دین
 فِي الْإِثْبَاتِ وَ ذَلِكَ غَيْرُ جَائِزٍ وَ فِي الصُّورَتَيْنِ الْأُخْرَتَيْنِ لِأَنَّهُ لَوْ أُبْدِلَ الْمُسْتَقْنَى عَلَى اللَّفْظِ وَقِيلَ
 په اثبات کی اودا غیر جائز دی اویه آخری صورتونو کی که چیرته بدل کری شی مستثنی به لفظ باندی اووویل شی
 لَا أَحَدٌ فِيهَا إِلَّا عَمْرٌ بِالنَّصْبِ لِأَنَّ فَتَحَتَهُ شَيْئُهُ بِالْحَرْفَةِ الْإِعْرَاقِيَّةِ لِأَنَّهَا حَصَلَتْ
 چی لاحد فیها الا عمر ایه نصب سره خکه چی فتحه ددی مشابه ده حرکت اعراییه سره خکه : احاصله شوی ده
 بِكَيْفَةٍ لَا قِيَمَ كَالنَّصْبِ الْحَاصِلِ بِالْعَامِلِ فَلَا بُدَّ جِيئَ مِنْ تَقْدِيرٍ لَا
 په کلمی دلاره نودایه شان دنصب دی چی حاصل وی په عامل سره ولایدی ده په دی وخت کی دمقدر کولودلانه
 حَقِيقَةً أَوْ حُكْمًا لِيَتِمَّ فِيهِ هَذَا الْعَمَلُ وَ كَذَا فِي قَوْلِهِ مَا زَيْدٌ شَيْئًا إِلَّا شَيْءٌ
 حقیقه اویا حکما ددی دپاره چی عمل وکری په بدل کی داعمل او همدارنگی به دی قول دقائل مازید هینا الاشی کی
 لَوْ حِيلَ الْمُسْتَقْنَى عَلَى لَفْظِ الْمُسْتَقْنَى مِنْهُ لَا بُدَّ جِيئَ مِنْ تَقْدِيرٍ مَا مَكَدَكَ
 که چیرته حمل کری شی مستثنی به لفظ دمستثنی منه باندی نولایدی ده په دی وخت کی دتقدیر دمانه همدارنگی
 لِيَتِمَّ فِيهِ وَ مَا وَ لَا لَا تَقْدَرَانِ لَا حَقِيقَةً إِذَا لَمْ يَكُنِ الْبَدَلُ إِلَّا بِتَكْرِيرِ
 ددی دپاره چی عمل وکری به دی کی اوماولایه نه شی دمقدر کولی نه حقیقه چی کله نه وی بدل مگر به تکرار د
 الْعَامِلِ وَ لَا حُكْمًا إِذَا اُلْتُفِي بِدُخُولِهِ عَلَى الْمُبْدَلِ مِنْهُ وَ اخْتِصَرَّ سَوَاءٌ
 عامل سره اونه حکما چی کله اکتفا وکری شی په دخول دعامل سره په مبدل منه باندی اومعتبر کری شی سرائت

حُكْمِهِ إِلَيْهِ فَإِنَّهُ فِي قُوَّةِ التَّقْدِيرِ خَالَ كَوْنَهُمَا عَامِلَتَيْنِ فِي الْمُسْتَقْنَى
 د حکم عامل طرف ته ځکه دا په قوت د تقدیر کې دی په حال کون د دې دواړو چې عاملین وي په هغه مستثنی کې
 الْمُخْتَوَّلُ عَلَى الْبَدَلِ بَعْدَهُ آتَى بَعْدَ الْإِثْبَاتِ يَغْنَى بَعْدَ مَا صَارَ الْكَلَامُ مُتِمًّا
 چې محمول وي په بدل باندې پس د دې نه یعنې پس د اثبات نه یعنې پس د هغه څه چې وگرځول شي کلام مثبت دوجې
 لِإِتِّقَاضِ النَّفْيِ بِأَلَّا لِأَنَّهَا آتَى مَا وَلَا عَيْلَتَا لِلنَّفْيِ وَ قَدْ انْتَقَضَ النَّفْيُ بِأَلَّا
 د ماتیدو د نفی په الا سره ځکه دا دواړه یعنې ماو لا د عمل کوي دپاره د نفی او په تحفیز سره ماته شوه نفی په الا
 وَ حَيْثُ تَعَذَّرَ فِي هَاتَيْنِ الصُّورَتَيْنِ الْبَدَلُ عَلَى اللَّفْظِ حُجِلَ عَلَى الْمَحَلِّ فَتَعَذَّرَ
 سره اوجې کله منعذري په دې دواړو صورتونو کې بدل په لفظ باندې نو محل کولې به شي په محل باندې نوعی
 مَرْفُوعٌ عَلَى أَنَّهُ مَحْمُولٌ عَلَى مَحَلِّ أَحَدٍ وَ هُوَ الرَّفْعُ بِالْإِبْتِدَاءِ وَ هُنَا مَرْفُوعٌ
 مرفوع دي بڼه په دې چې د امحمول دي په محل باندې او محل د ادهغه رفع ده دابتدا دوجې نه او هغه مرفوع دي
 عَلَى أَنَّهُ مَحْمُولٌ عَلَى مَحَلِّ هُنَا وَ هُوَ الرَّفْعُ بِالْخَبَرِيَّةِ.

بڼه په دې باندې چې د امحمول دي په محل د هیثا باندې او هغه رفع ده دوجې دخبریت نه

خلاصه دمتن : صاحب د کافيې وایي چې په کومو صورتونو کې بدل جوړول مختار دي که
 په دغه صورتونو کې مستثنی لره د مستثنی منه لفظ باندې محمول کول او بدل جوړول متعذر
 وي نو مستثنی منه محل باندې محمول کول او بدل به جوړولې شي مثال جاءني من احد الازيد
 په دې کې زيد مرفوع بدل دي او احد محل باندې محمول دي په دې لفظ باندې محمول شوی
 مجرور نه دي او مثل لا احد فيها الا عمرو په دې کې عمرو بدل دي د احد نه د ادهغه محل باندې
 محمول منصوب دي د دې لفظ باندې محمول شوي منصوب نه دي و ما زيد هينما الا هي لا يعياها
 په دې کې هي منصوب په اول هينما په لفظ باندې محمول نه دي بلکه مرفوع دي او مستثنی
 منه محل باندې محمول دي.

اغراض دجامي : لان من لاتراد بعد الاثبات : د دې ځای نه صاحب د کافيې په ذکر شوو درې
 (۳) مثالونو کې مستثنی لره په مستثنی منه لفظ باندې محمول کولو او بدل جوړول دمتعذر
 کيدو وجه بيانوي . په اول مثال کې بدل جوړول ځکه متعذر دي چې من استغراقه د اثبات نه
 وروستو زانده نه وي یعنې هغه کلمه چې د الا په ذریعې سره د نفی ماتیدو په وجې سره مثبت
 جوړ شي په دې کې من زانده نه وي ځکه چې من استغراقه د نفی تاکید دپاره راځي او د الا په

دریعه دنفی ماتیدو نه وروستو نفی باقی نه پاتی کیږي ، که په اولني مثال کې مستثنی لره دمستثنی منه په لفظ باندې محمول شي اوبدل جوړ کړي شي اوداسې وویلي شي چې ما جامې من احد الا زید نو دابه جامې من زید په وخت کې به وي ځکه چې بدل تکرار دعامل په حکم کې وي یعنې بدل اومبدل منه دواړو عامل یو دي ځکه چې دلته دمبدل منه عامل من دي لهذا دبدل عامل به هم من شي نو عبارت به داسې شي چې جامې من زید نو مثبت کلام کې دمن زیادت لازم راځي اودا ناجائز دي

وفي الصورتین : په دویم اودریم مثال کې مستثنی لره دمستثنی منه په لفظ باندې محمول کول بدل جوړول ځکه متعذر دي که په دویم مثال کې مستثنی لره دمستثنی منه لفظ باندې محمول شي اوبدل جوړ کړي شي اوداسې وویلي شي چې لا احد فیها الا عمرو نو په دې وخت کې لا لره حقیقه یا حکماً مقدر منل ضروري دي چې لا په دې کې عمل وکړي حقیقه په دې وخت کې کله چې بدل تکرار دعامل په حکم کې وي یعنې دې لره تکرار نه په غیر بدل جوړول جائز نه دي لکه څنگه چې دبعضي نحویانو مذهب دي اوحکماً هغه وخت چې کله مبدل منه باندې د عامل ددخول سره اکتفاء وکړي شي اوبدل طرف ته دهغه حکم دسرایت اعتبار وکړي شي همدارنگې که په دریم مثال کې لفظ باندې محمول شي اوبدل جوړ کړي شي اوداسې وویلي شي چې ما زید هیئاً الا هیئاً نو ددې نه مخکې ما زانده کول ضروري دي حقیقه یا حکماً ځکه چې په دې کې عمل وشي حقیقه په هغه وخت کې چې کله بدل دتکرار دعامل په حکم کې وي او حکماً په هغه وخت کې چې کله مبدل منه دعامل ددخول سره اکتفاء وشي اوبدل طرف ته دهغه حکم دسرایت اعتبار وکړي شي حالانکه ما او لا داثبات نه وروستو عامل مقدر کیدې نه شي ځکه چې دادواړه معنی دنفی دوجې نه عمل کوي اونفې دالا دوجې نه ماته شوه نوپه دې صورتونو کې مستثنی لره دمستثنی منه په محل باندې به محمول شي اوبدل به جوړ شي ځکه چې په لفظ باندې محمول کول اوبدل جوړول متعذر دي لهذا په دویم مثال کې عمرو به مرفوع وي په دې بناء باندې چې هغه په محل باندې محمول دي اودهغه محل رفع دي په دې بناء باندې چې هغه مبتدا دي اودریم مثال کې هې مرفوع دي ځکه چې هغه هیئاً په محل باندې محمول دي اوهغه په محل درفع کې دي په دې بناء چې هغه خبر دي .

ومن ثم جاز : په دې عبارت سره شارح په ماقبل باندې دتفریع بیان کوي ځکه چې دلېس عمل د

فعليت په وجې سره وي نه دغې دمعنی په وجې سره او ماو لا عمل معنی دغې دوجې سره وي ددې وجې نه لیس زید الا قائماً ترکیب جائز دي اگرچې دلیس نفی د الا دوجې نه ماته شوي ده لیکن دهغه عمل دفعليت دوجې نه دي او هغه باقي دي لهذا لیس په قائماً کې عمل کولې شي او قائماً ته دخبریت په بناء نصب ورکولې شي او مازید الا قائماً والتركيب جائز نه دي ځکه چې د ماعمل دغې د وجې څخه دي اونفې د الا دوجې نه ماته شوه لهذا ما په قائماً کې عمل نه شي کولې او دې نه دخبریت په بناء نصب نه شي ورکولې ځکه چې دا ممتنع دي

من حیث: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: اذا تعذر البذل کې ځل لره دتعذر صله جوړول صحیح نه دي ځکه چې دتعذر صله به راځي ځل نه راځي.

جواب: ځل دتعذر صله نه ده بلکې داد محذوف صله ده چې حمل دي من حیث جمله سره یې دې طرف ته یې اشاره وکړه

ای لفظ المستثنی منه: په دې عبارت سره شارح اشاره کوي چې په اللفظ کې الف لام دمضاف الیه په عوض کې دي چې مستثنی منه دي

ای یحمل علی: په دې عبارت سره شارح دعلی الموضع متعلق بیانوي چې ددې متعلق محذوف دي چې یحمل دي ، یادا جواب دي دسوال مقدر

سوال: اذا تعذر شرط او فعل الموضع جزا ده حالانکه دجزاء جمله کیدل ضروري دي فعل الموضع جمله نه ده .

جواب: علی الموضع جار مجرور دیحمل محذوف متعلق دي اودا جمله جزاء ده

ای علی موضع المستثنی منه: المستثنی منه لره یې مقدر کړو او شارح دجامي وایي چې په الموضع بـي الف لام دمضاف الیه په عوض کې دي

لا عن لفظه: په دې عبارت سره شارح اشاره کړه چې فعل الموضع قید احترازي دي په دې سره په لفظ باندې دحمل نه احتراز دي .

مثلاً ما جاءني من احد الا زید: په دې عبارت سره شارح دمثالونو وضاحت کوي

عملاً: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: کله چې مستثنیٰ دمستثنیٰ منه په لفظ باندې حمل کول متعذر دي نو مناسب ده چې

دې لره منصوب علی الاستثناء ولوستلې شي

جواب: مستثنیٰ لره دمستثنیٰ منه په محل باندې محمول کول او بدل ترې ځکه جوړ کړي شو

چې بقدر الامکان په مختار باندې عمل وشي ځکه چې بدل جوړول مختار او غوره دي.

ای لایعتد: په دې عبارت سره شارح د لایعباً معنی بیانوي.

وقوله: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: دمصنف مقصد تعذر بدل عن لفظ المستثنیٰ منه مثال پیش کول دي اودا مقصد په ما

زید هیئاً الا شی سره هه حاصلیري نود لایعباً به اضافه یې ولې وکړه ؟

جواب: لایعباً به په دیرو نسخو کې نشته دي نو په دې باندې څه اشکال نشته دي او په کومو

نسخو کې چې واقع دي نوبه هغې کې هغه د شی صفت دي چې مستثنیٰ دي اوداصفت یې ځکه

راوړو چې استثناء الشئ عن نفسه والاخرابي لزم رانه شي بلکه استثناء الخاص عن العام راشي

کومه چې په کلام د عربو کې شائع دي

ولایخی: په دې عبارت سره شارح په قول القائل وانما وصفه باندې اعتراض کوي.

اعتراض: اعتراض دادې چې ددې صفت داضافې نه په غیر هم دا مثال صحیح کیدې شي

بلکه هغه صورت زیات قوي او دقیق دي هغه صورت دادې چې مستثنیٰ منه لره داسې شی

جوړ کړي شي چې ددې نه عام وي چې په دې باندې د شی کیدو نه غیر څه بل صفت مثلاً عظیم

یا حلیم یا علیم یا شریف کیدل زیات کړي شي اویانه اومستثنیٰ لره داسې شی سره خاص کړي

شي چې په هغه باندې د شی کیدو نه غیر بل صفت زائد نه وي نو اوس استثناء الشئ عن نفسه والا

خرابي لزم نه راځي بلکه استثناء الخاص عن العام به لزم راځي اولایعباً به دقید اضافه حاجت

هم نه راځي دا صورت دقیق ځکه دي چې په دې کې زیات تامل او توجه ته ضرورت راځي او

لطیف ځکه دي چې په دې کې د لایعباً به دصفت داضافه کولو ضرورت نه راځي.

وانما تعذر البدل: په دې عبارت سره شارح دیو وهم ازاله کوي.

وهم: وهم داوو چې کیدې شي چې لان من ددریم مثال دلیل وي ځکه چې دغه اقرب دي نو

شارح دا و هم په وائنا تعذر سره ختم کړو چې دا داول مثال دليل دي ددرېم مثال دليل نه دي

من الاستغراقية: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: دا قاعده منقوضه اوماته ده په قد کان من مطر سره ځکه چې دا کلام مثبت دي او په دې

کې من موجود دي

جواب: دلته دمن نه مراد من استغراقيه دي په ذکر شوي مثال کې من استغراقيه نه دي بلکه

من زانده دي

ای بعد ما: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: ما جاء في من احد الازيد دا کلام منفي دي مثبت نه دي نو دا تعليل ددې سره څنگ

موافق شو؟

جواب: دلته داثبات نه مراد اثبات ابتدائي نه دي بلکه اثبات انتهايي مراد دي او په ذکر

شوي مثال کې ابتداء دا اعتبار سره اگر که منفي دي ليکن انتهاء په اعتبار سره مثبت دي لهذا

تعليل صحيح دي

يو اعتراض او دهغي جواب:

قَانَ فُلْكَ لِأَحَدٍ فِي هَذَا الْيَمَالِ مَحَلَّانِ مِنَ الْإِعْرَابِ مَحَلٌّ قَرِيبٌ هُوَ نَصْبُهُ

که ته چيرته اعتراض وکړي چې دا حد دپاره په دې مثال کې دوه محله دي دا عراب يومحل قريب دي هغه نصب

بِكَتَّةٍ لَا وَ مَحَلٌّ بَعِيدٌ وَ هُوَ رَفَعُهُ بِالْإِبْتِدَاءِ قَلِيلَةً اَعْلَوْذَا حَمَلَهُ عَلَى مَحَلِّهِ

دي په کلمې داسره اويل محل بعيد دي او هغه رفع ده په ابتدا سره نولي معتبر کړو ونحويانو حمل ددي په محل

الْبَعِيدِ لَا الْقَرِيبُ فُلْكَ لِأَنَّ مَحَلَّهُ الْقَرِيبَ إِنَّمَا لِعَمَلٍ لَا فِيهِو بِمَقْعَى النَّفْيِ وَ

بعيد باندې نه په قريب باندې نومونړو او يوچې محل قريب دا دپاره دعمل دلادي په دې کې په معنى دغې سره او

قَدْ اِنْتَقَضَ بِهِ إِلَّا بِخِلَافِ مَحَلِّهِ الْبَعِيدِ فَإِنَّهُ لَا دَخَلَ لِعَمَلٍ لَا فِيهِو بِخِلَافِ لَيْسَ

په تحقيق سره مات شوبه الاسره په خلاف دمحل بعيد ځکه نشته دخل دعمل دلادي په دې کې په خلاف دليس

زَيْدٌ هَيِّئًا إِلَّا هَيِّئًا مَعَ أَنَّهُ اِنْتَقَضَ النَّفْيُ فِيهِو أَيْضًا بِهِ إِلَّا لِأَنَّهَا أَيْ لَيْسَ عَلَيْكَ

زيد هيئًا الا هيئًا سره ددې چې ماته شوې ده غې په دې کې همدارنگې په الاسره ځکه چې دا يعنې نه دي چې عمل

لِلْفَعْلِيَّةِ لَا لِلنَّفْيِ فَلَا أَكْزَرُ فِيهَا لِنَقْضِ مَقْعَى النَّفْيِ فِي عَمَلِهَا لِنَقْضِ

وکړي دپاره د فعليت نه دغې دپاره نو نشته څه اثر په دې کې د ماتيدو د معنى دغې په عمل ددې کې دپاره دغې

الْأَمْرِ الْعَامِلَةِ مِنْ أَمْرٍ لَيْسَ لِأَجْلِهِ أَمْرٌ لِأَجْلِ ذَلِكَ الْأَمْرِ وَهُوَ الْفِعْلِيَّةُ وَمِنْ كُنْ أَمْرٌ وَمِنْ أَجَلٍ
 د امر عامله یعنی لیس د دې نه یعنې د دې امر او هغه فعلیت دې او د دې وجې نه یعنې د دې وجې نه
 أَنْ عَمَلٌ لَيْسَ لِلْفِعْلِيَّةِ لَا لِلنَّفْيِ وَعَمَلٌ مَا وَلَا بِالْعَكْسِ جَاءَ لَيْسَ زَيْدٌ إِلَّا قَائِمًا بِإِغْتَالٍ
 چې عمل دلېس دپاره د فعلیت دې نه دپاره د نفی او عمل د ماو لا بالعکس دي نو جائز دي لیس زید الا قائم په عمل
 لَيْسَ فِي قَائِمًا وَ إِنْ انْتَقَضَ نَفْيُهَا بِإِلَّا لِبَقَاءِ فِعْلِيَّتِهَا وَامْتِنَاعَ مَا زَيْدٌ إِلَّا قَائِمًا
 کولو دلېس په قائم کې او که چیرته ماته شي نفی په الاسره دپاره د بقاء د فعلیت د دې او ممتنع دي مازید الا قائم په
 بِإِغْتَالٍ مَا فِي قَائِمًا لِأَنَّ عَمَلَهَا فِيهِ إِنَّمَا هُوَ لِلنَّفْيِ وَكَلِمَةُ انْتَقَضَ بِإِلَّا
 عمل وړ کولو د ماته قائم کې ځکه عمل د دې په دې کې دادي دپاره د نفی او د امارات شوبه الاسره.

خلاصه دمتن: فان قلت سره شارح یو اعتراض نقل کوي او په قلت سره د دې اعتراض جواب

ورکوي

اغراض دجامي: فان قلت: په دې عبارت سره شارح یو اعتراض نقل کوي او په قلت سره

د دې جواب ورکوي

اعتراض: په لا احد فیها الامر وکې د احد دوه، (۲)، محله دي: (۱)، محلّ تریب او هغه نصب

دي د کلمې د لا دوجې نه. (۲)، محل بعید او هغه رفع ده د ابتداء دوجې نه د دې څه وجه ده چې
 عمرو لره د احد په محل بعید باندې محمول شو او مرفوع ولوستلي شو په محل قریب باندې
 محمول شو خو منصوب ولوستلي نه شو.

جواب: د دې محل قریب کې د لا اثر او د دغه عمل دخل دي او د لا عمل معنی د نفی دوجې نه

کیږي او نفی خو د لا دوجې نه ماته شوه په خلاف د محل بعید چې په دې کې د لا عمل څه دخل
 نشته دي او هغه د عامل معنوي د ابتداء دوجې نه مرفوع دي د دې وجې نه د محل بعید اعتبار
 یې وکړه په خلاف دلېس زید هیماً الا هیماً په دې کې مستثنی لره د مستثنی منه لفظ باندې
 محمول کول او بدل جوړول جائز دي باوجود د دې په دې کې هم نفی د لا دوجې نه ماته شوه دا
 جائز ځکه وي چې لیس د فعلیت دوجې نه عمل کوي معنی د نفی دوجې نه. نه لهذا د نفی د
 ماتیدو دوجې نه دهغه په عمل کې څه اثر نه پریوځي ځکه چې دهغه عمل د فعلیت دوجې نه
 دي او هغه باقي دي.

ومن ثم ای ومن اجل: په دې عبارت سره شارح په ماقبل باندې د تفریع بیان کوي چې د دې

تفريع حاصل دادې چې دليس عمل دفعليست: دوجې نه وي دتفي دوجې نه، نه وي ددې وجې نه لیس زیداً قائماً ویل جائز دي اگرکه د ال: دوجې نه معنی دتفي منقوض شوي ده لیکن دليس فعلیت باقي دي ددې وجې نه دهغه عمل هم باقي دي خکه چې لیس قائماً لره بناء بر خبریت نصب ورکولې شي مازید الا قائماً ویل جائز نه دي خکه چې دما ولا عمل معنی دتفي دوجې نه وو او د ال د وجې نه معنی دتفي ماته شوي ده لهذا دا قائماً ته بناء بر خبریت نصب نه شي ورکولې

دمستثنی داعراب دڅلورم قسم ذکر:

وَالْمُسْتَثْنَى مَخْفُوضٌ أَيْ مَجْرُوزٌ بَعْدَ غَيْرِهِ وَ سَوَى الْكُسْرِ الَّتِي أَوْ بِأَيِّ ضَمٍّ سَرَدَ سَرَدَ دَالْفِ مَقْصُورَةٌ
او مستثنی مخفوض یعنی مجرور وي پس دغیر اودسوی نه په کسری دسین اویا په ضمی سره دالف مقصوره
وَسَوَاءٌ يَفْتَحُ السَّيْنُ وَ كَسْرُهَا مَعَ التَّيِّ لِكُونِهِ مُضَافًا إِلَيْهِ وَ بَعْدَ
اوبرا برده خبره ده چې په فتحی دسین سره وي اوکه په کسری سره، سره دمد دوجې د کسره مضاف الیه او پس د
حَاشَا فِي الْأَكْثَرِ لِكُونِهَا حَرْفٌ جَزْ فِي الْأَكْثَرِ إِسْتِعْمَالَهُمْ وَ أَجَازَ بَعْضُهُمُ النَّصَبَ بِهَا
حاشانه په اکثر کې دوجې دکیدونه حرف جریه اکثر استعمال کې اوجانز کې بعضې نحو یانو نصب په دې سره
عَلِ أَنَّهَا فِعْلٌ مُتَعَدٍ قَاعِلُهُ مُضَرَّوٌ وَ مَعْنَاهَا تَنْبِيْهُهُ الْمُسْتَثْنَى عَمَّا نُسِبَ
چې دافعل متعدي دي اوفاعل ددې مضمردی اومعنی ددې بري کول دمستثنی دي دهغه څه نه چې مسوب
إِلَى الْمُسْتَثْنَى مِنْهُ نَحْوُ ضَرَبَ الْقَوْمَ عَمَرُوا حَاشَا زَيْدًا أَيْ بَرَأَهُ اللَّهُ عَنْ ضَرْبٍ عَمَرُوا.
شوي مستثنی منه طرف ته لکه ضرب القوم عمروا حاشا زیداً یعنی خلاص کړوالله هغه دوهلود عمرو نه.

خلاصه دمتن: ددې ځای نه دمستثنی داعراب دڅلورم قسم بیان دي چې هغه مستثنی چې

غیر، سواء، اودسواء نه وروستو واقع وي نودابه مجرور وي اود حاشانه وروستو هم په اکثر استعمال کې مجرور وي

اغراض دجامي: المستثنی: په دې عبارت سره شارح دغیر مشهور تفسیر په مشهور سره کوي.

مجرور: په دې عبارت سره شارح بیان دمعنی کوي چې دمخفوض معنی مجرور ده
مع القیصر: په دې عبارت سره شارح بیان داعراب کوي یعنی سوی الف مقصوره سره دي په دې کې دوه، ۲، لغتونه جابر دي ۱، دسین ضمه ۲، دسین فتحه

لکونه مضافاً الیه: په دې عبارت سره شارح د سوي او سواء نه ورسره مستثنی مجرور کیدو وجه بیانوي ددې نه وروستو مستثنی خکه مجرور وي چې مستثنی ددې مضاف الیه وي او مضاف الیه مجرور وي

لکونه: په دې عبارت سره شارح د حاشانه وروسته په اکثر استعمال کې د مستثنی مجرور کیدو وجه بیانوي د حاشانه وروستو مستثنی خکه مجرور وي چې په اکثر استعمال کې حاشا حرف جر دي لهذا ددې نه وروستو واقع کیدو والا اسم به مجرور وي

واجاز: په دې عبارت سره شارح د اکثر مقابل بیانوي چې بعضې نحویان د حاشانه وروستو نصب جائز کوي په دې بناء چې حاشا فعل متعدي دي ددې فاعل ضمير دي او ددې معنی مستثنی لره دداسې شی بري کوي کوم چې مستثنی منه طرف ته منسوب دي مثلاً ضرب القوم عمرو احاشا زيد ددې معنی ده الله تعالی زيد لره د عمرو وهلو نه بري او خلاص کړو

۱۰ اعراب غیر بیان:

وَإِعْرَابٌ عَلَيْهِ فِيهِ أَىِ الِاسْتِثْنَاءِ دُونَ الصِّفَةِ إِذْ هُوَ جِيئَ بِهِ يُعْرَبُ بِإِعْرَابِ مَوْصُوفِهِ	او اعراب غیر په دې کې یعنې په استثناء کې نه په صفت کې خکه په دې وخت کې معرب وي په اعراب موصوف
كَإِعْرَابِ الْمُسْتَعْنَى بِإِلَّا عَلَى التَّفْصِيلِ الْمَذْكُورِ فِيمَا سَبَقَ فَكَانَتْ لَنَا الْحِجْرُ بِهِ	سره لکه اعراب مستثنی په الا سره په هغه تفصیل سره چې ذکر شوي مخکې نوگويای چې هر کله مجرور شوی په دې
الْمُسْتَعْنَى بِالإِضَافَةِ انْتَقَلَ شَوَاعِرُ دَدِي غَيْرَ طَرَفٍ يَعْني كَلِمَةً غَيْرَ بِه اصل كَيْ صِفَتِي چې دلالت	سره مستثنی په اضافت سره نوم منتقل شواعر ددې غیر طرف ته یعنې کلمه غیر په اصل کې صفت دي چې دلالت
عَلَى ذَاتِ مَبْنٍ بَانَدِي بِه اعتبار د قیام د معنی د مغایره په دې سره نواصل په دې کې دادې چې واقع وي صفت	کوي په ذات مبني باندې په اعتبار د قیام د معنی د مغایره په دې سره نواصل په دې کې دادې چې واقع وي صفت
كَمَا تَقُولُ جَاءَ فِي رَجُلٍ غَيْرُ زَيْدٍ وَاسْتِغْنَاءُهَا عَلَى هَذَا الْوَجْهِ كَمَا فِي كَلَامِ الْعَرَبِ لِكُنْهَا	لکه څنګه چې تاسو وايي جاء في رجل غير زيد واستعمال ددې په دې طريقې باندې دیر دي په کلام د عربو کې لکن
حُكْمٌ عَلَى إِلَّا وَاسْتِغْنَاءُهَا فِي الْإِسْتِثْنَاءِ عَلَى خِلَافِ الْأَصْلِ وَذَلِكَ	داحمل کړې شوي دي په الا باندې او استعمال شوي دي په شان ددې په استثناء کې په خلاف اصل او ددې د
لِإِسْتِغْنَاءِ كُلِّ مِنْهُمَا فِي مَغَايِرَةٍ مَا بَعْدَهُ لَنَا قَبْلَهُ كَمَا حُكِمَتْ إِلَّا عَلَيْهَا أُنْ	اشتراک د هر یو ددې دوام و نه په مغایرت د ما بعد ددې د مقابل د پار د لکه څنګه چې حمل شوي الا په دې باندې یعنې

عَنْ كَيْفٍ غَيْرٍ فِي الصِّفَةِ لَكِنْ لَا تُحْمَلُ إِلَّا عَلَيْهَا فِي الصِّفَةِ غَالِبًا إِلَّا إِذَا كَانَتْ
 بِه كَلِمَةً غَيْرَ بَانِدِي بِه صِفَتِ كَيْ لِيَكُنْ دَانَهُ شَيْ حَمَلُ كَوْلِي مَكْرِيهِ دِي بَانْدِي بِه صِفَتِ كَيْ غَالِبًا مَكْرِيهِ كَلِمَةً
 أَيْ إِلَّا تَابِعَةً لِبَعْضِ أَيْ وَاقِعَةً بَعْدَ مُتَعَدِّ قَوَّجَتْ أَنْ يَكُونَ مَوْصُوفُهَا مَذْكُورًا لَا مُقَدَّرًا كَمَا قَدْ
 يَعْنِي الْإِتَابِعَ دِبَارَهُ دَجْمَ يَعْنِي وَاقِعَ وَيُپَسِّدُ مُتَعَدِّ نَوَاجِبَ دِي چي وَي مَوْصُوفِ دَدِي مَذْكُورَنَه مَقْدَرُ لَكِه خُنگِه
 يَكُونُ مُقَدَّرًا فِي غَيْرِهِ مِثْلُ جَاءَ فِي غَيْرِ زَيْدٍ وَ بَعْدَ مَا كَانَ مَذْكُورًا يَكُونُ مُتَعَدِّ لِيُؤَاوِئُ
 چي وَي مَقْدَرِ بِه عِبَرِ كَيْ لَكِه جَاءَ فِي غَيْرِ زَيْدٍ اَوْ پَسِ دِهغه نَه چي وَي مَذْكُورِ نَوِي بِه مُتَعَدِّ دَدِي دِبَارَهُ چي مُوَافِقِ شَيْ
 خَالِهَا صِفَةً خَالِهَا أَدَاةُ الْإِسْتِثْنَاءِ إِذْ لَا بُدَّ لَهَا فِي الْإِسْتِثْنَاءِ مِنْ
 حَالِ دَدِي دَصِفَتِ سِرِّ بِه هُغِه حَالِ كَيْ چي هُغِه دَحَرْفِ اسْتِثْنَاءِ دِبَارَهُ وَي خُكِه چي شِشْتَه دِي خِلَاصِي بِه اسْتِثْنَاءِ كِي
 مُسْتَقْبَلُ مِنْهُ مُتَعَدِّ فَلَا تَقُولُ فِي الصِّفَةِ جَاءَ فِي رَجُلٍ إِلَّا زَيْدٌ وَ الْمَتَعَدُّ أَعْمٌ مِنْ أَنْ يَكُونَ جَمْعًا لَفْظًا كَرَجُلٍ
 دِمُسْتَشِي مِنْهُ مُتَعَدِّ نَه نَوْتَه نَه شَيْ وَيْلِي بِه صِفَتِ كَيْ جَاءَ فِي رَجُلٍ الْاَزِيدِ اَوْ مُتَعَدِّ عَامِ دِي چي وَي جَمْعِ لَفْظًا لَكِه رَجُلِ
 أَوْ تَقْدِيرًا كَقَوْمٍ وَرَهِطٍ وَأَنْ يَكُونَ مُتَعَدِّ قَدْ خَلَّ فِيهِ نَحْوُ مَا جَاءَ فِي رَجُلَانِ إِلَّا زَيْدٌ مُتَكَوِّرٌ أَيْ مُتَكَوِّرٌ
 اَوْ اَيَاتَقْدِرُ لَكِه قَوْمِ اَوْ رَهْطِ اَوْ اَيَاوِي تَشْبِيهِ نَوَاحِلِ شُوِيهِ دِي كِي دَامِثَالِ چي مَا جَاءَ فِي رَجُلَانِ الْاَزِيدِ مَنكَوَرِ يَعْنِي مَنكَوَرِ وَي
 لَا يُعَرِّفُ بِالْأَمْرِ حَيْثُ يُزَادُ بِهِ الْعَهْدُ أَوْ الْإِسْتِغْرَاقُ فَيُعْلَمُ
 چي نَه وَي مَعْرِفَه بِه لَامِ سِرِّ بِه دَاسِي شَانِ چي ارَادَه كَوْلِي شَيْ بِه دِي سِرِّ عَهْدِ خَارِجِي اَوْ اَيَا اسْتِغْرَاقِي نَو مَعْلُومِ شُو
 التَّنَائُلُ عَلَى تَقْدِيرِ الْإِسْتِغْرَاقِ وَ عَلَى تَقْدِيرِ أَنْ يُشَارِبَهُ إِلَى جَمَاعَةٍ يَكُونُ زَيْدٌ مِنْهُمْ
 شَمُولِ بِه تَقْدِيرِ اسْتِغْرَاقِ كِي اَوْ بِه تَقْدِيرِ دَدِي چي اِشَارَه وَ كَرِي شَيْ بِه دِي سِرِّ بِه جَمَاعَتِ تَه چي وَي زَيْدِ دَدِي نَه
 فَلَا يَتَعَدُّ الْإِسْتِثْنَاءُ التَّصْيِيلُ أَوْ عَدَمُ التَّنَائُلِ قَطْعًا عَلَى تَقْدِيرِ أَنْ يُشَارِبَهُ إِلَى جَمَاعَةٍ
 دَدِي نَه نَوْتَه دِهغه مُتَعَدِّ اسْتِثْنَاءِ مُتَصِلِ اَوْ عَدَمِ شَمُولِ قَطْعًا بِه دِي تَقْدِيرِ چي اِشَارَه وَ كَرِي شَيْ بِه دِي سِرِّ بِه جَمَاعَتِ تَه
 لَمْ يَكُنْ زَيْدٌ مِنْهُمْ فَلَا يَتَعَدُّ الْمُنْقَطِعُ غَيْرَ مَحْضُورٍ وَ الْمَحْضُورُ كَوَعَانِ إِنَّمَا الْجِنْسُ الْمُسْتَفْرَقُ نَحْوُ
 چي نَه وَي زَيْدِ دَدِي نَه نَوْتَه دِي مُتَعَدِّ مُنْقَطِعِ غَيْرِ مَحْضُورِ اَوْ مَحْضُورِ بِه دَوَه قِسْمَه دِي يَادِ جِنْسِ مُسْتَفْرَقِ دِبَارَهُ لَكِه
 مَا جَاءَ فِي رَجُلٍ أَوْ رَجَالٍ أَوْ بَعْضٍ مِنْهُ مَغْلُومُ الْعَدَدِ نَحْوُ لَهُ عَلَيَّ عَشْرَةٌ دَرَاهِمٍ أَوْ عِشْرُونَ وَ إِنَّمَا الْهَرُوطُ
 مَا جَاءَ فِي رَجُلٍ اَوْ رَجَالِ اَوْ اَيَا بَعْضِي دَدِي نَه مَعْلُومِ الْعَدَدِ لَكِه عَلَيَّ عَشْرَةٌ دَرَاهِمٍ اَوْ عِشْرُونَ اَوْ بِه تَحْقِيقِ سِرِّ شَرْطِ كَرِ
 أَنْ يَكُونَ غَيْرُ مَحْضُورٍ لِأَنَّهُ إِنْ كَانَ مَحْضُورًا عَلَى أَحَدِ الْوُجْهِينِ وَجِبَ دُخُولُ مَا بَعْدَ إِلَّا فِيهِ
 چي نَه مَحْضُورِ خُكِه كِه جِيرِ تَه مَحْضُورِ بِه يُوَدَدِي دَوَاهِ وَ رَجُوه نَوَاجِبِ دِي دُحُولِ دِهغه اَبَدِ دِي كِي
 فَلَا يَتَعَدُّ الْإِسْتِثْنَاءُ نَحْوُ كُلِّ رَجُلٍ إِلَّا زَيْدًا جَاءَ فِي وَ لَهُ عَلَيَّ عَشْرَةٌ إِلَّا وَهْمًا وَ إِنَّمَا يُصَارُ عِنْدَ وَجُودِ
 نَوْتَه دِهغه اسْتِثْنَاءِ لَكِه كُلِّ رَجُلٍ الْاَزِيدِ جَاءَ فِي وَ لَهُ عَلَيَّ عَشْرَةٌ اَلَا دِهغه اَوْ بِه تَحْقِيقِ سِرِّ بِه وَخْتِ دُو جُودِ

هَذِهِ الشَّرَاطُ إِلَى حَيْثُ إِلَّا عَلَى غَيْرٍ لِيَتَعَذَّرَ الِاسْتِثْنَاءُ عِنْدَ وَجُودِهَا فَيُضْطَرُّ إِلَى حَيْثُهَا
 ددې شرائطو کې د حمل کولو د لار په غېر باندې د وچې د تعدد د استثناء په وخت د وجود ددې کې نومحور پرې حمل
 عَلَى غَيْرٍ وَ إِنَّمَا قُلْنَا فِي صَدْرِ هَذَا الْكَلَامِ إِنَّ إِلَّا لَا تُحْتَلُ عَلَى الصِّفَةِ
 ددې ته په غېر باندې او په تحقيق سره مونږ وويل به نو د دې کلام کې چې الاداءه شي حمل کولې په صفت باندې
 غَالِبًا فَقَدْ بَيَّنَّا غَالِبًا لِأَنَّهُ قَدْ يَتَعَذَّرُ الِاسْتِثْنَاءُ فِي الْمَحْصُورِ نَحْوُ جَاءَ فِي مَاءٍ رَجُلٍ
 غالباً نومونږ مفيد کړه په دې قول سره چې غالباً حکم کله متعذروي استثناء په محصور کې لکه جاء في ماء رجل
 إِلَّا زَيْدٌ وَقَدْ لَا يَتَعَذَّرُ فِي غَيْرِ الْمَحْصُورِ نَحْوُ مَا جَاءَ فِي رَجُلٍ إِلَّا وَاحِدًا أَوْ إِلَّا رَجُلًا أَوْ إِلَّا جَارًا وَلَكِنْ لَمَّا كَانَ
 الازيد او کله نه وي متعذريه غېر محصور کې لکه ما جاء في رجل الا واحد او الا رجلا او الا جارا خو ليکن هر کله چې
 ذَلِكَ تَأْوِيلُ الْمَصْنُفِ الْيَقِينُ فِي بَيَانِ هَذِهِ الْقَاعِدَةِ
 و د د ا د دره د توجه و نه کړه مصنف دې ته په بيان ددې قاعده کې

خلاصه دمتن: د لفظ غير اعراب په باب د استثناء کې مستثنى للاحراب په شان دي ، چې
 ددې تفصيل مخکې تير شوي دي . گويا چې کله غير مستثنى طرف ته د اضافت د وچې نه
 مستثنى باندې جر راخي نو د مستثنى اعراب غير طرف ته به منتقل کيږي
اغراض د جامي: الاذا كانت: الالره په غير صفت باندې په هغه وخت کې محمول کيږي کله
 چې دالا د داسې جمع نه وروستو واقع وي چې جمع منکر وي او غير محصور وي .
اي في الاستثناء: په دې عبارت سره شارح بيان د مرجع کوي چې د فيه ضمير مرجع الاستثناء ده .
دون: په دې عبارت سره شارح د ابيانوي چې د استثناء قيد احترازي دي په دې سره احتراز دي
 د هغه غير نه چې صفت وي خکه چې کله غير صفت وي نو ددې اعراب د موصوف د اعراب
 مطابق او موافق وي
وغیر: لفظ د غير په اصل کې صفت دي خکه چې داپه ذات مبهم باندې دلالت کوي په دې
 اعتبار سره چې ددې سره معنی د مغايرت قائميږي يعنې د هغه مابعد د هغه ماقبل مغايرت
 کيدو باندې دلالت کوي پس په دې کې اصل دادې چې داصفت واقع وي لکه جاء في رجل غير زيد
 او په دې طريقه باندې په کلام د عربو کې ددې استعمال کثير دي ليکن کله کله غير لره په
 خلاف اصل الا باندې محمول کولې شي او په استثناء کې استعمال کيږي ددې د حمل وجه داده
 چې الا او غير د ادواړه دخپل ماقبل دپاره دخپل مابعد په مغايرت کې مشترک دي يعنې خنګه

چې: دالا سبب دهنه ماقبل مغاړوي همدارنگې دلفظ دغير مابعد ددې ماقبل مغاړوړې ددې وجې نه کله کله غير لږ په الا باندې محمولولې شي اوپه استثنا کې استعمالولي شو لکه څنگه چې الاره په غير باندې محمول شي اوپه صفت کې استعماليري واستعملت مثلها: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: غير په الا باندې محمول کول صحيح نه دي ځکه چې دحمل دپاره محمول اودمحمر عليه اتحاد شرط دي اولته اتحاد نشته دي.

جواب: دلته دحمل اصطلاحي معنی مراد نه ده بلکې دحمل نه مراد غير د الا په شان اودهغه په مثل استعماليدل دي.

ای کلمه غير: په دې عبارت سره غرض د شارح د دوه سوالينو مقدر جواب ورکول دي:

سوال (۱): غير مبتدا او صفة خبر دي اودمبتدا دپاره ضروري دي چې دابه معرفه وي يانکر مخصصه وي اوغير نه معرفه دي اونه نکره مخصصه بلکه نکره محضه ده نو دې لره مبتدا جوړول څنگه صحيح دي؟

سوال (۲): دحملت ضمير غير طرف ته راجع دي حالانکه ضمير دمؤنث دي اولفظ د مذکر دي نو دراجع اودمرجع په مینځ کې مطابقت نشته دي.

جواب: شارح په کلمې د غير سره ددواړو سوالونو جوابات ورکوي چې دلته د غير نه مرا کلمه دغير ده نو دراجع اومرجع په مینځ کې مطابقت پيدا شو لهذا دويم اعتراض دفع شو. اولنې سوال هم دفع شو چې دلفظ نه مراد نفس لفظ وي اوددې نه دمعنی اراده شوي نه وي نه هغه علم گرځي او علم معرفه وي نو اول سوال هم دفع شو.

الا اذا كانت ای الا: په دې عبارت سره شارح دکانت هي ضمير مرجع متعين کړي ده چې دکانت ه ضمير مرجع الا دي.

واقعة بعد: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: په الا اذا كانت تابعة کې دکانت ضمير الا طرف ته راجع دي نو مطلب به داشي مگر که چې الا تابع وي حالانکه الا تابع جوړول صحيح نه دي ځکه چې تابع اسم وي او الا حرف دي

جواب: دلته دتابع اصطلاحې معنی مراد نه ده بلکه دتابع لازمي معنی بعد مراد دي نو معنی به یې داسې مگر کله چې الا دجمع نه وروستو واقع وي بې کله چې تابعه دبعده په معنی کې شي نو بعد طرف دي او طرف دمتعلق تقاضا کوي ، واقعه لفظ مقدر سره شارح دبعده متعلق طرف ته اشاره کوي

متعدد: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: ستا ضابطه او قاعده منقوضه اوماته ده په جاماني رجل الا زید سره ځکه چې الا دغیر په معنی کې دي او دماقبل صفت دي لیکن دجمع نه وروستو واقع نه دي بلکه دمفرد نه وروستو واقع دي .

جواب: دلته دجمع نه مراد جمع اصطلاحې نه ده بلکه جمع دلته دمتعدد په معنی کې ده دلته رجل دنکرې تحت النفي واقع کیدو دوجې نه په عموم او تعدد باندې دلالت کوي لهذا دابه هم په ذکر شوي قاعده کې داخل شي .

فوجب ان یکون: په دې عبارت سره شارح په ماقبل باندې تفریع کوي ځکه چې دالا استعمال په صفت کې خلاف اصل دي لهذا دهغه سره دضروري دي چې دهغه موصوف به مذکور وي چې دوصفیت والامعنی ظاهره شي په خلاف دغیر چې دادصفت دپاره اصل دي ځکه چې ددې موصوف کله کله مقدر کیدې هم شي مثال لکه جاماني غیر زید په دې کې د غیر موصوف مقدر دي چې قوم دي .

وبعد ما یکون مذکوراً یکون متعدد: په دې عبارت سره شارح دتعدد دشرط وجه بیانوي د موصوف دمتعدد کیدو شرط یې ځکه لږولي دي چې الا صفتیه دالا استثنائیه دحال موافق شي یعنې لکه څنگه چې دالا مستثنی منه متعدد کیدل ضروري دي همدارنگې موصوف متعدد کیدل هم ضروري دي ځکه چې الا استثنائیه او الا صفتیه دیوبل موافق شي پس په الا صفتي کې داسې ویل جائز دي چې جاماني رجل الا زید ځکه چې رجل متعدد نه دي او په متعدد کې تعمیم دي برابره خبره ده که دا لفظاً جمع وي مثال لکه رجال یا تقدیراً جمع وي لکه قوم ، رهط یا داتثنیه وي ځکه چې په تثنیه باندې هم دتعدد اطلاق کیږي مثال لکه جاماني رجلان الا زید ویل جائز دي .

منکور ای منکر: په دې عبارت سره شارح دغیر مشهور تفسیر په مشهور سره کوي چې دلته منکور دمنکر په معنی سره دي دمنکر مطلب دادې چې دغه جمع لام عهد یا لام استغراق سره معرفه نه وي ځکه چې که لام استغراق سره معرفه وي نو بیا به مستثنی منه مستثنی ته په یقیني طور باندې شامل شي اود مستثنی دخول به په مستثنی منه کې یقیني شي لهذا مستثنی متصل به متعذر نه شي او الا لره دمعنی حقیقي نه خارج کیدو ضرورت نه وي ددې وجې نه الا په غیر باندې نه شي محمول کولې که په لام عهد سره معرفه وي نو بیا دوه (۲) صورتونه دي:

(۱) الف لام نه داسې جماعت طرف ته اشاره وي چې مستثنی په هغې کې داخل نه وي نو استثناء منقطع ده.

(۲) او که داسې جماعت طرف ته اشاره وي چې مستثنی په هغې کې داخل وي نو مستثنی متصل ده، نو په دواړو صورتونو کې دالا حقیقي معنی متعذر نه ده لهذا حقیقي معنی پریخودل او هغه لره دغیر په معنی کې نه شي کیدې ددې وجې نه د منکر شرط ولړولې شو.

والبحصور نو هان: په دې عبارت سره شارح دمحصور داقسامو بیان کوي، محصور په دوه (۲) قسمه دي: (۱) جنس مستغرق ددې مطلب دادې چې دهغه ټول افراد واحاطه شوي وي یو فرد هم ددې نه خارج نه وي لکه ماچامېږي رجل یا ماچامېږي رجال په دې کې رجل جنس مستغرق دي.

(۲) دجنس بعضي افراد معلوم العدد وي مثال لکه له علي عشرة دراهم یا له علي عشرون درهما په دې کې درهم جنس دي اوددې بعضي افراد معلوم العدد دي او هغه لس (۱۰) او یا شل (۲۰) دي.

وانما اشعوط: په دې عبارت سره شارح ذکر شوي شرط وجه بیانوي دغیر محصور کیدو شرط یې ځکه لږولي دي چې که چیرته مستثنی منه محصور وي نو دالا مابعد په ماقبل کې دخول یقیني کیږي لهذا استثناء به متعذر نه وي لکه کل رجل الا زید چامېږي په دې کې زید دخول به کل رجل کې یقیني دي او له علي عشرة الا درهما په دې کې د درهما دخول په عشرة کې یقیني دي.

وانما یصار: په دې عبارت سره شارح دابیانوني چې کله ذکر شوي دي (۳) شرطونه موجود شي:

(۱) الا د متعدد نه وروستو واقع وي (۲) دا متعدد منکر وي (۳) غیر محصور وي، نو دې لره د غیر په معنی باندې ولې محمول کیږي ددې باعث څه دي نو شارح ددې باعث او وجه بیانوي چې په دې صورت کې داستثناء حقیقي معنی متعذر ده نه استثناء متصل جوړیږي

شي اونه منقطع جوړېدي شي ځكه چې مستثنى په مستثنى منه كې نه دخول يقيني نه عدم دخول شته ددې وجې نه هغه په غير باندې محمول كول اوصفت جوړولې شي .
انبا قلنا : په دې عبارت سره شارح دما قبل لفظ وغالباً وجه بيانوي ، دغالباً قيد يې ځكه لږولي دي چې كله كله په محصور كې هم استثناء متعذر كيږي مثال لكه جامي مائه رجل الا يهد په دې كې يهد په مائه رجل كې نه دخول يقيني دي اونه عدم دخول ، لهذا استثناء متعذر ده ، نه متصل جوړېدي شي اونه منقطع جوړېدي شي او كله كله غير محصور كې استثناء نه متعذر كيږي مثال لكه جامي رجال الا واحداً په دې كې استثناء متعذر نه ده او جامي رجال الا رجلاً په دې كې هم استثناء متعذر نه ده او رجل او واحد په رجال كې دخول يقيني دي همدارنگې جامي رجال الا حماراً په دې كې حمار په رجال كې عدم دخول يقيني دي استثناء متعذر نه ده .

ولكن : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور كول دي .

سوال : مصنف رحمه الله په كار وو چې دغالباً قيد يې لږولي وي .

جواب : په محصور كې استثناء متعذر كيدل او په غير محصور كې استثناء نه متعذر كيدل شاذ اوانادر ووتو ددې وجې نه مصنف رحمه الله قاعده بيان كړه او دغه قيد طرف ته يې نظر ونه كړو .

الا په غير باندې د حمل كولو مثال :

لَعُوْا كَوْنًا فِيْهِمَا اَنَّى فِي السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ اِلَهَةٌ جُنْعٌ اِلَيْهِ وَلَا دَلَالَةٌ فِيْهَا عَلٰى عَدَدٍ مَّحْصُوْرٍ اِلَّا اللّٰهُ
لكه لوكان فيهما يعني في السماء والارض آلهه جمع داله ده او نشته دي دلالت په دې كې په عدد محصور باندې الا الله
اَنَّى عُدُّهُ اللّٰهُ لَفَسَدًا اَنَّى لَعَزَّجْنَا عَنْ الْاِيْتِمَارِ قَالًا فِي الْاَيَةِ صِفَةً لِاَنَّهَا تَابِعَةٌ لِّجَمْعٍ مُنْكَوْرٍ
يعني غير الله لفسد تابعتي وتلې به وي دواړه دانتظام نه نړالا په آيت كې صفت دي ځكه تابع دي د جمع منكور
غَيْرِ مَّحْصُوْرٍ وَبَيَّنَّ اِلَهَةً وَتَعَدَّدُوْا الْاِسْتِثْنَاءَ لِعَدَمِ دُخُوْلِ اللّٰهِ فِيْ اِلَهَةٍ بِمَقْنَنِ فَلَمْ يَتَحَقَّقْ
غير محصور او هغه آلهه دي او متعذر ده استثناء دوجې عدم خول دالله په آلهه باندې په يقين سره نوونه موندل
هَرُوْطٌ صِفَةٌ لِّلْاِسْتِثْنَاءِ وَفِي الْاَيَةِ مَا لَيْزٌ اَخْرَجَ عَنْ حَمْلِ اِلَّا عَنْ الْاِسْتِثْنَاءِ وَهُوَ اَنَّهُ لَوْ حُمِلَتْ
شو شرط دصحت داستثناء او په آيت كې بل مانع دحمل كولو دلايه استثناء باندې او هغه داچې كه چيرته حمل
عَلَيْهِ صَارَ الْمُغْنَى كَوْنًا فِيْهِمَا اِلَهَةٌ مُسْتَقْنَى عَنْهَا اللّٰهُ لَفَسَدًا وَهَذَا لَا يَدُلُّ اِلَّا عَلَى اَنَّهُ
كړې شي په دې باندې نوو به گرځي معنى لوكان فيهما آلهه مستقن عنها الله لفسد او د دلالت نه كوي مگر په دې چې

لَيْسَ فِيهِمَا إِلَهَةٌ مُسْتَقْتَفَى عَنْهَا اللَّهُ وَ بِهَذَا لَا يُثْبِتُ وَحْدَانِيَّةَ اللَّهِ تَعَالَى
نشته په زمکه او آسمان کې داسې آله چې مستثنی وي ددې نه الله او په دې سره نه ثابتېږي واحدنیت دالله تعالی
لِجَوَازِ أَنْ يَكُونَ جَنَّاتِلِ فِيهِمَا إِلَهَةٌ عَزَّ مُسْتَقْتَفَى اللَّهُ عَنْهَا
دوچې دجواز ددې خبرې چې وي په دې وخت کې په زمکه او آسمان کې داسې آله چې نه وي مستثنی الله دهغې نه
يُخْلَافِ مَا إِذَا كَانَتِ الصُّفَةُ بِمَعْنَى عَزَّ فَإِنَّهُ يَذُلُّ عَلَى آلِهِ لَيْسَ فِيهِمَا
په خلاف دهغه چې کله وي صفت په معنی دغیر سره ځکه دا دلالت کوي په دې خبره نه چې نه وي په دې زمکه او آسمان
إِلَهَةٌ عَزَّ اللَّهُ وَ إِذَا لَمْ يَكُنْ فِيهِمَا إِلَهَةٌ عَزَّ اللَّهُ يَجِبُ أَنْ لَا يَتَعَدَّ الْإِلَهَةُ لِأَنَّ
کې آله غیر دالله نه او چې کله نه وي په زمکه او آسمان کې آله غیر دالله نه نو واجب دي چې نه وي متعدد آله ځکه
التَّعَدُّ يُسْتَلْزَمُ الْمُغَايَرَةُ.
تعدد مستلزم دي مغایرت لره .

خلاصه دمتن او شرحه: ددې ځای نه الا په غیر باندې دحمل کولو مثال بیانوي په دې کې

الا د غږ په معنی سره دي ځکه چې هغه داسې جمع نه پس واقع دي کوم چې منکور او غیر محصور دي او هغه آله دي او استثناء متعذر ده ځکه چې الله په آله کې نه دخول یقیني دي او نه عدم دخول یقیني دي لهذا داستثناء شرط متحقق دي کله چې استثناء متحقق نه ده نو الا د غږ په معنی کې شو.

په دې ذکر شوي آیت کې الا په استثناء باندې دحمل کولو یو بل مانع هم موجود دي هغه دادي چې الا په استثناء باندې په حمل کولو سره به یې معنی داسې چې: لوکان فیهما آلهة مستثنی عنها الله تعالی لغسدتا که چیرته په زمکه او آسمان کې داسې اله وي چې دهغې نه الله تعالی مستثنی وي نو دزمکې او آسمان نظام به درهم برهم کیدو اوس دا آیت په دې خبره باندې دلالت کوي چې داسې اله نشته دي چې دهغې نه الله مستثنی وي.

لیکن ددې نه وحدانیت ثابت نه شو ځکه چې ددې نه دا وهم پیدا کیږي چې اگرچې زمکې او آسمان کې داسې آله نشته دي چې دهغې نه الله تعالی مستثنی وي لیکن داسې آله شته دي چې دهغې نه الله مستثنی نه وي دا مقصود خلاف دي ددې نه وحدانیت دالله تعالی نه ثابتېږي لهذا الا په غږ باندې محمول کولې شي او د آله صفت جوړولې شي نو معنی به یې داسې چې په زمکه او آسمان کې داسې آله نشته دي غیر دالله تعالی نه.

کله چې دالله تعالی نه غیر آلهه نشته دي نو واضحه شوه چې آلهه متعدد نه دي ځکه چې تعدد مستلزم دي مغايرت ته ، اوچې کله مغايرت نشته نو معلومه شوه چې آلهه متعدد نه دي بلکه يو الله دي .

الایه غیر باندې دحمل کولو دضعف مثال :

وَضَعُفُ حَمْلٍ إِلَّا عَلَىٰ فِي غَيْرِهِ أَيْ فِي غَيْرِ جَمْعٍ مَّنْكَوِّرٍ غَيْرِ مَحْضُورٍ لِصِفَةِ الْإِسْتِثْنَاءِ	
اوضعیف دي حمل دالایه غیر باندې ددې نه په غیر یعنی په غیر دجمع منکور غیر محصور دوجې دصحت داستثناء	
حَتَّىٰ يَكُونَ مَذْهَبُ سَبَبِيٍّ جَوَازٌ وَلَوْ أَنَّ إِلَّا صِفَةً مَعَ صِفَةِ الْإِسْتِثْنَاءِ قَالَ يَجُوزُ	
په دې وخت کې اومذهب دسیبویه دجواز دوقوع دلادی صفت سره دصحت داستثناء مویلي دي سیبویه چې جائز دي	
فِي قَوْلِكَ مَا أَكْبَرُ أَحَدٌ إِلَّا لَهَذَا أَنْ يَكُونَ إِلَّا لَهَذَا صِفَةً وَهَلْ يَكُونُ الْمُنَافَرَةُ كَمَسْئَلَةٍ يَكُونُ:	
په دې قول ستا کې ما اتالي احدالارید چې وي لارید صفت اوپه دې باندې اکثر متاخرین دي اودلیل نیسي په دې قول:	

وَكُلُّ أَحَدٍ مُّضَافٌ إِلَىٰ	لَعَمْرُكَ أَيْبُكَ إِلَّا الْقَرْقَدَانِ
اوهرورور جداکيدووالادي دخپل وروړنه	په عمر دپلار ستاقسم مگر فرقدان ستوري

إِلَّا الْقَرْقَدَانِ صِفَةً لِّكُلِّ أَحَدٍ لَا اسْتِثْنَاءَ مِنْهُ وَالْأَوْجَبُ أَنْ يُقَالَ إِلَّا الْقَرْقَدَانِ بِالْمَصْبِ	
نولالارقردان صفت دي دپاره دکل اخ نه استثناء ده ددې نه ورنه واجب ده چې وويل شي لالارقردان په نصب سره	
وَحَتَّىٰ الْمَصْنُفُ ذَلِكَ عَلَى الشُّذُوذِ وَقَالَ فِي الْبَيِّنَاتِ شُذُوذَانِ أَحَدُهُمَا وَضُفَّ لِحْدٍ دُونَ الْمَصْنُفِ	
اوحمل کړي دي مصنف داپه شذوذ باندې اوويلي دي په بيت کې دوه شذوذه نور دي يوصف دکل دي نه دمضاف	
إِلَيْهِ وَ الشُّهُورُ وَضُفَّ الْمَصْنُفُ إِلَيْهِ إِذْ هُوَ الْمُضْمُودُ وَكُلٌّ لِإِقَادَةِ الشُّبُولِ فَقَطْ وَ	
اليه اومشهوروصف دمضاف اليه دي ځکه چې دامقصودوي اوکل دپاره دفاندې ورکولودشمول دي فقط او	
تَأْيِيْدَهُمَا الْقَضْلُ بِالْعَبْرِ بِذَيْنِ الصِّفَةِ وَالتَّضَمُّونَ وَهُوَ قَوْلُهُ.	
دويم فصل دي په خبر سره په مينځ دصفت اودموصوف کې اوداکم دي .	

خلاصه دمتن : جمع منکور دغير محصور نه په غير الایه غیر باندې حمل کول ضعیف دي ددې وجې نه مصنف رحمه الله په سیبویه اوپه اکثر و متاخرینو باندې رد کوي .

اغراض دجامي : حمل الاعلى غیر : په دې عبارت سره شارح په ضعف کې دهو ضمیر دمرجع بیان کړي دي .

ای في غير جمع منکور : په دې عبارت سره شارح په غیبه کې دهو ضمیر مرجع بیان کړي ده چې په

غیره کې ضمير غير جمع منکور ته راجع دي

لصحة الاستثناء: په دې عبارت سره شارح وجه دضعف بيانوي چې جمع منکر غير محصور نه
غير په نورو مواضعو کې الا په استثناء باندې حمل کول صحيح دي ځکه چې دې لره په غو
باندې دحمل کولو ضرورت نشته دي او په غو باندې هلته حمل کيږي چيرته چې الا لره
استثنائيه جوړول متعذر وي.

ومذهب سيبويه: په دې عبارت سره شارح دسيبويه مذهب او دده دليل بيانوي چې دسيبويه
مذهب دادې چې داستثناء دصحت باوجود الا په غير باندې معمول کول صحيح دي مثال لک
ما اتالي احد الا زيد په دې کې زيد په احد کې دخول يقيني دي او دا کثرو متأخرينو مذهب ه
همدغه دي دهغه دليل دشاعر قول دي:

وَلَنْ آخِ مُفَارِقُهُ أَخُوهُ	لَعَنُوكَ أَيُّهَاكَ إِلَّا الْفَرَقْدَانِ
اوهر وروړو جدا کيدو والا دي دخپل وروړنه	په عمر دپلار ستا قسم مگر فرق داند ستوري

په دې شعر کې کل اخ مبتدا او مفارقة خبر دي او اخوه دمفارق فاعل دي لعنر اييک کې لا
قسميه دي عمرو اييک مبتدا دي ددې خبر قسمي محذوف دي او الا الفرقدان دکل اخ صفت دې
دهغه نه استثناء نه ده ځکه چې که استثناء وي نو الا الفرقدين نصب سره وي ځکه چې کل
مستثنى د الا نه وروستو په کلام موجب کې واقع وي نو په دې باندې نصب واجب دي حالانکه
دا مرفوع دي اوکل اخوه صفت دي.

اولته استثناء هم صحيح ده ددې باوجود دې لره صفت جوړ کړي شوي دي معلومه شوه چې
دصحت استثناء باوجود الا په غو باندې حمل کول جائز دي ليکن وضعف سره مصنف رحمه
الله دې لره ضعيف اوشاذ وگرځولو.

وقال في البيت هذو دان: په دې عبارت سره شارح دابيانوي چې په دې شعر کې دوه (۲) شذوذ
نور هم دي:

(۱): اول شذوذ دادې چې په دې شعر کې الا الفرقدان دکل صفت جوړ شوي دي ددې مضاف
اليه صفت نه دي جوړ شوي حالانکه مشهور دادې چې کله کل څه هم طرف ته مضاف وي
اود مضاف اليه نه وروستو صفت واقع وي نو هغه دکل مضاف اليه صفت جوړيږي دمضاف نه

ځکه چې اصل مقصود دکل مضاف اليه دي اوکل صرف دافرادو د احاطي دپاره راځي .
(۲): دويم شذوذ دادي چې په دې شعر کې د موصوف اوصفت په مينځ کې دخبر فاصله راوړي شوي ده چې هغه مفارقة اخوه دي حالانکه د موصوف صفت په مينځ کې فاصله په اجنبي سره شاذ اونا در دي .

دسوی اودسواء اعراب بیان :

وَ اِهْوَائِ يَسُوئِ وَ سَوَاءَ النَّصَبِ عَلَى الْقَرْيَةِ اَنْ يَبْنَاءَ عَلَى قَرْيَتَيْنِ لِاَنَّكَ اِذَا فُلْتَ جَانِبِي
اوعراب دسوی اوسواء نصب دي بناء بر ظرفيت يعنې بناء په ظرفيت ددې دواړو باندې ځکه چې کله تاووايي
الْقَوْمِ يَسُوئِ اَوْ سَوَاءَ لَهْدِي فَكَانَكَ فُلْتَ مَكَانَ لَهْدِي عَلَى الْمَذْهَبِ الْأَمْتَحِ وَ هُوَ مَذْهَبُ
جامي القوم سوی اوسواء زید نوگويایې تاوويل جامي القوم مکان زید په مذهب په صحيح باندې او هغه مذهب
يَسُوئِيهِ فُهْمَا جِنْدَهُ لَارِمَا الْقَرْيَةِ وَ جِلْدَ الْكُفْرِينِ يَجُوزُ لِحُزْنِهِمَا عَنِ الْقَرْيَةِ
دسيبويه دي نو دواوړه دده په نزد لازم دي دظرفيت سره او په نزد د کوفيانو جائز دي خروج ددې دواړو دظرفيت
وَ النَّصْرُ فِيهِمَا رُلْعًا وَ كَضْبًا وَ جَزَأً كَقَعْدِ مَعْتَبِرَيْنِ بِقَوْلِ الشَّاهِرِ :
نه او تصرف په دې دواړو کې په اعتبار درفع او نصب او جر سره لکه غير چې دليل نيسي په دې قول د شاعر:

وَ لَمْ يَنْقُ يَسُوئِ الْعُدَا	بِ وَ كَأَمُ كَمَا دَالُوا
اوباقې پاتې نه شو غير د دشمنۍ نه	مونږ هغوي ته بدله ورکړه لکه څنگه يې چې مونږ ته راوړه

وَ زَعَمَ الْأَخْفَشُ اَنْ سَوَاءَ اِذَا أَخْرَجُوهُ عَنِ الْقَرْيَةِ اَيْضاً كَصَبُوهُ اِسْتِنْكَاراً لِرَفْعِهِ
اوگمان کړي اخفش چې سواچې کله خارج کړودظرفيت نه همدارنگې نومنصوب يې کړودوچې دنه خوښو لودرفع
فَيَقُولُونَ جَاءَنِي سَوَاعَكْ وَ فِي الدَّارِ سَوَاعَكْ وَ مِثْلَ هَذَا فِي اِسْتِنْكَارِ الرَّفْعِ فِيمَا هَلَبَ اِلِصْبَابُهُ
نووايي چې جامي سواک اوفي الدار سواک اوپه مثل ددې په کراحت کې په هغه کې چې غالب وي منصوب کيدل
عَلَى الْقَرْيَةِ قَوْلُهُ تَعَالَى لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ بِالنَّصَبِ .
ددې بنا برظرفيت لکه دا قول دالله تعالی لقد تقطع بينکم په نصب سره .

خلاصه دهتن : دصحيح مذهب مطابق سوی اودسواء اعراب دظرفيت په بناء باندې نصب دي ځکه چې کله وويلي شي جامي القوم سوی زید يا جامي القوم سوا زید گویا چې داسې ويلي شوي دي جامي القوم مکان زید ځکه چې ددې معنى ده سوا دزید نه ټول قوم راغلل .
اغراض دجامي : وه مذهب : په دې عبارت سره شارح اصح مذهب بيانوي ، اصح مذهب

مع سیبویه مذهب دي چې رئیس البصریین دي دسیبویه په نزد سوی اوسوا له ظرفیت لارم دي دظرفیت نه ددې خروج جائز نه دي ځکه چې دابه همیشه منصوب وي لیکن دکوفیانو په نزد ددې ظرفیت نه خارج کیدل اودغیر په شان په دې کې رفع ، نصب اوجر سره تصرف کول جا - ي ددوي دلیل دشاعر دا قول دي چې :

وَلَمْ يَنْبَقِ سِوَى الْعَدَا	ن وَكُلُّهُمْ كَمَا دَالُوا
اوباقی پاتې نه شوغیر دشمنی نه	مونږ هغوي ته بدله ورکړه لکه څنگه یې چې مونږ ته راکړه

په دې شعر کې سوی منصوب نه دي بلکه مرفوع دي په رفع تقدیري سره ځکه چې دادلم یې فاعل جوړیږي .

وزعم الاخفش : په دې عبارت سره شارح داخفش مذهب بیانوي چې اخفش وایي چې دکوفی نحویان سوی اوسوا له اکرچې دظرفیت ویستل جائز گنري لیکن ددې باوجود هغه ددې رفع لره مکروه گنري حالانکه په اول مثال کې سوا فاعل دي اوپه دویم مثال کې مبتدا ده اوددې مثل رفع مکروه کیدو کې دالله تعالی دا قول لاند قطع یېکم دي په دې کې یېکم دقطع فاعل دي نو دفاعل واقع کیدو په وجه مرفوع کیدل په کار وو لیکن یېکم منصوب دي ځکه چې یېن اکثر دظرفیت په بناء باندې منصوب وي نو داکثرو د لحاظ ساتلو په وجه دلته هم نصب ورکړي شو .

﴿ حَبْرُكَانَ وَأَخَوَاتُهَا ﴾ :

د خبر د کان تعریف :

وَسَتَعْرِفُهَا فِي قِسْمِ الْفِعْلِ إِنَّ هَاءَ اللَّهِ تَعَالَى هُوَ الْمُسْتَدُّ بَعْدَ دُخُولِهَا أَيْ بَعْدَ دُخُولِ كَانٍ أَوْ
اوزر دي چې ته به وپېژني په قسم د فعل کې ان شاء الله دامسند دي پس ددخول ددې نه یعنې پس ددخول دکان او
إِعْدَى أَخَوَاتِهَا وَ الْمَوَادِّ بِمَعْنَى الْمَسَاءِ لِذُخُولِهَا أَنْ يَكُونَ إِشَادَةً إِلَى إِسْمِهَا وَإِقَامًا بَعْدَ دُخُولِهَا
یادواخوا تو ددې نه او مراد به بعدیت - سند کې ددخول هغه دا چې وي اسناد دې اسم ته واقع پس ددخول دکان
عَلَى إِسْمِهَا وَ حَبْرُهَا وَلَا هَكَذَا أَنْ كَلِمَتَا يَتَصَوَّرُ بَعْدَ تَقَرُّرِ الْإِسْمِ وَ الْحَبْرُ فَلَا إِشَادَةَ الْوَاقِعِ بَيْنَ أَجْزَاءِ
په خپل اسم اوپه خبراوشک نشته چې دامتصور کيږي پس دتقرر داسم اود خبر نو اسناد چې واقع په مینځ داجزاد
الْحَبْرِ الْمُتَقَدِّرِ عَلَى تَقَرُّرِهِ لَا يَكُونُ بَعْدَ دُخُولِهَا بَلْ يَكُونُ قَبْلَهُ فَلَا يَكُونُ التَّعْرِيفُ بِمِثْلِ كَانٍ
خبر مقدم کې په تقرر باندې دانه وي پس ددخول ددې نه بلکه وي مخکې ددې نه نونه ماتیرې تعریف په شان دکان

زَيْدٌ يَضْرِبُ أَبُوهُ وَلَا يَمْلِكُ كَانَ زَيْدٌ أَبُوهُ قَائِمٌ بِأَنْ يُقَالَ يَضْرِبُ عَلَى يَضْرِبُ وَ قَائِمٌ فِي
زيد ابوه قائم سره اونه په کان زید ابوه قائم باندې چې وویل شي چې داخو صادقېږي په یضرب او قائم باندې په دې
هَذَيْنِ الْيَمَّاكَيْنِ الْمَعْرُوفُ وَلَيْسَا مِنْ أَقْوَامِ الْمَعْرُوفِ وَيُمْكِنُ أَنْ يُقَالَ فِي جَوَابِ هَذَا النَّقْصِ إِنَّ الْمَوَادَّ
دواړو مثالونو تعریف اونه دي دا د افرادو د تعریف نه او ممکن دي چې وویل شي په جواب ددې اعتراض کې چې مراد
بِذَخُولِهَا وَ زُوْدُهَا لِيَعْمَلَ فِيْنَا وَرَدَتْ عَلَيْهَا كَمَا سَبَقَتْ
په دخول ددې سره واردیدل ددې دپاره د عمل په هغه څه کې چې واردوي په هغه باندې لکه څنگه چې مخکې
الْإِهْرَاقُ إِلَيْهِ فِي خَبَرٍ إِنَّ وَ أَخَوَاتِهَا وَمِلْكُ كَانَ زَيْدٌ قَائِمًا.
اشاره وشي دې طرف ته په خبر د اود اخواتو ددې کې لکه کان زید قائم.

خلاصه دمتن : صاحب د کافيې د منصوباتو په اقسامو کې د یو بل قسم بیان کوي نو صاحب د کافيې وایي چې د منصوباتو نه یو بل قسم دکان او ددې داخواتو خبر دي ددې تعریف دادې چې دامسند دي دکان د داخلیدو نه وروستو .

اغراض دجامی : وستعرفها : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جوابي ورکول دي :

سوال : کله چې کان او ددې داخواتو پیژندل نشته نو ددې تعریف کول تعریف د مجهول بالمجهول دي او دا تعریف د مجهول بالمجهول باطل دي .

جواب : دکان او ددې داخواتو تعریف او نور تفصیل به نژدې ان شاء الله د فعل په بحث کې به ذکر شي .

ای دخول : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : کان او ددې نظائر د خبر تعریف په خپلو افرادو کې په هیڅ جاباندې صادق نه راځي ځکه چې کان او دې نظائرو کې یو فرد هم داسې نشته دي چې دکان او ددې ټول نظائر د داخلیدو نه وروستو مسند وي بلکه په دې کې د یو د داخلیدو نه وروسته مسند وي .

جواب : مراد دادې چې ددې نه دیو داخلیدو نه وروستو مسند وي .

والمراد : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دکان او ددې د نظائرو تعریف د دخول د څه نه مانع نه دي ځکه چې دا تعریف په کان زید

یضرب ابوه کې په یضرب باندې صادق راځي ځکه چې دادکان دداخلیدو نه وروستو مسند د حالاتکه دادکان خبر نه دي بلکه خبر خو دیضرب ابوه مجموعه ده همدارنگې داتعریف په کار زید ابوه قائم باندې صادق راځي ځکه چې دادکان دداخلیدو نه وروستو مسند دي بلکه خبر دقائم ابوه مجموعه ده .

جواب : شارح ددې نه دوه جوابونه ورکړي دي :

جواب (۱) : اول جواب داچې د هو الی مسند بعد دخولها نه مراد د کان خبر داسې اسم طرف نه مسند کیدل دي چې دکان اوددې دنظائر نه دیو اسم اوخبر باندې دداخلیدو نه وروستو وي او واضحه خبره ده داپه هغه وخت کې کیدې شي چې کله اسم اسم جوړشي اوخبر خبر جوړشي او کان یضرب ابوه کې دیضرب اسناد ابوه طرف ته اسم داسم جوړیدو اوخبر دخبر جوړیدو نه وروستو نه وي بلکه ددې نه مخکې وي همدارنگې په کان زید قائم کې دقائم اسناد ابوه طرف ته اسم داسم جوړیدو اوخبر دخبر جوړیدو نه وروستو نه دي بلکه ددې نه مخکې دي له داپ دې باندې تعریف صادق رانه غلو .

جواب (۲) : دوهم جواب دادې چې دلته ددخول نه مراد ذکر فی الاول او لحوق بالاخر نه ده ، بلکه مراد اثر کول او عمل کول دي یعنې هغه په مبتدا خبر باندې داسې وارد کیدل دي چې په هغوي کې اثر لفظي واثر معنوي ظاهر شي ، اثر لفظي دادې چې اسم ته رفع اوخبر ته نصب ورکړي او اثر معنوي دادې چې داسم دپاره خبر ثابت کړي اوکان یضرب ابوه کې دکان : دخول یضرب باندې په دې معنی سره متحقق نه دي ځکه چې ددې دخول نه وروستو په یضرب کې ن اثر لفظي ظاهر شو او نه اثر معنوي بلکه دیضرب ابوه په مجموعې باندې دکان دخول په دې معنی سره متحقق دي همدارنگې په کان زید ابوه قائم کې دي .

د کان دخبر احکامات :

وَأَمْرُهُ أَنَّى وَآمْرُ حَيٍّ كَانٍ وَآمْرَاتُهَا كَأَمْرِ حَيٍّ الْمُتَّبَعْدُ فِي الْكَسَاوِ وَ أَخَاوِو وَ هَرَاوِو عَلَى مَا
اوامر ددې یعنې امر دخبر دکان اودخه اتوددې په شان دامر دخبر دمبتدا دپه اقسامو ، احکامو اوشرانطو کې په هغه
سَبَقُ فِي هَذِهِ الْمُتَّبَعْدُ وَ التَّخْيِرُ وَ لِكِنَّهُ يَتَقَدَّمُ عَلَى أَشْهُمَا عَالٍ كَوِيُو مَعْرِفَةُ
تفصیل کوم چې تیر شوي په بحث دمبتدا اوخبر کې خولیکن مقدم وي په اسم باندې په داسې حال کې چې وي معرف

اکنه: په دې عبارت سره شارح اشاره کوي چې ويېتقدم الخ والا عبارت سره صاحب د کافيې پر وهم لري کوي کوم چې دمخکې کلام نه پيدا کيږي چې کله مصنف رحمه الله وويل وامره کامر خبر المبتدا نو وهم پيدا شو چې کله دکان اوددې دنظائرو خبر معامله دمبتدا خبر په شان دي نو کله چې دمبتدا خبر معرفه وي نو دې لرې دمبتدا نه مقدم کول جائز نه دي همدارنگې کله چې دکان اوددې دنظائرو خبر معرفه وي نو دې لره ددې اسم نه مقدم کول جائز نه دي نو مصنف رحمه الله دا وهم ختم کړو چې دکان اوددې دنظائرو خبر معرفه وي نو دا په هغه اسم باندې مقدم کيدې شي.

حال: په دې عبارت سره شارح بيان د ترکیب کوي چې معرفه حال دي ديتقدم ضمير نه.

حقیقه او حکماً: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دمعرفې تخصیص صحیح نه دي ځکه چې کله کان اوددې دنظائرو خبر معرفه نه وي بلکه نکره مخصصه وي نو په دغه وخت کې هم دې لره ددې په اسم باندې مقدم کول جائز وي.

جواب: په معرفه کې تعمیم دي برابر خبره ده چې حقیقه معرفه وي او یا حکماً او نکره مخصصه دمعرفې په حکم کې وي.

اختلاف: په دې عبارت سره شارح د تقدیم وجه د جواز بیانوي ځکه چې کان اوددې دنظائرو د خبر اعراب مختلف وي لهذا خبر دمقدم کیدو سره یو دبل سره التباس لازم نه شي ددې وجې نه تقدیم جائز دي په خلاف دمبتدا او خبر چې ددې اعراب به یو شان وي لهذا که چیرته خبر به مبتدا باندې مقدم کړي شي نو التباس لازم راځي.

ذکر اذا کان: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: په کان الفی هذا کې دکان خبر معرفه دي لیکن دې لره په کان اسم باندې مقدم کول صحیح نه دي بیا ستا دا قول چې کله دکان خبر معرفه وي دې لره داسم نه مقدم کول جائز دي دا څنگه صحیح شو؟

جواب: کان اوددې دنظائرو خبر تقدیم په هغه وخت کې جائز دي چې کله داسم او خبر اعراب لفظي وي مثال کان المطلق ریډ یا ددې نه دیو اعراب لري: یی مش کان هذا ریډ او په ذکر

شوي مثال کې نه ددواړو اعراب لفظي دي او نه ديو اعراب لفظي دي بلکې ددواړو اعراب تقديري دي او قرينه هم منتفي ده لهدا تقديم جائز نه دي.

په خبر د کان کې د عامل د حذف کولو ذکر :

وَقَدْ يُخَذُّ عَمِلُهُ أَيْ عَامِلٌ خَيْرٌ كَانَ وَهُوَ كَانَ لَا خَيْرَ كَانَ وَ أَخَوَاتِهَا لِأَنَّهُ لَا
او کله کله حذف کولې شي عامل ددې يعنې خبر دکان او هغه عامل کان دي نه خبر دکان اود اخواتو ددې ځکه نه شي
يُخَذُّ مِنْ هَذِهِ الْأَعْمَالِ إِلَّا كَانَ وَ إِنَّمَا اخْتُصَّتْ بِهَذَا الْحَذَبِ لِكثْرَةِ اسْتِعْمَالِهَا
حذف کولې ددې افعالو نه مگر کان او په تحقيق سره خاص يې کړوبه دې سره حذف دوجې د کثرت استعمال ددې نه
فِي مِثْلِ النَّاسِ مَجْزِيُونَ بِأَعْمَالِهِمْ إِنْ خَيْرٌ فَخَيْرٌ وَإِنْ هَرَأُ فَهَرَأٌ وَيَجُوزُ فِي مِثْلِهَا أَيْ وَمِثْلِ هَذِهِ
په مثل دلکه الناس مجزون باعمالهم ان خيرا فخير وان هرا فهرا او جائز دي په مثل ددې يعنې په مثل ددې
الْمُؤَرَّةِ وَ هِيَ أَنْ يَبْعَدَ إِنْ إِسْمُ ثُمَّ قَاءَ بَعْدَهُ إِسْمُ أَوْ بَعْدَهُ أَوْ جُو كَضَبِ الْأَوَّلِ وَ
صورت او هغه دا چې رابه شي پس دان نه اسم بيا فاعوي او ددې نه پس اسم وي په څلور طريقو سره نصب داول او
رَفَعَ الثَّانِي وَ هُوَ أَكْوَامًا كَحُوٍّ إِنْ خَيْرٌ فَخَيْرٌ أَيْ إِنْ كَانَ عَمَلُهُ خَيْرًا فَجَزَاؤُهُ خَيْرٌ وَ كَضَبُهَا كَحُوٍّ إِنْ خَيْرٌ
اورفع ددويم اود اوتولو نه قوي دي لکه ان خيرا فخير يعنې ان کان عمله خيرا فجزاؤه خيرا ونصب ددواړو لکه ان خيرا
فَخَيْرٌ عَلَى مَقْعِدِ إِنْ كَانَ عَمَلُهُ خَيْرًا فَكَانَ جَزَاؤُهُ خَيْرًا أَوْ رَفَعُهَا كَحُوٍّ إِنْ كَانَ فِي عَمَلِهِ خَيْرٌ
فخير په دې معنى چې ان کان عمله خيرا فکان جزاؤه خيرا اورفع ددواړو لکه ان خيرا فخير يعنې ان کان في عمله خير
فَجَزَاؤُهُ خَيْرٌ وَعَكْسُ الْأَوَّلِ كَحُوٍّ إِنْ كَانَ فِي عَمَلِهِ خَيْرٌ فَكَانَ جَزَاؤُهُ خَيْرًا أَوْ قَوْلاً هَذَا الْوَجْهُ وَ شُعْطُهَا
فجزاؤه خيرا وعكس داول لکه ان خيرا فخير يعنې ان کان في عمله خير فکان جزاؤه خيرا او قوت ددې وجوه او وضعف
بِحَسَبِ قِلَّةِ الْحَذَبِ وَ نَمُوتُ.
ددې په اعتبار د قلت او کثرت د حذف سره دي.

خلاصه دمتن : صاحب د کافيې وايي چې الناس مجزون باعمالهم نو ددې مثال په شان مثال

کې دکان دخبر عامل يعنې دکان حذف کول جائز دي مثال لکه ان خيرا فخير وان هرا فهر.

اغراض د جامي : اى عامل : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب

ورکول دي :

سوال: د عامله د ضمير مرجع خبر دکان او داخواتو دکان دي نو ددې نه معلومېږي چې دکان د نظائرو حذف هم جائز دي حالانکه دکان د نظائرو حذف جائز نه دي بلکه صرف دکان حذف کول جائز دي.

جواب: د عامله د ضمير مرجع فقط خبر دکان دي خبر دکان او داخواتو ددې دواړه مجموعه خبر نه دي ځکه چې د افعال ناقصه نه صرف دکان حذف کول جائز دي د باقي افعالو حذف کول جائز نه دي.

وهوکان: په دې عبارت سره شارح عامل دخبر دکان دمصادق بيان کوي چې د عامل نه مراد په خپله کان مراد دي.

وانما اختصت: په دې عبارت سره شارح د حذف سره دکان د مختص کيدو وجه بيانوي چې وجه د اختصاص داده چې د اکثير الاستعمال دي د کثرت استعمال په بناء باندې ددې حذف کول خو جائز دي د باقي افعالو ناقصه حذف کول جائز نه دي.

ان خيرا فخير وان هرا فشر: په دې کې څلور (۴) وجهې د تخصيص جائز دي.

مثل: په دې عبارت سره شارح تعين د مراد کوي چې د مثال نه مراد هر هغه ترکيب دي چې په هغې کې دان نه وروستو په اسم باندې فاء داخل وي بيا ددې نه وروستو اسم وي نو په داسې ترکيب کې څلور (۴) وجهې جائز دي.

وجوه اربعة: اوله وچه: د اول نصب او د دويم رفع مثال لکه ان خيرا فخير وان هرا فشر، د اول يعنې خيرا نصب ددې وچې نه دي چې د ادکان مع اسم محذوف خبر دي او د دويم رفع يعنې فخير ددې وچې نه ده چې هغه د مبتدا محذوف خبر دي په دې کې درې (۳) امور محذوف دي: (۱) کان. (۲) عمله. (۳) فجزاؤه. اول دوه په طرف د شرط کې او دريم په طرف د جزاء کې تقدير د عبارت داسې دي چې ان کان عمله خيرا فجزاؤه خير.

دوهمه وچه: د دواړو نصب مثال لکه ان خيرا فخير واهرا فشر په دې بناء باندې چې دا دواړه د کان مع اسم محذوف خبر دي تقدير د عبارت داسې دي چې: ان کان عمله خيرا فکان جزاؤه خيرا په دې کې څلور (۴) امور محذوف دي: (۱) کان. (۲) عمله په طرف د جزاء کې. (۳) کان. (۴) جزاؤه.

دویمه وچه: د دواړو اسمونو رفع ان خبر فخر وان شرأ فشر ، د اول اسم رفع ځکه ده چې دادکان مع خبر محذوف اسم دي اود دویم اسم رفع ځکه ده چې داد مبتدا محذوف خبر دي تقدیر د عبارت داسې دي چې ان کان فی عمله خبر فجزاؤه خبر په دې کې هم څلور (۴) امور محذوف دي په طرف د شرط کې . (۱) کان . (۲) فی . (۳) عمله په طرف د جزاء کې . (۴) جزاؤه .

څلورمه وچه: د اول قسم برعکس ، یعنی د اول اسم رفع اود دویم اسم نصب مثال لکه ان خبر فخرأ وان هر فشرأ ، د اول رفع ددې وجې نه ده چې کان مع خبر د محذوف اسم دي اود دویم اسم نصب ددې وجې نه ده چې دادکان مع اسم محذوف خبر دي تقدیر د عبارت داسې دي چې ان کان فی عمله خبر لکان جزاؤه خبرأ ، په دې وجه کې پنځه (۵) امور محذوف دي په طرف د شرط کې . (۱) کان . (۲) فی . (۳) عمله په طرف د جزاء کې . (۴) کان . (۵) جزاؤه .

وقوه هذو الوجوه: په دې عبارت سره شارح د ابیانوي چې په دې څلورو (۴) کې کوم ضعیف او کوم قوي دي نو شارح وایي چې ددې وجوه قوت اود ضعف دارومدار د حذف په قلت او کثرت باندې دي ځکه چې په اول صورت کې حذف قلیل دي ځکه چې په دې کې درې (۳) امور حذف دي: (۱) کان . (۲) عمله . (۳) فجزاؤه . ددې وجې نه داد ټولو نه قوي دي او په څلورمه وجه کې د حذف کثرت دي ځکه چې په دې کې پنځه (۵) امور حذف دي: (۱) کان . (۲) فی . (۳) عمله په طرف د جزاء کې . (۴) کان . (۵) جزاؤه . نو ددې وجې نه داد ټولو نه ضعیف دي اومتوسطې دویم اودریم وجهې دي ځکه چې په دې کې څلور امور (۱) کان . (۲) فی . (۳) عمله په طرف د جزاء کې . (۴) جزاؤه محذوف دي .

د خبر د کان د عامل د حذف وجوې بیان :

وَيَجِبُ الْحَذْفُ أَى حَذْفِ عَامِلِهِ يُعْنَى كَانٌ فِي وَجْهِ أَمَّا مُنْطَلِقًا إِنَّمَا لَكَ أَنْ لِيَنَّ كُنْتُ
او واجب دي حذف یعنی حذف دهغه عامل ددې یعنی دکان په دې مثال کې اما انت منطلقا انطلقت یعنی لان کنت
مُنْطَلِقَانِ إِنَّمَا لَكَ قَدْ أَصْلُ أَمَّا أَنْ لِيَنَّ كُنْتُ حُلِقَتْ أَلَامٌ قِيَّاسًا ثُمَّ حُذِفَتْ كَلِمَةُ كَانٍ اخْتِصَارًا
منطلقا انطلقت نواصل دانت لان کنت دي حذف کړې شوترې لام قیاسا بیا حذف کړې شو کلمه دکان داختصار دپاره
فَالْقَلْبُ الْمُسْتَمِيلُ الْمُتَمِصِلُ مُنْقَصِلًا وَ لِيَنَّ كُنْتُ لَفْلَهُ مَا بَعْدَ أَنْ فِي مَوْضِعِ كَانٍ عَوْضًا عَنْهَا
نو بدل یې کړو ضمیر متصل په منفصل سره اوزیات کړې شولفظ دماپس ددې چې په ځای دکان عوض جوړ شو ددې

وَأُذِغِمَتِ النَّوْنُ فِي الْيَمِينِ وَأُبْقِيَ الْعَبْرُ عَلَى خَالِهِ فَصَارَ أَمَّا أَنْتَ مُنْطَلِقًا نِ انْطَلَقْتُ وَهَذَا عَلَى
 نه اومدغم يې کړونون په ميم اوباقې پاتې شوخبر په خپل حال باندې نو وگرځيدو اما انت منطلقا ن انطلقت اودا په
 تَقْدِيرٍ فَتُحِ الْهَمْزَةُ وَأَمَّا عَلَى تَقْدِيرٍ كَسْرٍهَا فَالتَّقْدِيرُ إِنَّ كُنْتَ مُنْطَلِقًا نِ انْطَلَقْتُ فَمُبْنٍ
 تقدیر دفتحې دهمزې اوهر چې په تقدیر د کسري سره نو تقدیر به داسې وي ان کنت منطلقا ن انطلقت نوعمل به کولې
 بِهِ مَا عُمِلَ بِالْأَوَّلِ مِنْ غَيْرِ فَوَقَّى إِلَّا حَذْفُ اللَّامِ إِذَا لَا لَامَ فِيهِ وَالتَّقْصِيرُ
 شي په دې په شان دعمل داول په غير دڅه فرق نه مگر په حذف دلام سره ځکه چې نشته لام په دې کې او ا- تقاوو کې؛
 الْمُصَنَّفُ عَلَى الْأَوَّلِ لِأَكْثَرِ أَهْلِهِ.
 مصنف په اول باندې ځکه چې دا د پرمشهور دي.

خلاصه دهتن: صاحب د کافيې وايي چې په اما انت منطلقا انطلقت مثال کې دکان خبر عامل
 يعنې دکان حذف واجب دي دمثل نه مراد هر هغه ترکيب دي چې په هغې کې کان حذف شوي
 وي اودکان په عوض يې څه بل هم راوړي شوي وي نو په داسې ترکيب کې کان حذف کول واجب
 دي ځکه چې که کان حذف نه شي نو دعوض اودمعوض عنه اجتماع لازم راځي چې دا ناجائز ده
 دا اما انت منطلقا په اصل کې لان کنت انطلقت وو دلان لام لره قیاساً حذف کړه ځکه چې ان اودان
 نه مخکې لام په قیاسي طور باندې حذف کولې شي بیا داختصار دوجې نه کان هم حذف کړي
 شونو ضمير متصل په منفصل باندې بدل شو اودان نه وروستو رسن په عوض ماژاند کړي شو
 اونون په ميم کې مدغم شو او خبر په خپل حال باندې باقي پاتې شو نو اما انت منطلقا انطلقت
 شو.

دانفصیل په هغه وخت کې دي چې کله داما همزه مفتوح وي اوکه داما همزه مکسور وي نو
 تقدیر د عبارت به بیا داسې وي چې ان کنت منطلقا انطلقت اول داختصار وجې نه کان حذف شو
 نو ضمير متصل په منفصل سره بدل شو نو ان انت شوي بیا دان وروستو دکان په عوض کې
 ما زیات کړي شو اونون په ميم کې مدغم کړي شو او خبر په خپل حال باندې باقي پاتې کړو نو
 اما انت منطلقا انطلقت شو په دواړو صورتونو کې فرق دادې چې په اول صورت کې به لام حذف
 کولې شي اوپه دویم صورت کې په تقدیر کې دلام حذف نشته ځکه چې لام دسره نشته دي
اغراض دجامي: الحذف ای حذف عامله: په دې عبارت سره شارح دایبانوي چې په الحذف
 کې الف لام دمضاف الیه په عوض کې دي.

يعني کان: په دې عبارت سره شارح د عامل مصداق بيان کړي دي

فاصل اما انت: په دې عبارت سره شارح د مثال وضاحت کوي

واقصر: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: کله چې په اما کې دوه (۲)، احتساليه وو (۱)، په فتحې دهمزې (۲)، او په کسرې دهمزې

سره نو بيا مصنف رحمه الله په بفتح الهزة باندې ولې اکتفاء وکړه؟

جواب: ځکه يې په بفتح الهزة باندې اکتفاء وکړه چې دا زيات مشهور دي په نسبت سره په کسرې دهمزې ته

﴿اِسْمُ اِنَّ وَاَخَوَاتَهَا﴾:

دان د اسم تعريف:

وَسَتَعْرِفُهَا فِي قِسْمِ الْحُرُوفِ اِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى هُوَ الْمُسْتَدُّ اِلَيْهِ بَعْدَ دُخُولِهَا اَى دُخُولِ اِنَّ اَوْ
اورزي چې وبه پيژني په قسم دحرف کې ان شاء الله دامسنداليه دي پس ددخول ددې نه يعنې ددخول د اينا
اِخْدَى اَخَوَاتِهَا مِثْلُ اِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ وَ بِمَا عَرَفْتَ مِنْ مَعْنَى الْبُعْدِيَّةِ وَ الدُّخُولِ فَيَمَّا سَبَقَ
بوداخواتو ددې نه لکه ان زيدا قائم او هغه څه چې تاييژندلې دمعنی دبعديت نه اوددخول نه په هغه څه چې مخکې
اِذْكَفَّ اِنْتِقَاضَ هَذَا التَّعْرِيفِ هُنَا اَيْضًا بِمِثْلِ اَبُوهُ فِي مِثْلِ اِنَّ زَيْدًا اَبُوهُ قَائِمٌ.
تير شوي نو دفع شواعتراض په دې تعريف دلته همدارنگې په مثل دابو په دې مثل ان زيدا ابو قائم

خلاصه دمتن: صاحب دكافيې داسم ان اوداخواتو ددې تعريف كوي چې ان اوددې نظائر

هغه اسم دي چې په دې سره ديو داخليدو نه وروستو مسند وي.

اغراض دجامي: وستعرفها في قسم الحروف: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال

مقدر جواب ورکول دي.

سوال: اخوات خو معلوم نه دي نه داتعريف دمجهول بالمجهول راغي حالانکه تعريف د

مجهول بالمجهول داخو باطل دي.

جواب: داخواتو ذکر به په حرف کې ان شاء الله راشي.

ای بعد دخوله: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: کان اوددې نظائر دخبر تعريف په خپلو افرادو چې په هيڅ چا باندې صادق نه راځي

ځکه چې کان او دې نظائرو کې یو فرد هم داسې نشته دي چې دکان او ددې ټول نظائرونه د داخلیدو نه وروستو مسند وي بلکه په دې کې دیو د داخلیدو نه وروسته مسند وي

جواب: مراد دادي چې ددې نه دیو داخلیدو نه وروستو مسند وي.

وبیا عرف: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: دان او ددې د نظائرو تعریف د دخول د غیر نه مانع نه دي ځکه چې دا تعریف په ان زیډا یضرب ابوه کې په یضرب باندې صادق راځي ځکه چې دادان د داخلیدو نه وروستو مسند دي حالانکه دادان خبر نه دي بلکه خبر خو دیضرب ابوه مجموعه ده همدارنگې دا تعریف په ان زیډا ابوه قائم باندې صادق راځي ځکه چې دادان د داخلیدو نه وروستو مسند دي بلکه خبر د قائم ابوه مجموعه ده

بښواب: شارح ددې نه دوه جوابونه ورکړي دي.

جواب (۱): اول جواب دا چې د هو السند بعد دخول نه مراد د ان خبر داسې اسم طرف ته مسند کیدل دي چې دان او ددې د نظائرونه دیو اسم او خبر باندې د داخلیدو نه وروستو وي او دا واضح خبر ده داپه هغه وخت کې کیدي شي چې کله اسم اسم جوړ شي او خبر خبر جوړ شي او په ان یضرب ابوه کې دیضرب اسناد ابوه طرف ته اسم داسم جوړیدو او خبر د خبر جوړیدو نه وروستو نه وي بلکه ددې نه مخکې وي همدارنگې په ان زیډ قائم کې د قائم اسناد ابوه طرف ته اسم داسم جوړیدو او خبر د خبر جوړیدو نه وروستو نه دي بلکه ددې نه مخکې دي لهدا په دې باندې تعریف صادق رانه غلو

بښواب (۲): دوهم جواب دادي چې دلته د دخول نه مراد ذکر فی الاول او لحوق بالآخر نه دي بلکه مراد اثر کول او عمل کوي دي یعنې هغه په مبتدا خبر باندې داسې وارد کیدل دي چې په هغې کې اثر لفظي او اثر معنوي ظاهر شي. اثر لفظي دادي چې اسم ته رفع او خبر ته نصب ورکړي او اثر معنوي دادي چې داسم دپاره خبر ثابت کړي او ان یضرب ابوه کې دکان دخول په یضرب باندې به دې معنی سره متحقق نه دي ځکه چې ددې دخول نه وروستو یضرب کې نه اثر لفظي ظاهر شو اونه اثر معنوي بلکه دیضرب ابوه په مجموعې باندې دان دخول په دې معنی سره متحقق دي همدارنگې په ان زیډا ابوه قائم کې دي

﴿الْمَنْصُوبُ بِمَا أَلْتَمَسَ لِنَفْسِ الْجِنْسِ﴾:

د هغه منصوب د لا تعريف چې د نفي د جنس د پاره وي:

أَنِّي لَنَفْسِي صِفَةُ الْجِنْسِ وَ حُكْمِهِ وَ إِنَّمَا لَمْ يَقُلْ اسْمُهُ لَأَنَّهُ لَيْسَ كُنْهٌ وَلَا أَكْثَرُهُ
يعني د پاره د نفي د صفت د جنس اود حکم اوبه تحقيق سره وي نه ويل اسم د لاڅکه نه دي اسم د لا ټول اوبيا اکثره
مِنَ الْمَنْصُوبَاتِ فَلَا يَصِحُّ جَعْلُهُ مُطْلَقًا مِنَ الْمَنْصُوبَاتِ لَا حَقِيقَةً وَلَا مَجَازًا بَلِ الْمَنْصُوبُ مِنْهُ أَقْلٌ
منصوب يا بونه نه ده دي صحيح گرځول د دي مطلقا د منصوباتو نه حقيقه اونه مجاز ابلکي منصوب د دي نه کم دي د
مِمَّا عَدَاهُ فَلَا بُدَّ مِنَ التَّعْيِيرِ عَنْهُ بِالْمَنْصُوبِ بِهَا بِخِلَافِ مَا عَدَاهُ مِنَ الْمَنْصُوبَاتِ فَإِنَّ بَعْضَهَا
غير منصوب نه نو نشته خلاصي د تعبير د دي نه به منصوب سره په خلاف د ماسوا د منصوباتو نه حکم بعضي د دي نه
وَإِنْ لَمْ يَكُنْ كُنْهٌ مِنَ الْمَنْصُوبَاتِ لَكِنْ أَكْثَرُهُ مِنْهَا فَأَعْطِيَ لِلْأَكْثَرِ حُكْمَ الْكُلِّ فَقَدْ الْكُلُّ مِنْهَا تَجَوُّزًا
اگر که نه وي ټول د منصوب نه لکن اکثر د دي نه دي نوور کړي شي اکثر هر د حکم د کل نو شمار کړي شي ټول د دي نه مجازا
وَلَا يَبْعُدُ أَنْ يَقَالَ اسْمُهُ لَا هُوَ الْمَنْصُوبُ بِهَا لَفْظًا كَالْمَنْصَابِ وَ شِبْهِهِ أَوْ مَحَلًّا كَمَا هُوَ
اوبعيد نه د دي وي ويل شي چې اسم د لا د منصوب د دي به لاسره لفظ نه کم مضاف اومشاهه د دي اوبه محلا که څنگه
مَبْنِيٌّ مِنْهُ عَلَى الْفَتْحِ وَ أَمَّا مَا هُوَ مَرْفُوعٌ فَنَيْسَ اسْمًا لَهَا لِعَدَمِ عَمَلِهَا فِيهِ هُوَ الْمُسْتَدُّ إِلَيْهِ
چې مبني د اسم لانه بنا پر فتح اوهر چې ما کوو چې برفع د دي نه ده دي اسم د پاره د دي نه عمل نه به لاکي د اسمند الیه
بَعْدَ دُخُولِهَا حَرَجٍ بِهِ وَمِثْلُ آبُوهُ فِي لَا غُلَامَ رَجُلٍ آبُوهُ قَائِمٌ لَنَا عَرَفْتُ وَ هَذَا
د هس د دخول د دي نه خارج شوی د دي سره د اوبه د لا غلام ، جلاد اوبه قائم مثال د دي د هغه څه چې تاييد ندلي دي اودا
الْقَدَرِ كَانِ فِي حَدِّ اسْمِهَا مُطْلَقًا لَكِنَّهُ لَنَا أَرَادَ حَدَّ الْمَنْصُوبِ مِنْهُ زَادَ
قدر کافي دي په تعريف د اسم کې مطلقا لکن چې کله اراده چې د کم د تعريف د منصوب د اسم نه غوربت يې کړو
عَلَيْهِ قَوْلُهُ يَلِيهَا أَنِّي يَلِي الْمُسْتَدُّ إِلَيْهِ لِنَفْظَةِ لَا أَنِّي يَقَعُ بَعْدَهَا بِمَا فَاصِلَةٌ
په دي باندې دا قول يلهيا يعني بزي دي وي د مسند الیه سره لفظ د لاسره يعني و ان کيږي پس د لاندې بي د فاصلي نه
لَكِرَةٌ مُضَافًا أَوْ مُضَافًا بِهِ أَنِّي بِالْمَنْصَابِ فِي تَعْلِيْقِهِ بِشَيْءٍ هُوَ مِنْ تَتَابُعِ
داسې نکره وي چې مضاف وي اوبه مضاف به وي د دي سره يعني د مضاف سره به تعلق کلي د توحید پورې چې هغه به تمام
مَعْنَاهُ هَذِهِ أَسْمَاءُ مُتَرَادِفَةٌ مِنَ الصِّمْمِ الْمُتَجَوِّزِ فِي إِلَيْهِ أَوِ الْأَوَّلِ مِنْهُ أَوْ مِنَ الصِّمْمِ الْمُتَجَوِّزِ فِي دُخُولِهَا
معنی د مضاف کې د احوال مترادف دي د ضمير مجرور نه به الیه او اول د دي نه اوبه د ضمير مجرور نه به دخول د دي
وَمَا يَتَّبِعُ مِنَ الصِّمْمِ الْمَرْفُوعِ فِي يَلِيهَا مِثْلُ لَا غُلَامَ رَجُلٍ مِثَالُ لَنَا يَلِيهَا لَكِرَةٌ مُضَافًا
کې اوهغه چې باقي وي د ضمير مرفوع نه به يلهيا کې لکه لا غلام ر جل مثال د دي د هغه چې بزي وي نکره مضاف

وَيَنْبَغِي النَّسْخَ لَا غَلَامَ رَجُلٍ ظَرِيفٍ فِيهَا وَقَدْ عَرَفْتَ فِي الزَّفَوَاتِ تَحْقِيقَ قَوْلِهِ فِيهَا
 اوبه بعضي نسخو کي لا غلام رجل ظريف فيهادي اوبه تحقيق سر تا پيژند لي په مرفوعاتو کي تحقيق د فيهما په دي قول
 و لا عشرين درهما لك مِثَالًا لَنَا يَلِيهَا نَكْرَةً مُشَابِهًا بِالْمُضَافِ وَ قَوْلُهُ لَكَ
 کي ولا عشرين درهما لك امثال دي دهغه چې نژدي وي دنکري سره چې مشابه وي دمضاف سره اودا قول دده لك
 عَلَى النَّسْخِ الْمَثَلَةُ مِنْ ثَبَتَةِ الْمَثَلَيْنِ وَكَلِمَتُهَا.

دمشهورې نسخې مصدق د دواړو مثالونو څخه دي

خلاصه دمتن : دمصبوباتو لسم ۱۰، قسم منصوب په لا التي لنفي الجنس دي ددي تعريف

دادې چې دلای نفي جنس اسم هغه دي کوم چې د دخول دلانه وروستو مسند اليه وي، اوحال

دادې چې د لا سره متصل وي نکره وي مضاف وي يا شبه مضاف وي.

اغراض دجامي : اي لنفي: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب

ورکول دي

سوال : په لا غلام رجل ظريف کې لا دجنس نفي نه کوي بلکه دجنس غلام نه دصفت ظرافت

نفي کوي بيا دمصنف قول لا لنفي الجنس ويل څنگه صحيح شو ؟

جواب : دمصنف په عبارت کې دالجنس نه مخکې مضاف صفت محذوف دي په اصل کې

داسې وو لنفي صفة الجنس لهذا اوس څه اشکال نشته دي.

وحکمه : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال : دلای نفي جنس تعريف منقوض اومات ده، په لا رجل في الدار سره ځکه چې په دې کې

درجل نه دجنس صفت نفي نه کيږي ځکه چې دلته څه صفت نشته دي.

جواب : دلته معطوف مقدر دي په اصل کې دا لنفي صفة الجنس وحکمه وو، ددې حاصل دادې

چې دنفي صفت جنس نه مراد دنفي حکم دي چې د لا داسم نه دحکم نفي وشي مثال لکه په لا

رجل في الدار کې درجل نه په دار کې موجود کيدو حکم نفي کيږي.

وانبالم يقل : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال : مصنف رحمه الله المنصوب بلا التي لنفي الجنس وويل اسم لا التي لنفي الجنس يي ولي ونه

ويل ؟

جواب: د لای نفي جنس اسم په دري (۳)، قسمه دي (۱)، معرب منصوب (۲)، مبني على الفتح (۲)، مرفوع ددې تفصيل نه معلومه شوه چې لای نفي جنس اسم خو نه هميشه منصوب وي اونه اکثر منصوب دي لهذا دې لره مطلقاً د منصوباتو نه شمار کول صحيح نه دي نه حقیقه په دې طريقې سره چې داسې وويلي شي چې دغه اسم په هر حال کې منصوب وي اونه مجازاً چې داسې وويلي شي چې د لای نفي جنس اسم اکثر منصوب وي بلکه په دې کې منصوب د غير منصوب نه اقل دي لهذا د اضوري ده چې دې لره المنصوب بلا التي لنفي الجنس سره تعبير کړي شي په خلاف د نورو منصوباتو نه مثلاً مستثنی اگر چې داخل او هميشه منصوب نه ده لیکن اکثر منصوب نه نو لهذا لاکثر حکم الکُل د قاعدې لاندې د کُل حکم ورکړې شو او کُل لره مجازاً د منصوباتو نه شمار کولې شي.

ولا يبعد: په دې عبارت سره شارح په صاحب د کافيې باندې اعتراض کوي، چې که مصنف رحمه الله مطلقاً اسم لا التي لنفي الجنس ويلي وي نو هم صحيح وه ځکه چې د لا اسم مبني بر فتحه محلاً منصوب وي او کوم چې د لا اسم مرفوع وي نو داپه حقیقت کې د لا اسم نه وي ځکه چې په دې صورت کې لا عامل نه وي لهذا مونږه ويلي شو چې د لا اسم هميشه منصوب وي.

خرج به: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دا سوال اوجواب بعينه هغه دي کوم چې دکان او ددې دنظائرو په خبر کې تير شوي دي چې مخکې ذکر شوي دي، فلا نعيدهما ثانيه.

وهذا القدر كافي: په دې عبارت سره شارح يو اعتراض نقل کوي او په لکنه سره ددې سوال جواب ورکوي:

اعتراض: مقصود خو د لای نفي جنس د اسم تعريف کول دي او هغه په بعد دخولها باندې پوره شو نو ددې نه وروستو د يليها الخ اضافه يې ولې وکړه؟

جواب: مقصود مطلق دانسم لا تعريف کول نه دي بلکه د اسم منصوب تعريف کول دي ددې وجې نه يليها الخ اضافه يې وکړه چې ددې حاصل دادې چې د لای نفي جنس اسم به هله منصوب وي چې په دې کې دري (۳)، شرطونه و موندل شي: (۱) د لا سره متصل وي (۲) نکره وي (۳) مضاف يا شبه مضاف وي.

يُلي السند اليه: په دې عبارت سره شارح بيان د مرجع کوي چې ديليه ضمير مرفوع مسند اليه طرف ته راجع دي او د ضمير منصوب مرجع لفظ د لا دي.

اي يقع: په دې عبارت سره شارح حاصل د معنی بيانوي چې د مسند نه وروستو په لاسر، فاصله واقع ري.

في تعلقه: په دې عبارت سره شارح وجه د شبه بيانوي چې شبه مضاف هغه دي چې دده د داسې خيز سره متعلق وي چې هغه خيز ددې معنی لره دپوره کيدو دپاره ضروري وي که دې لره ذکر نه کړي شي نو ددې معنی نه تام کيږي مثال لکه مضاف چې ترکوم وخته پورې چې مضاف اليه ذکر نه شي نو ددې معنی نه تام کيږي همدارنگې د شبه مضاف تعلق د داسې خيز سره دي چې که دې لره ذکر نه کړي شي نو ددې نه په غير معنی نه تام کيږي.

هذا الاحوال: په دې عبارت سره شارح د نکرې مضافاً ترکيب بيانوي چې په دې ترکيب کې درې (۳) احتماله دي: (۱) دا درې واړه احوال مترادفه دي داليه ضمير مجرور نه. (۲) يليها داليه ضمير مجرور نه حال دي اوباقی دوه ديليه ضمير مرفوع نه حال وي. (۳) يليها د دخولها ضمير نه حال دي اوباقی دوه يليه ضمير مرفوع نه حال وي.

مثال لها: په دې عبارت سره شارح د ممثل له تعين کوي چې لا غلام رجل دهغه نکرې مضاف مثال دي کوم چې د لا سره متصل وي.

وفي بعض النسخ: په دې عبارت سره شارح اختلاف د نسخو بيانوي چې په بعضې نسخو کې لا غلام رجل ظريف فيهما دي په دې کې د فيهما اضافه ددوه (۲) وجهو نه کړي ده: (۱) چې کذب لازم رانه شي. (۲) اشاره ده چې د ظرف دوه (۲) قسمونه دي: (۱) ظرف زمان، (۲) ظرف مکان، اودا دواړه خبرې په مرفوعاتو کې په تفصيل سره تيرې شوي دي.

مثال لها: په دې عبارت سره د ممثل له تعين کوي چې لا عشرين درهما دادغه نکرې شبه مضاف مثال دي کوم چې د لا سره متصل وي.

اود مصنف رحمه الله قول لک د مشهورو نسخو مطابق يعنی چې په کوم کې ظرف فيهما نشته دي دواړه مثالونه د تميمي څخه دي دا دواړه خبر دي او چې په کومو مثالونو کې ظريف فيهما نشته دي په هغې کې دا خبر بعد خبر دي.

د منصوب بلا التي لنفي الجنس اعراب :

فَإِنْ كَانَ أَيْ الْمُسْتَنْدُ إِلَيْهِ بَعْدَ دُخُولِهَا غَيْرَ وَاقِعَ عَلَى الْأَحْوَالِ الْمَذْكُورَةِ بَلْ كَانَ مُفْرَدًا بِالْإِعْجَابِ
که چیرته وي یعنی مستند الیه پس د دخول دلانه چې نه وي واقع په حوال مذكوره باندې بلکې وي مفرد په انتفاء،
الشَّرْطِ الْأَخِيرِ فَقَطْ وَهُوَ كَوْنُهُ مُضَافًا أَوْ مُشَابِهًا بِهِ أَيْ يَلِيهَا كِبَرَةٌ غَيْرَ مُضَافٍ وَلَا مُشَابِهًا
د شرط آخري فقط او هغه کیدل ددې مضاف او یا مشابه ددې سره یعنی نژدې وي نکره غیر مضاف او نه مشابه
بِهِ لِيَكْتَرِبَ عَلَيْهِ قَوْلُهُ فَهُوَ مَبْنِيٌّ عَلَى مَا يُنْصَبُ بِهِ فَإِنَّهُ لَوْ كَانَ مُفْرَدًا
ددې سره ددې دپاره چې مرتب شي په دې باندې دا قول دمصنف فهور مبني على ما ينصب به خكه که چیرته وي مفرد
مَعْرِفَةً أَوْ مَفْذُولًا فَحُكْمُهُ غَيْرُ ذَلِكَ وَ قَوْلُهُ عَلَى مَا يُنْصَبُ بِهِ أَيْ عَلَى مَا كَانَ يُنْصَبُ
معرفه او یا مافصول نوحکم ددې په غیر ددې دي اودا قول دمصنف على ما ينصب به یعنی په هغه څه سره چې نصب
بِهِ الْمَفْرُودُ قِيلَ دُخُولُ لَا عَلَيْهِ وَ هُوَ الْفَتْحُ فِي الْمَوْحِدِ نَحْوُ لَا رَجُلٌ فِي الدَّارِ وَ الْكُسْرِ
ورکوي په دې سره مفرد ته مخکې د دخول دلانه په دې باندې او هغه فتحه ده په مفرد کې لکه لا رجل في الدار او کسره ده
فِي جَمْعِ الْمُؤَنَّثِ السَّالِمِ بِلَا تَنْوِينٍ نَحْوُ لَا مُسْلِمَاتٍ فِي الدَّارِ وَالْيَاءُ الْمَفْتُوحُ مَا قَبْلُهَا وَ الْكَسْرُ مَا قَبْلُهَا فِي جَمْعٍ
په جمع مؤنث سالم کې بې د تنوين نه لکه لا مسلمات في الدار او ياء ما قبل مفتوح او ما قبل مکسور په جمع
الْمُذَكَّرِ السَّالِمِ نَحْوُ لَا مُسْلِمِينَ وَلَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَ لَعْنِي بِالْمَفْرُودِ مَا لَيْسَ بِمُضَافٍ وَلَا مُضَارِعٌ لَهُ
مذکر سالم کې لکه لا مسلمين ولا مسلمين لک و لعني بالمفرد ما ليس بمضاف ولا مضارع له
فَيَدْخُلُ فِيهِ الْمُتَعْنَى وَ الْمَجْمُوعُ وَ إِنَّمَا بُنِيَ لِتَضَمُّنِهِ مَعْنَى مِنْ إِذَا مَعْنَى
نوداخلېږي په دې کې تشبيه او جمع او په تحقيق سره يې مبني کړه د وجې د تضمين ددې نه معنی دمن لرده خکه معنی
لَا رَجُلٌ فِي الدَّارِ لَا مِنْ رَجُلٍ فِيهَا لِأَنَّهُ جَوَابٌ لِمَنْ يَقُولُ هَلْ مِنْ رَجُلٍ فِي الدَّارِ حَقِيقَةً أَوْ تَقْدِيرًا
د لا رجل في الدار لا من رجل فيها دي خکه د اجواب دي دهغه چا دپاره چې وايي هل من رجل في الدار حقيقة او يا تقديرًا نو
فَحُذِرَ مِنَ تَخْفِيفِهَا وَ إِنَّمَا بُنِيَ عَلَى مَا يُنْصَبُ بِهِ لِيَكُونَ الْيَاءُ عَلَى حَرَكَةٍ أَوْ
حذف کړې شومن تخفيفا او په تحقيق سره مبني کړو په ما ينصب به سره ددې وجې نه چې وي بڼه حرکت باندې او يا
حَرْفٍ نِ اسْتَحَقَّهَا الْكِبَرَةُ فِي الْأَصْلِ قَبْلَ الْيَاءِ وَ لَمْ يُبَيِّنِ الْمَضَافُ وَ لَا الْمَضَارِعُ لَهُ
په حرف باندې چې مستحق وودد وارونکره په اصل کېر مخکې دبناءو مبني يې نه کړو مضاف او نه شبه مضاف
لِأَنَّ الْإِضَافَةَ تُرْجَحُ جَانِبَ الْإِسْمِيَّةِ فَيَصْبُغُ الْإِسْمُ بِهَا مَا يَلَا إِلَ مَا يَسْتَحَقُّهُ فِي الْأَصْلِ
خکه اضافت راجع وي طرف د اسميت ته نو گرځي اسم په دې سره مانل هغه څه ته چې مستحق وي په اصل کې

آغښي الاعراب.

چې مراد زما اعراب دي

خلاصه دمتن : که د لای نفي جنس مابعد مفرد وي يعنې اولني دوه شرطونه وموندلې شي او آخري شرط ونه موندلې شي نو علامت نصب به يې مېني برفتح وي يعنې د لا ددخول نه مخکې چې په کوم علامت سره منصوب وه دغې علامت سره د لا ددخول نه وروستو په نصب باندې به مېني وي او که د لا ددخول نه مخکې دفتحې علامت سره منصوب وه نو د لا ددخول نه وروستو به هم علامت مېني برفتحه وي لکه مفرد کې مثلاً لا رجل في الدار او که د لا ددخول نه مخکې کسري سره منصوب وو نو د لا ددخول نه وروستو به مېني برکسره وي مثال په مؤنث سالم کې البته تنوين به نه وي مثلاً لا مسلمات في الدار او که د لا ددخول نه مخکې يا ماقبل مفتوح سره منصوب وي نو د لا ددخول نه وروستو به هم ياء ماقبل مفتوح په بناء باندې به مېني وي مثال لکه په تشبيه کې لا مسلمين او که د لا ددخول نه مخکې يا ماقبل مکسور سره منصوب وي نو د لا ددخول نه وروستو به هم ياء ماقبل مکسور په علامت باندې به مېني وي مثال لکه په مؤنث سالم کې لا مسلمين لک.

اغراض دجامي : بابتقاء الشرط : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دا قاعده منقوض اوماته ده په لاييد عندي ولا عمرو سره ځکه چې په دې کې د لا مابعد مفرد وي حالته که دامېني نه دي .

جواب : مراد دادې چې د مذکوره دري (۳) شرطونو نه صرف آخري ونه موندلې شي او اولني دوه (۲) شرطونه وموندلې شي هله به مېني على الفتح وي يعنې د لا سره به متصل هم وي او نکره به هم وي ليکن مضاف يا شبه مضاف به نه وي په ذکر شوي مثال کې دويم شرط نه موندلې کيږي ولې چې زېد معرفه ده ددې وجې نه دامعرب دي .

ليترتب عليه قوله : په دې عبارت سره شارح دمتن وضاحت کوي چې ليعترتب عليه قول دا متعلق دي دالتقاء الشرط پورې يعنې مونږ آخري شرط انتفاء شرط ددې وجې نه ولړولو چې دمصنف قول فهو مېني عل ما ينصب باندې مرتب شي ځکه چې که د لا اسم مفرد معرفه وي يعنې دويم

شرط ونه موندلې شي يا فاصله وي يعنې اولنې شرط نه وي نو دا به مبني برفتنه نه وي

قوله: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: د مصنف رحمه الله قول **فهو مبني الخ** کې تعارض دي ځکه چې د مبني ضمير راجع دي مفرد طرف ته او د ينصب ضمير هم مفرد طرف ته راجع دي نو مبني د مفرد نه بناء کې صريح ده او ينصب دهغه په معرب کيدو باندې دال دي ځکه چې نصب د معرب د حرکاتو نوم دي نو دانه دي مکر تعارض او تناقض .

جواب: مفرد طرف ته د بناء اسناد د حال په اعتبار سره دي يعنې دلا د دخول نه مخکې کيدو مقصد دادې چې کوم مفرد د لا د دخول نه مخکې معرب او منصوب وه اوس دلا د دخول نه وروستو به مبني برفتنه وي نو بيا په دې کې تعارض او تناقض نشته دي .

يعني په: په دې عبارت سره شارح تعين د مراد کوي چې مفرد مضاف ، د شبه مضاف په مقابله کې دي لهدا دا به تشبيه او جمع ته هم شامل شي .

والنبا يني: په دې عبارت سره شارح د لا مابعد کله چې مفرد وي نو د دې مبني کيدو وجه بيانوي د لای نفي جنس اسم مفرد من معنی ته متضمن کيږي ځکه چې د لا رجل في الدار معنی ده لا من رجل في الدار ځکه چې د اجواب دي د سائل د قول نه يعنې هل من رجل في الدار ؟ برابره خبره ده که د اسوال حقیقه وي او بيا تقدير او ي ، حقیقه خو ظاهر دي د تقدير او صورت دادې چې مثلاً دوه سړي لاړ شي او د دې دوه سړو نه يو سړي مکان او بيا کور ته داخل شي او دويم سړي د کور نه بهر ولاړ وي او کور کې داخل سړي ووايي چې لا رجل في الدار نو گویا چې بهر ولاړ سړي سوال وکړو چې هل من رجل في الدار ؟ نو کور کې داخل سړي ورته وويل چې لا رجل في الدار ، بيا من لره د تخفيف د وجې نه حذف کړه چې هر هغه اسم کوم چې د حرف معنی ته متضمن وي نو دا به مبني وي د دې وجې نه لا نفي جنس اسم مبني دي .

والنبا يني: په دې عبارت سره شارح په علامت د نصب باندې د مبني کيدو وجه بيانوي چې په حالت د نصب باندې مبني د دې وجې نه کړه چې بناء په هغه حرکت يا حرف باندې وشي چې د کوم نکره د اصل اعتبار نه مخکې مستحق وو او هغه نصب دي په اصل کې معرب منصوب کيدل په کار وو د عارض د وجې نه مبني شو .

ولم یبین: پہ دے عبارت سرہ غرض د شارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دی:

سوال: چہ کله دلا مابعد مضاف یا شبہ مضاف وی نو داد من معنی تہ متضمن دی بیاد لہ بی مبني ولہ جوہ نہ کرو؟

جواب: مضاف او شبہ مضاف لہ بی مبني ددی وجہ نہ جوہ نہ کرو چہ داضافت دوجہ نہ جانب اسم راجح وی خکہ چہ اضافت داسم خاصہ دہ لہذا داضافت دوجہ نہ اسم دے طرف نہ راجع کیہی کوم چہ داصل پہ اعتبار سرہ مستحق دی اوہغہ اعراب دی ددی وجہ نہ دے لہ بی مبني جوہ نہ کرو.

دلائی نفی جنس دمنصوب کیدو شرائط او دمنتفی کیدو ذکر:

وَ إِنْ كَانَ أَيْ الْمُسْتَدُّ إِلَيْهِ بَعْدَ دُخُولِهَا مَعْرِفَةً بِإِتِّفَاقٍ شَرْطُ التَّكَرُّرِ أَوْ مَقْصُولًا بَيِّنَةً
او کہ چیرتہ وی یعنی مسند الیہ پس ددخول دلانہ معرفہ پہ اتفاق دشرط دتکارت او یا مفصول وی پہ مینخ ددی کہی
أَيِّ بَيِّنَ ذَلِكَ الْمُسْتَدُّ إِلَيْهِ وَ بَيِّنَ لَا بِإِتِّفَاقٍ شَرْطُ الْإِتِّصَالِ عَلَى سَبِيلِ مَنَعَ الْخُلُوعِ سَوَاءً
یعنی پہ مینخ ددی مسند الیہ او پہ مینخ دلا کہی پہ اتفاق دشرط داتصال پہ طریقہی دمانعۃ الخلو برابره خبرہ دہ چہ
كَانَا مَعَ إِتِّفَاقٍ شَرْطُ كَوْنِهِ مُضَافًا أَوْ مُضَابَهُمَا بِهِ أَوْ لَا وَ هِيَ سِتُّ صُورٍ
وی داسرہ داتفاق دشرط دکیدو ددی مضاف او یا ہغہ چہ مشابہہ وی دمضاف سرہ او یا نہ وی او داسپہ صورتہ نہ دی
لَا خُلُوعَ زَيْدٌ فِي الدَّارِ وَلَا غُلَامٌ زَيْدٌ فِي الدَّارِ وَلَا عَمْرُوٌ وَلَا فِي الدَّارِ رَجُلٌ وَلَا امْرَأَةٌ وَلَا فِي الدَّارِ زَيْدٌ وَلَا عَمْرُوٌ
لکہ لا زید فی الدار ولا عمرو ولا غلام زید فی الدار ولا عمرو ولا فی الدار رجل ولا امرأۃ ولا فی الدار زید ولا عمرو
وَلَا فِي الدَّارِ غُلَامٌ زَيْدٌ وَلَا عَمْرُوٌ وَجِبَ فِي جَمِيعِ هَذِهِ الصُّورِ السَّبْعِ الِاتِّفَاقُ أَمَّا فِي الْمَعْرِفَةِ
ولا فی الدار غلام زید ولا عمرو نو واجب دی ہتولو دی صورتونو شپہر کہی رفع بنا برابتدا ہر چہ پہ معرفہ کہی دی نو د
فَلَا مَيْتَاعَ أَكْبَرَ لَا النَّافِيَةَ لِلْجَمْعِ فِيهَا وَ أَمَّا فِي الْمَقْصُولِ فَلْيَضَعِفْ لَا عَنِ التَّأْخِيرِ مَعَ
وجہ دامتناع داثردلہی نافہہ دبارہ دجنس پہ دے کہی او ہر چہ پہ مفصول کہی دی نو دوجہی دضعف دلانہ تاثیر نہ سرہ
الْفَضْلِ وَ التَّكْرِيرِ أَيْ وَجِبَ تَكْرِيرُ إِسْمِهَا لَكِنْ مُطْلَقًا بِعَيْنِهِ أَمَّا فِي الْمَعْرِفَةِ فَلْيَكُونْ
دفضل او تکریر یعنی واجب دی تکریر داسم دلانہ مطلقا لبعینہ ہر چہ پہ معرفہ کہی دی نو دوجہی دکیدو نہ پہ شان
كَالْمَوْضِعِ عَمَّا فِي التَّكْرِيرِ مِنْ مَعْنَى تَكْمِلِي الْأَخَاوِ وَ أَمَّا فِي التَّكْرِيفِ فَلْيَكُونْ مُطَابِقًا إِنَّا هُوَ
دعوض دہغہ خہ نہ چہ وی بہ تنکیر کہی دمعنی دنفی دآحاد او ہر چہ پہ نہ کہہ کہی وی نووی مطابق دہغہ سوال چہی دو
جَوَابُ لَهُ مِنْ مِثْلِ قَوْلِ السَّائِلِ أَيْ الدَّارِ رَجُلٌ أَمْ امْرَأَةٌ وَ هَذَا التَّغْلِيلُ جَارٍ فِي الْمَعْرِفَةِ أَيْضًا.

خلاصه دمتن: صاحب د کافیه وایي چې که دلا اسم منصوب کیدو په دري (۳) شرطونو کې دریم شرط نه غیر باقي دوه شرطونو نه یو شرط ونه موندل شي دا عام ده چې دریم شرط وموندل شي اویانه یعنی دلا مابعد نکره نه وي بلکه معرفه وي یادلا سره متصل نه وي بلکه لا او ددې په مینځ کې فاصله وي یا نکره هم نه وي او مستقل هم نه وي نو په دې وخت کې دلا مابعد باندې رفع واجب ده دمبتدا په بناء باندې او دلا اسم تکرار هم واجب دي په عقلي اعتبار سره ټول شپږ (۶) صورتونه دي ځکه چې فقط نکارت والا شرطونه منتفي وي یا فقط اتصال والا شرطونه او یا دواړه شرطونه منتفي وي بیا د هر یو دوه دوه صورتونه دي: (۱) د مابعد به مضاف وي (۲) او یا به مابعد شبه مضاف وي نو دري (۳) ضرب دوه (۲) دا شپږ صورتونه شو، یعنی $2 \times 3 = 6$.

اغراض د جامی: والتکریر: په دې عبارت سره شارح دوه (۲) خبرو طرف ته اشاره کوي:

(۱) اول دا چې د التکریر عطف په الرفع باندې دي (۲) دویم دا چې په دې باندې چې کوم الف لام داخل دي دا دمضاف الیه په عوض کې دي. بل درفع او دتکرار وجه بیان دي.

لکن مطلقا: په دې عبارت سره شارح ددې خبرې وضاحت کوي چې دلا داسم تکرار واجب دي لیکن مطلق داسم تکرار واجب دي، بعینه داول اسم تکرار واجب نه دي یعنې دتکرار نه مراد تکرار نوعي دي تکرار شخصي نه دي.

اما فی المعرفة: په دې عبارت سره شارح دتکرار وجه بیانوي چې دمعرفه کیدو په صورت کې تکرار ځکه واجب دي چې لا په اصل کې موضوع دي دنفی دآحادو دپاره اونفي دآحادو په اجناسو کې موندلې شي کله چې دمعرفې په صورت کې دامعنی فوت شي ځکه چې په معرفه کې نفی دمفرد کيږي دآحادو نه کيږي لهذا تکرار ضروري دي چې دمافات تلافي وشي اود نکرې په صورت کې تکرار ځکه واجب دي چې جواب دسوال مطابق شي ددې وجه نه لارحل فی الدار ولا امرأة داجواب دي دسائل ددې سوال أرجل فی الدار امرأة؟ او شارح وایي چې دا تعلیل په اولني صورت کې هم جاري کیدی شي.

وجه دحصر عقلي: مسند الیه به یا معرفه وي او یا نکره، که معرفه وي نو یا مفرد وي او یا به مضاف وي، او دویم به یا مفرد موصول وي او یا به مضاف موصول وي، او اول به یا مفرد موصول وي او یا به مضاف موصول نو دمعرفې څلور (۴) صورتونه شو، دوه (۲) به دفصله

اودود: ۲) سره د فصله اودنکړې دوه (۲) صورتونه دي او هغه دواړه د فصل سره دي حاصل داچې دلته ټول شپږ (۶) صورتونه دي.

(۱) د لا اسم مفرد معرفه متصل وي مثال لکه لا زید ولا عمرو ، نو په دې کې اول شرط موندلې شي او دریم اودویم شرط نه شي موندلې

(۲) د لا اسم معرفه مضاف متصل وي مثال لکه لا غلام زید في الدار ولا عمرو ، نو په دې کې اول شرط موندلې شي

(۳) د لا اسم نکره مفرد مفصوله وي مثال لکه لا في الدار زید ولا امرأه ، نو په دې کې دویم شرط موندلې شي

(۴) د لا اسم نکره مفصوله مضاف وي مثال لا في الدار غلام زید ولا امرأه ، نو په دې کې اول شرط نه شي موندلې

(۵) د لا اسم مفرد مفصوله وي مثال لکه لا في الدار زید ولا عمرو ، نو په دې کې یو شرط هم نه شي موندلې

(۶) د لا اسم مضاف معرفه مفصوله وي مثال لکه لا في الدار غلام زید ولا عمرو ، نو په دې کې دریم شرط موندلې شي

په دې صورتونو کې رفع دمبتدا کیدو په وجه واجب وي د معرفې په صورت کې رفع ځکه واجب ده چې لا دنکړې په صفت کې د عمل کولو دپاره دي لهذا داپه معرفه کې عمل نه شي کولې او په مفصول کې رفع ځکه واجب ده چې د لا عمل ضعیف دي معمول په مفصول کې عمل نه شي کولې معمول صرف په موصول کې عمل کولې شي.

د یو سوال مقدر جواب :

وَلَوْ كَفَيْتُهُ أَنَّىٰ هَلِيبَ قَضِيَّتُهُ وَلَا أَبَاحَسَنَ لَهَا أَنَّىٰ لِهَذَا الْقَضِيَّتَةِ هَذَا جَوَابُ دَخَلِ مُقَدَّرٌ عَلَى قَوْلِهِ
اولکه قضیه یعنی هله قضیه ولا ابا حسن لها یعنی لهذا القضية داجواب دي د سوال مقدريه دې قول دمصنف باندې
وَ إِنْ كَانَ مَعْرِفَةً وَجَبَ الِزْعَمُ وَ التَّنْكِيدُ فَإِنَّ إِسْمَ لَا يَنْبُو مَعْرِفَةً لِأَنَّ أَبَا حَسَنٍ كَلِمَتُهُ
چې که چيرته معرفه وي نو واجب ده رفع او تکرار ځکه اسم دلا په دې کې معرفه دي ځکه ابا حسن د اکنيت دي د
عَلَيْهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَلَا رَفَعَ يَنْبُو وَلَا تَكْرِيْرُ بَلْ هُوَ مَنْصُوبٌ هَكَذَا مُكْرَرٌ فَأَجَابَ
حضرت علي رضی الله عنه او نشته رفع په دې کې اونه تکرار بلکې دامصوب دي غیر مکرر نو جواب یې ورکړو

عَنْهُ بِأَنَّهُ مُتَأَوَّلٌ بِالتَّكْوِينِ إِمَّا بِتَقْدِيرِ الْإِثْلِ أَيْ لَا مِثْلَ أَبِي حَسَنِ لَهَا فَإِنَّ مَثَلًا

ددې نه په دې طريقې سره چې دامزول دي په نکرې سره او يا د تقدير د مثل نه يعنې ولا مثل ابی حسن لها خکه مثلا

لِتَوَعَّلِهِ فِي الْإِبْهَامِ لَا يَتَمَرَّنُ بِالْإِضَافَةِ إِلَى التَّعْرِيفَةِ أَوْ بِتَأْوِيلِهِ بِفَيْضٍ

دوچې د شدت نه دي به ابهام کې نه معرفه کېږي په اضافت سره معرفې ته او يا په تاويل ددې سره په فيض

بَيْنَ الْحَقِّ وَ الْبَاطِلِ لِاشْتِهَارِهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِهَذِهِ الصِّفَةِ فَكَانَتْ قِيلَ لَا فَيْضٌ

په مینځ حق او د باطل دوچې د شهرت د حضرت علي رضی الله عنه په دې صفت سره نو گویا چې ویلي دي لا فیصل

لَهَا وَ يُقَوِّي هَذَا التَّأْوِيلَ إِزَادَ حَسَنٌ بِحَذْفِ اللَّامِ لِأَنَّ الظَّاهِرَ أَنَّ تَتْوِيلَهُ لِيَلْتَكُنْ

فیصل، او قوې کيږي د تاویل په راوړو د حسن سره په حذف لام خکه ظاهر داده چې وي تونین دپاره د تنکیر

ددې په دې عبارت کې صاحب د کافيې د یو سوال مقدر جواب ورکوي کوم چې

ددې په دې عبارت کې ان کان معرفه باندې وارد شوي دي چې د سوال او جواب تفصیل لاندې په شرحه کې

دکر شوي دي.

انراض د جامی : هذه القضية: په دې عبارت سره شارح بیان د ترکیب کوي قضیه خبر دي د

مبتدا محذوف چې هذه دي.

لهذا القضية: په دې عبارت سره شارح د هاء ضمیر مرجع یې متعین کړه.

هذا جواب: په دې عبارت سره شارح په متن باندې واردیدونکي سوال او ددې د جواب وضاحت

کوي:

سوال: په ماتن باندې سوال کیږي چې مخکې تیر شو چې کله د لا مابعد معرفه و: ددې

تکرار او رفع واجب ده دا قاعده منقوضه او ماته ده په هذه قضیه ولا ابا حسن لها په مثال سره خکه

چې په دې کې ابا حسن معرفه ده ولې چې ابو حسن داد حضرت علي رضی الله عنه کنیت دي

حالاتکه نه په دې باندې رفع ده او نه تکرار شته دي بلکه په دې باندې نصب دي.

متأول: صاحب د کافيې ددې جواب ورکوي چې دامثال متأول په تاویل دنکرې سره دي شارح

وايي چې په دې کې په دوه (۲) طریقو باندې تاویل کيږي شي:

(۱) ابا حسن د ک اسم نه دي بلکه ددې نه مخکې مثل مضاف محذوف دي هغه د لا اسم دي

په اصل کې داسې وو چې لا مثل ابی حسن ، اولفظ د مثل متوغل فی الابهام کیدو دوچې نه که

معرفې طرف ته مضاف هم شي نو داهم نكړه وي لهذا د لاسم نكړه ده معرفه نه ده ددې وجې نه. نه وضع واجب ده اونه تکرار ضروري دي.

(۲) د اباحسن نه مراد هغه وصف دي چې دهغې سره حضرت علي رضی الله عنه مشهور وو د حق او باطل په مینځ کې فیصل او ددې معنی ده هغه قضیه ولا فیصل لهما اوس د لاسم نكړه کيږي ځکه چې کله دعلم نه مراد وصف مشهور واخستي شي نو دامعرفه نه پاتې کيږي بلکه نك : جوړيږي.

ويقوی هذا التاويل : په دې عبارت سره شارح د مولانا جامي د دويمې توجيه تاكيد كوي چې په اباحسن کې د الحسن نه الف لام حذف كول د دويمې توجيه دپاره مقوي او مؤيد دي ځكه چې د حسن تنوين د تنكير دپاره دي كه تنكير دپاره نه وي نو الحسن چې مشهور دي ددې نه عدول نه كيدو.

په لاحول ولا قوة الا بالله مثال کې د پنځو وجو هاتو بيان :

وَ فِي مِثْلِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ اَنَّىٰ فَيَتَا كُرْزَتْ فِيْهِ لَا عَلَىٰ سَبِيلِ الْعَظْفِ وَ
اوبه لاحول ولا قوة الا بالله مثال کې يعنې په هغه صورت کې چې مکرروي په دې کې لايه طريقي د عطف سره او
كَانَ عَقِيْبَ كُلِّ مِنْهُمَا لِكِرَّةٍ بَلَا قُضِلَ يُجُوْزُ حَسَنَةً اَوْجِهَ بِحَسَبِ اللَّفْظِ لَا بِحَسَبِ التَّوْجِيْهِ
ووړو سته د هريو ددې دواړو نكړه بې د فصل نوجانزدي پنځه وجهې په اعتبار د لفظ سره نه په اعتبار د توجيه سره
فَاَيُّهَا بِحَسَبِ التَّوْجِيْهِ تَرِيْدُ عَلَيْهَا الْاَوَّلَ فَتُحْمَلُ اَنَّىٰ لَاحَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ عَلٰى اَنْ يَّكُوْنَ لَا فِيْ كُلِّ
ځكه په اعتبار د توجيه سره زياتيږي په پنځو باندې اول فتحه ددواړو يعنې لاحول ولا قوة الا بالله چې وي لايه هريو
مِنْهُمَا لَتَفِي الْجَنِّسِ وَلَا قُوَّةَ عَظْفَ عَلَى لَاحَوْلَ عَظْفَ مُفْرَدٍ عَلَى مُفْرَدٍ وَ خَبَرًا
ددې دواړو کې دپاره دغې دجنس دولا قوة عطف په لاحول باندې په شان د عطف دمفرد په مفرد دي او خبر ددې
مَحذُوْفٌ اَنَّىٰ لَاحَوْلَ وَلَا قُوَّةَ مَوْجُوْدٌ اِلَّا بِاللّٰهِ اَوْ عَظْفَ جُمْلَةٍ عَلٰى جُمْلَةٍ اَنَّىٰ لَاحَوْلَ اِلَّا بِاللّٰهِ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ فَحَذِثْ
محذوف دي لاحول ولا قوة موجود الا بالله او باعطف دجملې په جملې باندې يعنې لاحول الا بالله ولا قوة الا بالله نو حذف
خَبَرُ الْجُمْلَةِ الْاَوَّلَىٰ اِسْتِغْنَاءً عَنْهُ بِخَبَرِ الْجُمْلَةِ الثَّانِيَةِ وَ الثَّانِي فَتَحُّ الْاَوَّلِ وَ تَضُبُّ الثَّانِي
کړې شوه خبر داوولې جملې دوجې داستغناء ددې نه په خبر ددویمې جملې او دویم فتحه داوول اونصب د دویم
اَنَّىٰ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ اَمَّا فَتَحُّ الْاَوَّلِ فَلَاَنَّ لَا الْاَوَّلُ لَتَفِي الْجَنِّسِ وَ اَمَّا تَضُبُّ
يعنې لاحول ولا قوة الا بالله هر چې فتحه داوول نو ددې وجې نه چې اولنې لام دپاره دغې دجنس دي او هر چې نصب

الْقَائِي فَلَانَ لَا الثَّانِيَةَ مَزِيدَةً لِتَاكِيدِ النَّفْيِ وَ الْقَائِي مَغْطُوتٌ عَلَى الْأَوَّلِ فَيَكُونُ
دویم دی نوډدی دجې نه چې دویم لام دازاندې دپاره دناکید دنفی او دویم عطف دی په اول باندې نو دی به
مَنْصُوبًا خَلًّا عَلَى لَفْظِهِ لِشَاهِدَةٍ حَزَكْتِهِ حَزَكَةً الْأَعْرَابِ وَ
منسوب دوجې: حمل نه په لفظ باندې دوجې دمسابته نه خکه حرکت ددې په شان دحرکت دا عراب دي او
يَجُوزُ أَنْ يُقَدَّرَ لَهُمَا حَبْرٌ وَاحِدٌ وَ أَنْ يُقَدَّرَ لِكُلِّ مِنْهُمَا حَبْرٌ عَلَى جِدَةٍ وَ الثَّالِثُ فَتُحْ فَتَحَ الْأَوَّلِ وَ
جائز دي چې مقدار کړي شي ددې دواړو دپاره یو خبر او یا مقدار کړي شي دهر یو دپاره خبر جدا او دریم فتحه داول او
رَفَعَ الثَّانِي تَحْوً لَاحَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ أَمَّا فَتَحَ الْأَوَّلِ فَلِأَنَّ لَا الْأَوَّلُ لِنَفْيِ الْجَنِّسِ وَ أَمَّا رَفَعَ
رفع دویم لکه لاحول ولا قوه الا بالله هر چې فتحه داول ده نو خکه اولنې لام دپاره دنفی دجنس دي او هر چې رفع
الْقَائِي فَلَانَ لَا الثَّانِيَةَ زَائِدَةً وَ الْقَائِي مَغْطُوتٌ عَلَى مَحَلِّ الْأَوَّلِ لِأَنَّهُ مَرْفُوعٌ بِالْإِيجْدَاءِ عَظَمَ
دویم نو خکه چې دویم لام زاندې او دویم عطف دی په اول محل باندې خکه مرفوع دي په ابتدا سره دا عطف د
مُفْرَدٍ عَلَى مُفْرَدٍ بِأَنْ يُقَدَّرَ لَهُمَا حَبْرٌ وَاحِدٌ أَوْ عَظَمَ جُمْلَةً عَلَى جُمْلَةٍ بِأَنْ يُقَدَّرَ
مفرد په مفرد باندې دي چې مقدار کړي شي ددې دپاره یو خبر او یا عطف دجملې دي په جملې باندې چې مقدار کړي
لِكُلِّ مِنْهُمَا حَبْرٌ وَ الرَّابِعُ رَفَعُهُمَا بِالْإِيجْدَاءِ تَحْوً لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ لِأَنَّهُ جَوَابٌ قَوْلِهِمْ
شي دهر یو دپاره خبر جدا او خلورم رفع ددواړو په ابتدا سره لکه لاحول ولا قوه الا بالله خکه داجواب ددې قول دي
أَبَغَّرِ اللهُ حَوْلَ وَ قُوَّةَ ؟ فَجَاءَ بِالرَّفْعِ فِيهِمَا مُطَابَقَةً لِلِسُّوَالِ وَ يَجُوزُ الْأَمْرَانِ هَهُنَا
چې ابغیر الله حول و قوه انوراعې په رفع سره په دواړو کې دوجې د مطابقت نه د سوال سره او جائز دي دواړه امره دلته
أَيْضًا وَ الْخَامِسُ رَفَعَ الْأَوَّلِ عَلَى أَنْ يَكُونَ لَا يَمْتَعْنِي لَيْسَ عَلَى ضَعْفٍ فَإِنَّ عَمَلًا لَا يَمْتَعْنِي
همدارنگې او پنځم رفع داول په دې معنی چې وي لا په معنی دیلس په ضعف باندې خکه عمل د لا په معنی د
لَيْسَ قَلِيلٌ وَ فَتَحَ الثَّانِي تَحْوً لَاحَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ عَلَى أَنْ يَكُونَ لَا يَمْتَعْنِي الْجَنِّسِ وَ ضِعْفٌ
لیس سره کم دي او فتحه دویم لکه لاحول ولا قوه الا بالله په دې خبره چې وي لا دپاره دنفی دجنس او ضعیف
وَهُوَ ضَعْفٌ رَفَعَ الْأَوَّلِ بِأَنَّهُ يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ رَفَعُهُ لِلِقَاءِ عَمَلٍ لَا
کړخو لې شوي دوجې دضعف نه رفع داول په دې معنی چې جائز وي چې وي رفع ددې دپاره دلغوه کولو دعمل دلا په
بِالتَّكْرِيرِ لَا يَكُونُهَا يَمْتَعْنِي لَيْسَ لِأَنَّ حُرُوظَ صِحَّةِ الْغَايَةِ التَّكْرِيرُ فَقَطْ وَ قَدْ
تکرار سره نو دوجې دکید وددې نه په معنی دیلس خکه شرط دصحت دلغوه کولو ددې تکرار دي فقط او په تحقیق
حَصَلَ هَهُنَا وَلَا دَخَلَ فِيهَا لِتَوَافُقِ الْإِسْمَيْنِ بَعْدَهَا فِي الْأَعْرَابِ قَهْلًا عَلَى
سره حاصل شولته او شته هېڅ دخل په دې کې دوجې دتوافق ددواړو اسمینوس دلانه په اعراب کې نو دپه

التَّوَجُّهِ الْأَوَّلِ مُتَعَيَّنٌ لِعَظْفِ جُمْلَةٍ عَلَى جُمْلَةٍ أَنَّى لَحَوْلٌ إِلَّا بِاللهِ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ وَلَا يُلْزَمُ
 أَوَّلِي تَوْجِيهِ بَانْدِي مُتَعَيَّنٌ دِه دپاره د عطف د جملې په جملې باندې یعنې لاحول الا بالله ولا قوة الا بالله اونه ده لازم
 أَنْ يَكُونَ قَوْلُهُ إِلَّا بِاللهِ مَنْصُوباً وَمَرْفُوعاً وَعَلَى التَّوَجُّهِ الثَّانِي يَحْتَمِلُ أَنْ يَكُونَ مِنْ قَبِيلِ عَظْفٍ
 چې وي قول دده الا بالله منصوب او مرفوع او بڼه دویمه توجیه باندې احتمال لري چې وي د قبیلې د عطف د
 مُفْرَدٍ عَلَى مُفْرَدٍ أَوْ عَظْفٍ جُمْلَةٍ عَلَى جُمْلَةٍ كَمَا لَا يَخْفَى.
 مفرد په مفرد باندې او د عطف د جملې په جملې باندې لکه څنگه چې دا پته نه ده

خلاصه د بحث: صاحب د کافيې وايي چې د لاحول ولا قوة الا بالله مثال کې یعنې په هغه
 صورت کې چې مکرر وي په دې کې په طریقې د عطف سره او وي پس د هر یو ددې دواړو نه
 نکره بې فصل نه ، نو په دې کې پنځه (۵) وجهې جائز دي په اعتبار د لفظ سره نه په اعتبار
 د توجیه سره چې تفصیل یې په لاندې ډول دي :

(۱): **اول صورت داچې** د دواړو فتحه یعنې د لاحول هم فتحه او د لا قوه هم فتحه مثال لکه : لا
 حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ.

(۲): **دوهم صورت داچې** فتحه داوول یعنې د لاحول او نصب د دویم یعنې د لا قوه مثال لکه : لا
 حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ.

(۳): **دریم صورت داچې** فتحه داوول یعنې د لاحول او رفع د دویم یعنې د لا قوه مثال لکه : لا
 حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ.

(۴): **څلورم صورت داچې** رفع د دواړو یعنې په لاحول او لا قوه دواړو باندې رفع وي مثال لکه
 لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ.

(۵): **پنځم صورت داچې** رفع داوول یعنې د لاحول (بناء بر ضعف) او فتحه د دویم یعنې د لا قوه
 مثال لکه : لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ.

اغراض د جامی : مثل: په دې عبارت سره شارح د مثل مقصود او مراد متعین کوي د مثل
 نه مراد هر هغه ریب دی چې په هغې کې لا علی سبیل العطف مکرر وي او ددې نه هر یو لا
 مابعد نکره مفرد بلا فصل وي نو په داسې ترکیب کې پنځه (۵) وجهې جائز دي .

بحسب اللفظ : په دې عبارت سره غرض د شارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دلته شپږم صورت هم کیدی شي هغه شپږم صورت دادې چې داوول فتحه په دې بناء

باندې چې هغه دلافی جنس اسم دي اوددويم رفع په دې وجه باندې چې لا د لیس په معنی کې دي .

جواب : وجه په دوه قسمه ده (۱) په اعتبار دلفظ سره ، ددې نه مراد طريقه دقرأت يعنې په اعتبار دلوستلو سره . (۲) په اعتبار دتوجيه سره ددې نه مراد دليل دقرأت دي اودلته اول قسم يعنې په اعتبار دلفظ سره مراد دي مقصد دادې چې ددې عبارت دلوستلو په اعتبار سره پنځه (۵) صورتونه دي البته کله چې ددې توجيهات وشي نو هغه دپنځو (۵) نه زياتيږي .

طريق خمسة : په پنځو (۵) طريقو باندې يې لوستل جائز دي :

(۱) : ددواړو فتحه يعنې لاحول ولاقوة الا بالله په دې صورت کې په دواړو ځايونو کې به لانفي جنس وي اوددې نه وروستو به نکره مفرده بلا فصل وي اوکله چې دلا اسم نکره مفرده بلا فصل وي نو دابه مبني برفتحه وي پاتې شوه داخبره چې دوه جملې دي يا يوه جمله يعنې مفرد په مفرد باندې عطف دي يادجملې عطف په جمله باندې دي په دې کې دوه (۲) احتمال دي که ددواړو دپاره يو خبر مقدر ومنل شي نو بيا دمفرد عطف به په مفرد وي لکه لاحول ولاقوة موجودان الا بالله اوکه ددواړو خبر خان له ومنلي شي نو بيا به دوه جملې شي اودجملې عطف به په جمله باندې شي مثال لاحول موجود ولاقوة موجود الا بالله

(۲) : داول فتحه ددويم نصب مثال لاحول ولاقوة الا بالله داول فتحه په دې بناء باندې چې اول لا نفي جنس ده اوددويم نصب په دې بناء باندې چې دويمه لا زانده ده دنفي تاکيد دپاره او هغه معطوف دي په اول باندې اودمعطوف عليه په لفظ باندې محمول شو نو دې لره منصوب ولوستلي شو .

لمشابهة حرکته الخ : په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال : اول مبني دي اودمبني تابع دهغې محل تابع وي دلفظ تابع نه وي نو لهذا دويم لره داول په محل باندې محمول کول او ترع لوستل په کار وو

جواب : داول حرکت دحرکت اعرايه مشابه دي لهذا داسه منزله دمعرب شو اودمعرب تابع دهغه لفظ تابع وي . تې شوه داخبره چې يوه جمله ده پ دوه جملې دي ددې دواړو مدار په خبر باندې دي که يو خبر محذوف ومنل شي بومفرد عطف به مفرد . ددې نسی اوکه خان خان له خبر محذوف ومنل شي بوجملې عطف به جمله . ددې به سي لکه خنکې جي مرچکي نير ش

(۳): داول فتحه اودودويم رفع مثال لاون ولا قوۃ الا بالله داول فتحه په دې بناء باندې چې اول لا دغني جنس دپاره ده اودودويم رفع په دې باندې چې دويمه لا زانده ده اودودويم اسم عطف په اول اسم په محل باندې دي ځکه چې دا محلاً مرفوع دي دمبتدا په وجه باندې په ۱ کې هم د عطف دوه (۲)، وجهې جائز دي که يو خبر مقدر ومنل شي نو عطف دمفرد په مفرد به راشي او که ځان ځان له مقدر ومنل شي نو عطف دجمله په جمله باندې وي لکه مخکې چې ددې پوره تفصيل تير شوې دي .

(۴): ددواړو رفع دمبتدا کيدو په وجه مثال لاون ولا قوۃ الا بالله ځکه چې داجواب دي دقائل دقول اُلهي الله حوټ وقوۃ ځکه چې په سوال کې دواړه مرفوع دي نو جواب به هم مرفوع وي چې جواب دسوال مطابق شي په دې کې هم دوه (۲)، وجهې جائز دي يعنې دمفرد عطف په مفرد باندې اودجملې عطف په جمله باندې .

(۵): داول رفع اودودويم فتحه مثال لاون ولا قوۃ الا بالله داول رفع په دې بناء باندې چې اول لا په معنى دلېس سره دي داضعيف دي ځکه چې لا په معنى دلېس عمل قليل اوناډر دي او دوديم فتحه په دې بناء باندې چې دويمه لا نفي دجنس ده .

وضعف: په دې عبارت سره شارح دمصنف رحمه الله په قول على ضعيف باندې رد کوي يعنې د اول رفع دضعيف دوجې نه ضعيف دي ددې وجې نه کيدې شي داول رفع په معنى دلېس د وجې نه ، نه وي بلکه دارفع دتکرار دوجې نه لا ملغى کيدو دوجې نه وي ځکه چې لا دالغاء صحت شرط فقط تکرار دي اوتکرار دلته موجود دي .

ولا دخل: په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: لا دالغاء دپاره دوه (۲)، شرطونه دي: (۱)، تکرار سره وي . (۲)، ددغې اسمونو اعراب يو وي اودلته دويم شرط نه شي موندلې .

جواب: لا دملغى کيدو دصحت دپاره ددواړو اسمونو په اعراب کې دموافقت څه شرط ضروري نه دي دهغې دپاره فقط تکرار کافي وي پاتې شوه داخبره چې دلته دمفرد عطف په مفرد باندې دي يادجملې عطف په جملې باندې دي نو داولې توجيه مطابق يعنې کله چې لا په معنى دلېس سره وي نو دجملې عطف په جمله باندې متعين به شي ورنه لازم به شي چې لا

بأنه مرفوع به هم وي او منصوب به هم وي خكه چې لا په معنى د ليس خبر منصوب وي اود لا نفي جنس خبر مرفوع وي لفظ به يو وخت مرفوع او منصوب كيدل ناجائز دي اود دومي توجيه مطابق يعنې كله چې لا ملغى وي نو دمفرد عطف په مفرد باندې هم كيدي شي اود جملې عطف په جملې باندې هم كيدي شي خكه چې د مبتدا خبر مرفوع وي اود لاتفي جنس خبر هم مرفوع وي.

په لای نفي جنس باندې د همزې داخليدو بيان:

وَ إِذَا دَخَلَتِ الْمَرْءَةُ عَلَى لَا إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ لَمْ يَتَّقِ الْعَمَلُ أَنَّى عَمَلٌ لَا أَنَّى تَأْتِيهِمَا	او كله چې داخله شي همزه په لا باندې هغه چې وي دپاره د نفي د جنس نونه بدلوي عمل يعنې عمل د لا يعنې تائير
فِي مَذْخُولِهَا إِعْرَابًا وَ بِنَاءً لِأَنَّ الْعَامِلَ لَا يَتَّقِي عَمَلُهُ بِدُخُولِ كَلِمَةِ	ددي په مدخول ددي كې په اعتبار د اعراب او بنا سره خكه عامل نه متغير كوي عمل ددي په دخول د كلمې د
الِاسْتِفْهَامِ وَ مَعْنَاهَا أَنَّى مَعْنَى الْمَرْءَةِ الدَّخَلَةِ عَلَى لَا إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ لَمْ يَتَّقِ الْعَمَلُ إِذَا الْإِسْتِفْهَامُ	استفهام سره او معنى ددي يعنې د همزې چې داخله وي په لاهغه چې وي دپاره د نفي د جنس هر چې استفهام دي
حَقِيقَةً فَتَقُولُ أَلَا رَجُلٌ فِي الدَّارِ مُسْتَفْهِمًا وَ إِذَا الْعَرَضُ مِثْلُ أَلَا تُزُولُ عِنْدِي وَ لَمْ يَذْكُرْ	حقيقه نو وايي به ته آلا رجل في الدار د سوال كولو په حالت كې او يا عرض دي لكه الا تزول عندي اونه دي ذكر كړي
بِمُؤَيَّدَةٍ أَنَّ حَالَهُ إِلَّا فِي الْعَرَضِ كَحَالِهِ قَبْلَ الْمَرْءَةِ بَلْ ذَكَرَهُ السَّخَاوِيُّ وَ تَبِعَهُ	سيبويه چې حال د آلا په عرض كې په شان د هغه حالت دي چې وي مخكې د همزې نه بلكې ذكر كړي سيرا في اتباع
الْمَرْءَةِ وَ الْمُصَنِّفُ وَ زِدْ ذَلِكَ الْاَلْاَلُ لِسِي وَ قَالَ هَذَا خَطَأٌ لِأَنَّهَا إِذَا كَانَتْ عَرَضًا كَانَتْ مِنْ حُرُوفِ الْأَفْعَالِ	كړي جزولي او مصنف اور د كړي د اندلسي او ويلي دي دا خطا ده خكه چې كله وي عرض نووي به د حروف افعالونه
مِثْلُ إِنْ وَ لَوْ وَ حُرُوفِ التَّخْصِيصِ فَيَجِبُ اِلْتِصَابُ الْإِسْمِ بِغَدَاةِهَا كَخَوَالِزُهَا أَوْ كَرُمُهُ وَ أَمَّا التَّمَنِّيُ فَعَوَالِامَاءُ أَهْرَبُهُ	لكه ان ولو و حروف التخصيص فوجب التصايب الاسم بغداةها كخوالزها او كرمه و اما التمني فعوالاماء اهربه
لَكَ إِنْ وَلَوْ وَ حُرُوفِ تَحْضِيضٍ نَوَاجِبُ دِي اِتِّصَابِ دَاسَمِ پَسِ دِلَانِه لَكِه اِلَا زِيْدَا اِكْرَمِه اَوْ اِيْتَمَنِي لَكِه اِلَا مَاءُ اَهْرَبِه	خبرته چې اميد نه وي د ايو او هر چې د اقول د شاعر آلا رجل جزاه الله خير انود آلا به نزد د خليل نه دي د داخله په دي باندې
حَيْثُ لَا يُدْخِلُ مَاءً وَ أَمَّا قَوْلُهُ أَلَا رَجُلًا جَزَاءُ اللَّهِ خَيْرًا فَهَلْ يَدُ عِنْدَ الْخَلِيلِ لَيْسَتْ لَا الدَّخَلَةُ عَلَيْهَا	حُرُوفِ الْإِسْتِفْهَامِ وَ لَكِنَّهُ حَرْفٌ مَوْضُوعٌ لِلتَّخْصِيصِ بِوَأَسُو فَكَأَنَّهُ قَالَ أَلَا تَرَوْنِي رَجُلًا يَغْنِي
جِيرَتَهُ چې اميد نه وي د ايو او هر چې د اقول د شاعر آلا رجل جزاه الله خير انود آلا به نزد د خليل نه دي د داخله په دي باندې	حُرُوفِ الْإِسْتِفْهَامِ وَ لَكِنَّهُ حَرْفٌ مَوْضُوعٌ لِلتَّخْصِيصِ بِوَأَسُو فَكَأَنَّهُ قَالَ أَلَا تَرَوْنِي رَجُلًا يَغْنِي
حُرُوفِ الْإِسْتِفْهَامِ لِيَكُنْ دَايُوحَرْفِ دِي چې وضع شوې دپاره د تخصيص مستقل گوي چې ويلي دي الا ترونني رجلاً	هَلَّا تَرَوْنِي رَجُلًا وَ لِذَلِكَ لَصِبَ وَ لَوْ وَ هِيَ عِنْدَ يُؤْنَسَ لَا إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ دَخَلَتْ عَلَيْهَا
هَلَّا تَرَوْنِي رَجُلًا وَ لِذَلِكَ لَصِبَ وَ لَوْ وَ هِيَ عِنْدَ يُؤْنَسَ لَا إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ دَخَلَتْ عَلَيْهَا	يعنې هلا ترونني رجلاً و ددي و چې نه نصب و كړي شو او منون كړي شو او دپه نزد د يونس لاهغه چې داخل شي په دي

هَمْزَةُ الْإِسْتِفْهَامِ يَبْعَثُ التَّيْنِي فَكَأَنَّ الْقِيَاسَ أَلَّا رَجُلًا وَلَكِنَّهُ تُونٌ لِيَضْرُوبَةَ الشَّعْرِ.

باندې همزه داستفهام په معنی د تمنی نو گويا چې قیاس آلا رجل دي لکن تونین یې ورکړو دوجې ضرورت شعري نه

خلاصه دهمتن: کله چې په لای نفی جنس باندې همزه داخله وي نو ددې عمل بدلیري اود همزې معنی خو یا استفهام وي . یا عرض وي او یا تمنی وي .

اغراض دجامی: على لا التي: په دې عبارت سره شارح بیان دصلې کوي داد دخلت دصلې بیان دي .

ای عمل لا: په دې عبارت سره شارح بیان دالف لام دي چې داد مضاف الیه په عوض کې دي او یا الف لام دعهد دي .

ای تأثیرها: په دې عبارت سره غرض دشارح دیو سوال بمقدر جواب ورکول دي

سوال: لفظ دعمل دمعرب عمل دپاره ویلي کیږي او لا رجل فی الدار کې رجل معرب نه دي نو لم یغیر العمل ویل څنګه صحیح دي ؟

جواب: دلته دعمل نه مراد ددې معنی لغوي یعنې اثر کول دي اوظاهر ده چې دلا مدخول معرب به وي یا مبنی په دې کې د لا عمل ضروري دي .

فی مدخولها: په دې عبارت سره شارح دمحل دتأثیر بیان دي .

اعراباً وبناءً: په دې عبارت سره صورت دعدم تأثیر بیانوي یعنې که همزه ددخول ته مخکې د لا اسم معرب وونو د دخول نه وروستو به هم معرب وي که مخکې مبنی وو نو وروستو به هم مبنی وي .

لان العامل لا یتغیر: په دې عبارت سره شارح دعمل نه متغیر کیدو وجه بیانوي چې د لا عمل په داخلیدو دکلمې داستفهام سره نه متغیر کیږي

ای معنی الهمزة: په دې عبارت سره شارح بیان دمرجع کوي چې دهاء ضمیر مرجع هغه همزه ده کومد چې په لافنی جنس باندې داخل وي

حقیقتاً: په دې عبارت سره غرض دشارح دیو سوال بمقدر جواب ورکول دي

سوال: تمنی او عرض هم استفهام دی لهدا داستفهام نه وروستو دی لره ذکر کول مستدرک او بې فائدي دي

جواب: دلته مراد استفهام حقيقي دي او تمنی او عرض استفهام حقيقي نه دي بلکه دې ته مجازاً استفهام ويلي شي د همزه استفهام مثال الارجل في الدار . د عرض مثال الانزول عندي .
ولم يذكر: په دې عبارت سره شارح په صاحب د کافيې باندې اعتراض کول دي صاحب د کافيې په خپل کتاب کافيه کې د قواعده په بيان کې دسيبويه اتباع کړي ده اوسيبيويه دانه دي ذکر کړي چې د لا حال په عرض کې دهغه حال په مثل دي کوم چې دهمزې داخلیدو نه مخکې دي بلکه دې لره سیرافي ذکر کړي دي جزولي او مصنف رحمه الله ددې اتباع کړي ده او اندلسي دې لره رد کړي دي هغه ويلي دي چې داويل چې د لا حال په عرض کې دهغه حال اول په شان به وي داغلط دي بلکه کله چې عرض وي نو هغه دحروف افعال څخه کيږي يعنې دهغه حروفو نه کوم چې په فعل باندې داخلېږي مثلاً ان او حرف تحضيض لهذا ددې نه وروستو فعل کيدل ضروري به وي برابره خبره ده که فعل مقدر وي اوياملفوظ کله چې فعل ملفوظ نه وي نو مقدر به وي اوفعل مقدر دوجې نه منصوب به وي مثال الازيدا تکره په دې کې زید منصوب دي دفعل مقدر دوجې نه چې دهغې تفسير وروستي فعل کوي او دتمنی مثال الامام اهر به په دې کې به دتمنی معنی په هغه وخت کې وي کله چې داوبو اميد نه وي که داوبو اميد وي نو په دې وخت کې به استفهام حقيقي وي او همزې لره دتمنی دپاره کول به صحيح نه وي .
واما قوله: په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: ستا داقول چې کله په لای نفی جنس باندې همزه داخل وي نو دهغه عمل نه بدليږي دامنقوضه اوماته دي دقائل په دې قول الارجل جزاء الله خيراً سه په دې کې د لا عمل تبديل شوي دي دمبني نه معرب طرف ته .

جواب: نو شارح ددې سوال نه دوه جوابات ورکړي دي :

جواب (۱): دخليل نحوي په نزد دا لا هغه نه ده چې په کوم باندې حرف استفهام داخل وي بلکه دا دحروف تحضيض نه دي اود رجلاً نه مخکې فعل مقدر دي ددې فعل دوجې نه په دې باندې نصب اوتنوين راغلي گويا قائل داسې وويل الاترونفي رجلاً يعنې هل لا ترونفي رجلاً ددې فعل مقدر دوجې نه په دې باندې نصب اوتنوين راغلي .

جواب (۲): ديونس نحوي په نزد دا هغه لا ده چې په کوم باندې همزه استفهام داخلېږي د

تمنی په معنی کې د قیاس تقاضا داده چې الارجل مېني وي لیکن دې ته تنوین د ضرورت شعري دوجې نه ورکړي شو .

د لای نفی جنس د صفت اعراب :

و كُنْتُ اِسْمًا لَا تَنْفَعُ اِسْمَهَا الْمُعْرَبُ اِخْتِزَاؤُ عَنْ وِثْلٍ لَا غَلَامَ رَجُلٍ كَرِهْنَاهُ الْاَوَّلُ بِالْوَلَعِ صِفَةً
اوصفت د اسم د لامېني نه صفت د اسم د لامعرب اخترازي دي د لا غلام رجل طرفاً مثال نه اول په رفع سره صفت دي د
لِلنَّفْعِ اَنِّي لَا الْفَائِي وَ مَا بَعْدَهُ اِخْتِزَاؤُ عَنْ وِثْلٍ لَا رَجُلٍ كَرِهْنَاهُ فِي الدَّارِ مُفْرَدًا حَال
نعت يعني نه دويم او ما بعد دې نه اخترازي دي د لارجل طرف كريم في الدار مثال نه په حالت د افراد کې د احوال دي
مِنْ هَمِيٍّ مَبْنِيٍّ وَ الْعَامِلِ فِيهِ مَبْنِيٍّ اِخْتِزَاؤُ عَنْ وِثْلٍ لَا رَجُلٍ حَسَنُ الْوَجْهِ يَلِيهِ حَال
د ضمير د مېني نه او عامل په دې کې مېني دي اخترازي دي د لارجل حسن الوجه مثال نه چې نژدې وي د احوال دي پس د
بَعْدَ حَالٍ اَوْ صِفَةٍ مُفْرَدًا اِخْتِزَاؤُ عَنِ الْمُفْضُولِ لَحُوْ لَا غَلَامَ فِيْهَا كَرِهْنَاهُ وَ هَذَا الْقَيْدُ يُغْنِي عَنِ الْاَوَّلِ مَبْنِيٍّ
حال نه او يا صفت دي د مفرد اخترازي دي د مفصول نه لکه لا غلام فيها طرف او د اقيدي بې نياز ه کوي دا اول نه مېني دي
عَلِ الْفَتْحِ حَلًا عَلَى الْمَنْفُوتِ لِمَكَانِ الْاِقْصَادِ بَيْنَهُمَا ؛
بنابر فتحه دوجې د حمل کولونه په منعوت باندې د موجوديدو اتحاد او اتصال نه په مېنځ د دواړو کې او دوجې
كُوْنُو النَّفْيِ اِلَيْهِ اَنِّي اِلَى النَّفْعِ حَقِيقَةً وَ الْمَبْنِيِّ فِيْ قَوْلِهِ وَ كُنْتُ الْمَبْنِيِّ اِهَارَةً
د متوجه کيدو د نفی نه دې طرف ته يعني صفت طرف ته حقیقتاً او مېني په دې قول د مصنف کې و نعت المېني اشاره
اِلَى مَا يُبْنَى عَلَى الْفَتْحِ بِالْاِصَالَةِ لَا بِالتَّبْوِيْعِ فَإِنَّهُ الْمَذْمُومُ سَابِقًا فَلَا يَرُدُّ اَنَّهُ اِذَا كُوْر
ده هغه څه ته چې مېني وي بنابر فتحه اصلاً نه بالتبعية نو دا ذکر دي مخکې نونه وار د پرې سوال چې کله مکرر
اِسْمُ لَا الْمَبْنِيِّ وَ بُوْنِ عَلَى الْفَتْحِ ثُمَّ جِيءَ بِتَنْفَعٍ لَا يَجُوزُ بِكَافِهِ وَثْلٌ لَا
راوړې شي اسم د لامېني او مېني کړې شي بنابر فتحه بيار اوړل شي په صفت سره نوجانزبه نه وي بنادې لکه لا
مَاءٌ مَاءٌ بَارِدًا مَعَ اَنَّهُ يَصْدُقُ عَلَيْهِ اَنَّهُ تَعْتُ الْمَبْنِيِّ الْاَوَّلِ مُفْرَدًا يَلِيهِ قَائِنٌ بَارِدًا
ماء مام بارد آسره ددې چې صادقې په دې باندې چې دانعت دي د مېني اول مفرد چې ددې سره متصل دي څکه بارد
فِيْ هَذَا الْبِقَالِ تَعْتُ لِلتَّابِعِ لَا لِلْمَتَّبِعِ كَمَا هُوَ الظَّاهِرُ وَ لَوْ جُودَ تَعْتُ لِلْمَتَّبِعِ فَلَمَسَ
په دې مثال کې صفت دي تابع نه د متبوع لکه څنگه چې ظاهر دي او که چيرته وگرځول شي صفت د متبوع نونه
مِمَّا يَلِيهِ لِقَوْسَطِ التَّابِعِ بَيْنَهُمَا وَ مُفْرَدٌ لِّاَنَّ الْاَوَّلَ فِي
به وي دهغه څه ته چې متصل وي دوجې د واسطې د تابع نه په مېنځ د دواړو کې او معرب به وي څکه اصل به

التَّوَابِعُ تَبِعُوتُهَا لِسْتَبُوْعَاتِهَا فِي الْاِعْرَابِ دُونَ الْاِثْنَاءِ رَفْعاً حَنْلاً
توابعو کې تابع کیدل ددې دي دمتبوع سره په اعراب کې نه په بناء کې رفعه به ورکولې شي دوجهې دحمل کولونه
عَلَى مَحَلِّهِ الْبَعِيدِ وَ نَصْباً حَنْلاً عَلَى اللَّفْظِ أَوْ عَلَى مَحَلِّهِ الْقَرِيبِ لَحْوَ لَا رَجُلَ
په محل بعيد باندې اونصب به ورکولې شي دوجهې دحمل نه په لفظ باندې اويابه محل قريب باندې لکه لا رجل
ظَرِيفٌ بِالْفَتْحِ وَ ظَرِيفٌ بِالزَّيْعِ وَ ظَرِيفٌ بِالنَّصْبِ وَ إِلَّا أَنِي وَ إِنْ لَمْ يَكُنِ الثَّغَثُ كَذَلِكَ
ظريف په فتحي سره او ظريف په زعي سره او ظريف په نصب سره او که نه وي يعنې که چيرته نه وي صفت همدارنگې
فَالْاِعْرَابُ أَنِي فَحُكْمُهُ الْاِعْرَابُ لَا هَهُوَ رَفْعاً حَنْلاً عَلَى الْمَحَلِّ الْبَعِيدِ
نواعراب دي يعنې نو حکم ددې اعراب دي نه بل څيز رفع به ورکولې شي دوجهې دحمل کولو نه په محل بعيد
أَوْ نَصْباً حَنْلاً عَلَى اللَّفْظِ أَوْ الْمَحَلِّ الْقَرِيبِ وَ قَدْ
باندې اويابه نصب ورکولې شي دوجهې دحمل کولونه په لفظ باندې اويابه محل قريب باندې او په تحقيق سره
مَرَّتْ أَمْثَلُهُ فِي بَيَانِ قَوَائِدِ الْقِيُودِ.
تير شوې مثالونه ددې په بيان دقواندودقيودکې.

خلاصه دمتن : صاحب دکافيې وايي چې دلانفي جنس داسم مبني په نعت کې دوه (۲)

وجهې جائز دي : دې لره مبني برفتحه لوستل جائز دي په دې شرط سره چې په دې نعت کې دري شرطونه موندلې شي : (۱) نعت اول وي . (۲) مفرد وي . (۳) دمنعوت سره متصل وي .

اغراض دجامي : اسم لا : په دې عبارت سره شارح بيان دترکيب کوي چې المبني صفت دي د موصوف محذوف چې هغه اسم دلادي .

بالرفع : په دې عبارت سره شارح دالاول اعراب سره دوجهې بيانوي چې دامرفوع دي په دې بناء باندې چې داصفت دي دنعت .

لانعت اسمها : په دې عبارت سره شارح بيان داحتراز کوي چې دمبني قيد احترازي دي په دې سره احتراز دي داسم معرب دنعت نه مثال لکه لا غلام رجل ظريفاً .

بالرفع : په دې عبارت سره شارح دالاول اعراب اوداعراب وجه بيانوي الاول مرفوع دي ځکه چې دادلعت صفت دي .

لالتاني : په دې عبارت سره شارح بيان داحتراز کوي چې اول قيد هم احترازي دي په دې سره مضاف شبه مضاف نه احتراز دي ځکه چې که نعت مضاف ياشبه مضاف وي نو دابه معرب

وي مثال لکه لا رجل حسن الوجه

حال: په دې عبارت سره شارح ديليه ترکیب بیانوي چې ددې په ترکیب کې دوه (۲)، احتمالاً دي (۱)، دا حال بعد حال دي یعنې داهم دمبني ضمير نه حال دي (۲)، یا دمفرد صفت دي
احتراز: په دې عبارت سره شارح دابیانوني چې ديليه قید احترازي دي په دې سره احتراز دي دهغه نعت نه کوم چې داسم د لا سره متصل وي ځکه چې ددې معرب کیدل متعین دي مثال لکه لا غلام فیها ظریف

وهذا القید: په دې عبارت سره شارح په صاحب دکافیې باندې اعتراض کوي، ديليه قید داول نه مستغني کوي ځکه چې کله نعت لا داسم سره متصل وي نو دا خامخا نعت ثاني او نعت ثالث به نه وي

حیلاً: په دې عبارت سره شارح دمبني علی الفتح کیدو وجه بیانوي هغه وجه داده چې دې لره په منعوت باندې حمل کولې شي.

لمکان: په دې عبارت سره شارح دحمل وجه بیانوي، ددې درې (۳)، وجهې یې بیان کړي دي (۱) دې لره په منعوت باندې ځکه محمول کولې شي چې نعت او منعوت په خپل مینځ کې متحد وي. (۲) ددې وجې نه چې نعت منعوت سره متصل دي (۳) ددې وجې نه چې نفی پ حقیقت کې نعت طرف ته متوجه کیږي ځکه چې قاعده داده چې کله نفی مقید بالقید وي نو نفی په حقیقت کې قید طرف ته راجع کیږي او دلته دقید نه مراد نعت دي ځکه چې دامفرد دي لهذا دابه مبني بر فتحه وي.

والمبني: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دا قاعده منقوضه اوما نه ده په لا مام مام باردأ سره ځکه چې په دې کې باردأ دا ددې نعت اوصفت دي اول هم دي اومفرد هم دي اودې سره متصل هم دي حالانکه دامعرب مبني نه ده

جواب: په متن کې دمبني نه مراد مبني علی الفتح بالاصاله ده او په ذکر شوي مثال کې اگرچہ باردأ لره دثاني صفت جرړ کړي شي نو مام ثاني مبني علی الفتح بالاصاله نه ده بلکه بالتبع ده ځکه چې دا مام داول تابع دي ځکه چې ددې صفت باردأ معرب دي مبني نه دي. که باردأ داول م

نعت اوصفت وي نو بيا به مينځ کې دماء فاصله ده نو يليه والاشرط معدوم کيږي نو بأردأ به هم
معرب وي

لان الاصل: په دې عبارت سره شارح دمعرب لوستلو وجه بيانوي ددې معرب لوستل ځکه
جائز دي چې په توابعو کې اصل دادې چې: ؛ چل متبوعاتو په اعراب کې تابع وي په بناء کې
نه وي ددې وجه نه دې لره معرب لوستل هم جائز دي.

حماً: په دې عبارت سره شارح دمعرب کيدو په صورت دمرفوع لوستلو دجواز وجه بيانوي
چې معرب به ځکه وي چې دې لره په محل بعيد باندې محمول کيږي

حماً على اللفظ: په دې عبارت سره شارح دمعرب په صورت کې دمنصوب لوستلو دجواز وجه
بيانوي چې په لفظ باندې يا محل قريب باندې دمحمول کولو دوجه نه منصوب لوستل جائز دي

نحو لارجل ظريف: په دې عبارت سره شارح بيان دمثال کوي چې دامثال مطابقي دي په دې
کې ظريف لاثني جنس اسم دمبني صفت اول دي اومفرد دي اوددې سره متصل دي لهدا دې لره
مبني برفتحه هم لوستلي شي اومعرب هم لوستلي شي بيا دمعرب نه وروستو مرفوع هم
لوستلي شي اومنصوب هم لوستلي شي.

والاى وان لم يكن النعت: په دې عبارت سره شارح دمتن وضاحت کوي که نعت د ذکر شوو
اوصافو سره متصف نه وي نو دې لره معرب کيدل يقيني دي اودمعرب کيدو په صورت کې
دې لره په محل بعيد باندې محمول کول اومرفوع هم لوستلي شي اوپه محل قريب يا لفظ
باندې محمول کول اومنصوب لوستل هم جائز دي اوددې مثالونه مخکې تير شوي دي ، نو
بيا يې دوباره نه ذکر کوو.

د لاى نتي جنس دمعطوف اعراب:

وَالْعَطْفُ عَلَى إِسْمٍ لَا أَتَّبِعِي إِذَا كَانَ الْمُعْطُوفُ كَكُوفَةٍ بَلَا تَكْرِيْرٍ لَا فِي الْمُعْطُوفِ فَإِنَّهُ إِذَا كَانَ الْمُعْطُوفُ
اوعطف په اسم دلامبني باندې چې کله وي معطوف نکره يې دتکرار نه، نه په معطوف کې ځکه چې کله معطوف
مُعْرِفَةٌ وَجَبَتْ رَفْعُهُ نَحْوُ لَا غَلَامَ لَكَ وَالْفَرَسُ وَ إِذَا كَانَ لَا مُكْرَرًا فِي الْمُعْطُوفِ فَحُكْمُهُ مَا
معرفه وي نو واجب ده رفع ددې لکه لا غلام لک والفرس اوچې کله لامکرروي په معطوف کې نو حکم ددې هغه دي
حُكْمٌ فِي قَوْلِهِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ فِيمَا سَبَقَ بِأَنْ يُخْتَلَّ عَلَى اللَّفْظِ أَيْ لَفْظِ إِسْمٍ
چې معلوم شوې په دې قول دمصنف لاحول ولا قوه کې مخکې چې حمل يې کړي به لفظ باندې يعنې په لفظ داسم

لَا وَ يُجْعَلُ مَنْصُوبًا وَ بَأْنٌ يُجْعَلُ عَلَى الْمَحَلِّ وَ يُجْعَلُ مَرْفُوعًا جَائِزًا وَلَا يُجُوزُ
 دلاووگر خولې شي منصوب او ياد اچې حمل کړې شي په محل باندې او وگر خول شي مرفوع جائز دي او نه دي جائز
 فِيهِ الْبِتَاءُ لِكَانِ الْقَضَلِ بِالْعَاطِفِ وَ لَمْ يُجْعَلْ فِي حُكْمِ الْمُتَّصِلِ لِتَقْتَضِي الْقَضَلِ بِلَا الْوَلَدَةِ
 په دې کې بڼه د وجهې د فصل بالعاطف نه او وي نه گر خول په حکم د متصل کې د وجهې د گمان د فصل نه په لامل وکړه
 إِذَا الْمُعْطُوفُ عَلَى النَّفْيِ ثَرَاؤُ فِيهِ لَا كَثِيرًا كَثُرَ لَأَحْوَلُ وَلَا قُوَّةَ مِثْلُ لَا أَبَ وَ إِنِنَّا وَ إِنِّ فِي قَوْلِ الشَّاهِدِ
 سره ځکه چې معطوف په نفې کې زیات وي په دې کې لا ډیره لکه لاهول ولا قوه لکه لا اب و اینا و اینن فی قول الشاهد:

وَلَا أَبَ وَ إِنِنَّا مِثْلُ مَرْوَانَ وَ إِنِنِو	إِذَا هُوَ بِالْمَجْدِ اِزْدَى وَ كَأَزْرَا
اونشته یو لار اوزوي په شان دمروان اوزوي دده	په هغه وخت چې کله هغه د بزرگۍ څادر اغوستي وي
وَ سَائِرُ التَّوَابِعِ لَا تَنْصَ عَنْهُمْ فِيهَا لَكِنْ يَنْتَبِغِي أَنْ يَكُونَ حُكْمُهَا حُكْمَ تَوَابِعِ	
او ټول تابع نشته نص د نحو یا نو د طرف نه په دې کې لیکن مناسب دي چې وي حکم ددې په شان د حکم د توابو	
الْمُنَادَى كَذَا ذِكْرُهُ الْأَلْفُ لُيْسِي.	
دمنادی همدارنگې ذکر کړي دي اندلسي.	

خلاصه دمتن: دلای نفې جنس اسم مبنی په معطوف کې دوه (۲)، وجهې جائز دي:

(۱) دې لره په محل باندې حمل کول او مرفوع لوستل هم جائز دي، (۲) او په لفظ باندې حمل کول او منصوب لوستل هم جائز دي، دا دوه وجهې هله جائز دي چې کله په معطوف کې دوه شرطونه وموندل شي: (۱) معطوف نکره وي معرفه نه وي. (۲) د لا تکرار نه وي ځکه چې که معطوف معرفه وي نو په دې باندې رفع واجب ده مثال لا غلام والغرض او دویم شرط یې ځکه لږولي دي چې که د لا تکرار وي نو بیا ددې حکم دانه وي بلکې ددې حکم به د لاهول ولا قوه لا بالله والاوي په دې کې به پنځه (۵)، وجهې جائز وي کله چې مذکور دوه (۲) شرطونه وموندل شي نو دوه (۲)، وجهې جائز دي لیکن مبنی لوستل جائز نه دي ځکه چې دواو عاطفه په ذریعہ معطوف او معطوف علیه په مینځ کې فاصل موندلې کیږي او بڼه دپاره اتصال ضروري دي او دې لره د متصل په حکم هم نه شي کولې ځکه چې داپه داسې ځای کې واقع دي چیرته چې د لا په ذریعې سره د فصل گمان کیږي ځکه چې معطوف علی المنفي کې عام طور باندې لا زانده وي مثال لکه لاهول ولا قوه لا بالله.

اغراض دجامي: مثل لا اب و اینا و اینن: په دې عبارت سره شارح مطابقې مثال بیانوي چې

په دې کې اب دلا نفي جنس اسم دي اودامېني دي او اېنا داپه اب باندې معطوف دي اودانکره ده اود لا تکرار هم نشته دي لهدا په دې کې دوه (۲)، وجهې جائز دي: (۱)، دې لره داب په لفظ باندې حمل کول منصوب هم لوستلي شي. (۲)، اوبه محل باندې حمل کول مرفوع هم لوستلي شي.

فائده: داد شعر يوه حصه ده اوپوره شعر داسې دي:

ولا اب واپنا مثل مروان واپنه ادهو بالجد ارتدى وتآزرا

اونشته دي يو پلار اونه يو زوي په شان دمروان اودده دزوي په شان ، ځکه چې هغه دبزرگي څادر او قميص اغوستي دي .

دشاعر مقصد په دې شعر کې دمروان اودده دزوي تعريف کول دي چې يو زوي دمروان او دده دزوي په شان نه دي ځکه چې هغه دبزرگي څادر او قميص اغوستي دي .

وسايل: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: ددې څه وجه ده چې مصنف رحمه الله دتوابعو نه نعت هم ذکر کړي اومعطوف يې هم ذکر کړو اوباقی نور توابع يې ذکر نه کړل ؟ .

جواب: ځکه چې دباقي توابعو په باره کې د نحويانو نه څه تفريع نشته دي ددې وجهې نه مصنف رحمه الله باقي لره ذکر نه کړه ليکن مناسب دادې چې ددې حکم دمنادى توابعو دحکم په شان وي .

د يو سوال مقدر جواب:

وَمِنْ لَّا أَبَا لَهُ وَلَا خُلَامَتِي لَهُ أَنِّي كُلُّ تَرْكِيْبٍ يَكُونُ فِيهِ بَعْدَ اسْمٍ لَا إِلَهَ إِلَّا لِنَفْيِ الْجَمْعِ لِأَنَّ
اولکه لاهاله ولاخلامي له يعنې هر هغه ترکيب چې وي په هغې کې پس داسم دلا هغه چې وي دپاره دنفي جنس لام د
الإضافة وأجري على ذلك الإسم أحكام الإضافة من الثبات الألف في نحو أب وحذف النون من نحو لآخلامين جائز
اضافت اوجاري يې کړوپه دې اسم باندې احکام داضافت داثبات دالف نه اب کې اوحذف دنون په لآخلامين کې جائز
يَخْفَى أَنَّ الْأَصْلَ فِي مِثْلِ هَذَيْنِ التَّرْكِيْبَيْنِ أَنَّ يُقَالُ لَا أَبَ لَهُ وَلَا خُلَامَتَيْنِ لَهُ فَيَكُونُ اسْمُهُ لَا فِيهِمَا
دي يعنې اصل په شان ددې دواړو ترکيبونو داده چې وييل شي لاه له ولاخلامي نه نووي به اسم دلا په دې دواړو کې
مُبَيِّنًا عَلَى مَا يُنْصَبُ بِهِ وَ الْجَاءُ مَعَ الْمَجْزُورِ خَيْرًا لَهَا وَ كَذَ جَاءَ عَلَى قَوْلِهِ
مېني په ماينصب په باندې اوجار سره دخپل مجرور نه به خبروي دلای نفي جنس اوبه تحقيق سره راغلي په وجه دقلت

مِثْلَ لَا أَبَا لَهُ وَلَا عَلَامَتِي لَهُ بِزِيَادَةِ الْأَكْبَرِ فِي مِثْلِ أَبٍ وَاسْقَاطِ النَّوْنِ فِي مِثْلِ عَلَامَتَيْنِ كَمَا فِي حَالِ
 باندې لکه لا ابا له ولا علامتي له په زیادت الف سره په اب مثال کې او ساقطولو د نون په شان د غلامین کې لکه په حال
 الْإِصْفَاءِ تَشْبِيهًا لَهُ أَنِّي لِاسْمٍ لَا فِي هَذَيْنِ التَّوَكِّيَّتَيْنِ مَعَ أَنَّهُ لَيْسَ بِمُضَافٍ
 اضافت کې دوجې د تشبیه نه ددې سره یعنی د اسم دلاره په دې دواړو ترکیبونو کې سره ددې نه چې نه دي دامضاف
 بِالْمُضَافِ وَاجْزَاءٍ لِأَحْكَامِ الْمُضَافِ عَلَيْهِ بِالْأَبِّ وَحَذْفِ النَّوْنِ فَيَكُونُ
 په مضاف سره او دوجې دجاري کیدو د احکامو د مضاف علیه نه په اثبات الف سره او په حذف د نون سره نووي به
 مُعْرَبًا وَذَلِكَ التَّشْبِيهُ إِنَّمَا هُوَ لِمُقَارَكَةِ أَنِّي لِمُقَارَكَةٍ إِسْمٍ لَا حِينَ يُضَافُ بِاللَّهَارِ الْأَمْرِ
 معرب او د تشبیه داده دوجې د مشارکت ددې نه چې د مشارکت د اسم دلانه چې کله مضاف شي په اظهار دلاره
 بَيِّنَةٌ وَبَيِّنَ مَا يُضَافُ إِلَيْهِ لَهُ أَنِّي لِلْمُضَافِ فِي أَصْلِ مَعْنَاهُ أَنِّي مَعْنَى
 سره په مینځ ددې او په مینځ د مضاف الیه کې ددې دپاره چې د مضاف دپاره په اصل معنی کې چې په معنی
 الْمُضَافِ مِنْ حَيْثُ هُوَ مُضَافٌ يَعْني الْإِصْفَاءُ وَهُوَ الْإِخْتِصَاصُ أَوْ الْمَعْنَى أَنَّ
 د مضاف کې ددې حیثیت نه چې هغه مضاف وي یعنی د حیثیت د اضافت نه او هغه اختصاص دي او یا معنی داد
 مِثْلَ لَا أَبَا لَهُ وَلَا عَلَامَتِي لَهُ جَائِزٌ تَشْبِيهًا لَهُ أَنِّي لِمِثْلِ هَذَيْنِ التَّوَكِّيَّتَيْنِ حَيْثُ
 چې لا ابا له ولا علامتي له جائز دي دوجې د تشبیه نه ددې سره چې د مثل ددې دواړو ترکیبونو په داسې شان سره چې
 لَا إِصْفَاءَ فِيهِو بِالْمُضَافِ أَنِّي بِتَرْكِيبٍ يَشْتَمِلُ عَلَى الْإِصْفَاءِ لِمُقَارَكَةِ
 نه وي اضافت په دې کې د مضاف سره چې په داسې ترکیب سره چې مشتمل وي د اضافت سره دوجې د مشارکت
 أَنِّي مُقَارَكَةٌ هَذَيْنِ التَّوَكِّيَّتَيْنِ لَهُ أَنِّي إِنَّمَا يَشْتَمِلُ عَلَى الْإِصْفَاءِ
 ددې نه چې د مشارکت ددې دواړو ترکیبونو نه ددې سره چې د هغه څه سره چې مشتمل وي په اضافت باندې
 فِي أَصْلِ مَعْنَاهُ أَنِّي مَعْنَى مَا يَشْتَمِلُ عَلَى الْإِصْفَاءِ وَهُوَ الْإِخْتِصَاصُ إِلَّا أَنَّ
 په اصل معنی ددې کې چې په هغه معنی چې مشتمل وي په اضافت باندې او هغه اختصاص دي مگر دومره خبره ده
 بَيِّنَ الْإِخْتِصَاصَيْنِ تَقَاوُتًا فَإِنَّ الْإِخْتِصَاصَ الْمَقْهُومَ مِنَ التَّوَكِّيْبِ الْإِصْفَاءِي أَكْثَرُ مِنَّا
 چې په مینځ ددې دواړو اختصاصونو کې فرق دي ځکه اختصاص چې فهمیري د ترکیب اضافي نه دا تم دي د هغه څه
 يُفْهَمُ مِنْ غَيْرِهِ.

نه چې فهمیري د ترکیب غیر اضافي نه

خلاصه دمتن: ددې ځای نه صاحب د کافی دیو سوال مقدر جواب بیانوي.

سوال: مخکې تا وویل چې کله دلای نفی جنس اسم نکره مفرده وي نو دابه مبني برفتحه وي

دا قاعده منقوضه اوماته ده په لا اباله ولاغلامي له مثال سره ځکه چې په اول مثال کې د لا اسم يعنې ابا نکره مفرده ده حالانکه دامبني برفتحه نه ده ځکه چې که دامبني برفتحه وي نو لا اب له به دالف نه په غیر وي او لاغلامي له کې د لا اسم يعنې غلامين نکره مفرده ده حالانکه دامبني برفتحه نه ده ځکه چې که دامبني برفتحه وي نو لاغلامين له دنون اثبات سره به وي .

جواب : اگر چې په دې دواړو مثالونو کې د لا اسم حقیقه مضاف نه دي لیکن دې لره دمضاف سره تشبیه ورکولو سره په دې باندې مضاف والا احکامات جاري کيږي باقي تشبیه ورکولو وجه داده چې داد مضاف سره دهغه په اصل معنی کې شریک دي کوم چې اختصاص دي .

اغراض د جامی : ای کل ترکیب : په دې عبارت سره شارح تعین دمراد کوي صاحب د کافيې چې لفظ مثل زیاتولو سره دکومې ضابطې اوقاعدې طرف ته اشاره کړي ده ددې ځای نه شارح هغه قاعده صراحتاً بیانوي دمثل نه مراد هر هغه ترکیب دي چې په هغې کې دلای نفي جنس د اسم نه وروستولام اضافت وي په دې باندې داضافت والا احکام جاري شوي وي يعنې الف لره ساقط کول او نون حذف کول مثال لا اباله ولاغلامي له .

يعني ان الاصل : په دې عبارت سره شارح داعتراض وضاحت کوي چې په دې دواړو ترکیبونو کې اصل داو و چې لا اب له او لاغلامين له ويلي وي اوپه دې کې دلای نفي جنس اسم په علامت نصب باندې مبني وي اوجار مجرور ددې خبر وي لیکن په دې کې قلت سره لا اباله کې الف زیاتولې شي اوپه غلامين کې نون دتثنيې ساقط کولې شي ، او لاغلامي له وويل شي لکه څنگه چې په اضافت کې ويایي کيږي .

واجراء : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : کله چې په دې مثالونو کې د لا اسم لره دمضاف سره تشبیه ورکړي شوه نو دې لره معرب منصوب لوستل واجب کيدل په کار وو نه چې جائز ځکه چې کله د لا اسم نکره شبه مضاف دلا سره متصل وي نو دې لره معرب منصوب لوستل به واجب وي

جواب : دلته دتثبيیه نه مراد حقیقه تشبه نه ده بلکه دمشابهت نه مراد د لا په اسم باندې د مضاف احکام جاري کولو کې مشابهت دي

وذلك التشبيه لمشارکته : په دې عبارت سره شارح دتثبيیه دوجې بیان يعنی په دې مثالونو کې

د لا اسم لره دمضاف سره ددې وجې نه تشبیه ورکړي شوه چې دادمضاف سره دهغه اصلي معنی کې شریک دي او هغه دا اختصاص والامعنی ده.

اوالمعنی: په دې عبارت سره شارح د تشبیها له دویمه معنی بیانوي اگرچې د مال په اعتبار سره یو دي لیکن دلفظونو په اعتبار سره فرق دي هغه دادې چې داول معنی مطابق تشبیها له او لمشارکته ضمیر مرجع اسم جوړ شو اودله ضمیر مرجع مضاف وه لیکن ددې معنی په اعتبار سره تشبیها له اولمشارکته ددې دواړو ضمیرنو مرجع مغل دي اودله ضمیر مرجع هغه ترکیب دي کوم چې په اضافت باندې مشتمل وي معنی به داوي لا اباله او لا غلامي له مثل جائز دي په داسې ترکیبونو کې چې په هغې کې اضافت نه وي دهغه ترکیب سره تشبیه ورکول کوم چې اضافت باندې مشتمل وي ځکه چې داسې ترکیبونه دهغه ترکیب سره کوم چې په اضافت باندې مشتمل وي دهغه سره په اصل معنی کې مشارک دي او هغه اصل معنی اختصاص ده.

الان: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: الا اباله او لا غلامي له داترکیب خبري دي او لا اباله او لا غلاميه داترکیب اضافي دي او ترکیب خبري لره ترکیب اضافي سره تشبیه ورکول صحیح نه دي ځکه چې ترکیب خبري د ترکیب اضافي نه اعلی دی ځکه چې ترکیب خبري مخاطب ته فائده تامه ورکوي اوترکیب اضافي مخاطب ته فائده تامه نه ورکوي نو اباله او لا غلامي له لره دلا اباله او لا غلاميه لره تشبیه ځنګه صحیح شو ځکه چې مشبه به دپاره قوي کیدل ضروري دي.

جواب: داتشبیه فقط په معنی اختصاص کې ده او هغه اختصاص کوم چې دترکیب اضافي نه مفهوم کیږي هغه اعلی او اکمل وي دهغه اختصاص نه کوم چې دترکیب خبري نه معلومیږي لهذا مشبه به قوي دي دمشبه نه.

په ماقبل باندې دتفریع ذکر:

وَمِنْ كَمَ أَنِّي لَأَجْلُ أَنْ جَوَّازَ مِثْلَ هَذَيْنِ التَّوَكِّيْنِ إِنَّمَا هُوَ بِتَشْبِيهِ غَيْرِ الْمَخَاطَبِ بِالْمَخَاطَبِ
اوددې وجهې نه یعنې ددې وجهې نه چې په مثل ددې دواړو ترکیبونوداوي په تشبیه دغیر مضاف دمضاف سره
فِي مَعْنَى الْإِخْتِصَاصِ لَمْ يَجُزْ تَرْكِيبُ لَا أَبَا فِيمَا أَنِّي فِي الدَّارِ لَعَدِمُ الْإِخْتِصَاصَ فَإِنَّ الْإِخْتِصَاصَ
په معنی اختصاص کې نه دي جائز ترکیب دلا اباله یعنې په فی الدار کې دوجهې دعدم اختصاص نه ځکه اختصاص

التَّغْضُّمَ مِنْ إِضَافَةِ الْآبِ إِلَى شَيْءٍ إِنَّمَا هُوَ بِأَبَوْتِهِ لَهُ وَ هَذَا الْإِخْتِصَاصُ غَضٌّ ثَابِتٌ لِلْآبِ

معلوم میری داضافت داب نہ یوخیز تہ نوہغہ وی بہ اب کیدو کی ددی خیز دپارہ اودا اختصاص غیر ثابت دی داب د

بِالنِّسْبَةِ إِلَى الدَّارِ فَلَا يَصِحُّ إِضَافَتُهُ إِلَى الدَّارِ فَكَيْفَ يُشَبَّهُ تَزَكِّيُّ لَا أَبَا فَيَنْهَى بِتَزَكِّيِّ

پارہ بہ نسبت سرہ دار تہ نو نہ صحیح کیبری اضافت ددی دار تہ نو خنگہ بہ مشابہہ شی ترکیب دلا یا فیما بہ داسی ترکیب

يُضَافُ فِيهِ الْآبُ إِلَى الدَّارِ لِمُشَارَكْتِهِ لَهُ فِي أَصْلِ مَعْنَاهُ وَ لَيْسَ أَنَّى مِثْلُ هَذَا

کی جی مضاف وی بہ دی کی اب دار تہ دو جہی مشارکت ددی نہ بہ اصل معنی کی اوندہ یعنی بہ مثل ددی دوارو

التَّزَكِّيَّاتِ بِمُضَافٍ حَقِيقَةٍ لِمَسَادِ الْمَعْنَى الْمَرَادِ الْمَقَادِيرَ عَلَى تَقْدِيرِ الْإِضَافَةِ

ترکیبونو مضاف بہ حقیقت کی دو جہی فساد دمعنی نہ جی مراد اومقادیر بہ دی سرہ بہ تقدیر داضافت باندی

وَهُوَ كَقِيَّةِ ثُبُوتِ جَنَسِ الْآبِ أَوِ الْغَلَامِينَ لِمَوْجِيعِ التَّسْمِيَةِ الْمَجْزُورِ بِالِاسْتِقْلَالِ مِنْ غَيْرِ إِحْتِيَاجٍ إِلَى تَقْدِيرِ

اوهغہ نفی ثبوت دجنس داب دہ اویاد غلامین دمرجع دضمیر مجرور بہ استقلال سرہ بہ غیر ضرورت نہ تقدیر

غَيْرِ وَ هَذَا الْمَعْنَى يَفْسُدُ مِنْ وَجْهَيْنِ عَلَى تَقْدِيرِ الْإِضَافَةِ أَمَّا أَوَّلُ فَلِأَنَّ مَعْنَى هَذَا التَّزَكِّيِّ عَلَى تَقْدِيرِ

خبر تہ اودامعنی فاسدیری ددوہ وجہ نہ بہ تقدیر داضافت سرہ ہر جی اولادہ نو خکہ جی معنی ددی ترکیب بہ تقدیر

الْإِضَافَةِ لَا أَبَاءَ وَلَا غُلَامِيهِ وَ هَذَا لَا يَتِمُّ إِلَّا بِتَقْدِيرِ غَيْرِ أَنَّى لَا أَبَاءَ مَوْجُودٍ وَ غُلَامِيهِ مَوْجُودَانِ وَ أَمَّا

داضافت باندی لا اباہ ولا غلامیہ دہ اودانہ پورہ کیبری مگر بہ تقدیر دخبر سرہ یعنی لا اباہ موجود غلامیہ موجودان اوہر

كَأَيِّهَا فَلِأَنَّ الْمُرَادَ نَفْيَ ثُبُوتِ جَنَسِ الْآبِ أَوِ الْغَلَامِينَ لَهُ لَا نَفْيَ الْوُجُودِ عَنْ أَيْمِهِ الْمَعْلُومِ

جی دویم دی نو ددی وجہ نہ جی مراد نفی ثبوت دجنس داب دی اویاد غلامین ددی دپارہ نہ دنفی دوجود داب معلوم

أَوْ غُلَامِيهِ الْمَعْلُومِينَ خِلَافاً لِسَيِّوِيهِ وَ الْخَلِيلِ وَ جُنْهُورِ النُّحَاةِ وَ إِنَّمَا خُصَّ

نہ اویاد غلامیہ معلومین نہ خلاف ثابت دی سیبویہ واخلیل اوجمہور ونحاتولرہ اویہ تحقیق سرہ خاص یی کرو

سَيِّوِيهِ بِهَذَا الْخِلَافِ لِأَنَّهُ الْعُنْدَهُ فَيَتَأَمَّرُ أَوْ لِأَنَّ الْمَقْصُودَ بَيَانُ الْخِلَافِ لَا تَعْيِينُ

سیبویہ بہ دی اختلاف سرہ خکہ سیبویہ قوی دی بہ مینخ دنجویانو کی اویامقصود بیان دا اختلاف دی نہ تعین

النَّحْلَيْنِ قَدْ هَبَ سَيِّوِيهِ وَ الْخَلِيلِ وَ جُنْهُورِ النُّحَاةِ أَنَّ مِثْلَ هَذَا التَّزَكِّيِّ مُضَافٌ حَقِيقَةٌ

دمخالفینو نمذہب دسیبویہ اودخلیل اودجمہور ونحاتو ددی جی بہ مثل ددی ترکیب مضاف دی بہ حقیقت

بِإِعْتِبَارِ الْمَعْنَى وَ إِفْحَامِ اللَّامِ بَيْنَ الْمُضَافِ وَ الْمُضَافِ إِلَيْهِ تَأْكِيدُ لِلَامِ الْمُقَدَّرَةِ وَ حَكْمُ

کی بہ اعتبار دمعنی سرہ اوزیادت دلام بہ مینخ دمضاف اودمضاف الیہ کی داتاکید دی دلام مقدرہ اوحکم کری

الْمُضَيَّفُ بِفَسَادِهِ إِنَّمَا عَرَفْتَ.

مصنف بہ فساد ددی سرہ دہغہ وجہ نہ جی تاویژندہ .

خلاصه دمتن: ددې ځای نه په ماقبل باندې دتفریع بیان دي چې ددغې شان ترکیبونو جواز ددې وجې نه دي چې په دې کې غیر مضاف لره مضاف سره په معنی اختصاص کې تشبیه وړ کړي شوي ده ددې وجې نه لا ابا فیها ترکیب جائز نه دي ځکه چې په دې کې اختصاص نه شي موندلې ځکه چې هغه اختصاص کوم چې اب دڅه شي طرف ته داضافت نه پیژندل کیږي خو د هغه څیز دپلار کیدو دوجې نه وي اودا اختصاص دار طرف ته داب نسبت کولو نه ، نه حاصلیږي لهذا هغې دار طرف ته اضاقت صحیح نه دي کله چې داب اضاقت دار طرف ته صحیح نه دي نو بیا اب فیها لره دهغه ترکیب سره تشبیه څنگه وړ کیږي چې په کوم ترکیب کې د اب اضاقت په صریحي طور باندې دار طرف ته وي

اغراض دجامي: ولیس بمضاف: صاحب دکافیې وایي چې ددې دواړو ترکیبونو نه دلا اسم نه دمضاف سره تشبیه وړ کړي شوه هغه په حقیقت کې مضاف نه دي ځکه چې که حقیقتاً مضاف وي نو معنی مقصودي به فاسد شي ځکه چې معنی مقصودي دضمیر مجرور مرجع مثلاً دزید دپاره بالاستقلال تقدیر خبر طرف ته دحاجت نه په غیر دضمیر مجرور مرجع دپاره جنس اب یا جنس غلامین دثبوت نفي ده اوداضافت په تقدیر باندې دامعنی د دوه (۲) وجهونو فاسدیږي:

(۱) **اوله وجه** داده چې چې داضافت په تقدیر باندې به یې معنی داشي چې لا ابا ه ولا غلامیه او دا معنی دتقدیر خبر نه په غیر نه تام کیږي بلکه خبر لره مقدر منل ضروري دي مثال لا ابا ه موجود ولا غلامیه موجودان

(۲) **دوهمه وجه** داده چې مقصود دضمیر مجرور مرجع مثلاً زید دپاره جنس اب یا جنس غلامین دنفي ثبوت کول دي دامقصود نه دي چې دزید پلار چې معلوم الوجود دي هغه موجود نه دي اوداضافت په تقدیر باندې به یې معنی داشي چې دزید پلار چې معلوم الوجود نه دي هغه موجود نه دي اودزید دوه غلامان چې معلوم الوجود دي هغه موجود نه دي ددې وجې نه به دې ترکیبونو کې دلا اسم لره دمضاف سره تشبیه وړ کړي شوي ده:

خلافاً لسمیه: په دې عبارت سره شارح بیان داخلاف کوی:

مثال: اودضمیر

نحو بنو نه هغه ددې چې نه دغه شان ترکیبونو کې دلا اسم

مضاف دي

ومن ثم اي لاجل: په دې عبارت سره شارح د کلمه مشاراليه بيان کړي ده .

اي في الدار: په دې عبارت سره شارح دفيها دضمير مرجع بيان کړي ده چې دفيها دضمير في الدار ته راجع ده .

لعدم الاختصاص: په دې عبارت سره شارح وجه دعدم جواز بيان کړي ده .

فان الاختصاص: په دې عبارت سره شارح دمتن وضاحت کوي .

وليس اي مثل هذين: په دې عبارت سره شارح دلّيس دضمير مرجع بيان کړي ده .

وهذا المعنى يفسد: په دې عبارت سره شارح دمتن وضاحت کوي چې که حقيقه اضافت وي نو معنی ددوه (۲) وجهونه فاسد کړي .

وانما خص: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: کله چې دخليل اوسيبيويه اودجمهورو نحويانو ټولو اختلاف وو نو مصنف رحمه الله فقط دسيبيويه ذکر ولي وکړو ؟

جواب: نو شارح ددې سوال دوه جوابات ورکړي دي :

جواب (۱): سيبيويه ددې ټولو امام اوددوي په مينځ کې قوي اوقابل داعتبار دي نو ددې وجه نه يې سيبيويه خاص ذکر کړو .

جواب (۲): مقصود دا اختلاف بيانول دي دمخالفيينو تعيين مقصود نه دي اودامقصد د سيبيويه د ذکر کولو سره حاصل شو .

وانحارم: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: په دې مثالونو کې دمضاف اومضاف اليه په مينځ کې دلام موجوديدو نه معلوم کړي چې د لا اسم حقيقتاً مضاف نه وي ځکه چې دمضاف اومضاف اليه په مينځ کې لام مذکور نه وي نو بيا دسيبيويه وغيره ويل څنگه صحيح شو چې په دې کې د لا اسم حقيقتاً مضاف دي .

جواب: دمضاف اومضاف اليه په مينځ کې چې لام دي نو دا لام مقدره دتاكيد دپاره دي او اصل لام مقدر دي .

د لای نفی جنس د اسم حذف کول :

و يُحَدَّثُ إِسْمٌ لَا حَدَقًا كَثِيرًا فِي مِثْلِ لَا عَلَيْكَ أَنِّي لَا بَأْسَ عَلَيْكَ وَلَا يُحَدَّثُ إِلَّا مَعَ
او حذف کولې شي اسم د لای په حذف کثیر سره په لا عليك مثال کې يعني لا بآس عليك اونه شي حذف کولې اسم
وَجُودُ الْحَبْرِ لَيْتًا يَكُونُ إِجْحَاقًا وَ قَوْلُهُمْ لَا كَزَيْدٍ إِنْ جَعَلْنَا الْكَافَ إِشْمًا جَاذَ
د موجودیدو د خبر د دې وجهې نه چې نه شي نقصان اود اقول د عربو لا کزید که چیرته مونږ وگرځوو کاف اسم نوجانز
أَنْ يَكُونَ كَزَيْدٍ بِأَسْمَاءَ وَالْحَبْرُ مَحْدُوفٌ أَنِّي لَا مِثْلَهُ مُوجُودٌ وَجَاذَ أَنْ يَكُونَ خَبْرًا أَنِّي لَا أَحَدٌ مِثْلُ زَيْدٍ
دي چې وي کزیدن اسم او خبرېې محذوف يعني لا مثله موجود او جانز دي چې وي خبر يعني لا احد مثل زید او که
إِنْ جَعَلْنَاهُ حَقًّا قَالَ إِسْمٌ مَحْدُوفٌ أَنِّي لَا أَحَدٌ كَزَيْدٍ.

چیرته مونږ وگرځوو کاف حرف نواسم به محذوف وي يعني لا احد کزید.

خلاصه د متن : صاحب د کافېې وایي چې په لا عليك مثال کې د لای نفی جنس اسم لره اکثر

حذف کولې شي .

اغراض د جامي : مثل : په دې عبارت سره شارح بیان د ضابطې اوقاعدې کوي د مثلاً نه
مراد هر هغه ترکیب دي چې په هغې کې د لا اسم په حذف کولو باندې څه قرینه موجود وي
مثال لا عليك په دې کې د لا اسم محذوف دي چې بآس دي په اصل کې لا بآس عليك وو ددې په
حذف باندې قرینه داده چې لا حرف دي او علی هم حرف دي حالانکه حرف په حرف باندې نه
داخليږي نو معلومه شوه چې د لا اسم محذوف دي .

ولا یحذف الا : په دې عبارت سره شارح د لا اسم د حذف کولو شرائط بیانوي چې د لا اسم لره
حذف کول هله جانز دي چې کله خبر موجود وي اود اشرط یې څکه لږولي دي چې نقصان لازم
نه شي ځکه چې کله خبر موجود نه وي او اسم لره هم حذف کړي شي نو د لانه په غیر معمول
کیدل لازم راځي .

وقولهم : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : ستا د اقول چې د لا اسم حذف کول هله جانز دي کله چې موجود وي د امنقوض اومات
دي د عربو په دې قول سره چې کزید ځکه چې په دې کې اسم او خبر دواړه محذوف دي ځکه چې
کزید جار مجرور دي

جواب: مونږ دا خبره نه منو چې په دې قول کې اسم او خبر دواړه محذوف دي بلکې په دې کې یو محذوف دي ځکه چې په کزید کې کاف د دوه (۲) حالونه خالي نه دي: (۱) یا خو کاف اسمیه دي په معنی د مثل سره (۲) او یا حرف دي که کاف اسمیه په معنی د مثل سره دي نو دا لا اسم جوړېږي او خبر به یې محذوف وي معنی به یې دا وي چې لا مثل زید موجود اودا هم کیدې شي چې دا خبر وي د لا اود لا اسم محذوف وي چې احد دي نو عبارت به داسې شي چې لا احد مثل زید او که کاف حرف وي نو بیا به اسم محذوف وي او کزید به یې خبر جوړ شي مثال لا احد کزید.

﴿حَبْرٌ مَا وَلَا الْمُسَبَّهَتَيْنِ بَلِيسٌ﴾ د ما ولا المشبهتين بلیس د خبر تعریف:

حَبْرٌ مَا وَلَا الْمُسَبَّهَتَيْنِ فِي الثَّقَى وَ الدُّخُولِ عَلَى الْجَنَّةِ الْإِسْمِيَّةُ بَلِيسٌ هُوَ الْمُسْتَدُّ بَعْدَ دُخُولِهِمَا
خبر د ما ولا چې مشابه وي په نفی کې او په دخول کې په جمله اسمیه باندې په بلیس سره دامستد دي پس د داخلیدو
أَنِّي دُخُولٌ مَا وَلَا وَ هِيَ أَنِّي حَبْرِيَّةٌ حَبْرٍ مَا وَلَا لَهْمَا وَ كَذَا إِسْمِيَّةٌ إِسْمِيَّتَا
ددې دواړو نه یعنې دخول د ما ولا نه اودا یعنې خبر دا خبر دي د ما ولا ددې دواړو په پاره او همدارنګې اسمیت د اسم ددې
لَهْمَا لَقَّةٌ حَبْرِيَّةٌ وَ حَصَّ الْحَبْرِيَّةُ بِالذِّكْرِ لِأَنَّ إِعْمَالَهُمَا وَ جَعَلَ إِسْمِيَّتَا
دواړو ددې دواړو په پاره لغت حجازي دي او خاص یې کرو خبریت د ذکر سره ځکه عمل ددې دواړو او اسم ددې دواړو
وَ حَبْرِيَّتَا إِسْمًا وَ حَبْرًا لَهْمَا إِنَّمَا يَلْهَوُ بِإِعْتِبَارِ الْحَبْرِ فَجَعَلَ الْحَبْرَ حَبْرًا لَهْمَا
او خبر ددې دواړو اسم او خبر دي ددې دواړو په پاره د اظهار یې په اعتبار د خبر سره نو یې ګرځول خبر خبر ددې دواړو
إِنَّمَا هُوَ فِي لَقَّةِ أَهْلِ الْحَبَا وَ أَمَا بَنُو كَيْسٍ فَحَيْثُ لَا يَلْهَوُونَ إِلَى إِعْمَالِهِمَا
په پاره اودا دي په لغت د اهل حجاز وګې او هر چې بنو تمیم دي نو دوي د هاب نه دي کړي عمل ورکولو طرف ته نو دوي
لَا يَجْعَلُونَ الْحَبْرَ حَبْرًا لَهْمَا وَلَا الْإِسْمَ اسْمًا لَهْمَا بَلْ هُمَا مُبْتَدَأٌ وَ حَبْرٌ عَلَى مَا كَانَا عَلَيْهِ قَبْلَ
نه ګرځوي خبر ددې دواړو په پاره او نه اسم ددې دواړو په پاره اسم بلکې مبتدا او خبر په هغه څه باندې چې وومخکې د
دُخُولِهِمَا عَلَيْهِمَا وَ لَقَّةٌ أَهْلِ الْحَبَا هِيَ اللَّيْ جَاءَ عَلَيْهَا التَّنْزِيلُ
دخول ددې دواړو نه په دې دواړو باندې اولغت د اهل حجاز دا هغه دي چې راغلي دي قرآن مجید په دې باندې
قَالَ اللَّهُ تَعَالَى مَا هَذَا بَشَرًا وَمَا هُنَّ أَفْئَاتُهُمْ.
الله تعالی فرمایلي دي مَا هَذَا بَشَرًا أَوْ مَا هُنَّ أَفْئَاتُهُمْ.

خلاصه دمتن: صاحب د کافيې د دې ځای نه آخري قسم د منصوباتو ذکر کوي د منصوباتو د قسمونو نه يو قسم د ما او لا خبر دي چې د لیس سره يې تشبیه ورکړي شوي ده د دې تعريف دادې چې د دې نه د يو داخليدو نه وروستو به دامسند وي .

اغراض د جامي: في النفي: په دې عبارت سره شارح وجه د شبهه بيانوي وجه د شبهه معنی د نفي اوجمله اسمیه باندې داخليدل دي يعنې چې لکه څنگه په لیس کې د نفي معنی ده په ما ولا کې هم د نفي معنی ده اولکه څنگه چې لیس په جمله اسمیه باندې داخليږي همدارنگې ما ولا هم په جمله اسمیه باندې داخليږي .

ای دخول ما ولا: په دې عبارت سره شارح د ضمير د مرجع بيان کوي .

ای خبریه: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: د هي ضمير مرجع خبر د ما ولا دي اودا مذكر دي اوضمير د مؤنث دي نو د راجع او مرجع په مینځ کې مطابقت نشته دي حالانکه د ضمير اود ضمير په مرجع کې مطابقت ضروري دي .

جواب: د هي ضمير مرجع خبر د ما ولا نه دي بلکه د دې مرجع خبریت دي کوم چې د خبر نه معلومېږي معنی داده چې د ما ولا خبر د دې خبر کيدل اود دې اسم اسم کيدل دا لغت حجازیه دي .

وخص: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: لکه څنگه چې د ما ولا خبر د دې خبر کيدل دا د اهل حجازو لغت دي نو همدارنگې د ما ولا اسم د دې اسم کيدل هم د اهل حجازو لغت دي نو بيا مصنف رحمه الله خبر لره په خاص طور باندې ولې ذکر کړو ؟

جواب: مصنف رحمه الله خبریت لره په خاص طور باندې ځکه ذکر کړه چې ما ولا ته عمل ورکول اود دې اسم اود دې خبر لره د دې خبر جوړول دي دا د خبر د اعتبار سره ظاهرېږي بهر حال خبر لره د دې خبر جوړول دا د اهل حجازو لغت دي ليکن په تيم ما ولا ته عمل نه ورکوي د دې وجې نه هغوي ما ولا اسم لره د دې اسم نه جوړوي او خبر لره د دې خبر نه جوړوي بلکه د هغوي په نزد دا مبتدا او خبر دي لکه څنگه چې دا د ما ولا داخليدو نه مخکې مبتدا او خبر وو .

ولغة: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: مصنف رحمه الله داهل حجازو لغت ولې اختيار کړو؟

جواب: ځکه چې قرآن داهل حجازو د لغت تائيد کوي ددې وجه دايې اختيار کړو دالله تعالی قول دي: ما هذا بشرا، او ما هن امهاتهم په دې کې ما عمل کوي ولې که ما عامل نه وي کړي نو بشرا او امهاتهم دا به مرفوع وي حالته که د مرفوع نه دي بلکه منصوب دي.

د ماو لاد عمل باطل کيدو صورتونه:

وَ إِذَا زَيْدٌ إِذَا مَعَ مَا كَهُ مَا إِنْ زَيْدٌ قَائِمٌ قِيْلَ إِنَّمَا خُصِّصَتْ مَا بِاللَّيْلِ لَهَا لَا
او کله چې زیات کړې شي ان سره د ما لکه ما ان زید قائم چاويلي دي چې خاص يې کړو مایه ذکر سره ځکه چې دانه
لُزَادٌ مَعَ لَا فِي إِشْتِعَالِهِمْ وَ هِيَ زَائِدَةٌ عِنْدَ الْبَصَرِ يُقَالُ كَأَيِّدَةٍ مُؤَكَّدَةٌ عِنْدَ الْكُوفِيِّينَ أَوْ التَّقْصُصِ
زیاتیري د لاسره په استعمال د عربو کې اود ازانده ده په نزد د بصرونو اونا فيه مؤکده ده د کوفیانو په نزد او یاماتیږي
النَّفْيُ بِأَلَا كَهُ مَا زَيْدٌ إِذَا قَائِمٌ أَوْ تَقَدَّمَ الْخَبَرُ كَهُ مَا قَائِمٌ زَيْدٌ بَطَلُ الْعَمَلِ أَيْ عَمَلٌ مَا إِذَا كَانَ مَعَ وَاجِدٍ
نفي په الاسره لکه ما زید الا قائم یا مقدم وي خبر لکه ما قائم زید نو باطليږي عمل یعنی عمل د ما چې کله وي سره یو
مِنْ هَذِهِ الْأُمُورِ الْفَلَائِكَةِ أَمَّا إِذَا زَيْدٌ إِذَا فَلَانَ مَا عَامِلٌ ضَعِيفٌ عَمِلَ
ددې امور و ثلاثونه کله چې دې لره زائد کړې شي نو ددې وجهې نه باطليږي ځکه د ما عامل ضعیف دي عمل کوي
لِيُشَبَّهَ بِ كَيْسٍ فَلَمَّا فُصِّلَ بَيِّنَتُهَا وَ بَيِّنٌ مَعْنُوتُهَا لَمْ تَعْمَلْ وَ
د وجهې د مشابهت نه دلېس سره نو هر کله فصل واقع شویه مینځ ددې اوبه مینځ د معمول کې نوعمل نه کوي او
أَمَّا إِذَا اتَّخَذَ النَّفْيُ بِ إِلَّا فَلَانَ عَمَلُهَا لِيُخْفَى النَّفْيُ فَلَمَّا اتَّخَذَ
هر کله چې ماته شي نفي په الانوددې وجهې نه چې عمل ددې دپاره د معنی د نفي ده نو هر کله چې ماته شوه نفي
بَطَلُ الْعَمَلِ وَ أَمَّا إِذَا تَقَدَّمَ الْخَبَرُ فَلْيَتَقَدَّرْ الْخَبَرُ مَعَ طُعْنِهَا فِي الْعَمَلِ.
نو باطل شو عمل او هر کله چې مقدم شو خبر نو د وجهې د تغیر د ترتیب نه سره د ضعف ددې نه په عمل کې.

خلاصه دمتن: صاحب د کافيې وايي چې په دري (۳) صورتونو کې د ما ولا عمل باطليږي:

(۱) ما ولا سره ان زانده جمع شي مثال لکه ما ان زید قائم.

(۲) کله چې نفي د الا د وجهې نه ماته شي مثال لکه ما زید الا قائم.

(۳) خبر په اسم باندې مقدم شي مثال لکه ما زید قائم.

اغراض د جامي: قيل انها: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب

ورکول دي

سوال: لکه څنگه چې ان زائد کيدل د ماعمل باطلوي نو همدارنگې د لا عمل هم باطلوي نو مصنف رحمه الله ما ولې خاص طور باندې ذکر کړه ؟

جواب: مصنف رحمه الله ما خاص طور باندې ځکه ذکر کړه چې د عربو په استعمال کې ان د لا سره نه زائد کيږي باقي دبصريانو په نزد ان زائد کيږي او دکوفيانو په نزد ان نافييه مؤکده وي.

اما اذا زيدت: په دې عبارت سره شارح بيان د علت کوي او په ذکر شوي صورت کې د ماو لاد عمل د باطل کيدو وجه بيانوي کله چې دې سره ان زائد وي نو ددې استعمال ددې دپاره باطليږي چې دا عمل ضعيف دي ځکه چې د ادليس سره د مشابهت دوجې نه عمل کوي کله چې ددې او ددې د معمول په مينځ کې فاصله راشي نو دا عمل نه شي کولې ځکه چې دا عمل ضعيف معمول په مفصول کې عمل نه شي کولې او کله چې د لا دوجې نه نفي ماته شي نو دا عمل ځکه نه شي کولې چې ددې معنی د نفي دوجې نه وي کله چې نفي ماته شي نو ددې عمل باطليږي او کله چې خبر په اسم باندې مقدم شي نو په دغه ددې عمل ځکه باطليږي چې ترتيب کې تغير لازم راځي حالانکه دا عمل ضعيف دي او ددې عمل دپاره ترتيب شرط دي کله چې ترتيب بدل شي نو دغه وخت دا عمل نه شي کولې لکه څنگه چې داد الا په مابعد کې عمل نه شي کولې نو په دې صورتونو کې په معطوف باندې رفع واجب ده دخبر په محل باندې د معمول کيدو دوجې نه ځکه چې دا په اصل کې مرفوع دي خبر دمبتدا دوجې نه.

د ماو لاد معطوف اعراب :

وَ إِذَا عُطِفَ عَلَيْهِ أُنْثَى عَلَى خَيْرِهَا يَنْوَجِبُ بِكُسْرِ الْجَوْنِ أُنْثَى
او هر کله چې عطف کړي شي په دې باندې يعنې په خبر ددې دواړو باندې په موجب باندې په کسري د جيم يعنې په
بِعَاطِفٍ يُؤَيِّدُ الْإِنْجَابِ بَعْدَ النَّفْيِ وَهُوَ بَلْ وَلَكِنْ كَوْنًا لَيْدٌ مُؤَيِّنًا بَلْ مُسَافِرًا وَمَا عَتَوُ قَاتِمًا
داسې عاطف سره چې فائده کوي دايجاب پس د نفي نه او هغه بل او لکن دي لکه ما زید مقيم بل مسافر و ما عمر و قاتم
لَكِنْ قَاعِدٌ قَالَتْ لَوْ أَنَّ فَعْلَكُمْ الْمُعْطُوفَ الرَّفْعُ لَا عَطْفٌ بِكُسْرِهَا يَنْوَجِبُ إِلَّا فِي تَفْصِيلِ النَّفْيِ
لکن قاعد نورفع دد يعنې حکم د معطوف رفع ده نه بل څه په کيدو ددې دواړو په منزله د الا په ماتيدو د نفي کې

خلاصه د متن او شرحه: مصنف رحمه الله دامستله بيانوي چې کله د ما و لا په خبر باندې

د داسې حرف په ذریعې سره عطف وکړي شي کوم چې د ایجاب فائده ورکوي نو معطوف باندې رفع واجب ده او حروف موجب دوه (۲) دي : (۱) پل . (۲) لکن ، مثال لکه ما زید مقیم ایل مسافر ، او ما عمرو قائماً لکن قاعد ددې وجه داده چې د ما او لا عمل د نفی دوجې نه دي او د حروف ایجاب دوجې نه نفی ماتیرې لکه څنگه چې دالا دوجې نه نفی ماتیرې ددې وجې نه ما ولا حروف ایجاب پل او لکن مابعد کې عمل نه کوي لهذا په معطوف باندې رفع واجب ده دخبر په محل باندې محمول کولو سره .

تمت المنصوبات بحمد الله وعونه

﴿ الْمَجْرُورَات ﴾ : دمجروراتو تعريف:

هُوَ مَا اشْتَمَلَ أَنَّى إِسْمٌ ۖ اشْتَمَلَ يَشْتَمِلُ الْمَجْرُورُ الْأَوَّلُ الَّذِي هِيَ مَحَالُ الْإِعْرَابِ
 داهغه دي چې مشتمل وي يعنې هغه اسم دي چې مشتمل وي ددې دپاره چې خارج کړي هغه آخري حروف چې هغه
 قَائِلُهُ لَا يُنْقَلُ عَلَيْهَا الْمَوْضِعَاتُ وَ الْمَنْصُوبَاتُ وَ الْمَجْرُورَاتُ إِصْطِلَاحًا لِأَنَّهَا أَكْثَرُ الْإِسْمِ
 محل داعراب وي ځکه اطلاق نه کيږي په دې باندې دمرفوعاتو منصوباتو او دمجروراتو اصطلاح ځکه چې دا
 عَلَ عَلِمِ الْمُنَابِ إِلَيْهِ أَنَّى عَلَامَةُ الْمُنَابِ إِلَيْهِ مِنْ حَيْثُ هُوَ الْمُنَابِ إِلَيْهِ يَخْفَى الْجَزْ
 اقسام داسم دي په علامت دمضاف اليه يعنې دعلامت دمضاف اليه ددې حيثيت نه چې دامضاف اليه دي يعنې
 سَوَاءٌ كَانَ بِالْكَسْرِ أَوْ الْقَسْرَةِ أَوْ الْيَاءِ لَفْظًا أَوْ تَقْدِيرًا وَ إِنَّمَا فُتِنَا مِنْ حَيْثُ هُوَ مُنَابٍ
 جربرابره خبره ده که وي داپه کسري سره اويافتحي سره اوياپام سره لفظا ويا تقدير او مونږ وويل من حيث هو مضاف
 إِلَيْهِ لِأَنَّ الْجَزَّ لَيْسَ عَلَامَةً لِذَاتِ الْمُنَابِ إِلَيْهِ بَلْ يَحْتَمِلُ كَوْنَهُ مُنَابًا إِلَيْهِ وَ الْمُنَابِ
 اليه ځکه جر نه دي علامت دذات دمضاف اليه دپاره بلکې دپاره دحيثيت دديدودې نه مضاف اليه اومضاف اليه
 إِلَيْهِ وَ إِنْ كَانَ مُخْتَصًّا بِمَا عَرَفَهُ بِهِ لَكِنَّ الْمُسْتَمِلَ عَلَى عَلَامَتِهِ أَعْمَ مِنْهُ وَ مِمَّا هُوَ مُشَبَّهٌ
 اگرکه مختص وي دهغه څه سره چې تعريف کړي دي مصنف لکن مشتمل په علامت دمضاف عام وي ددې نه اود
 بِهِ فَيَدْخُلُ فِي تَعْرِيفِ الْمَجْرُورِ مِثْلَ بِحَسْبِكَ دِرْهَمٌ وَ كَفَى بِاللَّهِ وَ كَذَا الْمُنَابِ إِلَيْهِ
 هغه څه نه چې مشابه وي ددې سره نوداخلېري په تعريف دمجروړ کي لکه بحسبك درهم وکفي بالله او همدارنگي
 بِالْإِضَافَةِ اللَّفْظِيَّةِ وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ دَاخِلًا فِي تَعْرِيفِهِ .
 مضاف اليه په اضافت لفظي سره اگرکه داخل نه وي په تعريف دمضاف اليه کي .

خلاصه دهن: مصنف رحمه الله دمنصوباتو نه دفارغيدونه وروستو دمجروراتو تعريف اود
 مجروراتو اقسام ذکر کوي په ذکر شوي عبارت کي صاحب دکافيي دمجروړ تعريف کوي چې
 مجروړ هغه اسم دي چې دمضاف اليه په علامت باندې مشتمل وي بيا دمضاف اليه تعريف
 کوي چې مضاف اليه هر هغه اسم دي چې ددې طرف ته څه څيز په واسطې دحرف جر سره
 منسوب وي برابره خبره ده که دالفظاً وي اوياتقديرأ وي ليکن مراد مضاف اليه وي .

اغراض دجامي : اي اسم : په دې عبارت سره شارح د ما تفسير بيانوي چې مانکره
 موصوفه ده چې ددې نه مراد اسم دي ځکه چې داسم نه بحث کيږي .

لتخروج: په دې عبارت سره شارح د ما تفسیر داسم سره دکیدو وجه بیانوي چې د ماتفسیر یې د اسم سره ځکه وکړو چې دمجرور تعریف سره دحروفو اوآخر خارج شي کوم چې داعراب محل وي مثلاً په غلام زید کې دزید دال ځکه چې اصطلاحاً دحروفو په اواخرو باندې دمرفوعاتو، منصوباتو مجروراتو اطلاق نه کیږي ځکه چې مرفوعات، منصوبات او مجرورات داسم اقسام دي دحرف اقسام نه دي.

اصطلاحاً: شارح ددې قید اضافه ځکه وکړه چې لاهه دحروفو په اواخرو باندې دمرفوعاتو، منصوباتو او مجروراتو اطلاق کیږي ځکه چې په حقیقت کې دغه داعراب محل دي البته د نحویانو په اصطلاح کې اطلاق نه کیږي.

ای علامه: په دې عبارت سره شارح دعلم معنی متعین کړه چې علم په معنی دعلامت دي او په معنی دغراو جنده نه ده.

یعني الجر: په دې عبارت سره شارح د علم مضاف الیه دمصادق تعین وکړو چې د علم مضاف الیه مصادق هغه جر دي.

سواء: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دمجروراتو تعریف منقوض اومات دي په هغه احمد سره کوم چې په جامه غلام احمد کې واقع دي ځکه چې دا مجرور دي حالانکه دمضاف الیه علامت په کسرې باندې مشتمل نه دي بلکه په دې باندې فتحه ده.

جواب: دمضاف الیه علامت جر دي او جر عام دي برابره خبره ده که په کسرې سره وي مثال مرث هابیک بیا په دې هر یو کې تعمیم دي برابره خبره ده چې لفظاً وي او یا تقدیراً وي مثال لکه مرث بهی او په ذکر شوي مثال کې په احمد باندې جر مشتمل دي لیکن دفتحې سره دي ځکه چې دا غیر منصرف دي.

من حیث: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: سائل سوال کوي چې تا دمجرور تعریف وکړو چې مشتمل وي دمضاف الیه په علامت باندې اوددې مثال دي ورکړو په غلام زید سره په دې کې زید مضاف الیه دي چې مجرور دي لیکن دغه زید په هرب زید کې په علامت دمضاف الیه کې جر باندې مشتمل نه

دي بلکه مرفوع دي نو ستا تعريف منقوض شو په ضرب زېد سره .

جواب : نو شارح په من حيث سره سائل ته جواب ورکوي چې تعريف کې د قيد حيثيت ملحوظ دي مجرور هغه اسم دي چې په علامت دمضاف اليه باندې مشتمل وي په دې حيثيت سره چې دا مضاف اليه وي يعنې جر دمضاف اليه ذات دپاره علامت نه دي بلکه ددې مضاف اليه واقع کيدو حيثيت نه علامت دي ځکه چې ضرب زېد کې د زېد مضاف اليه والاحييت ختم شوي دي ځکه چې داپه علامت دجر باندې مشتمل نه دي .

والمضاف اليه : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دلته سائل سوال کوي چې مصنف رحمه الله دمجرور تعريف دا کړي دي چې ما اعمل على علم المضاف اليه ددې نه وروستو دمضاف اليه تعريف يې وکړو چې کل اسم نسب اليه هم بواسطه حرف الجر لفظاً او تقديراً مراداً ، چې مضاف اليه هر هغه اسم دي چې دې طرف ته څه څيز په واسطې دحرف جر سره منسوب وي برابره خبره ده که حرف جر لفظاً وي اويما تقديراً وي ليکن په معنى کې مراد وي نو اوس به دمجرور تعريف داسې شي چې مجرور هغه اسم دي چې داسم په داسې علامت باندې مشتمل وي چې دې طرف ته څه څيز په واسطې د حرف جر سره منسوب وي برابره خبره ده که لفظاً وي اويما تقديراً وي ليکن په معنى کې مراد وي کله چې د مجرور تعريف داسې شي نو اوس به داتعريف دپام زانده سره مجرور وي مثلاً په بحسبک درهم کې په حسبک باندې صادق نه راځي ځکه چې دې طرف ته يو څيز منسوب شوي دي ليکن په واسطې دحرف جر سره منسوب نه دي ځکه چې حرف جر زانده دي همدارنگې په کفى بالله کې په بالله باندې هم صادق نه راځي ځکه چې بام زانده ده همدارنگې دا تعريف مجرور بلاضافة اللفظية مثلاً په ضارب زېد کې په زېد باندې هم صادق نه راځي ځکه چې دې طرف ته يو څيز ضارب منسوب شوي دي ليکن په واسطې دحرف جر سره منسوب شوي نه دي ځکه چې په اضافت لفظيه کې حرف جر مقدر نه دي .

جواب : د څيز علامت دڅيز سره مساوي کيدل ضروري نه دي بلکه کله دڅيز علامت دڅيز نه اعم وي دلته هم جر چې دمضاف اليه علامت دي دمضاف اليه نه اعم دي داپه مضاف اليه کې هم موندلې شي اودمضاف اليه مشابه يعنې مجرور بالباء الزائدة اومجرور بالاضافة کې هم

موندلې شي لهذا اوس دمجرور تعريف مجرور بالباء الزائدة اومجرور بالاضافة باندي صادق راخي

دمضاف اليه تعريف :

وَالْمُضَافُ إِلَيْهِ وَ هُوَ هَهُنَا غَضُّ مَا هُوَ الْمُضْطَلَعُ الْمَشْهُورُ بَيْنَهُمْ وَ ذَهَبَ
اومضاف اليه اوداد لته غيردي دهغه نه چې دنحويانوپه اصطلاح کې مشهور دي په مينځ ددوي کې اودهاب کړي
فِي ذَلِكَ إِلَى مَذْهَبٍ يَسْتَوِيهِ حَيْثُ أُطْلِقَ الْمُضَافُ إِلَيْهِ عَلَى الْمُنْسُوبِ إِلَيْهِ
مصنف په دې کې مذهب دسيبويه ته په داسې شان چې اطلاق يې کړي په مضاف اليه باندې چې منسوب اليه وي
بِحَرْفِ الْجَزْ لَفْظًا أَهْمًا كُلُّ إِسْمٍ حَقِيقَةٍ أَوْ حُكْمًا يَتَشَمَلُ الْجُمْلَ النَّحْوِيَّةَ
په حرف جر سره لفظا همدارنگې هر هغه اسم دي حقيقه اوياحکما ددې دپاره چې شامل شي هغه جملونه چې مضاف
إِلَيْهَا كَحُومٍ يَوْمَ تَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ قَائِلًا فِي حُكْمِ الْمَصَادِرِ لِسَبِّ إِلَيْهِ
اليه وي لکه يوم ينفع الصادقين صدقهم ځکه داپه حکم دمصادر وکې دي چې نسبت يې شوي وي دې طرف ته ديو
هَيِّئْ إِسْمًا كَانَ كَحُومٍ غَلَامٌ زَيْدٌ أَوْ فَعْلًا مِثْلَ مَرُوثٌ يَزِيدُ بِوَاسِطَةِ حَرْفِ لَفْظًا أَتَقْدِيرِ آتَى مَلْفُوظًا كَانَ ذَلِكَ
څيز اسم وي لکه غلام زيد يافعل وي لکه مرثت يزيد په واسطې دحرف جر سره لفظاً اوياتقديراً يعنې ملفوظ وي دا
الْحَرْفُ كَمَا فِي مِثْلِ مَرُوثٌ يَزِيدُ أَوْ مُقَدَّرًا حَالٌ كَوْنِ ذَلِكَ الْمُقَدَّرِ مُرَادًا مِنْ حَيْثُ الْعَمَلِ
حرف لکه په مرثت يزيد مثال کې اويامقدروي په داسې حال کې چې دامقدروي مراد وي دحيثيت دعمل نه په باقي
بِإِنْقَاءِ الْاُيُومِ وَهُوَ الْجَزْ مِثْلَ غَلَامٌ زَيْدٌ وَحَاكُمُ فَضْلُهُ وَحَرْفُ الْيَوْمِ بِحَلَالٍ قُنْتُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ قَائِلًا وَانْ لِسَبِّ
والي داثر ددې کې اوهغه جر دي لکه غلام زيد و خاتم فضة و ضرب اليوم په خلاف دقبت يوم الجمعة ځکه که چيرته نسبت
إِلَيْهِ الْقِيَامُ بِالْحَرْفِ الْمُقَدَّرِ وَ هُوَ فِي لِكْنَهُ غَضُّ مُرَادٍ إِذَا لَوْ أُرِيدَ
سي دې طرف ته دقيام په حرف مقدر سره او هغه في دي لکن غير مراد دي ځکه که چيرته حرف جر مراد وي نو
لَجَزْ بِهِ
جرور به وپه دې سره يوم

خلاصه دهن : ددې ځای نه صاحب دکافيي دمضاف اليه تعريف کړي مضاف اليه هر هغه

سم دي چې هغې طرف ته څه څيز په واسطې دحرف سره منسوب وي برابره خبره ده که دا حرف جر لفظاً وي اوياتقديراً وي يعنې دا حرف جرياً ملفوظ وي اويامقدر وي ليکن مراد وي .

اغراض دجامي : وهههنا : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور کول دي :

سوال: کله چې د یو څیز د ذکر کولو نه وروستو دوهم ځل ذکر کړي شي نو په دوهم ځل په ضمیر سره ذکر کيږي په اسم ظاهر سره نه ذکر کيږي او د مضاف الیه ذکر خو مخکې تیر شوي دي نو مصنف رحمه الله ته په کار وو چې دایې په ضمیر سره ذکر کړي وي اوداسې یې ویلي وي چې هو کل اسم الخ.

جواب: دا مضاف الیه د هغه مضاف الیه نه چې مخکې یې ذکر وشو چې د جمهورو علماو په مینځ کې مصطلح او مشهور دي عین هماغه نه دي بلکه ددې نه خاص دي کوم چې اول یعنې مخکې ذکر شو هغه اعم دي ځکه چې مخکې والا مضاف الیه کې تعمیم دي چې په دې کې حرف جر مقدر وي یانه وي او په دې مضاف الیه کې د جمهورو په نزد د حرف تقدیر شرط دي لیکن د مصنف رحمه الله په نزد تقدیر د حرف جر شرط نه دي ددې وجې نه مصنف رحمه الله مضاف الیه په اسم ظاهر سره ذکر کړو.

وذهب في ذلك: په دې عبارت سره شارح دیوې فاندې بیان دي چې مصنف رحمه الله د مضاف الیه په تعریف کې د جمهورو مخالفت کړي دي اود امام سیبویه رحمه الله د مذهب تقلید یې کړي دي دده په نزد د مضاف الیه تعریف دادې چې کل اسم نُسب إِلَيْهِ شَيءٌ بِوَاسِطَةِ حَرْفِ الْجَرِّ سِوَاهُ كَانُ مَلْفُوظًا أَوْ مَقْدَرًا ، چې مضاف الیه هغه هر هغه اسم دي چې نسبت وشي دې ته دیو څیز په واسطې د حرف جر سره برابره خبره ده چې دا ملفوظ وي او که مقدر وي.

حقیقه او حکما: په دې عبارت سره شارح په اسم کې د تعمیم بیان کوي چې مضاف الیه اسم وي دا عام دي که اسم حقيقي وي او که اسم حکمي وي.

لیشمل الجمل: په دې عبارت سره شارح د تعمیم دوجې بیان کوي چې دا تعمیم یې ځکه وکړو چې د مضاف الیه تعریف هغه جملو ته هم شامل شي کوم چې مضاف الیه جوړيږي مثال لکه په یوم یَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ کې یَنْفَعُ الصَّادِقِينَ جمله مضاف الیه ده اگر که دا اسم حقيقي نه دي بلکه اسم حکمي دي ځکه چې دا د مصادرو په حکم کې دي.

اسماکان: په دې عبارت کې شارح تعمیم طرف ته اشاره کوي چې په شېء کې تعمیم دي برابره خبره ده که اسم وي لکه په غلام لید کې غلام یا فعل وي لکه په مرث یزد کې مرث.

ملفوظاً: په دې عبارت کې شارح ترکیب طرف ته اشاره کوي چې لفظاً او تقدیراً د اسم مفعول په معنی کې خبر دي د کان محذوف دې لره یې د اسم مفعول په معنی کې ځکه کړه چې ددې حمل

صحيح شي چې ددې تفصيل مخکې خو خو خل تير شوي دي ، دلته يې دوباره نه ذکر کړو هلته يې وگورئ

حال کون: په دې عبارت کې هم شارح ترکیب طرف ته اشاره کوي چې مراداً حال دي تقدیراً په معنی د مقداراً سره چې دکان محذوف خبر دي ځکه چې دا خبر دمفعول به په حکم کې دي پس دا مفعول به دحکمي نه حال شو .

من حیث العمل: په دې عبارت کې شارح دمراد وضاحت کوي چې د مراد نه مقصود من حیث العمل دي من حیث الذات نه دي .

بأبقاء اثره: په دې عبارت سره شارح دمن حیث العمل صورت بیانوي چې دمراد من حیث العمل صورت دادې چې دحرف جر مقدار اثر کوم چې جر دي دا باقي وي لکه غلام زید په دې کې د غلام نسبت زید طرف ته په واسطې دحرف لام دي چې مقدار دي لیکن مراد هغه دي ځکه چې ددې اثر جر دي هغه په لفظونو کې باقي دي او په خاتم فضا کې دخاتم نسبت فضا طرف ته په واسطې دحرف جرین دي کوم چې مقدار دي لیکن مراد دي ځکه چې ددې اثر جر دي اوداپه لفظونو کې باقي دي اوهمدارنگې په ضرب الیوم کې دضرب نسبت یوم طرف ته په واسطې د حرف جر في دي کوم چې مقدار دي لیکن دا مراد دي ځکه چې دحرف اثر کوم چې جر دي هغه په لفظونو کې باقي دي .

بخلاف: په دې عبارت کې شارح دمراداً دقید فائده بیانوي چې دا قید احترازي دي په دې سره احتراز دي دهغه یوم الجمعة نه کوم چې په قمتاً یوم الجمعة مثال کې واقع دي اگرکه د قیام نسبت یوم الجمعة طرف ته په واسطې دحرف جر دي کوم چې مقدار دي لیکن دا مراد نه دي ځکه چې که دا مراد وي نو ددې اثر به جر موجود وي او یوم به مفتوح نه وي بلکه مجرور به وي .

داضاف شرايط :

قَالَتَقْدِيرُؤْ أَنِّي تَقْدِيرُؤْ الْحَرْفِ هُوَ أَنَّهُ أَنْ يَكُونَ الْمُضَافُ إِسْمًا إِذْ لَوْ كَانَ فِعْلًا لَا
نو تقدیر یعنی تقدیر دحرف جر شرط ددې دادې چې وي مضاف اسم ځکه چې که چیرته مضاف فعل وي نو نشته
بُذِّ مِنْ أَنْ يُكَلَّفَ بِالْحَرْفِ نَحْوُ مَرَزَتْ بِرَأْسِهَا مَجْرُومًا أَنِّي مُنْصِلَهَا عَنْهُ تَنْوِينُهُ أَوْ مَا قَامَ
خلاصې دلفظ نه په حرف جر سره لکه مررت بزیږد مجرد یعنی منسلخ دي ددې نه تنوین ددې اویاهغه چې قائم وي په

مَقَامُهُ مِنْ ثَوْنِي الثَّنِيَّةِ وَ الْجَنَعِ لِأَجْلِهَا أَنِّي لِأَجْلِ الإِصَافَةِ لِأَنَّ الثَّنَوَيْنِ أَوْ الثَّنُونَ دَلِيلٌ عَلَى كِتَابِ
 خَائِدِي دُونَ دَنُونِ تَنَسِّي أَوْ جَمْعِ دَدِي وَجْهِي نَهْ بِعَنِي دُوجْهِي دَاضَفَتْ نَهْ خَكَه تَنَوَيْنِ أَوْ يَانُونِ دَادِلِيلِ دِي بِه پورِ
 مَا هِيَ فِيهِ فَلَمَّا أَرَادُوْ أَنْ يَمَزَجُوْ الْكَلِمَتَيْنِ مَزَجَا
 وَالِي دَهْفَه خَه جِي هَغَه وَي بِه دِي كِي نُوهر كَلَه جِي اراده و كِه جِي يُوخَاي كَرِي دُوَه كَلَمِي بِه دَاسِي يُوخَاي كُولِ
 تَكْتَسِبُ بِه الْأَوَّلُ مِنَ الثَّانِيَةِ التَّعْرِيفِ أَوْ التَّخْصِصِ أَوْ التَّخْفِيفِ حَدَفُوا مِنَ الْأَوَّلِ
 سره جِي كَسْب كَرِي بِه دِي سره اوله كلمه ددويمي نه تعريف اويانخصيص اويانخفيف نوحذف كولي به شي داولي
 عَلَامَةُ كِتَابِ الْكَلِمَةِ وَ تَكُونُهَا بِالثَّانِيَةِ ثُمَّ الْمُتَبَادُرُ مِنْ هَذَا التَّعْرِيفِ لَكُلِّ
 كَلَمِي نَهْ عَلَامَتِ دَتَمَامِ وَالِي دَكَلَمِي اوبوره به كَرِي بِه دويمي كَلَمِي سره بيامتبدا دردي تعريف نه په نظر كولو سره
 إِلَى كَلَامِ الْكَلِمَةِ حَيْثُ لَيْسُوا قَائِلِينَ بِتَقْدِيرِ حَرْبِ الْجَزْ فِي الإِصَافَةِ اللَّفْظِيَّةِ أَنَّهُ هَكَذَا هَاجِلُ
 كلام دنجويانو ته په داسي شان چي دوي نه دي قائلين په تقدير دحرف جر سره په اضافت لفظي كې چي داغير شامل
 لِلْمَقَامِ إِلَيْهِ بِالْإِصَافَةِ اللَّفْظِيَّةِ لَكِنِ الْقَاهِرُونَ كَلَامِ الْمُصَيِّفِ فِي الثَّنِي وَ الصَّرِيحِ فِي هَرْجِ
 دِي دمضاف اليه سره په اضافت لفظي كې لکن ظاهر دكلام دمصنف نه په متن كې اوتصريح په شرحه ددې كې
 لَهُ أَنَّ التَّعْرِيفَ إِلَى الإِصَافَةِ الْمُعَرِّفَةِ وَ اللَّفْظِيَّةِ إِنَّمَا هُوَ لِلْإِصَافَةِ بِتَقْدِيرِ حَرْبِ الْجَزْ لَكِنَّهُ لَمْ يَبَيِّنْ
 داده چي تقسيم اضافت معنوي اولفظي ته دادي داضافت دپاره په تقدير دحرف جر سره لکن نه بي دي بيان كړي
 بِتَقْدِيرِ الْحَرْبِ فِيهَا لَا فِي الثَّنِي وَلَا فِي هَرْجِ وَ لَمْ يُنْقَلْ عَنْهُ شَيْءٌ فِيهِ مِنْ سَائِرِ مُصَنِّفَاتِهِ
 تقدير دحرف جر به دې كې نه په متن كې اونه شرحه كې اونه دي نقل دده نه يوخيږه دې كې دتولو تصنيفاتودده نه
 وَ قَدْ تَكَلَّفَ بَعْضُهُمْ فِي إِصَافَةِ الصِّفَةِ إِلَى مَفْعُولِهَا مِثْلَ ضَارِبٍ زَيْدٍ بِتَقْدِيرِ اللَّامِ تَقْوِيَّةٌ
 اوتكلف كړي بعضو دوي نه په اضافت دصفت كې مفعول ته لكه ضارب زيد په تقدير دلام سره په قوت وركولو كې
 لِلْعَلَى أَنِّي ضَارِبٌ لِزَيْدٍ وَ فِي إِصَافَتِهَا إِلَى قَائِلِهَا مِثْلَ الْحَسَنِ الْوَجْهِ بِتَقْدِيرِ مِنَ الْبَيَانِيَّةِ فَإِنَّ زَيْدَ الْوَجْهِ
 عمل ته يعني ضارب لزيداوپه اضافت ددې كې فاعل ته لكه الحسن الوجه په تقدير دمن بيانیه سره خكه ذكر دوجه په
 قَوْلِنَا جَاءَ فِي زَيْدٍ الْحَسَنِ الْوَجْهِ بِمَثَلِ الثَّنَوَيْنِ فَإِنَّ فِي إِسْنَادِ الْحَسَنِ إِلَى زَيْدٍ إِنِّهَامَا قَائِلُهُ لَا
 دې قول زمونږ جايي زيد الحسن الوجه كې په منزلي دتميز خكه په اسناد دحسن كې زید ته ابهام دي خكه چي نه
 يُعْلَمُ أَنَّهُ أَيُّ شَيْءٍ مِنْهُ حَسَنٌ فَإِذَا ذُكِرَ الْوَجْهُ فَكَانَهُ قَالَ مِنْ حَيْثُ الْوَجْهِ فَإِنَّ
 معلومېږي چي كوم خيږ ددې نه حسن دي چي هر كله بي ذكر كړو وجه نوگويانچي وويل په اعتبار دمخ سره كه چير نه
 قُلْتُ هَذَا فِي الْحَقِيقَةِ لَخْصِصٍ فَلَا يَصِحُّ أَنَّ الإِصَافَةَ اللَّفْظِيَّةَ لَا تُفِيدُ إِلَّا تَخْفِيفًا
 نه ووايي چي دپه حقيقت كې تخصييص دي نونه صحيح كيږي چي اضافت لفظي دافانده نه وركوي مگر دتخفيف

فِي اللَّفْظِ قُلْنَا كَانَ هَذَا التَّخْصِيصُ وَاقِعًا قَبْلَ الْإِضَافَةِ فَلَا يَكُونُ مِمَّا تُفِيدُهُ الْإِضَافَةُ په لفظ کې مونږو اوجې ووداخصيص واقع مخکې داضافت نه نو نه به وي دهغه څه نه چې فائده کوي داضافت فَلَيْسَتْ قَائِدَةً لِلْإِضَافَةِ إِلَّا التَّخْفِيفُ فِي اللَّفْظِ. نو نه ده فائده داضافت مگر تخفيف په لفظ کې

خلاصه دمتن: صاحب د کافيې په دې عبارت کې دخپل مذهب مطابق دهغه اضافت شرط

ذکر کوي چیرته چې حرف جر مقدر وي وايي چې اضافت لفظیه په تقدیر دحرف جر سره ددې شرط دادې چې مضاف وي داسې اسم طرف ته چې داضافت دوجې نه تنوین یا دتنوین قائم مقام دي یعنې نون تشبیه اونون دجمع نه خالي کړي شوي وي اوکه مضاف الیه ددې نه خالي شوي نه وي نو هلته حرف جر مقدر کول صحیح نه دي.

اغراض دجامي: ای تقدیر الحرف: په دې عبارت سره شارح دې خبرې طرف ته اشاره کوي چې په تقدیر باندې چې کوم الف لام دي داد مضاف الیه په عوض کې دي چې الحرف دي په اصل کې تقدیر د عبارت داسې وو چې: تقدیر الحرف.

ادلکان: په دې عبارت کې شارح داسماً دقید فائده بیانوي چې داقید احترازي دي په دې سره احتراز دي دفعل نه ځکه چې که مضاف فعل وي نو بیا حرف جر ملفوظ کیدل ضروري دي مثال لکه مورت بزیږد.

منسلخا: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ور کول دي:

سوال: دمجرد داسم مفعول صیغه ده اوقرینه ددې نائب فاعل دي حالانکه دمجرد اسناد تنوین طرف ته صحیح نه دي ځکه چې دمجرد اسناد اسم طرف ته کیدې شي تنوین طرف ته نه شي کیدي ځکه چې اسم معروض دي تنوین عارض دي اوپه دې کې قاعده داده چې یو څیز مسند کیږي معروض طرف ته او عارض طرف ته نه مسند کیږي.

جواب: دمجرد دتجريد نه ماخوډ دي اودلته دتجريد حقیقي معنی مراد نه ده بلکه مجازي معنی مراد ده چې انسلاخ یعنې زوال دي اوزوال دتنوین صفت دي داسم صفت نه دي.

اوماقام مقامه: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: داضافت دوجې نه چې لکه څنگه دمضاف نه تنوین خالي کولې شي همدارنگې چې کوم شي دتنوین قائم مقام وي ددې نه هم مضاف خالي کولې شي نو مصنف رحمه الله ولي

دکر نه کړو؟

جواب: تنوینه معطوف علیه دي او معطوف مع حرف عطف محذوف دي کوم چې اوماقام مقامه دي داپه اصل کې داسې وو چې تنوینه اوماقام مقامه.

لاجل الاضافة: په دې کې عبارت شارح په لاجلها کې د هادضمیر مرجع متعین کړي ده چې دضمیر مرجع اضافت دي.

لان التنوين: په دې عبارت کې شارح د ذکر شوي شرط وجه بیانوي چې مضاف لره تنوین او مایقوم مقام التنوین نه دخالي کیدو شرط یې ځکه ولړولو ځکه چې دادوه څیزونه چې کومه کلمه باندې داخل وي دهغې کلمې تاکید او دلیل وي نو دا کلمه دخپل مابعد نه منقطع کیږي اواضافت داتصال تقاضا کوي اود اتصال او انفصال په مینځ کې منافات دي ددې وجه نه یې مضاف لره تنوین او دهغه څه چې قائم وي په ځای دتنوین ددې نه دخالي کیدو شرط ولړولو چې دده دخپل مابعد مضاف الیه سره اتصال او ارتباط پیدا شي.

قلبا ارادو: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ور کول دي:

سوال: کله چې کلمه دتنوین او مایقوم مقام التنوین سره تام کیږي نو بیا تنوین اومایقوم مقام التنوین لره حذف کول شي؟ آخر (مضاف الیه) سره دې لره تام کیدو څه فائده؟

جواب: د اضافت مقصد مضاف تام کول نه دي بلکه داضافت فائده په مضاف کې تعریف، تخصیص او تخفیف دي.

ثم المتبادر: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ور کول دي:

سوال: دمضاف الیه تعریف جامع نه دي په اضافت لفظیه باندې نه صادقېږي ځکه چې په دې کې حرف جر نه ملفوظ وي اونه مقدر وي.

جواب: په اضافت لفظیه کې حرف جر نه موجود کیدل دعامو نحویانو مذهب دي دمصنف رحمه الله په نزد په اضافت لفظیه کې هم حرف جر مقدر کیږي لکه څنګه چې دمصنف رحمه الله عبارت نه ظاهريږي کوم چې په متن کې موجود دي اود مصنف رحمه الله په خپله شرح امالي کې هم دا خبره صراحتاً موجود ده ځکه چې مصنف رحمه الله اضافت لفظیه اومعنویه ددواړو مقسم اضافت په تقدیر دحرف جر لره جوړ کړي دي اومقسم په خپله اقسامو کې اعتبار کیږي ددې نه معلومه شوه چې اضافه لفظیه کې هم دهغوي په نزد حرف جر مقدر کیږي او

يځن مصنف رحمه الله اضافت لفظه په بحث کې تقدیر حرف جر نه دي بيان کړي چې کوم حرف جر دي نه په متن کې اونه په شرح کې اونه په نورو کتابونو کې دهغه نه په دې باره کې څه منقول دي لکه څنگه چې اضافت معنويه کې تقدیر حرف جر بيان کړي دي.

وقد تکلف بعضهم: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور کول دي

سوال: کله چې مصنف رحمه الله تقدیر حرف جر بيان نه کړو چې کوم حرف جر به مقدر وي نو دا مجهول شو معلوم نه شو چې لام مقدر دي يا من وغيره

جواب: نو په تکلف سره شارح جواب ورکوي چې په اضافه لفظيه کې حرف جر لره مقدر کولو دپاره بعضې نحو بيانو داتکلف کړي دي چې کله صيغه صفت خپل مفعول طرف ته مضاف وي نو په دغه وخت کې به لام مقدر وي مثال ضارب زيد په اصل کې دا عبارت داسې وو چې ضارب لزيد

تقوية للعمل: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور کول دي

سوال: دبعضې نحو بيانو فول صحيح نه دي ځکه چې صيغه دصفت ضارب خپل معمول طرف ته بې واسطې نه متعدي کيږي نو لام مقدر منلو ته څه ضرورت دي؟

جواب: لام دتقدیر دپاره نه دي بلکه تقويت دعمل دپاره دي اوښه فعل متعدي تقويت په حرف جر سره جائز دي دوجې دضعف دعمل نه البته په خپله فعل متعدي تقويت په حرف جر سره جائز نه دي ځکه چې هغه قوي بنفسه وي اوکله چې صيغه دصفت فاعل طرف ته مضاف وي مثال لکه الحسن الوجه نو من بيانيه مقدر وي دمن بيانيه د مقدر کيدو وجه داده چې جامي زيد الحسن الوجه کې داوجه ذکر په منزله دتمييز دي اوپه تميز کې من بيانيه مذکور وي او الوجه په منزله دتمييز ځکه ده چې دزيد به حسن کې ابهام وو چې دهغه کوم څيز خائسته دي کله چې الوجه ذکر شو نو ابهام لرې شو گویا ده وويل چې من حيث الوجه چې زيد خائسته دي په اعتبار دمخ سره

فان قلت: شارح يو اعتراض نقل کوي اوپه قلنا سره ددې اعتراض جواب ورکوي

اعتراض: په جامي زيد الحسن الوجه کې اضافت لفظيه دتخصيص فائده ورکوي ځکه چې الحسن مبهم وو معلوم نه وو چې کوم څيز حسين دي کله چې الوجه ذکر کړ نو په دې کې

تخصیص پیدا شو یعنی الحسن الوجه لا غیره لهذا دنجویانو دا وینا چې اضافت لفظیه فقط د تخفیف فائده ورکوي دا صحیح نه ده .

جواب : په قلنسره شارح ددې اعتراض جواب ورکوي چې مونږه دا خبره نه منو چې الحسن الوجه کې داضافت دوجې نه تخصیص حاصلیږي ځکه چې په دې کې کوم تخصیص دي هغه د اضافت نه مخکې الحسن الوجه وو په دې کې تخصیص د فاعل د وجهې نه دي بیا چې کله ددې اضافت و شو نو دضمیر د حذف په توسط تخفیف حاصل شو لهذا دا ویل صحیح شو چې اضافت لفظیه فقط د تخفیف فائده ورکوي .

د اضافت اقسام :

و هي أي الإضافة بتقدير حرف الجر معنوية أي منسوبة إلى المفعول لأنها تؤدي معنى
اودايعني اضافت په تقدير دحرف جر سره معنوي دي يعنې منسوب دي معنی طرف ته ځکه دافائده کوي معنا
في المضان تعريفاً أو تخصيصاً و لفظية أي منسوبة إلى اللفظ فقط دون المفعول
په مضاف کې د تعريف او يا د تخصیص او لفظي يعنې منسوب وي لفظ طرف ته فقط نه معنی طرف ته د
لعدم سرائتها إليه فالتعويضية علامتها أن يكون المضان فيها عود صفة
وجهې د عدم سرائت ددې نه معنی طرف ته نوم معنوي علامت ددې دادې چې وي مضاف په دې کې غیر صفت
كاسم الفاعل و المفعول و الصفة المشبهة مضافة إلى مفعولها فاعلها أو مفعولها قبل
لکه اسم فاعل او اسم مفعول اوصفت مشبه چې مضاف وي خپل معمول ته فاعل ددې او یا مفعول ددې مخکې
الإضافة سواء لم يكن صفة كغلام زيد أو كان صفة ولكن عود مضافة إلى مفعولها
د اضافت نه برابره خبره ده نه چې وي صفت لکه غلام زید او یا وي صفت خو لکن غیر مضاف وي معمول طرف ته
بن إلى غيره كضارع مضى و كزيم البلى و احتكر به عن نحو ضارب زيد و حسن
بلکې غیر معمول طرف ته لکه مضارع مضى و کزیم البلى او احتراز یې وکړو په دې سره د ضارب زید او د حسن
الوجه
الوجه مثال نه .

خلاصه دمتن : ددې ځای نه صاحب دکافيي دخل مذهب مطابقت اضافت په تقدير دحرف جر سره تقسیم کوي چې ددې دوه (۲)، قسمونه دي (۱)، معنويه (۲)، لفظیه . داضافت معنويه تعريف دادې چې مضاف داسې صیغه صفت نه وي چې خپل معمول طرف ته مضاف وي

اغراض دجامی : الاضافة : په دې عبارت سره شارح د هې دضمير مرجع متعين کوي چې د ضمير مرجع اضافت په تقدير دحرف جر سره دي

منسوبة : په دې عبارت کې شارح دمعنويه وجه تسميه بيانوي په معنويه کې ياء دنسبت ده چې معنی يې ده منسوبة الى المعنى .

لانها تفيد : په دې عبارت سره شارح داضافت معنويه وجه دتسميه بيانوي معنويه ته معنوي ځکه وايي چې دا په مضاف کې تعريف ياد تخصيص فائده ورکوي .

اي منسوبة : په دې عبارت کې شارح داضافة لفظيه وجه دتسميه بيانوي چې په لفظيه کې هم ياء دنسبت ده معنی يې ده منسوبة الى اللفظ ، لفظيه ته لفظيه ځکه وايي چې ددې فائده فقط په لفظ کې ظاهريږي معنی طرف ته سرايت نه کوي يعنې صرف په لفظ کې تخفيف پيدا کوي .

علامتها : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور کول دي :

سوال : د مصنف رحمه الله قول المعنوية مبتدا دي او ان يكون المضاف الخ مصدر په تاويل د کون کې ددې خبر دي حالانکه خبر په مبتدا باندې حمل وي اولته حمل صحيح نه دي ځکه چې اضافت معنويه د مضاف غير صفة نوم نه دي بلکه اضافت معنويه خو دنسبت په تقدير د حرف جرنوم دي .

جواب : کون المضاف غير صفة داد المعنوية خبر نه دي بلکه دا خبر دي دمبتدا محذوف چې علامتها دي مبتدا او خبر جمله ده او خبر دي دمعنويه

فيها : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور کول دي

سوال : خبر چې کله جمله وي نو په دې کې عائد کيدل ضروري دي اولته عائد نشته دي

جواب : دلته فيها عائد محذوف دي

كاسم الفاعل : په دې عبارت سره شارح دصيغه صفت مصداق بيانوي دصيغې صفت نه مراد اسم فاعل ، اسم مفعول ، صفت مشبه دي

فاعلاً : په دې عبارت کې دمعمول مصداق لره يې متعين کړي دي چې دمعمول مصداق فاعل اومفعول به دي

قبل الاضافة: په دې عبارت سره شارح دیوې فاندې بیان کوي چې دلته دمعمول نه مراد اضافت نه مخکې معمول دي ځکه چې داضافت نه وروستو خو هر مضاف خپل معمول طرزاً ته مضاف وي ځکه چې هر مضاف په خپل مضاف الیه کې عامل وي

سوام: په دې عبارت سره شارح په غیو صفة مضافاً کې تعمیم بیانوي چې غیو صفة مضافة الخ، دي چې مضاف یا خو دسره نه صیغه دصفت نه وي مثال لکه غلام زید یا صیغه دصفت وړ لیکن خپل معمول طرف ته مضاف نه وي مثال مصارع مصر په دې کې اگر که مصارع صیغه دصفت ده لیکن خپل معمول طرف ته مضاف نه ده ځکه چې مصر نه فاعل دي اونه مفعول به دي بلکه مفعول فیه دي او کریم البلد کې کریم اگر چې صیغه دصفت ده لیکن خپل معمول طرف ته مضاف نه ده ځکه چې البلد نه فاعل دي اونه مفعول به دي بلکه مفعول فیه دي

واحتراز به: په دې عبارت سره شارح د غیو صفة قید فائده بیانوي چې دا قید احترازي دي په دې سره احتراز دي دضارب زید او الحسن الوجه مثال نه ځکه چې په دې دواړو ترکیبونو کې مضاف صیغه دصفت ده کومه چې خپل معمول طرف ته مضاف ده ځکه چې په ضارب زید کې زید داضافت نه مخکې دضارب مفعول دي او الحسن الوجه کې الوجه داضافت نه مخکې حسن فاعل دي

داضافت معنوي اقسام:

و هِيَ الْإِضَافَةُ الْمَعْنَوِيَّةُ بِحُكْمِ الْإِسْتِفْرَافِ إِمَّا بِمَعْنَى اللَّامِ فَيُنَاقِ أَيُّ فِي الْمُضَافِ إِلَيْهِ عَدَا جُنْسِ
اوداضافت معنوي په حکم داستفرا، کې دي یا په معنی دلام سره په دې کې معنی په مضاف الیه کې په غیر دجنس

الْمُضَافِ وَ كَلْفِهِ أَيْ لَا يَكُونُ صَادِقاً عَلَى الْمُضَافِ وَ غَيْرِهِ وَلَا كَلْفًا لَهُ تَخْوُ
مضاف اودطرف دمضاف نه معنی نه وي صادق په مضاف اویه غیر مضاف اونه ظرف دمضاف الیه دپاره لکه

غَلَامٌ زَيْدٌ فَإِنَّ زَيْدًا لَيْسَ جُنْسًا لِلْغَلَامِ صَادِقاً عَلَيْهِ وَلَا كَلْفُهُ فَإِضَافَةٌ الْغَلَامِ إِلَيْهِ
غلام زیدحکه زیدنه دی دجنس دغلام نه کو، چې صادق دي په زیدباندې اونه ظرف ددې دپاره مواصفات دغلام زید

بِمَعْنَى اللَّامِ أَيْ غَلَامٌ لَزِيدٍ وَ إِمَّا بِمَعْنَى مِنَ الْبَيِّنَاتِ فِي جُنْسِ الْمُضَافِ الصَّادِقِ
طرف ته په معنی دلام یعنی غلام لزیدي اوه چې په معنی دمن بیانیه دي په جنس دمضاف کې چې صادقې په

عَلَيْهِ وَ عَلَى غَيْرِهِ بِشَرْطِ أَنْ يَكُونَ الْمُضَافُ أَيْضاً صَادِقاً عَلَى غَيْرِ الْمُضَافِ إِلَيْهِ فَيَكُونُ بَيْنَهُمَا
مضاف اویه غیر مضاف باندې په دې شرط چې وی مضاف همدارنگې صادق په غیر مضاف الیه نووي به په مېسج

عُمُومٌ وَ خُصُوصٌ مِنْ وَجْهِ وَ إِنَّمَا يَسْتَعْنَى فِي فِي كَلَرَفِهِ أَنَّى كَلَرَفِ الْمَضَافِ وَ
ددې دواړو کې عموم خصوص من وجه او هر چې په معنی دې دي په ظرف ددې کې معنی په ظرف د مضاف کې نو
الْحَاصِلُ أَنَّ الْمَضَافَ إِلَيْهِ إِنَّمَا مَبْنِي لِلْمَضَافِ وَ حَيْثُ يُنْبِئُ إِنْ كَانَ كَلَرَفًا لَهُ فَلَا إِضَافَةَ
حاصل دا چې مضاف الیه به یا مبنی وی د مضاف د پاره نوبه دې وخت کې که وی ظرف د مضاف د پاره نواضافت
يَسْتَعْنَى فِي وَ إِلَّا فَهِيَ يَسْتَعْنَى اللَّامِ وَ إِنَّمَا مُسَاوٍ لَهُ كَلَرَفِ أَسَدٍ وَ إِنَّمَا أَعْمٌ مُطْلَقًا
په معنی دې دي ورته وی به په معنی د لام او یا به مساوی وی مضاف او مضاف الیه لکه لیث او اسد او یا به اعم مطلق
كَأَحَدِ الْيَوْمِ فَلَا إِضَافَةَ عَلَى التَّقْدِيرِ مِنْ مُتَعَبَةٍ وَ إِنَّمَا أَحْصَى مُطْلَقًا كَيَوْمِ الْآخِرِ وَ عِلْمُ الْفِقْهِ وَ
وی لکه احد الیوم نواضافت په دواړو تقدیرونو منمتنع دی او هر چې اخص مطلق دی لکه یوم الاحد او علم الفقه او
شَجَرِ الْأَرَاكِ فَلَا إِضَافَةَ حَيْثُ يُنْبِئُ أَيْضًا يَسْتَعْنَى اللَّامِ وَ إِنَّمَا أَحْصَى مِنْ وَجْهِ فَإِنْ كَانَ
شجر الاراک نواضافت په دې وخت کې همدارنگې په معنی د لام دی او یا به اخص من وجه وی نو که چیرته وی
الْمَضَافُ إِلَيْهِ أَصْلًا لِلْمَضَافِ فَلَا إِضَافَةَ يَسْتَعْنَى مِنْ وَ إِلَّا فَهِيَ أَيْضًا يَسْتَعْنَى اللَّامِ
مضاف الیه اصل د پاره د مضاف نو وی به اضافت په معنی دین ورته دابه وی همدارنگې په معنی د لام سره نو
فَإِضَافَةُ خَاتَمٍ إِلَى فِضَّةٍ بَيَانِيَّةٌ وَ إِضَافَةُ فِضَّةٍ إِلَى خَاتَمٍ يَسْتَعْنَى اللَّامِ كَمَا يُقَالُ
اضافت د خاتم فضة طرف ته بیانیه دی او اضافت د فضة خاتم طرف ته په معنی د لام دی لکه خنکه چې ویلی
فِضَّةٌ خَاتَمُكَ خَزْءٌ مِنْ فِضَّةٍ خَاتَمِيٍّ وَ اعْلَمْ أَنَّهُ لَا يَلَزِمُ فِيمَا هُوَ يَسْتَعْنَى اللَّامِ أَنْ يَصِحَّ
شوی دی فضة خاتمک خیر من فضة خاتمی پوه شه چې نه دی لازم په هغه څه کې چې وی په معنی د لام چې صحیح
التَّصْرِیحُ بِهَا بَلْ يَكْفِي إِقَادَةُ الْإِخْتِصَاصِ الَّذِي هُوَ مَذَلُولُ اللَّامِ فَقَوْلُكَ يَوْمُ الْآخِرِ وَ
شی تصریح په دې سره بلکه کافی ده افاده دهغه اختصاص چې هغه مدلول د لام دی نو دا قول ستا یوم الاحد او
عِلْمُ الْفِقْهِ وَ شَجَرِ الْأَرَاكِ يَسْتَعْنَى اللَّامِ وَلَا يَصِحُّ إِظْهَارُ اللَّامِ فِيهِ وَ لِهَذَا قَالَ
علم الفقه او شجره الاراک په معنی د لام دی اونه صحیح کیږي اظهار د لام په دې قول کې او ددې وجهې نه ویلی
الْمُتَّبِعُ يَسْتَعْنَى اللَّامِ وَ لَمْ يُقَلَّ بِتَقْدِيرِ اللَّامِ وَ هَذَا الْأَصْلُ يَرْفَعُ الْإِشْكَالَ عَنْ كَثِيرٍ
دی مصنف په معنی د لام سره او نه یې دی ویلی په تقدیر د لام سره او په دې اصل سره پورته شو اشکال د یرو
مِنْ مَوَادِّ الْإِضَافَةِ اللَّامِيَّةِ وَلَا يَخْتِاجُ فِيهِ إِلَى التَّكْلُفَاتِ الْبَعِيدَةِ وَمِثْلُ كُلِّ رَجُلٍ وَ كُلِّ وَاحِدٍ
اعتراضونونه د موادو د اضافت لایمه او نشته ضرورت په دې کې تکلفات بعیده ته لکه کل رجل وکل واحد

خلاصه دمتن : صاحب د کافیی په دې عبارت کې د اضافت معنویه بیان کوي چې د اضافت

معنویه درې (۳) قسمونه دي (۱) اضافت په معنی د لام سره (۲) اضافت په معنی د من سره

۳. اضافت په معنی دې سره . ددې درې واړو قسمونو وجه دحصر داده چې مضاف الیه: مضاف دپاره به یا جنس وي او یا به د مضاف دپاره ظرف وي او یا به ددې دواړو نه هیڅ هم نه وي . ۱. که مضاف الیه د مضاف دپاره جنس نه وي او ظرف هم نه وي نو اضافت په معنی دلاړ دي مثال لکه غلام زید ، ۲. او که مضاف الیه د مضاف دپاره جنس وي نو اضافت په معنی دمر دي مثال لکه خاتم فضا ، ۳. او که مضاف الیه د مضاف دپاره ظرف وي نو اضافت په معنی: في دي مثال لکه ضرب الیوم

اغراض دجامي: ای الاضافة: په دې عبارت کې شارح د هُو ضمیر مرجع متعین کړه چې: ضمیر مرجع اضافت معنویه ده .

بحکم الاستقراء: په دې عبارت سره شارح د فائدې په شکل یو وضاحت کوي چې اضافت معنویه په دې درې ۳. واړو قسمونو کې حصر ، حصر استقرائي دي یعنې تلاش او دتبیع نه وروستو مونږ ته دغه اقسام ملاو شو داحصر عقلي نه دي ، بلکه دا حصر استقرائي دي .
في المضاف الیه: په دې عبارت کې شارح د ما مصداق متعین کوي چې د ما مصداق مضاف الیه دي

لا یكون صادقاً: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ور کول دي :
سوال: په غلام زید کې اضافت لامی دي حالانکه په دې کې مضاف الیه د مضاف جنس دې ځکه چې غلام او زید دواړه حیوان ناطق دي نو د دواړو جنس یو دي .

جواب: مضاف الیه د مضاف د جنس نه دکیدو مطلب او مقصد دادې چې مضاف الیه مضاف او غیر مضاف دواړو باندې صادق راځي او په غلام زید کې زید مضاف او غیر مضاف باندې صادق نه دي بلکه صرف مضاف په غلام باندې صادق دي ځکه چې په دې کې اضافت په معنی دلام دي

البيانية: په دې عبارت کې شارح د من وضاحت کوي چې من بیانیه دي .
الصادق علیه: داد جنس صفت کاشفه دي او د جنس نه مراد دادې چې مضاف الیه مضاف او په غیر مضاف باندې صادق وي
بشرط ان: په دې عبارت سره شارح د اضافت بیانیه یو شرط بیانوي چې د اضافت بیانیه دپاره

صرف دا خبره کافي نه ده چې مضاف اليه مضاف باندې هم صادق وي او غير مضاف باندې هم صادق وي بلکه دا ضروري ده چې مضاف هم داسې وي چې مضاف او غير مضاف باندې صادق وي يعنې مضاف او مضاف اليه کې عموم او خصوص من وجه نسبت وي

ای ظرف المضاف: په دې عبارت سره شارح په ظرفه کې د ضمير مرجع متعين کړه چې د ضمير مرجع مضاف دي

والعاصل: په متن کې اختصار وو شارح په والحاصل سره د اضافت بحث په تفصيل سره بيانوي چې مضاف او مضاف اليه په مينځ کې ټول ممکنه احتمالات لره ذکر کړه ددې حکم بيانوي چې مضاف اليه د پنځه، ۵، حالاتو نه به خالي نه وي. يا به مضاف اليه د مضاف مبائن وي. يا به مساوي وي. يا به اعم مطلق وي، يا به اخص مطلق وي او يا به اعم او اخص من وجه وي، که مضاف اليه د مضاف مبائن وي (يعنې په دواړو کې د تبائن نسبت وي)، نو دا به ددوه (۲)، حالتونو نه خالي نه وي. مضاف اليه به د مضاف د پاره ظرف وي، او يا به مضاف اليه د مضاف د پاره ظرف نه وي، (۱)، که مضاف اليه د مضاف د پاره ظرف وي نو دا اضافت به په معنی د في وي چې دې ته اضافت ظرفيه ويلي شي، (۲)، او که مضاف اليه د مضاف د پاره ظرف نه وي نو اضافت به په معنی د لام وي چې دز ته اضافت لاميه ويلي شي، (۳)، که مضاف اليه د مضاف سره مساوي وي يعنې په دواړو کې د تساوي او مساوات نسبت وي مثال لکه ليک او اسد (۴)، او يا به مضاف اليه د مضاف نه اعم مطلق وي لکه احد الیوم په دې دواړو صورتونو کې اضافت جائز نه دي ځکه چې ددې اضافت په معنوي طور باندې څه فائده نه وي. (۵)، او که مضاف اليه د مضاف نه اخص مطلق وي (يعنې په دواړو کې عموم خصوص مطلق نسبت وي)، مثال لکه یوم الاحد و علم الفقه و هجر الاراک نو دا اضافت به په معنی د لام سره وي (۶)، او که مضاف اليه د مضاف نه اعم اخص من وجه وي (يعنې په دواړو کې عموم خصوص من وجه نسبت وي)، نو دا به هم ددوه (۲)، حالتونو نه خالي نه وي. مضاف اليه به د مضاف د پاره اصل او ماده وي، او يا به ددې برعکس او مخالف وي (۷)، که مضاف اليه د مضاف د پاره اصل وي نو اضافت به په معنی دمن سره وي چې دې ته اضافت بيانیه هم وايي مثال لکه خاتم فضة (۸)، که مضاف د مضاف اليه د پاره اصل وي نو اضافت به په معنی د لام سره وي چې دې اضافت ته اضافت لاميه هم وايي مثال لکه فضة خاتمک خير من فضة خاتمي.

واعلم: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور کول دي

سوال: اضافت په معنی دلام به هله صحيح وي چيرته چې لام ظاهرول اوددې تصريح کول صحيح وي اوچيرته چې لام ظاهرول صحيح نه وي هلته به اضافت په معنی دلام سره نه وي لهذا کل رجل اوکل واحد کې اضافت په معنی دلام نه دي په کار ځکه چې دلته لام ظاهرول صحيح نه دي داسې نه شي ويلې کل لرجل کل لواحد حالانکه نحوي حضرات په دې کې اضافت لاهيه ته صحيح وايي

جواب: اضافت په معنی دلام دپاره ضروري نه دي چې دلام تصريح صحيح وي بلکه اضافت په معنی دلام دپاره ضروري ده چې هغه اختصاص فائده ورکوي کوم چې د لام مدلول دي او په کل رجل اوکل واحد کې فائده د اختصاص حاصليري ددې وجې نه دلته اضافت لامي صحيح دي

فقولک: په دې عبارت سره شارح دتير شوي مضمون دتاکيد دپاره نور استشهادات اودلائل پيش کوي چې اضافت په معنی دلام دصحت دپاره دلام تصريح ضروري نه ده بلکه افاده د اختصاص ضروري ده دغه وجه ده چې په يوم الاحد علم الفقه شجر الاراک کې اضافت په معنی دلام دي حالانکه په دې کې لام ظاهرول صحيح نه دي ځکه چې مصنف رحمه الله بمعنی اللام وويل بتقدير اللام يې ونه ويل که بتقدير اللام يې ويلې وي نو ذکر شوي اعتراض وارديدو چې کل رجل اوکل واحد . وغيره کې اضافت په معنی دلام دي حالانکه په دې کې د لام تقدير جائز نه دي

وبهذا الاصل **يرتفع الاشكال**: په دې عبارت سره شارح مزيد وضاحت کوي که دا اصل اوقاعده مخې ته کيځودي شي نو داضافت لاهيه په باره کې ډير اشکال رفع کيږي مثلاً علم الفقه اوکل واحد وغيره ځکه چې اضافت په معنی دلام دصحت دپاره دضروري نه ده چې لام ظاهرول دې صحيح وي بلکه افاده د اختصاص چې دلام مدلول دي هغه موندل ضروري وي لهذا دې امثله لره دصحيح کولو دپاره اوس دې تکلفاتو طرف ته احتياج اوضرورت نشته دي چې ددې بعضې شارچينو ارتکاب کړي دي مثلاً بعضې شارچينو ويلې دي چې په دې مثالونو کې لام ظاهرول صحيح دي مثال لکه د کل رجل تقدير کل فرد لرجل دي يعنې کل فرد ثابت لرجل وغيره

د في د اضافت د استعمال قليل بيان :

وَهُوَ أَنَّى كَوْنِ الإِصَافَةِ بِمَعْنَى فِي كَلِيلٍ فِي اسْتِعْمَالَاتِهِمْ وَرَدَّهَا أَكْثَرُ النُّحَا إِلَى الإِصَافَةِ بِمَعْنَى

اودا يعنې كيدل د اضافت په معنى د في كم دي په استعمال د عربو كې اوراجع كړي اكثر و نحا ت د اضافت په معنى

الْأَمْرِ فَإِنَّ مَعْنَى مَضْرُوبِ الْيَوْمِ مَضْرُوبٌ لَهُ إِخْتِصَاصٌ بِالْيَوْمِ بِمِلَابَسَةِ الْوَقْعِ فِيهِ

د لام طرف ته خكه معنى د ضرب اليوم ضرب له اختصاص باليوم ده د وجهي د ملا بست د وقوع د ضرب نه په يوم كې

فَإِنْ قُلْتَ فَعَلْ هَذَا يُمكنُ رَدُّ الإِصَافَةِ بِمَعْنَى مِنْ أَيْضاً إِلَى الإِصَافَةِ بِمَعْنَى

كه چيرته ته ووايي چې بنا په دي چې ممكن دي رد كول د اضافت معنى د من ته همدا رنگې اضافت ته په معنى

الْأَمْرِ لِلإِخْتِصَاصِ الْوَاقِعِ بَيْنَ التَّيْنِ وَ التَّيْنِ قُلْنَا نَعَمْ لَكِنْ إِنَّا كَانَتْ

د لام دپاره د اختصاص چې واقع دي په مينځ د مبین اود مبین كې مونږ د ايو چې صحيح ده لکن هر كله چې وو

الإِصَافَةُ بِمَعْنَى فِي قَلِيلًا رَدُّهَا إِلَى الإِصَافَةِ بِمَعْنَى الْأَمْرِ تَقْلِيلًا لِلتَّكْسَامِ وَ أَمَّا الإِصَافَةُ

اضافت په معنى د في كم نوراجع يې كړ او اضافت معنى د لام طرف ته د وجهي د كم والي دا قسام و او هر چې اضافت

بِمَعْنَى مِنْ فِيمَا كَثُرَتْ فِي كَلَامِهِمْ فَلَاوَلَى بِهَا أَنْ تُجْعَلَ قِسْمًا عَلَى جِدَّةِ تَعْدٍ غَلَامٌ

په معنى د في دي نو د اوريدې په كلام د عربو كې ناولی په دي سره داده چې وگرځول شي د ايو قسم جد الكه غلام

زَيْدٌ مِثَالٌ لِلإِصَافَةِ بِمَعْنَى الْأَمْرِ أَيْ غَلَامٌ لَزِيدٍ وَ خَاتَمٌ فَضَةٌ مِثَالٌ لِلإِصَافَةِ بِمَعْنَى

زيد د امثال دي دپاره د اضافت په معنى د لام يعنې غلام لزيد او خاتم فضة د امثال دي دپاره د اضافت په معنى د

مِنْ أَيْ خَاتَمٌ مِنْ فَضَّةٍ وَ مَضْرُوبُ الْيَوْمِ مِثَالٌ لِلإِصَافَةِ بِمَعْنَى فِي أَيْ مَضْرُوبٌ وَاقِعٌ فِي الْيَوْمِ .

من يعنې خاتم من فضة او ضرب اليوم د امثال دي دپاره د اضافت په معنى د في يعنې ضرب واقع في اليوم .

خلاصه دهتن : صاحب د كافي په دي عبارت كي دا بيانوي چې د اضافت معنويه د دري ۳

قسمونو نه اضافت په معنى في سره په استعمال كې قليل دي په دي بناء باندې بعضي نحويانو

دي قسم اضافت په معنى لام طرف ته واپس كول د اضافت معنويه دوه (۲) قسمونه جوړ كړي دي

ددې نه وروستو ماتن د معنويه د دري (۳) قسمونو مثالونه وركړي دي غلام زید د اضافت

لامي مثال دي په اصل كې دا غلام لزيد وو او خاتم فضة د اضافت په معنى د من مثال دي په

اصل كې دا خاتم من فضة وو او ضرب اليوم اضافت د اضافت په معنى د في مثال دي يعنې

ضرب واقع في اليوم .

اغراض د جامي : كون الاضافة : په دي عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب

۱. کول دي

سوال : ضمير اوددي په مرجع کې مطابقت نشته دي ځکه چې ضمير مفرد مذکر دي او اضافت مؤنث دي حالانکه دراجع اود مرجع په مينځ کې مطابقت ضروري دې .

جواب : ضمير مرجع اضافه نه دي بلکه کون اضافه دي او کون ما، کر دي لهذا دراجع اود مرجع په مينځ کې مطابقت پيدا شو .

في استعمالاتهم : په دې عبارت سره شارح د قابل دصلي بيان کوي .

اکثر النحاة : په دې عبارت سره شارح د اضافه په معنی دفي دکم واقع کيدو وضاحت کوي چې اکثر و نحويانو اضافت په معنی دفي لره اضافت په معنی دلام طرف ته واپس کړي دي ځکه چې اضافت لاميه نه مقصود اومفاد اختصاص دي اوهغه په اضافت په معنی دفي کې موندلي شي ځکه چې دضرب اليوم معنی ده ضرب له اختصاص پاليوم ځکه چې ضرب په يوم کې واقع دي .

فان قلت : په دې عبارت سره شارح يو اعتراض نقل کوي اوپه قلنا سره ددې اعتراض جواب ورکوي :

اعتراض : لکه څنگه چې اضافت په معنی دفي کې داضافت لاميه مقصود چې اختصاص دي موندلې شي همدارنگې اضافت په معنی دمن کې هم داضافت لاميه مقصود اومفاد اختصاص موندلې کيږي ځکه چې په اضافت بيانیه کې مضاف مبين (اسم فاعل) او مضاف اليه مبين (اسم مفعول) دي اومبين اومبين کې اختصاص وي نو مناسب دادي چې اضافت په معنی دمن لره هم اضافت په معنی دلام طرف ته واپس کړي وي ځکه چې داضافت معنوبه اقسام قليل نه اقل به شي داسې يې ولې ونه کړه ؟

جواب : شارح په قلنا سره ددې جواب ورکوي چې مونږ مونږ چې اضافت په معنی دمن کې هم د اختصاص معنی موندلې کيږي لیکن اضافت په معنی دفي سره قليل دي نو دکمو اقسامو په خاطر اضافت په معنی دفي لره اضافت په معنی دلام طرف ته واپس کړو لیکن اضافت په معنی دمن کثیر الاستعمال دي لهذا دې دپاره اولی اومناسب داده چې دې لره خان مستقل قسه جوړ کړي شي دچاتابع دې نه کړي شي .

مثال للاضافة بمعنى اللام : په دې عبارت سره شارح دجامي دممثل له تعین کوي غلام زيد دا

اضافت په معنی دلام مثال دي په اصل کې دا غلام لزيد وو ، خاتم فضا داد اضافت په معنی د من مثال دي دا په اصل کې خاتم من فضا وو ، ضرب اليوم دا داضافت په معنی د في مثال دي په اصل کې دا ضرب واقع في اليوم وو

داضافت معنوي فوائد :

و تُؤَيِّدُ أَيْ الإِضَافَةُ الْمَعْنَوِيَّةُ تُعَرِّفُ أَيَّ تَعْرِيفٍ الْمُضَافِ مَعَ الْمُضَافِ إِلَيْهِ الْمَعْرِفَةُ لِأَنَّ الْهَيْئَةَ التَّوَكُّيَّةَ
اوفانده ورکوي يعنې اضافت معنوي دتعريف يعنې دتعريف دمضاف مضاف اليه معرفې سره ځکه هينست ترکيبه
فِي الإِضَافَةِ الْمَعْنَوِيَّةِ مَوْضُوعَةٌ لِلدَّلَالَةِ عَلَى مَعْلُومِيَّةِ الْمُضَافِ لَا أَنَّ نِسْبَةَ أَمْرٍ إِلَى مُعَيَّنٍ يَسْتَعْلِمُ
په اضافت معنوي کې وضع شوي دپاره ددلالت په معلوميت دمضاف نه داچې نسبت دامر معين مستلزم دي
مَعْلُومِيَّةِ الْهَلَسُوبِ وَ مَعْمُودِيَّتِهِ فَإِنَّ ذَلِكَ غَيْرُ لَازِمٍ كَمَا لَا يَحِلُّ فَإِنْ قُلْتَ قَدْ
معلوميت دمنسوب اومعهوديت ته ځکه داغير لازم دي لکه څنگه چې داپته نه ده بياکه ته ووايي چې کله کله
يُقَالُ جَاءَ فِي غَلَاوُ زَيْدٍ مِنْ غَيْرِ إِشَارَةٍ إِلَى وَاحِدٍ مُعَيَّنٍ فَلَا يَكُونُ هَيَأُ التَّوَكُّيَّةِ الإِضَافِي مَوْضُوعَةً لِمَعْلُومِيَّةِ
ويل کيږي جاء في غلام زېده په غير د اشاري نه يو معين ته نونه وي هينست دترکيب اضافي موضوع دپاره دمعلوميت د
الْمُضَافِ قُلْنَا ذَلِكَ كَمَا أَنَّ الْمَعْرُوفَ بِاللَّامِ فِي أَصْلِ الْوَطْعِ لِمُعَيَّنٍ لَمْ قَدْ يُسْتَفْتَل
مضاف مونږوايوچې دالکه څنگه چې معرف باللام په اصل وضع کې دمعين دپاره دي بياکله کله استعماليري
بَلَا إِشَارَةٍ إِلَى مُعَيَّنٍ كَمَا فِي قَوْلِهِ وَ لَقَدْ أَمَرَ عَلَى اللَّيْلِمْ يَسْتَبِي وَ ذَلِكَ عَلَى خِلَافٍ وَ طَبْعِهِ وَ كُنْزٍ يَجْعَلِي
بې د اشاري نه معين ته لکه په دې قول دقائل کې دقدامر على اللئيم يسبي اودا په خلاف دوضع ددې کې اونه جاري
هَذَا الْحُكْمُ فِي نَحْوِ غَيْرٍ وَ يَحِلُّ فَإِنَّ إِضَافَتَهُمَا لَا تُؤَيِّدُ التَّعْرِيفَ وَ إِنْ كَانَ مَعَ
کيږي داحکم په په شان دغېاود مثل ځکه اضافت ددې دواړو فائده نه ورکوي دتعريف اوکه چيرته وي سره د
الْمُضَافِ إِلَيْهِ الْمَعْرِفَةُ لِيَتَوَقَّلَهُمَا فِي الْإِنْهَاءِ إِلَّا أَنْ يَكُونُ لِلْمُضَافِ إِلَيْهِ هَيْئٌ وَاحِدٌ
مضاف اليه معرفه دوجهې دشدت ددې دواړونه په ابهام کې مگرکه چيرته وي دمضاف اليه دپاره بوضدچې
يُغَيِّرُ بِغَيْرِيَّتِهِ كَقَوْلِكَ عَلَيْكَ بِالْحَرْكَةِ غَيْرِ الشُّكُونِ وَ كَذَلِكَ إِذَا كَانَ لِلْمُضَافِ
پيژندل کيږي ددې په غيريت سره لکه دا قول عليك بالحرکه غير الشكون اومهدارنگې چې کله وي دپاره دمضاف
إِلَيْهِ مَثَلُ إِهْتَمَزَ بِمِثَالَتِهِ فِي شَيْءٍ مِنَ الْأَهْيَاءِ كَالْعِلْمِ وَ الشَّجَاعَةِ فَقِيلَ لَهُ جَاءَ
اليه مثال چې مشهوروي په مماثلت ددې سره په يوڅيز کې داشياونه لکه علم اوشجاعت نوويلي شي دوي ته جاء
وَمِثْلُكَ كَانَ مَعْرِفَةً إِذَا قُصِدَ الْإِنِّي مِثَالُهُ فِي الشَّيْءِ الْغَلَاظِي وَ تُؤَيِّدُ الإِضَافَةُ
مثلك نووي به دامعرفه چې کله قصد وکړې شي دهغه چې مماثل وي په فلاني څيز کې اوفانده ورکوي اضافت

الْمَعْنَوِيَّةُ تَخْصِيصًا أَيْ تَخْصِيصُ الْمُضَافِ مَعَ الْمُضَافِ إِلَيْهِ النِّكَرَةُ تَحْوِ غُلَامٌ رَجُلٌ فَإِنَّ التَّخْصِيصَ تَقْلِيلٌ
 معنوي دتخصيص يعني دتخصيص دمضاف مضاف اليه سره د نكري لکه غلام رجل خکه تخصیص دانقلیل د
 الشُّرَكَاءِ وَلَا شَكَّ أَنَّ الْغُلَامَ قَبْلَ إِضَافَتِهِ إِلَى رَجُلٍ كَانَ مُشْتَرَكًا بَيْنَ غُلَامٍ رَجُلٍ
 شرکاودي اوشک نشته په دې کې چې غلام مخکې داضافت ددې نه رجل ته دامشترک وويه مینځ دغلام رجل
 وَ غُلَامٌ اِمْرَأَةٌ فَلَمَّا أُضِيفَ إِلَى رَجُلٍ خَرَجَ عَنْهُ غُلَامٌ اِمْرَأَةٌ وَ قَلَّتِ الشُّرَكَاءُ فِيهِ .
 اودغلام امرأه نوهرکله چې یې اضافت وشو رجل ته نو خارج شو ددې نه غلام امرأه او کم شو شرکا. په دې کې

خلاصه دمتن: صاحب دکافیې وایي چې داضافت معنویه دوه (۲)، فائدې دي (۱)، دمضاف
 تعریف (۲)، دمضاف تخصیص. کله چې مضاف اليه معرفه وي نو اضافت معنویه مضاف د
 تعریف فائده ورکوي مثال غلام زید اوکله چې مضاف اليه نکره وي نو دمضاف تخصیص
 فائده ورکوي لکه غلام رجل.

اغراض دجامي: ای الاضافة المعنوية په دې عبارت سره شارح دتفید دضمیر مرجع
 متعین کړه چې دضمیر مرجع اضافت معنویه ده.

تعریف المضاف: په دې عبارت سره شارح دایبانوي چې په تعریفاً باندې تنوین دمضاف اليه په
 عوض کې دي.

المضاف اليه: په دې عبارت سره شارح اشاره کوي چې المعرفة صفت دي دموصوف محذوف
 چې المضاف اليه دي.

لان الھیاء: په دې عبارت سره داضافت معنویه دتعریف دفائدې ورکولو وجه بیانوي چې کله
 مضاف اليه معرفه وي نو داضافت معنویه هیئت ترکیبیه دمضاف معلومیت باندې دلالت
 کولو دپاره وضع کړي شوي دي ځکه چې دمضاف اليه تعریف اومعلومیت مضاف طرف ته
 سرایت کوي ځکه چې ددواړو په مینځ کې قوي اتصال او ارتباط لفظي موجود دي گویا چې دا
 په منزله دکلمې واحدې ده ځکه چې مضاف به هم معرفه جوړ شي.

لان نسبة: په دې عبارت سره شارح دجامي په فاضل هندي رحمه الله باندې رد کوي، فاضل
 هندي رحمه الله اضافت معنویه مضاف دتعریف فائدې ورکولو علت او وجه دایبان کړي ده
 چې دیو څیز څه معین څیز طرف ته اسناد کول دا منسوب کول معلومیت اومعهدیت ته
 مستلزم دي لیکن شارح رحمه الله ددې رد کړي دي ځکه چې اسناد الی امر معین دا څیز منسوب

معلومات ته مستلزم نه دي ځکه چې ډیر کله نسبت یو امر معین طرف ته کیږي لیکن منسوب معرفه نه شي کیدی مثلاً دخبر اسناد مبتدا طرف ته کیږي چې امر معین دي لیکن دا نسبت دخبر تعریف ته مستلزم نه دي همدارنگې په اضافت لفظیه کې هم نسبت امر معین طرف ته کیږي مثلاً ضارب زید لیکن دا تعریف ته مستلزم نه دي نه چې اسناد الی امر معین طرف ته .

فان قلت : په دې عبارت سره شارح یو اعتراض کوي او په قلنا سره ددې اعتراض جواب ورکوي

اعتراض : کله چې واحد معین طرف ته داشارې کولو نه په غیر لکه جاء فی غلام زید وویل شي نو په دې کې زید مضاف الیه معرفه ده او هیئت ترکیبیه موجود دي ددې باوجود د مضاف تعریف حاصل نه شو نو دا قول صحیح نه شو چې اضافت معنویه هیئت ترکیبیه د مضاف معلومات او معهودیت طرف ته مستلزم دي .

جواب : په قلنا سره شارح ددې اعتراض جواب ورکوي چې د جواب حاصل دادې چې زمونږ بحث په وضع کې دي په استعمال کې نه دي او په ذکر شوي مثال کې غلام نکره پاتې کیدل او معرفه نه جوړیدل عارض استعمال دوجې نه دي شارح ددې مثال پیش کوي ځکه اَلْ د تعریف دپاره موضوع دي لیکن کله چې څه معین اشاره کولو نه په غیر مستعمل وي نو ددې مدخل نکره گرځي او مفید د تعریف نه شي کیدې نو دا صرف دعارض استعمال دوجې نه کیږي او خلاف وضع کیږي لکه څنگه چې د حضرت علي رضی الله عنه قول دي ولقد امر عن الله امر یسبني راو زه دیو کمینه په خوا تیر شوم نو هغه ماته کنخلې کولې ، نو په دې کې اللئیم باندې لام د تعریف فائده نه ورکوي ځکه چې اللئیم موصوف دي او یسبني جمله فعلیه ددې خبر دي او جمله دنکړې صفت جوړېدي شي د معرفې صفت نه شي جوړېدي ددې نه معلومه شوه چې په اللئیم باندې لام د تعریف دپاره نه دي ، دویم مثال په قرآن مجید کې الله نعتی فرمایلي یی کمثل الحمار یحمل اسفارا . په دې آیت کې الحمار دمعرف باللام کیدو باوجود نکره ده ځکه چې یحمل جمله فعلیه ددې صفت نکره ده .

ولیس یجزي : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال : دمصنف رحمه الله دا وینا چې اضافت معنویه د مضاف تعریف فائده ورکوي دا

منقوض دي په لفظ دمثل او غور سره كوم مثل چې زید او غور زید کې واقع دي ځکه چې دا معرفه نه ده باوجود ددې چې په دې کې اضافت معنویه دي او مضاف اليه معرفه هم ده .

جواب : د جواب حاصل دادې چې لفظ دغور او مثل د ذکر شوې قاعدې نه مستثنی دي دا دواړه اگر چې معرفې طرف ته مضاف وي نو بیا هم په دې کې تعریف متحقق نه وي ځکه چې دا دواړه متوغل في الابهام دي یعنې په دې کې ابهام ډیر زیات عمیق دي البته کله چې د غیر مضاف اليه داسې اسم وي چې دهغې فقط یو ضد وي کوم چې د مضاف اليه غیریت سره مشهور وي نو په داسې صورت کې لفظ دمثل او غیر د اضافت د وجې نه معرفه جوړېږي مثال لکه عليك بالحركة غور السكون په دې کې لفظ دغور مضاف اليه یعنې دسكون فقط یو ضد دي یعنې حرکت اودا دسكون غیریت سره مشهور دي ددې وجې نه لفظ غیر معرفه جوړ شو .

وکنایک : په دې عبارت سره شارح دلفظ مثل وضاحت کوي چې کله دمثل دلفظ اضافت داسې مضاف ته وي چې دهغې یو داسې مثل وي چې ددې سره په مماثلت او مشابهت کې هغه مشهور او معروف وي مثلاً علم وشجاعت نو په داسې صورت کې اضافت معنویه دمضاف دتعریف فائده ورکوي مثلاً امام ابوحنیفه رحمه الله او امام ابویوسف رحمه الله ددې مماثلت اوصفت په علم کې مشهور دي که امام ابوحنیفه رحمه الله ته وویل شي جامني مثلک او لفظ مثل نه مراد هغه سړي واخستې شي کوم چې امام صاحب سره په صفت دعلم کې مماثل وي نو مثل معرفه جوړېږي ، همدارنگې حضرت علي رضی الله عنه ته وویل شي چې جامني مثلک او د لفظ مثل نه هغه سړي مراد واخستې شي کوم چې دحضرت علي رضی الله عنه په وصف د شجاعت کې مماثل او مشابه وي نو لفظ دمثل معرفه جوړېږي همدارنگې حاتم طائي ته وویل شي چې جامني مثلک ، اولفظ دمثل نه هغه سړي مراد واخستې شي کوم چې په صفت دجود اوسخا کې دحاتم طائي سره مماثل او مشابه وي نو لفظ دمثل معرفه جوړېږي .

وتفید الاضافة المعنوية : په دې عبارت ... شرح اشاره کوي چې دتخصیصاً عطف په تعریفاً باندې دي

تخصیص المضاف : په دې عبارت سره شارح دایباني چې په تخصیصاً باندې چې کوم تنوین دي دا د مضاف الیه محذوف به عوض کې دي به اصل کې عبارت تخصیص المضاف وو

المضاف اليه : په دې عبارت کې شارح دایباني چې التکررة صفت دي د موصوف محذوف چې

مضاف الیه دی.

نحو غلام رجل: په دې عبارت سره شارح مثال په ممثل له باندې تطبیق کوي مثال لکه غلام رجل په دې کې مضاف الیه نکره ده ځکه چې په مضاف کې تخصیص راځي ځکه چې تخصیص نوم دي دتقلیل الاشتراک یعنې دکم اشتراک او غلام رجل طرف ته داضافت نه مخکې عام وو سړي او ښځې دواړو ته غلام شامل وو کله چې ددې اضافت رجل طرف ته وشو نو ددې نه غلام امرأة یعنې ښځه غلامه ترې خارج شوه نو په دې سره اشتراک کم شو لهدا په دې کې تخصیص پیدا شو

داضافت معنوي شرائط:

وَهَرَطَهَا أَنَّى هَرَطَ الإِصَافَةِ الْمَعْنَوِيَّةُ تَجْرِيدُ الْمُضَافِ إِذَا كَانَ مَعْرِفَةً مِنَ التَّعْرِيفِ فَإِنْ كَانَ ذَا الْأَلَامِ
اوشروط ددې یعنې شرط داضافت معنوي تجرید دمضاف دي چې کله وي معرفه دتعریف نه که چیرته ذولام وي
حُدِثَ لَامُهُ وَ إِنْ كَانَ عَلِمًا لُكِرَ بِأَنْ يُجْعَلَ وَاحِدًا مِنْ
نوحذف کولې به شي لام ددې او که چیرته علم وي نو نکره کولې به شي په دې طریقې چې وگرځول شي یو ددې
جُمْلَةٍ مِّنْ شَيْءٍ بِذَلِكَ الْإِسْمِ وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ مَعْرِفَةً فَلَا حَاجَةَ إِلَى التَّجْرِيدِ بَلْ لَا يُنْكِرُ
جملې موسوم نه په دې اسم سره او که چیرته معرفه به وي نو نشته ضرورت تجرید ته بلکې ممکن نه دي تجرید
وَالْمُرَادُ بِالتَّجْرِيدِ تَجَرُّدُهُ وَ خُلُوهُ مِنَ التَّعْرِيفِ عِنْدَ الإِصَافَةِ سَوَاءٌ كَانَ لِكِرَةً فِي
ددې او مراد په تجرید سره تجرد او خالي والي دي دتعریف نه په وخت داضافت کې برابره خبره ده که وي نکره په
نَفْسِهِ مِنْ غَيْرِ تَجْرِيدٍ أَوْ كَانَ مَعْرِفَةً جُودَتْ عَنِ التَّعْرِيفِ وَ إِنَّمَا يَجِبُ التَّجْرِيدُ لِأَنَّ
خپله په غیر د تجرید نه او یا وي معرفه چې خالي شوي وي د تعریف نه او په تحقیق سره واجب دي تجرید ځکه
التَّعْرِيفُ لَوْ أُضِيفَتْ إِلَى النِّكَرَةِ لَكَانَ عَلَبًا يَلَاذُنِي وَ هُوَ التَّخْصِصُ مَعَ حُضُورِ الْأَعْلَى وَ
معرفه که چیرته اضافت و شي نکرې ته نو وي به طلب د ادنی نه او دا تخصیص دي سره د حصول د اعلی نه او
هُوَ التَّعْرِيفُ وَ لَوْ أُضِيفَتْ إِلَى التَّعْرِيفِ لَكَانَ تَخْصِصًا لِلْحَاصِلِ فَتَضَعُ الإِصَافَةُ
هغه تعریف دي او که چیرته یې اضافت و شي معرفې ته نو وي به تحصیل د حاصل نو ضائع به وي اضافت په
حَيْثُ لَا يُفِيدُ تَعْرِيفًا وَلَا تَخْصِصًا فَإِنْ قِيلَ لَا فَرْقَ بَيْنَ إِصَافَةِ
داسې شان چې فائده به نه وړکوي دتعریف اونه دتخصیص بیا که وویلې شي چې نشته فرق په مینځ داضافت
التَّعْرِيفُ وَبَيْنَ جَعْلِهَا عَلَمًا فِي تَحْوِ النَّجْمِ وَ الثَّرَيَّا وَ الصَّمَقِ وَ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي لُزُومِ تَعْرِيفِ الْمُعَرَّفِ
دمعرفې اوبه مینځ دگرځولو ددې کې علم په النجم و الثریا و الصمق و ابن عباس مثال کې په لزوم دتعریف دمعرف

فَتَا بِالْهَمْزِ جَزَّوْا هَذَا دُونَ ذَلِكَ قِيلَ لَا تُسَلِّمُ أَنَّ فِي هَذِهِ الْأَمْثَلَةِ تَعْرِيفَ الْمُعَرَّفِ بَلْ فِيهَا
 كَيْ نُوْدِي جَانِزَ كَرِي دَانُو بِل شوي دي چې مونږ نه منوجي په دې مثالونو کې تعريف دمعرف دي يا كې په دې
 زَوَالُ تَعْرِيفٍ وَهُوَ التَّعْرِيفُ الْحَاصِلُ بِاللَّامِ أَوْ الْإِضَافَةِ وَحُصُولُ تَعْرِيفٍ آخَرَ وَهُوَ
 كې زوال د تعريف دي او هغه تعريف چې حاصل دي په لام سره او يا اضافت سره او حصول د بل تعريف او هغه
 التَّعْرِيفُ بِالْعِلِّيَّةِ فَإِنَّهَا جِئْنَ صَارَتْ أَعْلَامًا لَمْ يَبْقَ فِيهَا الْإِشَارَةُ إِلَى مَعْلُومِيَّتِهَا بِاللَّامِ أَوْ
 بالعلميت دي نو هر کله چې داوگرځول اعلام نوباقې پاتې نه شوي په دې اشاره ددې معلوميت باللام نه او
 ضَافَةٌ فَلَا يَلْزَمُ فِيهَا تَعْرِيفُ الْمُعَرَّفِ بَلْ تَبْدِيلُ تَعْرِيفٍ بِتَعْرِيفٍ آخَرَ
 سم نه نونه دي لازم په دې کې تعريف دمعرف بلکې بدلول ديوت تعريف په بل تعريف سره

خلاصه دمتن: په دې عبارت کې صاحب دكافيې داضافت معنويه شرط بيانوي چې
 مضاف لره دتعريف نه خالي كړي شوي وي كه مضاف دتعريف نه خالي شوي نه وي بلكه دا
 مخكې نه معرفه ده نو ددې اضافت صحيح نه دي

اغراض دجامي: شرط الاضافة: په دې عبارت کې شارح د هاء دضمير مرجع متعين كوي
 چې د ضمير مرجع اضافه معنويه دي

اذا كان معرفة: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور كول دي

سوال: مضاف دتعريف نه خالي كول داددې خبرې تقاضا كوي چې دمخكې نه تعريف
 موجود وي لهندا چيرته چې دشروع نه تعريف نه وي لكه غلام رحل نو په دې كې داضافت
 معنويه شرط نه شي موندلې نو اضافت معنويه متحقق نه شوه ځكه چې قاعده ده چې اذافان
 الشرط فأت المشروط كله چې شرط فوت او ختم شي نو مشروط هم فوت كيږي او ختميږي
 حالانكه په دې كې اضافت معنويه موجود دي

جواب: شارح ددې دود جوابونه ور كوي

جواب (۱): دا شرط مطلقاً نه دي بلكه دا شرط په هغه كې دې چې كله مضاف معرفه وي كه
 مضاف معرفه نه وي نو دتجريد ضرورت نشته دي بلكه تجريد ممكن نه دي

فان كان اللام: په دې عبارت كې شارح دتجريد المضاف من التعريف صورت بيانوي چې كله
 مضاف معرف باللام وي نو لام به حذف كولې شي او كه مضاف علمه وي نو دې لره به نكړه
 جوړېدلې شي دنكړې جوړولو صورت دادې چې ددې نوم دجماعت دافرادو نه يو فرد معين

مراد واخستلې شي مثال لکه زید ناخبر من زید کم (زمونږ زید ستاسو دزید نه بهتر دي) .

جواب (۲) : والمراد : په دې عبارت سره شارح دویم جواب ورکوي چې دلته دتجريد نه مجازاً تجرد مراد دي یعنې باب تفعیل مجازاً دتفعل په معنی کې دي په معنی دمضاف خالي کیدل برابره خبره ده که دادتجريد نه په غیر في نفسه نکره وي یا معرفه وي لیکن دې لره د تعریف نه خالي کړي شوي وي .

والما یجب : په دې عبارت سره شارح د ذکر شوي شرط وجه بیانوي چې دا شرط یې ځکه ولرولو چې که مضاف معرفه وي نو دمضاف الیه دوه (۲) صورتونه دي : (۱) مضاف به نکره وي (۲) او یا به معرفه وي که مضاف نکره وي نو اعلیٰ یعنې تعریف کیدو سره ادنیٰ یعنې دتخصیص طلب لازم راځي کوم چې باطل دي او که مضاف الیه معرفه وي نو دتحصیل حاصل خرابي لازم راځي ځکه چې کله مضاف الیه معرفه وي نو اضافت معنویه دمضاف تعریف فائده ورکوي او هغه د مخکې نه حاصل دي .

فان قيل : په دې عبارت سره شارح یو اعتراض نقل کوي او په قیل سره ددې اعتراض جواب ورکوي :

اعتراض : دمعرفې اضافت اود معرفې دعلم جوړولو په مینځ کې څه فرق نشته دي ځکه چې لکه څنګه دمعرفې اضافت نه تعریف المعرف لازم راځي همدارنګې معرفې لره دعلم جوړولو سره هم تعریف المعرف لازم راځي بیا څه وجه ده چې نحویانو دمعرفې اضافت ناجائز کړي دي لیکن معرفې لره علم جوړولو لره جائز کړي دي مثال لکه النجم او الثريا اوالصق دادمخکې نه دالف لام دوجې نه معرفه وو بیا دې لره دستورو وغیره علم جوړ کړو نو دعلمیت دوجې نه دوباره تعریف راغلې داهم تحصیل دحاصل دي همدارنګې ابن عباس داضافت دوجې نه معرفه وو بیا دې لره دحضرت عبدالله بن عباس علم جوړ کړې شو .

جواب : مونږ نه منو چې په دې مثالونو کې تعریف المعرف دي بلکه په دې کې تبدیل تعریف بتعریف آخر وزوال تعریف اول دي یعنې مخکې دري (۳) مثالونو کې چې کوم تعریف الف لام دوجې نه وو اوڅلورم مثال کې داضافت دوجې نه حاصل وو دې څلورو کې دعلمیت راتلود و چې نه تعریف باللام زائل اوختمیرې اونزي تعریف په علمیت سره به حاصل شي ځکه چې کله اعلام جوړ شو نو ددې معلومیت باللام یا معلومیت بالاضافة طرف ته اشاره باقي نه پاتې

کېږي لهندا په دې کې تعريف المعرف نه دي بلکه تبديل تعريف بتعريف آخر دي تبديل :
تعريف او تحصيل او حاصل کې غټ فرق دي .

د يو سوال مقدار جواب :

وَمَا أَحَازَهُ الْكُفِيُّونَ مِنْ تَرْكِبِ الثَّلَاثَةِ الْأَثْوَابِ وَ شِبْهِهِ مِنَ الْعَدَدِ الْمَعْرُوفِ بِاللَّامِ الْمَضَافِ
او هغه چې جائز کړي کوفيانو د ترکیب نه الثلاثة الاثواب او د دې مشابه د عدد نه چې معرف باللام او مضاف وي
إِلَى مَعْدُودِهِ نَحْوُ الْخَمْسَةِ الدَّرَاهِمِ وَالْيَأَةِ الدِّيْنَارِ ضَعِيفٌ قِيَاسًا وَ اسْتِعْمَالًا أَمَّا قِيَاسًا فَلَنَا
خپل محدود طرف ته لکه الخمسة الدراهم او المائة الدينار ضعيف دي قیاسا و استعمالا هر چې قیاسادي نوددي
ذَكَرَ مِنْ لُزُومِ تَحْصِيلِ الْحَاصِلِ وَ أَمَّا اسْتِعْمَالًا فَلَنَا كَيْفَ
وجهې نه چې کوم ذکر شود لزوم د تحصیل د حاصل نه او هر چې استعمال دي نود دې وجهې نه چې ثابت شوي دي
مِنَ الْفَصْحَاءِ مِنْ تَرْكِ اللَّامِ قَالَ ذُو الرِّمَّةِ كَذَلِكَ الْأَكَاثِي وَالْذِيَارُ الْبَلَاغِ وَأَمَّا مَا جَاءَ فِي الْحَدِيثِ مِنْ قَوْلِهِ
د فصحاو نه د پریخود و د لام ويلي دي ذوالرمة ثلاث الاثاني والديار البلاغ او هغه چې راغلي په حدیث د نبی کریم
عَلَيْهِ السَّلَامُ بِأَلْفِ الدِّيْنَارِ فَعَلَّ الْبَدَلِ ذُونَ الْإِضَافَةِ.
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کې بالالف الدينار نودا بڼه بدل نه په اضافت.

خلاصه دهن : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدار جواب ور کول دي :

سوال : ستا د تجريد المضاف من التعريف شرط منقوض او مات دي په الثلاثة الاثواب الخمسة الدراهم او المائة الدينار وغيره سره ځکه چې په دې کې مضاف د الف لام نه ، نه دي خالي شوي نو تجريد المضاف والشرط باطل شو او د کوفې نحويان په هغه اعداد کې کوم چې خپل محدود تمیز طرف ته مضاف وي تعريف باللام يې جائز کړي دي .

جواب : د کوفې نحويانو په هغه اعداد کې کوم چې خپل اعداد طرف ته مضاف وي تعريف باللام جائز کول ضعيف دي .

اغراض د جامي : ترکیب : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدار جواب ور کول دي :

سوال : من په الثلاثة الاثواب باندې داخلیدل صحیح نه دي ځکه چې من حرف جر دي او حرف جر په اسم باندې داخلېږي اسم دمفرد قسم دي او الثلاثة الاثواب د مرکب دي .

جواب : الثلاثة الاثواب دا د ترکیب په تاویل کې دي او ترکیب اسم دي .

المعرف باللام: په دې عبارت کې شارح تعین دمراد کوي چې دښه نه مراد هغه اسم دي کوم چې معرف باللام وي او خپل معدود طرف ته مضاف وي مثال لکه الثلاثة الاثواب ، الخمسة الدراهم او المائة الدينار .

قياساً واستعمالاً: په دې عبارت سره شارح دضعف صورت بيانوي چې داضعيف دي دقياس په لحاظ اوداستعمال په لحاظ سره اوقياس دلحاظ نه ددې وجې نه چې په دې صورت کې تحصيل دحاصل خرابي لازم راځي استعمال دلحاظ نه ځکه چې دفصحاء نه ترک دلام ثابت دي په دې باندې د ذوالرمه شاعر شعر په دليل کې پيش کړي دي ثلث الاثافي والديار البلاقع ، په دې کې ثلث خپل معدود طرف ته په غير دلام نه مضاف دي .

لفظي تحقيق: الاثافي داثنية جمع ده هغه کانزي ته وايي چې په کوم باندې کتوي ايخودي شي او دا دري کانزي دي .

بلاقع: په دې عبارت سره شارح د بلاقع دمعنی بيان کوي چې بلاقع دبلقع جمع ده ددې معنی ده خالي داوبو اود گياه نه .

ديار بلاقع: په دې عبارت سره شارح دديار بلاقع معنی بيانوي چې ديار بلاقع هغه ځايونه ته وايي کوم چې داوبو او گياه نه خالي وي .

ترجمه دشعر: په نغري باندې کتوي ايخودو دپاره دري کانزي او وران ځايونه .

اما ما جاء: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور کول دي .

سوال: تا په تجريد المضاف کې دالتعريف شرط دصحيح ثابتيدو دپاره ذکر شوو مثالونو لره ضعيف اود غير فصحاو کلام گرځولې دي ليکن دنبي کريم ﷺ ارشاد دي چې : اغسلوا يوم الجمعة ولو اشتريتم نصف الصاع بالالف الدينار (دجمعي په ورځ غسل کوي اگرکه تاسو نيم صاع داوبو د زرو (۱۰۰۰) دينارو په بدله کې اخلئ) ، ددې په باره کې ستاسو څه رأي ده ؟ په دې کې الف اسم عدد دي کوم چې خپل معدود الدينار طرف ته مضاف دي اوپه دې باندې لام دتعريف موجود دي ولې داهم ضعيف اوغير فصيح دي داسې ويل نا ممکن دي ځکه چې دا د افصح العرب او دافصح الفصحاء تاج العرب والعجم بادشاه فصاحت وبلاغت کلام اوکلام الملوك ملوک الکلام وينا ده .

جواب: د نبي کریم ﷺ وينا کې اللف ، الدينار طرف ته مضاف نه دي بلکه اللف مبدل منه او الدينار دې نه بدل دي .

د اضافة لفظي تعريف:

وَإِضَافَةُ اللَّفْظِيَّةِ عَلَامَتُهَا أَنْ يَكُونَ الْمُضَافُ صِفَةً إِخْتِرَافًا عَنَّا إِذَا لَمْ يَكُنْ صِفَةً كَقَوْلِهِمْ هَذَا كَلَامُ زَيْدٍ
اود اضافة لفظي علامت دادې چې وي به مضاف صفت دا اختراز دي دهغه نه چې نه وي صفت لکه غلام زید
مُضَافَةً إِلَى مَعْنُومَتِهَا إِخْتِرَافًا عَنَّا إِذَا كَانَتْ مُضَافَةً إِلَى كَلِمَةٍ مَعْنُومَتِهَا كَقَوْلِهِمْ هَذَا كَلَامُ زَيْدٍ
چې مضاف وي خپل معمول طرف ته اختراز دي دهغه نه چې مضاف وي غیر معمول طرف ته لکه مصارع البلد
وَكَلِمَةٍ الْعَصْرِ مِثْلَ هَذَا مِنْ قَبْلِ إِضَافَةِ إِسْمِ الْفَاعِلِ إِلَى مَفْعُولِهِ وَحَسَنَ الْوَجْهِ مِنْ قَبْلِ
او کریم العصر لکه ضارب زید د قبيلي د اضافة د اسم فاعل نه خپل مفعول طرف ته او حسن الوجه د قبيلي د
إِضَافَةِ الصِّفَةِ الْمُسَبَّحَةِ إِلَى قَائِلِهَا.
اضافة د صفت مشبه نه خپل فاعل طرف ته

خلاصه دهن: د صاحب د کافيي د عبارات حاصل دادې چې د اضافة لفظي علامت دادې چې د مضاف صيغه د داسې صفت وي چې خپل معمول (يعني خپل فاعل يا مفعول) طرف ته مضاف وي مثال لکه ضارب زید او حسن الوجه .

اغراض د جامي: الاضافة: په دې عبارت سره شارح د ابيانوي چې اللفظية صفت دي د موصوف محذوف چې الاضافة دي .

علامتها: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور کول دي :

سوال: د مصنف رحمه الله قول المعنوية مبتدا ده او ان يكون المضاف الخ مصدر په تاويل د کون سره د دې خبر دي حالانکه خبر په مبتدا باندې حمل وي اولته حمل صحيح نه دي ځکه چې اضافة معنويه د مضاف غير صفة نوم نه دي بلکه اضافة معنويه خو دنسبت په تقدير د حرف جر نوم دي .

جواب: کون المضاف غير صفة داد المعنوية خبر نه دي بلکه دا خبر دي د مبتدا محذوف چې علامتها دي مبتدا او خبر جمله ده او خبر دي د معنويه .

المضاف: په دې عبارت کې شارح د ضمير مرجع بيان کړي ده چې د ضمير مرجع مضاف دي .

احترأؤ عما اذا لم يكن: په دې عبارت کې شارح د ابيانوي چې مضافه الى معمولها قيد احترازي دي په دې عبارت سره احتراز دي دهغه صيغې دصفت نه کوم چې خپل معمول طرف ته مضاف نه وي بلکه غير معمول طرف ته مضاف وي مثال لکه مصارع البلد او كريم العصر په دې مثالونو کې مضاف اګر چې صيغه دصفت ده ليکن خپل معمول طرف ته مضاف نه دي ځکه چې البلد او العصر دانه فاعل دي اونه مفعول به دي بلکه مفعول فيه دي.

من قبيل: په دې عبارت کې شارح د ممثل له د تعين بيان کوي چې ضارب زید دصفت دهغې صيغې مثال دي کوم چې خپل معمول مفعول به طرف ته مضاف کوي.

من قبيل: په دې عبارت سره شارح د ممثل له د تعين بيان کوي چې حسن الوجه دصفت مشبه مثال دي کوم چې خپل معمول فاعل طرف ته مضاف کوي.

د اضافت لفظي فائده:

وَلَا تُفِيدُ الْإِضَافَةُ اللَّفْظِيَّةُ قَائِدَةً إِلَّا تَحْفِيفًا لَا تَعْرِيفًا وَلَا تَحْصِيصًا لِكُونِهَا فِي
او فائده نه ورکوي اضافت لفظي هيڅ فائده مګر د تخفيف نه د تعريف او نه د تخصیص د وجهې د کیدو نه په
تَقْدِيرِ الْإِلْفَصَالِ فِي اللَّفْظِ لَا فِي الْمَعْنَى بِأَن يَسْقُطَ بَعْضُ التَّعَايُنِ عَنْ مَلَاحِظَةِ الْعَقْلِ بِإِذَا مَا
تقدير د انفصال په لفظ کې نه په معنی کې چې ساقط شي بعضې معاني د ملاحظې د عقل نه په مقابلې دهغه
يَسْقُطُ مِنَ اللَّفْظِ بَلِ الْمَعْنَى عَلَى مَا كَانَ عَلَيْهِ قَبْلَ الْإِضَافَةِ وَالتَّحْفِيفِ اللَّفْظِي إِمَّا فِي
چې ساقطېږي د لفظ نه بلکه معنی وي په هغه حال باندې چې وه مخکې د اضافت نه او تخفيف لفظي يا به په
لَفْظِ الْمُضَادِّ فَقَطْ بِحَذْفِ التَّنْوِينِ حَقِيقَةً وَمِثْلُ ضَارِبٍ زَيْدٍ أَوْ حُكْمًا وَمِثْلُ حَوَاجٍ بَيْتِ اللَّهِ أَوْ بِحَذْفِ
لفظ د مضاف کې وي فقط په حذف د تنوين سره حقیقه لکه ضارب زید او یا حکماً لکه حواج بیت الله او یا په حذف د
لُؤْنِ التَّنْوِينِ وَالْجَمْعِ وَمِثْلُ ضَارِبٍ زَيْدٍ وَضَارِبًا زَيْدًا وَإِمَّا فِي لَفْظِ الْمُضَادِّ إِلَيْهِ فَقَطْ بِحَذْفِ الضَّمِيمِ وَاسْتِثْنَاءِ
نون د تنوين او جمع سره لکه ضارب زید و ضارب زید او یا په لفظ د مضاف الیه کې فقط په حذف د ضمیر او د مستتر
فِي الصِّفَةِ كَالْقَائِمِ الْغَلَامِ كَانَ أَضْلُهُ الْقَائِمُ غَلَامُهُ حُدُوثُ الضَّمِيمِ مِنْ غَلَامِهِ وَ
کولو د دې نه په صفت کې لکه القائم الغلام چې واصل د دې القائم غلامه نو حذف کړې شو ضمیر د غلامه نه او
اسْتِثْنَاءِ فِي الْقَائِمِ وَ أَهْيَيْتُ الْقَائِمُ إِلَيْهِ لِلتَّحْفِيفِ فِي الْمُضَادِّ إِلَيْهِ فَقَطْ وَ إِمَّا فِي الْمُضَادِّ
مستتر شوبه القائم کې اواضافت وشود القائم دې طرف ته دپاره د تخفيف په مضاف الیه کې فقط او یا په مضاف
وَ الْمُضَادِّ إِلَيْهِ مَعًا تَحْوُ زَيْدٌ قَائِمُ الْغَلَامِ أَضْلُهُ قَائِمُ غَلَامُهُ قَالَتَحْفِيفُ فِي الْمُضَادِّ
او مضاف الیه په دواړو کې یوځای لکه زید قائم الغلام چې اصل د دې قائم غلامه وونو تخفيف په مضاف کې په

يَحْذَرُ التَّنَوُّينَ وَ فِي الْمَضَابِ إِلَيْهِ يَحْذَرُ الضَّمِيرُ وَ اسْتِثْنَاءُ فِي الصِّفَةِ.

حذف دتنوين سره اوبه مضاف اليه کې په حذف دضمير سره اوبه مستتر کولو سره په صفت کې.

خلاصه دمتن: صاحب دکافيې په دې عبارت کې داضافت لفظيه فائده ذکر کوي اضافت

لفظيه فقط تخفيف في اللفظ فائده ورکوي تعريف ياد تخصيص معنوي فائده نه ورکوي.

اغراض دجامي: الاجابة اللغوية: په دې عبارت کې شارح دتفيد دضمير مرجع متعين

کوي چې دتفيد دضمير مرجع اضافت لفظيه دي مطلق اضافت نه دي.

فائدة الاتخفيف: په دې عبارت کې دا بيانوي چې دتخفيفا قيد احترازي دي په دې سره احتراز

دي دتعريف اودتخصيص نه ځکه چې اضافت لفظيه دتعريف اوتخصيص فائده نه ورکوي.

لکونها: په دې عبارت سره شارح داضافت لفظيه دتعريف اودتخصيص دفائدې نه ورکولو وجه

بيانوي چې اضافت لفظيه دتعريف اودتخصيص فائده ځکه نه ورکوي چې اضافت لفظيه کې

مضاف اومضاف اليه داضافت نه مخکې عامل اومعمول وي اوعامل دخپل معمول نه

منفصل وي اواضافت حقيقيه داتصال تقاضا کوي اودعامليت اودمعموليت معنی داضافت

نه وروستو هم باقي پاتې کېږي نو انفصال هم باقي پاتې کېږي گویا چې په حقيقت کې اضافت

نشته دي ددې وجې نه اضافت لفظيه دتعريف اودتخصيص فائده نه ورکوي.

في اللفظ لا في المعنى: په دې عبارت کې شارح دا بيانوي چې د في اللفظ قيد احترازي دي په دې

سره دتخفيف في المعنى نه احتراز دي ځکه چې اضافت لفظيه دتخفيف في المعنى فائده نه

ورکوي.

بان يسقط بعض المعاني: په دې عبارت کې دتخفيف في المعنى صورت بيانوي ددې صورت

دادې چې دلفظ نه دبعضي حروفو دساقطيدو په مقابل کې بعضي معاني هم ساقط شي ليکن

اضافت لفظيه دتخفيف في المعنى فائده نه ورکوي پس معاني چې څنگه داضافت نه مخکې

باقي وو همدارنگې داضافت نه وروستو به هم باقي وي.

والتخفيف اللفظي: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: مصنف رحمه الله دتخفيفا نه وروستو في اللفظ ويلي دي في المضاد يې ولې نه دي ويلي

حالانکه د اللفظ نه مراد مضاف دي.

جواب: دجواب حاصل دادې چې في اللفظ يې ځکه وويلو ځکه چې تخفيف صرف دمضاف

سره خاص نه دي بلکه ددې دري (۳) صورتونه دي (۱) تخفيف فقط په مضاف کې وي (۲) يا تخفيف فقط په مضاف اليه کې وي (۳) يا تخفيف په مضاف او په مضاف اليه دواړو کې وي که تخفيفاً في اللفظ په ځاي في المضاف يې ويلي وي نو شبه وه چې تخفيف فقط دمضاف سره خاص دي که تخفيف فقط په مضاف کې وي نو ددې دوه (۲) صورتونه دي (۱) يا به مضاف مفرد وي (۲) او يا به مضاف تشبيه اوجمع وي ، که مضاف مفرد وي نو په دې کې تخفيف د حذف تنوين په ذريعه حاصليري برابر خبره ده که حذف دتنوين حقيقه وي يا حکماً وي دحقيقه مثال لکه ضارب زيد په اصل کې دا ضارب زیداً وو داضافت دوجې نه تنوين ساقط شو ، دحذف د تنوين حکماً مثال لکه حواج بيت الله ، حواج په اصل کې حواجج وو په وزن د مساجد ددې تنوين دغير منصرف کيدو دوجې نه داضافت نه مخکې ساقط وو بيا داضافت د وجې نه اگر چې تنوين حقيقه ساقط نه شو ليکن حکماً ساقط شو .

دحکماً مطلب دادې که وي نو داضافت د وجې نه به ساقط کيږي که مضاف تشبيه اوجمع وي نو بيا حذف دنون په ذريعه تخفيف حاصليري مثال لکه ضارباً زيد داپه اصل کې ضاربان زیداً وو داضافت دوجې نه نون ساقط شو اوضاربو زيد داپه اصل کې ضاربون زیداً وو داضافت دوجې نه نون ساقط شو تخفيف فقط په مضاف اليه کې وي نو ددې صورت دادې چې دمضاف اليه نه ضمير حذف شي او په صيغه د صفت کې دا مقدر ومنلي شي مثال لکه القائم الغلام داپه اصل کې القائم غلامه وو دغلام نه ضمير حذف شو او په القائم کې دا مستتر ومنل شو که تخفيف په مضاف او مضاف اليه په دواړو کې وي مثال زيد قائم الغلام دا په اصل کې قائم غلامه وو په مضاف کې تخفيف حاصل وي دحذف نون په ذريعه او په مضاف اليه کې دحذف ضمير په ذريعه دمضاف مضاف اليه نه ضمير حذف شو دې لره په صيغه دصفت کې مستتر ومنلو .

په اضافت لفظي کې په تخفيف دتفريع بيان :

وَمِنْ لَمَّا أَمَى مِنْ جَهَةٍ وَجُوبِ إِقَادَةِ الْإِسْمَةِ الْفُلُوبِ وَالتَّعْوِيلِ وَالتَّعْرِيفِ وَالتَّخْصِصِ
اوددې وجهې نه يعنې دهت دوجوب دافادې داضافت لفظي تخفيف اواتفاء دهر بود تعريف اوتخصيص نه
جَاءَ تَرْكِيبُ مَرْثٍ بِرَجُلٍ حَسَنِ الْوَجْهِ بِإِسْمَةِ الْفِئَةِ إِلَى مَقْضُولِهَا وَجَعَلَهَا صِفَةً
جانزدې ترکیب دمورت برجل حسن الوجه په اضافت دصفت سره خپل معمول ته اوگر خولي يې دي صفت دپاره د

لِلنَّكِحَةِ قَمَنَ جِهَةً أَتَاهَا لَمْ يُفِدْ تَعْرِيفًا جَاءَ هَذَا التَّرْكِيبُ وَامْتَنَعَ تَرْكِيبُ مَزَوْتُ بِوَلَدٍ حَسَنِ الْوَجْهِ
 نكړې نو د دې وجهې نه فائده نه وركوي د تعريف نوجانز دي د اتركيب او ممتنع دي تركيب د مررت پزید حسن الوجه
 فَلَئِنْ أَقَادَتْ تَعْرِيفًا لَمْ يَجْرِ الْأَوَّلُ لِلزَّوْرِ كَوْنِ التَّعْرِيفِ صِلًا
 نوكه چیرته یې فائده وركولې د تعريف نونه به وي جانز اول مثال د وجهې دلزوم د كیدو د معرفې نه صفت دپاره
 لِلنَّكِحَةِ وَ لَكَمَّا التَّانِي لِكَوْنِ التَّعْرِيفِ إِذَنْ صِفَةً لِلتَّعْرِيفِ
 د نكړې او جانز به وي دویم مثال د وجهې د كیدو د معرفې نه په هغه وخت کې چې وي صفت د پاره د معرفې
 وَ الْمَزَادُ أَنَّ الْمَقَارَ إِلَيْهِ بِكُمْ وَهُوَ مَجْمُوعٌ أُمُورٌ كَلَفَةٌ وَجُوبٌ إِقَادَةُ الْإِشْعَالِ الْفُلُوبِ
 اومراد دادې چې مشار اليه په لم سره په مجموع کې دري امور دي وجوب دافادې داضافت لفظي تخفيف او
 الْإِقْدَاءُ التَّعْرِيفُ وَ الْإِقْدَاءُ التَّحْصِينُ يَسْتَعْلَمُ جَوَازَ التَّرْكِيبِ الْأَوَّلِ وَامْتَنَعَ التَّانِي وَلَا يَلْزَمُ
 استفاء د تعريف او انتفاء د تخصیص مستلزم دي جواز د تركيب اول مثال او امتناع د دویم مثال اونه لازمېري به
 مِنْ ذَلِكَ أَنْ يَكُونَ لِحَدِّ وَاحِدٍ مِنْ تِلْكَ الْأُمُورِ دَخْلٌ فِي ذَلِكَ الْإِسْتِعْلَامِ بَلْ يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ بِإِعْتِبَارِ بَعْضِهَا
 دې سره چې وي ددې هريو دري امورو دپاره دخل په دې استلزام کې بلکې جانز دي چې وي په اعتبار د بعضو
 فَلَا يَرُدُّ أَنَّه لَا دَخْلٌ فِي ذَلِكَ الْإِسْتِعْلَامِ لِإِقْدَاءِ التَّحْصِينِ.

سره نونه وار د پرې اعتراض چې نشته دي دخل په دې استلزام کې د وجهې د انتفاء د تخصیص نه.

خلاصه دهن: د دې ځای نه په ماقبل باندې د تفریع بیان دي ځکه چې اضافت لفظیه فقط.

تخفيف فائده وركوي ددې وجې نه مررت برجل حسن الوجه تركيب جانز دي ځکه چې حسن

الوجه دنكره كیدو په وجه رجل دنكرې صفت جوړیدي شي او مررت پزید حسن الوجه تركيب

ممتنع دي ځکه چې حسن الوجه دنكره كیدو په وجه د معرفې لهد صفت نه شي جوړیدي.

اغراض دجامي: من جهة: په دې عبارت کې شارح دكلمه مشار اليه متعین كوي چې دكلمه

مشار اليه دري (۳) خیزونه دي: (۱) اضافت لفظیه د تخفيف فائده وركوي. (۲) اضافت لفظ

د تعريف فائده نه وركوي. (۳) اضافت لفظیه د تخصیص ضمه نه وركوي.

تركيب: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب وركول دي:

سوال: جاز فعل او مررت برجل حسن الوجه ددې فاعل دي حالانكه دافاعل نه شي جوړیدي

ځكه چې فاعل اسم وي او اسم دمفرد قسم دي او دا مركب او جمله ده.

جواب: داد تركيب په تاويل کې دي او تركيب اسم او مفرد دي لهذا دي لره فاعل جوړول

صحیح دي .

بلاضافه : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور کول دي :

سوال : سائل سوال کوي چې کيدې شي چې جواز ددې مثال سره خاص وي ددې نه غیر په بل

مثال کې جائز نه وي حالانکه داسې نه دي بلکه مررت پرچل هريف النسب والامثال هم جائز دي .

جواب : بلاضافه الصفة سره شارح ددې سوال جواب ورکوي چې 'مررت پرچل حسن الوجه نه دغه

خاص مثال اوماده مراد نه ده بلکه مراد دادې چې صيغه دصفت خپل معمول طرف ته مضاف

وي اونکره صفت جوړ کړي شي برابره خبره ده که دغه ماده وي اويابله ماده وي .

لمن جهة : په دې عبارت سره شارح متفرع عليه بيانوي دامثال د دري امورو نه په دويم امر

يعنې انتفاء تعريف باندې متفرع دي حاصل دتفريع دادې چې اضافت لفظيه دتعريف فائده نه

ورکوي ددې وجې نه مررت پرچل حسن الوجه ترکيب جائز دي ځکه چې په دې کې موصوف رحل

نکره اوددې صفت حسن الوجه هم داضافت لفظيه کيدو دوجې نه نکره ده لهدا دموصوف او

صفت په مينځ کې مطابقت پيدا شو .

اومررت بزيده حسن الوجه والاترکيب ممتنع دي ځکه چې په دې کې موصوف بزيده معرفه ده

اوصفت حسن الوجه نکره ده ځکه چې دا اضافت لفظيه دي لهدا دموصوف اودصفت په مينځ

کې مطابقت نشته دي که اضافت لفظيه دتعريف فائده ورکولې نو معامله به برعکس وه اول

ترکيب به ممتنع وي ځکه چې په دې صورت کې دمعرفې نکره صفت جوړيدل لږم راتلو

اودويم ترکيب به جائز وي ځکه چې په دې صورت کې معرفه به دمعرفې صفت وي .

والمراد : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور کول دي :

سوال : اول ترکيب يعنې مررت پرچل حسن الوجه جواز اوددويم ترکيب مررت بزيده حسن الوجه

په امتناع کې انتفاء دتخصيص څه دخل نشته دي بلکه دامتفرع عليه دي افاده دتخصيص

اوانتفاء دتعريف باندې نو بيا امور ثلاثه لره د گم مشاراليه جوړيدل څنگه صحيح شولې

چې د اول ترکيب جواز مستلزم افاده دتخفيف ده کوم چې په دې کې موجود ده اودويم ترکيب

دامتناع مستلزم انتفاء تعريف دي جواز اوامتناع کې دتخصيص څه دخل نشته دي لهدا

انتفاء دتخصيص لره د گم مشاراليه جوړول نه دي په کار .

جواب: مجموعه امور ثلاثه لره د کفر مشاراليه د جوړيدونه دا نه لزميرې چې امور و ثلاثه نه هريو ته هغه استلزام يعنې د اول ترکيب جواز د دويم ترکيب په امتناع کې دخل وي بلکه کيدې شي چې دا استلزام د اکثر په اعتبار سره وي نو دلاکثر حکم الکل قاعدې لاندې مجموعه امور ثلاثه لره مشاراليه جوړ کړه اگرچې په تفریع کې دخل دوو (۲) ته دي.

په اضافت لفظیه کې په تخفیف نور تقریعات :

و مِنْ هَمْزٍ أَتَمَّا تُعِيدُ تَلَفِيفًا جَاَزَ تَرْكِيبُ الضَّارِبِ زَيْدٍ وَ الضَّارِبُ زَيْدٌ لِحُصُولِ
اوددې وجهې نه چې دافانده وړکوي د تخفیف نوجانزدي ترکيب د الضارب زید او د الضارب زید د وجهې حصول
التَّخْفِيفِ بِحَذِّ النَّوْنِ وَ امْتِنَاعِ الضَّارِبِ زَيْدٍ لِعَدَمِ التَّخْفِيفِ لِأَنَّ تَنْوِينَ الضَّارِبِ إِنَّمَا سَقَطَ
د تخفیف په حذف دنون سره او ممتنع دي الضارب زید د وجهې د عدم تخفیف نه ځکه تنوین د الضارب دا ساقط
لِلْأَكْبَرِ وَ اللَّامِ لَا لِلْهَاقَةِ وَلَا هَكَأَنَّ هَا دَخَلَ فِي هَذَا التَّفْرِيعِ
شوي دي د الف لام د وجهې نه ، نه د اضافت د وجهې او نشته شک چې نشته دخل په دې تفریع کې د وجهې د
لِلْإِعْقَامِ التَّفْرِيفِ وَلَا لِلْإِعْقَامِ التَّخْفِيفِ بَلْ يَكْفِي فِيهِ وَجُوبُ التَّخْفِيفِ فَقَطْ وَ عَلَى هَذَا
انتفاء د تعریف نه او نه د انتفاء د تخصیص نه بلکه کافي دي په دې کې وجوب د تخفیف فقط او بناء په دې
كَانَ الْكَسْبُ تَقْدِيمَ هَذَا الْقَوْلِ لِكِنَّهُ أَخْرَجَهُ لِكَثْرَةِ لَوَاقِعِهِ.
باندې وومناسب تقدیم ددې فرعي لیکن وروستويې کړو دوجهې د کثرت لواحقونه.

خلاصه دمتن: و جاز سره صاحب د کافيې د ابيانوي چې اضافت لفظیه خو د تخفیف فائده وړکوي ددې وجهې نه الضارب زید او الضارب زید تراکيب جاز دي او الضارب زید ترکيب ممتنع دي.

اغراض د جامي: من جهة: په دې عبارت سره شارح متفرع عليه بيانوي چې مثال د امور ثلاثه نه اول امر يعنې وجوب تخفیف باندې متفرع دي ځکه چې اضافت لفظیه د تخفیف فائده وړکوي ددې وجهې نه الضارب زید او الضارب زید تراکيب جاز دي او الضارب زید ترکيب ممتنع دي.

لحصول: په دې عبارت سره شارح د دغه دواړو ترکیبونو د جواز وجه بيانوي چې په دې کې د حذف نون د وجهې نه تخفیف حاصل دي.

لعدم التَّخْفِيفِ: په دې عبارت سره شارح د الضارب زید د عدم جواز وجه بيانوي چې دا ترکيب ځکه ممتنع دي چې په دې کې تخفیف نه دي حاصل شوي ولې چې د الضارب تنوین سقوط د الف لام د وجهې نه دي د اضافت د وجهې نه ، نه دي.

ولا شک: ددې ځای نه شارح یو تمهید بیانوي دهغه اعتراض دپاره کوم چې په وحی هدا سره بیانوي، تمهید دادې چې دا کومه تفریع شوي ده چې الضارب زید او الضارب زید و الا ترکیب جائز او الضارب زید و الا ترکیب ناجائز دي دا متفرع دي په فقط اضافت لفظیه افاده تخفیف باندې په دې تفریع کې انتفاء د تخصیص او انتفاء تعریف ته ذره برابر هم دخل نشته دي.

و علی هذا: په دې عبارت سره شارح یو سوال را نقل کوي او په لکنه سره ددې سوال جواب ورکوي:

سوال: مصنف رحمه الله دپاره مناسب دا وو چې دویمه تفریع یې په اوله تفریع باندې مقدم کړي وي ځکه چې دویمه تفریع متفرع ده په امر واحد باندې کوم چې وجوب د تخفیف دي او اوله تفریع متفرع دي په امرینو باندې کوم چې وجوب تخفیف او انتفاء د تعریف دي نو دویم تعریف په منزله دمفرد او اوله تفریع په منزله دمركب کې شوه او مفرد دمركب نه مقدم وي لهذا دویمه تفریع په اوله تفریع باندې مقدم کول په کار وو.

جواب: په لکنه سره شارح ددې جواب ورکوي چې واقعي مناسب دغه وو چې دوهمه تفریع په اوله تفریع باندې مقدم کړي وي لیکن مصنف رحمه الله دوهمه تفریع ددې وجې نه مؤخر کړه چې ددې مباحث اولواحق کثیر دي مثلاً په دې کې دامام فراع رحمه الله اختلاف او دلائل دي چې دې لړه په تفصیل سره ذکر کیږي ددې وجې نه یې دویمه تفریع مؤخر کړه په اوله تفریع باندې.

په اضافت لفظي کې د نويانو اختلاف:

خَلَقْنَا لِلْفِرَآءِ قَالَهُ يَجُوزُ تَرْكِيْبُ الضَّارِبِ زَيْدًا لِأَنَّهُ تَوْفَهُمْ أَنَّ دُخُولَ لَامِ التَّعْرِيفِ إِنَّمَا
خلاف ثابت دي فرا امره ځکه چې دا جائز کوي ترکیب الضارب زید ځکه چې ده وهم کړي چې دخول دلام تعریف دا
هُوَ بَعْدَ الْإِسَاقَةِ فَحَصَلَ التَّعْلِيلُ بِحَذْفِ التَّنْوِينِ بِسَبَبِ الْإِسَاقَةِ ثُمَّ عَوَزَ بِاللَّامِ وَ
وي پس د اضافت نه نوحاصل شو تخفیف په حذف د تنوین سره په سبب د اضافت بیایي معرف کړو په لام سره او
أَجَابَ الْمُسْتَفْتَى عَنْهُ فِي هَذَا بِأَنَّهُ هَذَا مُسْتَقَرٌّ لِأَنَّ الْقَوْلَ بِتَأْخُرِ اللَّامِ الْمُتَعَلِّقَةِ
جواب ورکړي مصنف ددې نه په خپل شرحه کې چې دا صحیح نه دي ځکه قول په وروستو کولو دلام چې مقدم
جَسَا عَلَى الْإِسَاقَةِ مُجَرَّدُ ادِّخَالِ مُخَالِفٍ لِلْقَائِدِ.
دي په حسي طور سره په اضافت باندې صرف د دعوی ده او مخالف دي د ظاهر سره.

خلاصه دمتن: صاحب د کافيي دامام فراع رحمه الله الضارب زید ترکیب په باره کې اختلاف

بیانوني اودامام فراء رحمه الله په دې باره کې څلور (۴) دلیلونه ذکر کوي ددې جواب ورکوي په ذکر شوي عبارت کې دامام فراء اول دلیل دي چې ددې مکمل تفصیل اود مصنف رحمه الله دطرف نه ددې جوابات په شرحه کې را روان دي :

اغراض دجامی : فانه یحوز ترکیب : په دې عبارت کې شارح دامام فراء رحمه الله اختلاف

ذکر کوي امام فراء رحمه الله الضارب زید ترکیب ته جائز وایي اوپه دې باندې امام فراء رحمه الله خو دلائل هم پیش کړي دي چې هغه دلائل لره صاحب دکافیې په تفصیل سره ذکر کوي اود هغې جواب هم په تفصیل سره ورکوي .

امالانه : په دې عبارت کې شارح دامام فراء رحمه الله داول دلیل بیان کوي :

اول دلیل دامام فراء رحمه الله : په الضارب زید کې په الضارب باندې الف لام داضافت نه وروستو داخل شوي دي اوددې دخول نه مخکې داضافت دوجې نه تنوین ساقط شوي وو ځکه چې حذف تنوین دوجې نه کوم تخفیف حاصل شوي دي هغه داضافت لفظیه په سبب سره دي دالف لام دسبب نه ، نه دي ځکه چې الف لام وروستو داخل شوي دي .

واجاب : په دې عبارت سره صاحب دکافیې په خپله شرح کې امام فراء رحمه الله ته جواب ورکړي دي چې امام فراء رحمه الله دا ویلي دي چې په الضارب زید کې دلام دخول داضافت نه مؤخر دي دا توهم او دعوی محض بلا دلیل او د ظاهر او د حس خلاف دي ځکه چې ظاهر دغه ده چې دلام دخول داضافت نه مخکې دي .

دامام فراء رحمه الله اول دلیل او دهغې جواب :

وَأَمَّا لَنَا وَنَحْنُ فِي هَؤُلَاءِ مِنَ الْقَوْلِ الْوَاهِبِ الْيَائِسِ الْهَاجِئِ وَعَبْدُهَا لَرَّانٌ قَوْلُهُ وَعَبْدُهَا بِالْجَزْرِ
اوجې کله واقع شوی په شعر داعشی کې دده دا قول الواهب الیائس الهجان وعبدها ځکه قول دده وعبدها په جر سره
مَقْلُوبٌ عَلَى الْيَائِسِ قَصَارُ التَّعْنُفِ بِإِعْتِبَارِ الْعَطْفِ الْوَاهِبِ عَبْدُهَا فَهُوَ مِنْ بَابِ الضَّارِبِ يُضَدُّ
معطوف دي په مأه باندې نووگرځیده معنی په اعتبارد عطف دالواهب عبدها سره نوداد قبیلې دباب دالضارب زید
فَعِنَّمَا لَا يَنْتَفِعُ ذَلِكَ حَيْثُ أَقْبَى بِهِ بَعْضُ الْبُلْغَاءِ لَا يَنْتَفِعُ هَذَا
نه دي نولکه ځنګه چې نه دي مستنفع دپه داسې شان چې رانګ کړي په دې باندې بعضې بلغاوند اوجانزه دي
فَأَجَابَ الْمُصَنِّفُ عَنْهُ بِقَوْلِهِ وَهَمَعَ الْوَاهِبِ الْيَائِسَ الْهَاجِئِ وَعَبْدُهَا يُعْنَى أَنَّ هَذَا الْقَوْلَ ضَعِيفٌ لَا يُقْوَى
نوجواب ورکړو مصنف ددې نه په دې قول وهمع الواهب الیائس الهجان وعبدها سره یعنی دا قول ضعیف دي قوي

فِي الْقَصَاحَةِ بِحَيْثُ يُسْتَدَلُّ بِهِ لِمَا عَرَفْتَ مِنْ إِمْتِنَاعِ
نه دي په فصاحت کې په داسې شان چې استدلال کړي په دې سره دوجهې دهغې نه چې تاوپیژنده د امتناع د
وَلَمْ يَلِغِ الْضَّارِبُ زَيْدٍ لِعَذْرِ الْقَائِدَةِ فِي الْأَصَافَةِ وَلَا يَخْفَى أَنَّ فِيهِ هَوَ بَصَادِرَةٍ عَلَى
الضارب زید مثال دوجهې دعدم فاندې په اضافت کې اوپته دې نه وي چې په دې کې شانبه دمصادره علی
الْمَطْلُوبِ أَلَلَّهُمَّ إِلَّا أَنْ يُقَالَ الْمُرَادُ بِهِ أَنَّهُ هَوَيْثُ فِي الْإِسْتِدْلَالِ بِهِ إِذَا لَا كُنْ
المطلوب ده اللهم مگرکه داوویلې شي چې مراد په دې سره ضعیف دي په استدلال کولو کې ځکه چې نشته نص
فِيهِ عَلَى الْحَرْفِ فَإِنَّهُ يَحْتَمِلُ النَّسَبَ خَلًّا عَلَى الْمُحَلِّ أَوْ عَلَى أَلِهِ
په دې کې په جرباندې ځکه هغه احتمال لري د نصب د وجهې د حمل نه په محل باندې او یا په دې بناء چې دا
مَفْعُولٌ مَعَهُ أَوْ لِأَنَّهُ قَدْ يُحْتَمَلُ فِي الْمَطْلُوبِ مَا لَا يُحْتَمَلُ فِي الْمَطْلُوبِ
مفعول معه دي او یا ددې وجهې نه چې کله احتمال لري په معطوف کې دهغه څه چې احتمال نه لري په معطوف
عَلَيْهِ كَمَا فِي رَبِّ هَاةٍ وَ سَخَلَتْهَا حَيْثُ جَاَزَ هَذَا التَّكْرِيْبُ وَ لَمْ يَجْمَعْ رَبٌّ سَخَلَتْهَا بِإِذْخَالِ رَبِّ
عليه کې لکه په رب هاه و سخلتها کې په داسې شان چې جائز دي داترکیب اونه دي جائز رب سخلتها په داخلولورب
عَلَى سَخَلَتْهَا بِدُونِ الْعَطْفِ وَالْتِيْبِ بِتَمَامِهِ:
په سخلتها باندې په غیرد عطف نه اوبیت پوره داسې دي:

أَلَوَاهِبِ الْيَاكَةِ الْهَجَانِ وَ عَبْدَهَا	عُودًا يُكْرَى خَلْفَهَا أَطْفَالَهَا
دده پسي وروستوي نوي پیدا شوي ماشوما	دده پسي وروستوي نوي پیدا شوي ماشوما

أَنْ مَمْدُوحُهُ الْوَاهِبُ الْيَاكَةِ الْهَجَانِ أَيْ الْيَبِيْضِ مِنَ النَّوَى يَسْتَوِي فِيهِ الْجَنُّعُ وَالْوَاوِدُ وَالْهَجَانُ
یعنې ممدوح د شاعر بخښونکي دسلواو ښانو یعنې د سپینو او ښانو چې برابر دي په دې کې جمع او واحد او هجان
صِفَةً لِلْيَاكَةِ أَوْ يَدَّنْ عَنْهَا أَوْ مِنْ قِبَلِ الثَّلَاثَةِ الْأَكْوَابِ كَمَا هُوَ مَذْهَبُ الْكُوفِيَّةِ وَ عَبْدَهَا
صفت دي د مائة دپاره او یا بدل دي ددې نه او یا د قبیلې د الثلاثة الاثواب نه دي لکه دامذهب د کوفیانو دي وعبدها
أَنْ رَاجِعَتِهَا تَشْبِيْهًا لَهُ بِالْعَبْدِ لِقِيَامِهِ بِحَقِّ خِدْمَتِهَا أَوْ عِبْدَهَا حَقِيْقَةً
یعنې راعبهاد تشبیه دراعی ده دعبد سره دوجهې د اودریدو نه په حق د خدمت دده کې او یا عبد دي حقیقتا په
بِإِخْلَاقِهِ لِأَنَّهُ مَلَايَسَةٌ عُودًا بِالذَّالِ الْمُعْجَمَةِ جُنْعٌ عَائِلٌ أَيْ خِدْمَتَاتِ النَّتَائِجِ خَالٍ مِنَ الْيَاكَةِ
اضافت ددې سره دادنی ملایست نه عودا په ذال معجمه سره جمع دعائذه یعنې نومولود داحال دي دالاکه نه
يُزَجِّي بِالرَّاءِ الْمُعْجَمَةِ وَالْجِيمِ عَلَى صِيْغَةِ الْمُغْلُوبِ الْمَذْكُورِ أَيْ يَسُوْقُ وَقَالَهُ هَمِيْزُ الْعَبْدِ وَأَطْفَالَهَا
یزجي په زاء معجمه سره اوجیم په صیغې دمعلوم مذکر سره یعنې نخلي اوافعال دده ضمیرد عبدي او اطفالها

مَنْصُوبٌ عَلَى الْمَفْعُولِ أَوْ عَلَى صِيغَةِ الْمَجْهُولِ الْمَوْثِقِ وَاتْلُوهَا مَرْفُوعٌ عَلَى أَنَّه مَفْعُولٌ مَا لَمْ يُسَمَّ

منسوب دي بنابر مفعولیت او یا په صیغې دمجهول مؤنث او اطلاقالها مرفوع دي بڼا په دې چې دامفعول مالهم یسم

فَاعِلُهُ وَحَقِيقَةُ الْأَمْرِ لَا تُنْكَرُ إِلَّا بَعْدَ مَعْرِفَةِ حَرْفِ الزَّوْنِ مِنَ الْقَصِيدَةِ.

فاعله دي او حقیقت د امر نه ځکاره کيږي مگر پس دمعرفت د حرکت د حرف روي د قصیدې.

خلاصه دهن: لکه څنه چې مخکې تیر شو چې صاحب دکافیې په دې عبارت کې هم دامام،

فراء باقي دلیونه ذکر کوي اودهغې جوابوه ورکوي چې دهغې تفصیل په شرح کې را روان دي

نودلته هم دامام فراء رحمه الله دلیل بیانوي او بیا صاحب دکافیې دهغه دلیل جواب

ورکوي

اغراض دجامي: واما لما وقع: په دې عبارت کې شارح دامام فراء رحمه الله ددوهم دلیل

بیان کوي

دویم دلیل دامام فراء رحمه الله: امام فراء رحمه الله داعشي شاعر دشعر نه استدلال

کوي او محل داستشهاد دشعر داجمله ده چې الواهب الباء الهجان وعبدها.

طریقه داستدلال: په وعبدها کې واو عاطفه دي اود عبدها عطف په الباء باندې دي نو په

ذریعه دعطف عبارت داسې جوړيږي چې الواهب عبدها اودابعینه د الضارب زید په شان دي ځکه

چې مضاف معرف باللام دي اومضاف الیه هم معرفه ده نو لکه څنگه چې دالواهب عبدها

ترکیب جائز دي ځکه چې دادیو فصیح اوبلیغ شاعر کلام دي همدارنگې الضارب زید هم جائز

کیدل په کار دي.

فاجاب المصنف: په دې عبارت کې غرض دشارح صاحب دکافیې دامام فراء ددویم دلیل جواب

نقل کوي اوددې وضاحت اوتشریح کوي دجواب تشریح داده چې دشاعر داقول ضعیف دي په

دې کې دفصاحت په اعتبار سره دومره قوت نشته دي چې ددې نه استدلال وکړي شي اووجه

داده چې په الواهب عبدها کې اضافت لفظیه دي اواضافت لفظیه دتخفیف فائده ورکوي اوهغه

نه حاصلیږي ځکه چې دالواهب تنوین سقوط دالف لام دوجې نه دي داضافت دوجې نه، نه دي

مثال لکه په الضارب زید کې اضافت لفظیه دي اوداضافت لفظی نه فائده دتخفیف نه

حاصلیږي نو دا جائز نه دي همدارنگې الواهب عبدها ترکیب هم جائز نه دي.

ولا یخفی: په دې عبارت کې شارح ذکر شوي جواب په تقرير باندې اعتراض کوي:

اعتراض: په دې جواب کې مصادرة على المطلوب يعنى د دور بوي دي ځکه چې مطلوب او مدعى يعنى الضارب زيد د امتناع ثبوت دليل خصم يعنى الواهب عبدها په ابطال باندې موقوف دي اوييا دوباره د دليل خصم ابطال موقوف شوي دي د مطلوب په اثبات باندې يعنى الف موقوف دي په ب باندې اوييا ب موقوف دي په الف باندې دې ته دور او مصادرة على المطلوب وايي

فائده: مصادرة المطلوب په اصطلاح د مناظره کې دې ته وايي چې دعوى لره د دليل جز جوړ کړي شي يا په نورو لفظونو کې نتيجه لره د قياس جز جوړ کړي شي او ددې څلور (۴) قسمونه دي: (۱) مطلوب او دعوى (نتيجه) بعينه دليل وي. (۲) مطلوب مدعى (نتيجه) د دليل جزء وي. (۳) په مطلوب او دعوى (نتيجه) باندې دليل موقوف وي. (۴) په دعوى او مطلوب (نتيجه) باندې د دليل جزء موقوف وي.

اودلته مصادرة على المطلوب داسې دي چې اثبات مطلوب يعنى الضارب زيد امتناع د مخالف دليل په الواهب عبدها په ابطال باندې موقوف دي بيا مصنف رحمه الله د مخالف دليل الواهب عبدها په ابطال سره دخپل مطلوب اثبات باندې موقوف کړي دي چې د الواهب عبدها تركيب ځکه ضعيف او باطل دي چې داد الضارب زيد په شان دي.

سوال: سائل سوال کوي چې مصنف رحمه الله شوب مصادرة على المطلوب وويل مصادرة على المطلوب يې ولې ونه ويل د شوب زياتي په اضافت کې څه حکمت دي؟

جواب: ددې سوال جواب دادې چې د مصادرة على المطلوب څلور (۴) قسمونه دي اودلته ددې څلور نه يو صورت هم نشته دي نه خومطلوب بعينه دليل دي ، اونه مطلوب د دليل جزء دي ، اونه په مطلوب باندې دليل موقوف دي ، اونه په مطلوب باندې د دليل جزء موقوف دي بلکه دلته مطلوب لره دهغه دليل د ابطال دليل جوړ کړي شو چې په کوم دليل سره خصم د مطلوب نقيض يعنى ددې په شان د تركيب جواز ، لره ثابت کړي دي او په دې کې حقيقه مصادرة على المطلوب خو نه دي البته د مصادرة على المطلوب شائبه موجود ده ځکه چې د مطلوب اثبات موقوف دي په هغه دليل د ابطال باندې کوم چې د مطلوب نقيض لره ثابتوي اودلته مطلوب لره دهغه دليل د ابطال دليل جوړ کړي شوي دي چې دکوم دليل سره خصم د مطلوب نقيض ثابت

کړي دي نو دا عين مصادرة نه دي بلکه په دې کې دمصادرة على المطلوب شبه او شائبه ده ددې وجې نه شارح هوب مصادرة على المطلوب ويلي دي بعينه مصادرة على المطلوب يې نه دي ويلي .

الله : دا عبارت دمذکوره جواب په تقرير باندې مبني دي په دې باندې چې دضعف فاعل قول دي اوس الله سره د ذکر شوي جواب ددويم تقرير بيان دي دا تقرير مبني دي په دې باندې چې دضعف فاعل استدلال دي چې دهغې حاصل دادې چې په دې قول سره دفراء نحوي استدلال ضعيف دي بيا شارح ددې استدلال دضعف دوه (۲) وجهې بيان کړي دي :

اوله وجه دضعف : اذلا ن : په دې عبارت کې شارح دضعف داوولې وجهې بيان کوي چې دا استدلال به هله قوي وي چې کله په عبدها باندې جر متعين اومتيقن وي حالانکه دهعبداجر يقيني اومنصوص نه دي بلکه په دې کې د نصب هم احتمال دي دنصب دوه (۲) وجهې دي :

(۱) : ددې وجې نه منصوب دي چې دا المآة په محل باندې محمول دي او المآة محلاً منصوب دي په دې اعتبار سره چې دالواهب مفعول به دي . (۲) : واو په معنى د مع دي او عبدها منصوب دي بناء بر مفعول معه .

دوهمه وجه دضعف : اولانه : په دې عبارت کې دضعف ددويمې وجهې بيان کوي چې کله يو څيز په معطوف عليه کې جائز وي اوپه معطوف کې جائز نه وي لکه رب هاء وسخلتها رب په ذريعه د عطف وسخلتها معرفه باندې داخل دي اودا جائز دي اود عطف نه په غير رب سخلتها ناجائز دي ځکه چې رب په نکره داخلېږي په معرفه نه داخلېږي ځکه چې رب دتقليل اوتکثير دپاره راځي او تقليل اوتکثير دا په نکره کې کيږي په معرفه کې خو تعين وي داسې کيږي شي چې الواهب وعبدها عطف سره جائز وي اود عطف نه په غير الواهب عبدها ناجائز وي .

والبيت بتمامه : په دې عبارت سره شارح مکمل شعر پيش کوي چې پوره مطلب واضح شي :

اَلْوَاهِبُ الْيَاكُوَ الْهَجَانِ وَ عَبْدَهَا	عُوْدًا يُرْجَى خَلَقَهَا اَنْفَعَالَهَا
بخښونکي دسلو سپنواوښانواو دمريانو	نځلي دده پښي وروستونوي پيدا شوي بچي

اي بالبيت : په دې عبارت سره شارح دغير مشهور تفسير په مشهور سره کړي چې الهجان سپينې اوڅې ته وايي .

اي ممدوحه : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور کول دي :

سوال: الواهب صيغه دصفت اسم فاعل او المآة قبل الاضافة ددې معمول مفعول به دي حالاتكه صيغه دصفت دعمل دپاره دشيرو ۲، امورو نه په يو باندې اعتماد ضروري دي اودلته يو هم موجود نه دي لهذا دا اضافت لفظيه نه شي كيدي چې اضافت لفظيه نه شونو يقيناً دا به اضافت معنويه وي ځكه چې اوس دخصم ددې نه استدلال كول اوضعف سره ددې جواب وركول به ټول باطل شي.

جواب: الواهب خبر دي د مبتدا محذوف چې ممدوحه دي اودا په دغې مبتدا محذوف باندې اعتماد كوي او عمل كوي لهذا عمل به صحيح وي او اضافت لفظيه به وي اود خصم استدلال په وضعف سره ددې جواب ټول به صحيح وي.

تقصير: ليكن مولانا وسيم گل بسولي رحمه الله دمولانا محمد عمر كابلې رحمه الله داسوال اوجواب رد كړي دي هغه وايي چې په الواهب باندې الف م موصونه دي واهب صيغه دصفت په دغې باندې اعتماد كوي او عمل كوي ددې وجې نه په ممدوحه سره شارح دجامي غرض او مقصد هغه نه دي كوم چې علامه كابلې رحمه الله ذكر كړي دي بلكه غرض اومقصد دهغه سوال مقدر جواب وركول دي چې الواهب ددوه ۲، حالونه خالي نه دي: (۱) يا به مبتدا وي ، ۲، اويا به خبر وي ، كه مبتدا وي نو خبر چيرته دي كه خبر وي نو مبتدا چيرته ده نو شارح جامي رحمه الله ممدوحه لفظ مقدر كړو اوجواب يې وركړو چې الواهب خبر دي د مبتدا محذوف چې ممدوحه دي.

يستوي: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب وركول دي

سوال: المآة مونث او الهجان مذكر دي همدارنگې المآة جمع معنوي او الهجان مفرد دي ددې وجې نه الهجان دالمآة صفت جوړول صحيح نه دي تذكراً او تانيثاً افراداً وجمعاً ددوي په مينځ كې مطابقت نشته دي همدارنگې د الهجان تفسير په البيض سره كول هم صحيح نه دي ځكه چې الهجان مفرد او البيض جمع ده

جواب: الهجان په واحد اوجمع دواړو كې برابر استعماليري دلته دجمع په حيثيت استعماليري نو دالهجان تفسير په البيض سره كول صحيح دي اوجمع دجماعة په تاويل كې ده اوجماعه مؤنث دي لهذا الهجان دالمآة صفت جوړول هم صحيح شو

الهجان صفة: په دې عبارت کې شارح د الهجان د ترکیب بیان کوي چې ددې په ترکیب کې دې ۳، احتمالات دي ۱، داد المائة صفت دي ۲، داد المائة نه بدل دي ۳، داد الثلاثة الاثواب قبيلي څخه دي یعنې اسم عدد خپل معدود طرف ته مضاف دي لکه څنگه چې داد کوفیه مذهب دي

ای راعیها: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ور کول دي

سوال: د عبد هاضمیر المائة الهجان طرف ته راجع دي او عبد دې طرف ته مضاف دي معنی یې داشي چې دهغه سلو ۱۰۰، اوبنو غلام دامعنی صحیح نه ده ځکه چې د عبد معنی مملوک ده او المائة الهجان دپاره مملوکیت نه شي کیدي ځکه چې دا غیر ذوي العقول دي.

جواب: شارح ددې دوه ۲، جوابات ورکړي دي

جواب (۱): په راعیها سره اول جواب ورکوي چې دلته د عبد حقیقي معنی مراد نه ده بلکې مجازي معنی مراد ده چې د عبد مجازي معنی راعي ده په دواړو کې مناسبت او علاقه داده چې لکه څنگه چې عبد دخپل مولی خدمت دپاره هر وخت مستعد اوتیار اوسیري نو همدارنگه راعي هم دخارو و خدمت دپاره هر وخت مستعد اوتیار اوسیري

جواب (۲): او عبد ها: په دې عبارت سره شارح دویم جواب ورکوي چې عبد په خپله حقیق معنی کې دي او د عبد اضافت ضمیر د مائة طرف ته دادنی ملاست او مناسبت دوجې نه ده هغه ادنی ملاست دادې چې مولی غلام لره دخارو خدمت دپاره اخستي دي نو گویا دهغه خارو غلام شو

عوذا: په دې عبارت سره شارح د عودا لغوي تحقیق بیانوي چې عودا په ذال سره دعائد جمع ده

حدیثات النتائج: په دې عبارت سره شارح د معنی بیان کوي چې حدیثات النتائج په معنی نو پیدا شو بچو والا

حال من المائة: په دې عبارت سره شارح ترکیب بیانوي چې دا حال دي د المائة نه یزجي: په دې عبارت سره شارح تحقیق سیغوي . ترکیبي او معنوي بیانوي په اعتبار د صیغو سره په دې کې دوه ۲، احتمال دي ۱، واحد مذکر غائب د باب د افعال نه په معنی دیسه دي او ددې فاعل ضمیر مستتر دي چې ددې مرجع عبد دي او اطفالها منصوب ده بناء بر مفعول.

بہ : ۲. داصیغہ و واحد مؤنث غائب فعل مضارع مجهول دباب دتفعیل نہ او اطفالہا دامرفوع
دی بنا۔ بر نائب دی

وحقیقۃ الامر : پہ دی عبارت سرہ غرض د شارح دیو سوال مقدر جواب ور کول دی
سوال : سائل سوال کوی چہ پہ او علی صیغۃ المجهول کہی او دتردد او تشکیک دبارہ دی نو
دصیغہ دترجی حالت مشکوک شو پہ قطعی اویقینی طور سرہ معلوم نہ شو چہ دام معلوم
صیغہ : یاد مجهول

جواب : شارح پہ وحقیقۃ الامر سرہ ددی جواب ور کوی چہ ددی حقیقت دحرف روی یعنی د
قصیدی آخری اشعار دحرف حرکت دلیدو نہ منکشف او ظاہریری کہ باقی اشعارو کہ پہ
آخری حرف باندی نصب وی نو اطفالہا بہ منصوب وی او یزجی بہ دم معلوم صیغہ وی او کہ
آخری حرف مرفوع وی نو یزجی بہ مجهول وی او اطفالہا بہ مرفوع وی بن۔ بر نائب فاعل

دامام فراء رحمہ اللہ دویم دلیل او دھنی جواب :

وَ إِمَّا لَأَنَّهُ قَاسَهُ عَلَى الضَّارِبِ الرَّجُلِ وَ الضَّارِبُ كَقُلُوبِ الْمُنْصَنَّفِ عَنْهُ يَقُولُ
او یاد دی وجہ نہ چہ فراء قیاس کری پہ الضارب الرجل و الضارب باندی نو جواب ور کری و مصنف ددی نہ یہ دی قول
وَ إِنَّمَا جَاءَ الضَّارِبُ الرَّجُلُ يَغْنِي كَأَنَّ الْقِيَّاسَ عَدَمَ جَوَازِهِ لِإِنْتِفَاءِ التَّخْفِيفِ بِزَوَالِ التَّنْوِينِ
سرہ چہ پہ تحقیق سرہ جائز دی الضارب الرجل یعنی و قیاس عدم جواز دوجی داشتف۔ دتخفیف نہ پہ زوال تنوین
بِاللَّامِ لِكُنْهَ جَاءَ حَذَلًا عَلَى الْوَجْهِ الْمُخْتَارِ فِي الْحَسَنِ الْوَجْهِ وَ هُوَ جَزُ الْوَجْهِ بِالْإِضَافَةِ
باللام سرہ لکن جائز کری دی دوجی حمل کولونہ پہ غورہ وجہ پہ الحسن الوجہ کی او ہعہ جرد وجہ دی پہ اسافت
وَ فِيهِ وَجْهَانِ آخَرَانِ رَفَعَهُ عَلَى الْفَاعِلِيَّةِ وَ نَضَبَهُ عَلَى التَّثْنِيَةِ بِالْمَفْعُولِ وَ
سرہ او یہ دی کہ دوجہ وجہی دی نوری بود رفع دد بنا بر فاعلیت او بل نصب دی دوجی دتثنیہ نہ دمفعول سرہ او
وَجْهِ الْخَبْلِ اشْتِرَاكِهِمَا فِي كَوْنِ الْمَضَافِ صِفَةً وَالْمُضَافِ إِلَيْهِ جَنْسًا مَعْرُفَتَيْنِ بِاللَّامِ وَ هَذَا الْإِشْتِرَاكُ مَفْقُودٌ
وجہ حمل اشتراک ددوارودی پہ کیدو دمضاف کہ صفت اومضاف الیہ جنس معرفہ باللام اودا اشتراک مفقود
بَيْنَ الضَّارِبِ وَ زَيْدٍ وَ الْحَسَنِ الْوَجْهِ فَقِيَّاسُهُ عَلَيْهِ قِيَّاسُ مَعَ الْفَارِقِ
دی پہ مینخ د الضارب زید و الحسن الوجہ کی نو قیاس ددی پہ الضارب زید باندی قیاس مع الفارق دی

خلاصہ دہتن : پہ دی عبارت کہی دامام فراء رحمہ اللہ دریم دلیل بیانوی چہ دی لردہ صاحب
د کافیہ ذکر کوی اوددی جواب ور کوی چہ ددی مکمل تفصیل پہ اغراض جامی کہی لاندی

وکوری

اغراض دجامي : وامالانه قاسه : په دې عبارت سره شارح دامام فراء رحمه الله دریم دلیل

بیانوي

دریم دلیل : امام فراء نحوي رحمه الله الضارب زید په الضارب الرجل باندې قیاس کړي دي چې الضارب الرجل باندې په دواړو کې علت مشترکه دادې چې په دې کې د اضافت لفظیه دوجې نه تخفیف فی اللفظ نه حاصلېږي ځکه چې په الضارب الرجل د الضارب تنوین سقوط د الف لاء دوجې نه شوي دي د اضافت دوجې نه ، نه دي او الضارب الرجل بالاتفاق جائز دي لهذا د الضارب زید ترکیب هم جائز کیدل په کار وو .

فاجاب : په دې عبارت کې شارح دامام فراء ددریم دلیل جواب په تفصیل سره بیانوي چې ددې اصل دادې چې د قیاس تقاضا دغه وه چې د الضارب الرجل ترکیب جائز نه دي ځکه چې په دې کې اضافت لفظیه د تخفیف فائده نه ورکوي ځکه چې د تنوین زوال اوسقوط د الف دوجې نه شوي دي نه د اضافت دوجې نه لیکن دې لره الحسن الوجه په وجه مختار باندې محمول شو اوجائز کړي شو .

وهو جر الوجه بالاضافة : په دې عبارت کې شارح په الحسن الوجه کې غوره وجه د الوجه د اضافت دوجې نه مجرور کیدل دي چې په الحسن الوجه کې غوره وجه د الوجه اضافت دوجې نه مجرور کیدل دي جر ځکه مختار دي چې په الوجه باندې رفع اونصب مخدوش او قبیح دي چې الحسن الوجه جمله ده اوصفت دي دزید اصل جمله ده جاء فی زید الحسن الوجه نو د مرفوع کیدو په صورت کې په دې کې به ضمیر نه وي کوم چې موصوف زید طرف ته راجع دي حالانکه په جمله صفیه کې ضمیر کیدل ضروري دي نصب ځکه مخدوش دي چې ددې تشبه بالمفعول دوجې نه دي او جر بالاصالة دي ځکه چې جر مختار دي

وفیه وجهان آخران : په دې عبارت سره شارح په الحسن الوجه کې د دوه (۲) وجهو بیان کوي کومې چې غیر مختارې دي ^۱ ددې رفع بنا - بر فاعلیت باندې (۲) نصب دمفعول سره د مشبهت دوجې نه

الوجه دمفعول به سره ددې وجې نه مشابه ده چې الوجه په اصل کې په منزله دتمیز ده یعنی

الحسن الوجه په منزله د حسن وجهاً دي او تميز د مفعول په شان منصوب وي او الوجه مشابه بالمفعول دي يعينه مفعول نه شي جوړېدي ځكه چې الحسن لازمي دي دمفعول تقاضا نه كوي. وجه الحثل: په دې عبارت سره شارح الضارب الرجل لره الحسن الوجه په غوره وجه باندې د محمول كېدو وجه بيانوي چې دا دواړه تركيبنه په دوه (۲)، امرونو كې مشترك دي (۱)، په دواړو كې مضاف صيغه دصفت ده چې معرف باللام دي (۲)، په دواړو كې مضاف اليه جنس معرف باللام دي ددې وجهي نه الضارب الرجل لره په الحسن الوجه باندې قياس كړي او جائز كړي دي ليكن دا اشتراك الضارب زهد او الحسن الوجه كې مفقود وو لهذا الضارب زهد لره په الضارب الرجل باندې قياس كول قياس مع الفارق دي.

د امام فراء رحمه الله دريم دليل او دهغې جواب:

وَالضَّارِبُ كَيَعْنِي إِنَّمَا جَاَزَ الضَّارِبُكَ مَعَ أَنَّ الْقِيَّاسَ عَدَمُ جَوَازِهِ إِنَّمَا عَرَفْتُ وَ
او الضاربك يعنې جائز شو الضاربك سره ددې چې قياس عدم جواز دي دوجې دهغه څه نه چې تاپېژندلې دي او
كَذَا شِبْهُهُ وَ هُوَ الضَّارِبُ وَ الضَّارِبُ وَ غَوِيهَاتُ فَيَمْنُ قَالَ أَنِّي فِي قَوْلِي مَن
همدارنگې مشابه ددې او هغه الضارب او الضاربه او غير ددې نه دي په هغه څه كې چې ووايي يعنې په قول دهغه
قَالَ يَعْنِي سِبْوَئِهِ وَ أَتْبَاعَهُ أَنَّهُ أَنِّي الضَّارِبُ فِي الضَّارِبِكَ مَضَافٌ دُونَ مَن
چاكي چې ويلي دي يعنې سبويه او اتباع دده چې دا يعنې الضارب په الضاربك كې مضاف دي نه قول دهغه چا
قَالَ أَنَّهُ غَوِيٌّ مَضَافٍ وَ الْكَافُ مَنصُوبٌ عَلَى الْمَفْعُولِيَّةِ وَ التَّنْوِينُ مَحذُوفٌ لِاتِّصَالِ
چې ووايي چې دا غير مضاف دي او كاف منصوب المحل دي بنا بر مفعوليت او تنوين محذوف دي درجې داتصال د
الضَّارِبِ لَا لِلْإِضَافَةِ فَإِنَّهُ لَا يَخْتِاجُ جَوَازِهِ إِلَى حُلِّ حَلٍّ أَنِّي
ضمير نه داضافت دوجې نه ځكه چې محتاج نه دي جواز ددې په يوچا دحمل كولو دوجې دحمل كولو نه يعنې د
لِخَبْرِيَّةٍ عَلَى ضَارِبِكَ فَاتَّحَدَ قَاعِلُ الْمَفْعُولِ لَهُ وَ الْفِعْلُ الْمُعْتَلِ بِهِ أَغْنَى جَاَزَ وَ بَيَّأَهُ
حمل كولو ددې نه په ضاربك باندې نويو شواغل دمفعول له اود فعل معلل به چې هغه جاز دي او بيان ددې دادې
أَلَهُمْ إِذَا وَصَلُوا أَشْيَاءَ الْفَاعِلِينَ وَ الْمَفْعُولِينَ مُجَرَّدَةً عَنِ اللَّامِ بِمَفْعُولَاتِهَا وَ كَانَتْ مُضَمَّةً - مُتَّصِلَاتٍ
چې دوي كلمه موصول كې اسماء افعال او اسماء مفعول چې مجرد دي دلام نه په مفعولاتو سره او و مضمورات متصل
الْتَزَمُوا الْإِضَافَةَ وَ لَمْ يَتَلَفُزُوا إِلَى تَحْقِيقِ تَخْفِيفٍ فَقَالُوا ضَارِبُكَ وَ إِنْ لَمْ يُحْصَلِ التَّخْفِيفُ
نلزوم يې كړواضافت اونظريې و نه كړو تحققت د تخفيف ته نووي ويل ضاربك اكر كه نه حاصلېږي تخفيف نه

بِإِلْإِضَافَةٍ بَلْ يَنْفَسُ إِتْصَالِ الضَّمِيرِ ثُمَّ لَنَا لَمْ يَخْتَلِئُوا التَّخْفِيفِ فِي ضَارِبِكَ وَ حَوَزُوهُ بِدَوْنِهِ
 اصافته سره بلکې په نفس اتصال ضمير سره د بيا هر کله چې نه و معتبر تخفيف په ضارب کې او جانزي کې ورو په غير
 حَمَلُوا الضَّارِبَ عَلَيْهِ لِأَنَّهُمَا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ حَيْثُ كَانَ كُلُّ مِنْهُمَا إِسْمَ فَاعِلٍ
 ددې نه رحل يې کړو الضارب کې به دې باندې خکه چې دا دواړه ديوياب نه دي خکه چې هريو ددې نه اسم فاعل
 مُضَافًا إِلَى مُضْمَرٍ مُتَّصِلٍ مَخْذُوفًا ثَنَوْنُهُ قَبْلَ الْإِضَافَةِ لَا لِلْإِضَافَةِ وَ لَمْ يَخْمَلُوا الضَّارِبَ زَيْدٌ
 مضاف مضمير متصل ته چې محذوف دي تنوين ددې مخکې اضافت نه اونه يې دي حمل کړي الضارب زېده
 عَلَيْهِ لِأَنَّهُمَا لَيْسَا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَ الدَّلِيلُ عَلَى أَنَّ شَفُوطَ الثَّنَوْنِ فِي ضَارِبِكَ لِإِتْصَالِ
 دې باندې خکه چې دواړه نه دي ديوياب نه او دليل ددې سقوط تنوين دي په ضارب کې دوجې داتصال د
 الْكَافِ لَا لِلْإِضَافَةِ إِنَّهَا لَوْ سَقَطَتْ بِالْإِضَافَةِ لَكَانَ يُتَّبَعِي أَنْ يُتَصَوَّرَ ذَلِكَ أَوَّلًا عَلَى
 کاف نه. نه اضافت دوجې که چيرته ساقط شي اضافت دوجې نه نووي به مناسب چې متصور شي دا اول په
 وَجْهِ يَكُونُ الضَّمِيرُ مَنْصُوبًا بِالتَّغْوِيلَةِ ثُمَّ يُضَافُ وَ يُقَالُ ضَارِبُكَ كَمَا
 داسې وچې سره چې دي ضمير منصوب بنا بر مفعوليت او بيا مضاف شي او ويل شي ضارب لکه څنگه چې
 يُتَصَوَّرُ ضَارِبُ زَيْدًا ثُمَّ يُضَافُ وَ يُقَالُ ضَارِبُ زَيْدٍ وَ لَنْ يُتَصَوَّرَ ضَارِبُكَ فَعِلَةً
 متصور دي ضارب زيدا او بيا مضاف شوې وي او ويلې شوې وي ضارب زېداونه دي متصور ضارب ک نوم معلومه شوه
 أَكْثَرًا سَقَطَتْ لِإِتْصَالِ الْكَافِ لَا لِلْإِضَافَةِ وَ لِكُلِّ لِي أَنْ يُقُولَ لَمْ
 چې داساقط شوې دي دوجې داتصال دکاف نه. نه اضافت نه او جانزي د قائل دپاره چې ووايي دڅه وچې نه
 لَا يَحْزُرُ أَنْ يَكُونَ أَصْلُ ضَارِبِكَ ضَارِبُ إِيَّاكَ لِلْفَضْلِ بِالثَّنَوْنِ ثُمَّ لَنَا أَهْنَيْتَ حُلْدِي
 نه دي جانزي وي اصل دضارب کې ضارب اياک دپاره دفضل په تنوين سره او بيا هرکله چې اضافت وشو حذف د
 الثَّنَوْنِ وَ صَارَ الضَّمِيرُ الْمُتَّفَصِّلُ مُتَّصِلًا قَصَارَ ضَارِبِكَ وَ حَصَلَ التَّخْفِيفُ جِدًّا ثُمَّ حُبِلَ
 تنوين ته او وگرځيد ضمير متصل متصل نو وگرځيد ضارب کې او حاصل شوتخفيف په قطعي طور بيا يې حمل کړو
 الضَّارِبَ عَلَيْهِ لِأَنَّهُمَا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ حَيْثُ كَانَ كُلُّ مِنْهُمَا إِسْمَ فَاعِلٍ مُضَافًا
 الضارب کې به دې باندې خکه چې دواړه ديوياب نه دي په داسې شان چې ووهريو ددې دواړه اسم فاعل مضاف
 إِلَى مُضْمَرٍ مُتَّصِلٍ مِنْ غَيْرِ إِبْتِغَاءِ حُلْدٍ ثَنَوْنُهُمَا قَبْلَ الْإِضَافَةِ لَا لِلْإِضَافَةِ وَ لَمْ يَخْمَلُوا
 مضمير متصل ته په غير اعتبار حذف دتنوين ددواړو مخکې اضافت نه نه د اضافت نه اونه يې دي حمل کړي
 الضَّارِبَ زَيْدٌ عَلَيْهِ لِأَنَّهُمَا لَيْسَا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ
 الضارب زېده په دې باندې خکه چې دواړه ديوياب نه. نه دي

خلاصه دمتن: په دې عبارت کې دامام فراء رحمه الله څلورم دليل بيان کوي چې دې لره يې ذکر کړه اوصاحب دکافيې ددې جواب ورکوي چې ددې مکمل تفصيل لاندې په شرحه کې ذکر کيږي

څلورم دليل دامام فراء رحمه الله: امام فراء رحمه الله الضارب زيد په الضاربک باندې قياس کړي دي په دواړو کې علت مشترکه دادې چې په دې کې داضافت لفظيه نه تخفيف في اللفظ نه حاصلېږي ځکه چې الضاربک کې دتنوين سقوط دالف لام دوجې نه شوي دي داضافت د وجې نه ، نه دي اوکله چې الضاربک جائز دي نو الضارب زيد به هم جائز وي .

اغراض دجامي: الضاربک: په دې عبارت کې صاحب دکافيې دامام فراء رحمه الله د څلورم دليل جواب ورکوي يعنې شارح ددې جواب وضاحت کوي چې نحويان خو الضاربک کې داضافت قائل نه دي بلکه هغوي وايي چې په دې کې الف لام په معنى الدالذي اسم موصول دي او ضارب په معنى دضرب دي اوکاف ضمير منصوب متصل مفعول به دي اودضارب تنوين د حذف او سقوط دضمير دانصال دوجې نه دي داضافت دوجې نه ، نه دي ددې مذهب مطابق د الضاربک ترکيب دجواز دڅه حمل محتاج نه دي ځکه چې کله په الضاربک کې کوم چې دامام فراء مقيس عليه دي اضاقت نشته دي .

نو دامام فراء رحمه الله الضارب زيد په الضاربک باندې قياس کول به څنگه صحيح شي اوکه په الضاربک کې اضاقت ومنل شي لکه څنگه چې دامام سيبويه اود ددې د متبعينو مذهب دي نو په دې وخت کې هم امام فراء رحمه الله الضارب زيد په الضاربک باندې قياس کول صحيح نه دي ځکه چې دقياس دشرائطو نه يو شرط داهم دي چې مقيس عليه خلاف قياس نه وي اودلته مقيس عليه يعنې الضاربک خلاف قياس دي ځکه چې دقياس تقاضا داوه چې الضاربک ترکيب جائز نه وي ځکه چې په دې کې اضاقت لفظيه دي اوداضافت لفظيه فائده تخفيف في اللفظ نه حاصلېږي ځکه چې په دې کې تنوين دسقوط دالف لام دوجې نه دي داضافت دوجې نه ، نه دي ليکن نحويانو دې لره په ضاربک باندې محمول کړي اوخلاف قياس جائز يې گرځولي دي .

يعني انما جاز: په دې عبارت کې شارح دې خبرې طرف ته اشاره کوي چې دالضاربک عطف په الرجل باندې دي .

و کذا شبهہ بہ دہی عبارت ہے۔ شرح الشارح کہی جی دور، دلیل صرف یہ الضاربک سرحدی بہ دہی ملکہ ددی مسئلہ الضاربی الضاربہ وغیرہ ددی دلیلوں دہی کہی ہمہ صدقہ معرفت اللام ضمیر ظرف بہ مصداق دہی

و هو الضاربی بہ دہی عبارت کہی دہشہ مصداق بیوی جی دہشہ مصداق الضاربی او الضاربہ وغیرہ دہی

ای قال من قال یعنی سیبویہ: بہ دہی عبارت سرحدی شرح دہن مصداق متعین کوی جی دہن مصداق سیبویہ اود دہ متعین دہی

ای الضارب: بہ دہی عبارت کہی شرح دہشہ مرجع معین کوی جی دہشہ مرجع ضارب: کوم جی بہ الضاربک کہی واقع دہی

دون من قال: بہ دہی عبارت سرحدی شرح دہی بیوی جی دہشہ قول فیمین قال نہ معلومیری جی بہ دہی کہی بل مذہب ہم شہ دہی نو شرح رحمہ اللہ نور مذہب بیوی جی دہشہ مذہب: مخکی سیر شوی دہی

ای لحوالیہ: بہ دہی عبارت سرحدی شرح دہی سوال مقدر جواب ور کول دہی

سوال: حلاً مفعول لہ دہی دجاز از لام محذوف دہی حالیکہ دہمفعول لہ لام لہ دہشہ کیدو۔ شرائط کہی یو شرط دہی جی مفعول لہ اوفعل معلل بہ دہی و اوفعل عل بو وی اودہشہ دہی۔ بہ دہی خکہ جی دجاز فاعل ضاربک دہی اود حلاً فاعل مکلمہ دہی

جواب: دہشہ مصدر مبنی للمفعول حلاً دہمفعول بہ معنی کہی دہی اومحمول الضاربک: لہذا فعل معلل۔ اود مفعول لہ فاعل بو شو دہی لہ علامہ جائز۔ بہ فاعل فاعل المفعول والفعل المعلل عبارت سرحدی کہی دہی

و بیانہ: بہ دہی عبارت سرحدی شرح دہی سوال مقدر جواب ور کول دہی

سوال: دہمفعول اود دہمفعول غیبہ بہ متخ کہی بہ سبب ضروری: دہی اودہشہ مہ سبب۔ دہی حکم جی الضاربک معرفت اللام: ای او ضاربک محذوف عن اللام دہی سبب الضاربک لہ بہ ضاربک باندہی دہمفعول کول خنکہ دہشہ سو

جواب: بہ دہی کہی بہ سبب غائبہ مہ سبب۔ ای شی ہفہ دہی دہشہ دہی دہشہ دہی

چې کله اسم فاعل او اسم مفعول مجرد عن اللام وي اودا د ضمير متصل سره يوځاي شي نو هغوي دې طرف ته د اضافت التزام کوي او دې خبرې طرف ته نظر نه کوي چې په دې کې د اضافت د وجې نه تخفيف حاصل شوي دي يانه دي حاصل شوي بلکه په غير حصول د تخفيف نه هم هغوي دې لره جائز کوي پس د دې قاعدې مطابق کله چې هغوي ضارب لره د کاف ضمير سره يوځاي کول وغوښتل نو دې طرف ته د اضافت التزام يې وکړو او ضاربک يې وويلو اگر که د اضافت د وجې نه تخفيف حاصل نه شو ، نه په مضاف کې اونه په مضاف اليه کې بلکه په مضاف کې تخفيف د نفس اتصال د ضمير د وجې نه حاصل شوي دي نو کله چې نحويان د ضاربک ترکيب ته بلا اعتبار تخفيف جائز کړو نو د الضاربک اضافت هم په دې باندې قياس او محمول کړه او جائز يې کړه اگر چې په دې کې هم د اضافت د وجې نه تخفيف نه دي حاصل شوي او په الضاربک باندې يې ځکه محمول کړو ځکه چې دواړه د يو باب نه دي په دواړو کې مناسبت او موافقت تامه موجود دي ځکه چې دواړه د اسم فاعل صيغې دي او دواړه ضمير متصل طرف ته مضاف دي او په دواړو کې تنوين د اضافت نه مخکې د اتصال ضمير د وجې نه حذف شوي دي د اضافت د وجې نه ، نه دي حذف شوي .

ولم يحملوا الضارب زيد : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور کول دي : **سوال** : لکه څنگه چې الضاربک په ضارب باندې محمول کړي شوي دي د مناسبت د وجې نه همدغې الضارب زيد لره هم د ضاربک سره په دې اعتبار سره مناسبت دي چې دواړه د اسم فاعل صيغې دي نو دې لره يې ولې محمول نه کړو ؟

جواب : الضارب زيد اگر چې د اسم فاعل واقع کيدو په اعتبار سره د ضاربک سره مناسبت لري ليکن ضارب متصل طرف د مضاف کيدو په اعتبار سره مناسبت نه لري د دې وجې نه الضارب زيد لره په ضاربک باندې محمول کول او د دې اضافت لره يې جائز نه دي گرځولې .

والدليل : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور کول دي

سوال : ستا سره څه دليل دي چې په ضاربک کې د تنوين سقوط د اتصال ضمير د وجې نه شوي دي دا دافت نه سقوط د تنوين نه دي شوي اوزمونږ دعوی ده چې د تنوين سقوط د اضافت د وجې نه شوې دي

جواب : د دې دليل دادې چې د اضافت د وجې نه د تنوين سقوط هلته کيږي چيرته چې د

اصفت نه مخکې مضاف او مضاف نډه لرده جدا کلمه متصور شي او په مضاف باندې تنوين ولوستل شي بيا ددې اضافت مابعد طرف ته وکړي شي چې دکومې وجې نه تنوين ساقط شي نکه الضارب زید کې داضافت نه مخکې دواړو لره جدا کول ضارب زیداً لوستل متصور کيدې شي ضارب مرفوع او زیداً بناء بر مفعوليت منصوب دي ددې نه وروستو دضارب اضافت زید طرف ته وشو چې دهغې دوجې نه دضارب نه تنوين ساقط شو ليکن په ضاربک کې دا خبره نه شي متصور کيدې چې دواړه جدا شي اوضاربک ولوستل شي دضارب رفع اوک نصب سره بناء بر مفعوليت شي ځکه چې دکاف متصل انفصال ناممکن دي لهذا په ضاربک کې دتنوين سقوط داضافت دوجې نه ، نه دي شوي بلکه اتصال ضمير دوجې نه شوي دي .

ولقائل: په دې عبارت سره شارح په ذکر شوي دليل باندې اعتراض کوي چې کيدې شي چې د ضاربک رجل ضارب اياک وي ضمير مفضل سره بيا چې کله ضارب لره مضاف کړي شو اياک طرف ته نو داضافت دوجې نه دضاف نه تنوين ساقط شو اوضمير مفضل په متصل سره بدل شو نو په دې کې په اعلی درجه تخفيف حاصل شو . ځکه چې په مضاف او مضاف اليه دواړو کې تخفيف حاصل شوي دي په مضاف کې تنوين ساقط شو او په مضاف اليه کې ضمير منفصل متصل شو چې ددې سره اختصار وشو نو علی وجه الکمال تخفيف حاصل شو بيا الضاربک په دې باندې محمول کړي شو ځکه چې دواړه ديو باب نه دي او الضارب زید لره محمول نه کړي شو ځکه چې دواړه ديو باب نه ، نه دي

جواب: ددې اعتراض جواب شارح نه دي ورکړي ليکن ددې جواب دا کيدې شي چې که د ضاربک اصل ضارب اياک وي نو داداهل عربو نه به مسموع وي لکه څنگه چې الضارب زید متصور او مسموع دي حالانکه داهل عربو نه ضارب اياک مسموع نه دي نو ددې نه معلومه شوه چې ددې اصل ضارب اياک متصور نه دي ، همدارنگې مونږ دا نه منو چې ضاربک په اصل کې ضارب اياک وو ځکه چې ضمير متصل اصل ، اومنفصل خلاف اصل دي نو په دې کې عدول داصل نه خلاف اصل ته لارم راځي چې دا باطل دي .

دهاتن د عبارت يو بل وضاحت :

وَأَعْلَمُ أَنَّ حَمَلًا قَدْ لَزِمَ وَضَعُ الْوَاهِبِ الْبَائِثَةِ الْهَاجِانِ وَعَبْدَهَا وَقَوْلُهُ الضَّارِبُ الرَّجُلُ وَالضَّارِبُ

اوپوه شه چې حمل کړ ومونږ دا قول دمصنف وضعف الواهب البائثه الهجان وعبدها ودا قول الضارب الرجل او الضاربک

خَلَا عَلَى تَطْلُوبِهِمَا عَلَى الْجَوَابَةِ عَنْ إِسْتِدْلالاتِ الْقَوَامِ عَلَى جَوَابِ الضَّارِبِ زَيْدٍ عَنْ جَانِبِ
دوچې د حمل کولو نه په دواړو مثالونو باندې په جواباتو باندې د استدلال دود فرامه په جواز الضارب زید د طرف د
المُصْطَفِ عَلَى مَوَافَقَةِ بَعْضِ الشَّارِحِينَ وَلَكِنْ أَنْ تَجْعَلَ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهَا إِهَارَةً إِلَى مَسْأَلَةٍ عَلَى حَدِّهِ
مصنف نه په موافقت د بعضې شارحینو او جانزدی تاته چې نه وگرځوي هر یو ددې نه اشاره مسنلې جداته دوچې
مُنَاسِبَةً لِلْحُكْمِ بِامْتِنَاعِ الضَّارِبِ زَيْدٍ فَمَعْنَى قَوْلِهِ وَضَعَفَ الْوَاهِبُ الْمُهْجَانَ وَعَبْدُهَا أَنَّهُ ضَعَفَ
د مناسبت نه د حکم سره په امتناع الضارب زید نومعنی د قول د مصنف وضعف الواهب المائة الهجان وعبدها چې
عَطَفَ الْمَجْرُودَ عَنِ اللَّامِ عَلَى التَّحَلُّ بِوِ الْهَجَانِ إِلَيْهِ صِفَةً مُصَدَّرَةً بِاللَّامِ لِأَنَّهُ يَتَوَسَّطُ الْعَطْفِ
ضعیف دي عطف د مجرد عن اللام په محلی به مضاف الیه صفت مصدر باللام باندې ځکه په توسط د عطف
يَصِفُ بِمِثْلِ الضَّارِبِ زَيْدٍ كَمَا عَرَفْتَ وَإِنَّمَا لَمْ يَحْكَمْ عَلَيْهِ بِالْإِمْتِنَاعِ بَلْ بِالضَّعْفِ
سره گرځي په شان الضارب زید لکه څنگه چې تاویز پښندل او حکم نه شي کولی په دې باندې د امتناع بلکې د ضعف
لِأَنَّهُ قَدْ يُتَحَكَّلُ فِي الْمَعْطُوبِ مَا لَا يُتَحَكَّلُ فِي الْمَعْطُوبِ عَلَيْهِ
حکم لږولې شي ځکه چې کله حمل کولی شي په معطوف کې هغه څه چې نه شي حمل کولی به معطوف علیه کې
وَ جِيئَ بِمِثْلِ يَنْدَفِعُ مَا فِيهِ مِنْ تَوْهُمٍ هَائِلَةٍ الْمُضَادَّةَ عَلَى التَّظْلُوبِ عَلَى التَّقْدِيرِ الْأَوَّلِ
اوپه دې وخت کې دفع کبیري هغه چې دي په دې کې توهم دشائبې د مصادري علی المطلوب په اول تقدیر باندې
وَ إِزْجَأَ كُلٌّ مِنَ الصُّورَتَيْنِ الْأَخْرَجَتَيْنِ إِلَى مَسْأَلَةٍ قَاهِرَةٍ وَ يَتَحَسَّنُ الرَّدُّ عَلَى الْقَوَامِ فِي الْإِسْتِدْلَالِ
او د راجع کولو دهر یو د دواړو آخرني صورتونو ظاهر مسنلې ته او متضمن دي رد په فراء په استدلال باندې په
بِمَا.
دواړو مثالو کې

خلاصه دمتن : په دې ذکر شوي متن کې شارح د ماتن د عبارات وضعف الواهب المائة الهجان وعبدها ، او د الضارب الرجل او الضاریک ، په یوې بلي طریقي سره وضاحت کوي .

اغراض دجامي : واعلم انا حملنا : په دې عبارت کې شارح د جامي د مخکنی عبارت یو بل تقریر او وضاحت کوي د ماتن احوال : (۱) الواهب المائة الهجان وعبدها . او (۲) الضارب الرجل او الضاریک ، ددې احوالو خو یو تقریر او وضاحت مخکې تیر شوي دي اودا تقریر او وضاحت عام شارحین مثلاً علامه رضي وغيره د طریقي مطابق دي چې ددې نه مقصود د فراء نحوي د استدلالو جوابات ورکول دي لیکن ددې ټول عبارت یو بل تقریر او وضاحت هم کیدي شي چې هغې لره په دې عبارت کې شارح د واعلم په عنوان سره ذکر کوي داهم کیدي شي چې د

ماتن په عبارت کې دې درې ۳۰ مثالونو نه د هر یو نه یو مستقل او جدا مسئلې طرف ته اشاره وي کوم چې د الضارب زید د امتناع د حکم مناسب وي او هغه په الضارب زید په امتناع باندې دلالت کوي همدارنگې د اول قول ضعیف سره دې مسئلې طرف ته اشاره ده چې هغه اسم کوم چې مجرد عن اللام وي ددې عطف په داسې معرف باللام باندې ضعیف دي چې هغې طرف ته صیغه د صفت معرف باللام مضاف وي او ضعیف ددې وجې نه دي چې په واسطې د عطف دابه د الضارب زید په شان شي حالانکه د الضارب زید ترکیب ناجائز دي نو د مستقل مسئله الضارب زید ترکیب په امتناع باندې دلالت کوي.

وانما لم يحکم: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: کله چې د الضارب زید ترکیب ممتنع دي نو الواهب المائة الهجان وعبدها ترکیب هم ممتنع کیدل په کار وو دې لره ضعیف ولې ګرځولې دي؟

جواب: کله ناکله په معطوف کې هغه څه جائز وي کوم چې په معطوف علیه کې جائز نه وي چې دهغې څه تفصیل مخکې تیر شوي دي ددې وجې نه یې د ضعف حکم لږولې دي او د امتناع حکم یې نه دي لږولې.

وحینئذ: په دې عبارت سره شارح دا واضحه کوي چې د کله دمصنف قول وضعف الواهب المائة الهجان وعبدها لره مستقل مسئله وګرځولې شي نو په دې باندې مصادرة على المطلوب شائبې والا اشکال به هم دفع شي کوم چې په اول تقدیر باندې واردیدو.

وارجاع كل من الصورتين: په دې عبارت کې شارح دایبانوي چې دویم او دریم صورت لره مستقل مسئله طرف ته راجع کول ظاهر او واضح دي دې لره د بیان کیدو ضرورت نشته دي لیکن ددې اوسني زمانې د طالبانو دپاره واضح نه دي ددې وجې نه ددې لږ مختصر شان وضاحت کیږي.

دوه قول سره دې مسئلې طرف ته اشاره ده چې صفت معرف باللام داضافت جنس معرف باللام طرف له: الوجه په غوره وجه باندې محمول کول. جائز دي اګر چې داضافت دوجې نه تخفیف حاصل نه وي.

دریم قول سره دې مسئلې طرف ته اشاره ده چې د صفت معرف باللام اضاافت ضمیر طرف ته جائز دي په دې صفت باندې محمول کول کوم چې مجرد - الاء وي اوضمیر طرف ته مضاف

وي اګر چې داضافت دوجې نه تخفیف حاصل نه وي

ويتضمن: ددې دوه ۲. مسئلو سره دفراء داستدلال رد به هم وشي هغه داسې چې کله په الضارب الرجل او الضاریک کې داضافت جواز په غیر باندې دمحمول کیدو دوجې نه شوي دي نو دا عاجز خو په خپله دغیر محتاج اودغیر نه سوال کوونکي شو نو ددې نه استدلال کول الضارب زید په جواز باندې داستعاره من المستعير وسوال من الفقير يعني فقير نه سوال کول دقبيلې نه به شي کوم چې مناسب نه دي

د صفت موصوف او د موصوف صفت طرف ته داضافت بیان :

وَلَا يُضَافُ مَوْصُوفٌ إِلَى صِفَتِهِ مَعَ بَقَاءِ مَعْنَى الْمُضَافِ بِالتَّوَكُّيْبِ الْوُضْعِيِّ بِحَالِهِ
اونه شي مضاف کولې موصوف صفت طرف ته سره دبقاء دمعنی چې مستفادده دترکیب وصفې نه په خپل حال
لِأَنَّ لِكُلِّ مِنَ هَاتَيْنِ التَّوَكُّيْبِ الْوُضْعِيِّ وَ الْإِضَافِي مَعْنَى آخَرَ لَا يَقُومُ أَحَدُهُمَا مَقَارَ
باندې ځکه دهر یو ددواړو هیئتو دترکیب وصفې اواضافي بله معنی ده چې نه قانیمېري یو ددې دواړو نه په ځای
الآخَرِ وَ لِهُذَا الْمَعْنَى يَعْزِيهِ لَا تُضَادُّ صِفَةً إِلَى مَوْصُوفٍ فَلَا يُقَالُ مَسْجِدُ الْجَامِعِ
دبل باندې اوددې وجې نه معنی عیسې نه شي ضفاف کیدي دصفت موصوف طرف ته نونه شي ویلې مسجد الجامع
يُسَمَّنَى الْمَسْجِدُ الْجَامِعُ وَجَزْدٌ قَطِيفَةٌ بِمَعْنَى قَطِيفَةٍ جَزْدٌ خَلَا قَالُوكُنُوفِيَّةٌ فَإِنَّ مَسْجِدَ الْجَامِعِ عِنْدَهُمْ
په معنی د المسجد الجامع اوجرد قטיפه په معنی د قטיפه جرد خلافت ثابت دي کوفیا نولړه ځکه مسجد الجامع ددوي
يُسَمَّنَى الْمَسْجِدُ الْجَامِعُ وَجَزْدٌ قَطِيفَةٌ بِمَعْنَى قَطِيفَةٍ جَزْدٌ مِنْ غَيْرِ قَرْقِي.
په نزد په معنی د المسجد الجامع دي اوجرد قטיפه په معنی د قטיפه جرد دي په غیر دڅه فرق نه

خلاصه دمتن : صاحب د کافيې په دې عبارت کې دوه ۲، قاعدې بیانوي : موصوف ددې

صفت طرف ته نه شي مضاف کیدي ۲، اود صفت اضافت هم موصوف طرف ته نه شي کیدي

(۱) ددې یوه وجه خو علامه جامی رحمه الله ذکر کوي .

(۲) دوهمه وجه داده چې د موصوف اضافت صف ته په دې صورت کې اجتماع دضدینو لازم

راخي ځکه چې صف په اعراب کې : موصوف تابع وي اومضاف الیه همیشه مجرور وي نو یر څیز په یو وخت کې مرفوع اومجرور کیدل لازم راخي اودا حائز نه دي

(۳) دریمه وجه داده چې عدم جواز داده چې موصوف اخص من الصفه اویا مساوي الصفه وي او

مضاف عام وي دمضاف الیه نه یا صائین وي نو یو څر په یو وخت کې احتیاج نه لري

اومساوي اومبائن کیدل لازم راځي داهم اجتماع ددندینو لازم راځي

اغراض دجامي: مع بقاء: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب وړ کول دي.

سوال: په دې کې څه حرج دي چې موصوف دخپل صفت طرف ته مضاف کړي شي په دې حیثیت سره چې معنی وصفي معنی اضافي طرف ته منتقل کړي شي کله چې ترکیب وصفي ختم شي نو ددې په ځای به ترکیب اضافي راشي نو ددې په جواز کې څه اشکال نه پاتې کیږي

جواب: موصوف دصفت طرف ته اضافت علی الاطلاق ممتنع نه دي بلکه هغه وخت ممتنع دي چې په وخت داضافت کې معنی وصفي اوترکیب وصفي په خپل حال باقي پاتې کیدل معنی اضافي طرف ته منتقل نه وي.

لان لکل: په دې عبارت سره شارح د ذکر شوي قاعدې وجه بیانوي چې دهیئت ترکیب وصفي معنی بله ده او دهیئت ترکیب اضافي معنی بله ده دهر یو معنی جدا جدا اویوه معنی دېلې نه مختلف ده اوددې نه څوک دبل قائم مقام نه شي کیدي دترکیب وصفي معنی ده تقید الشیء بالشیء مع صفة حمل الثاني علی الاول ، چې یو څیز په بل څیز مقید کول چې ددویم حمل کول په اول څیز باندې صحیح وي ، مثال لکه زید الفاضل .

او د ترکیب اضافي معنی ده نسبة شیء الی شیء مع عدم صفة حمل الثاني علی الاول علی الاغلب . د یو څیز بل څیز طرف ته نسبت کول لیکن د دویم څیز په اول څیز باندې حمل کول غالباً صحیح نه وي مثال لکه غلام زید کله چې دهر یو معنی جدا جدا او مختلف وي نو دیو ترکیب نه دبل ترکیب معنی مراد اخستل جائز نه دي.

فائده: د علی الاغلب قید یې ځکه ولړولو چې په اضافت بیانیه کې دمضاف الیه حمل په مضاف باندې صحیح کیږي

ولهذا المعنی: په دې عبارت سره شارح دایبانوي چې صفت دموصوف طرف ته دنه مضاف کیدو وجه بعینه هغه ده کومه چې صفت طرف ته دنه مضاف کیدو وجه ده

تضاد: په دې عبارت کې شارح ددې خبرې وضاحت کوي چې دصفت عطف په موصوف باندې دي

فلا يقال: په دې عبارت سره شارح په دواړو قاعده باندې تفریع کول بیانوي کله چې د موصوف اضافت صفت طرف ته نه شي کیدي اود صفت اضافت موصوف طرف ته نه شي کیدي نو په المسجد الجامع کې موصوف لره صفت طرف ته مضاف کول مسجد الجامع او په قطیفة جرد کې صفت لره موصوف طرف ته مضاف کول جرد قطیفة نه شي ویلي يعني ترکیب اضافي نه ترکیب وصفي معنی مراد نه شي اخستي .

خلافا للکوفية: په دې عبارت کې شارح بیان دا اختلاف کوي کوفیان حضرات موصوف د صفت طرف ته اضافت اوصفت موصوف طرف ته اضافت جانز گنري دهغوي په نزد ترکیب اضافي نه د ترکیب وصفي معنی مراد اخستي شي

د موصوف صفت طرف ته په مضاف کولو باندې اعتراض :

و يَرِدُ عَلَى الْقَاعِدَةِ الْأُولَى وَ هُوَ قَوْلُهُ لَا يُضَافُ مَوْصُوفٌ إِلَى صِفَتِهِ	او واردیږي اعتراض په اوله قاعده چې هغه دا قول د مصنف دي چې نه مضاف کیږي موصوف خپل صفت ته
مِثْلُ مَسْجِدِ الْجَامِعِ وَ جَانِبِ الْغَرْبِيِّ وَ صَلَاةِ الْأُولَى وَ بَقْلَةِ الْحَمَاءِ فَإِنَّ فِي كُلِّ وَاحِدٍ مِنْ هَذِهِ التَّرَاكِيِبِ أَضْيِيفٌ	لکه مسجد الجامع او جانب الغربي او صلاة الاولى او بقلة الحماء ځکه چې په هریوددي تراکیبونه مضاف شوي
مَوْصُوفٌ إِلَى صِفَتِهِ فَإِنَّ الْجَامِعَ صِفَةُ الْمَسْجِدِ وَ الْغَرْبِيُّ صِفَةُ الْجَانِبِ وَ الْأُولَى	مضاف خپل صفت طرف ته ځکه الجامع داصفت دي دپاره د المسجد او العربي داصفت دي دالجانب او الاولى دا
صِفَةُ الصَّلَاةِ وَ الْحَمَاءُ صِفَةُ الْبَقْلَةِ وَ قَدْ أَضْيِفَ إِلَيْهَا مَوْصُوفَاتُهَا	صفت دي دالصلاة او الحماء داصفت دي دالبقلاء او په تحقیق سره اضافت شوي دي طرف ته موصوفات ددوي
وَ أُجِيبَ بِأَنَّ مِثْلَ هَذِهِ التَّرَاكِيِبِ مُتَأَوِّلٌ فَمَسْجِدُ الْجَامِعِ مُتَأَوِّلٌ بِمَسْجِدِ الْوَقْتِ الْجَامِعِ	او جواب ورکړې شوي چې په شان ددې تراکیبونو موصول دي نو مسجد الجامع داموصول دي په مسجد الوقت الجامع سره
وَ ذَلِكَ يَحْتَمِلُ مَعْنَيَيْنِ أَحَدُهُمَا أَنْ يَكُونَ الْوَقْتُ مَقْدَرًا فِي نَظْمِ الْكَلَامِ وَ يَكُونُ الْمَسْجِدُ مَضَافًا إِلَيْهِ	او دا احتمال لري ددو معنويو ددې نه داچې وي الوقت مقدريه نظم دکلام کې اووي مسجد مضاف دي طرف
وَ الْجَامِعُ صِفَةُ لِلْوَقْتِ فَيَنْدَفِعُ الْإِيزَادُ بِوَجْهَيْنِ فَإِنَّ الْجَامِعَ لَيْسَ مَضَافًا إِلَيْهِ وَلَا	ته او الجامع صفت دي دالوقت دپاره نودفع شوا اعتراض په دوه وجهوسره ځکه الجامع نه دي مضاف الیه اونه
صِفَةً لِلْمَضَافِ وَ ثَانِيَهُمَا أَنْ يَكُونَ الْوَقْتُ مَحْذُوفًا وَ الْجَامِعُ قَائِمًا مَقَامَهُ مُتَوَطِّأً عَلَيْهِ	صفت دپاره دمضاف اودويم داچې وي الوقت محذوف او الجامع قائم مقام ددې او مشتمل وي په دې باندې نو

فَيَكُونُ بِمَنْزِلَةِ الصَّفَاتِ الْغَالِبَةِ فَيَضَافُ الْمَسْجِدُ إِلَيْهِ فَيَنْدَفِعُ الزُّيْرَادُ بِوَجْهِ وَاحِدٍ وَ هُوَ
 وَيَ بِمَنْزِلَةِ صِفَاتِ غَالِبِهِ نَوْصِافُ شَوَالِ الْمَسْجِدِ فِي طَرَفٍ تَهْ نَوْدَفِعُ شَوَالِ عِطْرَاضٍ بِهْ يَوِي وَجْهِي سِرْهْ اَوْهَغْهْ دَا
 اَنَّ الْجَامِعَ لَيْسَ صِفَةً لِلْمُضَافِ وَ عَلَى هَذَا الْقِيَاسِ صَلَوةُ الْاَوَّلَى وَ بَقْلَةُ الْحَقِّاقِ مُتَاَوِّلٌ بِصَلَوَةٍ
 جِي نَهْ دِي الْجَامِعِ صَفَتِ دِبَارْهْ دَمْضَافِ اَوِيهْ هَمْدِي قِيَاسِ بَانْدِي صَلَوةُ الْاَوَّلَى اَوْ بَقْلَةُ الْحَقِّاقِ دَامَتَاوِلْ دِي بِهْ صَلَوةُ
 السَّاعَةِ الْاَوَّلَى وَ بَقْلَةُ الْحَبَّةِ الْحَقِّاقِ عَلَى الْاِحْتِمَالَيْنِ الْمَذْكُورَيْنِ لَكِنَّ هَذَا التَّأْوِيلَ لَا يَتِمُّ فِي جَانِبِ الْقَوْلِ
 السَّاعَةِ الْاَوَّلَى اَوِيهْ بَقْلَةُ الْحَبَّةِ الْحَقِّاقِ بِهْ دَوَارْ وَ اِحْتِمَالِيو مَذْكُورِ بَنُو لَكِنْ دَا تَاوِيلْ نَهْ جَلِيْبِي بِهْ طَرَفِ دِ الْغَرْلِي كِي
 قَائِلُهُ لَا شَكَّ اَنَّ الْمَقْصُودَ تَوْصِيفَ الْجَانِبِ بِالْغَرِيَّةِ لَا تَوْصِيفَ مَكَانٍ هُوَ
 خُكْهْ جِي سَهْ شَكَّ بِهْ دِي كِي جِي مَقْصُودْ هَغْهْ نَوْدَسِبْ دِ الْجَانِبِ دِي بِهْ غَرَبِيَّتْ سِرْهْ نَهْ تَوْصِيفْ دِمَكَانْ جِي بِهْ
 جَانِبُهُ بِهَا اَللَّهُمَّ اِلَّا اَنْ يُقَالَ هُنَاكَ مَكَانَانِ جُزْءٌ وَ كُلُّ
 ضَرْفِ دَغْرَبْ كِي وَيْ اِيْ اِللهُ زِمَامَاؤْخَذْهْ وَنَهْ كَرِي، مَكْرَدَا جِي وَوِيلْ شِي جِي دِلْتَهْ دَوَهْ مَكَانَهْ دِي يَوْجَزْءْ اَوِيلْ كُلْ
 قَالْتَنَّا الَّذِي أُضِيفَ إِلَيْهِ الْجَانِبُ هُوَ الْجُزْءُ وَ الْإِضَافَةُ بَيَانِيَّةٌ وَ الْمَكَانُ الَّذِي
 نَوْهَغْهْ مَكَانْ جِي اِضَافَتْ شَوِي وَيْ دِي طَرَفِ تَهْ دِ الْجَانِبِ نَوْدَا جِي دِي اَوْ اِضَافَتْ بَيَانِيَهْ دِي اَوْ هَغْهْ مَكَانْ طَرَفِ تَهْ
 اَعْلَى الْجَانِبِ بِالْيَسِيَةِ إِلَيْهِ هُوَ الْكُلُّ فَكَيْتَقِيْمُ الْمَعْنَى.
 جِي مَعْتَبَرِ دِي دِ جَانِبِ بِهْ نَسَبَتْ سِرْهْ دِي طَرَفِ تَهْ نَوْهْ كُلْ دِي نَوْصَحِيحْ بِهْ شِي مَعْنَى.

خلاصه دمتن : په دواړو قاعدو باندې اعتراض کيږي صاحب د کافيې هغه اعتراض ذکر کوي اوبيا ددې اعتراض جواب ورکوي اوله قاعده يعنې لا يضاف موصوف الی صفته چې موصوف خپل صفت ته نه مضاف کيږي په دې باندې دا اعتراض کيږي چې مسجد الجامع و جانب الغرلي و صلوة الاولی و بقلة الحقائق په تراکيو کې ستا قاعده ماته شوي دي ځکه چې په دې ټولو ترکيبونو کې موصوف خپل صفت طرف ته مضاف کيږي چې دهغې مانن داجواب ورکوي چې په دې کې تاويل شوي دي اوددې تاويل تفصيل شارح لاندې په تفصيل سره بيان کړي دي.

اغراض دجامي : ویرد علی القاعدة الاولی: په دې عبارت سره شارح د سوال دمحل تعین کړي دي چې محل سوال اوله قاعده ده.

وهو قوله : په دې عبارت سره شارح داولې قاعدې تعین کوي چې اوله قاعده داده چې لا يضاف موصوف الی صفته ، چې موصوف خپل صفت ته نه شي مضاف کيږي .
 فان فی کل: په دې عبارت کې شارح دمانن د بیان کړي سوال وضاحت کوي چې په مسجد الجامع

وجانب الغربي وصلوة الاولى وبقلة الحماء کې په هر ترکیب کې موصوف خپل صفت طرف ته مضاف شوي دي ځکه چې الجامع د المسجد صفت دي الغربي د الجانب صفت دي او الاولى د الصلوة صفت دي او حماء د بقلة صفت دي دې طرف ته ددې خپل موصوفات مضاف شوي دي .

متأول: صاحب د کافيې ددې جواب ورکوي چې دا ټول ترکیبونه متأول دي په دې کې تاویل شوي دي په راتلونکي عبارت کې شارح ددې تاویلاتو وضاحت او بیان کوي .

فمسجد الجامع: په دې عبارت کې د تاویل او د جواب وضاحت کوي چې مسجد الجامع د مع مسجد الوقت الجامع په تاویل کې دي او په دې تاویل کې دوه (۲) معنو احتمال دي اوله معنی الوقت په نظم کلام کې مقدر دي او مسجد دې طرف ته مضاف دي او الجامع د الوقت صفت دي په دې صورت کې اعتراض په دوه (۲) وجهو سره دفع شو:

اوله وجه داده چې الجامع د مسجد مضاف الیه نه دي بلکه داد الوقت صفت دي ، دویمه وجه داده چې الجامع دا مضاف د مسجد صفت نه دي بلکه د الوقت صفت دي .

دوهم احتمال دادې چې الوقت محذوف دي او الجامع ددې قائم مقام په دې باندې مشتمل دي په دې وخت کې الجامع چې د موصوف محذوف قائم مقام دي صفات غالبه یعنې صفات مجازیه نه به شي اوصفات غالبه هغه صفات دي چې د څه تعلق او علاقې دوجې نه غیر موصوف دپاره صفت مقرر شوي وي دپته صفات مجازیه هم ویلي شي مثال القرآن الحکیم او القرآن العظیم کې حکیم او عظیم دقرآن صفت واقع شوي دي حالانکه دا په حقیقت کې دقرآن صفت نه دي بلکه دصاحب قرآن صفت دي او همدارنگې دلته په حقیقت کې دالجامع موصوف الوقت دي لیکن مجازاً مسجد لره ددې موصوف جوړ شو او کوم چې حقیقه موصوف وو هغه لره حذف کړي شو بیا په حقیقت کې المسجد موصوف نه دي بلکه مضاف دي دې لره الجامع طرف ته مضاف شو .

په دې صورت کې په یوه وجهې سره اعتراض دفع شو چې الجامع دمسجد مضاف صفت نه دي بلکه د الوقت محذوف صفت دي اوبعینه دغه تاویل په صلوة الاولى کې به هم وي چې داپه اصل کې د صلوة الساعة الاولى په تاویل کې دي اوبقلة الحماء دا دبقلة الحمة الحماء په تاویل کې دي .

په دې کې هم دوه (۲)، احتماله دي کوم چې په المسجد الجامع کې وو.

لکن هذا: په دې عبارت کې شارح يو اعتراض نقل کوي او په اللهم سره ددې اعتراض جواب ورکوي

اعتراض: ذکر شوي تاويل صلوٰۃ الاولى او بقلة الحقاء کې خو چلېږي ليکن په جانب الغربي کې نه شي چلېدي ځکه چې که جانب الغربي کې تاويل وشي نو داسې به وايي چې جانب المکان الغربي او الغربي لره د المکان صفت جوړولې شي اوداصحيح نه دي ځکه چې مقصود متکلم جانب لره په غربيت سره موصوف کول دي نه مکان سره ځکه چې مکان عبارت دي د مجموع الارض نه لهذا دا غربي سره نه شي موصوف کيدې.

جواب: شارح په اللهم سره ددې اعتراض جواب ورکوي چې په دې ځای کې دوه (۲)، مکانه دي (۱)، مکان جز (۲)، مکان کُل، هغه مکان چې هغې طرف ته جانب مضاف دي هغه جزء، دي او اضافت بيانیه دي معنی يې ده چې الجانب الذي هو المکان الغربي نو د مکان جزء نه مراد هغه مکان دي کوم چې متصل بالغرب دي او مکان کُل نه مراد جميع الارض دي.

فائده (۱): په داسې مقام باندې د اللهم مفهوم داوي گویا چې مصنف رحمه الله داسې وايي چې ای الله! زما مؤاخذه ونه کړي چې زما اولني کلام غیر تام دي بلکې داستثناء محتاج دي ددې نه زه استثناء کومه.

فائده (۲): هو جانبه بها کې داول ضمير د هو مرجع جانب دي اودجانبه ضمير مرجع مکان دي اود بها د ضمير مرجع الغربية دي.

د صفت موصوف طرف ته په اضافت کې يو اعتراض :

وَيَرُدُّ عَلَى الْقَاعِدَةِ الثَّانِيَةِ وَ هُوَ قَوْلُهُ وَلَا صِفَةً إِلَى مَوْصُوفِهَا مِثْلُ جَزْءٍ قَطِيفَةٍ وَ
اوواردېري اعتراض په دويمه قاعده باندې او هغه دا قول دمصنف دي چې ولا صفة الى موصوفها لکه جرد قطيفة او
إِخْلَاقٍ ثِيَابٍ فَإِنَّ أَصْلَهُمَا قَطِيفَةٌ جَزْءٌ وَ ثِيَابٌ أَخْلَاقٌ قَدِمَتِ الصِّفَةُ عَلَى الْمَوْصُوفِ وَ
اخلاق ثياب ځکه اصل ددې دواړو قطيفة جرد او ثياب اخلاق دي نو مخکې کړې شو صفت په موصوف باندې او
أُضِيفَ إِلَيْهِ وَ أُجِيبَ عَنْهُ بِأَنَّهُ مُتَأَوَّلٌ بِأَنَّهُمْ حَدَّثُوا
اضافت وکړې شود موصوف صفت طرف ته اوجواب ورکړې شودې نه چې دامؤول دي په دې طريقه چې حذف

قَطِيفَةٌ مِنْ قَوْلِهِمْ قَطِيفَةٌ جَرْدٌ حَتَّى صَارَ كَأَنَّهُ إِسْمٌ غَرْدٌ صِفَةٌ فَلَمَّا
کړي دي عربو او باندو قطیفة دخپل قول قطیفة جرد نه تردې پورې چې گویدا اسم غیر صفت دي نو هر کله چې
قَصَدُوا تَخْصِصَهُ لِكُونِهِ صَالِحًا لِأَن يَكُونَ قَطِيفَةً وَ غَرَبَهَا وَمِثْلُ خَائِمٍ فِي
دوي قصد کړو و تخصیص دوجې ددې چې د اصلاحیت لري چې هغه قطیفة وي او یا غیر ددې نه په شان دخاتم په
كُونِهِ صَالِحًا لِأَن يَكُونَ فِضَةً وَ غَرَبَهَا أَصَافُوهُ إِلَى جَنْسِهِ الَّذِي يَتَخَصَّصُ
کیدوددې کې چې د اصلاحیت لري چې وي فضا او یا غیر فضا نومضاف یې کړو جنس طرف ته هغه چې تخصیص
په کما أَصَافُوا خَائِمًا إِلَى فِضَةٍ فَلَيْسَ إِصَافُهُ إِلَيْهَا مِنْ
حاصل وي په دې سره لکه څنگه یې چې اضافت کړو دخاتم فضا ته نو نه دي اضافه . دې قطیفة طرف ته ددې
عَيْنٌ أَنَّهُ صِفَةٌ لَهَا بَلْ مِنْ عَيْنٍ أَنَّهُ جَنْسٌ مُبْهَمٌ أُضِيفَ إِلَيْهَا
حیثیت نه چې داصفت دي ددې دپاره بلکې ددې حیثیت نه چې دادجنس م هم نه دي چې اضافت یې شوې دي
لِيَتَخَصَّصَ وَ عَلَى هَذَا الْقِيَاسِ اخْلَاقٌ ثِيَابٌ.
طرف ته ددې : پاره چې خاص شي اوبه دې قیاس باندې اخلاق ثياب دي .

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره صاحب دکافیې . دویم سوال جواب ورکوي کوم چې دده په بیان کړي شوي قاعده باندې وارد یږي چې صفت خپل موصوف ته نه مضاف کیږي چې ددې تفصیل لاندې په شرحه کې ذکر دي .

اغراض دجامي : ویرد علی القاعدة الثانية : په دې کې محل دسوال تعیین دي چې محل دسوال هغه دوهمه قاعده ده

وهو قوله : په دې عبارت کې ددویمې قاعدې تعیین یې وکړه چې دویمه قاعده ولاصفه ال موصوفها ده .

فان اصلها : په دې عبارت کې دسوال دتقریر بیان دي چې جرد قطیفة په اصل کې قطیفة جرد دي قطیفة موصوف جرد صفت دي صفت په موصوف باندې مقدم شوي دي او خپل موصوف طرف ته مضاف شوي . ی همدارنگې داخلاق ثياب اصل ثياب اخلاق دي ثياب موصوف او اخلاق صفت دي صفت په موصوف مقدم شوي اودې طرف ته مضاف شوي دي لهذا ستا دا وینا چې صفت خپل موصوف طرف ته نه مضاف کیږي داڅنگه صحیح دي

متأول : ماتن ددې جواب ورکوي چې دا متأول یعنی په دې کې تاویل شوي دي

بأنهم: په دې عبارت کې شارح د تاویل صورت بیانوي چې په اصل کې د نحویانو قول به قطیفة جرد کې مخکې قطیفة حذف کړي شو او حذف ځکه وشو چې قطیفة هم په اصل کې یوه کلمه ده کله چې دنورو کلماتو حذف جائز دي نو د قطیفة حذف هم جائز دي ددې نه وروستو جرد یواځې اوبلا موصوف پاتې شو. اوس د اصفت په منزله د اسم غیر صفت یعنې د ذات په درجه کې راغلي اوس په دې کې ابهام پیدا شو چې هغه جرد څه څیز دي؟ قطیفة دي یا بل څیز دي ځکه چې په دې کې د قطیفة کیدو صلاحیت هم شته دي او غیر قطیفة کیدو صلاحیت هم شته دي لکه څنګه چې په خاتم کې دي دفعه نه جوړ شوي یا څه بل څیز نه جوړ شوي څیزونه او په خاتم کې فضه کیدو صلاحیت هم دي او غیر فضه صلاحیت هم دي بیا چې هغوي د ابهام د لري کولو د جرد تخصیص اراده وکړه نو دې لره یې دوباره مضاف کړو ددې جنس قطیفة طرف ته چې ددې دوجې نه په دې کې تخصیص راغلي لکه څنګه چې په خاتم کې د ابهام د رفع کولو دپاره دې لره فضة طرف ته مضاف کړه چې په دې کې تخصیص راشي لیکن د جرد اضافت قطیفة طرف ته په دې حیثیت سره نه دي چې ددې صفت دي بلکې په دې حیثیت سره دي چې هغه جنس مبهم دي هغه لره قطیفة طرف ته مضاف کړي شو چې ابهام رفع شي او تخصیص پیدا شي او همدارنګې تاویل په اخلاق ثیاب کې به هم وي چې د ابهام رفع دپاره دې لره راوړي شو د صفت د حیثیت نه، نه دي راوړل شي.

حذفوا: ددې مصداق یا عرب دي او یا نحویان دي.

قصدا: ددې مصداق هم یا عرب دي او یا نحویان.

د عام خاص طرف ته د اضافت ذکر:

وَلَا يُخَالِفُ إِسْمُ مُنَاقِلٍ أَنِّي مُخَابِرٌ لِلْمُخَابِرِ إِلَيْهِ فِي الْمُنْمَرِ وَالْمُخَوَّنِ إِلَى ذَلِكَ الْمَخَابِرِ
اونه مضاف کيږي هغه اسم چې معادل یعنې مشابه وي د مضاف الیه سره په عموم او خصوص کې دې مضاف
إِلَيْهِ سَوَاءٌ كَانَا مُكَرَّادَيْنِ كَلَيْتٍ وَ أَسَدٍ فِي الْأَعْيَانِ وَالْجُلُودِ وَ حَبْنِ وَ مَنَعٍ فِي الْمَعَانِ
الیه طرف ته برابره خبره ده که دادواړه مترادف وي لکه لیث او اسد په ذات او جوړو کې او حبس او منع په معانی
وَالْأَحَادِثِ أَوْ عَقْدَ مُكَرَّادَيْنِ بَلْ مُتَسَاوَيْنِ فِي الصِّدْقِ كَاللِّسَانِ وَ النَّاطِقِ لِعَدَمِ الْقَائِدَةِ فِي ذِكْرِ
اواحداث کې او یا مترادف نه وي بلکه متساوي وي په صدق کې لکه انسان او ناطق دوجې د عدم فائدي په ذکر

الْمُضَافِ إِلَيْهِ فَإِنَّكَ إِذَا قُلْتَ وَأَنْتَ كُنْتَ أَتَى لَا يُعْنَدُ إِلَّا مَا يُعْنَدُ
دمضاف اليه کې څکه چې کله تا وويل راپت ليث اسدا فائده نه ورکوي مگر دهغه څه فائده ورکوي کومه چې
وَأَنْتَ كُنْتَ يَدُونَ دِكْرِ الْأَسَدِ وَ إِنْ هَاقَ الْكَلْبُ إِلَى
راپت لپشاورکوي په غير ذکر داسدا او اضافت دهت دې طرف ته نو وي به ذکر داسدا و اضافت دهت دې طرف ته
لَفُوا لَا قَائِدًا لِيْنِهِ بِحِلَالِ إِنْ هَاقَ الْعَامِرُ إِلَى الْخَاصِ فِي مِثْلِ كُلِّ الدَّرَاهِمِ وَ عَيْنِ الشَّيْءِ قَالَهُ
لغو دې هيڅ فائده يې نه وي په دې کې په خلاف د اضافت دعام خاص ته په شان د کل الدراهم و عين الشئ څکه
أَيُّ الْمُضَافِ لِيْنِهِمَا تَحْتَضِرُ بِهِ أَيْ تَصِفُهُ لِحَاشَا سَبَبِ إِحْاطَتِهِ إِلَى الْمُضَافِ إِلَيْهِ
يعني مضاف په دې د واروکې خاص وي تردې پورې يعني گرځوي خاص په سبب د اضافت د مضاف مضاف اليه
وَلَا يَبْقَى عَلَى عُمُومِهِ سَوَاءٌ أَكَادَتِ الْإِحْاطَةُ التَّغْرِيبَ أَوْ التَّكْلِيفَ
طرف ته او باقي پاتې نه شوي خپل عموم باندې برابره خبره ده که فائده کوي اضافت د تعريف او يا د تخصيص
وَأَعْيَيْتُهُ الْعَيْنِ عَنِ الشَّيْءِ إِذَا كَانَ اللَّامُ فِيهِ لِلْعَهْدِ كَأَمْرًا وَ أَمَّا إِذَا كَانَ لِلْجَمْعِ
او عام کيدل د عين د شئ نه چې کله وي لام په دې کې دپاره د عهدوي او ظاهر وي اوهر کله چې وي دپاره د جنس
فِيهَا خَفَاءٌ.
نو بيا په دې کې خفاء ده.

خلاصه دمتن: صاحب د کافي عبارت حاصل دادې چې کله دوه (۲) اسمونه په عموم او خصوص کې دي بيل مماثل او مشابه وي نو ددې نه ديو اضافت بل طرف ته جائز نه دې مثال لکه ليث او اسد حبس و منع څکه چې په دې اضافت کې څه فائده نشته دي مثال راپت ليث اسد که چيرته دعام اضافت خاص طرف ته وشي مثال کل الدراهم عين الشئ نو داتخصيص د فائدي ورکولو په بناء جائز دي.

اغراض دجامي: ای مشابه: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور کول دي:

سوال: مماثلت عبارت دي د اشتراك الشئین فی النوع نه يعني ددوه شيانو د مشارکت نه په نوعه کې مثلاً زيد و عمر په نوع انساني کې شريک دي نو ويلي شي چې داپه خپل مينځ کې مماثل دي ليکن مصنف رحمه الله ليث او اسد والا مثال پيش کړي دي په دې کې مماثلت نشته دي څکه چې دا دواړه شريک في النوع نه دي بلکه عموم و خصوص والاوصف کې شريک دي يو مثال د ممثل له مطابق نه شو.

جواب: دلته مماثل په معنی د مشابه دي او مشابهت نوم دي د اشتراك في الوصف و اشتراك

الكيفية لهذا مثال د ممثل له سره مطابق دي

الى ذلك المضاف اليه: په دې عبارت کې شارح د للمضاف دصلي بيان کوي:

سواء كانا: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور کول دي:

سوال: د مماثل نه متبادر الى الذهن مترادف دي نو مطلب به يې داشي چې د يو مترادف اضافت د بل مترادف طرف ته نه کيږي لهذا داقاعده به منقوضه اوماته شي په انسان او ناطق سره ځکه چې دا دواړه مترادف نه دي ددې باوجود د يو اضافت بل طرف ته جائز نه دي انسان او ناطق او بالعکس ويل جائز نه دي حالانکه د ذکر شوي قاعدې مطابق دا اضافت جائز کيداى په کار دي

جواب: په مماثل او مشابه کې تعميم دي برابره خبره ده که مترادفين وي يا متساويين في الصدق وي اگرچې مترادفين نه وي د مترادفينو مثال لکه ليث و اسد داد اعيانو او اجسامو مثال دي او منع و حبس داد معانيو او احوالو مثال دي غير مترادفين ليکن مساوي في الصدق مثال انسان او ناطق

في الاعيان: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور کول دي:

سوال: د مثال نه مقصود د ممثل له وضاحت وي او وضاحت خو په يو مثال سره کيږي نو مصنف رحمه الله دوه (۲) مثالونه ولې ذکر کړل؟

جواب: د مثالونو تعدد د ممثل له دتعدد دوجې نه دي ليث او اسد د اعيانو او جواهرو مثالون دي عين قائم بالذات ته ويلي شي يعنې چې کوم په خپل قيام کې غير ته محتاج نه وي حبس او منع داد معاني او احداث او اعراض مثالونه دي احداث دحدث جمع دي اودا هغې ته وايي چې قائم بالغير وي

لعدم الفائدة: په دې عبارت کې شارح د ماتن د ذکر شوي اضافت د عدم جواز وجه بيان کړي

ده

في ذكر المضاف اليه: په دې عبارت سره شارح ددې تفصيل بيانوي چې کله دوه (۲) اسمونه په عموم او خصوص کې د يو بل سره مماثل او مشابه وي نو ددې نه د يو اضافت بل طرف ته ځکه

جائز نه دي چې ددې اضافت څه فائده نشته دي مثلاً کله چې لیث اسد طرف ته مضاف شي رأیت لیث اسد وویلي شي نو ددې نه هغه فائده حاصلیږي کومه چې دلپس اسد طرف ته داضافت نه په غیر د رأیت لیثاً نه حاصله شوي وي لهذا اسد لره ذکر کول لیث اسد طرف ته مضاف کول لغوه او بې فاندې دي ځکه چې دا اضافت جائز نه دي

بخلاف کل الدراهم : دصاحب د کافيې د عبارت حاصل دادې چې دعام اضافت خاص طرف ته جائز دي ځکه چې دا مفید دي اوداضافت دوجې نه په عام کې تخصیص راځي مثال کل الدراهم په دې کې کل داضافت نه مخکې عام وو دراهم اودنانیر ټولو ته شامل وو کله چې ددې اضافت دراهمو طرف ته وشو نو په دې کې تخصیص راغې اودادرهم سره خاص شو او همدارنگې عین الشیء په دې کې عین داضافت نه مخکې عام وو موجود اومعدوم ټولو ته شامل وو کله چې ددې اضافت الشیء طرف ته وشو نو په دې کې تخصیص راغې ځکه دا اضافت جائز دي .

إضافة العام الى الخاص : د بخلاف نه وروستو د إضافة العام الى الخاص په اضافه کولو سره شارح دیو سوال مقدر جواب ورکوي :

سوال : مصنف رحمه الله خو قاعده کلیه بیانوني جزئیات نه بیانوني او کل الدراهم ، عین الشیء داقاعده کلیه نه ده بلکه داقاعدې جزئی مثالونه دي .

جواب : د کل الدراهم نه مراد إضافة العام الى الخاص دي اوکل الدراهم ، عین الشیء ددې مثالونه دي گویا دمثالونو په ضمن کې قاعده کلیه بیان کړه لهذا داهم قاعده کلیه ده .

البضای : په دې عبارت کې شارح د فانه دضمیر مرجع یې متعین کړه چې دضمیر مرجع مضاف دي .

ای یصیر : په دې عبارت کې شارح دې خبرې طرف ته اشاره وکړه چې پختص لزمي دي دبء د وجې نه متعدي نه دي معنی داده چې مضاف الیه داضافت دوجې نه په عام کې تخصیص راي دا خاص کیږي .

بسبب : په دې عبارت سره شارح اشاره وکړه چې د به بء سببیه ده .

ولا یبقی : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ور کول دي .

سوال: په کل الدارهم کې کل نکره او دراهم معرفه ده او قاعده داده چې دنکرې اضافت معرفې ته دتعریف فائده ورکوي دتخصیص فائده نه ورکوي نو دمصنف رحمه الله پهخت وبل به څنگه صحیح شي .

جواب: خصوص ددوه (۲) څیزونو په مقابله کې راځي: (۱) دعموم په مقابله کې (۲) دتعریف په مقابله کې دلته خصوص دعموم په مقابله کې دي مطلب دادې چې خاص طرف ته د اضافت سره مضاف هم خاص شي اوددې عموم باقي پاتې نه شي برابره خبره ده که اضافت دتعریف فائده ورکوي یادتخصیص .

واعیة: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: په عین الشیء کې لکه څنگه چې عین عام دي نو همدارنگې الشیء هم عام دي لهدا دا د اضافه العام الی العام دقبیلې نه شو داضافه العام الی الخاص دقبیلې نه ، نه شو .

جواب: په عین الشیء کې په هیڅ باندې چې کوم الف لام دي په دې کې دوه (۲) احتمال دي (۱) الف لام عهدی دي . (۲) الف لام جنسی دي ، که الف لام عهدی وي نو بیا عین دشیء نه عام کیدل ظاهر دي ځکه چې په دې وخت کې دشیء نه مراد معهود فی الخارج وي اوکه الف لام جنسی وي نو بیا عین دشیء نه عام کیدو خفاء ده .

فائده: شارح ددې خفاء جواب نه دي ورکړي لیکن ددې جواب دادې چې دشیء دوه (۲) معانی دي: (۱) موجود فی الخارج . (۲) مایمکن ان یعلم ویخبر عنه ، اولدغه دویمه معنی مراد ده او عین دشیء نه په دویمې معنی سره اهم ده .

د یو سوال مقدر جواب:

وَيَرُدُّ عَلَى قَوْلِهِمْ لَا يُخَالِفُ إِسْمُ مُتَاَوِّلٍ لِلْمُخَالَفَةِ إِلَيْهِ فِي الْعُضُومِ وَ الْعُضُومِ قَوْلُهُمْ
او وارديرې اعتراض دده په قول لا يخالف اسم متاويل للمخالفة اليه في العظام والعظام قاعده باندې دده دا قول
سَوِيَّةٌ كَوْنُ لَكَانَ سَوِيَّةً وَ كَوْنُ إِسْمَانٍ لِمُسَمًّى وَاجِدٍ كَلْبِيٍّ وَ اسْمٌ مَعَ آلَةٍ أَهْنَيْتَ
سعيد كروڅكه سعيد او كرز د دواړه نومونه دي دپاره د يو مسمي لكه لبت او اسد سره ددې چې اضافت يې شوې
أَعْدَهُنَا إِلَى الْأَكْثَرِ فَأَجَبْتُ بِأَلَّةٍ مُتَاَوِّلٍ يَخْلُقُ أَحِبُّوْنَا عَلَى التَّالُوْلِ وَ الْأَكْثَرِ
يوددې دواړو نه بل ته نو جواب ورکړې شوي دي نه چې داموول دي په حمل کولو يوددې نه په مدلول باندې او بل

عَلِ اللَّفْظِ فَكَانَتْ إِذَا قُلْتَ جَامَنِي سَعِيدٌ كَزُرْ قُلْتَ جَامَنِي مَذْلُومٌ هَذَا اللَّفْظُ وَ لَمْ يَقُولُوا كَزُرْ

په لفظ باندې نوهر کله چې تاوويل جامني سعيد کوزنو تا جامني مذلوم هذا اللفظ وويل او هغوي نه دي ويلي کوز

سعيد لَانْ قَضَاهُمْ بِالْإِسْمَةِ التَّوَضُّعِ وَالْقَبْ أَوْضَحَ مِنَ الْإِسْمِ عَلَايَا.

سعيد ځکه مقصود د اضافت نه وضاحت دي او لقب دا اوضح دي د اسم نه غالباً.

خلاصه دمتن : صاحب د کافيي په دې عبارت کې په ذکر شوي قاعده باندې کيدونکي د

سوال مقدر جواب ورکوي چې سعيد او کوز دواړه د يو سري نوم دي نو داپه عموم او خصوص کې مماثل شو ددې باوجود د اضافت سره سعيد کوز ويلي کيږي چې ددې مانن دا جواب ورکړي دي چې په دې کې تاويل شوي دي چې ددې تفصيل لاندې په شرحه کې ذکر کيږي .

اغراض د جامي : وپيرد على القاعدة الثالثة : په دې کې محل د سوال تعين دي چې محل د سوال هغه دويمه قاعده ده .

وهو قوله : په دې عبارت کې د دويمې قاعدې تعين يې وکړه چې دويمه قاعده ولاصفه الى موصوفها ده .

فان اصلهما : په دې عبارت کې د سوال د تقرير بيان دي چې جرد قطيعة په اصل کې قطيعة جرد دي قطيعة موصوف جرد صفت دي صفت په موصوف باندې مقدم شوي دي او خپل موصوف طرف ته مضاف شوي دي همدارنگې دا اخلاق ثياب اصل ثياب اخلاق دي ثياب موصوف او اخلاق صفت دي صفت په موصوف مقدم شوي او دې طرف ته مضاف شوي دي لهذا ستا دا وينا چې صفت خپل موصوف طرف ته نه مضاف کيږي دا ځنگه صحيح دي .

معاول : مانن ددې جواب ورکوي چې دا معاول يعنې په دې کې تاويل شوي دي .

بالهم : په دې عبارت کې شارح د تاويل صورت بيانوي چې په اصل کې د نحويانو قول په قطيعة جرد کې مخکې قطيعة حذف کړي شو او دا حذف ځکه وشو چې قطيعة هم په اصل کې يوه کلمه ده کله چې دنورو کلماتو حذف جائز دي نو د قطيعة حذف هم جائز دي ددې نه وروستو جرد يواځې اوبلا موصوف پاتې شو . اوس د اضافت په منزله د اسم غير صفت يعنې ذات په درجه کې راغلي اوس په دې کې ابهام پيدا شو چې هغه جرد څه څيز دي ؟ قطيعة دي يا بل څيز دي ځکه چې په دې کې قطيعة کيدو صلاحيت هم شته دي او غير قطيعة کيدو صلاحيت هم

شته دي لکه څنگه چې په خاتم کې دي دفعه نه جوړ شوي يا څه بل څيز نه جوړ شوي څيزون او په خاتم کې فضه کيدو صلاحيت هم دي او غير فضه صلاحيت هم دي بيا چې هغوي دابه، دلري کولو دجر د تخصيص اراده وکړه نو دې لره يې دوباره مضاف کړو ددې جنس قطيغه طرز ته چې ددې دوجې نه په دې کې تخصيص راغلي لکه څنگه چې په خاتم کې دابهام درفع کولو دپاره دې لره فضة طرف ته مضاف کړه چې په دې کې تخصيص راشي ليکن د جرد اضافت قطيغه طرف ته په دې حيثيت سره نه دي چې ددې صفت دي بلکې په دې حيثيت سره دي چې هغه جنس مبهم دي هغه لره قطيغه طرف ته مضاف کړي شو چې دابهام رفع شي او تخصيص پيدا شي او همدارنگې تاويل په اخلاق ثياب کې به هم وي چې دابهام درفع کولو دپاره يې راوړي شو دصفت دحيثيت نه ، نه دي راوړل شي .

د اسم صحيح ياء د متکلم طرف ته اضافت :

وَ إِذَا أُضِيفَ الْإِسْمُ الصَّحِيحُ وَ هُوَ فِي عَرَبِ النُّحَاةِ مَا لَيْسَ فِي آخِرِهِ حَوْفٌ
او کله چې اضافت وکړي شي د اسم صحيح اودابه عرف دنحويانو کې هغه دي چې نه وي په آخر ددې کې حرف
جَلَّةٌ أَوْ الْمُلْحَقُ بِهِ وَ هُوَ مَا فِي آخِرِهِ وَآوْ أَوْ يَاءٌ قَبْلَهُمَا سَاكِنٌ وَ إِنَّمَا
علت اوياملحق وي دصحيح سره اوداهغه دي چې وي په آخر ددې کې واو يا ياء اوماقبل ددې ساکن وي اودابه
كَانَ مُلْحَقًا بِالصَّحِيحِ لِأَنَّ حَزْبَ الْجَلَّةِ بَعْدَ السُّكُونِ لَا تَثْقُلُ عَلَيْهَا الْحَزْمَةُ لِمُعَارَضَةِ
وي ملحق دصحيح پورې ځکه چې حرف علت پس دسکون نه، نه ثقیل کيږي په دې باندې حرکت دوجې دمعارضت
خَفَةِ السُّكُونِ ثِقَلُ الْحَزْمَةِ وَ لِأَنَّ حَزْبَ الْجَلَّةِ بَعْدَ السُّكُونِ يَثْقُلُ عَلَيْهَا بَعْدَ السُّكُونِ فِي الْوُقُوعِ بَعْدَ
دخفت دسکون دثقل حرکت نه اوداځکه چې حرف علت پس دسکون نه په شان دپس دسکوت په وقوع دي پس د
إِسْتِوَاحَةِ الْإِنْسَانِ وَلَا تَثْقُلُ عَلَيْهَا الْحَزْمَةُ بَعْدَ السُّكُونِ يُعْضِفُ فِي الْإِنْتِدَاءِ كَذَا بَعْدَ
آرام والي دژبې نه اونه ثقیل کيږي په دې باندې حرکت پس دسکوت نه يعنې په ابتداء کې همدارنگې پس د
السُّكُونِ إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ كَيْسَرُ آخِرُهُ لِلتَّكَاسُبِ مِثْلَ كُنُونِي وَ دَارِي فِي الصَّحِيحِ
سکون نه ياء دمتکلم طرف ته نوکسره به ورکړي شي آخر ددې ته دوجې دمناسبت نه لکه کونوي اوداري په صحيح کې
وَ كُنُونِي وَ دَلُونِي فِي الْمُلْحَقِ بِهِ وَ الْيَاءُ مَفْتُوحَةٌ أَوْ سَاكِنَةٌ وَ كَذَا أُضْطَرِفُ فِي أَنَّ آيَهُمَا الْأَضَلَّ
اوهيې اودلوي په ملحق بالصحيح کې اوياء به يامفتوح وي اوياساکن اوبه دې کې اختلاف دي چې کوم يواصل دي
وَ الصَّحِيحُ أَنَّهُ الْقَتْعُ إِذَا الْأَضَلُّ فِي الْكَلِمَةِ الَّتِي عَلَى حَزْبٍ وَاحِدٍ هُوَ الْحَزْمَةُ يَثْقُلُ
اوصحيح داده چې فتحه داصل ده په هغه کلمه کې چې هغه په يوحرف وي چې هغه حرکت دي ددې وجې نه چې

يَلْزَمُ الْإِبْتِدَاءَ بِالسَّكَنِ حَقِيقَةً أَوْ حُكْمًا وَالْأَصْلُ فِي مَا بُنِيَ عَلَى الْحَرْكِه الْفَتْحُ وَالسُّكُونُ إِنَّمَا هُوَ

چې لازم نه شي ابتدا په ساکن حقیقتاً او یا حکماً او اصل په هغه کلمو کې چې مبني بالحركه وي فتحه ده او سکون دا

عَارِضٌ لِللَّحْظِ فَيَنْفِي

عارض وي دپاره د تخفیف

خلاصه د متن : صاحب د کافيي په دې عبارت کې د ابیانوي چې کله یو اسم صحیح یا ملحق په صحیح اضافت یاء متکلم طرف ته وشي نو هغه به څنگه لوستلې شي ددې مختلف سورتونه : ی چې ددې وضاحت په شرحه کې ذکر شوي دي .

اغراض د جامی : ادا اضيف الاسم : د صاحب د کافيي د عبارت حاصل دادې چې کله اسم صحیح یا ملحق بالصحيح لره یاء متکلم طرف ته مضاف کړي شي نو ددې په آخر کې : یاء مناسبت دوجې نه کسره ورکولې شي او په خپله په یاء کې دوه (۲) وجهې جائز دي : (۱) د یاء سکون (۲) د یاء فتحه .

وهو في عُرف النحاة : په دې عبارت کې شارح د نحویانو په تړد د صحیح تعریف کوي چې صحیح هغه دي چې دهغې دفاع ، عین او لامر کلمې په مقابل کې حرف علت نه وي .

وهو ما في آخره : په دې عبارت کې شارح د ملحق بالصحيح تعریف کوي چې ملحق بالصحيح هغه دي چې دهغې په آخر کې واو یا یاء وي او ددې ماقبل ساکن وي .

وانما كان : په دې عبارت کې شارح ملحق بالصحيح ته د ملحق بالصحيح ویلو وجه بیانوي چې ملحق بالصحيح ته ملحق بالصحيح ویل په دې کې دوه (۲) وجهې دي .

اوله وجه : هغه حرف علت کوم چې د سکون نه وروستو واقع وي په دې باندې حرکت ثقیل نه وي ځکه چې د سکون خفت دهغه حرکت د ثقل معارض به شي نو کله چې د صحیح په شان په دې باندې حرکت ثقیل نه دي نو د ملحق بالصحيح شو .

دویمه وجه : هغه حرف علت چې د سکون نه وروستو واقع وي هغه دهغه حرف علت په مثل دي کوم چې د سکوت نه وروستو واقع ووي یعنې په ابتداء کې واقع وي وجه د مشابهاًت او مماثلت دواړه استراحة اللسان نه وروستو واقع کیدل دي او هغه حرف علت کوم چې د سکوت نه وروستو واقع وي په هغه باندې حرکت ثقیل نه دي دا ثقل برداشت کوي همدارنگې هغه حرف علت کوم

چې دسکون نه وروستو واقع وي هغه باندې هم حرکت ثقیل نه دي لهذا هغې ته ملحق بالصحيح وايي

للمناسب: په دې عبارت کې اسم صحيح يا ملحق بالصحيح په آخر کې کسره ورکولو وجه بيانوي چې ددې په آخر کې کسره دپام دناسبت دوجې نه ده ځکه چې پام غواړي چې زما ماقبل مکسور وي داسم صحيح مثال ټوټې او داري دملحق بالصحيح مثال هلي او دلوي.

والياء مفتوحة اوساکنه: د صاحب دکافيي عبارت حاصل دادې چې هغه اسم کوم چې مضاف وي يا متکلم طرف ته اودهغې په آخر کې کسره جائز ده اوپه خپله په ياء باندې فتحه اوسکون دوه وجهې جائز دي په دې باندې اتفاق دي.

وقد اختلف: په دې عبارت کې شارح بيان داخلاف کوي چې اختلاف په دې خبره کې دي چې اصل څه شی دي فتحه ده يا سکون نو وايي چې صحيح داده چې په ياء باندې اصل فتحه ده ځکه چې هغه کلمه چې دهغې بناء په حرف واحد باندې وي په هغې کې اصل حرکت دي چې ابتداء په سکون لازم رانه شي نه حقیقه اونه حکماً ، حقیقه په هغه صورت کې چې کله حرف واحد په ابتداء کې وي اوحکماً په هغه وخت کې دي چې کله په مينځ دکلام کې وي نو ثابته شوه چې هغه کلمه چې دهغې بناء په حرف واحد باندې وي په هغې کې اصل حرکت دي نه چې سکون بيا په حرکات ثلاثه کې اصل فتحه ده ځکه چې دا اخف الحركات ده ددې وجې نه په ياء باندې فتحه اصل شوه اوسکون عارض دتخفيف دوجې نه دي.

په اسم صحيح کې داخري الف حکم:

فَإِنْ كَانَ آخِرُهُ أَمَّا آخِرُ الْإِسْمِ الْمُتَّحِدِ إِلَى يَاءِ التَّكْوِينِ أَيْفَا ثَلَاثُ أَمْ أَلِفٌ عَلَى اللَّفْظِ
که چېرته وواخړدې يعنې آخړدهغه اسم چې مضاف وي ياءد متکلم طرف ته الف وي نو ثابتېږي الف په لغت
الْقَصِيصَةِ يُعَدُّ مَوْجِبَ الْإِنْقِلَابِ لِكُلِّ قَصَائٍ وَرَحَائٍ وَهَذَيْنِ وَهِيَ قَبِيلَةٌ مِنَ الْعَرَبِ تَقْرَبُهَا أَمَّا الْأَلِفُ
فصیحه باندې دوجې دعدم وجوب بدلول نه لکه قصائ ورحائ او هذیل دا یوه قبيله ده دعربو دبدلوي يعنې الف
حَالٌ مُؤَيَّنًا لِقَوْلِهِ الْقَلْبُ يَاءٌ بِمُشَاكَلَةِ يَاءِ التَّكْوِينِ وَ ثَلَاثُ
په داسې حال کې چې کله دادغیر دتشبیه دپاره وي ياءد متکلم سره دوجې دمشاکله دپامد متکلم نه اومدغم کولې
لِي الْيَاءِ وَمِنْ حَقِّ وَ رَحَى وَلَا تَقُولُ أَلِفُ الْقَلْبِ لِمَا لَا يَتَّبِعُ التَّوَلُّعَ بِقَوْلِهِ
به شي په ياء کې لکه عصي ورحي اونه به شي بدلولي الف دتشبیه لکه غلامای دوجې دالتباس دمرفوع نه دغیر

سَبَبُ الْقَلْبِ

مرفوع سره د وجې د بدلون نه

خلاصه د متن: د دې ځای نه دهغه اسم حکم بیانوي چې دهغې په آخر کې الف وي او هغه مضاف وي یا د متکلم طرف ته یعنې هغه اسم کوم چې یا د متکلم طرف ته مضاف وي که دهغې په آخر کې الف وي نو د فصیح لغت مطابق هغه به ثابت پاتې کېږي برابره خبره ده که الف د تشبیه وي مثال لکه غلامای یا په غیر د تشبیه وي مثال لکه عصای ورحای لیکن قبیله د هذیل د غیر تشبیه الف په یاه سره بدلوي او یا په یاه کې مدغم کوي مثال عصي ورحي.

اغراض د جامی: ای آخر الاسم المضاف: په دې عبارت کې شارح د ضمیر مرجع متعین کړي ده.

ای الالف: په دې عبارت کې شارح د ضمیر مرجع متعین کړي ده چې د تثبیت هی ضمیر مستتر مرجع الف دي.

علی اللغة الفصیحة: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: تا وویل چې د مضاف الی یاه المتکلم په آخر کې چې الف وي هغه به ثابت پاتې کېږي حالانکه قبیله د هذیل دې لره باقي نه پاتې کوي بلکه الف غیر تشبیه لره په یاه سره بدلوي.

جواب: په لغت فصیحه کې الف باقي پاتې کېږي او په لغت د هذیل هغه غیر فصیحه دي نو لهذا دلته اشکال نه کېږي.

لعدم موجب: په دې عبارت سره شارح د الف ثابت پاتې کیدو وجه بیانوي چې دهغې حاصل دادې چې الف لره ځکه ثابت پاتې کېږي چې د دې تبدیل کیدو څه موجب اوسبب نشته دي نه خو د دې نه مخکې کسره شته دي چې دې لره په یاه سره د بدلیدو تقاضا وکړي اونه د دې نه مخکې ضمه شته دي چې دې لره په او سره د بدلیدو تقاضا وکړي د دې وجې نه الف به ثابت پاتې کېږي.

ای قبيلة من العرب: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: په قلب کې هی ضمیر مستتر مرجع هذیل دي اودا مذكر دي او هی ضمیر مؤنث دي لهذا دراجع او مرجع په مینځ کې مطابقت نشته دي.

جواب: مرجع هذيل د قبيله په تاويل کې ده گویا تانيث معنوي دي لهذا دراجع اود مرجع په مينځ کې مطابقت پيدا شو

ای الالف: په دې عبارت کې شارح د هاء ضمير مرجع متعين کړه چې د ضمير مرجع الف دي .
حال کونها: په دې عبارت کې شارح بيان د ترکیب کوي چې لغو التثنيه ظرف مستقر متعلق کائنه حال دي د ثقلها د هاء ضمير نه چې دهغې مرجع الف دي

لشاکلة یاء المتکلم: په دې عبارت کې شارح د ادغام وجه بیانوي چې د غیر تثنيه الف په یاء سره بدلول د یاء مشکلة د وجې نه دي هغه داسې چې یاء غواړي چې زما ماقبل دې مکسور وي او عصای او رهای کې ماقبل مکسور نه دي ددې وجې نه مشکلة مفقود او معدود دي نو د مشکلت د پیدا کولو د پاره مو الف په یاء سره تبدیل کړو او قبيله هذيل د تشبیه الف په یاء سره نه بدلوي ځکه چې که د تشبیه الف په یاء سره بدل کړي شي نو د تشبیه حالت رفعي د حالت نصبی او جري سره التباس لارم راځي مثلاً غلامی په الف سره په حالت رفعي کې که الف په یاء سره بدل شي اویاء په یاء کې مدغم کړي شي نو غلامی به شي او حالت نصبی او جري هم د یاء سره دي نو په صورت د اضافت کې یاء د متکلم ته په حالت د نصب او جر کې هم غلامی به وي نو حالت رفعي د حالت نصبی او جري سره التباس لارم راځي ددې وجې نه هذيل هم د غیر تشبیه الف په یاء سره بدلوي

د اسم صحیح په آخر کې د یاء حکم:

وَ إِنْ كَانَ آخِرُ الْإِسْمِ الضَّمَانُ إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ يَاءٌ أُذْغِثَتْ فِي يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ
اوكه چېرته وو آخر د هغه اسم چې مضاف وي ياء د متكلم طرف ته ياء نومدغم كولې به شي په ياء د متكلم کې د
لِاجْتِنَاعِ الْبُغْلَيْنِ فَمِمَّا هُوَ كَالْكَلْبَةِ الْوَاحِدَةِ وَمِنْ مُسْلِمَيْنِ إِذَا أُضِيفَ
و چې د جمع كېدو د دوه مثلبو په هغه كلمه کې چې هغه په شان د يوې كلمې دي لكه مسلمين چې كله يې اضافت
إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ وَ أُنْقَطِعَتِ التَّوْنُ لِلْإِضَافَةِ وَ أُذْغِثَتِ الْيَاءُ فِي الْيَاءِ قَصَارَ
وشي ياء د متكلم طرف ته او سافط يې كړو نو د وجې د اضافت نه او مدغم يې كړه ياء په ياء کې نو وگرځيدو
مُسْلِمَتِي
مسلمې

خلاصه دمتن: ددې ځای نه صاحب دکافیې دهغه اسم حکم بیانوي چې دهغې په آخر کې یام وي او هغه مضاف وي یام دمتکلم طرف ته او که دهغه په آخر کې یام وي نو یام متکلم به په یام کې مدغم کیږي

اغراض دجامي: في يام المتکلم: په دې عبارت کې شارح د ادغمت دصلې بيان کوي

لا اجتماع البتین: په دې عبارت کې شارح دادغام وجه بیانوي یام په یام کې دادغام کولو وجه داده چې هغه دوه کلمې کوم چې په منزله دکلمې واحدې وي که په دې کې دوه حرف دیو جنس نه جمع شي نو یو په بل کې مدغم کیږي اومضاف مضاف الیه هم په منزله دکلمې واحدې دي کله چې په دې کې دوه یام جمع شي نو یو په بل کې مدغم کولې شي مثال لکه مسلمین کله چې ددې اضافت یام دمتکلم طرف ته وشو نو داضافت دوجې نه نون ساقط شو نو دوه یام جمع شوې نواوله یام مویه دوهمه یام کې مدغم کړه نویه تشبیه کې مسلمي شواوپه جمع کې مسلمي شو.

د اسم صحیح په آخر کې دواو حکم:

وَ إِنْ كَانَ آخِرُهُ وَادَا قُلِبَتِ الْوَاوُ يَاءً لِاجْتِنَاعِ الْوَاوِ وَ الْيَاءِ وَ الْأَوَّلَى سَاكِنَةً وَمَثَلُهُ
او که چیرته وواخر ددې واو نو بدلولې به شي واوپه یام سره د وجې د جمع کیدو د واو او یام او اول ساکن وولکه
مُسْلِمُونَ إِذَا أُضِيفَ إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ قُلِبَتْ وَادَا يَاءً وَ أُدْغِمَتِ الْيَاءُ فِي الْيَاءِ
مسلمون چې کله یې اضافت وشي یام دمتکلم ته نو بدلولې به شي واوپه یام سره او مدغم کولې به شي یام په یام
وَ كَسِرَ مَا قَبْلَهَا لِأَنَّهَا لَمَّا انْقَلَبَتْ يَاءً سَاكِنَةً يُوجِبُ بَقَاءَ الضَّمِّ
کې او کسره به ورکړلې شي مابیل ددې ته ځکه چې کله بدل شو واوپه یام ساکنه سره نواو جوي بقاء دضمې
قَبْلَهَا تَغْيِيرُهَا فَحُرُوكَ بِالْحَرْكَةِ النَّاسِيَةِ لَهَا فَقِيلَ مُسْلِمِي وَ إِنْ كَانَتْ قَبْلَ
مخکې ددې نه تغیر ددې نو حرکت ورکړي شومناسب حرکت ددې سره نووي ویل مسلمي او که چیرته وومخکې
الْيَاءِ أَوْ الْوَاوِ فَتَحَتْ بَقِيَ مَا قَبْلَهَا مَفْتُوحًا لِقَوْلِكَ فِي مُسْلِمَيْنِ مُسْلِمِي وَ فِي مُصْطَفَوْنَ
دیامنه او یاد او نه فتحه نوباقی به وي مابیل ددې مفتوح لکه دا قول ستا په مسلمین کې مسلمي او په مصطفون کې
مُصْطَفَى لِحَقَّةِ الْفَتْحَةِ وَ فُتِحَتْ الْيَاءُ أَمَّا يَاءُ الْمُتَكَلِّمِ فِي الصُّورِ الثَّلَاثِ
مصطفی دوجې دخت دفتحې نه او فتحه به ورکړي شي یام ته یعنی یام دمتکلم ته په دري صورتونو کې دوجې د
لِلسَّاكِنَيْنِ أَمَّا لِلْمُؤْمِرِ الْإِتْقَانِ إِنْ لَمْ تَحْرُوكْ وَ أُخْتِيزَ الْفَتْحُ
ساکنینو نه یعنی دلزوم دالتقاء ساکنینو نه که چیرې حرکت ور نه کړي یام دمتکلم ته او غوره یې کړه فتحه دوجې

لَا تُخَفُّوْهُ

دخفت دفتحي نه

خلاصه دمتن: دلته دهغه اسم حکم بیانوي چې دهغې په آخر کې واو وي اودا مضاف وي یام د متکلم طرف ته اوکه ددې په آخر کې واو وي نو هغه واو به په یام سره بدلولې شي اویام به په یاء کې مدغم کولې شي اوماقبل ته به کسره ورکولې کیږي.

اغراض دجامي: الواو: په دې عبارت کې شارح دضمیر مرجع متعین کوي چې دقلبت می د ضمیر مرجع واو دي.

لا اجتماع الواو والياء: په دې عبارت کې شارح واو په یام سره دبدلیدو وجه بیانوي قاعده داده چې کله واو اویام جمع شي اوپه دې کې اول ساکن وي نو واو په یام سره بدلول اویام په یام کې مدغم کولې شي مثال لکه مسلمون کله چې ددې اضافت وشو نو نون دجمع وغورځیدو واو اویام یو ځای جمع شوي په دې کې اول ساکن دي واو په یام سره بدل شو اویام په یام کې مدغم شوه.

لانها لیا انقلابت: دلته شارح دیام ماقبل ته دکسري ورکولو بیان کوي چې کله واو ساکنه په یام سره بدل شو نو دماقبل ضمه ددې خبرې تقاضا کوي چې یام په واو سره بدل شي ځکه چې قاعده داده چې کله یام ساکن وي اوددې ماقبل مضموم وي نو واو په یاء سره بدلېږي پس په دې صورت کې رجوع لازم راځي هغه څیز طرف ته چې دکوم نه اعراض شوي وو ددې وجې نه ضروري ده چې یام ماقبل ته هغه حرکت ورکړي شي کوم چې دیام سره مناسب وي اود یام سره مناسب حرکت هغه کسره ده ځکه یې ماقبل ته کسره ورکړه اوکه دیام ماقبل مفتوح وي نو هغه به په خپل حال پریخودلې شي مثال لکه مسلمین کله چې ددې اضافت یام دمتکلم طرف ته وشو نو نون داضافت د وجې نه وغورځیدو نو پس دوه یاء گانې جمع شوي نو اوله یام په دویمه یام کې مدغم شوه نو مسلمي په تشبیه کې او مسلمي په جمع کې شوه همدارنگې مصطفون کله چې ددې اضافت یام دمتکلم طرف ته وشو نو نون وغورځیدو پس واو او یام جمع شو په دې کې اول ساکن وو واو په یام سره بدل شو اویام په یام کې مدغم شوه نو مصطفی جوړ شو.

فتحت الیاء ای یام المتکلم: په دې عبارت کې شارح دایبانوي چې په یام باندې الف لام د مضاف الیه په عوض کې دي یا دعهد دي مطلق یاء مراد نه ده بلکه یاء متکلم مراد ده.

فی الصور الثلث: په دې کې شارح ازاله دیو وهم کوي هغه وهم داوو چې ش... سحت الیاء تعلق ددې آخري صورت سره وي حالانکه داسې نه دي بلکه ددې تعلق درې: ۱. صورتونو سره دي
ای للزوم التقاء الساکنین: په دې عبارت کې شارح دایبانوي چې دس کنین مضاف اومضاف
الیه دواړه محذوف دي مطلب دادې چې که حرکت ورنه کړي شي نو التقاء ساکین لازم راځي
باقي فتحه یې ځکه اختیار کړه چې فتحه اخف الحركات ده.

د اسماء سته مېگره یاء طرف ته اضافت:

وَأَمَّا الْأَسْمَاءُ بِنْتُ أُمِّ الْبَيْتِ مَرَّ الْبَيْتِ عَنْهَا مُطَافَةً إِلَى هَوِي يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ فَأَخِي وَأَيُّ أُنَى قَالَتِ فِي
اوهر چې اسماء سته هغه چې تیر شوي بحث ددې نه چې مضاف وي غیر د یاء متکلم ته نواځې والي یعنې حال په
أَخٍ وَأَبٍ مِنْهَا إِذَا أُضِيفَ إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ أَنْ يُقَالَ أَخِي وَأَيُّ وَمِثْلَ يَدَيَّ وَدَمِي وَلَا
اځواب کې ددې نه چې کله اضافت وشي یاء متکلم طرف ته چې وویل شي اخی اوای لکه یدی اودمي په غیر
رَفِّ الْمَحْدُودِ لِجَعْلِهِ كَسْبًا مَنَسِيًّا وَ أَجَاَزَ الْمُبَدَّ فِيهِمَا أَخِي وَأَيُّ يَزُو
دواپس کولود محذوف دوجې دگرځولود دې نه نسیا منسیا او جاز کړي مېرېد په دې دواړو کې اخی اوای په واپس
لَا يَرِ الْفِعْلُ فِيهِمَا وَ هِيَ الْوَاوُ وَ جَعِلَهَا يَاءً وَ إِذْقَامِ الْيَاءِ فِي الْيَاءِ وَ تَمَسَّكَ فِي
کولود لام دفعل په دې دواړو کې چې هغه وادې اوگرځول ددې یاء دي اودغام د یاء په یاء کې اودلیل نیولي په
ذَلِكَ يَقُولُ الشَّاعِرُ:
دې کې په قول د شاعر:

وَأَيُّ مَا لَكَ ذُو السَّجَارِ بِدَارِ
اوزماد پلار دې قسم وي چې نشته په ذوال مجاز بازار کې کوم کور

وَحَمَلِ الْأَخِ عَلَى الْأَبِ لِقِافِهِمَا لَفْظًا وَ مَعْنَى وَ أَجَابَ عَنْهُ الْمُصَنِّفُ
اوحمل کول داخ په اب باندې دوجې دتزدیکت ددې دواړو نه دي لفظاً اومعنی اوجواب ورکړې ددې نه مصنف
فِي هَزْجِهِ بِأَنَّ ذَلِكَ خِلَافُ الْقِيَاسِ وَ اسْتِغْنَالِ الْفَصَاحَةِ مَعَ أَنَّهُ يَحْتَمِلُ أَنْ يَكُونَ الْقَسْمُ بِهِ
په خپله شرحه کې چې داخل قیاس اود فصحاو داستعمال خلاف دي سره ددې چې احتمال لري چې وي مقسم به
أُنَى أَيُّ جُنْعٍ أَبٍ قَاضِلُهُ أَبَيْنَ سَقَطَتِ النَّوْنُ فِي الْإِضَافَةِ فَاجْتَمَعَتْ يَاءَانِ فَأُذِمَّتِ
یعنې ای جمع داب ده نواصل ددې ابین ده نوساقط شونون په اضافت کې نوجمع شوي دوه یاء ګانې نومدغم شوه
الْأَوَّلُ فِي الثَّانِيَةِ قَصَارَ أَيُّ وَ قَدْ جَاءَ جُنْعُهُ هَكَذَا فِي قَوْلِ الشَّاعِرِ: هُمَرُ:
اوله یاء په دویمه کې نو ای وگرځید او په تحقیق سره راغلي ده جمع ددې همدارنگې په قول د شاعر کې شعر:

فَلَكَا تَبَيَّنَ أَضْوَاءُكُمَا	بَغَيْنَ وَ قَدَّيْنَا بِالْأَيْدِيْنَا
----------------------------------	---

هرکله چې ښکاره شو او ازونه زمونږ	نو هغوي وژړل او وي ويل چې فدا دې وي په تاسو ابا زمونږ
----------------------------------	---

أَيُّ لَكَا سَبْعَيْنَ وَ عَلَيْنَ أَضْوَاءُكُمَا بَغَيْنَ وَ قُلْنَا لَكَا أَهْلًا وَ كَلَامًا
يعني هرکله چې يې واوريدل او يوه شول په آوازونو زمونږ نو وي ژړل او وي ويل مونږ ته چې وي دې پلاران زمونږ
فَدَاؤُكُمَا

قربان په تاسو

خلاصه دمتن: صاحب د کافيې په دې عبارت کې د اسماء سته مکبره په باره کې وايي چې کله دا ياء متکلم طرف ته مضاف وي او کله چې د اضافت نه په غير وي نو د دې اعراب څنگه وي. چې د دې تفصيل شارح لاندې په شرح کې ذکر کوي.

اغراض دجامي: واما الاسماء الستة: په دې عبارت کې صاحب د کافيې د ابيسانوي چې د اسماء سته مکبره نه اب او اخ لره ياء د متکلم طرف ته مضاف کړي شي نو اخي او ابي به ويلي شي اولام کلمه چې واو دي هغه به نه واپس کيږي

القي مر البحث: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور کول دي:

سوال: کلمه د اما کې دوه، ۲، احتمال دي (۱)، يا اما تفصيليه دي (۲) يا اما استئنافيه دي او دا دواړه احتمالونه صحيح نه دي اول احتمال ځکه صحيح نه دي چې تفصيل د اجمال تقاضا کوي او د دې مخکې اجمال نشته دي او دويم احتمال ځکه صحيح نه دي چې اما استئنافيه د کلام په شروع کې وي او داپه وسط د کلام کې دي

جواب: اما تفصيليه ده باقي پاتې شو د اسوال چې مخکې يې اجمال نشته دي نو د دې جواب دادې چې اجمال مخکې د اسماء سته مکبره د اعراب په بحث کې تير شوي دي نو اشکال دفع شو
مضافة: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور کول دي:

سوال: کله چې د دې بحث مخکې وښودل دواړه ذکر کول بې فائدي او اشتغال بېلا بېلا يعنې دي

جواب: مخکې د دې حيثيت نه د دې بحث وو چې دا مضاف الی غير ياء متکلم وي او دلته د دې حيثيت نه د دې بحث دي چې دا ياء متکلم طرف ته مضاف وي

فالحال في اخي و ابي: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور کول دي.

سوال: دمصنف رحمه الله ټول فاخي وايي جزاء ده د اما شرطيه کوم چې متضمن معنی د شرط مبتدا دي ليکن دې لږه جزاء جوړول صحيح نه دي ځکه چې د جزاء دپاره جمله کيدل شرط دي دا جمله نه ده بلکه مفرد دي

جواب: اخي وايي خبر دي دمبتدا محذوف چې فالحال دي مبتدا خبر جمله جزاء ده نو لهذا اشکال دفع شو

منها: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور کول دي :

سوال: دمصنف رحمه الله په عبارت کې فاخي وايي حمل دي په الاسماء الستة باندې حالانکه

حمل صحيح نه دي ځکه چې اسماء سته صرف اخي وايي نه دي بلکه دا خو شپږ (۶) دي

جواب: فاخي وايي اسماء سته نه دي بلکه ددې نه بعض دي

اذا اضعيف: په دې عبارت سره شارح د حذف دقيق طرف ته اشاره وکړه چې خروج عن المبحث لازم رانه شي مطلب دادې چې د اسماء سته نه اخ او اب لږه چې کله ياء متکلم طرف ته مضاف شي نو اخي او ابې ويلې کيږي د ډډې او ډمي په شان يعنې لام کلمه کومه چې واو دي هغه نه شي واپس کيږي بلکه هغه نسياً منسياً په درجه کې شوي دي .

واجاز المبرد: په دې عبارت کې شارح د نحويانو اختلاف بيانوي چې مبرد نحوي په اخ او اب کې اخي او ابې جانز کړي دي يعنې لام کلمه کومه چې واو دي هغه لږه واپس کول په ياء سره بدلول او ياء په ياء کې مدغم کولې شي .

وتمسک: په دې عبارت سره شارح دامام مبرد دليل بيانوي امام مبرد د شاعر ددې قول نه استدلال کوي چې وايي مالک ذوالمجاز بهادر په دې کې شاعر واو واپس کړي دي او په ياء سره يې بدل کړي دي او ياء په ياء کې مدغم کړي ده ددې وجې نه هغه ياء مشدد لوستلي ده مکمل شعر داسې دي چې :

قَدْ رَأَيْتُكَ ذَا الْمَجَازِ وَقَدْ آوَى وَأَبِي مَالِكُ ذُو الْمَجَازِ يَدَارِ

دالله تعالی تقدیر تالره په ذوالمجاز بازار کې کوز کړي يې اوزه گمان کومه . اوزم دې په چپل پلار قسم وي چې ستا دپاره په ذوالمجاز منی ، کې هيڅ کور نشته دي

وحمل: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور کول دي

سوال: په شعر کې خو صرف د ابي ذکر دي مېرډ اخي لره ولې يوځای کړي دي؟

جواب: مېرډ اخ په اب باندې محمول کړي دي ځکه چې دواړه لفظاً او معناً يو بل ته قريب او نژدې دي لفظاً ځکه چې د دواړو په شروع کې همزه ده او په آخر کې واو محذوف دي او دواړه ثلاثي دي او معناً ځکه چې دواړه د اسماء اضافيه څخه دي ځکه چې داڅ معنی ده من له اخ د اب معنی ده من له ابن همدارنگې په دواړو کې تعدد د معنی دي.

واجاب عن المصنف في هرحه: په دې عبارت کې شارح امام مېرډ د دليل جواب کوي مصنف په خپله شرح کې د دې دوه (۲) جوابات ورکړي دي:

جواب (۱): د مېرډ دا استدلال خلاف قياس او خلاف استعمال دي خلاف قياس خو ځکه دي چې د اضافت فائده تخفيف ده هغه نه حاصلېږي او د فصحاو د استعمال خلاف ځکه دي چې د فصحاو په کلام کې د اضافت په وخت کې واو واپس کول او په ياء سره بدلول او ياء په ياء کې مدغم کول مسموع نه دي.

جواب (۲): دا احتمال هم دي چې په دې شعر کې ابي مقسم به د اب جمع وي په اصل کې ابيڼ وو کله چې دې لر د ياء د متکلم طرف ته مضاف شو نو نون د اضافت د وجې نه وغورځيدو بيا ياء په ياء کې مدغم شوه نو ابي ترې جوړ شو.

وقد جاء: په دې عبارت کې شارح د دې خبرې دليل پيش کوي چې د اب جمع ابيڼ په کلام د عربو کې واقع ده لکه څنگه چې د شاعر په دې قول کې واقع ده چې:

فَلَمَّا تَبَيَّنَ أَصَوَاتُنَا بَكَيْنٌ وَقَدْ يَتَنَا بِالْأَيْمَانِ

پس کله چې زمونږ آواز په ښکاره شول نو هغه ښځې په ژړا شوي او مونږ ته يې وويل چې زمونږ پلاران دې په تاسو باندې قربان وي.

وجه استدلال: د دې شعر په آخر کې ابيڼ جمع ده د اب د دې نه معلومه شوه چې د اب جمع ابيڼ راځي د الابيتا په آخر کې الف د اشباع دپاره دي.

د حمي او د هني حکم:

وَتَقُولُ أَنِّي إِمْرَأَةٌ كَأَنَّهُ لَا مَيْتَعًا إِضَافَةُ الْحَمِيِّ إِلَى الْمَذْكَرِ حَمِيٌّ وَهَنِيٌّ وَلَا رَوَّ الْبَحْدُوفِ

او وايي به معنی ښځه چې قائله ده د وجې د ممتنع کيدو د اضافت د جمع مذکر ته حمي او هني بې درد محذوف نه په

عَلَدَ الْإِصَافَةَ إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ وَ إِنَّمَا فَصَّلْنَاهَا عَنْ أَخِي وَ آتَى لِأَنَّهُ لَمْ يُنْقَلْ عَنْ
وخت داضافت کې ياء دمتکلم ته او په تحقيق سره جدا يې کړو ځي او هې داځي او اې نه ځکه چې نه دي نقل :
الْمُبْدَوِ فِيهِمَا فِي الْمَشْهُورِ مَا يُخَالِفُ مَذْهَبَ الْجَنُودِ وَ إِنْ نَقَلَ عَنْهُ بَعْضُهُمْ ذَلِكَ الْخِلَافَ
مېر د نه په دې کې قول مشهور چې مخالف وي د مذهب د جمهور واکر که نقل وي د بعضې نحويانو نه دا اختلاف
في الأسماء الأربعة .
په اسماء اړيکه کې .

خلاصه دمتن : د صاحب د کافيې د عبارت حاصل دا دې چې ښځه هم او هې لره ياء دمتکلم

طرف ته داضافت په وخت کې لام کلمه محذوف لره د رد نه په غير حې او هې ويلې شي .

اغراض دجامي : الامراة : په دې عبارت کې شارح بيان دصيغې کوي چې تقول د واحد مؤنث غائب صيغه ده د مخاطب مذكر صيغه نه ده

لامتناع : په دې عبارت کې شارح دصيغې د مؤنث وجه بيانوي چې دحم معنى ده دسړي طرف د ښځې رشته دار يعنې ليور ، لهذا دحم اضافت مذكر طرف ته ممتنع دي ددې وجې نه دا د واحد مؤنث غائب صيغه ده .

وانما فصلهما : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور کول دي :

سوال : مصنف حې هې لره داځي او اې نه جدا ولې ذکر کړه دهغې سره يې يوځاي ولې ذکر نه کړه حالانکه دتولو يو حکم دي چې په وخت داضافت کې ياء دمتکلم طرف ته ددې آخري حرف محذوف نه واپس کيږي .

جواب : مصنف رحمه الله حې او هې لره داځي او اې نه جدا ځکه ذکر کړه چې په حې او هې کې د جمهورو سره دمېر د اختلاف مشهور نه دي اگرکه بعضې حضراتو په تولو اسماء اړيکه کې اختلاف نقل کړي دي ليکن هغه غير مشهور دي او اې او اخي کې د جمهورو سره دمېر د اختلاف معروف او مشهور دي ددغې فرق دوجې نه حې او هې يې جدا ذکر کړه

د فم او د نورو اسماء سته مکېرو بيان :

وَ يُقَالُ فِي فَمٍ حَالٍ إِصَافَتِهِ إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ فِي يَالِزَةٍ وَ الْقَلْبِ وَ الْإِذْقَامِ فِي الْإِكْثَرِ
اويلې شي في فم کې په وخت داضافت ددې کې ياء دمتکلم ته چې په رد کولو سره قلب او ادغام ته په اکثر کې

أَنِي فِي أَكْثَرِ مَوَارِدِ اسْتِعْمَالِهِ وَ قَمِي فِي بَعْضِهَا إِنْقَاءَ لِيَلْبِغِ الْمَوْضِعَ عَنِ
يعني په اکثر و مواعيد استعمال د دې کې اوفي په بعضي استعمالو کې د وچې د باقي کيدو دميم نه عوض
الْوَاوِ عِنْدَ قَطْعِهِ عَنِ الْإِضَافَةِ وَإِذَا قُطِعَتْ هَذِهِ الْأَسْمَاءُ الْخَمْسَةُ عَنِ الْإِضَافَةِ قِيلَ أَحْ وَ
واو نه په وخت د قطع د دې کې د اضافت نه اوچې کله قطع شي دا اسماء خمسة د اضافت نه نوويلي به شي اغ
أَبْ وَ عَمْ وَ هَنْ وَ قَمْ بِالْحَرَكَاتِ الثَّلَاثِ وَ لَكِنْ فَتَحَ الْقَاءُ أَفْصَحَ مِنْهُمَا أَنِي مِنَ الْقَمْرِ وَ
اب او حم او هن او هم په حرکات ثلاثه سره ليکن فتحه د قاء داوږه فصيحه ده د دې دواړو نه يعني دضمي او
الْكَسْرِ وَ جَاءَ عَمْ وَمِثْلُ يَدٍ فَيُقَالُ هَذَا عَمْ وَ حَمَكُ وَ رَأَيْتُ حَمًا أَوْ حَمَكُ وَ مَرَزْتُ بِحَمٍّ أَوْ حَمِيكَ وَمِثْلُ
کسرې نه اورا علي حم په شان د يې نوويلي به شي هذا حم وحک ورأيت حم او حک ومرت بهم او حک او په شان د
حَبِّهِ بِالْهَمْزَةِ فَيُقَالُ هَذَا عَمْ أَوْ حَمُوكُ وَ رَأَيْتُ حَمًا أَوْ حَمَاكُ وَ مَرَزْتُ بِحَمٍّ أَوْ حَمِيكَ وَمِثْلُ دَلُوٍ بِالْوَاوِ
خبه په همزي سره نوويلي به شي هذا حم او حوک ورأيت حم او حاک ومرت بهم او حک او په شان د دلو په واوره
فَيُقَالُ هَذَا حَمُوكُ وَ رَأَيْتُ حَمًا أَوْ حَمُوكُ وَ مَرَزْتُ بِحَمٍّ أَوْ حَمُوكُ وَمِثْلُ عَصَاٍ بِالْأَلِفِ فَيُقَالُ
نوويلي به شي هذا حم او حوک ورأيت حم او حوک ومرت بهم او حوک او په شان د عصا په الف سره نوويلي به شي
هَذَا حَمًا وَ حَمَاكُ وَ رَأَيْتُ حَمًا وَ حَمَاكُ وَمَرَزْتُ بِحَمٍّ أَوْ حَمًا وَمِثْلُ هَذِهِ الْأَسْمَاءِ الْأَرْبَعَةِ مُطْلَقًا
هذا حم او حاک ورأيت حم او حاک ومرت بحم او حماک مطلقا يعني جواز د حم په شان د دې اسماء اربعو مطلقا
عَنْهُ مَقْتَدٍ بِحَالِ الْإِفْرَادِ وَالْإِضَافَةِ بَلْ تَجُوزُ هَذِهِ الْوُجُوهُ فِيهِ فِي كُلِّ مِنْ حَالَتِي الْإِفْرَادِ وَالْإِضَافَةِ وَ
نه مقيد په حال د افراد و اضافت کې بلکې راخي دا وجوه په دې کې په هريو د دواړو حالتونو د افراد و اضافت او
جَاءَ هَنْ وَمِثْلُ يَدٍ مُطْلَقًا أَنِي فِي الْإِفْرَادِ وَالْإِضَافَةِ يُقَالُ هَذَا هَنْ وَ رَأَيْتُ هَنَّا وَ مَرَزْتُ بِهِنَ وَ هَذَا هَنَكُ وَ
راعلي هن په شان د يې مطلقا يعني په افراد و اضافت کې نوويلي به شي هذا هن ورأيت هنأ ومرت بهن وهذا هنک و
رَأَيْتُ هَنَكُ وَ مَرَزْتُ بِهَنِيكَ .
رأيت هنک ومرت بهنک .

خلاصه دمتن : د صاحب د کافيي د عبارت حاصل او نتیجه داده چې کله هم بيا د متکله

طرب ته مضاف شي نو په اکثر و استعمالو کې عين کلمه يعني واو محذوف لره واپس شي
او هغه په يام سره بدل شي او يام په يام کې مدغم کيږي او في ويلي شي او بعضي استعمالو کې
ميم لره باقي ساتلي شي اوفي ويلي کيږي کوم ميم چې قطع عن الاضافة په وخت کې دواو په
عوض کې راوړي شوي وو

اغراض دجامی : حال اضافه: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ور

کول دي

سوال : لکه څنګه چې آخري حرف رد کولې شي في ويلي کيږي همدارنګې فو هم ويلي کيږي

نو بيا د في تخصيص يې ولې وکړو ؟

جواب : مونږ بحث کوو په اضافه الیاء المتکلم کې په دې صورت کې في ويلي کيږي او فو په

غير داضافت نه ويلي کيږي هغه زمونږ دبحث نه خارج دي

ای في اکثر موارد : په دې عبارت سره شارح اشاره کوي چې دفي الاکثر نه اکثر مراد نه دي بلکه

اکثر موارد د استعمال مراد دي .

واذا قطعت : دصاحب د کافيې د عبارت حاصل دادې چې اسماء سته نه د فو نه غير باقي پنځه

(۵) کله چې مقطوع عن الاضافة وي نو اخ ، اب ، هن ، حم ، فم ويلي شي يعنې اعراب بالحركت

به جاري کيږي مثال لکه هذا اخ رأيت اخا ومررت باخ اودويمه خبره يې داييان کړي ده چې په فم

کې دري (۳) لغتونه دي (۱) فم په ضمي د فاء سره (۲) فم په فتحي د فاء سره (۳) فم په

کسري د فاء سره ليکن فتحه د ضمي او کسري نه زيات فصيحه ده په حم کې ذکر شوي لغت نه

غير خلور (۴) لغتونه نور هم دي .

(۱) د ید په شان يعنې لام کلمه دواو محذوفه نسياً منسياً په درجه کې وي ددې لغت مطابق

په حالت د افراد کې هذا حم رأيت حمأ ومررت بحم ويلي کيږي او په حالت داضافت کې هذا حمک

ورأيت حمک ومررت بحمک ويلي شي .

(۲) د خبأ په شان يعنې لام کلمه کومه چې واو ده هغه لره واپس کول په همزي سره بدل شي

ددې لغت مطابق په حالت د افراد کې ويلي شي هذا حمه ورأيت حمأ ومررت بحمء او په حالت د

اضافت کې ويلي کيږي هذا حموک ورأيت حماک ومررت بحمک .

(۳) د دلو په شان يعنې واو محذوفه واپس کول په خپل حالت باندې باقي ساتلي شي ددې

لغت مطابق په حالت د افراد کې ويلي کيږي هذا حمو ورأيت حموا ومررت بحمواو په حالت داضافت

کې به ويلي شي هذا حموک ورأيت حموک ومررت بحموک

(۴) د عصا په شان یعنې او محذوفه لره واپس کول په الف مقصوره سره بدلول نو ددې لغت مطابق په حالت د افراد کې هذا حماً وراثت حماً ومررت حماً ویلي شي او په حالت د اضافت کې هذا حماً وراثت حماً و مررت حماً و ویلي شي یعنې په درې واړو حالتونو کې به اعراب تقدیري وي

مطلقاً اي: په دې عبارت کې شارح د اطلاق د مفهوم وضاحت کوي د مطلقاً مطلب دادې چې هم د اسماء اربعه مذکوره په شان استعمالیدل د ایه حالت د افراد او په حالت د اضافت کې دغه سره مقید نه وي بلکه دا وجوه اربعه په حالت د افراد او په حالت د اضافت کې په دواړو کې جاري کیږي

وجاء هن: په هن کې دلغت مذکوره نه غیر یو بل لغت هم شته دي هغه دادې چې هن مطلقاً ديد په شان وي یعنې په حالت د افراد او په حالت د اضافت کې په دواړو صورتونو کې لام کلمه محذوفه واپس نه کړي شي ددې لغت مطابق په حالت افراد کې ویلي کیږي هذا هن وراثت هناً و مررت بهن او په حالت د اضافت کې ویلي کیږي هذا هنک وراثت هنک و مررت بهنک.

د دواړو اضافت حکم:

و دُو لَا يُضَافُ إِلَى مُضْمَرٍ لِأَنَّهُ وَضِعَ وَضْعُهُ إِلَى الْوَصْفِ بِأَسْمَاءِ الْأَجْنَاسِ وَ
او دونه مضاف کیږي مضمر ته ځکه چې د و وضع کړې شوې دپاره دوسیلې وصف ته په اسماء جنس سره او
الْمُضْمَرُ لِنَسِ بِأَسْمَاءِ جَنَسٍ وَ قَدْ أُضِيفَ إِلَيْهِ عَلَى سَبِيلِ الْقُدْوَةِ كَقَوْلِ الشَّاعِرِ هُنَا:
ضمیرنه اسم جنس او په تحقیق سره اضافت شوې دې طرف ته په طریقي د شذوذ لکه دا قول د شاعر شعر:

إِنَّمَا يَحْمِلُ ذَا الْقَسْطِ مِنَ النَّاسِ دُوَّةُ

په تحقیق سره بیژني حوید د فضل دخلکونه صاحب د فضل

و كَوَيْلٌ لَا يُضَافُ إِلَى غَيْرِ إِسْمِ الْجِنْسِ لَكَانَ أَشْمَلٌ وَ كَأَنَّهُ حَصَّ الْمُضْمَرِ بِالذِّكْرِ لِأَنَّهُ
او که چا وویل چې دونه مضاف کیږي په غیر د اسم جنس نه نووې به دا خاص کول د مضمر په ذکر پورې ځکه چې
كَانَ الْبَعْضُ يَلْتَصِقُ الْأَسْمَاءَ خُصُّ عِنْدَ إِضَافَتِهِ إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ فَتَقِفُ إِضَافَتُهُ
د بعضو دپاره ووددې د اسماء دپاره خاص حکم په وخت د اضافت د ذکر کې یا، د متکلم ته نونې یې کړو اضافت
إِلَى الْمُضْمَرِ مُتْلَقًا تَفْتِيًا لِاخْتِصَاصِهِ بِحُكْمِ خَاصٍ بِإِعْتِبَارِ إِضَافَتِهِ إِلَيْهِ وَلَا يَقْلَعُ أَنَّى
ددې مضمر نه مطلق نفی دوجې دا اختصاص ددې ته په خاص حکم پورې په اعتبار د اضافت سره دې طرف ته او

ذُو عَيْنِ الْإِصْفَاءِ لِأَنَّ جَعْلَهُ وَضْعَهُ إِلَى أَشْيَاءِ الْأَجْنَاسِ لَيْسَ إِلَّا بِإِضَافَةٍ

نه قطع کيږي يعنې دواضاقت نه ځکه گرځول ددې وسيله اسماء جنس طرف ته نه دي مگر په اضافت ددې

إِلَيْهَا.

سره دې طرف ته

خلاصه دهن: صاحب د کافيي په دې عبارت کې د اسماء سته مکبره نه د ذو په باره کې

وايي چې ذو ضمير طرف ته نه مضاف کيږي همدارنگې دوا هميشه د اضافت سره مستعملېږي
د اضافت نه په غير نه مستعملېږي

اغراض د جامي: لانه وضع و صله: په دې عبارت کې شارح د ذو ضمير طرف ته دنه مضاف

کيدو وجه بيانوي چې د ذو وضع ددې دپاره ده چې هغه اسم جنس طرف ته مضاف او هغه لره د
ما قبل صفت جوړوي او ضمير اسم جنس نه وي لهدا داکه ضمير طرف ته مضاف شي دابه دهغه
وضع خلاف وي ليکن کله کله على سبيل الشذوذ ذو ضمير طرف ته مضاف کيږي لکه څنگه چې
د شاعر په قول کې دي:

إِنَّمَا يَعْرِفُ ذَا الْقُسْطِ مِنَ النَّاسِ ذُووُهُ

په تحقيق سره پيژني خاوند د فضل د خلکو نه صاحب د فضل

چې مکمل شعر داسې دي:

أَهَذَا الْمُعْرِوِي مَا لَمْ يُكَبِّدْ فِيهِ الْوُجُوهُ
إِنَّمَا يَعْرِفُ ذَا الْقُسْطِ مِنَ النَّاسِ ذُووُهُ

مبارک په نعمتونو کې هغه نعمت دي چې خرج نه شي په
دې کې مخونه (يعنې په بې عزتي سره حاصل نه شي).
او په تحقيق سره پيژني خاوند د فضل د خلکو نه صاحب د فضل.

يعنې په نعمتونو کې مبارک نعمت هغه دي چې په هغې کې مخونه خرج نه شي (يعنې په سوال
او په بې عزتي سره هغه نعمت حاصل نه شي) په تحقيق سره پيژني خاوند د فضل د خلکو نه
خاوند د فضل.

په دې عبارت کې ذو ضمير طرف ته مضاف دي ليکن دا شاذ دي.

ولو قيل: په دې عبارت سره شارح يو اعتراض نقل کوي او په فکانه سره ددې جواب ورکوي:

اعتراض: دوا چې لکه څنگه ضمير طرف ته نه مضاف کيږي نو همدارنگې اسماء موصوله

اسماء اشاره، اعلام طرف ته هم نه مضاف کيږي نو که مصنف رحمه الله لايضا ان غير اسم

الجنس وبلي وی سو داب زيات اشل وي ځکه چې ضمير او اسم ظاهر غير جنس ټولو ته به شامل وي مصنف داسې ولي ونه کړه ؟

جواب : مصنف رحمه الله ضمير په خصوصي طور باندې ځکه ذکر کړو چې اسماء سته نه ، بعضي اسماء په اضافت الی یاء المتکلم په وخت کې مخصوص احکام دي لکه اخي وايي که امام مبرد واو واپس کول هغه لره په یاء سره بدلول او یاء په یاء کې مدغم کول ابي او اخي ويل همدارنگې په فهم کې واو واپس کول په یاء سره بدلول او یاء په یاء کې مدغم کول نو مصنف رحمه الله څو مطلق ضمير طرف ته داضافت نفي وکړه چې دا وهم پيدا نه شي چې لکه څنگه : نورو اسماء سته دپاره داضافت الی یاء المتکلم په وخت کې خاص احکام دي نو همدارنگې د څو دپاره هم داضافت الی یاء المتکلم په وخت کې بعضي احکام مخصوص دي نو مصنف رحمه الله څو لا يضاف الی مضمر ويلو سره دا بيانوي چې څو خو ضمير طرف ته نه مضاف کيږي ددې باوجود ددې دپاره اضافت الی یاء المتکلم په اعتبار سره بعضي احکام مخصوص دي .

څو لا يقطع : په دې عبارت کې شارح دايبانوي چې څو مقطوع عن الاضافت نه دي ځکه چې دلر وضع ددې دپاره ده چې دا اسم جنس طرف ته مضاف شي او هغه لره دماقبل دپاره صفت جوړ شي او داهله کيږي شي چې کله دا اسم جنس طرف ته مضاف وي ددې وجې نه دي ته اضافت لازم دي اودا مقطوع عن الاضافت نه وي .

تمت المجروات بحمد الله تعالى وعونه

التوابع

(١) نعت :

(٢) معطوف بالحرف :

(٣) تأكيد :

(٤) بدل :

(٥) عطف بيان :

﴿التَّوَابِعُ﴾ د توابعو تعريف:

وَهُوَ جُنْعٌ تَابِعٌ مَنْقُولٌ عَنِ الْوُضُوءِ إِلَى الْإِسْمِيَّةِ وَالْقَاعِلِ الْإِسْمِيَّةِ يُجْمَعُ عَلَى فَوَاحِلٍ كَالْكَاهِلِ عَلَى
 اوداجمع دتابع ده چې نقل شوي دوصفیت نه اسمیت ته اوفاعل اسمي جمع راځي په وزن دهلواهل لکه کاهل په
 الْكَاهِلِ وَالْمَوَادِّ بِهَا تَوَابِعُ الْمَوْفُوعَاتِ وَالْمَنْصُوبَاتِ وَالْمَجْرُورَاتِ الَّتِي هِيَ أَقْسَامُ الْإِسْمِ فَلَا
 وزن دکاهل اومراده دې سره توابع دمرفوعاتو، منصوباتواودمجروراتودي هغه چې اقسام داسم دي نونه
 يَنْتَقِصُ حَدُّهَا بِخُرُوجِ نَحْوِ إِنَّ وَ هَرَبَ هَرَبَ لِعَدَمِ كَوْنِهَا مِنْ أَفْرَادِ التَّخَدُّدِ كُلِّ كَانَ
 ماتيري تعريف ددې په وتودان ان وضرپ ضرب مثال سره دوجې دنه كيدودافرادودمحدودنه هرهغه دويم دي
 أَنِّي كُلُّ مَتَأَخَّرٍ مَتَى لَوْ حَكَ مَعَ سَابِقِهِ كَانَ فِي الرُّبُوبَةِ الثَّانِيَةِ مِنْهُ
 يعني هرهغه وروستي دي چې كله لحاظ وكړي شي دمخكې سره نودابه وي په دويمه مرتبه كې ددې نه نو
 فَدَخَلَ فِيهِ التَّابِعُ الثَّانِي وَالثَّلَاثُ قَصَابِدًا مُتَلَبِّسِينَ بِأَعْرَابِ سَابِقِهِ أَنِّي بِجَنَسٍ
 داخل شويه دې كې دويم اودريم تابع اوددې نه زيات چر متلبس وي دخپل مخكني اعراب سره يعني په جنس د
 إِعْرَابِ سَابِقِهِ بِحَيْثُ يَكُونُ إِعْرَابُهُ مِنْ جَنَسٍ إِعْرَابِ سَابِقِهِ نَاشٍ بِكِلَاهُمَا مِنْ جِهَةٍ وَاحِدَةٍ
 اعراب مخكني په داسې شان چې وي اعراب ددې دجنس دااعراب سابقه نه چې پيداوي دواړه ديوجهت
 شَخْصِيَّةٍ مِثْلُ جَاءَنِي زَيْدٌ مِنَ الْعَالَمِ فَإِنَّ الْعَالِمَ إِذَا لَوْ حَكَ مَعَ زَيْدٍ كَانَ فِي الرُّبُوبَةِ الثَّانِيَةِ
 شخصيه نه لكه جاء في زيد من العالم خكه عالم كه چيرته لحاظ وكړي شي دزيد سره نو وي به دابه دويمه رتبه كې
 مِنْهُ وَإِعْرَابُهُ مِنْ جَنَسٍ إِعْرَابِهِ وَهُوَ الرَّفْعُ وَالرَّفْعُ فِي كُلِّ مِنْهُمَا نَاشٍ مِنْ جِهَةٍ وَاحِدَةٍ شَخْصِيَّةٍ
 ددې نه اواعراب ددې دجنس نه دې اوهغه رفع ده اورفع په هريوددې دواړوكې پيداده ديوجهت شخصي نه چې
 هِيَ قَاعِلِيَّةٌ زَيْدٌ مِنَ الْعَالِمِ لِأَنَّ النَجْوَى الْمَنْسُوبَ إِلَى زَيْدٍ فِي قَصْدِ التَّكْوِينِ مَلْسُوبٌ
 هغه فاعليت دزيدن العالم دي خكه چې راتك كوم چې منسوب دي زيدته په قصد دمتكلم كې منسوب دي
 إِلَيْهِ مَعَ تَابِعِهِ لَا إِلَيْهِ مُطْلَقًا.
 زيدطرف ته سره دتابع ددې نه، نه زيدطرف ته مطلقاً

خلاصه دهن: مصنف رحمه الله دمرفوعاتو، منصوباتواودمجروراتو نه دفارغيدو نه پس
 ددې دتوابعو ذكر كوي توابع تول پنځه (۵) دي:

وجه دحصر: تابع به ددوه حالونو نه خالي نه وي: يابه مقصود بالنسبة وي اويابه نه وي وكه

چیرته مقصود بالنسبة وي نو دابه بيا ددوه حالونو نه خالي نه وي دتابع اود متبوع په مينځ کې به يا حرف عطف وي او يابه نه وي که چیرته دتابع اود متبوع په مېنځ کې حرف عطف وي نو دا عطف بالحرف شو او که چیرته دتابع اود متبوع په مينځ کې حرف عطف نه وي نو دا بدل شو ، او که چیرته مقصود بالنسبة نه وي نو دابه هم ددوه حالونو نه خالي نه وي تابع به په داسې معني باندې دلالت کوي چې هغه معني په متبوع کې موندلې شي او يانه ، که معني په متبوع کې موندلې شوه نو دانعت شو ، او که چیرته معني په متبوع کې نه شوه موندلې نو دا بيا ددوه حالونو نه به خالي نه وي يابه دمتبوع دويم ځل ذکر شوي وي او يانه که چیرته دمتبوع دويم ځل ذکر شوي وو نو دا تاکيد او که چیرته دمتبوع دويم ځل ذکر نه وو شوي نو دا عطف بيان شو.

اغراض دجامي : هو جمع تابع : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : توابع دچا جمع ده ؟ دتابع او که دتابعه ، اودا دواړه احتمالات صحيح نه دي ، اول احتمال خو ځکه صحيح نه دي چې تابع فاعل وصفي دي اود فاعل وصفي جمع د فواعل په وزن باندې نه راځي ، اودویم احتمال ځکه صحيح نه دي چې توابع صفت دي دالاسماء واقاعده داده چې اتصاف الجمع بالجمع داد اتصاف المفرد بالمفرد تقاضا کوي نو ددې قاعدې مطابق چې کله توابع دالاسماء صفت دي نو ددې واحد به تابعه دالاسم صفة وي الاسم مذكر والتابعة مؤنث دي نو د موصوف اود صفت په مينځ کې مطابقت نه راځي .

جواب : توابع داجمع ده دتابع ، پاتې شو داسوال چې تابع فاعل وصفي دي اود فاعل وصفي جمع د فواعل په وزن نه راځي نو ددې جواب دادې چې اگر چې په حقيقت کې د فاعل وصفي دي ليکن دلته دادوصفیت نه اسمیت طرف ته نقل شوي دي ځکه چې تابع اوس اسم جوړ شوي دي هر دویم اسم کوم چې معرب وي په مخکني اعراب سره ديو جهت نه اود فاعل اسمي جمع د فواعل په وزن باندې راځي لکه کاهل چې ددې جمع کواهل راځي ، لهذا دتابع جمع توابع راتلي شي .

والمراد : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دتابع تعريف جامع نه دي ځکه چې دا په ان ان کې په دویم ان او په معرب ضرب کې په دویم ضرب باندې صادق نه راځي ځکه چې دامعرب په مخکني اعراب سره نه دي ځکه چې

دلته دسره اغراب نشته ځکه دا دواړه مبني الاصل دي حالانکه داهم تابع دي

جواب: دتتابع نه مراد توابع المرفوعات والمنصوبات والمجورات دي مطلق توابع نه دي اوپه دې

باندې هښنه داده چې ددې توابعو نه بحث کيږي لهداپه ان ان کې دويم ان اوپه ضرب ضرب کې

په دويم ضرب باندې تعريف صادق نه راتلل داتعريف دجامعيت دپاره مضر نه دي.

ای کل متأخر: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دتابع تعريف جامع نه دي ځکه چې دا په جامني زيد العالم والعائل والفاصل کې په عائل

او فاضل باندې صادق نه راځي ځکه چې دادویم تابع نه دي بلکه دریم اوڅلورم دي.

جواب: دلته ددویم نه مراد هر متأخر او وروستو راتلونکي دي برابره خبره ده که هغه دویم وي

او که دریم وي او که څلورم وي اوداتول په مابعد کې دي ځکه چې تعريف په ټولو باندې صادق

راځي.

مق لوحظ: په دې عبارت سره غرض د شارح د ددري (۳) سوالونو مقدرو جواب ورکول دي.

سوال (۱): دتابع تعريف په هغه تابع باندې صادق نه راځي کوم چې دخپل متبوع نه مقدم

وي لکه ورحمة الله عليكم السلام ، داپه اصل کې عليكم السلام ورحمة الله دي په دې کې رحمة الله

تابع دي ليکن په دې باندې تعريف صادق نه راځي ځکه چې دا متأخر نه دي بلکه مقدم دي.

جواب: دلته دمتأخر نه مراد په ذکر کې متأخر نه دي بلکه په رتبه اودرجه کې متأخر دي

مقصد دادی چې تابع هر هغه متأخر دي چې کله ددې دخپل سابق (متبوع) سره لحاظ وکړي

شي نو دا په دويمه مرتبه باندې وي که چيرته لفظاً مقدم وي لهدا تعريف په دې باندې صادق

راځي کوم چې دخپل متبوع نه مقدم دي ليکن هغه تقديم په ذکر کې دي په رتبه کې نه دي.

سوال (۲): دنابع داتعريف په هغه عمرو باندې صادق نه راځي کوم چې په جامني زيد وعمرو

بکر کې. ددي ځکه چې دامتاخر نه دي بلکه متوسط دي.

جواب: دمتاخر نه مراد په نسبت سره متبوع ته دي نه په نسبت سره غير ته اوپه جامني

زيد وعمرو بکر کې عمرو دخپل متبوع په نسبت متأخر دي لهدا په دې باندې تعريف صادق

راځي.

سوال (۳): چې کله دثاني نه مراد متأخر دي نو د صنف دپه نسبت اووچي دمتأخر لفظ

بې ذکر کړي وي ددې دپاره چې اشکال دسره وارد شوي نه وي ددې په ځای بې د ثانې لفظ ولې ذکر کړو؟

جواب: شارح په مقولو حظ سره ددې جواب ورکړي چې دلته دثاني نه مراد دادې چې کله ددې د خپل متبوع سره لحاظ وساتل شي نو داپه دویمه مرتبه اوپه دویمه درجه باندې وي . کله دثاني نه دویمه رتبه اودویمه درجه مراد ده نو ددې دپاره یواځې همدا لفظ دثاني مناسب نه لفظ دمتأخر ددې وجې نه مصنف رحمه الله دثاني لفظ غوره او ذکر کړو

متلبس: په دې عبارت سره شارح بیان دترکب کوي چې باعراب ساقی داظرف مستقر متعلق دي تر متلبس پورې نو داصفت شو دثاني دپاره

ای بجنس اعراب سابقه: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: دتابع دتعریف دتابع په افرادو کې په یو فرد باندې صادق نه راځي ځکه چې دتابع په افرادو کې کم نه کم داسې شته چې هغه په مخکني اعراب سره معرب وي ځکه چې اعراب یو عرض دي اوضابطه اوقاعده داده چې قیام العرض بالمحلین المختلفین محال ، دیو عرض قانمیدل ددوه محلینو مختلفو پورې دامحال دي نو لهدا دتابع تعریف په یو فرد باندې هم صادق نه راځي

جواب: دا اعراب سابقه نه مخکې مضاف محذوف دي کوم چې جنس دي تقدیر د عبارت داسې دي چې بجنس اعراب سابقه ، معنی به یې داوي چې تابع هر هغه دویم دي چې په هغې کې د مخکني اعراب جنس وسوندل شي نه بعینه مخکني اعراب وموندل شي .

بحیث یكون اعرابه من جنس اعراب سابقه: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: دتابع تعریف په جام فی زید ابوک کې په ابوک باندې صادق نه راځي ځکه چې ددې اعراب متبوع دا اعراب دجنس نه ، نه دي دمتبوع اعراب دحرف جنس نه ، دي دتابع اعراب من جنس الحركة دي

جواب: دجنس نه مراد دادې چې دواړه دمرفوع یادم منصوب یادم مجرور کیدو حیثیت نه دیو جنس نه وي یعنې که چیرنه متبوع مرفوع وي نوتابع به یې هم مرفوع وي که چیرته متبوع یې

منسوب وي نو تابع به يې هم منصوب وي او که چیرته متبوع يې مجرور وي نو تابع به يې هم مجرور وي ، داعام دي که اعراب حرکتی وي او که حرفي يابه يو باندي اعراب حرکتی وي او په دويم باندي حرفي

شخصية: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: دتابع تعريف دخول دغير نه مانع نه دي ځکه چې داتعريف په خبر باندي صادق نه راځي ځکه چې هغه دويم په مخکني اعراب سره دي او ديو جهت نه هم دي ځکه چې مبتدا او خبر ددواړو اعراب ديو عامل دوجې نه وي کوم چې ابتداء دي حالانکه دخبر تابع نه دي .

جواب: دتابع په تعريف کې د من جهة واحدة نه مراد وحدت شخصي دي وحده نوعي نه دي اود مبتدا او خبر په مينځ کې وحدت نوعي دي نه شخصي ځکه چې که چیرته په دواړو کې عامل ابتداء وي ليکن هغه ابتداء ددې حيثيت نه چې دمسنداليه تقاضا کوي په مبتدا کې عامل دي اوددې حيثيت نه چې دمسند تقاضا کوي دپه خبر کې عامل دي .

مثل جامي: په دې عبارت سره شارح مثال بيانوي لکه جامي زيد العالم .

فان العالم: په دې عبارت سره شارح مثال په ممثل له باندي تطبيق کوي چې دعالم دريد په اعتبار سره لحاظ وکړي شي نو دپه دې اعتبار سره دپه دويمه مرتبه کې دي اوددې اعراب د ماقبل اعراب دجنس نه دي ، او هغه رفع ده اورفع په دواړو کې ديو جهت شخصيه نه پيدا کيدونکي دي او هغه يوجهت شخصيه فاعليت دي ځکه چې هغه مجيئت کوم چې دمتکلم پ قصد کې زيد طرف ته منسوب دي هغه سره ددې زيد دتابع د زيد طرف ته منسوب دي ، مطلقا زيد طرف ته منسوب نه دي .

دتابعو په تعريف کې دقيودو فوائد :

فَقَوْلُهُ كُلُّ كَانٍ يَشْمِلُ التَّوَابِعَ وَ حَيَّزَ الْمُبْتَدَأَ وَ حَيَّزَ كَانَ وَ أَنَّ وَ أَخَوَاتَهَا وَ كَانِي
نودا قول دمصنف كل ثان شامليري توابعو ، ته او مبتدا او خبر اود خبر دكان اودان اودا خوا توددې دواړو اوددوه
مَفْعُولِي كَلَنْتُ وَ أَعْطَيْتُ وَ قَوْلُهُ بِأَعْرَابٍ سَابِقِهِ يُخْرِجُ الْكُلَّ إِلَّا حَيَّزَ الْمُبْتَدَأَ وَ كَانِي مَفْعُولِي كَلَنْتُ وَ
مفعولينودظننت اوداعطيت ته اودا قول باعراب سابقه خار جوي تول مگر خبر دمبتدا اودوه مفعولين دظننت اود
أَعْطَيْتُ وَ قَوْلُهُ مِنْ جِهَةٍ وَاحِدَةٍ يُخْرِجُ هَذِهِ الْأَفْئَاءَ لِأَنَّ الْعَامِلَ فِي الْمُبْتَدَأِ وَالْخَبَرِ وَإِنْ كَانَ هُوَ الْإِنْتِزَاعُ أَعْنَى التَّجَرُّدِ
اعطيت اودا قول من جهة واحدة خار جوي دايول شيان ځکه عامل په مبتدا او خبر کې اگر که ابتداوي يعني خالي

عَنِ الْعَوَامِلِ اللَّفْظِيَّةِ لِلْإِسْنَادِ لَكِنَّ هَذَا الْمَعْنَى مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ يَقْتَضِي مُسْتَدًّا إِلَيْهِ صَارَ عَامِلًا
والی دعوامل لفظیه نه دپاره داسنادلکن دامعنی ددې حیثیت نه چې تقاضاکوي دمستدالیه نووگرخیدعامل
فِي الْمُبْتَدَأِ وَ مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ يَقْتَضِي مُسْتَدًّا صَارَ عَامِلًا فِي الْخَبَرِ فَلَيْسَ إِذِ تَقَاعُهَا
په مبتدای او ددې حیثیت نه چې داتقاضاکوي دمستد نووگرخیدعامل په خبر کې نونه دي مرفوع کیدل ددې
مِنْ جِهَةٍ وَاحِدَةٍ وَ كَذَا كُنْتُ مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ يَقْتَضِي مَلْئُوكًا فِيهِ وَ مَلْئُوكًا عَمِلَ فِي
دیو جهت نه او همدارنگې ظننت ددې حیثیت نه چې تقاضاکوي دمظنون فیه او مظنون عمل کوي په دواړو
مَفْعُولِيَّةٌ فَلَيْسَ إِيصَابُهُمَا مِنْ جِهَةٍ وَاحِدَةٍ وَ كَذَلِكَ أُعْطِيَ مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ
مفعولینوکې نونه دي منصوب کیدل ددې دواړو دیو جهت نه او همدارنگې اعطیت ددې حیثیت نه چې دا
يَقْتَضِي أَخِي وَ مَاخُذًا عَمِلَ فِي مَفْعُولِهِ فَلَيْسَ إِيصَابُهُمَا مِنْ جِهَةٍ وَاحِدَةٍ.
تقاضاکوي دا آخودا وماخوداو عمل کوي په خپلودواړو مفعولینوکې نونه دي انتصاب ددې دواړو دیو جهت نه.

خلاصه دمتن : دا عبارت مکمل شرحه ده دمخکني ذکر شوي متن نور مزید وضاحت کوي.

اغراض دجامي : فقوله کل ثان: په دې عبارت کې شارح دتعریف دقيودو فوائد بیانوي چې کل ثان په منزله دجنس دي ټولوتوابعو یعنې دمبتداخبر، دکان خبر، دان خبر اودباب ظننت مفعول ثاني اودباب اعطیت مفعول ثاني ټولو ته شامل دي ځکه چې په دې کې هر دویم دي، باعراپ سابقه دپه منزله داول فصل دي ددې نه دمبتدا خبر اودباب ظننت مفعول ثاني اودباب اعطیت مفعول ثاني نه علاوه نور ټول خارج شو، ځکه چې هغه معرب باعراپ سابقه نه دي، من جهة واحدة دا په منزله د دویم فصل دي، ددې نه دمبتدا خبر باب اعطیت او ظننت مفعول ثاني ووتل. دمبتدا خبر خوددې وجې نه، چې مبتدا او خبر په دواړو کې اگر چې عامل ابتداء ده یعنې عامل لفظي نه خالي کیدل داسناد دپاره، لیکن دامعنی دابتداء ددې حیثیت نه، چې دا دمستد الیه تقاضا کوي. په مبتدا کې عامل دي او ددې حیثیت نه چې هغه دمستد تقاضا کوي، خبر کې عامل دي، نو دمبتداء او خبر دواړو مرفوع کیدل د جهت واحده نه، نه دي او باب ظننت مفعول ثاني ددې نه خارج شو اگر چې مفعول اول او مفعول ثاني دواړو کېه عامل ظننت دي.

لیکن ظننت ددې حیثیت نه، چې دمظنون فیه تقاضا کوي، په اول مفعول کې عامل دي او ددې حیثیت نه، چې دمظنون تقاضا کوي، په دویم مفعول کې عامل دي، پس اول مفعول او

دویم مفعول د دواړو نصب جهت واحده نه نه دي. او باب اعطيت مفعول ثاني ددې نه خارج شو
 اگر چې مفعول اول او ثاني کې اعطيت عامل دي مگر اعطيت ددې حیثیت نه، چې هغه د آخذ
 تقاضا کوي. مفعول اول کې عامل دي او ددې حیثیت نه، چې هغه د مآخوذ تقاضا کوي.
 مفعول ثاني کې عامل دي. لهما. اول مفعول او دویم مفعول دواړو نصب جهت واحده نه نه
 شو

د یو سوال مقدر جواب :

وَأَعْلَمُ أَنَّ الْأَعْرَابَ الْمُتَعَكِّرَ فِي هَذَا التَّعْرِيفِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى اللَّاحِقِ وَ السَّابِقِ أَحْمَدُ مِنْ
پوهه شه چې هغه اعراب چې معتبر دي په دې تعریف کې په نسبت سره لاحق او سابق ته داعام دي ددې نه چې
أَنْ يَكُونَ لَفْظِيًّا أَوْ تَقْدِيرِيًّا أَوْ مَحَلِّيًّا حَقِيقَةً أَوْ حُكْمًا فَلَا يَرُدُّ نَحْوُ جَاءَنِي هَؤُلَاءِ الرِّجَالُ وَمَا يُزِيدُنِي
وي لفظي او یا تقدیري او یا محلي. حقیقت او یا حکمانونه ورا دیري اعتراض په جامني هؤلا الرجال او یازیدن
الْعَاقِلِ وَلَا رَجُلٌ ظَرْفِيًّا.
العقل باندې او نه په لارجل ظرفیاً باندې

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره شارح یو سوال مقدر را نقل کوي.

اغراض دجامي : واعلم: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :
سوال : د تابع دا تعریف جامع نه دي. ځکه دا په هغه الرجال باندې صادق نه دي، کوم چې په
 هؤلا الرجال کې واقع دي، ددې وجې نه هؤلا رفع محلی او الرجال رفع لفظي دي، نو دا معرب
 باعراب سابقه نه شو. همدارنگې دا تعریف په هغه العاقل باندې هم صادق نه راځي، کوم چې
 په یازیدن العاقل کې واقع دي، ځکه چې دزید ضمه مبني ده او العاقل رفع اعرابي ده، دا هم
 معرب باعراب سابقه نه شو. نو دا تعریف په ظرفیاً باندې هم صادق نه شو، چې کوم په لارجل
 ظرفیاً کې واقع دي. ځکه چې د رجل فتحه بنایي ده او د ظرفیاً نصب اعرابي دي. دا هم معرب
 باعراب سابقه نه شو. همدارنگې دا تعریف په هغه عالم باندې صادق نه راځي، کوم چې په
 جامني موسی العالم کې واقع دي. ځکه چې د موسی رفع تقدیري ده او د عالم رفع لفظي ده، نو دا
 هم معرب باعراب سابقه نه شو. حالانکه دا ټول توابع دي
جواب : دا تابع په مخکې تعریف کې (متبوع)، او لاحق (تابع)، په اعتبار سره چې کوم اعراب

معتبر دي. په دې کې تعميم دي. برابره خبره ده چې دا لفظي وي او که تقديري. او که حکمي. اعرابي وي او يا محلي. ددې تعميم نه پس دا تعريف په هغه ټولو توابعو باندې صادق راځي، ځکه چې په اول مثال هـ لاء کې کسره اعراب نه دي. نه حقيقتاً او نه حکماً بلکې په دې کې اعراب محلي دي. ځکه چې ددې په لفظ باندې حمل جائز نه دي، بلکې په محل باندې به محمول کېږي او ددې محل رفع دي. لهذا دالرجال رفع واجب ده او په دويم مثال کې د زيد اعراب حکمي دي. ځکه چې په زيد کې ضمه اگر چې په حقيقت کې اعراب نه دي. مگر د اعراب په حکم کې دي. ځکه چې په دې کې دوه ۲، وجهې جائز دي لکه څنگه چې ددې تفصيل په منصوبانو کې تیر شوي دي. که چېرته د زيد ضمه درفع په حکم کې نه وي. نو ددې صفت په لفظ باندې محمول کول او مرفوع ويل به جائز نه وي او په دريم مثال کې د رجل فتح اعراب يعني د نصب په حکم کې دي ددې وجهې نه د نصب سره د ظريفاً لفظ په رجل باندې حمل جائز دي. او ظريفاً په رجل باندې محمول کول او مبني ويل هم جائز دي او په محل بعيد باندې حمل کول او رفع ويل هم جائز دي.

په تعريف دتوابعو کې دلفظ دکل بيان :

ثُمَّ إِنَّ لَفْظَهُ كُلَّ هُمَا لَيْسَتْ فِي مَوْعِمَا لِأَنَّ التَّعْرِيفَ إِنَّمَا يَكُونُ لِلْجِنْسِ وَ بِالْجِنْسِ لَا لِلْأَفْرَادِ
بيا لفظ دکل دلته نه دي په خپل ځای باندې ځکه تعريف داوي دپاره دجنس په جنس کې اونه دافرادودپاره په
و بِالْأَفْرَادِ قَالَ التَّحْدِيدُ بِالْحَقِيقَةِ النَّاتِجَةِ وَالْحَدُّ مَدْخُولٌ كُلٌّ وَ هُوَ كَأَن يَأْعْرَابُ سَابِقِهِ مِنْ جِهَةٍ وَاحِدَةٍ
افرادوکې نومحدوده په حقيقت کې تابع دي او تعريف مدخول دکل دي او هغه شان يا اعراب سابقه من جهة واحده دي
لِكِنَّهُ لَمَّا أُدْخِلَ كُلٌّ عَلَيْهِ أَقَاةَ صِدْقِ التَّحْدِيدِ عَلَى كُلِّ أَفْرَادٍ النَّاتِجِ فَيَكُونُ
ليکن هرکله چې داخل شوکله په دې باندې نونانده کوي صدق د محدود په ټولواو ددو تعريف باندې نووي به
مَانِعًا وَ الظَّاهِرُ اِنْحِصَارُ التَّحْدِيدِ فِيهَا لِعَذْمِ ذِكْرِ غَيْرِهَا فَيَكُونُ جَامِعًا فَيَحْصِلُ حَدٌّ جَامِعٌ
مانع اوظاهر انحصار د محدوددي په دې کې دوجې دعدم ذکر دغيره نووي به جامع نوحاصل شوتعريف جامع
وَ مَانِعٌ يَكُونُ جَنْعُهُ وَ مَنْعُهُ كَالْمَنْصُوصِ عَلَيْهِ.
اومانع نووي به جمع کيدل دتعريف اومانع کيدل دتعريف په شان دمنصوص عليه

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره شارح دتوابع په تعريف کې دلفظ دکل بيان کوي

اغراض دجامي : ثم ان لفظه کل ههنا: په دې عبارت سره شارح يو سوال را نقل کوي او په

المحدود سره ددې سوال جواب ورکوي

سوال: په تعريف کې لفظ دکل ذکر په خپل ځای کې نه دي، ځکه چې لفظ دکل دافرادو دا حاطې دپاره راځي، ددې په تعريف کې د ذکر کولو سره په افرادو سره تعريف لازم راځي. حالانکه تعريف دافرادو سره نه وي، بلکې دجنس سره وي او توابع په صيغې د جمع سره ذکر کول صحيح نه دي. ځکه چې په جمع کې افراد ملحوظ وي، نو ددې نه دافرادو تعريف لازم راځي، حالانکه تعريف د افرادو نه وي، بلکې دجنس وي. خلاصه دا چې محدود دپلوه جنس کيدل ضروري دي او د حد لپاره هم قاعده ده چې التعريف للجنس بالجنس؟

جواب: شارح د فالمحدود نه ددې جواب ورکوي، چې دلته محدود بېه، حقيقت کې توابع نه دي، بلکې تابع دي، چې په دې باندې دتوابع جمع دلالت کوي او حد په حقيقت کې دکل مدخول ثاني دي، يعنې تعريف ثاني باعراب سابقه من شروع کيږي او لفظ دکل دحد نه خارج دی لهدا نه تعريف دافرادو سره لازم راغلو او نه د افرادو تعريف لازم راغلو.

لکنه لها ادخل کل: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقود جواب ورکول دي:

سوال: کله چې لفظ دکل په تعريف کې داخل نه دي، او د هغې حصه نه ده، نو ددې ذکر کولو څه فائده ده؟

جواب: دلفظ دکل د ذکر کولو فائده د تعريف مانع گرځول دي، ځکه چې لفظ دکل دا فائده ورکړې ده، چې محدود د حد په افرادو کې په هر هر فرد باندې صادق راشي، نو تعريف دخول دغير نه مانع شو، ځکه چې د مانع کيدلو مطلب دادې چې هر هغه شی چې په هغه باندې حد صادق وي، نو په هغې باندې به محدود هم صادق وي کما صدق عليه الحد صدق عليه المحدود.

والظاهر انحصار: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: لفظ دکل ذکر کولو سره تعريف مانع خو شو، لیکن جامع نه شو.

جواب: ظاهره داده، چې محدود د حد په افرادو (توابع خمسة) کې محصور او بند دي، ځکه چې ددې نه غير ذکر په کې نشته، يعنې د پنځو توابعو نه غير ذکر په کې نشته، معلومه شوه چې محدود هم په دې پنځو کې منحصر دي، پس تعريف جامع نه شو او ددې جامعيت او

حانعت لفظ دکل د وجې نه دمنصوص علیه په شان شو

د نعت تعريف :

النَّعْتُ تَابِعٌ جَنْسٌ شَامِلٌ لِلتَّوَابِعِ كُلِّهَا وَ قَوْلُهُ يَذُلُّ عَلَى مَعْنَى
نعت تابع دي دهغه جنس دپاره چې شامل وي ټولو توابعو ته اود اقول دمصنف چې دلالت کوي په داسې معنی
فِي مَتَّبُعِهِ أَيْ يَذُلُّ بِهَيْئَةٍ تَرْكِيبِيَّةٍ مَعَ مَتَّبُعِهِ عَلَى
چې هغه ددې په متبوع کې وي، یعنې دلالت کوي په داسې هیئت ترکیبه باندې چې وي سره دمتبوع ددې په
حُصُولِ مَعْنَى فِي مَتَّبُعِهِ مُطْلَقًا أَيْ دَلَالَةً مُطْلَقَةً غَيْرَ مُقَيَّدَةٍ بِمَحْذُومِيَّةٍ مَادَّةٍ مِنَ التَّوَابِعِ إِخْتِرَافِ
حصول دمعنی په متبوع کې مطلقا یعنې دلالت مطلقه غیر مقیده په خصوصیت دمدادې سره دمدادونه احتراز دي
هَنْ سَائِرِ التَّوَابِعِ وَلَا يَرُدُّ عَلَيْهِ الْبَدَلُ فِي مِثْلِ قَوْلِكَ أَعْجَبَنِي زَيْدٌ وَعِلْمُهُ وَ التَّغْلُوفُ فِي مِثْلِ قَوْلِكَ
دټولو توابعو نه و نه وار دپېرې په دې باندې بدل په شان دقول ستا اعجبني زید علمه او معطوف په شان دقول ستا
أَعْجَبَنِي زَيْدٌ وَعِلْمُهُ وَلَا التَّأَكُّدُ فِي مِثْلِ قَوْلِكَ جَاءَنِي الْقَوْمُ كُلُّهُمْ لِدَلَالَةِ كُلِّهِمْ
اعجبني زید و علمه او وار ددې نه وي اعتراض تاکید کې په شان دقول ستا جمان القوم کلهم ددې دلالت دکلهم نه
عَلَى مَعْنَى الشُّمُولِ فِي الْقَوْمِ فَإِنَّ دَلَالَةَ التَّوَابِعِ فِي هَذِهِ الْأَمَثِلَةِ عَلَى حُصُولِ مَعْنَى فِي الْمَتَّبُعِ إِنَّمَا هِيَ
په معنی د شمول باندې په قوم کې ځکه دلالت دتوابعو په دې مثالونو کې په حصول دمعنی ده په متبوع کې دا
لِخُصُوصِ مَوَادِّهَا فَكُلُّ جُرُودٍ عَنْ هَذِهِ التَّوَابِعِ كَمَا يُقَالُ أَعْجَبَنِي زَيْدٌ غَلَامُهُ
دي دپاره دخصوص دمدادونو که چیرته خالي کړې شي ددې مادونه لکه څنگه چې ویلي شي اعجبني زید غلامه
وَ أَعْجَبَنِي زَيْدٌ وَ غَلَامُهُ أَوْ جَاءَنِي زَيْدٌ لِنَفْسِهِ لَا كَجِدْ لَهَا دَلَالَةً عَلَى مَعْنَى فِي مَتَّبُعَاتِهَا
او اعجبني زید و غلامه او جمان زید نفسه نونه موندل کېږي ددې دپاره دلالت په معنی باندې په متبوعاتو ددې کې
بِإِخْلَافِ الصِّفَةِ فَإِنَّ الْهَيْئَةَ التَّرَكِيبِيَّةَ بَيْنَ الصِّفَةِ وَ التَّوَصُّفِ تَذُلُّ عَلَى حُصُولِ مَعْنَى فِي
په خلاف دصفت ځکه هیئت ترکیبه په مینځ دصفت اود موصوف کې دادلالت کوي په حصول دمعنی باندې په
مَتَّبُعَاتِهَا فِي أَيْ مَادَّةٍ كَانَتْ .
متبوعاتو کې په هره ماده کې چې وي .

خلاصه دمتن : صاحب کافیه په دې عبارت کې د توابع د اول قسم نعت تعريف کوي، ددې

نه پس ددې احکام بیانوي، د نعت تعريف دادې، چې نعت هغه تابع دي، چې هغه په داسې معنی باندې دلالت کوي چې هغه ددې په متبوع کې بیا موندې شي، مطلقاً یعنې په هر حال کې او په هره ماده کې.

اغراض د جامي : جنس شامل : په دې عبارت سره نه شارح د قیدودو فوائد بیانوي ، لفظ د

تابع په منزله د جنس دي . چې ټولو توابعو ته شامل دي

ای يدل بهیته ترکیبیه مع متبوعه : په دې عبارت سره شارح د متن وضاحت کوي ، چې د هیئت ترکیبیه نه په غیر حالت انفرادي کې نعت په مطلق معنی باندې دلالت کوي ، په هغه معنی دلالت نه کوي کومه چې په متبوع کې ده ، لیکن هیئت ترکیبیه سره په داسې معنی باندې دلالت کوي ، چې کومه په متبوع کې بیاموندي شي .

یا بهیته ترکیبیه مع متبوعه : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال : د نعت تعریف جامع نه دي په جام فی زید هذا کې په هذا باندې صادق نه راځي ، ځکه چې هذا په داسې معنی باندې دلالت نه کوي ، چې هغه هغه په متبوع کې وي . ځکه چې د هذا معنی اشاره ده او دا معنی په زید متبوع کې نشته .

جواب : د ما یدل علی معنی فی متبوعه نه مراد دادي چې نعت ددې هیئت ترکیبیه سره دخپل متبوع سره یو ځای شي او په داسې معنی باندې دلالت وکړي چې هغه ددې په متبوع کې موندلې شي او په ذکر شوي مثال کې هم کلمه د هذا دهیئت ترکیبیه نه پس دخپل متبوع زید سره یو ځای شي او په داسې معنی باندې دلالت کوي چې هغه دده په متبوع کې وي ، هغه د زید مشارالیه کیدل دي .

علی حصول : په دې عبارت کې شارح بیان د ترکیب کوي ، چې د فی متبوعه ظرف مستقر د حاصل سره متعلق شو او دا صفت دي د معنی ، یا په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : د نعت تعریف جامع نه دي ، په هغه صفت باندې صادق نه راځي کوم چې په قضیه کاذبه کې واقع وي مثلاً جام فی زید المضروب لکل شخص ، اوس د هر سړي مضروب کیدل داسې معنی ده ، چې هغه په زید کې متصور نه وي حالانکه المضروب د زید صفت دي .

جواب : د دلالت علی معنی فی متبوعه نه مراد دلالت علی حصول معنی و فهم معنی دي ، یعنې نعت په داسې معنی باندې دلالت کوي کومه چې د متبوع نه حاصل ده . او د متبوع نه فهمیږي برابر د

خبره ده که په حقيقت کې هغه معنی متصوره وي، او يا نه او په ذکر شوي مثال کې هيئت ترکيبه په حصول معنی او په فهم معنی باندې دلالت کوي چې هغه مضروبيت زید لکل شخص دي دا اگر چې په واقع کې کذب دي.

ای دلالة معلقة: په دې عبارت سره شارح اشاره کوي، چې مطلقاً د بدل مفعول مطلق دي په اعتبار د حذف موصوف سره داپه اصل کې دلالة مطلقه وو.

غير مقيدة: په دې عبارت کې شارح ديو وهم ازاله کوي

وهم: وهم دادې چې کيدای شي چې د مطلقاً نه مراد عموم في النعت وي، يعنې ددې نه د نعت دواړه قسمونه (نعت بحال المنوت يا نعت بحال متعلق المنعوت) طرف ته اشاره ده، شارح دغه وهم لرې کړو، د مطلقاً نه مراد دادې چې د نعت دلالت په حصول دمعنی باندې د مادي د خصوصيت د وجې نه، نه دي بلکهې ټولو ځايونو کې موجود دي.

احتراز: په دې عبارت سره غرض دشارح د قيودود د فوائدو بيان کوي، چې بدل عل معنی په منزله د فصل دي، ددې نه د نعت نه غير باقي ټول توابع ووتل.

ولا يرد: په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د نعت تعريف دخول دغير نه مانع نه دي، په بدل اوپه معطوف بحرف اوپه تاكيد باندې صادق راځي، ځکه چې داپه داسې معنی باندې دلالت کوي، چې هغه ددې په متبوع کې موندل کيږي، لکه اعجبني زید عليه، په دې کې عليه بدل دي او دا په داسې معنی باندې دلالت کوي، چې هغه ددې متبوع په زید کې شته او اعجبني زید و عليه په دې کې عليه معطوف بحرف دي او دا په داسې معنی باندې دلالت کوي، چې هغه ددې په متبوع زید کې شته، او په جآمن القوم کلهم کې کلهم تاكيد دي او دا په داسې معنی باندې دلالت کوي، چې هغه ددې په متبوع يعنې په قوم باندې دلالت کوي.

جواب: د نعت په تعريف کې د مطلقاً قيد سره بدل، عطف او تاكيد درې واړه خارج شو. ځکه چې د مطلقاً مطلب دادې چې د نعت دلالت په معنی منعوت باندې د څه مادي د خصوصيت د وجې نه، نه وي بلکهې ټولو افرادو او ټولو موادو کې موجود وي، په خلاف د بدل، عطف بحرف او تاكيد نه، چې د داسې مثالونو په معنی باندې دلالت کول چې هغه ددې په متبوع کې وي دا

ددې موادو د خصوصیت د وجې نه مطلقاً نه دي . داوچه ده چې که چیرته دامثالونه ددې موادو نه خالي کړي شي نو داپه دې معنی باندې دلالت نه کوي کوم چې ددې په متبوع کې موندلې شي مثلاً چې کله داعجبني زید علمه په خای اعجبني زید غلامه ووايي ، نو بدل یعنی غلامه په دې معنی دلالت نه کوي ، چې کوم په متبوع یعنی زید کې موندلې شي اوداعجبني زیدو علمه په خای اعجبني زید و غلامه وويلې شي نومعطوف بحرف یعنی غلامه په دې معنی باندې دلالت نه کوي کوم چې ددې په متبوع يعني په زید کې موندلې شي ، همدارنگې دجاهلي القوم کلمه په خای جاهلي زید نفسه وويلي ، نو تاکيد یعنی نفسه په هغه معنی دلالت نه کوي ، چې کومه په متبوع يعني زید کې ده . په خلاف د نعت نه ؛ چې ددې دلالت د متبوع په معنی باندې په ټولو مادو او په هرڅای او په هر حال کې وي ، کوم معين او مخصوص مادو سره خاص نه وي مثلاً جاهلي زید العالم کې العالم لرې کړي ، اوددې په خای القائم يا الفاضل ولري ، نو دا هم په معنی صفتي باندې دلالت کوي .

د نعت فائدي :

وَ فَائِدُهُ أَنِّي فَائِدَةُ النَّعْتِ عَالِيَةً تَحْمِيصُ فِي التَّكْوِينِ أَوْ تَوْضِيحُ فِي التَّعْرِيفِ
او فائدي ددې يعني فائدي د نعت غالباً تخصیص په نکره کې دی لکه رجل عالم اویاتوضیح په معرفه کې
كَرَّيْدُ الْقَرِيْبِ وَ قَدْ يَكُونُ لِمَجْرَدِ الثَّنَاءِ مِنْ غَيْرِ قَصْدٍ تَحْمِيصُ وَ تَوْضِيحُ كَقَوْلِهِمْ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ
لکه زیدن الظریف او کله کله وي یواځې دثناء دپاره په غیرد قصد دتخصیص اوتوضیح نه لکه بسم الله الرحمن
الرَّحِيمِ أَوْ لِمَجْرَدِ الذَّمِّ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ أَوْ لِمَجْرَدِ التَّكْوِينِ مِثْلُ نَفْعَةٍ وَاحِدَةٍ
الرحیم اویایواځې دذم دپاره لکه اعوذ بالله من الشیطان الرجیم اویایواځې د تاکید دپاره لکه نفعه واحده چې
ثَنَاهُمْ مِنَ الثَّنَاءِ فِي نَفْعَةٍ فَأَكِيدُ بِالْوَحْدَةِ .
فهمیري دثاء نه په نفعه کې نو تاکید یې وشوپه وحدت کې .

خلاصه دمتن : صاحب دکافیې په دې عبارت کې د نعت تقسیم کوي په اعتبار دفائدي سره په اعتبار دفائدي سره نعت په پنځه (۵) قسمه دي : (۱) نعت مخصصه . (۲) نعت موضحه . (۳) نعت مادحه . (۴) نعت ذامه . (۵) نعت موکده . د هر یو قسم تعریف سره د مثالونو لاندې په شرحه کې ذکر شوي دي .

اغراض دجامي : نعت په اعتبار دفائدي سره په پنځه (۵) قسمه دي : (۱) نعت مخصصه

(۲) نعت موضحه (۳) نعت مادحه (۴) نعت ذامه (۵) نعت موکده.

(۱) **نعت مخصصه**: دا هغه دي چې ددې منعوت (موصوف) نکره وي او هغه صفت په دې کې تخصیص وکړي او د تخصیص معنی ده **تقلیل الاشتراك في التکرات** (نکره کې د شرکاو کمیدل) یعنې نعت نه مخکې منعوت چې په کومو افرادو صادق راتلو، د نعت نه پس هغه په دغه ټولو افرادو باندې صادق نه راځي، بلکې په بعضو افرادو باندې صادق راځي، لکه جامي رجل العالم، په دې کې د نعت نه مخکې رجل عام وو، چې هغه عالم جاهل ټولو ته شامل وو، کله چې ددې صفت عالم راوړې شونو په دې کې تخصیص وشو، نو د تخصیص دوجې نه اشتراك کم شو، نو ددې نه رجل جاهل خارج شو.

(۲) **نعت موضحه**: دا هغه دي چې ددې منعوت معرفه وي او د نعت نه مراد د منعوت وضاحت وي، د توضیح معنی ده **رفع الاجمال عن المعارف**، د معرفې نه اجمال ختمول لکه جامي **زيد الفاضل** په دې کې فاضل د زيد نعت دي، د نعت نه مخکې په زيد کې اجمال او ابهام وو، کله چې دده نعت راوړې شو نو هغه اجمال ختم شو.

(۳) **نعت مادحه**: دا هغه دي چې ددې موصوف معرفه وي او د نعت نه مراد د منعوت مدحه وي، لکه **بسم الله الرحمن الرحيم**.

(۴) **نعت ذامه**: دا هغه دي چې ددې موصوف معرفه وي، او د نعت نه مقصود د منعوت مذمت وي، لکه **اعوذ بالله من الشيطان الرجيم**.

(۵) **نعت موکده**: دا هغه دي چې دا هغه معنی تاکید کوي کومه چې د موصوف نه فهمیږي لکه **نفخة واحدة** په دې کې **نفخة واحدة** د تاء نه فهمیږي، ځکه چې دا تاء د وحدت ده بیا وحدت د تاکید دپاره ذکر دي.

په دې پنځو (۵) کې صفت مخصصه او موضحه کثیر الاستعمال او یر استعمالیدونکي دي او باقي درې یعنې مادحه، ذامه، موکده، قليل الاستعمال او کم استعمالیدونکي دي.

ای فائدة النعت: په دې عبارت سره شارح په فائده کې د «ضمیر مرجع بیانوي چې په فائده کې د «ضمیر مرجع نعت دي

غالباً: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال : په عبارت کې اصل ايجاز او اختصار وي. نو مصنف رحمه الله ته په کار وو، چې

داسې يې ويلی وي و فائده ته تخصيص او توضيح... وقد يكون يې ولې زيات کړو؟

جواب : اول اودويم قسم کثير الاستعمال دي او باقي درې قليل الاستعمال دي، نو مصنف

باقي درې قسمونو سره د قُدْ تقليليه اضافه وکړه او اشاره يې دې طرف ته وکړه چې دباقي

دري قسمونه کم استعماليري.

من غير قصد تخصيص و توضيح : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب

ورکول دي

سوال : مونږ دا خبره نه منو. چې په بسم الله الرحمن الرحيم کې صفت الرحمن او الرحيم صرف

د ثناء دپاره دي، بلکې دتوضيح دپاره هم دي. ځکه چې کله عالم جاهل لپاره الله تعالى په

صفت رحمانيه ورحيميت موصوف کوي، نو دا د توضيح فائده ورکوي؟

جواب : منو چې په دې کې توضيح ده، مگر زمونږ بحث په هغه صورت کې دي چې کله ددې

نه دتخصيص او توضيح قصد نه وي اوصرف دثناء دپاره جوړکړي شي.

په مختلف فيه مسئله کې د جمهور رد :

وَلَمَّا كَانَ غَالِبَ مَوَازِ الصِّفَةِ الْمُشْتَقَّاتِ تَوَهَّمَتْ كَيْفُوزَاتُ النَّحْوِيِّينَ أَنَّ الْإِشْتِقَاقَ هَرُوطٌ فِي النَّعْيِ

اوهرکله چې ووزيات مواضع دصفت مشتق نووهم وشوزياتودنحويانوته چې اشتقاق شرط دي په صفت کې تر

حَقِّ تَاوُلُوا غَيْرَ الْمُشْتَقِّ إِلَى الْمُشْتَقِّ وَ لَمَّا لَمْ يَكُنْ هَذَا مَوْجِبًا لِلْمُصَنِّفِ رَدَّهُ بِقَوْلِهِ

دې چې تاويل يې وکړودغير مشتق مشتق طرف ته نوهرکله چې نه ووخوښ دامصنف ته نورديې کړوپه دې قول

وَلَا قَوْلُ أَنِّي لَا فَزَقَ بَيْنَ أَنْ يَكُونَ النَّعْيُ مُشْتَقًّا أَوْ غَيْرِهِ فِي صِحَّةٍ وَقَوْلِهِ

خپل سره اونشته فرق يعنې نشته فق په مېنځ ددې کې چې وي صفت مشتق اويانغير مشتق په صحت دوقوع

نَعْتًا إِذَا كَانَ وَضَعُهُ أَنِّي وَضَعُ غَيْرِ الْمُشْتَقِّ لِقَوْلِهِ النَّعْيُ أَنِّي لِقَوْلِهِ الدَّلَالَةُ

ددې کې نعت چې کله ووضوع ددې يعنې وضع دغير مشتق دپاره دغرض دمعنی يعنې دپاره دغرض ددلالت

عَلَى الْمَعْنَى الْوَاقِعِ فِي الْمَتْبُوعِ عَوْنًا أَنِّي فِي جَمِيعِ الْإِشْتِعَالَاتِ مِثْلُ تَبَيَّنِي وَذِي مَالٍ فَإِنَّ التَّبَيَّنِي

په هغه معنی چې واقع وي په متبوع کې عمومايعنې په ټولو استعمالاتو کې لکه تبيني اودي مال ځکه تبيني

يَذُلُّ دَائِمًا عَلَى أَنَّ لِيَذَاتِ مَا نُسَبِّغُهُ إِلَى قَبِيلَةٍ تَبَيَّنِي وَ ذِي مَالٍ

دادلالت کوي هميشه په دې خبره چې وي دپاره دهغه ذات چې نسبت يې شوي وي قبيلې دتبين ته اودي مال دا

يَذُلُّ عَلَى أَنْ ذَاتًا مَا صَاحِبُ مَالٍ أَوْ خُصُوصًا أَيِّ فِي بَعْضِ الْاِسْتِغْنَاءَاتِ بِأَنْ
 دلالت کوي په دې چې يو ذات چې صاحب د مال وي او يا خصوصاً يعنې به بعضي استعمالونو کې په دې خبره چې
 يَذُلُّ فِي بَعْضِ الْمَوَاضِعِ عَلَى حُصُولِ مَعْنَى لِذَاتِ مَا وَ جِيئَ لِيُجَوِّزَ أَنْ يَفْقَعَ
 دلالت وکړي په بعضي مواضعو کې به حصول د معنی د اړه د يودات او په دې وخت کې جائز دي چې واقع شي
 نَعْتًا وَ فِي بَعْضِهَا لَا يَذُلُّ عَلَى ذَلِكَ وَ جِيئَ لِيُجَوِّزَ لَا يَصِحُّ جَعْلُهُ نَعْتًا
 صفت او په بعضي ددې کې دلالت نه کوي په دې باندې او په دې وخت کې نه صحيح کيږي گرځول ددې نعت
 يَمْلِكُ مَرُوثٌ بِرَجُلٍ أَيْ رَجُلٍ أَيْ كَامِلٍ فِي الرَّجُولِيَّةِ فَأَيُّ رَجُلٍ بِإِعْتِبَارِ دَلَالَتِهِ فِي مِثْلِ هَذَا
 لکه مروت برجل يعنې رجل يعنې کامل په رجوليت کې نوافي رجل په اعتبار د دلالت ددې سره نه شان ددې
 التَّوَكُّيْبُ عَلَى كَمَالِ الرَّجُولِيَّةِ يَصِحُّ أَنْ يَفْقَعَ نَعْتًا وَ فِي مِثْلِ أَيْ رَجُلٍ عِنْدَكَ لَعَلَّكَ عَلَى هَذَا
 تركيب په کمال رجوليت باندې صحيح کيږي چې واقع سي نعت او په شان د اړه رجل عندک دا دلالت نه کوي په دې
 الْمَعْنَى فَلَا يَصِحُّ أَنْ يَفْقَعَ نَعْتًا وَ مِثْلُ مَرُوثٌ بِهَذَا الرَّجُلِ فَإِنَّ هَذَا يَذُلُّ عَلَى ذَاتِ
 معنی باندې نونه صحيح کيږي چې واقع شي صفت او په شان د مروت بهذا الرجل ځکه هدا دلالت کوي په ذات
 مُبْتَهَمَةٌ وَ الرَّجُلُ عَلَى ذَاتِ مُعْتَبَرَةٍ وَ خُصُوصِيَّةِ الذَّاتِ الْمُعْتَبَرَةِ بِمَثَلِهِ مَعْنَى
 مبهمه باندې او الرجل دلالت کوي په ذات معينه باندې او خصوصيت د ذات معينه د اړه منزله د معنی ده چې
 حَاصِلٌ فِي الذَّاتِ الْمُبْتَهَمَةِ فَلِهَذَا صَحَّ أَنْ يَفْقَعَ الرَّجُلُ صِفَةً لِهَذَا وَ فِي الْمَوَاضِعِ الْأُخْرَى
 حاصل وي په ذات مبهمه کې نو ددې وجې نه صحيح ده چې واقع شي الرجل صفت دپاره دهذا او په نورو ځايونو
 الْآخَرِ لَا يَذُلُّ عَلَى هَذَا الْمَعْنَى لَا يَصِحُّ أَنْ يَفْقَعَ صِفَةً وَ ذَهَبَ بِغَضُّهُمْ إِلَى أَنَّ
 کې هغه چې دلالت نه کوي په دې معنی نه دي صحيح چې واقع شي صفت او تللي دي بعضي دې خبرې طرف ته
 الرَّجُلُ بِذَلِكَ عَنْ إِسْمِ الْإِهَارَةِ وَ بَعْضُهُمْ إِلَى أَنَّهُ عَطَفَ بَيَانٍ وَ مِثْلُ مَرُوثِ
 چې الرجل د ابدل دي د اسم اشاري نه او بعضي دې طرف ته تللي چې الرجل عطف بيان دي او په شان د مروت
 يَزِيدُ هَذَا أَيْ يَزِيدُ الْمُسَارِ إِلَيْهِ فلهَذَا فِي هَذَا الْمَوَاضِعِ يَذُلُّ عَلَى مَعْنَى حَاصِلٍ فِي ذَاتِ زَيْدٍ
 بزيدهذا يعنې بزيدها المشار اليه نو د اړه دې ځای کې دلالت کوي په داسې معنی چې حاصل وي په ذات د زید کې
 فَوَقَعَ صِفَةً لَهُ وَ فِي الْمَوَاضِعِ الْأُخْرَى الْآخَرِ لَا يَذُلُّ عَلَى هَذَا الْمَعْنَى لَا يَصِحُّ أَنْ
 نو واقع شو صفت ددې دپاره او په نورو ځايونو کې هغه چې دلالت نه کوي په دې معنی نه صحيح کيږي چې
 يَفْقَعَ صِفَةً
 واقع شي صفت

خلاصه دمتن: په دې عبارت کې صاحب دکافيې ديوي اختلافي مسئلې بيان کوي او په جمهوره نحويانو باندې رد دي، اختلافي مسئله داده، چې په صفت کې اشتقاق شرط دي او که نه؟ د جمهوره نحويانو مذهب دادې چې په نعت کې اشتقاق شرط دي، تر دې که چېرته نعت غير مشتق وي، نو دا به د مشتق په تاويل کې کيږي. او د مصنف مذهب دادې چې په نعت کې اشتقاق شرط نه دي، بلکې لکه څنگه چې مشتق صفت جوړېږي، همدارنگې غير مشتق هم صفت جوړېږي. په دې شرط چې د غير مشتق وضع په دې معني باندې دلالت دپاره وي، چې کومه په متبوع کې وي، په طريقې د عموم وي او يا په طريقې د خصوص.

په طريقې د عموم مطلب دادې چې په ټولو استعمالو کې وي لکه تميمي او دوما، تميمي په هغه ذات باندې دلالت کوي چې کوم بنو تميم طرف ته منسوب وي او د بطريق خصوص مطلب دادې چې په بعضو استعمالو کې وي، هغه لفظ په داسې معني باندې دلالت کوي چې کومه په حاصل في المتبوع باندې دلالت کوي او په بعضې ځاي کې په معني حاصل في المتبوع باندې دلالت نه کوي. په کوم ځای کې چې په معني حاصل في المتبوع باندې دلالت کوي، هلته ددې نعت جوړېدل صحيح دي او کوم ځای چې نه کوي، هلته ددې نعت جوړېدل صحيح نه دي، لکه مررت برجل ای رجل په دې کې دای رجل معني کمال في الرجوليت ده لهدا په دې ترکيب کې ای رجل په دې اعتبار سره، چې په کمال في الرجوليت باندې دلالت کوي او داسې معني ده، چې هغه ددې په متبوع کې وي. ددې نعت جوړېدل صحيح دي، او په ای رجل عندک کې ای رجل په داسې معني باندې دلالت نه کوي، چې کومه ددې په متبوع کې وي، ځکه چې ددې نه وړاندې داسې يو څيز نشته، چې د موصوف جوړېدو صلاحيت لري. نه لفظاً او نه تقديرأ لهدا ددې نعت جوړېدل صحيح نه دي.

او لکه مررت بهذا الرجل په دې کې هدا په ذات مبهمه باندې دلالت کوي او الرجل په ذات معين باندې دلالت کوي او ذات معين دلالت په منزله د داسې معني دي، چې کومه په ذات مبهمه کې وي. ددې وجې نه په دې ترکيب کې الرجل دهذا صفت جوړېدل صحيح دي او په نورو ځايونو کې چې په دې معني باندې دلالت نه کوي هلته ددې صفت جوړېدل صحيح نه دي او بعضې نجا، انو ويلي دي چې دا د اسم اشارې نه بدل دي.

او بعضو ویلي دي چې دا عطف بیان دي، او په مثال مررت بزیږد هذا کې زیږد مشار الیه ده او هذا په داسې معنی باندې دلالت کوي، چې کومه په ذات د زیږد کې ده لهذا ددې نعت جوړېدل صحیح دي.

اغراض دجلمي: ولماکان: شارح ددې عبارت تعلق د متن د مابعد عبارت ولا فصل سره دی، چې په کوم کې مصنف په جمهورو نحویانو باندې رد کړې دي او په دې عبارت کې شارح د جمهورو دوهم وجه او منشأ بیانوي، ځکه چې په اکثر خایونو کې نعت مشتق وي ددې نه جمهور نحویانو ته وهم وشو، چې په نعت کې اشتقاق شرط دي تر دې که چیرته نعت غیر مشتق وي، نو هغه به د مشتق په تاویل کې ګرځي، مګر د مصنف په نزد دا قول صحیح نه دی، ځکه یې ولا فصل سره په جمهورو نحویانو باندې رد وکړو، چې د نعت مشتق کیدل ضروري او شرط نه دي. اسم مشتق او غیر مشتق دواړه صفت جوړېدې سي، پس شرط دادې چې هغه غیر مشتق داسې معنی وصفي دپاره وضع شوې وي چې کومه ددې په متبوع کې وي په طریقي د عموم سره یعنې په ټولو استعمالاتو کې وي مثال لکه تبیسي ذومال یا په طریقي دخصوص سره یعنې بعضې استعمالاتو کې.

لا فرق: په دې عبارت کې شارح بیان دمعنی کوي، چې فصل په معنی د فرق دي، د فصل منطقي معنی هغه کلي چې د اشیاء هوني ذات په جواب کې واقع وي دا معنی مراد نه ده. **فی صحه:** په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: مونږ دا خبره نه منو، چې د نعت په مشتق او غیر مشتق کیدو کې فرق نشته، بلکې فرق شته هغه دا چې د نعت مشتق کیدل اولی دي او د غیر مشتق نعت کیدل غیر اولی دي. مشتق اولی ددې وجې نه، چې په دې کې دا اختلاف نه وتل دي، او یا په بل عبارت سره دا جواب دي د سوال مقدر:

سوال: مونږ نه منو، چې په مشتق او غیر مشتق کې فرق نشته، ځکه چې په نعت مشتق کې عائد ضروري دی. غیر مشتق کې عائد نه دي؟

جواب: دعدم فرق نه مراد دادې چې لکه څنګه چې د نعت مشتق کیدل صحیح دي همدارنګې د غیر مشتق نعت کیدل هم صحیح دي داوولی او غیر اولی خبره نه ده، او نه د ضمیر او دعدم ضمیر خبره ده

ای وضع غیر مشتق: په دې عبارت سره شارح ده ضمیر مرجع بیانوي

لغرض: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د غرض اضافت معنی طرف ته صحیح نه دي، ځکه چې غرض دشی په شی باندې

مرتب کیږي او معنی په وضع باندې مرتب نه ده بلکې معنی دوضع نه مقدم وي.

جواب: اگر چې نفس معنی دوضع نه مقدم وي، لیکن دلالت دلفظ په معنی باندې دوضع نه

مؤخر اویه دې باندې مرتب وي.

الواقع فی المتبوع: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دلالت دلفظ په معنی باندې په ټولو الفاظو کې ثابت وي، نو د اذاکان وضعه للغرض

الدلالة علی المعنی قیدی به یې فاندې دي ددې هیڅ حاجت نشته.

جواب: د دلالة علی المعنی نه مطلق دلالة علی المعنی مراد نه دي، بلکې په داسې معنی باندې

دلالت مراد دي، چې په متبوع کې حاصل وي.

ای فی جمیع الاستعمالات: په دې عبارت سره شارح ته اشاره وکړه چې دلته عموماً منصوب علی

الظرفیة وي.

قوله بان یدل: په دې عبارت سره شارح دیو وهم ازاله کوي:

وهم: کیدای شي چې بعضی الاستعمالات نه مراد استعمال العرب وي؟

ازاله دوهم: په بان یدل سره ددې وهم ازاله کوي چې د بعضی استعمالات نه مراد دادې چې په

بعضې ځایونو کې لفظ په داسې معنی باندې دلالت کوي، چې هغه معنی په متبوع کې وي او

په بعضې ځایونو کې په داسې معنی باندې دلالت نه کوي بیا شارح په مثالونو سره ددې

وضاحت وکړو.

جمله خبریه د تکرې صفت جوړول:

و كَوْصِفَ التَّيَكْرَةُ لَا الْمَعْرِفَةُ بِالْجُمْلَةِ الْخَبَرِيَّةِ الَّتِي فِي حُكْمِ التَّكْرَةِ لِأَنَّ الدَّلَالَهَ عَلَى

اووصف به راوړي شي تکره نه معرفه په هغه جمله خبریې سره چې هغه په حکم دتکرې کې وي ځکه دلالت په

مَعْنَى فِي مَتَّبِعِهِ كَمَا تَوْجَدُ فِي الْمَفْرُودِ كَذَلِكَ تَوْجَدُ فِي الْجُمْلَةِ

هغه معنی چې وي په متبوع ددې کې لکه څنگه چې موندلې شي په مفرد کې همدارنگې موندلې شي په جمله

الْخَبَرِيَّةُ وَ إِنَّمَا قَيَّدَ الْجُمْلَةَ بِالْخَبَرِيَّةِ لِأَنَّ الْأَشْيَاءَ لَا تَقَعُ صِفَةً إِلَّا بِتَأْوِيلٍ
خبریه کی اوبه مخس سره مقیدې کړه جمله په خبريې سره ځکه انشاء الله به واقع کېږي صفت مگر په تاویل
بیمید گما ادا قلت جاءني رجل اضربه أي مقول في حقه اضربه أي مستحق لأن يؤمر
بعيد سره لکه څنگه چې وايي ته جاءني رجل اضربه يعني مقول في حقه اضربه يعني مستحق دي ځکه امر کوي به
بضربه و يُلزِمُهُ فِيهَا الضَّمِيرُ الرَّاجِعُ إِلَى تِلْكَ التَّنْكِيرَةِ لِلزَّبْطِ نَحْوُ جَاءَنِي رَجُلٌ أَبُوهُ قَاتِلُهُ وَ
وهلو دده سره اولاد دی په دې کې ضمير چې راجع وي دې نکري ته دريظ دپار د لکه جاءني رجل ابو قاتل اوبه
إِذَا لَمْ يَكُنْ فِيهَا الضَّمِيرُ الرَّابِطُ تُكُونُ أَجَنِيَّةً بِالنِّسْبَةِ إِلَى التَّوَصُّفِ فَلَا يَصِحُّ
هغه وخت کې چې نه وي په دې کې ضمير رابط سوې به اجنبی په نسبت سره موصوف ته نونه صحيح کيږي
أَنْ تَقَعَ صِفَةٌ لَهُ مِثْلُ جَاءَنِي رَجُلٌ عَالِمٌ.
چې واقع شي صفت ددې دپار د لکه جاءني رجل زيد عالم

خلاصه دمتن : د صاحب کافیه د عبارت حاصل دا دی، چې جمله خبریه د نکري صفت

جوړېدای شي. لیکن په دې کې عند ضروري وي، چې موصوف طرف ته راجع وي.

اغراض دجامی : لا المعرفة: په دې عبارت سره شارح دجامی اشاره کوي دې خبرې طرف

ته چې د نکري قيد احترازي دي. په دې سره احتراز دي د معرفې نه، ځکه چې جمله خبریه د

معرفې صفت نه شي جوړېدې. ځکه چې جمله خبریه د نکري په حکم کې وي، که چېرته

موصوف معرفه وي. نو د تعریف او تنکیر په اعتبار سره مطابقت نه پاتې کيږي.

التي هي : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال : جمله خبریه د نکري صفت واقع کیدل صحیح نه دي، ځکه چې د موصوف او صفت په

مینځ کې د تعریف او تنکیر په اعتبار سره مطابقت ضروري دی او که چېرته جمله خبریه د

نکري صفت جوړ شي. نو د موصوف او صفت په مینځ کې به مطابقت پاتې نه شي ځکه چې

جمله خبریه نه نکړه وي او نه معرفه. ځکه چې نکړه او معرفه د اسم مفرد صفات دي او جمله

خبریه مرکب وي.

جواب : مونږ دا خبره نه منو چې جمله خبریه نه معرفه ده او نه نکړه. لیکن د نکري په حکم

کې وي لهذا صفت جوړول صحیح دي.

سوال : جمله خبریه د نکري په حکم کې ولې وي؟

جواب : جمله خبریه د نکړې په حکم کې ځکه وي چې لکه څنگه چې نکره مفرد په فرد مبهم باندې دلالت کوي، همدارنگې خبریه هم په مضمون مبهم باندې دلالت کوي، لکه ضرب زید جمله خبریه ده، ددې مضمون دجملې مضمون زید دی اوس دا مضمون جمله د تغلیظ او تخفیف او د زمان او مکان په اعتبار سره مبهم ده.

لاندلالت : په دې عبارت سره شارح د ذکر شوي قاعدې : توصف النکره بالجمله وجه بیانوي چې حاصل یې دادې چې صفت دپاره ضروري ده چې هغه معنی دمتبوع په حاصل باندې دلالت وکړي په دلالت مطلقه سره ، اودا خبره لکه څنگه چې په مفرد کې موندل کیږي همدارنگې په جمله خبریه کې هم موندل کیږي نو ددې وجې نه دجملې خبریې صفت جوړول صحیح دي .

الناقید : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : مصنف رحمه الله دایجاز او اختصار تابع دي او اختصار په دې کې وو چې مصنف رحمه الله توصف النکره بالجمله یې ویل وي دایې د الغبریة سره نه مقید کولو نو ولې یې د جملې خبریې سره مقید کړو ؟

جواب : د جواب حاصل دادې چې دجملې خبریې سره یې ددې وجې نه مقید کړو ځکه چې جمله انشائیة دنکړې صفت نه جوړیږي ځکه چې که چیرته موصوف معرفه وي نو صفت د موصوف د توضیح او وضاحت فائده ورکوي او که چیرته موصوف نکره وي نو د تخصیص فائده ورکوي نو صفت د موصوف دپاره ثابت کیدل ضروري دي اود یو څیز دپاره ثابت کیدل فرع ده ددې خبرې چې هغه څیز په خپله ثابت وي او جمله انشائیة په خپله ثابت نه وي ځکه چې په دې کې ایجاد د مالم یوجد او اثبات د مالم یثبت وي ځکه چې دانکره صفت نه شي جوړیږي البته که چیرته په دې کې تاویل بعید وکړي شي نو دنکړې صفت جوړیږي شي مثلاً جامي رجل اضر به په دې کې دا تاویل وکړي شي چې : جامي رجل مقول فی حقه اضر به نو په دې صورت کې جمله انشائیة دنکړې صفت جوړیږي شي .

ای مستحق : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دا تاویل به په هغه وخت کې صحیح وي چې کله داقول دیو چانه صادر وي اوحالاتکه دا دچانه صادر نه دي .

جواب: د مقول في حقه نه مراد هو المستحق لان يومر بضر به دي يعني د مقول نه مقوليت بالفعل مراد نه دي بلکه استحقاق مقوليت مراد دي.

الابتاويل بعيد: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: لکه څنگه چې په جمله انشائيه کې تاويل ضروري دي همدارنگې په جمله خبريه کې تاويل ته ضرورت راځي، لکه جامي رحل ابوة قائم، دقائم الادب په تاويل کې دي، کله چې په دواړو کې تاويل ته ضرورت راځي، نو د جمله خبريه صفت واقع کيدل اود جمله انشائيه نه واقع کيدل ترجيح بلا مرجح دي اودا صحيح نه ده؟

جواب: اگر چې په جمله خبريه کې د تاويل ضرورت وي، ليکن هغه تاويل قريب وي او په جمله انشائيه کې تاويل بعيد ته ضرورت وي او دتاويل بعيد نه بچ کيدل مناسب وي. په جمله خبريه کې به تاويل داسې وي، چې دا تاويل په نفس جمله کې وي او په جمله انشائيه کې تاويل دجملې نه خارج او د يوزائد امر د يوځای کولونه کيږي په ذکر شوي مثال کې يعني مقول في حقه اضر به په دې کې مقول في حقه دجملې نه خارج او يو امر زائد دي.

فيها: په دې عبارت کې شارح د يلزم د صلي بيان کوي.

الراجع: په دې عبارت کې شارح دايانوي چې کله جمله نکره وي، نو په دې کې مطلق ضمير کيدل ضروري نه دي، بلکه د هغه ضمير کيدل ضروري دي کوم چې موصوف طرف ته راجع وي.

للايط: په دې عبارت کې شارح په جمله خبريه کې دضمير دضروري کيدو وجه بيانوي: چې داځکه ضروري دي چې هغه صفت چې د موصوف سره متعلق کړي، لکه جامي رحل ابوة قائم، په دې کې رحل موصوف او ابوة قائم ددې صفت دي او ضمير رابط دي.

او که چيرته په جمله کې ضمير نه وي، نو چونکې جمله مستقل بنفسها جوړيږي اودغیر سره دارتباط تقاضا نه کوي نو ځکه په دې وخت کې د موصوف په اعتبار سره به دا اجنبي وي لهذا ددې صفت جوړول صحيح نه دي لکه جامي رحل زيد عالم

د نعت اقسام :

و يُوصَفُ بِحَالِ الْمَوْصُوفِ أَنَّى بِحَالٍ قَائِمَةٍ بِهِ تَحْوِ مَوَازِ

اووصف راوې ښي په حال دموصوف سره يعنې په داسې حال سره چې هغه قائم وي دموصوف سره لکه مورت

بِرَجُلٍ حَسَنِ إِذَا الْحَسَنُ حَالُ الرَّجُلِ وَ صِفَتِهِ وَ بِحَالٍ مُتَعَلِّقَةٍ أَنَّى مُتَعَلِّقِ الْمَوْصُوفِ

برجل حسې ځکه چې حسن حال اوصفت دي درجل نه اوپه حال دمتعلق ددې سره يعنې په متعلق دموصوف

يَعْنِي بِصِفَةٍ إِبْتِغَائِيَّةٍ تَحْصُلُ لَهُ مُتَعَلِّقِهِ تَحْوِ مَوَازِ بِرَجُلٍ حَسَنِ

سره يعنې په صفت اعتباري سره چې حاصليري دموصوف دپاره دهغه تعلق د وچې نه لکه مورت برجل حسن

غَلَامُهُ إِذَا كَوْنُ الرَّجُلِ حَسَنَ الْغَلَامِ مَعْقُوفٍ فِيهِ وَ إِنْ كَانَ إِبْتِغَائِيًّا

غلامه ځکه چې کيدل درجل ښايسته غلام دامعنی په دې کې وه اگر که دا وصف اعتباري وي

خلاصه دمتن : دلته صاحب دکافيې د صفت د تقسيم بيان کوي چې صفت په دوه (۲)، قسم

دي (۱)، صفت بحال الموصوف (۲)، صفت بحال متعلق الموصوف، چې ددواړو قسمونو

تشریح سره د مثالونو لاندې په شرحه کې ذکر ده

اغراض دجامي : دلته شارح د صفت د اقسامو بيان کوي چې صفت په دوه (۲)، قسمه دي

(۱)، صفت بحال الموصوف (۲)، صفت بحال متعلق الموصوف

(۱) **صفت بحال الموصوف :** دا هغه دي، چې په داسې معنی باندې دلالت کوي، چې دغا

معنی په ذات دمتبوع اوپه موصوف کې موندل کيږي لکه مورت برجل حسن، په دې کې حس

چې په کومه معنی دلالت کوي، هغه په خپله په رجل کې موندل کيږي

(۲) **صفت بحال متعلق الموصوف :** دا هغه دي، چې په داسې معنی باندې دلالت کوي

چې هغه بالذات خو دموصوف په متعلق کې موندل کيږي ليکن بالاعتبار په خپله په موصوف

کې موندل کيږي لکه مورت برجل حسن غلامه، په دې کې درجل، حسن الغلام کيدل دا په داسې

معنی باندې دلالت کوي، چې هغه په خپله په رجل کې موجود ده اگر چې اعتباري دي ځکه چې

دکوم رجل غلام ښايسته وي هغه په خپله هم ښه وي په دې اعتبار سره چې دده غلام ښه دی

ای بحال قائمه به : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال : لکه څنگه چې صفت بحال الموصوف د موصوف حال بيانوي، همدارنګه صفت

بحال متعلق الموصوف هم د موصوف حال بیانوي. لهذا ددې دوه (۲)، قسمونه جوړول او ددوي تقابل صحیح نه دي

جواب: منم چې صفت په اعتبار د متعلق الموصوف سره هم د موصوف حال بیانوي. لیکن هغه قائم بالموصوف نه دي. بلکې دده قیام د متعلق الموصوف سره دي همدارنگې چې کله بحال الموصوف کې صفت قائم بعین الموصوف وي لهذا تقابل صحیح دي
د بحال متعلقه ای متعلق الموصوف: په دې عبارت سره شارح په متعلقه کې د ضمیر مرجع بیانوي چې مرجع موصوف دي

یعني بصفة اعتبارية تحصل له بسبب متعلقه: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: کله چې نعت بحال متعلق الموصوف د موصوف د متعلق حال بیانوي، نو هغه ددې متعلق حال اوددې صفت وي نو داد موصوف صفت څنگه جوړیږي؟

جواب: منم چې حقیقتاً هغه د موصوف د متعلق صفت دي. لیکن اعتباراً و مجازاً به د موصوف حال او صفت جوړیږي د صفت اعتباري مطلب دادې چې داپه معنی وصفي موصوف کې د متعلق د اعتبار نه اوددې دسبب نه حاصل وي لکه په مررت هر چل حسن غلامه کې حسن والا معنی وصفي په رجل کې دده د متعلق په اعتبار سره حاصلیږي. هم دې ته صفت اعتباریه ویلی کیږي.

په لسو امورو کې صفت بحاله د متبوع تابع کیدل:

فَلَاؤَلْ أَيْ النَّفْسُ بِحَالِ الْمَوْصُوفِ يَتَّبِعُهُ أَيْ عَشْرَةَ أَمْثَرِ يُؤْجَدُ وَهَذَا فِي
نواول یعنی صفت بحال الموصوف تابع دي ددې یعنی د موصوف په لسو امورو کې چې موندل کیږي ددې نه په
كُلِّ تَرْكِيْبٍ أَوْ بَعْضٍ فِي الْأَعْرَابِ رَفَعًا وَنَصْبًا وَجَرًّا وَالتَّعْرِيفِ وَالتَّنْكِيرِ وَالْإِلْفَادِ وَالتَّثْنِيَةِ وَالْجَمْعِ التَّكْثِيرِ
هر یو څلور ترکیبو د اعراب کې رفع او نصب او جر او تعریف او تنکیر او مفرد او تشبیه او جمع تذکیر او
التَّائِيْدِ إِلَّا إِذَا كَانَ صِفَةً يَسْتَوِي فِيهَا الْمَذْكُورُ وَالْمُذَكَّرُ كَقَوْلِي يَسْتَعْلِي قَائِلٌ تَحُو رَجُلٌ صَبُورٌ وَامْرَأَةٌ
تانیث مگر چې کله وي صفت او برابر وي په دې کې مذکر او مؤنث لکه فعل په معنی د فاعل لکه رجُل صبور و امرأة
صَبُورٌ أَوْ قَائِلٌ يَسْتَعْلِي كَقَوْلِي جَرِيحٌ وَامْرَأَةٌ جَرِيحٌ أَوْ كَانَ صِفَةً مُؤَنَّثَةً تَجْرِي عَلَى الْمَذْكُورِ
صبور او یا فاعیل په معنی د مفعول لکه رجل جریح و امرأة جریح او یا وي صفت مؤنثه چې جاري کیږي په مذکر

گَمَلَانۍ

باندې لکه علامه

خلاصه دمتن: صاحب د کافيې وايي چې په دې کې يعنې د نعت په اقسامو کې اول قسم صفت بحال الموصوف په لسو (۱۰)، امورو کې د خپل متبوع تابع وي چې هغه لس (۱۰)، امر، دادې (۱)، رفع (۲)، نصب (۳)، جر (۴)، تعريف (۵)، تنکير (۶)، تذکير (۷)، تانيث (۸)، افراد (۹)، تشبيه (۱۰)، جمع

اغراض د جامي: ای نعت بحال: په دې عبارت کې شارح د فالاول مصدق متعين کړو چې اول قسم هغه صفت بحال الموصوف دي

ای الموصوف: په دې عبارت کې شارح په يتبعه کې د ضمير مرجع بيان يې کړه چې په يتبعه کې ضمير موصوف طرف ته راجع دي

في عشرة امور: په دې عبارت کې شارح د يتبعه د صلي بيان کوي د يتبعه صله عشرة امور دي **يوجد منها:** په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: په رفع، نصب، جر، تعريف، تنکير، تذکير، تانيث، افراد، تشبيه، جمع کې تناقض او تضاد دي. رفع، نصب او جر سره نه جمع کيږي، ددې امورو نه به په يو وخت کې يو وي، همدارنگې د تذکير او تانيث نه يو، د تعريف او تنکير نه يو، مفرد، تشبيه او جمع نه يو به وي، نو صفت بحال الموصوف په يو وخت کې د لسو سره به څنگه موافق وي؟ او ستاسو دا وينا چې صفت بحال الموصوف په لسو امورو کې به د خپل متبوع تابع وي دا خبره څنگه صحيح شوه؟

جواب: ددې مطلب دادې چې په هر ترکيب کې بالفعل ددې نه به څلور (۴) وي، درفع، نصب او جر نه يو، د تعريف او تنکير نه يو، د تذکير او تانيث نه يو، د افراد، تشبيه او جمع نه يو، نو لهذا الشکال دفع شو

رفعاً، نصباً و جرأ: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي **سوال:** اعراب قسم واحد دي، سو نول امور اته (۸)، جوړيږي، لس (۱۰)، نه جوړيږي نو تاسو ولې امور عشرة وويل؟

جواب : دا عراب نه مراد درې (۳)، قسمونه دي، لهدا ټول چې يو ځای کړې، نولس (۱۰)، امور

ترې جوړېږي

الا اذاکان : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : ذکر شوي قاعده منقوض اوماته ده په امرا صبور، امرا جريح او رجل علامه وغيره

سره، ځکه چې په دې کې، صبور، جريح او علامه صفت بحال الموصوف دي حالانکه د تذکیر او تانیث په اعتبار سره دخپل موصوف مطابق نه دي ؟

جواب : مذکوره صورتونه د ضابطې نه مستثنی دي، وجه داستثناء داده چې قاعده ده چې

کله صیغه د صفت داسې اسم وي چې په هغې کې مذکر او مؤنث برابر وي، نو په دې صورت کې صفت دخپل موصوف سره صرف په درې (۳) شيانو کې مطابقت ضروري دي :

(۱) رفع نصب جر، (۲) تعريف تنکیر، (۳) افراد تشبیه جمع، په تذکیر او تانیث کې مطابقت

ضروري نه دی، او په کلام د عربو کې دوه وزنونه داسې دي، چې هغه په تذکیر او تانیث کې برابر دي : (۱) فاعول لکه رجل صبور په معنی د رجل صابر، وامرا صبور په معنی د امرا صابر،

(۲) فاعیل لکه رجل جريح په معنی د رجل مجروح امرا جريح په معنی د امرا مجروحه،

همدارنگې که صفت داسې مؤنث وي چې هغه په مذکر باندې هم جاري کیږي، نو په دې

صورت کې هم صفت دخپل موصوف سره (په تذکیر او تانیث کې) موافق کیدل ضروري نه دي، لکه رجل علامه.

په پنځو امورو کې صفت بحال متعلقه کې د متبوع تابع کیدل :

وَالثَّانِي أَيْ الثَّمَنُ بِحَالٍ مُتَعَلِّقٍ الْمُوصُوفُ يَكْتَبُهُ فِي الْخَمْسَةِ الْأَوَّلَى وَهِيَ الرَّفْعُ وَالنَّصْبُ وَالْجَرُّ وَ
اَوَدِيمَ يَعْنِي صِفَتُ بَحَالٍ مُتَعَلِّقٍ الْمُوصُوفُ تَابِعٌ وَيَدْرِي سِرَهُ په پنځو کې اول اوهغه رفع اونصب واجراو
التَّعْرِيفُ وَالتَّنْكِيدُ وَيُوجَدُ مِنْهَا فِي كُلِّ تَرْكِيبٍ اِثْنَانِ وَفِي الْبَوَاقِي مِنْ ذَلِكَ الْأُمُورِ الْقَطْرَةُ وَهِيَ
معرفه اونکره ده اوموندل کیږي ددې نه په هر یو ترکیب کې دوه اوپه باقی کې ددې لسو امورو کې اوهغه
أَيْهَاً خَمْسَةُ الْإِفْرَادِ وَالتَّثْنِيَّةُ وَالجَمْعُ وَالتَّذَكُّيرُ وَالتَّأْنِيثُ كَالْفِعْلِ لِيَجْهَوْهُ بِهِ لِيُفِي مُنْكَو
همدارنگې پنځه دي مفرد تشبیه جمع مذکر مؤنث لکه فعل دوچې د مشابهت نه دفعل سره یعنی کتلې به شي
وَأِنْ قَاعِلِهِ قَانَ كَانَ مُفْرَدًا أَوْ مُثْنًى أَوْ مَجْمُوعًا أَفْرَدَ كَمَا يُفْرَدُ الْفِعْلُ وَإِنْ
فاعل طرف ته که چیرته وومفرد او یا تشبیه او یا جمع نومفرد به راوړي شي لکه څنگه چې مفردوي فعل اوکه

كَانَ مُذَكِّرًا أَوْ مُؤَنِّثًا حَقِيقِيًّا بِلَا فَضْلٍ طَائِفُهُ وَجُوبًا كَمَا يُطَابِقُ الْفِعْلُ

حیرتہ مذکر او یا مؤنث حقیقی ہی، دفعصل نہ تو مطابقت بہ وی دفاعل سرہ وجوباً لکہ ځنگہ جی مطابق وی فعل

قَاعِلُهُ فِي التَّذْكِيرِ وَ التَّائِيثِ وَ اِنْ كَانَ قَاعِلُهُ مُؤَنِّثًا غَيْرَ حَقِيقِيٍّ أَوْ حَقِيقِيًّا مَفْصُولًا

د خپل فاعل سرہ بہ تذکیر او تانیث کی او کہ حیرتہ فاعل ددی مؤنث غیر حقیقی وی او یا حقیقی مفصول

يُذَكِّرُ أَوْ يُؤَنِّثُ جَوَازًا تَقُولُ مَزْرُوتٌ بِرَجُلٍ قَاعِدٍ غَلَامُهُ مِثْلُ يَقْعُدُ غَلَامُهُ وَ بِرَجُلَيْنِ

وی نو مذکر او مؤنث بہ وی جوازاً، تہ بہ وایی مورت برجل قاعد غلامہ بہ شان د یقعد غلامہ او لکہ مورت برجلین

قَاعِدٍ غَلَامُهُا مِثْلُ يَقْعُدُ غَلَامُهَا وَ بِرَجَالٍ قَاعِدٍ غِلْمَانُهُمْ مِثْلُ يَقْعُدُ غِلْمَانُهُمْ وَ مَزْرُوتٌ بِأَمْرَةٍ قَائِمَةٍ أَبُوهَا مِثْلُ

قاعد غلاما مالکہ یقعد غلاماها او مورت برجال قاعد غلیمانہم لکہ یقعد غلیمانہم او مورت بامرء قائمہ ابوہا لکہ

يَقْعُدُ أَبُوهَا وَ بِرَجُلٍ قَائِمَةٍ جَارِيَتُهُ مِثْلُ تَقُومُ جَارِيَتُهُ وَ بِرَجُلٍ مَعْمُورٍ أَوْ مَعْمُورَةٍ دَاوَهُ مِثْلُ يَقْعُمُ دَاوَهُ وَ بِرَجُلٍ

يقوم ابوہا او مورت برجل قائمہ جاریتہ لکہ تقوم جاریتہ او مورت برجل معمر او معمرۃ لکہ یعمر او یا تعمر دارہ برجل

قَائِمَةٍ أَوْ قَائِمَةٍ فِي الدَّارِ جَارِيَتُهُ مِثْلُ يَقْعُمُ أَوْ تَقُومُ فِي الدَّارِ جَارِيَتُهُ.

قائمہ او قائمہ فی الدار جاریتہ لکہ يقوم او یا تقوم فی الدار جاریتہ

خلاصہ دمتن : د صاحب د کافیی د عبارت حاصل دادی جی د نعت دوهم قسم یعنی صفت

بحال متعلق الموصوف بہ پنځو (۵)، امورو کی د خپل موصوف تابع وی: (۱)، رفع (۲)، نصب

(۳)، جر (۴)، تعریف (۵)، تنکیر او باقی پنځو (۵)، امورو کی یعنی (۱)، افراد، (۲)، تشنیہ، (۳)، جمع،

(۴)، تذکیر، (۵)، تانیث کی د فعل بہ شان وی.

اغراض د جامی : ای النعت: په دې عبارت کې شارح د الثاني د مصداق تعین وکړو چې د

الثاني مصداق النعت دي.

وهی الرفع: په دې عبارت سره شارح د الخمسة الاول مصداق تعین کوي، چې ددې مصداق

رفع، نصب، جر، تعریف و تنکیر دي.

ویو جد: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: په رفع، نصب، جر او همدارنگې په تعریف او تنکیر کې منافات او تناقض دي، نو دا

وینا چې د نعت دویم قسم په پنځو (۵)، امورو کې د خپل متبوع تابع وی څنگه صحیح شو،

حالانکه رفع نصب جر درې واړه په یو وخت کې په یوه کلمه کې نه وي، همدارنگې تعریف او

تنکیر په یوه کلمه کې نه جمع کیږي.

جواب: ددې مطلب دادې چې په هر ترکیب کې بالفعل او په یو وخت کې ددې پښخو نه دوه

موندل شي. البته علی سبیل البدل په پنځو (۵) کې مطابقت ضروري دی

وهمی ایضاً: په دې عبارت کې دباقي دمصادق تعین کوي، چې باقي امور هم پنځه (۵) دي

(۱) افراد. ۲ تشبیه ۳ جمع ۴ تذکیر ۵ تانیث

لشبهه به: په دې عبارت کې شارح په باقي پنځو (۵) کې د صفت بحال متعلق الموصوف د فعل په شان کیدو وجه بیانوي، چې په باقي امورو کې نعت بحال متعلق الموصوف د فعل مشابه دي. او وجه د مشابهت یې داده چې لکه څنګه چې فعل د خپل ما بعد فاعل طرف ته مسند وي، همدارنګه صفت هم د خپل ما بعد فاعل طرف ته مسند وي ما قبل موصوف طرف ته مسند نه وي

يعني ينظر الى فاعله: په دې عبارت کې شارح ددې خبرې وضاحت کوي چې صفت بحال متعلق الموصوف په باقي پنځو (۵) امورو کې د فعل سره څنګه مشابه دي چې ددې حاصل دادې چې د صفت فاعل ته به کتلې شي که فاعل اسم ظاهر وي، نو صفت به مفرد وي، برابره خبره ده که فاعل واحد وي او یا تشبیه وي او یا جمع وي لکه مررت برجل قاعد غلامه، مررت برجلین قاعد غلامها، مررت برجل قاعد غلامانهم، که چیرته د فعل فاعل اسم ظاهر وي، نو فعل به همیشه مفرد راوړلې شي برابره خبره ده که فاعل واحد وي او یا تشبیه وي او یا جمع وي لکه مررت برجل یقعد غلامه، مررت برجلین یقعد غلامها، مررت برجل یقعد غلامانهم، او که چیرته فاعل اسم ظاهر مذكر وي، نو صفت به یې هم مذكر راوړلې شي برابره خبره ده که موصوف مؤنث ولې نه وي، لکه مررت بامراة قائم ابوها.

که چیرته د فعل فاعل مذكر وي، نو فعل به مذكر راوړلې شي لکه مررت بامراة یقوم ابوها، او که فاعل مؤنث حقيقي وي او د صفت او فاعل په مینځ کې فاصله نه وي، نو دصفت مؤنث راوړل واجب دي لکه مررت برجل قائمة جارېته، که چیرته د فعل فاعل مؤنث حقيقي وي او دصفت او فاعل په مینځ کې فاصله نه وي نو صفت مؤنث راوړل واجب دي، لکه مررت برجل تقوم جارېته.

او که چیرته فاعل مؤنث غیر حقيقي وي، او یا مؤنث حقيقي وي لیکن د صفت او فاعل په مینځ کې فاصله وي، نو فعل مؤنث راوړل هم جائز او مذكر راوړل هم جائز دي د مؤنث

غير حقيقي مثال لکه مررت برجل معصور او معصورة دارها ، مررت برجل يعمر او تعمير داره ، او که چيرته مؤنث حقيقي وي او د صفت او فاعل په مينځ کې فاصل وي ، ددې مثال لکه مررت برجل قائم يا قائمة في الدار جاريتها ، مررت برجل يقوم في الدار او تقوم في الدار جاريتها .

يو اعتراض او دهني جواب :

فَإِنْ فُلْتُ إِذَا تَكَلَّمْتَ حَقَّ النَّظَرِ وَجَدْتَ الْأَوَّلَ وَهُوَ الْوُضْعُ بِحَالِ التَّوَضُّعِ أَهْلاً
که چيرته ته ووايي چې کله ته نظرو کړي حق نظر نوبيا به موزي اول اولهغه وصف بحال الموصوف دي همدارنگې
فِي الْخَمْسَةِ الْبَوَائِي كَالْفِعْلِ لِأَنَّ فَاعِلَهُ كَالضَّمِيرِ الْمُسْتَكِنِ فِيهِ الرَّاجِعُ إِلَى مَوْضُوعِهِ
په پنځه باقي کې لکه فعل خکه فاعل ددې په شان دضمير مستتر دي په فعل کې چې راجع کيږي موصف
وَالْفِعْلُ إِذَا أُسْنِدَ إِلَى الضَّمِيرِ يَلْحَقُهُ الْكَثَرَةُ فِي التَّثْنِيَةِ وَالْوَاوُ فِي جَمْعِ الْمَذْكَرِ الْعَالِلِ وَالنُّونُ فِي
ددې ته او فعل چې کله اسنادوشي ضمير ته نوبيوسته کيږي الف په تننيه او واو په جمع مذکر عاقل کې اولون په
جَمْعِ الْمَوْكِدِ وَتُؤَكِّدُ فِي الْوَاحِدِ التَّوَكُّدَ وَلِذَلِكَ فُلْتُ مَرْزُوتُ بِرَجُلٍ ضَارِبٍ وَ
جمع مؤنث کې او مؤنث به راوړې شي په مفرد کې مؤنث او ددې وجې نه تاوويل چې مررت برجل ضارب او مررت
بِرَجُلَيْنِ ضَارِبَيْنِ وَبِرَجَالٍ ضَارِبِينَ وَبِامْرَأَةٍ ضَارِبَةٍ وَبِامْرَأَتَيْنِ ضَارِبَتَيْنِ وَبِشَوْءٍ ضَارِبَاتٍ كَمَا
برجلين ضاربين او مررت برجال ضاربين او مررت بامرأة ضاربة و مررت بامرأتين ضاربتين او مررت بنسوة ضاربات لکه
تَكْفُولُ فِي الْفِعْلِ يَضْرِبُ وَيَضْرِبَانِ وَيَضْرِبُونَ وَتَضْرِبُ وَتَضْرِبَانِ وَتَضْرِبُونَ فَلَمَّا خَصَّصْتَ
څنگه چې تاسو وايي په فعل کې يضرب او يضربان او يضربون او تضرب او تضربان او يضربن نولې يې خاص
الثَّانِي بِهَذَا الْحُكْمِ فُلْنَا الْمَقْصُودُ الْأَصْلِي فِي هَذَا الْمَقَامِ بَيَانُ نِسْبَةِ الْوُضْعَيْنِ إِلَى التَّوَضُّعِ
کړودويم ددې حکم پورې مونږ وايو چې مقصود اصلي په دې ځاي کې بيان دنسبت ددوه وصفونو دي موصوف
وَالْتَّوَبِيَّةُ وَعَدَمُهَا وَكَمَا كَانَ الْوُضْعُ الْأَوَّلُ يَتَّبِعُهُ فِي الْأُمُورِ التَّعَدُّدُ وَكَانَ لَا
ته په تابع کيدوونه تابع کيدو کې او هر کله چې اول وصف تابع وي په لسوا مورو کې او واول وصف چې نه يې
لُحْرَجُهُ مُقَابَلَةً لِلْفِعْلِ فِي الْخَمْسَةِ الْبَوَائِي عَنْ هَذِهِ التَّوَبِيَّةِ إِنَّا عَرَفْنَا إِلَهِي
ويستو مشابهت دده د فعل سره په پنځو باقيو کې ددې تابع کيدوونه دهغه څه نه چې تاويزنډل نواکفتا . يې
فِيهِ بِالْحُكْمِ عَلَيْهِ وَالتَّوَبِيَّةُ بِخِلَافِ الْوُضْعِ الثَّانِي قَالَهُ كَمَا عَرَفْنَا بِالْتَّوَبِيَّةِ
و کړه په حکم سره په دې باندې په تابع کيدو سره په خلاف ددويم وصف خکه هر کله چې يې حکم وکړو په تابع
فِي الْخَمْسَةِ الْأَوَّلِ لَمْ يَكُنْ فِيهِ بِالْحُكْمِ بِعَدَمِ التَّوَبِيَّةِ قَالَهُ هَلْهُ مَطْبُوعٌ بَلْ بَيِّنٌ
کيدو په اول پنځو کې نواکفتا . يې و نه کړه په حکم سره په نه تابع کيدو څکه چې دا غير مضبوط دي بلکې بيان

حَاكِئَةً عَذِمَ تَنْبِيْغُهُ لَهُ يَكُوْنُهُ كَالْفِعْلِ بِالنَّسْبَةِ إِلَى الْقَاهِرِ بَعْدَهُ
کړي قاعده د عدم تابع کیدو ددې چې دا په شان د فعل دي په نسبت سره ظاهر ته پس ددې نه ددې دپاره
لِيَكْبَيْنَ حَالَهُ عِنْدَ عَذِمِ التَّنْبِيْغِ.
چې بیان کړي حال ددې په وخت د نه تابع کیدو.

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره شارح یو سوال مقدر را نقل کوي او دهغې سوال مقدر

جواب ورکوي

اغراض دجامی: فان قلت: په دې عبارت سره شارح یو اعتراض نقل کوي او په قلنا سره ددې اعتراض جواب ورکوي:

اعتراض: لکه څنگه چې دصفت دویم قسم په آخري پنځو (۵)، شیانو کې د فعل په شان وي، نو همدارنگې دصفت اول قسم هم په آخري پنځو (۵)، شیانو کې به د فعل په شان وي، مثلاً چې کله فعل مسند وي ضمیر طرف ته نو ددې مرجع ته به کتلې شي که مرجع واحد مذکر وي، نو فعل به هم واحد مذکر وي، او که مرجع تشبیه مذکر وي نو د فعل په آخر کې الف پیوسته کیږي، او که د ضمیر مرجع جمع مذکر عاقل وي نو د فعل په آخر کې به واو راوړلې شي او که د ضمیر مرجع واحد مؤنث وي نو فعل به واحد مؤنث راوړلې شي، او که مرجع تشبیه وي نو فعل به مؤنث راوړی شي او که مرجع جمع مؤنث وي، نو فعل به هم جمع مؤنث راوړلې شي، بعینه هم دغه شان په صفت کې به هم د ضمیر مرجع ته کتلې شي که مرجع واحد مذکر وي، نو صفت به هم واحد مذکر راوړلې شي او که مرجع تشبیه مذکر وي، نو صفت به هم تشبیه مذکر راوړلې شي او که مرجع واحد مؤنث وي، نو صفت به هم واحد مؤنث وي، او که د ضمیر مرجع تشبیه مؤنث نو صفت به هم تشبیه مؤنث وي او که د ضمیر مرجع جمع مؤنث وي، نو صفت به هم جمع مؤنث وي، نو د نعت په صورت کې به داسې وایي: مررت برجل ضارب، مررت برجلین ضاربین، مررت برجال ضاربین، مررت بامراة ضاربتة، مررت بامراتین ضاربتین، مررت بنسوة ضاربات او په فعل کې به داسې وایي: مررت برجل يضرب، مررت برجلین يضربان، مررت برجال يضربون، مررت بامراة تضرب، مررت بامراتین تضربان، مررت بنسوة يضربن، نو کله چې اول قسم (نعت مجال الموصوف) هم په باقي پنځو کې د فعل مشابه دي لکه د مثالونو نه چې واضحه شوه نو مصنف رحمه الله دویم قسم نعت بحال متعلق الموصوف کې وفي البواقي کانا فعل وویل او تخصیص یې ولې وکړو؟

جواب: په دې مقام کې د مصنف رحمه الله اصلي مقصد د صفت د دواړه قسمونو نعت بحال الموصوف او نعت بحال متعلق الموصوف کې خپل موصوف طرف ته نسبت بیانول دي. د تبعیت او عدم تبعیت په اعتبار سره چونکې د صفت اول قسم په لسو امورو کې دخپل موصوف تابع وي او پنځه باقي امورو کې ددې فعل مثل او مشابه کیدل ددې د تبعیت نه خارج نه دي ددې وجې نه په اول قسم کې د تبعیت په حکم باندې یې اکتفاء وکړه په خلاف د دویم قسم چې هغه په اولو پنځو قسمونو کې دخپل موصوف تابع وي او په باقي پنځو امورو کې دخپل موصوف تابع نه وي نو چې کله په اولو پنځو کې ددې د تبعیت حکم یې ولږولو نو په باقي پنځو کې د عدم تبعیت حکم لږول په کار وو ځکه چې اصلي مقصود تبعیت او عدم تبعیت بیانول وو لیکن مصنف رحمه الله صرف په عدم تبعیت د حکم په لږولو باندې اکتفاء ونه کړه بلکې ددې عدم تبعیت یې په کالفعل سره یې تعبیر کړي ځکه عدم تبعیت منضبطه نه ده کله عدم تبعیت د تذکیر او تانیې په اعتبار سره وي او کله عدم تبعیت د افراد او تشنې په اعتبار سره وي ځکه یې کالفعل وویل نو عدم تبعیت یې دیوې ضابطې او قاعدې په شکل کې یې بیان کړه چې په باقي پنځو امورو کې نعت بحال متعلق الموصوف دخپل مابعد اسم ظاهر طرف ته د نسبت کولو په اعتبار سره په منزله د فعل وي ددې دپاره چې واضحه شي چې په باقي پنځو امورو کې د عدم تبعیت په وخت کې به ددې څه حال وي نو دهغه حالت د بیانولو دپاره یې کالفعل وویل چې د عدم تبعیت په وخت کې به ددې حال د فعل په شان وي.

په باقي امورو کې صفت بحال متعلقه د فعل په شان کیدل:

وَمِنْ لَّمْ أَيْ وَمِنْ أَجْلِ كَوْنِ الْوَصْفِ الثَّانِي فِي الْخَمْسَةِ الْبَوَاقِي كَالْفِعْلِ حَسَنَ قَامَرٍ رَجُلٍ قَاعِدٌ
اوددې وجې نه یعنې دوجې د کیدو د وصف ثاني په پنځو باقي کې په شان د فعل اومستحسن دي قامر رجل قاعد
غِلْمَانُهُ كَمَا حَسَنَ يَقْعُدُ غِلْمَانُهُ وَحَسَنَ أَيْضاً قَاعِدَةٌ غِلْمَانُهُ لِأَنَّ الْقَاعِلَ مُؤَنَّثٌ
غلمان له څنگه چې مستحسن دي يقعد غلمان او مستحسن دي همدارنگې قاعده د غلمان له څخه فاعل مؤنث
غَيْرَ حَقِيقِي كَمَا حَسَنَ تَقْعُدُ غِلْمَانُهُ وَضَعَفَ قَامَرٌ رَجُلٌ قَاعِدُونَ غِلْمَانُهُ لِأَنَّهُ بِمَنْزِلَةِ
غير حقيقي دي له څنگه چې مستحسن دي تقعد غلمان اوضعیف دي قامر رجل قاعدون غلمان له څخه داپه منزله د
يَقْعُدُونَ غِلْمَانُهُ وَإِلْحَاقَ عَلَامَتِي الْمُنْفِي وَالمَجْمُوعِ فِي الْفِعْلِ الْمُسْتَدِرِّ إِلَى كَاهِرِهِمَا
يقعدون غلمان دي او الحاق د دوه علامو د تشنې او د جمع په هغه فعل کې چې مسندوي ظاهر ددې دواړو ته
ضَعِيفٌ وَ يَجُوزُ مِنْ غَيْرِ حَسَنٍ وَلَا ضَعِيفٍ قَعُودُ غِلْمَانُهُ وَ إِنْ كَانَ قَعُودُ جَنَعٍ

ضعيف دی او جانړدی چې وي به غیر مستحسن نه او نه دي ضعیف قعود غلښانه او که چیرته قعود جمع وړ

أَيْضاً قَاعِدُونَ لِأَنَّكَ إِذَا كَسَرْتَ الْأَسْمَ الْمُتَعَابَةَ لِلْفِعْلِ حَرَجَ لَفْظًا عَنْ مُوَازَنَةِ

همدارنگې لکه قاعدون حکم چې کله مکسور شي اسم چې مشابه وي دفعل سره نو خارج شولفنا د موازنت د

الْفِعْلِ وَمُنَاسِبَتِهِ لِأَنَّ الْفِعْلَ لَا يُكْسَرُ فَهَمْ يَكُونُ قَعْدُونَ غَلَامًا مِثْلَ يَقْعُدُونَ غَلَامَهُ الَّذِي اجْتَمَعَ

فعل اود مناسبت ددې نه ځکه چې فعل نه وي مکسور نو نه وي قعود غلښانه لکه يقعدون غلښانه هغه چې جمع

فِيهِ قَاعِلَانِ فِي الظَّاهِرِ إِلَّا أَنْ تُخْرَجَ الْوَاوُ مِنَ الْإِسْمِيَّةِ إِلَى الْحَرْفِيَّةِ أَوْ يُجْعَلَ الظُّلُمُ بَدَلًا

وي په دې کې دوه فاعله په ظاهر کې مگر چې خارج شي واو د اسمیت نه حرفیت ته اړیو او ګرځول شوي مظهر بدل

مِنَ الضَّمِيرِ أَوْ يُجْعَلَ الْفِعْلُ خَبْرًا مَقْدَمًا عَلَى الْمُبْتَدَأِ.

دمضمرنه اړیو او ګرځول شي فعل خبر مقدم په مبتدا باندې

خلاصه دمتن : من ثم دا په ما قبل باندې تفریع ده، چې کله دویم قسم ثاني په آخري پنځو

(۵)، امورو کې د خپس موصوف تابع نه وي بلکې دفعل په شان وي، نو قامر رجل قاعد غلښانه دا

ترکیب حسن دي همدارنگې قامر رجل يقعد غلښانه دا ترکیب حسن دي، ځکه چې کله فاعل اسم

ظاهر وي نو فعل مفرد راوړل واجب دي، او قامر رجل قاعد غلښانه دا ترکیب هم حسن دي،

همدارنگې قامر رجل تقعد غلام ترکیب حسن دي، ځکه چې غلښانه جمع ده او جمع په تاویل د

جماعة سره ده او جماعة مؤنث غیر حقیقي دي، او قاعده داده چې کله فاعل مؤنث غیر حقیقي

وي، نو فعل مؤنث هم راوړې شي او مذکر هم، همدارنگې صفت هم مذکر او مؤنث . په دې شي

او قامر رجل قاعدون غلښانه دا ترکیب ضعیف دي.

همدارنگې قامر رجل يقعدون غلښانه ترکیب هم ضعیف دي، ځکه چې کله فاعل اسم ظاهر وي

نو د فعل سره علامت د تشنې او علامت د جمعې راوړل ضعیف وي (ځکه چې په دې کې

تعدد د فاعل بلا عطف لازم راځي، په تشنې او جمع کې الف او واو هم فاعل دي، او د بعد اسم

ظاهر هم فاعل دي، او قامر رجل قعود غلښانه دا ترکیب جائز دي، یعنې نه ضعیف دي او نه حسن

اگر چه دا هم د يقعدون په شان جمع ده، نو دا هم ضعیف کیدل په کار دي، لیکن د عدم ضعف

وجه داده چې کله اسم مشابه للفعال مکسر جوړ کړې شي، نو دا لفظاً د فعل د موازنت او

د فعل د مناسبت نه خارج ځیري، ځکه چې د فعل جمع مکسر نه راځي، لهذا قعود غلښانه د يقعدون

غلښانه په شان نه شو، چې په دې کې په ظاهره دوه فعلونه دي، ددې وجې نه دا بی جائز کړل او

نه يې دضعف حکم ولړولو او نه د حسن حکم

اغراض دجامي : الا ان تخرج : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال : کله چې په يقعدون غلمانۀ کې دوه فاعله جمع شي نو په دې باندې د امتناع حکم لړولو په کار وو ، د ضعف حکم يې ولې ولړولو ؟

جواب : په دې کې ددرې طريقو نه په يوې طريقې سره دتاويل گنجائش شته ، ددې وجې نه د ضعف حکم يې پرې ولړولو د امتناع نه دي ، هغه طريقې دادې : (۱) په يقعدون کې واو حرف دي او حرف فاعل نه شي جوړېدې . ځکه چې فاعل خواسم وي ، لهدا دوه فاعله جمع نه شو (۲) په دې کې واو فاعل دي او غلمانۀ اسم ظاهر فاعل نه دي ، بلکې ضمير دفاعل نه بدل دي لهدا دوه فاعله جمع نه شو . (۳) اسم ظاهر مبتدا - مؤخر دي او فعل دخپل فاعل سره جمله خبر مقدم دي .

د ضمير صفت يا موصوف نه جوړيدل :

وَالْمُضَرُّ لَا يُوصَفُ لِأَنَّ حَيْثُ الْمُتَكَلِّمِ وَالْمُخَاطَبِ أَغَوَّ الْمَعَارِفَ وَأَوْضَحَهَا
اوضمير نه شي موصوف کيدې ځکه چې ضمير دمتکلم اود مخاطب دتولونه زيات معارف اوواضح دی نو
فَلَا حَاجَةَ لَهَا إِلَى التَّوَضُّعِ وَحِيلَ عَلَيْهَا صِيغَةُ الْقَائِلِ وَ عَلَى الْوَصْفِ التَّوَضُّعُ الْوَصْفُ
نشته حاجت ددې دواړو وضاحت ته اوحمل يې کړوپه دې باندې ضمير دغائب اوبه وصف موضح باندې وصف
الْمَادِحُ وَالذَّامُ وَ غَوَّيْنَا طَرْدًا لِلْبَابِ وَلَا يُوصَفُ بِهِ لِأَنَّهُ لَيْسَ فِي الْمُضَرِّ
مادح اودام اوغيرددې دواړونه دطر دالباب اونه شي موصوف کولې په مضمير سره ځکه چې نه وي په مضمير
مَعْنَى الْوُضُفِيَّةِ وَ هُوَ الدَّلَالَةُ عَلَى قِيَامِ مَعْنَى بِالدَّاتِ لِأَنَّهُ يَدُلُّ عَلَى الدَّاتِ
کې معنی دوصفیت اوهغه دلالت دي په قیام دمعنی په ذات سره ځکه چې ضمير دلالت کوي په ذات باندې نه
لَا عَلَى قِيَامِ مَعْنَى بِهَا .
په قیام دمعنی په دې باندې .

خلاصه دمتن : په دې عبارت کې صاحب دکافيې دوه (۲) ضابطې بيانوي : (۱) ضمير

موصوف نه شي جوړېدې (۲) ضمير صفت هم نه شي جوړېدې .

اغراض دجامي : په دې عبارت کې شارح د يو خواصطو بيان کوي : لومړنۍ ضابطه او

قاعدۀ داده چې ضمير موصوف نه شي جوړېدې

لان ضمير المتكلم: په دې عبارت كې شارح دې خبرې طرف ته اشاره كوي چې كله موصوف معرفه وي. نو د صفت فائده د موصوف وضاحت كول وي او ضمير دمتكلم اود مخاطب د دډير مشهور او واضح كيدو دوجې نه د څه وضاحت او تعريف كولو محتاج نه دي، ددې وجې نه ضمير موصوف نه شي جوړېدې

وحمل عليها: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: تقريب تام او پوره نه دي يعنې دليل ددعوى مطابق نه دي دعوى دمطلق ضمير ده برابره خبره ده كه داضمير دمتكلم وي اويادمخاطب اويادغائب اودليل په ضمير دمتكلم اومخاطب كې جاري وي په ضمير دغائب كې جاري نه وي.

جواب: ضمير دغائب په ضمير دمتكلم او مخاطب باندې محمول شو هردا للباب

عل الوصف: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: ستاسو ددليل نه معلومه شوه چې ضمير دصفت موضحه محتاج نه دي، ځكه چې دا په خپله واضح دي، ليكن د ضمير صفت دماده او ذامه موكده محتاج نه كيدل ددې دليل نه ثابت نه دي، لهذا د ضمير صفت مادحه او ذامه سره موصوف كيدل جائز دي؟

جواب: صفت مادحه ذامه موكده هم په صفت موضحه باندې محمولول طردا للباب په ټولو باندې دعدم جواز حكم ولږولې شو، چې په دې كې دچا سره هم ضمير دموصوف نشته.

لايوصف به: په دې عبارت سره شارح ددويمې ضابطې اوقاعدې بيان كوي، چې ضمير دچا صفت هم نه شي جوړېدې.

لانه ليس في المضمير: په دې عبارت كې شارح ددې وجه بيانوي چې د صفت وضع ددې په معنى باندې ددلالت كولو د پاره وي كوم چې دموصوف دذات سره قائم وي اوضمير فقط په ذات باندې ددلالت كوي. په يو معنى وضعي باندې ددلالت نه كوي كوم چې دذات دموصوف سره قائم وي

د يو سوال مقدر جواب:

وَ كَأَنَّهُ لَمْ يَقَعْ فِي بَعْضِ النُّسخِ قَوْلُهُ وَلَا يُوصَفُ بِهِ وَ لِهَذَا اِغْتَدَى اَشْبَارُ

اوگو ياجي نه دي واقع په بعضي نسخو كې دا قول دمصف ولايوصف به اوددې وجې نه معذرت وكړو

مُسَاوِيَاتُهَا لِأَنَّهُ لَوْ لَمْ يَكُنْ أَكْمَلٌ مِنْهَا فَلَا أَقَلَّ مِنْ أَنْ لَا يَكُونَ أَذْوَنَ مِنْهَا.

مسووي ددې سره ځكه كه چيرته نه وي اكمل ددې ته نوچې نه وي كم از كم ددې نه

خلاصه دمتن : صاحب دكافيې په دې عبارت كې يوه ضابطه بيانوي، چې موصوف د صفت نه اخص يا د هغې مساوي كيدل ضروري دي، بيا په دې ضابطو باندې تفريع ذكر كوي، چې د معرف باللام صفت صرف معرف باللام كيدې شي يا هغه څيز چې په درجه كې د معرف باللام سره مساوي وي، لكه اسماء، مرصوله يا معرف باللام طرف ته مضاف وي، يعنې د معرف باللام دصفت علم نه شي جوړېدې

اغراض دجامي : اى الموصوف المعرفة: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب وركول دي

سوال : متنادا قاعده په حيوان ناطق سره ماته شوه، ځكه چې حيوان موصوف او ناطق صفت دي، حالانكه موصوف دحيوان نه، نه اخص دي او نه مساوي، بلكې دصفت نه عام دي په اعتبار دمصادق سره

جواب : د موصوف نه مراد موصوف معرفه دي او حيوان نكړه دي، ځكه دا سوال نه واردېږي

اشد اختصاصاً : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب وركول دي :

سوال : دا قاعده په الحيوان الناطق سره ماته شوه، ځكه چې الحيوان موصوف معرفه ده، حالانكه دا صفت نه، نه اخص ده او نه مساوي بلكې اعم ده په اعتبار دصدق سره.

جواب : داخص نه مراد اخص من حيث الصدق نه دي، بلكې مراد اشد اختصاصاً بالتعريف والعلومية من الصفة دي، يعنې د موصوف معرفه كيدل او ددې معلوم كيدل د صفت تعريف او معلوميت زيات دي، لكه زيدان الفاضل د زيد تعريف دعلميت د وجې نه د الفاضل نه زيات دي يا ددې مساوي او الحيوان او الناطق په دې اعتبار سره مساوي دي، ځكه چې ددواړو دالفلام سره تعريف حاصل كړې دي، ځكه دا سوال نه شي واردېدې

لانه المقصود الاصيلي : په دې عبارت سره شارح د ذكر شوې قاعدې وجه بيانوي چې دصفت او موصوف نه اصلي مقصود موصوف دي لهذا موصوف دپاره ضروري دي چې دادصفت نه اكمل وي يا د موصوف سره مساوي وي، ځكه كه د اكمل په ځاې اولی وي، نو د مقصود ه

غير به دمقصود نه کم کيدل لازم شي چې داناجائز دي .

د معرفي د اقسامو مراتب :

وَالْتَنَقُولُ عَنْ سُبُوتِهِ وَ عَلَيْهِ جَهْمُورُ النَّحَاةِ أَنْ اعْرِفَهَا الْمَضْمَرَاتُ ثُمَّ الْأَعْلَامُ ثُمَّ الْأَسْمَاءُ
اومنفول دسيبويه نه او په دې باندې جمهور نحويان دي چې اعرف المعارف مضمرات دي بيا اعلام بيا اسما.
الْإِشَارَاتُ ثُمَّ الْمُعَرِّفُ بِاللَّامِ وَ التَّوْصُولاتُ فَبَيِّنَتُهُمَا مُساوَاةٌ.
اشارات بيا معرف باللام او اسمای موصولات نويه ميسخ ددې دواړو کې مساوات .

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره صاحب د کافيې د معرفي د اقسامو مراتب بيانوي .

اغراض دجامي : شارح دجامی په دې عبارت کې د معرفي د اقسامو مراتب بيانوي، دا مرتب دامام سيبويه نه نقل دي او د جمهورو نحويانو هم دا مذهب دي، چې اعرف المعارف ضمائر دي بيا اعلام خکه چې دعلم مدلول ذات معين او مخصوص وي، په وخت دوضع او په وخت داستعمال کې په خلاف د اسم اشارې، چې ددې مدلول په وخت دوضع کې غير معين وي داسم اشاري، معرف باللام او موصول نه، خکه اعرف داده چې د اسم اشاري مدلول دمخاطب په نزد معلوم او معين بالقلب والعين وي او معرف باللام مدلول معلوم او معين بالقلب وي، نه بالعین، بيا اسماء اشارات، بيا معرف باللام، او اسم موصول او دا دواړه په تعريف کې مساوي دي.

په ذکر شوي قاعده باندې تفریع :

وَمِنْ كُنْ أَنْيَ وَ مِنْ أَجْلِ التَّوْصُوتِ أَحْصَ أَوْ مُساوٍ لَمْ يُوصَفْ ذُو اللَّامِ إِلَّا بِمُثْلِهِ
اوددې وجې نه يعنې ددې وجې نه چې موصوف اخص او يامساوي وي نوموصوف به نه وي ذواللام مگرپه مثل
أَنِي ذِي اللَّامِ الْآخَرِ وَ التَّوْصُوتِ فَإِنَّهُ أَيْضاً مُتَابِلٌ لِذِي اللَّامِ إِنَّا
ددې سره يعنې په بل ذی اللام اوياموصول سره خکه موصول همدارنگې مماثل دي دذی اللام دهغه څه نه چې
عَرَفْتُ بَيِّنَتُهُمَا الْمُسَاوَاةَ فِي التَّعْرِيفِ تَحُو جَاءَ فِي الرَّجُلِ الْفَاعِلِ أَوْ الرَّجُلِ الَّذِي كَانَ عِنْدَكَ أَقْس
تاېزندلې او په ميسخ ددواړو کې مساوات دي په تعريف کې جاء في الرجل الفاعل اويالذي كان عندك امس اوي
أَوْ بِالْمُتَابِلِ إِلَى مِثْلِهِ أَنِي مِثْلُ الْمُعَرِّفِ بِاللَّامِ بَلَا وَاسْطَقَ تَحُو جَاءَ فِي الرَّجُلِ صَاحِبِ الْفَرَسِ أَوْ
دمضاف دخپل مثل سره يعنې په شان دمعرف باللام بى عسى نه لکه جاء في الرجل صاحب الفرس اوي
بِوَاسِطَةِ تَحُو جَاءَ فِي الرَّجُلِ صَاحِبِ الْفَرَسِ لِأَنَّ تَعْرِيفَ الْمُتَابِلِ مُساوٍ لِتَعْرِيفِ الْمُتَابِلِ إِلَيْهِ أَوْ
بالواسطه لکه جاء في الرجل صاحب الفرس خکه تعريف دمضاف مساوي دي دتعاريف فاف اليه سره اوي

أَنْقَضُ مِنْهُ عَلَى الْخِلَافِ الْوَاقِعِ بَيْنَ سَيِّبَتَيْهِ وَ غَيْرِهِ بِخِلَافِ سَائِرِ الْمَعَارِفِ فَإِنَّهَا

که دی ددی نه ښایه هغه اختلاف چې واقع وي په مینځ دسیبویه وغیره کې په خلاف دتولو معارفو کې ځکه دا

أَخْصُ مِنْ ذِي اللَّامِ فَلَوْ وَقَعَ أَخْصٌ نَعْنًا لَغَيْرِ أَخْصٍ فَهُوَ مَحْذُولٌ عَلَى الْبَدَلِ عِنْدَ

اخص دي ددی اللام نوکه چیرته واقع شي اخص نعت دغیر اخص دپاره نودامحصول دي په بدل باندې په نژد

صاحب هذا المذهب.

صاحب دي مذهب

خلاصه دمتن : صاحب دکافيي په دې عبارت کې په ذکر شوي قاعده والوصوف اخص اومساو

باندې تفریع کوي. چې موصوف دصفت نه اخص اویا مساوي بالصفة وي، ځکه دمعرف

باللام صفت معرف بالللام یا اېم موصول راوړي شي، ځکه چې موصول هم په تعريف کې د

معرف بالللام سره مماثل وي. نو په دې صورت کې موصوف صفت په مینځ کې مساوات شته،

اشارح په موصوف معرف بالللام کې دصفت معرف بالللام مثال ورکړي دي، لکه جاء في الرجل

الفاصل او دمعرف بالللام صفت اسم موصول مثال ورکړي دي لکه جاء في الرجل الذي كان عندك امض.

اغراض دجامي : او بالاضاف الی مثله: صاحب دکافيي وايي، چې معرف بالللام مضاف الی

معرف بالللام وي برابره خبره ده که دمضاف او معرف بالللام په مینځ کې واسطه وي اویا نه

وي. دواسطې نه کیدو مثال جاء في الرجل صاحب الفرس چې په دې کې دمضاف صاحب او معرف

باللام الفرس په مینځ کې واسطه نشته او د فاصلي او واسطې مثال جاء في الرجل صاحب لجام

الفرس په دې کې دمضاف صاحب او دمعرف بالللام په مینځ کې لجام فاصله او واسطه ده.

لائ تعریف : په دې عبارت کې اشارح د معرف بالللام صفت مضاف الی معرف بالللام د صحیح

کېدو وجه بیان کړي ده. دامام سيبويه په نژد دمضاف تعريف د مضاف اليه دتعريف سره

مساوي دي، او دامام مېرزد په نژد دمضاف تعريف د مضاف اليه نه انقاص او کم دي. لهدا که د

معرف بالللام صفت مضاف الی معرف بالللام راوړي شي، نو دامام سيبويه په نژد په موصوف د

صفت سره مساوي وي، او دلائم مېرزد په نژد په صفت د موصوف نه انقاص او کم وي. لهدا

قاعده به برقرار وي.

بخلاف سائر : دشارح ددې عبارت تعلق د ولم يوصف دواللام الا مثله سره دي که معرف بالللام او

د موصول نه غیر باقي معارف يعني ضمائر اعلام اسماء اشارات ددې دواړو نه لخص دي.

څکه چې هغه معرف باللام اود موصول صفت نه شي جوړيدې ځکه چې په دې صورت کې صفت د موصوف نه اخص شي

فلووقع: دشارح ددې عبارت مقصد دادې چې که چېرته داسې وي چې اخص دغير اخص نه واقع وي. مثلاً موصوف معرف باللام وي او صفت مضاف الی العلم وي. نو په دې صورت کې صفت نه جوړېږي، بلکې دابه په بدل باندې محمول وي مثلاً جاءني الرجل صاحب زيد

په ذکر شوي قاعدې باندې ډيو سوال جواب:

وَإِنَّمَا التَّوَصُّفُ بِأَبٍ هَذَا أَيْ بِأَبِ إِسْمِ الْإِقَارَةِ بِذِي اللَّامِ مِثْلُ مَرَزُوتٍ بِهَذَا الرَّجُلِ مَعَ أَنَّ
الالتزام يبي كرمي دوصف ددې باب يعني دباب داسه اشاري په ذي اللام سره لکه مروت بهذا الرجل سره ددې
القياس يقتضي جَوَازَ وَضْفِهِ بِذِي اللَّامِ وَالتَّوَصُّلِ وَالمُضَافِ إِلَى أَحَدِهِمَا
چې قياس تقاضا کوي دجواز ددې وصف په ذي اللام اوموصول سره اوبه مضاف کې يوددې دواړو نه دپاره د
لِلإِبْهَامِ الْوَاقِعِ فِي هَذَا الْبَابِ بِحَسَبِ أَصْلِ الْوَضْعِ الْمُقْتَضِي لِتَيَانِ الْجُنْسِ فَإِنَّ
هغه ابهام چې واقع وي په دې باب کې په اعتبار داصل وضع سره چې تقاضا کوي دبيان دجنس نوهر کله چې
أُرِيدَ رَفْعُهُ لَا يُتَصَوَّرُ بِمِثْلِهِ لِإِبْهَامِهِ وَلَا يَلِيْقُ بِالْمُضَافِ
اراده وکړي شي درفعې نونه متصور کيږي په مثل ددې باندې دوجې دابهام نه اونه دي مناسب دهغه مضاف
الْمُتَكَبِّرِ التَّعْرِيفِ مِنَ الْمُضَافِ إِلَيْهِ لِأَنَّهُ كَالِإِسْتِعَارَةِ مِنَ الْمُسْتَعَارِ وَالسُّؤَالِ عَنِ الْمُخْتَلِ
سره چې حاصلېږي تعريف دمضاف اليه نه ځکه دابه شان دسوال کولودي دغريب نه اوسوال دي دمحتاج او
الْفَقِيرِ فَتَعَيَّنَ ذُو اللَّامِ لِتَعَيُّنِهِ فِي نَفْسِهِ وَحِيلَ التَّوَصُّلُ عَلَيْهِ لِأَنَّهُ

فقير نه نومنعين يې کړو ذواللام دمتعين کيدونه في نفسه او حمل يې کړوموصول په دې باندې ځکه چې
مَعَ صِلَتِهِ مِثْلُ ذِي اللَّامِ مِثْلُ مَرَزُوتٍ بِهَذَا الَّذِي كَرُمَ أَيْ الْكُرِيمِ وَ مِنْ ثُمَّ أَنَّى وَ مِنْ أَهْلِ أَذْ
داسره دصلي نه په شان دذي اللام دي لکه مروت بهذا الذي كرم يعني الكريم اوددې وجې نه يعني ددې وجې
إِلْتِزَامَ وَضْفِ بَابٍ هَذَا بِذِي اللَّامِ لِوَفْعِ الْإِبْهَامِ بِتَيَانِ الْجُنْسِ ضَعْفَ مَرَزُوتٍ بِهَذَا
چې التزام دوصف دباب ددهابه ذي اللام سره دپاره درفع دابهام په بيان دجنس سره ضعيف دي مروت بهذا
الْأَبْيَضِ لِأَنَّهُ لَا يَتَيَّنُّ بِهِ جُنْسُ الْمُبْهَمِ لِأَنَّ الْأَبْيَضَ عَامٌّ لَا يَخْتَصُّ بِجُنْسٍ ذُوْنِ جُنْسٍ وَ حُ
الابيض ځکه نه واضح کيږي په دې سره جنس مبهم ځکه ابيض عام چې نه دي خاص په يو جنس سره اوبه دي
مَرَزُوتٍ بِهَذَا الْعَالِمِ لِأَنَّهُ يَتَيَّنُّ بِهِ أَنَّ الْمُضَافَ بِهِ أَنَّ الْمُضَافَ إِلَيْهِ إِنْسَانٌ بَلْ رَجُلٌ
مروت بهذا العالم ځکه چې واضح کيږي په دې سره چې مشار اليه انسان دي بلکه سري دي

خلاصه دمتن : دلته صاحب د کافيي په مخکې بيان کړې قاعدې باندې د يو سوال جواب ورکوي او بيا په دې باندې يو تفريع ذکر کوي. چې ددې پوره تفصيل لاندې په شرحه کې ذکر دي

اغراض د جامي : وانما التزم : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال : د ذکر شوي قاعده و الموصوف اخص او مساو تقاضا داده چې د اسم اشارې صفت اسم اشاره ، او دمعرف باللام ، او د موصول او مضاف الی معرف باللام ، او مضاف الی الموصول واقع کيدل صحيح کيدل په کار دي . ځکه چې د اسم اشارې د صفت کېدو په صورت کې په موصوف او صفت کې مساواة دي لکه دا مساوات چې ظاهر دي ، که چيرته صفت معرف باللام يا موصول وي ، نو موصوف د صفت نه اخص وي ، ځکه چې ددې تعريف د اسم اشارې نه انقص او کم وي لهدا ددې صفت جوړول هم جائز دي ، که صفت مضاف وي معرف باللام طرف ته يا مضاف وي موصول طرف ته ، نو چونکې د مضاف تعريف د مضاف الیه د تعريف نه انقص وي او کم وي لکه دا د امام مبرد مذهب دي ، او يا مساوي وي ، لکه دا د امام سيويه مذهب دي . نو لهدا موصوف به د صفت نه اخص وي ، اوس سوال دادې چې کله دا ټول صورتونه جائز دي او د قاعدې مطابق دي ، نو بيا نحوي حضرات اسم اشاره د صفت د پاره معرف باللام ولې لازم او خاص کوي ، باقي صورتونه ولې ناجائز کوي ؟

جواب : په اسم اشاره کې په اعتبار د اصل وضع سره ابهام وي کوم چې تقاضا کوي د جنس د بيانولو او د ابهام د رفع کولو اوس که چيرته ابهام رفع کړې شي ددې مثال يعنې د اسم شاري سره نو دا داسې نه شي متصور کيدنې ځکه چې داخوبه خپله مبهم دي نو د بل ابهام به څنگه لرې کړې ددې وجې نه د اسم اشارې صفت اسم اشاره نه شي جوړيدې او په مضاف الی معرف باللام او په مضاف الی الموصول سره ابهام رفع کول هم غير مناسب دي ، ددې وجې نه په خپله مضاف کې ابهام وي ، چې خپل ابهام په مضاف الیه سره لرې کوي نو د اسم اشارې ابهام به څنگه لرې کړې ؟ نو دا استعاره من المستعير . سوال کوونکي نه سوال کول ، او د فقير اود محتاج سړي نه د سوال کولو په شان وي . کله چې ددې ټولو د اسم اشارې صفت جوړيدل صحيح نه وي ، نو اوس به صرف معرف باللام متعين وي چې همدا به د اسم اشارې صفت جوړېږي

لتعينه في نفسه: يعنى لام داد تعريف دپاره وضع شوې دي نولهدا دا به په خپله داسم اشارې د صفت جوړېدو دپاره متعين شي او دا په جنس باندې دلالت كوي

وحمل الموصول عليه: په دې عبارت سره شارح بيان د فاندې كوي، چې اسم موصول هم د اسم اشارې صفت جوړېدې شي ځكه چې دا په معرف باللام باندې محمول دي، ځكه چې اسم موصول سره دخپلې صلي ددې ابهام په رفع كولو كې دمعرف باللام په شان دي لهذا داهم صفت واقع كيدې شي لكه مررت بهذا الذي كرم، نو موصول اوصله سره يوځاي شو داصفت واقع كيږي داپه منزله دالكريم معرف باللام دي.

من ثم ضعف... انه لا يتبين به: په دې عبارت سره شارح په ما قبل دتفريع بيان كوي، چې د معرف باللام سره داسم اشارې دصفت التزام دبيان جنس په ذريعې سره دابهام دلرې كولو دپاره دي ددې وجې نه مررت بهذا الابيض والاتركيب ضعيف دي، ځكه چې په دې سره جنس مبهم نه واضع كيږي ځكه چې ابيض عام دي داد جنس پورې خاص نه دي ليكن څه نه څه ابهام لرې شو او معلومه شوه چې دا ابيض دي اسود نه دي، ددې وجې نه دا ممتنع نه دي خو ليكن ضعيف دي او مررت بهذا العام دا تركيب حسن دي، ځكه چې په دې سره دا خبره واضحه شوه چې مشار اليه انسان نه بلكې رجل دي، نو ابهام من كل الوجهه ختم شو.

د عطف د دويم قسم تعريف:

الْعَطْفُ يُعْنِي الْمَعْطُوفُ بِالْحَرْفِ تَائِبٌ مَقْصُودٌ أَيْ قَصِدٌ نِسْبَتُهُ إِلَى شَيْءٍ أَوْ نِسْبَتُهُ شَيْءٍ
عطف يعنى معطوف بالحرف چې تابع وي دمقصود يعنى مقصودوي نسبت ددې يوڅيز ته اويانسبت ديوڅيز
إِلَيْهِ بِالنِّسْبَةِ الْوَاقِعَةِ فِي الْكَلَامِ فَقَوْلُهُ بِالنِّسْبَةِ مُتَعَلِّقٌ بِالْقَصْدِ
دې طرف ته په داسې نسبت سره چې واقع وي په كلام كې نوداقول دمصنف بالنسبة متعلق دي په هغه قصد
الْمَقْصُودُ مِنَ الْمَقْصُودِ مَعَ مَتَّبِعِهِ أَيْ كَمَا يَكُونُ هُوَ مَقْصُودًا بِتِلْكَ النِّسْبَةِ يَكُونُ
سره چې فهميږي دمقصود نه سره دمتبوع ددې نه يعنى لكه څنگه چې وي دامقصود په دې نسبت سره نووي به
مَتَّبِعُهُ أَيْضًا مَقْصُودًا بِهَا تَخُذُ جَاءَنِي زَيْدٌ وَ عَمَرُو فَعَمَرُو تَائِبٌ لِأَنَّهُ مَعْطُوفٌ عَلَى زَيْدٍ
متبوع ددې همدارنگې مقصود په دې سره لكه جاء في زيد وعمره ونوعمره تابع دي ځكه چې دامعطوف دي په زيد
قَصِدٌ نِسْبَتُهُ إِلَيْهِ بِالنِّسْبَةِ الْمَجْعِي الْوَاقِعَةِ فِي الْكَلَامِ وَ كَمَا
نوقصد كولي شي نسبت دمجيت دي طرف ته په نسبت دهغه مجيت سره چې واقع وي په كلام كې اولكه

أَنَّ نِسْبَةَ الْمَجِيءِ إِلَيْهِ مَقْصُودَةٌ كَذَلِكَ نِسْبَتُهُ إِلَى زَيْدٍ الَّذِي هُوَ مَتَّبِعُهُ
ځکه چې نسبت دمجینت دې طرف ته مقصودوي همدارنگې نسبت ددې هغه زیدته چې هغه متبوع وي ددې
أَيْضاً مَقْصُودَةٌ.
همدارنگې مقصود هم دي

خلاصه دمتن : صاحب دکافیې د بل تابع عطف بالحرف بیان کوي : عطف په لغت کې

الاماله ده ، ویلې شي : عطف النخلة الى الارض ، کجهوره زمکې طرف ته ټیښه شوه ، ددې قسم تابع نوم عطف ځکه کیخودل شو ځکه چې حرف عطف خپل ما بعد والاحکم ماقبل طرف ته ټیټوي ددې دویم نوم عطف نسق هم دي دا اوددې متبوع دواړه په یونسق یعنې په یوترتیب باندې دي ، ځکه چې دواړو طرف ته د یو فعل نسبت کیږي او دواړه مقصود بالنسبة وي ، د عطف بالحرف اصطلاحی معنی داده ، عطف بحرف هغه تابع دي چې دنسبت نه مقصود وي سره دخپل متبوع .

اغراض دجامي : یعنی المعطوف : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : العطف مبتدا او تابع خبر دي او خبر په مبتدا باندې حمل دي او دلته حمل صحیح نه دي ، ځکه چې العطف مصدر دي ، چې په وصف باندې دلالت کوي او تابع اسم فاعل دي چې دا په ذات مع الوصف باندې دلالت کوي او د ذات مع الوصف حمل په یواځې وصف باندې صحیح نه دي ؟

جواب : دلته العطف مبني للمفعول دي ، یعنی د المعطوف په معنی سره دي او المعطوف هم په ذات مع الوصف معنی سره دي لهذا ددې حمل صحیح شو .

بالحرف : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : کله چې العطف د المعطوف په تاویل سره شو ، نو تعریف ددخول دغیر نه مانع نه شو دا تعریف په عطف بیان باندې هم صادقېږي ځکه چې هغه هم معطوف دي ، مثلاً په اقسام بالله اېو حصن عمر کې عمر معطوف دي په اېو حصن باندې ، حالانکه هغه مقصود بالنسبة نه دي بلکې بیان دي ؟

جواب: په المعطوف کې الف لام عهدي دي ددې نه مراد معطوف بالحرّف دي، مطلق معطوف نه دي مراد

ای قصد په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: تابع په مقصود کې ضمیر مقصود طرف ته راجع دي تابع طرف ته نو اوس یې معنی داسې شوه چې عطف بحرف هغه تابع دي چې مقصود وي دهغه تابع، نو ددې نه معلومه شوه چې نفس تابع او ذات تابع مقصود وي، حالانکه داسې نه ده ځکه چې مقصود نسبت وي او ذات دتابع مقصود نه وي

جواب: دلته ضمیر دتابع لره مقصود د نائب فاعل جوړول مجازاً دي، په حقیقت کې د مقصود نائب فاعل نسبت دي، یعنې دا نعت بحال الموصوف نه دي، بلکې نعت بحال متعلق الموصوف دي اصل عبارت داسې دي: تابع مقصود نسبت، معطوف هغه تابع دي چې دهغې نسبت مقصود وي او په نسبت کې تعمیم دي برابره خبره ده که دتابع نسبت یو څیز طرف ته وي لکه زید قائم و قائم، په دې کې د نوم نسبت زید ته دي یا د بل څیز دتابع طرف ته نسبت وي لکه جامی زید و عمرو په دې کې مجیث نسبت عمرو تابع طرف ته دي.

الواقعة فی الكلام: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: د مصنف په عبارت کې بالنسبة لفظ لغو دی، ځکه چې په دې صورت کې به دوه نسبتونه شي او تکرار به لازم شي. یو هغه نسبت چې شارح د مقصود نه پس مقدر مني، چې هغه شارح په ای قصد نسبت سره بیان کړې دي او دویم هغه نسبت چې هغه مصنف په بالنسبة سره ذکر کړې دي، نو حاصل د عبارت به داسې شي چې: العطف بالحرّف تابع قصد نسبت بالنسبة، نو په دې صورت کې قصد النسبة بالنسبة لازم راځي، او دا باطل دي؟

جواب: په دواړه نسبتونو کې فرق دي، هغه نسبت چې شارح مقدر منلې په قصد نسبت کې ددې نه مراد نسبت اصلي واقعي دي کوم چې دفاعل نه صادرېږي کوم چې په درجه دمحکي عنه کې دي او هغه نسبت کوم چې مصنف رحمه الله په په بالنسبة کې ذکر کړې دي ددې نه مراد هغه نسبت دي کوم چې په کلام کې واقع کېږي کوم چې په درجه دحکایت کې نه وي تعبیر او ترجمه وي په نسبت سره اصلیه واقعیه نه اوس به حاصل د عبارت داسې شي چې

العطف بالحرف تابع قصد نسبتته الاصل الواقع الصادر من الفاعل بالنسبة التي ذكر في الكلام بطريق الحكاية عن النسبة الاصلية، يعني عطف بالحرف داتابع دي چې قصد کړي شوي دي نسبت اصلي ددي چې واقع اوصادر وي دفاعل نه په هغه نسبت سره چې ذکر وي په کلام کې به طریقي دحکایت سره دنسبت اصلي نه. نو لهذا دتکرار والا شکل ختم شو

فقوله متعلق بالنسبة متعلق بالقصد: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: متبادر الی الذهن اوبه ذهن کې واقع کیدونکي خبره داده چې بالنسبة جار مجرور دا متعلق شو تر متلبس پورې ځکه چې په عام طور باندې نحو بیان دجار مجرور متعلق هم دغه مقدر مني، نو په دې صورت کې دا خرابي لازم راځي چې د بالنسبة قید احترازي نه جوړېږي، ځکه چې تلبس بالنسبة په ټولو توابعو کې موجود دي، حالانکه دا قید احترازي دي په دې کې د بدل نه غیر د ټولو توابعو نه په کې احتراز دي؟

جواب: دا جار مجرور د قصد پورې متعلق دي نه د متلبس پورې.

ای کما یكون: په دې عبارت سره شارح دمتن سره دمتبوع وضاحت کوي، چې لکه څنګه تابع مقصود وي، نو همدارنګې متبوع هم مقصود وي

نحو جامني: په دې عبارت سره بیان د مثال کوي په جامني زید و عمرو کې عمرو معطوف بحرف دي او د مجيئت نسبت عمرو طرف ته مقصود دي او لکه څنګه چې عمرو طرف ته نسبت د مجيئت مقصود دي، همدارنګې زید متبوع طرف ته هم نسبت د مجيئت مقصود دي.

د تعريف د قيودو فوائد:

فَقَوْلُهُ مَقْصُودٌ بِالنَّسْبَةِ إِحْتِرَازٌ عَنِ غَيْرِ الْبَدَلِ مِنَ التَّوَابِعِ لِأَنَّهَا غَيْرُ مَقْصُودَةٍ بَلِ الْمَقْصُودُ
نودا قول دمصنف چې مقصود بالنسبة احترازي د بدل د غیر توابع نه ځکه چې دا غیر مقصود دي بلکې مقصود
مَتَّبِعَاتِهَا وَ قَوْلُهُ مَعَ مَتَّبِعُوهُ إِحْتِرَازٌ عَنِ الْبَدَلِ لِأَنَّهُ الْمَقْصُودُ دُونَ مَتَّبِعُوهُ قِيلَ
متبوعات ددي دي اودا قول چې مع متبوعه احترازي د بدل نه ځکه مقصود متبوع نه دي چاويلي دي چې
لَمْ يَرْجُ بِقَوْلِهِ مَعَ مَتَّبِعُوهُ الْمَقْصُودُ بَلَا وَ بَلْ وَ لَكِنْ وَ أَمْ وَ إِمَّا وَ أَوْ لِأَنَّ الْمَقْصُودَ
خارجيږي په دې قول مع متبوعه سره المعطوف په لا اوبه بل اولکن اوام اواما او او سره ځکه ددي سره مقصوده

بِالنِّسْبَةِ مَعَهَا أَحَدُ الْأَمْرَيْنِ مِنَ التَّابِعِ وَ التَّبَتُّعِ لَا كِلَاهُمَا وَ أُجِيبَ بِأَنَّ الْمُرَادَ بِكُونِ التَّبَتُّعِ
نسبت سره دودوه امرودتابع او دمتبوع دي نه دواړه اوحواب وركړي شوې دي چې مراد په كيدو دمتبوع سره

مَقْصُوداً بِالنِّسْبَةِ أَنْ لَا يُذَكِّرُوا لِتَوَاطُفِ ذِكْرِ التَّابِعِ وَ بِكُونِ التَّابِعِ مَقْصُوداً بِالنِّسْبَةِ أَنْ
مقصود دي به نسبت سره چې ذكر نه شي دپاره دتمهيد ذكر دتابع اوبه كيدو دتابع مقصود په نسبت سره چې نه

لَا يَكُونُ كَالْفَرْعِ عَلَى التَّبَتُّعِ مِنْ غَيْرِ اسْتِقْلَالٍ بِهِ وَلَا شَكَّ أَنَّ الْمُعْطُوفَ وَ الْمُعْطُوفَ عَلَيْهِ
وي په شان دفرع په متبوع باندې په غير استقلال نه به دي سره او نشته شك چې معطوف او معطوف عليه په

بِتِلْكَ الْحُرُوفِ السَّتَّةِ مَقْصُودَانِ بِالنِّسْبَةِ مَعًا بِهَذَا الْمَعْنَى .

دې شپږو حروفو سره مقصود دي په نسبت سره يوځای په دې معنی سره

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره صاحب دكافيې په تعريف كې دقيودو فوائد بيانوي .

اغراض دجامي : فقوله : په دې عبارت سره شارح دقيودو فوائد بيانوي چې په معطوف

بحرف كې تابع جنس وي چې ټولو توابعو ته شامل وي مقصود بالنسبة دا اول فصل دي په دې
سره دبدل نه غير ټول توابع خارج شو ځكه چې دا په خپله مقصود بالنسبة نه وي بلكې ددې
متبوعات مقصود وي ، مع متبوعه دا دويم فصل دي په دې سره بدل خارج شو ځكه چې بدل
سره دمتبوع نه مقصود نه وي ، بلكې صرف هغه مقصود وي چې دمتبوع دپاره توطيبه او
تمهيد وي

قيل يخرج بقوله : په دې عبارت سره شارح يو اعتراض نقل كوي او په اجيب سره د دې
اعتراض جواب وركوي .

اعتراض : د معطوف بحرف تعريف جامع نه دي ځكه چې دا معطوف په لا ، په تَلْ ، په لَكِنْ ، په
اَمَّا او معطوف په اَمْ او معطوف په اَوْ باندې صادق نه راځي . ځكه چې په دې حروف عاطفو
سره چې كله عطف وشي نو مقصود او مراد تابع او متبوع دواړه نه وي ، بلكې په دواړو كې
مقصود او مراد يو وي

د معطوف په لا مثال لكه جامي زېد لا عمرو ، او د معطوف به تَلْ مثال لكه جامي زېد بل عمرو ،
د معطوف په اَمَّا مثال لكه جامي زېد بل عمرو ، او د معطوف په لَكِنْ مثال لكه جامي زېد لَكِنْ
عمرو والهمي . يا ما جامي زېد لَكِنْ عمرا جام ، او د معطوف په اَمْ مثال لكه اُزَيْد في البدار امر عمرو ،
او د معطوف په اَمَّا مثال لكه العدد اما زوج و اما فرد او د معطوف په اَوْ مثال لكه جامي زېد اَوْ

عمرو؟

جواب: په تعريف کې د متبوع د مقصود بالنسبة کيدو مقصد دادې چې ددې ذکر د تابع د ذکر لپاره په طور د تمهيد او توطيه نه وي. او د تابع د مقصود بالنسبة کيدو مقصد دادې چې د ادمتبوع دپاره د فرعي په شان نه وي او غير مستقل نه وي او کوم عطف چې په دې شېبو حروفو کې په يو حرف سره وي. هغه هم په همدې معنی سره وي. يعنې د متبوع ذکر د تابع دپاره په طور د توطيه او تمهيد نه وي او د تابع ذکر د متبوع دپاره د فرعي په شان يعنې غېب مستقل نه وي. دې ته مقصود بالنسبة وايي لهدا تعريف جامع شو

د عطف د تعريف نور تفصيل:

وَلَمَّا تَمَّ الْحَدُّ بِنَا ذَكَرَهُ جَنَاحًا وَ مَنَاقَا أَرْدَقَهُ لِرِيَادَةِ التَّوْحِيحِ بِقَوْلِهِ
اوهرکله چې پوره شو تعريف جمعاو متعاوددې نه پس يې ذکر کړودپاره دزيات وضاحت په دې قول سره چې په
يَتَوَسَّطُ بَيْنَهُ أَمِّي بَيْنَ ذَلِكَ النَّايِبِ وَ بَيْنَ مَتَّبِعِهِ أَحَدُ الْحُرُوفِ الْعَشْرَةِ وَ سَيَأْتِي تَفْصِيلُهَا
مينځ ددې کې يعنې په مينځ ددې تابع اوپه مينځ دمتبوع کې يو دلسو حروفونه اوزردي چې رابه شي تفصيل
فِي قِسْمِ الْحُرُوفِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى وَمِنْ كَلَامِ زَيْدٍ وَ عَمْرُو وَ لَمْ يَكُنْ بِقَوْلِهِ
ددې په قسم دحروفو کې که دالله تعالی خوښه شوه لکه قامر زيدوعمر او اکتفا يې ونه کړه په دې قول سره چې
تَابِعٌ يَتَوَسَّطُ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ مَتَّبِعِهِ أَحَدُ الْحُرُوفِ الْعَشْرَةِ لِأَنَّ الْحُرُوفَ كَذَلِكَ تَتَوَسَّطُ بَيْنَ الضَّيَاقِ وَمِنْ
مينځ ددې کې اوپه مينځ دمتبوع کې يو دلسو حروفونه ځکه حروف کله واقع کيږي په مينځ دصفتونو کې لکه
جَاءَنِي زَيْدٌ مِنَ الْعَالَمِ وَ الشَّاعِرِ وَ الدَّيْهُ قَالِصِفَةُ الدَّاحِلِ عَلَيْهَا حَزْنٌ الْعَطْفِ كَالشَّاعِرِ وَ الدَّيْهُ لَهَا
جامي زېدې العالم والشاعروالديون هغه صفت چې داخل وي په دې باندې حرف عطف لکه هاعراوده پوندې د
جَهَنَّمَ إِحْدَاهُمَا مَوْلَاهَا صِفَةٌ لِزَيْدٍ تَابِعَةٌ لَهُ بِتَبْيِيحِ الْمَعْلُوفِ عَلَيْهِ وَ
پاره دوه وجهي دي يوددې نه کيدل ددې صفت دپاره دزيديجې تابع وي ددې په تابع کيدو دمعطوف عليه او بل
أُخْرَاهُمَا مَوْلَاهُمَا مَعْلُوقًا عَلَى الصِّفَةِ الْمُتَقَدِّمَةِ تَابِعَةٌ لَهَا وَ يَضُدُّ عَلَى هَذِهِ الصِّفَةِ مِنْ جَهَنَّمَ الْأُولَى
کيدل ددې نه معطوف په مخکې صفت باندې چې تابع وي ددې دپاره اوصاد قيصري په دې صفت داول جهت نه
أَلَهَا تَابِعَةٌ لِأَنَّهَا صِفَةٌ لِزَيْدٍ يَتَوَسَّطُ بَيْنَهَا وَ بَيْنَ زَيْدٍ حَزْنٌ الْعَطْفِ لِأَنَّ
چې دتابع دي ځکه صفت دي دپاره دزيديجې په مينځ ددې کې اوپه مينځ دزيديکې حرف عطف دي ځکه په
تَوَسَّطَ حَزْنُ الْعَطْفِ بَيْنَ هَيْئَتَيْنِ لَا يَلْزَمُ أَنْ يَكُونَ لِعَطْفِ الثَّانِي عَلَى الْأَوَّلِ فَلَمَّا
مينځ کې راتلل دحرف عطف په مينځ ددو شيانو کې نه دي لازم چې وي دپاره دعطف ددويم په اول باندې نوکه

لَمْ يَكُنْ قَوْلُهُ مَقْصُودًا بِالنِّسْبَةِ مَعَ مَثْبُوعِهِ لَدَخَلَ هَذِهِ الصِّفَةَ مِنْ جِهَتِهَا الْأُولَى فِي حَدِّ الْمَعْظُوفِ
 جبریه به و قول دده مقصوداً بالنسبة مع مثبوعه نوداخل شوی به وی داصفت داول جهت نه به تعریف دمعظوف کی
 وَ هِيَ مِنْ هَذِهِ الْجِهَةِ لَيْسَتْ مَعْتَظُوفَةً فَلَمْ يَبْنِ مَارِعًا وَقِيلَ قَدْ جَوَّزَ الرَّمَضَانِيُّ وَقَوْلُهُ
 حالانکه داصفت ددی جهت نه به دی معظوف نوب می نه شومع او جابلی دی جی جانزکری زمحسری وقوع
 التَّوَابُ بَيْنَ التَّوَسُّوْفِ وَ الصِّفَةِ لِتَاكِيدِ الْمَوْضُوعِ فِي مَوَاضِعَ عِدِيدَةٍ مِنَ الْكَشَافِ وَ حَكَمَ الْمُنْصِفِ
 دواو به منیخ دموصوف اوصفت کی دپ دد تاکید اتصال به دیرو جابو کی به کتاب کی او حکم کری مصنف
 فِي شَرْحِ الْمُفَصَّلِ فِي مَبَاجِثِ الْإِسْتِثْنَاءِ أَنَّ قَوْلَهُ تَعَالَى وَ لَهَا مُنْذِرُونَ فِي قَوْلِهِ
 به شرح مفصل کی به مباحثه استثناء کی جی داقول دالله تعالی و لها منذرون به دی قول دالله تعالی
 وَ مَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَ لَهَا مُنْذِرُونَ صِفَةً لِقَرْيَةٍ فَلَوْ اكْتَفَى بِقَوْلِهِ تَابِعٌ
 و ما اهلکنا من قرية الا و لها منذرون کی صفت دپاره دقریه نو که جبرته اکتفا کری وی مصنف به دی قول تابع
 يَتَوَسَّطُ لَدَخَلَ فِيهِ مِثْلُ هَذِهِ الصِّفَةِ وَ ثَقُلَ عَنِ الْمُصْنِفِ أَنَّهُ قَالَ فِي
 متوسط سره نوداخل شوی به وی به دی کی به شان ددی صفت اونقل شوې دی دمصنف نه جی ده ویلی دی به
 آمَالِ الْكَافِيَةِ أَنَّ الْعَاقِلَ فِي مِثْلِ جَاءَنِي زَيْدٌ الْعَالِمُ وَ الْعَاقِلُ تَابِعٌ يَتَوَسَّطُ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ
 امالی دکافیہ کی جی عاقل به دی جامی زید العالم و العاقل مثال کی تابع دی او به منیخ ددی او به منیخ د
 مَثْبُوعِهِ أَحَدُ الْحُرُوفِ الْعَشْرَةِ وَ لَيْسَ بِعَظْفٍ عَلَى التَّحْقِيقِ وَ إِنَّمَا هُوَ بَاقٍ عَلَى مَا كَانَ عَلَيْهِ فِي الْوُضُوعِ
 مثنوع کی بود لسو حرفونه او نه دی عطف به تحقیق باندی اودا باقی دی به هغه خه باندی جی ووی به وصفیت
 وَ إِنَّمَا حَسَنَ دُخُولِ الْعَاطِفِ لِنُوعٍ مِنَ الْقِيَمِ بِالْمَعْظُوفِ لِمَا بَيَّنَّاهُمَا مِنَ التَّغَايُرِ
 کی او به دی دخول دعاطف دپاره دیوقسم مشابه دمعظوف سره خکه جی به منیخ ددی دوارو کی تغا نردی نو
 فَلَوْ حُدَّ الْعَظْفُ لَكَ لَدَخَلَ فِيهِ بَعْضُ الصِّفَاتِ مَعَ أَنَّهُ لَيْسَ
 که جبرته تعریف دعطف داسی شوی وی نوداخل شوی به وی به دی کی بعضی صفات سره ددی نه جی نه دی
 بِمَعْظُوفٍ وَ قَالَ بَعْضُهُمْ فِيهِ تَكْرَرٌ لِأَنَّهُ الْحُرُوفُ الْمُتَوَسِّطَةُ بَيْنَهُمَا عَاطِفَةٌ لِذَلِكَ لِيَتِمَّ فِيهَا
 معظوف او بعضو ویلی دی جی به دی کی نظردی خکه حروف به منیخ ددی عاطفه دی دوجی دلالت نه به دی
 عَلَى مَا تُدَلُّ عَلَيْهِ فِي غَيْرِهَا مِنَ الْجَمْعِ وَ التَّرْتِيبِ وَ غَيْرِ ذَلِكَ فَوَظِنِي جَعَلَهَا غَيْرَ عَاطِفَةٍ
 باندی به هغه خه جی دلالت کوی به غیر ددی نه به جمع او ترتیب او به غیر ددی نه نویه گر خولوددی غیر عاطفه
 فِي الصِّفَاتِ وَ عَاطِفَةٌ فِي غَيْرِهَا لِإِتِّكَافِ أَمْرِ بَيِّنٍ مِنْ غَيْرِ حُرُوفٍ دَاعِيَةٍ إِلَيْهِ.
 به صفاتو کی او عاطفه به غیر صفاتو کی ارتکاب دیو امر بعیددی به غیر ضرورت داعیه نه دی طرف ته

خلاصه دمتن : د عطف د تعريف نه پس دنور وضاحت او تفصيل دپاره صاحب دكافيه وايي چې په عطف كې تابع يعنې معطوف او ددې د متبوع په مينځ كې دلسو ۱۰۰ حروفو سره حرف راځي او ددې لسو ۱۰۰ حروفو بحث به ان شاء الله د حروفو په بحث كې راځي. لكه قام زیند و عمرو

اغراض د جامي : ولما تم: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال : د تعريف نه مقصود جامعيت او مانعيت او دنورو شيانو نه احتراز وي، او دا مقصد په العطف تابع مقصود بالنسبة باندې حاصل شو او مصنف ايجاز او اختصار غوره کوي لږ وروستني عبارت يتوسط بينه الخ. په تعريف كې ذكر كول بې فائدي او په بې فائدي خبر باندې ځان مشغولول دي اودا باطل دي.

جواب : مونږ منو چې په يتوسط الخ سره جمعاً و منعاً تعريف تردغه ځاي پورې مكممل شو. ليكن دا ضروري ده چې په تعريف كې تمام قيودات احترازي وي، په بعضي وخت كې بعضي قيودات صرف د معرف دوضاحت دپاره وي، نو دا قيد هم دزيات تفصيل اودمزید وضاحت دپاره دي

قوله يتوسط بينه ای بين ذلك التابع : په دې عبارت سره شارح په پښه كې د ضمير د مرجع پېن کوي

ولم يكتف : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال : په عبارت كې اصل ايجاز او اختصار وي او صاحب دكافيه خو اختصار ډير خوښوي نو مصنف رحمه الله ته په كار وو چې د معطوف په حرف تعريف يې داسې كړې وي چې . وهو تابع يتوسط بينه و بين متبوعه احد الحروف العشرة مقصود بالنسبة بې حذف كړې وي. چې په دې سره به تعريف جامع شوي هم وي او مانع شوې هم وي او په دې سره به وضاحت هم شوې وي او اختصار به هم شوې وي ؟

جواب : مصنف رحمه الله داسې ځكه ونه كړه. ځكه چې حروف عاطفه كله صفاتو په منځ كې واقع وي لكه جاءني زيد العالم والشاعر والديير . په دې كې شاعر او ديير دواړه صفتونه دي او

ددې په مینځ کې حرف عطف داخل دي او هغه صفت چې په هغې باندې حرف عطف داخل وي په دې کې دوه (۲)، جهته او دوه (۲)، حیثیته دي (۱)، یا خود زید صفت دي او د معطوف علیه په واسطې سره دا ددې تابع دي (۲)، یاداپه اول صفت یعنې په العالم باندې معطوف دي او ددې تابع دي، او په دې صفتونو باندې د جهت اولی په اعتبار سره دا خبره صادقه راځي چې د تابع ده ځکه چې دا د زید صفتونه دي او صفت تابع وي او ددې او د زید په مینځ کې حرف عطف واقع دي پس که مقصود بالنسبة مع متبوعه والاعبارت نه وي، نو دا صفات د جهت اولی په اعتبار سره معطوف بحرف تعریف کې داخلیدو حالاتکه د ددې جهت نه معطوف نه دي بلکه صفات دي نو معطوف بحرف تعریف دخول دغیر نه مانع نه پاتې کیدو ځکه په تعریف کې د مقصود بالنسبة قید اضافه کول ضروري وو.

لان توسط: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: کله چې ددې صفاتو په مینځ کې حرف عطف واقع شي نو بیا دویم په اول باندې معطوف کول په کار وو، ځکه چې د دوه شیانو په مینځ کې حرف عطف دویم په اول باندې د عطف کولو دپاره وي.

جواب: د دوه شیانو په مینځ کې د حرف عطف کیدو دوجې نه دا نه لازمیږي چې هغه دویم په اول باندې د عطف کولو دپاره وي، بلکې کله کله حرف عطف د نورو مقاصدو دپاره هم وي لکه د موصوف اوصفت په مینځ کې د اتصال د تاکید دپاره، لکه څنگه چې امام زمحشری رحمه الله وروسته ذکر کړي دي.

وقیل: په دې عبارت سره شارح ددې خبرې تائید کوي چې په صفاتو باندې د حرف عطف داخلول جائز دي، چې حاصل یې دا دی چې علامه زمحشری رحمه الله په خپل کتاب کشاف کې په ډېرو ځایونو کې د موصوف صفت په مینځ کې د اتصال د تاکید دپاره د موصوف صفت په مینځ کې حرف عطف واقع کیدل جائز کړي دي، نو ددې نه معلومه شوه چې په صفاتو باندې حرف عطف داخلول جائز دي لکه په قرآن مجید کې ذکر دي چې: **وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ وَثَامَنَهُمْ** په دې کې **ثَامَنَهُمْ** د سبعة صفت دي او په دې کې واو د تاکید د اتصال دپاره دي.

وحکم المصنف: په دې عبارت سره شارح مزید وضاحت کوي چې د صفاتو په مینځ کې حرف عطف واقع کیدل جائز دي، ځکه چې مصنف په شرح مفصل کې د استثناء په بحث کې ویلي

دي چې د الله تعالى په دې قول : « وما اهلكننا من قرية الا ولها منذرون » كې ولها منذرون د قرية صفت دي ، او حالیه او لها منذرون حال نه شي جوړېدي ځكه چې قريه نكړه ده ، ذوالحال دنكړه كيدو په صورت كې د حال تقديم واجب دي حالانكه په مينځ كې واو عاطفه موجود دي لهذا كه چيرته مصنف خپل قول : « يتوسط بينه وبين متبوعه احد الحروف العشرة باندې اكتفاء كړي وي او مقصود بالنسبة يې نه وي ذكر كړي نو ددې په شان صفات به دمعطوف بحرف په تعريف كې داخل شوي وي

تنبیه : د جامي شارح چې كوم آيت پيش كړې دي دا د سورة شعراء په آخري ركوع كې دي په دې كې واو نشته دي الا لها منذرون دي او نه مصنف رحمه الله په شرح مفصل كې دا ذكر كړي دي بلكې مصنف رحمه الله د سورة نحل د لومړنې ركوع آيت : « وما اهلكننا من قرية الا ولها كتاب معلوم » ، ذكر كړي او په دې كې واو موجود دي شايد چې د جامي د شارح نه سهوه شوي وي ځكه چې : الانسان مركب من الخطاء والنسيان ، انسان مركب دي د خطا اود نسيان او هيرې نه ، او نبی كريم صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي : « رفع عن أمي الخطاء والنسيان » ، پورته شوې ده زما دامت نه خطا او نسيان (هيره) .

و نقل : په دې عبارت كې شارح د تائيد مزيد بيان كوي ، يعنې تائيد در تائيد در تائيد دي ، چې د صفاتو په مينځ كې حرف عطف ذكر كول صحيح دي ، ځكه چې په آمايي كافيه كې دمصنف نه نقل شوي ده چې په جاء في زيد العالم والعامل كې عاقل تابع دي ، ددې او د متبوع په مينځ كې دلسو (۱۰) حروفو نه يو حرف واقع دي حالانكه حقيقت دادي چې دامعطوف بحرف نه دي بلكه دا په دې حالت باندې دي په كوم باندې چې دا وو يعنې صفت وو ددې نه معلومه شوه چې په صفاتو باندې د حرف عطف واقع كيدل جائز دي .

وانما حسن : په دې عبارت سره شارح په صفاتو باندې د حرف عطف د داخلیدو د صحيح كيدو وجه بيانوي چې حاصل يې دادي چې په صفاتو باندې حرف عطف داخلول ددې وجې نه مستحسن او ښه دي چې صفاتو ته دمعطوفاتو سره مشابهت ډير حاصل دي ، او وجه د مشابهت يې داده چې لكه څنگه چې دمعطوف او دمعطوف عليه په مينځ كې تغاير وي نو همدارنگې دموصوف او صفت په مينځ كې هم تغاير وي ، دمعطوف او دمعطوف عليه په مينځ كې تغاير بالذات وي ، او دموصوف او صفت په مينځ كې تغاير په اعتبار دمفهوم سره وي نه

په اعتبار د مصداق سره

و قال بعضهم: بعضی نحو یانو و ېلي دي چې په تابع يتوسط بيښه و بين متبوعه احد الحروف العشر: باندې د اکتفاء نه کولو چې کومه وجه ېې بيان کړې ده په هغې کې اشکال دي. هغه اشکال دا دي چې هغه حروف چې کوم د صفت په مېنځ کې واقع دي هغه هم حروف عاطفه دي. ځکه چې دالکه څنګه به غیر صفت کې په جمع او ترتيب باندې دلالت کوي همدارنګې په صفاتو کې هم په جمع او ترتيب باندې دلالت کوي نو په غیر صفاتو کې دا عاطفه جوړول او په صفاتو کې دا غیر عاطفه جوړول په غیر د کوم ضرورت داعيه نه دیو استبعاد ارتکاب کول دي کوم چې صحيح نه دي

جواب: بعضی نحو یانو ددې اشکال جواب دا ورکړي دي چې دلته ضرورت داعيه موجوده دي هغه ضرورت داعيه دادې چې په دې معني ترتيب او جمع باندې دلالت کول دا حروف عاطفه جوړولو د پرد کافي نه دي بلکې ددې سره داهم ضروري ده چې معطوف او معطوف عليه دواړه مقصود بالنسبة وي او په دواړو کې د مصداق په اعتبار سره تغاير وي اتحاد نه وي او په ذکر شوو مثالونو کې اگر چې په موصوف او صفت کې ترتيب او جمع موجود ده لیکن دواړه مقصود بالنسبة نه دي او په مصداق کې هم تغاير نشته دي بلکې اتحاد دي ځکه چې دلته حروف عاطفه نه دي جوړ شوي

په ضمير مرفوع متصل باندې د عطف کولو طريقه :

وَ إِذَا عُطِفَ عَلَى الضَّمِيرِ الْمَرْفُوعِ لَا التَّنْصُوبِ وَ التَّجَوُّزِ التَّنْفِصِلُ بَارِزًا كَانَ أَوْ مُسْتَكْتَرًا لَا التَّنْفِصِلُ
او کله چې عطف کړي شي ضمير مرفوع نه منصوب او مجرور متصل که بارز وي او که مستتر نه منفصل نو
أَكْبَدَ بِمُنْفَصِلٍ أَوْ لَا لَمْ عُطِفَ عَلَيْهِ وَ ذَلِكَ لِأَنَّ الْمَرْفُوعَ كَالْمَجْرُورِ مِمَّا
مؤکد کولې به شي اولاً به عطف کولې شي او دا ځکه چې متصل مرفوع په شان د جزء دي دهغه څه سره چې د
اتصل په لفظاً مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ مُتَّصِلٌ لَا يَجُوزُ انْفِصَالُهُ وَ مَعْقَى مِنْ حَيْثُ
هغې سره متصل دی لفظاً ددې حیثیت نه چې د متصل دی او په وی جانز اعسال ددې او معناد ددې حیثیت نه
أَنَّهُ قَائِلٌ وَ الْقَائِلُ كَالْمَجْرُورِ مِنَ الْفِعْلِ فَلَوْ عُطِفَ عَلَيْهِ بَلَا تَأْكِيدٍ كَانَ كَمَا
چې دافعل وی او بعل به شان د جزء دی د فعل نو که خبر نه عطف کړی سی په دې باندې به غبر دنا کیدنه که
لَوْ عُطِفَ عَلَى بَعْضِ حُرُوفِ الْكَلِمَةِ فَأَكْبَدَ أَوْ لَا بِمُنْفَصِلٍ لِأَنَّهُ بِذَلِكَ
ځکه چې عطف کړی سی به بعضی حروف د کلمو نومونه کولو به سی او له منفصل سره ځکه په دې سره

يُفْهَمُ أَنَّ ذَلِكَ الْمُتَّصِلَ وَإِنْ كَانَ كَالْجُزْءِ مُنْفَصِلٍ مِنْ حَيْثُ الْحَقِيقَةُ بِدَلِيلٍ جَوَّازٍ إِفْرَادِهِ مِمَّا ظَاهِرٌ فِي جِي دَامْتَصِلٍ اَلْكَرْهَ بِهَ شَان دَجْزِي مَنفَصِلٍ دَحِيثٍ دَحَقِيفَ نَه بِه دَلِيلٌ دَجَوَّازٌ دَجْدَاكُولُو دَهغه خَه اَتَّصِلَ بِه بِتَاكِيدِه فَيُخْصَلُ لَهُ نَوْعُ اسْتِقْلَالٍ وَلَا يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ الْعَطْفُ عَلَى هَذَا التَّأْكِيدِ لِأَنَّ نَه جِي مَتَصِلٌ وِي دَدِي سِرَه نَوَاحِصِي رِي يَوْسَمُ 'اسْتِقْلَالِ اُونَه دِي جَانزِي وِي عَطْفِ پَه دِي تَاكِيدِ بَا دِي خَكِه اَلْعَطْفُوتُ فِي حُكْمِ اَلْمُعْطُوتِ عَلَيْهِ فَكَانَ يَلْزَمُ أَنْ يَكُونَ هَذَا اَلْمُعْطُوتُ أَيْضاً تَاكِيداً وَهُوَ بَاطِلٌ. معضوف به حكه دمعضوف عليه كې دې نوازيم شوه چې وې دامعضوف همدارنگې تاكيد حالانكه داباطل ده

خلاصه دمتن: صاحب دكافيه يوه قاعده بيانوي. چې كله په ضمير مرفوع متصل باندې د يو لفظ عطف وشي. نو اول به ضمير مرفوع متصل سره ددې تاكيد وكړې شي. بيا به عطف كړې شي لكه ضربت انا وزيد په دې كې دزيد عطف په تاء ضمير متكلم باندې دي. ددې وجې نه ضمير مرفوع منفصل سره يعنې انا سره ددې تاكيد راوړل شي او بيا عطف كړې شي

اغراض دجامي: الضمير: په دې عبارت كې شارح اشاره كړې ده چې المرفوع صفت دي د موصوف محذوف چې الضمير دي

لا المنصوب: په دې عبارت كې شارح دې خبرې طرف ته اشاره كړې ده چې د المرفوع قيد احترازي دي. په دې سره دضمير منصوب او مجرور نه احتراز دي.

بارزأ: په دې عبارت كې شارح يو وهم لرې كوي

وهم: وهم دادې چې شايد دضمير متصل نه مراد ضمير بارز وي، ځكه چې مصنف يو مثال ددې وركړې دي. نو شارح بارزأ سره دا وهم لرې كړو. چې په ضمير متصل كې تعميم دي برابره خبره ده كه بارز وي او كه مستتر وي

لا المنفصل: په دې عبارت سره شارح دبيانوي چې دمتصل قيد احترازي دي په دې سره دمنفصل نه احتراز دي

وذلك لان: په دې عبارت سره شارح دضمير منفصل دتاكيد وجه بيان كړې ده چې ضمير متصل چې دكوم فعل سره متصل وي. نو هغه به ددې دپاره د جُزْ، په شان وي لفظاً هم او معناً هم. لفظاً په داسې شان سره چې دا د فعل سره په داسې طريقې سره متصل وي چې دضمير متصل ددې فعل نه انفصال جائز نه وي. او معنا په داسې شان سره چې دا ضمير متصل فاعل دي اوفاعل د فاعل دپاره په منزله دجُزْ وي اوس كه چيرته دتاكيد نه غير په دې باندې دكوم

لفظ عطف وکړې شي نو دابه داسې وي لکه دکلمې په بعضې حروفو باندې عطف وکړې شي اوداجائز نه دي ځکه چې اولادضمير متصل سره ددې تاکيد وکړي شي بيا په دې باندې عطف وکړي شي ځکه چې ددې تاکيد سره دواضحه شي چې دغه ضمير اگرچې دجزء په شان دي ليکن په حقيقت کې دامنفصل دي اوددې انفصال دليل دادې چې په وخت تاکيد کې دا دخپل فعل نه جدا راوړل جائز دي نو لهذا ضمير متصل ته به يو قسم استقلال حاصل شي اوپه دې باندې به عطف جائز شي

ولايجوز: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: داسې هم کيدې شي چې په ضمير متصل باندې دعطف کولو ضمير منفصل کوم چې دتاکيد دپاره راوړل شوي دي په دې باندې عطف کړي شي ددې دپاره چې په جزء دکلمه باندې دعطف کولو ته بالکلېته خلاصې وشي مثلاً په ضربت انا وزيد گي په دې دزيد عطف په انا ضمير منفصل باندې کيږي

جواب: په ضمير منفصل تاکيد باندې عطف جائز نه دي ځکه چې قاعده داده چې معطوف دمعطوف عليه په حکم کې وي، که په ضمير منفصل تاکيد باندې عطف وشي بيايوصله به شي چې معطوف هم دتاکيد دپاره ودي حالانکه دا باطل دي ځکه چې مؤکد او تاکيد دايونصل عين وي اوپه ذکر شوي مثال کې زيد انا د متکلم عين نه دي

په ضمير مرفوع منفصل باندې عطف کول

قُلْ إِنْ كَانَ الْقَائِلُ مُنْفَصِلًا نَحْوُ مَا ضَرَبَ إِلَّا أَيْتَ وَ زَيْدًا لَمْ يَكُنْ كَالْمَجْرُومِ لَفْظًا وَكَذَا إِنْ كَانَ مُتَّصِلًا
که چيرته ووضمير منفصل لکه ماضرب الا ايت و زيدنه به وي په شان دجزء لفظاوهمدارنگې که چيرته وومتصل
مَنْصُوبًا نَحْوُ ضَرَبْتُكَ وَ زَيْدًا لَمْ يَكُنْ كَالْمَجْرُومِ مَعْنَى فَلَا حَاجَةَ فِيمَا إِلَى الْقَائِلِ بِمُنْفَصِلٍ
منسوب لکه ضربتک وزيدانه به وي په شان دجزء معنائونشته دي حاجت به دي کې تاکيد ته په منفصل بيره
مِثْلَ ضَرَبْتُكَ أَيْتَ وَ زَيْدٌ هُوَ وَغَلَامُهُ إِلَّا أَنْ يَقَعَ فَمِنْ بَيْنِ الْقَائِلِ الْمَرْفُوعِ الْمُنْفَصِلِ وَ بَيْنِ
لکه ضربت انا وزيد وزيد ضرب هو وغلامه مگر چې کله واقع شي فصل په مسخ دضمير مرفوع متصل اوپه مينځ د
مَا عُطِفَ عَلَيْهِ فَيُجَرُّ تَوَكُّمُهُ أَيْ تَوَكُّمِ الْقَائِلِ لِأَنَّهُ قَدْ طَالَ
هغه څه چې عطف شوي وي په دې باندې نوجائز دي پريخودل دي يعنې پريخودل دتاکيد څرکه چې اوږد شوي
الْزَلَامُ بِوُجُودِ الْقَضِي فَمِنْ الْإِخْتِصَارِ بِتَوَكُّمِ الْقَائِلِ سَوَاءٌ كَانَ الْقَضِي قَبْلَ
دې کلام په وجوددفصل سره نوبته دي اختصار په پريخودودتاکيد سره برابر خبره ده که وي فصل مخکې د

حَرْفِ الْعَطْفِ نَحْوُ حَرَبِثِ الْيَوْمِ وَ زَيْدٌ أَوْ بَعْدَهُ كَقَوْلِهِ تَعَالَى مَا أَهْرَكْنَا وَلَا أَبَاءُنَا فَإِنَّ
حرف عطف نه وي لکه ضربت اليوم وزيد او يابس د حرف عطف نه لکه د اقول د الله تعالى ما اهرکنا ولا آباءنا خکه
الْمُعْطَوْنَ هُوَ أَبَاءُنَا وَلَا زَايِدَةٌ بَعْدَ حَرْفِ الْعَطْفِ لِتَاكِيدِ النَّفْيِ وَ إِنَّمَا قَالَ
معطوف هغه آباء نادی اوله زانده دي پس د حرف عطف نه دپاره د تاکید د نفی او په تحقیق سره ویلي دي مصنف
يُجُوزُ تَرْكُهُ فَإِنَّهُ قَدْ يُؤَكَّدُ بِالنَّفْصِلِ مَعَ الْفَصْلِ كَقَوْلِهِ تَعَالَى
چی جائز دي پر یخود دل دي خکه چې کله مؤکد کیري په منفصل سره. سره د فصل نه لکه د اقول د الله تعالى
فَلْيَكْبُرُوا فِيهَا هُمْ وَالْعَاوُنُ وَقَدْ لَا يُؤَكَّدُ وَالْأَمْرَانِ مُتَسَاوِيَانِ هَذَا وَاعْلَمْ أَنَّ مَذَهَبَ الْبَصْرِيِّينَ
فکیکو افیها هم و العاؤون او کله نه شي مؤکد کولی او دواړه امره برابر دي دا خبره زده کړه چې مذهب د بصريو
أَنَّ التَّأَكُّيدَ بِالنَّفْصِلِ هُوَ الْأَوَّلَى وَ يُجُوزُونَ الْعَطْفَ بِلَا تَاكِيدٍ وَلَا فَصْلٍ لَكِنْ عَلَى قُبْحٍ وَ
دادي چې تاکید په منفصل سره اولی دي او جائز کوي عطف بی د تاکید او بی د فصل نه لکن په قبحي باندې او
الْكُؤُوتُونَ يُجُوزُونَ بِلَا قُبْحٍ.
کوفیان بی جائز کوي په غیر د قبحي نه

خلاصه دمتن : مخکې په ضمير مرفوع متصل باندې د عطف کولو طريقه بيان شوه . اوس

په دې عبارت کې په ضمير مرفوع متصل باندې د عطف کولو طريقه بيانوي .

اغراض د جامي : فان كان الضمير : په دې عبارت کې شارح د قيودونو فائدي بيانوي چې

دمتصل قيد يې ددې وجې نه ولېرلو . چې ضمير مرفوع متصل نه وي بلکې منفصل وي . لکه ما ضرب الا وانا وزيد نو دا لفظاً د فعل د جزء په شان دي . لهذا په منفصل سره ددې تاکيد راوړلو ضرورت نشته او د مرفوع قيد يې خکه ولېرلو که چيرته ضمير مرفوع متصل نه وي . بلکې منصوب متصل وي لکه ضربتک وزيده نو په دې باندې د عطف کولو دپاره تاکيد ته ضرورت نشته . خکه چې هغه معنا د فعل د جزء په شان نه دي . خکه چې فعل په فاعل باندې تماصيري او مفعول فضله وي .

ضربت انا وزيد : شارح په دې عبارت سره په ضمير مرفوع متصل بارز باندې د عطف کولو

مثال بيانوي

زيد ضرب هو و غلامه : شارح په دې عبارت سره په ضمير مرفوع متصل مستتر باندې د عطف

کولو مثال بيانوي

الان يقع: په دې عبارت سره شارح دمخکې قاعدې نه استثناء کوي چې کله د ضمير مرفوع متصل او ددې دمعطوف په مېنځ کې فاصله وي نو دتاکيد پريخودل، ه منفصل سره جائز دي برابره خبره ده که دافصله دحرف عطف نه مخکې وي او يا دحرف عطف نه پس وي

لانه قد طال: په دې عبارت کې شارح د ذکر شوې استثناء وجه بيانوي، چې د فاصلې د وجې نه په کلام کې اوږدوالي راغې اوس که تاکيد بالمنفصل سي، نو داوږدوالي نه پس اوږدوالي به راشي حالانکه په کلام کې اختصار مطلوب دي لهندا دتاکيد په پريخودو سره اختصار مستحسن او ښه دي

سواء: په دې عبارت سره شارح يو وهم لري کوي

وهم: وهم دادې چې شايد د فاصلې نه مراد هغه فصل وي، چې کوم دحرف عطف نه مخکې وي ځکه چې مصنف رحمه الله ددې مثال ورکړې دي، نو په سواء سره شارح دا وهم لرې کړو، چې په فصل کې تعميم دي برابره خبره ده که دحرف عطف نه مخکې وي او که دحرف عطف نه وروستو وي، دحرف عطف نه دمخکې مثال ضرب اليوم وزيد، په دې کې د زيد عطف په تاء ضمير متصل باندې او اليوم فاصله ده، اودحرف عطف نه وروستو ددې مثال د الله تعالى: قول چې، ما اشرکنا ولا اباءنا نه دې کې آباء عطف دي د اشرکنا په ناصير باندې او واو حرف عطف نه وروستو د نفی دتاکيد دپاره لا زائد شوې دي او هم دا فاصلې دي، کوم چې دحرف عطف نه وروستو دي ددې وجې نه ضمير فصل راوړلو ته ضرورت پاتې نه شو

وانما قال: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: مصنف رحمه الله يچوز ترکه وويل نو يچې ترکه يې ولې ونه ويل؟

جواب: کله د فاصلې باوجود د ضمير منفصل سره دتاکيد راوړې شي، مثال دان الله تعالى دافو، چې فکبرکوا فيها هم والغاؤون، په دې کې الغاؤون عطف دي د کبرکوا په اوامير منفصل نه دي او په دې فيها فاصلې موجود دي، ددې سره په ضمير منفصل سره يې تاکيد شوې دي، کله کله تاکيد هم نه شي راوړې مثال لکه، غربت اليوم وزيد لهندا دواړه امره مساوي دي ددې وجې نه مصنف يچوز ترکه وويل يچې ترکه يې ونه ويل

واعلم: په دې عبارت کې شارح د ذکر شوې قاعدې په باره کې دنجوي دامامانو اختلاف سره

د مذهبو بیانوی . دلته ټول درې ۳، مذهب دي ۱ دبصرې دنحویانو مذهب ، ۲، دگوفې دنحویانو مذهب . ۳ او دمصنف رحمه الله مذهب

(۱) دبصرې دنحویانو مذهب : ددوي مذهب دادي چې چې تاکید بالمفصل اولی او اعلی دي او دتاکید نه په غیر عطف خو جائز دي لیک سره دقبحي نه

(۲) دگوفې دنحویانو مذهب : ددوي مذهب دادي چې تاکید بالمفصل اولی دي او د تاکید او فصل نه په غیر عطف بی دقباحت نه جائز دي

(۳) دمصنف رحمه الله مذهب : دده مذهب دادي چې تاکید بالمفصل واجب دي . نو په دې باندې یو سوال وارديږي

سوال : تاسو ته څنگه معلومه شوه ، چې د مصنف په نزد د تاکید بالمفصل واجب دي ؟

جواب : دا خبره مونږ ته دمفعول معه دبحث نه معلومه شوه

په ضمير مجرور باندې عطف کول :

وَ إِذَا عُطِفَ عَلَى الضَّمِيرِ التَّجَوُّزُ أُعِيدَ الْخَافِضُ حَقًّا كَانَ أَوْ إِسْمًا لِأَنَّ إِتِّصَالَ
اَوْچې کله عطف کړې شي په ضمير مجرور باندې نور اوايس کولی به شي جرکه حرف وي او که اسم ځکه اتصال د

الضَّمِيرِ التَّجَوُّزُ بِجَارِهِ أَهْدَى مِنْ إِتِّصَالِ الْفَاعِلِ الْمُتَّصِلِ بِالْفِعْلِ لِأَنَّ الْفَاعِلَ إِنْ لَمْ يَكُنْ
ضمير مجرور په جار سره دالشددي داتصال دفاعل نه چې متصل وي دفعل پورې ځکه فاعل که چیرته نه وي

صَمِيمًا مُتَّصِلًا جَارِ الْفِعَالَةِ وَ التَّجَوُّزُ لَا يَنْفَصِلُ مِنْ جَارِهِ فَكِرَةُ الْعَطْفِ عَلَيْهِ
ضمير متصل نوجانزدي انفصال ددې اومجرور نه جداکيږي دخپل مجرور نه نومکړه دي عطف په دې باندې

إِذَا يَكُونُ كَالْعَطْفِ عَلَى بَعْضِ حُرُوفِ الْكَلِمَةِ وَ لَيْسَ لِلتَّجَوُّزِ صَمِيمٌ مُنْفَصِلٌ كَمَا يَجْعَلُهُ
ځکه چې دپه شان د عطف دي په بعضي حروفو دکلمې باندې اونه دي دمجرور دپه ضمير منفصل لکه راه

فِي الْمُضْمَرَاتِ حَقٌّ يُؤَكَّدُ بِهِ أَوَّلًا ثُمَّ يُعْطَفُ عَلَيْهِ كَمَا عَمِلَ
شي به مضمراتو کې تردې چې موکده وي اولاسابه عطف کولې شي په دې باندې لکه څنگه چې بي عمل کړي

فِي الْمَرْفُوعِ الْمُتَّصِلِ وَ فِي إِسْتِعَارَةِ الْمَرْفُوعِ لَهُ مَذِلَّةٌ وَلَا يَكْتَفَى بِالْفَصْلِ
په مرفوع متصل کې اوبه استعاره اخستود مرفوع کې دلت دي د مرفوع دپاره اواکتفا به نه شي کولی به فصل

لِأَنَّ الْفَصْلَ لَا تَأْثِيرَ لَهُ إِلَّا فِي جَوَازِ تَرْكِ التَّائِيدِ بِالْمُنْفَصِلِ لِلِاخْتِصَارِ فَتَمِثُّ
باندې ځکه فصل نشته تاثیر دي ته مگر په جواز دپه محدود دتائيد کې به مفصل سره دپاره دااختصار نوڅنگه به

لَا يُنْكِرُ التَّائِيدُ بِالتَّنْفِصِلِ لَعَدِيمِهِ لَا يُتَصَوَّرُ لَهُ أَكْثَرُ فَكَيْفَ يُكْتَفَى

نه وی ممکن تاکید به منفصل سره دوجی معدوم کیدونه چی نه دی متصور ددی دپاره خه اثر نوڅنگه به اکتفا.

بِهِ فَلَمْ يَبْقَ إِلَّا إِعَادَةُ الْعَامِلِ الْأَوَّلِ تَحْوَ مَرَزَتْ بِكَ وَبَزِيدٍ وَ الْمَالِ بَيْنِي وَبَيْنَ زَيْدٍ فَالْمَعْظُوفُ

وشي به دې باندې نوباقی پاتې نه شو مگر اعاده اول عامل لکه مررت بک و بزید او المال بین و بین زید نو معظوف

هُوَ الْمَجْرُورُ وَ الْعَامِلُ مُكْرَرٌ وَ جَزْءُهُ بِالْأَوَّلِ وَ الثَّانِي كَالْعَدِيمِ مَقْفَى بِدَلِيلٍ

هغه مجرور دي او عامل مکرر دي او جرد معظوف اول وجې نه دي او دویم به شان د عدم دي معنا به دلیل ددی

قَوْلُهُمْ بَيْنِي وَبَيْنَكَ إِذَا بَيْنَ لَا يُضَافُ إِلَّا إِلَى الْمُتَعَدِّ وَ قِيلَ جَزْءُهُ بِالثَّانِي كَمَا

قول د عربو بیني و بینک څکه بین نه مضاف کیږي مگر متعدی ته او جویلي دي چې جر ددی به دویم سره دي لکه

فِي الْحَرْفِ الرَّائِدِ فِي كَفَى بِاللَّهِ وَ هَذَا الَّذِي ذَكَرْتَاهُ أَغْنَى لَكُمْ إِعَادَةَ الْحَارِ فِي حَالِ السَّعَةِ

په حرف زاند کې په کفی بالله او دا چې کوم مونږ ذکر کړل یعنی لزوم دا عادی د جاریه حال دوست کې او غوره

وَ الْإِعْتِبَارُ مَذْهَبَ الْبَصْرِيِّينَ وَ يَجُوزُ عَنْهُمْ كَوْنُهَا إِظْهَارًا وَ أَجَازَ الْكُوفِيُّونَ تَوَكُّدَ الْإِعَادَةِ فِي

مذهب دبصرینو دي او جائز دي ددوي په نزد پر یخودل د جارج مجبور او جائز کړي کوفیانو پر یخودل دا عادی به

حَالِ السَّعَةِ مُسْتَعْدِلَيْنِ بِالْأَشْعَارِ.

حال دوست کې او دوي استدلال کوي په شعرونو سره

خلاصه دهن: صاحب د کافیه یوه بله قاعده بیانوي، چې کله په ضمیر مجرور باندې د یو

لفظ عطف وشي. نو په معظوف مجرور باندې د حرف جرج اعاده ضروري ده. لکه مررت بک و

بزید په دې کې د زید عطف په کاف دضمیر باندې دي. ددې وجې نه معظوف یعنی په زید

باندې حرف جار ب اعاده شوې ده.

اغراض دجامی: حرف کان او اسما: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر

جواب ورکول دي

سوال: په ضمیر مجرد متصل باندې په عطف کولو باندې لکه څنگه چې په معظوف باندې

خافض او جار اعاده ضروري ده همدارنگې د مضاف اعاده هم ضروري ده. مثال لکه المال بیني و

بین زید. نو مصنف رحمه الله صرف خافض ولې ذکر کړې دي او دا نور یې ولې پر یخودي دي:

جواب: په خافض کې تعسم دي برابره خبره ده که حرف وي او که اسم. لهذا دا مضاف ته ه

شامل دي. همدارنگې غرض او مقصد د شرح جامی به علامه رضي باندې رد کول دي هغه

وايي که چیرته عامل اسم وي نو اعاده ضروري نه ده

لان اتصال الضمير: په دې عبارت سره شارح د ذکر شوي قاعدې وجه بيانوي چې کله په ضمير مجرور باندې د اسم عطف کول مقصود وي، نو په معطوف باندې د جار داعادې وجه داده چې د ضمير مجرور اتصال دخپل جار سره ددې فاعل داتصال نه زيات قوي دي. کوم چې دفعل سره دي ځکه چې فاعل که ضمير نه وي، نو دده دفعل نه انفصال جائز دي، او ضمير مجرور دخپل جار نه کله هم نه جدا کيږي، لهدا په ضمير مجرور باندې عطف کول مکروه دي، ځکه چې دا کلمه په بعضي حروفو باندې د عطف په شان وي، ځکه په معطوف باندې د جار اعاده ضروري ده و ليس: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: دا ولې جائز نه ده چې د ضمير منفصل سره د ضمير مجرور تاکيد راوړل شي بيا په ضمير مجرور باندې يو اسم عطف کړي شي لکه په مرفوع متصل کې چې کولې شي؟
جواب: د ضمير مجرور دپاره کوم ضمير منفصل دسره نه شته چې مخکې د ضمير منفصل سره ددې تاکيد راوړل شي بيا په دې باندې د يو لفظ عطف وکړي شي.

وفي استعارة: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي
سوال: داسې ولې نه شي کيدې چې د ضمير مجرور متصل د تاکيد دپاره ضمير مرفوع منفصل عاړيه اوپه سوال واخستل شي چې اولاً د ضمير مجرور متصل تاکيد وشي ضمير منفصل سره ددې نه پس د يو لفظ په ضمير مجرور باندې عطف وشي؟
جواب: د ضمير مجرور دپاره ضمير مرفوع منفصل عاړيه اوپه سوال اخستل د مرفوع ذلت دي، ځکه چې مرفوع عمده دي او مجرور فضله دي او د فضله په ځاي عمده ذکر کول ددې دپاره ذلت دي، لان استعمال العمدة في الفضلة ذلة العمدة، ځکه چې استعمال د عمده په فضله کې داد عمده دپاره ذلت دي.

ولا يكتفي: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي
سوال: لکه څنگه چې په ضمير مرفوع متصل کې دفصل په صورت کې د طوالت دویرې نه د تاکيد بالمنفصل پریځودل جائز وو، همدارنگې په ضمير مجرور متصل کې هم دفاصلې په صورت کې په معطوف باندې د جار اعاده واجب نه ده په کار. بلکه په همدې فصل باندې اکتفاء کول په کار وو؟

جواب: په اصل کې فعل خو دضمير مرفوع منفصل قائم مقام او خليفه وو په اصل کې خو: ضمير مرفوع منفصل سره ت کيد ضروري وو. البته په فصل نه هم داختصار کار اخستلې شي او دلته په ضمير مجرور متصل کې چې کله اصل ضمير منفصل سره تاکي. ممکن نه دي ځکه چې ضمير مجرور منفصل معدوم دي نو ددې قائم مقام اوخليفه کوم چې فصل دي ددې به هم څه اثر ظاهر نه وي اوپه دې باندې اکتفاء کول به جائز نه وي لهذا يو صورت باقي پاتې کيږي 'و هغه داچې اول عامل يعنې دحرف جار اعاده همدې ته اختيارول به راشي

مررت بک و زيد: شارح په دې عبارت سره په معطوف باندې د جار د اعادې مثال بيانوي المال بيني و بين زيد: شارح په دې عبارت سره په معطوف باندې د اسم مضاف د اعادې مثال بيانوي په دې دواړه مثالونو کې اسم معطوف مجرور دي او عامل مکرر دي و جره بالاول: په دې عبارت سره شارح د نحويانو اختلاف بيانوي بعضې نحويان وايي چې د معطوف جر داول عامل د وجې نه دي او دويم عامل معنا کالعدم دي. ددې دليل د عربو داقول دي چې بينى و بينك، ځکه چې بين مضاف دي متعدد طرف ته که چيرته د معطوف جر ددویم عامل د وجې نه وي او هغه معنا کالعدم نه وي. نو لازم به شي چې بين غير متعدد طرف ته مضاف دي او دا جائز نه دي

وقيل جرة: او بعضې نحويان وايي چې د معطوف جر ددویم عامل د وجې نه دي. مثال لکه په کف بالله کې بازنده ده ليکن ددې باوجود دلفظ د الله جر دباء دوجې نه دي

وهذا: په دې عبارت کې هم شارح بيان داختلاف کوي کله چې په ضمير مجرور باندې د يو اسم عطف کول مقصود وي. نو په معطوف باندې د جار د اعادې دلزوم په باره کې د نحويانو اختلاف دي. دلته دوه مذهبه دي: (۱) دبصري د نحويانو مذهب. (۲) دکوفي د نحويانو مذهب. (۱) دبصري د نحويانو مذهب: ددوي مذهب دا دې چې په کلام منشور، يعنې گډوډ کلام کې په معطوف باندې د جار اعاده لازمه ده او په کلام منظوم، يعنې په منظم کلام کې اعاده لازم نه ده.

(۲) دکوفي دبصريانو مذهب: ددوي مذهب دا دې چې په کلام منشور کې هم معطوف باندې د جار اعاده لازم نه ده، دوي داشعارو نه استدلال کوي او وايي. چې کله په اشعارو کې په معطوف باندې د جار اعاده لازمه نه ده، نو په نثر کلام کې هم لازم نه ده

يو سوال او دهغي جواب :

فَإِنْ قِيلَ كَيْفَ جَازَ تَأَكِيدُ الْمَرْفُوعَ الْمُتَّصِلَ فِي تَعْدٍ جَاءُوا فِي كَلِمَةٍ وَ الْإِبْدَالُ مِنْهُ نَحْوُ أَعْجَبْتَنِي
 كه خبر نه جو ويل چې څنگ. حازر دي تاكيد د مرفوع متصل په جاده كې او ابدال د دې نه لكه اعجبتي
 جَمَالِكَ مِنْ غَيْرِ شَرْطٍ تَقْدِيرُ التَّأَكِيدِ بِالتَّنْفِصِلِ وَ جَازَ أَيْضًا تَأَكِيدُ الصَّبْغُ الْمَجْزُورُ فِي تَعْدٍ مَزْرُوتٌ بِك
 جمالک په غير شرط د تقدير په منفصل باندې او حازر دي همدارنگې تاكيد د ضمير مجرور په مرتبک
 لَفْسِكَ وَالْإِبْدَالُ مِنْهُ نَحْوُ عَجِبْتُ بِكَ جَمَالِكَ مِنْ غَيْرِ إِعَادَةِ الْجَارِ وَ لَمْ يَجُزِ الْعَطْفُ فِي الْأَوَّلِ إِلَّا بَعْدَ
 نفسک او ابدال د دې نه لكه عجب تې جمالک په غير د اعادې د جاز نه او دې حازر عطف په اول باندې مگر بس
 التَّأَكِيدِ بِالتَّنْفِصِلِ وَ فِي الثَّانِي إِمَّا مَعَ إِعَادَةِ الْجَارِ فَلَمَّا التَّأَكِيدُ عَنْهُ التَّوَكُّدُ وَ الْبَدَلُ فِي
 د تاكيد نه په منفصل سره د اونه په دويم كې مگر سره د اعادې د جاز نه مونږ د ايوحي تاكيد عين موكدي و بدل په
 الْأَعْلَى إِمَّا كُلُّ الْمَتَّبِعِ أَوْ بَعْضُهُ أَوْ مُتَعَلِّقُهُ وَ الْقَلْبُ قَلِيلٌ نَادٍ هُنَا لَهَا
 اغلب كې يا كل دي د متبوع او يا بعض دي د دې نه او يا متعلق دي د دې او بدل غلط كم او نادر دي نو د اواره نه
 بِأَجْنَبَيْنِ لِمَتَّبِعِيهَا وَ لَا مُتَّفَعَيْنِ عَنْهُ لِعَدَمِ تَعَلُّلٍ فَأَصْلُ بَيِّنَتِهَا وَ
 دي اجنبي دخپل متبوع د پاره اونه جدا دخپل متبوع نه د وجې د عدم فاصلي نه په مينځ د دې دواړو كې اوبه
 بَيِّنٌ مَتَّبِعِيهَا فَلَا حَاجَةَ فِي رُبُوبِيهَا إِلَى مَتَّبِعِيهَا إِلَى تَخْصِيلِ مُنَاسَبَةٍ زَائِدَةٍ
 مينځ د متبوع د دې دواړو كې نونشته دي حاجت په ربط د دې دواړو كې متبوع ته په تحصيل د مناسبت زانده په
 بِخِلَافِ الْعَطْفِ فَإِنَّ الْمُعْطُوفَ يُغَايِرُ الْمُعْطُوفَ عَلَيْهِ وَ يَتَعَلَّقُ بِبَيِّنَتِهَا الْعَاطِفُ فَلَا بُدَّ
 خلاف د عطف ځكه د معطوف مغاير معطوف عليه دي او واقع دي په مينځ د دې دواړو كې عاطف نونشته دي
 فِيهِ مِنْ تَخْصِيلِ مُنَاسَبَةٍ بَيِّنَتِهَا بِتَأَكِيدِ الْمُتَّصِلِ بِالتَّنْفِصِلِ فِي
 خلاصي په دې كې د تحصيل د مناسبت نه په مينځ د دې دواړو كې په تاكيد د متصل سره په مفصل باندې په
 الْمَرْفُوعِ وَ بِإِعَادَةِ الْجَارِ فِي الْمَجْزُورِ لِيُخْرِجَ الْمُتَّصِلَ الْمَرْفُوعَ عَنْ صَرَفَةِ الْإِصْطِلَاقِ وَ
 مرفوع كې اوبه اعادې د جاز سره په مجرور كې د دې د پاره چې خارج شي متصل مرفوع صرف د اتصال نه او
 يُنْسِبُ الْمُعْطُوفَ عَلَيْهِ بِتَأَكِيدِهِ بِالتَّنْفِصِلِ وَ كَوْنِ مُنَاسَبَةِ الْمَجْزُورِ بِالصَّبْغِ الْخَارِ
 مناسب شي معطوف عليه په تاكيد د دې سره په منفصل سره د و نوي شي په مناسبت د مجرور سره په بست
 إِلَيْهِ كَمَا فِي الْمَعْطُوفِ عَلَيْهِ.

كولو د جاز د دې سره لكه څنگه چې په معطوف عليه كې دي

خلاصه دهن : په دې عبارت كې يو اعتراض مقدر رځل كوي ودهغي جواب ورکړي

اغراض دجامي : فان قيل - معدي عبارت سره شارح يو اعتراض را نقل کوي او په قلنا سره ددې اعتراض جواب ورکوي

اعتراض : څه وجه ده چې کله په ضمير مرفوع متصل باندې يو اسم عطف شي، نو اول ددې تاکيد په ضمير منفصل سره ضروري دي، ليکن که دضمير مرفوع متصل په يو اسم سره تاکيد وشي نو هلته اول په ضمير منفصل سره تاکيد ضروري نه دي، حالانکه هلته هم تاکيد بالمنفصل ضروري دي، لکه په جاموني کلام کې واو ضمير مرفوع متصل بارز مؤکد دي او کلام ددې تاکيد دي، نو د کلام د تاکيد نه مخکې هم په ضمير منفصل سره تاکيد کيدې شي داسې کيدل په کار وو چې جاموني هم کلام، همدارنگې که چيرته دضمير مرفوع متصل نه ديو اسم نه بدل جوړ شي، نو د بدل نه مخکې ضمير منفصل سره تاکيد په کار دي، لکه اعجبتم جمالک په دې مثال کې جمالک د اعجبتي دتاء ضمير مرفوع متصل مخاطب نه بدل دي، نو اولنې دضمير منفصل سره تاکيد وشو، بيا بدل راوړې شوې وي او داسې ويلې شوې وي چې اعجبتي انت جمالک، حالانکه داسې ونه شوه.

همدارنگې چې کله په ضمير مجرور متصل باندې عطف وشي، نو په معطوف باندې د جار اعاده ضروري ده ليکن که ضمير مجرور متصل په يو اسم سره تاکيد وشي، نو په تاکيد باندې دحرف جار اعاده ضروري نه ده، حالانکه په کار وه لکه مرت بلک بنفسک بنفسک تاکيد دي، په دې باندې دحرف جار اعاده نه ده حالانکه بنفسک په کار وو.

همدارنگې که دضمير مجرور متصل نه بدل جوړ کړې شي نو په بدل باندې دحرف جار اعاده کيدل په کار ده، حالانکه داسې نه کيږي مثال لکه عجبتم بلک جمالک جمالک د کاف ضمير نه بدل دي په دې باندې دحرف جار اعاده کيدل په کار وه بجمالک په کار وو د عطف په صورت کې تاکيد بالمنفصل ضروري کيدل اود تاکيد او د بدل په صورت کې تاکيد بالمنفصل نه ضروري کيدل ترجيح بلا مرجح ده، ځکه چې لکه څنگه چې عطف دتوابعو نه دي همدارنگې تاکيد اوبدل هم دقبيلې دتوابعو نه دي نو آخر په فرق کې څه وجه ده؟

جواب : په دې کې د فرق وجه داده چې تاکيد د مؤکد عين وي او بدل عام طور سره د متبوع کُل اويادې بعض يا ددې متعلق وي، او بدل الغلط د خپل متبوع نه مغاير کيدل مضر نه دي ځکه چې دا د ناشنا کيدو د وجې نه - اعتبار د درجې نه ساقط دي والنادر ساقط عين مرتبه

الاعتبار اذلا حكم للنادر، او نادر دا ساقط دي دعين مرتبې داعتبار نه خكه چې نه دي حكم د نادر دپاره لهذا تاكيد او بدل دخپل متبوع دپاره اجنبي نه وي او نه ددې نه جدا وي، خكه چې ددې اوددې د متبوع په مينځ كې فاصله نه وي لهذا داد متبوع سره درېټ وركولو دپاره د څه زياتي مناسبت ضرورت نشته، په خلاف د عطف چې معطوف، دمعطوف عليه نه مغاير وي، او ددې په مينځ كې په عاطف سره فاصله وي.

لهذا معطوف ته دمعطوف عليه سره د رېټ وركولو دپاره دزيات مناسبت حاصلولو ضرورت دي او هغه دادې چې ضمير مرفوع منفصل سره د ضمير متصل تاكيد راوړې شي ددې دپاره چې ضمير مرفوع متصل د اتصال محض نه ووخي او ضمير منفصل سره موكند شي او دمعطوف سره مناسب شي او همدارنگې په ضمير مجرور كې د جار اعاده كولې شي ددې دپاره چې د جار اعادې سره د مجرور مناسبت قوي دي په مجرور اول يعنې په معطوف عليه سره.

معطوف د معطوف عليه په حكم كې كيدل :

وَالْمَعْطُوفُ فِي حُكْمِ الْمَعْطُوفِ عَلَيْهِ فَيَسَاوِيهِ مَا يَجُوزُ لَهُ وَ يَنْتَقِصُ
اومعطوف په حكم دمعطوف عليه كې وي په هغه امورو كې چې جائزوي دمعطوف عليه د پاره اومنع دي په
مِنَ الْأَحْوَالِ الْعَارِضَةِ لَهُ نَظَرًا إِلَى مَا قَبْلَهُ بِشَرْطِ أَنْ لَا يَكُونَ مَا
هغه احوالوكې چې عارض وي معطوف عليه ته په نظر كولو سره ماقبل ددې ته په دې شرط چې نه وي هغه چې
يَقْتَضِيهَا مُتَقَرِّبًا فِي الْمَعْطُوفِ وَ إِنَّمَا قُلْنَا مِنَ الْأَحْوَالِ الْعَارِضَةِ لَهُ نَظَرًا إِلَى مَا قَبْلَهُ إِحْتِرَازًا
تفاضاكوي منتهي اومونږ وويل چې هغه احوال چې عارض وي دي ته په نظر كولو سره ماقبل ددې ته نود احتراز
عَنِ الْأَحْوَالِ الْعَارِضَةِ لَهُ مِنْ حَيْثُ نَفْسُهُ كَالْأَعْرَابِ وَ الْبَنَاءِ وَ التَّغْرِيفِ وَ التَّنْكِيرِ وَ الْإِفْرَادِ وَ التَّثْنِيَةِ وَ الْجَمْعِ فَإِنَّ
دي داحوال عارضه نه په اعتبار دذات سره لكه اعراب اوبناء، او تعريف او تنكير اوافراد اوثنيه اوجمع خكه
الْمَعْطُوفُ فِيهَا لَيْسَ فِي حُكْمِ الْمَعْطُوفِ عَلَيْهِ وَ إِنَّمَا قُلْنَا بِشَرْطِ أَنْ لَا يَكُونَ مَا
معطوف په دې كې نه دي په حكم دمعطوف عليه كې اومونږ وويل چې په دې شرط چې نه وي هغه څه چې
يَقْتَضِيهَا مُتَقَرِّبًا فِي الْمَعْطُوفِ إِحْتِرَازًا عَنْ مِثْلِ قَوْلِنَا يَا رَجُلٌ وَ الْحَارِثُ فَإِنَّ الْحَارِثَ
تفاضايې كوي منتهي په معطوف كې داحتراز دي په مثل دقول زمونږ كې چې يارجل و الحارث خكه الحارث
مَعْطُوفٌ عَلَى الرَّجُلِ وَ لَيْسَ فِي حُكْمِهِ مِنْ حَيْثُ تَجَرُّدُهُ عَنِ اللَّامِ فَإِنَّ مَا يَقْتَضِيهِ تَجَرُّدُهُ
عطف دي په الرجل اونه دي په حكم ددې كې دحيثيت دخالي والي د لام نه خكه هغه څه چې تفاضاكوي دخالي

عَنِ اللَّامِ هُوَ اجْتِنَاغُ اللَّامِ وَ حَرْفُ الْيَدَاءِ وَ هُوَ مَفْقُودٌ فِي الْمَغْطُوفِ وَأَمَّا نَحْوُ رَبِّ شَاءَ وَ سَخِلَتْهَا
 رَالِي دَلَامَ نَهْ هَغْه اجْتِمَاعِ دَلَامِ اود حرف نداء ده اود ا مفقود دی په معطوف کې اهر چې رب شاء و سخلتها دي نودايه
 يُتَقَدَّرُ بِرِ الْتَّكْنِيكِ لِقَصْدِ عَذْرِ التَّعْيِينِ أَنِّي رَبِّ شَاءَ وَ سَخِلَتْهَا أَوْ مَحْمُولٌ عَلَى نَكَارَةِ الضَّمِيرِ
 بقدر تنکیر سره د قصد عدم عین دوحی نه یعنی رب شاء و سخله لها او یا محمول وی په نکارت ضمیر باندې
 كُوتَهُ رَجُلًا عَلَى الشُّدُوذِ أَنِّي رَبِّ شَاءَ وَ سَخِلَتْهَا وَ كَذَا الْمَغْطُوفُ فِي حُكْمِ الْمَغْطُوفِ عَلَيْهِ فِي أَحْوَالِ
 لکه رب ځایناير شد و د یعنی رب شاء و سخله شاء او همدارنگې معطوف په حکه د معطوف عليه کې په احوال
 عَارِضَةً لَهُ بِالنَّظَرِ إِلَى كَفْسِهِ وَ غَيْرِهِ إِنْ كَانَ الْمَغْطُوفُ مِثْلَ الْمَغْطُوفِ عَلَيْهِ قِيلًا
 عارضه کې ددې دپاره په نظر کولو سره ذات او غیر ذات ته که چیر نه وي معطوف به شان د معطوف عليه نوداي
 وَجِبَ بِنَاءُ الْمَغْطُوفِ فِي نَحْوِ يَأْزِيدُ وَ عَزَّوْهُ لِأَنَّ ضَمَّ زَيْدٍ بِالنَّظَرِ إِلَى حَرْفِ الْيَدَاءِ وَ إِلَى
 وحی نه واجب دي بناء د معطوف په یازید و عمرو مثال کې خکه ضمه د زید په نظر کولو سره حرف نداء ته اویه
 كُوتَهُ مَفْقُودٌ مَعْرِفَةً فِي كَفْسِهِ وَ عَزَّوْهُ مِثْلَ زَيْدٍ فِي كُوتِهِ مَفْقُودًا مَعْرِفَةً وَامْتِنَعُ
 کید و ددې کې مفرد معرفه په خپل دات کې او عمرو په شان د زید دې په کید و ددې کې مفرد معرفه او ممتنع دي
 يَتَأَوُّهُ فِي يَأْزِيدُ وَ عَبْدُ اللَّهِ فَإِنَّ عَبْدَ اللَّهِ لَيْسَ مِثْلَ زَيْدٍ فَإِنَّ زَيْدًا مَفْقُودًا مَعْرِفَةً وَ عَبْدُ اللَّهِ مُضَافٌ
 بناء ددې په یازید و عبدالله کې خکه عبدالله نه دي په شان د زید خکه زید او مفرد او معرفه ده او عبدالله مضاف دي

خلاصه دمتن : صاحب د کافيې د عبارت حاصل دادي چې د معطوف عليه هغه احوال چې
 هغه ده ته د ما قبل په اعتبار سره عارض وي، په دې احوالو کې معطوف د معطوف عليه په
 حکم کې وي، یعنی هغه امور چې د معطوف عليه دپاره جائز وي، نو هغه به د معطوف دپاره
 هم جائز دي او کوم امور چې د معطوف عليه دپاره ممتنع وي، نو هغه به د معطوف دپاره هم
 ممتنع وي، په دې شرط سره چې په معطوف کې هغه خیز متقي نه وي کوم چې په معطوف
 عليه کې د هغه احوالو تقاضا کوله.

اغراض دجامی : فیما یجوز له ویستغ: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر
 جواب ورکړ دي:

سوال : ستاسو قاعده منقوضه او ماته ده په جامي موسی و زید سره خکه چې په دې کې معطوف
 د معطوف عليه په حکم کې نه دي په معطوف عليه کې اعراب تقدیري او په معطوف کې
 لفظي دي لکه په جامي هذا و زید کې د معطوف عليه حکم مبني او د معطوف حکم معرب دي؟

جواب: معطوف د معطوف عليه په حڪم كې د كيدو مطلب دادې چې كوم امور په معطوف عليه كې جائز وي هغه به په معطوف كې هم جائز وي او كوم امور چې په معطوف عليه كې مستنوع وي نو هغه به په معطوف كې هم مستنوع وي مثل لكه په جامه ي زېږدو عمرو كې په نظر كولو سره مېل جامه ي نه رفع جائز او نصب مستنوع دي. نو په عمرو معطوف كې به هم رفع جائز او نصب مستنوع وي.

من الاحوال العارضة له: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور كول دي
سوال: ذكر شوي قاعده منقوضه او ماته ده په جامه ي انساني و بقر سره دلته معطوف د معطوف عليه په حڪم كې نه دي. په فيما يچول له ويستنغ كې خكه چې نطق دانسان دپاره جائز دي ليكن د بقر او غوا دپره مستنوع دي نو معطوف د معطوف عليه په حڪم كې نه شو؟
جواب: د ما يچول له ويستنغ له نه مراد هغه احوال دي چې كوم معطوف عليه ته عارض دي په نظر كولو سره م قبل ته او نطق دا معطوف عليه د انسان په عوارضو كې نه دي، بلكې دانسان په ذاتياتو كې دي، لهدا په دې كې به معطوف د معطوف عليه په حڪم كې نه وي.
وانما قلنا: په دې عبارت كې شارح د من الاحوال د قيد فائده بيانوي، چې مونږ دا قيد د يو سوال مقدر جواب دي.

سوال: ستاسو قاعده ماته شوه په اعراب بناء تعريف و تنكير سره، خكه چې دا د معطوف عليه د احوالو د عوارضو نه دي ليكن په دې عوارضو كې معطوف د معطوف عليه په حڪم كې نه وي، لكه په جامه ي هذا و عمرو كې هذا مبني او عمرو معرب دي.

جواب: مونږ د من الاحوال العارضة له نظر الي ما قبله فيد ونيولو او په دې سره مو د دې سوال جواب وركړو، چې دا قيد احترازي دي په دې سره د هغه احوالو نه احتراز دي چې كوم معطوف عليه ته دخپل ذات د وجې نه عارض وي، لكه اعراب، بناء، تعريف او تنكير وغيره، خكه چې په دې احوالو كې معطوف د معطوف عليه په حڪم كې نه وي.

وانما قلنا بشرط: په دې عبارت سره شارح د بشرط ان لا يكون د قيد فائده بيانوي، چې دا قيد هم د يو سوال مقدر جواب دي.

سوال: ستاسو قاعده ماته شوه په پاړجل او په والحارث كې په الحارث سره خكه چې د معطوف

عليه حکم تجرد عن اللام دي په نظر کولو سره ماقبل ته ددې وجې نه چې الحارث معرف باللام دي؟

جواب: مونږ دا قيد ځکه ولړولو چې دهغه الحارث نه احتراز وشي کوم چې په پاړجل والحارث کې واقع دي، ځکه چې الحارث په رجل باندې معطوف دي او د لام نه دخالي کيدو د وجې نه ددې په حکم کې نه دي، ځکه چې د لام نه خالي کيدو چې کومه تقاضا په رجل کې ده هغه په الحارث کې منتفي او منقود ده او هغه مقتضى الف لام د پام سره جمع کيدل دي. واما لنحو: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: ستاسو قاعده په رب هاء و سخلتها (سخله د سين په فتحې اود خاء معجمي په سکون سره، دگډې هغه بچي چې دڅلورو (۴) مياشتو وي، سره ماته شو ځکه چې په دې کې معطوف عليه يعنې هاء حال ددې نکره کيدل دي او په مقتضى د حال يعنې په رب سره ددې مجرور کيدل دي، ځکه چې د رب مدخول نکره کيدل دي او دمقتضى د حال په رب سره ددې مجرور کيدل دي، ځکه چې د رب مدخول نکره وي او دا مقتضى په معطوف سخلتها کې موجود دي، ليکن ددې باوجود د سخلتها نکره نه ده، بلکې ضمير طرف ته دمضاف کيدو د وجې نه معرفه ده.

جواب: شارح د جامي ددې سوال دوه (۲) جوابه ورکړي دي.

جواب (۱): فيتقدير: په دې سره شارح اول جواب ذکر کوي، سخلتها په اضافت عهد ذهني باندې محمول دي او اضافت عهد ذهني دتعريف فائده نه ورکوي، يعنې اگر چې ضمير معرفه وي او کوم څيز چې دې طرف ته مضاف دي هغه معرفه شي، ليکن دلته سخله دمعينې قصد نه دي شوې ځکه چې اضافت عهد ذهني دتعريف فائده نه ورکوي لهدا لکه څنگه چې معطوف عليه يعنې هاء نکره ده همدارنگې معطوف يعنې سخلتها هم نکره ده، معنی يې داده چې رب هاء و سخلتها لها.

جواب (۲): او محمول: په دې عبارت سره شارح دويم جواب ذکر کوي سخلتها داپه ربه رجلاً په شان نکاره په ضمير باندې محمول دي چې ددې مقصد دادې چې د سخلتها ضمير هاء مذکوره طرف ته راجع نه دي، بلکې مطلق هاء طرف ته راجع دي، نو لکه څنگه چې معطوف

عليه نکره ده همدارنگې معطوف هم نکره ده . نو تقدیر د عبارت داسې شو چې : رب شاه و سخله شاه ، لیکن دا حمل په شذوذ دي ځکه چې عام طور سره ضمیر بعینه سابق طرف ته راجع کیږي .

وکذا المعطوف : په دې عبارت کې شارح یو ضابطه او قاعده بیانوي چې د معطوف علیه هغه احوال چې هغه ده دته خپل ذات په لحاظ سره عارض دي او هغه احوال چې هغه په د غیر یعنی دما قبل په لحاظ سره عارض وي ، نو په دې احوالو کې هم معطوف د معطوف علیه په حکم کې وي ، په دې شرط چې په افراد او تعریف کې معطوف د معطوف علیه په شان وي لکه یا زیدو عمرو . په دې کې زید مبنی بر ضمه دي او ددې ضمه د حرف نداء په اعتبار سره ده کوم چې ددې ما قبل دي او په خپله د مفرد معرفه کیدو د وجې نه هم او عمرو مفرد معرفه کیدو کې د زید په شان دي لهدا دا هم مبنی بر ضمه دي او یا زیدو عبدالله کې عبدالله مبنی بر ضمه ویل ممتنع دي ، ځکه چې عبدالله اگر چه معرفه ده لیکن په مفرد کې د زید په شان نه دي ځکه چې زید هم مفرد دي او هم معرفه او عبدالله مضاف دي .

په ذکر شوي قاعده باندې تفریع :

وَمِنْ ثَمَّ أَيَّ وَ مِنْ أَجْلِ أَنَّ الْمَعْطُوفَ فِي حُكْمِ الْمَعْطُوفِ عَلَيْهِ فَيَمَّا يَجُوزُ وَ يَنْتَكِعُ لَمْ
اوددې وجې نه یعنې ددې وجې نه چې معطوف به حکم د معطوف علیه کې په هغه صورت کې چې جائز او
يَجُزُّ فِي تَرْكِيبٍ مَا زَيْدٌ بِقَاتِلِهِ أَوْ قَاتِلُهُ وَلَا ذَاهِبٌ عَنْهُ إِلَّا الرَّفْعُ فِي ذَاهِبٍ إِذْ لَوْ نُصِبَ أَوْ
ممتنع وي نو نه دي جائزه ما زید ، بقائم او قاتلاولا ذاهب عمرو ترکیب مگر رفع به ذاهب کې ځکه که چیرته منصوب
خُفِضَ لَكَانَ مَعْطُوفًا عَلَى قَاتِلِهِ أَوْ قَاتِلُهُ فَيَكُونُ خَبَرًا عَنْ زَيْدٍ وَ هُوَ مُنْتَكِعٌ لِمَلُوهٍ عَنِ
کړې شي او یا مجرور نو وي به معطوف په قائم او قاتلا باندې نووي به خبر د زید نه او هغه ممتنع دخالي والي د
الضَّمِيرِ الْوَاقِعِ فِي الْمَعْطُوفِ عَلَيْهِ الْعَاثِدِ إِلَى إِسْمِهِ مَا فَتَعَيْنَ الرَّفْعُ عَلَى أَنْ يَكُونَ خَبَرًا
ضمیر نه چې واقع وي به معطوف علیه کې چې راجع وي اسم د ما طرف ته نوم تعین شوه رفع به دې ساء چې وي
مُقَدَّمًا عَلَى الْمُبْتَدَأِ وَ هُوَ عَنْهُ وَ يَكُونُ مِنْ قَبِيلِ عَطْفِ الْجُمْلَةِ عَلَى الْجُمْلَةِ وَلَا مَرْنَعٌ
به خبر مقدم به مبتدا باندې او هغه عمرو دي او وي به د قبیلې د عطف د جملې په جملې باندې او نشته څه مانع

منه

نوعدي نه

خلاصہ دمتن : پہ دے عبارت کہ پہ ذکر شوی قاعدی باندی تفریع ذکر کوی

اغراض دجامی : پہ دے عبارت کہ شارح پہ ما قبل باندی د تفریع بیان کوی خکہ چہ معطوف دمعطوف علیہ پہ حکم کہ دی . خکہ چہ مازید بقائم ولا ذاہب عمر او مازید قائما ولا ذاہب عمرو کہ پہ ذاہب باندی رفعت متعین دہ پہ دے باندی نصب او جر جائز نہ دی خکہ چہ کہ جیرتہ دا منصوبہ ویلی شی . نو ددی عطف بہ پہ قائماً باندی دی . او کہ جیرتہ مجرور ویلی شی نو ددی عطف بہ پہ قائماً باندی دی او دا پہ واسطہ دعطف سرہ بہ د زید خبر جوڑ شی حالانکہ دا ممتنع دی خکہ چہ معطوف علیہ پہ قائم یا قائماً کہی خو ضمیر دی چہ کوم دا ما اسم زید طرف تہ راجع دی او معطوف ذاہب دضمیر نہ خالی دی خکہ چہ ددی عطف پہ قائماً باندی ممکن نہ دی . لہذا پہ ذاہب باندی د خبر مقدمہ پہ بناء سرہ رفع متعین دہ . ذاہب خبر مقدمہ او عمرو مبتداء مؤخر دہ او دا عطف دجملی پہ جملی باندی دی او ددی نہ ہیخ خیز مانع نشہ

دیو سوال مقدر جواب :

وَلَمَّا كَانَ يَقُولُ هَذِهِ الْقَاعِدَةُ مُتَّصِفَةٌ بِقَوْلِهِمُ الَّذِي يَطْلُو فَيَغْضَبُ زَيْدٌ
اوکلہ چہ جائزوی د قائل دبارہ چہ وواپی د قاعدہ ماتہ دہ پہ دے قول د عربوچی الوزی نو غصہ کوی زندہ
الذَّبَابُ فَإِنَّ يَطْلُو فِيهِ ضَمٌّ يَخُودُ إِلَى التَّضْوِيلِ وَيَغْضَبُ الْمُعْطُوفُ عَلَيْهِ لَيْسَ
مچی دہ خکہ یطو پہ دے کہ ضمیر دی چہ راجع دی موصول تہ او یغضب معطوف علیہ دی پہ یطو باندی نہ دی
فِيهِ ذَلِكَ الضَّمُّ فَأَجَابَ عَنْهُ وَقَوْلُهُ وَإِنَّمَا جَازَ الَّذِي يَطْلُو فَيَغْضَبُ زَيْدٌ الذَّبَابُ لِأَنَّهَا أَيْ
اچہ دے کہ ضمیر نو جواب ور کر و مصنف دے نہ پہ دے قول سرہ چہ جائز دی الذی یطو فیغضب زید الذباب خکہ
الْقَاءُ فِي هَذَا التَّرْكِيبِ قَاءُ السَّبَبِيَّةِ أَيْ قَاءُ لَهَا نِسْبَةٌ إِلَى السَّبَبِيَّةِ بِأَنْ يَكُونَ مَعْنَاهَا السَّبَبِيَّةُ لَا
چہ قاء پہ ترکیب کہی فام سببہ دہ یعنی د قاء دبارہ یونست دی سببیت تہ چہ وی معنی ددی سببیت نہ
الْعُظْفُ فَلَا يَرُدُّ نَقْضًا عَلَى تِلْكَ الْقَاعِدَةِ أَوْ يَكُونُ مَعْنَاهَا السَّبَبِيَّةُ مَعَ الْعُظْفِ لِكَيْتَاجِهَا تَجَمُّلُ
عطف نونہ وار دیری اعتراض پہ دی قاعدہ باندی او یا وی معنی ددی سببیت سرہ دعطف لکن د اگر خوی دہ
الْجُمْلَتَيْنِ جُمْلَةً وَاحِدَةً فَيَكْتَفَى بِالزَّائِدِ فِي الْأَوَّلِ وَالنَّعْثِ الَّذِي إِذَا يَطْلُو فَيَغْضَبُ
جملی پہ شان دیوی جملی نو اکتفا پی وکر دہ بہ ربط سرہ پہ اول کہی او معنی بہ یہی داوی چہ الذی اذا یطو فیغضب
زَيْدٌ الذَّبَابُ أَوْ يُفْهَمُ مِنْهَا سَبَبِيَّةُ الْأَوَّلِ لِلثَّانِيَةِ فَالْنَّعْثُ الَّذِي يَطْلُو فَيَغْضَبُ زَيْدٌ يَسْتَبِينُ
زید الذباب او یا فہمیری ددی نہ سببیت داول دہ دہ دبارہ نو معنی بہ یہی وی الذی یطو فیغضب زید بسببہ

سببیت دپاره خو نه ده بلکه د عطف دپاره ده لیکن ددې فاء نه دا خبره معلومېږي چې اوله جمله د دوهمې جملې د پاره سبب دي، په دې معنی د سببیت باندې اکتفاء وشوه او د رابطې ضرورت پاتې شو هغه څیز چې کوم الوخي پس غصه شي ددې وجې نه زید چې هغه معج دي

جواب (۴): ویکن: په دې عبارت سره د څلورم سوال جواب ورکوي چې فاء یواځې د عطف دپاره ده او په معطوف کې ضمیر مقدر دي کوم چې موصول طرف ته راجع دي په اصل کې تقدیر - د عبارت داسې وو چې الذي یطویر فیغضب زید بطویراته الذباب، نو د معطوف علیه په شان په معضوف کې هم عائد موجود دي.

قوله لانها ای الفاء: په دې عبارت سره شارح د جامی په لاندې کې د هاء د ضمیر مرجع بیانوي چې د هاء د ضمیر مرجع الفاء ده

ای فاء لها نسبة الی السببیه: په دې عبارت سره شارح اشاره کوي چې په السببیه کې یام د نسبت دپاره ده او د فاء اضافت سببیت ته د ادبې ملاست او مناسبت د وجې نه دي.

بان یكون معناها: په دې عبارت سره شارح د نسبت الی السببیه صورت بیانوي.

په یو عاطف باندې دوه معمولین عطف کول:

وَ إِذَا عُطِفَ أَنِي إِذَا أَوْقَعَ الْعَطْفُ يَتَأَمَّرُ عَلَى وَجُودِ عَامِلَيْنِ بِأَنَّ عُطِفَ إِسْمَانِ عَلَى
اوجې کله عطف شي یعنې چې کله واقع شي عطف بناء په وجود دوه عاملو چې عطف کړې شي دوه اسم په
مَعْمُولَيْنِهِمَا بِعَاطِفٍ وَاحِدٍ قَالَ بَعْضُ شَارِحِي اللَّيَالِي الْأَطْلَهْ عِنْدِي أَنَّ الْعَطْفَ هَهُنَا
دوه معمولینو په یو عاطف سره ویلي دي بعضي شارحینو دلایات چې ظاهره مونږ په نزد داده چې وي عطف دلته
مَحْمُولٌ عَلَى مَعْنَاهُ اللَّغْوِي أَنِي إِتَالَهُ الْإِسْمَيْنِ تَكُونُ الْعَامِلَيْنِ بِأَنَّ يُجْعَلَا
محمول په لغوي معنی باندې یعنې مانا کول د دوه اسمونو ظرف د عاملینو ته چې وگرځوي عامل دواړه
مَعْمُولَيْنِهِمَا وَ أَكْثَرُ الشَّارِحِينَ عَلَى أَنَّ التَّغْيِي عَلَى مَعْمُولَيْنِ عَامِلَيْنِ وَ إِنَّمَا قَالَ
اسمونو خپل معمول او اکثر شارحین په دې مذهب دي چې معنی دواړه معمولینو عاملین دي او ویلي دي
عَلَى مَعْمُولَيْنِ عَامِلَيْنِ لَا عَلَى مَعْمُولَيْنِ عَامِلٍ وَاحِدٍ فَإِنَّهُ جَائِزٌ إِتْفَاقًا كَوْنُهُ ضَرْبَ زَيْدٍ عَمْرًا وَ عَمْرًا
مصنف علی معمولینو او علی معمولینو عامر، احدی نه ویل حکه د احزابی بالاعتبار لکه ضرب زید عمر او عمرو
خَالِدًا وَلَا عَلَى أَكْثَرٍ مِنْ اثْنَيْنِ فَإِنَّهُ لَا خِلَافَ فِي امْتِنَاعِهِ مُتَخَلِّفَيْنِ أَنِي غَيْرَ مُتَّحِدَيْنِ بِأَنَّ
خالد او نه زیات د دوه څکه نننه اختلاف په امتناع ددې کې دواړه مختلف وي یعنې غیر متحدوي په داسې

لَا يَكُونُ الثَّانِي عَيْنَ الْأَوَّلِ وَ ذَلِكَ لِذَفْعٍ وَ هُمْ مَنْ يُتَوَهَّمُ أَنَّ مِثْلَ ضَرْبٍ ضَرْبَ زَيْدٍ عَمَرًا وَ بَكْرًا وَ
 شَان چې نه وي دويه عين داوول اودا دپاره ددفعې : نه دهغه جاجې وه سړي چې ضرب ضرب زيد عمر او بکړ او
 خَالِدًا مِنْ هَذَا الْبَابِ مَعَ أَنَّهُ لَيْسَ مِنْهُ لِعَدَمِ تَعَدُّدِ الْعَامِلِ فِيهِ إِذَا الْعَامِلُ هُوَ الْأَوَّلُ
 خالدا ددې باب نه دي سره ددې چې نه دي ددې نه درجي عدم تعدد عامل په دې کې خکه عامل هغه اول دي
 وَ الثَّانِي تَأْكِيدٌ لَهُ وَ ذَلِكَ الْعَطْفُ كَمَا وَقَعَ فِي قَوْلِهِمْ مَا كُلُّ سَوْدَاءَ ثَمَرًا وَ بَيْضَاءَ
 اودويه تأكيد دي ددې دپاره اودا عطف لکه څنگه چې واقع شوي په قول د عربو کې چې ماکل سودا تمر او بيهضام
 شَحْمَةٌ وَ فِي قَوْلِ الشَّاعِرِ شِعْرُ أَكْثَرِ أُمَرَاءٍ تَحْسِبِينَ أَمْرًا وَ تَارَةً قَدْ بِاللَّيْلِ تَارَةً فَهَذَا وَإِنْ كَانَ بِحَسَبِ الظَّاهِرِ جَائِزًا
 شحه اوبه قول د شاعر کې شعر اکل امرئ تحسبين امرأ و تارَةً قَدْ بِاللَّيْلِ تَارَةً فَهَذَا وَإِنْ كَانَ بِحَسَبِ الظَّاهِرِ جَائِزًا
 لَكِنَّهُ لَمْ يَجْزُ عِنْدَ الْجُمْهُورِ بِحَسَبِ الْحَقِيقَةِ لِأَنَّ الْحَرْفَ الْوَاحِدَ لَمْ يَقَوْ أَنْ يَقُومَ مَقَامَ عَامِلَيْنِ
 دی لیکن نه دي جائز په نزد جمهور و په اعتبار د حقیقت سره خکه یو حرف نه قانیري په ځای دوه عاملینو
 مُخْتَلِفَيْنِ .

مختلفو

خلاصه دمتن : په دې عبارت کې صاحب کافیه یو ضابطه او قاعده بیانوي، چې حاصل یې
 دادې چې د جمهور و په نزد د یو حرف عطف په ذریعه دوه مختلف عاملین په دوو معمولینو
 باندې دوه اسمونو عطف کول ناجائز دي. مگر دا چې کله معمول مجرور معمول مرفوع او
 معمول منصوب باندې مقدم وي، نو په دې صورت کې عطف جائز دي، او د امام فراء رحمه
 الله په نزد باندې دا عطف مطلقاً جائز او د امام سیبویه رحمه الله په نزد باندې دا عطف مطلقاً
 ناجائز

اغراض دجامی : الا اذا وقع : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب
 ورکول دي

سوال : په عطف کې ضمیر مصدر العطف طرف ته راجع دي. نو حاصل د عبارت دا شو چې و
 اذ عطف العطف . نو معنی به یې دا وي چې کله عطف عطف شي نو دا معنی خو باطله اوبې
 فاندې شوه ؟

جواب : دلته عطف د اوقع العطف نه معنی دي. یعنی هر کله العطف راجع کړې شي نو اوس به
 یې معنی صریح شي . بیا به بل عبارت سره د ضمیر سره عطف حرام دی

سوال: چې کله اذا عطف على عاملين شرط او لم یجز جزاء وي نويه شرط او جزاء کې تضاد او تنقض دي ځکه چې د شرط معنی ده کله چې په دوه عاملینو مختلفینو باندې عطف وشي نو ددې نه حصول د عطف او ثبوت او جواز د عطف معلومېږي. او د لم یجز جزاء نه عدم جواز ثابتېږي نو دا نه دي مگر تنقض؟

جواب: په اوقع سره شارح ددې سوال جواب ورکړو. چې عطف د وقوع او د حصول او د جواز په معنی کې نه دي بلکه د باب افعال نه د اوقع معنی ته متضمن دي نو معنی به یې داسې وي چې کله واقع کړې شي او د عطف وقوع داد حدوث عطف په معنی کې دي نه د ثبوت او د حصول او جواز د عطف په معنی باندې. نو اعتراض دفع شو.

بناءً په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: عطف په عاملین باندې نه وي. بلکه په معمول باندې وي. نو علی د عطف صله جوړول ځکه صحیح دي؟

جواب: شارح ددې سوال درې ۳. جوابه ورکړي دي

جواب (۱): اول جواب دادې چې علی د عطف صله نه ده بلکه د بناء محذوف صله ده او د عاملین نه مخکې مضاف وجود محذوف دي. بیا دا مفعول له دي د اذا عطف و نو حاصل د عبارت به داسې وي چې واذا عطف على معمولین بناءً على وجود العاملین، دې علی ته بنائیه علی وایي

بان عطف اسبان: په دې عبارت کې شارح دهغه عطف د صورت بیان کوي چې دده اسمونو عطف وکړې شي. ددوه عاملینو په دوه معمولینو باندې په یو عطف سره

جواب (۲): وقال بعض شارح الباب: په دې عبارت سره شارح د دویم سوال جواب ورکوي

چې د لباب په شارحینو کې یو شارح دا جواب ورکړې دي چې زما په نزد باندې ظاهره داده چې دلته د عطف اصطلاحی معنی مراد نه ده بلکه لغوي معنی مراد ده، چې د عطف لغوي معنی ده امالة یعنی مائل کول او کلمه د علی نحو په معنی سره ده. نو معنی به یې دا شي چې کله مانله شي دوه اسمونه عاملینو طرف ته

بان یجعل: په دې عبارت کې شارح د دوو اسمونو عاملین طرف ته د مانل کولو صورت بیانوي

چې ددې صورت دادې چې دوه اسمونه د دوه عاملینو معمول جوړ شي؛

جواب (۳) : واکثر شارحین په دې عبارت سره شارح ددریم سوال جواب ورکوي چې د عاملین نه مخکې مضاف محذوف دي چې هغه معمولین دي . نو حاصل د عبارت به داسې شي چې واذ عطف علی معمولی عاملین . نو په دې صورت کې به هم اشکال ختم شي

وانما قال : په دې عبارت سره شارح دعلی عاملین دقید فائده بیانوي چې دعلی عاملین قید یې خکه ولړولو چې که چیرته عامل واحد وي . نو ددې دوه مختلف معمولینو باندې د دوو اسمونو عطف بالاتفاق جائز دي لکه ضرب زید عمرو او عمرو خالداً په دې کې په زید او عمر باندې د دوو اسمونو یعنې عمرو او خالد عطف شوې دي دا جائز دي همدارنگې د عاملین قید یې ولړولو نو په دې سره یې احتراز وکړو د دوو نه زیاتو عواملو نه . خکه چې هغه بالاتفاق اوبې اختلاف نه ممتنع دي

ای غیر متحدین : په دې عبارت سره شارح اشاره کوي چې د مختلفین نه اختلاف فی الوصف مراد نه دی . بلکې اختلاف فی الذات مراد دي خکه چې د اتحاد لفظ په ذواتو کې استعمالیږي بان لا یكون : په دې عبارت کې ذوات د نه متحد کیدو صورت بیانوي چې دویم داول عین او ذات نه وي

وذلك لدفع وهم : په دې عبارت کې شارح د مختلفین دقید فائده بیانوي چې ددې قید لړولو مقصد او مراد د یو وهم لرې کول دي

وهم : وهم دادې چې شاید ضرب ضرب زید عمرو و بکراً او خالداً . ددې باب نه وي خکه چې په دې کې ددوه عاملینو د دوو معمولینو باندې د دوو اسمونو عطف شوې دي . دیو عطف په ذریعه باندې خو دا ناجائز کیدل په کار وو حالانکه دا جائز دي نو مصنف رحمه الله د مختلفین قید ولړولو ددې وهم ازاله یې وکړه چې دا ددې باب نه . نه دي خکه چې په دې کې . بل متعدد نه دي بلکې عامل صرف اول دي او دوهم ددې تاکید دي . نو دوه عاملین په عمل کې مختلف نه دي

وذلك العطف : په دې عبارت سره شارح دیو حرف په واسطه ددوه مختلف عاملینو په دوه معمولینو باندې ددوه اسمونو د عطف کولو مثال بیانوي . د عربو وین ددې چې ماکل سوداء تمره و بیضاء شحمة . په دې کې ما مشابه دي د لیس سره . کل سوداء مضاف الیه چې یو خای

شي. نو اسم ما او ثمره خبر دي. په دې کې دوه (۲). مختلف عامل موندل کېږي (۱). ما (۲): د کل معمول سودا د مجرور دي او د ما معمول ثمره منصوب دي. ددې نه پس د بیضاء عطف شوې دي په سودا باندې چې ددې عامل کل دي او د شحمة عطف په ثمره باندې دي چې ددې عامل ما دي نو په دې کې د دوه عاملینو مختلفینو په دوو معمولینو مختلفین باندې د یو عاطف په ذریعې سره د دوو اسمونو عطف شوې دي او معمول مجرور مقدم دي. ځکه دا عطف جائز دي او په دویم مثال کې د شاعر د اشعر پیش کوي.

اکل امرئ تحسین امرأ و نار توفد باللیل ناراً

په دې کې همزه د استفهام ده. کل امرأ مضاف الیه سره د تحسین مفعول به مقدم دي او تحسین فعل سره د فاعل او امرأة دویم مفعول به دي. په دې کې دوه (۲). مختلف عامل موندل کېږي (۱). کل (۲). تحسین. د کل معمول امرأة دي چې هغه مجرور دي او د تحسین معمول امرأة دي چې منصوب دي بیا نار عطف دي په امرأ مجرور باندې چې ددې عامل کل دي او ناراً عطف دي په امرأة منصوب باندې چې ددې عامل تحسین دي لهدا په دې کې د دوو مختلفو عاملینو په دوو معمولینو باندې د یو عاطف په ذریعې سره په دوه اسمونو باندې عطف دي او معمول مجرور مقدم دي ځکه دا عطف جائز دي.

فهذا وان کان: ددې ځای نه تر واداعطف علی العالمین پورې چې په دې باندې کوم سوال وارد شوې دي چې په شرط او جزاء کې تناقض او اختلاف دي ددې یو جواب شارح په اوقع سره ورکړې وو دلته یې دویم جواب ورکوي چې واداعطف د شرط نه چې کوم جواز معلومېږي ددې نه مراد جواز په اعتبار د صورت سره دي او د لمړیچ نه مراد عدم جواز په اعتبار د حقیقت سره دي په نزد د جمهورو.

لان الحرف: په دې عبارت سره شارح د ذکر شوي عطف عدم جواز وجه د جمهورو په نزد بیانوي. حرف عطف د عامل قائم مقام وي او یو حرف د دوه مختلف عاملینو قائم مقام نه شي کیدی ددې وچې نه دا عطف ناجائز دي

دامام فراء رحمه الله دا اختلاف بیان :

خِلَافًا لِلْفَرَاءِ فَإِنَّهُ يُجَوِّزُ هَذَا الْعَطْفَ بِحَسَبِ الْحَقِيقَةِ كَمَا جَازَ بِحَسَبِ
خلاف ثبت دي فراء لره ځكه چې دا جائز كوي دا عطف په اعتبار د حقيقت سره لكه څنگه چې جائز دي په اعتبار
الصُّورَةِ وَلَا يُؤَوِّلُ الْأَمْثِلَةَ الْوَارِدَةَ عَلَيْهَا وَلَا يَقْتَصِرُ عَلَى صُورَةِ السَّمَاعِ
د صورت سره اونه كوي تاويل دهغه مثالونو چې واردوي په دې باندې اونه كوي اكنفاء په صورت د سماع
بَلْ يَغْنَمُهَا وَغَيْرَهَا وَعَدَمُ جَوَازِ ذَلِكَ الْعَطْفِ مَعَ جَلَالِ الْفَرَاءِ جَارٍ فِي جَمِيعِ
باندې بلكې عامه كوي سماع او غير سماع او عدم جواز ددې عطف سره د اختلاف د فراء جاري دي په ټولو
النُّوَادِ عِنْدَ الْجَمْهُورِ إِلَّا فِي كَحْوٍ فِي الدَّارِ زَيْدٌ وَالْحَجْرَةُ عَمْرُو أَيْخِي إِلَّا فِي
مثالونو كې په نزد د جمهورو مگر په في الدار زيد او الحجره عمرو مثال كې او ان في الدار زيد او الحجره عمرو ايخې په
صُورَةِ تَقْدِيمِ الْمَجْرُورِ وَتَأْخِيرِ الْمَرْفُوعِ أَوْ الْمَنْصُوبِ لِمَجْمُوعِهِ فِي كَلَامِهِمْ وَاقْتَصَرِ
صورت د تقديم د مجرور او تاخير د مرفوع او يا منصوب دوجې د مجبوت د كلام ددوي نه او اكنفاء يې وكړه په
الْجَوَازِ عَلَى صُورَةِ السَّمَاعِ لِأَنَّ مَا خَالَفَ الْقِيَاسَ يَقْتَصِرُ عَلَى مَوْرِدِ السَّمَاعِ.
جواز باندې په صورت د سماع كې ځكه هغه چې مخالف وي د قياس نو اكنفاء كوي په مورد د سماع باندې.

خلاصه دمتن : ددې ځاي نه د امام فراء اختلاف سره د جمهورو وضاحت كوي. امام فراء

وايي چې لكه څنگه چې دا عطف په اعتبار د صورت سره جائز دي نو همدارنگې په اعتبار د حقيقت سره هم جائز دي او كوم مثالونه چې د داسې عطف په صورت كې وارد دي په دې كې امام فراء كوم تاويل هم نه كوي او صرف په سماع والا صورتونو باندې اكنفاء هم نه كوي بلكې په سماع او غير سماع كې تعميم كوي او غير سماع والا صورتونه په سماع والا صورتونو باندې قياس كوي او هغه هم جائز كوي.

اغراض دجامي : عدم جواز : په دې عبارت سره شارح دا بيانوي چې د جمهورو په نزد د

ذكر شوي عطف عدم جواز او د فراء سره د جمهورو اختلاف په ټولو موادو كې جاري كيږي مگر په يو صورت كې اختلاف نشته هغه دادې چې معمول مجرور معمول منصوب او مرفوع نه مقدم وي. په دې صورت كې د امام فراء سره اختلاف نشته. معمول مجرور د مرفوع نه د مقدم كيدو مثال لكه في الدار زيد والحجره عمرو. او معمول د منصوب نه د مقدم كيدو مثال لكه

ان في الدار زيد والحجره عمرو

لجمله في كلامهم : په دې عبارت كې شارح ددې صورت د جواز بيان كوي چې دا صورت ځكه

جائز دي چې دا صورت په کلام د عربو کې موجود دي . لیکن دا د جواز صورت په سماع باندې معمول دي . ځکه چې دا خلاف قیاس مسموع دي او کوم څیز چې خلاف قیاس مسموع وي هغه په مورد د سماع پورې خاص وي .

د امام سیبویه رحمه الله د اختلاف بیان :

خَلَقًا لِّسِينَوَيْهِ قَالَهُ لَا يُحَوِّزُ هَذَا الْعَطْفَ بِحَسَبِ الْحَقِيقَةِ فِي هَذِهِ الصُّوَرَةِ أَيْضًا
خلاف د سيبويه لره ځکه دا جائز کوي د اعطف په اعتبار د حقيقت سره په دې صورت کې همدارنگې
بَلْ يَحْمِلُهَا عَلَى حَذْفِ الْمُضَافِ وَ إِنْقَاءِ الْمُضَافِ إِلَيْهِ عَلَى إِغْرَابِهِ نَحْوُ تُرِيدُونَ
دکې حمل کوي بې په حذف د مضاف او په باقي والي د مضاف اليه کې په اعراب ددې باندې لکه ترديدون
عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ بِحَزْزٍ الْآخِرَةُ كَمَا جَاءَ فِي بَعْضِ الْقِرَاءَةِ أَيْ عَرَضَ
عرض الحيوۃ الدنيا والله يريد الآخرة . په جردو الآخرة سره دي لکه راغلي دي په بعضې قرأتونو کې يعنې عرض
الآخرة .

الآخرة

خلاصه دمتن : ددې عبارت نه عرض او مقصد د امام سيبويه رحمه الله د جمهورو سره اختلاف بيانول دي . امام سيبويه رحمه الله په دې صورت کې هم په اعتبار د حقيقت سره عطف نه جائز کوي . بلکې هغه په دې کې تويل کوي او وايي چې په دې صورت کې مضاف حذف کول او مضاف اليه ددې اعراب په اول باندې باقي ساتلې شوې دي . لکه په ان في الدار زيداً والحجرة عمرواً کې د والحجرة نه مخکې في محذوف دي . چې دا د مضاف اليه په حکم کې دي لکه څنگه چې مضاف خپل ما بعد ته جر وړ کوي همدارنگې في هم خپل ما بعد ته جر وړ کوي . لهذا دلته عطف د جملې په جملې باندې راځي او دا جائز نه دي همدارنگې په بيضاء شعبة کې د بيضاء نه مخکې لفظ د کل مضاف محذوف دي په اصل کې دا داسې وو چې ماکل سودا شرة وکل بيضاء شعبة همدارنگې د نار نه مخکې کل مضاف محذوف دي په اصل کې اکل امرء تحسبين امرء وکل نار توقد بالليل ناراً وو

اغراض دجامي : نحو ترديدون : په دې عبارت کې شرح مضاف حذف کول او مضاف اليه ددې په اول اعراب باندې د باقي ساتلو مثال بيانوي چې مثالي يې دا قول د الله تعالی فرم دي چې ترديدون عرض الحيوۃ الدنيا والله يريد الآخرة . دا په اصل کې داسې وو چې والله يريد عرف

الآخرۃ . مضاف بی حذف کرو او مضاف الیه بی ددی پہ اول اعراب باندی باقی وساتلو . لیکن مضاف الیه بی پہ اول اعراب باندی باقی ساتل دا د بعضی قاریانو د قرائت د وجہ نہ دی . چہ بہ کہی الآخرۃ مجرور دی ورنہ اکثر قریان دا منصوب وایی

دریم قسم : د تاکید تعریف :

التَّائِيدُ تَائِعٌ يَقْضُو أَمْرَ الْمُتَّبِعِ أَنَّى حَالِهِ وَ هَالِهِ عِنْدَ السَّامِعِ يَعْنِي يَجْعَلُ حَالَهُ تَاكِيدَ هَعَهُ تَائِعِ دِي جِي مَضْبُوطِي امرد متبوع یعنی حال اوشان د متبوع بہ نژد سامع یعنی کد حول حل د

تَائِعًا مُقَرَّرًا عِنْدَهُ فِي النِّسْبَةِ أَنَّى فِي كَوْنِهِ مَنَسُوبًا أَوْ مَنَسُوبًا إِلَيْهِ فَيُتَبَرِّئُ مَتَّبِعُ ثَابِتٍ أَوْ مَضْبُوطٍ بِه نژد سامع بہ نسبت کہی یعنی بہ کید و ددی کہی منسوب او یا منسوب الیه نو تبتیری عِنْدَهُ وَ يَتَحَقَّقُ أَنَّ التَّنْسُوبَ أَوْ التَّنْسُوبَ إِلَيْهِ فِي هَذِهِ النِّسْبَةِ هُوَ التَّنْبُؤُ لَا غَيْرُ د سامع بہ نژد او متحقق کیری دا خبرہ جہی منسوب او منسوب الیه بہ دہی نسبت کہی هعہ متبوع دہ بہ غیرد

و ذَلِكَ إِمَّا لِدَفْعِ صَوْرِ الْغَلَطِ عَنِ السَّامِعِ أَوْ لِدَفْعِ كَلِمَةٍ بِالتَّكْثِيرِ الْغَلَطِ وَ ذَلِكَ الدَّفْعُ يَكُونُ مَتَّبِعُ نَهْ أَوْ دَائِدِ بَارِ د دفع د غلط د سامع نہ او یا د دفع د گمان د غلط د سامع بہ متکلم باندی او دغه دفع

بِتَكْرِيرِ اللَّفْظِ تَحْوِ صَرَبَ زَيْدٌ أَوْ صَرَبَ صَرَبَ زَيْدٌ أَوْ لِدَفْعِ كَلِمِ السَّامِعِ بِه تَجُوزًا إِمَّا فِي وَي بہ تکریر د لفظ سرہ لکہ ضرب زید زید او یا ضرب ضرب زید او یا د بارہ د دفعی د گمان د سامع بہ متکلم مجازا یا بہ

التَّنْسُوبِ تَحْوِ قَوْلِكَ زَيْدٌ قَتَلَ قَتِيلًا دَفْعًا لِقَوْلِهِ السَّامِعِ أَنَّ يُرِيدُ بِالْقَتْلِ الْقَرْبَ الشَّدِيدِ مَنَسُوبِ کہی لکہ دا قول سنا زید قتل قتل د بارہ د دفعی د توہم د سامع جہی ارادہ کوی بہ قتل سرہ سخت و هل

فَيَجِبُ جِيئِينَ أَيْضًا تَكْرِيرُ اللَّفْظِ حَقٌّ لَا يَبْقَى شَكٌّ فِي إِزَادَةِ التَّعْنِي الْحَقِيقِي أَوْ فِي نَوَاجِبِ دِي بہ دہی وخت کہی ہمدارنگی تکریر د لفظ تردی جہی باقی نہ شی شک بہ را و رد معنی حقیقی او یا بہ

التَّنْسُوبِ إِلَيْهِ قَائِلُهُ زَيْدًا نُسِبَ الْفِعْلُ إِلَى شَيْءٍ وَ الْمُرَادُ نِسْبَتُهُ إِلَى بَعْضِ مُتَعَلِّقَاتِهِ مَنَسُوبِ الیہ کہی خکہ جہی دیروخت نسبت دیو فعل کیری یو خبر تہ او مراد بی نسبت د خیزوی بعضی متعلقاتو د

كَمَا فِي قَطْعِ الْأَمْرِ اللَّصِّ أَنَّى قَطَعَ غَلَامُهُ فَيَجِبُ جِيئِينَ تَكْرِيرُ التَّنْسُوبِ فَعَلَ تہ نکہ بہ قطع الامیر اللص مثال کہی یعنی کت کرو غلام دہہ نواجب دی بہ دہی وخت کہی تکریر د منسوب

إِلَيْهِ لَفْظًا تَحْوِ صَرَبَ زَيْدٌ أَوْ صَرَبَ هَذَا مِنْ يَتَقَوْمُ مَقَامَهُ أَوْ تَكْرِيرُ مَعْنَى تَحْوِ صَرَبَ زَيْدٌ لِنَفْسِهِ أَوْ عَيْنُهُ أَوْ فِي الیہ لفظا لکہ ضرب زید زید یعنی ضرب ہؤلاء من يقوم مقامہ او یا تکریر معنا لکہ ضرب زید نفسہ او عینہ او یا بہ

السُّؤَالُ أَيِ التَّائِيدِ مَا يَقْضُو أَمْرَ الْمُتَّبِعِ فِي النِّسْبَةِ بِالتَّفْصِيلِ الَّذِي ذَكَرْنَاهُ سَمُولِ کہی یعنی تاکید هعہ دہی جہی مَضْبُوطِي امرد متبوع بہ نسبت کہی بہ هعہ تفصیل سرہ جہی موزد ذکر کرو

أَوْ فِي سُؤْلِ الْمَتَّبِعِ أَفْرَادَهُ دَفْعًا يَفْضِي السَّامِعَ تَجَوُّزًا لَا فِي نَفْسِ الْمُنْسُوبِ إِلَيْهِ بَلْ فِي أَوْبَاهِ شَمُولِ مَتَّبِعٍ كَيْ حَسَبَ نَوْنِهِ دِيَارِ دَدَفَعِي دَكَمَانِ دَسَامِعَ مَجَازًا نَهْ نَفْسَ دَمَنْسُوبِ إِلَيْهِ كَيْ بَلْ يَهْ سُؤْلُهُ لِأَفْرَادِهِ فَإِنَّهُ كَثِيرٌ مَا يَنْسِبُ الْفَعْلَ إِلَى جَمِيعِ أَفْرَادِ الْمُنْسُوبِ إِلَيْهِ مَعَ أَنَّهُ يُرِيدُ شَمْلَ دَدِي كَيْ خِيَلُوا أَفْرَادُونَهُ حَكَمَ جِي أَكْثَرِ نَسَبِ دَفْعَلِ كِيرِي تُولُوا أَفْرَادُ دَمَنْسُوبِ إِلَيْهِ تَهْ سَرَهْ دَدِي جِي ارَادَهْ

النَّسَبَةُ إِلَى بَعْضِهَا فَيُنْفَعُ هَذَا الْوَهْمُ بِذِكْرِ كُلِّ وَاجْتِمَاعٍ وَآخَوَاتِهِ وَكُلَاهُمَا وَ

کوی متکلم نسبت بعضو افرادونودفع کیري داوهم په ذکر کولو دکل اوداجمع اوداخواتو ددي اودکلاهماود

كُلِّيَّتُهُمْ وَأَرْبَعَتُهُمْ وَتَحْوَاهَا فَهَذَا هُوَ الْقَرْصُ مِنْ جَمِيعِ الْفَاقِظِ التَّائِيْدِي.

ثلاثتهم اوداربعتهم اوبه منل ددي نوداهغه غرض دي دتولو الفاظودناکيدنه

خلاصه دمتن : صاحب کافیه د دریم تابع تعریف کوي تاکید هغه تابع دي چې هغه د خپل

متبوع حال په نسبت کې یا په شمول کې ددې دمنسوب یا دمنسوب الیه کیدو کې دسامع په نزد ثابت کړي. یعنې دسامع په نزد دا ثابته کړي چې په دې کې منسوب یا منسوب الیه هم متبوع دي. بل څیز نه دي او په شمول کې د متبوع حال دمضبوطولو مطلب دادې چې متبوع خپل ټول افراد په دې حکم کې شامل کړي چې کوم حکم دمتبوع دپاره ثابت دي.

اغراض دجامي : ای حاله : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال : د امر لغوي معنی حکم کول او اصطلاحی معنی یې هي صيغة يطلب بها الفعل من الفاعل المخاطب ، چې دایوه صیغه دي چې طلب کوي په دې سره فعل دفاعل دمخاطب نه ، ده او دا دواړه معناگانې دلته صحیح نه دي ؟

جواب : دلته د امر عرفي معنی مراد ده، چې هغه حال اوشان ده لکه چې وویلې شي چې ما امرک ای ما حالک .

عند السامع : په دې عبارت کې شارح دمتن وضاحت کوي ، دایې ددې وجې نه وویل چې متکلم دتقریر اودتفسیر محتاج نه دي بلکه دتقریر اودتفسیر محتاج هغه سامع دي .

یعني یجعل : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : یقرر دتقریر نه دي دتقریر معنی ده ما یستور فی القلب ویظهر باللسان ، یعنې په زړه سره تصور وکړې شي اوبه ژبې سره ظاهر کړې شي ، دا معنی په تاکید کې نه شي متصور کیدې

همدارنگې نېع په يقرر سره موصوف کول هم صحيح نه دي ځکه چې تابع دلفظ صفت دي او تقر - دمتکلمه صفت دي .

جواب : دلته تقرير دتثبيت په معنی کې دي يعنې تاکيد هغه دي چې دمتبوع حال ثابت او مقرر کړي

ای ني کونه منسوب : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : د تاکيد تعريف په هغه دويم زېد باندې صادق نه راځي کوم چې په جامني زېد زېد کې واقع دي ځکه چې نسبت په جامني کې دي نه چې په زېد کې دي ځکه چې زېد خو منسوب اليه دي حالانکه دويم زېد ت کيد دي .

جواب : دلته دنسبت نه مراد دمتبوع منسوب يا منسوب اليه کېدل دي اوپه ذکر شوې مثال کې اگرچې منسوب نه دي ليکن منسوب اليه دي

وذلك : په دې عبارت سره شارح دتاکيد فائده بيانوي چې تاکيد دسامع نه دغفلت دلرې کولو دپاره راوړلې شي يادسامع په متکلم کې دغلطي گمان ددفع کولو دپاره راوړې شي .

وذلك الدفع يکون يتکرير اللفظ : په دې عبارت سره شارح ددې ددفع کولو طريقه بيانوي چې يابه منسوب اليه مکرر راوړې شي لکه ضرب زېد زېد يا به منسوب مکرر راوړې شي لکه ضرب ضرب زېد ددې تکرار دوجې نه دسامع نه ضرر دغفلت هم لرې کولې شي اور دسامع دمتکلم په باره کې گمان کول چې هغه په نسبت کې غلطي کوي دابه هم دفعه شي .

اولدفع ظن السامع به تجوزاً : په دې عبارت سره شارح دې خبرې طرف ته اشاره کوي چې يا به تاکيد دسامع په متکلم کې دمجاز دنسبت دگمان ددفع کولو دپاره راوړې شي چې چيرته متکلم حقيقي معنی پريږدي او دمعنی مجازي اراده نه لري اودمجاز گمان يا په منسوب کې وي اويآ په منسوب اليه کې ، دمنسوب مثال لکه زېد قتل قتل ، په دې کې قتل منسوب دي داېې مکرر راوړو دسامع گمان يې دفع کړو چې شايد متکلم دقتل نه مراد ضرب هډېد يعنې سخت وهل مراد اخستي وي نو قتل يې مکرر راوړو اودا وهم يې دفع کړو چې دقتل نه مراد همدا قتل دي نه ضرب هډېد اوسخت وهل ، لهدا په دې صورت کې دمنسوب تکرار واجب دي

دې دپاره چې دحقيقي معنی په مراد کېدوڅه شک نشي . يادمجاز گمان په منسوب
 ليه کې وي ځکه چې بعضې وخت يو څيز طرف ته د فعل نسبت وکړي شي ليکن ددې نه بعينه
 هغه څيز مازد نه وي بلکه مراد ددې څيز نه دڅيز بعضې متعلقاتو طرف ته د فعل نسبت کيږي
 لکه قطع الامير اللص ، په دې کې د قطع ديد نسبت امير طرف ته شوي دي حالانکه دامير نه دده
 غلام مراد دي ځکه چې امير حکم کوي په دې صورت کې د منسوب ليه تکرار واجب دي ددې
 چې په منسوب ليه کې دمجاز وهم باقي پاتې نه شي برابر خبره ده که داتکرار لفظ وي
 دتکرار لفظي مثال لکه ضرب زيد زيد . اود تکرار معنوي مثال لکه ضرب زيد
 نه ياعينه .

او في الشمول : په دې عبارت کې شارح دايانوي چې دلته في الشمول عطف دي په في النسبة
 کې . يعنې ت کيد هغه تابع دي چې دمتبوع حال مضبوط کړي په نسبت کې اويا په شمول
 کې . شمول دمتبوع دحال مضبوطولو مطلب دادې چې دمتبوع خپل ټول افراد په دې حکم
 کې شامل دي کوم حکم چې دمتبوع دپاره ثابت دي

دفعاً : په دې عبارت کې شارح دتاکيد فائدي بيانوي ، چې دتاکيد دسامع دمتکلم دنسبت د
 مجاز دگمان ددفع کولو دپاره کيږي ليکن دمجاز گمان يواځې په منسوب ليه کې نه وي بلکه
 دمتبوع دفرادو ته دشامليدو دپاره وي سامع ته داگمان کيږي چې دمتکلم مراد ټول افراد نه
 وي بلکه بعضې افراد وي ځکه چې ډير وخت د فعل نسبت دمنسوب ليه ټولو افرادو طرف ته
 کيږي ليکن دمتکلم مراد ددې بعضې افرادو طرف ته نسبت وي پس دا وهم چې لفظ دکل اجمع
 وغيره دذکر کولو سره به دفع شي اومعلومه به شي چې ټول افراد مراد دي بعضې افراد نه دي
 مراد

فهذا هو الغرض : په دې عبارت سره شارح دايانوي چې دتاکيد دټولو الفاظونه همدا مقصد او
 غرض دي يعنې دمتبوع مضبوطول يا په نسبت کې اويا په شمول کې

دتعريف دقيودو فوائد :

وَ إِذَا عَرَفْتَ هَذَا فَتَقُولُ أَخْرَجَ الْمُصَنِّفُ الصِّفَةَ وَ التَّعْطِفَ وَ التَّيْدُلَ عَنْ حَقِّ التَّأْكِيدِ يَقُولُ
 کله چې تاييد ددل دلمونروايوچې خارج کرو مصنف صفت او عطف او بدل دتعريف دتاکيد په دې قول
 يَقَرِّرُ أَمْرَ التَّيْدُلِ أَمَّا التَّيْدُلُ وَ التَّعْطِفُ فَكَاهِرٌ خَوْضُجُهُنَا بِهِ وَ أَمَّا
 په دې معنوي امر دمتبوع هرچې بدل او يعطف دي سواهردي خروج ددې دواړو په دې سره اوهرچې

الْبَيْضَةُ فَلِأَنَّ وَضْعَهَا لِلدَّلَالَةِ عَلَى مَعْنَى فِي مَتَّبِعِهَا وَ إِفَادَتُهَا تَوْضِيحٌ مَتَّبِعُهَا فِي صِفَتِ دِي نُوخَكِه وَضَع دَدِي دِيَارِه دَدَلَاتِ دِه پِه مَعْنَى پِه مَتَّبِعِ دَدِي كې اَوْفانده وركوي دوضاحت دمتبوع په

بَعْضِ الْمَوَاضِعِ لَيْسَتْ بِالْوَضْعِ وَ أَمَّا عَطْفُ الْبَيَانِ وَ هُوَ لِتَوْضِيحِ مَتَّبِعِهِ فَهُوَ

بَعْضِي مَوَاضِعُ كې نه دي په اعتبار دوضع سره اوهرچې عطف بيان دي نو دپاره دوضاحت دمتبوع دي نو دا

يُقَرَّرُ أَمْرٌ مَتَّبِعُهُ وَ يُحَقِّقُهُ لِيَكُنْ لَا فِي النُّسْبَةِ وَ الشُّمُولِ هَذَا حَاصِلٌ مَا ذَكَرَهُ

مضبوطوي امر دمتبوع ددي اومحقق کوي لکن نه په نسبت اوشمول سره دا حاصل دهغه څه دي چې ذکر کړي

الْمُصَنَّفُ فِي شَرْحِهِ.

مصنف په خپله شرحه کې

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره دتعريف دقيودو فوائد بيانوي چې دقيودو فوائد لاندې

په شرحه کې ذکر دي

اغراض دجامي : واذا عرف هذا : دا دشرحې عبارت دي په دې عبارت کې شارح دجامي

د تاکید په تعريف کې دقيودو فوائد بيانوي د تاکید په تعريف کې يقرر امر المتبوع دا اول فصل دي. ددې نه صفت بدل او معطوف بحرف خارج شو. بدل او معطوف بحرف ترې خارج کيدل ظاهر دي. ځکه دا دواړه د متبوع تقرير نه کوي، بلکې بدل په خپله مقصود وي، ددې متبوع مقصود نه وي، او معطوف بحرف سره د خپل متبوع نه مقصود وي او صفت ترې ځکه خارج شو چې ددې وضع په دې معنی باندې د دلالت کولو دپاره وي. کومه چې ددې په متبوع کې موندل کيږي نه دا امر متبوع د تقرير دپاره

وافادتها: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال : د تاکید په تعريف کې يقرر امر المتبوع دي او د تقرير متبوع مطلب دمتبوع وضاحت وي او صفت موضحه هم د متبوع د توضيح فائده وركوي لکه زيد الطريف نو د يقرر امر المتبوع نه صفت څنگه خارج شو؟

جواب : په بعضې ځايونو کې صفت دخپل متبوع دوضاحت فائده وركول په اعتبار دوضعي نه وي. بلکې دعارضي استعمال د وجې نه وي، او په تاکید کې تقرير او توضيح دمتبوع باعتبار دوضعي سره وي نو لهذا صفت ترې خارج شو

في النسبة او في الشمول : دا دويم فصل دي په دې سره عطف بيان خارج شو، ځکه چې دا د خپل

منبوع وضاحت ، تقریر او تحقیق خو کړی . لیکن د نسبت او . شمول په اعتبار سره نه وي .
بلکې په اعتبار د ذات سره وي

د تاکید اقسام :

وَهُوَ أَيْ التَّأَكُّدُ لَفْظِي أَيْ مَتَشَبُّهُ إِلَى اللَّفْظِ لِمَحْضُولِهِ مِنْ تَكْرِيرِ اللَّفْظِ وَ مَعْنَوِي
 ودايعنی تاکيد لفظي دي يعنې منسوب وي لفظ ته دوچې د حصول ددې نه د تکرير د لفظ نه او معنوی دي
 أَيْ مَتَشَبُّهُ إِلَى الْمَعْنَى لِمَحْضُولِهِ مِنْ مَلَاحِظَةِ الْمَعْنَى فَالْأَلْفِظِي تَكْرِيرُ اللَّفْظِ الْأَوَّلِ أَيْ مَتَكْرَرُ
 يعنې منسوب وي معنی ته دوچې د حصول دلحاظ د معنی نه نو لفظي تکرير د اول لفظ دي يعنې مکرر کول
 اللَّفْظِ الْأَوَّلِ وَمُعَادَاةً حَقِيقَةً كَمَا جَاءَ فِي زَيْدٌ زَيْدٌ أَوْ حُكْمًا كَمَا هُوَ مَرْبُوتٌ أَلَتْ وَهَرَبْتُ أَنَا فَإِنَّ ذَلِكَ فِي حُكْمِ
 د اول لفظ او ددې را واپس کول دي حقیقتاً لکه جاء في زيد زيدا ويا حکماً لکه هربت انت وهربت انا خکه دابه حکم
 تَكْرِيرِ اللَّفْظِ وَإِنْ كَانَ مُخَالِفًا لِأَوَّلٍ لَفْظًا إِذِ الصَّوْرَةُ دَائِعَةٌ إِلَى الْمُخَالَفَةِ لِأَنَّهُ لَا يَجُوزُ تَكْرِيرُهُ
 د تکرير د لفظ کې دي اگرکه مخالف وي د اول لفظاً خکه ضرورت داعي دي مخالفت ته خکه نه دي جائز تکرير
 مُتَّصِلًا وَيَجُوزُ أَيْ التَّكْرِيرُ مُطْلَقًا لَا التَّكْرِيرُ الَّذِي هُوَ التَّأَكُّدُ الْإِصْطِلَاحِي فِي الْأَلْفَاظِ كُلِّهَا
 ددې متصل اوجاري کيږي يعنې تکرير مطلق نه هغه تکرير چې هغه تاکيد اصطلاحی وي په ټولو الفاظو کې که
 أَسْمَاءٌ وَ أَفْعَالًا أَوْ حُرُوفًا أَوْ جُمَلًا أَوْ مُرَكَّبَاتٍ تَعْنِينِيَّةً أَوْ عَزِيدَةً ذَلِكَ وَلَا يَبْعُدُ إِدْخَالُ
 اسماء وي او که افعال او که حروف او يا جمله او يا مرکبات تعنيدی او يا غير ددې نه او بعيده دي راجع کول د
 التَّكْرِيرِ إِلَى التَّأَكُّدِ اللَّفْظِيِّ الْإِصْطِلَاحِيِّ وَتَحْصِينِ الْأَلْفَاظِ بِالْأَسْمَاءِ وَيَكُونُ الْمَقْصُودُ مِنْ هَذَا التَّعْنِينِ عَزِيدَةً
 ضمير تاکيد لفظي اصطلاحی ته او خاص کول د الفاظو په اسماء سره او وي به مقصود ددې تعميم نه عدم
 إِخْتِصَاصِهِ بِالْأَلْفَاظِ مَحْضُورَةً كَالْتَّأَكُّدِ الْمَعْنَوِيِّ .

اختصاص ددې دي په الفاظ محصوره لکه تاکيد معنوي

خلاصه دمتن : ددې ځای نه صاحب دکافيه د تاکيد تقسيم کوي چې تاکيد په دوه ۲ .

قسمه دي : (۱) تاکيد لفظي ، (۲) تاکيد معنوي ، (۱) تاکيد لفظي هغه دي چې په هغې کې
 اول لفظ مکرر راوړې شي لکه جاء في زيد زيد ، (۲) تاکيد معنوي هغه دي چې په مخصوص
 الفاظو سره وي لکه عين کلاکتا وغيره ، اول به د تاکيد لفظي بيان کيږي او ورپسې به د تاکيد
 معنوي بيان کيږي .

اغراض دجامي : ای التأكيد : په دې عبارت سره د هُو ضمير مرجع بيانوي چې د هُو ضمير

مرجع تاکيد دي

ای منسوب: په دې عبارت کې شارح اشاره کوي چې دلفظ په آخر کې يام د نسبت دپاره ده
لحصول: په دې عبارت کې شارح د لفظي وجه دتسميې بيانوي چې لفظي ته لفظي خکه وايي
 چې دا حاصليري دتکرار د لفظ نه

ای منسوب: په دې عبارت کې شارح اشاره کوي چې دلفظ په آخر کې يام د نسبت دپاره ده
لحصوله: په دې عبارت کې شارح د معنوي وجه دتسميې بيانوي چې معنوي ته معنوي خکه
 وايي. چې دا د معنی په لحاظ سره حاصليري

ای مکرر: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: اللفظي مبتدا او تکرير يې خبر دي او خبر په مبتداء باندې حمل کيږي دلته حمل
 صحيح نه دي ځکه چې اللفظي منسوب دي او اسم منسوب د مشتق په حکم کې وي نولکه
 څنگه چې مشتق په ذات مع الوصف باندې دلالت کوي همدارنگې دا هم په ذات مع الوصف
 باندې دلالت کوي، نوهر کله چې تکرير مصدر وصف محض دي سر دوصف محض حمل په
 ذات مع الوصف باندې صحيح نه دي؟

جواب: دلته تکرير مصدر مبني للمفعول دي او د مکرر په معنی باندې دي، نو دا حمل د
 مشتق په مشتق د قبيلې نه دي لهدا دا جائز دي.

معاده: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: په تاکيد لفظي باندې د تکرار اطلاق صحيح نه دي ځکه چې د تکرار معنی ده يو ځيز
 دوباره ذکر کول بلا فائده او په تاکيد کې خو فائده جليله وي، لکه څنگه چې شارح تفصيلاً
 ذکر کړې دي؟

جواب: دلته د تکرير نه مراد اعاده ده او اعاده عام ده برابره خبره ده که فائده يې وي او که
 فائده يې نه وي.

حقيقتة او حکماً: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: د تاکيد تعريف جامع نه دي دا په ضريت انت کې په انت باندې او په ضريت اننا کې په
 اننا باندې صادق نه راځي. ځکه چې په دې کې داول لفظ تکرار نشته. حالانکه دا هم تاکيد
 لفظي دي؟

جواب: د اول لفظ په تکرار کې تعمیم دي برابر د خبره ده که دا تعمیم حقیقتاً وي او که حکماً وي. د حقیقتاً مثال لکه جامن زید زید. او د حکماً مثال لکه ضربت انت او په ضربت انا کې انت او انا د تاء ضمیر متصل په حکم کې دي. ځکه چې ضمیر منفصل د ضمیر متصل په حکم کې دي

سوال: دلته حقیقتاً تکرار ولې نه شي کیدې؟

جواب: ځکه چې دلته مجبوري ده هغه مجبوري داده چې د ضمیر متصل تکرار د ضمیر متصل په صورت کې نه شي کیدې

ای للتکریر: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: په یجری کې د ضمیر مرجع تاکید اصطلاحي دی کله چې ددې مرجع تاکید اصطلاحي وي نو ددې مطلب دا شو چې تاکید اصطلاحي په ټولو الفاظو کې جاري کیږي. برابره خبره ده که دا اسم وي او که فعل وي او که حرف وي او که جمله وي او که مرکب تقيیدي وي او یا غیر تقيیدي وي. ځکه چې فی الالفاظ کله ټولو ته شامل دي حالانکه تاکید اصطلاحي خاص دي د اسمو سره؟

جواب: شارح ددې دوه (۲) جوابه ورکړي دي

جواب (۱): اول جواب دادې چې د ضمیر مرجع تاکید اصطلاحي نه دي بلکې د ضمیر مرجع مطلقاً تکریر ده

جواب (۲): د ضمیر مرجع تاکید لفظي اصطلاحي ده لیکن د فی الالفاظ کله نه مراد یواځې اسماء دي.

ویکون: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: کله چې د الفاظو نه مراد فقط اسماء دي، نو باید کله سره د تعمیم څه فائده ده؟

جواب: ددې تعمیم نه مقصود دادې چې تاکید لفظي یو څو الفاظو سره مخصوص نه دي لکه څنګه چې تاکید معنوي د یو څو الفاظو سره محصور او محدود دي. بلکې دا تاکید په ټولو اسماءو کې جاري کیږي

تاکید معنوی :

وَالْتَّائِيدُ التَّغْوِي مُخْتَصَّ بِالْفَاعِلِ مَحْصُورَةٌ أَيْ مَعْدُودَةٌ مَحْدُودَةٌ وَهِيَ تَنْفُسُهُ وَعَيْنُهُ وَكَلَامُهُ وَاجْتِمَاعُهُ وَاجْتِمَاعُهُ

اوپ کید معنوی دا خاص بہ الفاظ محصورہ پورے معنی معبود او محدود او دانفسہ، عینہ، کلاما، کلام، اجتماع، اجتماع.

وَأَبْتَعُ وَابْتَعُ بِالْفَاعِلِ الْمُتَعَمِّدِ وَ قِيلَ بِالْفَاعِلِ الْمُتَعَمِّدِ قِيلَ لَا مَعْنَى لَهُ

ابتع، ابصع بہ صاد مہملہ سرہ اوچاویلی دی جی پہ فاعل معجمہ سرہ دی اوچاویلی جی ہشتہ دی معنی ددی

الْكِبَرَاتِ الثَّلَاثِ فِي حَالِ الْإِفْرَادِ وَمِثْلَ حَسَنِ بَسَنَ وَ قِيلَ إلتع مشتق من حَوْلٍ كَيْفِيٍّ أَيْ تَأَمَّرَ

دی کلمہ پارہ بہ حال دا افراد لکہ حسن بسن اوچاویلی جی اکتع مشتق دی دخول کتیغ نہ یعنی دکامل نہ او

أَبْصَعَ بِالْمُتَعَمِّدِ مِنْ بَصَعَ الْعَرَقِ أَيْ سَالَ وَ بِالْمُتَعَمِّدِ مِنْ بَصَعَ أَيْ رَوَى

ابصع بہ صاد مہملہ سرہ دبصع العرق نہ دی یعنی سال او ابصع بہ ضاد معجمہ سرہ دبصع نہ دی یعنی سراپ نہ

وَأَبْتَعُ مِنَ الْبَيْعِ وَ هُوَ طَوْلُ الْمُتَعَمِّدِ مَعَ شِدَّةٍ مَفْرُوزَةٍ وَ يُمَكِّنُ اسْتِغْنَاءَ طَائِفَةٍ خَفِيَّةٍ بَيْنَ

اوابتع دبصع نہ دی اودا اوپر دخت والاہ وایی سرہ دشدت مغرزنہ او ممکن دی استنباط دمناسبت خفیہ بہ مینہ

هَذِهِ التَّعَانِي وَ مَعْنَاهَا التَّائِيدُ بِالْمُتَأَمِّلِ الصَّادِقِ.

ددی معانیو کوی اوپہ معنی تاکید دی کپ بہ تامل صادق سرہ

خلاصہ دہتن : پہ دی عبارت کپ صاحب دکافیہ دتاکید معنوی دالفاظو ، معانیو او ددی

داستعمال تفصیل ذکر کوی ، جی ددی وضاحت پہ شرح کپ راوان دی

اغراض دجامی : التکید : پہ دی عبارت کپ شارح بیان دترکیب کوی ، جی المعنوی صفت

دی د موصوف محذوف جی التکید دی

مختص : پہ دی عبارت کپ شارح بیان دترکیب کوی ، نو پہ دی سرہ یی اشارہ وکرہ جی بالفاظ

المحصورة دا د مختص متعلق شو او دمبتدا خبر دی

ای معدودہ : پہ دی عبارت کپ شارح بیان دمعنی کوی ، د محصورہ معنی یی بیان کرہ ، جی د

محصورہ معنی ددووشمیر ، یوشو ، دی

وہی پہ دی عبارت سرہ شارح دتاکید معنوی دالفاظو بیان کوی ، جی ہغہ نفس، عین، کلام، کلام

کل، اجتماع، اکتع، ابتع، ابصع دی ، بعضی وایی جی ابصع پہ ضاد سرہ دی

بعضی وایی جی ددی کلماتو پہ حالت انفراد کپ خہ معنی ہشتہ ، لکہ لفظ حسن بسن کر

حسن ، بس مہمل دی ددی خہ معنی ہشتہ ، بعضی وایی جی پہ حالت دمر دکی بی معنی

مشته چي تفصيل يي دادې چې

اكتع: دامشوق دى، د حول كتييع نه يه معنى ديوره كال

ایصغ: دایه صاد مهمله سره دا مشتق دی. د بضع العرق ندیه معنی د خولې بهیدو سره. او که

ابضع په همد معجمه سره شی نو دا مشتق دی د بضع نه په معنی د خړوب کیدو.

ابتع: دا ماخوذ دی د بتم نه په معنی دخت اوږدېدل ، دمغرز ، مغرز دسینې هغه سخت خای ته

وايي چې خټه هلته ايخودل شوې وي وي ، سختيدو سره

وليکن: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: کله چې دالفاظ داصلي معانيو نه دتاکيد معنی طرف ته منقولي وي ، نو دمعاني

تکيه په او داصليه په مينځ کې مناسبه ضروري دي. نو ددې دواړو په مينځ کې څه مناسب

نشہ دی !

جواب : په تامل صادق او په پوره توجه سره ددې معانی اصلیه او معانی تاکیدیہ په میخ کې

د مناسبات مخفیه استنباط ممکن او آسان دی، لکه دا کتخ لغوی معنی ده پوره کیدل دی او

معنى اصطلاحى يى عام كيدل دي او عموم تمام الافراد والاجزاء ته وايى. نول هذا دمعنى

لغوي او دمعنی اصطلاحې په مینځ کې مناسبت شته دي. او ابصع په صاد سره دی نوددی

لغوي معنی سیلان دي او سیلان مستلزم دي انبساط او شمول ته اود ابصع تاكیدی معنی

عموم دي او په عموم کې هم انبساط او شمول وي نو مناسبت موجود دی او ابضع په ضد سره

نو ددې لغوي معنی روي یعنی تمام الشرب دي او په معنی تاکیدي کی یی هم عموم دی او

عموم تمام الافراد والاجزاء ته وايي . او دابتع لغوي معنی طول العنق ده او دطول معنی ده

امتداد او اوږدوالي اوپه معنی تاکیدي کې عموم دي اوپه عموم کې هم اقتداء وجودي وي نو

یہ معنی لغوی اوپہ معنی اصطلاحی کی مناسبت و موندل شو۔

د تاکید معنوی د الفاظ استعمال :

فَلَا وَكَذَلِكَ أَيُّ النَّفْسِ وَالْعَيْنِ يَعْثُرَانِ أَيُّ يَقَعَانِ عَلَى الْوَاحِدِ وَالْمُثْنِ وَالْمَجْمُوعِ وَالْمَذْكُورِ وَالْمُؤَنَّنِ يَخْتَلِفُ

۱۰۱. یعنی نفس او عین عام ذی بعضی ذائقه کبری به مفرد سبیه جمع. ید مذکر او مونث باندی به اختلاف

صِغَتَهَا أَفْرَادًا وَ تَثْنِيَّةً وَ جُنْعًا وَ اخْتِلَابَ صَبْرِهَا الْعَائِدِ إِلَى الْمَتَّبِعِ الْمُؤَكَّدِ

استغفره و دعا: سببه اجمع کمال وجه شانه دهنش زویر است و دعای او منسوب به کد طیفه

تَقُولُ نَفْسُهُ فِي الْمَذْكُرِ الْوَاحِدِ نَفْسَهَا فِي الْمَوْثِقِ الْوَاحِدَةِ أَنْفُسَهُمَا يَأْتِيَانِ أَوْ صِغَةُ الْجَنَعِ فِي تَغْيِيهِ مَذْكُورٌ
 نَوَائِي بِهِ نَفْسَهُ يَه مَذْكُورٌ وَاحِدٌ كِي أَوْ نَفْسَهَا يَه مَوْثِقٌ كِي أَوْ نَفْسَهَا يَه رَاوِرٌ وَصِغَةُ جَمْعٍ بِهِ سَبْعَ مَذْكُورٍ
 الْمَوْثِقُ وَعَنْ بَعْضِ الْعَرَبِ نَفْسَاهُمَا وَعَيْنَاهُمَا أَنْفُسُهُمْ فِي جَمْعِ الْمَذْكُورِ الْعَاقِلِ أَنْفُسُهُنَّ فِي جَمْعِ الْمَوْثِقِ
 مَوْثِقٌ كِي أَوْ بَعْضِي عَرَبٍ بِهِ نَقَلَ دِي نَفْسَاهُمَا وَعَيْنَاهُمَا أَنْفُسُهُمْ بِهِ جَمْعٌ مَذْكُورٌ عَاقِلٌ كِي أَوْ أَنْفُسُهُنَّ بِهِ جَمْعٌ مَوْثِقٌ
 وَ غَيْرُ عَاقِلٍ مِنَ الْمَذْكُورِ وَ الْفَائِي لَمَّا سَقَى النَّفْسَ وَ الْعَيْنَ أَوَّلَيْنِ تَغْلِيْبًا كَالْقَمَرَيْنِ سَقَى
 كِي أَوْ غَيْرُ عَاقِلٍ مَذْكُورٌ كِي أَوْ دِيمٌ هَرَكَلَهُ جِي مَسْمِي كِي وَ نَفْسٍ أَوْ عَيْنٍ أَوَّلِ تَغْلِيْبًا لَكِهِ قَمَرَيْنِ نَوْمَسْمِي يِي كِي
 الْفَائِي ثَانِيًا لِلْمُتَقَى كِلَاهُمَا لِلْمَذْكُورِ وَ كِلَاهُمَا لِلْمَوْثِقِ وَ الْبَاقِي بَعْدَ الْفَائِي الْمَذْكُورَةُ يَغْوِي الْمَوْثِقُ
 دِيمٌ دِيمٌ دِي تَشْبِيهِ كِلَاهُمَا دِي مَذْكُورٌ وَ مَوْثِقٌ أَوْ بَاقِي سِ دِي مَذْكُورٌ وَ دِي مَذْكُورٌ دِي مَذْكُورٌ دِي مَذْكُورٌ دِي مَذْكُورٌ
 مُفْرَدًا كَانَ أَوْ جَمْعًا بِاخْتِلَافِ الْمَوْثِقِ إِلَى التَّشْبِيهِ الْمَوْثِقُ فِي كِلَا نَحْوِ قَرَأْتُ الْكِتَابَ كَلَّمَ وَ
 دِي مَذْكُورٌ مَفْرُودِي أَوْ كِهِ جَمْعٍ بِهِ اخْتِلَافٌ دُصْمِيرٌ سَرِهِ جِي رَاجِعٌ وَ يَ مَتَبُوعٌ مَوْثِقٌ بِهِ كِلَهُ كِي لَكِهِ قَرَأْتُ الْكِتَابَ كَلَّمَ أَوْ
 كَلَّمَ نَحْوِ قَرَأْتُ الصَّحِيفَةَ كَلَّمَ وَ كَلَّمَ نَحْوِ اشْتَرَيْتُ الْعَبْدَ كَلَّمَ وَ كَلَّمَ نَحْوِ عَلَّقْتُ النِّسَاءَ كَلَّمَ وَ بِاخْتِلَافِ الصِّغَةِ
 كَلَّمَ لَكِهِ قَرَأْتُ الصَّحِيفَةَ كَلَّمَ أَوْ كَلَّمَ لَكِهِ اشْتَرَيْتُ الْعَبْدَ كَلَّمَ أَوْ كَلَّمَ لَكِهِ طَلَقْتُ النِّسَاءَ كَلَّمَ أَوْ بِهِ اخْتِلَافٌ دُصْمِيرٌ سَرِهِ
 فِي الْكَلِمَاتِ الْبَوَاقِي وَ هِيَ أَجْمَعُ وَ أَكْتَعُ وَ أَتَبَّعُ وَ أَبْصَعُ بِالْمُهْمَلَةِ أَوْ الْمُنْجَمَةِ تَقُولُ أَجْمَعُ
 بِهِ بَاقِي كَلِمَتِي أَوْ هُجَعُ أَجْمَعُ ۱. كَتَبْتُ ۲. ابْتَعْتُ ۳. ابْتَعْتُ دِي يَه صَدْرًا يَاهُ صَادِ مَهْمَلَةً أَوْ بِمَعْمَعِهِ سَرِهِ نَوَائِي بِهِ أَجْمَعُ
 فِي الْمَذْكُورِ الْوَاحِدِ وَ جَمْعًا فِي الْمَوْثِقِ الْوَاحِدَةِ أَوْ الْجَمْعِ بِتَاوِيلِ الْجَمَاعَةِ وَ أَجْمَعُونَ فِي جَمْعِ الْمَذْكُورِ وَ جَمْعُ
 بِهِ مَذْكُورٌ مَفْرُودٌ كِي أَوْ جَمْعًا بِهِ مَوْثِقٌ مَفْرُودٌ كِي أَوْ بِجَمْعٍ بِهِ تَاوِيلٌ دُجَاعَةٌ سَرِهِ دِي أَوْ أَجْمَعُونَ بِهِ جَمْعٌ مَذْكُورٌ كِي أَوْ جَمْعُ
 فِي جَمْعِ الْمَوْثِقِ وَ كَذَا كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ
 بِهِ جَمْعٌ مَوْثِقٌ كِي أَوْ هَمْدَارِنْ كِي ۱. كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ
 دِي جَمْعٌ مَوْثِقٌ كِي أَوْ هَمْدَارِنْ كِي ۱. كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ كَتَبْتُ

خلاصہ دہتن : پہ دی عبارت کی کہی ہم صاحب د کافیه د تاکید معنوی د الفاظو معانی او
 ددی د استعمال تفصیل ذکر کوی جی وضاحت یی لاندی پہ شرحہ کی ذکر دی

اغراض د جامی : فالاولان : تاکید معنوی پہ الفاظو کی دوه لغتوںہ نفس عین عام دی .
 واحد تشبیہ مذكر مؤنث دتولو د تاکید د بارہ راخی . البتہ دی صیغہ او ددی سرہ ضمیر کوم
 جی متبوع طرف تہ راجع کیری نو داد متبوع پہ اعتبار سرہ بدلیری . کہ چیرتہ متبوع مفرد وی
 نو ددی صیغہ بہ ہم منرد وی او ددی سرہ ضمیر بہ ہم مفرد وی . او کہ متبوع تشبیہ وی نو
 ددی ضمیر بہ بی دا اختلاف نہ تشبیہ وی او ددی صیغہ پہ . رہ کی اختلاف دی د جمہورو پہ
 نزد باندی دا پہ صیغہ د جمعہ سرہ او د بعضو پہ نزد پہ صیغہ د تشبیہ سرہ راوہی شی . نو

لهذا دواحد مذكر دپاره نفسه اود واحد مؤنث دپاره نفسها اود تشنيې مذكر اود مؤنث دپاره دجمهور وپه نزد انفسهما او اعينهما ، اود بعضو په نزد نفساهما او عيناهما ويلې شي اود جمع مذكر عاقل دپاره انفسهم اود جمع مؤنث او جمع مذكر غير عاقل دپاره انفسهن استعمالېږي

والثاني: د تاكيد معنوي په الفاظو كې كلا د تشنيې مذكر او كلتا د تشنيې مؤنث دپاره دي .

اي النفس والعين: په دې عبارت سره شارح د الا او د لان د مصداق بيان كوي چې دالا او د لان مصداق نفس او عين دي .

اي يقعان: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور كول دي :

سوال: په نفس او عين باندې د عام اطلاق صحيح نه دي ، ځكه چې د عام تعريف دادې چې په يو ځل ټولو افرادو ته شامل وي ، او نفس او عين داسې نه دي ؟

جواب: دلته يعمان د يقعان په معنې باندې دي ځكه چې عموم ته وقوع لازم ده .

لباسي النفس: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ور كول دي .

سوال: د تاكيد په الفاظو كې په كلا باندې د ثاني اطلاق صحيح نه دي ځكه چې دا ثالث دي لكه دا چې ظاهر دي ؟

جواب: كله چې نفس او عين تغليباً او عين په نوم سره كړې دي ، لكه قبر او هس ته تغليباً قمرين وايي ، نو كلا د دريم په ځاى په دويم سره تعبير وكړې شو ، په حقيقت كې دا دريم دي .

والباقي: د تاكيد معنوي په الفاظو كې نفس عين كلا كلتا نه غير باقي ټول الفاظ كل اكتبع ابتع ابصع وغيره دا د غير تشنيه يعنې مفرد او د جمع د تاكيد دپاره راځي ، بيا په صيغه دلفظ دكل كې اختلاف نشته ، البته په دې سره ضمير دمتبوع په لحاظ سره بدلېږي رابدلېږي ، دواحد مذكر دپاره كله لكه قراءت الكتاب كله او دواحد مؤنث دپاره كلها لكه قراءت الصحيفة كلها او دجمع مذكر دپاره كلهم لكه اشتريت العبد كلهم او دجمع مؤنث دپاره كلهن لكه طلقت النساء كلهن ويلې شي او باقي صيغې دمتبوع په لحاظ سره بدلېږي . لكه اجمع اكتبع ابتع ابصع دواحد مذكر دپاره او جمعا اكتبعا تبصعا دواحد مؤنث دپاره . اود جمع مذكر دپاره اجمعون اكتبعون ابتعون ابصعون او د جمع مؤنث دپاره جمع كتع تبع بصع

مفردا ګان او جمعا: په دې عبارت کې شارح يو وهم دفع کوي. **وهم:** وهم دادې چې شايد دغير مثنی نه مراد فقط مفرد وي ځکه چې هم دا اصل دي نو مفردا ګان او جمعا يې وويل دا وهم يې دفع کړو چې دغير مثنی نه مراد مفرد او جمع دواړه دي. **وهي اجمعون:** په دې عبارت سره شارح د البواق مصداق بيانوي چې د البواق مصداق اجمعون دي.

د ګل او د اجمع تفصيل:

وَلَا يَزِيدُ بَعْضُهُمْ عَلَى الْآخَرِ فِي الْمَعْرِفَةِ وَاجْتِمَاعِهِمْ لَا يَتَحَقَّقَانِ
او موزک نه شي راوړي ګل او اجمع مکرر دواجزاء که مفردوي او که جمع ځکه کلیت او اجتماعیت نه دي متحقق
إِلَّا فِيهِ وَلَا حَاجَةَ إِلَى ذِكْرِ الْأَفْرَادِ لِأَنَّ الْكُلِّيَّ مَا لَمْ يَلَاخِظْ أَفْرَادَهُ
مکریه دواجزاء کې اونشته دي حاجت نه ذکر کولو دافرادو ته ځکه کلي چې تر څو لحاظ ونه کړي شي دافرادو د
مُجْتَمِعَةٍ وَ لَمْ تَمُضْ أَجْزَاءُ لَا يَصِحُّ تَأْكِيدُهُ بِكُلٍّ وَ اجْتِمَاعٌ وَ يَجِبُ أَنْ تَكُونَ تِلْكَ الْأَجْزَاءُ
اجمع کېدو او نه وي اجزاء نو نه صحيح کيږي تاکيد دې په ګل او اجمع سره او واجب دي چې وي دا اجزاء په
يَحِيْثُ يَصِحُّ إِفْتِرَاقُهَا جَسًا كَأَجْزَاءِ الْقَوْمِ أَوْ كُتُبًا كَأَجْزَاءِ الْعَبْدِ لِيَكُونَ
داسې شان سره چې صحيح وي افتراق ددې حسانکه اجزاء دقوم او يا حکما لکه اجزاء دعبددې دپاره چې وي
فِي التَّأْكِيدِ بِكُلٍّ وَ اجْتِمَاعٌ قَائِدَةٌ مِثْلُ أَكْرَمْتَ الْقَوْمَ كُلَّهُمْ وَ اشْتَرَيْتَ الْعَبْدَ كُلَّهُ فَإِنَّ الْعَبْدَ قَدْ يَتَجَزَّأُ فِي
په تاکيد کې په ګل او جمع سره فائده لکه اکرمت القوم کلهم او اشتريت العبد کله ځکه چې عبد کله تقسيميږي په
الْأَشْخَاءِ فَيَصِحُّ تَأْكِيدُهُ بِكُلٍّ يَنْفِيْدُ الشُّمُولَ بِخِلَافِ جَاءَ زَيْدٌ كُلُّهُ
اشتراک کې تر صحيح کيږي تاکيد ددې په ګل سره ددې دپاره چې فائده وکړي دشمول په خلاف دجاء زيد کله د
لَقَدْ مِ صِحَّةِ إِفْتِرَاقِ أَجْزَائِهِ لَا جَسًا وَ لَا كُتُبًا فِي كُلِّهِ التَّجْزِئِ
و چې دعدم صحت دافتراق داجزاو ددې نه حساونه حکما په حکم دراتلو کې

خلاصه دمتن: صاحب دکافيه يوه قاعده بيانوي چې حاصل يې دادې چې لفظ د ګل او اجمع سره دداسې خيز تاکيد کولې شي په کوم کې چې دوه ۲، شرطونه موندلې شي (۱)، خاوند داجزاو وي (۲)، او اجزاء هم داسې وي چې دچا افتراق حساً يا حکماً صحيح وي دحساً مثال لکه اکرمت القوم کلهم دحکماً مثال لکه و اشتريت العبد کله

اغراض دجامي: مفردا ګان او جمعا: په دې عبارت کې شارح يو وهم دفع کوي

وهم: وهم دادې چې شاید د ذواجزاء نه مراده نرد وي، ځکه چې هغه اصل دي نو دا وهم یې

لري کړو چې په ذواجزاء کې تعمیم دي برباره خبره ده که مفرد وي او که جمع.

اذالکلیة: په دې عبارت کې شارح داول شرط وجه بیان کړې ده چې د ذواجزاء شرط ځکه ولږولې شو چې د کل کلیت او د اجمع اجمع دا په ذواجزاء کې متحقق کیدې شي.

ولا حاجة: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: مصنف ته په کړو چې داجزاء سره یې د افرادو ذکر هم کړي وي اودایې ویلي وي

ځکه چې لفظ دکل اود اجمع سره د نسر اودر جل ناکید هم کیږي

جواب: داجزاء د ذکر کولو نه پس د افرادو ذکر کولو ته ضرورت نشته ځکه چې ذواجزاء

وافراد نه هم شامل دي ځکه چې ترڅوپورې دکلي افراد په حیثیت د مجموع من حیث المجموع سره ملحوظ نه وي اوددې افراد داجزاء په صورت کې اختیار نه کړي شي نو ترهغه وخته پورې ددې تاکید په لفظ دکل اود اجمع سره نه صحیح کیږي.

ويجب ان تكون الخ: په دې عبارت سره شارح ددویم شرط وضاحت اوددې وجه بیانوي چې حاصل یې دادې چې د کل او اجمع سره د ذواجزاء اود ذوابعضو تاکید کولې شي لیکن دا واجب اوضروري ده چې هغه اجزاء داسې وي چې ددې افتراق په حسی طور سره اویا په حکمي طور سره صحیح وي.

لیکون: په دې عبارت سره شارح ددویم شرط وضاحت اوددې وجه بیانوي چې دویم شرط یې ددوچې نه ولږول ددې دپاره چې لفظ دکل اود اجمع سره د تاکید څه فائده حاصله شي.

اکرم القوم کلهم: داد هغه مؤکد مثال دي چې ددې اجزاء افتراق حساً صحیح دي، ځکه چې د قوم افراد زید عمرو بکر وغیره دي او ددې افتراق حساً صحیح دي

اشتریت العبد: کله داد هغه مؤکد مثال دي چې د هغې داجزاء افتراق حکماً صحیح وي، ځکه چې ممکن ده چې د یو سړي د غلام یوه حصه واخستې شي او یوه حصه یې پاتې شي، نو د شرا په اعتبار سره حکماً د غلام کې حصې او اجزاء کیدې شي او جاءی زید کله ویل صحیح نه

دي ځکه چې د زید د اجزاء افتراق نه حساً صحیح دي او نه حکماً

د ضمیر مرفوع متصل تاکید :

وَ إِذَا أُكِّدَ الضَّمِيرُ الْمَرْفُوعُ الْمُتَّصِلُ بَارِزاً كَانَ أَوْ مُشْتَكِئاً بِالنَّفْسِ وَ الْعَيْنِ أَيْ إِذَا أُكِّدَ
اوکله چې مؤكد کړې شي ضمير مرفوع متصل که بارزوي او که مستتر په نفس او عين سره يعنې کله چې اراده
تاکيدونه پېښا اُكِّدَ ذَلِكَ الضَّمِيرُ أَوَّلًا بِمُنْفَصِلٍ ثُمَّ بِالنَّفْسِ وَ الْعَيْنِ وَمِثْلُ
و کړې شي دتاکيد په دې دواړو سره نومؤد کولې به شي دضمير اول په منفصل سره بيا په نفس او عين سره لکه
هَزَبْتَ أَلْتَ كَفَسَكَ فَتَفَسَّكَ تَأَكِّدُ لِقَاءَ الضَّمِيرِ بَعْدَ تَأَكِّدِهِ بِمُنْفَصِلٍ هُوَ أَلْتَ
ضربت انت نفسک تونفسک تاکيد دي دپاره دتاء ضمير پس دتاکيد ددې نه په منفصل سره چې هغه انت دي
إِذَا لَوْ لَا ذَلِكَ لَأَلْتَبَسَ التَّأَكُّدُ بِالْفَاعِلِ إِذَا وَقَعَ تَأَكُّدًا لِلْمُسْتَكِنِ تَعُوْ زَيْدُ
خکه که چيرته دانه وي نوملتبس به وي تاکيد په فاعل سره چې کله واقع شي تاکيد ضمير مستر لکه زيد
اَلْزَمَنِي هُوَ نَفْسُهُ فَلَوْ لَمْ يُؤَكِّدِ الضَّمِيرُ الْمُسْتَكِنُ فِي اَلْزَمَنِي يَقُولُهُ هُوَ وَ يُقَالُ زَيْدُ
اکرمي هونفسه نوکه چيرته مؤکدنه شي په ضمير مستتر سره په اکرمي کې په دې قول هوسره اوويل شي زيد
اَلْزَمَنِي نَفْسُهُ لَأَلْتَبَسَ نَفْسُهُ الَّذِي هُوَ التَّأَكُّدُ بِالْفَاعِلِ وَ لَمَّا وَقَعَ اَلِإِيتِيَاءُ فِي
اکرمي نفسه نوملتبس به شي په هغه نفسه سره چې هغه مؤکدوي په فاعل سره نوهر کله چې واقع شوالتياس په
هَذِهِ الصُّورَةِ أَهْرَى بِعَيْنِهِ الْبَابَ عَلَيْهَا.
دې صورت کې نوجاري شوباقې باب په دې باندې

خلاصه دمتن : صاحب کافيه په دې عبارت کې دتاکيد په باره کې يوه قاعده ذکر کوي چې

کله چې لفظ د نفس او د عين سره د ضمير مرفوع متصل تاکيد اراده وشي. نو اول دضمير مرفوع منفصل سره دضمير مرفوع متصل تاکيد راوړل ضروري دي. بيا لفظ د نفس او د عين سره تاکيد راوړې شي لکه ضربت انت نفسک

اغراض دجامي : بارزاکان او مستترا: په دې عبارت سره شارح يو وهم لرې کوي

وهم : وهم دادې چې شايد د مرفوع متصل نه مراد ضمير مرفوع متصل بارزوي خکه چې مصنف هم ددې مثلاً کوي: و هم نری کړو چې په مرفوع متصل کې تعميم دي برابر خبره ده که د مرفوع ي او که مستر وي

ای اذا ارید: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مفرد جواب ورکول دي

سوال : په متن کې واکدا الضمير بالنفس والعین الخ شرط دي او: کد بمنفصل الخ چرا: ده:

اصل دادې چې شرط مقدم وي په جزاء باندې او دلته جزاء مخکې ده په شرط باندې ځکه چې تاکيد بالنفس والعين کوم چې شرط دي مؤخر او وروستو دي او تاکيد بالمنفصل کوم چې جزاء ده، هغه مقدم او مخکې دي، نو داد اصل او دقاعدي خلاف دي؟

جواب: په اولنې ادا اکد سره مراد اراده دتاکيد ده يعنې کله چې لفظ دنفس او عين سره د ضمير مرفوع متصل دتاکيد اراده وشي، نو په نفس او عين سره دتاکيد اراده يقيناً مقدم وي په ارادې دتاکيد بالمنفصل باندې، نو لهذا څه اشکال نشته دي.

فلفسه: په دې عبارت سره شارح مثال په ممثل له باندې تطبيق کوي په دې مثال کې نفسه د! تاء ضمير مرفوع متصل تاکيد دي ددې وجې نه اولنې ضمير مرفوع منفصل يعنې په انت سره ددې تاکيد راوړې شو بيا په لفظ د نفس سره

اذلولا: په دې عبارت کې شارح د ذکر شوي شرط وجه بيانوي، چې دا شرط يې ددې دپاره ولړولو چې که دا اولنې ضمير په مرفوع متصل سره تاکيد ونه شي، نو په بعضو صورتونو کې د تاکيد دفاعل سره التباس لزمېږي، مثلاً کله په لفظ د نفس او د عين سره دضمير مرفوع مستتر تاکيد وشي لکه زيدا کرمي هو نفسه، اوس که ددې هو ضمير سره تاکيد ونه شي او داسې وويلې شي چې زيدا کرمي نفسه نو معلوم به نه شي چې نفسه د اکرم فاعل دي يا ضمير مستتر دفاعل تاکيد دي.

نو چونکې په دې صورت کې التباس لازم راځي نو په باقي صورتونو کې په کومو کې چې التباس لازم نه راځي په دې باندې قياس کړی شي، ددې دپاره چې د ټول باب حکم يو شي.

په ضمير مرفوع متصل کې دقيوداتو فوائد:

وَ إِنَّمَا قَيَّدَ الضَّمِيرَ بِالتَّرْفُوعِ لِجَوَازِ تَأْكِيدِ الضَّمِيرِ الْمَنْصُوبِ وَ الْمَجْزُورِ بِالنَّفْسِ وَ الْعَيْنِ

اوپه تحقيق سره مقيد يې کړ وضمير په مرفوع سره دپاره دجواز دتاکيد دضمير منصوب او دمجرور په نفس او عين

بَلَا تَأْكِيدِهِمَا بِالْمُنْفَصِلِ لَخَوْضَرْتِكَ نَفْسِكَ وَ مَوَازُتِ بَكَ نَفْسَكَ لِعَدَمِ التَّبَاسِ وَ

سره بې دتاکيد ددې دواړو نه په منفصل سره لکه ضربتک نفسک اومرت بک نفسک دوجې دعدم التباس نه اوپه

بِالْمُنْفَصِلِ لِجَوَازِ تَأْكِيدِ التَّرْفُوعِ الْمُنْفَصِلِ بِالنَّفْسِ وَ الْعَيْنِ بَلَا تَأْكِيدِهِ بِمُنْفَصِلِ لَخَوْضَرْتِكَ

متصل سره دوجې دجواز دتاکيد دمرفوع منفصل په نفس او عين سره بې دتاکيد ددې نه په منفصل سره لکه انت

نَفْسَكَ قَائِمٌ لِعَذَابِ النَّفْسِ وَ إِنَّمَا قَيَّدَ بِالنَّفْسِ وَ الْعَيْنِ لِيَجْوَازَ تَأْكِيدَ
 نفسك قائم دوجې د عدم التباس نه او په تحقيق سره مقيد يې كړو په نفس او عين سره دوجې د جواز د تاكيد د
 الْمَرْفُوعِ الْمُتَّصِلِ بِكُلِّ وَ أَجْمَعِينَ بَلَا تَأْكِيدَ لَخَوِ الْقَوْمُ جَاءُوا فِي كُلِّهِمْ أَجْمَعُونَ لِعَذَابِ الْعَيْنِ التَّائِيدِ
 مرفوع متصل په كل او اجمعين سره يې د تاكيد نه لكه القوم جاءوا في كلهم اجمعون دوجې د عدم التباس د تاكيد په
 بِالْقَائِلِ لِأَن كَلًّا وَ أَجْمَعِينَ يَلَيَّانِ الْعَوَامِلَ قَلِيلًا بِحَلَالِ النَّفْسِ وَ الْعَيْنِ فَإِنَّهُمَا يَلَيَّانِهَا
 فاعل سره ځكه د كلا او اجمعين اتصال دعواملو سره كم دي په خلاف د نفس او عين ځكه دادواړه متصل دي
 كَثِيرًا.

دعواملو سره ډير.

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره په ضمير مرفوع متصل کې د قيوداتو فوائد بيانوي، چې تفصيل يې لاندې په شرحه کې ذکر دي

اغراض دجامي: و انما قيد الضمير: په دې عبارت کې شارح د قيودو فوائد بيانوي، د مرفوع قيد يې ځكه ولېرولو چې په لفظ د نفس او عين سره ضمير منصوب متصل او دمجرور متصل تاكيد، د ضمير منفصل سره د تاكيد نه په غير جائز دي لكه ضربتك نفسك او مررت بك نفسك، ځكه چې په دې صورت کې د تاكيد د فاعل سره التباس لازم نه دي او د متصل قيد يې ځكه ولېرولو چې د ضمير مرفوع منفصل تاكيد په لفظ د نفس او عين سره تاكيد بالمنفصل نه په غير جائز دي لكه انت نفسك قائم، ځكه چې په دې صورت کې د تاكيد د فاعل سره التباس لازم نه راځي، او د لفظ د نفس او عين قيد يې ځكه ولېرولو چې په لفظ د كل او اجمعون سره ضمير مرفوع متصل تاكيد د تاكيد بالمنفصل نه په غير جائز دي لكه القوم جاءوا في كلهم اجمعون ځكه چې په دې صورتونو کې د تاكيد د فاعل سره التباس لازم نه راځي

لان كلا: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: كله چې لفظ د كل او د اجمع سره د ضمير مرفوع متصل تاكيد راوړې شي. نو بيا هم په بعضې صورتونو کې د فاعل سره التباس راځي لكه العبد اشتهى كله په دې کې نه ده معلومه چې كله دانائب فاعل دي، يا د ضمير نائب فاعل تاكيد دي، كله چې په دې صورت کې التباس لازم شو، نو بعضې نور صورتونه په دې قياس كولي شي او لفظ د كل او اجمعون سره د ضمير مرفوع متصل تاكيد راوړلو دپاره د تاكيد بالمنفصل شرط كول په كار وو؟

جواب: لفظ د کل او اجمعون د عامل سره اتصال او قرب لږ دي او عدم اتصال ډیر دي او التباس د اتصال او قرب په صورت کې لازم راځي، په خلاف د نفس اود عین ددې اتصال او قرب د عامل سره ډیر دي او عدم اتصال لږ دي. لهذا قلیل به کثیر باندې قیاس کولې نه شي

اکتغ او ددې داخوا تو ذکر:

وَ اَلْتَّغَىٰ وَ اَخَوَاهُ يَغْفِي اَبْنَعُ وَ اَبْنَعُ اَتَبَاعُ يَفْتَحُ الْهَمْزَةُ عَلَى مَا هُوَ الْمَشْهُورُ لِاجْتَمَاعِ
او اکتغ او اخوات ددې یعنی اتباع او ابصع تابع دي په فتحی دهمزې سره بڼاپه هغه څه چې مشهور دي داجمع
يَغْفِي تَسْتَعْمَلُ هَذِهِ الْكَلِمَاتِ الْفُلُكُ بِتَبْعِيَّتِهِ لَا بِالْإِصَالَةِ لِكُونِهِ اَدَلٌّ مِنْهَا عَلَى الْمَقْصُودِ
یعنی مستعملیږي دغه درې کلمات نه بالاصالة دوجې دکیدو ددې نه زیات دلالت کوونکي ددې نه په مقصود
وَ هُوَ الْجَمْعِيَّةُ فَلَا يَتَقَدَّمُ يَغْفِي اَلْتَّغَىٰ وَ اَخَوِيهِ عَلَيْهِ اَنَّىٰ عَلَى اَجْمَعٍ نَو
باندې او هغه جمعیت دي نومقدم به نه وي یعنی اکتغ او اخوات ددې په دې باندې یعنی په اجمع باندې که
اجْتَمَعَتْ مَعَهُ وَ دَلَّهَا اَنَّىٰ دَلَّ اَلْتَّغَىٰ مَعَ اَخَوِيهِ دُونَهُ اَنَّىٰ دُونَ ذِكْرِ اَجْمَعٍ ضَعِيفٌ
چیرته جمع شي ددې سره او ذکر ددې یعنی ذکر د اکتغ سره داخوا توبه غیر ددې نه په غیر ذکر د اجمع نه ضعیف
لِقَدَمِ ظَهْرٍ دَلَالَتِهَا عَلَى مَغْفَى الْجَمْعِيَّةِ وَ لِلزُّومِ ذِكْرُ مَا مِنْ شَاوِيهِ التَّبَعِيَّةِ
دي دوجې د عدم ظهور د دلالت نه په معنی د جمعیت باندې او دوجې دلزوم د ذکر دهغه څه چې شان ددې تابع
بِذَوْنِ الْاَصْلِ.
کیدل دي په غیر اصل نه

خلاصه دهن: صاحب د کافیه وایي چې اکتغ اتباع ابصع داد اجمع تابع دي لهذا داد اجمع نه

هم نه شي مقدم کیدې او داد اجمع نه په غیر ذکر کول هم ضعیف دي

اغراض دجامی: یعنی اتباع: په دې عبارت کې شارح د اخواه دمصادق تعیین کوي چې

ددې مصداق اتباع او ابصع دي.

بفتح الهمزة: په دې عبارت سره شارح دیو رهم ازاله کوي.

وهم: وهم داوو چې شاید اتباع په کسرې دهمزې سره وي نو په دې صورت کې به باب افعال

مصدر وي او ددې حمل په اکتغ او اخواه باندې صحیح نه دي ځکه چې دا به دمفرد حمل په

جمع باندې لازم راځي نو شارح په او بفتح الهمزة ویلو سره دا وهم ختمه کړو چې اتباع په فتحی د

همزې سره دي او دا جمع ده لهذا حمل دجمع په جمع باندې راغلو او دا صحیح او جائز دي

عل ما هو المشهور: د جامي دشارح په دې عبارت باندې مولانا وسيم گل باسولي اعتراض کړي دي

اعتراض: د شارح د عبارت نه معلومېږي چې په غير متبوع کې به دا په کسرې دهمزې سره ويل جائز وي حالانکه دا خوبالکل جائز نه دي ځکه چې په دې صورت کې دمفرد حمل په جمع باندې لازم راځي او دا جائز نه دي

جواب: د عل ما هو المشهور تعلق د بفتح الهزه سره نه دي بلکې ددې تعلق د اتباع سره دي يعنې مشهوره داده چې اکتع ابتع ابصع داد اجمع تابع دي او غير مشهور قول دادې چې داد جمع نه په غير هم په دې سره تاکيد راوړل جائز دي

يعني تستعمل: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: اجمع په خپله دموکد دپاره تابع وي نو اکتع ابتع وغيره به څنگه ددې تابع جوړېږي دا خو به د تابع تابع کيدل لازم راشي؟

جواب: دلته دتابع نه اصطلاحي تابع مراد نه ده بلکې دلته داتباع نه مراد استعمال دي يعنې د اکتع وغيره استعمال داجمع تابع وي چې دا کلمات ددې تابع شي او استعمالېږي، بالاصله نه استعمالېږي

لکونه: په دې عبارت کې شارح د تابع کېدو وجه بيانوي. چې داجمع تابع ځکه دي چې معنی مقصودي په جمعيت باندې داجمع دلالت په نسبت ددغه کلماتو زيات واضح دي. يا ددې وجې نه چې ددې کلماتو په حالت دانفرادي کې هېڅ معنی نشته، کله چې داد اجمع سره استعمال شي نوپه دې صورت کې ددې معنی اجمع والاوي يا ددې وجې نه چې دا کلمات ثلاثه خپل اصلي معاني نه معنی تاکيدي طرف ته منقول وي، ځکه چې اجمع د جمع معنی باندې موجود دي ځکه چې هغه په مقصود باندې دلالت کوي

فلا يتقدم: په دې عبارت کې شارح په ماقبل باندې دتفريع بيان کوي چې اکتع او ددې نظائر د اجمع تابع ځکه دي چې دا په اجمع باندې نه مقدم کېږي او د اجمع نه په غير دا ذکر کول هم ضعيف دي

د سني اکتع ايج: په دې عبارت کې شارح د فلا يتقدم دضمير مرجع متعين کړه چې د فلا يتقدم

دضمير مرجع اکتع ده .

علی اجمع: په دې عبارت کې شارح د علیه دضمير مرجع متعین کړي ده چې د علیه دضمير مرجع اجمع ده

لواجمعت: په دې عبارت کې شارح د عدم تقدیم دپاره دیو قید بیان کوي چې اکتع اجمع اصبع داد اجمع نه ، نه شي مقدم کیدې که چېرته په دې سره جمع وي ای ذکر اکتع: په دې عبارت کې شارح د هاء دضمير مرجع متعین کړه د هاء دضمير مرجع اکتع دي .

دون ذکر اجمع: په دې عبارت کې شارح د دونه دضمير مرجع متعین کړي ده .

لعدم ظهوره: په دې عبارت کې شارح دضعف وجه بیانوي نوشارح ددې دوه (۲)، وجهې ذکر کړې دي .

اوله وجه: دا په غیر د اجمع نه ذکر کول ځکه ضعیف دي چې ددې دلالت معنی په جمعیت باندې واضحه نه ده .

دویمه وجه: په دې صورت کې هغه څیز چې د هغې دشان تابع کیدل دي، دا به د اصل نه په غیر ذکر کول لارم راځي کوم چې مناسب نه دي .

څلورم قسم: د بدل تعریف:

الْبَدَلُ تَابِعٌ مَقْصُودٌ بِمَا لُيَسَبُّ إِلَى الْمَتَّبِعِ أَيْ تُقْصَدُ الرِّسْبَةُ إِلَيْهِ
بدل هغه تابع دی چې مقصود هغه څه سره چې نسبت یې شوې وي متبوع طرف ته یعنی مقصودوي نسبت دې
بِإِسْبَةِ مَا لُيَسَبُّ إِلَى الْمَتَّبِعِ دُونَ الْمَتَّبِعِ أَيْ لَا تَكُونُ الرِّسْبَةُ إِلَى الْمَتَّبِعِ
طرف ته په هغه نسبت سره چې منسوب متبوع طرف ته نه هغه یعنی نه متبوع یعنی نه وي نسبت متبوع طرف
مَقْصُودًا إِيْتِمَاءً بِإِسْبَةِ مَا لُيَسَبُّ إِلَيْهِ بَلْ تَكُونُ الرِّسْبَةُ إِلَيْهِ تَوَظُّيَةً وَ تَنْهِيَةً
ته مقصود ابتدا په هغه نسبت سره چې منسوب وي دې طرف ته بلکې وي نسبت دې طرف ته توطیه اونهید
لِبِإِسْبَتِهِ إِلَى التَّابِعِ سَوَاءٌ كَانَ مَا لُيَسَبُّ إِلَيْهِ مُسْتَدًّا أَوْ مُنْهِيَةً
پاره دنسب ددې تابع طرف ته برابره خبره ده که وي هغه څه چې نسبت شوې وي دې طرف ته دمسند اویا غیر
وَمَثَلُ جَاءَ فِي زَيْدٍ أَخُوكَ وَ هُوَ بَيْتٌ زَيْدٌ أَخَاكَ
مسند لکه جاء فی زید اخوک او هربت زید اخاک

خلاصه دمتن : ددې ځای نه صاحب د کافيې د نوابو د څلورم قسم د بدل تعريف کوي، بدل هغه تابع دي کوم چې ددې نسبت نه مقصود وي کوم چې دې متبوع طرف ته شوې وي ليکن ددې متبوع مقصود نه وي

اغراض دجامي : ای تقصید : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : د مقصود ضمير راجع وي تابع طرف ته او د تابع ضمير راجع دي بدل طرف ته، نو ددې معنی داشوه چې بدل داسې تابع دي کوم چې هغه بدل مقصود وي، نو معلومه شوه چې نفس بدل مقصود دي، حالانکه نفس بدل مقصود نه دي، بلکې مقصود بدل دي لکه په جامي زید اخوک کې نفس اخوک مقصود نه دي بلکې نسبت د مجيئت مقصود دي .

جواب : د مقصود اسناد ضمير بدل طرف ته مجازاً دې په حقيقت کې دا مسند دې نسبت طرف ته ، يا په بل عبارت سره مقصود د تابع دپاره نعت بحال الموصوف نه دي، بلکې نعت بحال متعلق الموصوف دي نو مقصود په خپله د تابع (بدل) نه حال نه دي، بلکې ددې د متعلق نسبت حال بيانوي نو حاصل د عبارت دا شو چې : مقصود نسبتاً، بنسبه مانسب الی المتبوع

ای دون المتبوع : په دې عبارت کې شارح بيان د مرجع کوي .

لا تـکون : په دې عبارت کې شارح د معنی د حاصل بيان کوي، چې د معنی حاصل دادې چې د مانسب الی المتبوع نسبت نه نسبت الی المتبوع ابتداء مقصود نه وي بلکې نسبت الی التابع مقصود وي او نسبت الی المتبوع د تمهید په شان وي

سوال : په دې عبارت کې شارح په مانسب الی المتبوع کې د تعميم بيان کوي چې مانسب الی المتبوع مسند وي او يا غير مسند . د مسند مثال لکه جامي زید اخوک په دې کې زید متبوع دي او جام دې طرف ته منسوب دي چې هغه مسند دي ، د غير مسند مثال لکه ضربت زید اخاک په دې کې زید متبوع دي چې هغه غير مسند دي .

د تعريف د قیودو فوائد :

وَ اخْتَارَ بِقَوْلِهِ مَقْصُودٌ بِمَا لُصِّبَ إِلَى الْمُتَّبِعِ عَنِ النَّعْتِ وَ التَّأَكُّدِ وَ عَطْفِ الْبَيَانِ لِأَنَّهَا كُنْصَتْ
 اواحترازیې وکړو په دې قول د مصنف مقصود بهانسیب الی المتبوع سره د نعت اوناکیدو عطف بیان نه ځکه دانه

مَقْصُودَةً بِمَا نُسِبَ إِلَيْهِ بَلِ الْمُتَّبِعُ مَقْصُودٌ بِهِ وَ يَقُولُ
 دي مقصودهغه طرف ته چې نسبت يې شوې وي دې طرف ته بلکې متبوع مقصودهغه په دې سره اوپه دې قول
 دُونَهُ اخْتَارَ عَنِ الْعَطْفِ بِحَرْفِ فَإِنَّ الْمُتَّبِعَ فِيهِ مَقْصُودٌ بِمَا نُسِبَ
 دونه سره احتراز دي د عطف بحرف نه خکه متبوع په دې کې مقصود دي هغه طرف ته چې نسبت يې شوې وي
 إِلَيْهِ مَعَ التَّابِعِ وَلَا يَضْدُقُ الْحَدُّ عَلَى الْمُعْطُوفِ بِئَلٍ لِأَنَّ مُتَّبِعَهُ مَقْصُودٌ ابْتِدَاءً
 دې طرف ته سره د تابع اونه صادقيري تعريف په معطوف په بَل باندې خکه متبوع ددې مقصود دي ابتداء
 ثُمَّ يَدَالُهُ فَأَعْرَضَ عَنْهُ وَقَصَدَ الْمُعْطُوفُ فَيَكْلَاهُمَا مَقْصُودَانِ بِهَذَا الْمَعْنَى فَإِنْ قِيلَ هَذَا
 نو بيا ظاهر شومتکلم دپاره اوقصديې وکړو دمعطوف نوداوپه مقصود دي په دې معنى سره که چا وويل چې دا
 الْحَدُّ لَا يَتَكَلَّوُلُ الْبَدَلُ الَّذِي بَعْدَ إِلَّا مِثْلَ مَا قَامَ أَحَدُ إِلَّا زَيْدٌ فَإِنَّ زَيْدًا بَدَلٌ مِنْ أَحَدٍ وَ لَيْسَتْ نِسْبَةُ
 تعريف نه شامليري هغه بدل ته چې پس دالانه وي لکه ماقام احد الا زيد خکه زيدابدل دي داحد نه اونه دي نسبت
 مَا نُسِبَ إِلَيْهِ مِنْ عَذَمِ الْقِيَامِ مَقْصُودَةٌ بِالنِّسْبَةِ إِلَى زَيْدٍ بَلِ النِّسْبَةُ الْمَقْصُودَةُ
 دهغه چې منسوب شوې وي دې طرف ته دعدم قيام نه مقصود په نسبت سره زيدته بلکې نسبت مقصود دي په
 بِنِسْبَةِ مَا نُسِبَ إِلَى أَحَدٍ نِسْبَةُ الْقِيَامِ إِلَى زَيْدٍ قُلْنَا مَا نُسِبَ إِلَى الْمُتَّبِعِ
 هغه نسبت سره چې منسوب وي يودنسبت دقيام نه زيد ته مونږ و اوجي هغه چې منسوب شوې وي متبوع ته
 هَهُنَا هُوَ الْقِيَامُ فَإِنَّهُ نُسِبَ إِلَيْهِ تَفْهِيماً وَ نِسْبَةُ الْقِيَامِ بِعَيْنِهِ إِلَى التَّابِعِ مَقْصُودَةٌ وَ لَكِنْ
 دلته هغه قيام دي خکه چې نسبت شوې دې طرف ته نفيا اوسبت دقيام بعينه تابع ته مقصود دي خو ليکن
 إِبْتِائاً فَيَضْدُقُ عَلَى زَيْدٍ أَنَّهُ تَابِعٌ مَقْصُودٌ نِسْبَتُهُ بِنِسْبَتِهِ مَا نُسِبَ
 اثباتانوصادقيري په زيدباندي چې دتابع دي اومقصود دي نسبت ددې هغه نسبت چې منسوب شوې وي
 إِلَى الْمُتَّبِعِ فَإِنَّ النِّسْبَةَ التَّائِيْدَةَ فِي الْحَدِّ أَعَزُّ مِنْ أَنْ يَكُونَ بِطَرِيقِ الْإِبْتِائِ أَوْ
 متبوع طرف ته خکه هغه نسبت چې ماحود دي په تعريف کې دعام دي ددې نه چې وي په طريقې اثبات اويا
 التَّفْهِي وَ يُنْكَرُ أَنْ يُقْصَدَ بِنِسْبَتِهِ إِلَى شَيْءٍ تَفْهِيماً نِسْبَتُهُ إِلَى شَيْءٍ آخَرَ إِبْتِائاً وَ يَكُونُ الْأَوَّلُ تَوْطِيئاً
 نفې سره اوممكن ده چې وي مقصودنسبت ددې برخه طرف ته نفيا اوسبت بل خبر ته اثبات اووي توطيه
 لِسَانِي

دپاره ددويم

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره په تعريف کې دقيوداتو فوائد بيانوي چې باقي تفصيل
 يې لاندې په شرحه کې ذکر دي .

اغراض دجامی : واحتراز: په دې عبارت کې شارح د قیودو فوائد بیانوي چې په تعریف

کې تابع جنس دي ټولو توابعو ته شامل دي

مانسب الی المتبوع : دا اول فصل دي ددې نه نعت ، تاکید ، او عطف بیان خارج شو . ځکه چې دا مقصود بالنسبة نه وي بلکې ددې متبوعات مقصود وي .

دونه : دا دوهم فصل دي په دې سره د عطف بالحرف نه احتراز وشو ځکه چې په دې کې تابع او متبوع دواړه مقصود وي . نه صرف تبع

ولا یصدق الحد : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : د بدل تعریف مانع نه دي ځکه چې دا په معطوف بیل (دا هغه معطوف دي چې په بل سره وي ، باندې صادق راځي . ځکه چې معطوف بیل په خپله مقصود بالنسبة وي ددې متبوع مقصود نه وي مثال لکه جاءی زید بل عمرو په دې کې مجیبت د عمرو مقصود دي مجیبت د زید مقصود نه دي . ځکه چې ددې نه متکلم اعراض کړې دي ؟

جواب : مونږ نه منو چې معطوف بیل کې متبوع مقصود بالنسبة نه وي ، بلکې ابتداء هم متبوع مقصود بالنسبة وي ، بیا د متکلم رای بدله شي او هغه د متبوع نه اعراض کوي او د تابع قصد کوي . معطوف بیل او ددې متبوع دواړه مقصود بالنسبة وي ، په خلاف د بدل چې په دې کې متبوع اند . مقصود بالنسبة نه وي بلکې د ابتداء نه فقط تابع د بدل مقصود وي او هم دې اشکال جواب طرف ته شارح دجامی د بدل دتعریف په شروع کې په دې عبارت اشاره کړې وه چې ای لا تكون النسبة الی المتبوع مقصودة ابتداء بنسبة مانسب الیه... الخ.

فان قيل : په دې عبارت کې شارح یو اعتراض را نقل کوي او په قلنا سره ددې اعتراض جواب ورکوي :

اعتراض : د بدل تعریف جامع نه دي دا په هغه بدل صادق نه راځي کوم چې د الا نه پس واقع وي لکه ما قام احد الا زید په دې کې زید واحد نه بدل دي . لیکن په دې باندې تعریف صادق نه راځي ځکه چې په دې کې مانسب الی المتبوع نسبت نه نسبت الی التابع مقصود نه دي ، ځکه چې مانسب الی المتبوع عدم قیام دي او مانسب الی التابع قیام دي ځکه چې د الا د وجې نه نفی ماته شوه .

جواب: تعریف جامع دي ځکه چې مانسب الی المتبوع هم قیام دي فرق صرف دومره دي چې متبوع طرف ته د قیام نسبت سلب دي او د تابع د طرف نه د قیام نسبت ایجاباً دي او دا صحیح ده ځکه چې په تعریف کې په نسبت کې تعمیم دي برابر خبره ده که ایجاباً وي او که سلباً وي ویکن: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: کله چې نسبت الی المتبوع سلبیه دي او نسبت الی التابع ایجابیه دي، نو اولنې نسبت سلبیه د دویم نسبت ایجابیه دپاره څنګه توطیه او تمهید جوړېږي په دې کې توطیه د نقیض دپاره د نقیض لازم راځي.

جواب: نسبت سلبیه، د نسبت ایجابیه دپاره توطیه او تمهید جوړېدل ممکن دي ځکه چې د توطیې او تمهید نه مقصود د غافل را بیدارول دي او دا مقصد په نسبت سلبیه او نسبت ثبوتیه دواړو سره حاصلېږي نو داسې ممکن ده چې نسبت سلبیه توطیه او تمهید وي د نسبت ثبوتیه ایجابیه دپاره.

د بدل اقسام:

وَهُوَ أَيْ الْبَدَلُ أَتَوَاعُ أَرْبَعَةُ بَدَلٍ الْكُلُّ أَيْ بَدَلٌ هُوَ كُلُّ الْمُبْدَلِ مِنْهُ وَ بَدَلُ الْبَعْضِ أَيْ بَدَلٌ هُوَ
اوهغه يعنې بدل په څلور قسمه دي بدل الكل يعنې هغه چې كل وي دمېدل منه اوبدل البعض يعنې بدل د
بَعْضِ الْمُبْدَلِ مِنْهُ قَالَ إِيضاً فِيهِمَا وَمِثْلَهَا فِي خَاتَمِ فُضَّةٍ وَ بَدَلُ الْإِهْتِمَالِ أَيْ بَدَلٌ
مېدل منه بعض وي نو اضافت په دې دواړو کې په شان د خاتم فضة دي او بدل الاهتمال يعنې هغه بدل چې
مُسَبَّبٌ قَالِباً عَنْ إِهْتِمَالٍ أَحَدِ الْبَدَلَيْنِ عَلَى الْآخَرِ إِهْتِمَالِ الْبَدَلِ عَلَى الْمُبْدَلِ مِنْهُ كَحَوْ سِلْبٍ زَيْدٌ كَوَيْهَ أَوْ
مسبب وي غالباً د اهتمال د يو دمېدل نه په بل باندې او يا د اهتمال د بدل په مېدل منه لکه سلب زید کویه او يا
بِالْعَكْسِ كَحَوْ يَسْأَلُوكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قَتَالٍ فِيهِ وَ بَدَلُ الْغَلَطِ أَيْ بَدَلٌ مُسَبَّبٌ عَنِ الْغَلَطِ
بالعكس ددې لکه يسالوك عن الشهر الحرام قتال فيه اوبدل الغلط يعنې هغه بدل چې مسبب وي د غلط نه نو
قَالَ إِيضاً فِي الْآخَرَيْنِ مِنْ قِبَلِ إِضَافَةِ الْمُسَبَّبِ إِلَى الْمُسَبَّبِ لِأَذْنٍ مُلَاسِمَةٍ.
اضافت په آخرو دوو کې د قبيلي د اضافت د مسبب نه سبب طرف ته دادنی مناسبت دوجې نه

خلاصه دهن: په دې عبارت کې صاحب د کافيي د بدل تقسيم بيانوي. چې بدل په څلور ۴. قسمه دي ۱. بدل الكل ۲. بدل البعض ۳. بدل الاهتمال ۴. بدل الغلط، د هريو تعريف سره د مثال سره په لاندې ډول دي

(۱) **بدل الكل** : هغه دي چې ددې مدلول بعينه دمبدل منه مدلول وي.

(۲) **بدل البعض** : هغه دي چې ددې مدلول دمبدل منه دممدلول جزء وي، لکه ضربت زيدا

رأسه، په دې کې رأسه بدل البعض دي ځکه دا د زيد دممدلول جزء دي.

(۳) **بدل الاشتمال** : هغه دي چې د بدل او مبدل منه په مینځ کې د کلیت او جزئیت نه غیر

نوره علاقه وي. لکه سلب زيد ثوبه، دلته زيد په ثوب باندې مشتمل دي.

(۴) **بدل الغلط** : هغه دي چې دمبدل منه د غلطۍ نه پس ددغه غلطۍ د ختمولو دپاره د

بدل او مبدل منه په مینځ کې د څه علاقې ذکر کولو نه په غیر ذکر شي لکه جاء فی رجل حمارا په

دې کې حمار بدل الغلط دي.

اغراض دجامی : ای البدل : په دې عبارت کې شارح بیان دمرجع کوي.

انواع اربعة : په دې عبارت کې شارح بیان دترکیب کوي چې هو مبتداء دي ددې خبر انواع اربعة

محذوف دي.

ای بدل : په دې عبارت کې شارح بیان داضافت کوي چې په بدل الكل کې اضافت بیانيه دي

او که اشاره ده، چې په الكل باندې الف لام دمضاف الیه په عوض کې دی کوم چې مبدل منه

دي

وبدل البعض : په دې ځای کې شارح د بدل اضافه وکړه او دا یې بیان کړه چې البعض معطوف

دي په بدل الكل باندې په تقدیر دمضاف سره.

ای بدل هو بعض المبدل منه : په دې عبارت کې شارح دې خبرې طرف ته اشاره کوي چې په بدل

البعض کې اضافت بیانيه دي یا اشاره ده، چې په بعض باندې الف لام دمضاف الیه په عوض

کې دي کوم چې مبدل منه دي، پس په بدل الكل او په بدل البعض کې اضافت داسې دي لکه په

خاتم فصة کې چې اضافت دي یعنې اضافت بیانيه دي.

بدل الاحتمال : په دې عبارت شارح کې د بدل اضافه وکړه او وي ویل چې بدل الاشتمال په

تقدیر دمضاف سره معطوف دي په بدل الكل باندې.

ای بدل مسبب : په دې عبارت کې شارح د بدل الاشتمال وجه دتسمیې بیانوني چې بدل

الاشتمال ته بدل الاشتمال ځکه وایي چې ددې سبب اکثر دبدل او مبدل منه نه په یو بل باندې

مشتمل کیدل وي

کله خو بدل په مبدل منه باندې مشتمل وي لکه په سلب زید ثوبه کې ثوبه بدل دي او په زید باندې مشتمل دي کوم چې مبدل منه دي او کله مبدل منه په بدل باندې مشتمل وي لکه یسملونک عن الشهر الحرام قتال فيه په دې کې مبدل منه شهر حرام دي چې مشتمل دي په قتال یعنی په بدل باندې

غالباً: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال . شارح دلته غالباً ولې وویل ؟

جواب : غالباً یې ځکه وویل چې په بدل او مبدل منه کې د اشتمال نه غیر نورې علاقې هم وي البته ډیره علاقه اشتمال وي لکه اعجیبي زید علیه

بدل : په دې عبارت کې شارح بیان د ترکیب کوي. چې الغلط په تقدیر دمضاف سره معطوف دي په بدل الاشتمال باندې

ای بدل مسبب : په دې عبارت کې شارح د بدل الغلط وجه د تسمیې بیانوي. چې بدل الغلط ته بدل الغلط ځکه وایي چې ددې راوړلو سبب غلطی وي

فلاضافة في الاخرين : په دې عبارت سره شارح د ایبانوني چې بدل الاشتمال او بدل الغلط کې اضافت د قبیلې د اضافت د مسبب نه سبب ته دي دادنی ملا بست او مناسبت د وجې نه نو بدل مسبب او الاشتمال او الغلط ددې سبب دي .

د بدل الکل تعریف :

قَالَوْنَ أَمْ يَبْدُلُ الْكَلِمَ مَذْلُومُهُ مَذْلُومُ الْأَوَّلِ يَغْنِي مُتَّجِدَانِ ذَاتَا لَا أَنْ يَتَّحِدَ مَفْهُومَاهُمَا
نواول یعنی بدل الکل مدلول ددې مدلول داوړل دي یعنی متحدوي ذاتانه داچې متحدوي مفهوم ددې دواړو
يَتَّحِدَانِ مُتَّحِدَانِ لَكُمُ جَاءَ فِي زَيْدٍ أَخُوكَ فَزَيْدٌ وَأَخُوكَ وَإِنْ اخْتَلَفَا مَفْهُومًا فَهُمَا مُتَّجِدَانِ
ددې دپاره چې شي مترادف لکه جاء في زيد اخوك نوزیدواخوك اگرکه مختلف دي مفهوم مانوداواړه متحد دي
ذَاتَا قَالَ الشَّارِحُ الرَّضِي وَ آتَا إِلَى الْأَمْرِ لَمْ يَظْهَرْ لِي فَرْقٌ جَلِيٌّ بَيْنَ بَدَلِ الْكَلِمِ مِنَ الْكَلِمِ وَ
ذاتاويلي دي شارح د شي چې تراوسه پورې ماته نه دي ظاهر شوي واضح فرق په مینځ د بدل الکل من الکل او
بَيْنَ عَطْفِ الْبَيَّانِ بَلْ لَا أَرَى عَطْفَ الْبَيَّانِ إِلَّا بَدَلِ الْكَلِمِ وَمَا قَالُوا مِنْ أَنَّ الْفَرْقَ بَيْنَهُمَا
په مینځ د عطف بیان کې بلکې ماته ځکه ځای عطف بیان بدل الکل او هغه چاچي ويلي دي چې فرق په مینځ ددې

أَنَّ الْبَدَلَ هُوَ الْمَقْصُودُ بِالنِّسْبَةِ دُونَ مَثْبُوعِهِ بِخِلَافِ عَطْفِ الْبَيِّنَاتِ فَإِنَّهُ بَيِّنَاتٌ وَ الْبَيِّنَاتُ دَوَائِرُ كِي دَادِي چې بدل هغه مقصود دی - نسبت به مثنوع ددې به خلاف د عطف بیان حکم د بیان دي او بیان قَدْ الْبَيِّنَاتِ فَيَكُونُ الْمَقْصُودُ هُوَ الْأَوَّلُ فَالْجَوَابُ أَنَا لَا نُسَلِّمُ أَنَّ الْمَقْصُودَ فِي بَدَلِ الْكَلِمَةِ هُوَ الثَّانِي دافرخ وي دمسین نووي به مقصود هغه اول نو جواب دادي چې مونږ نه منو چې مقصود به بدل کل کې هغه دوه فقط وَلَا فِي سَائِرِ الْبَدَلِ إِلَّا الْفَلْظُ وَ قَالَ بَعْضُ الْمُحَقِّقِينَ فِي جَوَابِهِ الْقَائِلُ أَنَّهُمْ لَمْ دې فقط اونه به نولود لونیو کې مگر غلط او ویلي دي بعضی محققینو به جواب ددي کې چې ظاهر د داده چې نه پُرْیَدُوا أَنَّهُ لَيْسَ مَقْصُوداً بِالنِّسْبَةِ أَصْلًا بَلْ أَرَادُوا أَنَّهُ لَيْسَ مَقْصُوداً أَصْلِيّاً دې اراده کړي نحو یا نو چې دانه دي مقصود بالنسبة بالکل بلکې اراده کړي یې ده چې دانه دي مقصود اصلي وَ الْحَاصِلُ أَنَّ يَمْلِكُ قَوْلَكَ جَاءَنِي أَخُوكَ زَيْدٌ إِنْ قَصَدْتَ فِيهِ الْإِسْتِئَادَ إِلَى الْأَوَّلِ وَ جُمْتُ او حاصل دادي چې په شان د قول ستا چې جامي اخوک زید که چیرته قصد کړي په دې کې اسناد اول ته اورا وړي بِالثَّانِي تَتِمَّةٌ لَهُ تَوْضِيحاً فَالْقَائِلُ عَطْفَ بَيِّنَاتٍ وَإِنْ قَصَدْتَ فِيهِ الْإِسْتِئَادَ إِلَى الثَّانِي وَ جُمْتُ دویم تشمه او توضیح ددي دپاره نو دویم عطف بیان دي اگر که قصد وکړو به دې کې اسناد دویم طرف ته اورا وړي بِالْأَوَّلِ تَوْضِيحٌ لَهُ مُبَالِغَةً فِي الْإِسْتِئَادِ فَالْقَائِلُ بَدَلٌ وَ جُمْتُ يَكُونُ التَّوَضُّيْحُ الْحَاصِلُ اول توضیح ددي دپاره د مبالغې في الاستناد به طور نو دویم بدل دي اوبه دې وخت کې وي به وضاحت حاصله به بِهِ مَقْصُوداً تَبَعاً وَ الْمَقْصُودُ إِصْلَاحُهُ هُوَ الْإِسْتِئَادُ إِلَيْهِ بَعْدَ التَّوَضُّيْحِ فَالْقَوْلُ كَالْهَذَا.

دې سره مقصود تبعاً او مقصود اصلاتهغه اسناد دي دې طرف ته پس د توضیح نه توفیق ظاهر دي

خلاصه دمتن: په دې عبارت کې صاحب کافیه د بدل څلورو واړو اقسامو تعریفات و وضاحت کوي. تعریفات خو مونږ مخکې ذکر کړي دي او باقي وضاحت یې په شرحه کې ذکر دي.

اغراض دجامي: په دې عبارت کې د بدل څلورو واړو قسمونو تعریفات دي. دپولو نه اول د بدل الکل تعریف دي. بدل الکل هغه دي چې د هغې مدلول بعینه د مبدل منه مدلول وي ای بدل الکل: په دې عبارت کې شارح د الاول مصداق بیانوي

یعني متحدان: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: په جاءني زید اخوک کې اخوک بدل الکل دي حالانکه د زید مدلول حیوان ناطق مع هذا الشخص دي او اخوک مدلول ذات من له الأخوة دي. نو د دې مدلول خو بعینه د اول مدلول نه شو!

جواب : مراد دادې چې بدل او مبدل منه د ذات په اعتبار سره متحد دي دا مراد نه دي چې دا د مفهوم په لحاظ سره متحد دي. ددې دپاره چې دواړه مترادف دي. لکه جاء فی زید اخوک په دې کې زید اگر چه د مفهوم په اعتبار سره متحد نه دي لیکن د ذات په اعتبار سره متحد دي

قال الشارح الرضي: په دې عبارت کې شارح بیان دا اختلاف کوي چې عطف بیان مستقل تابع دی او یا په بدل الکل کې داخل دي. د جمهور و نحو یانو دا مذهب دي چې عطف بیان مستقل تابع دي. د شیخ رضي دا مذهب دې چې عطف بیان مستقل تابع نه دي بلکه په بدل الکل کې داخل دي ځکه چې د بدل الکل او د عطف بیان په مینځ کې واضح فرق نشته پس د جمهور په نزد توابع پنځه، ۵، دي او د شیخ رضي په نزد څلور، ۴، دي

وما قالوا: په دې عبارت کې شارح د جمهورو مذهب بیانوي چې جمهورو ویلي دي چې ددې دواړو په مینځ کې فرق دي، چې بدل الکل مقصود بالنسبة وي او ددې متبوع مقصود نه وي، په خلاف د عطف بیان چې هغه مقصود بالنسبة وي. ځکه هغه بیانېږي او ددې متبوع مبین او ښکاره وي او بیان د مبین فرع ده

شیخ رضي ددې جواب ورکوي، چې مونږ دا نه منو چې په بدل الکل کې فقط بدل مقصود وي او مبدل منه مقصود نه وي، بلکه مونږ دا وایو چې د بدل الغلط نه غیر باقي درې واړو کې متبوع هم مقصود وي ځکه چې دا د بدل دپاره توطیه او تمهید وي، نو په حیثیت د تمهید سره دا مقصود وي

میرسید ددې جواب ورکوي کوم چې شارح په وقال بعض المحققین سره نقل کوي، چې جمهورو ویلي دي چې په بدل الکل کې متبوع مقصود نه وي، ددې نه د دوي مراد دا نه دي چې په بدل الکل کې متبوع بالکل مقصود نه وي، بلکه مراد دادې چې متبوع مقصود اصلي نه وي

والحاصل: په دې عبارت کې شارح د یو مثال په ذریعه د عطف بیان او د بدل الکل په مینځ کې د فرق وضاحت کوي کله چې جاء فی اخوک زیدا وویلې شي نو په دې کې اول یعنی اخوک طرف ته که اسناد مقصود اصلي وي او دویم 'زید' ذکر په طور د تسمی او توضیح وي، نو دویم عطف بیان شو او که دویم یعنی زید طرف نه اسناد مقصود اصلي وي او د اول یعنی اخوک ذکر په طور د توطیې او تمهید په اسناد کې د مبالغې کولو دپاره وي نو دویم به بدل وي.

نو ددې حاصل دا شو چې په دې مثال کې چې دویم طرف ته د اسناد قصد وشي او د حکم مدار

همه دا جوړ کړې سې. نو گویا چې دا څوک نه قطع نظر جاء زید او ویلې شو او همدارنگې اکرمت زیداً اخاک ویلې شي او په دې کې په مخاطب باندې احسان وکړې شي چې ما د زید تعظیم ځکه وکړو چې هغه ستا ورور دي نو گویا چې د زید نه قطع نظر اکرمت اخاک ویلې شو او دا څیز په عطف بیان کې نشته

وچټک: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: د بدل په صورت کې هم وضاحت حاصلیږي. نو بیا خو د بدل الکل او د عطف بیان په مینځ کې فرق ونه شو نو د شیخ رضي خبره صحیح شوه چې په دواړو کې هېڅ فرق نشته؟

جواب: اگر چه د بدل په صورت کې د دویم نه توضیح او وضاحت حاصلیږي، لیکن دا وضاحت مقصود بالاخاله نه وي، بلکې مقصود بالتبع وي، مقصود بالاخاله د فعل اسناد وي د تابع طرف نه بعد التمهید لهذا د دواړو په مینځ کې فرق ظاهر دي، چې عطف بیان مقصود اصلي نه وي، بلکې مقصود تبعاً وي او بدل مقصود اصلي وي، نو بدل په منزله د صلوة مقصود اصلي او عطف بیان په منزله د اودس غیر مقصود اصلي وي.

د بدل البعض تعریف:

وَالثَّانِي أَنِّي بَدَلُ الْبَعْضِ جُزْؤَةً أَيْ جُزْءُ الْمُبْدَلِ مِنْهُ نَحْوُ هَرَبْتُ زَيْدًا رَأْسَهُ.

او دویم یعنی بدل البعض جزه ددې وي یعنې جزه د مبدل منه لکه ضربت زیدارأسه

خلاصه دمتن او شرحه: په دې عبارت کې شارح د بدل البعض تعریف کوي بدل البعض

هغه دي، چې ددې مدلول د مبدل منه د مدلول جزه وي، لکه ضربت زیدارأسه، په دې کې رأسه بدل البعض دي، ځکه چې دا د زید د مدلول جزه دي.

د بدل الاشتمال تعریف:

وَالثَّالِثُ أَنِّي بَدَلُ الْإِشْتِمَالِ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْأَوَّلِ أَيْ الْمُبْدَلِ مِنْهُ مُلَابَسَةً بِحَيْثُ

اودویم یعنې بدل الاشتمال په مینځ ددې او په مینځ د اول کې دی یعنې مبدل منه ملابسه وي په داسې شان چې

تَوَجَّهَ النَّسَبُ إِلَى الْمَتَّبِعِ النَّسَبُ إِلَى الْمُلَابَسَةِ إِنْجَمَالًا نَحْوُ أَعْجَبَنِي زَيْدٌ عَلِمْتُ حَيْثُ يُعَلَّمُ إِبْدَاءً

واجبوي نسبت متبوع ته نسبت ملابسه اجمالی ته لکه اعجبني زید علیه په داسې شان چې معلومېږي ابتداءً

أَنَّهُ يَكُونُ زَيْدٌ مُعْجَبًا بِأَعْيَانِ صِفَاتِهِ لَا بِأَعْيَانِ ذَاتِهِ وَ تَتَّصِفُ نِسْبَةُ الْأَعْجَابِ إِلَى زَيْدٍ نِسْبَةً

وي په زید معجب په اعتبار د صفاتو سره نه په اعتبار د ذات سره او متضمن دي نسبت دا عجاب زید ته نسبتاً ددې

إِلَى صِفَةٍ مِنْ صِفَاتِهِ اجْتِمَاعًا وَكَذَا فِي سُلْبٍ زَيْدٌ تَوْبُهُ بِخِلَافٍ ضَرْبٌ زَيْدٌ حِمَارُهُ وَضَرْبٌ زَيْدٌ غَلَامُهُ
 بوصفت ته دصفتونه اجتماعا وهمدارنگې په سلب زید توبه کې په خلاف دضربت زیدا حماره او ضربیت زیدا غلامه
 لِأَنَّ نِسْبَةَ الضَّرْبِ إِلَى زَيْدٍ تَامَةٌ وَلَا يَكُونُ فِي صَحَّتِهَا إِعْتِبَارٌ غَيْرُ زَيْدٍ فَيَكُونُ مِنْ بَابٍ بَدَلِ الْغَلَطِ
 ځکه نسبت دضرب زید ته تام دي اونه دي لازم په صحت ددې کې اعتبار غیر دزید نه نووي په دیاب دبدل الغلط
 بِغَيْرِهِمَا أَنِّي كُنْتُ تِلْكَ الْمَلَابِسَةِ بِغَيْرِ كَوْنِ الْبَدَلِ كُلُّ الْمُبْدَلِ مِنْهُ أَوْ جُزْءُهُ
 نه په غیر ددې دواړو نه یعنې وي په دغه ملاسټ په غیر دکیدو دبدل نه کل د مبدل منه او یا جزء د مبدل منه نو
 فَيَدْخُلُ فِيهِ مَا إِذَا كَانَ الْمُبْدَلُ مِنْهُ جُزْءًا مِنَ الْبَدَلِ وَكَانَ إِبْدَالُهُ مِنْهُ بِمَاءٍ عَلَى هَذِهِ الْمَلَابِسَةِ
 داخلېږي په دې کې هغه چې کله وي مبدل منه جزء دبدل نه اووي بدل جوړول ددې نه بناء په دې ملاسټ باندې
 نَحْنُ نَكُونُ إِلَى الْقَمَرِ كَلِكِهِ وَالتَّافُفَةِ بِأَنَّ الْقَمَرَ لَيْسَ جُزْءًا مِنْ قَلْبِهِ بَلْ هُوَ مَرْكُوزٌ فِيهِ مُتَافِفٌ
 لکه نظرت ال القمر فلکه اومتافقه په دې خبره چې قمر نه دي جز فلک بلکې قمر مرکوز دي په فلک کې نودامناقشه
 فِي الْيَمَالِ وَهُوَ أَنَّ يُؤَوَّدَ لِيَمَالِهِ مِثْلُ رَأْيِكَ دَرَجَةِ الْأَسَدِ بِرُجْهِ قَائِلَةٌ لِأَمْتَجَالِ يَمَالِهِ الْمُتَافِفَةِ
 ده په مثال کې اوممكن ددراول دپاره دمثال لکه رأيت درجه الاسد برجه ځکه نشته مجال ددې مناقشې دپاره
 فِيهِ فَإِنَّ الْبُرْجَ عِبَارَةٌ عَنْ مَجْمُوعِ الدَّرَجَاتِ وَإِنَّمَا لَمْ يَجْعَلْ هَذَا الْبَدَلُ قِسْمًا خَاصًّا وَ لَمْ يُسَمَّ
 په دې مثال کې ځکه برج عبارت دي دمجوعه درجونه اووي نه گرځول دابدل پنځم قسم اومسمى يې نه کړو
 بِبَدَلِ الْكَلِّ عَنِ الْبَعْضِ لِقَابِهِ وَ لُذَرِيَّتِهِ بَلْ قِيلَ لِعَدَمِ دُقُوعِهِ فِي كَلَامِ
 په بدل الک من البعض باندې دوجې دقلت اونا درکیدو ددې نه بلکې ويلي دي دوجې دعدم وقوع ددې په کلام
 الْعَرَبِ فَإِنَّ هَذِهِ الْأَمَلَةَ مَصْنُوعَةٌ.

کلام د عربو کې ځکه د امثالونه دخپل خان نه جوړ شوي دي

خلاصه دهتن: په دې عبارت کې دبدل الاشتمال تعريف کوي چې بدل الاشتمال هغه دي

چې د بدل اود مبدل منه په مينځ کې دکليت اوجزئيت نه غير نوره علاقہ وي

اغراض دجامي: والثالث: په دې عبارت سره شارح دبدل الاشتمال تعريف کوي چې بدل

الاشتمال هغه دي چې د بدل اود مبدل منه په مينځ کې دکليت اوجزئيت نه غير نوره علاقہ وي

بحيث: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: دبدل الاشتمال تعريف مانع نه دي ځکه چې دا تعريف په بدل الغلط کې په ضربت زيدا

غلامه کې په غلام باندې صادق راځي. او په ضربت زيدا حماره کې په حماره باندې صادق راځي.

څکه چې په دې مثالونو کې د بدل او دمبدل منه په مینځ کې دکلیت او دجزئیت نه غیریوه بله علاقه ده هغه علاقه د مالکیت او مملوکیته ده، حالانکه دا بدل الغلط دي او بدل الاشتمال نه دي؛

جواب: په بدل الاشتمال کې د بدل او دمبدل منه په مینځ کې د علاقې نه مراد داسې علاقه ده چې په هغې کې نسبت الی المتبوع نسبت الی التابع اجمالاً واجب او ثابت کوي لکه اعجبني زید علمه په دې کې چې کله متکلم اعجبني زید وویل نو ددې نه معلومه شوه چې زید دخپل ذات په اعتبار سره معجب نه دي، بلکې په خپلو صفاتو کې دیو صفت په اعتبار سره معجب دي ځکه چې دانسان په افرادو کې دذات په اعتبار سره هیڅ فرق نشته، لهذا زید د ذات طرف ته داعجاب نسبت اجمالاً ددې په صفاتو کې یو صفت طرف ته داعجاب نسبت ته متضمن دی، همدارنگې په سلب زید ژوبه کې کله چې سلب زید وویل نو ددې نه اجمالاً معلومه شوه چې مسلوب ذات د زید نه دي بلکې ددې متعلقاتو نه یو متعلق دي، ځکه چې دذات دپاره سلب لفظ مستعمل نه دي، بلکې فقدان لفظ مستعمل دي او زید طرف ته د سلب نسبت دا ددې د متعلقاتو د یو متعلق طرف ته دسلب نسبت اجمالاً متضمن وي، په خلاف د ضربت زیډا غلامه او ضربت زیډا حماره، چې په دې مثالونو کې دتابع او دمتبوع په مینځ کې داسې علاقه نشته چې په هغې کې نسبت الی المتبوع نسبت الی المتعلق ته متضمن وي، ځکه چې دضرب نسبت زید طرف ته نسبت تامه دي او ددې نسبت په صحیح کېدو کې غیر زید طرف ته نسبت معتبر کول لازم نه راځي، لهذا دا دواړه مثالونه د بدل الاشتمال د قبیلې نه، نه دي، بلکې د بدل الغلط د باب نه دي.

ای تګون تلک المالیسة: په دې عبارت سره شارح دمتن وضاحت کوي چې دملایسة بغیرهما نه مراد دادې چې بدل دمبدل منه ګل هم نه وي او جزء هم نه وي لهذا په دې ملایسة بغیرهما کې به هغه صورت هم داخل شي کوم چې په بدل الکلی کې دي او مبدل منه جزء وي لکه نظرت الی القمر فلکه په دې کې قمر مبدل منه جزء دي او فلک (بدل، دا کل دي نو دا صورت په بدل الاشتمال کې داخل شو، نه په بدل البعض کې.

والمناقشة: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: مثال د مثال له سره مطابق نه دي ځکه چې په نظرت الی القمر فلکه کې قمر د فلک نه جز نه دي. بلکې قمر مستقل فی نفسه دي او په فلک کې مرکوز دي.

جواب: دا مناقشه فی المثال ده کوم چې د اهل علمو د شان سره لایق نه ده او په یمکن سره شارح وایي. چې ددې دپاره یو دویم مثال هم پیش کولې شي کوم چې د مناقشې نه پاک دي او هغه دي رأیت درجه الاسد برجه په دې کې برج کُل دي د مجموع الدرجات نه عبارت دي او درجه الاسد ددې جزء دي، نو د مبدل منه جزء او بدل الکل دي.

وانما لم يجعل: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: نحوینانو دا یو مستقل پنځم قسم ولې جوړ نه کړو او ددې نوم یې بدل الکل عن البعض ولې مقرر نه کړو؟

جواب: دا قسم ډېر لږ او نادر دي تر دې چې بعضې نحوینانو ویلي دي چې دا په کلام د عربو کې نشته او دا مثالونه فرضي او دخان نه جوړ شوي دي ددې وجې نه یې داپنځم قسم جوړ نه کړو او ددې نوم یې بدل الکل عن البعض مقرر نه کړو.

د بدل الغلط تعریف:

وَالزَّائِعُ أَنِّي بَدَلُ الْغَلَطِ أَنْ تَقْصُدَ أَنِّي أَنْ يَكُونَ بِأَنْ تَقْصُدَ أَنَّ إِلَيْهِ
او څلورم یعنې بدل الغلط چې قصد کړئ تاسو یعنې چې وي په داسې طریقې سره چې قصد کړئ تاسو دې طرف
أَنِّي إِلَى الْبَدَلِ مِنْ غَيْرِ إِيْتِبَارِ مُلَابَسَةٍ بَيْنَهُمَا بَعْدَ أَنْ غَلَطْتَ بِغَيْرِهِ
ته یعنې بدل طرف ته په غیر د اعتبار د ملابست نه په مینځ د دواړو پس ددې نه چې ته غلطې وکړې په غیر ددې نه
أَنِّي بِغَيْرِ الْبَدَلِ وَ هُوَ الْمُبْدَلُ مِنْهُ.
یعنې په غیر د بدل نه او هغه غیر مبدل منه وي

خلاصه د متن او شرحه: په دې کې عبارت کې د بدل الغلط تعریف کوي بدل الغلط هغه دي چې د مبدل منه د غلطۍ نه پس ذکر شي، ددې نه پس ددغې غلطې د ختمولو دپاره بدل ذکر کړي، مبدل منه او د بدل په مینځ کې د علاقې او ملابست د اعتبار کولو نه په غیر لکه جامه فی رجل حمار په دې کې حمار بدل الغلط دي. ځکه چې متکلم حمار ویل غوښتل په غلطۍ سره یې د ژبې نه اهل ووتو بیا د غلطۍ د ختمولو دپاره د اهل نه پس یې حمار وویل په هغه وخت کې چې کله د اهل او د حمار په مینځ کې هیڅ قسمه مناسبت او علاقه نشته.

د بدل احکامات:

وَيَكُونَانِ أَيْ الْبَدَلُ وَالْمُبْدَلُ مِنْهُ مَعْرِفَتَيْنِ نَحْوُ ضَرَبَ زَيْدٌ أَخُوكَ وَنَكَرَتَيْنِ نَحْوُ جَاءَ فِي رَجُلٍ غُلَامٌ لَكَ وَ

اووي دادواړه يعنې بدل او مبدل منه معرفه لكه ضرب زيد اخوك او يادواړه نكره وي لكه جاء في رجل غلام لك اويا

مُخْتَلِفَتَيْنِ نَحْوُ بِالنَّاصِيَةِ نَاصِيَةٌ كَاذِبَةٌ وَجَاءَ رَجُلٌ غُلَامٌ زَيْدٍ وَإِذَا كَانَ الْبَدَلُ نَكْرَةً مُبْدَلُهُ مِنْ مَعْرِفَةٍ

دواړه مختلف وي لكه بالناصية ناصية كاذبة او جاء رجل غلام زيداو چې كله وي بدل نكره او مبدل وي دمعرفې نه

فَالنَّعْتُ أَيْ نَعْتُ الْبَدَلِ النَّكْرَةُ لِأَنَّ الْيَكُونَ التَّفْصُودُ الْتَقْصُصُ مِنَ هُوَ التَّفْصُودُ مِنَ كُنَّ وَجُو

نوعت يعنې نعت د بدل نكره راوړل واجب دي ددې وجې نه چې مقصود انقص نه شي دغير مقصود نه دهرې وجې

فَأَكْثَرُ فِيهِ بِصَفَةٍ تَكُونُ كَالْجَائِرِ لِمَا فِيهِ مِنَ تَقْصِصِ النَّكَارَةِ وَمِلْ

نه نور ا ټكي يې وکړو په صفت سره ددې د پاره چې دا ختم کړي هغه څه چې په هغې کې نقص د نکرې وي لکه

بِالنَّاصِيَةِ نَاصِيَةٌ كَاذِبَةٌ وَيَكُونَانِ كَالْهَوْنَيْنِ نَحْوُ جَاءَ فِي زَيْدٍ أَخُوكَ وَمُضْمَرَيْنِ نَحْوُ أَلَزَيْدُونَ لَوَيْثُهُمْ وَإِيَّاهُمْ وَ

بالنصاصية ناصية كاذبة اووي دواړه ظاهر لکه جاء في زيد اخوك او يادواړه مضمر لکه الزيدون لقيتهم اي اياهم اويا دواړه

مُخْتَلِفَتَيْنِ نَحْوُ أَخُوكَ ضَرَبْتُهُ زَيْدًا وَأَخُوكَ ضَرَبْتُ زَيْدًا أَيْ يَاءَ.

مختلف لكه اخوك ضربه زيد او اخوك ضربت زيدا آياه.

خلاصه دمتن: د تعريف او تنکير په اعتبار سره بدل په خلور (۴)، قسمه دي: (۱) دواړه

معرفه وي لکه ضرب زيد اخوك (۲)، دواړه نکرې وي لکه جاء في رجل غلام لك (۳). مختلف وي ددې

دوه قسمه دي اول دا چې مبدل منه معرفه وي او بدل نكره وي لكه بالناصية ناصية كاذبة (۴)، مبدل

منه نكره وي او بدل معرفه وي لكه جاء في رجل غلام زيد.

اغراض دجامي: ويكون اي البدل والمبدل منه: په دې عبارت سره شارح د ضمير مرجع

بيانوي.

واذا كان: په دې عبارت کې شارح د يوې قاعدې بيان کوي چې كله مبدل منه معرفه او بدل

نكره وي، نو بدل نعت راوړل واجب دي.

فالنعت اي نعت البدل نكره: په دې عبارت کې شارح اشاره کوي چې په النعت کې الفلام د

مضاف اليه په عوض کې دي.

واجب: په دې عبارت سره شارح اشاره کوي چې چې فالنعت مبتدا خبر واجب منحذوف دي،

ددې دپاره چې دا جمله جزاء جوړه شي، ځکه چې جزاء دپاره جمله کيدل شرط دي.

لتلايكون: په دې عبارت کې شارح د ذکر شوې قاعدې وجه بيانوي، چې نعت راوړل ځکه واجب دي چې ددې دپاره مقصود من کل وجه د غیر مقصود نه انقص او کم نه وي، ځکه چې بدل مقصود وي او نکره دمعرفې په نسبت انقص او کم وي، لهذا ددې نعت راوړل واجب دي. ددې دپاره چې د نعت په ذریعہ دنکرې والاد نقصان ازاله وشي کوم چې په بدل کې ده لکه بالناصية ناصية کاذبة په دې کې الناصية معرفه مبدل منه دي او ناصیه نکره بدل دي ځکه چې ددې نعت کاذبه راوړلې شوې دي

په اعتبار د اظهار او اضممار سره د بدل اقسام:

وَلَا يُبْدَلُ كَاهِرٌ مِنْ مُضْمَرٍ بِذَلِكَ الْكَلِمِ إِلَّا مِنَ الْقَائِمِ كَخَوْضَرَيْنَهُ زَيْدًا لِأَنَّ الْمُضْمَرَ الْمَتَكَلِّفَ اَوْنَهُ شَيْءٌ يَدُلُّوهُ اسْمُ ظَاهِرٍ مَضْمَرُهُ بِطَوْرِ دَبْدَلِ الْكَلِمِ مَكْرَدُ غَانِبٍ ضَمِيرُهُ لَكَ ضَرْبُهُ زَيْدًا ځكه مضممر متكل او مخاطب اقوى و اخس دلالت نه په اسم ظاهر كه چيرته بدل كړي شي ظاهر ددې دواړو نه په طور د بدل الك يَلْزَمُ أَنْ يَكُونَ الْمَقْصُودُ انْقِصًا مِنْ غَيْرِ الْمَقْصُودِ مَعَ كَوْنِ مَذْلُومَتِهَا وَاحِدًا بِخِلَافِ بَذَلِ الْبَعْضِ وَ نَوْلًا په شي كيدل د مقصود انقص د غير مقصود نه سره د كيدو د مدلول د دواړو متحد په خلاف د بدل بعض او الإِجْتِمَاعِ وَالْعَلَلِ فَإِنَّ الْمَانِعَ فِيهَا مَفْقُودٌ إِذْ لَيْسَ مَذْلُومُ الْقَائِمِ فِيهَا مَذْلُومُ الْأَوَّلِ فَيَقَالُ اشتغال او غلط ځكه مانع په دې كې مفقود دي ځكه نه دي مدلول دويم په دې كې مدلول داو نوويلي به شي إِشْتَرَيْتَكَ بِضَمِّكَ وَإِشْتَرَيْتَنِي بِضَمِّي أَعْجَبْتَنِي بِضَمِّكَ وَأَعْجَبْتَنِي بِضَمِّي وَضَرَيْتَكَ بِضَمِّكَ وَضَرَيْتَنِي بِضَمِّي اشتريتك نصفك، واشتريتني نصفني اعجبتي عليك او اعجبتك علي و ضربتك الحبار و ضربتني الحبار.

خلاصه دهنه: په دې عبارت کې د بدل د اظهار او اضممار په لحاظ سره اقسام بيانوي. او بيا يوه قاعده ددې متعلق هم بيانوي.

اغراض د جامي: ويكونان: په دې عبارت سره مصنف د اظهار او اضممار په لحاظ سره د بدل څلور (۴) قسمه بيانوي، شارح د جامي په مثالونو سره ددې وضاحت كوي تفصيل يې دادې

(۱) بدل مبدل منه دواړه اسم ظاهر وي، لكه جامني زید اخوك

(۲) دواړه اسم ضمير وي، لكه الزيدون لقيتمهم اياهم

(۳) مختلف وي په دې كې لاندې دوه قسمه داخل دي، مبدل نه اسم ظاهر او بدل اسم ضمير

وي لکه اخوک ضربت زیډا ایاه ، مبدل منه اسم ضمیر او بدل اسم ظاهر وي لکه اخوک ضربته زیډاً

ولاییدل : په دې عبارت کې شارح یوه قاعده بیانوي چې اسم ظاهر په غیر داسم ضمیر غائب نه بل ضمیر ، متکلم او مخاطب ، نه بدل الکل نه شي جوړېدې ، صرف داسم ضمیر غائب نه بدل الکل جوړېدې شي لکه ضربته زیډاً

لان الضمير : په دې عبارت کې شارح د ذکر شوې قاعدې وجه بیانوي ، چې ضمیر متکلم او ضمیر مخاطب د دلالت علی المقصود په اعتبار سره داسم ظاهر نه اقوي او اخص دي او که د ضمیر متکلم او ضمیر مخاطب نه اسم ظاهر بدل الکل جوړ شي ، نو مقصود به د غیر مقصود نه کم او انقص لږم شي په بدل الکل کې د بدل او مبدل منه مدلول یو وي او د یو بل عین وي .

بغلاف بدل البعض ، دې عبارت سره شارح د بدل الکل د قید فائده بیانوي چې په دې سره احتراز دي د بدل البعض او د بدل الاشتمال او د بدل الغلط نه ، ځکه چې اسم ظاهر د ضمیر متکلم او ضمیر مخاطب نه بدل البعض بدل الاشتمال او بدل الغلط جوړولې شي ځکه چې په دې کې مانع موجود نه دي ځکه چې په دې کې په مبدل منه او بدل کې عینیت نه وي ، بلکې بدل د مبدل نه غیر وي .

فیقال اهتریتک نصفک : په دې عبارت سره شارح بیان د مثالونو کوي لکه اهتریتک نصفک دا اسم ظاهر د ضمیر مخاطب نه بدل البعض جوړولو مثال دي ، او اهتریتکي نصفی د ضمیر متکلم نه د بدل البعض جوړولو مثال دي ، او اعجبتکي علمک داد اسم ظاهر د ضمیر مخاطب نه بدل الاشتمال جوړولو مثال دي او اعجبتک علمي داد اسم ظاهر د ضمیر متکلم نه بدل الاشتمال جوړولو مثال دي ، او ضربتک الحمار داد اسم ظاهر د ضمیر مخاطب نه بدل الغلط جوړولو مثال دي او ضربتکي الحمار داد اسم ظاهر ضمیر متکلم نه بدل الغلط جوړولو مثال دي .

پنځم قسم : د عطف بیان تعریف :

عَظْفُ الْبَيَانِ كَائِفٌ قَائِمٌ لِحَوْنِ النَّوَاعِ عَقْدٌ صِفَةٌ اِخْتَرَزَ بِوَ عَنِ الصِّفَةِ
عطف بیان هغه تابع دی چې شامل وي ټولو تابعوته په غیر د صفت نه احترازي وکړو په دې سره دهغه صفت چې
يُؤَيِّضُ مَثْبُوعَةً اِخْتَرَزَ بِوَ عَنِ الْبَدَلِ وَالْعَظْفِ بِالْحَرْبِ وَالْتَّائِيْدِ وَلَا يَلْزَمُ مِنْ ذَلِكَ اَنْ يَكُوْنَ عَظْفٌ
وضاحت کوي د متبوع احترازي وکړو په دې سره بدل او د عطف بالحرف او د تاکید نه اونه دي لږم چې وي عطف

الْبَيَّانِ أَوْضَحَ مِنْ مَثْبُوعِهِ بَلَّ يَنْبَغِي أَنْ يَخْضَلَ مِنْ اجْتِمَاعِهِمَا إِنْصَاحٌ لَمْ يَخْضَلَ مِنْ أَحَدِهِمَا
 بيان زیات واضح دمتبوع نه بلکې مناسب دي چې حاصل د اجتماع ددې نه ایضاح چې نه وي حاصله یوددې
 عَلَى الْإِلَهَادِوَاوِ فَيَصِحُّ أَنْ يَكُونَ الْأَوَّلُ أَوْضَحَ مِنَ الثَّانِي وَمِثْلَ أَقْسَمَ بِاللهِ أَبُو حَفْصٍ عُمَرُ قَابُ حَفْصٍ
 دواوونه په حالت دانفراد کې نوصحیح ده چې وي اول اوضح ددویم نه لکه اقسم بالله ابو حفص عمر نو ابو حفص
 كُنْيَةُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ وَ عُمَرُ عَظُمَ بَيَّانٌ لَهُ وَ قِسْمُهُ أَنَّهُ أَلَى
 کنیت دامیر المؤمنین عمر بن الخطاب و عمر عظم بیان دي او عمر عطف بیان دي ددې دپاره اوقصه ددې داده چې راغي
 أَغْرَابِيٌّ إِلَى عُمَرَ ابْنِ الْخَطَّابِ فَقَالَ إِنَّ أَهْلِي بَعِيدٌ وَ إِنِّي عَلَى نَاقَةٍ دَهْرَاءَ
 یو اعرابي عمر بن الخطاب ته نووي ویل چې کوز زما لري دي اوړه په یوه اوښه باندې یم چې ملايې زخمي
 عَجْفَاءَ نَفْبَاءَ وَ اسْتَحْمَلَهُ فَقَالَتْهُ كَادِبًا
 ده کمزوري. اوخپې یې زخمي دي او دده نه یې طلب دسورلې وکړونو گمان وکړو عمر رضی الله عنه چې دادروغجن دي
 قَدَّمَ يَحْمِلُهُ فَاتَّطَلَّقَ الْأَغْرَابِيُّ فَحَمَلَ بَعِيرَهُ ثُمَّ اسْتَقْبَلَ الْبُظْهَاءَ
 نوسورلې یې ورنه کړه نولارو اعرابي اوبارېې کړو سامان په خپله اوښه باندې بیاروان شوی بطحاء وادي طرف ته
 وَ جَعَلَ يَقُولُ وَ هُوَ يَمْشِي خَلْفَ بَعِيرِهِ شَعْرًا: أَقْسَمَ بِاللهِ أَبُو حَفْصٍ عُمَرُ مَا
 اولگیاشو چې ویل یې اوداروان وو وروسته دخپلې اوښې نه شعر قسم کړې په الله سره ابو حفص عمر، چې نه ده
 مَسَهَا مِنْ نَقَبٍ وَلَا دَبْرٍ إِغْفِرُ لَهُ اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ فَجَزَ وَ عُمَرُ
 رسیدلې زما اوښې ته بیمارې او کمزوري بخشش وکړې ده ته ای الله که چیرته گناه یې کړي وي او عمر رضی الله عنه
 مُقْبِلٌ مِنْ أَهْلِ الْوَادِي فَجَعَلَ إِذَا قَالَ إِغْفِرْ لَهُ اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ فَجَزَ
 اوریدی د خا. ی دواي اعلی نه نوهر کله یې چې داویل بخشش وکړې ده ته ای الله که چیرته گناه یې کړي وي
 قَالَ اللَّهُمَّ صَدِّقْ صَدِّقْ حَقِّ التَّقِيَا فَاحْدَ بِصِدِّهِ
 نو عمر رضی الله عنه وویل ای الله: ته رښتیني کړي خبره دا اعرابي تردې چې ملاقات وشو د دواړو نودلاس نه یې ونيول
 فَقَالَ مَعَكَ عَنْ رَأْسِكَ قَوْضَعٌ فَإِذَا هِيَ نَفْبَاءَ عَجْفَاءَ
 اوورته یې وویل چې کوز کړه سامان دخپلې اوښې نه نوسامان یې را کوز کړو نو واقعي وه زخمي او کمزوري نو
 فَحَمَلَهُ عَلَى بَعِيرِهِ وَ زُوْدَهُ وَ كَسَاهُ.

بارېې کړو سامان په خپلې اوښې باندې اودلارې توبښه اوکېرې یې ورکړې

خلاصه دمتن : صاحب د کافیه د عطف بیان تعریف کوي چې عطف بیان هغه تابع دي کوم

چې د صفت غیر وي او د فعل متبوع اضافت کوي. لکه اقسم بالله ابو حفص عمرو په دې کې

ابو حفص د امیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه کنیت دي او عمرو علم عطف بیان دي

اغراض د جامی : شامل لجمیع: په دې عبارت سره شارح د قیودو فوائد بیانوي، په شامل

سره شارح اشاره کړي ده چې تابع جنس دي کوم چې ټولو توابعو ته شامل دي

واحتراز به عن الصفة : په دې عبارت سره شارح وویل چې غیر صفة دا اول فصل دي، ددې نه صفت خارج شو

واحتراز به دې عبارت سره شارح دا بیانوي چې یو صفت متبوعه دا دویم فصل دي، په دې سره بدل، تاکید او عطف بحرف خارج شو

ولایزم په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : د عطف بیان تعریف په هغه عمرو باندې صادق نه راځي کوم چې په جاء فی سیبویه عمرو کې واقع دي ځکه چې عمرو دخپل متبوع سیبویه وضاحت نه کوي ځکه چې دسیبویه په نسبت د عمرو زیات واضح او مشهور دي. حالانکه عمرو عطف بیان دي ؟

جواب : عطف بیان دخپل متبوع د موضح راتللو سره دا لازم نه راځي چې عطف بیان دخپل متبوع نه زیات واضح وي، بلکې مراد دادې چې ددې دواړو مجموعې نه هغه ایضاح حاصل شي کوم چې عل الافراد ددې نه یو حاصل نه وي، لهدا که چیرته متبوع د تابع نه زیات واضح دي نو دا هم صحیح ده.

مثال اقسام بالله ابو حفص عمرو : په دې عبارت سره شارح بیان د مثال کوي، په دې کې ابو حفص د امیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه کنیت دي عمرو علم دي کوم چې عطف بیان دي که چیرته حفص په ضاد سره وي، نو ددې معنی اسد، زمري او شیر دي نو د ابو الخفص معنی به ابو الاسد وي، فی الشجاعة والفیة، په شجاعت او غیرت کې، او که چیرته ابو حفص په ضاد سره وي نو دا د حضرت عمر رضی الله عنه د لور حضرت حفصه ام المؤمنین په نوم باندې کنیت دي.

و قصته : په دې عبارت سره شارح ددې مثال پس منظر او واقعه بیانوي :

واقعه : یو اعرابي حضرت عمر رضی الله عنه ته راغې او وي ویل، زما کور لرې دي او زما د اوبې شاه یعنې ملا زخمي ده او بدن یې کمزوري دي او خپې یې هم زخمي دي تاسو ماته یوه سورلی را کړئ، حضرت عمر رضی الله عنه دا سړی دروغجن وگڼلو، ده ته یې سورلی ورنه کړه

هغه خپل سامان هم دغه کمزورې اوښه باندې کيځود بيا يې دا اشعار وويل

أَقْسَمَ بِاللهِ أَبُؤُ حَفْصِ عُمُرُ
مَا مَسَّهَا مِنْ نَقَبٍ وَلَا دَبْرُ
إِغْفِرْ لَهُ أَللَّهُمَّ إِنْ كَانَ فَحَرُ

يعني قسم کړې په الله تعالی سره ابو حفص عمر ، چې نه دي مسه کړي او يانه دي رسيدلي اوښې ته سه بيماري او نه کمزوري ، نو بخشش وکړي ده ته ای الله ! که چيرته ده دا گناه کړې وي

يعني گمان د حضرت عمر رضي الله عنه دادې چې ددې اعرابي اوښه صحيح ده او دا دروغ وايي ، او حالانکه دا اوښه زخمي هم وه او کمزورې هم وه ، نو دا اعرابي وايي که چيرته حضرت عمر رضي الله عنه دا گناه يعني زما اوښه صحيح گڼي او ماته دروغجن وايي نو ته ورته دا گناه معاف کړي .

نو حضرت عمر رضي الله عنه دده دا خبرې اوريدې دپاسه نه ، نو هرکله چې دې اعرابي وويل : اغفر له اللهم ان كان فحراً ، بخشش وکړي ده ته ای الله که چيرته ده دا گناه کړې وي ، نو حضرت عمر رضی الله عنه زر وويل : اللهم صدق فصدق ، يعني ای الله ! دا اعرابي خبره رښتيني کړي ، تر دې چې د دواړو ملاقات وشو ، نو حضرت عمر رضی الله عنه دا اعرابي دلاسه ونيوه او ورته يې وويل ، چې خپل سامان کوز کړه نو واقعي دده اوښه زخمي او کمزورې وه ، نو حضرت عمر رضی الله عنه خپل ذاتي اوښ دې اعرابي ته ورکړ او يوه جوړه او د سفر خرچه يې هم ورکړه .

فائدہ: حضرت عمر رضی الله عنه پخپل گمان کې اعرابي درغجن کړو ، ځکه دده قسم یمین غوس نه وو ، چې دده په گمان کې قسم دواقعي په خلاف یو څیز سره متعلق نه شي ، ځکه دوي گنهگار نه شو بلکې دا قسم یمین لغو شو ، چې په هغې باندې گناه نشته هم دا وجه ده چې اعرابي فحرد ان کان سره ذکر کړو ، چې هغه د فاروق اعظم د عدالت او شفقت نه خبر وو ، ددې وجې نه يې وويل که بالفرض فاروق اعظم نه غلطې شوې وي ، نو الله دې وبخښي .

دبرام: د دهر نه مشتق دي زخمي شا او يا زخمي ملا والا .

عجبنا: په معنی دکمزورې .

نقیباء : زحمتی مېو والا

په عطف بیان او بدل کې فرق :

وَقَصْلُهُ أَنَّى فَرْقُهُ مِنَ التَّبْدِيلِ لَفْظًا أَنَّى مِنْ خِيَتِكَ الْأَحْكَامِ اللَّفْظِيَّةِ وَاقِعٌ فِي مِثْلِ أَنَا ابْنُ التَّارِكِ الْبَكْرِيِّ بِشَرْحٍ
او فصل ددی یعنی فرق ددی د بدل نه لفظاً یعنی په اعتبار د احکامو لفظیو واقع دی په انا ابن التارک البکری بشر
فَإِنَّ قَوْلَهُ بِشَرْحٍ إِنْ جُعِلَ عَظْفٌ بَيَانٍ لِلْبَكْرِيِّ جَاَزَ وَ إِنْ جُعِلَ
مثال کې خکه دا قول د شاعر بشر که چیرته وگرځول شی عطف بیان دپاره د بکری نو جانز دی او که چیرته وگرځول
بَدَلًا مِنْهُ لَمْ يَجُزْ لِأَنَّ التَّبْدِيلَ فِي حُكْمِ تَكْرِيرِ الْعَامِلِ فَيَكُونُ التَّقْدِيرُ أَنَا ابْنُ التَّارِكِ بِشَرْحٍ وَ
شی بدل ددی نه نو نه دی جانز خکه بدل په حکم د تکریر د عامل کې دی نووی به تقدیر یې انا ابن التارک بشراو
هُوَ غَيْرُ جَائِزٍ كَمَا ذَكَرْنَا فِيمَا سَبَقَ فِي الضَّارِبِ زَيْدٍ وَ آخِرُهُ عَلَيْهِ الظُّمُؤُ تَرْقُبُهُ وَفَوْعًا وَ عَلَيْهِ الظُّمُؤُ ثَانِي
دا غیر جانز دی لکه مونږ ذکر کړل مخکې په الضارب زید کې او آخري مصرعه علیه الظمؤ ترقبه و فوعا و علیه الظمؤ دوم
مَفْعُولِي التَّارِكِ إِنْ جَعَلْنَاهُ بِمَعْنَى الْمُبْصِرِ وَ إِلَّا فَهُوَ حَالٌ وَ قَوْلُهُ
مفعول التارک دی که چیرته مونږ وگرځوو په معنی د مبصره او که ونه وگرځوو نو دا به حال وي اودا قول د شاعر
تَرْقُبُهُ حَالٌ مِنَ الظُّمُؤِ إِنْ كَانَ فَاعِلًا لِعَلَيْهِ وَ إِنْ كَانَ مُبْتَدَأً فَهُوَ حَالٌ مِنَ الظُّمُؤِ الْمُسْتَعِينِ فِي
ترقبه دا حال دی د ظمؤ نه که چیرته فاعل وود علیه دپاره او که چیرته مبتدای نو دا حال دی د ضمیر مستتر نه په
عَلَيْهِ وَ وَفَوْعًا جَنْعٌ وَاقِعٌ حَالٌ مِنَ فَاعِلِ تَرْقُبُهُ أَنَّى وَاقِعَةٌ حَوْلَهُ مَتَوَكِّفَةٌ لِإِثْرَ هَايَ وَوَجْهِ لَأَنَّ
علیه کې او و فوعا جمع د واقع ده او حال دی د فاعل نه ترقبه یعنی واقعه حول البکری مترقبه لغروج روحه خکه
الْإِنْسَانُ مَا دَامَ بِهِ رَمَقٌ فَإِنَّ الظُّمُؤَ لَا تَقْرُبُهُ وَ أَمَّا الْغَزْوُ الْمَعْنَوِيُّ بَيِّنَتُهُمَا
انسان ترڅو چې په کې وي ساه خکه مرغان نه راژدی کېږي ده ته اوهر چې معنوی فرق دی په مینځ ددې دواړو
فَقَدْ تَبَيَّنَ فِيمَا سَبَقَ.
کې بروهغه بیان شوې دي مخکې

خلاصه دهن : په دې عبارت کې صاحب کافیه غرض د عطف بیان او د بدل الكل په مینځ

کې فرق بیانول دي، بعضې نځویان لکه علامه رضي وغيره ددې د مستقل وجود نه انکار کړی وو او هغوي ویلي وو چې عطف بیان بدل الكل دي، ددې وجې نه ددې په مینځ کې فرق کولو ته ضرورت پېښ شو، دا فرق به په هغه ځای کې وي په کوم ځای کې چې عطف بیان په صورت کې یو حکم وي او د بدل په صورت بل حکم وي او دا په داسې ترکیب کې وي په کوم کې چې د عطف بیان متبوع معرف باللام وي کوم چې د صفت معرف باللام مضاف الیه وي

لکه په الضارب الرجل زید کې چې دې دلته عطف بیان جوړول جائز دي او بدل جوړول جائز نه دي. لکه انا ابن التارك البکری بشر په دې کې بشر عطف بیان دي او البکر ددې متبوع دي کوم چې معرف باللام دي او مضاف الیه دي د التارك کوم چې معرف باللام دي

اغراض د جامي: ای فرقه: په دې عبارت کې شارح بیان د معنی کوي چې فصل په معنی د فرق دي شارح وویل چې دلته د فصل لغوي معنی مراد ده او د فصل منطقي معنی مراد نه ده اونه هغه فصل مراد دي کوم چې د کتاب او د باب په مقابله کې راځي

ای من حیث: په دې عبارت کې شارح بیان د ترکیب کوي. چې د لفظاً نصب د تمیز د وجې نه دي

واقع: په دې عبارت کې شارح بیان د ترکیب کوي چې فی مثل ظرف مستقر متعلق دي د واقع سره داد فصل خبر دي، نو د عبارت مطلب دادې چې د عطف بیان او د بدل په مینځ کې فرق دجهته احکامو لفظي نه په انا ابن التارك البکری بشر مثال کې واقع دي، په دې قول کې که چیرته بشر عطف بیان جوړ شي نو دا جائز دي او که چیرته بدل جوړ شي نو دا جائز نه دي، ځکه چې بدن د عامل د تکرار په حکم کې وي او دلته عامل التارك دي، مطلب دادې چې په بدل کې دا ضروري ده چې داد مبدل منه په خای کیخودې شي نو هیڅ حرج نشته مگر دلته د بدل جوړولو په صورت کې التارك کوم چې مبدل منه یعنی بکری عامل دي په بدل یعنی بشر باندې مکرر راوړلې شي، نو تقدیر د عبارت به دا شي چې التارك بشر دا جائز نه دي، ځکه چې دا به د الضارب زید په شان شي او الضارب زید نا جائز کیدل مخکې تیر شوي دي.

و آخره: په دې عبارت کې شارح مکمل شعر بیانوي چې مکمل شعر دادې:

انا ابن التارك البکری بشر علیه الطیر ترقیه و قوعاً

و علیه الطیر: په دې عبارت کې شارح بیان د ترکیب کوي، په دې کې د آخري بیت ترکیب بیانوي چې التارك المصید په معنی کې دي اویا نه. که د التارك المصید په معنی کې وي، نو علیه الطیر به د التارك مفعول ثاني وي، او که د المصید په معنی کې نه وي، بلکه د وقّع په معنی باندې وي، نو داد علیه الطیر البکر نه حال دي

ترقیه: په دې عبارت کې شارح د الطیر علیه متعلق یعنی که چیرته د ثبت او د وقع فاعل وي نو دا

به د ترقبه الطير نه حال وي او كه چيرته الطير مبتدا وي او عليه خبر مقدم وي نو بيا د ترقبه حال وي د عليه د متعلق ضمير نه

وقوعاً: دا جمع ده د واقع د حال دی د ترقبه قاعل نه

ای واقعه: په دې عبارت کې شاعر دویم شعر ترجمه کوي چې ددې نه گیر چاپیره مارغان جمع دي او دده د روح وتلو انتظار کوي، ځکه چې کله انسان کې لېشان روح وي، نو مارغان ورته نژدې نه ورځي.

واما الفرق المعنوی: په دې عبارت کې شارح د لفظاً قید فائده بیانوي د لفظاً قید یې ځکه ولېدلو چې معنوي فرق خو دمخکې نه معلوم شو، چې بدل مقصود اصلي دي او عطف بیان مقصود اصلي نه دي، بلکې ددې نه مقصود توضیح او وضاحت وي.

په ذکر شوي شعر کې د ماتن دمقصد او مراد وضاحت:

و المَرَادُ بِبَيْتٍ أَنَا ابْنُ التَّارِكِ الْبَكْرِ بِشَرْحِ كُلِّ مَا كَانَ عَطْفَ بَيَانٍ لِلْمَعْرِفِ بِاللَّامِ
او مراد مصنف په انا ابن التارك البكری بشرط کي هر هغه لفظ دي چې وي عطف بیان دپاره د معرف باللام
الَّذِي أَضِيفَ إِلَيْهِ الصِّفَةُ الْمَعْرِفَةُ بِاللَّامِ كَخَوِ الْقَارِبِ الرَّجُلِ زَيْدٌ وَ يُمكنُ أَنْ يُرَادَ بِهِ
هغه چې اضافت یې شوې وي دې ته د صفت معرف باللام لکه الضارب الرجل زيد او ممکن دي چې مراد وي په
مَا هُوَ أَعْمٌ مِنْ هَذَا الْبَابِ أَيْ كُلِّ مَا خَالَفَ حُكْمَهُ إِذَا كَانَ عَطْفَ بَيَانٍ
دې سره هغه څه چې عام وي ددې باب نه یعنې هر هغه صورت چې مخالف وي حکم کفې چې کله وي عطف بیان
حُكْمُهُ إِذَا كَانَ بَدَلًا فَيَتَنَاوَلُ صُورَةَ الْبَدَاءِ أَيْضًا فَإِنَّكَ تَقُولُ يَا غَلَامُ زَيْدٌ وَ زَيْدًا بِالتَّنْوِينِ
نو حکم ددې چې کله وي بدل نو شاملیږي د صورت نداء ته همدارنگې ځکه ته به وایي یا غلام زیدو زید په تنوین
مَرْفُوعًا حَذَلًا عَلَى اللَّفْظِ وَ مَنْصُوبًا حَذَلًا عَلَى الْمَحَلِّ إِذَا جَعَلْتَهُ
سره مرفوع دوجې د حمل نه په لفظ باندې او یا منصوب دوجې د حمل نه په محل باندې چې کله یې ته وگرځوي
عَطْفَ بَيَانٍ وَ يَا غَلَامُ زَيْدٌ بِالضَّمِّ إِذَا جَعَلْتَهُ بَدَلًا وَ الْمَعْنَى الْأَوَّلُ أَظْهَرُ وَ الثَّانِي
عطف بیان او یا غلام زید په ضمی سره چې کله یې ته وگرځوي بدل او اوله معنی ډیره ظاهره ده او دویمه معنی
أَفْسَدُ.

ډیره مفیده ده.

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره په ذکر شوي شعر کې د ماتن دمراد او دمقصد وضاحت

بیانونې چې تفصیل یې لاندې په شرحه کې موجود دي

اغراض دجامی: ددې عبارت نه د شارح غرض د ماتن مراد متعین کول دي، چې د مثل نه مراد هر هغه ترکیب دي په کوم کې چې د عطف بیان متبوع معرف باللام وي. کوم چې د صفت معرف باللام مضاف الیه وي، الضارب لکه الرجل زید او انا ابن التارک البکر بشر په دې کې بشر عطف بیان دي او البکر ددې متبوع دي کوم چې معرف باللام دي او مضاف الیه دي د التارک کوم چې معرف باللام دي.

ویمکن: په دې عبارت کې شارح د دویم احتمال بیان کوي، د مغل نه مراد هر هغه اسم دي چې د عطف بیان جوړولو په صورت کې چې کوم حکم دي دا مغائر وي، ددغه حکم چې کله دا بدل جوړ شي لکه په ذکر شوي مثال کې چې دي چې بشر د بکر نه عطف بیان جوړ شي، نو ددې حکم د جواز دي، او کله چې دا بدل جوړ شي نو ددې حکم د عدم جواز دي دا دویمه معنی صورت ندا ته هم شامله ده لکه یا غلام زید په دې کې غلام منادی مفرد معرفه مبنی برضمه ده او محلا منصوب دي اوس که زید عطف بیان جوړ شي، نو دا په لفظ باندې محمول کول مرفوع ویل هم جائز دي، او دا په محل باندې محمول کول منصوب ویل هم جائز دي او که زید د غلام نه بدل جوړ کړي، نو چونکې بدل د عامل د تکرار په حکم کې وي، نو زید مبنی علی الضم کیدل متعین دي.

المعنی الاول اظهر: په دې عبارت سره شارح وایي چې اوله معنی اظهره او خکاره ده او دویمه معنی ډیره مفیده ده، اوله معنی ځکه ظاهره ده چې د مصنف قول التارک بشر نه اوله معنی ظاهریږي ځکه چې د مصنف په مثال کې مضاف معرفه باللام راوړې بیا بشر عطف بیان جوړ کړي لکه چې الضارب زید دي چې انا ابن التارک البکر بشر نه په ظاهره دا مراد دي او دویمه معنی مفیده ځکه ده چې دا دنداء صورت ته هم شامله ده

وبهذا الموضع ثبت العرب بعون الله تعالى وتوفيقه

این سعادت بزور بازو نیست تا نه بخشد خدای بخشنده

الجزء الثاني من شرح الجامي

﴿الْمَبْنِي﴾

تعريف دمبني :

الْمَبْنِي أَيُّ الْإِسْمِ الْمَبْنِي وَ هَذَا الْحَدُّ لَا يَصِحُّ إِلَّا لِمَنْ يَعْرِفُ مَا هِيَ الْمَبْنِي عَلَى الْإِطْلَاقِ
 مبني يعني هغه اسم مبني دان تعريف نه صحيح كيږي مگر دهغه چاډپاره چې پيژني ماهيت دمبني مطلقاً
 وَلَا يَعْرِفُ الْإِسْمَ الْمَبْنِي إِذْ لَوْ لَمْ يَعْرِفْهَا لَكَانَ تَعْرِيفُهَا لِلْمَبْنِي بِالْمَبْنِي لِأَنَّهُ
 اونه پيژني اسم مبني ځکه که چيرته ونه پيژندل شي مبني نوشي به تعريف دمبني په مبني ځکه
 ذَكَرَ فِي حَدِّ الْمَبْنِي لَفْظَ الْمَبْنِي مَا تَأَسَّبَ أَيُّ اسْمٍ تَأَسَّبَ مَبْنِي الْأَصْلِ وَ هُوَ
 بې ذکر کړي په تعريف دمبني کې هم لفظ دمبني، مبني هغه اسم دي چې مناسب وي دمبني الاصل سره هغه
 الْحَرْفُ وَالْفِعْلُ الْمَاضِي وَالْأَمْرُ بِغَيْرِ اللَّامِ وَالْمَزَادُ بِالشَّابَهَةِ الْمُنَوَّيَّةِ فِي تَعْرِيفِ الْمَعْرُوبِ هُوَ هَذِهِ الْمُتَأَسِّبَةُ
 حرف او فعل ماضي او امر په غير دلام نه وي او مراد په مناسب منفيه سره په تعريف دمعرب کې دغه مناسب
 وَ لَقَدْ قَصَلَ صَاحِبُ الْمُفَصَّلِ هَذِهِ الْمُتَأَسِّبَةَ بِأَنَّهَا إِنَّمَا يَتَّصِفَنَّ الْإِسْمُ
 دي او په تحقيق سره تفصيل بيان کړي صاحب دمفصل دغه مناسب ځکه چې دابه يا متضمن وي اسم لره
 يَخْفَى مَعْنَى الْأَصْلِ وَثَلْ أَيْنَ قَالَهُ يَتَّصِفَنَّ مَعْنَى هَمْزَةِ الْإِسْتِفْهَامِ أَوْ
 يعني دمبني الاصل لکه اين ځکه چې لفظ داين متضمن دي معنی دهمزي استفهام لره او يابه متضمن وي
 بِشَبَهِهِ لَهُ كَالْمُبَهَّمَاتِ فَإِنَّهَا تَشْبَهُ الْحَرْفَ فِي الْإِخْتِيجِ إِلَى الصِّلَةِ أَوْ الصِّفَةِ أَوْ عَرَفْنَا
 مشابه داسم سره لکه مبهمات ځکه چې دامتضمن دي حرف لره په احتياج کې صلي يا صفت ته وغيره
 أَوْ وَفُوعُهُ مَوْقَعُهُ كَنَزَالٍ قَالَهُ وَاقِعٌ مَوْقِعٍ إِنْزَالٍ أَوْ مُشَاكِلَتِهِ لِلْوَاقِعِ
 يا واقع کيدل ددي په خای دهغې لکه نزال چې واقع دي په خای دانزل او يايې مشاكل واقع شي به
 مَوْقِعُهُ كَفَجَارٍ أَوْ وَفُوعُهُ مَوْقِعٌ مَا أَشْبَهَهُ كَالْمُتَأَدَّى التَّضْمِيرِ قَالَهُ وَاقِعٌ
 خای دهغه کې لکه فجار يايې واقع کيدل په موضع دماشبهه کې لکه متادی مضمومه چې واقع دده په
 مَوْقِعٌ كَأَنَّ الْخُطَابَ الْمُشَابَهَةَ لِلْحَرْفِ فِي تَحْوِ أَدْعُوكَ.

خای دکاف دخطاب کې کوم چې مشابه دي دحرف سره په مثل دادعوک کې

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره صاحب دکافيې د اسم مبني هريف او تفصيل بيانوي

اغراض دجامي : المبني : په دې عبارت سره غرض : رح ددر سبرو بيانول دي : ۱. د

ماقبل سره رېط ۲ د عنوان وضاحت

رېط: کله چې فارغ شو مصنف د تفصیل د اسم معرب نه، نو شروع یې وکړه په تفصیل د اسم مېني کې نو دلته درې سوالات مخې ته راځي

اول سوال: نفس تفصیل ولې کوي؟

جواب: نفس تفصیل ځکه کوي چې تفصیل بعد الاجمال او **قع في الدهن وي**

دوهم سوال: په دې مقدم کې یې ولې کوي. یعنی اسم معرب یې ولې مقدم کړو

جواب: اسم معرب یې ځکه مخکې کړو چې هغه کثیر الوقوع او کثیر الاستعمال دی او کوم څیز چې کثیر الوقوع وي نو په طبع کې مقدم وي، نو په وضع کې هم مقدم شو چې وضع د طبع سره موافق شي

دریم سوال: تفصیل یې څنگه کوي؟

تفصیل یې داسې کوي چې اول به تعریف د اسم مېني وکړي دوهم به القاب ددې ذکر کړي دریم به حکم ددې ذکر کړي، څلورم به اجمالي اقسام ددې ذکر کړي، او پنځم به تفصیل ددې اقسامو وکړي، په دې پنځه طریقو سره به یې تفصیل وکړي. دا رېط اجمالي وو رېط تفصیلي خلاصه ددې کتاب ده.

دا کتاب کافیه په دریو برخو مشتمل ده، خطبه، مقدمه او مقصود، په خطبه کې تسمیه صراحتاً ذکر ده او د بعضې شارحینو په نزد حمد او صلوٰه ضمناً ذکر دي. په مقدمه کې پنځه (۵)، خبرې دي:

۱. تعریف د کلمې. ۲. اجمالاً درې اقسام د کلمې ۳. په دې اقسامو کې وجه دحصر ۴. تعریف د کلام. ۵. اقسام د کلام مقصود په کې درې مباحث دي بحث الاسم، بحث الفعل، بحث الحرف بحث الاسم په درې برخو مشتمل ده، مقدمه، مقصود او خاتمه. په مقدمه کې درې خبرې دي تعریف د اسم، خواص د اسم، تقسیم د اسم قسمینو ته مقصود کښې دوه بڼه دي. باب اول په بیان د اسم معرب کښې او باب ثاني په بیان د اسم مېني کې دي

بیا دا باب اول په پنځه برخو مشتمل دی، مقدمه، مقاصد ثلاثه او خاتمه، په مقدمه کې لس (۱۰)، امور ذکر کوي. په اول مقصد کې اووه (۷)، مرفوعات، په دوهم مقصد کې دولس (۱۲)، منصوبات، او په دریم مقصد کې مجرورات ذکر کوي. د اول باب په خاتمه کې پنځه (۵)، توابع ذکر کوي، اوس کله چې د باب اول د تفصیل به فارغ شو، نو شروع یې وکړه په تفصیل د

باب ثاني اسم مبني کې

د عنوان وضاحت: دا وضاحت په څو طريقو سره دي ۱. وضاحت د الف لام ۲. صيغه د

مبني ۳. معنی لغوي د مبني ۴. اقسام د مبني ۵. معنی اصطلاحي د مبني

۱: وضاحت د الف لام: اگر چې قاعده داده چې کوم الف لام په اسم فاعل او اسم مفعول داخل شي، نو هغه الف لام اسمي موصولي وي، لیکن دلته دا الف لام حرفي غیر زائد جنسي دی د جنسي نه علاوه نور درې قسمه ځکه نه دي. چې لږمېرې تعريف د افرادو او تعريف د افرادو کېرې نه په افرادو سره کېرې. بلکه تعريف د جنس کېرې او په جنس سره کېرې. زائد ځکه نه دی، چې د هغې په سقوط سره هيڅ نقصان نه راځي. او دلته که الف لام ساقط شي نو لازم به شي نکارت د مبتداء او اسمي ځکه نه دی. چې دلته دا اسميت د مبني په وصفيت غالب شوې دی او وصيت مغلوب شوی دی

۲: صيغه د مبني: مبني صيغه د اسم مفعول وه، نو دلته يو سوال واردېږي:

سوال: دا صيغه د اسم مفعول د ثلاثه مجرد ده او که د مزید؟ په دواړو اعتراض راځي که د ثلاثي مجرد نه شي، نو د هغې اسم مفعول به په وزن د مفعول راځي نو دا خو هغه وزن نه دی، او که د مزیدونه شي د مزیدو اسم مفعول د هغه باب د فعل مضارع په شان وي، هو ابتداء کې ميم مضمومه او ما قبل آخر کې مفتوح وي او دلته خو ميم مفتوح دی او ما قبل آخر مکسور دی؟

جواب: کله چې سوال په شقونو وشي، طريقي د جواب دوه وي. په دغه شقونو کې يو شق غوره کول يا اختيار د شق آخر کول. دلته مونږ په اول طريقه سره جواب کوو، مونږ وايو دا صيغه د اسم مفعول د ثلاثي مجرد ده که ته وايې دا په هغه وزن نه ده؟ نو مونږ وايو ددې ظاهر ته مه غوره بلکه ددې اصل ته غوره اصل کې دا مبني بر وزن مفعول وو، بيا د مرمي په قاعده سره تبديلي راغله، او هغه قاعده داده چې کله واو يا په آخر د اسم کښې جمع شي او اول ساکن وي نو دغه واو يا سره بدلېږي او يا په بآ کې مدغم کېږي او ما قبل د بآ ضمه چې کسره سره بدلېږي، نو مبني شو بيا الف لام داخل شو نو هغه تنوين وغورځيدو، نو المبني پاتې شو

۳: معنی لغوي: مبني لغت کښې جوړ کړې شوې ته وايي. مصطلح مبني ته هم مبني ځکه

وايي. چې دا څنگه جوړ کړی شوې وي، نو هم په هغه ترتيب سره وي. لکه هؤلا،

اقسام د مبني: مبني په دوه قسمه ده: ۱. مطلق مبني (۲) مبني مقيد (۱) مطلق مبني هغه ده

چې د هغې حرکت او سکون د عامل د وجې نه، نه وي، ۲، او مبني مقید هغه ده چې قید ورسره ولگېږي.

دا په دوه قسمه ده: مبني الاصل او اسم مبني، مبني الاصل هغه ده چې هيڅ قسم اعراب پرې نه راځي، نه لفظي نه تقديري او نه محلي او د اسم مبني تعريف وروستور راوان دی. بيا د مبني الاصل په اقسامو کې اختلاف دی، جمهور وايي چې دا درې دي فعل ماضي، امر حاضر، جمله حروف، او د صاحب المفصل په نزد څلور دي، هغه ورسره جمله من حيث هي الجملة هم شمار کوي، او د اسم مبني اته اقسام دي، وروستو تفصيل سره بيانېږي.

دلته يوه خبره زده کړئ چې باسولي هم کړې ده هغه دا چې په اسم او کې اصل اعراب او اصل په افعالو او حروفو کې بناء ده، د هغې وجه داده چې اسماء محل د معاني محتوره ده، چې عبارت دی د فاعليت مفعوليت او اضافت نه او معاني محتوره محتاج دي علاماتو ته د وجې د التباس نه يو بل سره او هغه علامات نه دي، مگر اعراب دي. او اصل په افعالو او حروفو کې بني بناء ځکه ده چې دا محل دی معاني محتوره نه دی. نو التباس په کې نه راځي. نو علاماتو ته ضرورت نشته

دوهمه وجه خاص په فعل کې داده چې فعل ثقبل دی، ځکه دامشتمل دی په نسبت حدث او زمان باندې، نو دا تقاضا د تخفيف کوي او اعراب هم ثقبل دی. ځکه چې چلیدل په ډیرو لارو دا ثقیل دي د چلیدلو په یو لاره نه.

نو مونږ فعل مبني کړو او اسم خفیف دی، ځکه دې کې صرف نسبت وي، نو دا تقاضا د ثقل کوي او اعراب ثقیل دی نو دا مونږ معرب کړو.

الاسم المبني: غرض د شارح په دې عبارت سره یو خو د المبني صفت دپاره موصوف راويستل دي او دا یې تفصیل د متن وکړو. دوهم غرض د شارح په دې عبارت سره دفع د یو سوال ده:

سوال: ستا دا تعريف صحيح نه دی ځکه چې دا مشتمل دی په دور باندې او کوم تعريف چې په دور مشتمل وي هغه صحيح نه وي دا هم صحيح نه.

جواب: شارح ددې سوال د دفع کولو دپاره الاسم قيد ولړولو، حاصل د جواب دادې چې مراد د مبني نه اسم دي. نو دور لازم نه شو، ځکه اسم مبني په خپل پیژندو کې مبني الاصل ته محتاج دی، لیکن مبني الاصل په خپل پیژندو کې اسم مبني ته محتاج نه دی، ځکه دا قسم د اسم مبني نه دی. بلکې د مبني مطلق دی. لهذا تعريف د مجهول په مجهول سره لازم نه شو.

قوله وهذا الحد الخ: په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال جواب ورکول دي:

سوال: مبني مطلق دی او تا ورسره قيد د الاسم ولړولونو داخو تقييد د مطلق دی، او تقييد د مطلق خو مجاز دی، او مجاز ته سيورت په وخت د قرينه کې کېږي، او دلته قرينه نشته.

جواب: حاصل د جواب دادې چې که مونږ د مبني نه اسم مبني وانه خلو، نو يو ددوه کارونو نه به لازم شي، او هغه دا چې دا کس به مطلق مبني پېژني يا نه، نو که نه پېژني نو لاژميري تعريف د مجهول په مجهول سره او که يې پېژني نو لاژميري تحصيل د حاصل او دا دواړه ناروا دي، نو مونږ اسم مبني مراد کړو، نو تعريف د مجهول په مجهول سره لازم نه شو، ځکه دغه کس به مطلق مبني پېژني او تحصيل د حاصل هم نشته، ځکه اسم مبني دې نه پېژني بيا په دې عبارت کېنې دوه دعوي دي. د دعوی اولی دپاره دليل ذکر دی او بيا د هغه دليل دپاره دليل ذکر دی و او دعوی ثاني دپاره دليل نشته، ځکه هغه واضح ده.

وهذه الحد لا يصح الاسم الخ: دا اوله دعوی ده حاصل ددې دادې چې دا تعريف د اسم مبني هله صحيح کېږي، چې يو خو دغه کس تعريف د مطلق مبني پېژني.

ادلوم يعرفها الخ: دا دليل ددې دعوی دی حاصل يې دادې چې که چيرته دغه کس مطلق مبني نه پېژني، نو لاژميري تعريف د مبني په مبني سره يعني تعريف د مجهول په مجهول سره لانه ذکر الخ: دا ددې دليل دپاره دليل دی يعني تعريف د مجهول په مجهول سره لاژميري، چې په دې تعريف کې ده مبني الاصل ذکر کړی دی او ته وايي چې دی مطلق مبني نه پېژني. نو چې مطلق مبني نه پېژني، نو مبني الاصل به چيرته نه وپېژني، ځکه مونږ وايو چې دغه کس به مطلق مبني پېژني، ولايعرف الاسم المبني دا دوهمه دعوی ده، يعني دغه کس به اسم مبني نه پېژني، دليل يې دا دی چې که دغه کس اسم مبني پېژني نو دا خو تحصيل د حاصل دی او دا خو باطل دي

ما ناسب: په دې عبارت سره غرض دشارح داسم مبني تعريف کول دي، اسم مبني کې دوه څيزونه ضروري دي، يو دا چې دا به د مبني الاصل سره مناسبت ساتي، دوهم دا چې غير مرکب واقع شي، بيا دا دوه څيزونه ځکه ضروري دي چې اصل په اسم او کې اعراب دی او کوم شی چې د اصل خپل نه اړوي نو هغې دپاره سبب قويه په کار دی او هغه دوه اشياء دي، يو مناسبت د مبني الاصل سره او بل عدم وقوع په ترکيب کې.

ای اسم ناسب: غرض د شارح په دې عبارت سره تعیین د لفظ د ما دی، هغه مبهم وونو متعین یې کړو په اسم سره. دوهم غرض د شارح په دې عبارت سره دفع د دوه سوالونو مقدرو ده:

اول سوال: دا تعریف ستا د اسم مبني صحیح نه دی. ځکه مانع نه دی د دخول د غیر نه ځکه داخل شو په دې کې فعل مضارع هغه هم د فعل ماضي سره په اشتقاق کې مناسبت لري او چونکه لفظ ما عام دی د هغې لفظ ټولنو ته شامل دی او فعل مضارع هم یو شی دی. لهدا تعریف دې مانع نه شو؟

جواب: دا سوال به تا هله کولې چې مراد د ما نه شی او لفظ وی، حالانکه ددې نه مراد اسم دی، لهدا فعل مضارع به تعریف نه دی شامل.

دوهم سوال: دا تعریف ستا د اسم مبني صحیح نه دی. ځکه متبادر د ما نه ذهن ته دا راځي چې ما موصوله ده او وجه داده چې مقام د تعریفاتو کښې اکثر ما موصوله وي، اوس یو نقصان خو دادې چې مبتداء خبر دواړه معرفي وي، نو هلته ضمیر د فصل راوړې شي دپاره د دفع د التباس نه د خبر د صفت سره او دلته هغه نشته او دوهم نقصان دادې چې موصول سره د صلی نه جزء د جملې وي، نو که دا جنس گرځوو نو فصل نشته او که فصل گرځوو نو جنس نشته حالانکه په تعریف کې لاندې وي د جنس او فصل دواړو نه.

جواب: شارح په اسم سره جواب ورکړو، چې مراد دمانه اسم دی او اسم نکره دی لهدا دا ما موصوفه ده موصوله نه ده، نو ضمیر فصل ته ضرورت نشته، او جنس او فصل هم صحیح کیږي.

سوال: ته چې د ما نه موصوفه اخلي نو په دې باندې څه قرینه ده؟

جواب: یوه قرینه خو عدم صحت د موصوله دی د وجې دواقع کیدو د هغه اعتراضونو کوم چې مخکې ذکر شو، او دوهمه قرینه داده چې دا لفظ د ما په مقام د خبر کې واقع دی او اصل په خبر کې نکارت دی.

سوال: ستا تعریف صحیح نه شو ځکه چې د لفظ د ما نه ذهن ته دا راځي چې دا په معنی د شی او لفظ سره وي او دا جنس دی او جنس د شی مقسم د هغه شي وي حالانکه شي او لفظ مقسم د اسم مبني نه دي، بلکې ددې مقسم اسم دي.

جواب: شارح جواب وکړو چې مراد د ما نه اسم دی او اسم مقسم د اسم مبني دی لهدا تعریف

صحيح دى

سوال: ذکر د ناسب پس د اسم نه تکرار محضه دى، ځکه مخکې يو ځل ذکر دى؟**جواب:** که مونږ د اسم سره ناسب ذکر نه کړو، نو لازم به شي ذکر د موصوف په غير د صفت نه. او ذکر د موصوف په غير د صفت نه مستکړه دى.**سوال:** دا اسم به دې د مانا نه پس ذکر کړې وي، او بيا به دې ناسب ذکر کړې وو، نو ذکر د موصوف به په غير د صفت نه، نه لازمیده اونه به تکرار راتلو**جواب:** خبره خو دې صحيح ده خو داسې کول صحيح نه دي ځکه چې فصل راځي په مايبېز د موصوف حقيقي او د صفت د هغې کې په تفسير سره او څنگه چې ذکر د موصوف په غير د صفت نه مستکړه دي نو همدارنگې په مينځ د موصوف حقيقي او د صفت ددې کې مستکړه دي.مبني الاصل: په دې عبارت سره غرض د شارح تعريف د اسم مبني کول دي.وهو الحرف الخ: غرض د شارح په دې عبارت سره تعريف د مبني الاصل کول دي او په الفاظ ديگر تعيين د مبني الاصل کول دي، او بل غرض د شارح په دې عبارت سره رد کول دي په صاحب دمفصل باندې، صاحب دمفصل والاويي چې مبني الاصل څلور دي، درې دامذکور او څلورم ورسره جمله من حيث هي الجملة هم مبني ده، ځکه دا هم فاعليت مفعوليت او اضافت نه قبلوي ده پرې رد وکړو په داسې شان سره چې مبتداء او خبر يې معرفه راوړې دى، مبني الاصل يې په دې کې را منحصر کړو او جمله اگر چې معاني معتوره نه قبلوي ليکن نائب ددې قبلوي، نو دا په حکم د معرب کې ده.الحرف: دلته يې الحرف مطلق راوړو ټولو حروفو ته شامل دي.الفعل الماضي: دلته يې الفعل الماضي هم مطلق راوړو. دا هم د بصر يانو په نزد ټول مبني

الاصل دي او په امر کې صرف امر حاضر مبني الاصل دى نو دې سره يې قيد د بهير الامر ولړولو. دلته يو سوال وارد يږي

سوال: کله چې په نحو کې د امر ذکر مطلق وشي نو مراد ترې امر حاضر وي، نو ذکر کول د بغير اللام قيد مستدرک او بې فائدي دى؟

جواب: دا يې ذکر کړې دې دپاره د شفقت په هغه نوي طالبانو چې د معرفت نه راوتلي وي او د نوي اصطلاحات يې نه وي پيژندلي ددې دپاره چې چې خطا نه شي

سوال: که دغه وجه وي، نو بيا به يې الامر بالمخاطب ويلې وي، نو اختصار به راغلې وو سره د حصول د مقصود نه؟

جواب: داسې يې ځکه ونه ويل چې امر د مخاطب هم کله د لام سره مستعملېږي ځکه فلتفرحوا، او هغه بالاتفاق معرب دی، نو قيد د بغير اللام يې ورسره ولېولو.

المراد بالمشابهة المنفية الخ: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال جواب ورکول دي.

سوال: اسم مبني مقابل د اسم معرب دی، او قانون په متقابلينو کې دادې چې يو شی باحد المتقابلين کښې وجودي وي، نو په بل کې به عدمي وي، او که په مقابل کې يو شی وجودي وي نو په اول کښې به عدمي وي، اوس په اسم معرب کې دا ذکر وو فالعرب المركب الح نو دلته او وقع غير مرکب راغلې دي. دا خو صحيح ده ليکن هلته عدمي جزء لم یشه مبني الحصل ذکر دی، نو په کار دا وه چې دلته ما شابه ذکر وي، ليکن دلته مناسب ذکر دي، نو تعريف دې صحيح نه شو، ځکه چې ددې قانون خلاف دې وکړو؟

جواب: شارح جواب ورکړو چې هلته کوم مشابهت منفي دی، دهغې نه مراد هم دغه منسب دی، ځکه که هلته مونږ د مشابهت نه مناسبت وانه خلو نو ډير اسماء، مبنيات به په اسم معرب کې داخل شي لکه اَيْن چې دا د مبني الاصل سره مشابهت نه ساتي، هو مناسبت ورسره ساتي

فائده: په دې مقام کې يو څو الفاظ دي چې قابل د ذکر کولو دي (۱) مجانست (۲) مدائلت (۳) مشابهت (۴) مناسبت (۵) مشاکلت.

مجانست: هغه ته وايي چې په جنس کې مشترک وي، لکه انسان او بقر چې په حيوانيت يې سره مشترک دي

مدائلت: هغه ته وايي چې په نوعي کې سره مشترک وي لکه اشتراك د رجل او مرأه په انسانيت کې، چې په نوعيت کې سره دواړه مشترک دي.

مشابهت: هغه ته وايي چې په وصف کې سره مشترک وي او هغه وصف د احد المذكورين سره لازم هم وي او هغه په کې مشهور هم وي، لکه زيد او اسد، چې په شجاعت کې سره مشترک دي او شجاعت د اسد سره لازم دی او دې په کې مشهور هم دی

مناسبت: هغه ته وايي چې چې په وصف کې مشترک وي خو دا وصف يو ددې دواړو سره لږم هم نه وي، او په کې مشهور هم نه وي لکه حمي د زید او اسد، دلته حمی یعنې تبه د زید او اسد سره لږم هم نه ده او مشهور هم نه ده.

مشاکلت: هغه ته وايي چې په شکل کې سره مشترک وي لکه شکل د فرس چې په دیوال منقوش وي دا مشابهت ساتي په ځمکه ولاړ ژوندي فرس سره.

ولقد فصل الخ: غرض د شارح په دې عبارت سره تفصیل د هغه مناسبت کول دي کوم چې تعریف د اسم مېني کښې ذکر دي، او بل غرض د شارح په دې عبارت سره دفع د يو سوال ده:

سوال: د مناسبت نه ته کوم مناسب اخلي؟ مناسبت مطلقه او که موثره في البناء او که مناسبت قویه، يو هم نه صحيح کيږي: که مناسبت مطلقه مراد اخلي نو بيا خو ټول اسماء په کار دي چې مېني شي، ځکه ټول اسماء د مېني الاصل سره څه نه څه مناسبت لري که نور هيڅ هم نه وي نو په لفظ کې خو ورسره مناسبت لري، چې اسم هم لفظ دي او مېني الاصل هم الفاظ دي، او که ترې مناسبت موثره في البناء مراد واخلي، نو لږميري اخذ د محدود په حد کې، ځکه په محدود کې مېني ذکر ده. او تا په حد کې بيا بناء ذکر کړه او اخذ د محدود په حد کې ناروا دی. او که مناسبت قويه اخلي نو هغه مجهول دي، او په مجهول سره خو تعريف نه صحيح کيږي.

جواب: مونږ جواب په دې طريقه سره کوو چې په دغه مناسبتونو کې يو مناسبت غوره کوو، نو مونږ وايو چې مراد د مناسبت نه مناسبت قويه دی، او هغه مجهول نه دی، بلکې صاحب دمفصل د هغې تفصیل کړې دي او خبره د صاحب المفصل په دې باب کې مستنده ده، ځکه چې صاحب دمفصل دا د مصنف استاذ دی.

يا هغه، است هغه شپږ قسمه ذکر کړې دي، لیکن دا حصر په دې شپږ اقسامو کې حصر ستقرائي ي، حصر عقلي نه دی، دې سره مونږ دفع د يو سوال وکړه:

ال: دا حصر د مناسبت په شپږ اقسامو کې صحيح نه دی، د وجې د وجود د دې قسم آخر نه چې هغه مناسبت وضعي دی، یعنې يو حرف د مېني الاصل سره په وضع کې مشابه وي، لکه کم د اذ سره په وضع کې مشابه دي په دواړو کې دوه حرفونه دي، نو دا مناسبت هم قوي دی. او صاحب دمفصل نه دی ذکر کړې؟

جواب: دا سوال به تا هله کولې، چې مونږ دلته حصر ته حصر عقلي ويلې، حالانکه مونږ دلته

حصر ته حصر استقرائي وايو

فرق په مينځ د حصر عقلي او حصر استقرائي کې: فرق په مابين د حصر عقلي او استقرائي کې دادې چې حصر عقلي هغه ته وايي چې عقل جائز نه گڼي. اتیان د قسم آخر لره او علامه يې داده چې دا دائر بين النفي والاثبات وي.

او حصر استقرائي هغه ته وايي چې تلاش سره معلوم شي او عقل جائز گڼي اتیان د قسم آخر، او علامه يې داده چې دا اکثر دائرين النفي والاثبات نه وي.

پانها اما يتضمن الخ: په دې عبارت سره غرض د شارح د مناسبت قويه اول قسم رانقل کول دي. دې ته مشابهت معنوي وايي چې يو اسم متضمن وي معنی د مبني الاصل لره.

مثل این غرض: په دې عبارت سره غرض د شارح مثال ذکر کول دي.

فانه يتضمن الخ: په دې عبارت سره غرض د شارح تطبيق د مثال کول دي د ممثل سره، يعني دا این په معنی د همزه استفهام دی، نو ددې وجې نه مبني دی.

او پيشه له: په دې عبارت سره غرض د شارح د مناسبت قويه دوهم قسم ذکر کوي. دې ته مشابهت افتقادي وايي، چې يو اسم د مبني الاصل سره په احتياج کې مناسبت مشابهت لري.

لالبهات: په دې عبارت سره غرض د شارح د مثال کلي ذکر کول دي، مراد ددې نه اسماء اشارات، موصولات او ضمائر دي، دې ته مبهمات ځکه وايي چې ضمائر مخکې د قرينې د مخاطب، متکلم او غيبويت نه، او اشارات مخکې د مشار اليه نه، او موصولات مخکې د صله نه مبهم وي، اگر چې پس د قرينې نه په کې ابهام نه وي.

فانها تشبه الحرف الخ: په دې عبارت سره غرض د شارح تطبيق د مثال دی د ممثل سره. يعني دا حرف چې څنگه ضم د ضميمې ته محتاج وي، نو همدارنگې ضمائر، اسماء اشارات مشار اليه ته او موصولات صلي ته محتاج دي، نو ددې احتياج وجې نه يې ورسره مناسبت راغلو.

او وقوعه موقعه: په دې عبارت سره غرض د شارح د مناسبت قويه دريم قسم نقل کوي، دې ته مشابهت وقوعي وايي، چې يو اسم د مبني الاصل په خای واقع ويو کنزال غرض د شارح مثال ذکر کول دي،

فانه واقع الخ: په دې عبارت سره غرض د شارح تطبيق د مثال دی، د ممثل سره.

او مشاکلته للواقع موقعه: په دې عبارت سره غرض د شارح د مناسبت قویه څلورم قسم ذکر کول دي، دې ته مشابهت شبهې وقوعي وايي، يعنې يو اسم مشابهت لري د يو داسې اسم سره چې هغه په ځای د مبني الاصل واقع وي.

کفجار: په دې عبارت سره غرض د شارح مثال ذکر کول دي، فجار ناکاره او بد کردارې زنانه ته وايي.

او وقوعه ما اهبه: په دې عبارت سره غرض د شارح د مناسبت قویه پنځم قسم ذکر کول دي، دې ته مشابهت وقوعي شبهې وايي، يعنې يو اسم د داسې اسم په ځای واقع وي، چې د مبني الاصل سره مشابهت ساتي.

کالمئادی المضموم: په دې عبارت سره غرض د شارح ذکر کول د مثال دي، لکه يا زيد شو فانه واقع الخ: په دې عبارت سره غرض د شارح تطبيق د مثال کول دي. د ممثل سره دې مثال کې دا زيد واقع دی، په ځای د کاف اسمي خطابي د ادعوک ځکه يا زيد په معنی د ادعوک سره دی او کاف اسمي خطابي مشابهت لري د کاف حرفي خطابي سره او کاف حرفي خطابي مبني الاصل دی، نو دا زيد هم مبني شو.

أَوْ إِصَافَتُهُ إِيَّاهُ كَقَوْلِهِ تَعَالَى مِنْ عَذَابٍ يَوْمَئِذٍ فِيمَنْ قَرَأَ بِالْفَتْحِ أَوْ وَجَعُ يَابِي إِصَافَتِ شَيْءٍ وَيَدِي تَلْكَ لَكَمْ فِي قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى كَيْ عَنْ عَذَابٍ يَوْمَئِذٍ بِه قَرَأَتْ دَفْتَحِي يََاوَقِعَ عَذَابُهُ مُرَكَّبٌ مَعَ غَيْرِهِ صِلَ وَجْهُ يَتَحَقَّقُ مَعَهُ فَعَلُ هَذَا الْمُضَافُ مِنَ شَيْءٍ غَيْرِ مُرَكَّبٍ سَرِه دَبْل چاپه داسې شان چې متحقق وي د هغه سره عامل د هغه بنا پر دې مضاف د الْمُزَكَّاتِ الْإِسْخَافِيَّةِ الْمُعْدُوَّةِ كَقَوْلِهِ زَيْدٌ وَغَلَامٌ عَنِي وَغَلَامٌ بَكْرٌ مَبْنِيٌّ وَ الْمُضَافُ إِيَّاهُ مُعَرَّبٌ وَ لَمَّا كَانَ مُرَكَّبَاتٍ أَضَافِيو معدودونه لکه غلام زيد و غلام عمرو و غلام بکر مبني دي او مضاف اليه معرب ده او کله الْمَبْنِيُّ مُقَابِلًا لِلْمُعَرَّبِ وَاعْتِمَادٍ فِي الْمُعَرَّبِ أَهْوَانِ التَّوَكُّيْنِ وَ عَدَمِ الْمُضَافَةِ لِتَبْنِي چې مبني مقابل د معرب وو او معتبر و په معرب کې دوه امور يو ترکيب او دوه عدم مشابهت د مبني الْأَصْلِ كَمَا فِي التَّبْنِيِّ مَا اسْتَقْبَلَ فِيهِ مَجْمُوعُ هَذَيْنِ الْأَمْرَيْنِ إِذَا بِالْإِثْقَالَيْنِ مَعًا أَوْ الْأَصْلِ سَرِه نوشو مبني هغه چې منتفي به وي په کې دا دواړه امرونه يابه دواړه يو ځای منتفي وي يابه بِالْإِثْقَالِ أَحَدَهُمَا فَقَطْ فَكَيْفَهُ أَوْ هَهُنَا لِنَنْتِجَ الْخُلُوِ وَ إِنَّمَا اخْتَلَفَ تَوَكُّيْنِ وَ كَرِ يَوْمَنْتَفِي وَي فَقَطْ نُولَفْظ داولته دپاره دمنع کيدلو دخالي والې دي او مختلف کې شو ترتیب ذکر کولو

اَلْمُسَابَهَةُ وَ التَّزْكِيَةُ فِي تَعْرِيفِي الْمَعْرَبِ وَ التَّنْبِيْهِ تَقْدِيْمًا وَ تَاْخِيْرًا
دمشابهت او همدارنگه ترکیب په دواړو تعریفونو دمعرب اومبني کې په اعتبار دتقديم اوتاخير سره له
اِيْتَاْرًا لِّتَقْدِيْمِ مَا مَفْهُومِهِ وَجُودِي لِمَعْرِفِهِ.
وچې دتاثير دتقديم دهغه چې وومفهوم دهغې وجودي دوجې دشرافت نه.

اغراض دجامي : او اضافه اليه : په دې عبارت سره غرض د شارح د مناسبت قويه شپږم قسم را نقل کول دي. دې ته مناسبت اضافي وايي، يعنې يو اسم مبني الاصل ته مضاف وي بالواسطه يا بلاواسطه

كقوله تعالى الخ : په دې عبارت سره غرض د شارح ذکر کول دمثال دي، دا مثال د هغه دی چې يو اسم مبني الاصل ته بالواسطه مضاف وي، دلته يوم مبني پر فتحه دی، ځکه دا جملې ته په واسطه د از سره مضاف دی. د فمين قرأ بالفتح مطلب دادی چې په دې مقام کې په فتحه کې فتحه ويل واجب نه دي، بلکې جائز دي، نو که چا مکسور ويلو نو بيا دا مثال د مناسبت اضافي نه صحيح کيږي، او مثال د هغه چې بلاواسطه مبني الاصل ته مضاف وي لکه يوم ينفع الصادقين، دلته يوم بلاواسطه جملې ته مضاف دی، او جمله د صاحب المفصل په نزد مبني ده. نو دا يوم هم مبني پر فتحه دی.

او وقع غير مرکب : په دې عبارت سره غرض د ما تن په دې عبارت سره د تعريف د اسم مبني دوهم جزء ذکر کول دي، دې سره مونږ دفع د سوال وکړه:

سوال : داتعريف ستا د اسم مبني صحيح نه دی، ځکه دا مشتمل دی په کلمه د شک باندې، او کوم تعريف چې شان يې دا وي هغه صحيح نه وي، دا هم صحيح نه وي. دليل د صغری دادې چې لفظ داو راغلې دی او دا دپاره د تشکيک راځي. دليل د کبري دادې چې تعريف دپاره د وضاحت راځي نه که دپاره د تشکيک؟

جواب : مونږ جواب وکړو چې دا سوال به تا هله کولی چې دا او مونږ دپاره د تشکيک ويلې. حالانکه دا مونږ دپاره د تنويع وايو. بيا دلته يوه قاعده ده هغه داچې اسم به مرکب مع الآخر وي يا نه، که نه وو، نو دا مبني دی لکه زيد، عمرو، بکر او که مرکب مع الآخر وو نو بيا به مبني الاصل سره مناسبت ساتي او يا نه، که مناسبت ساتي نو دا مبني دی لکه جامي في هؤلا، او که مناسبت

نه ساتي نو تحقيق د عامل به ورسره شوې وي او يا نه، که نه وو شوی نو دا مبني دی، لکه غلام زید، او که تحقيق د عامل ورسره شوې وو، نو دا معرب دی، لکه ځامني زید. پس د اسم ټول څلور حالتونه دي، په درې حالتونو کې مبني او په يو حالت کې معرب دي او هغه دا چې په ترکیب کې واقع شي تحقق د عامل ورسره شوی او نسبت د مبني الاصل سره نه ساتي.

مع غيرة: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دا تعريف ستا د اسم مبني صحيح نه دی، ځکه دا مانع نه دی د دخول د غير نه، داخل شو په کې ځامني زید، او کوم تعريف چې مانع د دخول د غير نه، نه وي هغه صحيح نه وي، دا هم صحيح نه شو، دليل د صغری دادی چې زید په ځامني زید کې غير مرکب دی، ځکه مرکب اصطلاحي خو هغه وي چې جزء د لفظ په جزء د معنی دلالت کوي او زید خو داسې نه دی، نو دا غير مرکب شو، او دليل د کبری دا دی چې په تعريف کې مانعیت او جامعیت ضروري وي؟

جواب: شارح جواب وکړو چې مراد زموږ په تعريف د اسم مبني کې د مرکب منفي نه هغه مرکب لغوي مراد دی، او دا نا چې کوم ذکر کړی دی، نو دا مرکب اصطلاحي دی. بناء په دې خبره زید په تعريف د اسم مبني کې نه داخليږي.

سوال: دا لفظ د مرکب خو مطلق ذکر دی، نو څه قرينه ده چې ته ترې مرکب لغوي اخلي؟

جواب: دا اسم قسم د کلمه دی او ما خو په تعريف د کلمې کې هغه مفرد دی، چې مقابل د مرکب اصطلاحي دی، نو د قسم په تعريف کې به هم مراد د مرکب نه مرکب لغوي وي چې مقابل د مرکب اصطلاحي دی.

على وجه تحقيق معه عاملة: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: دا تعريف ستا د اسم مبني هم صحيح نه دی، ځکه دا جامع نه دی خارج شو ترې مرکبات اضافیه او کوم تعريف جامع نه وي نو هغه صحيح نه وي، نو لهدا ستا دا تعريف هم صحيح نه شو.

جواب: مونږ دې سره يو قيد لگوو او هغه دا چې تحقيق د عامل به ورسره شوی وي، بناء په دې قيد باندې تعريف جامع دی، ځکه ټول مرکبات اضافيه کې عامل په مضاف کې نشته نو دا مبني شو.

فعلي هذا: اوس تفريع په ما قبل کوي. په دې نېد سره د مرکبات اضافيه هغه مضاف جزء مبني دی، ځکه د عامل ورسره نه دی شوی او هغه مضاف اليه جزء يې معرب دی، ځکه تحقيق د عامل ورسره شوی دی. مضاف اليه کې مضاف عامل وي.

لکله او ههنا لمنع الخلو: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دا تعريف ست صحيح نه دی. ځکه خارج شو ترې هوله، چې يواځې واقع وي، نو تعريف جامع نه شو او کوم تعريف چې جامع نه وي هغه صحيح نه وي، نو لهذا دا هم صحيح نه شو؟

جواب: مونږ وايو دا سوال به تا هله کولې، چې او دپاره د انفصال حقيقي يا مانعة الجمع وي. حالاتکه دا مونږ د حل وایو. يعنې ددې دواړو نه خالي والی صحيح نه دی، اوس که دواړه جمع شي بريا څه نقصان نشته.

فائده: انفصال په درې قسمه دی. انفصال حقيقي، مانعة الجمع، مانعة الخلو.

انفصال حقيقي: چې د دوه څيزونو په مينځ کې داسې منافات وي چې د دواړو ارتفاع هم ناجائز وي او اجتماع يې هم ناجائز وي.

مانعة الجمع: د دوه څيزونو په مينځ کې داسې منافات وي، چې اجتماع د دواړو منع وي او ارتفاع يې جائز وي.

مانعة الخلو: د دوه څيزونو په مينځ کې داسې منافات وي، چې ارتفاع د دواړو ناجائز وي، خو اجتماع يې جائز وي، او په تعريف کې او په دغه معنی دی.

ولما كان المبني الخ: په دې عبارت د غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دا او مشترك دي په مينځ د مانعة الجمع او په مينځ د مانعة الخلو کې او ته ترې صرف مانعة الخلو اخلي په دې دتاسره څه قرينه ده؟

جواب: اسم مبني مقابل د اسم معرب دی او په اسم مې ب کې دوه خبرې وي، يونړکيب او بن غنم. سم بهت د مبني الاصل سره د اسم مبني په هغه وي چې دغه دوه څيزونه به کې

منتفي وي اوس که دغه دواړه منتفي وو نو هم اسم مېني دی، او که یو په کې منتفي وو نو هم اسم مېني دی.

وانما اختلف الخ: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: مصنف عمده او قوي شخص دی او د عمده شخص په کلام کې تبدیلی د نکتې نه خالي نه وي، نو څه نکته ده چې مانن د معرب په تعریف کې ترکیب مقدم کړو او د مېني په تعریف کې مناسبت؟

جواب: چونکه د معرب تعریف کې ترکیب وجودي امر وو نو هلته یې هغه مقدم کړو او د مېني هغې کې مناسبت وجودي وو نو دلته یې هغه مقدم کړو او وجودي شی اشرف وي، مقدم کول یې په کار وي.

القاب د مېني:

وَالْقَابُ أَيْ الْقَابُ الْمُبْنِي مِنْ حَيْثُ حَرَكَاتُ أَوَاخِرِهِ وَسُكُونُهَا عِنْدَ الْبُصْرِ مَمْرٌ وَقَدْ كَسَرُوا لِحَرَكَاتِ الْكَلْبِ
او القاب د مېني د حیثیت د حرکات اخیر یو او د سکون نه په نزد بصري نوضمه فتحه کسره دي ددري حرکاتو
وَقَدْ لِسُكُونٍ وَ أَمَّا الْكُفِيُّونَ فَيَلْزُمُونَ الْقَابَ الْمُبْنِي فِي الْمُعَرَّبِ وَ بِالْعَكْسِ
د پاره او وقف دي د سکون دپاره نو کوفین ذکر کوي القاب د مېني په معرب کې او د معرب په مېني کې
وَالْمُرَادُ أَنَّ الْحَرَكَاتِ وَ السُّكُونَاتِ الْبِنَائِيَّةَ لَا يُعَيَّرُ عَنْهَا الْبُصْرِيُّونَ
سر دداجې د حرکاتو او سکوناتو بنائیه نه تعبیر نه کوي تعبیر نه کوي بصریین مگر په دغه القابو، نه داجې
إِلَّا بِهَذِهِ الْأَقْبَابِ لَا أَنَّ هَذِهِ الْأَقْبَابَ لَا يُعَيَّرُ بِهَا إِلَّا عَنْهَا فَإِنَّهُمْ كَوْنُهَا مَا يَتَلَقَّوْنَهَا عَلَى
ددې القابو نه تعبیر نه شي کیدې په دې سره مگر ددې نه په دې سره او ډیر خلې اطلاق کوي دوي په
الْحَرَكَاتِ الْإِعْزَابِيَّةَ أَيْضًا كَمَا مَرَّ فِي صَدْرِ الْكِتَابِ حَيْثُ قَالَ بِالْبُصْرِ رَفْعًا وَ الْقِتْحَةَ نَصْبًا
حرکات اعزابیو هم لکه څنګه چې په سر د کتاب کې په داسې شان چې ویلي دي بالضمه رفعاً وافتحة نصباً
الْكُسْرَةَ جَزْأً وَ عَلَى غَيْرِهَا كَمَا يُقَالُ الزَّاءُ فِي رَجُلٍ مَثَلًا مَفْتُوحَةً وَ الْجِيمُ مَضْمُونَةٌ
والکسره جزاً او په غیر ددې باندې لکه څنګه چې ویل کیږي راه په مثل درجل مفتوحه ده او جیم مضموم

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب د کافيې د مېني القاب بیانوي.

اغراض د جامي: والقاب: په دې عبارت سره شارح دوه خبرو ته اشاره کوي: چې یو ربط او بل تشریح د عبارت

ربط معنوي دا دی، چې کله مائن فارغ شو د تعریف د اسم مبنی نه، نو په القابو د اسم مبنی یې شروع وکړه. ربط لفظي دادې چې دا واو عاطفه دي یا استثنافیه دي القابیه مضاف الیه مقدار ده او ضم الخ ورلره خبر دی، مبتداء سره د خبر نه جمله اسمیه معطوفه یا مستانفه ده.

ای القاب المبنی: په دې عبارت سره شارح په القابیه کې د ضمیر مرجع متعین کړه چې د ضمیر مرجع مبنی ده.

دلته دوه سوالات واردیږي.

اول سوال: دا ذکر د القاب یې دوباره ولې وکړو دا خو تکرار دی صرف ای المبنی به یې ویلې وي؟

جواب: که المبنی یې په غیر د القاب نه ذکر کړې وي نو بیا لازمیږي ذکر د مضاف الیه په غیر د مضاف نه او دا مستکره دي په نزد د عربو باندې.

دوهم سوال: دا ضمیر به یا مبنی ته راجع کوي او یا حرکاتو د بناء ته، که مبنی ته یې راجع کړې نو حمل د ضم وفتح وکسر الخ پرې نه صحیح کېږي ځکه القاب د مبنی خو مضموم کیدل دي. او که حرکاتو د بناء ته ضمیر راجع کوي نو اضممار قبل الذکر لازمیږي، او بل دا چې مطابقت نه راځي په مینځ د ضمیر او مرجع کې.

جواب: ضمیر مبنی ته راجع دی، او چې ته وايي چې حمل نه صحیح کېږي نو د هغې جواب شارح کوي په من حیث حرکات او اخره سره چې حاصل د جواب دادې چې دا ضمیر مونږ مبنی ته من حیث المبنی نه راجع کوو بلکې د من حیث حرکات او اخره نه ورته راجع کوو، او علاقه ددې په مینځ کې داده چې دا مبنی مشتمل دی او دا القاب مشتمل دي، او کتابونو والا ترې په ادنی ملا بست سره تعبیر کوي.

عند البصريه: په دې عبارت سره شارح اول دفع د یو سوال کوي او دوهم اختلاف طرف ته اشاره کوي.

سوال: د عبارت د مائن نه معلومیږي چې دا مذکور القاب به صرف تر مبنی پورې خاص وي، حالانکه ددې استعمال خو په غیر د مبنی کې هم کېږي.

جواب: دا سوال به تا هله کولې چې زما دا قول بناء وای په مذهب د مطلق نجاتو، حالانکه

دلته زما دا قول په مذهب د بصريينو بنا دی. فاندفع الاشكال

او تفصيل د اختلاف دادي چې په عربي ژبه کې په حرکاتو چې کوم اطلاقات کيږي په هغه کې درې قسمه اقوال دي

۱- **کوفيان** وايي چې په حرکاتو د معرب د مبني اطلاق هم کولې شي او په حرکاتو د مبني معرب د حرکاتو اطلاق هم کولی شي. بانه اختيار دی

۲- **بصريان** وايي چې حرکات د معرب د اسم معرب پورې خاص دي په غير د معرب په اطلاق نه شي کيدای او اسم مبني د القابو پورې خاص دی. يعنې ددې د حرکاتو نه تعبير هم کسر فتح سره کولې شي په بل څه سره نه شي کولې خو دا القاب په غير د اسم مبني کم استعمالېږي

۳- بعضې نحاۃ وايي چې دحرکاتو د معرب نه به په رفع، نصب، جر او جزم سره تعبير کونم شي او دحرکاتو د مبني نه به په ضم فتح کسر سره تعبير کولی شي او **ضمه فتحه کسره** بالتاء ع دی په دې دواړو کې مستعملېږي، او دا مذهب غوره دی.

ضمه: ضمه ورته ځکه وايي چې دا په انضمام د شفتينو سره ادا کيږي.

فتح: فتحه ورته ځکه وايي چې دا په انفتاح د فم سره ادا کيږي.

کسر: کسره ورته ځکه وايي چې دا په انکسار د صورت سره ادا کيږي، يا په انکسار د شف سفلی سره ادا کيږي

لحرکات الثلث: په دې عبارت سره غرض د شارح دفع ديو وهم ده

وهم: وهم دا راتلو چې دا سکون د حرکاتو کوم قسم دی، يا چا به ويل چې دا ضمه فتحه کسره هم په سکون کې داخله ده، نو ده ورسره دا عبارت ولگولو چې مونږ دلته تجزيه کوو. ضم فتح کسره حرکات ثلاثه دپاره راځي او سکون د وقف دپاره راځي.

واما الکوفيون: په دې عبارت سره غرض د شارح د عندالبصريه قيد فاندغه ذکر کول دي مخکې مونږ تفصيل کړې دی بيا دې مقدم کې يو خارجي سوال دی. هغه د چې مان حرکت د معرب کې اترانه ويلې دی. او دلته يې الله وويلو دا ولې!

حرکات د معرب جدا جدا نوع دالمت کې. هغې ته اشراب وايي. يعنې رفع په فاعليت، نصب په مفعوليت، حکم په اضافت، نو دواړو په ورلره موسر سره اشراج کېښودل. او حرکات د مبني په چم چم

نوع دلالت نه کوي بلکې محض نومونه دي. نو دې به مونږ القاب ويلو ځکه لقب د شي نوم د هغه شي وي

والبراد ان الحركات والسكنات البنائية: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: د ماتن د عبارت نه معلومېږي، چې دا القاب به خاص وي د اسم مبني پورې حالته ددې استعمال په غير د مبني کې هم کېږي؟

جواب: ټا به دا سوال هله کولې چې اختصاص نه زمونږ اختصاص خاص مراد وي. بلکې مونږ اختصاص عام مراد اخلو. اختصاص دوه قسمه دی. اختصاص خاص او اختصاص عام، اختصاص خاص هغه ته وايي چې د جانيينو نه اختصاص وي او اختصاص عام هغه ته وايي چې د جانب واحد نه اختصاص وي دلته دا اختصاص د جانب د مبني نه دی. يعنې د اسم مبني نه تعبير د القابو نه علاوه بل څه سره نه کېږي. هر چه القاب دي. نو دې سره د نورو اسماءو د حرکاتو نه تعبير کېدای شي. ځکه ابتداء د کتاب کې مونږ ويلې دي بالضمه رفعاً الخ د اسند دپاره د ما قبل دعوې پيش کوي.

حکم دمبني:

وَحُكْمُهُ أَنَّى حُكْمُ الْمَبْنِيِّ وَأَثَرُهُ الْمُتَوَتَّبِعُ عَلَى بَنَائِهِ أَنْ لَا يَخْتَلِفُ آخِرُهُ أَمَّا آخِرُ الْمَبْنِيِّ لَكِنْ لَا مُطْلَقًا بَلْ
أَوْحَكْمَ يَعْنِي حَكْمَ دِمْنِي وَأَثَرُ مَرْتَبَةٍ دِمْنِي دَادِي چې نه به مختلف کېږي آخر دهغې. نه مطلقاً مگر
لِاخْتِلَافِ الْعَوَامِلِ إِذَا قَدْ يَخْتَلِفُ آخِرُهُ لَا لِاخْتِلَافِ الْعَوَامِلِ لَكِنْ
په اختلاف د عواملو سره ځکه چې کله مختلف کېږي آخر دمبني نه دوجې دا اختلاف د عواملو نوبه مثل
مِنَ الرَّجُلِ وَمِنَ امْرَأَةٍ وَمِنْ زَيْدٍ.
دمن الرجل ومن امرء ومن زيد.

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره حکم دمبني ذکر کوي.

اغراض دجامي: و حکمه: په دې عبارت سره شارح څلورو خبرو طرف ته اشاره کوي ۱

ربط ۲: معاني د حکم ۳: تعيين د ما هو المراد ۴: تشریح د عبارت.

ربط معنوي دا دی چې کله فارغ شوم ماتن د اسم مبني د تعریف او القابو نه. نو شروع یې وکړه په دریمه خبره د اسم مبني کې چې حکم د اسم مبني دی. ربط لفظي دا دی، چې حکم مبتداء ده او ما بعد کلام په تاویل د مصدر سره خبر دی. مبتداء سره د خبر نه جمله اسمیه شوه. هر

چې معاني د حکم دی نو حکم په لغت کې فرمودن کاري ته وايي، او په اصطلاح د نحاتو کې الاثر المترتب علی الشيء ته وايي، او په اصطلاح د اصوليانو کې خطاب الله تعالی المتعلق بافعال المكلفين ته وايي دا هغه کیفیت دی چې لاحق کيږي نفس ته بعد الادراك، بیا په دې مقام کې د حکم نه مراد اثر مرتبه دی، کوم چې د نحاتو اصطلاح ده.

ای حکم المبني: په دې عبارت سره غرض د شارح د ضمیر مرجع متعین کول دي.

والثالث المترتب الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: اثر د هيء خو صادر من القی وي، او دلته خو عدم اختلاف دا اثر د بناء دی، د مبني خو نه دی نو مبني ته یې نسبت څنگه کوي؟

جواب: دا نسبت چې د حکم مبني ته شوې دی د وجې د ادنی ملا بست نه، هغه ملا بست دا چې مبني مشتقي دی او بناء ورلره مبدا ده، نو نسبت د مشتقي په اعتبار د مبدا سره دی ای آخر المبني: غرض د شارح د ضمیر مرجع متعین کول دي.

لکن لا مطلقاً الخ: غرض د شارح د ما بعد قید مقام ذکر کوي، چې دا قید احترازي دی. اذ قد یختلف اخره الخ: غرض د شارح د ما قبل قید فایده ذکر کول دي، یعنې دا اختلاف د عواملو څکه وایو چې کله په غیر د اختلاف د عامل نه آخر بدل شوی وي، لکه په من الرجال کې کسره د التفاء ساکنین د وجې راغلي ده او من امرء کې ضمه د ما بعد د وجې راغلي ده اوس دا تبدیلی د عامل د وجې نه، نه ده لهدا دا به مبني وي

اقسام د اسم مبني:

وهي أي التَّبَنِّي الثَّانِيَّةُ بِإِعْتِبَارِ الْخَبَرِ الْمَضْمُونِ وَ أَسْمَاءُ الْإِسَارَةِ وَ الْمُؤَصُولَاتُ وَ اودامبني يعنې مبني تانيث دضمير په اعتبار د خبر سره ده مضمرات او اسماء اشارات او موصولات او الْمُؤَكَّنَاتُ وَ الْكِنَائِيَّاتُ وَ أَسْمَاءُ الْأَفْعَالِ وَ الْأَصْوَاتُ بِالْوَضْعِ عَلَى أَسْمَاءِ الْأَفْعَالِ لَا عَلَى مَرَكِبَاتِ او كنيایات او اسماء افعال او اصوات دي اصوات په رفع سره عطف دي په اسماء افعالو نه به الْأَفْعَالُ لِتَضْمِينِهِ بِحَثِّ الْأَصْوَاتِ فِيمَا بَعْدَ الْأَصْوَاتِ لَا بِأَسْمَاءِ الْأَصْوَاتِ.

افعالو دوچې دراورو د بحث د اصواتو په مابعد کې فقط په اصواتو نه په اسماء اصواتو

خلاصه د متن: په دې عبارت سره اقسام د اسم مبني ذکر کوي.

اغراض د جامي: وهي الخ: په دې عبارت کې هم يو څو خبرې پيژندل ضروري دي ١ ربط ٢ مقدار د مېنيات مذکورو ٣ وجه د حصر ٤ تشریح د عبارت.

ربط معنوي دادې چې کله ماتن فارغ شو د درې خبرو د باب د اسم مېني نه نو په اجمالي اقسامو د اسم مېني يې شروع وکړه، بيا دا اقسام او حکم يې وروستو کړو، حکم يې ځکه وروستو کړو، چې حکم د څيز اثر د هغه څيز وي، او اثر وروستو وي د ذات نه، او اقسام يې ځکه وروستو کړو، چې په تعريف سره وجود ذهني او اقسامو سره وجود خارجي راځي، او وجود خارجي د وجود ذهني نه وروستو وي، ربط لفظي دا دی. چې هي مبتداء او ما بعد ورلره خبر دی، مبتداء سره د خبر نه جمله اسميه شوه، دوهمه خبره مقدار د مېنياتو دی نو دا ټول چې دلته ذکر دي نو اته ٨، دي، وجه د حصر په کې داده چې دا اسم مېني به خالي نه وي، دا بناء به يې د عدم وقوع في التركيب د وجې نه وي يا د مناسبت نه د مېني الاصل سره که اول و نو اصوات دی او که ثاني و نو بيا به خالي نه وي، مناسبت به د حرف سره ساتي يا د فعل ماضي او امر حاضر سره که ثاني و نو اسماء افعال او که اول و بيا به خالي نه وي، مناسبت به په صورت کې ساتي يا معنی کې، که اول و نو کنایات او که ثاني و بيا به خالي نه وي دا مناسبت به په اعتبار د تضمن سره وي يا به په اعتبار د احتياج سره. که اول و نو مرکبات او که ثاني و بيا به خالي نه وي، دا محتاج اليه به مذکور وي يا نه، که مذکور نه وو، نو بعض ظروف او که مذکور وي، نو بيا به خالي نه وي جمله به وي يا غير جمله که اول وو، نو موصولات او که ثاني و بيا به خالي نه وي، محسوس به وي يا نه که اول وو، نو اسماء اشارات او که ثاني و، نو ضمائر دي

وهی ای المینې: غرض د شارح په دې عبارت سره د ضمير مرجع متعین کول دي.

والثانیټ په اعتبار الخبر: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا ضمير مؤنث ته راجع دی او مېني مذکر دی نو په مینځ د راجع او مرجع کې مناسبت نشته ؟

جواب: دلته دا ضمير د مبتداء دائر دی په مینځ د مرجع او خبر کې، او کله چې ضمير په مینځ د مرجع او خبر کې دائر شي، نو په هغې کې ډیر صورتونه دي، یو صورت دادی چې دا مرجع او خبر دواړه یو شان وي، هلته خواشکال نشته. یو قسم ضمير به راجع شي دوهم

صورت دادی چې دا مرجع او خبر مختلف وي، يعنې مرجع مذكر او خبر مؤنث وي لکه په مذکور مقام کې يا د دې عکس وي، اوس په دې صورت کې به رعايت د خبر ساتلې شي ځکه خبر داخل دی او مرجع خارج د کلام نه وي او د داخل لحاظ ساتلې شي، ځکه دا داخل په منزله د شطر دی او خارج په منزله د شطر وي، او شطر اولی وي د شرط نه، ځکه شطر د څه جز د هغه څيز وي په مذکوره مقام کې لحاظ د خبر ساتلې شوې دی، او ضمير د مونث راوړئ شوې دی

و اسماء الاشارة والوصولات: دې ته مبهمات هم وايي، په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب هم ورکوي

سوال: تا چې کوم اسماء مبنیات ذکر کړي دي دا صحيح نه دي، ځکه نا اته قسمه ذکر کړي دي او عام کتابونه خو اووه قسمه ذکر کوي؟

جواب: دا فرق د تفصيل او اجمال دی. بيا دې ته مبهمات ځکه وايي. چې په اسماء اشارانو کې د مشاؤاليه نه او په اسماء موصولاتو کې په غير د صلي نه ابهام وي

والکنایات الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: څه وجه ده چې مصنف په تفصيل کې کنایات اسماء افعال او اصوات مقدم کړي دي؟

جواب: دا فرق د تفصيل او اجمال دی.

سوال: که دا تفصيل حاصل موافق وي نو اولی به وه؟

جواب: کله کله مصنفين خلاف د اولی باندې عمل کوي، چې دا حکم څوک وجوب ته ونه رسوي، بيا مراد د کنایاتو نه بعضې کنایات دي، ځکه بعضې کنایات معرب دي. په دې سره د يو سوال دفع وشوه.

سوال: تا کنایات مطلق ذکر کړي دي حالانکه فلان فلان خو معرب دي؟

جواب: هغه نور حمل دي په دې باندې

سوال: دا کنایات په معنی د بعض کنایات سره اخيستل مجاز دي و چې کله په لفظ د بعض

الکنایات سره ذکر وی نو بيا به حقیقت وي او عمل په حقیقت اولی دی د محذور نه؟

جواب: کله مصنفین په خلاف الاولی باندې عمل کوي ځکه چې دا حکم وجوب ته ونه

رسیږي

والاصوات بالرفع الخ: غرض د شارح رد دی په فاضل هندي، هغه وایي دا مجرور دی په الافعال عطف دی، شارح پرې رد وکړو، چې دا مرفوع دی، ځکه وروستو مصنف د تفصیل شروع په الاصوات سره کړې ده.

سوال: دغه اشکال خو په الموصولات کې هم راتلو، نو هلته به دې تصریح هم کړې وه کنه؟

جواب: هلته چې اسماء الموصولات وویلې شي، نو څه نقصان نشته، نو تصریح ته پرې ضرورت نشته، لیکن که الاصوات کې اسماء الاصوات وویلې شي، نو بیا نقصان راځي، ځکه اصوات اسماء نه دي.

سوال: کله چې دا اسماء نه دي، نو په بحث د اسم مبني کې ولې ذکر کوي؟

جواب: ځکه چې دا قائم مقام د اسم دي.

د بعض د قید بیان:

وَبَعْضُ الظُّرُوفِ وَإِنَّمَا قَالَ بَعْضُ الظُّرُوفِ لِأَنَّ جَمِيعَهَا كُنْتُ بِمَبْنِيَّةٍ بَلْ بَعْضُهَا قَهْلُهُ كُنْتُ أَبْوَابٍ فِي
أَوْ بَعْضُ ظُرُوفٍ دې مصنف رحمه الله بعض ظرف وویل ځکه چې ټول مبني نه دي دا اته بابونه شول په
أَسْمَاءِ الْمَبْنِيَّةِ وَلَا بُدَّ لَكِنْ وَاحِدٍ مِنْهَا مِنْ عِلَّةِ الْبِنَاءِ لِأَنَّ الْأَصْلَ فِي الْأَسْمَاءِ الْإِعْرَابَ وَإِذَا كَانَ
اسماء مبنيو کې اولادې ده هرواحد دپاره د علت بناني نه ځکه چې اصل په اسم او کې اعراب دي او کله
مَبْنِيًّا عَلَى الْحَرْكَةِ فَلَا بُدَّ عِنْدَ ذَلِكَ مِنْ عِلَّتَيْنِ أُخْرَتَيْنِ أَحَدُهُمَا عِلَّةُ الْبِنَاءِ عَلَى الْحَرْكَةِ
چې مبني بالحرکت وي نو بیا لاندې ده په دې وخت کې ددو علتونو زونه چې يو علت د بناء په حرکت دي
فَلِأَنَّ أَصْلَ الْبِنَاءِ الشُّكُونُ وَ الْأُخْرَى لِلْحَرْكَةِ الْمَعْنَى أَنَّهَا لِمَا أُخْرِجَتْ دُونَ الْبَاقِيَيْنِ.
ځکه چې اصل د بناء سکون دي او بل علت دپاره د حرکت معینه چې دا حرکت ولی غوره کړې شوه نور.

خلاصه د متن: په دې عبارت سره د بعض د قید فائده بیانوي ځکه چې ټول ظروف خو مبني

نه دي بلکې بعضې مبني دي.

اغراض د جامی: و بعض الظروف وانما قال الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب

وړکوي:

سوال: څه وجه ده چې مصنف نورو اقسامو سره لفظ د بعض نه دی ذکر کړی، او دې سره یې ذکر کړو؟

جواب: ځینې ظروف معرب دي، ټول مبني نه دي، ځکه یې ورسره لفظ د بعض ذکر کړو بیا یې دلته لفظ د بعض صراحت سره ذکر کړو، ځکه ظروف دمعرب داسمآء مبنياتو نه ډیر دي او ددې وجې نه یې تغلیباً حمل ونه کړو.

فہما الثانیۃ الخ: غرض د شارع اجمال بعد التفصیل ذکر کول دي، او دا هم د فصیح کلام برخه ده. دوهم غرض د شارح دفع د سوال ده

سوال: دا حصر د اسم مبني په اتمه اقسامو کې صحیح نه دی د وجې د وجود د نورو اقسام لکه مَنْ مآ استفهامي وغیره؟

جواب: مونږ وایو دا سوال به تا هله کولې، چې اسم مبني مونږ دې اتمه اقسامو کې منحصر کړې وي. حالانکه مونږ دا اتمه اقسام په اسم مبني کې منحصر وو، نو دا اتمه اقسام مظروف او اسم مبني ورلره ظرف شو او قانون دادی چې ظرف د مظروف نه زیات وي نو اسم مبني نور هم موجودیدای شي

ولا بد للکل واحد الخ: کله چې خبره داده چې دا اتمه اقسام د مشابہت د وجې مبني دي، نو په هر واحد کې علت هغه د بناء پېژندل دي، ځکه اصل په اسم او کې اعراب دي او بناء خلاف الاصل دی او څیز چې خپل اصل نه اوري دهغې دپاره څه وجه په کار ده

تعریف د مضمير:

الْمُضَرَّ مَا وَضِعَ لِمُتَكَلِّمٍ مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ مُتَكَلِّمٌ يُخْبِرُ عَنْ نَفْسِهِ أَوْ مُخَاطَبٌ
مضمير هغه چې وضع شوی وي دپاره دمتکلم ددې حیثیت نه چې حکایت کوي دخپل نفس نه یا دمخاطب
مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ مُخَاطَبٌ يَتَوَجَّهَ إِلَيْهِ الْخُطَابُ وَ قِيلَ الْمُرَادُ بِالتَّكَلُّمِ مَنْ
دپاره ددې حیثیت نه چې دامخاطب دي متوجه کیږي ده ته خطاب او چا ویلي چې مراد په تکلم سره هغه
يَتَكَلَّمُ بِهِ وَ بِالْمُخَاطَبِ مَنْ يُخَاطَبُ بِهِ
څوک دي چې کلام کیدې شي په هغه سره او دمخاطب نه هغه څوک چې خطاب کیدې شي په هغه سره
فَإِنْ أَنَا مُؤَنَّنٌ لِمَنْ يَتَكَلَّمُ بِهِ وَ أَنتَ لِمَنْ
ځکه چې انا وضع شوي دهغه چا دپاره چې کلام کیدې شي په هغه او انت وضع شوي دهغه چا دپاره چې

يُخْرِجُ بِهِ وَيُخْرِجُ بِهِذَا الْقَيْدَ لَفْظُ الْمُتَكَلِّمِ وَ الْمُخَاطَبِ فَإِنَّ الْأَسْمَاءَ الْقَاهِرَةَ كُلَّهَا مَوْضُوعَةٌ
 خُطَابَ كَيْدِي شَيْءٍ بِهِ هُغِي أَوْ خَارِجِي بِهِ دِي قَدْ نَعُدَ دَمْتَكَلَمَ أَوْ مُخَاطَبَ خُكْهَ چې اسماء ظاهره ټول وضع
 لِلْمَخَاطَبِ مُطْلَقًا أَوْ غَائِبٍ تَقْدَمَ وَكُلُّهُ وَ يُخْرِجُ بِهِذَا الْقَيْدَ الْأَسْمَاءَ الْقَاهِرَةَ وَ إِنْ كَانَتْ
 شُي دپاره د غائب مطلقاً او يا غائب چې مخکې وي ذکر دهغې خارجيې په دې قيد سره اسماء ظاهره اکر
 مَوْضُوعَةٌ لِلْمَخَاطَبِ إِذَا كُنِسَ تَقْدَمَ وَكُلُّ الْمَخَاطَبِ شَوْكًا فِيهَا لَفْظًا أَوْ مَعْنَى أَوْ حُكْمًا
 که وضع شوي وي دپاره د غائب خکه چې تقدم د ذکر د غائب شرط نه دي په دې کې لفظاً او معنی او حکماً
 أَرَادَ بِالتَّقْدِيرِ اللَّفْظِيِّ مَا يَكُونُ الْمُتَقَدِّمَ مَلْفُوعًا إِمَّا مُتَقَدِّمًا تَحْقِيقًا مِثْلَ صَرَبَ زَيْدٌ غَلَامَةً أَوْ تَقْدِيرًا
 اراده کړو معسّف په تقدم لفظي سره هغه چې مخکې وي لفظاً او يا حقيقتاً لکه ضرب زيد غلامه او يا تقدیراً
 مِثْلَ صَرَبَ غَلَامَةً زَيْدٌ وَ بِالتَّقْدِيرِ الْمَعْنَوِيِّ أَنْ يَكُونَ الْمُتَقَدِّمُ مِنْ كُودٍ مِنْ حَيْثُ الْمَعْنَى لَا مِنْ حَيْثُ اللَّفْظُ
 لکه ضرب غلامه زيد او په تقدم معنوي سره چې وي مقدم ذکر شوي د حيثيت د معنی نه، نه د حيثيت د لفظ
 وَ ذَلِكَ الْمَعْنَى إِمَّا مَفْهُومٌ مِنَ اللَّفْظِ بِعَيْنِهِ نَقُولُهُ تَعَالَى اِعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى فَإِنَّ
 نه اودا معنی به يا مفهومه وي د لفظ معینه نه لکه دا قول د الله تعالی اعدلوا هو اقرب للتقوى خکه چې
 مَرْجِعُ الضَّمِيرِ هُوَ الْعَدْلُ الْمَفْهُومُ مِنْ قَوْلِهِ اِعْدِلُوا فَكَانَتْهُ مُتَقَدِّمٌ مِنْ حَيْثُ الْمَعْنَى أَوْ مِنْ
 مرجع ضمير عدل دي کوم چې فهميږي د لفظ د اعدلوا نه گویا که دا مقدم من حيث المعنى شو او يا به د
 بَيِّنَاتِ الْكَلَامِ نَقُولُهُ تَعَالَى وَ لَا يَوِيْهُ لَكُنْ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ لِأَنَّهُ لَنَا تَقْدَمَ
 سباق د کلام نه فهميږي لکه دا قول د الله تعالی ولا يويه لکن واحد منهما السدس لانه لکنا تقدم
 وَكُلُّ الْمِيَوَاتِ دَلٌّ عَلَى أَنَّ ثَنَّهُ مُؤَرِّثًا فَكَانَتْهُ تَقْدَمَ وَكُلُّهُ مَعْنَى
 ذکر شويان د ميراث نودلالت کوي په دې چې هلته يې مورث هه شته گویا که ذکر د مورث معنا وشو.

خلاصه دمټن: په دې عبارت سره تعريف د مضمير کوي.

اغراض د جامي: المضمير: په دې عبارت سره شارح ش. ۲۱. شيان ذکر کوي: ۱. ربط، ۲.

وجه د بناء. ۳. اصطلاحي تعريف. ۴. اقسام. ۵. امثله. ۶. احکام.

ربط معنوي: دادی کله چې فارغ شو ماتن د اجمالي بيان د اقسامو د اسم مبني نه نو شروع يې

وکره په تفصيل ددې کې، دلته څو سوالات مخې ته راځي:

اول سوال: نفس تفصيل ولې کوي؟

جواب: نفس تفصيل څکه کوي، چې تفصيل بعد الاجمال او قع في الذهن وي.

دوهم سوال: ضمير يې ولې مقدم کړو؟

جواب: په تفصيل کې يې ضمير څکه مقدم کړو، چې په اجمال کې مقدم وو او تفصيل موافق د اجمال سره په کار وي، اجمال کې څکه مقدم کړی و، چې ضماير ټول په اتفاق سره مبني دي، په دې کې څه اختلاف نشته، او بل دا چې دا کثير الوقوع، کثير الاستعمال او کثير الاحکام دي.

وجه د بناء: د ضمير: مبني کيدو دوه وجهې دي، يو وجه شبه افتقادي ده يعنې دا ضمير د حرف سره په احتياج کې مناسبت ساتي، لکه څنگه چې حرف په خپله معنی ورکولو کې ضم د ضميمې اخري ته محتاج وي، دغه شان ضمير هم په معنی ورکولو کې غيبيو، قرينې د تخاطب او قرينې د تکلم ته محتاج وي، چې ددې قرينې د تخاطب او تکلم نه په حضور سره هم تعبير کولی شي. دوهم وجه شبه صوري ده، يعنې دا ضمير د حرف سره په وضع کې مشابهت ساتي، ځکه د حرف وضع کم د درې حروفو نه کېږي، او ضمير هم اکثر او بيشتر کم وي د درې حروفو نه.

اصطلاحی تعريف: المضمر ما وضع المتکلم او مخاطب او غايب الخ په دې کې المضمر مبتداء او ما بعد ورلره خبر دی.

سوال: دا مضمر صيغه د اسم مفعول ده، ددې مبتداء واقع کېدل نه صحيح کېږي، ځکه دا شبه جمله ده او مبتداء خو جمله او شبه جمله نه واقع کېږي؟

جواب: مونږ وايو صحيح ده دا صيغه د اسم مفعول ده، ليکن وروستو دا د وصفيت نه اسميت ته نقل شوې ده او نوم گرځېدلې ده د يو نوعې د کلام چې يو قسم د اسم مبني دی. لهذا ابتدائيت يې صحيح دی. په دې سره مونږ يو بل سوال هم دفع کړو:

سوال: په المضمر کې دا الف لام کوم قسم دی؟ که استغراقي وايې نو تعريف د افرادو لارمېږي، حالانکه تعريف خو د جنس کېږي، که عهد خارجي وايې نو همدا سوال دی که عهد ذهني وايې نو نکارت د مبتداء لارمېږي، او که جنسي وايې نو بيا سوال دادی چې دا الف لام

په اسم مفعول داخل دي. او په اسم مفعول چې كوم الف لام داخل شي هغه حرفي نه وي اسمي وي او جنسي خو قسمه د حرفي دي.

جواب: مونږ وايو دا الف لام جنسي دي او صيغه د اسم مفعول د وصفيت نه اسميت ته نقل شوې ده نو الف لام حرفي پرې راتلې شي.

ما: په دې تعريف کې ما عبارت دی د اسم نه دې سره د يو سوال جواب دفع شو.

سوال: دا تعريف ستا مانع نه شود دخول د غير نه داخل شو په کې الف لام عهدي او كاف حرفي او كاف خطابي د کڼلک؟

جواب: مونږ و يو ما مونږ د اسم نه عبارت اخلو او دغه دواړه حروف دي.

په دې سره نور سوالونه هم دفع شو.

سوال: منبادر د مانه ذهن ته دا راځي، چې دا ما موصوله دي.

بل سوال دا چې مبتدا، او خبر کله دواړه معرفي شي نو هلته ضمير فصل راوړل شي او دلته نشته

بل سوال دا چې موصول په اصل کې جزء د جملې وي او په تعريف کې جنس فصل لازمي وي

اوس که دا موصول صله جنس کړو نو فصل نشته او که فصل يې کړو نو جنس نشته؟

جواب: مونږ ما عبارت د اسم نه اخلو، دا ما موصوفه دی ضمير فصل ته هم ضرورت نشته، او جنس فصل هم متعين شو.

سوال: ما خو په مينځ د موصول او موصوف کې مشترکه ده، ته چې صرف موصوفه اخلي په دې د تاسره څه قرينه ده؟

جواب: دا په مقام د خبر کې واقع ده اصل په خبر کې نکارت دی او نکره په هغه صورت کې گرځي، چې دا موصوفه شي.

بل جواب دا دی، چې ما موصوله نه صحيح کېږي، ځکه بيا جنس او فصل دواړه نه

حاصلېږي.

من حيث انه متکلم: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: تعريف دې مانع نه شو د دخول دغه نه داخل شو په کې مسمی د زید. حالانکه هغه نه خلک ضمیر نه وایي؟

جواب: مونږ وایو چې منکلم دپاره وضع شوي وي لیکن د حیثیت د منکلم نه او مسمی د زید که منکلم نه وي بیا هم زید دی

په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي

سوال: تعريف دې مانع نه شو د دخول دغیر نه داخل شو په کې لفظ د منکلم. ځکه منکلم ته منکلم هم دحیثیت نه تکلم نه وایي او حالانکه لفظ د منکلم نه څوک ضمیر نه وایي؟

جواب: مونږ وایو منکلم مراد دی خو چې د ځان نه حکایت کوي او لفظ د منکلم د ځان نه حکایت نه کوي

او مخاطب من حیث انه مخاطب: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي

سوال: تعريف دې مانع نه شو داخل شو په کې مسمی د مخاطب؟

جواب: مونږ ورسره قید لگوو چې د حیثیت نه مخاطب نه او مسمی د مخاطب که دې حیثیت د مخاطب سره وانخلي بیا هم په ذات دلالت کوي

پتوجه الیه الخطاب: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي

سوال: تعريف دې مانع نه شو. ځکه داخل شو په کې لفظ د مخاطب ځکه دې لفظ د مخاطب نه مخاطب د حیثیت نه د خطاب نه ویلی شي؟

جواب: مونږ ورسره دا قید لگوو چې توجه د خطاب ورته کیدې شي، او لفظ د مخاطب نه توجه د خطاب نه شي کیدي

وقیل: په دې عبارت کې یو غرض د قیل دی او بل غرض د شارح دی، بل غرض شارح ددې

پاره مثال ذکر کوي او دریم غرض تطبیق د مثال دی د ممثل سره غرض د قیل خو یو داسې

قید لگول دي چې مسمی د متکلم او مخاطب او ذات د متکلم او مخاطب ترې خارج شي،

غرض د شارح دفع د یو سوال ده

سوال: دا خبره زمونږ ذهن ته راځي، چې لفظ په يحكي عن نفسه قيد سره څارجهري، ليکن ويستل د لفظ د مخاطب په قيد د يتوجه اليه الخطاب سره زمونږ ذهن ته نه راځي ځکه په عرف کې مخاطب هغه چاته ويلې شي چې توجه د خطاب ورته کيدې شي.

جواب: شارح جواب کوي چې چا ويلې دي چې مراد په متکلم سره هغه لفظ دي، چې هغه سره تکلم کيدې شي او مراد په مخاطب سره هغه لفظ دي چې هغې سره خطاب کيدې شي.

فان انا: دا مثال دی.

موضوع الخ: تطبيق کوي، چې دا لفظ د اذا وضع شوې دهغه چا دپاره چې تکلم پرې کيدې شي او انت دهغه چا دپاره چې خطاب ورته کيدې شي او لفظ د مخاطب ته خو خطاب نه شي کيدې.

ويخرج الخ: غرض د شارح د قيوداتو فوائد ذکر کول دي، په دې قيد د قائل سره لفظ د متکلم او مخاطب خارج شو، ځکه دا دواړه اسم ظاهر دي، او اسماء ظاهره وضع شوي دي دپاره د عائد مطلقاً.

مطلقاً: دا معنی چې سبقیت د مرجع په کې شرط نه دی.

او غائب تقدم: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: اسماء ظاهره د قبيلې د غائب نه دي نو په کار ده چې دې ته مونږ مضمير ووايو. حالانکه دې ته خلک مضمير نه وايي؟

جواب: مونږ دې سره د تقدم ذکرې قيد لگولې دي، نو دې سره اسماء ظاهره خارج شو.

ويخرج الخ: غرض د شارح ددغه قيد مذکور فائده ذکر کول دي.

لفظاً او معنئ او حکماً: غرض د ماتن په دې عبارت سره يو تعميم کول دي، او درهم غرض د ماتن دفع د يو سوال ده:

سوال: تعريف دی جامع نه شو خارج شو ترې اعدلوا هو اقرب للتقوى او قل هو الله احد، ځکه چې

هو ته ضمير غائب ويلې شي او سره ددې نه ددې مخکې نه نشته؟

جواب: مونږ وايو دا تقديم عام دی لفظاً وي که معنئ او که حکماً په مثال اول کې معنئ تقدم ذکرې شته او په مثال ثاني کې حکماً تقدم ذکرې شته.

اراد بالتقدم اللفظي الخ: غرض د شارح دفع د سوال ده

سوال: تعريف سنا صحيح نه دی. ځکه جامع نه دی. ضرب غلامه زيد ترې خارج سو. چې دا خلك د تقدم لفظي نه مثال کې پيش کوي او سره ددې نه ددې مرجع مخکې نه ده ذکر. بلکه وروسته ده؟

جواب: شارح جواب وکړو اما متقدماً تحقيقاً الخ ذکر د تقدم بې فائدي نه دی صحيح ده چې دا عبارت د ملفوظ نه دی خو دا تقدم د ملفوظ به کله تحقيقي وي يعنې لفظ او مرتبه دواړو کې به مقدم وي لکه ضرب زيد غلامه او کله به تقديري وي يعنې لفظ کې به وروسته وي ليکن په مرتبه کې به مخکې وي لکه ضرب غلامه زيد.

وبالتقدم المعنوي: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: هغه دا دی چې د حيثيته د معنی نه خو هر شی مذکور وي. نو بيا معنوي مقبل د لفظي څنگه شو؟

جواب: مونږ وايو دا من اجليه دی. يعنې لفظاً دغه مرجع ذکر نه وي. خو د معنی د وجې ذکر وي. علت ورلره دا معنی ده. بيا په دې سره دفع د وهم هم وشود. وهم دا راتلو چې متبادر ذهن ته دا راتلو. چې مراد به د تقدم نه تقدم تقديري وي. نو اعدلو هو اقرب للتقوى خارجي وي وذلك المعنى: غرض د شارح دوه قسمه د تقدم معنوي ذکر کول دي. هر يو دپاره مثال او تطبيق ذکر کوي

اما مفهوم الخ: اول قسم د تقدم معنوي دادې چې دا معنی بعينه د لفظ نه معلومه شي. لکه اعدلو هو اقرب للتقوى دا مثال دی. خو ضمير عدل ته راجع دی او هغه د اعدلو نه معلومېږي. ځکه هر مشتقي په خپله مبتداً د اشتقاق دلالت کوي نو گویا که د اعدل د معنی د وجې مخکې ذکر دی

سوال: د هو ضمير دې اعدلو ته راجع شي کنه؟

جواب: فعل د جمع دی او ضمير د مفرد دی او دوهم دا چې فعل ته ضمير نه شي راجع کيدې

او من سباق الكلام: دوهم قسم د تقدم معنوي ذکر کوي، چې بعينه د لفظ نه، نه معلومېږي بلکې د وړاندې وروستو د کلام په معلومېږي

قروله تعالى ولا يوه الخ: دا مثال ذکر کوي. په دې مثال کې ضمير مجرور د غائب راغلی دی. او ميت ته راجع دی. ليکن هغه مخکې خف نه دی ذکر. بلکې د کلام نه معلومېږي ځکه مخکې ذکر د ميراث وشو او ميراث د مړي تقسيمېږي، نو گویا که د مړي ذکر مخکې معنی شوې دی

وَأَمَّا التَّقَدُّمُ الْمَكْنِي فَلَمَّا جَاءَ فِي مَوَاقِفِ الشَّانِ وَالْقَصَّةِ لِأَنَّهُ إِكْمَالًا جَاءَ بِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَتَقَدَّمَ
 اوهر چې تقدم حکمي دي هغه راځي په ضمير شان اوصه کې او هغه راوړل کېږي په غير ددې چې مخکې
 دُكُوهُ قَصْدًا لِيَتَقَدَّمَ الْقَصَّةُ بِدَلِيلِهَا مُبَهَّمَةً لِيُفْهَمَ وَفَقَهَا فِي
 يې ذکر شوې وي دپاره د تعصب د قصې په ذکر کولو دهغې مبهمه دې دپاره چې تعظيم دخای راشي په
 النَّفْسِ ثُمَّ تَفْسِيْرُهَا فَيَكُوْنُ ذَلِكَ أَبْلَغُ مِنْ دُكُوْهِ أَوَّلًا مَقْصِدًا قَصَارًا لَأَنَّهُ فِي حُكْمِ
 نفس کې بيا وشي بيان دهغې نو د ا طريقه ډيره ابلاغه ده ذکر کولو دهغې اولامفسره نو د ا شويه حکم دهغه
 الْعَائِدِ إِلَى الْحَدِيثِ الْمُتَقَدِّمِ التَّعْهُودِ بِبَيْنِكَ وَ بَيْنَ مُخَاطَبِكَ وَ كَذَا الْحَالِ فِي
 ضمير کې چې راجع وي مخکې خبرې ته کومه چې معلومه وي په مينځ ستا او مخاطب کې او همدا حال په
 مَوَاقِفِ يَغْمَرُ رَجُلًا زَيْدٌ وَ رُبُّهُ رَجُلًا.
 ضمير د نعم راجل او ربه راجل کې دي

اغراض د جامي: واما التقدم الحکمي: کله چې د دوه اقسامو د ضمير غائب نه فارغ شونو په دريم قسم کې يې شروع وکړه چې تشریح د حکمي ده، په بعضې اوقاتو کې متکلم يو کلام په ذهن د مخاطب کې مضبوطوي، نو دهغې دپاره ضمير شان او قصه راوړي، نو دغه په ضمير کې يو ځل مبهم ذکر شي او وروستو يې بيا تفصيل وشي اوس ددې ضمير مرجع لفظاً او معناً نه وي. هو! حکماً ددې مرجع مقدم وي، ځکه د انسان ذهن کې ناسته وي چې څه اهمه خبره را روانه ده.

سوال: ستا د کلام انما نه معلوم شوه چې ضمير بلا مرجع به صرف په ضمير شان او قصه کې راځي. بل چيرته به نه راځي حالانکه په نعم ربه کې خو راغلی دی نو ادا د حصر نه صحيح کېږي؟

جواب: اداة د حصر په دلیل کې مراد دي. نه په دعوی کې

وهو متصل و منفصل: کله چې فارغ شو مان د تقسیم اول د ضمیر نه، چې په اعتبار د نفس سره وو، نو شروع یې وکړه په تقسیم ثاني د ضمیر کې په اعتبار د ما قبل سره دی. ربط لفظي دا دی چې هو ضمیر مبتداء او ما بعد ورلره خبر دی. مبتداء خبر جمله اسمیه شوه، حاصل د تقسیم دا دی، چې ضمیر په اعتبار د ما قبل سره په دوه قسمه دی: یو متصل دی، چې مستقل تلفظ پرې نه شي کیدې او دوهم منفصل دی چې مستقل تلفظ پرې کیدې شي

د ضمیر اقسام:

وَهُوَ أَى الضَّمِيرُ بِالنَّظَرِ إِلَى مَا قَبْلَهُ قِسْمَانِ مُتَّصِلٌ وَ مُنْفَصِلٌ قَالَ الْمُتَّصِلُ الْمُسْتَقِلُّ بِنَفْسِهِ
اوضمیر په نظر سره مقابل ته په دوه قسمه دي یو متصل او بل منفصل پس منفصل مستقل بالذات وي
عَلَيْهِ مُخْتِاجٌ إِلَى كَلِمَةٍ أُخْرَى قَبْلَهُ لِيَكُونَ كَالْجُزْءِ مِنْهَا. بَلْ هُوَ
نه وي محتاج بلې کلمې ته چې ترې مخکې وي دې دپاره چې شی جز، دهغه کلمې نه بلکې دپه شان
كَالِاسْمِ الظَّاهِرِ سَوَاءٌ كَانَ مُجَاوِزَ الْعَامِلَةِ نَحْوَ مَا أَنتَ مُنْظَرَفًا عِنْدَ الْحِجَازِيَّةِ أَوْ عَلَيْهِ
د اسم ظاهر وي برابر خبره ده که گاونډي د عامل وي لکه ما انت منطلقه نزد د اهل حجازو اویانه وي
مُجَاوِزَ لَهُ نَحْوَ مَا هَرَبْتُ إِلَّا إِيَّاكَ وَ الْمُتَّصِلُ عَلَيْهِ الْمُسْتَقِلُّ بِنَفْسِهِ الْمُخْتِاجُ إِلَى عَامِلِهِ
گاونډي د عامل لکه ما هزبت الاياک اومتصل غیر مستقل وي په خپل نفس کې محتاج وي عامل ته
الَّذِي قَبْلَهُ لِيَتَّصِلَ بِهِ لِيَكُونَ كَالْجُزْءِ مِنْهُ.
کوم چې له ده نه مخکې وي چې داپيوست شي ددې سره اوجزه وگرځي ددې نه

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره د ضمیر اقسام بیانوي.

اغراض دجامی: و هوای ای المضمیر: په دې عبارت سره غرض د شارح د ضمیر مرجع

متعین کول دي، چې مضمیر ته ضمیر راجع دی.

بالنظر الى ما قبله: غرض د شارح تعیین د مقسم کوي او دوهم غرض دفع د سوال ده.

سوال: دا ټول قسمونه به دې یو تقسیم کې داخل کړي وو کته؟

جواب: ددې تقسیماتو جدا جدا اعتبارات دي. دا تقسیم په اعتبار د ما قبل سره دی

قسمان: غرض د شارح د یو سوال جواب ورکول دي

سوال: قانون دادی چې خبر په متبدا حمل او دا هم مسلمه خبره ده چې حمل د اخص په اعم ناروا دی. اوس دې عبارت کې هو ضمیر مضمّر ته راجع دی او هغه عام دی او متصل خبر دی او دا اخص دی نو حمل د اخص په اعم راغلو؟

جواب: مونږ ربط مقدم نه وایو بلکې عطف مقدم وایو ددې مطلب دا دی چې د معطوف معطوف علیه اول په یو لفظ سره تعبیر وکړې او بیا دواړه ذکر کړي او سوال خو په هغه صورت کې راځي، چې ربط مقدم کړي.

سوال: دا مقام د حصر دی نو اداة د حصر په کاروو؟

جواب: تقدیم د عطف په ربط د اداتو د حصر نه دی. او دا اداة د حصر معنوي دي

سوال: تقسیم په دوه قسمه دی، یو تقسیم د کل اجزاو ته لکه تقسیم د زید اعضاوو ته، دوهم تقسیم د کلي دی جزئیاتو ته لکه تقسیم د انسان زید عمرو بکر نه اوس دا کوم قسم تقسیم دی؟

جواب: دا تقسیم د کلي دی جزئیاتو ته، متصل و منفصل یو متصل او بل منفصل دی

فالمفصل: په دې ځای کې دوه خبرې پیژندل ضروري دي: یو ربط، بل اصطلاحي تعریف. ربط معنوي دادی کله چې فارغ شو مصنف د تفصیل د قسم اول د تقسیم ثاني نه، نو شروع یې وکړه په تفصیل د قسم ثاني د تقسیم ثاني کې دلته یو څو سوالات مخې ته راځي:

اول سوال: نفس تفصیل ولې کوي؟

جواب: نفس تفصیل ځکه کوي، چې تفصیل بعد الاجمال اوقع فی الذهن وي.

دوهم سوال: په تفصیل کې یې منفصل ولې مخکې کړو؟

جواب: په تفصیل کې یې منفصل مقدم کړو سره ددې چې په اجمال کې وروستو وو او خلک دا هم وایي چې د اجمال نه خلاف تفصیل کول په قوت د خطا کې وي، لیکن په دې کې وجه داده چې ضمیر متصل اصل وو نو د وجې د اصالت نه یې په اجمال کې مقدم کړو، ځکه اصل په ضمیر کې داده چې حروف کم وي، او د ضمیر متصل حروف کم وي او منفصل کې حروف زیات وي هغه یې وروستو کړو او په تفصیل کې یې منفصل مقدم کړو، ځکه منفصل مستقل

بنفسه ته وایي ددې تعریف وجودي وو او وجودي د عدمي نه اشرف وي او اشرف مقدم کړو غواړي، نو ضمیر منفصل یې مقدم کړو او تعریف د متصل عدمي وو نو هغه یې وروستو کړو

سوال: منفصل صیغه د اسم فاعل ده او اسم فاعل خو مبتداء نه واقع کېږي؟

جواب: دې مقام کې دا د وضعیت نه اسمیت ته نقل شوی دی او نوم گرځېدلی دی د یو خاص نوعي د نحاتو د کلام

اصطلاحې تعریف هغه ماتن کړی دی، المستقل بنفسه، دا هغه ضمیر دی چې مستقل بنفسه وي.

غیر محتاج الی کلمه اخري: غرض د شارح په دې عبارت سره دفع د یو سوال ده:

سوال: نه منم دا خبره چې ضمیر منفصل مستقل بنفسه وي، ځکه دا محتاج دی تلفظ ته؟

جواب: مونږ وایو مستقل بنفسه مطلب دا چې بلې کلمې ته به محتاج نه وي، هو تلفظ ته خو به محتاج وي.

قبله: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: ستا دا خبره نه منم چې ضمیر منفصل به بلې کلمې ته محتاج نه وي، ځکه مونږ

اورېدلي دي چې انما انتم وغيره کې ان ضمیر دی او دا ما بعد کلمات د فرق دپاره دي، نو دلته دې ما بعد کلمو ته احتیاج راغلی دی؟

جواب: مونږ وایو د ځان نه ما قبل کلمې ته به محتاج نه وي او دا مذکور خو ددې لواحق دی

لیکن کالجزء منها: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: نه منم دا خبره چې ضمیر منفصل ما قبل کلمې ته محتاج نه وي، ځکه ضمیر خو هر

یو عامل ته محتاج وي او عامل ددې نه مخکې وي؟

جواب: مونږ وایو داسې ما قبل مراد دی، چې ددې جزء وي، نو ما قبل داسې څیز نه:

محتاج نه گرځي، او هر چې عامل دی نو هغه جزء د ضمیر نه، نه وي، لکه ضرب ایاک کې ضرب

جزء د ایاک نه دی

سوال ګان مجاوراً: غرض د شارح د ضمير منفصل په اعتبار د معمول سره دوه قسمه ذکر کول دي، يو قسم هغه ده چې د خپل عامل سره يوځای ذکر وي. يعنې د هغې ضمير او عامل مينځ کې فاصل نه وي، لکه ما انت منطلقاً دلته ما په انت کې عمل کړی دی او د ضمير سره ګاونډې کې دی.

سوال: ما خو عامل نه دی؟

جواب: عند المجازية زمونې کلام په مذهب د حجازياتو بناء دی.

او غير مجاور له: دا هغه دوهم قسم ذکر کوي کله ضمير منفصل د خپل عامل نه جدا لرې واقع وي، لکه ما ضربت الا اياک، دلته په اياک کې ضربت عامل دی، ليکن په مينځ کې يې الا فاصل راغلې دی.

والم متصل: په دې ځای کې دوه خبرې پيژندل په کار دي. يو ربط او بل اصطلاحي تعريف. ربط معنوي دا دی کله چې فارغ شو ماتن د تفصيل د قسم اول د تقسيم ثاني نه نو شروع يې وکړه په تفصيل د قسم ثاني کې.

سوال: نفس تفصيل ولې کوي؟

جواب: نفس تفصيل ځکه کوي، چې تفصيل بعد الاجمال اوقع في الذهن وي.

اصطلاحي تعريف خو هغه ماتن کړې دی چې غير المستقل بنفسه، ضمير متصل هغه ضمير دی چې مستقل بنفسه نه وي.

المحتاج الى عامله الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي.

سوال: کله چې متصل غير مستقل بنفسه شو نو په اسم کې نه دي ذکر کول په کار، ځکه اسم خو مستقل بنفسه وي؟

جواب: دلته د غير مستقل بنفسه معنی داده چې ما قبل عامل ته محتاج وي، نو ضمير متصل د ځان نه ما قبل عامل ته دفع د سوال کوي.

په اعتبار دا عراب سره ده ضمير اقسام:

<p>وَهُوَ آيُ الْمُضْمَرِّ بِاعْتِبَارِ الْإِعْرَابِ أَقْسَامُ مَرْفُوعٌ وَ مَنْصُوبٌ وَ مَجْزُوءٌ لِقِيَامِهِ مَقَامٌ أَوْ مضمربه اعتبار دا عراب سره په درې قسمه. ي مرفوع، منصوب، مجزوء دوجي قيام دهغې په ځای</p>
--

الْقَاهِرَ وَ اِنْقِسَامُ الْقَاهِرِ اَيْنَهَا فَلَاؤَلَانِ اَيَ الْمَرْفُوعُ وَ الْمَنْصُوبُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا قِسْمَانِ
 دظاھراو ظاھرهم دې دريو ته تقسيمېږي اول دواړه چې مرفوع او منصوب دي تقسيمېږي دود اقسامو ته
 مُتَّصِلٌ لِأَنَّهُ الْأَصْلُ وَ مُتَّفَصِّلٌ لِمَانِعٍ مِنَ الْإِتِّصَالِ وَ الثَّالِثُ اَيَ الْمُضْمَرُ الْمَجْرُورُ مُتَّصِلٌ فَقَطْ
 متصل نه ځکه چې دا اصل دي او منفصل چې مانع دي دا اتصال نه دريم مضمير مجرور متصل دي فقط
 لِأَنَّهُ لَا مَانِعَ فِيهِ مِنَ الْإِتِّصَالِ الَّذِي هُوَ الْأَصْلُ وَ سَتَعْرِفُ الْمَانِعَ مِنَ الْإِتِّصَالِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى .
 ځکه په دې کې مانع دا اتصال نه نشته کوم چې اصل دي زړدي چې ته به مانع اتصال وپېژني ان شاء الله

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره په اعتبار د اعراب سره دمضمراقسام بيانوي .

اغراض دجامي : هو: کله چې فارغ شوماتن د تقسيم ثاني د ضمير نه، چې په اعتبار د
 ما قبل سره وو، نو شروع يې وکړه په تقسيم ثاني کې چې په اعتبار د اعراب سره دی حاصل
 دادی چې اسم ضمير په اعتبار د اعراب سره په درې قسمه دی: مرفوع، منصوب، مجرور
 وجه دحصر په کې داده چې دا ضمير به خالي نه وي يا به په محل د رفع کې وي يا په نصب کې
 او يا په جر کې اول مرفوع دوهم منصوب او دريم مجرور دی .
 په دې کې مونږ د يو سوال دفع هم وکړه :

سوال : دا تقسيم د ضمير مرفوع منصوب مجرور ته صحيح نه دی، ځکه دفع نصب جر خو په
 اسم او معربو کې راځي، او اسم ضمير خو مبني دی؟

جواب : مونږ محلي رفع نصب جر مراد کوو، او محلي رفع نصب جر په اسماء مبنياتو کې
 هم راتلې شي .

اي المضمير : غرض د شارح د ضمير مرجع متعين کول دي .

سوال : د هو ضمير مرجع عامه ده او مرفوع خاص دی، نو حمل د اخص په اعم راغلو او دا
 ناجائز دی؟

سوال : دا مقام د حصر دی نو اداة د حصر په کار دي؟

سوال : دا تقسيم کوم قسم تقسيم دی؟

جواب : په اقسام سره درې واړه سوالات دفع شو. هغه داسې چې مونږ عطف مقدم وايو په
 ربط باندې نو حمل د اخص په اعم نه راځي، او عطف د اداة د حصر نه دی کوم اداة د حصر چې
 معنوي دي او دا تقسيم د کلي دي جزئياتو ته .

مرفوع و منصوب و مجرور : ماتن د اقسامو تعيين کوي چې مرفوع منصوب او مجرور دي
لقيامه مقام الظاهر الخ : يعنې د اسم ظاهر په ځای باندې اسم ضمير راځي او اسم ظاهر خو دغه
 درې اقسامو ته په اعتبار د اعراب سره تقسيميدو نو قائمقام د اسم ظاهر چې اسم ضمير دی
 دا به هم په اعتبار د اعراب محلي سره درې قسمو ته تقسيمېږي، ځکه نائب لره حکم د منوب
 وي

فلاولان ای المرفوع الخ : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : که مراد د اولانه منصل او منفصل وي، نو دا څولاميرې تقسيم د شيء الی نفسه. او
 دا خو ناجائز دي؟

جواب : شارح جواب وکړو چې مراد ترې مرفوع او منصوب دي، نو دغه سوال نه راځي
 کل واحد منها : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : په کار داوه چې متصلان و منفصلان يې راوړي وی نو د مبتداء خبر به په تشبيه کې
 مطابقت راغلې وي؟

جواب : شارح جواب وکړو چې اولان مؤول دی په تاويل د کل واحد سره نو خبر مفرد راوړل
 صحيح دي.

قسمان : غرض د شارح دفع د وهم ده : وهم دا راتلو چې دې مذکوره دواړو کې به يو متصل او
 بل منفصل وي؟ شارح وهم دفع کړو چې قسمان يعنې هرواحد ددې دواړو نه دوه دوه قسمه دی.
والثالث : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : په کار دا وه چې والثاني يې ويلې وي؟ ځکه چې مخکې مرفوع منصوب قسم اول کې
 داخل کړو؟

جواب : مخکې د اول ثاني نه تعبير په اولان سره تغليباً کړې وو او دغه مجاز وو او دلته يې
 اتيان بالحقيقة وکړو او مجاز حقيقت دواړه استعمالول جائز دي.

فَلَذَلِكَ آيُ الْمُضْمَرِ خَمْسَةُ أَنْوَاعٍ الْمَرْفُوعُ الْمُتَّصِلُ وَالْمُنْفَصِلُ وَالْمَنْصُوبُ الْمُتَّصِلُ وَالْمُنْفَصِلُ وَالْمَجْرُورُ الْمُتَّصِلُ
 نو دا يعنې مضمريه پنځه قسمه دي مرفوع متصل، منفصل او منصوب متصل، منفصل او مجرور متصل
 الشَّرْحُ الْأَوَّلُ يَفْنَى الْمَرْفُوعُ الْمُتَّصِلُ هَبْنِي ضَرْبُ نَبْتٍ عَلَى سِنْفَةِ الْمُتَّكِلِ الْوَاحِدِ الْمَعْلُومِ الْمَاضِي وَطَرِبْتُ عَلَى سِنْفَةِ

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره د مضمير پنځه اقسام بيانوي.

خمسة الواع المرفوع الخ: په دې عبارت سره غرض د شارح د پنځه اقسامو نومونه ذکر کول دي:

النوع: چونکہ الاول صفت وو، نو مائن ورلره موصوف راوو یستو چي النوع دی.

يعنى المرفوع المتصل: په دې عبارت، سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا اول خو اضافي ته هم شاملیږي، نو اطلاق یې په منصوب هم کیدې شي، نور مثال د ممثل سره مطابق نه شو؟

جواب: اول حقيقي مراد دى چې هغه مرفوع متصل دى، بيا ضمير لفظ راوړو كې اشاره ده چې عبارت د ماتن په تسامح بناء دى، ځكه ضربت خو مرفوع متصل نه دى، بلكې ضمير د ضربت مرفوع متصل دى.

عل صيغة المتكلم الواحد الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: ذهن ته دا راتلو چې صرف د ضربت ضربت باب ضماير ته به مرفوع ويلې شي، او د نورو بابونو هغې ته به نه شي ويلې.

جواب: مونږ وايو مراد د ضربت نه صيغه د واحد متکلم د فعل ماضي ده. هغه بيا که د هر يو باب او مادې نه وي ټولو ته شامل دي.

سوال: په کار داوه چې ماتن د ضربت او ضربت سره اضراب او اضراب ويلې وي؟

جواب: ذکر د ضربت او ضربت دى او مراد صيغه د واحد متکلم ده. هغه بيا که د ماضي وي او که د مضارع وي، ټولو ته شاملېږي.

المنتهيين: چونکه الی ضربین جار مجرور متعلق غواړي نو شارح ورلره محذوف متعلق راويستو. الی ضربین: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: الی دپاره د انتهاء د غايې په مسافت کې راځي، دا بيا په دوه قسمه ده، غايه البد و غايه الاسقاط. غايه الاسقاط دپاره حکم دا دى، چې دا به د جنس د مغيا نه وي او غايه به په مغيا کې داخله وي، او غايه البد هغه ده چې د جنس د مغيا نه وي او غايه په حکم د مغيا کې داخله نه وي، اوس دلته غايه الاسقاط نه صحيح کيږي، ځکه ضربین د جنس د ضربت نه، نه دى، بلكې خان لره صيغه ده، نو غايه البد شوه کله چې غايه البد شوه، نو دې کې خو غايه په مغيا کې داخله نه وي، نو ضربین په ضمايرو کې داخل نه شو حالانکه دې کې هم ضمير شته؟

جواب: مونږ وايو دا غايه د اسقاط ده او دلته حذف د معطوف دى اى الاول ضمير ضربت ومادو لهما الی ضربین و ضربین، نو ضمير د ضربین په هغه معطوف کې راغلو.

والبايد أيا المتكلم الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: څه وجه ده چې مصنف شروع د ضمائر د متکلم نه وکړه او د نورو خلکو خلاف يې وکړو. ځکه صرفيان خود غائب نه شروع کوي؟

جواب: نحاۃ شروع د متکلم نه کوي، ځکه دا اعرف المعارف ضمير دی. نو ترقي د اعلی نه راځي په طرف د ادنی، او صرفيان ترقي د ادنی نه اعلی ته کوي یا صرفيان هم ترقي د اعلی نه ادنی ته کوي په دې شان سره چې صیغه د غائب د زواندو نه خالي وي، نو صیغه د غائب اعلی شوه د وحی د خالی والی ددې نه د زواندو نه.

وَالنَّوعُ الثَّانِي أَيِ الْمَرْفُوعِ الْمُنْفَصِلِ أَنَا إِلَى هُنَّ أَنَا لَنَحْنُ أَنتَ أَنتُمَا أَنتُمْ أَنتِ أَنتُمَا
او همدغه نوعه چې مرفوع منفصل دي هغه ضمير د انادي ترهن پورې أَنَا لَنَحْنُ أَنتَ أَنتُمَا أَنتِ أَنتُمَا
أَنْتَنْ هُوَ هُمَا هُم هِيَ هُنَّ هُنَّ وَ الضَّمِيرُ فِي أَنتَ إِلَى أَنْتَنْ هُوَ أَنْ إِبْتِغَاءً وَ الْخُرُوفُ الْأَوَاخِرُ لَوَاجِبُ
أَنْتَنْ هُوَ هُمَا هُم هِيَ هُنَّ هُنَّ اَوْ ضمير به انت کې تر انتن پورې ان دي اجماعاً او آخري حروف يې لواحقات دي
دَالَةٌ عَلَى أَحْوَالِهِ مِنَ الْإِفْزَاوِ وَ التَّثْنِيَّةِ وَ الْجَمْعِ وَ التَّكْثِيرِ وَ الثَّانِيَّةِ وَ النَّوعُ الثَّالِي أَيِ الْمَنْصُوبِ الْمُنْفَصِلِ وَ هُوَ
چې دلالت کوي په احوالو دهغې افراد تشبيه جمع تذکیر او تانيث نه دريمه نوعه يعنې منصوب متصل او
قِسْمَانِ الْقِسْمُ الْأَوَّلُ الْمُنْفَصِلُ بِالْفِعْلِ نَحْوُ ضَرَبْتَنِي إِلَى ضَرَبْتَهُنَّ ضَرَبْنِي ضَرَبْتَا ضَرَبْتَكِ ضَرَبْنَا ضَرَبْنَا ضَرَبْتُمْ
دا په دوه قسمه ده اول قسم متصل بالفعل دي لکه ضَرَبْتَنِي إِلَى ضَرَبْتَهُنَّ ضَرَبْنِي ضَرَبْتَا ضَرَبْتَكِ ضَرَبْنَا ضَرَبْنَا ضَرَبْتُمْ
ضَرَبْتَكِ ضَرَبْنَا ضَرَبْتَكُنَّ ضَرَبْتَهُ ضَرَبْتَهُنَّ ضَرَبْتَهُنَّ ضَرَبْتَهُنَّ ضَرَبْتَهُنَّ
ضَرَبْتَكِ ضَرَبْنَا ضَرَبْتَكُنَّ ضَرَبْتَهُ ضَرَبْتَهُنَّ ضَرَبْتَهُنَّ ضَرَبْتَهُنَّ ضَرَبْتَهُنَّ

اغراض د جامي: والثاني: کله چې ماتن فارغ شود مثال د نوع اول نه نو د دوهم قسم ضمائر و مثال ذکر کوي.

النوع: ماتن والثاني ويلي وو او هغه صفت وو، شارح ورلره موصوف راويسته، چې النوع دی.

ای المرفوع الخ: چونکه ثاني مجهول وو، نو شارح په المرفوع سره د هغې تعيين وکړو.

والضمير في انت الخ: غرض د شارح تعيين د ضمير کول دي په مثال کې او دفع د وهم هم کوي، وهم دا راتلو چې کيدې شي دا مجموعه به ضمير وي، شارح دا وهم دفع کړو، چې مجموعه ضمير نه دی صرف ان ضمير دی.

اجماعاً: مراد په دې سره اجماع د بصريانو ده، په دې سره دفع د سوال وکړه چې کوفيان خود ددې خلاف کوي، دا څنگه اجماع ده؟

جواب: مونږ وويل چې مراد اجماع د بصريانو ده. خو د کوفيانو په کې اختلاف دی، فرآء

وايي مجموعه ضمير دی او باقي کوفيان وايي چې ضمير دی او ان دپاره د اعتماد دی

والعروف الاواخر الخ: کله چې ضمير ان شو، نو دا ما بعد حروف احوال د فاعل ذکر کوي.

سوال: کله چې ضمير صرف ان شو، نو په دې بيا تعريف د ضمير صادق نه شو، ځکه دا مستقل بنفسه نه شو؟

جواب: مونږ وايو ما قبل ته به محتاج نه وي او دا زياتي حروف خو ددې ما بعد دي.

والثالث: کله چې فارغ شو د مثال د دوه نوعو د ضمايرو نه، نو مثال د دريمې نوعې د ضمايرو دپاره ذکر کوي.

النوع: غرض د شارح د الثالث صفت دپاره موصوف راويستل دي، چې هغه النوع دی

اي المنصوب الخ: چونکه ثالث مبهم وو، نو شارح د هغې تعيين وکړو چې مراد منصوب متصل دی

وهو قسمان: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: څه وجه ده چې ماتن مخکې دوه نوعو دپاره يو يو مثال ذکر کړو، او ددې نوعې دپاره دوه مثالونه ذکر کوي؟

جواب: تعدد د امثلو بناء دی په تعدد د امثلاتو باندې چونکه دامنصوبه په دوه قسمه دی، يو هغه چې متصل بالفعل وي، د هغې دپاره اول مثال دی، او دوهم قسم متصل بغير الفعل دی او د هغې دپاره دوهم مثال دی.

هرېنا: په دې صيغه کې ضمير د مرفوع او منصوب متصل يو شان دي، فرق په دې کې په ضمير مرفوع کې جاء ساکنه او په ضمير د منصوب کې متحرکه وي، بيا ضمير مرفوع کې پاء ځکه ساکنه کړه چې ضمير مرفوع د خپل عامل نه جزه وي، نو که متحرک کړو نو توالي د اربع حرکاتو په يوه کلمه کې راتله. او دا صحيح نه ده. او په ضمير منصوب کې که توالي د اربع حرکاتو راشي، نو نقصان نشته ځکه ضمير منصوب ځان لره کلمه وي. دوهمه خبره داده، چې دې هرېنا کې ضمير دا نون دی الف دپاره د دفع د التباس راغلی دی، په صيغې دجمع مؤنث

فَصَبِيحُ صَرْبُتْ مُشْتَرِكُ بَيْنِ الْوَاحِدِ الْمَذْكَرِ وَالْمُؤَنَّثِ وَ صَبِيحُ صَرْبُتَا بَيْنِ
 ضمير دهریت مشترک دي په مینځ دواحد او مذکر او مؤنث کې اوصمیر د ضربنا مشترک دي په مینځ د
 الْأَرْبَعَةِ الْمُتَعَيَّنَةِ الْمَذْكَرِ وَالْمُؤَنَّثِ وَالْمَجْمُوعِ الْمَذْكَرِ وَالْمُؤَنَّثِ وَ وَضَعُوا لِلْمَخَاطَبِ خَمْسَةً أَلْفَاظَ
 څلورو کې چې مشنی مذکر ده او مؤنث ده او مجموع مذکر او مؤنث ده او وضع شود مخاطب دپاره پنځه الفاظ
 أَرْبَعَةً عَشَرَ مُشْتَرِكَةً وَ وَاحِدٌ مُشْتَرِكٌ بَيْنَ الْمُتَعَيَّنِ الْمَذْكَرِ وَالْمُؤَنَّثِ وَ أَعْطَاوُ لِلْعَائِلِ خَمْسَ
 څلور غیر مشترک دي او یو مشترک دي په مینځ د مشنی مذکرې او مؤنثې کې او ورکړې شو غائب ته حکم
 الْمُخَاطَبِ فِي ذَلِكَ فَإِنَّ الصَّبِيحَ فِي مِثْلِ صَرْبَا وَ صَرْبَتَا هُوَ الْأَكْبَرُ الْمُشْتَرِكُ بَيْنَهُمَا وَ النَّاءُ حَرْفُ
 د مخاطب په دې کې ځکه چې ضمیر په مثل دهربا او هربتا کې الف مشترک دي په دوي کې او تا حرف
 التَّائِيَةِ وَ بَقِيَّةُ الْأَنْوَاعِ الْخَمْسَةِ جَارِيَةٌ عَلَى هَذَا الْمَجْرَى أَغْنَى أَنْ يُلْتَكَلِمَ لَفْظَيْنِ وَ لِلْمَخَاطَبِ
 تائیت دي پاتې نورې نوعې هم په همدې طریقه دي یعنې چې د متکلم دپاره دوه لفظه دي او د مخاطب دپاره
 خَمْسَةً وَ لِلْعَائِلِ خَمْسَةً قَصَارَ الْمَجْمُوعِ اِثْنِ عَشَرَ كَلِمَةً لِكِنَّا بَيِّنَةً عَشَرَ مَعْنَى فَإِذَا كَانَ لِكُلِّ مِنَ الْأَنْوَاعِ الْخَمْسَةِ
 پنځه او د غائب دپاره پنځه نو ټولس دولس کلمې جوړې شوې داتلسو معنودپاره او چې دهر یو د پنځو نوعو
 اِثْنًا عَشَرَ كَلِمَةً لِكِنَّا بَيِّنَةً عَشَرَ مَعْنَى كَلِمَةً لِكِنَّا بَيِّنَةً عَشَرَ مَعْنَى وَ يَبْتَدِئُ
 دپاره دولس کلمې جوړې شوې داتلسو معنودپاره نو ټولې شپيته کلمې شوې دنوي معنودپاره او بیان
 يَتَكَلَّمُ الْأُمُورَ جَلَاءً وَ مُتَأَنِّبًا لَا تَكُونُ الْكَلَامَ بِلَا كَرَاهٍ.
 کړي نحو باند ددې کلمو دپاره اعلالات او مناسبات چې مونږ په دې اوږد بحث نه شو ذکر کولای.

اغراض د جامي : والغامس : کله چې فارغ شو ماتن د څلورو اقسامو د مثالونو نه، نو شروع یې وکړه په مثال د پنځم قسم کې.

والنوع : چونکه الغامس صفت وو، نو شارح ورلره موصوف راویسته چې هغه النوع دی، بیا په دې مقام کې شارح د قسم خامس تعیین ونه کړو، ځکه د ما قبل نه خپله معلوم شو چې پاتې قسم مجرور متصل دی.

غلامي : غرض د ماتن مثال ذکر کول دي.

مثال المنفصل بالاسم : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي.

سوال : څه باعث ده په ماتن چې دوه امثله یې راوړي دي، وضاحت دپاره خو یو مثال کافی

جواب: تعدد د امثلو بناء دى په تعدد د امثلاتو باندې، يعنې ضمير مجرور منصل په دوه قسمه دى، يو هغه چې د اسم سره متصل وي اول مثال د هغې دى او دوهم هغه دى چې د حرف سره متصل وي، دوهم مثال د هغې دى بيا د اضمير صرف دې دوه کلمو کې منحصر نه دى، بلکې ددې په مثل هر مقام کې راتلى شي، لکه کتابي، بي، في، الخ.

وكان القياس الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: حاصل د هغې دا دى، چې کوم ضمائر تا ذکر کړې او مونږ په کې سوچ وکړو نو څه ضمائر د متکلم دي، څه د مخاطب او څه د غائب، او دې کې هر يو شپږ قسمه، اخې. حکه په هر يو کې به مثلاً يو متکلم وي، يا دوه وي يا زيات وي، مذكر به وي يا مؤنث، نو بول شپږ شو، نو چې هر يو کې شپږ شپږ حساب کړې نو هر نوعې لره اتلس (۱۸)، ضمائر په کار دي، نو ټول مثالونه نوي (۹۰) په کار وو. حالانکه دا خو کم دي.

جواب: دا چې سائله ته خطاء شوې يې که د تعداد خبره شي، نو بيا خو يوسل او اته (۱۰۸)، مثالونه په کار دي، ليکن دا خبره د نقل سره تعلق ساتي، او په نقل کې د مخاطب او غائب د پاره (۵)، صيغې او د متکلم د پاره (۲)، صيغې راغلې دي او د مجرور منفصل نقل نه دى راغلې.

ضمير ضربت مشترك: وجه داده چې د متکلم پته لگېږي چې دا ښځه ده او که سړى دى.

و ضمير ضربنا الخ: وجه داده چې دوه او ددو نه زيات متکلم وي که ښځه وي او که سړى نو پته لگېږي.

المثق المذكر الخ: په المثق کې درې قسمه اعراب جاري کېږي، چې مجرور شي نو د ما قبل نه به بدل شي او چې مرفوع شي نو خبر د مبتداء محذوفه به شي، او که منصوب شي نو مفعول به، به شي د فعل محذوفه، البته په دې مثني به اعراب تقديري وي او ددې په صفت المذكر باندې به اظهار کېږي.

اربعة غير مشتركة الخ: هغه صيغې د واحد مذكر، جمع مذكر، واحده مؤنث، او جمع مؤنث دي.

واعطوا للغائب الخ: يعنې غائب کې هم دغسې څلور صيغې غير مشترك او صيغه د تشنيه مشترك ده.

فان الضمير الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: ته وايي غائب کې هم صيغه د تشبيه مشترک ده، حالانکه مونږ چې گورو نو دې کې فرق دی. ځکه په ضربا کې تاء نشته، او په ضربتا کې تاء شته؟

جواب: مونږ جواب وکړو، چې ضمير په دواړو کې الف مشترک دی، او دا تاء ضمير نه دی بلکې حرف د تانيث دی.

وبقية الانواع الخ: يعنى ما خو درته صرف ضمير مرفوع متصل کې اجراء وکړه، دغسې دې باقي څلورو انواعو کې هم اجراء وکړه، يعنى متکلم دپاره دوه الفاظ او مخاطب او غائب دپاره پنځه الفاظ دي، نو مجموعه دولس کلمې د اتلس معانيو دپاره شوي، نو مجموعه (۲۰) کلمات د (۹۰) معانيو دپاره شو.

حکم د هريوې نوعې د ضمائر و:

فَالْمَرْفُوعُ الْمُتَّصِلُ خَاصَّةٌ يَغْفَى لَا التَّنْصُوبَ وَ الْمَجْزُوءُ الْمُتَّصِلَانِ لِيَسْكُنَا
پس مرفوع متصل خاصانه منصوب اونه مجرور چې دواړه متصل وي پټ به راوړل کيږي ځکه چې دا
فُضِّلَتَانِ وَ الْمَرْفُوعُ الْفَاعِلُ وَ هُوَ كَجَزْءِ الْفِعْلِ فَجَزْؤُهُ فِي بَابِ
دواړه فضله دي او مرفوع فاعل دي او داپه شان دجزه دي دفعل نه او په مذهب د نحو بيانو جائز دي په باب د
الضَّمَاوِرِ الَّتِي وَضَعَهَا لِلإِخْتِصَارِ اسْتِغْنَاءَ الْقَاعِلِ فَالْتَقَفُوا بِكَلِمَةِ الْفِعْلِ كَمَا
هغه ضمائر وکې چې وضع شوې وي دپاره دا اختصار پيښدل د فاعل او اکتفاء کول په لفظ دفعل لکه څنگه
يَخْلُودُ فِي آخِرِ الْكَلِمَةِ الْمُشْتَهَرَةِ هَيْئًا وَ يَكُونُ فِيمَا آتَى دَلِيلٌ عَلَى مَا أُلْقِيَ
چې حذفېږي په آخر د کلمې مشهورې کې يو څيز اوي به په مابقي باندې دليل په هغه څه کوم چې غورځول
عَلَى مَا مَقَى فِي التَّرْخِيمِ وَ لَكِنْ هَذَا الْإِسْتِثْنَاءُ لَيْسَ فِي جَمِيعِ الضَّمِيرِ بَلْ فِي
شوې وي بناء په هغه څه چې تير شوي په بحث د ترخيم کې اود استتار په ټولو صيغو کې نه راځي بلکې په
الْفِعْلِ الْهَائِظِ لِلْعَائِدِ الْوَاحِدِ الْمَذْكُورِ إِذَا لَمْ يَكُنْ مُسْتَدًّا إِلَى الظَّاهِرِ نَحْوُ زَيْدٌ هَرَبَ وَ
فعل ماضي غاښه کې چې صيغه د واحد مذکرو چې اسناد يې ظاهر ته نه وي شوې لکه زيد ضرب اوبه
لِلوَاحِدَةِ الْمَوْثِقِ الْعَائِدَةِ إِذَا لَمْ تَكُنْ مُسْتَدًّا إِلَى الظَّاهِرِ نَحْوُ هُنْدٌ هَرَبَتْ فَإِنَّ النَّاءَ عِلَامَةُ التَّانِيثِ
واحدۀ مؤنثه غاښه کې چې اسناد يې ظاهر ته نه وي شوې لکه هند ضربت ځکه چې تاء علامه د تانيث ده
لَا السَّيِّئَةُ الْمَرْفُوعَةُ إِلَّا لَمْ يَجْتَمِعْ مَعَ الْقَاعِلِ الظَّاهِرِ فِي نَحْوِ هَرَبَتْ هُنْدٌ وَ فِي الْفِعْلِ الْمُضَارِعِ لِلْمُتَكَلِّمِ

نه د ضمير مرفوع ور نه جمع به نه وي سره د فاعل ظاهر نه په مثل د ضربت هند کې اوبه فعل مضارع متکلم
مُطْلَقًا سَوَاءٌ كَانَ وَاحِدًا أَوْ قَوْقِ الْوَاحِدِ مُذَكَّرًا أَوْ مُؤَنَّثًا نَحْوُ أَضْرِبُ
کې مطلقاً برابر خبره ده که واحدوي اویازت د واحدوي مذکروي او که مؤنث وي لکه اضرب اضرب اود
وَ تَضْرِبُ وَ لِلْوَاحِدِ الْمُخَاطَبِ الْمَذَكَّرِ نَحْوُ تَضْرِبُ وَ أَضْرِبُ وَ لِلْوَاحِدِ الْغَائِبِ وَ الْغَائِبَةِ إِذَا
پاره د واحد مذکر مخاطب لکه تضرپ اضرب اود پاره د واحد غائب مذکر او واحدې غائبې مؤنثې چې کله
لَمْ يَكُونَا مُسْتَدَائِنِ إِلَى الظَّاهِرِ نَحْوُ زَيْدٌ يَضْرِبُ وَ هِنْدٌ تَضْرِبُ.
یې اسناد نه وي شوې ظاهر ته لکه زید یضرب و هند تضرپ.

خلاصه دمتن: په دې عبارت کې د هر یو حکم بیانوي.

اغراض دجامی: فالمرفوع المتصل خاصة: کله چې ماتن د پنځه اقسامو د ضمير نه سره د ذکر د مثالونو نه فارغ شو، نو اوس هغه اول قسم د ما قبل اقسامو نه راخلي او هغې کې تقسیم کوي بارز او مستتر ته، بیا دې عبارت کې فاء تفصیلیه ده، په المرفوع سره منصوب مجرور نه احتراز دی، وروستو ددې قید فائده ذکر کوي هم په المتصل سره د منفصل نه احتراز وشو.

په خاصه کې تاء د مبالغې ده یا تاء د مصدر ده، او دا منصوب دی په فعل محذوفه سره ای اخص خاصه.

يعقولا المنصوب الخ: غرض د شارح د المرفوع قید فائده ذکر کول دي، چې د منصوب مجرور نه په دې قید سره احتراز وشو.

يستتر: دا خبره د مبتداء دی، یعنې مرفوع متصل مستتر کېږي.

لانهما فضلتان: غرض د شارح وجه د احتراز د منصوب او مجرور ده، حاصل د هغې دادی، چې ضمير منصوب او مجرور زیاتي دی، او ضمير مرفوع خو فاعل وي نو دا کالجزء من الفعل شو، نو نحتاجو په باب د ضمانرو کې استتار د فاعل جائز کړو، ځکه د ضمانرو وضع دپاره د اختصار شوې ده.

کما یحذف الخ: غرض د شارح مثال پیش کول دي ما قبل خبرې دپاره، حاصل د هغې دادې چې کله کله یو مشهوره کلمه وي نو د هغې د آخر نه څه شی حذف شي او ما ابقی دلیل په ما ابقی وي نو دلته یو سوال راځي.

ولکن هذا الاستتار الخ: غرض د شارح دفع د توهم ده چې پیدا شوې د مخکني کلام نه، او هغه دا چې په یستتر کې چې کوم استتار ذکر شو، نو دا به ټولو افعالو کې راځي؟ نو هغه وهم یې دفع کړو، چې دا ټولو افعالو کې نه راځي، بلکې بعضې افعالو کې راځي.

فی الفعل الماضي الخ: چونکه الماضي صفت وو نو شارح ور لره الفعل موصوف راویستو.

الواحد المذكر: غرض د شارح دفع د وهم ده، وهم راتلو چې مراد به د غائب او غائبې نه جنس د دواړو وي نو د هغې اطلاق خو په تشبیه او جمع هم کېږي نو هلته به هم ضمیر مستتر وي، حالانکه داسې خو نه ده؟ شارح هغه وهم دفع کړو، چې مراد د غائب او غائبې نه واحد دی،

سوال: څه وجه ده چې د ماضي په باقي صیغو کې ضمیر بارز راځي او دې دواړو کې مستتر راځي؟

جواب: ضمیر مستتر ضعیف دی او غائب او غائبه په نسبت د متکلم او مخاطب سره ضعیف دی، نو ضعیف مو ضعیف لره ورکړو او ضمیر د بارز قوي دی، او متکلم مخاطب په نسبت د غائب قوي دی، نو قوي مو قوي لره ورکړو.

اذا لم یکن الخ: اشاره دې خبرې ته چې استتار د ضمیر دې صیغه کې واجب نه دی.

نحو زید ضرب: غرض د شارح مثال ذکر کول دي... ضرب صیغه د غائب فعل ماضي ده او اسم ظاهر ته یې اسناد نه دې شوې. نو دې کې ضمیر مرفوع متصل مستتر دی، مثال د هغه چې اسم ظاهر ته اسناد شوی وي لکه ضرب زید، دلته به اوس ضمیر مستتر نه وایو، ځکه اسم ظاهر ته اسناد شوې دی او که بالفرض دې کې ضمیر مستتر شي، نو لازم به شي تعدد د فاعلینو دپاره د فعل واحد په یو وخت کې او دا ناجائز ده.

وللواحدة الخ: واحده موشه غایبه کې هم ضمیر مستتر راځي، په فعل ماضي کې.

اذا لم تکن الخ: اشاره ده چې دا استتار وجوبي نه دی. بلکې جوازي دی

نحو هند ضرب: په دې عبارت سره شارح اتفاقي مثال ذکر کوي، دلته صیغه د غائبه د فعل

ماضي ده اسم ظاهر ته اسناد د فعل نه دی شوی، نو ضمير به مستتر وي

فان التاء الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي.

سوال: مثال دې موافق د ممثل سره نه دی، ځکه په ضرب کې خو تاء ضمير بارز دی؟

جواب: دا تاء علامه د تانيث ده، ضمير مرفوع نه دی، دليل ذکر کوي چې که دا تاء ضمير

د مرفوع وي، نو په ضربت هند کې به نه راتلو، ځکه بيا تعدد د فاعلينو لازمه وي

سوال: دا هند دې د ضمير د ضرب نه بدل شي کنه؟

جواب: اضمار قبل الذکر راخي.

وفي الفعل المضارع: مواضع د استتار وجوبي ذکر کوي. ماتن المضارع ويلي وو، شارح ورلره

الفعل موصوف راويستو، او في سره اشاره ده دې ته چې دا په هغه ماضي عطف دی.

مطلقاً: ځينې وايي چې زماناً مطلقاً يا استتاراً مطلقاً ليکن شارح يې خپل يو تفسير کوي چې تعميم د متکلم ته اشاره ده.

وللواحد المخاطب المذکر: چونکه مخاطب کې عموم وو، چا به وهم کولو چې د مخاطب ټولو

صيغو ته به شامل وي، نو شارح وويل چې د واحد صيغه مراد ده. بيا به چا ويل چې مونث به

هم مراد وي، نو شارح وويل چې صرف د مذکر هغه مراد ده.

نحو تضرب واضرب: يو مثال د فعل مضارع دوهم د فعل امر دی.

وللواحد الغائب الخ: شارح موصوف راويستو د صفت د صيغو دپاره.

اذا لم يكن: اشاره ده چې استتار دې په دوه صيغو کې واجب نه دی.

نحو زيد ضرب و هند تضرب: اول مثال د غائب او دوهم مثال د غائبې دی.

و في الصيغة مطلقاً سواء كان اسم فاعل أو مفعول أو صفة مضمرة أو فعل التفضيل و سواء كان مفعولاً
او په صفت کې مطلقاً که اسم فاعل وي که مفعول وي که صفت مشبه وي که افعیل التفضیل وي که مفعول
أو مثنى أو مجزوعاً مذكراً أو مؤنثاً إذا لم يكن مستنداً إلى الفاعل نحو أقامهم في الزيدان
وي که مثنی که جمع مذکروي او که مؤنث چې کله يې اسناد نه وي شوې ظاهر ته لکه اقامه ان الزيدان
تقولک زيد ضارب و هند ضاربة و الزيدان ضاربان و الزيدون ضاربون و الهندان ضاربان و الهندات
او د اقول ستا زيد ضارب هند هند ضاربة و الزيدان ضاربان و الزيدون ضاربون و الهندان ضاربان و الهندات

ضَارِبَاتٌ وَ كَيْسَتِ الْكَلْبُ فِي ضَارِبَانِ وَ الْوَأُ فِي ضَارِبُونَ بِضَمِّ زَيْنٍ لِأَنَّهُمَا تَنْقَلِبَانِ يَاءً فِي النَّصْبِ
ضَارِبَاتٍ اونه دې الف په ضاربان کې او واو په ضاربون کې ضمير ځکه چې دا بدلېږي په ياء سره په حالت نصبي
وَ الْحَزَّ وَ الضَّمَايِرُ لَا تَنْقَعُ عَنْ حَالِهَا إِلَّا أَنْ يَنْقَعَهُ عَامِلُهَا وَ الْعَامِلُ هَهُنَا
اوجري کې اوضمانو د خپل حال نه تغير نه خوري مگر چې کله تغير و خوري عامل د دهغوي او عامل دلته
لَيْسَ عَامِلًا فِي الضَّمِيمِ وَ إِنَّمَا هُوَ عَامِلٌ فِي إِسْمِ الْعَامِلِ وَ الضَّمِيمُ فَاعِلٌ لَهُ وَ الضَّمِيمُ بَاتِي عَلَى
عامل په ضمير کې نه دي بلکه عامل په اسم فاعل کې دي اوضمير يې فاعل دي اوضمير باقي وي په
مَا كَانَ عَلَيْهِ فِي الرَّفْعِ فَلَوْ كَانَتْ ضَمَائِرُ لَا تَنْقَعُ إِلَّا كَرَى أَنَّ الْيَاءَ فِي تَضْرِيْبَيْنِ وَ النُّونُ
خپل حالت رفعي باندې او که چيرته اوضمانو نو تغير به نه کوي ته نه غورې چې ياء په تضرابين اونون
فِي تَضْرِيْبَيْنِ وَ الْوَأُ فِي يَضْرِبُونَ وَ الْكَلْبُ فِي يَضْرِبَانِ لَا تَنْقَعُ فَهَذَا أَيُّ الْكَلْبِ وَ الْوَأُ فِي الضَّمِيمِ
په تضرين او واو په يضربون او الف په يضربان کې تغير نه خوري پس معلومه شوه چې الف او واو په صفت
حَزَقًا التَّثْنِيَّةَ وَ الْجَمْعَ وَ كَيْسَتَا بِضَمِّ زَيْنٍ.

کې حروف د ثننې او د جمع دي نه ضمان

خلاصه د متن

اغراض د جامي : وفي الصفة مطلقاً : کله چې فارغ شوماتن د بيان د استتار نه په فعل کې
نو شروع يې وکړه په بيان د استتار په شبه فعل کې او وايي وفي الصفة الخ ضمير مرفوع په
صفت کې مستتر کېږي.

مطلقاً : دا مطلقاً حال دی د صفت نه

سوال : حال په ذوالحال محمول وي او دلته حمل نه صحيح کېږي ځکه لفظ د الصفة مونث
او حال مذکر دی؟

جواب : دا صفت مؤول دی په تاويل د وصف سره او قرينه پرې داده. چې وروستو ورته
ضمير د مذکر راجع کوي سوا که الخ مفرداً. کانت او مفردة نه وايي. نو د مطلقاً حال واقع کېدل
صحيح شو.

اذا لم يكن الخ : غرض د شارح اشاره کول دي دې ته چې استتار د ضمير په صفت کې مطلقاً
واجب نه دي، ځکه که اسناد د صفت اسم ظاهر ته شوي وو. نو بيا ضمير مستتر نه راځي
لحوا اقامه الزيدان : غرض د شارح اشاره کول دي، دې ته چې استتار د ضمير صفت کې

مطلقاً واجب نه دی، ځکه که اسناد د صفت اسم ظاهر ته شوی وو، نو بیا ضمير مستتر نه راځي.

نحو قائم الزیدان: غرض د شارح مثال د هغه صفت پیش کول دي، چې اسناد يې اسم ظاهر ته شوی وي او ضمير په کې مستتر کېدل نه صحيح کېږي. ځکه دوه فاعل ته ضرورت نشته بیا تعدد د فاعلینو راځي.

کقولک الخ: غرض د شارح امثله پیش کول دي، د استتار د ضمير په صفت کې، په ضارب کې ضمير مستتر دی چې تعبير ترې په هو سره کېږي.

وليست الالف الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي.

سوال: نه منم دا خبره چې په صفت کې مطلقاً ضمير مستتر کېږي او مثالونه دې موافق د

ممثل سره نه دي، ځکه په الزیدان ضاربان، او الزیدون ضاربون کې الف واو ضمير بارز دی؟

جواب: هر الف واو ضمير نه وي، دلته دا دوه ضامتر نه دي.

سوال: دعوی بالدلیل منظور وي بلا دلیل نه منظورېږي، نو څه دلیل دی په دغه دعوی؟

جواب: لانها الخ دا دواړه ضامتر ځکه نه دي، چې حالت نصبي او جري کې دا دواړه په پام

سره بدلېږي او قانون خودا دی، چې ضامتر نه بدلېږي، معلومه شوه چې داضامتر نه دي بلکې علامه د تشنيه او جمع ده.

والعامل ههنا الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي.

سوال: دې مذکور مثال کې خو هم تغیر د عامل په تغیر سره راغلې دی، ځکه چې جامني ضاربان که رایت ضاربین شي، نو د عامل بدلیدو سره الف د ضاربان بدل شو؟

جواب: په جامني ضاربان کې درې شيان دي. ۱. عامل چې فعل دی. ۲. اسم فاعل چې دا صیغه ده. ۳. فاعل چې دې صیغه کې مستتر دی، نو دې فعل په اسم فاعل کې عمل کړی دی. لیکن فاعل کې عامل نه دی، لهذا ضمير په خپل حال پاتې دی.

فلو كانت الخ: حاصل دا شو چې که دا الف واو ضمير وی، نو دا به نه بدلیدل ته گوري نه چې په تضربین کې پام او په تضربون کې واو په هیڅ حالت کې نه بدلېږي. که عامل داخل هم شي، نو هغه نون اعرابي به ساقط شي، لیکن ضمير په خپل حال پاتې وي.

فهما ای الواو والياء الخ: شارح اوس دا په ما قبل نفع کوي چې دا الف واو علامه د تشبيه او جمع ده. ضمير نه دي

وَلَا يَسُوغُ أَيْ لَا يَجُوزُ الضَّمِيرُ الْمُتَّصِلُ مَوْفُوعًا كَانَ أَوْ مَنصُوبًا لِأَجْلِ شَيْءٍ إِلَّا
 أَوْجَازُهُ دې په ضمير کې متصل کيدل دهغې که مرفوع وي او که منصوب دوجې د يوڅيز نه مگر کله چې
 يَتَعَذَّرُ الْمُتَّصِلُ أَيْ لِأَجْلِ تَعَذُّرِهِ لَأَنَّ وَضْعَ الضَّمَائِرِ لِلِاخْتِصَارِ وَ الْمُتَّصِلُ أَخْصَرُ فَمَنْ
 معذروي متصل کيدل ځکه چې وضع د ضمائر و د پاره دا اختصار ده او متصل زيات مختصروي ترڅو
 أَتَى لَا يَسُوغُ الْإِلْتِصَاقَ وَ ذَلِكَ أَيْ تَعَذَّرَ الْمُتَّصِلُ بِالتَّعْذِيرِ أَيْ يَتَعَذَّرُ
 چې داممکن وي جواز نشته منفصل ته او دامتعذر کيدل د متصل کيږي دوجې د تقديم نه يعنې په تقديم
 الضَّمِيرُ عَلَى عَامِلِهِ لِأَنَّهُ إِذَا تَعَذَّرَ عَلَى عَامِلِهِ لَا يُنْكَرُ أَنْ يَتَّصِلَ بِهِ
 د ضمير په خپل عامل ځکه چې کله دامخکې شوي په خپل عامل بيا نه دي ممکن چې متصل شي دهغه
 إِذِ الْإِلْتِصَاقِ إِنَّمَا يَكُونُ بِأَخْرِ الْعَامِلِ أَوْ بِالْفَصْلِ الْوَاقِعِ لِيُغْرَضَ
 سره ځکه اتصال دا څر د عامل سره راتلې شي او يا د منفصل سره چې واقع شي د پاره د داسې يو غرض چې
 لَا يَخْصُلُ إِلَّا بِهِ إِذِ الْفَصْلُ يُتَابِعُ الْإِلْتِصَاقَ وَ يَتَرَكِبُ يَفُوتُ
 هغه نه حاصل يږي مگر په انفصال سره ځکه چې فصل منفي دي د اتصال سره او په پريخود دوسره يې فوت
 الْفَوَضُ أَوْ بِالْحَذْفِ أَيْ حَذَفَ عَامِلُهُ لِأَنَّهُ إِذَا حَذَفَ عَامِلُهُ لَا
 کيږي غرض او په حذف سره يعنې په حذف د عامل د دې سره ځکه چې کله حذف شي عامل نو بيا نه
 يُوجَدُ مَا يَتَّصِلُ بِهِ
 موجود يږي هغه څه چې دهغې سره متصل شي

اغراض د جامي: ولايسوغ الخ: په دې مقام کې يو څو خبرې بيانوو. ۱. ربط. ۲. تفصيل د

مواضعو د تعذر د منفصل ۳ امثله ۴ تطبيق د مملاتو سره

ربط: کله چې فارغ شو من د تقسيم او تفصيل د ضمير نه. چې يو تعريف د ضمير دوه

مختلف تقسيمات په ضمير کې او دريم مثالونو دهغې نه. نو شروع يې وکړه په څلورمه خبره

کې چې مشترک احکام د ضمير ذکر کول دي نو اول حکم دادی ولايسوغ الخ. ربط لفظي دادی

چې واو استنافيه

ای لايجوز الخ: په دې عبارت سره غرض د شارح يو څو دلفظ سوغ د معنی تعين دی، ځکه دا

په ډیرو معانیو سره راځي کله په معنی د جواز سره راځي ، اوبه په آسانه تیریدلو ته هم سوغ وایي شارح تعیین وکړو، چې اوله معنی مراد ده دوهم غرض د شارح وضاحت د لفظ غیر مشهور دی په لفظ مشهور سره. دریم غرض د شارح دفع د سوال ده

سوال: سوغ اوبه په مری کې په آسانه تیریدلو ته وایي او دغه عمل خو ذوی العقول سره تعلق ساتي او ضمیر خو د ذوی العقول نه ، نه دی؟

جواب: دلته معنی حقیقي مراد نه ده، بلکې معنی مجازي مراد ده، چې هغه جواز دی

الضمیر: المنفصل صفت وو نو شارح ورلره موصوف راویستو چې الضمیر دی

سوال: جواز او عدم جواز صفت د اغراضو راځي او ضمیر خو ذات دی؟

جواب: عبارت په حذف د مضاف سره دی ای لایجوز استعمال الضمیر

مرفوعا کان او منصوباً: غرض د شارح دفع د وهم ده، چا به ویل چې نږدې بحث د متصل وو، نو صرف دغه به مراد وي؟ شارح دا وهم دفع کړو. چې مرفوع او منصوب دواړو ته شامل دی

سوال: مجرور یې ولې ذکر نه کړو؟

ځکه چې په هغې کې منفصل نه راځي

لاجل شی: غرض د شارح اشاره کول دي. چې مستثنی مفرغه ده. دوهم غرض دفع د سوال ده:

سوال: ظاهره خو داده، چې تعدد کې به لام د تعلیل وي او لایسوغ دعوی ده، نو لازم شو

استثناء د دلیل د دعوی نه، او دا جائز نه ده، ځکه چې دمستثنی او مستثنی منه په مینځ کې مطابقت ضروري دی، یعنې یا به مستثنی د مدعی مدعی نه وي او یا به په مستثنی منه کې مطابقت ضروري وي، یعنې یا به مستثنی د مدعی د مدعی نه وي یا به مستثنی د دلیل دلیل نه وي او دلته مستثنی دلیل د مدعی نه ده دوهم دا چې مستثنی منه به اسم وي او دلته لا یسوغ فعل دی؟

جواب: شارح لاجل هیئ سره دوه سوالات دفع کړل، چې مستثنی منه حذف ده او هغه

لاجل هیئ ده. نو یو څو استثنا: د دلیل د دلیل نه راغله او دوهم مستثنی منه اسم واقع شو دریم غرض د شارح رد کول دي په فضل هندي باندې هغه ددې مذکور سوال نه جواب کړی وو چې لام دپاره د وقت دی نو اصل عبارت داسې دی ای لایجوز استعمال الضمیر المنفصل فی وقت

من الاوقات الا وقت تعذر المتصل نو شارح پرې رد وکړو. چې لام په معنی د تعلیل کې اصل دی. او په معنی د وقت سره فرع ده او اصل چې مراد کیدې شي، نو فرع ته به ضرورت نه وي، دلته اصل مراد کیدې شي. نو فرع ته تلل صحیح نه دي.

وذلك: ددې خای نه تفصیل د مواضعو د تعذر د متصل بیانوي شپږ مواضع مصنف ذکر کړي دي او دهغې دپاره یې مثالونه هم ذکر کړي دي، مونږ به یو یو موضع ذکر کړو او تطبیق د مثال به ورسره کوو.

وذلك: سره غرض د ماتن اول مقام ذکر کول دي، د هغه مقاماتو نه چې اتيان په متصل متعذر وي، نو مونږ به منفصل ته صیورورت کوو

ای تعذر المتصل: غرض د شارح د اسم اشاره دپاره مشار الیه متعین کول دي

بالتقديم: مراد په دې سره هر هغه مقام دی. چې ضمیر په خپل عامل مقدم شوی وي، نو دغه مقام کې اتيان په متصل متعذر دی، مونږ به منفصل ته صیورورت کوو. شارح ولره وروستو وجه بیانوي.

ای بتقديم الضمير: غرض د شارح اشاره کول دي، دې خبرې ته چې الف لام عوض د مضاف الیه ده، چې هغه مضاف الیه ضمیر دی.

مثل اياك ضربت: غرض د ماتن خو مثال ذکر کول دي دپاره د اول موضع د مواضع سته نه.

مثال لتقديم الضمير الخ: غرض د شارح تطبیقي د مثال دی د ممثل سره، یعنې دا کلام په اصل کې ضربتک وو، خو دې مقام کې هر مقصود وو، نو هغه ضمیر د مفعول به مونږ مخکې کړو، نو تقدیم د ضمیر په خپل عامل راغلو. اوس به مونږ ضمیر منفصل راوړو.

لانه اذا تقدم الخ: په دې عبارت سره غرض د شارح دې اول مقام کې د ضمیر منفصل راوړو وجه ذکر کوي، وجه داده چې کله دا ضمیر په عامل مقدم شو نو اوس ددې متصل کېدل ناممکن دي. ځکه د اتصال یو معنی ده راتلل، د یو شي په آخر د بل شي پورې او هغه دلته ناممکن ده. ځکه چې دی به متصل کېده وروسته د عامل پورې. اوس چې داضمیر مخکې شو نو څنگه به متصل شي

او بالفصل: غرض د ماتن دوهم مقام ذکر کول دي. د هغه مقاماتو نه. چې اتيان په ضمیر متصل متعذر وي، نو منفصل ته به صیورورت کوو، او هغه دا چې فصل واقع شوې وي. په

مینځ د ضمیر او عامل کې دپاره د یو غرض چې اختصاص راوستل دي اوس دغه اختصاص په غیر د الانه، نه، احد، نومونږ یې په مینځ کې دا فصل راوړو او ددې نه وروستو به ضمیر منفصل راوړو

مثال الفصل: غرض د شارح تطبیق د مثال دی، د ممثل سره په دې مقام کې مقصود اختصاص د ضرب دی د متکلم پورې او داپه غیر د الانه حاصلېږي، نو دا الامونږ راوړو، او ضمیر د فاعل مو منفصل راوړو. شارح وروستو وجه ذکر کوي

الواقع: غرض د شارح د جار مجرور دپاره متعلق راویستل دي

سوال: متعلق راویستو ته ضرورت نشته، ځکه الفصل مصدر دی، نو جار مجرور دی سره متعلق کیدې شي. ځکه الفصل شبه فعل دی او متعلق فعل او شبه فعل دواړه واقع کیدې شي. دوهم دا چې جار مجرور ددې مذکور سره متعلق کړې نو ظرف لغوه به شي او چې د محذوف سره متعلق کړې نو ظرف مستقر به شي او ظرف لغو اولی دی د ظرف مستقر نه؟

جواب: خبره دې صحیح ده، لیکن چې د الواقع سره متعلق شي. نو په معنی کې غټوالې راځي او چې مذکور سره متعلق کړې نو معنی کې غټوالی نه راځي، او غټوالی راوستل په معنی کې اولی دي د غټوالی راوستو نه.

سوال: لغرض چې څنگه د فصل سره تعلق ساتي نو د تقدیم سره هم تعلق ساتي، ځکه تقدیم هم د یو غرض دپاره وي چې حصر دی او وروستو د حذف سره هم تعلق ساتي. ځکه هغه هم د څه غرض دپاره وي، نو ماتن د دې باقي دوو سره ولې ذکر نه کړو؟

جواب: دا لغرض د فصل او تقدیم دواړو سره تعلق ساتي او وروستو یې د حذف نه دی ذکر کړی، نو اکتفاء یې کړې ده د لاحق نه په سابق سره او په دې باندې عادت د ماتن جاري دی، چې کله اکتفاء د لاحق نه په سابق سره کوې او کله د سابق نه په لاحق سره کوي

اذ الفصل الخ: غرض د شارح وجه ذکر کول دي په دوهم مقام کې د تعذر د متصل، او هغه دا چې انفصال د اتصال سره منافي دي او که دا فصل پریږدو، نو بیا هغه غرض فوت کېږي چې هغه اختصاص دی

اوبالحدف: غرض د ماتن دريم مقام ذکر کول دي. د هغه مقاماتو نه چې اتيان په متصل سره متعذر وي، نو مونږ به منفصل ته صيرورت کوو او هغه مقام دادی چې په دې مقام کې عامل حذف شوې وي

ای حذف عامله: غرض د شارح اشاره کول دي دې خبرې ته. چې الف لام د مضاف اليه دی وایک والشعر: غرض د ماتن مثال ذکر کول دي دپاره د دريم مقام د مقامات سته نه

مثال لحدف العامل الخ: غرض د شارح تطبيق د مثال دی د ممثل سره دې مقام کې اصل عبارت داسې وو اتق نفسك والشعر، چونکه دا مقام د تحذير دی او تحذير کې تلوار وي. نو هغه عامل حذف شو. نو ورسره نفس هم حذف شو اختصاراً اوس چې عامل حذف شو، نو مونږ ضمير منفصل ته صيرورت وکړو

لانه اذا حذف الخ: شارح وجه د تعذر د متصل ذکر کوي، وجه داده چې کله عامل حذف شو نو اوس بل څيز خو نشته چې مونږ ورسره دا ضمير متصل کړو، نو مونږ ضمير منفصل راوړو.

أَوْ يَكُونُ الْعَامِلُ آتَى عَامِلُهُ مَعْنَوْيًّا لِامْتِنَاعِ الْإِتِّصَالِ اللَّفْظِيِّ بِالتَّمَعُّقِ أَوْ يَكُونُ عَامِلُهُ
ياپه كيدود عامل يعنې عامل ددې معنوي دوجې د امتناع د اتصال د لفظ په معنې اوياپه كيدود عامل ددې
حَرْفًا وَ الضَّمِيرُ الْمَعْنَوِيُّ لَهُ مَرْفُوعٌ إِذِ الضَّمِيرُ الْمَرْفُوعُ لَا يَتَّصِلُ بِالْحَرْفِ لِأَنَّهُ خِلَافُ
حرف اوضمير ددې مرفوع دي ځكه چې ضمير مرفوع نه متصل كيږي په حرف پورې ځكه چې خلاف د
لَفْتِهِمْ بِخِلَافِ الْمَنْصُوبِ نَحْوُ إِنِّي وَ إِنَّكَ أَوْ يَكُونُ آتَى كَوْنُ الضَّمِيرِ مُسْتَكِنًا إِلَيْهِ
لغت ددوي دي په خلاف د منصوب لکه انفي او انك اويا انفصال راځي دوجې د كيدود ضمير مسنداليه
أَتَى إِلَى ذَلِكَ الضَّمِيرُ صِفَةً حَزَتْ عَلَى غَيْرِ مِنْ هِيَ أَيْ تِلْكَ الصِّفَةُ كَائِنَةٌ لَهُ
يعنې دې ضمير ته داسې صفت چې جاري وي په غير ددې معنې كې يعنې دغه صفت چې كان وي ددې سره
فَائَةً لَوْ لَمْ يَنْفَعِلِ الضَّمِيرُ عَنْ هَذِهِ الصِّفَةِ لَوَزِمَ الْإِلْتِبَاسُ فِي بَعْضِ الصُّوَرِ كَمَا إِذَا
ځكه چې كه خبر ته جدا نه شي ضمير ددغه صفت څخه نولازم به شي التباس په بعضي صور تونوكي لكه چې
لَكَ زَيْدٌ عَمْرُو هُوَ فَائَةً لَوْ قِيلَ زَيْدٌ عَمْرُو هَذَا بَعْضُ
ته ووايي زيد عمرو ضاربه هونو اوس كه وويل شي زيد عمرو ضاربه نو خلط به راشي په اوريدونكي چې ضارب
الْبَسَ عَلَى السَّامِعِ أَنَّ الضَّارِبَ زَيْدٌ أَوْ عَمْرُو بَلِ الْمُتَبَادَرُ أَنَّهُ عَمْرُو لِأَنَّهُ أَقْرَبُ
زيد دي او كه عمر بل كه متبادر داده چې ضارب عمرو دي ځكه چې دانر ددې دي ضمير مستتر ته په خلاف دهغي

إِلَى الْقَوْمِ الْمُسْتَكْرِ بِخِلَافٍ مَا إِذَا قِيلَ ضَارِبُهُ هُوَ فَإِنَّهُ لَنَا إِنْفَصَالُ الضَّمِيرِ عَلَى
 چې وویل شي ضاربه هوځکه چې کله جدا شو ضمير به خلاف د ظاهر نو معلومه شوه چې مرجع د ضمير هم
 خِلَافِ الظَّاهِرِ يَعْلَمُ أَنَّ مَرْجِعَهُ مَا هُوَ خِلَافُ الظَّاهِرِ وَ هُوَ زَيْدٌ وَ إِلَّا لَا حَاجَةَ إِلَيْهِ.
 خلاف د ظاهر ده چې هغه زيد دي او که د معنی مراد نه وه نو بيا به ضرورت نه وودې اظهار د ضمير ته.

اغراض د جامي: او بكون العامل: غرض د ماتن څلورم مقام ذکر کول دي، د هغه مقاماتو
 نه چې اتيان د متصل په کې متعذر وي، نو منفصل ته به صيرورت کوو او هغه مقام دادی،
 چې عامل په ضمير کې معنوي وي

ای عامله: غرض د شارح اشاره کول دي، چې الف لام عوض د مضاف اليه نه دی.

واثا زید: غرض د ماتن مثال ذکر کول دي د څلورو مقاماتو دپاره.

مثال کون العامل الخ: غرض د شارح تطبيق د مثال دی د ممثل سره دې مثال کې انا ضمير
 مبتدلء ده او عامل په کې معنوي دی، چې ابتداء ده، نو دې صورت کې به ضمير منفصل
 راوړو.

لامتناع الخ: شارح وجه د تعذر د متصل ذکر کوي او هغه دا چې ضمير لفظ دی او عامل
 معنوي معنی ده او لفظ خود معنی سره نه متصل کېږي، ځکه که متصل شي، نو هغه خوبيا
 معنی پاتې نه شوه، بلکې لفظ شو. ددې وجې به مونږ ضمير منفصل ته صيرورت کوو

او حرفاً: غرض د ماتن پنځم مقام ذکر کول دي، د هغه مقاماتو نه چې اتيان په متصل متعذر
 وي، نو منفصل ته به صيرورت کوو او هغه دا چې عامل حرف وي او هغه ضمير چې ددې حرف
 دپاره معمولي وي نو هغه مرفوع وي.

او بكون عامله: غرض د شارح اشاره ده دې خبرې ته چې دا عطف دی په ما قبل معنویاً باندې،
 او چونکه ما قبل د معطوف اليه نه معاد وي په ما قبل د معطوف کې نو بكون ای ورسره
 راوښتو

المعمول له: چونکه والضمير مرفوع، جمله اسمیه حال واقع دی، او جمله اسمیه چې حال واقع
 شي، نو عاید ضروري وي، نو شارح اشاره وکړه چې هغه عائد حذف دی

سوال: وآو عائد شته کنه؟

جواب: چونکه جمله اسمیه قوي ده، نو صرف یه واو اکثفاً صحیح نه ده، بلکې دې سره عائد هم ضروري دی

وما انت قائماً: غرض د مانن د پنځم مقام دپاره مثال ذکر کول دي

مثال کون العامل حرفاً: غرض د شارح تطبیق د مثال دی د ممثل سره، دې مقام کې ما حرف مشابه بلیس عامل واقع دی او ددې معمول انت ضمیر مرفوع دی، ځکه اسم د ما مشابه بلیس مرفوع وي نو دلته هم ضمیر متصل متعذر دی نو مونږ ضمیر منفصل راوړو

اذا الضمير الخ: غرض د شارح وجه د تعذر د ضمیر متصل ذکر کول دي، وجه داده چې ضمیر مرفوع د حرف سره نه متصل کېږي، ځکه دا د عربو د لغت خلاف ده او د هغې وجه داده چې ضمیر مرفوع قوي دی او عامل حرف ضعیف دی، نو که مونږ ضمیر مرفوع د حرف سره متصل کړو، نو لازم به شي اتصال د قوي د ضعیف پورې او دا صحیح نه ده، په خلاف د منصوب کې چې د هغې اتصال د حرف سره راځي، ځکه منصوب ضمیر فضله دی نو دا کمزوری دی او اتصال د ضعیف د ضعیف پورې صحیح دی

سوال: مجرور یې ولې ذکر نه کړو حالانکه اتصال د حرف سره د مجرور هم راځي؟

جواب: هغه واضح وو، نو ځکه یې ذکر نه کړو.

او بیکونه الخ: مانن مواضع د تعذر د ضمیر متصل ذکر کول، کله چې د پنځه مواضعو نه فارغ شونو شپږم موضع کې یې شروع وکړه.

فانه لو لم ينفصل الخ: غرض د شارح وجه د تعذر د ضمیر متصل ذکر کول دي، حاصل د هغې دادی چې که مونږ ضمیر منفصل نه راوړو ددې صفت نه، نو ځینې صورتونو کې به التباس لازم شي لکه دغه مثال کې ته ضمیر منفصل نه راوړې او زيد عمرو و ضاربه ووايي، نو دا عبارت چې څنګه احتمال ددې لري چې ضمیر مستتر د ضارب زيد ته راجع شي، لکه چې مقصود د متکلم دی نو احتمال ددې هم لري، چې ضمیر مستتر د ضارب عمرو ته راجع شي، بلکې دا خو ډېر زړه ذهن ته راځي، ځکه ضمیر مستتر ته قریب مرجع عمرو دی او ارجاع د ضمیر قریب نه اولی ده د ارجاع د ضمیر نه بعید ته نو په سامع التباس راغلو، هو چې کله ضمیر منفصل راوړو، او زيد عمرو و ضاربه، هو ویلی شي نو دغه التباس دفع کېږي.

فانما لما انفصل الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: څنگه چې التباس د متصل په صورت کې دی، نو د منفصل ذکر کولو په صورت کې هم التباس شته. ځکه چې به هو کې احتمال ددې هم شته، چې عمرو ته راجع شي. بلکې دا مرجع قریبه ده؟

جواب: اصل په ضمير کې ضمير متصل دی او ضمير منفصل خلاف الاصل دی او په مرجع کې قریبه ده او مرجع بعيده خلاف الاصل ده اوس چې کله ده ضميره منفصل راوړو. چې خلاف الاصل دی، نو مرجع به ورلره هم خلاف الاصل وي، چې هغه مرجع بعيده ده اوس چې کله مرجع بعيده متعين شوه. نو التباس ختم شو.

وَ إِذَا وَقَعَ الْإِلْتِبَاسُ يُلَوِّحُ الْإِنْفِصَالُ فِي بَعْضِ الصُّوَرِ حِيلَ عَلَيْهِ مَا
او کله چې واقع شي التباس په غبر د انفصال نه په بعضي صورتونو کې نو حمل کولې به شي په هغه باندې
لَا إِلْتِبَاسَ فِيهِ لِإِظْهَارِ الْبَابِ وَ إِنَّمَا قَالَ مَنْ هِيَ لَهُ لَا مَا هِيَ لَهُ لَكِنَّا هُوَ
هغه څه چې التباس نه وي په هغې کې طرد الباب اومصنف من هي له وويل نه ماهي له لکه څنگه چې
الْقَاهِرُ لَيَكُونُ أَهْمَلُ إِفْتِصَارًا عَلَى مَا هُوَ الْأَصْلُ وَمِثْلُ إِيَّاكَ صَرِيحٌ مِثَالُ
ظاهر ده دې دپاره چې شي شامل دې ته اواقصا روشي په اصل باندې لکه ايا ک ضربت دامثال د
لِتَقْدِيرِ الضَّمِيرِ عَلَى الْعَامِلِ وَ مَا صَوَّبَكَ إِلَّا أَنَا مِثَالُ الْفَضْلِ لِعَوَضٍ وَ هُوَ
تقديم ضمير دي په عامل باندې وماضربک الا انامثال دضمير منفصل دې دپاره ديومقصد چې هغه
التَّخْصِصُ هَهُنَا وَ إِيَّاكَ وَ الشَّرَّ مِثَالُ يَحْدُثُ الْعَامِلُ أَيْ إِتَى لِنَفْسِكَ وَ الشَّرُّ وَ أَنَا زَيْدٌ مِثَالُ كَوْنِ الْعَامِلِ
تخصيص دي دلته او اياک والشرمثال دعامل محذوفه دي يعنې اتق نفسك والشروانا زید مثال دعامل
مَعْنَوِيًا وَ مَا أَلَتْ قَائِمًا مِثَالُ كَوْنِ الْعَامِلِ حَقًّا وَ هُنْدُ زَيْدٌ صَارِبَتُهُ هِيَ مِثَالُ الضَّمِيرِ الَّذِي أُسْنِدَ
معنوي دي ومانت قائم امثال دعامل حرفي دي وهندزيد ضاربتة دامثال دهغه ضمير دي چې اسناد
إِلَيْهِ صِفَةٌ جَرَتْ عَلَى غَيْرِ مَنْ هِيَ لَهُ فَإِنَّهُ أُسْنِدَ إِلَيْهِ الضَّارِبَةُ الْجَارِيَةُ
شوي وي دې ته دداسې صفت چې جاري وي په غير ددې لکه چې اسناد شوي دې ته دضرب چې جاري دي
عَلَى زَيْدٍ حَيْثُ وَقَعَتْ خَبْرًا لَهُ وَ هِيَ صِفَةٌ لِيَهْدِيَ حَيْثُ قَامَ الضَّرْبُ
په زيد باندې په داسې شان چې واقع دي خبر دپاره دزيد او ضرب صفت دهنددي ځکه چې قيام دضرب

بها و اِنَّمَا يَصِحُّ ذَلِكَ إِذَا كَانَ هِيَ قَاعِلًا لَا تَأْكِيْدًا وَ إِلَّا لَكَانَ دَاجِلًا فِي صُوْرَةٍ
شوي تردې پورې اوداهله صحيح كيږي چې كله د اضمير فاعل شي نه تاكيد ورنه بيا به داخل شي په صورت
الْقَضَلِ لِقَوْنِ التَّأْكِيْدِ وَ لِكَيْتَه تَأْكِيْدٌ لَا زَرْمٌ لَا قَاعِلٌ يَدْلِيْلُ تَحْنُ الزَّيْدُوْنَ هَارِبُوْهُمْ
د فصل كې د پاره د غرض د تاكيد حالتكه د تاكيد لازمي دي نه فاعل په دليل د نحن الزيدون ضاربوهم
تَحْنُ وَ زُوِي هِيَ الزَّمْعِيَّةُ هَارِبُوْهُمْ تَحْنُ وَ عَلٰى هَذَا يَكُوْنُ قَاعِلًا كَمَا قَالَ وَ اخْتَارَ
نحن او نقل دي د زم محشري نه هاربوهم نحن اوبنا، په دې وي فاعل لكه څنگه چې ده ويلي او غوره كړي
بِالتَّوْبِيْلِ صُوْرَةٌ لَا لُبْسَ فِيْهَا لِثَبَتِ الْحُكْمُ فِي صُوْرَةِ اللَّبْسِ
مصنف په مثال راوړو سره هغه مثال په كوم كې چې التباس نشته ځكه چې په صورت د التباس كې
بِالتَّوْبِيْلِ الْأَوَّلِ.
حكم بطريق اولی سره ثابت دي

خلاصه دمت:

اغراض د جامي: و اذ وقع الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: په كوم خايونو كې چې التباس راځي، نو هلته خو ضمير منفصل راوړل صحيح شو، ليكن چې كوم صورتونو كې التباس نه راځي، لكه وروستو مثال هند زید ضاربتہ هي ضو، اوس دلته كه ضمير خود د هند د پاره متعين دى اوس دلته ضمير منفصل ته څه ضرورت دى؟

جواب: حاصل دا صورت د عدم التباس په صورت د التباس طرداً للباب حمل دى.

وانما قال له الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي.

سوال: ماتن لره په کار وه، چې من يې نه راوړى بلکې ما يې راوړى وى، ځکه من صرف په ذوالعقول دلالت کوي، حالانکه دا قاعده په ذوى العقول او غير ذوى العقول دواړو کې استعمالیږي؟

جواب: ذوى العقول اصل دى او دا غير يې تابع دى، نو په اصل يې اتيان وکړو او هغه نور د دې په تبع کې شامل شو

مثال الضمير الخ: شارح تطبيق د مثال کوي د ممثل سره

ولكنه تاكيد الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: چې په دې مثال کې لکه څنگه احتمال د تاکید دی، نو همدارنگې احتمال د فاعل په کې هم دی او د فاعل دپاره نفس احتمال کافي دی، تعیین ته ضرورت نشته؟

جواب: دې مثال کې احتمال د فاعل هم نشته، بلکې دا متعین دی دپاره د تاکید او دلیل ددې دعوی دادي. چې نحن الزیدون ضاربوهم نحن هم ددغه مذکور مثال په شان ترکیب دی او دې کې دا وروستو نحن د تاکید دپاره متعین دی، ځکه که دا نحن ددې دپاره فاعل شي، نو قاعده داده چې ضمیر مرفوع په حکم د اسم ظاهر کې وي او فاعل چې اسم ظاهر وي، نو فعل همیشه مفرد راوړی شي. حالانکه ضاربو جمع راوړی شوې ده، نو متعین شوه دا خبره چې په ضاربو کې ضمیر مستتر فاعل او دا هي ورلره تاکید راغلې دی.

وروي عن الزمخشري الخ: غرض د شارح د اصل سوال نه جواب کول دي، حاصل دا دی، چې زمخشری نه دغه مثال په صیغه د مفرد سره نقل دی او ستا سوال په دې مثال سره تام کېدو نو هغه سوال دې ختم شو نو دا مثال د شپږم قسم دپاره راوړل صحیح شو.

واختار بالتبديل الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: په کار وه، چې ماتن هغه مثال ذکر کړی وی، چې په هغې کې التباس راځي، نو دا مثال خود التباس صورت نه دی، دا يې ولې ذکر کړو؟

جواب: دا مثال يې ددې دپاره ذکر کړو، چې په کوم صورت کې التباس نه راځي او هغې کې ضمیر منفصل راوړی شي. نو د التباس والاصورت کې خو به په طريقه اولی سره ضمیر راوړی شي.

وَ إِذَا اجْتَمَعَ صَمِيْعَانِ وَ لَمْ يَسْمَعْ أَحَدُهُمَا مَرْفُوعًا اِخْتِرَازُ عَنْ نَحْوِ اكْرَمْتَك إِذَا التَّرْفُوعُ كله چې دوه ضمائر جمع شي او يو ترې مرفوع نه وي احتراز وشود مثل د اکرمتک نه ځکه چې مرفوع په كَالْمَرْءِ مِنَ الْفِعْلِ فَكَأَنَّهُ لَمْ يَتَحَقَّقْ الْقَصْلُ بَيْنَ الْفِعْلِ وَ الصَّمِيْعِ الثَّانِي أَصْلًا فَيَجِبُ شان دجزمه دي دفعل نه نو گويا که نه راځي فصل په مابين دفعل اود ضمير ثاني کې بالکل نواوچ دي

إِصْالُهُ فَإِنْ كَانَ عَلَى تَقْدِيرِ اجْتِمَاعِهِمَا وَ عَدَمِ كَوْنِ أَحَدِهِمَا مَرْفُوعًا أَحَدُهُمَا أَيْ اتصال دضمير اوک چيرته په تقدير داجتماع ددې اوپه عدم کيدو يوددوي نه مرفوع وويوددوي نه يعنې

أَحَدُ الصَّمِيْعَيْنِ أَعُوذُ مِنَ الْآخِرِ اِخْتِرَازُ عَيْنًا إِذَا تَسَاوَيْنَا نَحْوُ أَعْطَاهَا إِنَاءً يود ضمير بنو زيات پيژندل شوي داخرنه احتراز وشود هغه نه چې كله دواړه برابر وي لکه اعطاها ياه په

خَيْثُ يَجِبُ الْإِلْفَصَالُ فِي الثَّانِي لِلتَّخَرُّزِ عَنْ تَقَدُّمِ أَحَدِ الْمُتَسَاوِيَيْنِ عَلَى الْآخَرِ مِنْ غَيْرِ دَاسِي شَان چې واجب وي انفصال په دوهم کې دوجې دا حتراز نه په تقدم ديود متساويينود بل نه په غير مُرَجِّح وَ قَدْ مُثِّمُهُ أَنَّى أَحَدُ الضَّمِيرَيْنِ الَّذِي هُوَ آخِرُ عَمَّا رَجَحَ رَاجِحَهُ نَهْ مَخْكِ وَيْ يَعْنِي يُوْضِعُ ضَمِيرَ يَنْوَكُومُ چې زيات اعرف وي په بل باندې احتراز وشود هغه إِذَا كَانَ الْآخِرُ مُؤَخَّرًا نَحْوَ أَعْطَيْتُهُ إِيَّاكَ قَلِيلًا الْفَصَالُ يُعْذَرُ صورت نه چې كله اعرف مؤخروي لکه اعطيته اياک نولام دي انفصال ضمير ددې دپاره چې معذور

الْمُتَّكِلَةُ فِي تَأْخِيرِ الْآخِرِ وَ لَا يَلَحُظُ ظَنُّ فِي أَوَّلِ الْوَهْلَةِ بِإِزْدَادِهِ وَ كُنْزٍ لشي متکلم په تاخير د اعرف کې اوييسته نه شي له هغه سره ملا متبياه اول و ج کې به راوړو ددې عَلَ خِلَافِ الْأَصْلِ وَ حَكِي سَيِّبُوكَ تَجَوُّزُ الْإِتِّصَالِ أَيْضًا نَحْوَ أَعْطَيْتُكَ فَلَكَ الْخِيَارُ أَيْ الْإِخْتِيَارُ فِي په خلاف د اصل نقل دي دسيويه نه جواز د اتصال همدارنگې لکه اعطيتک شوشنه تا دپاره اختيار په

الضَّمِيرِ الثَّانِي إِنْ هُيْئَتْ أَوْزَدَتْهُ مُتَّصِلًا نَحْوَ أَعْطَيْتُكَ بِإِعْتِبَارِ عَدَمِ الْإِعْتِدَادِ بِالْقَضَلِ بِمَا دوهم ضمير کې که ته غواړي نو متصل يې راوړه لکه اعطيتکه چې اعتب و نه کرل شي انفصال ته په هغه هُوَ مُتَّصِلٌ وَ إِنْ هُيْئَتْ أَوْزَدَتْهُ مُنْفَصِلًا نَحْوَ أَعْطَيْتُكَ إِيَّاكَ بِإِعْتِبَارِ الْإِعْتِدَادِ بِالْقَضَلِ بِمَا څه چې متصل وي او که غواړي منفصل يې راوړه لکه اعطيتاک اياه چې معنې کرل شي فصل په هغه څه يَفْصِلُهُ وَ إِنْ كَانَ مُتَّصِلًا وَ نَحْوَ ضَرَبْتُكَ فَإِنَّهُ اجْتَمَعَ فِيهِ ضَمِيرَانِ لَيْسَ أَحَدُهُمَا چې فصل راوړي اگر که متصل وي لکه ضربيتک څکه چې جمع شوې په دې کې دوه ضميران يونده دي دود و

مَرْفُوعًا يَجُزِ الْأَوَّلِ بِالْإِضَافَةِ وَ تَضُبُّ الثَّانِي بِالْمَفْعُولِيَّةِ

مرفوع د وچې د جرد اول نه په اضافت سره اونصب د دوهم نه په مفعوليت سره

اغراض د جامي : و اذا اجتمع ضميران الخ : کله چې فارغ شو ماش : بعض احکامود تفصيل نه چې تعلق يې ساتلو د ضمير واحد سره نو شروع يې وکړه په تفصيل : احکامود اجتماع د ضميرينو کې

احتراز عن نحو الخ : غرض د شارح د مرفوع قبه فايده ذکر کول دي . يعنې کله چې دوه ضميره راجمع شي ، ليکن سره کې مرفوع وو . لکه اگر متکلم به د ماش کي دوه ضميره راجمع دي . ليکن اول ضمير مرفوع دی . نو ماش کي انفصال د جمع دی . ددې کي انفصال واجب دی . ځکه اصل ضمير کې اتصال دی او انفصال نه دسيوړت و چې د جمع د اتصال نه

کیري، او دلته هغه تعذر نشته تعذر داسې نشته، چې ضمیر مرفوع په شان د جزء من الفعل وي، نو داسې ده لکه چې د فعل او ضمیر ثاني په مینځ کې فصل نه وي، نو اتصال واجب دی فان کان: غرض د ماتن شرط ثاني ذکر کول دي او هغه دا چې که یو ضمیر ددې دواړو نه اعرف وو.

على تقدير الخ: غرض د شارح اشاره کول دي، دې خبرې ته چې دا شرط د متعلقاتو د شرط اول نه دی.

ای احد الضمیرین: غرض د شارح د ضمیر مرجع متعین کول دي.
من الآخر: چونکه اعرف اسم تفصیل وو، مخکې مفضل ذکر شو، دې عبارت سره مفضل علیه ذکر کوي.

احتراز عما الخ: غرض د شارح د اعرف قید فائده ذکر کول دي. اعرف په ضما نرو کې اول متکلم دی. دوهم ورپسې د مخاطب دی او دریم ورپسې د غائب دی اوس که داسې وه، چې یو ضمیر اعرف نه وو، بلکې دواړه مساوي وو هغه بیا دواړه متکلم وي او که دواړه د مخاطب وي او که دواړه د غائب وي لکه اعطاها ایاها. نو په دې صورت کې انفصال د ثاني واجب دی دپاره د خان ساتلو د تقدم د یو متساویینو نه په آخر باندې.

وقدمته: ماتن بل شرط ذکر کوي، هغه دا چې تا مقدم کړی وي اعرف په غیر اعرف باندې.

ای احد الضمیرین: غرض د شارح د ضمیر مرجع متعین کول دي.

الذي هو اعرف: په دې عبارت سره تعیین د احد الضمیرین کوي.

احتراز عما غرض: غرض د شارح د قدمته قید فائده ذکر کول دي، او هغه دا چې که اعرف مؤخر وو، لکه اعطيته ایاک. دلته خو اعرف ضمیر د مخاطب دادی او دا مؤخر دی نو دې صورت کې انفصال د ثاني واجب دی. وجه داده چې معذور وگنلې شي متکلم د اعرف په وروسته کولو کې او په لومړي فرصت کې په ده عیب ونه لگېږي، نو حاصل ددې دوه وجې شوې بو دا چې که متکلم اتصال وکړي. سو. بسیم د غیر اعرف په اعراف راځي، او په دغه طریقې سره تقدیم صحیح نه دی، او چې انفصال یې وکړه نو اوس دې د تقدیم تقاضا نه کوي، ځکه چې په شان د احبې شو او متصل په شان د جزء وي دوهمه وجه ظاهره ده.

و حک. سببیه الخ: غرض د شارح دوهم لغت ذکر کول دي، او هغه دا چې سببیه لغت د اتصال

هم جانز کړی دی

فلك الخيار: د اجزاوو د ما قبل شرطونو ده. یعنې چې کله دوه ضمیر راجمع شي، یو یې مرفوع نه وو او یو په دواړو کې اعراف وو او دا اعراف په غیر اعراف مقدم وو، نو ستا دپاره اختیار دی، چې که ضمیر ثاني متصل راوړي او که منفصل.

ای الاختیار: د خیال ډیرې معنی راځي، په معنی د خیال شرط سره راځي، په معنی د غور سره راځي په معنی د خټکي سره راځي او په معنی د اختیار سره هم راځي. نو شارح تعیین د معنی مرادې وکړو

سوال: دا لفظ خو مشترک دی او ته ترې یوه معنی اخلي په دې د تاسره څه قرینه ده؟

جواب: دلالت د محل الکلام پرې قرینه ده. چې هغه عدم صحت د هغه نورو معانیو دی.

فی الضمیر الثاني: چونکه الثاني صفت وو، موصوف یې غوښتو نو شارح ورلره موصوف راویسته. ان هشت الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: دادی چې ضمیر ذات دی او خیال خود اغراضو سره تعلق ساتي او حمل د وصف په ذات صحیح نه دی؟

جواب: دا اختیار په اعتبار د ایراد او عدم ایراد سره دی او ایراد او عدم ایراد دواړه اغراض دي. نو حمل د وصف په ذات نه دی راغلي

نحو اعطيتک: که دې ضمیر منصوب متصل لره اعتبار ورنه کړي د وجې د اتصال ددې نه د فعل سره نو بیا ضمیر ثاني متصل راوړه

نحو اعطيتک ایا: که ضمیر منصوب متصل لره اعتبار ورکړي. اگر چې متصل ده لیکن بیا خو هم فاصل دی ګڼه. نو ضمیر ثاني به منفصل راوړي.

ونحو ضربیک: مخکې ماتن یو مثال پیش کړو دلته نه دوهم مثال پیش کوي.

سوال: د وضاحت دپاره یو مثال کافي وو؟

جواب: تعدد د امثلو بناء دی په تعدد د مثلاثو باندې هغه داسې چې اول مثال د فعل وو دا مثال د شبه فعل دی دوهم دا چې په اول مثال کې اعراف ضمیر د مخاطب وو او دلته اعراف ضمیر د متکلم دی دریم دا چې اول مثال د هغې دی چې اعراف منصوب وي، او دلته اعراف

ضمیر مجرور دی بیا شارح لفظ د نحو زیات کرو اشاره ده دی ته چې دا په هغه اعطیتکه باندې عطف دی او د نحو د لاندې دی

قائه اجتماع الخ: شارح تطبیق د مثال د مثل سره کوي. په دې مذکور مثال کې دوه ضمیره جمع دي او یو په کې هم مرفوع نه دی. ځکه اول مجرور دی بنابر اضافت او دوهم منصوب دی بنابر مفعولیت، او هغه ضمیر د اعرف مقدم دی، چې ضمیر د متکلم دی، نو چې دې فصل لره اعتبار ور نه کړې نو ضمیر ثاني متصل کړه، لکه مذکور صورت شو.

وَ قَدْ مَرَّ الْأَعْرَفُ الَّذِي هُوَ ضَمِيرُ الْمُتَكَلِّمِ فَلَكَ الْوَضْعُ بِإِعْتِبَارِ عَدَمِ الْإِعْتِدَادِ
او مخکې کړې شو ضمیر اعرف چې هغه ضمیر د متکلم دي نوناته جائز دي وصل په اعتبار د عدم اعتداد
بِالْقَصْلِ بِالْمُتَّصِلِ وَ لَكَ الْقَصْلُ نَحْوَ ضَمِيرِي إِيَّاكَ لِلْإِعْتِدَادِ بِالْقَصْلِ
د فصل په اتصال باندې او جائز دي تاد پاره منفصل کیدل لکه ضمرې إِيَّاكَ چې اعتبار ور کړل شي انفصال
وَ إِلَّا أَيْ وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ أَحَدُهُمَا أَعْرَفَ أَوْ يَكُونُ وَ لَكِنْ مَا قَدْ مَرَّ قَهْوُ أَيْ الضَّمِيرُ الثَّانِي عَلَى كُلِّ
ته او که چیرته یو د ضمیر یواغراف نه وو او یا اعرف وولیکن اعرف مقدم نه و نو بیا به دوهم ضمیر په هر
مِنْ التَّقْدِيرَيْنِ مُنْفَصِلٌ لَا تَخْرُجُ إِذَا عَلَى التَّقْدِيرِ الْأَوَّلِ فَلْيَقُلْ يَلُومُ التَّوَجُّعَ فِي تَقْدِيرِهِ أَحَدَ الْبُحْلَيْنِ عَلَى الْآخَرِ
حال منفصل وي نه بل بنابر تقدیر اول چې لازم نه شي ترجیح بلا مرجح په تقدیم دیود مثالینو په اخر باندې
فِيْمَا هُوَ كَالْكَلِمَةِ الْوَاحِدَةِ بِلَا مُوْجِحٍ وَ إِمَّا عَلَى التَّقْدِيرِ الثَّانِي فَلِكُلِّ وَاحِدِهِمُ الْإِلْقَاصُ عَلَى الْآخَرِ فِيْمَا
په هغه ځای کې چې په شان د یوې کلمې دي او بنابر تقدیر ثاني منع ده تقدیم دا نقص په اقوی باندې په هغه
هُوَ كَالْكَلِمَةِ الْوَاحِدَةِ نَحْوَ أَعْطَيْتُهُ إِيَّاكَ مِثَالًا لَمْ يَكُنْ أَحَدُهُمَا أَعْرَفَ
ځای کې چې حکم یې د یوې کلمې دي لکه اعطیته ایاه مثال د هغه دي چې یو د ضما ترو اعرف نه وي
لِكُلِّهِمَا ضَمِيرَيْنِ غَائِبَيْنِ أَوْ أَعْطَيْتُهُ إِيَّاكَ مِثَالًا لَمْ يَكُنْ أَحَدُهُمَا أَعْرَفَ وَ هُوَ ضَمِيرُ
ځکه چې دادواړه د غائب ضما ترو دي او اعطیته ایاک مثال دهغه دي چې یوې اعرف نه وي او د ضمیر
الْمُخَاطَبِ وَ لَكِنْ مَا قَدْ مَرَّ.
د مخاطب دي لکن اعرف مخکې نه دي.

اغراض د جامی: و لکه الفصل: او که دې فصل لره اعتبار ور کړي، نو بیا ضمیر ثاني

منفصل کړه لکه ضمرې ایک

و ان لم یکن الخ: په دې عبارت سره شارح د یو مبالغه جواب ورکوي

سوال: وروستو فهو منفصل جزاء ده او جزاء تقاضا د شرط کوي او مخکې خو شرط نشته صرف الاحرف ذکر دی؟

جواب: د الا استثنایي نه دی، بلکې دا په اصل کې ان لم یکن دی هغه فعل شرط حذف شو د وجې د دلالت د ما قبل نه په دې باندې بیا نون په لام سره بدل شو، ځکه دا قریب المخرج دی او لام په لام کې مدغم شو، او میم یې په الف سره بدل شو. نو الا شو
فهو منفصل: دا جزاء ده بیا به ضمیر ثاني منفصل راوړی شي وجوباً

علی کل من التقديرین: غرض د شارح دفع د وهم ده

وهم: چا به ویل چې دا منفصل به تعلق ساتي د نفی د دواړو سره مجتمعاً اوس که دا دواړه نفی نه وو، نو بیا به منفصل نه شي راوړی؟ شارح دا وهم دفع کړو چې دا منفصل د دواړو سره تعلق ساتي جدا جدا که اعرف ضمیر نه وو، نو هم به منفصل راوړی شي او که اعرف مقدم نه وو، نو هم به منفصل راوړی شي.

من غیر: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا منفصل خو په خیار کې هم وو، نو ددې تقابل د هغې سره څنگه کوي؟

جواب: هلته انفصال جائز وو، خو اتصال ورسره هم وو او دنته صرف منفصل راوړل جائز دي، نو تقابل صحیح دی.

اما علی للتقدير: غرض د شارح د اول صورت دپاره دلیل ذکر کول دي. اول صورت دا دی چې دواړو ضمائر وکې یو ضمیر اعرف نه وي نو ضمیر ثاني به منفصل ځکه راوړي چې تقدیم د احدالمثلین په مثل آخر رانه شي بلا مرجحه، هو چې مرجح وي، نو بیا تقدیم جائز دی.

فیما هو کالکلمه: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: اعطيته اعطیناه کې خو تقدیم د احدالمثلین په مثل آخر راغلي دی؟

جواب: دا دوه کلمې دي او مونږ واو چې دا تقدیم په کلمه واحد کې صحیح نه دی

واما علی التقدير الثاني: غرض د شارح د دوهم صورت دپاره دلیل ذکر کول دي. دوهم صورت دا وه ضمیرینو کې یو اعرف وي لیکن اعرف مقدم نه وي. دې صورت کې به ضمیر ثاني منفصل ځکه راوړی شي، چې تقدیم د انقص په اقوای رانشي په یوه کلمه کې.

فیما هو کالکلمه الخ: په دې عبارت سره شارح هم د یو سوال جواب ورکوي

سوال: اعطيته اعطيناه کې تقدیم د احدالمثلین په مثل آخر راغلی دی؟

جواب: مونږ وایو دا دوه کلمې دي او دا تقدیم په کلمه واحده کې صحیح نه دي.

نحو اعطيته اياه: ماتن د اول صورت دپاره مثال ذکر کوي

مثال الخ: شارح تطبیق کوي وایي دا مثال د هغه دی چې په دوه ضمائر کې یو هم اعرف نه وي. ځکه دواړه ضمائر د غائب دي نو ثاني ضمیر به وجوباً منفصل راوړی شي، لکه چې راوړی شوی دی.

ایاک: ماتن د دوهم صورت دپاره مثال ذکر کوي.

او اعطيته: شارح ورسره دال لفظ راویسته اشاره ده چې دا په اياه عطف دی، او ما قبل د معطوف علیه نه معاد وي، په ما قبل د معطوف کې.

مثال الخ: شارح تعیین او تطبیق کوي. وایي دامثال د هغه دی چې یو ضمیر په کې اعرف وي، چې هغه دلته ضمیر د مخاطب دی، لیکن هغه مقدم نه دی، نو ثاني به وجوباً دا منفصل راوړی شي.

غوره مذهب په باب دخبر دکان :

و الْمُخْتَارُ فِي خَبَرِ بَابٍ كَانَ أَيْ خَبَرٌ كَانَ وَ أَخَوَاتِمَا إِذَا كَانَ ضَمِيرُ الْإِثْصَالِ كَمَا تَقُولُ
او غوره مذهب په باب دخبر دکان او دا خواتود هغې کې چې کله ضمیر وي انفصال دي لکه چې ته وایي
كَانَ زَيْدٌ قَائِمًا وَ كُنْتُ إِيَّاهُ لِأَنَّهُ كَانَ فِي الْأَصْلِ خَبَرُ الْمُتَبَدِّأِ وَ يَجِبُ أَنْ يَكُونَ خَبَرُ الْمُتَبَدِّأِ ضَمِيرًا مُنْفَصِلًا
کان زید قائم او کنت اياه ځکه د ایه اصل کې خبر د مبتدا او دا ضروري ده چې خبر د مبتدا دي ضمیر منفصل وي
لِأَنَّ عَامِلَهُ مَعْنَوِيٌّ وَ يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ ضَمِيرًا مُتَّصِلًا أَيْضًا نَحْوُ كَانَ زَيْدٌ قَائِمًا وَ كُنْتُ لِأَنَّهُ
ځکه چې عامل یې معنوي دي او د ایه جانزدی چې ضمیر متصل شي لکه کان زید قائم او کنته ځکه چې دا
ضَمِيرُهُ الْمُتَفَعُّولُ وَ ضَمِيرُ الْمُتَفَعُّولِ فِي مِثْلِ ضَرْبُهُ وَاجِبُ الْإِثْصَالِ فَفِي تَشْبِيهِهِ الْمُتَفَعُّولُ
مشابه دي د مفعول سره او ضمیر د مفعول په مثل د ضربته کې واجب الاتصالي دي نوبه مشابه د مفعول کې
إِنْ لَمْ يَكُنْ وَاجِبُ الْإِثْصَالِ فَلَا أَقَلَّ مِنْ أَنْ يَكُونَ جَائِزُ الْإِثْصَالِ لِكِنَّ الْإِثْصَالَ مُخْتَارًا لِأَنَّ رِعَايَةَ
که چیرته واجب الاتصالي نه شي نو اقلًا جائز الاتصالي څو کیدي شي لکن انفصال غوره دي ځکه چې رعایت

لانه كان في الاصل الخ: په دې عبارت سره غرض د شارح دليل د جزاء الانفصال ذکر کول دي، حاصل يې دادی چې خبر د کان په حقيقت کې خبر د مبتداء وي او خبر د مبتداء چې ضمير وي، نو هلته انفصال واجب دی، ځکه د خبر عامل معنوي دی او اتصال د لفظي د معنوي سره محال دی، اوس چې کله کان داخل شو نو لفظ کې هغه اثر د عامل معنوي منسوخ شو، ليکن معنی کې خو هغه اثر شته، نو مونږ ددې حکم هم د وجوب نه جواز ته رابښکته کړو، نو کم از کم د منفصل راوړل جايز شو.

لانه هيبه بالمفعول الخ: غرض د شارح د جواز اتصال دليل ذکر کوي، حاصل د هغې دا دی، چې دا خبر د کان مشابهه دی د مفعول به سره، لکه څنگه چې مفعول به منصوف وي، نو دا هم منصوب وي او لکه چې مفعول به مرتبه ثالسه کې وي، نو دا هم مرتبه ثالسه کې وي او لکه څنگه چې مفعول به فضله وي نو دا هم فضله وي او قايوم دی، چې د ضمير مرفوع متصل نه وروستو ضمير د مفعول راشي نو اتصال واجب دی، اوس دلته خو دا ضمير مشابهه د مفعول به سره دی، نو که اجب نه وايو نو کم از کم دا اتصال خو به جائز شي.

لان رعاية الاصل الخ: غرض د شارح دليل د اختيار الانفصال ذکر کول دي، حاصل د هغې دادی چې ته مونږ خبر د مبتداء په اعتبار د حقيقت سره وايو او مفعول ورته د مشابهت د مقابله راشي، نو اصل لره ترجيح ورکولی شي، نو انفصال مختاره شو.

سوال: په کار دا وه، چې شارح د مشابهت په خای عارض ويلی وی، ځکه د اصل مقابل عارض وي؟

جواب: په مشابهت کې دوه خبرې دي، په عروض او دليل دواړو دلالت کوي او عارض صرف په عروض دلالت کوي، نو که عارض يې ذکر کړی وی، نو بيا دليل ته نه شاملیده.

والاكثر: کله چې ماتن د دوه ضمایرو د بيان نه فارغ شو اوس ددغه مناسبت سره بعضي کلماتو سره کله ضمير متصل راځي او کله ضمير منفصل راځي، نو د هغې بيان کوي، گڼې دلته د اجتماع ضميرين خبره نشته، صرف د اتصال او انفصال په مناسبت سره د بيان کوي.

في الاستعمال: غرض د شارح دفع د وغم ده، و هم چا ويل چې د اکثر نه په اکثر مذاهب مراد وي حالانکه دې کې خو بډا هب نشته؟ نو شارح هغه و هم دفع کړو چې مراد د اکثر نه په استعمال کې اکثر دی.

انفصال الضمير الخ: غرض د شارح په ماتن سوال کول دي:

سوال: عبارت د ماتن کې اگر چې په اعتبار د ابتداء سره طوالت نشته، لیکن په اعتبار د انتها سره طول دی، ځکه الی آخرها دپاره به ټول امثله پیش کوي، نو که دا عبارت یې داسې راوړی وی، انفصال الضمير الخ نو دومره طول به نه راتلو؟

جواب: کلام د ماتن په نسبت د کلام د شارح سره اخصر دی، ځکه شارح ممثل ذکر کړی دی، او ممثل دپاره مثال ضروري وي، نو دې کې طول دی او ماتن صرف مثال ذکر کړی دی او انتزاع د ممثل ترې کیدې شي.

لکون ما بعد لولا مبتداه: غرض د شارح د اکثر و دلیل ذکر کول دي، هغه دا چې ما بعد د لولا مبتداه وي، او مبتداه خو ضمير منفصل وي، نو ځکه به ضمير منفصل راوړی شي.

مخذوف الخبر: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: مبتداه لره خو خبر په کار وي، نو ددې دپاره خبر څه دی؟

جواب: خبر ددې مخذوف دی.

تقول لولا انت الخ: غرض د ماتن مثال ذکر کول دي، یعنې لولا انت الخ شارح مثال تام کوي.

وكان الاوفق: غرض د شارح سوال ته تمهید ایځودل دي.

لکن غیر الاسلوب: په دې عبارت سره سوال طرف ته اشاره کوي او تنبیهاً سره جواب ته اشاره کوي:

سوال: چې نحو کې شروع د گردان د متکلم نه کېږي لکه مخکې څو ځایه ذکر شو، نو دلته هم داسې په کار وه؟ څه باعث دی، چې ماتن دا اسلوب بدل کړو؟

جواب: د اسلوب بدلولو کې تنبییه دې خبرې ته ده، چې دا ترتیب ضروري نه دی. مقصد دا

دی چې که هر ځای ابتداء په متکلم وشي، نو ساده گان به وایي چې دا ترتیب فرض دی.

سوال: د مخاطب مذكر نه چې شروع کوي نو د مخاطب مونث نه به دې شروع کړې وه کته؟

جواب: مخاطب مذكر وسط کې دی او غیر الامور اوسطاً (الحديث).

وكان: دا کلمه مخفف دي د کذلک نه، غرض د شارح اشاره کول دي، چې دا وروسته لولا عطف

دی په مخکې لولا انت باندې. او ما قبل د معطوف علیه معاد وي په ما قبل د معطوف کې نو

ولکه: دا کله مخفف دي د کذلک نه، غرض د شرح اشاره کول دي، چې دا وروسته لولاک عطف دي په مخکې لولانت باندې او ما قبل د معطوف عليه معاد وي په ما قبل د معطوف کې نو دلته يې هم الاكثر في الاستعمال عبارت راوړو

لکون ما بعد عسى: د ما قبل خبر دليل ذکر کوي، چې عسى فعل دی، او ما بعد ددې فاعل وي او اصل په فاعل کې اتصال دی، نو ددې نه ما بعد ضمير به مرفوع متصل وي.

تقول عسيت: غرض د ماتن مثال ذکر کول دي.

وَجَاءَ فِي بَعْضِ اللَّفَافِ لَوْلَاكَ وَ عَسَاكَ إِلَى آخِرِهَا قَدْ هَبَ الْأَخْفَشُ إِلَى أَنَّ الْكَافَ بَعْدَ لَوْلَا ضَمِيرُ
اوراغلي په بعضي لغاتو کې لولاک او عساک تر آخره ذهاب کړي اخفش چې کاف وروستو د لولانه ضمير
مَجْزُورٌ وَقَعَ مَوْقِعَ التَّزْفُوعِ قَانَ الضَّائِرُ قَدْ يَقَعُ بَعْضُهَا مَوْقِعَ بَعْضٍ كَمَا تَقُولُ مَا آتَا
مجرور دي چې واقع دي په خای د مرفوع خکه چې ضما نر بعضي دنورو بعضو پر خای واقع کيږي لکه ما نا
كَانَتْ قَائِلَتْ فِي هَذَا الْمَقَامِ مَعَ أَنَّهُ ضَمِيرُ مَوْقِعٍ وَقَعَ مَوْقِعَ الْمَجْزُورِ وَ ذَهَبَ سَبَبُوهُ
کانت نوانت په دې خای کې سره ددې چې د ضمير مرفوع دي واقع دي په خای د مجرور او ذهاب کړي سببويه
إِلَى أَنَّ لَوْلَا فِي هَذَا الْمَقَامِ حَزَفَ جَزَ وَ الْكَافَ ضَمِيرُ مَجْزُورٍ وَاقِعَ مَوْقِعَهُ قَالَا أَخْفَشُ تَصَرَّفَ
چې لولا په دې خای کې حرف جر دي او کاف ضمير مجرور دي چې واقع دې دهغې پر خای نواخفش تصرف
فِي مَا بَعْدَ لَوْلَا وَ سَبَبُوهُ فِي نَفْسِهِ وَ أَمَّا عَسَاكَ قَدْ هَبَ الْأَخْفَشُ
کړي په ما بعد د لولا کې او سببويه تصرف کړي په نفس د لولا کې او هر چې عساک دي نو ذهاب کړي اخفش
إِلَى أَنَّهُ ضَمِيرُ مَنْصُوبٍ وَاقِعَ مَوْقِعَ التَّزْفُوعِ وَ سَبَبُوهُ إِلَى أَنَّ عَسَى مَحْمُولٌ عَلَى
چې د ضمير منصوب دي چې واقع دي په خای د مرفوع او ذهاب کړي سببويه چې عسى محمول دي په
لَعَلَّ لِقَاءَ بَيْنَهُمَا فِي الْمَعْنَى فَلَهُمَا أَنَّهُمَا الْأَخْفَشُ تَصَرَّفَ فِي الضَّمِيرِ وَ سَبَبُوهُ
لعل دو چې د نزدیکت دهغې دواړو نه په معنی کې نودلته هم اخفش تصرف کوي په ضمير کې او سببويه
فِي الْعَامِلِ وَ لَوْ أَنَّ الْوَقَايَةَ مَعَ الْبَاءِ أَيْ بَاءُ الْمُتَكَلِّمِ لِأَرْمَةٍ فِي النَّاهِي إِذَا لَحِظْتَهُ تِلْكَ الْبَاءُ
په عامل کې اونون دوقايې سره د باء متکلم نه لازمي ده په ماضي کې چې کله ورسره يو خای شي د باء دې
يَلْتَقِ الْآخِرُ النَّاهِي عَنِ الْكُسْرَةِ الْمُتَعَصِّتِ بِالْإِسْمِ الَّتِي هِيَ أُخْتُ الْهَزْ وَ لَيْدًا سَبَبُوهُ
د بابه چې وساتي آخر د ماضي د کسرې نه کومه چې خاصه داسم ده چې هغه خورد جرده ددې وجې نه مسمی

تُونُ الْوَقَايَةِ نَعُو هَمَزَيْنٌ وَ كَكَ تُونُ الْوَقَايَةِ لَا زَمَةً فِي الْمُضَارِعِ لَكِنْ لَا مُتْلَقًا بَلْ
 شوه دا په نون وقايه سره لکه ضربني همدارنگه نون وقايه لازم دي په مضارع کې لک نه مطلقاً بلکه په
 خَالٍ كَوْنِهِ عَرَبِيًّا عَنْ تُونِ الْإِعْرَابِ أَى عَنْ تُونِ هِىَ الْإِعْرَابِ نَعُو
 هغه حالت کې چې کله خالي وي دنون اعرابي نه يعنې دهغه نون نه کوم چې په خپله اعراب وي لکه
 يَضْرِبُنِي لَعَنَ أَخِي الْمُضَارِعِ أَيْضًا عَنْ تِلْكَ الْكُسْرَةِ بِخِلَافِ كُسْرَةِ تَضْرِبُونَ لِأَنَّهَا فِي
 يَضْرِبُنِي دې دپاره چې وساتي آخر دمضارع ددغې کسرې نه په خلاف د کسرې د تضرين ځکه چې دا په
 الْوَسْطِ حُكْمًا وَ بِخِلَافِ كُسْرَةٍ لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ قُلِ الْحَقُّ لِعَزُوزِهَا
 وسط کې ده حکماً او په خلاف د کسرې دلم يکڼ الذين کفروا او دقل الحق ځکه چې دا عارضې ده.

اغراض دجامي : وچاء في بعض اللغات : غرض د ماتن د والا کشر قيد فايده ذکر کول دي،

وايي بعضې لغات کې لولاک عساک هم راغلی دی. د اعراب بحث د دواړو وروستو راځي

الي آخرهما : په دې عبارت سره شارح : يو سوال جواب ورکوي :

سوال : څه وجه ده. چې ماتن اول دوه قسمونه په غايه واحد سره ذکر نه کړه، بلکې غايه يې
 جدا کړه او دلته يې دواړه په غايه واحد سره ذکر کړو؟

جواب : مخکې په لولانت کې ضمير مرفوع منفصل دی او په عسيت کې ضمير متصل دی،
 نو هلته په غايه واحده سره نه شو ذکر کولی او دلته دواړه ضمائر متصل دي، نو غايه واحده
 سره يې ذکر کړو. دوهمه وجه داده، چې که هلته په غايه واحد سره ذکر شوي وو، نو واهم به
 وهم کوو، چې دا دواړه به يو قسم ضمير وي نو د هغې د دفع دپاره يې جدا ذکر کړو او دلته
 خو هغه وهم څوک نه شي کولی، ځکه مخکې په غايه سره دواړه ضمائر جدا شوي دي، نو دلته
 يې په يو غايه سره ذکر کړه

فذهب الاخفش : غرض د شارح دې دواړو ضمائرو په اعراب کې اختلاف ذکر کول دي، اخفش
 وايي چې په کار دا وه چې د لولانه وروستو ضمير مرفوع وي او هغه منفصل وي، ځکه لولانه
 وروستو ضمير مبتداء محذوف الخبر وي او مبتداء خو ضمير متصل وي، ليکن دلته ضمير
 مجرور په ځای د مرفوع راغلی دی او ضمائر ځينې د ځينو په ځای واقع کيږي.

کياتقول الخ : دې سره د ما قبل خبرې دپاره دليل پيش کوي، لکه ما اناکانت ویلی شي، دلته

اوس انت ضمير مرفوع په خای د مجرور واقع شوی دی، ځکه که ضمير مجرور راشي، نو بيا پرې تلفظ بدلېږي. لنډه خبره دا چې لولا هم هغه دی، چې ځان نه وروستو مرفوع غواړي خو دا له ضمير مجرور په خای د مرفوع واقع شوی دی.

وذهب سيبويه الخ: سيبويه وايي دا لولا جاره دی او له ضمير مجرور په خپل خای واقع دی. فالاخفش: شارح تجزيه کوي، چې اخفش په ما بعد د لولا کې تصرف کوي او سيبويه په کلمه د لولا کې تصرف کوي، بيا مولانا عبدالغفور وايي چې مذهب د اخفش غوره دی، ځکه چې دده مذهب کې تغيير په خپل مقام کې راځي، او سيبويه تغيير راوړي مخکې د حاجت نه تغيير ته او عصام وايي مذهب د سيبويه راجع دی، ځکه دده مذهب کې قلت تغيير راځي، او د اخفش مذهب کې کثرت تغيير راځي او قلت تغيير اولی دی د کثرت تغيير نه.

واما عساک الخ: په دې کې همدارنگې اختلاف دی اخفش وايي داضمير منصوب په خای د مرفوع واقع دی او سيبويه وايي دا عس محمول دی په لعل باندې. وجه د حمل داده چې دواړه په معنی کې يو بل سره نږدې دی او لعل نه وروستو ضمير منصوب وي، نو د عس نه وروستو ځکه ضمير منصوب دی، په دې صورت کې دا عس فعل نه دی بيا دې مقام کې هم اخفش په ما بعد د عس کې تصرف کوي او سيبويه په کلمه د عس کې تغيير کوي.

ونون الوقاية: ماتن احکام د ضمير ذکر کول څه مشترک او څه خاص، بعضي په احکام خاصه کې حکم د هغه ضمير د ياء متکلم دی، چې نون وقايه ورسره راځي. تعريف دنون الوقاية: نون الوقاية هغه نون دی چې راوړی شي په اخر د کلمه کې مخکې د ياء ضمير د متکلم نه چې وساتي آخر ټکی ددې د کسرې نه.

ای ياء المتکلم: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: ستا د کلام نه معلومېږي، چې دا نون د ياء سره په ماضي کې لږم دی، نو نقض دې راغلو په رمي ډول سره، چې دلته آخر د ماضي کې ياء ده او نون وقايه ورسره نشته؟ **جواب**: هره ياء مراد نه ده، بلکې مراد زمونږ ياء متکلم ده او دلته دا ياء د نفس کلمه نه ده.

لازمة في الباهي: حکم اول دی، يعنې ماضي کې راوړل لږم دي.

اذلحقته تلك الياء: غرض د شارح دفع د وهم ده.

وهم: کيدې شي چې دا لزوم به صرف په تصور کې وي؟

جواب: شارح اشاره وکړه، چې په تلفظ کې هم دا، نون وقایه لازم دي.

سوال: په لازمه کې نون ضمير ته راجع دی او اسناد د لزوم هغه څيز ته کېږي، چې مقدور المتکلم وي او د قبيلې د احداثو نه وي، او نون خو ذات دی او ذات خو مقدور المتکلم نه وي؟

جواب: دا نسبت لحوق النون ته شوې دی او لحوق د قبيلې د احداثو نه دی، او مقدور لمتکلم دی.

المختصة: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: د کسرې د ماضي سره څه وراننه ده، چې نون وقایه ددې د دفع دپاره راوړي شي؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې دا کسره خاصه د اسم ده او خاصه هغه مایو جدي فیه ولا یو جدي فی غیوه ته وايي. اوس که دا فعل کې هم راشي، نو بیا خاصه به پاتې کېږي.

التي هي اخت الجهر: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: نه منم دا خبره چې کسره اسم سره خاص ده، ځکه علم سبع فعل دی او دې کې کسره راغلي ده؟

جواب: مراد د کسرې نه هغه ده چې خور د جرّده او کسره د جر هغه وي چې آخر د کلمه کې راځي او علامه د اعراب وي، او دا مذکور کسره خود نفس کلمې نه ده.

سوال: کله چې کسره اسم سره خاص شوه او خاصه خولا یو جدي فی غیوه وي نو په کار ده چې نون وقایه باندې هم کسره رانه شي، ځکه نون وقایه خو هم اسم نه دی بلکې حرف دی؟

جواب: دا نون باندې چې کسره ده نو دا د اعراب هغه نه ده، ځکه اعراب خو ابتداء انتهاء غواړي او په یو حرف کې دا ابتداء انتهاء نه شي جمع کیدې لهذا ددې رجع کسره ذاتي ته کېږي نه که اعرابي ته.

ولهذا سميت نون الوقایه: په دې عبارت سره شارح وجه د تسمیې بیانوي.

وفي المضارع: کله چې فارغ شو ماتن د اول مقام د لزوم د نون وقایه نه، نو شروع یې وکړه په دوهم مقام د لزوم کې نو وې ویل چې فعل مضارع کې هم نون وقایه راوړل لازم دي، خو مطلقاً

نه بلکې چې خالي وي د اعراب نه

وَلَكِنْ نُونُ الْوَقَايَةِ لَازِمَةٌ: غرض د شارح اشاره کول دي، دې خبر ته چې دا عطف دی په فعل ماضي باندې او ما قبل د معطوف عليه نه معاد وي. په ما قبل د معطوف کې، نون الوقاية لازمة عبارت يې راويستو، بيا کذلك سره يې اشاره وکړه چې دا عطف د قبيلې د مشبه نه په مشبه به باندې دی نه د قبيلې د مساوي نه په مساوي باندې. يعنې راتلل د نون وقايه په ماضي کې اعلیٰ دي د راتلو نه په فعل مضارع کې، ځکه مضارع د اسم سره څه نه څه مشابهت ساتي او فعل ماضي هېڅ قسم مشابهت نه ساتي، بلکې دا مبني ده.

لَکِنْ لَا مُطْلَقًا: غرض د شارح دوه خبرې دي، يو دفع د وهم کوي

وهم: د راتلو چې دا وروستو قيد به اتفاقي وي؟

جواب: نو شارح ويل چې دا قيد احترازي دی. دوهم غرض د شارح علت د نصب ذکر کول، چې دا عريا حال دی.

سوال: ماتن دا مضارع په ماضي عطف کړو نو اعاده د في عامل يې ولې وکړد؟

جواب: دا اعاده د في عامل دپاره د دفع د وهم ده. وهم دا راتلو چې دا نون د ماضي او مضارع به يوشان وي؟ نو ماتن دا وهم دفع کړو چې دا خان خان لره طريقي سره دی. **عربًا عن الاعراب:** مطلب دا، چې که نون اعرابي وو، نو بيا راتلل د نون وقايه لازم نه دي. بلکې دغه نون اعرابي د هغې قائم مقام کېږي.

سوال: څه وجه ده، چې نون اعرابي د نون الوقاية قائم مقام کېږي او د نون جمع او نون د تشبيه دپاره نه قائم مقام کېږي؟

جواب: د نون اعرابي د نون الوقاية سره مناسبت دی، په دې کې چې دا دواړه لفظي فائده ورکوي. ليکن د دواړو معنی نشته، نو په عدم د معنی کې مناسبت دی.

ای عن لون الخ: غرض د شارح په دې عبارت سره بیان د اضافت کوي، چې دا اضافت بياني دی. دوهم غرض دفع د وهم ده، وهم دا راتلو چې مخکې نون الوقاية کې اضافت د سبب وو، مسبب ته نو دلته به هم دغسې وي، حالانکه دلته خو دغه اضافت نه صحيح کېږي؟

جواب: دا وهم به هله راتلو، چې دا اضافت لامې وی، حالانکه دا اضافت بياني دی، نو دغه

وهم نشته

نحو پښتني: غرض د شارح مثال د فعل مضارع نه ذکر کول دي. چې نون وقايه ورسره راغلي وي او د فعل مضارع آخر يې د کسره نه بچ کړې دی

په خلاف کسرة الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: تضرين فعل مضارع صيغه ده، او آخر ددې کې پام باندې کسره راغلي ده؟

جواب: حاصل دا دی، چې دا کسره آخر د فعل کې نه ده، ځکه دا پام ضمير د فاعل ده او د وچې د اتصال نه کالجزء من الفعل دی. نو گویا که دا کسره په وسط د فعل کې ده، او بیا د متکلم که يو ځای شي، نو چونکه هغه ضمير د مفعول دی. نو کالجزء من الفعل نه گرځي. نو د کسري ساتلو نه د فعل مضارع آخر لره دغه مقام کې نون وقايه راوړی شي

په خلاف کسرة لم یکن الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: لم یکن الذین کې خوپه فعل مضارع باندې کسره راغلي ده او ضمير د فاعل هم ورسره نه دی متصل؟

جواب: دا کسره عارضي ده

حکم دانت اودلدن اوداخوانو ددې:

وَأَنَّكَ مَعَ الْفُتُونِ الْإِعْزَازِيَّةِ الْكَاتِبَةِ فِيهِ أَمْرٌ فِي الْمَضَارِعِ وَمَعَ لَدُنْ وَ إِنَّ وَ أَخَوَاتِهَا يَغْنِي إِنَّ وَ كَانَ
زانت دهغه نون اعرابي سره چې کائن وي په مضارع کې اوسره لدن اودان اوداخوانو دان چې هغه کان
لَكِنْ وَ كَيْتَ وَ لَعَلَّ مُحَقِّقٌ بَيْنَ الْإِثْنَيْنِ بَيْنُ الْوَكَايَةِ لِلْمُحَافَلَةِ
اوکن اوليت ولعل دي اختيارشته په راتلودن وون وقايه دپاره دحفاظت دحرکاتو بنائيه په غير لدن کې او
فَلِالْعَوَاكِاتِ الْبَيْتَانِيَّةِ فِي غَيْرِ لَدُنْ وَ عَلَى السُّكُونِ فِي لَدُنْ وَ بَيْنَ تَرْكَمَا تَحْرُزًا عَنْ اجْتِنَاعِ الْفُتُونِ
دپاره دسکون په لدن کې او اختيارشته په پريخودلودن وون وقايه کې دپاره دخان ساتلوداجتماع دنونانو
وَ لَوْ حُكِمَا مِمَّا فِي لَعَلَّ يَغْرُبُ الْأَمْرُ مِنَ الْفُتُونِ فِي الْمَخْرَجِ وَ حَتَّى عَلَى أَخَوَاتِهَا
نه اگرکه حکماولي نه وي لکه په لعل کې له وجې دتزدیکت دلام نون ته په مخرج کې اویاحمل شي په خوانو
مِمَّا فِي كَيْتَ وَ مُلْتَقَا لَمْ يَكُنْ لَدُنْ الْوَكَايَةِ فِي كَيْتَ مِنْ بَيْنِ أَخَوَاتِ أَنْ يَغْتَمِرَ
لکه په لیت کې اوغوره شوې الحاق دنون وقايه په لیت کې په غير دنورو اخواخوانو دان نه دوجې دشتوالي

مَانِعٌ فِي ذَاتِهَا وَ الْحَمْلُ عَلَى أَخَوَاتِهَا خِلَافُ الْأَصْلِ وَ فِي مِنْ وَ عَنْ وَ قَدْ وَ قَطَّ وَ هُنَا
دمانع نه په ذات ددې کې او حمل کول یې په اخواتو خلاف الاصل دي او په من او عن او قدا و قطا او د آخري
بِمَعْنَى حَسَبِ لِلْمُحَافَظَةِ عَلَى السُّكُونِ اللَّامِ الَّذِي هُوَ الْأَصْلُ فِي الْبَيِّنَاتِ مَعَ
دوه په معنی د حسب دي دپاره د حفاظت دهغه سکون چې لازم دي او همد اصل هم دي په لڼا کې سره د
قِلَّةِ الْخُرُوبِ وَ عَكْسِهَا أَيْ عَكْسُ كَيْفَ لَعَلَّ فِي الْإِخْتِيَارِ قَالَهُمُحَقَّرٌ فِيهَا كُزْكُ النَّوْنِ
کموالي د حروفو او عکس دهغې یعنی عکس دلایت او لعل په اختیارولو کې نو غوره په دې کې ترک دلون
النَّظَرِ الْقَطْعُونِ وَ كُزْكُ الْخُرُوبِ وَ يُعْوَضُ بَيْنَ الْمُتَبَعْدَاءِ وَ
دي دوجې د دروندوالي د تضعیف او د کثرت د حروفونه او په مینځ کې راځي ضمیر په مینځ د مبتدا او
الْخَبَرِ قَبْلَ الْعَوَامِلِ مِثْلُ زَيْدٌ هُوَ الْقَائِدُ.
خبر کې مخکې د عواملونه لکه زید هو القائم.

اغراض د جامی : و انت مع النون : کله چې فارغ شو ماتن د یو حکم د نون وقایه نه، چې

لزوم الاتیان وو، نو په دوهم حکم کې یې شروع وکړه، چې جواز الامرین سواء سواء دي.

للمحافضة: دا دلیل د جواز الاتیان دی، حاصل د هغې دادی، چې کوم حرکت په آخر د فعل او حروفو کې راځي، نو هغه به په خپل حال پاتې شي او که نون وقایه نه راوړو، نو هغه حرکت به یې بدل شي لکه یضربون سره یاء ضمیر د متکلم پیوست کړي او نون وقایه راوړي نو فتحه د نون اعرابي به په خپل حال پاتې شي، ورنه دغه فتحه به په کسرې سره بدلېږي.

سوال : په مضارع کې خو تشبیه هم ده، او هلته خو محافظت نشته، ځکه د تشبیه نون اعرابي خو مکسور وي، نو که نون وقایه راوړي او که نه، یو شی دی؟

جواب: دا حکم په اعتبار د اغلب سره دی او تشبیه مغلوب ده او مونږ وایو چې لاکثر سره الک.

فی غیر لدن: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: د لدن په آخر کې خو حرکت نشته، نو دلته خو دا وجه نه صحیح کېږي؟

جواب: دا مونږ علاوه د لدن دپاره دلیل وایو.

و علی السکون: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب وړي

سوال: په لدن کې نون اعرابي څه لره راوړی شي؟

جواب: په لدن کې نون وقایه محافظت د سکون کوي

و بین ترکها الخ: غرض د شارح د ترک دپاره دلیل ذکر کول دي، هغه دا چې اجتماع د نوناتو رانه شي بیا مراد د نونات نه جمع لغوي ده. دې سره دفع د یو سوال وشوه

سوال: نونات جمع ده او اقل د جمع درې وي. حالانکه دې مقاماتو کې څو درې نونات نه جمع کیږي، په غیر د هغه صورت نه چې فعل مضارع کې نون تاکید راشي؟

جواب: مراد د جمع نه جمع لغوي ده، چې مافوق الواحد ته وایي او دې هر مقام کې د نون وقایه راوړو سره کم از کم دوه نونونه جمع کېږي. یآء دا حکم یې په اعتبار د اکثر سره کړی دی یا حکم بنابر تغليب دی. یعنی ان ان کان لکن کې اجتماع د نوناتو راتله همدارنگې په لدن کې یو نون د نفس کلمه دوهم نون وقایه او دریم دا لام په حکم د نون دی، نو ټولو سره مونږ دغه حکم ورکړو

ولو حکماً: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: په لعل کې څو نه نونین شته او نه نونات شته، نو دې کې څنگه ترک د نون وقایه جائز دي؟

جواب: دلته حکماً اجتماع د نوناتو ده، ځکه لام نون قریب المخرج دي.

وحملاً علی اخواتها: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: په لیت کې څو تاء ده، نو دلته څو حکماً هم اجتماع د نوناتو نه راځي؟

جواب: دا حمل دی په هغه نورو اخواتو باندې طرداً للباب چې حکم د باب مختلف نه شي.

ویختار: کله چې فارغ شو ماتن د دوه احکامو د نون الوقایه نه، نو شروع یې وکړه په دریم حکم کې چې اختیار للمحق دی.

لعوق نون الوقایه: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا ضمیر د یختار نون ته راجع دی، نو دا نسبت د اختیار نون ته صحیح نه دی، ځکه نسبت د اختیار هغه څه ته کیږي، چې د قبیلې د احداثو نه وي او مقدور المتکلم وي او نون ذات دی او مقدور المتکلم نه دی؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې دا نسبت د اختیار لحقوق ته شوې دی او لحقوق د قبیلې د احداثو نه دي او مقدور المتکلم دي

من بین اخوات: چونکه لیست او لیت کې تجنیس خطي وو، چا به وهم کوو چې دا به لیست وي، نو شارح دغه وهم دفع کړو، چې دا لیت دی کوم چې د اخوات ان نه دی

وفي من: ماتن ویلي و من وعن شارح ورسره فی راویستو اشاره ده، چې دا عطف دي په لیت باندې دې کې هم اختیار د لحقوق دی بیا ماتن، قد و قط ویلي وو شارح وایي وهما بمعنى حسب غرض د شارح دفع د یو سوال ده:

سوال: دا قط او قط خو حروف دي، ددې ذکر دلته نه دی په کار، ځکه دا بحث د اسم دی؟

جواب: دا دواړه اسماء دي په معنی د حسب سره دي

اللام: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: سکون خو په لدن کې هم دی؟

جواب: زموږ مراد لازم سکون دی او د لدن هغه سکون لازم نه دی، ځکه هغې کې نور لغات هم دي

الذي هو الاصل الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: په کار داده چې نون وقایه په ان کان وغیره کې هم مختاره شوي وو، ځکه هلته به هم محافظت د فتحي راغلې و، هغه فتحه چې ددې سره لږم ده؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې هلته فتحه لږم ده په شان د سکون ددې الفاظو، لیکن دا سکون په بناء کې اصل دی، نو ددې محافظه امر مقصودي دی

سوال: په عبارت د سنن کې عارض دی په دې شان سره چې مخکې یې د لیت دپاره حکم د جواز الامرين ذکر کړو، او دلته یې ورلره اختیار الحقوق ذکر کړو؟

جواب: مخکې یو حکم د جواز الامرين وو، دلته ورلره دوهم حکم اختیار الحقوق ذکر کوي، نو هغه حکم هم دی او دلته یې ورسره دوهم حکم د اختیار بیان کړو بیا دا حکم په منزله د استثناء دی د سابق نه په حق د لیت کې

و عکسها: غرض د ماتن څلورم حکم د نون وقيہ ذکر کول دي، چې جواز الاتيان مع اختيار العدم

دی

لعل: یعنی لعل کې به نه راوړل مختاره وي

فالمختار: په دې عبارت سره شارح سره تفصيل کوي، دليل د اختيار د ترك دادی، چې دالام قریب المخرج د نون دی نو درې نونونه راجمع کېږي، چې سبب د ثقل دی، بل طرف ته ددې خپل حروف هم زیات دي

ويتوسط: کله چې فارغ شو د بعضي احکام خاصه د ضمير نه، چې ضمير د متکلم وو، نو

شروع يې وکړه په بل خاص حکم کې، چې هغه ضمير فصل دی

تعريف ددې ضمير: يعنې واقع کېدل په مينځ د مبتداء او خبر کې د ضمير مرفوع منفصل

چې مطابق وي د مبتداء سره مخکې د عواملو نه وي او که وروستو

مثل زيد هو القائم: غرض د شارح د قبل العوامل دپاره مثال پيش کول دي، دې مثال کې هو

ضمير په مينځ کې د مبتداء او خبر کې راغلی دی او مخکې ترې عامل لفظي نشته

و بَعْدَهَا أَيْ بَعْدَ الْعَوَامِلِ ثُمَّ كُنْتَ أَتَى الرَّقِيبَ صِيغَةً مَرْفُوعَةً وَ لَمْ يَتَلَّ

او وروستو د عواملو نه لکه کنت انت الرقيب په مينځ ددوي کې راځي صيغه د مرفوع ونه ويل مصنف

صِيغَةُ مَرْفُوعَةٍ لِيَكَانَ الْإِخْتِلَافُ فِي كَوْنِهِ صِيغَةً مُنْفَصِلَةً مُطَابِقَةً لِلْمُبْتَدَأِ

ضمير د مرفوع څخه چې په كيدلو د ضمير ددې کې اختلاف دي چې منفصل به مطابق وي د مبتداء سره

إِفْرَاداً وَ تَفْصِيلاً وَ جُمْعاً وَ تَذَكُّراً وَ تَأْنِيْثاً وَ تَكْلِماً وَ خُطَاباً وَ غِيْبَةً وَ يُسَمَّى هَذَا

په افراد او تشنيه او جمع او تذکیر او تانیث او په تکلم او خطاب او په غیبت کې او نوم ورکول کېږي دي

الْمَرْفُوعُ قَضَاءً وَ ذَلِكَ التَّوَسُّطُ لِتَفْصِيلِ ذَلِكَ الْمَرْفُوعِ الْمُتَوَسِّطُ بَيْنَ كَوْنِهِ أَيْ كَوْنِ الْعَبْرِ

مرفوع ته په فصل سره داڅخه چې داجدوالي راولي په مينځ د كيدلو ددې کې يعنې په كيدو د خبر کې

تَفْعُلاً وَ خَبَرًا فِيمَا يَضِلُّجُ لَهُمَا ثُمَّ اتَّسَعَ فَأَدْخَلَ فِيمَا لَا

صفت او خبر په هغه ځای کې چې دهغوي اصلاح راولي بيا فراخي راغله نو داخل شوي دي چې هغه چې نه

لَبَسَ فِيهِ وَ ذَلِكَ عِنْدَ اخْتِلَافِ الْإِعْرَابِ وَ كَوْنِ الْمُبْتَدَأِ صِيغَةً وَ غَيْرَ ذَلِكَ بِالْعَمَلِ

وي التباس په دې کې اودا په وخت دا اختلاف د عراب کې او كيدو د مبتداء ضمير او غير ددې نه حمل دي

عَلَى صُورَةِ اللَّبْسِ وَ هَرُوطُهُ أَيْ هَرُوطُ الْقَضَلِ بِذَلِكَ الْمَرْفُوعِ أَنْ يُكُونُ الْعَبْرَ مَعْرِفَةً لِأَنَّ

دي په صورت د التباس او شرط د انفصال په دې ضمير مرفوع سره داوي چې خبر به معرفه وي څخه چې

الْفَضْلُ إِنَّمَا يَخْتَلُجُ إِلَيْهِ فِيهَا أَوْ أَفْعَلُ مِنْ كَذَا لِإِلْحَاقِهِ بِالنَّعْرِفَةِ
انفصال احتیاج لري ضمير ته په معرفه کې او افعل هم دهمدې جنس څخه ده ځکه چې داملحقه ده تر معرفې
لِاخْتِلَاجِ اللَّامِ مِثْلُ كَانَ زَيْدٌ هُوَ أَفْضَلُ مِنْ عَمْرٍو وَاقْتَصَرَ عَلَى مِثَالِ أَفْعَلُ مِنْ بَعْدِ
پورې ځکه چې لام نه داخليږي لکه کان زيد افضل من عمرو او دا اقتصاري وکړو په مثال د افعل وروستود
ذُكُولِ الْعَوَامِلِ ذُونِ الْمَعْرِفَةِ وَ ذُونِ الْغَيْرِ قَبْلَ الْعَوَامِلِ لِاسْتِفْنَائِهِمَا عَنِ الْيُمْنِ
دخول دعواملو په غير معرفي او خبر نه مخکې دعواملونه دوجې داستغناد دې نه د مثال نه دوجې د
لِغُرُوبِهِمَا.
زيات استعمال ددې نه.

خلاصه د متن :

اغراض د جامي : و بعد ها ای بعد العوامل : غرض د شارح د ضمير مرجع متعين كول ديز
 نحو كنت انت الرقيب : غرض د شارح د بعد العوامل دپاره مثال ذکر كول دي، دې مثال کې انت
 ضمير فصل دي ت اسم او الرقيب خبر په مينځ کې راغلی دی او مخکې ترې فعل ناقص عامل
 لفظي ذکر دی، چې ت اسم کې يې عمل کړی دی.

سوال : اطلاق د مبتداء او خبر په مبتداء او خبر قبل العوامل حقيقت دی او بعد العوامل
 مجاز دی. او دلته مائن دواړو صورتونو کې دې ته مبتداء او خبر وويل. نو دا نه ده مگر جمع
 په مابين د حقيقت او مجاز کې او دا خو صحيح نه ده؟

جواب : دلته مونږ جمع عموم المجاز کې کړې ده، عموم مجاز دې ته وايي چې د يو لفظ يو
 معنى حقيقي وي او بله معنى مجاز وي، او ته يوه دريمه معنى واخلي، چې دغه دواړه معاني
 د هغې افراد وي دلته مونږ د مبتداء او خبر نه مسند او مسند اليه مراد اخلو. او دا معنى
 حقيقي او مجازي دواړه ددې فراد دي.

دوهم جواب : يې دادی، چې دا جمع هله ناجائز ده، چې کله قرينه د تعيين د حقيقت او
 مجاز نه وي او چې قرينه وي، نو بيا جمع جائز ده، او دلته هم د حقيقت دپاره قبل العوامل او
 د مجاز دپاره بعد العوامل قرينه شته.

سيغه مرفوع : يعنې په مينځ کې به يې ضمير مرفوع راوړی شي.
 ولم يقل الخ : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: د صیغه د مرفوع په ځای دې ضمیر د مرفوع ولې ونه ویلو؟

لیکن الاختلاف الخ: په دې عبارت سره شارح جواب طرف ته اشاره کوي:

جواب: حاصل د جواب دادی، چې په دې کې اختلاف دی، خلیل صاحب ورته حرف وایي، او

باقی ورته ضمیر وایي، او د صیغې اطلاق په دې دواړو کېرې نوده ځکه صیغه مرفوع وویل.

منفصل الخ: یعنې دا ضمیر، چې څنگه د مرفوع دی نو دا شاتته منفصل به وي او مطابق د

مبتداء به هم وي، نو دلته څلور سوالات پیدا شو:

اول سوال: دا ضمیر به مرفوع ولې وي؟

جواب: د وجې د مطابقت نه د مبتداء سره، ځکه مبتداء هم د مرفوعاتو نه ده او دا هم د

مرفوعاتو نه شي.

دوهم سوال: دا ضمیر مرفوع به منفصل ولې وي؟

جواب: ځکه چې اتصال متعذر دي د وجې د عامل معنوي نه، ځکه د عامل معنوي سره

اتصال د لفظي نه کېرې او کنت کې عامل لفظي دی، لیکن دې سره یو ضمیر متصل شوی

دی، نو اوس که دوهم متصل کوو، نو نقصان دا راځي، چې تقدیم د احداث المثلین په مثل آخر

راځي.

درېم سوال: مطابق د مبتداء سره به ولې وي؟

جواب: ځکه چې دا ضمیر عبارت د مبتداء نه دی

څلورم سوال: مطابقت څنگه دی؟ ځکه چې ضمیر خوا عرف د معارفو نه دی او مبتداء خو

اعرف نه ده؟

جواب: هغه مطابقت شارح ذکر کړی دی، وایي افراداً وثنیة الخ دا مطابقت به دې اته

شیانو کې مراد دی، کل امورو کې مراد نه دی، یعنې که مبتداء مفرد وه نو ضمیر د مفرد به

وي که ثنیه وه، نو ضمیر به د ثنیه وي او که جمع وه، نو ضمیر به هم د جمع وي.

وجه تسمیه: هغه ماتن ذکر کړې ده ویسی فصلاً دې ته ضمیر فصل ځکه وایي، چې دا ضمیر

فصل راوړي په مینځ د مبتداء خبر او موصوف صفت کې، ځکه چې دا ضمیر نه وي، نو بیا

وهم راځي. چې دا موصوف صفت دی او که مبتداء خبر

لیفعل: مائن لیفعل ویلي وو، شارح وایي، ذلك التوسط غرض د شارح متعلق راویستل دي د جار مجرور لپاره. وایي دا متعلق دی د متوسط پورې. یسې سره یې نه متعلق کوي، اگر چې دا قریب دی. وجه داده چې که تر یسې متعلق شي نو لازمېږي. کون د اسامي معلولة بعلة او حال دا دی، چې اسامي معلول بعلة نه وي.

ذلك المرفوع: غرض د شارح د یفصل ضمیر مرجع متعین کول دي، او ضمیر ورته نه وایي بلکې مرفوع ورته وایي. ځکه مخکې تېر شو چې ددې په ضمیر کیدو کې اختلاف دی. بین کونه: چونکه فصل امر معنوي دی، نو د کوم دوه شیونو په مینځ کې به فصل راځي؟ نو مائن وایي په مینځ د خبر او صفت کې.

ای کون الخبر: غرض د شارح د ضمیر مرجع متعین کول دي.

سوال: کله چې ضمیر خبر ته راجع دی، نو وروستو خو بیا هم خبر ذکر دی، دا خو تکرار لازم شو؟

جواب: دا اول خبر په معنی د مابعد سره دی لهذا تکرار نشته.

فیما یصلح لهما: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: نعت خو تابع دی او خبر د مرفوعاتو نه دی همدارنگې په نعت کې درې واړه قسمه اعراب راځي، او خبر همیشه مرفوع وي. نو څنگه التباس راځي؟

جواب: دا هغه صورت دی، چې صلاحیت د دواړو لري. لکه زید بن القائم. دې کې حاجت د خبر او صفت دواړو دی، نو ضمیر فصل راوړل لازم دي.

ثم اسع فادخل الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: راوړل د ضمیر فصل په هغه مقام کې، چې التباس د صفت او خبر راځي صحیح دي، لیکن کوم مقام کې چې صلاحیت د دواړو نه وي. لکه چې خبر منصوب وي کنت انت البقیب یا

مبتدا. ضمیر وي. او ضمیر حوالی یو صفت ولا یوصف به وي نو دې مقادیرو کې دې صفت راوړي؟

جواب: دا صفت به د خبر په صورت د التباس نه وي طرد الالباب

مرطه: د ضمير فصل راوړو دپاره شرائط ماتن ذکر کړي دي. ماتن وايي شرط. شارح وايي ای

مرط الفصل غرض د شارح د ضمير مرجع متعين کول دي

بذلك المرفوع: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: دا خو خروج د بحث نه راغلو؟

جواب: مونږ بحث ددغه مرفوع نه کوو. خروج د بحث نه نشته

او افعل من کذا: يعنې خبر به معرفه يا افعل التفصيل مستعمل په من سره وي. نو معلومه شوه

دا خبره چې که خبر معرفه نه وه، يا اسم تفصيل مستعمل په من سره نه وو، نو ضمير فصل

راوړو ته ضرورت نشته. بيا کله چې خبر معرفه وه، نو دا خبره معلومه شوه چې مبتداء به په

طريقه اولی سره معرفه وي، ځکه دې نحواتو دا قانون وضع کړي دی، چې کله په يو کلام کې

معرفه او نکره راجمع شي، نو معرفه متعين وي دپاره د ابتدائيت او نکره متعين وي دپاره د

خيريت.

په دې سره دفع د يو سوال وشوه:

سوال: ماتن لره په کار وه چې ان يكون المبتداء والخبر معرفتين يې ويلې وې؟ ځکه د مبتداء

معرفه کيدل هم شرط دي؟

جواب: کله چې خبر معرفه شو، نو مبتداء به په طريقه اولی سره معرفه وي

لان الفصل الخ: کله چې خبر هم معرفه وي، نو بيا ضمير فصل ته احتياج وي. ځکه چې نکره

شو بيا خو ضرورت نشته.

لاحاقه: خبر چې اسم تفصيل مستعمل په من سره وي هلته به هم ضمير فصل راوړی شي.

ځکه دا ملحق دی په معرفې پورې د وجې د امتناع د الف لام نه په دې باندې، بيا الف لام په

معرفه ځکه نه داخليږي. چې تحصیل د حاصل راځي او په اسم تفصيل مستعمل په من باندې

ځکه نه داخليږي، چې ددې د استعمال درې طريقې دي، چې يو طريقې سره مستعمل شو. نو

دوهمه ورسره نه شي جمع کيدې

سوال: په طاب الزيدان کې معرفه باندې الف لام راغلی دی؟

جواب: کله چې معرفه تشبیه او جمع شی. بيا الف لام راتلی شي ځکه نکره نکره

سوال: العباس مفرد معرفه باندې الف لام راغلی دی؟

جواب: دلته الف لام تعریف فایده نه ورکوي.

سوال: دادې په معرفتین باندې قیاس شي کنه، ځکه نحو کې ډېر مسایل قیاساتو سره ثابت دي؟

جواب: خبره دې صحیح ده، لیکنم دې دپاره مقیسی علیه اصل په کار دی او دلته مقیس علیه خلاف القیاس ثابت دی، نو قیاس د بل پرې نه شي کیدې.

مثل: مثالونه ماتن ذکر کړي دی.

کان زید هو افضل من عمرو: غرض د ماتن مثال ذکر کول دي.

واقتصر الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: په کار دا وه، چې ماتن څلور مثالونه ذکر کړي وې، یو د هغې چې مبتداء خبر دواړه معرفه وي او ضمیر فصل قبل العوامل راغلی وی، دوهم د هغې چې مبتداء و خبر معرفي وي او ضمیر فصل بعد العوامل وي، دریم مثال د هغه چې اسم تفصیل مستعمل په من سره خبر واقع شوې وي قبل العوامل او څلورم چې خبر اسم تفصیل مستعمل په من سره بعد العوامل وي. حالانکه ماتن صرف د څلورم قسم مثال ذکر کړی دی؟

جواب: حاصل د جواب دا دی، چې دا اول درې امثله مشهور وو، نو هغه یې ذکر نه کړه او څلورم مثال مشهور نه وو، نو هغه یې ذکر کړو. دوهم جواب دا هم کېدای شي، چې هر کله خبر اسم تفصیل مستعمل په من سره وي او پس د عامل لفظي نه وي، نو د ضمیر فصل راوړو نه دوه موانع دي یو دا چې اسم تفصیل مستعمل په من سره حقیقي معرفه نه ده دوهم دا چې اولی سره راوړی شي، ځکه هغې کې دغه مقدار سره موانع نشته

وَلَا مَوْضِعٌ لَهُ أَيْ لِلْفَضْلِ مِنَ الْأَعْرَابِ عِنْدَ الْخَلِيلِ لِأَنَّهُ عِنْدَهُ حَرْفٌ عَلَى صِنْفَةِ الظَّمِيرِ وَ
 اَوْخَايَ نَشْتَه دپاره د فصل د اعراب نه په نزد د خلیل ځکه دده په نزد د اعراف دي په صیغې د ضمیر سره او
 عِنْدَ بَعْضِهِمْ إِسْمٌ مَبْنِيٌّ لَا مُقْتَضَى فِيهِ لِلْأَعْرَابِ وَ لَا عَامِلٌ لِكِنَّ الْخَلِيلَ اسْتَبْعَدَ
 په نزد د بعضو دا اسم مبنی دي چې مقتضی د اعراب په کې نشته او نه د عامل لکن خلیل بعیده ګرځولې
 الْإِعَاءَ الْأِسْمِ فَكَهَبَ إِلَى حَرْفِيَّتِهِ وَ بَعْضُ الْأَعْرَابِ يَجْعَلُهُ مُبْتَدَأً أَيْ يَسْتَعْمِلُهُ
 لغوه ګرځول د اسم نو ذهاب یې کړي حرفیت دهغې ته او بعضې عرب یې ګرځوي مبتداء یعنی استعمالوي

بَحِيْثٌ يَحْكُمُ النَّحَاةَ بِكُوْنِهِ مُبْتَدَاءٌ وَّ اِلَّا فَالْعَرْبُ لَا تُعْرِفُ الْمُبْتَدَاءَ وَ الْخَبَرُ وَ مَا بَعْدَهُ خَبَرُهُ
 په داسې شان چې حکم کې نحویان په کیدلو د هغې مبتدا ورنه عرف نه پیژني مبتدا او خبر او مابعد خبر
 فَعَوْلُهُ خَبَرُهُ اِمَّا مَرْفُوعٌ عَلٰى اَنَّهُ خَبَرٌ وَ الْجُمْلَةُ حَالٌ اَوْ مَنْصُوبٌ عَطْفًا
 ددې وي دا قول چې د مصنف چې خبر د ایا مرفوع دي بنا بر خبریت جمله حال ده یا منصوب دي عطف دي
 عَلٰى كَانِيْ مَفْعُوْلٍ يَجْعَلُهُ وَاِنَّمَا يُعْرِفُ مِنَ الْعَرَبِ جَعَلَهُ مُبْتَدَاءً يَرْفَعُ مَا بَعْدَهُ فِيْ مِثْلِ كُنْتُ اَلَتْ
 په دوهم مفعول د یجعل پیژندل شوې د عربو نه ګرځیدل ددې مبتدا په رفع د مابعد سره لکه کنت انت
 الرَّقِيبَ وَ عَلِمْتَ زَيْدًا هُوَ الْمُنْتَطَلِقُ وَ فِيْ بَعْضِ لُغَتِ الْمَثَنِيِّ مُبْتَدَاءٌ مَا بَعْدَهُ خَبَرُهُ يَدُوْنِ الْاَوَّلِ
 الرقيب کې وعلمت زید اهو المنطلق بعضی نسخود متن کې مبتدا ده چې وروستوی خبر دي په غیر دواو نه
 وَ جِيْئَ بِمِثْلِ قَالِ رَفِيعٌ مُّتَعَتِّبٍ وَ يَتَقَدَّمُ قَبْلَ الْجُمْلَةِ وَ اِيْرَادُ لَفْظِ قَبْلَ
 دغه وخت کې بیارفع متعین ده او مقدم کیږي به مخکې د جملې نه نور اوړل د مصنف لفظ د قبل دپاره
 لِتَاكِيدِ التَّقْدِمِ لِاَنَّ التَّقْدِمَ الصَّيْوَرُ عَلَى مَرْجُوٍّ هُوَ مَعْنُوْدٌ
 د تاکید تقدم ځکه چې تقدم د ضمیر په خپل مرجع غیر محصور دي

اغراض د جامی : ولا موضع له : ددې په ترکیب کې اختلاف دی، ماتن صرف دوه مذهبونه ذکر کړي دي، د خلیل مذهب دادی، چې دې لره محل د اعراب نشته.

ای للفصل : غرض د شارح د ضمیر مرجع متعین کول دي، چې ضمیر فصل ته راجع دی.

من الاعراب : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : ته وایې دې لره موضع نشته، ولې نشته؟ دا په مینځ کې راغلی دی کنه؟

جواب : شارح جواب ورکړي چې من الاعراب ای فی الاعراب، یعنې په اعراب کې ورلره ځای نشته.

سوال : اعراب خو امر معنوي دی هغې کې خو د هیڅ چا ځای نشته؟

جواب : په عبارت کې قلب دی، اصل داسې دی لا موضع للاعراب فیه یعنې دې دپاره محل د اعراب نشته.

لاره عنده حرف الخ : دلیل د خلیل ذکر کوي، چې دا د هغه په نزد حرف دی او حرف دپاره اعراب نه وي.

و عند بعضهم: شارح دوهم مذهب ذکر کوي. هغه دا چې دا هو اسم مبني دی، تقاضا د اعراب او د عامل نه کوي

سوال: خلیل ولي دا خبره نه کوله؟

جواب: لکن الخلیل استبعد الخ خلیل ورته حرف خکه وایي، چې که اسم ورته ووايي، نو ملغی کول د اسم لازمه پرې، او که حرف ملغی شي، خیر دی لیکن اسم نه شو ملغی کولی دریم مذهب د کوفیانو دی. هغې وایي دا ضمیر تاکید ما قبل مبتداء دی. او خلورم مذهب د بعضې نورو دی. هغې وایي چې دا هو ضمیر تاکید د ما بعد خبر دپاره دی، لیکن دا دواړه مذهبونه ضعیف وو نو ماتن او شارح ذکر نه کړو.

و بعض العرب الخ: پنځم مذهب دادی، چې بعضې عرب دا هو ضمیر مبتداء او ما بعد خبر گرځوي، بیا دا دواړه مبتداء خبر جمله خبر د مبتداء گرځوي.

ای يستعمله الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي

سوال: عرب خو مبتداء خبر پیژني، نو هغې ته څنگه نسبت د جعل کېږي؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې مطلب دادی، چې عرب یې استعمال داسې کوي، چې نحاه پرې حکم کولی شي، چې دا یو یې مبتداء او دا بل یې خبر مستعمل کړو.

و بعد خبر شارح په دې جمله کې دوه ترکیبونه کړي دي: یو ترکیب دا چې واو حرف عاطف ما موصوله بعد مضاف مضاف الیه ظرف په اعتبار د متعلق سره صله شوه، موصول صله مبتداء شوه او خبره ولره خبر شو، مبتداء خبر جمله اسمیه عطف ده په بعض العرب باندې، او دا جمله حالیه ده. معنی داده، چې بعضې عرب گرځوي دې ضمیر لره مبتداء په داسې حال کې چې هغه شی چې واقع وي پس ددې ضمیر نه هغه په خبر وي

دوهم ترکیب دا چې واو عاطفه ما بعد په ترکیب کډایي سره عطف دی په مفعول اول د جعل باندې او خبرا عطف دی، په مفعول ثانی د جعل باندې، نو عطف د اسسینو شوي دی په معمولینو خو عامل یو دی، په دې صورت کې به دا منصوب شي بنا بر مفعولیت

والما يعرف العرب الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا پته به مونږ ته څنگه لگي، چې عربو دا ضمیر مبتداء او ما بعد خبر استعمال کړی

دی، ځکه هغې خو تلفظ یو شان کوي؟

جواب: د هغې د پېژندو طریقه داده چې یو عربي نه تپوس وکړه چې په دې مبتداء خبر عامل لفظي داخل کړه او بیا یې ووايه، نو چې هغه تاته خبر مرفوع وویل نو پوهه شه چې دغه ضمير يې مبتداء او ما بعد يې خبر مستعمل کړو، لکه کنت انت الرقيب کې الرقيب مرفوع ووايي، همدارنگې په علمت زېږدا هو المنطلق کې المنطلق مرفوع ووايي.

و في بعض نسخ المتن الخ: ځينې نسخو کې حرف عاطف نشته، په هغه صورت کې دا متعین دی د دفع دپاره بنا بر خبریت، ځکه دا به خبر ثانی شي، د مبتداء دپاره او خبر د مرفوعانو نه وي.

ويعتقد قبل الجملة: کله چې فارغ شو مصنف د بعضې احکام خاصه د ضمير نه، یا بالفاظ دیگر د بعضې خاص ضمائر د تفصیل نه، چې پآء د متکلم او ضمير فصل وو، نو اوس يې شروع وکړه په تفصیل د بل خاص ضمائر د تفصیل نه، چې پآء د متکلم او ضمير فصل وو نو اوس يې شروع وکړه په تفصیل د بل خاص قسم ضمير کې، چې مذکر کې ورته ضمير شان او مؤنث کې ورته ضمير قصه ویلی شي.

تعريف ددې ضمير: ماتن داسې کړې دی، چې ضمير غائب بلا مرجع چې واقع وي، مخکې د جملې نه او د هغې تفسیر کيدې شي په یو جمله چې واقع وي، پس ددې ضمير نه، مذکر کې ورته ضمير شان او مؤنث کې ورته ضمير قصه ویلی شي، نو په دې تعريف کې پنځه خبرې راغلې، اول دا چې ضمير به وي نو د اسم ظاهر نه احتراز وشو، دوهم دا چې د غائب ضمير به وي، نو د مخاطب او متکلم نه احتراز وشو، درېم دا چې بلا مرجع به وي د مرجع والا ضمير غائب نه احتراز شو، څلورم دا چې قبل الجملة به وي، نو د مفرد نه احتراز شو، پنځم دا چې مفسر به يې جمله وي، په دې سره احتراز وشو د هغه ضمير نه چې جمله يې تفسیر نه کوي.

وايراد لفظ قبل الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: استناد عبارت صحیح نه دی، ځکه چې دا مشتمل دی په استدراک باندې او هر هغه عبارت چې شان يې دا وي، هغه صحیح نه وي، نو دا هم صحیح نه شو، دلېل د کبريٰ خو واضح دی، ځکه استدراک ذکر کول د یو لفظ پس د بل لفظ نه بهې د څه فائدي نه، او دا صحیح نه ده، دلیل د صغری دادی، چې معتقد مخکې واقع کیدو ته وايي او د قبل هم دغه

مخکې معنی ده، نو استدراک راغلو؟

جواب: شارح هندي وايي چې نه منم دا خبره چې دا قبل بې فائدي ذکر دی، بلکې دا د تاکید دپاره ذکر دی.

سوال: تاکید خود ضرورت په مقام راوړی شي نو دلته څه ضرورت دی؟

جواب: لان تقدم الضمير الخ يعنې چې يو سړی ووايي چې مخکې واقع کېږي، بلا مرجع، نو د مخاطب ذهن دا خبره نه راخلي، ځکه ضمير بلا مرجع نه وي، نو چې قبل الجملة ورسره راوړی شي او تاکید راغلو، نو اوس به د مخاطب ذهن دا خبره راخلي.

وَلَا يُبْجَدُ أَنْ يُقَالَ مَعَى الْكَلَامِ وَ يَقَعُ مُتَقَدِّمًا مِنْ هُوَ سَبَقِي مَرْجِعٌ وَ ذَلِكَ
اوبعيده نه ده چې وويل شي چې معنی د کلام واقع کېږي متقدمه په غير د مخکې والي د مرجع نه اودا په
بَحْسِ الْمَفْهُومِ أَعْمُ مِنْ أَنْ يَكُونَ قَبْلَ الْجُمْلَةِ أَوْ لَا قَبْلَ ذَلِكَ قَبْلَهُ يَكُونُ
اعتبار د مفهوم عام ده ددې نه چې وي مخکې د جملې نه اويانه ددې وجې نه مفيد کړې دي قول خپل چې
قَبْلَ الْجُمْلَةِ أَيْ قَبْلَ هَذَا الْجَنْسِ مِنَ الْكَلَامِ ضَمِيرٌ غَائِبٌ يُسْتَلَى
قبل الجملة يعنې مخکې له دې جنس د کلام نه مخکې به يې ضمير غائب وي چې مسمی کېږي په
ضَمِيرِ الشَّانِ إِذَا كَانَ مُذَكَّرًا رِغَايَةً لِلْمُطَابَقَةِ لِأَنَّ الضَّمِيرَ رَاجِعٌ إِلَيْهِ.
ضمير شان سره چې کله مذکروي دپاره درعايت د مطابقت ځکه چې ضمير راجع دي مطابقت ته.

اغراض د جامي: ولا يبعد الخ: غرض د شارح دوهم جواب ذکر کول دي، او دا جواب د شارح دی بيا بعيد سره تعبير د بُعد نه کېږي، ليکن دلته شارح دا لفظ کسر نفسي دپاره راوړی دی، حاصل د جواب دا دی چې صرف يتقدم کې په اعتبار د مفهوم سره عموم وو، هغه ضمير ته هم شاملیدو، چې مخکې د مفرد فعل او شبه فعل نه ذکر کوي، حالانکه دغه قسمه ضماير ته ضمير شان او قصه نه شي ویلی، نو ده دغه تعميم دفع کړو، چې زما مراد صرف هغه ضمير دی چې قبل الجملة وي.

من غير سبق: مرجع دې قېد لره جواب کې څه دخله نشته، وروستو ددې فائده راخي.

ای قبل هذا الجنس: ددې قيد فائده هم وروستو را روانه ده.

من الكلام: دا بيا د هذا الجنس دی.

ضمیر: په دې سره احتراز شو دا اسم ظاهر نه

غائب: په دې سره احتراز شو د متکلم او مخاطب نه، ځکه په هغې کې ابهام نه راځي. او مقصود د ضمیر نه ابهام راوستل دي، یو شی یو ځل مبهم ذکر شي او بیا ظاهر ذکر شي، نو ذهن کې ښه واقع شي او عظمت د هغه شي بیان شي.

وېسټی: دا جمله معترضه په نزد د شارح باندې صرف د ضمیر د نوم دپاره راوړی شوې ده

اداکان مذکور: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي.

سوال: دا دوه نومونه ورته ولې کېږدي؟

جواب: دا یو نوم د مذکر دپاره او دا بل د مؤنث دپاره دی.

رعاية للمطابقة الخ: غرض د شارح رد کول دي په غایة التحقيق والا هغه وایي چې دې ته ضمیر شان ځکه وایي، چې دا ضمیر راجع دی، هغه شان ته چې ذهن د متکلم وي او ضمیر قصه ورته ځکه وایي، چې دا ضمیر راجع دی هغه قصه ته چې ذهن د متکلم کې وي؟

۵: شارح پرې رد وکړو، چې دا تغیر د شان او د قصه ترې صرف د مطابقت دپاره شوی دی داسې نه ده، چې گڼې دا ضمیر هغه شان یا قصه ته راجع دی.

حکم د ضمیر د قصې:

وَضَمِيرُ الْقِصَّةِ إِذَا كَانَ مُؤَنَّثًا وَ يُحْسِنُ تَأْنِيثَهُ إِذَا كَانَتْ الْعُنْدَةُ فِيهَا مُؤَنَّثًا لِيَحْصُلَ
اَوْضَمِيرُ قِصَّةٍ چې کله وي مؤنث اوبڼه کېږي تانث د هغې چې کله عمده په کې مؤنث وي چې حاصل
الْمُنَاسَبَةُ يُقَسِّرُ ذَلِكَ ضَمِيرُ الْغَائِبِ لِإِبْهَامِهِ بِالْجُمْلَةِ
شي مناسب تفسیر به کیدې شي د ضمیر غائب دوجې د ابهام د هغې نه په هغې جملې سره چې کومه
الْمَلْأُوْرَةُ بَعْدَهُ أَيْ بِهَذِهِ الْقِصَّةِ مِنَ الْجَلْسِ الْمَذْكُوْرَةِ وَ الْقَاوِمُ أَنْ قَوْلُهُ يُسَقَّى
ذکر وي وروستو د هغې نه یعنې په دغه حسه د جنس مذکوره نه ظاهره داده چې دا قول د مصنف یسو
ضَمِيرُ الْقَائِمِ وَ الْقِصَّةُ جُمْلَةٌ مُعَرَّضَةٌ بَيَانٌ لِلْوَاقِعِ لَيْسَ دَاخِلًا فِي بَيَانِ الْقَاعِدَةِ قَائِلُهُ
ضمیر الثانی الخ دا جمله معترضه ده بیان د هغه واقعیت دي چې داخل نه دي په بیان د قاعده کې ځکه چې
لَا دُخْلٌ لِلتَّسْوِيَةِ فِي هَذَا الْحُكْمِ قَائِلُهُ كَأَيْسَ سَوَاءٌ وَقَعَتْ هَلْهُ التَّسْوِيَةُ أَوْ لَا وَ
د خل نشته تسمیې لره په دې حکم کې نو دا حکم ثابت دي برابر خبره ده چې د تسمیه وي او که نه او

أَيْضًا يَلْزِمُ إِسْتِدْرَاكَ قَوْلُهُ يُفْسِرُ بِالْجُمْلَةِ بَعْدَهُ فَقُلْ هَذَا لَوْ لَمْ يُخْبَلِ
همدارنگې لازمي استدراک د قول دمصنف چې يفسر بالجملة بعد نوبنا پر دې که چيرته حمل نه شي
التَّقْدَرُ عَلَى مَا لَوْ كُنَّا لِنَتَقَلَّبَ الْقَائِدَةُ بِقَوْلِنَا الشَّانَ هُوَ زَيْدٌ قَائِمٌ عَلَى أَنْ يَكُونَ هُوَ مُتَقَدِّمًا
تقدم په عل ماذكر ناباندې نومنقوضه به شي قاعده په دې قول زموږ الشان هو زيد قائم چې هو مبتدأ شي
رَاجِعًا إِلَى الشَّانِ وَ زَيْدٌ قَائِمٌ حَيَّرَا عَلَيْهِ قَائِلُهُ يُصَدِّقُ عَلَيْهِ أَلَّهُ هَبْطًا
راجع شي لفظ دهان ته چې په اول د کلمه کې دي او زيد قائم ترې خبر شي نوصاد قيرې په دې چې داضمير
غَائِبٍ تَقْدَرُ الْجُمْلَةُ مُفْسِرُ بِالْجُمْلَةِ بَعْدَهُ قَائِلُهُ بِإِعْتِبَارِ زُجُوجِهِ إِلَى الشَّانِ
غائب دي مخکې د جملې نه او تفسيري يې شوې په وروستو جملې سره نو د اېه اعتبار د رجوع د دې ضمير شان
لَا يَخْرُجُ عَنِ الْإِبْهَامِ بِالْكَرَّةِ بَلْ إِنَّمَا يَزِيدُ بِالْجُمْلَةِ زَيْدٌ قَائِمٌ كَمَا لَا يَخْلُقُ
نه وځي د ابهام نه بالکليه بلکې ابهام پورته کيږي جملې درېد قائم نه کمالا يخل

خلاصه د متن: په دې عبارت سره د ضمير قصي حکم بيانوي.

اغراض د جامي: و يحسن تأنيثه الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي.
سوال: کوم کلام کې چې مذکر او مؤنث راجع شي، او داسې ضمير راوړي، نو ضمير شان به راوړي او که ضمير قصه؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې عمده ته به گوري، اوس الکلمه لفظ کې الکلمه عمده دی، نو ضمير قصه به راوړي، اي اها کلمه لفظ وضع او چې مذکر وي نو ضمير شان به راوړي، دا صورت خپله معلوم شو.

يفسر ذلك الخ: دلته يو څو سوالات مخې ته راځي:

اول سوال: تفسير به د چا کوي؟

جواب: تفسير به د دغه غائب کېدای شي، اي ذلك ضمير الغائب.

دوهم سوال: نفس تفسير ولې کوي؟

جواب: دا تفسير يې د وچې د ابهام نه کيدې شي لاهامو.

درېم سوال: تفسير په جملې سره ولې کوي؟

جواب: تفسیر به یې په جملې سره ځکه کېږي، چې تفسیر حکم ثابتولو ته وایي او حکم په مفرداتو سره نه ثابتېږي.

څلورم سوال: جمله به وروستو ولې وي؟

جواب: جمله به ځکه وروستو وي، چې دې سره تفسیر کېږي.

پنځم سوال: د بهه الحصة څه مطلب دی؟

جواب: د بهه الحصة الخ سره غرض د شارح دفع د یو سوال ده:

سوال: ذکر د یغتر بالجملة نه پس د قبل الجملة نه مستدرک دي، ځکه چې یو ضمیر مخکې د جملې نه واقع وي، نو دا خبره معلومه ده چې دغه جمله به یې تفسیر کوي او دوهمه دا چې د فصحاوو د قاعدې خلاف هم راغلی دی، ځکه چې یو شی یو ځل په اسم ظاهر سره ذکر شي نو دوباره هغه په اسم ظاهر سره ذکر کول د فصحاوو د کلام نه خلاف دي؟

جواب: دا بالجملة بعده مستدرک نه دي، بلکې دا تاکید دی او توضیح د ما قبل جمله کوي.

دوهم جواب: دا چې مخکې جمله کې عموم وو او دا خاص جمله مفسره ده، ځکه تفسیر جمله خبریه واقع کېږي. انشائیة نه واقع کېږي. دې سره د بهذا الجنس ما قبل قید فایده هم ښکاره شوه، چې هلته کې مطلق جمله مراد وه. او دلته یو نوع د جملې مراد دی، چې هغه جمله خبریه ده.

والظاهر الخ: غرض د شارح رد کول دي، په شارح هندي باندې، چې هغه دا وجه تسمیه په تعریف کې داخل وایي، نو شارح پرې رد کوي، چې دا وجه تسمیه په تعریف کې داخلول نه دي په کار، ځکه چې بیا یو څو نقصانات مخې راځي، چې هغه شارح په خپله وروستو ذکر کوي.

فانه لا دخل الخ: دا په اولې طریقې سره رد کوي، حاصل د هغې دادی، چې دې وجه تسمیه لره دې قاعده کې هېڅ دخله نشته، که څوک دې ته ضمیر شان او قسه ووايي او که نه وایي، لیکن دغه قاعده په خپل ځای ده، او که دا وجه تسمیه مونږ تعریف کې داخل کړو، نو چې بیا دې ته څوک بل قسم نوم کېږي، نو بیا به دا قاعده نه وي، ددې نقصان د وجې دا وجه تسمیه تعریف کې داخل نه ده.

وايضاً الخ: دا په دوهمې طريقې سره رد کوي، حاصل د هغې دا دی، چې که دا وجه تسميه مونږ په تعريف کې داخل کړو، نو يفسر بالجملة بيا مستدرک گرځي، ځکه دې سره چې مونږ څه خارجو، نو هغه په وجه تسميه سره وځي. او هغه دا چې يفسر سره مونږ د هغه ضمير غائب نه احتراز کوو، چې وروستوي يې تفسير نه وي اوس چې دغه وجه تسميه مونږ تعريف کې داخل کړو، نو دې سره دغه قسم ضمير خارج شو، ځکه ضمير شان او قصه وايي هغه ضمير ته چې وروستونې جملې سره يې تفسير کيدې شي.

فعل هذا الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: په کار ده چې الشان هوزيد قائم هو ضمير ته هم ضمير شان وويلې شي، ځکه دا هم ضمير د غائب دي، مخکې د جملې نه دي او وروستو جمله يې تفسير کوي؟

جواب: دې ته مونږ ضمير شان ځکه نه وايو، چې ددې مرجع ذکر ده او مونږ وايو چې ضمير شان به بلا مرجع وي.

فانه باعتبار الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: په الشان هوزيد قائم کې په دې هو باندې تعريف د ضمير شان نه صادقېږي، ځکه دې کې ابهام نشته، نو ددې وړستلو څه ضرورت دی؟

جواب: ددې ابهام بالکليه رفع نه دی، ورته وروستو جملې سره تفسير څه لره کوي. لهذا دې مخکې قيد بلا مرجع سره دغه خارج شو.

وَيَكُونُ ضَرْفُ الشَّانِ أَوْ الْقَصَّةِ مُتَّصِلًا وَ مُنْفَصِلًا وَإِذَا كَانَ مُتَّصِلًا يَكُونُ مُسْتَكْرَرًا وَ بَارِزًا عَلَى حَسَبِ
اَووي به ضمير شان يا قصه متصل يا منفصل نو کله چې متصل وي نو پټ هم وي او ښکاره هم موافق د
الْقَوَامِلِ فَإِنْ كَانَ عَامِلًا مَعْتَرِيًا بِأَنْ كَانَ مُبْتَدَأً كَانَ مُنْفَصِلًا وَ إِنْ كَانَ لَفْظِيًا
عواملو نو که چیرته عامل يې معنوي وي په داسې شان چې مبتدایي نو وي منفصل او که عامل لفظي
يَصْلُحُ لِإِسْتِثْنَاءِ الضَّمِيرِ كَانَ مُسْتَكْرَرًا وَ إِلَّا بَارِزًا وَ لَمْ يَكُنْ هُوَ زَيْدٌ قَائِمٌ وَمِثَالُ
وي نو صحيح کېږي دپاره دپټ والي د ضمير که عامل پټ وي او که ښکاره لکه هوزيد قائم مثال دي د
لِلْمُنْفَصِلِ وَ كَانَ زَيْدٌ قَائِمٌ وَمِثَالُ الْمُتَّصِلِ الْمُسْتَكْرَرِ إِنَّهُ زَيْدٌ قَائِمٌ وَمِثَالُ الْمُتَّصِلِ الْبَارِزِ.
منفصل او کان زيد قائم مثال د متصل دي او اونه زيد قائم مثال د متصل بارز دي.

اغراض د جامی : ويکون ضمير الشان او القصة متصلًا و منفصلًا: په دې عبارت سره د ضمير شان او د ضمير قصې اقسام بيانوي: ضمير شان او قصه په دوه قسمه دي: متصل او منفصل.

ضمير الشان او القصة : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال : په يکون کې ضمير ما قبل ضمير شان او قصه ته راجع دی او هغه دوه شيان دي، ضمير د تشنې په کار وو، او دلته ضمير د مفرد دی نو مطابقت نشته؟

جواب : مثال ضمير ته راجع دی او هغه مفرد دی، يا کله چې يو دوه شيونه په لفظ د او سره ذکر شي، نو هغې ته ضمير د مفرد هم راجع کولی شي.

و اذا كان متصلًا الخ: غرض د شارح دفع د وهم ده. وهم دا راتلو چې دا مستتر او بارز به ما قبل متصل او منفصل دواړو سره لگېږي، حالانکه دا خو صرف د متصل اقسام دي؟ نو شارح دا وهم دفع کړو، چې دا صرف د متصل سره لگېږي، او دا دواړه اقسام د متصل دي.

على حسب العوامل : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال : مونږ ته به څنگه پته لگېږي، چې دا ضمير متصل او دا منفصل دی يا دا مستتر دی او که بارز دی؟

جواب : د عامل نه پته لگي، که عامل کې صلاحيت د متصل وو، نو ضمير به متصل وي او که صلاحيت د منفصل په کې وو، نو ضمير به منفصل راځي. بيا که د مستتر صلاحيت وو نو مستتر به وي او که د بارز صلاحيت وو، نو ضمير بارز به وي.

فان كان عامله معنويًا الخ: شارح تفصيل د عواملو کوي، وايي که عامل معنوي مبتداء ضمير واقع شي، نو هلته به ضمير منفصل بلل وي او که عامل خبري او مستتر او استتار يې لرلو، نو ضمير مستتر متصل به وي او که صلاحيت د استتار نه وو، نو ضمير متصل بارز به وي.

مثل هو زيد قائم: غرض د مانن مثال ذکر کول دي.

مثال للمنفصل: غرض د شارح تعيين د ممثل کول دي، او بل غرض تلبيق د مثال دی. د ممثل سره او دريم غرض دفع د سوال ده:

سوال: مثال دپاره د وضاحت وي نو د وضاحت دپاره يو مثال هم کافي کيدو، نو زياتو مثالونو ته څه ضرورت وو؟

جواب: تعدد د امثله بناء دى په تعدد د ممثلاتو باندې

وحذفه منصوباً ضعيف: د ضمير دوه احكام ماتن ذکر کړي دي. په دې عبارت سره يې حکم اول ذکر کړو.

ضعيفه وجه:

وَحَذْفُهُ عَنِ اللَّفْظِ بِإِطْرَارِهِ لَا كُنْشِيًا مَنَسِيًّا حَالٌ كَوْنُهُ	او حذف کول يې د لفظ نه په ضمير جوړولو سره نه دا چې حذف شي نسيامنسيابه داسې حال کې چې
مَنْصُوبًا ضَعِيفٌ أَيْ جَائِزٌ مَعَ طُعْنٍ بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَ مَرْفُوعًا قَائِلُهُ لَا	منصوب وي ضعيف دي يعنې جائز دي سره دضعف نه په خلاف دهغې چې کله مرفوع وي نوييانه دي
يَجُوزُ أَصْلًا لِكَوْنِهِ عَهْدَةً إِمَّا جَوَازُهُ فَلِكَوْنِهِ عَلَى صُورَةِ الْفَضَلَاتِ وَ أَمَّا ضَعْفُهُ	جائز بالکل دوجې د کيدو نه عمده هر چې جواز د حذف دې دوجې د صورت د فضالتو دي او هر چې
فَلَاكُهُ حَذْفٌ ضَعِيفٌ مُزَادٌ وَلَا دَلِيلٌ عَلَيْهِ لِأَنَّ الْخَبَرَ	ضعف ددې دي ځکه چې دا حذف دضمير دي چې مرادشوي په کلام کې بلادليل په هغې ځکه چې خبر
كَلَامٌ مُسْتَقِلٌّ وَمِثَالُهُ هُوَ أَنَّ مَنْ يَدْخُلُ الْكُنُوسَةَ يَوْمًا * يَلْقَى فِيهَا جَاوِزًا	کلام کې مستقل دي مثال يې په دې شعر کې هغه څوک چې داخليږي کنيسې ته يوه ورځ مخ به شي د
وَ هِبَاءٌ * إِلَّا مَعَ أَنَّ الْمُتَوَخَّعَةَ إِذَا حَقَّقَتْ قَائِلُهُ أَيْ حَذْفُهُ	وحشي غواجانو او هويسو سره مخ شي مگر سره دان مفتوحه کله چې تخفيف وکړي شي ځکه يعنې چې حذف
بِإِتْرَارِ الْإِطْرَارِ هُنَا مَعَ كَوْنِهِ مَنْصُوبًا لَازِمٌ لِقَوْلِهِ تَعَالَى وَ آخِرُ دَعْوَاهُمْ أَيْنَ الْمَحْدُودِ	ددې په نيت د اضممار سره د کيدو ددي نه منصوب لازم لکه دا قول دالله تعالی واخړه عواهم ان الحمد
لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ ذَلِكَ لِأَنَّهُ قَدْ حَقَّقَتْ إِنَّ وَ إِنَّ لِيَقْرَأَنَا بِالتَّشْدِيدِ الْوَاقِعِ	لله رب العالمين اودا ځکه چې تخفيف وکړي شو دان او ان دوجې دثقل دهغې په تشديد سره چې کوم واقع
فِيهِمَا .	

دي په دې کې

خلاصه دمتن: په دې عبارت کې په حذف د اضممار کې ضعيفه وجه بيانوي.

اغراض د جامي : عن اللفظ : غرض د شارح اشاره کول دي. چې دا حذف په معنی د تقدیر

سره دی.

باضماره : اشاره ده چې په نیت کې به دا ضمیر پټ وي

لانسیا منسیا : ځینې وایي چې نسیا هېر شوی ته ویلی شي. او منسیا تکیه کلام د پوره ر غنی دی. لکه روتی- موتی. او ځینې وایي چې نسیا هغه شی دی، چې صلاحیت د هېروالي په کې وي. او منسیا هغه ته وایي چې بالفعل حذف شوی وي

حال کونه : غرض د شارح د منصوباً وجه د نصب ذکر کول دي. چې دامنصوب دې بنا بر حالیت.

ای جائز الخ : غرض د شارح دفع د وهم ده. او تفسیر د ضعف کول دي

وهم : دا راتلو چې چا به ویل چې دا ضعف به په معنی د ممتنع سره وي. نو دا به ناجائز وي؟

جواب : شارح دغه وهم دفع کړو. چې د ضعیف معنی دا چې جائز دی. لیکن سره د ضعف

نه

بخلاف ما الخ : غرض د شارح د منصوباً قید فائده ذکر کول دي. فائده داده چې کله چې ضمیر شان مرفوع وي. نو بیا حذف د سر نه ناجایز دی. ځکه چې مرفوع عمده دی او حذف د عمده ناجایز دی

سوال : مبتداء خو هم د مرفوعاتو نه ده او هغه خو کله کله حذف کېږي؟

جواب : حذف د مبتداء قلیل دی او دوهمه وجه داده. چې حذف د مبتداء سره د قرینه او سد مسد نه وي. نو دا حذف د هغې کال حذف شو

اما جواز الخ : چونکه شارح دوه دعوي کړې وې. یو دعوي د جواز د حذف دوه دعوي د ضعف د حذف د هر یو دپاره دلیل ذکر کوي. د اول دعوي د دلیل حاصل دادي چې دا ضمیر سر ته فضله دی. او حذف د فضله جائز دی. بیا عین فضله سر ته وایي. ځکه حقیقت کې خودا مبتداء نه. لیکن د عامل د وجې پرې نصب راغلی دی. نو تصور کېږي د فضله سر

او دلیل : د ضمت دادي. چې حذف د ضمیر مراد بلا دلیل راځي. او دا ضمیح نه دي حاصل خبرې دا شو چې ده ته وگورو چې فضله دی. ځکه حذف دې بلا لکه هغه جائز شي او هم د خبره وگورو. چې حذف د ضمیر مراد بلا دلیل راځي. نو بانځل د ختمه نشي. نو موږ به وگورو چې اختیاره کړه او هغه دا چې ددې حذفه ناجایز نه. سره د ضعف نه.

لان الخبر الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: نه منم دا خبره چې حذف د ضمیر بلا دلیل راځي، بلکې دا حذف مع الدلیل دی،

ځکه ضمیر شان، خبر لري، او هغه خبر دلیل ددې دی چې ددې اسم حذف دی؟

جواب: شارح وايي کلام زمونږ په ضمیر شان کې روان دی، او ضمیر شان مخکې د جملې نه وي او وروستو جمله یې تفسیر کړي اوس چې کله دا حذف شو، نو وروستو ددې نه جمله وي او جمله ځان لره مستقلة وي هغه په چا دلالت نه کوي.

مثاله الخ: غرض د شارح مثال پیش کول دي، د حذف د ضمیر شان سره د ضعف نه، شاعر وايي:

ان من يدخل الكنيسة يوماً

يلق فيها جاذراً وطباً

په دې شعر کې ان په اصل کې انه وو، ضمیر شان حذف شو، دا حذف ضعیف دی، ځکه حذف د ضمیر مراد بلا دلیل راغلی دی.

سوال: نه منم چې دې شعر کې د ضمیر مراد بلا دلیل راغلی دی، بلکې حذف د ضمیر مراده

مع الدلیل راغلی دی او هغه داسې چې وروستو من ذکر دی او دا قرینه ددې ده، چې ددې ان اسم حذف دی، ځکه ان دپاره د تحقق راځي او من اسم شرط دی، او په مابین ددې دواړو کې منافات دي، ځکه شرط کې تردد دې او ان کې تحقیق دی؟

جواب: دلته ان قرینه د حذفیت د ضمیر شان نه شي کېدای، ځکه ان کې احتمال ددې هم شته، چې دا په معنی د جیر سره حرف ایجاب شي.

سوال: محل ددې په معنی د حرف ایجاب باندې بعيد دی؟

جواب: صحیح ده دا ما بعد جمله به په حذفیت د ضمیر شان نفس دلیل وي، خو دلیل قوي نه شي کېدې، ځکه مونږ وایو دا حذف جائز دی سره د ضعف نه.

الإمعان إذا خفت دا هغه دوهم حکم ذکر کوي، د ما قبل نه استثناء ده بیا ان کې دا آن سره تجنیس خطی وو، نو شارح وويل المفتوحة چې مراد مفتوحة دی

فانه ای حذفه: اشاره ده دې ته چې دلته هم حذف په معنی د تقدیر سره دی بنیة الاضحار سره اشاره ده، چې نیت کې به موجود وي، نسیا منسیا به نه وي

مع کونه منصوباً: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي

سوال: مخکې تا ویل چې دا ضمیر شان منصوب دی او فضله دی، او حذف د فضله ضعیف دی، نو دلته خو هم دا ضمیر شان منصوب دی، نو ددې حذف به هم ضعیف وي؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې سره د منصوب کېدو نه دا حذف لازم دی. حاصل دا شو، چې حذف د ضمیر شان داسې حال کې چې منصوب وي، نه دی جائز په غیر د ضعف نه په یو وقت او اوقاتو کې مگر په هغه وخت چې ان مخفف وي نو بیا حذف یا لازم دی (استثناء منقطع شوه)، یا حذف د ضمیر شان سره د عامل نه لازم نه دی، مگر هغه وخت چې ددې عامل ان مخففه وي (استثناء متصل شوه).

کوله تعالی: مثال د حذف د ضمیر شان د ان محففه سره پیش کوي، په دې مثال کې ضمیر شان حذف دی او قرینه پرې داده، چې الحمد مرفوع ویلي شوي دي.

وَبَعْدَ تَخْفِيفِهِمَا وَجَدُوا أَنَّ الْمَكْسُورَةَ الْمُخَفَّفَةَ عَامِلَةً فِي الْمَلْفُوظِ كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى	
او وروستو د تخفیف نه بیا موندو ونحو بیا تان مکسوره عامل په ملفوظ کې لکه الله تعالی فرمایلي دي	
وَأَنَّ كَلًّا كَيُؤْفِقَتَهُمْ وَ لَمْ يَجِدُوا أَنَّ الْمَفْتُوحَةَ الْمُخَفَّفَةَ عَامِلَةً فِي الْمَلْفُوظِ مَعَ أَنَّ الْمَفْتُوحَةَ	
وَأَنَّ كَلًّا كَيُؤْفِقَتَهُمْ اودوي ونه موندو چې ان مفتوحه د عامل دي په ملفوظ کې سره ددې چې ان مفتوحه	
أَقْوَى مِنْهَا بِالْفِعْلِ مِنَ الْمَكْسُورَةِ فَهِيَ أَجْدَرُ بِالْعَمَلِ	
ډیر قوي دي دجهته د مشابهت نه د فعل سره دان مکسوره نه پس د ازیات لائق دي په عمل ورکولو سره چې	
فَلَمَّا لَمْ يَجِدُوا عَامِلَةً فِي الْمَلْفُوظِ قَدَرُوا عَلَيْهَا فِي صَيْرِ الشَّانِ لِقَلَّا	
کله دوي ونه موندل لفظ دان عامله په ملفوظ کې نو مقدر کړو دوي عمل دان په ضمیر شان کې دې دپاره	
كُرِيْدَ الْمَكْسُورَةُ عَلَيْهَا عَمَلًا مَعَ أَنَّهَا أَجْدَرُ	
چې زیادت د عمل دان مکسوره رانه شي په ان مفتوحه باندې سره ددې چې ان مفتوحه زیاته لائقه ده په	
بِهِ وَ لَمْ يَجِزُوا إِفْهَارَ ذَلِكَ الصَّيْرِ لِقَلَّا يَفُوتُ التَّخْفِيفُ	
حق د عمل کې او جائزونه گرځولو دوي اظهار ددغه ضمیر دې دپاره چې فوت نه شي تخفیف کوم چې	

الْمَطْلُوبُ هَهُنَا كَمَا يَدُلُّ عَلَيْهِ حَدُّ التَّنْوِينِ وَ حَكْمُوا بِلُزُومِ حَذْفِ
مطلوب دي دلته لکه څنگه چې دلالت کوي په دې باندې حذف دنون او حکم وکړي شو په لزوم د حذف
صَمِيرِ الشَّانِ مَعَ أَنَّ الْمَفْتُوحَةَ إِذَا حَقَّقَتْ.
د ضمير شان سره دان مفتوحه چې کله مخفف شي.

خلاصه دمتن :

اغراض دجامي : وذلك الخ : د حذف د ضمير شان په صورت د ان مخففه کې د لزوم دپاره دليل ذکر کوي، د هغې دپاره يو څو ځايونه دي، ان او ان کې دا خلک تخفيف کوي. دا دواړه فعل سره مشابهت ساتي، خو آن قوي دی په مشابهت کې د فعل سره د ان نه، آن فرع د آن ده او ان فرع د ان ده. فرع د اصل وي او فرع د فرع فرع وي، اوس چې کلام عربي کې مونږ وکتل نو د آن اسم حذف شوی دی او د ان هغه نه دی حذف شوی، لکه ان کلاً نو د اصل نه اسم حذف شوی دی او د فرع نه، نه دی حذف شوی دا خو مزيديت د فرع په اصل راځي، نو مونږ وويل چې ان دپاره اسم ضمير شان دی او هغه حذف دی وجوباً چې زيادت د فرع په اصل رانه شي.

ولم يجوزوا اظهار الخ : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : دغه ضمير ښکاره کوي، ولې نه؟

جواب : تخفيف فوت کېږي.

وحكموا بلزوم الخ : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : زيادت ان مخفف من المثل چې فرع ده په ان مخفف من المثل چې اصل دی اوس هم

راغلی دی، ځکه ان عمل اسم ظاهر کې کوي او ان عمل په اسم ضمير کې کوي؟

جواب : عمل د يو عامل په خپل معمول کې وجوباً دائماً اگر چې دا معمولي وي اصل دی د

عمل کولو د يو عامل نه په خپل معمول کې جوازاً احياناً دا معمول اسم ظاهر ولې نه وي.

بحث د اسماء اشارتو :

أَسْمَاءُ الْإِشَارَةِ أَيْ أَسْمَاءُ الْإِشَارَةِ الْمَعْدُودَةِ فِي السِّيَرَاتِ بِحَسَبِ الْإِضْطِلَاحِ
اسماء اشارات يعنې هغه اسماء اشارات چې معدوده وي په مېنياتو کې په اعتبار د اصطلاح هغه دي چې

مَا وَضَعَ أَىْ أَسْمَاءٍ وَضَعَ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهَا لِبُشَارِ إِلَيْهِ أَىْ لِمَعْنَى مُشَارِ إِلَيْهِ إِشَارَةً حَسِيَّةً بِالْجَوَارِحِ وَ
 رَضَعُ شَيْءٍ وَيُهْرَاحِدُ دَوِي نَهْ دِيَارَه دِيوې معنی چې اشاره شوې وي هغې ته اشاره حسي په جوار حواو

الْأَفْعَاءِ لِأَنَّ الْإِشَارَةَ عِنْدَ إِظْلَافِهَا حَقِيقَةً فِي الْإِشَارَةِ الْحَسِيَّةِ فَلَا يَرِدُ ضَمِيرُهُ الْعَائِبِ وَ
 أَعْضَاؤُهَا خَكه چې اشاره مطلقاً حقيقت دي په اشاره حسي کې نوسال نه وار ديري په ضمير غائب اوبه

أَمْثَالُهُ قَالَتْهَا لِلْإِشَارَةِ إِلَى مَعَانِيهَا إِشَارَةً ذَهْنِيَّةً لَا حَسِيَّةً وَ مِثْلُ
 امثالو دهغې خكه چې دادي دپاره د اشارې د معانيو دهغې په اشاره ذهني سره نه په حسي سره اوبه مثل

إِلَّهِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ وَمَا كُنْتُمْ إِلَّا حَسِيَّةً حَسِيَّةً مَخْمُومٌ عَلَى النَّكْوَرِ وَ إِنَّمَا
 دلکه الله ربکم دهغې قبيلې خكه دي چې نه ده اشاره دلته حسي داخل ده په جواز اوبه تحقيق سره

بُيِّنَتْ لِيُسَبِّحَهَا بِالْحَرْفِ كَسَا سَبَّحَ.

مبي کړي شوه دوجې د مشابهت نه د حرف سره څنگه چې مخکې تیر شو

خلاصه د هتن : په دې عبارت سره د اسماء اشاراتو اول تعريف کوي او ورپسې په کې نور

تفصيل بيانوي.

اغراض د جامي : اسماء الاشارات: کله چې فارغ شو مصنف عليه الرحمة د تفصيل د يو

قسم د اسماء مېنيو نه، چې مضمرات وو، نو شروع يې وکړه په تفصيل د دوهم قسم د اسماء

مېنيو کې چې اسماء الاشارة دي.

دلته دوه سوالات مخې ته راځي:

اول سوال: نفس تفصيل ولې کوي؟

جواب: نفس تفصيل خو يو ددې وجې نه کوي. چې تفصيل بعد الاعمال اوقع في الذهن وي.

دوهمه وجه داده، چې اسماء الاشارة تفصيل ته محتاج دي او مخکې يې تفصيل نه دی شوی

او کوم شی چې تفصيل ته محتاج وي او تفصيل يې نه وي شوی. نو دهغې تفصيل په کار وي

دوهم سوال: تفصيل په دې مقام کې ولې کوي؟

جواب: تفصيل په دې مقام کې خکه کوي. چې اجمال کې هم په دې مقام کې واقع ووو نو

دلته هم د مضمرات پسې متصل کړو. چې تفصيل موافق د اجمال شي اجمال کې اسماء

اشاره د مضمراتو پسې متصل خکه وو، چې ددې دواړو منځ کې په ډيرو وجو هو سره مناسب

دي، يو خو ددې وجې چې دې دواړو کې يو څيز ته اشاره کيدې شي

سوال: بیا یې جداولې ذکر کوي؟

جواب: چونکه مضمراتو کې اشاره ذهنيه وي او اسماء اشارتو کې اشاره حسيه وي. ددې وجې نه یې جدا ذکر کړو، دوهمه وجه د مناسبت داده چې د اسماء اشاراتو نه اکثر اسماء د مضمراتو سره وضع کې مشابهت لري، ځکه د دې وضع اکثر د درې حروفو نه کم وي. دریمه وجه د مناسبت داده، چې وجه د بناء کې د مضمراتو سره مشابه دي. دواړه کې احتیاج موجود دی.

ای اسماء الاشارة الی محدود الخ: غرض د شارح دفع د وهم ده. وهم دا راتلو چې اسماء الاشارة نه به مراد دلته غیر د هغه نه وي چې اجمال کې ذکر دي، نو لازمه یې خلاف د تفصیل د اجمال نه، او دا خو ښه خبره نه ده؟ شارح دغه وهم دفع کړو، چې مراد هم هغه اجمال والا اسماء اشارات دي او دلیل په دې خبره دادی، چې معرفه کله معاد شي، نو ثاني عین اول مراد وي، یا غرض د شارح په دې عبارت سره دفع د یو سوال ده:

سوال: ته چې د اسماء الاشارة کوم تعریف کوي نو دا صحیح نه دی، ځکه جامع نه دی او کوم تعریف چې شان یې دا وي، هغه صحیح نه وي، جامع داسې نه دی، چې الاشارة لفظ ته نه شاملېږي، ځکه د هغې وضع دپاره د معنی د مشارالیه نه ده شوي؟

جواب: که لفظ د الاشارة وځي، نو وځي دې، ځکه مونږ تعریف د اسماء اشاراتو کوو او دا لفظ د هغې دپاره نه دی وضع شوی.

بحسب الاصطلاح: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: تعریف دې صحیح نه دی، ځکه اخذ د محدود په حد کې راغلی دی، او کوم تعریف چې داسې وي، هغه صحیح نه دی، دلیل د صغری دادی، چې ته وایې اسماء الاشارة او وروستو لمشار الیه وایې او هر مشتقي کې خپل مشتق منه موجود وي. نو دلته هم مشار الیه کې اشاره راغله، نو اخذ د محدود حد کې لازم شو؟

جواب: زمونږ د اول اشاره نه اصطلاحی اشاره مراد ده او دوهم نه لغوي او ددې دواړو منځ کې فرق دی. نو اخذ د محدود کې نه راځي.

ای اسماء وضع الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا ما عبارت د څه نه وايي؟ د اسم نه به وايي يا د اسماء نه که د اسم نه عبارت شي، نو د وضع د ضمير سره مطابقت راغلو. ليکن حمل د تعريف په معرف نه صحيح کېږي، ځکه معرف کې اسماء ذکر دي. او تعريف کې مفرد شو او که د اسماء نه عبارت شي، نو محل صحيح کېږي، ليکن مطابقت نشته؟

جواب: ما عبارت د اسماء نه دی او اسماء مؤول دی په تاويل د کل واحد سره، نو ضمير د مفرد ورته راجع کول صحيح دي، دا جواب شارح کړی دی تذکیر او افراد د ضمير د وضع په اعتبار د لفظ سره دی، ځکه قانون دادی، چې کله تعبیر وشي، د جمع نه په لفظ من او ما سره نو هغې ته ضمير د مفرد په اعتبار د لفظ سره راجع کولی شي او ضمير د جمع په اعتبار د معنی سره او ضمير د واحد مؤنث په تاويل د جماعه سره راجع کولی شي، دلته لحاظ د لفظ ساتلی شوی دی.

بل جواب دادی، چې دا ما عبارت د اسم نه دی او حمل صحيح دی، ځکه مراد جنس اسم دی او د جنس اطلاق په قليل او کثیر ټولو کېږي.

ای لمعنی: چونکه مشار الیه صفت وو نو هغې لره یې موصوف راویستو.

اشاره حسیه: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: تعریف دې مانع نه شو، ضمیر د غایب پکې داخل شو، ځکه هغه هم یو معنی ده چې اشاره پرې کیدې شي؟

جواب: مونږ وایو، چې اشاره حسي پرې کیدې شي او ضمير د غایب کې اشاره ذهني وي.

بیا دا ما په منزله د جنس دې ټولو اسماءو ته شامل وو، وضع لشار الیه سره ټوله اسماء مبنیات په غیر د ضمير غائب نه خارج شو اشاره حسیه سره ضمير غائب خارج شو. جامع مانع تعريف حاصل شو، بیا پاتې شوه دا خبره چې اشاره څه سره کیدې شي، نو شارح ویلي بالهوارح بیا چونکه هوارح جمع د جارحه ده، صرف هغه اندامونو ته شاملیده چې هغې سره زخم کیدې شي، حالانکه اشاره خو ټولو اندامونو سره کېدای شي، نو شارح وویل والاعضاء چې زما مراد ټول اندامونه دي او دا تفسیر د ما قبل شو.

لان الاشارة الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي.

سوال: اشاره مطلقه ده او تا مقیده کړه په قید د حسیه سره نو تقیید د مطلق راغلو او دا خو مجاز دی. نو لازم شو تعریف کې استعمال د مجاز او مونږ دا ويلي دي، چې تعریفاتو کې به مجاز نه ځان ساتو؟

جواب: تعریف کې هغه مجاز منع دی، چې متعارف نه وي او چې کوم مجاز متعارف وي، هغه په منزله د حقیقت وي، نو استعمال یې جایز دی او اشاره چې هم مطلقه ذکر شي، نو اشاره حسی ته دهن شي، ځکه مونږ دا قید ولگوو.

فلا یرد الخ: دا ددغه ما قبل قید فائده ذکر کوي، چې مونږ تفصیل سره ذکر کړه.

ومثل ذلک الله الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: نقض دې راغلو په دې تعریف باندې په دې قول سره، چې ذلک الله. اسم اشاره الله ته راجع ده او الله خو مشار الیه په اشاره حسی سره نه ده؟

جواب: اشاره حسی عامه ده حقیقتاً وي او که حکماً دلته اشاره حسی حکماً مراد ده، یعنې څنگه چې یو شی محسوس وي، حقیقتاً او اشاره ورته کېدای شي، نو الله هم دغسې حقیقتاً موجود دی.

تعریف د اسماء اشاراتو:

و هي أئى أسماء الإهارة إذا حال كونها للمذكر الواحد والعامل في الحال مفعلى الفعل المتفهوم
او دا یعنې اسماء اشارات ذاتي کله چې وي د پاره دمذکر واحد او معنی به حال کې معنی د فعل ده چې فهمېږي
من نسبة الخبر إلى مبتدأه و لمقتضى دان رفعا و ذلین نصباً و جوا أئى
د نسبت د خبر نه مبتدأ ته او د تشنې د پاره دان په حالت رفعي کې او ذین په حالت نصبي او جري کې یعنې
دان و ذلین حال كونهما للمثني المذكر قدّم ليكون الضمير أقرب
دان او ذین په حال کون د دې کې چې وي د پاره دمذکر مثنی مخکې راوړل شوي د پاره چې شي ضمیر نژدې
إلى مزجوه و على هذا القياس و في التركيب التلوية البالية فقولهُ هي مبتدأ و
مرجع خبرې ته او بیا پردې قیاس او په نورودري ترکیبونو کې پس دا قول د مصنف چې هي مبتدأ ده او دا
قولهُ ذا مع ما عطف علیهِ مقيداً كل واحدٍ منها بحال خبر له و یجئ
قول چې داسره د مانه عطف دي پر هغې تقید د هر واحد شوې په حال باندې خبر دي د پاره د هغې اوزاخي

فِي بَعْضِ اللَّفَظَاتِ ذَانِ فِي جَمِيعِ الْأَحْوَالِ الرَّفْعُ وَ النَّصْبُ وَ الْجَزْ مِنْهُ قَوْلُهُ تَعَالَى إِنَّ هَذَا لَسَاحِرَانِ عَلَى
 بِه بَعْضِي لِفَاتَوَكِي ذَانِ بِه تَوَلَوْا حَالَوَكِي دَرَفَع نَصَب جَرَكِي لَكِه دَا قَوْل دَالله تَعَالَى اِنْ هَذَا لَسَاحِرَانِ بِه
 أَحَدُ الْوُجُوهِ وَ لِلْمُؤَكِّثِ الْوَاحِدَةِ كَا قِيلَ هِيَ الْأَصْلُ فِي لُغَتِ الْمُؤَكِّثِ الْوَاحِدَةِ لِأَنَّهُ
 يُوَدُّ وَجُوهُو سِرِه اودپاره دمؤنث واحده تاء ده چاويلي چې تاء اصل ده په لغاتو دمؤنث واحده كې خكه
 لَمْ يُثَقِّنْ مِنْهَا إِلَّا هِيَ وَ ذِي وَ قِيلَ هِيَ الْأَصْلُ لِكُونِهَا بِأَزَادِ ذَا لِلْمُذَكَّرِ
 چې تشبيه نه راخي دهغې مگر همد او ذې چاويلي چې دا اصل دي خكه چې په مقابلې ددې كې دادمذكرد
 فَيُثَبِّتُهَا أَنْ يُنَاسِبَهَا وَ قِيلَ هُنَا أَضْلَافٌ وَ لِلْقَوْلِ بِإِصْلَاحِهَا قُلْ مَتَا
 پاره راخي نومناسب دي چې تناسب ولري دهغې سره او چاويلي چې دواړه اصلي دي او ددې و چې مقدم شو
 عَلَى سَائِرِهَا لِقَوِيَّتِهَا وَ فِي يَقْلِبُ الْأَكْبَفَ يَاءً وَ تِيمَ وَ ذِه يَقْلِبُ الْأَكْبَفَ وَ الْيَاءُ هَاءُ
 په نور و تولود و چې د فرعيت ددې نه او تي چې الف په ياء بدل شوي و ته و ده چې الف او ياء په هام بدل شوي
 يَغْيَرُ وَضِلَ الْيَاءُ بِهَا وَ تَيْهِي وَ ذِي يَوْضِلُ الْيَاءُ بِهَا وَ لِيُكْنَا هَئِ مَقْنَى الْمُؤَكِّثِ تَانِ فِي
 په غير و وصل د ياء نه دهغه سره و ته ي و ذهي په وصل د ياء ددوي سره اودپاره دمشني مؤنث راخي تان په
 الرَّفْعِ وَ تَكْنِي فِي النَّصْبِ وَ الْجَزْ وَ لَا يُثَقِّنُ مِنْ لَفَاتَوِ إِلَّا كَا لِكُنُوزِ
 حالت رفعي كې او تين په حالت نصبي او جري كې او تشبيه نه راخي دلغاتو نه مگر يو اخي تاء و چې دزيات
 دَوْرَهَا عَلَى الْأَكْسَنَةِ وَ تَوَهُمُ بَعْضُهُمْ مِنْ إِيْتِلَافِ آوَاخِرِ ذَانِ وَ ذَيْنِ وَ تَانِ وَ تَكْنِي بِإِيْتِلَافِ الْعَوَامِلِ
 استعمال نه په لغاتو كې او و هم كړي بعضي اختلاف دا خردان او دين او تان او تين نه په اختلاف دعواملو
 أَلَهَا مُفْرَدَةً.

ددوي چې دامعرب دي.

خلاصه دمتن :

اغراض دجامي : وهي : دا اسماء اشاره چې مخكې ذكر شوي ديو نسبت كيدي شي ، دې
 ته د مجموعه هغه چې وروستو ذكر كيږي ، بعضي په هغې كې دا دي ، په حال كون ددې ذا كې
 چې دپاره د مذكر دي

ذاحال كونها : غرض د شارح د للمذكر جار مجرور دپاره اعراب محلي او متعلق ذكر كول دي ،
 متعلق خو مونږ معنی كې راويسته ، او ذا ورلره خبر گرځي ، خو يواځې ذا نه گرځي ، بلكې سره
 د ما بعد نه خبر گرځي ، خكه كه يواځې دا خبر كړو ، نو حمل د اخص په اعم راخي ، او دا

صحيح نه ده، ځكه انحصار د اعم په اخص كې راځي، ددې وجې به دا سره د ما بعد معطوفاتو نه خبر وايو

سوال: دلته عطف په ربط هم نه شو مقدم كولې، ځكه عطف په مفرداتو كې راځي، او دلته خو دا جمل دي. نو نتيجه دا شوه چې حمل د اخص دى په اعم باندې، ځكه هې مبتداء او ذا خبر شو، او دا صحيح نه ده؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې للمذکر په اعتبار د متعلق سره حال دی، نو دا جمله نه شوه. بلکې مفرد شو او عطف د مفرد په مفرد صحيح دی، نو دا سره د ما بعد معطوفاتو نه مجموعه خبر شو.

الواحد: چونکه دا مذکر په مفرد تشبیه او جمع کې مشترک وو، حالانکه دلته خو درې واړه نه دي مراد؟ نو شارح الواحد سره هغه نور دوه جدا کړه.

والعامل الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: حال خو هیئت د فاعل یا مفعول بیانوني او دا خو خبر دی؟ حال دپاره لاندې وي د عامل نه. دې دپاره عامل څه دی؟

جواب: دا ذا فاعل د فعل معنوي دی، چې معلومېږي د نسبت د ذا نه مبتداء ته، چې هغه مونږ په معنی کې راویسته او تنسب الیه الخ اوس د نائب فاعل دی، او عامل هغه فعل معنوي تنسب دی، نو دواړه سوالات دفع شو.

سوال: ملا عصام وایي چې نسبت خو یواځې د ذا نه، نه کیږي، بلکې د مجموعه کېږي، نو صرف دا څنگه نائب فاعل دی؟

جواب: مونږ وویل چې نسبت د مجموعه ماذکر ورته کیدې شي، او ذا په کې هم یو دی.

دوهم جواب: د سوال مذکور نه نورو شارحینو دا کړی دی، چې ذا خبر د مبتداء محذوفه دی. ای احدها دا حال کونها الخ او هي دپاره خبر حذف دی. ای هي خسته لیکن شارح دغه جواب غوره نه کړو، ځکه دې کې کثرت حذف راځي، او دا جواب د شارح اگر چې دقیق دی، لیکن کثرت حذف په کې نه راځي.

رفعا: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: ځان او ڏين دوه صيغې د تشبيه دپاره ولې دي؟

جواب: يو په حالت رفعي کې او دا بل په حالت نصبي او جري کې راځي

سوال: دا خو مبنيات دي او حالت رفعي نصبي خو په معرب کې راځي؟

جواب: تشبيه د اسماء اشاراتو معرب ده، اصل داده چې دا حالت رفعي او نصبي د وجې د وضع د واضح نه راغلې دي.

لمثلي المذکر: غرض د شارح د لمثناه ضمير مرجع متعين کول دي.

قدم الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: لمثناه حال دی دپاره د ځان وځين، او عامل ددې معنوي دی، نو لازم شو تقدیم د حال په عامل معنوي او دا صحيح نه ده ځکه عامل معنوي ضعیف دی، نو دا خپل معمول مؤخر کې عمل کولی شي او مقدم کې نه شي کولی؟

جواب: تقدیم د حال په ذوالحال باندې عامل معنوي کې ناجایز دی، خو چې حال نظر نه وي او که حال ظرف وو، نو د جمهورو په نزد تقدیم ناجایز دی، او د فراء په نزد جائز دی، ځکه په ظروفو کې توسع دی او زمونې کلام په مذهب د فراء بڼا دی.

سوال: اصل دادې چې ذوالحال په حال مقدم وي او چې حال مقدم شي نو دا خلاف الاصل راغلو او خلاف ته صيرورت د وجې د څه نکتې نه کېږي. دلته څه نکته ده؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې دا ضمير د حال اقرب شي خپل مرجع ته چې هغه مرجع المذکر دی.

ويجی الخ: غرض د شارح د عبادت ترکیب کول دي.

ويجی الخ: غرض د شارح په تشبيه د مذکر کې دوهم لغت ذکر کول دي، او هغه دا چې تشبيه په ټولو حالاتو کې په الف سره راځي، او بل غرض دفع د سوال ده:

سوال: مونږ خو اوریدلې دي چې تشبيه په ټولو حالاتو کې په الف سره وي؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې ساتن د اکثر و عربو مذهب ذکر کړی دی او دغه بل لغت، د بعضي عربو دی، دا مشهور لغت نه دی.

الرفع والنصب الخ: په دې باندې درې واړه اعرابات جائز دي. چې مرفوع شي نو خبر د مبتداء به شي، لکه احدها الرفع، که منصوب شي نو مفعول به د فعل محذوفه به شي. اعنى الرفع و او که مجرور شي، نو بیان به شي د احوال لپاره

منه تعالى الخ: او ددې لغت نه دا قول د الله تعالى دی ان هذان لساحران په یو د وجوهو ثلاثو کې، چې آن دی یا داسې ووايه چې دې آیت کې درې احتمالات دي. یو دا چې ان حرف د حروف ایجاب نه دی او ما بعد به ځان لره مبتداء خبر شي، معنی به دا شي. هو! دا دواړه جادوگران دي. دوه دواړې ان مخفف من المثلث دی او اسم یې ضمیر شان حذف دی، او ما بعد خبر دی او تفسیر د هغه ضمیر شان دی په دې مقام کې هم څه اشکال نشته. ان حرف د حروف مشبه بالفعل نه دی. هذان اسم او لساحران ورلره خبر دی. په دې مقام کې دغه اشکال دي، چې هذان منصوب دی، نو بیا هذان په کار وو؟

جواب: نو شارح جواب ورکړو، چې دا په هغه لغت راغلی دی، چې د هغې په نزد درې واړو حالاتو کې اعراب تقدیري وي.

وللمؤنث الواحدة تا: ددې ځای نه بیان د دریمې صیغې کوي، او د هغې مثال هم ذکر کوي، بیا ددې دپاره څو لغات دي د هغې بیان به هم کوي هغه ټول اووه لغات دي، یو په کې تا دی، د ذا نه مو حرف ډال لرې کړو او تا مو راوړه. ځکه چې تا د دپاره د تانیث راځي، دوه د ئی دی د ځانه جوړ دی، هغه الف مو په یام سره بدل کړو. ځکه پام هم د تانیث دپاره راځي، لکه په تضرعین کې یام راغلې ده.

بیا په دې دواړو کې کوم اصل دی؟ دې باره کې درې مذاهب دي، شارح د درې واړو بیان سره د دلایلو نه کړی دی.

اول مذهب دادی تا اصل ده او دلیل دادی، چې تشبیه د مؤنث تان راځي که دا نور لغات اصل وي نو د هغې نه به تشبیه راغلې وه.

دوهم مذهب دادې چې ئی اصل دی. ځکه دا په مقابله د ځا کې دی او کوم شی چې د مذکر مقابله کې وي، نو هغه اصل وي.

دریم مذهب دادې چې دا دواړه اصل دي. ځکه ددې دواړو په اصالت دغه دلایل موجود دي.

وللقلول بأصا لهما الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: کله چې دې کې دومره لغات وو، نو دا دوه يې ولې مقدم کړو؟

جواب: چونکه دا دواړه اصل دي، او هغه نور فرعيات دي، نو دا يې ځکه مقدم کړو.

وفي الخ: دريم لغت ق دى، دا کې دآل په تاء سره او الف په ياء سره بدل شو، څلورم لغت ته دى، دال په تاء سره بدل شو او الف په هاء سره بدل شو، پنځم لغت ؤ دى، دې کې صرف الف په ياء سره بدل کړو. او هاء ځينې اوقاتو کې علامه دتانيث واقع کېږي، لکه هاربه کې په حالت وقف کې هاربه ويلی شي.

بغير وصل الياء بها: سره د وروستو دوه لغاتو سره مقابله ذکر کوي.

و تهي و دهي: شپږم لغت تهي دى هغه دال په تاء سره بدل شو، او هاء ياء دواړه عوض د الف شو اووم لغت دهي دى دلته صرف د الف په عوض کې هاء ياء راوړى شوه، او د يو حرف عوض کې دوه حروف راوړى شي، دې سره دريمه صيغه ختمه شوه، چې د هغې په مثال کې اووه لغات وو.

ولمغناه: دلته نه څلورمه صيغه د تشنيه مؤنث ذکر کوي سره د مثال نه.

اي معنى المؤنث: غرض د شارح د ضمير مرجع متعين کول دي، بيا د تشنيه مؤنث دپاره تان تين راځي.

يعنى الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: دې اووه لغاتو کې صرف د تاء نه تشنيه ول راځي؟

لکړه دوه الخ: په دې عبارت سره شارح جواب ورکوي چې داتاء په ژبه کشر سره واردېږي، نو ځکه صرف ددې تشنيه رغله.

وتوهم بعضهم الخ: غرض د شارح يو خو بيان الاختلاف دى، او بيل غرض د شارح ترجيح د ما هو الراجع ده او دريم غرض دفع د سوال ده. بيان الاختلاف خو په دې شان سره کوي، چې تشنيه د مذکر او مؤنث کې اختلاف دى، بعضې نحاۃ وايي چې دا معرب دى او جمهور وايي چې دا مبني دى او هر چې ترجيح د ما هو الراجع ده، نو هغه يې مذهب د جمهورو لره ورکړى دى.

ځکه د بعضي نحاتو د مذهب نه يې په تو هم سره تعبير کړی دی او دوهم دا چې دليل د جمهورو يې ذکر کړی دی

او هر چې دفع د سوال ده نو هغه داسې ده چې .

سوال: راځي چې ذکر کول د ځان دين او ټان تين په دې مقام کې صحيح نه دي، ځکه دا بيان د مبني دی او دغه مذکور خو معرب دی؟

جواب: شارح جواب ورکړو، چې دې ته څوک معرب وايي هغه وهميان دي او د وهميانو خبرې لره څوک اعتبار نه ورکوي. بيا وجه د وهم داده، چې دا اختلاف د دې د آخر د وجې د اختلاف د عامل نه، نه دی، بلکې د وضع د واضع نه اتفاقاً راغلی دی، مقصود دې سره اعراب نه دی.

سوال: دا سره څه دليل دی، چې وقوع د تشبيه په صورت د معرب کې اتفاقي دی او قصد د اعراب نه دی شوی؟

جواب: شارح وايي لوجود علة البناء يعني دليل دادی، چې علت د بناء اوس هم موجود دی، چې مشابهت د حرف سره دی په احتياج کې.

وَالْجَمْهُورُ عَلَى أَنَّ هَذَا الْإِخْتِلَافَ لَيْسَ بِسَبَبِ إِخْتِلَافِ الْعَوَامِلِ بَلْ ذَانِ وَ تَانِ مَوْضُوعَانِ
جمهورو وايي چې دا اختلاف د سبب اختلاف د عواملو څخه نه دي بلکې ځان او ټان وضع شوې دپاره د
لِثَلَاثَةِ الْمَوْضُوعِ وَ ثَلَاثِينَ لِثَلَاثَةِ الْمَنْصُوبِ وَ الْمُجَوِّزِ وَ وَقُوعَهَا عَلَى صُورَةِ الْمُعَرَّبِ
تثنيې د مرفوع او ځين او تين وضع شوې دپاره د تشبيې د منصوب او مجرور او وقوع يې په صورت د معرب
إِتْفَاقِي لَا لِقَصْدِ الْإِعْرَابِ لِوُجُودِ عِلَّةِ الْبِنَاءِ فِيهَا وَ لِمَجْنُوعِهَا أَيْ جَمْعِ الْمَذَكَّرِ وَ
اتفاقي دي نه دپاره دارادې د اعراب ځکه چې علت د بناء په کې موجود دي او د پاره د جمع مذکري او
الْمُؤَكَّدِ أَوَّلًا مَدًّا وَ قَصْرًا أَيْ مَمْدُودًا وَ مَقْصُورًا وَ إِذَا كَانَ مَقْصُورًا يَكْتَسِبُ بِالْبِنَاءِ وَ
مؤثي اولام راځي چې ممدوده وي او که مقصوره وي او چې کله مقصوره وي ليکل کيږي د بيا سره او
يَلْقَعُهَا أَيْ أَشْبَاءَ الْإِهَارِاجِ يَغْنَى بِمَدْخُلٍ عَلَى أَوَّلِهَا عَلَى سَبِيلِ اللَّحُوقِ وَ الْعَرُوضِ بَعْدَ
پيوسته کيږي د اسماء اشاراتو سره يعني داخليږي په اول دهغې په طريقې دلحقو او عروض سره وروستود
إِعْتِبَارِ إِصَالَتِهَا عَزْوَ الثَّلَاثِيَّةِ وَ هِيَ كَلِمَةُ مَا فَهُوَ لَيْسَ فِي الْحَقِيقَةِ مِنْهَا وَ إِنَّمَا
معتبرو د واصل دهغوي حروف د تشبيه او داکلمه دهامه چې په حقيقت کې دهغوي څخه نه ده شمار بلکې

هُوَ حَرْفٌ جَوِّ بِهِ لِلتَّنْبِيهِ عَلَى الْمَشَارِ إِلَى قَبْلِ لَفْظِهِ كَمَا جِئَ بِهِ
دايو حرف راوړل شوي دپاره دخبرداري په مشاراليه مخکې دلفظ دهغي نه لکه څنگه چې راوړل کېږي
لِلتَّنْبِيهِ عَلَى النَّسْبِ الْإِسْتِادِيَّةِ مَقُولُكَ مَا زَيْدٌ قَائِمٌ وَ مَا إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ وَ يَتَّصِلُ بِهَا
دپاره دخبرداري په نسبتونو اسناديوسره لکه هاء زيد قائم او هان زيد قائم اويوسته کېږي ددې پورې
أَيُّ بِأَوَّاهٍ أَشْيَاءَ الْإِهَارَةِ حَرْفُ الْخَطَابِ وَ هُوَ الْكَافُ تَنْبِيْهَا عَلَى حَالِ الْمُخَاطَبِ مِنَ الْإِفْوَادِ
يعني په آخر د اسماء اشاراتو پورې حرف د خطاب چې هغه کاف دي دپاره دخبرداري په حال د مخاطب د افراد
والتَّكْنِيَةِ وَ الْجَمْعِ وَ التَّذْكِيرِ وَ التَّنْيِثِ وَ إِنَّمَا جُعِلَتْ هَذِهِ الْكَافُ حَرْفًا لِمُتَنَاعِ وَفُرْعِ الْقَاهِرِ مَوْقَعَهَا
او تنبيې او جمع او تذکیر او تانيث او وگرځول شو د اکاف حرف دوجې د امتناع د وقوع ظاهر په ځای ددې
وَ لَوْ كَانَتْ إِسْمًا لَمْ يُمْتَنِعْ ذَلِكَ مِثْلُ مَرْبُوتِكَ وَبِكَ.
او که چیرته اسم وي بيا منع نه ده چې واقع شي لکه ضربتک وبک.

خلاصه دمتن: په دې عبارت کې دجمهورو خبره ذکر کوي.

اغراض دجامي: ولجميعها: ددې ځای نه پنځمه او شپږمه صيغه بيانوي، او د هغې دپاره په يو مثال اکتفاء کوي.

ای جمع المذکر والمؤنث: غرض د شارح د ضمير مرجع متعين کول دي.

مدا وقصراً: دا دواړه منصوب دي بنا بر حاليت د ما قبل نه.

ای محدودا او مقصورا: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا اولاخو ذات دی او مدا وقصراً مصدر وصف دي، او دا د ما قبل دپاره حال دی، نو حال خو محمول وي په ذوالحال باندې او دلته خو حمل نه صحيح کېږي؟

جواب: دلته مصدر په معنی د مفعول سره دی، ځکه کوم ځای چې معنی مصدري نه صحيح کېږي هلته مصدر مبني للفاعل يا مبني للمفعول وي، دلته مبني للمفعول دی.

اذا كان مقصوراً يكتب بالياء: کله چې اولامقصور وي، نو په آخر کې به الف مقصوره په صورت د ياء ليکلی شي، ځکه دا الف مجهول الاصل دی او کوم الف چې مجهول الاصل وي، نو هغه په صورت د ياء کې ليکلی شي، يو ددې وجې يانبات په نسبت د اووياتو سره کلام عربي کې ډېر دي، دوهم په دې وجه چې په ياء کې خفت، دی او دريم په دې وجه چې کلام عربي کې داسې

کلمه نشته، چې اول کې ضمه او آخر کې واو راغلی وي، هو! چې ممدود وي، نو بیا په خپل صورت لیکلی شي، ځکه هغه علت ختم شو. او پس د اول همزه نه به دواړو کې واو راوړی شي، التباس رانه شي د الي جاره او الاستثنایي سره.

ویلحقها: په دې عبارت سره شارح احکام د اسماء اشارات ذکر کوي، دا اول حکم دی، او هغه دا چې ددې اسماء پورې حرف تنبيه کله کله ملحق کېږي، وروستو به دې تعیین وکړي، لکه دا سره هاء راشي، نو هذا ویلی شي.

ای اسماء الاشارة: غرض د شارح د ضمير مرجع متعين کول دي.

يعني یدخل: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: لحوق خو آخر کې پیوست والي ته وایي او حرف تنبيه خو اول کې راځي؟

جواب: ذکر د لحوق او مراد ترې دخول دی، یعنی ذکر د خاص او مراد ترې نه عام دی.

عل اوائلها: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: دخول خو هم عام دی، چې آخر کې داخل شي هغې ته هم شاملېږي؟

جواب: شارح تعیین د ما هو المراد وکړو، چې دخول د اوائلو مراد دی.

عل سبيل اللوق: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي.

سوال: کله چې مراد د لحوق دخول په اول کې وو نو لحوق سره ولې تعبیر کوي؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې دا دخول په طریقه د لحوق سره مراد وو، یعنی لحوق اول اصل غواړي، نو دا حرف تنبيه به زائد وي، او هغه مدخول به اصل وي، نو دې اشارې دپاره لفظ ق راوړو

والعروض: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي

سوال: لحوق خو ذکر د شي ته وایي په آخر کې او دا حروف تنبيه خو اول کې راځي؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې لحوق نه مطلب دا چې دا اسماء اشارات اصل دی او دا

حرف تنبيه ورلره عارض دی

وهي کلمة ها: چا به ویل چې ټول حروف تنبيه به مراد وي، نو ده ویل چې صرف هاء حرف تنبيه

مراد ده

وانما حرف الخ: مقصد دادی، چې په ابتداء کې هم کله هاء د تنبيه راځي. مثال يې دادی، لکه هاريد قائم هان ريد قائم.

ويتمصل بها: کله چې فارغ شو مانن د يو حکم د اسماء اشاراتو نه نو شروع يې وکړه په دوهم حکم د اسماء اشاره کې او هغه دادی، چې اسماء اشارات سره کله کله حرف خطاب متصل کېږي.

باواخر: غرض د شارح دفع د وهم ده، چا به ويل چې څنگه مخکې لحقوق په معنی د دخول سره وو، نو دلته به هم اتصال په معنی د دخول سره وي او دخول خو مخکې وروستو دواړو طرف ته راځي حالانکه حرف خطاب خو صرف آخر سره متصل کېږي؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې اتصال نه مراد په آخر کې متصل کيدل دي.

اسماء الاشارة: غرض د شارح د بها ضمير مرجع متعين کول دي.

وهو الکاف: چا به ويل چې حرف الخطاب نه به کلمه الخطاب مراد وي، چې انت ده حالانکه هغه خو دلته نه راځي؟ شارح دا وهم دفع کړو، چې حرف الخطاب نه مراد دغه کاف دی.

تنبيه الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا حرف خطاب ولې متصل کوي؟

جواب: نو شارح جواب وکړو، چې دې سره مقصد د مخاطب حال معلومول وي، چې هغه مفرد دی که تنبيه ده که جمع دی. مذکر دی او که مؤنث دی، مثلاً ذلك اسم اشاره د مذکر ده او د که نه معلوم شوه چې مخاطب يو دی.

وانما جعلت الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: ته وايې چې دا کاف حرف دی نو ددې دپاره د تاسره څه دليل دی؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې دليل دا دی چې که چيرته دا کاف اسم وي، نو وقوع د اسم ظاهر به ددې په ځای جائز وي، خو چې کله ددې په ځای وقوع د اسم ظاهر نه کېږي، نو معلومه شوه چې دا حرف دی. مثال دادی، چې ضربتک او پک کې د کاف په ځای اسم ظاهر راتلل صحيح کېږي او نو دې کاف ته به اسمي وايو، ليکن د ذلك د کاف په ځای اسم ظاهر نه

صحیح کیږي، نو دې ته کاف حرفي ویلي شي.

سوال: اضرِب ولا تضرب کې چې دننه کوم ضمیر دی نو د هغې په ځای خو هم اسم ظاهر نه شي واقع کیدې، باید چې هغه دی هم حرف شي حالانکه هغې ته خو اسم ویلې شي؟

جواب: مراد زموږ د ملفوظ حرف خبره ده او د اضرِب ضمیر منوي دی.

سوال: اضرِب دا ضمیر منوي خو هم حکماً لفظ دی؟

جواب: د اصل سوال نه جواب دادی، چې دې ته حرف خطاب ځکه وایو چې صلاحیت د مسند الیه په کې نشته. که دا اسم وي نو مسند الیه به راتلو، ځکه اسم مسند او مسند الیه دواړه واقع کیږي.

حروف خطاب:

و هِيَ أَيْ حُرُوفُ الْخِطَابِ خَمْسَةٌ وَ الْقِيَاسُ يَقْتَضِي السَّبْطَ وَ اِهْتَرَاكَ خِطَابُ الْإِثْنَيْنِ وَ رَجَعْتَ إِلَى
اودايغې حروف د خطاب پنځه دي قياس تقاضا د شپږو کوي لکن شریک شو خطاب د دوو او راجع شو
خَمْسَةٌ مَضْرُوبَةٌ فِي خَمْسَةٍ مِنْ أَسْمَاءِ الْإِهْارَةِ يَعْنِي الْمَفْرُودَ الْمَذْكَرَ وَ الْمُؤَنَّثَ وَ مُتَنَاهَا وَ جَمْعُهَا
پنځوته چې ضرب شوې په پنځو نوعو د اسماء اشاراتو نه يعنې مفرد مذکر او مؤنث او تشنيه د دوي او جمع
وَ هِيَ سَبْطٌ رَاجِعَةٌ إِلَى خَمْسَةٍ لِإِهْتَرَاكِ جَمْعِهَا وَ إِنَّمَا قُلْنَا مِنْ
د دوي اودا شپږ اقسام دي چې رجع يې پنځو ته کیږي ځکه چې جمع يې مشترکه ده او مونږ وويل چې
أَنْوَاعَ أَسْمَاءِ الْإِهْارَةِ لِأَنَّ أَفْرَادَ الْمَفْرُودِ الْمُؤَنَّثِ تَرْتُقُّ إِلَى سَبْطٍ فَيَكُونُ أَيْ الْحَاصِلُ مِنَ الضَّرْبِ خَمْسَةٌ
انواع د اسماء اشاراتو ځکه چې افراد د مفرد مؤنث رسېږي شپږو ته نووي به يعنې حاصل د ضرب نه پنځه
وَ عَشْرَيْنَ وَ هِيَ أَيْ تِلْكَ الْخَمْسَةُ وَ الْعَشْرُونَ ذَاكَ إِلَى ذَاكَنَّ يَعْنِي ذَاكَ إِذَا أَهْرَتْ إِلَى
ويشت اودايغې پنځه ويشت اقسام د ذاک نه تر ذاکن پورې يعنې ذاک چې کله ته اشاره وکړي پرې
مُذْكَرٍ وَ خَاطِبَتِ مُذْكَرًا وَ ذَاكِمَا إِذَا أَهْرَتْ إِلَى مُذْكَرٍ وَ خَاطِبَتِ
مذکر ته او مخاطب کړي پرې مذکر او ذاک کماچې کله ته اشاره پرې کوي مذکر ته او مخاطب کوي دوه
مُذْكَرَيْنِ وَ ذَاكِمَا إِذَا أَهْرَتْ إِلَى مُذْكَرٍ وَ خَاطِبَتِ مُذْكَرَيْنِ وَ عَلَ هَذَا الْقِيَاسِ ذَانِكَ وَ
دوه مذکر او ذاک چې کله ته اشاره پرې کوي مذکر ته او مخاطب کوي ډير مذکر او هم داسې ذانک او
ذَيْنِكَ إِذَا أَهْرَتْ إِلَى مُذْكَرَيْنِ وَ خَاطِبَتِ مُذْكَرًا إِلَى ذَانِكُنَّ وَ ذَيْنِكُنَّ إِذَا

دینک چې کله اشاره کوي دوه مذکرو ته او خطاب کوي مذکر ته تر څانګن پورې او دینګن کله چې ته
 أَفَرَّتْ إِلَى مُذَكَّرَيْنِ وَ خَاكِبَتْ مُؤَنَّثَاتٍ وَ كَذَا الْبَوَائِي يُغْنِي تَاك
 اشاره وکړي ډیر و مذکرو ته او مخاطب کوي ډیر مؤنثات او همدا حکم د باقی نور و دي چې هغه تاک دي
 إِلَى تَائِيْنٍ وَ تَيْنِيْنٍ وَ تَائِيْنٍ إِلَى تَائِيْنٍ وَ تَيْنِيْنٍ وَ أُولَئِكَ بِالْقَصْرِ إِلَى
 تر تانګن پورې او تیک تر تیکن او تانګ او تینګ تر تانګن پورې او اولئک په مدرسه او اولاک په قصر سره تر
 أُولَئِكَ وَ أُولَئِكَ وَ أَمَّا ذَلِكَ فَقَدْ أَوْدَعَهُ الْمُؤَخَّرِي وَ التَّالِيْنِ وَ فِي الصُّحُوحِ
 اولئکن او اولاکن پورې او هر چې ډیک دي هغه راوړې دي زمحشري او مالکي او په صحاح کتاب کې
 لَا تَقُلْ ذَلِكَ قَالَهُ خَطَا وَ يُقَالُ ذَا لِلْقُرْنِ وَ ذَلِكَ لِلْبُعِيدِ وَ ذَاكَ لِلْمُتَوَسِّطِ
 دي چې مه وایې ډیکه ځکه چې دا خطا دي، ویل کېږي دا د نزدې دپاره او ذلک د لرې دپاره او ذاک د متوسط
 وَ آخَرُ الْمُتَوَسِّطِ لِأَنَّ التَّوَسُّطَ لَا يَتَحَقَّقُ إِلَّا بَعْدَ تَحَقُّقِ التَّوَسُّطِ
 دپاره او متوسطې ځکه وروستو کړو چې تحقق ددې نه راځي مګر وروستو د تحقق د طرفینو نه.

خلاصه دهن: په دې عبارت سره حروف خطاب ذکر کوي چې حروف خطاب په پنځه قسمه

دي.

اغراض دجامي: وهي: کله چې فارغ شو ماتن د دوه احکامو د اسماء اشارات نه، نو شروع
 یې وکړه په اقسامو د اسماء اشاراتو کې، اول تقسیم په اعتبار د لحوق د کاف خطابي سره دی
 په دې اعتبار سره د ضماترو پنځه ویشته اقسام نقل کوي، ځکه د اسماء اشارات پنځه صیغې
 دي او حروف خطابه خو عقل وایي، چې شپږ شي، لیکن حرف خطابه د تشبیه مذکر مؤنث
 مشترک دي، نو پښه حروف شو او هرې صیغې سره چې پښه حروف راځي، نو ټول پنځه
 ویشته (۲۵) اقسام شو.

ای حروف الخطاب: غرض د شارح د ضمیر مرجع متعین کول دي، دوهم غرض دفع د یو سوال

ده:

سوال: ظاهره داده، چې ضمیر مخکې حرف ته راجع دی نو مطابقت نشته په مینځ د ضمیر
 او مرجع کې؟

جواب: ددې نه خلکو ډیر جوابونه کړي دي تانیث د ضمیر په اعتبار د خبر سره دی او دا
 بناء دی په هغه قاعده باندې چې کله ضمیر د اثر شي په مینځ د مرجع او جبر کې نور عیایه د

خبر اولی دی، دلته رعایت د خبر ساتلې شوې دی ضمیر اسماء اشارات ته راجع دی او هغه جمع مکسر ده، ضمیر د واحد مونث ورته راجع کیدې شي، معنی هغه حرف خطاب چې د اسماء اشارات سره ملحق کېږي، لیکن دا دوه جوابونه غیر ظاهر وو، نو شارح دریم جواب وکړو، چې ضمیر حروف الخطاب ته راجع دی او حروف جمع مکسر ده ضمیر د واحد مؤنث ورته راجع کیدې شي.

خمسۃ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: قاعده داده، چې معدود مذکور وي، نو عدد مؤنث راوړی شي، او چې معدود په مفرداتو کې مونث وي، نو عدد مذکور راوړی شي، نو دې مقام حرف معدود دی او دا په اعتبار د ماصدق علیه سره مونث دی. لهذا عدد خمس مذکر په کار وو؟

جواب: د حرف دا لفظ مذکر دی، نو ځکه عدد مؤنث راوړی شوی دی.

دوهم جواب: یا حرف مؤنث سماعي دی، نسبت د مذکر مؤنث دواړو ورته کیدې شي.

والقیاس الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: چې مخاطب په شپږ قسمه دي، نو په کار وه چې حروف الخطاب شپږ وي.

واشتراك الخ: سره جواب طرف ته اشاره کوي، چې چونکه حرف خطاب تشبیه مذکر مؤنث هغه شریک دی، نو دا پنځه شو.

من انواع الخ: غرض د شارح تعیین د خمسۃ کول دي، چې دا خمسۃ د څه نه دی؟ نو ده ویل چې د انواعو د اسماء اشاره نه دی چې هغه مفرد مذکر. مفرد مؤنث تشبیه مذکر، تشبیه مؤنث، جمع مذکر او جمع مؤنث دی، لیکن د جمعي صیغه په اسماء اشاراتو کې مشترک ده، نو د دې جمع خمسۃ ته کېږي.

وانما قلنا الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: دادی، چې افراد د اسماء اشاره دې ولې ونه ویلو؟

لان افراد الخ: سره جواب طرف ته اشاره کوي، چې افراد موخه ونه ویلو چې هغه خو ډېر شی دی، صرف په واحد مؤنث کې شپږ لغات او افراد دي، چې حرف خطاب ورسره راځي.

سوال: په ځینو نسخو کې سبعة ذکر دي؟

جواب: هغه نسخې صحيح نه دي، ځکه چې اووم لغت دي سره حرف خطاب راتلل صحيح نه دي.

نیکون ای الحاصل الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: ظاهره داده، چې ضمیر به خسته ته راجع وي دا خو مطابقت نشته؟

جواب: ضمیر الحاصل ته راجع دی او هغه مذکر دی. لهذا مطابقت نشته.

وهی ای تلك الخمسة والعشرون: غرض د شارح د ضمیر مرجع متعین کول دي.

ذاک الی ذاکن: یعنې چې اسم اشاره د مفرد مذکر وي او دغه پنځه قسمه حرف خطاب ورسره یو ځای کړې، نو پښخه اقسام شو ذاک ذاکما، ذاکم، ذاک، ذاکن.

ذالک الی ذالکن الخ: یعنې چې اسم اشاره د تشبیه مذکر وي او دغه پنځه قسمه حرف خطاب ورسره یو ځای کړې، نو دا به هم پنځه قسم شي، لکه ذالک، ذالکما، ذالکم، ذالک، ذالکن.

یعنی تاک الی تانکن: یعنې چې اسم اشاره د مفرد مونث وي او دغه پنځه قسمه حرف خطاب ورسره یو ځای ورکړې، نو دا به هم پنځه قسمه شي، یعنې تاک، تاکما، تاکم، تاک، تانکن، دا شاته هغه نور. افراد ددې راواخله

وتانک، تینک الی تانکن، تینکن: یعنې چې اسم اشاره د تشبیه مونث وي او دا پنځه قسمه حرف خطاب ورسره یو ځای کړې. نو پنځه قسمه حاصل کېږي، لکه تانک تینک، تانکما، تینکما، تانکم، تینکم، تانک، تینک، تانکن، تینکن.

واولئک الخ: یعنې اسم اشاره د جمع مذکر مونث وي او دغه پنځه قسمه حرف خطاب ورسره یو ځای کړې، نو پنځه قسمه به حاصل شي، لکه اولئک، اولئکما، اولئکم، اولئک، اولئکن، په هر حال د حرف خطاب د اتصال په اعتبار سره پنځه ویشته قسمه حاصل شو.

واما ذلک: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي

سوال: مخکې تا دا وویل چې افراد د مونث شپږو ته رسیږي، حالانکه دا خواوه دي. څی په

کې هم شامل دي نو دا عبارت دې صحیح نه شو؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې څی سره حرف خطاب اگر چې زمحشري په مفصل کې او

مالکي په تسهيل کې نقل کړی دی او دوی په نورو افرادو ددې قیاس کړی دی. لیکن دا صحیح نه ده ځکه علامه جوهری په صحاح کې فرمایي، چې لا تقل ذلک فانه خطأ.

ويقال: کله چې فارغ شو ماتن د دوه تقسیماتو نه په اسماء اشاراتو کې نو اوس یې شروع وکړه په دریم تقسیم د اسماء اشاراتو کې چې په اعتبار د مسافت سره دی، ځکه ځینې اسماء اشارات د قریب دپاره راځیو ځینې د بعید دپاره او ځینې د متوسط دپاره راځي، نو دی وایي چې ویلی شي، چې دا دپاره د قریب راځي، ځکه دې کې حروف کم دي. او کم والې د حروف دا دلالت کوي، په کم والي د مسافت باندې. او ذلک دپاره د بعید راځي، ځکه دې کې حروف زیات دي او زیادت د حروف دلالت کوي په زیادت د مسافت باندې او ذلک دپاره د توسط راځي، ځکه دې کې حروف متوسط دي او توسط د حروفو دلالت کوي په توسط د مسافت باندې.

واخر المتوسط الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: څه وجه ده، چې ماتن په ترتیب ذکر کې د ترتیب طبعي نه خلاف کړی دی، ځکه طبع کې اول قریب بیا متوسط او بیا بعید وي، او ماتن اول قریب دوهم بعید او دریم متوسط ذکر کړو؟

جواب: ماتن اگر چې یو طبعي نه خلاف کړی دی، لیکن د طبع د تحقق خلاف یې ساتلی دی او هغه دا، چې توسط هله متحقق کېږي، چې اول او آخر متحقق شي یا داسې ووايه چې تحقق د متوسط پس د تحقق د حاشینو نه راځي.

وَلَمَّا رَأَى الْمُصَنِّفُ كَثْرَةَ اسْتِعْمَالِ كُلِّ مِنْ هَذِهِ الْكَلِمَاتِ الْثَلَاثِ مَقَامَ الْأُخْرَيْنِ مِنْهَا لَمْ يَتَّخِذْ هَذَا الْقَرْصَ
او کله چې ولیدل مصنف کثرت استعمال هر یو دغه دریو کلماتو په ځای د بل نوغوره یې نه کړو دغه فرق
مَذْهَبًا وَ أَحَالَهُ إِلَى غَيْرِهِ فَقَالَ وَ يُقَالُ وَ تِلْكَ وَ ثَانِيكَ وَ ذَانِيكَ حَالٌ كَوْنٍ هَاتَيْنِ
په اعتبار د مذهب سره بلکې وي مگر څو لویل ته نه نووي ویل چې ویل کېږي تلک و تانک و دانک چې دا
الْأُخْرَيْنِ مَشْدُودَتَيْنِ وَ أَوَّلَاكَ بِاللَّامِ أَيْ هَذِهِ الْكَلِمَاتِ الْأَرْبَعُ مِثْلُ كَلِمَةٍ ذَلِكُ فِي إِفَادَةِ
دواړه آخري مشدود وي او اولاک په لام سره یعنې دا څلور کلمات په شان د کلمې د ذلک دي په فاندې
الْبُعْدِ وَ لَا يُبْعَدُ أَنْ يُجْعَلَ ذَلِكُ إِشَارَةً إِلَى كَلِمَةٍ ذَلِكُ الْمَذْنُونُ سَابِقًا وَ أَمَّا ثَانِيكَ وَ
ورکولو دبعد کې او بعیده نه ده چې وگرځول شي ذلک اشاره کلمې د ذلک مخکیني ته او هر چې تاک او

ذَانِكَ وَ تَانِكَ مُخَفَّفَتَيْنِ وَ اُولَاكَ يَفْعُو اللّٰمِ فَلِلْمُتَوَسِّطِ وَ مَا هُوَ لِلْمُتَوَسِّطِ
 دانک او تانک چې مخفف وي او اولاک په غیر دلام نه راځي دپاره دمتوسط او هغه څه چې دمتوسط دپاره وي
 بَدَّ حَذِي حَزْبِ الْخَطَابِ مِنْهُ لِلْقُرْبِ وَ اَمَّا لَمْ وَ هُنَا يَضْمُ الْهَاءِ وَ
 وروستو حذف کولو دحرف خطاب دهغې نه راځي دپاره دتزدې اوهر چې لم اوهنداي په ضم دهاء اوپه
 لِّلْمُتَوَسِّطِ النَّوْنِ وَ هُنَا يَفْتَحُ الْهَاءُ وَ لِّلْمُتَوَسِّطِ النَّوْنِ وَ هُوَ الْاَلِفُ وَ جَاءَ كَسْرُ الْهَاءِ اَيْضًا
 تخفیف دنون سره او هتاپه فتحې دهاء اوپه تشدید دنون سره او دازيات راځي او کسره دهاء هم راغلې دا
 لِلْمَكَانِ الْحَقِيقِيِّ وَ الْحَقِيقِ خَاصَّةً لَا تَسْتَعْمِلُ فِي غَيْرِهِ اِلَّا مَجَازًا عَلَى سَبِيلِ
 راځي دپاره د مکان حقيقي او حسي وي خاص دي نه استعمالیږي په غیر ددې کې مگر مجازا په طریقې
 الْيَقِينِ وَ اَمَّا مَا عَدَاهَا مِنْ اَسْمَاءِ الْاِشَارَةِ فَقَدْ تَسْتَعْمِلُ فِي الْمَكَانِ وَ غَيْرِهِ.
 دتشبیه سره اوهر چې نور اسماء اشارات دي نو کله استعمالیږي په مکان او غیر مکان کې.

اغراض د جامي: ولما رأی الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: مصنف عمده شخص دی او کلام د عمده کې تغییر د نکتې نه خالي نه وي اوس
 مخکې چې څومره مسائل ماتن ذکر کړو، نو په یقیني طریقې سره یې ذکر کړي دي او په بل
 ځای یې حواله نه ده ورکړې، او دلته چې وروستو کوم مسائل ذکر کوي نو یقینا نه دي ذکر
 کړي، بلکې حواله یې په بل ورکړې ده دا ولې؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې کله مصنف وکتل چې ډېر مقاماتو کې دا د یو بل په ځای
 استعمالیدو، نو ددې وجې راپې خپل مذهب ونه گرځوو، بلکې په بل چا یې حواله ورکړه.

سوال: علامه عصام وایي چې ده لره په بل چا حواله ورکول نه وو په کار، ځکه یو حرف د بل
 حرف په معنی مجازاً استعمالیږي نو ده به معنی حقيقي ذکر کړې وي، او بیا به یې ویلي وو
 چې غیر ددې کې مجازاً راځي؟

جواب: مونږ وایو چې مجاز خو هغه وي چې کله کله یو حرف د بل په معنی راشي او دلته دا
 الفاظ د یو بل په معنی کثیر راځي. دې ته مونږ مجاز نه شو ویلی، ددې وجې داده خپل مذهب
 ونه گرځوو.

وتلله الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: چې تا کوم تقسیم ذکر کړو، نو دا خو صرف اسم اشاره د مفرد مذکر کې وو، اوس دې

باقي اسماء اشاراتو کې به څنگه راځي؟

جواب: ماتن د باقي اسماء اشاراتو نه صرف د بعيد هغه صورتونه ذکر کوي، او هغه قريب او متوسط ترې معلومېږي، لکه تلک دپاره د مفرد مونث بعيد راځي او د متوسط دپاره **تالک** راځي او د قريب دپاره **تاراځي**. همدارنگې **تالک** مشدد د تشبیه مونث بعيد دپاره راځي، او د متوسط دپاره **تالک** مخفف راځي، او د قريب دپاره **تان** راځي. همدارنگې **تالک** مشدد د تشبیه مذكر بعيد دپاره راځي د متوسط دپاره **تالک** مخفف راځي، او د قريب دپاره **دان** راځي. همدارنگې د جمع مذكر مونث بعيد دپاره **اولالک** راځي او د متوسط دپاره **اوللک** راځي او د قريب دپاره **اولام** راځي.

حال کون الخ: غرض د شارح وجه د نصب د مشددتين ذکر کول دي، او بل غرض دفع د يو سوال ده:

سوال: چا به ويل چې دا مشددتين به ما قبل ټولو سره تعلق ساتي. نو بيا حمل نه صحيح کېږي، ځکه حمل د تشبیه په جمع راځي، نو شارح وويل چې دا صرف ددې آخري دوو نه حال دی.

بيا فاضل هندي وايي، چې ددې حال دپاره عامل معنوي دی، چې پشبه دی او د تشبیه د مثل نه معلومېږي، نو بيا پرې سوال راځي:

سوال: چې دا خو تقديم د حال په عامل معنوي راغلو او دا خو ناجائز دي؟

جواب: دا تقديم د حال په عامل معنوي باندې په نزد دسيبويه ناجائز دی او په نزد د اخفش باندې جائز دی، کلام د ماتن بناء دی په مذهب د اخفش باندې.

دوهم جواب: دادی چې تقديم د حال په عامل معنوي هغه وخت ناروا دی، چې التباس نه راځي. او چې کله التباس راځي نو بيا تقديم د حال په عامل معنوي جائز دی، لکه **رید قائماً** **کعبه** و **قاعدا** کې که **رید کعبه** و **قائماً قاعداً** ووايي، نو بيا التباس راځي، نو دلته تقديم د حال په عامل معنوي جائز دی، همدارنگې په دغه مذکور مقام کې هم د دفع د التباس دپاره حال مقدم شوې دی.

درېم جواب: دادی، چې تقديم د حال په عامل معنوي باندې هغه وخت ناروا دی، چې

مبتداء مخکې نه وي ذکر، لکه په زیږډي في الدار قائماً کې قائماً زیږډي في الدار ووايي، نو دا ناروا دی او که زیږډي قائماً في الدار ووايي نو دا جائز دی، نو دلته هم صحیح ده چې تقدیم د حال په عامل معنوي شوی دی، لیکن تان ځان مبتداء مخکې ذکر ده نو تقدیم د حال دلته جائز دی.

بیا په دې مقام کې بل اختلاف دادی، چې هغه اختلاف په لفظ د ډانګه کې دی، مبرد وایي چې اصل کې ډان له وو، نون لام قرېب المخرج وولام په نون بدل شو او نون په نون کې مدغم شو، نو ډانګه شو

سوال: دا خو د قاعدې د ادغام نه خلاف وشو، ځکه قاعده د ادغام داده، چې اول به ثاني حرف سره بدلېږي، او بیا به اول حرف ثاني کې مدغم کېږي، او دلته خو عکس وشو؟

جواب: دا خلاف مو د مجبوري نه کړی دی او هغه دا چې که مونږ موافقت ددې قاعدې وکړو، نو لام به مورامخکې کوو او دلام به بیا په نون سره بدلوو، نو ډانګه له نه به ډانګه جوړ شي او بیا چې دغه لام په نون بدل کړو، نو ادغام به کوو، لیکن دې سره لږمېږي دخول د لام په نون باندې قبل تمام الکلمه او دا ناجائز دي، نو ددغه نقصان نه د بچ کیدو دپاره مونږ قاعده د ادغام نه خلاف وکړو، او بیا مو په دغه طریقه ادغام وکړو، جمهور وایي چې ډانګه کې یو نون د تشبیه دی او دوهم نون عوض د الف محذوفه دی، د ډانګه د التقاء ساکنین د وجې دغه الف تشبیه کې د ډانه غورځېدلی وو، نو مونږ د هغې عوض کې نون راوړو او ادغام مو وکړو، نو ډانګه شو.

مثل ډانګه: یعنې دا څلور واړه کلمات په شان د ډانګه دي، بیا چونکه په دې ډانګه کې دوه احتماله وو. شارح هغه دواړه ذکر کړي دي، یو دا چې ددې نه مراد لفظ د ډانګه شي بیا وجه د مشابهت داده، چې څنګه ډانګه افاده د بعد ورکوي، نو دا څلور کلمات هم د افادې د بعد دپاره راځي، او دوهم دا چې مراد ددې نه مدلول د ډانګه شي، نو بیا مطلب دادی، چې دا کلمات په شان د معنی د کلمه د ډانګه دي، چې مخکې مذکور ده.

واما تاک الخ: دې سره ددغه اسماء اشاراتو د متوسط صیغې ذکر کوي، تاک مفرد مؤنث متوسط دپاره ډانګه تشبیه مؤنث متوسط دپاره ډانګه تشبیه مذكر متوسط دپاره اولاک یا اولک د جمع مذكر مؤنث متوسط دپاره راځي.

وما هو للمتوسط الخ: دې عبارت سره شارح ددغه څلور اسماء اشاراتو د قریب صیغې ذکر کوي، نو وایي چې د توسط دپاره کومې صیغې راتلې، نو د هغې نه حرف خطاب حذف کړه، نو دغه صیغې د قریب دي، یعنې تا، ډان، تان، اولام.

واما ثم وهنا: کله چې فارغ شو ماتن د درې تقسیماتو نه په اسماء اشاراتو کې نو شروع یې وکړه په څلورم تقسیم د اسماء اشاراتو کې چې دا په اعتبار د زمان او مکان سره دی، تراوسه پورې چې څومره ضمایر او صیغې ذکر شوي دا د زمان دپاره وو، اوس د مکان دپاره ذکر کوي، په دې سره یو سوال دفع شو:

سوال: دا ټم او هغه ته د اسماء اشاراتو نه وایې او که نه، که وایې نو تا مخکې ولې ذکر نه کړو او که نه وایې نو اوس یې ولې ذکر کوي؟

جواب: دا زه په اسماء اشاراتو کې وایم هم او نه وایم هم. په اسماء اشاراتو کې وایم، نو ځکه مې دلته ذکر کړه او نه وایم یې داسې هغه مخکې د زمان دپاره وو او دا دمکان دپاره راځي، نو په هغې کې مې ذکر نه کړه. بیا په دې هڅه کې درې لغات دي، هغه په فتحه د هاء او نون مخففه سره هڅا په فتحې د هاء او نون مشد ده سره هڅا په کسري د هاء او نون مشد سره نو دا دواړه اسماء اشاره د مکان دپاره راځي.

سوال: چا به ویل چې مکان به کون نه وي په معنی د ثابت سره به وي؟

جواب: نو شارح جواب وکړو په الحقیقي سره چې دلته مراد د الحقیقي نه هغه حقیقي مکان مراد دی.

سوال: بیا به چا وویل چې ظرف مکان او زمان دواړه به مراد وي نو ده ویل چې الحسی صرف هغه محسوس مکان مراد دی.

لاستعمل: د خاصه د قید فائده ذکر کوي، یعنې د مکان نه علاوه بل څه کې نه مستعملېږي، خو مجازاً راځي، لکه هنالك الولاية لله الحق.

تعریف د اسم موصول :

المَوْصُولُ أَيِ الْمَوْصُولُ الْمَعْدُودُ مِنَ الْمَبْنِيَّاتِ فِي إِصْطِلَاحِ النُّحَا مَا لَا يَتِمُّ مَوْصُولٌ يَعْنِي هُغَه مَوْصُولٌ چې شمارېږي دمبنیاتو نه په اصطلاح د نحاتو هغه اسم دي چې نه پوره کېږي

جُزْءًا أَيْ إِشْرَ لَا يَتَمُّ مِنْ حَيْثُ جُزْئِيَّتِهِ يَغْنَى لَا يَكُونُ جُزْءًا ثَامًا إِنْ كَانَ
دحيثيت دجزئيت نه يعنې داسې اسم چې نه پوره کيږي دحيثيت دجزء نه يعنې نه وي جزء تام که چيرته
جُزْءًا كَتْمِيًّا أَوْ لَا يَصِحُّ جُزْءًا ثَامًا إِنْ كَانَ يَتَمُّ مِنَ الْأَفْعَالِ النَّاقِصَةِ وَ الْمَوْزُودِ بِالْجُزْءِ الثَّامِ مَا
جزءميزوي اويانه نونه گرځي جزء تام که چيرته تاميدود افعال ناقصو نه اومراده جزء تام سره هغه دي
لَا يَخْتَلُجُ فِي كَوْنِهِ جُزْءًا أَوَّلِيًّا لِمَلْعَلْ إِلَيْهِ الْمُزَكَّبُ أَوَّلًا إِلَى الْإِسْتِمَارِ أَمْرٌ
چې نه وي محتاج په کيدو دهغې کې جزء اولې چې متحمل کيږي دې ته مرکب اولاد پاره دانضمام دامر
آخَرُ مَعَهُ كَالْمُبْتَدَأِ وَ الْخَبَرِ وَ الْقَاعِلِ وَ الْمَفْعُولِ وَ غَيْرِهَا وَ أَلْتَمَّا كُنْ كَوْنُهُ جُزْءًا ثَامًا لَا جُزْءًا مُطْلَقًا
آخردې سره لکه مبتدا او خبر اوعامل اومفعول وغيره اونفې ددې وشوه چې جزء تام به وي نه مطلق جزء
لَأَنَّهُ إِذَا كَانَ مَجْمُوعُ الْمُؤْصُولِ وَ الْبَصَلَةِ جُزْءًا مِنَ الْمُزَكَّبِ يَكُونُ الْمُؤْصُولُ وَ خَدَّةً أَيْضًا جُزْءًا لَكِنْ لَا جُزْءًا ثَامًا
ځکه چې کله وومجموع د موصول اوصولې جزء دمرکب نه نووي به موصول يواځې هم جزء لکن نه جزء تام
أَوَّلِيًّا إِلَّا بِصَلَةٍ وَ عَائِدَةٍ.
اولې مگر په صلي او عانده سره.

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره د موصول تعريف کوي.

اغراض دجامي: الموصول: کله چې فارغ شوم اتن د تفصيل د دوه اقسامو د اسم مبني نه، چې مضمرات او اسماء اشارات وو، نو شروع يې وکړه په تفصيل د دريم قسم د اسم مبني کې، چې موصولات دي.

نودلته دوه سوالات مخې ته راځي:

اول سوال: نفس تفصيل ولې کوي؟

جواب: نفس تفصيل خو ځکه کوي، چې تفصيل بعد الاجمال اوقع فی الذهن وي، دوهمه وجه داده چې اسماء موصولات تفصيل ته محتاج دي او تفصيل يې نه دی شوې او کوم شی چې تفصيل ته محتاج وي او تفصيل يې نه وي شوی، نو د هغې تفصيل په کار وي.

دوهم سوال: تفصيل په دې مقام کې ولې کوي؟

جواب: تفصيل يې په دې مقام کې ځکه ذکر کوي، چې اجمال کې په دې مقام کې ذکر وو. او اجمال کې په دې مقام کې ځکه ذکر وو، چې د موصولاتو د اسماء اشاراتو سره مناسبت دی يو خو په دې وجه چې دې دواړو کې ابهام دی، ځکه اسماء اشاره په غير د تعيين د مشار اليه نه

مبهم وي همدارنگې اسماء موصولات په غیر د صلی نه هم مبهم وي او ددې وجې نه په نحو میر کې دا دواړه په دې نوم سره یو قسم ګرځولې دی. دوهم مناسبت په دې وجه دی، چې وجه د بناء د دواړو یوه ده، ځکه اسماء اشاراتو کې وجه د بناء شبه افتقاري وه او موصولو کې وجه د بناء هم شبه افتقاري ده. دریم مناسبت په دې وجه دی، چې د دواړو صیغې یو بل سره مناسب دي. اسماء موصولات کې هم د اسماء اشاره په شان د تشبیه دوه حالتونه راځي، او باقي صیغې یو یو دي او دې کې هم ځینې صیغو کې ډیر افراد دي، نو ددې مناسبات ثلاثه د وجې اسماء موصولات د اسماء اشاره پسې راوړل.

سوال: دا تفصیل دې موافق د اجمال سره نه دی، ځکه په اجمال کې الموصولات جمع وه او دلته په تفصیل کې دې مفرد راوړو؟

جواب: دا مقام د تعریف دی، او تعریف د جنس کیرې د جمع نه کېږي.

وجه د بناء: وجه د بناء یې داده، چې اسماء موصولات مشابه دي د حروفو سره په احتیاج کې یا په وضع کې او یا په نیابت کې یعنې لکه څنګه چې حروف په خپله معنی ورکولو کې ضم د ضمیمې ته محتاج وي نو همدارنگې اسماء موصولات هم صلی ته محتاج وي، دې ته شبه افتقاري وایي. یا په وضع کې داسې مشابه وي، چې د حروفو وضع په کم د درې حروفو نه شوې ده. او من ما کې هم دوه حروف دي، باقي اسماء موصولات په دې حمل دي طرداً للباب او دې ته شبه وضعي وایي. یا مشابهت نیابتي دی او هغه داسې چې په کار وه، چې موصول دپاره وضع د حروفو شوې وه، خو چې کله دې لره اسماء وضع شو، نو دا د حروفو قائم مقام شو او حروف مبني وو، نو د هغې د نیابت د وجې دا هم مبني شو.

ای الموصول المعداد الخ: غرض د شارح دفع د وهم ده:

وهم: چا به ویل چې دلته مفرد موصول راغلو، نو دا به غیر د اجمال والا موصولات نه وي، حالانکه دا خو صحیح نه ده؟

جواب: شارح دغه وهم دفع کړه، چې په اجمال کې هغه شمېرلی شوي موصولات مراد دي، او قرینه داده، چې معرفه کله معاد شي معرفې ته، نو ثاني عین اول وي.

فی اصطلاح النحاة: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: تعريف دې صحيح نه دی، ځکه دې کې اخذ د محدود په حد کې راځي، او هغه داسې چې ته د موصول تعريف کوې، او دا مشتقي دی او هر مشتقي کې خپل مشتق منه موجود وي، نو دلته دې کې صله پرته ده او وروستو تعريف کې هم لفظ د بصله راغلی دی، نو اخذ د محدود په حد کې راغلو. او دا ناجائز ده؟

جواب: مونږ وايو چې دې معرف کې کومه صله پرته ده، نو دا مصطلح ده او تعريف کې لغوي صله مراد ده، نو اخذ د محدود په حد کې نه لازمهېږي.
ای اسم: چونکه ما مبهم وو نو شارح د هغې تعيين وکړو.

من حيث الخ: غرض د شارح د جزء منصوب دپاره وجه د نصب ذکر کوي، چې دا منصوب دی بنا برتميز.

سوال: دا خو تميز محول عن الفاعل دی، او تميز محول عن الفاعل خو په معنی کې فاعل وي او دلته خو معنی د فاعليت نه صحيح کېږي، ځکه بيا به معنی شي چې نه تمامېږي جزء د موصول يعنې موصول خپله تام وي ليکن جزء يې ناتمام وي، حالته که دا معنی صحيح نه ده؟
جواب: شارح جواب وکړو، چې دا جزء مصدر دی او مؤول دی په تاويل د جزئيت سره او کوم مصدر چې مؤول شي په تاويل د جزئيت سره نو مراد د هغې نه نفس د هغه شي وي، نو دلته مراد نفس د موصول دی، معنی چې نه تامېږي نفس ددې موصول او دا معنی صحيح ده.
لا يكون جزء تاماً: غرض د شارح حاصل د معنی ذکر کول دي.

اولا يصير الخ: غرض د شارح دوهم جواب کول دي، حاصل د هغې دا دی، چې دا جزء منصوب دی بنا بر خبريت او که ته وايې چې د چا نه يې خبر وايې؟ نو مونږ وايو چې د يتم نه خبر دی او که ته وايې چې يتم خو فعل دی مبتداء نه ده؟ نو مونږ وايو چې دا فعل ناقص دی اسم او خبر غواړي اسم يې ضمير او دا ورلره خبر شو.
 په دې ځای کې سوالات مخې ته راغلل:

اول سوال: په افعال ناقصه کې خو مونږ يتم نه دی ليدلې؟

جواب: هغه مذکور افعال ناقصه مشهور دي، ليکن محصور نه دي، د هغې نه علاوه نور غير مشهور افعال ناقصه هم شته. دا يتم د افعال ناقصه غير مشهوره نه دي.

دوهم سوال: ستا دې عبارت کې استدراک راغلو، ځکه اوله معنی داسې وه، لایکون جزء

تاما او دوهمه معنی داسې شوه چې: لایصیر جزء تاما دې کې خو فرق نشته؟

جواب: هغه اول مونږ حاصل معنی ذکر کړې وه، نو اول معنی کې دا تمییز دی او دې دوهمه کې خبر د فعل ناقص دی.

درېم سوال: افعال ناقصه خو نور هم ډیر دي، نو دا لایتم په معنی د لایصیر ولې ګرځوې د

کان په معنی سره بې وګرځوه کنه؟

جواب: دا لایتم د افعال ناقصه غیر مشهوره نه دی او دغه افعال خپله معنی نه ورکوي، بلکې ددې مشهور افعال ناقصه په معنی سره راځي، او دې کې بیا د صار په معنی سره راځي، دې سره د هغه دوهم سوال جواب هم وشو، چې خاص کر د صار په معنی سره ولې ګرځوې، نو مونږ جواب وکړو، چې افعال ناقصه مشهور کې صار مشهور دی.

والمراد الخ: په دې عبارت سره غرض د شارح رد کول دي په فاضل رضي باندې، چې هغه د جزء تام معنی کړې ده رکن في الكلام سره او د رکن في الكلام اطلاق صرف په هغه کېږي، چې کوم شی مسند مسنداليه واقع کېږي، او په مفعول به يې اطلاق نه کېږي، نو شارح پرې رد کوي، چې مراد په جزء تام سره رکن في الكلام نه دی، بلکې مراد په جزء تام سره هغه شی دی، چې د مرکب په انحلال اولی سره انضمام د شي آخر ته محتاج نه وي، لکه په زېږ قائم ابوه کې انحلال وکړې نو زېږ هم جزء تام دی او قائم ابوه هم جزء تام دی، خو په خلاف د الذي قام زېږ سره چې کله ددې انحلال وکړې نو الذي خان لره جزء تام نه ګرځي، بلکې انضمام د صلي ته محتاج دی، په دې مراد اخیستو سره مفعول به هم په دې کې داخل شو.

والماضي كونه الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي.

سوال: ته چې نفي د جزء تام کوې نو د جزء مطلق نفي ولې نه کوې، ځکه چې جزء تام نه شو نو جزء ناقص خو به هم نه وي؟

جواب: مونږ نفي د جزء مطلق نه کوو، بلکې د جزء تام کوو، ځکه موصول په غیر د صلي نه جزء تام نه دی، جزء ناقص خودی.

الابصلة الخ: غرض د ماتن د موصول تعریف تام کول دي.

و الْمَوَادِّ بِالصِّكَّةِ مَعْنَاهَا اللَّغْوُ لَا الْإِضْطِلَاجُ فَإِنَّ الْإِضْطِلَاجِيَّ عِبَارَةٌ عَنْ جُمْلَةٍ
 او مراد به صلی سره معنی لغوی دهغی ده نه اصطلاحی خکه چې اصطلاحی عبارت ده د جملی نه چې
 مَذْكُورَةٌ بَعْدَ التَّوْصُولِ مُشْتَبِهَةٌ عَلَى صَمِيمٍ عَائِدٍ إِلَيْهِ فَصَغُرَتْهَا
 مذکورہ وی وروستو د موصول نه مشتعلہ وی په داسی ضمیر چې عائد وی دې ته پس پیژندل دهغی
 مَوْفُوفَةٌ عَلَى مَعْرِفَةِ التَّوْصُولِ فَكُلُّ عَرَفَ التَّوْصُولِ بِهَا لِزَمِ الدَّوْرَ وَ
 موقوف دی په پیژندل د موصول نوکه چیرته تعریف د موصول وکړی شي په هغې سره لازم به شي د وړ او
 الْقَرِينَةُ عَلَى أَنَّ الْمَوَادَّ بِهَا مَعْنَاهَا اللَّغْوُ لَا الْإِضْطِلَاجُ قَوْلُهُ وَ عَائِدٍ فَإِنَّهُ
 قرینه په دې چې مراد به صلی سره معنی لغوی ده نه اصطلاحی د اقول د مصنف چې وعائد خکه که چیرته
 لَوْ أُرِيدَ بِهَا مَعْنَاهَا إِضْطِلَاجٌ لَكَانَ هَذَا الْقَوْلُ مُسْتَعْرِفًا لِأَنَّهُ
 مراد کړی شي په صلی سره معنی اصطلاحی دهغی نو شي به د اقول قول بالاستدراک خکه د ادب پاره د
 لَاخْرَاجٍ مِثْلُ إِذَا وَ حَيْثُ وَ لَيْسَ لَهَا صِلَةٌ إِضْطِلَاجِيَّةٌ وَ لِقَائِلِ أَنْ
 اخراج د مثل دا دا و حیث دی او نشته دې د وړ او د پاره صله اصطلاحی معترض اعتراض کولی شي چې
 يَقُولُ يُنْكِنُ أَنَّ تَعْرِفَ الصِّكَّةِ بِهَا لَا تَتَوَقَّفُ مَعْرِفَتُهُ
 وایي چې ممکن دی چې تعریف د صلی وکړل شي په دې چې صله هغه ده چې موقوف نه وی معرفت دهغی
 عَلَى مَعْرِفَةِ التَّوْصُولِ بِأَنَّ يُقَالُ الصِّكَّةُ جُمْلَةٌ مُقْصَلَةٌ بِأَسْمٍ لَا يَتِمُّ جَزْأً
 په معرفت د موصول سره چې وویل شي چې صله جمله متصله ده په اسم پورې چې نه پوره کیږي جزء
 إِلَّا مَعَ هَذِهِ الْجُمْلَةِ مُشْتَبِهَةٌ عَلَى عَائِدٍ إِلَيْهِ فَعَلَّ هَذَا يَجُوزُ
 هغی مگر سره د دې جملی چې مشتعلہ وی دا جمله په عائد چې راجع وی دې صلی ته بنا په دې بیان جائز
 أَنَّ يَكُونُ الْمَوَادِّ بِالصِّكَّةِ مَعْنَاهَا الْإِضْطِلَاجُ وَ لَا يَلِيزُ الدَّوْرَ وَ لَا لَزَمَ الْعَائِدُ مَعَ أَنَّهُ
 دی چې شي مراد به صلی سره معنی اصطلاحی د صلی اونه لازم کیږي د وړ او ذکر د عائد سره د دې چې دا
 مَاخُذٌ فِي مَقْهُورِ الصِّكَّةِ الْإِضْطِلَاجِيَّةِ تَضَرُّعٌ بِهَا عُلْمٌ مِنْهَا
 ماخوذ دی په مفهوم د صلی اصطلاحی کې دا تصریح دهغه شي ده کوم چې معلوم ضمنا وودې د پاره چې
 مُبَالَغَةٌ فِي الْإِخْتِرَافِ عَنْ مِثْلِ إِذَا وَ حَيْثُ وَ لَكِنَّا كَانَتِ الصِّكَّةُ بِتَعْنِيَتِهِ أَعْمَ بِحَسَبِ التَّفْهُيمِ مِنْ
 مبالغه وشی په احتراز کې د مثل دا دا و حیث نه او کله چې وه صله بعینه عامه په اعتبار د مفهوم سره چې
 مَن كَانَتْ حَبَرِيَّةً أَوْ غَدَّ حَبَرِيَّةً وَ لَا تَكُونُ بِحَسَبِ الْوَاقِعِ إِلَّا حَبَرِيَّةً.

خلاصه دمتن: په دې مقام کې د صلیې معنی مراد ذکر کوي.

اغراض دجامي: والمراد الخ: غرض د شارح تعین د صلیې کول دي او بل غرض دفع د یو سوال ده:

سوال: دې تعریف کې د مذکورې صلیې نه صله لغوي اخلي او که اصطلاحي؟ که صله نه لغوي صله مراد شي، نو معنی لغوي په منزله د مجاز ده او مجاز قرینه غواړي، ددې څه قرینه ده؟ او که معنی اصطلاحي مراد اخلي نو د صله اصطلاحي په تعریف کې به لفظ د موصول راوړې یا نه، که راوړې نو اخذ د محدود راغلو په حد کې نو دور لازم شو او دا ناجائز دي او که ذکر د موصول نه کوي بلکې صرف جمله خبریه سره تعریف د صلیې کوي، نو بیا خو هره جمله خبریه دې صله شي؟

جواب: حاصل د جواب دادی، چې مراد د صلیې نه معنی لغوي ده او قرینه پرې وروستو قول عائد دی، ځکه که مونږ معنی اصطلاحي واخلو نو په تعریف کې عائد راغلی دی نو بیا ذکر ددې عائد متن مستدرک گرځي، نو دا قرینه ددې ده چې مراد د صلیې نه معنی لغوي ده. شارح هم دا وایي چې والمراد الخ یعنې مراد په صلیې سره معنی لغوي ده.

سوال: اصطلاحي صله ولې مراد نه اخلي؟

جواب: شارح جواب کوي، چې فانه الاصطلاح الخ یعنې که د صلیې نه معنی اصطلاحي مراد کړو، نو بیا دور لازمېږي. او هغه داسې چې د صلیې اصطلاحي تعریف دادی: جملة مذكورة بعد الموصول مشتملة على ضمير عائد اليه. نو معرفت د صلیې په موصول موقوف شو، او مخکې معرفت د موصول په صلیې موقوف شوی دی، دغه ته دور وایي.

سوال: په معنی لغوي اخیستو د تاسره څه قرینه ده؟

جواب: شارح جواب کوي، چې والقرینه الخ قرینه په معنی لغوي باندې دا لفظ د عائد دی، ځکه که معنی اصطلاحي واخلو نو تعریف کې دا لفظ د عائد مستدرک گرځي، ځکه دا قید مونږ د الحیث وغیره د ویستو دپاره لږولې دی، ځکه ددې دپاره صله اصطلاحي نه وي اوس چې دې تعریف کې صله اصطلاحي مراد شي، نو په هغې اصطلاحي تعریف کې عائد پټ پروت دی نو دا عائد ذکر کول مستدرک شو.

ولقائل الخ: غرض د شارح دوهم جواب کول دي، حاصل د هغې دادی، چې مراد په صلي سره صله اصطلاحی ده اوس که ته وایې د وړ لازمېږي، یا هرې جملې خبرې ته صله شاملېږي؟ نو مونږ وایو چې مونږ د صلي داسې تعریف کوو، چې دور هم لازم نه شي، او هرې جملې خبرې ته هم شامل نه شي او هغه تعریف مونږ داسې کوو چې: الصلة جملة متصلة باسم لا يتفر جزء إلا مع هذه الجملة مشتملة على عائذ الیه. د موصول په ځای مونږ اسم رواړو نو اخذ د محدود په حد کې هم رانغلو او هرې جملې خبرې ته هم تعریف شامل نه شو.

وذكر العائد الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: که ته د صلي نه اصطلاحی صله مراد اخلې، نو ذکر د عائد مستدرک ګرځي، ځکه چې د مصطلح صلي په تعریف کې الا حیث داخل نه وو، نو ذکر د عائد ددغه دواړو د وېستلو دپاره اخراج د مخرج دی او دا صحیح نه دی؟

جواب: ذکر کول د عائد سره ددې چې دا په مفهوم د مصطلح صله کې پروت دی لیکن دلته ددې ذکر تصریح لما علمه ضماً ده.

سوال: ددې په صراحت سره ذکر کولو کې فائده څه ده؟

جواب: دې کې مبالغه ده په احتراز کې د اذاو حیث نه.

ولما كانت الخ: غرض د شارح په دې عبارت سره تمهید دی ما بعد متن ته، ربط د ما بعد دی د ما قبل سره او دفع د یو سوال ده:

سوال: مقصود خو بحث د موصولاتو دی نو اشتغال د ماتن په بحث دصلي باندې اشتغال په غیر مقصود دی او اشتغال په غیر مقصود ښه کار نه دی؟

جواب: دا اشتغال په مقصود باندې دی، ځکه لفظ د صلي په تعریف کې ذکر وو، نو لاندې وه چې ددې وضاحت وشي دپاره د وضاحت د تعریف.

یا سوال دا دی، چې تا وویل چې صله جمله خبریه وي، حالانکه هره جمله خبریه صله نه جوړېږي؟ نو جواب دادې چې دا ذکر شده تعریف د صلي نه دی، بلکې دا وضاحت د صله کوي بیا شارح بمعنیه کې ضمیر د مذكر راجع کړو اشاره دې ته کوي چې کله ضمیر په مینځ د

وَالْعَائِدُ أَعْمٌ مِنْ أَنْ يَكُونَ ضَمِيرًا أَوْ غَيْرَهُ وَإِذَا كَانَ ضَمِيرًا أَعْمٌ مِنْ أَنْ يَكُونَ لِلْمَوْضُولِ وَ
اَوْعَانْدَ عَامِ دِي كَهْ ضَمِيرِ اَوْ يَاجِيرِ دَضَمِيرِ نَهْ اَوْجِي كَلَهْ ضَمِيرِ عَامِ وَي دَدِي نَهْ جِي دَمَوْصُولِ دِبَارَهْ وَي اَوِيَا
لِغَيْرِهِ وَ الْوَاجِبُ أَنْ يَكُونَ ضَمِيرًا لِلْمَوْضُولِ عَيْنَهُمَا يَقُولُو
غَيْرِ دَمَوْصُولِ نَهْ اَوْلَازِمِي دَادَهْ جِي وَي ضَمِيرِ دِبَارَهْ دَمَوْصُولِ نَوْدَدِي وَجِي تَعِينِ وَكِرْ وَمَصْنَفِ بَهْ قَوْلِ خَبَلِ
وَ صَابِرُوْهُ اَنِّي صِلُهُ مَا لَا يَحْتَمِلُ جُلُودًا إِلَّا صِلُهُ جُمْلَةً خَبَرِيَّةً أَوْ مَا
سِرِهْ جِي وَصِلَتُوْهُ يَعْنِي صَلَهْ دَهْفِي جِي نَهْ تَمَامِ بِيْرِي خَبِرِ دَهْفِي مَكْرِبِهْ صِلِي سِرِهْ جُمْلَهْ خَبِرِهْ بَهْ وَي يَافِهْ
فِي مَعْنَاهَا كَأَنِّي الْقَائِلُ وَ الْمَفْعُولُ وَ الْعَائِدُ ضَمِيرٌ لَا غَيْرَ ضَمِيرٌ
جِي بَهْ مَعْنَى دَجْمَلِي خَبِرِي سِرِهْ وَي لَكِهْ اِسْمُ فَاعِلِ اَوْ مَفْعُولِ اَوْ عَانِدِيَهْ كِي كَهْ ضَمِيرِ وَي اَوْ كَهْ غَيْرِ ضَمِيرِ
لَهْ اَنِّي لِلْمَوْضُولِ لَا لِغَيْرِهِ وَ صِلُهُ الْاَكْبَرُ وَ النَّارُ اِسْمُ قَائِلِ وَ مَفْعُولِ لِأَنَّ النَّارَ
وَي خَاصِتًا دَمَوْصُولِ دِبَارَهْ وَي نَهْ دَبَلِ دِبَارَهْ اَوْ صَلَهْ دَالِفِ اَوْلَامِ اِسْمُ فَاعِلِ اَوْ مَفْعُولِ دِي خُكِهْ جِي لَامِ
الْمَوْضُولَةِ تَغْيِيهِ النَّارَ الْحَرْفِيَّةُ فَجَعَلَتْ صِلَتُهَا مَا كَانَ جُمْلَةً مَعْنَى وَ مُفْرَدًا
مَوْصُولَهْ مُشَابِهْ دِي دَلَامِ حَرْفِيَهْ سِرِهْ پَسْ وَگِرْ خُولِ شَوَهْ صَلَهْ دَهْفِي كُومِهْ جِي جُمْلَهْ دَهْ مَعْنَا اَوْ مَفْرَدِي
صُورَةً عَمَلًا بِالْحَقِيقَةِ وَ الثَّبَتِ جَمِيعًا وَ هِيَ آيِ الْمَوْضُولَاتِ الَّتِي لِلْمُفْرَدِ
صُورَتَادِي دِبَارَهْ جِي عَمَلِ رَاشِي هَمْ حَقِيقَتًا اَوْ هَمْ جِي مُشَابِهْ دَحَقِيقَتِ اَوْ دَايَعْنِي مَوْصُولَاتِ الَّذِي دَمْفَرْدِ
الْمَذْكُرِ وَ الْيُحْيِي لِلْمُفْرَدِ الْمُؤَنَّثِ وَ اللَّذَانِ يُحْيِي الْمَذْكُرُ وَ اللَّتَانِ يُحْيِي الْمَوْثُثُ وَ يَكُونَانِ
مَذْكُرِ دِبَارَهْ اَوَالِي دِبَارَهْ دَمْفَرْدِ مَوْثُثِ اَوَالِ اللَّذَانِ دِبَارَهْ دَمَثْنِي مَذْكُرِ اَوَالِ اللَّتَانِ دِبَارَهْ دَمَثْنِي مَوْثُثِ اَوَوِي دَا
بِالْاَكْبَرِ فِي حَالِ الرَّفْعِ وَ النِّبَاءِ فِي حَالِ النَّصْبِ وَ الْجَزْ وَ الْاَوَّلَى عَلَى وَزْنِ الْعَلَى
دَوَارَهْ بَهْ اَلِفِ سِرِهْ بَهْ حَالَتِ رَفْعِي كِي اَوِيَهْ يَافِ سِرِهْ بَهْ حَالَتِ نَصْبِي اَوْ جَرِي كِي اَوَاوِي بَهْ وَزْنِ دَعْلِي دِبَارَهْ
لِجَمْعِ الْمَذْكُرِ وَ الْمَوْثُثِ إِلَّا أَنَّهُ فِي جَمْعِ الْمَذْكُرِ أَشْهُرُ وَ اللَّيْنِ كَاللَّيْنِ
دَجَمْعِ مَذْكُرِ اَوْ مَوْثُثِ رَاخِي لِيَكُنْ دَا بَهْ جَمْعِ مَذْكُرِ كِي زِيَاَتِ شَهْرَتِ لَرِي اَوَالِ الَّذِيْنِ بَهْ شَانِ دَالَاَتِيْنِ دِي دَا
لِجَمْعِ الْمَذْكُرِ وَ اللَّيْنِ بِالْهَمْزِ وَ النِّبَاءِ وَ الْاَوَّلَى بِالْهَمْزِ فَفَقَطَ وَ اللَّيْنِ بِالْيَاءِ فَفَقَطَ
پَارَهْ دَجَمْعِ مَذْكُرِ اَوَالَاِي بَهْ هَمْزِي اَوِيَا سِرِهْ اَوَالَامِ بَهْ هَمْزِي مَكْسُورِي سِرِهْ فَفَقَطَ اَوَالَاِي بَهْ يَا سِرِهْ فَفَقَطَ
مَكْسُورَةً أَوْ سَاكِنَةً إِجْرَاءً لِلْوَضِلِ مَجْرَى الْوَقْفِ لِجَمْعِ الْمَذْكُرِ وَ الْمَوْثُثِ
مَكْسُورَهْ وَي اَوْ كَهْ سَاكِنَهْ وَي دِبَارَهْ دَا جَرَادِ وَصَلِ بَهْ مَجْرِي دَوْقَفِ كِي رَاخِي دِبَارَهْ دَجَمْعِ مَذْكُرِ اَوْ مَوْثُثِ

إِلَّا أَنَّهُ فِي جَمْعِ الْمُؤَكَّدِ أَشْهَرُ وَاللَّاتِي وَاللَّوَاتِي يَجْمَعُ الْمُؤَكَّدُ وَجَاءَ فِي اللَّاتِي اللَّاتِ
 مَكْرَهَ جَمْعِ مُؤَنَّثَةٍ كَمَا زِيَاتُ شَهْرَتِ لَرِي وَاللَّاتِي وَاللَّوَاتِي دِيَارَهُ دَجْمُ مُؤَنَّثَةٍ لَكِهِ بِه جَامِي اللَّاتِي كَمَا اللَّاتِ
 بِحَالِ الْيَاءِ وَ إِيْقَاءِ الْكَسْرِ عَلَى النَّاءِ وَ فِي اللَّوَاتِي الْيَاءُ يَحْذِفُ النَّاءُ وَالْيَاءُ
 بِه حَذْفُ دِيَاءِ سِرِهِ أَوْ بِه أَبْقَاءُ دَكْسَرِي بِه تَاءُ بَانْدِي أَوْ بِلَ كِبِيرِي بِه اللَّوَاتِي كَمَا اللَّوَابِهِ حَذْفُ دَتَاءِ أَوْ بِه سِرِهِ
 مَعًا وَ مَا يَسْتَعْمَلُ الْكَلِمَةُ فِيْنَا لَا يَقُولُ عَلَيْنَا كَمَا عَرَفْتُ مَا عَرَفْتُهُ وَ
 يُوْخَاي أَوْ مَا بِه مَعْنَى دَالِذِي اسْتِعْمَالِي بِه هَغَه چَا كَمَا چِي عَقْلُ نَه لَرِي غَالِبًا لَكِهِ عَرَفْتُ مَا عَرَفْتُهُ أَوْ
 جَاءَ فِيْنَا يَقُولُ كَمَا وَ السَّمَاءُ وَ مَا بَنَاهَا وَ مَنْ أَيْضًا يَسْتَعْمَلُ
 أَوْ اسْتِعْمَالُ بِه خَاوندَانُود عَقْلُ كَمَا هَم كِبِيرِي لَكِهِ وَالسَّمَاءُ وَمَابَنَاهَا أَوْ مَن هَم دَمَابِه مَعْنَى سِرِهِ دِي بِه
 فِيْنَا يَقُولُ وَ يَسْتَعْمَلُ فِيْهِمَا الْمَفْرُودُ وَ الْمُتَعَمُّدُ وَ الْمَجْمُوعُ وَ الْمُتَكَمَّرُ وَ الْمُؤَكَّدُ.
 استعمال دذوات العقول كَمَا أَوْبِرَابَر دِي بِه هَغِي كَمَا مَذْكُر أَوْ مُؤَنَّثَ مَفْرَدًا وَ جَمْعًا أَوْ تَشْبِيهًا

اغراض دجامي : والعائد اعم الخ : به دې ځای کې یو څو سوالات دي :

سوال : صله به نفس جمله ولې وي؟

جواب : دا ځکه چې واضع وضع د موصول دپاره د معرفي د توصيف کړې ده او بيان د معرفي به صلي سره راځي .

سوال : دا صله به جمله خبریه ولې وي؟

جواب : دا ځکه چې انشائيه ثابت بنفسي نه وي نو مثبت لغيره به څنگه شي؟

سوال : عائد به ولې ضروري وي؟

جواب : جمله من حيث الجملة مستقل وي، نو دې کې وحشت راغلو د ما سبق نه نور رابط ورلره په کار دی، چې د مخکې سره يې تعلق راشي .

سوال : ضمير ولې رابط گرځوي؟

جواب : د صلي تعلق د موصول سره په شان د هغه تعلق نه ده کوم چې د مبتداء او خبر وي، ددې وجې نه رابط قوي په کار وو، او هغه ضمير دی .

سوال : د ضمير رجع موصول ته ولې کوي؟

جواب : دا ټول بحث د موصول د وجې نه دی، نو عائد به موصول ته ځکه راجع کېږي .

او مافي معناها: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: اسم فاعل او اسم مفعول هم صله واقع کېږي او هغه خو جمله خبریه نه ده؟

جواب: دا دواړه په معنی د جمله کې دي

وصلة الالف الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: مخکې ماتن ویلي وو، چې صله به جمله خبریه وي، اوس کله چې دده د خبرې نه خلاف راشي، نو دا په منزله د استثنا-وي سائل وویل چې ته وایې چې صله به جمله خبریه وي، حالانکه اسم فاعل او اسم مفعول صله د الف لازم واقع شوې ده او دا جمله نه ده اوس سوال دا دی، چې دا دواړه د الف لام صله واقع شوې ده، نو دا الف لام اوچت دي که ښکته دي چې دا یې صله واقع شوې ده؟

جواب: ماتن جواب وکړو، چې صله د الف لام اسم فاعل او اسم مفعول واقع کېږي، وجه داده چې د الف لام دوه جهته دي صورت یې د حرف دی او په معنی کې اسم دی او اسم فاعل اسم مفعول هم لفظاً مفرد او معنی شبه جمله ده، نو ددې وجې نه مونږ الف لام لره دغه صله وگرځوله، ځکه دا دواړه ذو جهتين دي.

وهي: غرض د ماتن صیغې او مثالونه ذکر کول دي.

ای الموصولات: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: ظاهره داده، چې هي ضمير به موصول ته راجع وي او هغه مذکر دی نو مطابقت د راجع او مرجع په خپل مینځ کې سره نشته؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې ضمير موصولات ته راجع دی او موصولات جمع دي، او جمع په تاویل د جماعة سره موث ده. ضمير د هي ورته راجع کولی شي.

الذي الخ: ماتن شپږ صیغې د موصول ذکر کوي او دا هره صیغه د جدا ذات دپاره وضع ده، او که کوم ځای اشتراك راغلی دی، نو یو په کې اشهر گرځېدلی دی، نو اشتراك په شان د نه اشتراك دی.

ویکونان: غرض د شارح د وروسته جار مجرور دپاره متعلق ذکر کول دي.

والاوی: چونکه ددې شکل د اولی په شان دی، او تلفظ پرې په غیر د واو نه کېږي نو شارح وویل چې دا په شان د علی په وزن کې بیا دا زیادت د واو خکه شوې دی، چې د الي جاره سره التباس رانه شي.

سوال: دا التباس بالعکس دفع کړه؟

جواب: واو ما قبل مضموم غواړي او الي جاره کې همزه مکسوره وه، نو مونږ اولی کې واو راوړو. دوهمه وجه داده، چې الي جاره حرف دی او په حروفو کې تغیر نه راځي، او په اسماءوو کې تغیر راځي، او اولی اسم موصول وو، نو دې کې مونږ تغیر وکړو. بیا اولی چې د الف لام سره ذکر شي، نو دا د موصول دپاره راځي، او چې په غیر د الف لام نه ذکر شي، نو دا بیا د اشارې دپاره راځي.

الا انه الخ: غرض د شارح اشاره کول دي، چې دغه اشتراك کلا اشتراك دی.

والذین الخ: غرض د ماتن الذین صیغه کې څلور لغات ذکر کول دي.

اجراء للموصل الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: په دې آخري لغت کې التقاء د ساکنینو راغله او دا خو په حالت د وصل کې ناجائز ده؟

جواب: مونږ دا حالت وصل قائمقام د وقف ګرځولې دی او حالت وقف کې التقاء ساکنین جائز ده، ځکه چې په وقف کې خفت وي نو التقاء ساکنین جائز کیږي.

سوال: دا خو آسان کار دی، هر ځای په سړي التقاء ساکنین کوي او ددغه نه به دلیل نیسي؟

جواب: ضرورت چې نه وي بیا دغه عمل ناجائز دی

الا انها في جمع المؤنث الخ: غرض د شارح اشاره کول دي، چې دغه اشتراك کلا اشتراك دی

واللائي: غرض د ماتن شپږمه صیغه ذکر کول دي، شارح په کې نور لغات ذکر کوي

وما ومن: غرض د ماتن اقسام د اسم موصول ذکر کول دي، اسم موصول دوه قسمه دي، خاص او عام. خاص دپاره مخکې شپږ صیغې ذکر شوې او کومو کې چې اشتراك وو. نو هغه کلا اشتراك وو، نو سوال نه راځي، او هر چې عام اسم موصول دی، نو هغه اوس ذکر کوي چې دغه شپږ واړه په کې راتلی شي. او دغه عام اسم موصول مامن وغیره دی.

بمعنى الذي: غرض د شارح د مامعنی ذکر کول دي چې دا په لا یعقل کې غالباً استعمالیږي

بیا مثال یې دا دی، عرفت ما عرفت.

وجاء فيما الخ: غرض د شارح د غالباً قید فائده ذکر کول دي، هغه دا چې دې سره والسماء وما بناها خارج شو، ځکه ما دپاره د مایعقل راغلی دی.

ومن ايضا الخ: غرض د شارح د من معنی ذکر کول دي، چې دا هم په معنی د الذي سره دی خو دا په مایعقل کې استعمالېږي، بیا په دې دواړو کې مذكر مؤنث، مفرد، تشبیه، جمع، شپږ واړه یو شان دي. دلته کې دا خبره ده، چې الله د ذکورت الوث نه پاک دی. خو ادب دې کې دی، چې دالله دپاره د ذکورت صیغې استعمال شي.

سوال: لفظ د من خو هم د لایعقل دپاره راځي، الله وایي: فمنهم من یسئ علی بطنه نو دلته به یې هم د غالباً قید لږولې وی؟

جواب: دغه قید دلته هم مراد دی، اگر چې ذکر نه دی اکتفاءً بما سبق.

وَ أَيْ يَسْتَعْنِي الَّذِي تَحُو أَضْرِبَ أَيْهُمْ فِي الدَّارِ أَيْ أَضْرِبَ الَّذِي فِي الدَّارِ وَ أَيْ يَسْتَعْنِي الَّذِي تَحُو أَضْرِبَ
او ایا په معنی دالذي سره لکه اضرب ایهم في الدار ایا اضرب الذي في الدار وایه په معنی داللي لکه اضرب
أَيْتَهُنَّ فِي الدَّارِ أَيْ أَضْرِبَ الَّذِي فِي الدَّارِ وَ ذُو النَّفَائِثَةِ أَيْ التَّسْوِيفَةِ إِلَى بَقِي كُلِّ لَاحِظٍ صَاحِبٍ مَجْمُوعًا
ایتمن في الدار ایا اضرب التي في الدار او ذوالنافثیه یعنی هغه دوجې منسوب وي لغت دبنی طی ته راتلل ددو
مَوْصُولَةٌ يَلْفَتْهُمْ يَسْتَعْنِي الَّذِي أَوْ الَّذِي قَالَ الشَّاعِرُ وَ يَثْرَى
موصولاً خاص دي په لغت دبنی طی پورې په معنی دالذي او اللي سره لکه چې ویلي شاعر کوهي زما کوم
ذُو حَقَرٍ وَ ذُو طَوَيْتٍ أَيْ الَّذِي حَقَرْتُهَا وَ الَّذِي طَوَيْتُهَا وَ ذَا بَعْدَ مَا الْكَاتِبَةُ
چې ما کنستې اوراغونډ کړي یعنی هغه چې ما کنستې اوراغونډ کړي او دا چې وروستو ترې ما چې کانه
لِلْأَسْتَفْهَامِ تَحُو مَا ذَا صَنَعَتْ أَيْ مَا الَّذِي صَنَعَتْ وَ الْأَكْفَ أَيْ مَجْمُوعُهُمَا يَسْتَعْنِي الَّذِي أَوْ الَّذِي أَوْ
وي دپاره د استفهام لکه ماذا صنعت یعنی الذي صنعت او الف اولام دواړه په معنی دالذي او اللي سره اویا
الْمُتَّقَى أَوْ الْمَجْمُوعُ وَ الْعَائِدُ الْمَفْعُولُ أَيْ الْعَائِدُ الَّذِي لَا يُتِمُّ الْمَوْصُولُ إِلَّا بِهِ إِذَا كَانَ مَفْعُولًا
مثنی اویا مجموع وي او عائد مفعول کو، چې موصول نه پوره کېږي مگر بر دې پورې کله چې مفعول وي
يَجُوزُ حَذْفُهُ إِذَا لَمْ يَمْنَعْ مَانِعٌ لِأَنَّهُ فَضْلَةٌ لَا إِذَا كَانَ فَاعِلًا
جانزدي حذف کول ددې کله چې نه وي مانع ځکه چې دافضله دي نه په هغه وخت کې کله چې فاعل وي

لَيُزَوِّدُ عَبْدَهُ لَعْنُو كَلْبُو كَعَالَى اللَّهِ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَ يَقْدِرُ لَهُ أَى لِمَنْ يَشَاءُ.

څکه فاعل عمده وي لکه دا قول دالله تعالى الله يبسط الرزق لمن يشاء عن عباده ويقدر له يعنى لمن يشاءه

اغراض دجامي : واي بمعنی الذي: غرض د شارح د اي دپاره معنی ذکر کول دي. او ددې دپاره مثال او تطبيق د مثال کول دي، کما هو ظاهر بيا څنگه چې اي په معنی د الذي راځي، نو همدارنگې ایه په معنی د التي سره راځي لکه اضرب الیتمن فی الدار ای التي فی الدار.

وذو الطائفة: غرض د شارح د الطائفة قید تشریح کول دي، دا قید د طائفه چې یې لږولې دی دا منسوب دی بني طی قبیلې ته، وجه داده چې د دوی په لغت کې ذو په معنی د الذي او التي سره راغلې دی، شاعر وایي:

و بهری ذو حفرت و ذو طویت

الی التي حفرتها و الی طویتها

بیا ذوا دلته په معنی د التي سره څکه اخلي، چې بهر مونث سماعي دی بیا ذو په دوه قسمه دی، یو ذو صاحبی دی، دا معرب دی او دوهم ذو طائي دی دا په احوال ثلاثه کې مبني وي، څکه که دا بدلیدلی، نو په کار ده چې څي حضرت وی.

سوال: کله چې ذو موصولي دی، نو په دې شعر کې خو عائد ذکر نه دی؟

جواب: هغه عائد شارح په دې عبارت حضرتها سره ذکر کړې دی.

وذا بعد ما: غرض د ماتن خو پنځم موصول عام ذکر کول دي، چې هغه دا دی کله چې د ما استفهامي نه وروسته ذکر شي. شارح الکائنة راویستو، د جار مجرور دپاره یې متعلق راویستو، او دې کې اشاره دې ته ده چې دا جار مجرور صفت د ما دی په اعتبار د متعلق سره. شارح بیا مثال او تطبيق د مثال کړې دی.

والالف واللام: غرض د شارح د ماتن شپږم موصول عام ذکر کول دي، چې هغه الف لام په معنی د الذي او التي سره دی، دا شاته د تشنيه او جمع دپاره هم راځي.

والعائد المفعول الخ: غرض د ماتن حکم اول د موصول ذکر کول دي، هغه دا چې عائد کله مفعول وي، نو حذف یې جائز دی، دوهم غرض دفع د یو سوال ده:

سوال: تا مخکې وویل، چې د موصول دپاره صله لازم ده، چې دغه صله کې به عائد وي او

راجع به وي موصول ته. حالانکه زه به درته وښایم، چې په صله کې به عائد نه وي. لکه قرآن کریم کې راخي الله يبسط الرزق لمن يشاء دلته يشاء صله ده، او عائد په کې نشته، چې موصول ته راجع وي؟

جواب: ماتن جواب وکړو. چې عائد کله مفعول وي، نو حذف يې جائز دی مثال مذکور کې هم عائد مفعول دی. نو ځکه حذف شوې دی

ای العائد الذي الخ: غرض د شارح دفع د يو سوال ده:

سوال: بحث د حذف د عائد خروج دی د بحث نه او خروج د بحث نه ښه کار نه دی؟

جواب: مراد ددې نه هغه عائد دی، چې په موصولو کې ذکر کېږي نو دا خروج د بحث نه، نه دی

اذا لم تمنع الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: ته وايي چې عائد مفعول وي، نو حذف يې جائز دی، حالانکه په سمع الله لمن حمده کې د ضمير حذف د سر نه جائز نه دی؟

جواب: مونږ دا قيد لگوو چې کله مانع نه وي او دلته د حذف نه مانع شته هغه دا چې ما ابق دليل په ما الق نه گرځي. همدارنگې کوم عائد چې الف لام موصولي ته راجع وي، د هغې حذف هم ناجائز دی.

لانه فضله: غرض د شارح دليل د حذف دپاره ذکر کول دي، هغه دا چې دغه عائد فضله دی او حذف د فضله جائز دی.

لا اذا كان الخ: غرض د شارح د المفعول قيد فائده ذکر کول دي، او دفع د يووهم او سوال هم کوي:

سوال: زه به درته وښایم چې په صله کې به ضمير د مجرور وي او هغه به حذف شوی وي؟ لکه الذي انا ضارب زيد ای انا ضارب؟

جواب: دا قيد د المفعول دپاره د اخراج د فاعل دی، ځکه صله کې فاعل نه حذف کېږي، هغه عمده دی

وَاعْلَمُ أَنَّ النَّحَاةَ وَضَعُوا بَابًا يُسَمُّونَهُ بَابَ الْأَخْبَارِ بِالَّذِي أَوْ مَا يَقُومُ مَقَامُهُ
 بِهِ شَهْ جِي نَحْوِيَانُو وَضَعُ كَرِي يُوِيَابَ نُوْمُ يِي وَرَكْرِي وَرْتَه دِيَاب دَهغه اَخْبَار و كُوم جِي به الذي اوياقنا مقام
 وَ مَقْصُودُهُمْ مِنْ وَضْعِهِ تَرْيُيُنُ التَّعْلِيمِ فِيمَا تَعَلَّمَهُ فِي هَذَا الْقَنْ مِنْ الْمَسَائِلِ وَ تَذَكُّرِهِ
 دَالِذِي وَي اَوْ مَقْصُودُ وَضَعِ نَه تَمْرِيْن دَمْتَعْلَمِيْنُو دِي به خپل تعليم كې ددې فن سره د مسائلو نه اويادولو
 إِنَّمَا قَالَهُمْ إِذَا قَالُوا لِأَحَدٍ أَخِيهِ عَنِ الْإِسْمِ الْفُلَانِي فِي الْجُمْلَةِ الْفُلَانِيَّةِ
 د مسالو ددې نه خكه چې كله دوي ووايي يو چاته چې خبر وركړه د فلاني نوم نه په فلاني جمله كې به
 بِالَّذِي بَعْدَ بَيَانِهِمْ طَرِيقَهُ الْأَخْبَارِ بِهِ لَا بُدَّ لَهُ مِنْ تَذَكُّرِهِ كَثِيرٍ مِنْ
 الذي سره وروستو د بيان ددوي لره طريقي دخبر وركولو په هغې سره نوضروري ده چې ياد كړل شي ډير
 مَسَائِلُ النَّحْوِ وَ تَذَكُّرُي النَّكْرِ فِيهَا حَتَّى يَعْلَمَ أَنَّ ذَلِكَ الْأَخْبَارَ
 مسائل دنده او پوره په دقت سره نظرو كړل شي په دغه مسائلو كې تردې چې ښه معلومه شي چې دا اخبار
 فِي آتِي إِسْمٍ نَصِيحٌ وَ فِي آتِي إِسْمٍ يُنْكِنُ قَارَأَ الْمُصَنِّفُ الْإِهَارَةَ إِلَى هَذَا الْبَابِ
 په كوم اسم كې صحيح كيږي او په كوم كې نه صحيح كيږي نواراده وكړه مصنف اشاره كول دې باب ته په
 فَقَالَ وَ إِذَا أَخْبَرْتَ أُنَى إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَخْبِرَ عَنْ جُمْلَةٍ بِالَّذِي أُنَى
 دې قول سره واذا اخبرت يعني كله چې ته اراده وكړي چې خبر وركړي جزء جملې ته په الذي سره يعني
 بِإِسْتِعَاةِ الَّذِي أَوْ الْكُنَى وَ الْأَلْفِ وَ اللَّامُ فَإِنَّ الْبَاءَ كُنُسَتْ بِصِلَتِهِ لِلْأَخْبَارِ
 په استعانت د الذي سره اويابه استعانت د التي سره اويابه الف لام سره خكه چې باصله نه ده داخبار د پاره
 لِأَنَّ الَّذِي مُخْبِرٌ عَنْهَا لَا مُخْبِرَ بِهَا صَدَرَتْهَا أُنَى أَوْقَعَتْ كَلِمَةً
 خكه چې الذي نه خبر وركول شوې دي نه دا چې خبر د هغې په وصيله كيږي شي نو په سر كې به راخي كلمه
 الَّذِي أَوْ مَا يَقُومُ مَقَامَهَا فِي صَدْرِ الْجُمْلَةِ الثَّانِيَّةِ وَ جَعَلْتَ مَوْضِعَ الْمُخْبِرِ
 د الذي او هغه څه چې قانمقام د الذي ډي يعني به اول د دوهمې جملې كې او په څرځول شي په ځاى د مخبر
 عَنْهُ أُنَى فِي مَوْضِعِ مَا هُوَ مُخْبِرٌ عَنْهُ بِالَّذِي فِي الْجُمْلَةِ الثَّانِيَّةِ يُعْنِي فِي مَوْضِعِهِ الَّذِي كَانَ
 عنه يې كوي نه چې خبر وركړل شوې په الذي سره په دوهمه جمله كې يعني په هغه ځاى كې چې د هغه د
 لَهُ فِي الْجُمْلَةِ الْأُولَى حَقِيقًا لَهَا أُنَى لِكَلِمَةِ الَّذِي وَ أَخْبَرْتَهُ أُنَى الْمُخْبِرِ عَنْهُ عَنِ
 پاره په اولنۍ جمله كې ضمير د پاره ددې يعني د پاره د كلمې د الذي او د مخبر عنه به وروستو كړل شي د

الضَّمِيرُ	خَبَرًا	نُصِبَ	عَلَى	الْحَالِ	وَ	صَمَّنَ	أَخْبَرْتُهُ	مَعْنَى
ضمير نه په داسې حال کې چې د ا به خبروي نصب د خبر بڼا برحالت دي يا متضمن دي آخر دهغې معنی د								
جَعَلْتُهُ أَيْ جَعَلْتُهُ خَبَرًا مُتَاخِرًا فَإِذَا أَخْبَرْتَ مَثَلًا عَنْ زَيْدٍ مِنْ جُنُودِ هَرَبْتِ زَيْدًا								
جعل لره یعنی دا چې و به گرځوي دا خبر مؤخر پس که ته خبر ورکوي مثلاً درېدنه په جمله د ضربت زیداً								
بِكَلِمَةِ الَّذِي وَكَلَّمَهَا فِي صَدْرِ الْجُمْلَةِ الثَّانِيَةِ وَ جَعَلْتَ فِي مَوْضِعٍ مَا هُوَ								
سره په کلمه دالذي هغه چې واقع ده په صدر د دوهمې جملې کې او و به یې گرځوي په داسې ځای								
مُخَيَّرٌ عَنْهُ فِي هَذِهِ الْجُمْلَةِ أَضْفَى زَيْدًا.								
کې چې خبر ورکول کيږي ددې نه په دې جمله کې یعنی زیداً کې.								

اغراض د جامي : واعلم الخ: غرض د شارح په دې عبارت سره د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : مخکې ماتن د اسماء اشاره او موصولاتو ذکر وکړو اوس ذکر د اخبار بالذی کوي ددې د مخکې سره څه ربط دي؟ دا خو خروج د بحث نه دی؟
جواب : دا خروج د بحث نه، نه دی، بلکې الذی د موصولاتو نه دی، نو اخبار بالذی متعلق د موصولاتو شو.

او مايقوم : غرض د شارح دفع د وهم ده. وهم دادی، چې اخبار خو په القی الف لام سره هم راځي، نو صرف الذی ولي ذکر کوي؟

جواب : که الذی دي او که د هغې قائم مقام دی، دا ټول مراد دي بیا مقصود په دې باب کې د متعلم تمرین وي.

واذا اخبرت الخ : غرض د ماتن په دې عبارت سره قاعده کلیه ذکر کول دي، دوهم ددې دپاره به مثال ذکر کړي، دریم اجراء ددغه قاعدې به په الف لام کې وکړي، څلورم تفریع کلي به پري وکړي، پنځم بیا به تفریحات جزئیه وکړي. حاصل د قاعدې کليې دا دی، چې کله ته د یو شي نه په الذی سره خبر ورکوي، نو اول د جمله کې به الذی راوړي او کوم شی چې په الذی سره مخبر عنه جوړیږي، نو دده په ځای به ضمیر راوړي او دغه مخبر عنه به په طور د خبر وروسته کړي لکه د ضربت زیداً اخبار چې په الذی سره ورکوي، نو اول به الذی راوړي بیا به د زید په

ځای ضمير راوړې، او زید به په طور د خبر وروسته کړې نو عبارت به داسې شي، الذي ضربته زید.

ای اذا اردت الخ: غرض د شارح په دې عبارت سره دفع د سوال ده:

سوال: اذا اخبرت شرط او صدرتها ورلره جزاء ده او جزاء په شرط متفرع وي او دلته تفریع نه

صحيح کيږي، ځکه چې تصدير په الذي سره مخکې دی د اخبار بالذي نه؟

جواب: صدرتها جزاء د اخبار نه ده، بلکې اراده عن الاخبار دپاره ده او اراده عن الاخبار مقدم وي په تصدير باندې.

ای باستعانة الذي الخ: غرض د شارح اشاره کول دي، چې بآء د استعانت ده او دوهم غرض دفع د يو سوال ده:

سوال: کله چې د اخبار په صله کې بآء راشي، نو مدخول د بآء مخبر به حالاتکه دلته

مدخول د بآء الذي مخبر به نه دی، بلکې مخبر عنه دی؟

جواب: دا بآء صله د اخبار نه ده، بلکې دا دپاره د استعانت ده ای اذا اخبرت مستعناً بالذي.

او التي اله: غرض د شارح عموم طرف ته اشاره کول دي.

فان البآء الخ: غرض د شارح تصریح کول دي په جواب مذکوره باندې.

ای ا وقعت الخ: غرض د شارح دفع د وهم ده:

وهم: تصدير خو دې ته وايي چې په الذي بل شی مخکې کړې، حالاتکه دلته خو بل شی نشته

بلکې دغه الذي مخکې راوړې شي، نو صدرتها ويل صحيح نه دي؟

جواب: صدرت په معنی د ا وقعت سره دی يعني همدغه الذي به په سر د کلام کې راوړې شي.

وما يقوم الخ: غرض د شارح عموم طرف ته اشاره کول دي.

في صدر الجملة الثانية: په دې مقام کې يو جمله اولی ده، دا هغه ده چې الذي په کې نه وي

راغلي، او بله جمله ثانيه ده. دا هغه ده چې د اخبار په وخت په کې الذي راوړې شي.

وجعلت موضع المخبر عنه: په دې مقام کې الذي حقیقتاً مخبر عنه نه دی، بلکې مخبر عنه هغه

شی دی چې الذي د هغه په ځای واقع وي، نو دا الذي مجازاً مخبر عنه شو.

ای فی موضع الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: د جعل دپاره دوه مفعوله وي او مفعول ثاني حمل وي په اول باندې او دلته دغه حمل نه صحیح کېږي؟

جواب: دلته موضع مفعول به نه دی، بلکې دا مفعول فیه دی، په تقدیر د فی سره.

یعني فی موضعه الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: ته وایې چې دغه ضمیر به په ځای د مخبر عنه راوړی شي، اوس سوال دادی، چې کوم ځای دغه مخبر عنه وو، نو هغه وخت دا ضمیر نه وو او کله چې ضمیر شته، نو اوس دا ضمیر مخبر عنه نه دی، حالانکه نائب لره حکم د منوب وي؟

جواب: دې ته مونږ مخبر عنه په اعتبار د جمله اولی سره وایو، او ضمیر ورته په اعتبار د جمله ثانی سره وایو.

ای الکلمة الذي: غرض د شارح په دې عبارت سره د هـا ضمیر مرجع متعین کوي او دفع د یو سوال هم کوي:

سوال: هـا ضمیر راجع دی الذي ته او هغه مذكر دی، نو مطابقت نشته د ضمیر او مرجع په مینځ کې؟ شارح دغه سوال وکړو چې دا ضمیر الذي ته نه دی راجع، بلکې کلمه د الذي ته راجع دی او کلمه لفظ مؤنث دی، نو مطابقت موجود شو.

ای المخبر عنه: غرض د شارح د ضمیر مرجع متعین کول دیو بیا تاخیر به ځکه کوو، چې دغه مخبر عنه په دې ترکیب کې خبر جوړېږي، او اصل په خبر کې تاخیر دی.

نصب علی الحال: غرض د شارح وجه د نصب ذکر کول دي، چې خبراً حال دی د ضمیر د مخبر عنه نه او حال د منصوباتو یو قسم دی.

او ضمن الخ: غرض د شارح دوهمه وجه د نصب ذکر کول دي، حاصل د هغې دادی، چې اخرته متضمن دی معنی د جعل لره دا بیا دوه مفعوله غواړي، نو خبراً مفعول ثاني دی، ځکه منصوب دی بیا تضمین په دوه قسمه دی: اول دا چې متضمن اصل او متضمن فرع وگرځوي، او دوهم د دې برعکس صورت دی، دلته اخرته متضمن دی او جعل ورلره متضمن دی نو شارح دا

متضن اصل کړو او متضن يې فرع کړه، خکه چې متضن يې صفت د خبر وگرځوو او صفت تابع وي نو دلته د تضمين هغه دوهم قسم مراد دی.

فأذا اخبرت الخ: غرض د ماتن د دغه قاعدې دپاره مثال ذکر کول دي.

مثلاً: غرض د شارح اشاره کول دي، چې دا قيد اتفاقي دی. نورو مثالونو کې هم اجراء کولې شي.

من جمله: د شارح اشاره کول دي چې خبر خو د ټولې جملې نه، نه وي، بلکې د يو جزء د جملې نه وي، چې هغه زید دی.

او قعتها الخ: په دې عبارت سره غرض د شارح طريقه د اجراء ذکر کول دي، چې مخکې د هغې تفصيل شوې دی.

وَالْمُرَادُ بِتَوْضِيحِهِ مَحَلَّةُ الَّذِي كَانَ لَهُ فِي الْجُمْلَةِ الْأَوَّلِ وَهُوَ مَحَلُّ التَّفَعُّولِ مِنْ ضَرْبَتِ
اَوَمَرَادِهِ وَضَعُ دَمَحَلِّ دَالِذِي كَانَ لَهُ كَيْ بِه جمله اولی کې محل دمفعول دي دضربت نه نوبه ضربت کې
فَمِنْهَا لِلَّذِي وَ أَخْبَرْتُ الْخَبَرَ عَنْهُ يُعْنِي زَيْدًا وَ جَعَلْتُهُ خَبْرًا عَنِ الَّذِي
ضَمِيرُ الَّذِي دپاره شووروستو کړل شو خبر ورکول دهغې نه يعنې زید او وگرځول شو هغه خبر دالذی نه زه
وَ قُلْتُ الَّذِي ضَرْبُهُ زَيْدٌ وَ كَذَلِكَ أَيْ مَثَلُ الَّذِي الْآلِفُ وَ اللَّامُ فِي الْجُمْلَةِ الْفِعْلِيَّةِ خَاصَّةً
وایم الذي ضربته زید او همدارنگې په مثل دالذی الف اولام دي په جمله فعلیه کې خاص ددې دپاره
لِيَصِحَّ بِنَاءُ إِسْمِ الْفَاعِلِ وَ التَّفَعُّولِ مِنْهَا فَإِنَّ صِلَةَ الْآلِفِ وَ اللَّامِ لَا تَكُونُ إِلَّا إِسْمَ الْفَاعِلِ وَ التَّفَعُّولِ
چې صحیح شي بناد فاعل او مفعول له دې نه ځکه چې صله دالف لام نه وي مگر یا اسم فاعل یا مفعول اودا
وَ يُنَبِّئُ أَنْ يُؤَخَّرَ إِسْمُ الْفَاعِلِ مِنَ التَّنْبِيءِ لِلْفَاعِلِ وَ إِسْمُ التَّفَعُّولِ مِنَ التَّنْبِيءِ
امکان هم شته چې واخستل شي د اسم فاعل نه چې مبني للفاعل وي اود اسم مفعول نه هغه چې مبني
لِلتَّفَعُّولِ بِشَرْطِ أَنْ يَكُونَ الْفِعْلُ الَّذِي يَتَّصِفُ بِهِ الْجُمْلَةُ الْفِعْلِيَّةُ مُتَصَرِّفًا إِذْ
للمفعول وي په دې شرط چې هغه فعل کوم چې متضمن وي جملې فعلیې لره فعل متصرف وي ځکه چې
عَنْهُ التَّصَرُّفُ لَمْ يَكُنْ وَ لَيْسَ وَ حَبْدًا وَ عَسَى وَ لَيْسَ لَا يَجِيئُ مِنْهُ إِسْمُ فَاعِلٍ وَ لَا مَفْعُولٍ فَلَا
فعل غیر متصرف لکه نعم بئس حبدا عسى او ليس نه راځي ددوي نه، نه اس. فاعل او اسم مفعول نونه شي
يُخْبِرُ بِاللَّامِ عَنْ زَيْدٍ فِي لَيْسَ زَيْدٌ مُنْطَلَقًا وَ بِشَرْطِ أَنْ لَا يَكُونَ فِي أَوَّلِ ذَلِكَ الْفِعْلِ
ورکولې اخبار په لام سره دزید نه په مثل دلایس زید منطلقا کې اوبه په دې شرط چې نه به اول ددې فعل داسې

حَوْثٌ لَا يُسْتَفَادُ مِنْ إِسْمِ الْفَاعِلِ وَ الْمَفْعُولِ مَعْقَاثَا كَالْيَتِيمِ وَ سَوْفَ وَ حَوْثٌ النَّفْيِ وَ
حرف چې هم ته نه راځي د اسم فاعل يا د اسم مفعول نه معنی دهغې لکه سين اوسوف او حرف د نفی اود
الْاِسْتِفْهَامِ فَلَا يُلْحِظُ بِاللَّامِ مِنْ تَنْبِيْ فِي جُنْتَلَةٍ سَيَقُومُ زَيْدٌ فَإِنَّهُ إِذَا
استفهام نو خبر نه شي ورکول کيدې په لام سره د زيد نه په جمله د سيقوم زيد کې ځکه چې کله اسم فاعل
بَقِيَ إِسْمُ الْفَاعِلِ مِنْ سَيَقُومُ يَكُونُ قَائِمًا فَيَقُوتُ مَعْنَى الْيَتِيمِ.

چون کړې شي د سيقوم نه نوشي به قائمانوفوت شوه معنی د سين.

اغراض د جامي : والبراد بې موضعه الخ : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : مخکې مونږ ذکر کړی دی سره د جواب نه، اوس پس د اجراء نه به تقدير د عبارت داسې شي الذي ضربته زيد.

و كذلك : غرض د ماتن دريمه خبره اجراء د دغه قاعدې ده په الف لام کې مقصد د خبرې دادی، چې کله د يو شي په الف لام سره خبر ورکوي، نو چې فعل معلوم وي، نو په اسم فاعل سره به خبر ورکوي، او الف لام به پرې داخل کړې. او د مخبر عنه په ځای به ضمير راوړي او که فعل مجهول وو، نو په اسم مفعول سره به خبر ورکوي او الف لام به پر داخل کړې او د مخبر عنه په ځای به ضمير راوړي، لکه په ضرب زيد کې به الضارب هو زيد ويلي شي او ضرب زيد کې به المضروب هو زيد ويلي شي.

ای مثل : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : دلته جار مجرور په اعتبار د متعلق سره مبتداء واقع ده، حالانکه جار مجرور خو مبتداء نه واقع کېږي؟

جواب : کاف په معنی د مثل دی او مثل مبتداء واقع کېږي؟ يا دا جار مجرور خبر مقدم دی، او الالف ورلره مبتداء مؤخر ده.

في الجملة الفعلية : غرض د شارح دفع د وهم ده :

وهم : چې کله دغه قاعده په الذي سره ذکر شوه، نو د دغه اجراء په الف لام سره کولو ته څه ضرورت دی؟

جواب : ماتن دغه سوال دفع کړو، چې ماسبق الذي کې عموم وو، دا الف لام د جمله فعلیه سره

خاص دی.

لیصح الخ: غرض د ماتن د جمله فعلیه پورې د اختصاص وجه ذکر کول دي، الف لام سره اخبار صرف د جمله فعلیه دپاره ځکه خاص دی، چې ددې نه بناء د اسم فاعل او اسم مفعول صحیح شي، ځکه چې د جمله اسمیه نه بناء د اسم فاعل او اسم مفعول نه صحیح کېږي.

فان صلة الخ: مقصد دا دی، چې د الف لام موصولي دپاره صله حرف اسم فاعل او اسم مفعول واقع کېږي، البته عکس نشته، چې هر داخل شده په اسم فاعل او اسم مفعول دې الف لام موصولي وي.

ويمکن الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: ته وایې چې د جمله فعلیه نه بناء د اسم فاعل او اسم مفعول کېږي، خالاتکه نعم فعل مدح دی او بناء د اسم فاعل او اسم مفعول ترې نه کېږي، نو په کار ده چې ورسره قید د متصرفات کړي وی.

جواب: لیکن تاسو جواب کولې شئ چې لیصح، نو په دې عبارت کې دغه قید ته اشاره ده، ځکه چې فعل متصرف وي، نو هله ترې بناء د اسم فاعل او اسم مفعول کېږي.
فلا یغیر الخ: غرض د شارح په دغه قید باندې تفریح کول دي.

وبشرط الخ: غرض د شارح په ماتن باندې دوهم سوال کول دي، حاصل د سوال دادی، چې زه به درته وښاتم چې فعل متصرف به وي او بیا به هم بناء د اسم فاعل او اسم مفعول ترې نه کېږي، لکه یسن، سوف چې د کوم فعل ابتداء کې راشي، نو ماتن لره په کار وو چې دا قید یې ورسره لږولې وی.

بشرط ان لا یكون في ذلك الخ: لیکن تاسو جواب کولې شئ، چې ماتن په لیصح سره دغه قید ته هم اشاره کړې ده، ځکه چې د هغه فعل نه بناء د اسم فاعل او بناء د اسم مفعول نه صحیح کېږي، د کوم په سر کې چې سین او سوف وي، ددې وجه داده چې که دغه سین سوف ورسره نه راوړې نو معنی د سین سوف فوت کېږي، او که راوړې نو اسم فاعل اسم مفعول ترې جوړېدل ناممکن دي.

فَإِنْ تَعَدَّزَ أَمْرٌ مِنْهُمَا أَيْ مِنَ الْأُمُورِ الثَّلَاثَةِ الَّتِي هِيَ تَصْدِيرُ الْمُتَوَصُّلِ وَ وَضْعُ
اَوْكِهِ چیرته متعذر شو یا امر ددغه دري امورو نه چې هغه په سر کې راوړل د موصول دي او وضع کول دي

عَائِدُ الْمُؤْصِلِ مَقَامَ ذَلِكَ الْإِسْمِ وَ تَأْخِيذُ ذَلِكَ الْإِسْمِ حَبْرٌ تَعَذَّرَ الْإِخْبَارُ وَ مِنْ ثُمَّ
 عانددې په ځای ددغه اسم او تاخیر ددې اسم دې په خبر باندې نو متعذر کيږي اخبار ورکول او ددې وجې
 أَنِّ مِنْ أَجْلِ أَنَّهُ إِذَا تَعَذَّرَ أَمْرٌ مِنْهَا تَعَذَّرَ الْإِخْبَارُ اِمْتَنَعَ الْإِخْبَارُ بِالَّذِي فِي ضَمِيرِ
 چې کله یو ددغه امور و متعذر شو نو ور سره متعذر کيږي اخبار جائزه دي اخبار ورکول په الذي سره په ضمیر
 الشَّانِ بِأَن يَكُونُ ضَمِيرُ الشَّانِ مُغْبِوًا عَنْهُ لِامْتِنَاعِ تَضْيِيرِ الْجُمْلَةِ بِالَّذِي
 شان سره په داسې شان چې د ضمیر شان نه خبر ورکړل شي دوځې د عدم جواز د سرته راوړلود الذي په سرد
 وَ تَأْخِيذُ الْمُخْبِرِ عَنْهُ حَبْرًا يُجُوبُ تَقْدِيمَهُ عَلَى الْجُمْلَةِ وَ كَذَلِكَ
 جمله کې او وروستو والي د مخبر عنه بنا بر خبریت ځکه چې لازم دي تقدیم دهغې په جمله باندې او همدارنگه
 اِمْتَنَعَ فِي الْمُؤْصُولِ بِدُونِ الضَّمَّةِ وَ فِي الضَّمَّةِ بِدُونِ الْمُؤْصُولِ فَلَا يَجُوزُ فِي هَرَبَتِ زَيْدًا ن
 جائزه دي په موصوف کې په غیر د صفت نه او په صفت کې په غیر د موصوف نوجائزه دي په ضربت زیدن
 الْعَاقِلِ أَنْ تَخْبِرَ بِالَّذِي عَنْ زَيْدٍ بِدُونِ الْعَاقِلِ وَ لَا عَنْ عَاقِلٍ بِدُونِ زَيْدٍ
 العاقل کې چې خبر ورکړل شي په الذي سره د زید نه په غیر د عاقل نه او نه د عاقل نه په غیر د زید ځکه چې
 لِاسْتِثْنَاءِ هُوَ وَفُتِحَ الضَّمِيرُ صِفَةً أَوْ مَوْصُوفًا بِخِلَافِ مَا
 دلته دوي په طریقې د ملزوم سره واقع دي په ځای د ضمیر که صفت وي او که موصوف په خلاف دهغې چې
 إِذَا أَخْبَرْتَ عَنْ مَجْمُوعِهِمَا فَيَقَالُ الَّذِي هَرَبَتْهُ زَيْدٌ ن الْعَاقِلِ وَ كَذَلِكَ اِمْتَنَعَ فِي الْمُضْمَرِ
 کله ته خبر ورکوي د مجموعې دهغوي نه نو ویل کيږي ضربته زیدن العاقل او همدارنگه جائزه دي په مصدر
 الْعَامِلِ بِدُونِ الْمُتَعْمَلِ فَلَا يَجُوزُ فِي تَعْمُو عَجَبْتُ مِنْ دَقِّ الْقَصَارِ الثَّوْبِ أَنْ تُخْبِرَ
 عامله کې په غیر د معمول نه پس جائزه دي په مثل د عجبته من ان القصار الثوب چې خبر ورکړل شي په
 بِالَّذِي رَجَعَ دَقِّ الْقَصَارِ بِدُونِ الثَّوْبِ لِأَنَّهُ يُؤَدِّي أَنْ يَتَعَمَلَ الضَّمِيرُ الَّذِي جَعَلَ
 الذي سره د دق القصار نه په غیر د الثوب نه ځکه چې دامو دي کيږي دې ته چې عمل وکړي ضمیر کوم چې ګرځول
 فِي مَوْضِعِ دَقِّ الْقَصَارِ عَامِلًا فِي الثَّوْبِ بِخِلَافِ الَّذِي عَجَبْتُ مِنْهُ دَقِّ الْقَصَارِ الثَّوْبِ.
 شوې په ځای د دق القصار کې عامل په ثوب کې په خلاف د الذي عجبته منه دق القصار الثوب.

اغراض د جامي : فان تعذر الخ: غرض د ماتن په دې عبارت سره تفريع کلي يعنې څلورمه

خبره کړل دي، حاصل د هغې دا دی، چې مخکې درې شرائط بيان شو.

فَقَسِمْتُ ضَرْبَتْ مُشْتَرِكٍ بَيْنَ الْوَاحِدِ الْمَذْكُورِ وَالْمُؤَنَّثِ وَصَمِيحُ ضَرْبِنَا بَيْنَ
 ضمير د ضربت مشترک دي په مينځ د واحد او مذکر او مؤنث کې اوصمير د ضربنا مشترک دي په مينځ د
 الْأَرْبَعَةِ الْمُتَعَقِّ الْمَذْكُورَةِ وَالْمُؤَنَّثِ وَالْمَجْمُوعِ الْمَذْكُورِ وَالْمُؤَنَّثِ وَوَضَعُوا لِلْمُخَاطَبِ حَسَنَةً الْقَائِدِ
 څلوروکې چې مثني مذکر ده او مؤنث ده او مجموع مذکر او مؤنث ده او وضع شو د مخاطب د پاره پنځه الفاظ
 أَرْبَعَةً عَشَرَ مُشْتَرِكَةً وَوَاحِدٌ مُشْتَرِكٌ بَيْنَ الْمُتَعَقِّ الْمَذْكُورِ وَالْمُؤَنَّثِ وَاعْظُوا لِلْقَائِدِ حُكْمَ
 څلور غیر مشترک دي او یو مشترک دي په مينځ د مثني مذکرې او مؤنثې کې او ورکړې شو غائب ته حکم
 الْمُخَاطَبِ فِي ذَلِكَ فَإِنَّ الصَّمِيحَ فِي مِثْلِ ضَرْبَا وَضَرْبَتَا هُوَ الْأَكْبَرُ الْمُشْتَرِكُ بَيْنَهُمَا وَالْقَاءُ حَزْوَ
 د مخاطب په دې کې ځکه چې ضمير په مثل د ضربا او ضربتا کې الف مشترک دي په دوي کې او تاحرف
 الْقَائِدِ وَبَقِيَّةُ الْأَلْوَانِ الْخَمْسَةِ جَارِيَةٌ عَلَى هَذَا التَّجْوِزِ أَخْفَى أَنَّ لِلْمُتَكَلِّمِ لِفَقْلَيْنِ وَ لِلْمُخَاطَبِ
 تانيث دي پاتې نورې نوعې هم په همدې طريقه دي يعنې چې د متکلم د پاره دوه لفظه دي او د مخاطب د پاره
 حَسَنَةً وَ لِلْقَائِدِ حَسَنَةً فَصَارَ الْمَجْمُوعُ اثْنَيْ عَشَرَ كَلِمَةً لِثَنَائِيَّةَ عَشَرَ مَعْنًى فَإِذَا كَانَ لِحَكْمٍ مِنَ الْأَلْوَانِ الْخَمْسَةِ
 پنځه او د غائب د پاره پنځه نو ټولن دولس کلمې جوړې شوې د اتلسو معنود پاره او چې د هر يو د پنځو نوعو
 اِلْمَثَلَا عَشْرَةً كَلِمَةً لِثَنَائِيَّةَ عَشَرَ مَعْنًى كُنُونُ جُمْلَتِهَا يَتَّبِعِينَ كَلِمَةً لِثَنَائِيَّةَ عَشَرَ مَعْنًى وَ يَتَّبِعُونَا
 د پاره دولس کلمې جوړې شوې د اتلسو معنود پاره نو ټولې شپيته کلمې شوې د نوي معنود پاره او بيان
 يَتِلْكَ الْأُمُورَ عِلَالًا وَ مُنَاسَبَاتٍ لَا تَطْوُنُ الْكَلَامَ بِذِكْرِهَا.

کري نحو بيان د دې کلمو د پاره اعلالات او مناسبات چې مونږ دي او پر د بحث نه شو ذکر کولای.

اغراض د جامي : والخامس: کله چې فارغ شو ماتن د څلورو اقسامو د مثالونو نه، نو

شروع يې وکړه په مثال د پنځم قسم کې.

والنوع: چونکه الخامس صفت وو، نو شارح ورلره موصوف راويسته چې هغه النوع دی، بيا په

دې مقام کې شارح د قسم خامس تعيين ونه کړو، ځکه د ما قبل نه خپله معلوم شو چې پاتې

قسم مجرور متصل دی.

غلامي: غرض د ماتن مثال ذکر کول دي.

مثال المنفصل بالاسم: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: څه باعث ده په ماتن چې دوه امثله يې راوړي دي، وضاحت د پاره خو يو مثال کافي

وو؟

القي هي الخ: غرض د شارح په دې عبارت سره د ضمير مرجع متعين كول دي

القي هي الخ: غرض د شارح په دې عبارت سره بيان د هغه شرائط ثلاثه كول دي، كوم چې مخكې مونږ بيان كړو.

ومن ثم الخ: غرض د ماتن پنځمه خبره تفرعات جزئيه كول دي، نو مجموعه شپږ مقامات به ذكر كړي، چې په هغه مقاماتو كې اخبار په الذي سره منع دي، يو د هغې نه ضمير شان دي، چې دې كې دوه وجې د منع په كې دي او باقي پنځه مقامات كې يو يو وجه د منع ده.

اي من اجل الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب وركوي:

سوال: ثم اسم اشاره دپاره د مكان راخي، نو ددې مشار اليه به مكان وي او دلته خو تعذر مكان نه دی؟

جواب: ثم دلته كې اجليه دی.

سوال: د ثم اجليه او اسم اشاره په مينځ كې به مونږ فرق په څه كوو؟

جواب: كه په ثم باندې من داخل شوې وو نو دا به اجليه وي، او كه من پرې نه وو داخل شوې نو دا به اسم اشاره د مكان وي.

بيا دلته كې شارح قانون طرف ته اشاره وكړه، چې ما قبل د ثم به علت وي دپاره د ما بعد د ثم لكه دلته كې تعدد علت دی دپاره د امتناع.

الاخبار بالذي: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب وركوي:

سوال: بحث د اخبار بالذي روان دی او ته ضمير شان ته لاړې دا خو خروج دی د بحث نه؟

جواب: دا خروج عن البحث نه دی، بلكې دغه ضمير شان په اخبار بالذي كې مراد دی.

لامتناع الخ: ددغه امتناع دپاره دوه وجې ذكر كوي، ضمير شان هم صدارت في الكلام غواړي، او الذي هم صدارت في الكلام غواړي، اوس كه الذي سره د ضمير شان نه خبر وركوو، نو د ضمير شان هغه صدارت فوت كيږي. ضمير شان په طور د خبر نه شي وروستو كيدي، ځكه دده تقديم په جمله واجب دی، او خبر خو وروسته وي.

والموصوف والصفة: غرض د ماتن دوهم مقام د امتناع ذكر كول دي، هغه دا چې خبر د موصوف نه په الذي سره وركړې او صفت ذكر نه كړې يا ددې عكس وكړې.

کذالك: شارح په دې تقدير سره اشاره وکړه. چې عطف د قبيلې د مشبه نه په مشبه باندې دی، نه که عطف د مساوي په مساوي باندې، وجه داده چې را تلونکو مقاصاتو کې د امتناع دپاره یو وجه ده او ضمیر شان کې د امتناع دوه وجې وې.

امتنع في غرض: د شارح قاعدې طرف ته اشاره کول دي قاعده داده، چې ما قبل د معطوف عليه نه معاد وي، په ما قبل د معطوف کې نو دا عبارت یې راویستو.

لاستلزامه الخ: غرض د شارح وجه د امتناع ذکر کول دي، حاصل د هغې دادی، چې ددغه موصوف او صفت په ځای به ضمیر راوړې یا نه؟ که ضمیر نه راوړې، نو د قاعدې خلاف راځي او که ددغه په ځای ضمیر راوړې، نو دا ضمیر به قایم مقام د موصوف او صفت ذکر کيږي او نائب لره حکم د موصوف وي او حال دادی، چې ضمیر یې په موصوف او صفت باندې نه موصوف کېږي.

فلا يجوز الخ: غرض د شارح په دغه ما قبل خبره تفریع کول دي، هغه دا چې هربت زید العاقل نه په الذي سره خبر ورکول په غیر د زید یا په غیر د العاقل نه ورکول ناجائز دي، خو که د دغه مجموعه نه خبر په الذي سره ورکړې، نو بیا صحیح ده.

في المصدر العامل: غرض د ماتن دریم مقام د امتناع ذکر کول دي، حاصل د هغې دادی، چې مصدر کله عامل وي، نو دغه مصدر عامل نه اخبار په الذي سره ورکول په غیر د معمول نه ناجائز دي، ځکه چې عامل مصدر کله لرې کړې او دغه ځای ضمیر راوړې، نو عامل به ضمیر وگرځي، حالانکه د ضمیر وضع دپاره د معمول شوې ده.

فلا يجوز الخ: غرض د شارح په دغه ما قبل خبره تفریع کول دي، هغه دا چې عجب من دق القصار الثوب نه خبر په الذي سره په غیر د الثوب نه ورکول ناجائز دي، خو د عامل اود معمول د مجموعې نه په الذي سره خبر ورکولې شي، نو بیا په دې صورت کې الذي عجب من دق القصار الثوب ویل جائز دي.

وَكَلَّكَ اِمْتَنَعَ فِي الْحَالِ لِأَنَّ الْحَالَ يَجِبُ أَنْ تَكُونَ لِكَوْنِهِ فَلَا يَجُوزُ أَنْ يَقَعَّ
اوهمدارنگه جائز نه دي په حال کې ځکه چې په حال کې لازمي ده چې وي به نکره پس جائز نه دي چې واقع
الشَّيْءُ الَّذِي هُوَ مَعْرِفَةُ فِي مَوْضِعِهَا بِالْحَالِيَّةِ وَ كَذَلِكَ اِمْتَنَعَ فِي الشَّيْءِ
شي ضمیر کوم چې معرفه دي په ځای دنکړې بڼا بر حاليت اوهمدارنگه جائز نه دي په هغه ضمیر کې کوم

الْمُسْتَحَقُّ لِقَوْلِهَا أَيْ لِقَوْلِ كَلِمَةِ الَّذِي لِامْتِنَاعِ تَضْيِيقِ الَّذِي
 چې مستحق وي دبل دپاره يعنې په غير د کلمې دالذي دوجې دعدم جواز دمصدر کولو دکلام په الذي
 لِاسْتِزَامِ ذَلِكَ عَوْدَ الضَّمِيرِ إِلَيْهَا فَتَقِي ذَلِكَ الْقِيْدَ بَلَا ضَمِيرٌ وَ كَتَّ امْتِنَاعٌ فِي
 سره دوجې دلازميدودار جاع دضمير دې ته نو پاتې شوداغي ريل بلا ضمير او همدارنگې جائز نه دي په هغه
 الْإِسْمِ الْمُشْتَبِلِ عَلَيْهِ أَيْ عَلَى الضَّمِيرِ الْمُسْتَحَقِّ لِقَوْلِهَا نَحْوَ قَوْلِكَ زَيْدٌ ضَرَبْتُ غُلَامَهُ
 اسم کې کوم چې مشتمل وي په هغه ضمير چې مستحق وي دغير دپاره لکه داقول ستا زيد ضربت غلامه نو
 فَلَا يَصِحُّ الْإِخْبَارُ عَنْ غُلَامِهِ بِأَنْ يُقَالَ أَلَّذِي زَيْدٌ ضَرَبْتُهُ غُلَامَهُ لِأَنَّكَ إِذَا
 نه صحيح کيږي خبر ورکول دغلامه په داسې شان چې وويل شي الذي زيد ضربته غلامه ځکه چې ته کله
 جَعَلْتَ الضَّمِيرَ عَائِدًا إِلَى الْمَوْصُولِ بَقِيَ الْمُبْتَدَأُ بَلَا عَائِدٍ وَإِنْ جَعَلْتَهُ عَائِدًا إِلَى الْمُبْتَدَأِ بَقِيَ
 وگرځوي ضمير راجع موصول ته نومبتدا ابلا عانده پاتې شوه او که وگرځوي ضمير راجع مبتداه نو باقي
 الْمَوْصُولُ بَلَا عَائِدٍ وَ كُلُّ مِنْهُمَا مُنْتَنِعٌ وَ مَا الْإِسْمِيَّةُ لَا الْحَرْفِيَّةُ فَإِنَّهَا إِنَّمَا كَافَةٌ نَحْوَ إِنَّمَا
 پاتې شو موصول بلا عانده او دواړه صورت ته جائز نه دي او هر چې اسميه ده نه حرفيه دابه ياكافي وي لکه انما
 زَيْدٌ قَائِمٌ وَ إِنَّمَا نَافِيَةٌ مَا ضَرَبْتُ زَيْدًا وَ مَا زَيْدٌ قَائِمًا مَوْصُولَةٌ نَحْوَ عَرَفْتُ مَا إِشْتَرَيْتَهُ وَ
 زيد قائم يابه نافي وي لکه ما ضربت زيدا و ما زيد قائما يابه موصوله وي لکه عرفت ما اشتريته او يابه
 اسْتَفْهَامِيَّةٌ نَحْوَ مَا عِنْدَكَ وَ مَا فَعَلْتَ وَ شَرِيطِيَّةٌ نَحْوَ تَضَنُّعٌ أَصْنَعُ وَ مَوْصُوفَةٌ إِنَّمَا يَمْفَرِدُ نَحْوَ
 استفهاميه وي لکه ما عندک و ما فعلت او يابه شرطيه وي لکه ما تصنع اصنع يابه موصوفه بالمفرد وي لکه
 مَرَرْتُ بِمَا مُعْجَبٌ لَكَ أَيْ شَيْءٌ يُعْجِبُكَ وَ إِنَّمَا بِجُمْلَةٍ نَحْوَ هَرَبْنَا تَكْرَهُ النَّفْسُ
 مررت بپا معجب لکه اى شى يعجبک او يابه موصوفه جمله وي لکه داقول دشاعر دیر ځله ناخوښ وي يونس
 مِنَ الْأَمْرِ لَهُ فَزَجَّهُ لَحَلَّ الْعُقَالِ أَيْ رَبِّ شَيْءٍ تَكْرَهُهُ النَّفْسُ
 ديوخيز نه چې وي خلاصې په هغې کې لکه خلاصيدل داوښ دکرې دبدنه يعنې رب الشى تکره النفس
 وَ ثَامَةٌ بِمَعْنَى شَيْءٍ مُنْكَرٍ عِنْدَ أَبِي عَلِيٍّ وَ الشَّيْءُ الْمَعْرُوفُ عِنْدَ سَيِّدِي
 او يابه پوره وي په معنى ديوشى سره چې نکره وي په نزد دابوعلی اوشي په معرفه وي په نزد دسيبويه
 نَحْوَ قَوْلِهِ تَعَالَى فَرِحْنَا بِشَيْءٍ أَوْ نِعَمَ شَيْءٍ هُوَ وَ صِفَةٌ نَحْوَ أَضْرَبُهُ ضَرْبًا مَا أَيْ
 لکه داقول دالله تعالی فنعمايه يعنې نعم شيئا يا نعم الشى هي او يابه صفت وي لکه اضربه ضربا ما يعنې

مَرْبُوبًا أَيْ مَرْبُوبٌ كَانَ وَمَنْ كَذَلِكَ أَيْ تَكُونُ مَوْضُوعَةً لِّخَوِ كَرَمَتِكَ مِنْ جَاءِكَ إِسْتِفْهَامِيَّةٌ لِّخَوِ
 ضَرْبِ أَيْ ضَرْبٌ كَانَ أَوْ مِنْ هَذَا رَنْكِي وَيَهِي مَوْصُولَةٌ لَكِهِ اِكْرَمْتَ مِنْ جَاءِكَ اَوْ كِيرِي اسْتِفْهَامِيَّةٌ هَمْ لَكِهِ
 مِنْ غَلَامِكَ وَمَنْ مَرْبُوبٌ وَ شَرْطِيَّةٌ لِّخَوِ مِنْ تَضَرُّبٍ أَضْرَبَ وَ مَوْضُوعَةٌ إِمَّا يُمْفَرِدُ لِّخَوِ قَوْلِهِ
 مِنْ غَلَامِكَ وَمِنْ مَرْبُوبٍ اَوْ كِيرِي شَرْطِيَّةٌ لَكِهِ مِنْ تَضَرُّبٍ أَضْرَبَ اَوْ كِيرِي مَوْصُوفَةٌ بِأَيْهِ مَفْرُودَةٌ لَكِهِ دَاقُولُ
 شِعْرِ وَ كَلْفِي بِنَا فَضْلًا عَلٰی مِنْ غَيْرِنَا حُبُّ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ أَيْ أَنَا
 دُشَا عَرَشِعْ كَافِي دِي زَمُونِ دِيَارِهِ دَا فَضِيلَتِ بِه نورو چې نبي كريم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِينِه كوي د مونیږ سره
 اَي شَخْصٍ غَيْرِنَا اَوْ بِهْمَلَّةً لِّخَوِ مِنْ جَاءِكَ قَدْ اَكْرَمْتُهُ اِلَّا فِي
 يَعْنِي دَخِيلِ اَمْتِ سَرِه يَعْنِي شَخْصٍ غَيْرِنَا بِه مَوْصُوفٌ بِه جَمْلِي سَرِه وَي لَكِهِ مِنْ جَاءِكَ قَدْ اَكْرَمْتُهُ مَغْرِبِه
 الثَّامَّةُ : الصِّفَةُ فَإِنَّ كَلِمَةً مَنْ لَا تَجِيئُ ثَامَّةٌ وَلَا صِفَةٌ.
 نَدَمَهُ اَوْ صَدَّ تَنَبَّيْ خَكِه كَلِمَهُ دَمِنْ نَدَمَهُ رَاخِي اَوْ نَه صِفَتِ.

اِثْرَاضِ دِ جَامِي : وَاِنْحَالُ : غَرْض د مَاتن څلورم مقام د امتناع ذکر کول دي، حاصل د هغې
 دا دی، چې دا د حال نه اخبار په الذي سره هم صحيح نه ده، ځکه د حال په ځای به ضمير
 راوړې يا نه. اوس که ضمير نه راوړې. نو د قاعدې خلاف راځي، او که ضمير راوړې، نو
 لږ مېرې، تعريف د حال او حال خونکره وي.

والضمير المستحق الخ : غرض د مَاتن پنځم مقام ذکر کول دي، حاصل د هغې دادی، چې يو
 ضمير وي او د هغې دپاره يو مرجع موجود وي، علاوه د الذي نه. اوس که ددغه نه خبر په الذي
 سره ورکوي نو دغه ضمير سابقه به مونږ زېد ته راجع کوو يا الذي ته، که زېد ته راجع کوو، نو
 اسم موصول په غير د عائد نه پاتې کيږي او که اسم موصول ته راجع کيږي، لکه زېد هريته شو
 بيا په دې مقام کې يو سوال دی :

سوال : دا مقام دې جائز شي کنه په داسې طريقه باندې، چې هريته کې دا ضمير زېد ته راجع
 شي او هو ضمير دې زېد ته راجع شي، نو هر يو به بلا عائده پاتې نه شي؟

جواب : داسې نه کيږي. ځکه چې زېد ته داسې ضمير راجع کول په کار دي، چې خبر کې
 واقع وي او هغه ضمير د هريته والادې، نو بل ضمير ورته نه شي راجع کولی
 والاسم المشتمل الخ : غرض د مَاتن شپږم مقام د امتناع ذکر کول دي، حاصل د هغې دادی،

چې يو جمله وي او هغې کې يو اسم وي، چې مشتمل په يو ضمير او د ضمير دپاره يو مرجع ذکر وي، نو د دغه اسم نه اخبار په الذي سره نه شي ورکولی، ځکه دغه ضمير به مرجع ته راجع کوي يا نه؟ که اسم موصول ته راجع کوي نو مبتداء بلا عانده پاتې کېږي، او که دغه مرجع ته راجع کوي، نو اسم موصول بلا عانده پاتې کېږي.

لائك الخ: چونكه د ما قبل دوه صورتونو دپاره علت يو وو، نو شارح د دواړو دپاره مشترك علت ذکر کوي.

وما: کله چې فارغ شو مصنف عليه الرحمة د بيان د احكامو د موصول خاص نه، نو شروع يې وکړه په احكامو د موصول مشتري کې، موصول مشترك بيا ډير قسمه دي، يو د هغې نه ما دی، نو د هغې تفصيل کوي ما په دوه قسمه دی، حرفي اسمي، حرفي پنځه قسمه دی اسمي بيا يو قسم موصولي، اته قسمه استفهامي دوه قسمه موصوفه، دوه قسمه تامه، يو صفتي، بل شرطي دی، ټول شل (۲۰) قسم شول.

لاالحرفية: غرض د شارح د الاسمية قيد فايده ذکر کول دي، دې سره د ما حرفي نه احتراز شو. فانها كافة الخ: ما حرفي په ډير قسمه ده يو په هغې کې کافه ده، کافه د کف نه مشتق دی کف بندولو ته کوي، يعنې هغه ما چې بندوي خپل عامل لره د عمل نه، لکه انما زيد قائم دې مثال کې دې ما د ان هغه عمل ختم کړی دی.

واما نافية: دوهم قسم د ما حرفي ذکر کوي، چې کله دا نافية راځي دا بيا خپله دوه قسمه ده. کله ما نافية وي او په جمله فعلیه داخل شوې وي لکه ما ضربت زيدا. او کله ما نافية وي او په جمله اسمیه داخل شوې وي، لکه ما زيد قائم. بيا دا دوه قسمه د ما حرفي به طور مثال ذکر شوي دي، گنې ددې نور اقسام هم شته، کله ما حرفي مصدری راځي، او کله ما حرفي زائد راځي، دا ټول پنځه اقسام د ما حرفي شو، کافه نافية چې په فعل داخله وي، نافية چې په اسم داخله وي، مصدریه، زائده. بيا دا کومه ما چې اسمي وي، ده د هغې شپږ قسمه ذکر کړې دي، اول په کې موصوله ده، لیکن دا خبره واورئ، چې مقصود بالذات په دې مقام کې ما موصوله ده او دا نور پنځه قسمه يې طبعاً ذکر کړي دي، دې سره مونږ دفع د سوال وکړه.

سوال: بحث د موصولاتو شروع دی، نو دا نور اقسام څه لره ذکر کوي؟

جواب: دا موصوله مقصود بالذات ده او دا نور يې تبعاً ذکر کړي دي

موصولة: ما اسميه کې اول قسم موصوله ده. بيا دا ما موصوله شپږ معانيو کې مشترک راځي، مفرد، تشبيه، جمع، هر واحد ددې نه مذكر او مؤنث لپاره، نو ټول شپږ معاني شوې

نحو عرفت ما الخ: غرض د شارح د ما موصوله دپاره مثال ذکر کول دي

واستفهامية: غرض د ماتن د ما اسميه دوهم قسم ذکر کول دي. نو وايي چې ما اسميه استفهاميه هم راځي.

نحو ما عندك الخ: غرض د شارح د ما استفهاميه دپاره مثالونه ذکر کول دي، بيا دوه مثالونه يې راوړي دي، اول مثال د هغه دی چې ما په ظرف داخله وي، او دوهم مثال د هغه دی، چې ما په فعل داخل وي، بيا دا استفهام څلور قسمه راځي، انکاريه، تعجبيه، تعظيميه، تحقويه بيا هر واحد ددې نه، چې په جمله اسميه او فعليه داخل شي، نو اته قسمه دا شو. نو ټول نهه قسمه شوه، ځکه يو ما اسميه موصوله او اته قسمه استفهاميه شوه.

وشرطية: غرض د ماتن د ما اسمي بل قسم ذکر کول دي، نو دی وايي، چې کله دا ما اسميه شرطيه هم راځي دا لسم قسم شو.

نحو ما تصنع الخ: غرض د شارح د ما اسميه شرطيه دپاره مثال ذکر کول دي.

وموصوفة الخ: غرض د ماتن د ما اسميه بل قسم ذکر کول دي، نو دی وايي چې ما اسميه موصوفه هم راځي، يعنې بل شی د دې دپاره صفت واقع شوی وي، بيا ددې صفت کله مفرد راځي او کله غیر مفرد راځي. دوه قسمه دا شو، نو ټول دولس قسمه شو.

نحو مررت بها معجب لك: غرض د شارح مثال ذکر کول دي، د هغه ما موصوفه دپاره چې صفت يې مفرد راغلی وي، دې مثال کې ما موصوفه ده او معجب صيغه داسم فاعل مفرد يې صفت راغلی دی.

ای هیء معجبك: غرض د شارح د ما تعيين کول دي، ځکه دا مبهم ده بيا د معجب نه يې معجبک سره تعبیر وکړو، ځکه چې معجب نکره ده او جمله هم په تنکیر کې واضح ده. نو عبارت واضح شو او دوهم دفع د وېم يې وکړه، چا به ویل چې دا معجب به د چا نوم وي، او علم خو معرفه وي، نو بيا مطابقت نه راتلو، نو ده وویل چې دا معجب د چا نوم نه دی، بلکې نکره ده.

رېبأ تکره النفوس من الامر

له فرجة كحل العقال

غرض د شارح مثال د هغه ما موصوفه ذکر کول دي، چې صفت يې جمله واقع وي، مطلب د شعر دا دی. چې نفوسونه ډېر کرته یو کار بد گڼي، لیکن ناڅاپه د هغې د اسانتیا اسباب پیدا شي او داسې اسان شي، لکه تړلې شوې او بڼې لره چې پښې پرانیزي او هغه آزاده شي. محل د استشهاد رېبأ تکره النفوس الخ دی، دلته ما موصوفه ده او صفت يې جمله واقع شوې ده.

ای رب هیء الخ: غرض د شارح یو خود ما مبهم تعیین کول دي، او دوهم غرض دفع د یو سوال ده.

سوال: جمله چې کله صفت د ما واقع شي، نو لاندې وي د عائد نه او دلته خو عائد نه دی ذکر، ځکه نکره کې دا هاء د نفس کلمې نه ده؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې عائد حذف دی په اصل کې تکره ده، او دا ځکه، چې دا عائد ضمیر د مفعول دی او دا قاعده ده، چې والعائد المفعول یچوز حذفه.

وتامة الخ: او ما تامه هم راځي، یعنې چې صفت او صله ته محتاج نه وي. بیا دې کې اختلاف دی، چې ددې نه به تعبیر په څه سره کوو؟ نو ابو علي وايي، چې شی منکر سره به ترې تعبیر کوو او دلیل دا دی. چې ما تمیز وي او تمیز نکره واقع کېږي، نو ددې نه تعبیر هم په نکرې سره کوو، او سیبویه وايي، چې دې نه به په شي معرف سره تعبیر کوو، ځکه چې دا ما فاعل واقع کېږي او اصل په فاعل کې تعریف دی، په هر حال دوه قسمه دا شو، نو تبدیل څوارلس قسمه شو.

نحو قوله تعالى فتعماهي: غرض د شرح مثال ذکر کول دي، دې مثال کې دا ما په معنی د هیء سره دی په نزد د ابو علي باندې او په معنی د الشئ سره دی په نزد د سیبویه باندې و صفة یعنې اقسام اسمي کله صفتي هم راځي او دا پنځلسم قسم دی، نو پنځلس اقسام دا شو او پنځه اقسام د ما زائد شو، دا ټول شل اقسام شو.

نحو اضربه هربأ الخ: غرض د شارح د ما اسمي صفتي دپاره مثال ذکر کول دي.

ومن كذلك: کله چې فارغ شو ماتن د تفصيل د يو قسم د موصولات مشترکه نه، نو شروع يې وکړه په تفصيل د دوهم قسم د موصولات مشترکه کې نو دى وايي چې من هم په شان د ما راځي اوس شارح هره يو معنى او مثال ذکر کوي، نو شارح فرمايي: اى تګون موصوله يعنې من هم موصولي راځي، لکه اکرمت من جاءک، دوهم من هم استفهامي راځي لکه من غلامک ومن ضربت دوه مثالونه يې د مخکې په شان ذکر کړه، يو مثال د جمله اسميه او دوهم د جمله فعليه دى، دريم من هم شرطی راځي لکه من تضرب اضرب، څلورم من هم موصوفه راځي، بيا ددې صفت کله په مفرد سره وي، لکه

عفی بنا فظلاً علی من غیونا

حب النبی محمد ایا نا

په دې شعر کې بنا په معنى د لنا سره دى. مطلب د شعر دا دى، چې کافي ده مونږ لره په فضيلت کې په غير زمونږ باندې دا خبره چې نبي عليه السلام زمونږ سره مينه ساتي.

من غیونا: محل د استشهاد دى چې غیونا مفرد صفت دمن واقع شوى دى، بيا شارح وايي اى شخص غیونا غرض د شارح تعيين د من کول دي، دا همدارنگې کله ددې صفت جمله راځي. لکه من جاء قدا کرمته، دلته دا من موصوفه دى او جاء جمله صفت واقع شوى ده.

الا في التامة والصفة: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: کله چې من د ما په شان وو، نو جدا دې ولې ذکر کړو؟

جواب: حاصل د جواب دادى، چې دا من په تامه او صفتي راتلو کې د ما په شان نه دى، نو ځکه يې جدا ذکر کړو، مطلب د عبارت دادى، چې من تامه او صفتي نه راځي، ولې؟ وجه داده چې ددې سمع د عربو نه، نه ده شوې، او قواعد د نحو بناء دي د عربو نه. بيا دا من او ما دواړه مبني دي، وجه د بناء د حرف سره په احتياج کې مشابهت دى.

سوال: ما خو يو قسم تامه هم راځي، په هغې کې خو احتياج نه وي؟

جواب: دا ما تامه د ما ناقصه سره صورت کې مشابهت ساتي او ما ناقصه خو حرف سره د مشابهت في الاحتياج د وجې نه مبني وه، نور دا هم مبني شو د وجې د مشابهت صوري نه.

بيان داي او اية:

وَ أَنِّي لَمُنْذِرٌ وَ آيَةٌ لِّلْمُؤْتِنِ كَمَن فِي ثُبُوتِ الْأُمُورِ الْأَرْبَعَةِ وَ الْإِتِّفَاءِ
او اي چې وي دپاره د مذکر او ایه دپاره د مؤنث په شان د من دي په ثبوت د امور اربعو سره او په انتفاء
الْتَّامَةِ وَ الصِّفَةِ فَأَيُّ الْمَوْصُولَةِ نَحْوُ اضْرَبَ أَيُّهُمْ لَقِيَتْ وَ اسْتَفْهَمَ مِثْلُهُ نَحْوُ أَيُّهُمْ أَخُوكَ وَ أَيُّهُمْ لَقِيَتْ وَ الشَّرْطِيَّةُ
تامه او صفت کې نوي موصوله لکه اضرب ايهم لقيت او استفهاميه لکه ايهم اخوک او ايهم لقيت او شرطيه
نَحْوُ أَيَّامًا تَدْعُوْنَ فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى وَ الْمَوْصُولَةُ نَحْوُ يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ قِيلَ أَيْ تَقَعُ صِفَةٌ إِيظًا
لکه اياما تدعو فله الاسماء الحسنی او موصوفه لکه يا ايها الرجل چاويلې چې اي واقع کيږي صفت اتفاقاً
قِيلَ جَعَلَهَا الْمُصَنِّفُ كَمَن الْتَقَى لَا تَقَعُ صِفَةٌ أَصْلًا وَ أُجِيبَ بِأَنَّ أَيَّانَ الْوَاقِعَةِ
نومصنف ولې په شان د من کړ خول کوم چې صفت نه واقع کيږي اصلاً جواب دادي چې کوم اي چې واقع
صِفَةٌ هِيَ فِي الْأَصْلِ اسْتَفْهَمَ مِثْلُهُ لِأَنَّ مَعْنَى مَزَوَتْ بِرَجُلٍ أَيْ رَجُلٌ رَجُلٌ عَظِيمٌ يَسْأَلُ
کيږي صفت د ایه اصل کې استفهاميه دي ځکه معنی د مررت برجل ای رجل رجل عظیم ده تپوس کيږي
عَنْ حَالِهِ لَا يَعْرِفُهُ كُلُّ أَحَدٍ تَقَلُّتْ عَنِ اسْتَفْهَامِيَّةٍ إِلَى الصِّفَةِ.
شي د حال رجل نه چې نه يې پيژندي هر څوک نو نقل شوې د استفهاميت نه صفتيت ته.

خلاصه د متن: په دې عبارت سره د اي او ایه بيان کوي اي د مذکر دپاره راځي او ایه د مؤنث دپاره راځي.

اغراض د جامي: وائی او ایه کمن: مخکې په موصولات مشترکه کې د ما او من تفصيل وشو اوس د دریم او څلورم موصول مشترک تفصيل کوي، چې ای او ایه دی ای دپاره د مذکر راځي مطلقاً او ایه دپاره د مؤنث راځي مطلقاً يعنې که مفرد وي، تشنيه وي او که جمع وي. في ثبوت الامور الخ: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: د دې دواړو موصولاتو تشبيه د من سره صحيح نه ده، ځکه دا تشبيه په لفظ کې ورکوي يا په حکم کې؟

که لفظ کې تشبيه ورکوي د هغې بطلان ظاهر دی، ځکه د دواړو الفاظ جدا دي، او که په حکم کې تشبيه ورکوي نو دا هم صحيح نه دي، ځکه حکم د من دادی، چې دا مبني وي او دا دواړه معرب دي؟

جواب: تشبيه په ثبوت د امور اربعو په استغناء د نامه او صفت کې ده، کل امور وې تشبيه مراد نه ده.

اعراب الخ: غرض د شارح مثالونه پيش کول دي، بيا دوه مثالونه يې ذکر کړه، اشاره ده چې دا په اسميه او فعليه دواړو کې راځي، همدارنگې شرطيه هم راځي او موصوفه هم راځي، د دواړو دپاره شارح مثالونه بيان کړي دي.

قيل الخ: غرض د شارح په قيل سره سوال کول دي او وروسته په احيب سره جواب ورکول دي، حاصل د سوال دادی، چې د ائ تشبيه د من سره صحيح نه ده، ځکه چې ائ صفتي واقع کېږي او من خو صفتي نه واقع کېږي؟

جواب: مونږ وايو چې کوم ائ صفتي واقع دی، نو هغه په اصل کې استفهامي دی، بيا د استفهامي نه صفت ته نقل شوی دی، او اعتبار اصل لره وي: لکه مررت برجل الخ نو اصل ددې استفهامي معنی ده، بيا صفتي معنی ته نقل شوی دی.

حکم داي او اية:

و هي ائ كل من ائ و اية مغربة بالانقياق وحدها لا يقارنها في الاعراب غيوبا من التوضلات إلا
او هريو داي او اية نه معرب دي بالاتفاق يواځې چې شريك ورسره اعراب کې نور مواصلات نه وي مگر
عل اختلاف في اللذان و اللتان و ذو الطائفة و ائنا اعرابت لائنه التزم فيها
بنا بر اختلاف په الذان او اللتان او ذو الطائفة کې اودې ته اعراب ځکه ورکړل شو ځکه چې لازم دي په دې کې
الانقاة إلى المفرد التي هي من خواص الاسم المتكبر فلا يرد حيث و ائ و إذا إلا إذا
اضافت مفرد ته کوم چې دخواصو اسم متمکن نه يد نو سوال نه راځي په حيث او ادا، او، اذا مگر چې
كانت مؤنولة حذف صدو صلتها نحو قولك تعال ثم لكثرت من كل شيعة
كله موصوله وي چې حذف شوې وي صدر دصلي دهغې لکه دا قول دالله تعالی ثم لتتوزعن من كل شيعة
أنتهم أخذ على الرحمن عينا فيمن قرأ والنصير أني أنهم هو أهد و ائنا ببيت مؤنولة عند حذف
ايهم اهد على الرحمن عليا چا چې قرأت يې کړې په ضمي سره يعنې ايهم هو اهداوپه وخت دحذف د
صدو صلتها ليقايد هيو العود من جهة الإعتياج إلى أمر
صدر دصلي دهغې کې مبني ځکه شوه چې مشابهت يې دحرف سره مضبوط شي په احتياج کې امرد

عَلَى الصَّلَاةِ وَ بُيُوتِ عَلَى الصَّلَاةِ تَكْنِيهَا نَهَا بِالْقَايَاتِ لِأَنَّهُ
غیر دصلي ته اومبني برضمه خکه شوه چې مشابهت لري دغاياتو سره خکه چې حذف شود دې نه بعضي
حَذَفَ مِنْهَا بَعْضٌ مَّا يُوضَحُ كَمَا حَذَفَ مِنَ الْقَايَاتِ مَا يُبَيِّنُهَا
هغه څه چې وضاحت ددې يې کولولکه څنگه چې دغاياتو حذف شوې هغه څه چې بيان دهغوي يې کولو
وَهُوَ الْمُضَافُ إِلَيْهِ وَ لَمْ يَسْتَلْزِمِ الْمُضَوِّفَةُ الْبَيِّنَاتِ مِثْلُ مَا آيَهَا الرَّجُلُ كَمَا اسْتَلْزَمَ
چې هغه مضاف اليه ده او استثناء ونه شوه داي موصوفي مبني لکه يا ايها الرجل لکه څنگه چې استثناء
الَّذِي حَذَفَ صَدْرُ صَلَاتِهَا لِأَنَّهُ ذَكَرَ فِي قِسْمِ الْمَتَادَى أَنَّ كُلَّ
وشوه دهغه اي چې صدر دصلي دهغې حذف شوې وي خکه چې ذکر شوي په قسم دمنادی کې چې هر هغه
مَا يَقَعُ مَتَادَى مُفْرَدًا مَعْرِفَةً فَهُوَ مَبْنِيٌّ وَ بَيِّنَاتِ الْمُضَوِّفَةِ لِهَذَا فَلَا حَاجَةَ
څيز چې منادی مفرده معرفه واقع شي نودامبني دي اوبناداي موصوفي دې دپاره نوزورت يې پيدا
إِلَى الذِّكْرِ الْكَايِنَا.
نه شو ذکر کولو ته دوهم ځل .

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره شارح حکم داي او اية ذکر کوي چې اي او اية دا معرب

دي بالاتفاق په دې کې دهیچا اختلاف نشته .

اغراض دجامي: ای کل من: په دې عبارت سره شارح دهي ضمير مرجع بيانوي.

وحدها: په دې عبارت سره شارح دا بيانوي چې دا حکم دمعرب چې دي دا يواځې داي او اية دپاره دي .

والما اعربت: په دې عبارت سره شارح وجه دا عراب بيانوي .

لتأكد هبه العرف: په دې عبارت سره شارح وجه دبناء موصولې بيانوي په وخت دصدر دکلام کې خکه چې دې مضبوط مشابهت دي دحرف سره دوجې دا احتیاج نه په غیر دامر دصلي .

نيت على الضم: په دې سره شارح دا بيانوي چې صله مبني ده په ضمي سره دوجهې دمشابهت غاياتو سره خکه چې حذف شوې دي ددې نه بعضي هغه شيان چې وضاحت کوي ددې لکه ه چې حذف شوي دغاياتو نه هغه څه چې کوم چې وضاحت دغاياتو کوي چې هغه مضاف

ولم يستثن الموصوفة: په دې عبارت سره عدم وجه داستثناء، موصوفې، د نوي انوي چې دا وایي چې مونږ مستثنی نه کړه موصوفه بنائیه ځکه چې داپه قسم دمنه ی کې، داخله ده نو ددې وجې نه یې استثناء وکړه.

وَفِي قَوْلِهِمَا مَاذَا صَنَعْتَ وَجَهَانِ أَحَدُهُمَا أَنَّ مَعْنَاهُ مَا الَّذِي عَلَى أَنْ يَكُونَ ذَلِكَ يَتَغَيَّرُ الَّذِي
اوپه دې قول کې چې ماذاصنعت دوه وجهې دي يوداچې معنی یې مالذي ده چې داپه معنی داللي شي
فَيَكُونُ التَّغْيِيرُ أَيْ شَيْءٌ الَّذِي صَنَعْتَ أَيْ صَنَعْتُهُ فَمَا مُبْتَدَأٌ وَمَا بَعْدَهُ حَذْوٌ أَوْ بِالْعَكْسِ وَجِيءٌ
نو تقدیر به داسې چې ای شیء الذي صنعت ای صنعته نومامبتداشوه اوما بعدی خبرشویا بالعکس نویه دې
جوابه رَفَعُ أَيْ مَرْفُوعٌ عَلَى أَنَّهُ حَذْوٌ مُبْتَدَأٌ مَحْذُوفٌ كَمَا إِذَا قُلْتَ الْإِكْرَامُ أَيْ
وخت کې جواب به یې مرفوع بناپر دې چې دا خبردمبتدا، محذوفی دي لکه څنگه چې ته وایي الاکرام یعنی
الَّذِي صَنَعْتَهُ الْإِكْرَامُ لِيَكُونَ الْجَوَابُ مُطَابِقًا لِلسُّوَالِ فِي كَوْنِ كُلِّ مِنْهُمَا جُمْلَةً إِسْمِيَّةً وَالْوَجْهَ الْآخَرَ أَنَّ
الذي صنعتته الاکرام چې شي جواب مطابق دسوال په کیدلودهریو کې جمله اسمیه دوهمه وجه داده چې
مَعْنَاهُ أَيْ شَيْءٌ وَ هُمَا عِبَارَتَانِ أَحَدُ يَهُمَا أَنَّ مَاذَا يَكْتَلِبُهَا يَتَغَيَّرُ
معنی یې ای شیء ده دلته دوه عبارت ته دي يوداچې ماذاتوله په معنی دای شیء سره ده دوهم داچې مامعنی
أَيْ شَيْءٍ وَ الثَّانِيَّةُ أَنَّ مَا مَعْنَاهُ أَيْ شَيْءٍ وَ ذَا وَائِدَةٌ وَ الْقَاهُ أَنْ مُؤَدَّاهُمَا وَاحِدٌ فَإِنَّ مَعْنَى قَوْلِهِمَا إِنَّهَا
یې ای شیء ده اودا زیداده ده لکن ظاهره داده چې رجع ددواړواقوالویوه ده ځکه معنی ددې قول چې انها
يَكْتَلِبُهَا يَتَغَيَّرُ أَيْ شَيْءٌ أَنَّهُ لَيْسَ لِكُلِّ مِنْهُمَا مَعْنَى بِالِاسْتِقْلَالِ لَكِنْ كِلِمَةٌ ذَا وَائِدٌ لِيَتَفَهَّمُوا مِنْ مَجْمُوعِهِمَا
بكالهپا په معنی دای شیء یعنی نشته دهر واحد دپاره معنی مستقله چې کلمه دما دې زانده شي اودمجموعې
أَيْ شَيْءٍ وَ جِيءٌ جَوَابُهُ كَضَبِ أَيْ مَضُوفٌ عَلَى أَنَّهُ مَفْعُولٌ لِلْفِعْلِ
نه دې ای شیء جوړ شي نویه دې وخت کې یې جواب منصوب دي بناء په دې چې دا مفعول دي دپاره د فعل
مَحْذُوفٌ كَمَا إِذَا قُلْتَ الْإِكْرَامُ لِيَكُونَ الْجَوَابُ مُطَابِقًا لِلسُّوَالِ فِي
محذوفه لکه څنگه چې ته په جواب کې الاکرام وایي دې دپاره چې شي جواب مطابق دسوال سره په
كُونَ كُلِّ مِنْهُمَا جُمْلَةً فِعْلِيَّةً وَ يَجُوزُ فِي الْأَوَّلِ كَضَبِ الْجَوَابِ بِتَقْدِيرِ الْفِعْلِ الْمَذْكُورِ وَ فِي الثَّانِي
کیدلودهرواحد کې جمله فعلیه اوپه اول کې نصب دجواب هم جائز دي په تقدیر د فعل مذکور سره اوپه دوهم
رَفَعُهُ عَلَى أَنْ يَكُونَ حَذْوٌ مُبْتَدَأٌ مَحْذُوفٌ وَ كَمْ يُعْكَزُوهُ الْمُصَنِّفُ بِمَا
کې رفع دجواب چې شي خبر دپاره دمبتدا محذوفی لکن مصنف دانه ده غوره کړي دوجې دفوت کیدو

الْمُطَابَقَةُ بَيْنَ السُّؤَالِ وَالْجَوَابِ.

د مطابقت نه په مینځ د سوال او جواب کې

اغراض د جامي: وفي ما ذ ص الخ: ماتن احكام د موصولاتو مشترکويي ذکر کول،

بعضې په کې ما ذا هم دي اوس دلته د هغې بيان کوي.

وفي ما: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:**سوال:** في جاره دی او ما ذا صنعت جمله ده، حالانکه په جمله حرف جاره نه داخلېږي؟**جواب:** شارح جواب وکړو، چې مدخول د في حذف دی چې هغه قول دی او قول مفرد دی، نو

في پرې داخلول صحيح دي او دا وروستو جمله هم د قول ده.

احدهما ما الذي: ماتن احدهما ويلى وو، شارح ورسره وايي ان معناه غرض د شارح دفع د وهم ده:**وهم:** دا ما الذي به لازم د وجه اول وي يا دليل او يا معنى د وجه اول؟**جواب:** نو شارح وويل چې دا معنى د وجه اول ده.على ان يكون الخ: غرض تشریح د وجه اول ده، دوهم غرض د شارح اشاره کول دي، دې خبرې ته

چې ذکر کول د ذا پس د ما او من نه. دې سره معنى استفهامي د ما نه ختمېږي، بلکې دا به په

خپل ځای وي او الذي معنى د ذا ده. دريم غرض د شارح دفع د وهم ده:

وهم: ما الذي کې به الذي د ما نه وروستو او ذا نه مخکې مقدر وي؟**جواب:** نو شارح وويل چې دلته مقدر نشته، بلکې دا ذا په معنى د الذي سره دی اوس تقدیر

د عبارت به داسې شي، اى هي الذي صنعت.

اى صنعتته: غرض د شارح يو خو اشاره ده دې خبرې ته، چې عائد د مفعول حذف دی دوهم

غرض دفع د يو سوال ده:

سوال: صنعت صله ويل د الذي دپاره صحيح نه دي، ځکه په صله کې عائد ضروري دي او

دلته هغه نشته؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې هغه عائد حذف دی، ځکه والعائد المفعول پېچوز حذفهفما مبتدأ: غرض د شارح په دې وجه اول کې دوه ترکیبه کول دي، اول ترکیب دادی، چې ما په

معنی د ای هی و سره مبتداء شي او ځا په معنی د الذي سره موصول او مابعد صله ده. موصول صله د مبتداء دپاره خبر شو بیا دا ای هی و اگر چې نکره ده لیکن دا په معنی د هذا ام ځا سره دی. نو ابتدائیت یې په نزد د سیبویه صحیح دی. دوهم ترکیب دادی، چې ما په معنی د ای شي سره خبر مقدم دی او ځا په معنی د الذي سره موصول دی، بیا موصول صله مبتداء موخړه ده، دا ترکیب په نزد د جمهور و دی

سوال: اصل په خبر کې تاخیر دی، نو دلته ولې مقدم شوې دی؟

جواب: دا ما په معنی د استفهام سره ده، او استفهام تقاضا د صدارت کوي، نو ځکه مقدم شوی دی.

و جوابه رفع: غرض د ماتن د جواب تشریح کول دي، شارح ورسره راویستو، غرض د شارح اشاره کول دي، چې دا کلام مستانف نه دی، بلکې ما قبل سره متعلق دی.

ای مرفوع: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: جوابه مبتدا او رفع یې خبر دی او حمل د رفع په مبتداء نه صحیح کېږي؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې مصدر مبني للمفعول دی، لهذا حمل صحیح دی.

علی انه الخ: غرض د شارح وجه د رفعې ذکر کول دي، چې دا به مرفوع وي، بنا بر خبریت د مبتداء محذوفه، لکه یو سړی تپوس وکړي، ای الذي صنعته؟ نو ته جواب وکړې الاکرام یعنی هو الاکرام

لیکون الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا جواب به مرفوع ولې وي؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې دا جواب د سوال سره مطابق شي، ځکه سوال په جمله اسمیه سره شوی وو، نو هغه مرفوع وي نو دا جواب به هم مرفوع شي او خبر به شي د پاره د مبتداء محذوفې.

والوجه الآخر: ماتن تعیین د وجه ثاني کوي، شارح ورسره الوجه لفظ راویستو اشاره دې ته چې د الآخر صفت دپاره موصوف الوجه حذف دی، بیا د ان معناه قید فائده مخکې ذکر شوې ده، چې دې سره معنی د وجه اول ذکر کوي.

ودنه عبارتان: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: په کار دا وه، چې ماتن د و جهان په خای او جه ثلاثه ويلې، ځکه دې ماڅا کې دوه ترکیبه دي، یو دا چې ماڅا مجموعه په معنی د ای شی سره شي او دوهم دا چې ما په معنی د ای شی سره شي، او څا زائد شي.

والظاهر الخ: غرض د شارح جواب ته اشاره کول دي. حاصل د جواب دا دی، چې ددې دواړو مقصد یو وو نو تعبیريې ځکه په یوې وجې سره وکړو، ځکه ددې ما او څا دپاره مستقل معنی نشته، بلکې یا د مجموعه دغه معنی ده، او یا صرف د ما معنی شته او څا زائد ده.

ماتن وایي: و جوابه نصب شارح ورسره وایي: و ددې قید فائده ذکر شوې ده. شارح وایي: ای منصوب ددې قسم قید فائده هم مخکې مرفوع کې ذکر شوه.

علیه الخ: غرض د شارح وجه د نصب ذکر کول دي، یعنې په دې صورت کې به دا مفعول د فعل محذوفه شي، لکه یو سړی ووايي: ماڅا صنعت؟ نوته جواب کې ووايي چې الاکرام یعنې صنعت الاکرام.

لیکون الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا جواب به منصوب ولې وي؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې جواب به منصوب. ځکه وي چې د سوال سره مطابق شي، ځکه سوال کې حرف استفهام منصوب وو، نو جواب به هم منصوب وي؟ او مفعول به شي د فعل محذوفه.

سوال: دا پته به څنگه لگي چې اول صورت کې سوال په جمله اسمیه سره دی او په دوهم صورت کې سوال په جمله فعلیه سره دی؟

جواب: اول صورت کې ما په معنی د ای شی، سره مضاف مضاف الیه دی او دا خبره د جملې وي نو یا به مبتداء وي او یا خبر دواړو صورتونو کې به جمله اسمیه وي او دوهم صورت کې ما په معنی د ای شی، سره منصوب دی. مفعول به دی د فعل محذوفه. نو دی نه معلومېږي چې دا جمله فعلیه ده.

ویجوو الخ: غرض د شارح اشاره کول دي، دې خبرې ته چې دې اول صورت کې چې برب مرفوع او

وهم کې منصوب ويل واجب نه دي، بلکې جائز دي.

ولم يعتبره: سوال ته اشاره کوي، چې ماتن ولې دغه طرف ته تعرض ونه کړو.

لغات الخ: سره جواب طرف ته اشاره کوي، وجه داده چې دغه صورتونه غير اولی دي، ځکه هغه مطابقت په کې فوت کېږي.

تعريف د اسماء افعال :

أَسْمَاءُ الْأَفْعَالِ مَا كَانَ أَيْ اسْمٌ كَانَ يَتَعَقَى الْأَمْرَ وَالْمَاضِيَّ الدَّيْنِ هُنَا مِنْ أَقْسَامٍ مَبْنِي الْأَصْلِ
اسماء افعال هغه اسماء دي چې په معنی دامراودماضي راځي کوم چې داقسام دمبني الاصل نه دي
فَعْلُهُ يَتَأْتِيهَا كَوْنُهَا مُشَابِهَةً لِیَبْنِي الْأَصْلِ فَمَا قِيلَ أُنْ يَتَعَقَى الْقَصْرُ وَ أَدَّ
وجه دبناء يې داده چې دامشابه دي دمبني الاصل سره چاچې ويلي چې ان په معنی داتضجراوده په
يَتَعَقَى اتَّوَجَّعَ قَالُمُرَادُ بِهِ تَصَحُّوْتُ وَ تَوَجَّعْتُ عَنِ الْمَضَارِعِ الْحَالِي لِأَنَّ الْمَعْنَى عَلَى
معنی داتوجع نومراوپه هغې سره تفجرت اوتوجعت دي تعبیر ترې په مضارع حالي وشوځکه معنی
الْإِلْشَاءِ وَ هُوَ الْأَسْبَاطُ بِأَن يُعْكَرَ عَنْهُ بِالْمَضَارِعِ الْحَالِي وَمِثْلُ رُوِيَ زَيْدًا أَيْ أَمِهْلُهُ وَمِثَالُ
انشايي شوه اومناسب داوه چې ددې معنی نه تعبیر دمضارع حالي وشي لکه روید زیدا ای امهله مثال
لَنَا هُوَ يَتَعَقَى الْأَمْرَ وَ هِيَئَاتِ ذَاكَ يَفْتَحُ الثَّامَ فِي الْجَهَارِ وَ يَكْسِرُهَا
دهغې دې چې په معنی دامر سره وي وهیئات ذاک په فتحې دثام سره په نزد داهل حجازواوپه کسري سره
فِي بَيْتِ ثِيَابٍ وَ بِالضَّغَةِ فِي لَفْظٍ بَعْضُهُمْ أَيْ بَعْدَ وَمِثَالُ لَنَا هُوَ يَتَعَقَى الْمَاضِي
په نزد دبني تميمواوپه ضمي سره دبعضې په لغاتوکې اوبعد مثال دهغې دې چې په معنی دماضي سره
وَ قَدَّمَ الْأَمْرَ لِأَنَّ الْأَمْرَ أَسْمَاءُ الْأَفْعَالِ يَتَعَنَّا وَ الَّذِي حَصَلَهُمْ عَلَى أَنْ قَالُوا إِنَّ هَلْوَ
وي امرځکه مخکې شوچې زیات اسماء افعال په معنی دامر سره وي اوچاچي حمل کړي په دې چې دا
الْكِيَابِ وَ أَمَّا لَهَا لَيْسَتْ بِأَفْعَالٍ مَعَ تَأْوِيلِهَا مَعًا فِي الْأَفْعَالِ أَمْرٌ لَفْظٌ وَ هُوَ
کلمات اوددې امثال افعال نه دي سره له دې چې معنی دفعل اداکوي نوداقول امرلفظي دي په داسې
أَنْ صِيغَتَا مُخَالَفَةً لِصِيغِ الْأَفْعَالِ وَ أَلْهَا لَا يَتَصَرَّفُ تَصَرُّفَهَا لَا أَلْهَا
شان چې صیغې ددې مخالفې دي صیغود افعالونه اوپه دې کې تصرف د افعالو نه شه. کېدې نه داچې
مَوْضُوعُهُ لِصِيغِ الْأَفْعَالِ عَلَى أَنْ يَكُونَ رُوِيَ مَثَلًا مَوْضُوعًا يَكُونُ أَمْرٌ فِي الْمَضَارِعِ الرِّضَى وَ لَيْسَ
داوضع شوې دپاره دصیغود افعالو لکه رویدرضع شوې دپاره دامهل شرح درضي وايي چې داسې نه ده

مَا قَالَ بَعْضُهُمْ إِنَّ صَهَ مَثَلًا إِنْ سَمِعْتَ لِلفِظِ أَشْكُتَ الَّذِي هُوَ ذَالٌ عَلَى مَعْنَى الْفِعْلِ فَهُوَ عَلَمٌ
لکه بعضو چې ویلي چې صه اسم داسکت دي کوم چې دلالت کوي په معنی د فعل نودا علم شودپاره د
لِلْفِعْلِ لَا لِغِنَاهُ بِشَيْءٍ إِذِ الْعَرَبِيُّ أَلْفَحَ رَبَّنَا يَقُولُ صَهَ مَعَ أَنَّهُ لَمْ يَخْطُرْ بِبَالِهِ
دلفظ د فعل نه د معنی د فعل څکه چې خالص عرب لفظ دصه ډیر استعمالوي لیکن په نیت اوزره کې یې
لَفْظًا أَشْكُتُ وَ رَبَّنَا لَمْ يَسْمَعْهُ أَضَلًا وَ يَهَذَا قَالَ الْمُصَنِّفُ
زړه کې یې ورسره لفظ داسکت نه وي ډیر خو خودا دسره اوریدلې هم نه دي ددې وجې نه مصنف وویل
مَا كَانَ يَمْنَعُ الْأَمْرَ أَوْ النَّاسِ أَوْ لَمْ يَقُلْ مَا كَانَ مَعْنَاهُ الْأَمْرُ أَوْ النَّاسِ وَ الْمَنْكَارُ أَنْ يَكُونَ هَذَا بِحَسَبِ الْوَضْعِ
ماکان یعنی الامر و الناسي وي نه ویل ماکان معناه الامر و الناسي او ښکاره داده چې داپه اعتبار دوضع سره
فَلَا يَرُدُّ وَمِثْلُ الضَّارِبِ آمَسَ نَقَطًا عَلَى التَّعْرِيفِ.
دي نواعتراض نه واردیږي په الضارب امس سره دوجې د نقض نه تعریف نه.

اغراض د جامي : اَسْمَاءُ الْافْعَالِ : کله چې فارغ شو ماتن د تفصیل د درې اقسامو د اسم

مبني نه، نو شروع یې وکړه په تفصیل د څلورم قسم د اسم مبني کې چې اسماء افعال دي، نو ده وویل چې اسماء افعال الخ دلته څو سوالات واردیږي :

سوال : نفس تفصیل ولې کوي؟

جواب : نفس تفصیل څکه کوي چې تفصیل بعد الاجمال اوقع فی الذهن وي. دوهمه وجه داده، چې دا اسماء افعال تفصیل ته محتاج وو داسې تفصیل چې دلته ذکر دی، او مخکې نه دی شوی او کوم شی چې تفصیل ته محتاج وي او تفصیل یې نه وي شوی، نو د هغې تفصیل په کار وي.

سوال : تفصیل په دې مقام کې ولې کوي؟

جواب : تفصیل په دې مقام کې څکه کوي، چې اجمال په دې مقام کې ذکر وو، نو تفصیل کې هم په څلورم مقام کې یې ذکر کړو، چې تفصیل موافق شي، د اجمال سره. بیا اجمال یې په دې مقام کې څکه ذکر کړي وو، چې دا مخکې اقسام په منزله د مفرد وو، او دا اسماء افعال په منزله د مرکب دي او مفرد په طبع کې په مرکب مقدم وي، نو په وضع کې یې مقدم کړو، چې وضع موافق شي، د طبع سره.

ماکان یعنی الامر والماضی: بس هر هغه اسم چې په معنی د امر او ماضي سره وي، نو دا اسم فعل ی.

ای اسم کان: غرض د شارح په دې عبارت یو خو دا ما ابهام دفع کول دي، چونکه دا مبهمه وه، نو شارح وویل چې دا د اسم نه عبارت دی.

سوال: په دې کې څلور احتمالات شته، چې د هې نه عبارت شي یا د لفظ نه یا د کلمې نه او یا د اسم نه، نو ته یې صرف د اسم نه ولې عبارت اخلي؟

جواب: دا مقام د تعریف دی، او مونږ ویلي دي، چې په مقام د تعریف کې کله د یو شي جنس قریب مراد کیدې شي، نو جنس بعید لره به نه خو او دا اسم دې دپاره جنس قریب دی او دا نور اجناس بعیده دي.

دوهم غرض د شارح په دې عبارت سره دا دی، چې دا ما موصوله نه ده، بلکې موصوفه ده.
سوال: دې کې خو احتمال د دواړو شته، نو قرینه په دې څه ده، چې ته ترې موصوفه اخلي او موصوله نه اخلي؟

جواب: دا مقام د خبر دی او اصل په خبر کې نکارت دی او نکره هله گرځي، چې مونږ دا ما موصوفه کړو.

سوال: دا ما د اسم نه عبارت اخلي که د اسم او نه، که د اسم نه عبارت اخلي، نو حمل نه صحیح کېږي، ځکه دا په اسم او حمل دی، هغه جمع ده او دا مفرد دی؟ او که د اسم او نه عبارت شي، نو د ضمیر او مرجع په مینځ کې موافقت نشته. ځکه په کان کې ضمیر د مفرد دی؟

جواب: دا ما که د اسم نه عبارت شي او که د اسم او نه دواړه صحیح دي، ځکه اسم اشاره په بحث کې دا د اسم او نه عبارت اخیستې و.

سوال: راتلو چې مطابقت نشته، نو مونږ وایو چې د اسم نه مراد جنس دی او د جنس اطلاق په قلیل کثیر ټولو کېږي. بیا د جنس نه عبارت ځکه اخلو، چې دا مقام د تعریف دی او تعریف د جنس کېږي.

یا بل جواب دادی، چې په کان کې ضمیر د مفرد راجع دی په اعتبار د کل واحد سره

الذین الخ: غرض د شارح تمهید ایخودل دي، وجه د بناء ددې اسماء افعالو ته.

فعلة البناء الخ: دا په مخکې عبارت تفریع ده او وجه د بناء ذکر کوي، چې وجه د بناء هغه مشابهت ددې دی، د مبني الاصل سره، ځکه چې یو اسم په معنی د امر او ماضي سره راشي، نو دا هم د هغه وجوه موثره نه دی په منع د اعراب کې.

فما قيل الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: نه منم حصر د اسماء افعالو په دوه اقسامو کې، ځکه اف اسم فعل دی، او معنی یې د فعل مضارع راځي، دا شاته اووه اسم فعل دي او معنی د فعل مضارع ورکوي؟ جواب: شارح جواب وکړو، چې دا په معنی د ماضي سره دی صرف تعبیر ترې مضارع سره شوی دی.

وعبر عنه الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: کله چې په معنی د ماضي سره دی، نو مضارع سره ترې ولې تعبیر کوي؟

جواب: چونکه دې اسماء افعالو کې معنی د انشاء ده او موجود کول او نه موجود کول خو آئنده زمانه کې وي، ځکه مضارع سره تعبیر کوي.

سوال: په دې خبره دې پوره نه شو، چې تعبیر ترې مضارع سره کیږي معنی په کې د انشاء پرته ده او بیا هم ته وایي چې په معنی د ماضي سره دی؟

جواب: دا خبره ځکه کوو، چې اسماء افعال هم دي، نو په معنی د ماضي یا امر سره دی او اکثر لره حکم د کل وي، نو ځکه مونږ دغه خبره کوو.

بیا تقسیم ثاني په اسماء افعالو کې دادی، چې افعال په دوه قسمه دي، قیاسي او سماعي: قیاسي هغه دي چې په معنی د امر او ماضي سره وي، او سماعي چې سمع یې د عربو نه شوې وي، په معنی د امر او ماضي سره.

تقسیم ثالث دادی، چې دا دوه قسمه دي صحیح او ملحقات صحیح هغه دي، چې سماعي او قیاسي وي. او ملحقات هغه دي چې وزن د هغې د اسماء افعالو وي.

مثل روید: غرض د ماتن د اسم فعل دپاره مثال ذکر کول دي.

وهیهات ذاك: غرض د ماتن دوهم مثال ذکر کول دي. ذاك کې ضمیر مخکې زید ته راجع دی په اصل کې مثال داسې دی، هیهات زید.

ای امهله: غرض د شارح تطبیق د مثال دي د ممثل سره، چې روید اسم فعل په معنی د امهله امر سره دی.

ای بعد: غرض د ماتن تطبیق د مثال دی د ممثل سره، چې هیهات اسم فعل په معنی د بعد فعل ماضي سره دی.

مثال لیا هو بمعنی الامر: غرض د شارح تعیین د ممثل دی، او بل غرض دفع د یو سوال ده:

سوال: مثال دپاره د وضاحت راځي، او وضاحت دپاره یو مثال کافي وو، دوه مثالونه یې ولې ذکر کړي دي؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې تعدد د مثالونو بڼه دی، په تعدد د مثالونو، یو مثال د هغه دی چې بمعنی الامر وي او دوهم مثال د هغه اسم فعل دی، چې بمعنی الماضي وي.

بفتح التاء الخ: غرض د شارح تعیین د ممثل کول دي، بیا دصعد د امثلو دپاره دوهمه وجه داده، چې اول مثال د متعدي اسم فعل دی او دوهم مثال د لازم اسم فعل دی. دریمه وجه د فرق داده، چې اول مثال د هغه اسم فعل دی، چې په غیر د اسم فعل نه په عربو کې د هغې استعمال شوی وي، او دوهم مثال د هغه اسم فعل دی، چې په غیر د اسم فعل نه په عربو کې د هغې استعمال نه وي شوی.

وقدم الامر الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: اسم فعل هغه وي، چې په معنی د امر او ماضي سره راځي. اوس وجه د تقدیم د امر څه ده؟ سره ددې نه چې طبع تقاضا د خلاف کوي، ځکه چې ماضي په وقوع کې مخکې وي او امر وروستو وي، او بله وجه داده، چې هیهات لازمي دي او روید متعدي دي، نو لازمي مخکې کول په کار وي؟

جواب: شارح جواب وکړو، حاصل د هغې دا دی، چې دلته د یو بلې طبعي لحاظ هم ساتل شوې دی، هغه دا چې اسم فعل په معنی د امر سره کثیر الوقوع والاستعمال مقدم کوي په لیل الوقوع والاستعمال باندې.

والذی حملهم الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: کله چې دا اسماء افعال په معنی د امر او ماضي سره راځي، نو دې ته افعال ولې نه وايي؟

جواب: ددې سوال نه یو جواب عام خلکو کړی دی او یو جواب شارح کړی دی، شارح به خپل جواب وکړي او د نورو په جواب به رد وکړي، حاصل دده د جواب دادی، چې هغه شی چې دوی لره یې په دې خبره تیز کړی دی، چې د کلماتو ته افعال نه وايي او اسماء افعال ورته وايي، هغه دا خبره ده، چې ددې اسماء افعالو صیغې د افعالو نه خلاف دي، دوهم دا چې فعل کې تصرف کېږي او دې اسماء افعالو کې تصرف نه کېږي.

لأنها الخ: غرض د شارح رد دی په بعضی الناس باندې، ځینې خلکو داسې جواب کړی دی، چې دې ته افعال ځکه نه وايي، چې ددې کلماتو وضع دپاره د صیغو د افعالو شوې ده. اوس که دې ته مونږ افعال ووايو نو وضع د شيء لنفسه لزمېږي، او دا خبره صحیح نه ده، لیکن شارح په دې جواب رد وکړو، چې دا جواب صحیح نه دی، چې وجه یې وروستو راځي

قال الشارح الرضي الخ: یو غرض د شارح رضي دی په خپل عبارت سره او دوهم غرض د شارح دی په نقل کولو د عبارت سره غرض د شارح رضي خو دا دی.

د اسماء افعالو وضع دپاره د صیغو د افعالو شوې ده (مثلاً صَ نوم دی د لفظ د اسکت، هغه اسکت چې په معنی د فعل دلالت کوي، نو گنې دا صه علم د لفظ ددې فعل دی او د معنی دپاره نه دی، نو دا خبره هېڅ هم نه ده، نو دعوی یې هم رد کړه او دلیل هم. اوس دا ولې؟ نو اذالعزنی الخ سره خپلې خبرې دپاره دلیل پیش کوي، چې وجه داده چې خالص عربي دان کله کله صه لفظ استعمال کړي او د هغه په زړه د اسکت لفظ خیال هم نه وي تېر شوی او کله کله هغه دا اسکت د سر نه اورېدلی هم نه وي.

غرض د ماتن په نقل د عبارت د شارح رضي سره دادی، چې دغه مذکور خبره یواځې زه نه کوم، بلکې شارح رضي هم دغه خبره کړې ده، چې دغه اسماء افعال اسماء د لفظ د فعل ماضي او امر نه دي، بلکې په معنی د ماضي او امر سره دي.

ولهذا قال الخ: سره یې د تفریع په طریقه حاصل ذکر کړو، چې ددې وجې نه مصنف عبارت داسې راوړی دی ماکان بعضی الامر الخ

والبتبادر الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي

سوال: ستا دا تعريف د اسماء افعال صحيح نه دي، ځكه مانع نه دی او كوم تعريف چې مانع نه وي، هغه صحيح نه وي، مانع داسې نه دی، چې داخليږي په کې اسم فاعل په دې قول کې الضارب امن، ځكه دا اسم فاعل دی په معنى د ماضي سره دی، حالته دې ته خلك اسم فعل نه وايي؟

جواب: مونږ وايو چې په معنى د امر او ماضي سره وي، خو په اعتبار د وضع سره او الضارب اسم فاعل په معنى د ماضي سره دی، خو په اعتبار د استعمال سره نه، كه په اعتبار د وضع سره.

سوال: مخكې د فعل په تعريف کې مونږ ويلي وو چې فعل هغه دی چې اعتبار د اصل وضع سره په معنى فى نفسها دلالت كوي، او دې سره مونږ افعال د اسماء افعال نه جدا كړي وو، چې اسماء افعالو کې اصل وضع نشته او دلته خو ورلره وضع ثابت كړه، دا خو تعارض دی؟

جواب: د وضع دپاره ډير اقسام دي، هلته وضع اصطلاحي مراد وه، او دلته وضع عرفي مراد ده. لهذا تعارض نشته.

وَفَعَالٍ أَيْ مَا يُؤَزَّنُ بِفَعَالٍ الْكَائِنُ بِمَعْنَى الْأَمْرِ الْمُشْتَقِّ مِنَ الثَّلَاثَةِ الْمُجَرَّدِ	اوفعال كوم چې وزن يې فعال راشي او كوم فعال چې وي په معنى د امر مشتق دثلاثي مجردنه قياس دي
قِيَاسٌ أَيْ قِيَاسٌ كَقَوْلِ بَسْمَعَى أَلَزَّ قَالَ سَيَبْزُوهُ هُوَ مَقْرُودٌ فِي الثَّلَاثَةِ الْمُجَرَّدِ وَ يَرُدُّ	يعنې قياسي دي لكه نزال په معنى دالزل سيبويه وايي چې دا جاري شوي په ثلاثي مجرد کې اووارد يې
عَلَيْهِ أَكَّةٌ لَا يُقَالُ قَوَامٌ وَ قَعَادٌ وَ بِمَعْنَى قُمَ وَ اُقْعِدَ فَبِهَذَا يُؤْزَنُ بَعْضُهُمْ قَوْلَ سَيَبْزُوهُ	په دې باندې سوال چې په قوام او قعاد کې قم واقعدنه ويل کېږي ددې وجې تاويل كړي بعضو قول دسيبويه
بِأَكَّةٍ أَرَادَ بِالْإِظْهَادِ الْكَثْرَةَ فَكَأَنَّهُ قِيَاسٌ لِكَثْرَةِ	داسې چې مراد دطره للباب نه كثر استعمال ددوي دي گويا كه دا قياس شي دوجې د كثر استعمال نه
وَأَمَّا فِي الزَّيْنِ فَاتَّفَقُوا عَلَى أَكَّةٍ لَمْ يَأْتِ إِلَّا كَادُوا وَ فَعَالٍ حَالٌ كَوْنُهُ مَضْرُوبًا مَفْرُوقًا	او هر چې په رباعي کې دي نوبال اتفاق هغه كم راخي اوفعال په داسې حال کې چې مصدر معرفه وي لكه
كَلْبَارٍ بِمَعْنَى الْقَهْرَةِ أَوْ الْقَهْرِ قَالَ الشَّارِحُ الرَّيْضِيُّ هُوَ عَلَى مَا قِيلَ مَضْرُودٌ	لچاره په معنى د القهرة اوفجور شارح رضي وايي چې دا قول بنادهغه چاپه مذهب دي چې وايي چې مصدر

مَعْرِفَةً مُؤَنَّثٌ وَ لَمْ يَقُمْ لِي إِلَى الْآنَ دَلِيلٌ قَاطِعٌ عَلَى تَعْرِيفِهِ وَ لَا تَأْيِيدُهُ وَ خَالَ كَوْنُهُ
 معرفه مؤنث وي اوماته نه دي ملاؤ شوې تراوسه پورې دليل يقيني په تعريف او تاييد ددې اوبه داسې حال
 صِفَةً لِمُؤَنَّثٍ مِثْلُ يَا فُسَّاقٍ يَمْتَعِي يَا فَاسِقَةً مَبْنِيٌّ أَيْ كُلُّ وَاحِدٍ مِنَ الْقِسْمَيْنِ الْأَخْيَرَيْنِ مَبْنِيٌّ
 کې چې وي صفت د مؤنث لکه فساق په معنی د يافاسقه سره نودا مبنی دي معنی دواړه اقسام مبنی دي ځکه
 يُشَابِهَتْ لَهُ أَيْ لِفَعَالٍ يَمْتَعِي الْأَمْرُ عَدْلًا وَ رِكَّةً أَمَّا رِكَّةٌ فَكَاهِرَةٌ وَ أَمَّا عَدْلًا
 چې مشابهت لري د معنی د امر سره په عدل او وزن کې وزني مشابهت يې ځکاره دي او عدلي مشابهت هغه
 قَلَمٌ ذَهَبٌ إِلَيْهِ النُّحَاةُ أَنْ فَعَالٍ يَمْتَعِي الْأَمْرُ مَعْدُولٌ هَبِ الْأَمْرُ الْفَعْلِي
 دي نو ذهاب نه دي کړي دي ته نحو يانو چې فعال په معنی د امر سره معدول دي د امر فعلي نه کوم چې د
 لِلْمُبَالَغَةِ وَ هَذِهِ الصِّفَةُ لِلْمُبَالَغَةِ فِي الْأَمْرِ لِفَعَالٍ وَ فَعُولٍ لِلْمُبَالَغَةِ فِي
 مبالغې دپاره دي او دا صيغه د مبالغې د پاره په امر کې په شان د فعال او فاعل د پاره د مبالغې په
 قَاعِلٍ.

فاعل کې.

اغراض د جامي: وفعال الخ: هر کله چې فارغ شو ماتن د يو قسم اسماء افعال نه، چې
 سماعي وو يعنې په معنی د ماضي او امر سره راځي او محصور وي د سمع پورې، نو اوس
 بيان د قياسي کوي، يعنې چې په داسې طريقه د عربو نه اوريدلی شوي وي، چې نور پرې
 قياس کولی شي، دا قياسي بيا په دوه قسمه دي: حقيقتاً، چې په معنی د امر سره وي. حکمي
 ملحقات: چې په معنی د امر سره نه وي خو د هغه اسماء افعال په وزن وي، چې په معنی د امر
 سره وي، لکه وروستو مصدر معرفه وغيره راځي، نو دی ددغه احکام ذکر کوي، وايي هغه
 فعال چې په معنی د امر سره د ثلاثي مجرد نه راشي نو دا به اسم فعل قياسي وي، لکه نزال په
 معنی د انزال سره راځي، او مقصود په دې کې تاکيد وي، لکه تاته نون تاکيد گران ښکاري،
 نو هراب ووايه، نو تاکيد به ادا شي، سره د تخفيف نه، ځکه د نون تاکيد اداء کول زور
 غواړي، او د چا چا نه زور نه کېږي.

ای مایوزن: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: مطابقت نشته په مینځ د مثال او ممثل کې، ځکه په ممثل کې فعال او په مثال کې

نزال ذکر دی؟

جواب: مونږ وايو لفظ د فعال مراد نه دی، بلکې وزن د فعال مراد دی، او نزال په وزن د فعال سره دی.

الکائن: غرض د شارح د بمعنی الامر جار مجرور دپاره متعلق راويستل دي، نو دا په اعتبار د متعلق سره د فعال دپاره صفت دی، بيا دا صفت يې نکره او حال ونه گرځوو، بلکې معرفه معرف باللام يې وگرځوو، دې دپاره چې غتوالی د معنی راشي.

المشتق: غرض د شارح د جار مجرور دپاره متعلق راويستل دي، بيا متعلق يې د افعال خاصه نه راويسته، ځکه قرينه پرې من الثلاثي موجوده.

المجرد: دې لفظ راويستو کې اشاره ده، چې مطلق ثلاثي مراد نه دی، بلکې ثلاثي مجرد مراد دی، الف لام عهدي دی، وجه داده، چې د ثلاثي مزیدو نه فعال په معنی د امر سره نه راځي. **ای قیاسي:** په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: و فعال بمعنی الامر من الثلاثي مبتداء ده او قیاس خبر دی او خبر حمل وي په مبتداء باندي او دلته حمل نه صحیح کېږي، ځکه قیاس مصدر دی نو حمل د وصف په ذات راځي؟
جواب: دلته حمل حقیقتاً نه دی، بلکې مجازاً دی بيا مجاز فی الکلمه دی په معنی د قیاسي سره دی او شارح دغه توجیه کړې ده یا مجاز فی العطف دی ای ذو قیاس، لهذا حمل صحیح دی.
کنزال: غرض د ماتن مثال پیش کول دي.

سوال: چې نزال وایي نو انزل ولې نه وایي؟

جواب: ځکه چې دا د تاکید دپاره راځي.

سوال: لام، او نون تاکید دې مستعمل کړي کنه؟

جواب: لام او نون تاکید په اداء کولو کې زور غواړي او ځینې خلکو ته دا زورونه کول گران وي، هغې دغه ساده لفظ ووايي.

قال سیبویه الخ: غرض د شارح سوال ته تمهید ایخودل دي، وایي چې: سیبویه ویلي دي، چې دا فعال بمعنی الامر د ثلاثي مجرد نه قیاسي دي، نو څومره ثلاثي مجرد چې راځي، نو د هغې نه راتلې شي.

ویرد الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: ستا دغه قاعده صحیح نه ده، ځکه قوام، قعاده چېرته په معنی د قمر، اقعده، سره نه دي راغلي، او سره ددې نه چې دا ثلاثي مجرد دي؟

لهذا الخ: غرض د شارح جواب ذکر کول دي، حاصل د هغې دادی، چې دا قاعده اکثرې ده.

فکاله قیاس الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: هر کله چې مطرد نه کثرت مراد اخلي، نو کثرت سره تعبیر ولې نه کوي؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې گویا که دا قاعده ده ځکه اکثر لره حکم د ګل وي.

و اما الرباعي الخ: غرض د شارح د ثلاثي قید فائده ذکر کول دي، وایي الثلاثي قید ورسره ځکه ولگولو، چې په رباعي کې دا قسم نادر راغلی دی او نادر په منزله د عدم وي او هغه صرف دوه الفاظ دي، قرقار، عرقار، لهذا دې نادر لره اعتبار نشته.

و فعال مصدر الخ: کله چې فارغ شو ماتن د اسماء افعالو قیاسي حقیقي نه، نو شروع یې وکړه په اسماء افعالو قیاسي غیر حقیقي کې، یعنی حقیقت کې اسماء افعال نه دي، خو ددې په وزن دي، نو ځکه یې دې باب کې ذکر کړو.

سوال: د اما بعد خو نه بمعنی الامر دی او نه بمعنی الناهي دی، نو دلته یې ولې ذکر کوي؟

جواب: مونږ وایو دا اسماء افعال حکمي دي، یعنی د هغې په وزن دي، نو د وزن د مناسبت د وجې نه یې ذکر کړو.

حال کونه: غرض د شارح د مصدر او وجه د نصب ذکر کول دي، چې دا منصوب دي بناء برحالیته وروستو د مبني د ضمیر نه حال دی.

سوال: دا خو تقدیم د حال په ذوالحال راغلو؟

جواب: دا تقدیم د حال په ذوالحال هغه وخت ناروا دی، چې عامل معنوي وي او دلته مبني

عامل لفظي دي بیا یې دلته مصدر او معرفه وویل، ځکه دا مشابه دی د فعال بمعنی الامر سره نو د هغې فرع دي، اوس چې دې کې مصدریت او معرفه راغلو، نو فرعیت به مضبوط شي، لکه غیر منصرف کې دوه فرعي دي او فعل کې هم دوه فرعي دي، نو فرعیت د غیر منصرف دې سره مضبوطېږي.

کفار الخ: غرض د ماتن مثال پیش کول دي، غرض د شارح ددې مثال معاني ذکر کول دي، بیا دوه معاني یې ذکر کړي، یو مصدر او دوهم اسم مصدر دی، یا یو ذوالنساء او دوهم په غیر د نساء نه دي بیا دا دواړه معاني معرفې دي اشاره دې ته چې فجار معرفه ده.

قال الشارح: غرض د شارح په نقل کولو د عبارت سره سوال ته تمهید دی. وایي شارح رضي ویلي دي، چې خلک دې فجار ته مصدر معرفه مؤنث وایي.

ولم یقم الخ: په دې عبارت سره شارح هغه سوال کوي:

سوال: هغه سوال دادې چې ددې په تعریف او تانیث هیڅ دلیل نشته، تاسو جواب کولی شئ؟

جواب: په فجار کې عدل تقدیري دی او عدل تقدیري دلیل ته محتاج نه دی. عدم وجدان د دلیل ستا دلالت نه کوي، په عدم وجدان د دلیل په نفس الامر کې.

یاد اچې دلته دلیل قاطع به نه وي، خو دلیل ظني شته، ځکه ټول خلک العجوة قبیح المنظر زنانہ ته وایي او د نحوې ټول دلائل ظني دي.

وصفة: دوهم قسم د فعال قیاسي حکمي هغه دي، چې صفت د مؤنث وي، لکه فساق په معنی د فاسقه سره راځي.

مبني: دا یې ورلره حکم ذکر کړو، چې دا هم مبني دی.

سوال: نسبت د مبني دوه شیانو ته شوې دی، نو مبنيان په کار وو؟

جواب: دا نسبت په تاویل د کلا واحد سره شوی دی، بیا چونکه په کل واحد کې عموم وو، فعال بمعنی الامر ته هم شاملیده، بیا هغه مخکې عبارت قیاس یې فائده گرځېدو نو شارح ددغه وهم د دفع دپاره ویل چې من القسمین الآخرين.

لمشابهته: غرض د ماتن وجه د بناء ذکر کول دي، یعنې د وجهې د مشابهت د هر واحد نه د فعال بمعنی الامر سره. اوس هر واحد د فعال مصدري او صفتي نه مشتبه شو او فعال بمعنی الامر مشبه به شو. اوس وجه د شبه څه ده؟ نو هغه ماتن ذکر کوي، چې:

عدلا وزنة: غرض د ماتن وجه د شبه ذکر کول دي، شارح وایي چې وزن کې خو مشابهت ظاهر

دی، ځکه د دواړو وزن فعال دی او په عدل کې مشابهت دادی. چې څنگه فعال بمعنی الامر د انزل نه معدول دی، همدارنگې دا فعال مصدري او صفتي هم معدول دی دپاره د مبالغې په فاعل کې.

قَالَ الشَّارِحُ الرَّضِيّ وَ الَّذِي أَرَى أَنَّ غَوْنَ أَسْمَاءِ الْأَفْعَالِ مَعْدُولَةٌ عَنِ الْقَاطِطِ الْفِعْلِ هِيَ لَا ذَلِيلَ لَهُمْ شَارِحِ رَضِي وايي زما رای داده چې دانظريه چې اسماء افعال معدول دي الفاظود فعل نه هيڅ دليل نشته عليه كَيْفَ وَ الْأَصْلُ فِي كُلِّ مَعْدُولٍ عَنْ هِيَ أَنَّ لَا يَخْرُجُ عَنِ النَّوعِ إِلَيْهِ ذِكْكَ الشُّيْ بِهِ دې باندې ځكه چې اصل په معدول کې داده چې عدول څيزد هغه څه نه، نه خارجوي كوم کې چې دې وَهُوَ فَكَيْفَ خَرَجَ الْفِعْلُ بِالْعَدْلِ عَنِ الْفِعْلِيَّةِ إِلَى الْإِسْمِيَّةِ وَ أَمَّا الْمَبَالِغَةُ فَيَوْمَ كَاتِبُهُ وومخکې د عدل نه نوفعل څنگه په عدول سره د فعليت نه اسميت ته خارج شو او هر چې مبالغه ده نود اثابته فِي جَمِيعِ أَسْمَاءِ الْأَفْعَالِ وَ بَيَّنَّ وَجْهَهَا فِي كَلَامٍ طَوِيلٍ فَمَنْ أَرَادَ الْإِظْلَاعَ عَلَيْهِ فَلْيَرْجِعْ إِلَيْهِ وَ ده په ټولو اسماء افعالو کې اوبيان کړي وجه ددې په تفصيل سره څوک يې چې گوري هلته دې وگوري او فَعَالٍ حَالٍ كَوْنِهِ عَلِمًا لِلْأَعْيَانِ أَيْ لَعْنُهُ مِنَ الْأَعْيَانِ وَ إِنَّمَا قَالَ كوم په حال کون ددې کې چې دابه علم وي دپاره داعيانو يعني دپاره دعين داعيانو او په تحقيق سره يې وويل عَلِمًا لِيَخْرُجَ بَابُ فَسَاقٍ وَ إِنَّمَا قَالَ لِلْأَعْيَانِ لِيَخْرُجَ عَنْهُ بَابُ فَجَارٍ لِأَنَّهُ وَ إِنْ كَانَ عَلِمًا علم چې خارج شي په دې سره باب د فاسق خارج شو او په قيد داعيان سره باب د فجار خارج شودا اگرکه علم دي گَمَّا قَالُوا لَكِنَّهُ لِمَنْعَانِي لَا لِلْأَعْيَانِ وَ قَوْلُهُ مُؤَنِّكًا صِفَةً عَلِمًا وَ لکه څنگه يې چې ويلې ليکن د معانيو دپاره نه داعيانو دپاره اود اقول چې مؤشاد اصفت او علم دي او دِلْوُهُ لِلتَّائِيهِ عَلَى أَنَّهُ لَمْ يَقَعْ إِلَّا كَتَّ كَقَطَارٍ عَلِمًا لِلْمُؤَنِّكِ وَ غَلَابٍ كَتَّ مَبْنِيٌّ ذکر يې دپاره ددې خبر دي چې داهميشه همدارنگې راځي لکه قطار علم دپاره د مؤنث دي او غلام هم مبني فِي اسْتِعْمَالِ أَهْلِ الْحِجَازِ لِشَبَابَتِهِ فَعَالٍ بِمَعْنَى الْأَمْرِ عَدْلًا وَ دي په استعمال داهل حجازو کې ځکه چې مشابهت لري د فعال سره چې په معنی دامر سره وي په عدل او زَنَةً وَ مُغْرَبٌ فِي اسْتِعْمَالِ بَنِي كَيْسٍ إِلَّا مَا كَانَ فِي آخِرِهِ أَيْ إِلَّا فِي فَعَالٍ وزن کې او معرب دي په استعمال د بني تميم کې مگر چې کله وي په آخر ددې يعني مگر په فعال کې چې عَلِمًا لِلْأَعْيَانِ يَكُونُ فِي آخِرِهِ زَاءٌ فَإِنَّ بَنِي كَيْسٍ اخْتَلَفُوا فِيهِ فَالْقَرْنُ يُوَافِقُونَ علم دي دپاره داعيان وي به په آخر ددې کې، رام ځکه بني تميم اختلاف لري په دې کې زيات يې موافق

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي بَارَكْنَا فِيهِ وَكَانَ الْغَنِيُّ
دي دحجان ينوسره په مېني والي دهغي کي او کم يې فرق نه کوي په ذوات الراء او غير ذوات الراء کي بلکه
يُحْكِمُونَ بِالْحَقِّ لَكُمْ عَقَابًا عَلَيَّا لِيُؤْثِرَ وَجْهَ الْكَافِرِينَ اِنَّ الرَّاءَ حَرْفٌ مُسْتَقْبَلٌ لِكُنُوزِهِ
تولوته اعراب ورکوي لکه حصار چي نوم دستوري دي وجه دا کثرو داده چي راء حرف ثقیل دي دوجي د کيدو
فِي مَخْرَجٍ خَفِيفٍ كَمَا لَمْ يَكُنْ فِي الْهَاءِ لِأَنَّهُ أَخَفُّ إِذَا شُلُوهُ
نه په مخرج خپل کي په شان دمکررده نو غوره شوي په دې کي بناخکه مېني اخف ده ځکه چي تلل په
تَرْكِيٍّ وَاجِدٍ أَشَدَّ مِنْ شُلُوهِ طَرَائِقِي مُلْتَفِقَةٍ
يوه لاره آسان دي دتللو نه په ډيرو لازو او مېني هم په يوه لاره تلل دي

اغراض د جامي : قال الشارح الرضي الخ : غرض د شارح رضي سوال کول دي په ماتن باندې :

سوال : مشابېت د فعال مصدري او صفتي د فعال بمعنی الامر سره عدلاً ويل صحيح نه دي . ځکه قانون په عدل کې دادی ، چې دا به د خپل نوع نه . نه وځي که معدول عنه فعل وو ، نو معدول به هم فعل وي او که معدول عنه اسم وو ، نو معدول به هم اسم وي او دلته معدول عنه فعل دی او معدول اسم دی ، دوه مه وجه داده ، چې په دې دليل نشته ؟

جواب : د دوهم دليل نه جواب دادی ، چې عدل تقديري دليل ته محتاج نه دی ، او د اول سوال نه جواب دا دی ، چې دغه قاعده په عدل لفظي کې ده او دلته خو عدل تقديري دی .

وعلماً للاعيان : هر کله چې فارغ شو ماتن د تفصيل د درې قسمونو د فعال نه ، چې يو اسم فعل او دوه ملحقان وو ، نو اوس مجموعه کې څلورم قسم او ملحقانو کې دريم قسم ذکر کوي .

وفعال حال الخ : غرض د شارح اشاره کول دي ، چې دا عطف دی په مصدرأ باندې او ما قبل د معطوف عليه نه معاد وي په ما قبل د معطوف کې نو فعال يې معاد کړو ، بيا دا علمأ منصوب وو ، نو علت د نصب ذکر کوي ، چې دا منصوب دی بر بر حاليت او عامل په دې حال کې مفهوم د مېني او معرب دی عصام صاحب وايي ، چې مفهوم د مبني معرفت عامل ګرځول صحيح نه دي ، بلکه دا مبني لفظ عامل ګرځول په کار دي ؟ ليکن باسولي دي ترکيب لره ترجيح ورکړې ده .

ای لمبني من الاعيان : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال: مثال دې مطابق د ممثل سره نه دی، ځکه په ممثل کې للاحیان ذکر دی او مثال د یو عین دی؟

جواب: شارح وايي چې دا للاحیان صفت د عین دی په اعتبار د متعلق سره او عین مفرد دی، نو مثال مطابق د ممثل سره دی.

والمقال الخ: غرض د شارح د علماً قید فائده ذکر کول دي، چې قید سره باب د فساق یعنی فعال صفتي خارج شو، ځکه هغه علم نه وي.

والمقال الخ: غرض د شارح د للاحیان قید فائده ذکر کول دي، چې دې قید سره باب د فعال یعنی فعال مصدري خارج شو، ځکه هغه اگر چې علم وي، لیکن د معاني دپاره وي، نه که د اعلامو دپاره.

و مؤثلاً الخ: په دې عبارت سره غرض د شارح د مؤثلاً دپاره وجه د نصب ذکر کول دي چې دا صفت د علماً دی.

و ذکره الخ: غرض د شارح اشاره کول دي، چې دا مؤثلاً قید احترازي نه دی، بلکې اتفاقي دی یعنې هسي وقوع ددې قسم داسې شوې ده، چې مؤثلاً وي نور دا قید اتفاقي دی، مؤثلاً کیدل ورلره شرط نه دی.

قطام: غرض د ماتن مثال ذکر کول دي، او شارح تطبیق د مثال د ممثل سره کوي.

مبئ: غرض د ماتن خو حکم ددې قسم ذکر کول دي، چې دا مبني دی او بیا دې کې اختلاف ذکر کوي، چې د اهل حجاز دا مذهب دی.

في استعمال اهل الحجاز: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: حجاز خو د علاقې نوم دی، او دغه علاقه خو مبني کول نه شي کولی، ځکه بناءً خو صفت د متکلم دی، نو هغې ته څنگه نسبت کوي؟

جواب: شارح ورسره اهل لفظ راویستو.

سوال: بیا بل سوال دا وو، چې فی د ظرفیت دپاره وي او ظرف حقیقي یو زمان او بل مکان دی او ظرف مجازي خو په صفاتو کې راځي. اوس اهل حجاز خو نه ظرف حقیقي دي او نه ظرف مجازي دي، نو فی لفظ څه لره راوړي؟

جواب: دا عبارت په حذف د مضاف سره دی ای فی استعمال اهل الحجاز، او استعمال نسبت دی په مینځ د مستعمل او مستعمل کې مستعمل متکلم او مستعمل دا لفظ شو. نو دا استعمال نسبت شو د مستعمل دپاره، او نسبت د شيء په حکم د صفت کې وي، نه د دغه شيء دپاره.

لمشابهة الخ: غرض د شارح وجه د بناء ذکر کول دي، چې دا د فعال بمعنی الامر سره په عدل او وزن کې مشابهت ساتي. وزن کې مشابهت خو ظاهر دي، او عدل کې مشابهت داسې چې قطار د قاطمة نه معدول دي هغه زنانه ته وایي چې جنگ کې زوروره وي.

معرفی فی الخ: دا هغه اختلاف بیان شو، بیا دا راویستو الا حرف استثناء ده. مستثنی منه معرف دی، خو یو قید ددی سره دی او هغه دا دی و معرفت بالاتفاق.

فی استعمال بنی تمیم الا ماکان فی آخره الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: ظاهر د عبارت نه دا معلومه ده، چې فعال علم داعیان مؤثبه به په نزد د بنو تمیم معرب وي، خو که آخر کې رآء وه، نو بیا به د دوی په نزد مبني وي، حالانکه خبره خو داسې ده، چې کله په آخر ددې کې رآء وي، نو بیا په کې د دوي اختلاف دی؟

جواب: مونږ وایو دا استثناء د معرب نه ده، لیکن مونږ ورسره دا قید د بالاتفاق لگوو. اوس خبره واضح ده، چې دغه قسم فعال د بنو تمیم په نزد بالاتفاق معرب ده، خو چې په آخر کې رآء وي، نو په هغې کې بیا اختلاف دی، بیا ځینو په دې صورت کې معرب او ځینو مبني ویلي دي.

نحو حضار: غرض د ماتن ذکر کول دي، شارح یې معنی کوي، د اعلم د کوکب ستوری دی.

وجه الا کثرین الخ: غرض د شارح وجه د اختیار د بناء ذکر کول دي او هغه داده، چې رآء ثقیله ده، ځکه دا د خپل مخرج نه د آداء کیدو سره مکرر کېږي، نو په دې کې بناء غوره کړې شوه.

بیا وجه د نفس بناء مخکې ذکر شوې ده، هغه مشابهت دی او وجه د اختیار د کسري (سره ددې نه چې اصل په بناء کې سکون دي) هغه داده، چې د سکون سره التقاء د ساکنینو راځي او چې کسره ورکړو، نو اما له به راشي او دا مستحسن ده په نزد د عربو دپاره د خفت، بیا اما له په لغت کې مائل کولو ته وایي. او په اصطلاح کې الفیاء ته او ډېر ډیر ته مائله کولو ته اما له

وايي اوس دا هله كېږي، چې مونږ كسره وركړو

لانه الخ: دې ته تدقيق وايي، دليل دپاره دليل ذكر كوي دا ددوي دليل وو او د بعضو دليل دادی، چې دا په شان د قطاب او غلاب دی او معرب دی دپاره ددې، چې حكم د باب مختلف نه شي.

تعريف د اسماء اصواتو:

الْأَصْوَاتُ إِعْلَمُ أَنَّ الْأَصْوَاتَ الْهَجَرِيَّةَ عَلَى لَفْظِ الْإِنْسَانِ إِنَّمَا مَنقُولُهُ إِلَى بَابِ الْمَصَادِرِ وَ لَزِمَتْ
اصوات بوهه شه چې هغه اصوات چې جاري وي په لفظ دانسان يا منقول دي باب دمصادر و ته اولزم شوې
الْمَصْدَرِيَّةُ وَ لَمْ تَحِصِرْ اسْمُ فِعْلٍ أَوْ لَمْ تَلِزِ الْمَصْدَرِيَّةُ فَصَارَتْ إِسْمُ فِعْلٍ فَلَاؤُنْ
ورسره مصدریت او اسماء افعال نه گرځي او نه ورسره مصدریت لازمي دي نووگرځيدل اسماء افعال نواول
وَمِنْ وَهَذَا لِلتَّعَجُّبِ وَ حُكْمُهُ الْمَصَادِرِ وَ الثَّانِي مِثْلُ مَهْ وَ صَهْ وَ حُكْمُهُ حُكْمُ أَسْمَاءِ
لکه واهادپاره د تعجب او حکم يې په شان د حکم دمصادر و دي دوهم لکه قرء او صه حکم يې حکم د اسماء
الْفِعَالِ وَ أَمَّا هَذِهِ مَنقُولَةٌ بَلْ بَاقِيَّةٌ عَلَى مَا كَانَتْ عَلَيْهِ جُنْدٌ كَوْنَهَا أَصْوَاتًا سَادِجَةً
افعال و دي او بابه غير منقوله وي بلکه باقي به وي په خپل حالت کوم باندې چې مخکې وو چې هغه خالص
وَ لَمْ تَحِصِرْ مَصَادِرَ أَسْمَاءِ أَفْعَالٍ وَ هِيَ عَلَى أَلْوَابٍ فَمِنْهَا مَا
اصوات وو چې صيرورت يې نه وي کړي مصادر و د اسماء افعال و ته او د بيه خو قسمه دي بعضې هغه دي چې
يَخْرُجُ لِلْإِنْسَانِ عِنْدَ عُرُوضٍ مَعْقُودَةٍ لَمْ يَكُنْ لَمْ يَكُنْ لَمْ يَكُنْ وَ الْمُتَعَجُّبُ
عارض يې انسان ته په وخت دعروض ديو معنی کې ده سره لکه قول دپښيمان سړي ياد متعجب سړي
وَيُحْ وَ لَا تَقْدِيرُ أَنْ تَحْكُمَ عَلَيْهِ يَحْيَى وَ يُو عَلَى هَيْ وَ مِنْهَا مَا يَخْرُجُ
وي وح او قدرت نه لري چې حکم وشي پرې ديو څيز ياده باندې دپاره دبل څيز بعضې هغه دي چې جاري
لَفْظُ الْإِنْسَانِ عَلَى سَبِيلِ الْحِكَايَةِ بِأَنْ يَصْدُرَ مِنْ نَفْسِهِ مَا يُشَابِهُ صَوْتَ هَيْ كَمَا إِذَا قُلْتَ خَاقٍ قَاصِدًا
کيږي په لفظ دانسان په طريقي د حکايت سره په داسې شان چې صادر شي د نفس نه هغه څه چې مشابهت
لِلْإِنْسَانِ مِمَّا يُشَابِهُ صَوْتَ الْغُرَابِ عَنْ نَفْسِكَ وَ حِينَئِذٍ
لري داواز ديو څيز سره لکه ته چې وايي خاق اونيت وي مشابهت دې آواز د کارغه سره نو اوس په دې وخت
لَا تَقْدِيرُ أَنْ تَحْكُمَ عَلَيْهِ أَوْ يُو وَ مِنْهَا مَا يَصُوتُ
کې ته فيصله نه شي کولې په دې باندې او يادې دپاره بعضې هغه دي چې آواز کولې شي په هغې باندې

لَا تَجْلُ حَيَوَانٍ إِنَّمَا لِلزَّحَرِ أَوْ لِلدَّعَا أَوْ غَيْرِ ذَلِكَ كَمَا إِذَا قُلْتَ نَحْ لَا تَأْكُلُ الْبُيُوتُ
دپاره دحيوان يادپاره دشرلود دحيوان اويادپاره دراغونستلو اويادبل خيزلکه چې ته وايي نوح داوښې چوکولو
وَح أَنَحًا لَا تَقْدِرُ أَنْ يَحْكُمَ عَلَيْهِ زَيْدٌ عِنْدَ التَّعْجِبِ وَنَ أَوْ عِنْدَ آتَاخَوْ
دپاره اوبه دې وخت کې فيصله نه شي کولې په دې باندې زيد په وخت دتعجب کې اووي په وخت دچو
الْبُيُوتِ نَحْ أَوْ غَايَ عِنْدَ حِكَايَةِ صَوْتِ الْغَوَابِ فَمَهِيَ فِي هَذِهِ الْحَالَةِ أَنَحًا مَبْيُوتًا لَكِنْ لَا مِنْ حَيْثُ
کولو داوښې اوياغاي په وخت دحکایت داواز دقارغه نوداپه دې حالت کې همدارنگې مېني دي لکن
أَنَهَا أَصَوَاتٌ بَلْ مِنْ حَيْثُ أَكْثَرُ حِكَايَةٍ عَنْهَا.
ددې حیثیت نه ، نه چې دا اصوات دي بلکې ددې حیثیت نه چې دلته حکایت کیدې شي ددې نه

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره د اصواتو تعريف کوي .

اغراض دجامي : الاصوات : چې کله فارغ شو ماتن د تفصيل د څلورو اقسامو د اسم مېني نه ، نو شروع يې وکړه په تفصيل د پنځم قسم د اسم مېني کې ، نو وې ويل الاصوات الخ . دلته يو څو سوالات مخې ته راځي :

سوال : نفس تفصيل ولې کوي؟

جواب : نفس تفصيل ځکه کوي ، چې تفصيل بعد الاجمال وقع في الذهن وي .

سوال : تفصيل په دې مقام کې ولې کوي؟

جواب : تفصيل په دې مقام کې ځکه کوي ، يعنې تفصيل د اجمال نه خلاف شو په ترڅ کې ، ځکه اجمال کې مرکبات او کنایات مخکې وو او اسماء افعال شپږمه مرتبه کې او اصوات اومه مرتبه کې وو ، لیکن تفصيل کې دا دواړه مقدم کړو ، لیکن اصل داده چې که د ټول تفصيل د اجمال سره موافق کړی وی ، نو چا به ویل چې گنې دا ترتیب فرض دی . نو ددې وهم د دفع کولو دپاره ماتن تفصيل د اجمال نه خلاف کړو . او بله دا هم ده ، چې کیدې شي ، د ناسخ نه غلطې راغلې وي .

سوال : تفصيل څنگه کوي؟

جواب : تفصيل داسې کوي چې د اصوات تعريف به وکړي کل لفظ الخ سره . بيا دوه قسمونه به ذکر کړي ، حکمي په صوټ او صوټ به البهائهم سره . بيا به د قسم اول مثال ذکر کړي ، فالاول کفای

سره او بيا به د قسم ثاني مثال ذکر کړي والثاني کنځ سره.

اعلم: غرض د شارح په اعلم سره تنبيه ده مخاطب ته په اقسامو د اصواتو باندې غرض د شارح په اعلم سره تنبيه ده مخاطب ته په امثله ددغه اقسامو باندې. دريم غرض د شارح په اعلم سره تنبيه ده مخاطب ته په حکم د هر قسم باندې، څلورم غرض د شارح په اعلم سره تنبيه ده مخاطب ته په وجه د بناء د مبني اقسامو. پنځم غرض د شارح په اعلم سره تنبيه ده مخاطب ته په دفع د سوالو باندې.

اما منقولة الخ: يعنې اصوات په دوه قسمه دي، يو هغه دي چې مصادر و ته نقل شي او د مصدریت سره لازم وي، نو اسم فعل ترې نه وي جوړ، او دوهم هغه دی، چې د مصدریت سره لازم نه وي، نو اسم فعل ترې جوړوي، د اول مثال لکه واه شو. عرب دا کلمه د تعجب په وخت استعمالوي، ددې قسم حکم د مصادر و، مصادر معرب واقع کېږي، نو دا به هم معرب واقع کېږي. د دوهم قسم مثال مه دی، په معنی د السکوت سره راځي، خو بيا اسکت ته نقل شو، اوس فرق صرف په توين سره راځي، صو عام دی او صه خاص دی. ددې حکم حکم د اسماء افعالو دی.

واما غير منقولة الخ: يعنې هغه اصوات چې په خپل حال باقي وي مصادر وي او افعالو ته ر. نقل شوي، دا درې قسمه دي: اول قسم هغه دي، چې انسان ته د يو معنی د عارض کيدو پ وخت عارض کېږي، ځکه محکوم عليه او محکوم به هغه شی واقع کېږي، چې مسند او مسنداليه واقع کېږي، او دا مذکور داسې نه واقع کېږي بله دا، چې د صوت هغه معنی بيا فوت کېږي. دوهم قسم هغه دی، چې جاري شي په لفظ د انسان په طريقه د حکایت سره.

بان يصدر الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: د غراب آواز د قبيلې د الفاظونه، نه دی نو دا خو انسان طاقت کې نشته، چې د هغې حکایت په ژبه وکړي؟

جواب: شارح وايي دی ورلره داسې ترتيب ورکړي، چې د حيوان د آواز سره دده آواز مشابه شي، لکه د قارغه آواز نقل کوي او غاق ووايي. دا قسم هم محکوم عليه او محکوم به نه واقع کېږي، دريم قسم هغه دی چې د يو حيوان د زجر او يا بلنې دپاره ويلی شي، لکه نخ د اوښ د

کينولو دپاره عرب استعمالوي، دا قسم هم محکوم عليه او محکوم به نه واقع کېږي.
ولهذا الاقسام الخ: غرض د شارح حکم ددې اقسامو بيانوي، چې بڼه د هغې دپاره وجه ذکر
کول دي او هغه انتفاء د ترکیب ده په دې کې.

واذا تلفظ بها الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: زه به درته وښاتم چې ترکیب به وي او بيا به هم دا اسماء مبني وي، لکه قال زيد عند

التصبي وئ؟

جواب: په دې وخت کې مونږ دې ته مبني وايو بڼه برحکایت. اصل بڼه د عدم ترکیب د
وچې نه ده، لیکن اوس په دې صورت کې بڼه د حکایت د وچې نه راغلې ده، نو سوال
دفع شو.

وَالْمُرَادُ بِالْأَصْوَاتِ هَهُنَا مَا كَانَتْ بَاقِيَةً عَلَى مَا هِيَ عَلَيْهِ مِنْ غَيْرِ تَقْلِيهَا عَلَى سَبِيلِ الْحِكَايَةِ
اومراد داصواتونه دلته هغه دي په کوم حال چې اصوات باقي وي په غیر نقل نه په طريقي د حکایت سره

و هِيَ بِهَذَا الْإِعْتِبَارِ لَيْسَتْ بِأَسْمَاءٍ لَعَدِمَ كَوْنُهَا دَالَّةٌ بِالْوَضْعِ وَ ذِكْرُهَا فِي بَابِ الْأَسْمَاءِ
اوپه دې اعتبار د اسماء نه وي ځکه چې د ادال بالوضع نه دي او ذکر کول يې په باب د اسماء کې د وچې د

لَا جَرَاءِهَا مَجْرَاهَا وَ أَخْلَاهَا حُكْمُهَا وَ بُيِّنَتْ لِعَجْرِهَا
جاري کيدو ددې په ځای د اسماء او د وچې د حکم اخستلو د اسماء او مبني والې يې د وچې د جاري کيدو

مَجْرَى مَا لَا تَزْكِيَّتُ فِيهِ مِنَ الْأَسْمَاءِ قَالَاَصْوَاتٌ بِهَذَا الْإِعْتِبَارِ
ددې په ځای د هغه څه چې ترکیب نشته په هغې کې چې هغه اسماء دي نواصوات په دې اعتبار سره

كُلُّ لَفْظٍ إِنَّمَا كَانَ لَفْظٌ وَ لَمْ يَقُلْ إِسْمٌ لَعَدِمَ الْوَضْعَ فِيهَا كَمَا عَرَفْتَ حُكْمَ
هر هغه الفاظ دي مصنف لفظ وويل نه اسم ځکه چې په اسم کې وضع نشته چې په هغې سره حکایت

صَوْتُ آتَى أَصْدَرَ عَلَى لِسَانِ الْإِنْسَانِ تَشْبِيْهَا بِصَوْتِ هِيَ كَمَا
د صوت وکړل شي يعنې چې صادري په ژبه د انسان چې مشابهت لري د آواز د يو څيز سره لکه څنگه چې

عَرَفْتَ فِي الْقِسْمِ الثَّانِي مِنَ الْأَصْوَاتِ الْغَيْرِ الْمَنْقُولَةِ أَوْ صَوْتِ بَوِ الْبَهَائِمِ
تاوېژندل په قسم ثاني د اصوات غیر منقولو کې او يا هغه دي چې آواز وکړل شي په هغې سره بهانموته

يُضْفَى مَثَلًا آتَى لِكَاخْتِهَا وَ زَجَرَهَا أَوْ دُعَايَهَا أَوْ غَيْرَ ذَلِكَ وَ إِنَّمَا قُلْنَا مَثَلًا لِأَنَّ الْمَثَبَادَ مِنَ الْبَهَائِمِ
يعنې مثلاً دهغوي د چوکولو يا شرلو يا رابللو وغيره دپاره او مونږ قيد د مثلاً ځکه وويل چې غالب د بهانمو

ذَاتِ الْقَوَائِمِ الْأَزْبِجِ فَلَا يَكْتَاوُلُ مَا هُوَ لِلظُّنُورِ بَلْ لِيَعْضِ أَفْرَادِ الْإِنْسَانِ أَنْصَا
هغه دي چې خاوندان دخلوړوڅپوي نويانه شاملېږي مارغانو ته بلکه بعضې افرادو د انسانانو ته هم
كَالْحَبِيبِيَّانِ وَ الْمَجَانِينِ وَ إِذَا كَانَ ذِكْرُهَا عَلَى سَبِيلِ التَّنْذِيرِ يَكْتَاوُلُ التَّغْرِيفُ كُلُّهَا فَلَاؤَلْ كَفَايَ
لکه ماشومان اولیوني او کله یې چې ذکر په طریقي د تمثیل شو نوبیا تعریف ټولوته شاملېږي اول لکه غاق
إِذَا صَوَّتَ بِهِ الْإِنْسَانُ تَحْقِيقَهَا بِالْفُرَاقِ وَ الثَّانِي كُنْخَ مَشْدُودَةً أَوْ مُعَقَّقَةً عِنْدَ
کله چې آواز پرې انسان وکړي او د کار غه سره مشابهت کوي او دوه لکه نخ په شد او په غیر د شد نه په وخت
أَتَاخَةُ الْبُحُورِ وَ لَمْ يَذْكُرِ الْمُصَنِّفُ الْقِسْمَ الْأَوَّلَ وَ هُوَ مَا كَانَ صَوْتُ الْإِنْسَانِ إِبْتِدَاءً مِنْ غَيْرِ
د چوکولو د اوبښ کې او مصنف قسم اول ذکر نه کړ او دا هغه دي چې آواز د انسان ابتداء وي په غیر د
تَعَلُّقٍ بِالْغَيْرِ قِيلَ ذَلِكَ لِأَنَّهُ لَمَّا كَانَ هَذَا الْقِسْمَانِ مَعَ تَعَلُّقِهِمَا بِالْغَيْرِ مُلْحَقَيْنِ
تعلق نه په غیر پورې چاويلي چې داڅکه چې کله دا دواړه اقسام وو سره د تعلق نه په غیر پورې ملحق
بِالْأَسْمَاءِ الْمُبِينَةِ كَانَ كَوْنُ ذَلِكَ الْقِسْمِ لَمْ أَوَلَى لِكُونِهِ صَوْتُ الْإِنْسَانِ مِنْ غَيْرِ تَعَلُّقٍ
په اسماء مبنيو پورې نو کيدل د دې قسم زيات اولی دي ځکه چې دا صوت د انسان دي په غیر د تعلق
بِغَيْرِهِ.
نه په غیر پورې.

اغراض د جامي: والبراد الخ: غرض د شارح تعيين د ماهو البراد هغه دى.

سوال: په کار وه، چې هغه اصوات دې هم ذکر کړی وی، چې په طریقي د حکایت سره راځي نو په دې کې به دې قسم اول ذکر کړې وي؟

جواب: چونکه دغه زمونږ مراد نه دی، ځکه مو ذکر نه کړو.

وهي بهذا الاعتبار: غرض د شارح سوال ته تمهید دی، وایي دا اصوات په اعتبار د غیر منقولیت د دې باندې اسماء نه دي.

و ذکرها: په دې عبارت سره شارح سوال ته اشاره کوي، چې کله دا اسماء نه دي، نو باب د اسماءو کې دې ولې ذکر کړو؟

لا جرائها الخ: په دې عبارت سره شارح جواب ته اشاره کوي، حاصل د هغې دا دی، چې دا د اسماء په ځای جاري دي او حکم د هغې یې اخیستی دی، ځکه مونږ اسماءو کې ذکر کړو.

فالاصوات الخ: غرض د شارح ما بعد تعریف ته تمهید اخیځودل دي.

کل لفظ: ماتن داسې ویلي وو.

وانباقال الخ: او شارح داسې ویلي، نو په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي
سوال: مصنف عمده شخص دی او د عمده شخص په کلام کې تغیر د نکتې نه خالي نه وي

او دده عبارت کې تغیر راغلی دی د کل اسم په ځای یې کل لفظ ویلی دی دا ولې؟
جواب: اسم ځکه نه وایي چې بیا به چا ویل چې عربو دې لره وضع کړی دی، حالانکه خبره
خو داسې نه ده.

ایصدر الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي.

سوال: ستا مراد به حکایت د آواز وي یا د الفاظو او حروفو که عین آواز وي نو دا د انسان
وسع کې نه دی، او که الفاظ او حروف وي، نو د غراب آواز خو د قبیلې د الفاظو او حروفو نه،
نه وي؟

جواب: مونږ وایو، چې دې انسان به الفاظ ویلي وي، خود حیوان د هغه آواز سره به یې
مشابه کړی وي، او دا قسم ثاني شو د اصوات غیر منقولو.

او صوت بالبهائم: یا پرې ځناورو ته آواز کولی شي، او دا قسم ثالث شو د اصوات غیر منقولو
نه.

یعني مثلاً: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي

سوال: حاصل د سوال دادی، چې متبادر د بهائم نه ذهن ته ځناور راځي، نو تعریف دې جامع
نه شو، ځکه هغه اصوات ترې خارج شو، چې طیور و دپاره استعمالېږي، او هغه اصوات چې
انسانانو ماشومانو ته کیدې شي؟

جواب: ددې نه یو جواب فاضل هندي کړی دی، دې هغې لره وروستو نقل کوي او دلته
خپل جواب کوي او هغه دا چې دا ذکر د بهائم به طور مثال دی لهذا تعریف ټولو ته شامل دی
فالاول کفای: غرض د ماتن د قسم اول دپاره مثال ذکر کول دي، کوم اقسام چې ماتن ذکر کړي
دي، شارح تطبیق د مثال کوي

والثاني کنخ: غرض د ماتن د مجموعه نه قسم ثاني دپاره مثال ذکر کول دي، شارح یې تطبیق
کوي او دوه لغته په کې ذکر کوي، چې دا نخ مشدد او مخفف دواړه راغلی دی.

ولم یذکر الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: قانون دادی، چې روایاتو کې مفهوم مخالف لره اعتبار وي، نو دې شارح اصوات

غیر منقولو کې اول قسم ذکر نه کړو، معلومېږي چې هغه مبني نه دی؟

جواب: شارح ددې سوال نه مخکې خپل جواب کړی دی او هغې ته یې مثلاً سره اشاره کړې

ده او قیل سره دوهم جواب د فاضل هندي نقل کوي او هغه دا دی، چې مفهوم مخالف لره

روایاتو کې هله اعتبار وي، چې حکم په مفهوم مخالف کې په طریقه اولی سره ثابت نه وي، او

دلته خو په مفهوم مخالف کې حکم په طریقه اولی سره ثابت دی، نو مفهوم لره اعتبار نشته.

الْمُرَكَّبَاتِ أَيْ الْمُرَكَّبَاتُ الْمُعْدُوْدَةُ مِنَ التَّبْيِيَّاتِ كُلُّ إِسْمٍ حَاصِلٍ مِنْ تَرْكِيبٍ كَلِمَتَيْنِ حَقِيقَةً أَوْ

او مرکبات معدوده دمبنياتونه هر هغه اسماء دي چې حاصل وي د ترکیب د دوه کلمو نه حقیقتاً او یا

حُكْمًا إِسْمَيْنِ أَوْ فِعْلَيْنِ أَوْ حَرْفَيْنِ أَوْ مُخْتَلِفَيْنِ وَ جَعَلَهُمَا كَلِمَةً وَاحِدَةً لَيْسَ

حکماً اسمین وي او که فعلین وي حرفین وي او که مختلفین وي او گرځول دهغې یوه کلمه چې نه وي د

بَيْنَهُمَا نِسْبَةً أَضَلًّا لَا فِي الْحَالِ وَلَا قَبْلَ التَّرْكِيبِ وَ أَتَيْنَا قُلْنَا حَقِيقَةً أَوْ حُكْمًا لِقَوْلِ

هغوي په مینځ کې کوم نسبت نه په حال کې اونه مخکې د ترکیب نه او قید د حقیقتاً او حکماً مونږ ځکه

يَخْرُجُ مِثْلُ سَيِّئُوهُ فَإِنَّ الْجُزْءَ الْأَخِيرَ مِنْهُ صَوْتُ غَيْرِ مَوْضِعِ

راوړ چې خارج نه شي مثل د لفظ د سیمبویه ځکه چې لفظ آخر ددې صوت دي چې وضع نه دي دپاره د

لِتَعْقُ قَلَا يَكُونُ كَلِمَةً لَكِنَّهُ فِي حُكْمِ الْكَلِمَةِ حَيْثُ أُخْرِجَ مَجْرَى الْأَسْمَاءِ الْمَبْنِيَّةِ وَ

معنی نونه گرځي کلمه لکن په حکم د کلمې کې دي ځکه چې جاري ده په مجری د اسماء المبنيه کې اودا

قَوْلُهُ لَيْسَ بَيْنَهُمَا نِسْبَةٌ لِيَخْرُجَ مِثْلُ عَبْدِ اللَّهِ وَ تَأْخُذُ هَذَا لِأَنَّ بَيْنَ جُزْأَيْ كُلِّ وَاحِدٍ

قول چې لیس بینهما نسبة دپاره د خارجو لود لفظ عبدالله او د تابض شرادي ځکه چې په مینځ ددې اجزاو کې

مِنْهُمَا نِسْبَةٌ قَبْلَ الْعَلِيَّةِ وَلَا يَخْفَى أَنَّهُ يَخْرُجُ بِهَذَا الْقِيَمِ مِثْلُ خَمْسَةِ عَشَرَ عَنِ الْحَدِّ مَعَ

مناسبت شته مخکې د علمیت نه او همدارنگې وویل په دې قید سره په مثل د خمسة عشر د تعریف نه سره

أَنَّهُ مِنْ أَفْرَادِ الْمُعْدُوْدِ لِأَنَّ بَيْنَ جُزْأَيْهِ قَبْلَ التَّرْكِيبِ نِسْبَةُ الْعَطْفِ

ددې چې داد افرادو د محدود نه دي ځکه چې د دواړو اجزاو په مینځ کې نسبت د عطف دي مخکې د ترکیب

وَ تَغْيِيرِ النِّسْبَةِ عَلَى وَجْهِ تَخْرُجُ مِنْهَا هَذِهِ النِّسْبَةُ أَصْعَبُ مِنْ حَرْطِ الْقَتَادِ وَ الْأَخْسَنُ أَنْ يُقَالَ

نه او تعین د نسبت په داسې شان چې خارج شي ورسره دا نسبت گران وي دا زغني ونې نه بڼه داده چې وویل

الْمَرَادُ بِالنِّسْبَةِ نِسْبَةُ مَفْهُومَةٍ مِنْ قَاهِرٍ هَيَاةٍ تُرَكِّبُ إِحْدَى الْكَلِمَتَيْنِ مَعَ الْآخَرَى وَ
 شَيْءٍ چې مراد د نسبت نه هغه نسبت دي کوم چې فهميږي د ظاهر شکل د ترکیب د یوې کلمې د بلې نه او
 لَا شَكَّ أَنَّهُ يُفْهَمُ مِنْ قَاهِرٍ هَيَاةٍ التَّرَكِّيْبِيَّةِ الَّتِي فِي عَبْدِ اللَّهِ
 ښکېشته چې د نسبت فهميږي د ظاهري شکل د ترکیب د دې کلمونه هر چې په عبدالله کې دي هغه
 النِّسْبَةُ الْإِضَافِيَّةُ وَ مِنْ قَاهِرٍ هَيَاةٍ التَّرَكِّيْبِيَّةِ الَّتِي فِي تَأَبُّطٍ هَذَا أَنَّ النِّسْبَةَ التَّعْلِيلِيَّةَ الَّتِي كُنُونُ
 نسبت اضافي دي اودا ظاهري ترکیبي هیئت دي اوهر چې تأبط هرا دي دلته نسبت عقليه دي کوم چې
 بَيْنَ الْوَقْعِ وَ التَّعْلِيلِ بِخِلَافٍ مِثْلَ خَمْسَةِ عَشَرَ فَإِنَّ هَيَاةً تُرَكِّبُ أَحَدَ جُزْأَيْهِ مَعَ الْآخَرِ لَا كَذَلِكَ عَلَى
 د فعل او مفعول په مینځ کې دي په خلاف د خسته عشره څکه دلته ترکیب د اجزاو دې دلالت نه کوي په
 نِسْبَةٍ أَصْلًا كَمَا أَنَّ هَيَاةً تُرَكِّبُ أَحَدَ شَطْرَيْ جَفْرِ مَعَ الْآخَرِ لَا كَذَلِكَ عَلَيْهَا
 نسبت باندې بالکل لکه څنگه چې دلالت نه کوي یو طرف د جعفر سره د ترکیب د بل طرف د دې نه په دې باندې
 مِنْ غَيْرِ قُوِّي قَائِلِيٍّ الْحَدِّ عَلَى الْمَخْدُودِ طَوْرًا وَ عَكْسًا.

په غیر د فرق نه نو موافق شوحد محدود سره طرد او ممکنایعنی جامع او مانع.

خلاصه د متن: په دې عبارت سره د مرکباتو تعریف او تفصیل بیانوي.

اغراض د جامي: المركبات: کله چې فارغ شو ماتن د تفصیل د پنځه اقسامو د اسم مبني

نه، نو شروع یې وکړه په تفصیل د شپږم قسم د اسم مبني کې نو وې ویل چې: المركبات الخ.

سوال: نفس تفصیل ولې کوي؟

جواب: نفس تفصیل ځکه کوي، چې تفصیل بعد الاجمال واقع فی الذهن وي.

سوال: تفصیل په دې مقام کې ولې کوي؟

جواب: تفصیل یې د اجمال نه خلاف کړو، چې خبره وجوب ته ونه رسي.

ای المركبات المهدودة الخ: غرض د شارح دفع د وهم ده:

وهم: چا به ویل چې د اجمال د هغې نه علاوه مرکبات به مراد وي نو دا خو تفصیل بیا د

اجمال نه خلاف کېږي؟

جواب: شارح دغه وهم دفع کړو، چې هغه اجمال والامرکبات مرا دی

سوال: په دې د تا سره قرینه څه ده؟

جواب: قرینه داده، چې معرف معاد شي معرفه نوعین اول مراد وي، او دلته معرفه معاد شوې ده معرفه. نوعین د اجمال هغه مراد دی

کل اسم الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: المركبات مبتداء ده او کل اسم ورلره خبر دی او خبر حمل وي په مبتداء باندې، او دلته حمل نه صحیح کېږي، ځکه مرکبات اسماء دي یو اسم خو نه دي؟

جواب: دا کل اسم خبر دی په حذف د مبتداء سره ای هوکل اسم معنی به دا شي، چې دا جنس مرکب چې دلالت کوي په دې باندې المركبات جمع د قبیلې د دلالت د جمع نه په جنس نه د قبیلې د دلالت د جمع نه په افرادو باندې.

سوال: المركبات خو جمع ده او تعریف خو د جنس کېږي او په جنس سره کېږي؟

جواب: مونږ جواب وکړو، چې دا هو ضمیر جنس مرکب ته راجع دی، نو تعریف د جنس دی نه د افرادو.

بیا په دې مقام کې دا کل دپاره د جامعیت راوړی شوی دی، دې سره مونږ یو بل سوال دفع کړو.

سوال: ستا دا تعریف صحیح نه دی، ځکه دا مشتمل دی په کلمه د کل باندې، او کل راځي دپاره د احاطې د افرادو. او تعریف د افرادو هم نه کېږي او په افرادو سره هم نه کېږي، بلکې تعریف د جنس کېږي او په جنس سره کېږي؟

جواب: مونږ جواب وکړو، چې کل منطقي نه دی مراد بلکې کل نحوي مراد دی، چې دپاره د جامعیت راځي.

بل جواب: چې کل په درې قسمه دي، مجموعي، فرادي، کلي، دلته کل کلي مراد دی، چې په جنس دلالت کوي

نوماتن تعریف وکړو. چې هر هغه اسم چې د دوو کلمو نه جوړ وي، او په مینځ کې یې نسبت نه وي.

بیا په دې مقام کې یو بل سوال راځي

سوال: ذکر د کل اسم مخکې د کلمتین نه بې فائدې دی، ځکه دا د من کلمتین نه معلومېږي؟

جواب: دا تصریح بما علمه ضناده

سوال: د دې تصریح خو څه فائده وي، نو دلته یې څه فائده ده؟

جواب: دې سره یې دفع د وهم وکړه، ځکه من کلمتین نه به چا وهم کولو، چې دا به مرکب وي او اسم به نه وي ځکه چې اسم خو مفرد وي، نو ماتن دغه وهم دفع کړو. چې سره د ترکیب نه دا اسم دی.

حاصل: غرض د شارح په دې عبارت سره وروستو چار د مجرور دپاره متعلق راویستل دي.
ترکیب: غرض د شارح دفع د وهم ده:

وهم: چا به ویل چې من به د تبعیض دپاره وي، ځکه دا په متعدد داخل شوی دی، کله چې من د تبعیض دپاره شو نو فساد په معنی کې راغلو، ځکه معنی به دا شي، چې حاصل وي د بعض کلمتینو نه، او بعض کلمتین نه وي مگر یوه کلمه، نو مرکب خود یو اسم نه، نه حاصلیږي؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې دا من اجلیه دی او تبعیضیه نه دی او داخل دی په مفرد باندې که په متعدد باندې او هغه مفرد ترکیب لفظ دی.

حقیقتاً او حکماً: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: ته وایې مرکب وي د کلیتونو نه، نو بنأ په دې باندې سیبویه نفطویه وځي، ځکه دوهم جزء د دې صورت دی او کلمه نه ده؟

جواب: مونږ وایو چې دغه کلمتین حقیقتاً وي او که حکماً او دلته جزء ثاني حکماً کلمه ده.

اسمین الخ: په دې ترکیب کې احتمال د شپږ صورتونو دی: اسم و اسم، اسم و فعل، اسم و حرف، فعل و فعل، فعل و حرف، حرف و حرف، لیکن معتبر په کې دوه صورتونه دي مرکب د اسمینو نه، مرکب د فعل او اسم نه.

لیس بینهما نسباً: مونږ د دې عبارت معنی وکړه، چې د دې دواړو منځ کې هېڅ قسم نسبت نه وي دا معنی مونږ ځکه وکړه، چې نکره تحت النفي عموم پیدا کوي

سوال: دادې چې ذکر د دې عبارت مستدرک دی؟

جواب: دا تصریح بما علمه ضناده

سوال: ددې د ذکر فائده څه ده؟

جواب: چونکه بحث د اسماءو دی او اصل په اسماءو کې افراد دي وهم دا راتلو، چې دې کې په مرکب نه راځي، نو دغه وهم یې رفع کړو.

اصلاً الخ: ددې قېد لږولو فائده مخکې ذکر شوه، چې په دې کې عموم طرف ته اشاره ده. ولا قبل التركيب: مراد په ترکیب سره علمیت دی، په دې عبارت سره یو سوال دفع شو:

سوال: چې قبل التركيب وي، نو نسبت به خامخا نه وي؟

جواب: مراد زموږ قبل العلمیة دی.

وانما قلنا الخ: غرض د شارح د حقیقتاً او حکماً قید فائده ذکر کول دي، مخکې موږ د هغې ذکر کړی دی.

ليس بينهما الخ: غرض د شارح د لیس بینهما نسبه قید فائده ذکر کول دي حاصل د هغې دادی، چې دې قید سره عبدالله خارجي، ځکه قبل العلمیة په دې کې نسبت د اضافت دی، همدارنگې تابط هراً ترې هم خارجي ځکه قبل العلمیة دې کې نسبت تعلیقي دی نسبت تعلیقي دې ته وایي، چې نسبت د فعل او شبه فعل مفعول ته وشي او نسبت اسنادي دې ته وایي، چې د فعل شبه فعل نسبت فاعل ته وشي.

ولا يخفى الخ: غرض د شارح په دې عبارت سره نقل کول د سوال د شارح رضي دی، بیا فاضل هندي د هغې نه جواب کړی دی، نو شارح به په دغه جواب رد وکړي او بیا به خپل جواب والاحسن سره ذکر کړي حاصل د سوال د شارح رضي دادی، چې ستا داتعريف د مرکباتو صحیح نه دی، ځکه دا جامع نه دی خپل افرادو لره. او هر تعریف چې جامع خپلو افرادو لره نه وي هغه صحیح نه وي. دلیل کبری واضح دي او دلیل صغری دادی، چې دې سره خمسة عشر خارجي سره ددې نه چې دا د محدود د افرادو نه دی او دوتلو وجه داده، چې ده وویل چې په دې کې نسبت نه وي، او دلته خمسة عشر کې مخکې د علمیت نه نسبت د عطف موجود دی؟

فاضل هندي صاحب داسې جواب کړی دی، چې مراد د مصنف د لیس بینهما نسبه نه هغه نسبت مراد دی، چې غیر وي د نسبت د عطف نه. شارح په دغه جواب رد کوي، چې د نسبت په داسې طریقه سره تعین کول، چې نسبت د عطف ترې وځي نو دا سخت گران دی د ازغود

تعلیقي دې ته وايي، چې نسبت د فعل او شبه فعل مفعول ته وشي او نسبت اسنادي دې ته وايي، چې د فعل شبه فعل نسبت فاعل ته وشي.

ولا يخلق الخ: غرض د شارح په دې عبارت سره نقل کول د سوال د شارح رضي دى، بيا فاضل هندي د هغې نه جواب کړى دى، نو شارح به په دغه جواب رد وکړي او بيا به خپل جواب والاحسن سره ذکر کړي حاصل د سوال د شارح رضي دادى، چې ستا داتعريف د مرکباتو صحيح نه دى، ځکه دا جامع نه دى خپل افرادو لره. او هر تعريف چې جامع خپلو افرادو لره نه وي هغه صحيح نه وي. دليل کبرى واضح دي او دليل صغرى دادى، چې دې سره خسته عشر خارجيې سره ددې نه چې دا د محدود د افرادو نه دى او دوتلو وجه داده، چې ده وويل چې په دې کې نسبت نه وي، او دلته خسته عشر کې مخکې د علميت نه نسبت د عطف موجود دى؟ فاضل هندي صاحب داسې جواب کړى دى، چې مراد د مصنف د لیس پېنهما نسبة نه هغه نسبت مراد دى، چې غير وي د نسبت د عطف نه شارح په دغه جواب رد کوي، چې د نسبت په داسې طريقه سره تعين کول، چې نسبت د عطف ترې وځي نو دا سخت گران دى د ازغو د توگلو نه.

والاحسن: په دې عبارت سره شارح احسن جواب ورکوي: چې احسن جواب دادى، چې مراد د نسبت نه هغه نسبت دى، چې کوم د ظاهري هيئت د ترکيب نه معلومېږي، اوس چې دا خبره شوه، نو عبدالله او تابط هرا خارج شو، ځکه عبدالله کې ظاهري هيئت د ترکيب کې نسبت اضافي دى او په تابط هرا کې نسبت تعلیقي دى، په خلاف د خسته عشر نه چې ددې د ظاهري هيئت نه هېڅ قسم نسبت نه معلومېږي، نو لهدا تعريف جامع مانع شو.

حکم دهر کتابو:

قَالَ كَتَبْتَنَ الْجُزْءَ الثَّانِي حَرْفًا أَيْ حَرْفَ عَطْفٍ أَوْ عَيْنًا بِكَيْفَا أَيْ الْجُزْآنِ
اوس که چیرته متضمن وو جزء ثاني دحرف عطف وغيره لره نومېني به گرځول کيږي دواړه اجزاء
الْأَوَّلِ يُؤْتِيهِمْ آخِرُهُ فِي وَسْطِ الْكَلِمَةِ الَّذِي لَيْسَ مَحَلًّا لِلْإِعْرَاقِ وَ الثَّانِي يُتَقَضُّ بِهِ
هر چې اول دي ځکه چې آخريې په وسط د کلمه کې راغلې کوم چې محل د اعراب نه دي او جز ثاني متضمن
الْحَرْفِ كَمَنْسَةِ عَقَرٍ فَإِنَّ أَصْلَهُ مَنْسَةُ وَ عَقَرٌ حُلَاقَتِ الْوَأُو وَ رَكَبَ عَشَرَ مَعَ خَمْسَةِ وَ مِثْلُ
دحرف دي لکه خسته عشر اصل يې خسته و عشرو و واحذف شو او ترکيب د خسته او د عشرو شو او په شان

حَادِي عَشَرَ وَ آخَوَاتُهَا يَغْنِي آخَوَاتِ كُلِّ مِنْ خَمْسَةِ عَشَرَ وَ حَادِي عَشَرَ وَ إِنَّمَا أَوْرَدَ مِثَالَيْنِ
 د حادي عشر او اخوات د دې اخوات د حادي عشر ثاني عشر تر تسع عشر پورې مصنف دوه مثالونه راوړل دي د
 لِيُعْلَمَ أَنَّ الْإِنَّمَاءَ ثَابِتٌ فِي هَذَا الْمَرْكَبِ سَوَاءٌ كَانَ أَحَدُ جُزْأَيْهِ الْعَدَدُ الرَّائِدُ
 پاره چې معلومه شي چې بنا ثابت ده په دې تركيب کې ولو که يو د جزئينو يې عدد دي کوم چې زاندي
 عَلَى الْعَشْرَةِ أَوْ صِيغَةُ الْقَاعِلِ الْمُشْتَقَّةِ مِنْهُ وَ قِيلَ فِيهِ نَفَرُو
 په عشر باندې او يا په هغه صيغه د فاعل کومه چې مشتقه وي دهغې نه چاويلي په دې کې نظر شته دي
 لِأَنَّ الثَّانِي فِيهِ لَا يَكْمَلُ الْحَرْفَ لِأَنَّهُ لَا يُرَادُ بِهِ
 ځکه چې دوهم جزء په دې تركيب کې متضمن نه دي حرف لره ځکه چې نه شي مراد کولې په دې سره
 حَادِي وَ عَشَرَ وَ جَوَابُ أَنَّ الْمُرَادَ بِصِيغَةِ الْقَاعِلِ إِذَا اُشْتُقِيَ مِنْ
 حادي وعشرونه حذف نه جواب دادې چې مراد په صيغې د فاعل سره هغه ده چې کله مشتق شي د
 أَنْبَاءِ الْعَدَدِ وَاحِدٍ مِنَ الْمُشْتَقِّ مِنْهُ لَكِنْ لَا مُطْلَقًا بَلْ بِإِغْتِبَارِ وَقُوْعِهِ بَعْدَ الْعَدَدِ السَّابِقِ عَلَى الْمُشْتَقِّ
 اسماء عددونه يود مشتق منه نه، نه مطلقاً بلکه په اعتبار د وقوع د هغې وروستو عدد سابق نه په مشتق
 مِنْهُ فَإِنَّ الثَّالِثَ مَخْلًا وَاحِدًا مِنَ الثَّلَاثَةِ لَكِنْ لَا مُطْلَقًا بَلْ بِإِغْتِبَارِ وَقُوْعِهِ بَعْدَ الْإِثْنَيْنِ
 منه باندې لکه ثالث مثلاً واحد ثلاثه دي لکن نه مطلقاً بلکه په دې اعتبار چې واقع دي وروستو اثنين
 فَلَمَّا أَخَذُوا هَذِهِ الصِّيغَةَ مِنَ الْمَفْرَدَاتِ لِلدَّلَالَةِ عَلَى مَا ذَكَرْنَا أَرَادُوا
 نو کله چې دوي د اصيله د مفرداتو نه واخسته د پاره د دلالت په هغه څه چې کوم مونږ ذکر کړل نو اراده وکړه
 أَنْ يَأْخُذُوا بِمِثْلِ ذَلِكَ مِنَ الْمَرْكَبَاتِ وَلَا يَتَيَسَّرُ ذَلِكَ مِنْ مَجْمُوعِ الْجُزْأَيْنِ
 دوي چې د همدې غوندې صيغه واخلې د پاره د مرکباتو او داپه آساني سره نه حاصلېږي د دواړو اجزاو نه
 لِأَنَّ صِيغَةَ قَاعِلٍ لَا تَسْعُ حُرُوفُهَا جَمِيعًا فَاقْتَصَرُوا عَلَى
 ځکه چې صيغه د فاعل گنجائش نه لري تقسيم د حروفو د هغې دواړو اجزاو نه نواقتصار ورکړل شو په
 أَخَذَهَا مِنْ أَحَدِ الْجُزْأَيْنِ إِذْ فِي أَحَدٍ بَعْضُ الْحُرُوفِ مِنْ كُلِّ جُزْءٍ مُطْلَقَةٌ الْإِلْتِمَاسِ وَ اخْتَارُوا الْأَوَّلَ
 اخذ د يو د جزئينو ځکه چې په اخستلو د بعضي حروفو د هر واحد د اجزاو نه التباس راتلو او اول جز غوره شو
 لِيُذَلَّ عَلَى الْمُقْصُودِ مِنَ أَوَّلِ الْأَمْرِ فَأَخَذُوا مَثَلًا مِنْ أَحَدِ عَشَرَ الْمُتَمَكِّنِ حَرْفِ الْعَظِيمِ
 ځکه چې دلالت وکړي په مقصود دال نه مثلاً دوي واخستو د احد عشر نه کوم چې متضمن دي حرف عطف

خَادِي عَشَرَ يَمَعُ الْوَاحِدِ مِنْ أَحَدٍ عَشَرَ بِشَرْطٍ وَقُوْعِهِ بَعْدَ الْعَشَرَةِ فَخَادِي عَشَرَ يَمَعُ عَشْرَيْنِ
له حادي عشره معني دواحد احد عشر نه به شرط دوق ددي وروستود عشر نه نو حادي عشر متضمن شو
حَرْفُ الْعَطْفِ بِإِعْتِبَارِ أَنَّهُ مَاخُوذٌ مِنْ أَحَدٍ عَشَرَ الْمُتَعَيِّنُونَ حَرْفُ الْعَطْفِ لَا
حرف عطف لره په دي اعتبار چي داماخوذ احد عشر نه دي كوم چي متضمن دي حرف عطف لره نه په
بِإِعْتِبَارِ أَنَّ أَصْلَهُ خَادِي عَشَرَ إِذَا لَا مَعْنَى لَهُ وَ عَلَى هَذَا الْقِيَاسِ الْخَادِي وَ الْخَوَاضُونَ
دي اعتبار چي اصلي ي حادي وعشري خكه ددي هيخ معني نشته او په همدې قياس الحادي والعشرون
لَا فَوْقَ يَمَعُهُمَا إِلَّا بِذَلِكَ الْوَاوِ وَ خَلْفَهَا إِلَّا الْكُفَى عَشَرَ وَ الْكُفَى عَشْرَةً
فرق نشته په مينځ ددي كي مگر په ذكر دواوسره او په حذف د واوسره مگر اثني عشر او اثني عشر دلته
قَالَهُ لَا يُجِبُ فِيهِمَا الْجَوَابُ بَلْ يُجِبُ الثَّانِي لِلتَّعَيِّنِ وَ يَفْرُغُ
دواړه اجزاء مبني نه دي بلكه مبني دي فقط دوهم جزء د وجي د متضمن كيدو دوه حرف لره او اعراب
الْأَوَّلُ لِإِسْمِهِ بِالْمَضَايِ لِشَقْوِ الثَّوْنِ وَ إِلَّا أَنَّى
به وركول كيږي اول ته خكه هغه مشابه دي مضاف سره په سقوط دنون كي او كه چيرته نه وو يعني كه
وَ إِنْ لَمْ يَمَعُ الثَّانِي حَرْفًا أَعْرَبَ الثَّانِي مَعَ مَنَعِ صَرْفِهِ
چيرته متضمن نه وودوهم جزء حرف لره نواعراب به وركول كيږي دوهم جزء ته سره دغير منصرف كيدو
إِنْ لَمْ يَكُنْ قَبْلَ التَّوَكُّيْ مَبْنِيًّا مَبْنِيًّا وَ بَنَى الْأَوَّلُ
دمعني اكر كه هغه مخكي دتركيب نه مبني نه وولكه بعلبك اومبني به گرځول كيږي اول جزء دوجي
لِلتَّوَكُّيِ الْمَالِغِ مِنَ الْأَعْرَابِ وَ عَلَى الْفَتْحِ لِأَنَّهُ أَخْفَ فِي الْأَفْصَحِ أَنَّى
توسط نه چي مانع دي دا اعراب نه اومبني برفتنه خكه شو چي فتنه خفيفه ده په افصح لغت كي يعني
إِعْرَابُ الْجَوَابَيْنِ مَعًا وَ إِسْقَاطُ الْأَوَّلِ إِلَى الثَّانِي وَ مَنَعِ صَوْتِ الْمُضَايِ إِلَيْهِ وَ أَخْرَجْنَا
اعراب ددواړو جزينو يوځای اواضافت داول دوهم ته اومضاف اليه غير منصرف شي اوبل داچي
إِعْرَابُ الْجَوَابَيْنِ مَعًا وَ إِسْقَاطُ الْأَوَّلِ إِلَى الثَّانِي وَ صَوْتِ الثَّانِي.
اعراب وركول شي دواړو ته يوځای اواضافت داول وشي دوهم ته او دوهم منصرف وگرځي

خلاصه دمتن: په دي عبارت سره د مرکباتو حکم بيانوي حکم يې داده چي که چيرته متضمن وو جزء ثاني حرف عطف لره نو دا به مبني وي.

اغراض د جامي : فان تضمن الخ: غرض د ماتن اقسام سره د حکم نه ذکر کول دي، نو ماتن وايي که متضمن شي دوهم جزء د مرکب حرف عطف ته يا غير د حرف عطف ته، نو دغه وخت به دا دواړه جزء وي دا اول قسم شو.

الجزء: غرض د شارح بيان د ترکیب کول دي، چې الثاني صفت د موصوف محدود دی، چې الجزء دی.

الجزآن: چونکه دا بډیا صیغه د تشبیه وه، نو شارح د الف ضمیر تعیین وکړو.

لوقوع البناء الخ: چې جزء اول څکه مبني دی، چې په وسط د کلمه کې واقع دی او وسط د کلمه صالح دپاره د اعراب نه وي او جزء ثاني څکه مبني دی، چې دا حرف لره متضمن دی او حرف مبني الاصل وو، نو دی هم مبني شو.

خمسة عشر: شارح ددې تطبیق کوي، چې اصل خمسة و عشر وو، او حذف شو او عشر د خمسة سره مرکب شو، نو دواړه جزء مبني شو.

سوال: د شارح د کلام نه معلومېږي، چې عشر د خمسة سره مرکب شوی دی، حالانکه د ترتیب نه دا معلومېږي، چې خمسة د عشر سره مرکب دی، ځکه خمسة عشر به هله جوړېږي چې عشر موجود وي او پنځه ورسره نور زیات شي؟

جواب: شارح نظر کړی دی وجود ته او په وجود کې خمسة په عشر مقدم دی اگر چې په ترتیب کې عشر مخکې دی.

سوال: ماتن مثال د ابتداء يا انتهاء نه ولې نه پيش کوي، چې د مينځ نه پيش کوي؟

جواب: خیر الامور اوساطها اشاره دې ته کوي، چې مثال څنگه د ابتداء او انتها نه راتلی شي، نو د وسط نه هم راتلی شي.

سوال: تخصیص د خمسة عشر دې ولې وکړو؟

جواب: دوجي د خیر الامور اوساطها نه.

وحادي عشر: غرض د ماتن دوهم مثال ذکر کول دي، شارح مثل راویستو اشاره دې ته چې دا عطف دی په خمسة عشر او هلته کاف په معنی د مثل وو، نو دلته یې هم معاد کړو، ځکه ما

قبل د معطوف عليه نه معاد وي. په ما قبل د معطوف کې بيا شارح په اى اخوات سره بيان د اخواتو کوي.

واخوات کل الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: اخواتهما په کار دی، ځکه مخکې دوه څيزونه ذکر دي، چې هادي عشر خمسة عشر دي؟
جواب: شارح جواب وکړو، چې هاضمير په اعتبار د کل واحد سره راجع دی، نو سوال نه راځي.

والما اورد الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: د يو قسم دپاره دوه مثال وې پېش کوي، حالانکه مثال دپاره د وضاحت د ممثل وي او دهغې دپاره يو مثال کافي وو؟

جواب: دوه مثالونو راوړو کې اشاره دې ته، چې دې مرکب کې بناء ثابت ده. عام ددې نه چې که ددې په دوه جزونو کې يو جزء زائد على العشر حقيقة وي يا مشتق وي، ددغه عدد نه، خمسة عشر د حقيقة مثال دی او هادي عشر د مشتق مثال دی.

قيل وفيه نظر الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: حاصل د سوال دادی، چې تا وويل چې دې قسم کې به جزء ثاني متضمن وي حرف لره، حالانکه هادي عشر، خو متضمن حرف لره نه دی؟

وجوابه: سره جواب کوي، حاصل د جواب دادی، چې د جزء ثاني متضمن کيدل حرف لره عام دي که په اعتبار د نفس سره وي او که په اعتبار د اصل يعنې، ماخوذ د منه سره وي. او دلته هادي عشر، اگر چې په اعتبار د نفس سره متضمن حرف لره نه دی، ليکن په اعتبار د اصل سره جزء ثاني دده متضمن حرف لره دی، ځکه چې هادي د احد نه مشتق دی، او په احد عشر کې جزء ثاني حرف لره متضمن دی، داسې ويلی کېږي احد و عشر.

فان الثالث الخ: دې سره ورلره شارح مثال ذکر کوي او اشاره دې ته کوي، چې صيغه د فاعل کومه مشتق ده، نو دا به مطلقاً په عدد دلالت نه کوي، بلکې په دې شرط به دلالت کوي، چې ددغه عدد نه مخکې کوم اعداد وي، هغه دده په مشتق منه مخکې شوي وه.

فلما اخذوا الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: تا چې کوم ټاڼيد د مشتق او مشتق منه پيش کړو، نو دا خو مفرداتو کې ده او بحث خوزمونږ مرکباتو کې دی؟

جواب: شارح جواب کوي، چې کله دغه دلالت مفرداتو کې کيده، نو دوی اراده وکړه، چې دغسې حکم په مرکباتو کې هم جاري کړي.

ولا يعسر الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي.

سوال: په کار ده، چې ته کوم اشتقاق کوي، نو د مجموعه د جزينو نه به دې کړی وی، مثلاً

ثالث نه ثا او عشر نه به دې هر راخيستی وی، نو ثا هر به جوړ شوی وو؟

جواب: داسې نه شي کېدای، ځکه صيغه د فاعل گنجائش د جمع ددغه حروفو نه لري. وجه داده، چې که د دواړو نه يې ځينې ځينې راخيستی وی نو التباس به را تلو.

فاخذوا الخ: غرض د شارح د ما سبق خلاصه ذکر کول دي، او تطبيق د ځادي عشر کوي.

فحادي عشر الخ: غرض د شارح حاصل د جواب ذکر کول دي ..

الاثنى الخ: غرض د ماتن استثناء د ما سبق کول دي، شارح ددې دپاره وجه د اعراب ذکر

کوي، هغه دا چې جزء اول ځکه منصرف دی، چې عندالاضافة دې نه سقوط د نون کېږي، والاضافة من الخواص المعظمة الكبيرة للاسم والاصل فيه الاعراب.

سوال: په کار ده، چې خمسة عشر هم منصرف وي، ځکه اصل کې دا خمسة وعشرون، نو

اضافت سره تنوين ساقط شو؟

جواب: دغه منصرف ځکه ده، چې سقوط د تنوين اضافت سره خاص نه دی، بلکې د الف

لام د دخول د وجې هم کېږي او سقوط د نون د اضافت سره خاص دی.

ولا الخ: غرض د ماتن بيان د قسم ثاني دی، سره د مثال نه. شارح اشاره کوي چې دا عطف دی

په فان تضمن باندې.

اعرب الثاني: دا حکم د قسم ثاني دی.

وبني الاول: ماتن اختلاف ته اشاره کوي بيا دې بعلبکه کې دوه لغاته نور هم دي، چې دواړه

منصرف شي او جزء ثاني غير منصرف وي.

تعريف د کنایاتو :

الْكِنَايَاتُ جَمْعُ كِنَايَةٍ وَ هِيَ فِي اللُّغَةِ وَ الْإِصْطِلَاحِ أَنْ يُعَبِّرَ عَنْ شَيْءٍ
حروف کنایات جمع د کنایه ده او داپه لغت او اصطلاح کې دې ته وایي چې تعبیر وکړل شي د شئ
مُعَيَّنٍ بِلَفْظٍ غَيْرِ صَرِيحٍ فِي الدَّلَالَةِ عَلَيْهِ لِقَرِيضٍ مِنَ الْاَعْرَاضِ كَالْإِبْهَامِ عَلَى
معلوم نه په لفظ غیر صریح سره په دلت کې په دې څیز باندې دپاره دیو مقصد لکه ابهام راوستل به
السَّائِمِينَ فَقَوْلُكَ جَاءَنِي فُلَانٌ وَ أَلَتْ ثُرَيْدُ زَيْنَا وَ الْمَرَاةُ بِهَا هَهُنَا مَا
اوریدونکو لکه دا قول ستا جامې فلان او مراد ستا زیدوي او مراد د لته ترې هغه الفاظ دي په کومو چې
يُكْنَى بِهِ لَا التَّعْنِي الْمَصْدَرِي وَ لَا كُلُّ مَا يُكْنَى بِهِ بَلْ بَعْضُهُ وَ لَا
کنایه کیدې شي نه معنی مصدري او نه ټول هغه په کومو کې چې کنایه کیدې شي بلکه بعضې او نه
كُلُّ بَعْضٍ بَلْ بَعْضُ مُعَيَّنٍ فَكَأَنَّهُمْ إِضْطَلَمُوا فِي بَابِ التَّيْبِيَّاتِ أَنْ يُرِيدُوا
بعضې ټول بلکه بعضې معین نو گويا که د نحو یا نو اصطلاح په باب د مبینیا توکې داده چې اراده کوي دوي
بِهَا ذَلِكَ الْبَعْضُ الْمُعَيَّنُ وَ لِذَلِكَ لَمْ يَقُلْ بَعْضُ الْكِنَايَاتِ كَمَا قَالَ بَعْضُ الْكَلَامِ
په کنایاتو سره بعض معین ددې وجې نه مصنف بعض کنایات و نه ویل لکه څنگه چې ده بعض الظروف ویلي
وَ يَتَعَدَّرُ تَعْرِيفَهُ إِلَّا بِالتَّصْرِيحِ بِهِ مُقْضًى فَلِذَلِكَ أَعْرَضَ عَنْ
او متعذر دي تعريف ددې بعضې مگر په تفصیلي بیان کولو سره ددې وجې نه تعرض وکړو مصنف د
تَعْرِيفِهَا مُطْلَقًا وَ تَعَرَّضَ لِذَلِكَ لِبَعْضِ الْمُعَيَّنِ فَقَالَ.
تعريف د هغې نه مطلقا او تعرض یې وکړو دې بعض معلومو ته نو وي ویل.

خلاصه د متن :

اغراض د جامي : الکنایات : کله چې فارغ شو ماتن د تفصیل د شپږ اقسامو د اسم مبنی نه، نو شروع یې وکړه په تفصیل د اووم قسم د اسم مبنی کې. درې سوالات را مخې ته شو دلته یو څو سوالات مخې ته راځي :

اول سوال : نفس تفصیل ولې کوي؟

جواب : نفس تفصیل ځکه کوي، چې تفصیل بعد الاجمال اوقع فی الذهن وي.

سوال : تفصیل په دې مقام کې ولې کوي؟

جواب: تفصیل په دې مقام کې ځکه کوي، چې اجمال په دې مقام کې ذکر وو، نو تفصیل کې هم په څلورم مقام کې یې ذکر کړو، چې تفصیل موافق شي، د اجمال سره.

وهي في اللغة والاصطلاح: ددې ځای نه لغوي او اصطلاحی معنی د کنایاتو بیانوي او اشاره کوي دې خبرې ته، چې د معنی لغوي او اصطلاحی په مینځ کې مطابقت دی. تفصیل د مقام داسې دی، چې کله کله د معنی لغوي او اصطلاحی په مینځ کې موافقت وي، لکه قتل، چې لغوي او اصطلاحی دواړه معاني یې اذهاق الروح ده.

او کله کله د معنی لغوي او اصطلاحی په مینځ کې مناسبت د تضمن وي، لکه تیمم لغت کې قصد ته وايي. او اصطلاح کې قصد د پاکې ځمکې ته وايي نو معنی اصطلاحی معنی لغوي لره متضمن ده.

او کله کله د معنی لغوي او اصطلاحی په مینځ کې نسبت د التزام وي، لکه زکات په لغت کې نماء ته وايي، او په اصطلاح کې (۴۰) څلوربشتمه برخه ورکول دي، لیکن دې سرا دا زیاتېدل مال په دنیا او یا آخرت کې لازم دي، دلته اول مناسبت مراد دی. نو شارح وايي، چې کنایه دې ته وايي، چې د یو معین شي نه په لفظ غیر صریحي سره تعبیر وکړی شي.

سوال: هلکه لفظ صریحي ولې نه راوړې؟

جواب: لغرض الخ دې کې څه غرض پروت وي، لکه مثلاً ته د مخاطب نه علاوه په نورو سامعینو خبره پټه او مبهمه ساتل غواړې، نو خپل مخاطب ته کنایاتو کې خبره وکړي. كقولك الخ: لکه ته ووايي چأء في فلان او ستا اراده په فلان سره زېد وي، نو ستا مخاطب به پوهه شي، او نور سامعینو باندې به خبره مبهمه پاتې شي.

والمراد: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: په ترکیب کې الکنايات مبتداء او ما بعد ورلره خبر دی او خبر حمل وي په مبتداء باندې او دلته حمل نه صحیح کېږي، ځکه کم کذا ذات دی، او الکنايات د ان يعبر الخ په تاویل د مصدر سره وصف دی دا خو حمل د ذات راځي په وصف باندې؟

جواب: وصف چې په جانب د موضوع کې، نو حکم د ذات راځي په وصف باندې؟

پل جواب: وصف چې په جانب د موضوع کې ذکر شي، نو حکم د ذات اخلي دا قانون نحاتو وضع کړی دی، لهذا حمل د ذات په ذات راغلو

سوال: لیکن دغه جواب صحیح نه دی، ځکه دا قانون په هغه مقام کې دی، چې ذات مع الوصف دواړه وي، ذات محضه نه وي او دلته کم کذا ذات محضه دی، لهذا سوال په خپل خای باقی دی؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې مراد په کنایات سره مایکني به دی، او ما ذات دی، نو حمل د ذات په ذات راغلو.

ولا کل مایکني: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: مایکني به خو فلان هم وي، نو هغه دې هم کنایه شي حالانکه هغه خو معرب دی؟

جواب: مراد زمونږ بعض مایکني به دی.

ولا کل بعض الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: فلان خو هم بعض مایکني به دی؟

جواب: هر بعض مایکني به نه دی مراد

فکانها الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: هر کله چې ستا مراد بعضی معین کنایات دي، نو عنوان به دې بعضی کنایات ویلي

وي په شان د بعضی الظروف؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې د نحاتو اصطلاح داده، چې دوی د مېني په بحث کې

کنایات ذکر کړي، نو بعضی کنایات مراد وي او ظروف کې دا اصطلاح نه ده مقرر، ددې وجې

هلته لفظ د بعضی راوړي او دلته نه راوړي.

ولا مشاحة في الاصطلاح: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي.

سوال: په دې کې نکته څه ده؟

جواب: ظروفو کې تعیین نه راځي، او دلته تعیین راځي.

ويتعذر الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي.

سوال: تقسيم په يوشي كې فرع د معرفت د مقسم وي، په كار وه، چې د كنياتو تعريف يې اول كړې وي؟

جواب: شارح جواب وكړو، چې داسې تعريف دلته متعذر وو، چې صرف د مبني اقسام په كې داخل شي، او معرب ترې وځي، نو ځكه يې تعريف ونه كړو، او هر چې دا خبره چې تقسيم فرع د معرفت د مقسم وي؟ نو جواب دادی، چې معرفت د مقسم عام دی حقیقتاً وي او كه حكماً دلته حكماً معرفت راغلی دی د ما يطلق عليه لفظ الكناية نه

كنيات:

الْكِنَايَاتُ كُمُ وَ بِئَاؤُهَا لِكُنُوتِهَا مَوْضُوعُهُ وَطَبَعُ الْحَزَبِ أَوْ لِكُنُوتِهَا اِسْتِفْهَامِيَّةٌ مُتَّصِنَةٌ
چې الكنيات كم دي او كم ځكه مبني دي چې وضع شوې په وضع د حرف سره ياد چې استفهاميت متضمن
لِمَعْنَى الْحَزَبِ وَ حِيلَ الْخَبَرِيَّةِ عَلَيْهَا وَ كَذَا وَ بِئَاؤُهَا لِأَنَّهَا فِي الْأَصْلِ ذَا مِثْنٍ
دي معنى د حرف لره او كم خبري په دې باندې محمول شول و كذا دا ځكه مبني دي چې د اېه اصل كې داوود
أَسْمَاءُ الْإِشَارَةِ دَخَلَتْ عَلَيْهَا كَأَنَّ التَّشْبِيهَ وَ صَارَ الْمَجْنُوعُ بِمَنْزِلَةِ كَلِمَةٍ وَاحِدَةٍ بِمَعْنَى كُمُ
اسماء اشارات نه كاف د تشبيه وړ باندې داخل شواو تېول په منزله ديوي كلمې شو چې په معنى د كم شو
وَ بَقِيَ ذَا عَلَى أَصْلِ بِئَاؤِهِ وَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا يَكُونُ لِلْعَدَدِ وَ الْكِنَايَةِ عَنْهُ وَ
نودا په اصلي حالت باندې باقي پاتې شواو هروا حد دې نه راځي د پاره د عدد او د پاره د كنيايې د عدد نه او
جَاءَ كَذَا كِنَايَةً عَنْ غَيْرِ الْعَدَدِ أَيْضًا لَمَّا خَرَجَتْ يَوْمَ كَذَا كِنَايَةً عَنْ يَوْمِ السَّبْتِ أَوْ غَيْرِهِ وَ كَيْتَ وَ ذَيْتَ
كذا كناية د غير عدد نه هم راځي لكه خرجت يوم كذا چې كناية ده ديوم السبت نه اوليت او ذيت راځي د پاره
لِلْحَدِيثِ أَيْ لِلْكِنَايَةِ عَنِ الْحَدِيثِ وَ الْجُمْلَةِ وَ إِنَّمَا بَيَّنَّا لِأَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا كَلِمَةٌ وَاقِعَةٌ
د خبرو چې يعنې د كنيايې د خبر او د جملې نه او دا يې بيان كړل چې هر يود دې نه جدا كلمه ده چې واقع دي
مَوْقِعَ الْجُمْلَةِ الَّتِي هِيَ مِنْ حَيْثُ هِيَ لَا تَسْتَحِقُّ إِعْرَافًا وَ لَا بَيَانًا
په ځاى د جملې باندې هغه جمله چې د حيثيت د جملې نه استحقاق د اعراب نه لري اونه د مبني والي
فَلَمَّا وَقَعَ الْمَفْرُودُ مَوْقِعَهَا وَ لَمْ يَجُزْ خِلَوهُ عَنْهُمَا وَ جَحَّ
نوحې كله مفرد په ځاى دهغې راغلواو جانز نه وو خالي كيدل د معرب د اعراب نه نور تر جيع وړ كړل شوه
الْبَيَانُ الَّذِي هُوَ الْأَصْلُ فِي الْكَلِمَاتِ قِيلَ التَّوَكُّبُ وَ مِنَ الْكِنَايَاتِ كَايِنَ وَ إِنَّمَا
مبني والي ته كومه چې اصل ده په كلماتو كې مخكې د تركيب نه او بعضي د كنياتو نه كانن دي دا ځكه

بَنَى لِأَنَّهُ كَانَتْ التَّشْبِيهُ دَخَلَتْ عَلَى أَيْ وَ أَيْ كَانَ فِي الْأَصْلِ مُعْرَبًا لَكِنْ
مبني شو چې دلته كاف تشبيه دي چې داخل شوې په دې باندې اواي په اصل کې معرب وو لکن کله
الْبَنَى عَنِ الْجَوَائِزِ مَعْنَاهُمَا الْإِفْرَادِيُّ وَ صَارَ الْمَجْمُوعُ كَأَسْمِ مُفْرَدٍ بِتَغْيِ كِمْ الْخَبَرِيَّةِ
چې زانله شوه ددواړو اوازونه معنی افرادي او مجموع په شان داسم مفردو گرځيد په معنی د کم خبري سره
لَمَّا كَانَتْ إِسْمُ مَبْنِيٍّ عَلَى الشُّكُونِ آخِرُهُ لُونٌ سَاكِنٌ كَمَا فِي مَنْ لَا
نوگړي کله داشوبه شان داسم مبني په سکون سره چې آخريې نون ساکن دي لکه څنگه چې په من کې نه
لُونٌ تَكُنِي وَ لِهَذَا يَكْتُبُ بَعْدَ الْيَاءِ لُونٌ مَعَ أَنَّ التَّلَوِينَ لَا صَوْرَةَ لَهَا
په تنوين تمکن کې ددي وجې لیکل کېږي وروستو د یاء نه نون سره ددي چې تنوين نه صورت شته دي
فِي الْعَرَبِ فَمَرْبُوتُهُ فِي الْيَاءِ مُنْطَلَقَةٌ عَنْ أَخَوَاتِهَا فَلِلَّذَلِكَ لَمْ يَذْكُرْهُ الْمُصَنِّفُ
په خط کې نومرتبه ددي په مبني والي کې لاندې ده دخپلو اخواتونه ددي وجې نه ذکر نه کړو مصنف
نَمَّا.
دهغې سره.

خلاصه د متن: په دې عبارت سره کنایات بیانوي.

اغراض د جامي: کم و کذا: یعنی کنایات کم کذا کیت و ذیت دی.

وبناؤما الخ: د کم وجه د بناء داده، چې د ده وضع د حرف په شان شوې ده او مشابهت دده د حرف سره په مشابهت صوري سره، یعنی څنگه چې وضع د حرف د دریو حروفو نه د کم دپاره شوې. د کم وضع هم دغسې شوې ده، بیا د مشابهت صوري سره مونږ دفع د سوال وکړه.

سوال: هغه ځایونه چې کوم ځای وضع د حرف شوې ده نو هغې کې مونږ کم نه دی لیدلی؟

جواب: مونږ وایو، چې عین د هغه ځایونو نه، نه دی بلکې مشابهت یې د هغې سره دی په شبه صوري سره.

سوال: په کار وه چې په کذا کې دې هم وجه د بناء دغه ذکر کړی وی، ځکه چې د بعضي حروفو وضع په درې حروفو شوې وي؟

جواب: زموږ مراد د وضع نه وضع خاص ده او دا هغه وضع ده، چې د درې حروفو نه په کم وي، ځکه بعضي اسماء هم داسې وي، چې وضع یې په درې حروفو شوې وي.

اولكون الخ: غرض د شارح دوهمه وجه د بناء ذكر كول دي، هغه دا چې كم استفهامي متضمن دي معنی د حرف لره او هغه خو مبني الاصل دی، نو كم خبرې پرې طرداً للباب حمل شوی دی، او دریمه وجه داده، چې دا حمل دی په رب باندې، ځکه رب دپاره د تقلیل راځي، او كم دپاره د تكثیر راځي، او د دواړو په مینځ کې تضاد دی، دې ته حمل د احد الضدين على الاخر وایي اوس رب خو مبني وو، نو دا هم مبني شو.

وبناءوها الخ: غرض د شارح د قسم ثاني دپاره وجه د بناء ذكر كول دي، هغه دا چې اصل کې کذا کې ذا اسم اشاره وه. او كاف تشبیهې پرې داخل شوی دی، نو دا په منزله د کلمه واحده باندې په معنی د كم سره گرځېدلی دی او ذا په خپل اصل بناء باندې پاتې شو.

للعدد: غرض د ماتن خو معنی ذكر كول دي، شارح په كل واحد سره دفع د وهم کوي، وهم راتلو چې دې کې به حرف کذا د عدد دپاره وي؟ نو شارح وویل، چې هر واحد ددې نه دپاره د عدد راځي.

والکناية الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي.

سوال: د عدد دپاره چې کوم الفاظ وضع دي، په هغې کې خو مونږ دا نه دي لیدلي؟

جواب: دا عین عدد دپاره نه دي، بلکې کنایه دي د هغه شي نه چې د عدد دپاره راځي.

وجاء کذا الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: ته وایې، چې کذا د عدد دپاره راځي او خرجت یوم کذا خو د عدد دپاره نه دی؟

جواب: مونږ وایو، چې زیات استعمال ددې دپاره د عدد دی او کله کله غیر عدد دپاره هم راځي.

او غیره: په دې باندې رفع او جر دواړه جائز دي، چې مجرور شي، نو عطف یې په السبب هم صحیح دی، او په یوم باندې هم صحیح دی، او چې مرفوع شي، نو دا به په نحو عطف شي.

والجملة: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: حدیث قول، فعل او تقریر د پیغمبر علیه السلام ته وایي، او دا خو هغه نه دي؟

جواب: دلته د حدیث نه مصطلح حدیث نه دی مراد، بلکې په معنی د جملې سره دی.

وانما بقی الخ: غرض د شارح وجه د بناء ذکر کول دي. هغه دا چې په خای د هغه خبرې واقع دی، چې نه مستحق د اعراب او نه د بناء وي او کله چې یو مفرد په داسې خای واقع شي. نو د هغه خالي والی ددې دواړو نه جائز نه وي. نو موږ بناء لره ترجیح ورکړه. ځکه چې دغه کلمات قبل التركيب مفردات وو، او مفرداتو کې اصل بناء ده، نو مونږ دا مبني کړو.

ومن الکنایات الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي.

سوال: حاصل د سوال دادی، چې حصر د کنایاتو دې څلورو اقسامو کې صحیح نه دی. د وجه د وجود د قسم آخر نه، چې کائن دی، ځکه دې هم د کاف تشبیهې دد خول په وجه مبني شوی دی، په داسې طریقه چې ددې دواړو جزءو نه معنی افراډي ختمه شوه او مجموع په شان د اسم مفرد په معنی د کم خبرې وگرځېدو، نو داسې شوه چې دا هم اسم مبني علی السکون وي، چې آخر کې یې نون ساکن وي، لکه من شو چې د هغې آخر کې تنوین تمسکین نه راځي، همدارنگې کائن په آخر کې نون ساکنه لیکلی شي. سره ددې نه چې تنوین دپاره څه صورت نه وي په خط کې نو پته ولگېده، چې کائن په صورت د نون ساکنه کې لیکلی شوی دی، نو دی مبني دی.

ومرتبه: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي حاصل د جواب دا دی چې منم چې کائن په کې داخل وو، خو چونکه دده مرتبه ددې نورو اقسامو نه کمه وه، نو ځکه یې ذکر نه کړو

فَكَمِ الِاسْتِفْهَامِيَّةِ الْمُتَضَمِّنَةِ مَعْنَى الِاسْتِفْهَامِ الَّتِي يَرْفَعُ الِإِبْهَامَ عَنْ جُنْسٍ
پس کم استفهامیه متضمنه دي معنی استفهام لره تمیز دهغې کوم چې پورته کوي ابهام د جنس د
السُّئُولِ عَنْهُ مَنْصُوبٌ عَلَى التَّنْوِينِ مُفْرَدٌ لِأَنَّهَا لَنَا كَانَتْ لِلْعَدُوِّ وَ وَسَطُ
مسئول عنه نه منصوب به وي بنابر تمیزیت او مفرد به وي ځکه چې کله داراغلو دپاره د عدد او وسط د
الْعَدُوِّ وَ هُوَ مِنْ أَحَدٍ عَشَرَ إِلَى تِسْعَةٍ وَ تِسْعِينَ مُبْتَدَأٌ لَكَ
عدد واحد عشر نه تر تسعة وتسعين پورې وواو تمیزی مفرد منصوب وونومیز ددې هم همدارنگې وگرځول
لِأَنَّهُ لَوْ جَعَلَ كَأَحَدِ الطَّرَفَيْنِ لَكَانَ تَحَكُّمًا وَ كَمِ الْخَبَرِيَّةِ مُبْتَدَأٌ مَجْزُوءٌ
شوځکه که چیرته یې یو د طرفینو وگرځي نو دابه قول بالتحکم شي او د کم خبریه میزبه مجرور وي په

بِإِلْضَافَةٍ مُفْرَدًا تَارَةً وَ مَجْمُوعًا أُخْرَى تَقُولُ كَمْ رَجُلٍ عِنْدِي وَ كَمْ رَجَالٍ كَمَا تَقُولُ مِائَةً ثَوْبٍ
 احصافت سره كله به مفردوي او كله به جمع لکه کم رجل عندي و کم رجال لکه څنگه ته وايي مائه ثوب
 وَ ثَلَاثَةً أَثَوْبٍ وَ إِنَّمَا جَاءَ مُفْرَدًا لِأَنَّ الْعَدَدَ الْكَثِيرَ مُتَبَيِّنٌ كَذَلِكَ وَ إِنَّمَا جَاءَ مَجْمُوعًا
 و ثلاثه اثواب اودامفرد ځکه چې عدد کثیر میزهم همدارنگې راځي او جمع ځکه راغلو
 لِأَنَّ الْعَدَدَ الْكَثِيرَ فِيهِ مَا يُبَيِّنُ عَنْ كَثَرَتِهِ صَرِيحًا.
 چې عدد کثیر به دې کې هغه دي کوم چې مبني دي دوجې دکثرت نه صریحا.

اغراض د جامي : لکه الاستفهامية : ددې ځای نه د بعضې اقسامو تفصیل ذکر کوي
 دلته یو څو سوالات مخې ته راغلل :

اول سوال : نفس تفصیل ولې کوي؟

جواب : نفس تفصیل ځکه کوي، چې تفصیل بعد الاجمال اوقع فی الذهن وي.

دوهم سوال : د نورو اقسامو تفصیل ولې نه کوي؟

جواب : د نورو اقسامو تفصیل ځکه نه کوي، چې هغه تفصیل ته محتاج نه دی، تفصیل

داسې کوي، چې دوه قسمه د کم به ذکر کړي، د دواړو تمییز به ذکر کړي، اعراب به د دواړو
 ذکر کړي، صیغه د تمییز به ذکر کړي، امثله د دواړو به ذکر کړي...

نو دا کم استفهامیه میز مفرد منصوب وي، نو دلته یو څو سوالات واردېږي :

سوال : دې کم ته استفهامي ولې وايي؟

جواب : المتضمنة معنی الاستفهام چونکه دا معنی د استفهام لره متمضن دی، ځکه ورته کم
 استفهامي وايي.

سوال : دې لره نفس تمییز ولې راځي؟

جواب : الذي يرفع الابهام یعنې دې کې ابهام وي، او هغه تمییز دا ابهام رفع کوي، ځکه دې
 دپاره تمییز راځي.

سوال : دې کې ابهام په اعتبار د لفظ سره وايي او که په اعتبار د معنی سره؟ که په اعتبار د

لفظ سره وايي، نو ددې لفظ کې خوا ابهام نشته؟ او که په اعتبار د معنی سره وايي نو معنی
 ددې هم واضح ده؟

جواب: شارح وایي عن جنس المسؤول عنه دا د جنس د مسؤول عنه نه ابهام دفع کوي، ځکه دې سره خو دېر اجناس واقع کیدې شي،

سوال: دا تمییز به منصوب ولې وي؟

جواب: عل التمییز یعنی دا به منصوب وي بڼا بر تمییز، ځکه تمییز د منصوباتو نه دی.

سوال: مفرد به ولې وي؟

جواب: لانها لما كانت للعدد الخ چونکه دا کم استفهامي د عدد دپاره راځي، او وسط د عدد د پولسو (۱) نه نهه نوي (۹۹) پورې وي او د عدد اوسط تمییز مفرد منصوب وي، نو ددې تمییز هم مفرد منصوب شو.

سوال: عدد په درې قسمه دی، عدد اقل، عدد اوسط، عدد اکثر، اوس ددې تمییز چې د عدد اوسط ګرځوي نو د عدد اقل یا اکثر په شان ولې نه ګرځوي؟

جواب: شارح وایي لانه لو جعل کا حد الخ حاصل د جواب دادی، چې بیا ترجیح بلا مرجح راځي، ځکه عدد اقل به وایي چې زه اصل یم، ځکه اصول د عدد ما کې دي او عدد اکثر به وایي چې زه اصل یم، ځکه ما کې کثرت دی. او دا قاعده ده. اذا تعارض الدليلان ولا ترجیح لاحدهما تساقطا. دوهمه وجه دا ده، چې خیر الامور اوسطها او عدد اوسط په وسط کې دی، دریمه وجه داده، چې عدد اوسط په مینځ کې دی عدد اقل او اکثر دواړو سره یې واسطه ده. مثالونه یې دادی، کم رجلاً عندک، و کم درهماً عندک؟

وکم الخبرية الخ: کله چې فارغ شو ماتن د تفصیل د یو قسم نه، نو شروع یې وکړه په تفصیل د دوهم قسم کې، نو دی وایي چې کم خبریه دپاره تمییز مفرد مجرور یا جمع مجرور راځي ماتن والخبرية ویلي وو، شارح ورسره کم راویستو اشاره دې ته، چې دا عطف دی په الاستفهامیه باندې او ما قبل د معطوف علیه نه معاد وي، په ما قبل د معطوف کې نو کم یې راویستو.

دلته هم یو څو سوالات دي

سوال: دې ته کم خبرې ولې وایي؟

جواب: دې ته کم خبرې ځکه وایي، چې ددې مقصود اخبار ورکول دي د کثرت د یو شي نه،

فرق په دواړو کې دادی، چې په کم استفهامي کې کنایه دعدد نه وي، خو هغه متکلم ته معلوم نه وي، خو د مخاطب په ذهن کې وي او کم خبري د دې په عکس دی، دې کې هغه عدد متکلم ته معلوم وي او مخاطب ته معلوم نه وي.

سوال: دې دپاره نفس تمییز ولې راځي؟

جواب: نفس تمییز ورلره ځکه راځي، چې د جنس د مسئول عنه نه ابهام رفع کړي.

سوال: دا تمییز به مجرور ولې وي؟

جواب: ددې تمییز به مجرور وي په اضافت سره، ځکه دا کم به مضاف وي او ما بعد به مضاف الیه وي. او مضاف الیه مجرور وي.

تأراً: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: ته وایې ددې تمییز به مفرد جمع راځي، او ددې دواړو په مینځ کې تضاد دی؟

جواب: دا زه په یو وخت کې نه وایم، بلکې په جدا جدا وخت کې وایم.

تقول کمرچال عندي: دا مثال د عدد مفرد دی.

وکمرچال عندي: مثال د عدد جمع دی.

کما تقول مائة ثواب الخ: غرض د شارح مثال پیش کول دي.

وانما جاء الخ: ددې تمییز مفرد ځکه راځي، چې دی د عدد کثیر سره په کثرت کې مشابهت ساتي او د هغې تمییز مفرد راځي، نو ددې تمییز به هم مفرد راځي.

وانما جاء مجموعاً الخ: ددې تمییز جمع هم راتلې شي، ځکه عدد کثیر دپاره تمییز جمع راتلو، ځکه هغه په معنی د جمعیت کې صریح وو او کم خبري اگر چې په معنی د جمعیت کې صریح نه دی. لیکن په کثرت کې د عدد کثیر نه نائب دی، نو ددې تمییز هم مونږ جمع راتلل جائز کړو.

سوال: د شارح دا عبارت لان العدد الکثیر فیه ما یبني الخ صحیح نه دی، ځکه ددې نه دا مطلب راوځي، چې دې عدد کثیر کې دننه یو بل شی په کثرت خبرداری ورکوي، حالانکه دا عدد کثیر خپله په کثرت دلالت کوي؟

جواب: فیه دپاره د ظرفیت دی او ددې نه مراد معنی ده. او ما یبني عبارت دی د لفظ نه،

اوس معنی داسې شوه. شته دی معنی کې هغه لفظ چې فائده ورکوي د کثرت نه یا شته دی لفظ کې هغه معنی، چې فائده ورکوي د کثرت
سوال: ته وايي چې عدد کثیر د کثرت نه خبرداری ورکوي، نو څنگه چې عدد کثیر د کثرت نه خبرداری ورکوي، نو که خبري خو هم د کثرت دپاره راځي اوس فرق څه دی؟
جواب: هغه عدد معین دي او ددې دا غیر معین دي.

وَ لَمَّا كَانَ هَذَا لَيْسَ بِمِثْلِهِ فِي التَّصْرِيحِ بِالْكَثَرَةِ جَمْعٌ جَمْعِيَّةٌ مُتَبَيِّنَةٌ كَالَّتِي نَأْتِيَتْ عَنْ مَعْنَى
 كله چې بې دامثال صريح په کثرت کې نه وونووگر خید وجمعیت دمیز دهغې گویا که نائب وي دمعنی
 التَّصْرِيحِ بِهَا وَ كَذَا مِنْ فِيْهِمَا أَيْ فِي مُتَبَيِّنٍ كَمِ الْإِسْتِفْهَامِيَّةِ وَ الْعَبْرَةِ تَقُولُ كَمْ مِنْ رَجُلٍ هَزَبَتْ
 دتصریح نه په جمعیت کې اوداخلیري من په مییز کم خبریه اواستفهامیه کې لکه کم من رجل ضربت
 وَ كَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلُهَا قَالَ السَّارِحُ الْوَحْيِي هَذَا فِي الْعَبْرَةِ كَيْفَ نَعُو كَمْ مِنْ مُلْكٍ وَ كَمْ مِنْ قَرْيَةٍ
 او کم من قرية اهلکنا هاشارح رضي وايي چې دپه کم خبریه کې دیراځي لکه کم من ملک او کم من قرية
 وَ ذَلِكَ لِإِتِّفَاقِهِ جَزْأً لِلْمُتَبَيِّنِ الْمُضَافِ إِلَيْهِ كَمْ وَ أَمَّا مُتَبَيِّنٌ كَمِ الْإِسْتِفْهَامِيَّةِ
 اوداځکه چې داموافقت لري دجرد مییز علیه سره کومه چې مضاف الیه ده اوهر چې مییز کم استفهامیه
 قَلَّمَ أَعْتَرُ عَلَيْهِ مَجْرُوزًا بِمَنْ فِي نَظْمٍ وَ لَا نَثْرٍ وَ لِأَوَّلِ عَلَى جَوَازِهِ
 دي نوخبر نه لرم په هغې باندې دمجرور په من سره نه په نظم او نه په نثر کې اونه تاویل کړي په جواز ددې
 كَقَابِ مَنْ كَتَبَ هَذَا الْقَبْلَ لَكِنْ جَوَزَ الْمُحْضَرُ أَنْ يَكُونَ كَمْ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى
 کتاب دهغه چا چې لیکلې دافن ددې علم لکن جواز ورکړي امام زمخشرې چې کم په دې قول دالله تعالی
 سَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمْ أَكْبَنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ إِسْتِفْهَامِيَّةٌ وَ حَبْرِيَّةٌ وَ لَهَا أَيْ لَكَمْ إِسْتِفْهَامِيَّةٌ كَانَ أَوْ
 کې سل بني اسرائيل کم اتمناهم من آية بينة استفهامیه او خبریه کیدی شي کم که استفهامي وي او که
 حَبْرِيَّةٌ صَدَرُ الْكَلَامِ لِأَنَّ الْإِسْتِفْهَامِيَّةَ يَتَضَعْنَ الْإِسْتِفْهَامَ وَ
 خبري وي لازم دي دې دپاره صدارت دکلام ځکه چې کم استفهامي متضمن دي استفهام لره او
 هُوَ يَقْتَضِي صَدْرَ الْكَلَامِ لِيُخْلَمَ مِنْ أَوَّلِ الْأَمْرِ أَنَّهُ مِنْ أَيْ نَوْعٍ مِنْ أَنْوَاعِ الْكَلَامِ
 استفهام تقاضا صدارت دکلام کوي دې دپاره چې پته ولري داول نه چې دادکومې نوعې دانواعو دکلام
 وَ الْعَبْرَةُ أَيْضًا تَذُلُّ عَلَى إِشْأَاءِ الْقَائِدِ وَ هُوَ أَيْضًا نَوْعٌ مِنْ أَنْوَاعِ الْكَلَامِ فَيَجِبُ التَّنْبِيْهُ
 نه دي او کم خبریه هم دلالت کوي په تکثیر باندې اوداهم دانواعو دکلام نه یوه نوعه ددو واجب دتنبيه

عَلَيْهِ مِنْ أَوَّلِ الْأَمْرِ وَ يَكْلَاهُنَا كُو قَالَ كَلَّتَاهُمَا لَكَانَ أَوْفَقَ لِتَانِيْنِ
په دې باندې د اول الامر نه او دواړه که مصنف د کلاهپه ځای کلتاهما ويلي وي نو موافق به وود تانيث
الْإِسْتِفْهَامِيَّةَ وَالْخَبَرِيَّةَ فَهُوَ عَلَى تَأْوِيلٍ كُلَّ هَذَيْنِ النَّوَغَيْنِ وَ هُمَا كَمْ الْإِسْتِفْهَامِيَّةُ وَالْخَبَرِيَّةُ أَيْ كُلُّ وَاحِدٍ
د استفهام او خبر سره نو دپه تاويل ددغه دواړو انواعو چې کله استفهامي دي او خبري دي يعنې هريو
مِنْهُمَا يَنْقُضُ مَرْفُوعًا وَ مَنْصُوبًا وَ مَجْرُورًا.
ددې دواړو نه واقع کيږي مرفوع او منصوب او مجرور

اغراض د جامي : و د دخل فيهما : دى وايي چې په دې دواړو کې من داخلېږي

ای فی میزی الخ: غرض د شارح د ضمير مرجع متعين کول دي

تقول: غرض د شارح د دواړو دپاره مثالونه پيش کول دي.

قال الشارح: غرض د شارح د شارح رضي د عبارت په نقل کولو سره سوال ته تمهيد ايخودل دي.

فلم اعثر: په دې عبارت سره اشاره ده سوال ته.

ولكن جوز الخ: په دې عبارت سره اشاره ده جواب ته ، حاصل د خبرې دادى ، چې رضي وايي چې په کم خبري کې د من دخول کثير دى ، لکه کم من ملک کم من قرية .

وذلك: معنی يادوي . دخول د کلمه د من په دې باندې د وجې د موافقت ددې کم خبري نه د من سره په جر کې دپاره د تمیيز داسې تمیز . چې نسبت کړی شوی وي دې تمیيز ته د کم (يعنې څنگه چې کم خبرې خپل مدخول لره جر ورکوي ، نو دا من هم جر ورکوي ، ددې موافقت د وجې دا من هم په دې داخلېږي ، البته تمیيز د کم استفهامي باندې زه نه یم خبر چې ددې تمیيز په من سره مجرور شوی وي ، نه په نظم کې او نه په شکر کلام کې ، دا هغه سوال طرف ته اشاره شوه؟

جواب: حاصل د جواب دا دى ، چې عمده په دې فن کې صاحب مفصل دى او هغه وايي چې دا من په تمیيز د کم استفهامي هم راتلی شي ، او ددې دپاره په قرآن کریم کې هم مثال شته ، سل بني اسرائيل کم اتيما هم من آية بينة دلته کم استفهامي او خبري دواړه صحيح کېږي .

وله صدر الكلام: کائن دې دپاره ددې کم صدر د کلام مطلب دادی، چې دې لره صدر د کلام واجب دی

ای لکم استفهامیۃ الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي

سوال: په کار وه، چې ماتن لهما ویلي وی، ځکه دا کم استفهامي او خبري دواړه راځي او ده خو لهما ویلی دی؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې دا ضمیر کم ته راجع دی، بیا هغه که استفهامي وي او که خبري بیا دې کم ته یې ضمیر د مؤنث راجع کړو، ځکه ددې صفت مؤنث راځي، نو دا کم په تاویل د کلمه سره مؤنث دی.

لانها الخ: غرض د شارح ددې صدارت دپاره وجه ذکر مخکول دي، حاصل د هغې دادی، چې کم استفهامي متضمن دی استفهام لره او کم خبري دلالت کوي په انشاء التکثیر باندې او دا دواړه تقاضا کوي د صدارت د کلام وجه داده، چې د اول وهلت نه پته ولگېږي، چې دا کوم قسم کلام دی.

سوال: ددې استفهام او انشاء تکثیر دپاره اول وهلت نه تنبیه ورکول ولې واجب دي؟

جواب: که د اول وهلت نه تنبیه واجب نه کړو، نو کله کله یو سړی د کلام تام کېدو نه مخکې په جواب شروع وکړي، اوس دی به د اول کلام نه جواب ورکوي او د متکلم مقصد به جدا وي اوس دده جواب به هم غلط شي، او دی به بل جواب شروع کوي، نو تکلیف کې به واقع شي والغیرۃ ایضاً دل على انشاء التکثیر الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: سوال دادی، چې کم کله تا خبري کړو، نو بیا وروستو انشاء التکثیر څنگه وایي؟ د انشاء او خبر منع کې خو منافات دي؟

جواب: ددې دواړو جدا جدا اعتبارات دی، لکه کم رجال هندي فی نفسه کلام خبري دی، خو په انشاء التکثیر دلالت هم کوي، دغه وجه ده چې ددې جواب خلک داسې نه کوي، چې ما انشاء التکثیر، بلکې ما عندک رجالاً وایي (دا چې کله دغه سړي ته نسبت د دروغو کوي، نو وایي کذب ما عندک رجالاً).

وکلاهما یقع مرفوعاً ومنصوباً ومجروراً: غرض د ماتن ددې اعراب ذکر کول دي، نو دی وایي چې

دا دواړه واقع کېږي ، په محل د رفع ، نصب او جر کې ، دې معنی سره مونږ یو سوال دفع وکړو :

سوال : رفع نصب او جر خو په معرب کې راځي او دا خو مبنیات دي؟

جواب : مونږ وایو چې په محل د رفع نصب او جر کې وي او په مبنیاتو کې محلي اعراب راځي.

ولو قال کلتها الخ : غرض د شارح په ماتن سوال کول دي :

سوال : په کار دا وه ، چې ماتن کلتها ویلي وي ، ځکه د کم صفت مؤنث راځي ، نو دا په تاویل د کلمه سره مؤنث دی ، نو ضمیر د مؤنث راجع کول اوفق دي؟ بیا دې اوفق اسم تفصیل کې اشاره دې ته ، چې ضمیر د مذکر راجع کول هم صحیح دي ، ځکه ددې تاویل کول څه لازم نه دي ، البته مؤنث راوړل اوفق دي .

لتانیث الخ : دا هغه سند د تانیث ذکر کوي .

فهر علی الخ : غرض د شارح جواب طرف ته اشاره کول دي ، چې هغه دا چې ضمیر نوع ته راجع دی او نوع مذکر دی نو ضمیر د مذکر ورته راجع کول صحیح دي .

وهما کم الخ : غرض د شارح په کلام کې د هما ضمیر مرجع متعین کول دي .

ای کل واحد : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : کلاما یقع مبتداء خبر دی او دې دواړو کې مطابقت په افراد تشبیه کې نشته ؟

جواب : دا ضمیر په اعتبار د کل واحد سره راجع دی ، لهذا یقع ویل صحیح دي .

سوال : دا سوال د شارح په کلام د ماتن صحیح نه دی ، ځکه لفظ د کلا مفرد د مذکر دی ، نو

یقع خبر ترې صحیح کېږي؟

جواب : دا خبره صحیح ده ، چې لفظ د کلا مفرد مذکر دی ، لیکن ددې اضافت چې کله هُما ته

وشي ، نو معنی یې مراد وي ، او معنی ددې خو تشبیه ده ، نو یقع خبرې ترې نه صحیح کېږي ، لهذا سوال په خپل جای صحیح دی .

چونکه په دې ما قبل غرض د شارح سوال راتلو ، نو ځینې نور شارحینو د دې غرض دا بیان کړی دی . چې غرض د شارح په دې عبارت سره دفع د وهم ده .

وهم: ماتن ویلي وو کلاهما یقع مرفوعاً الخ اوس چا به وهم کوو، چې که دا دوه یو خای نه وي، بلکې یو اخی راښي. نو گنې دا به بیا مرفوع منصوب مجرور نه راځي؟

جواب: شارح دا وهم دفع وکړو. چې هر واحد ددې خان خان لره هم مرفوع منصوب واقع کېږي

فکل ما الخ: غرض د ماتن قاعده کلیه ذکر کول دي، حاصل د هغې دادی، چې هر هغه مقام چې پس د کم خبري یا استفهامي نه فعل یا شبه فعل وي او دغه فعل یا شبه فعل د دغه کم نه به ضمیر کې مشغول نه وي، نو دې مقام کې به دا کم په محل د نصب کې وي، بیا وجه د نصب به د خپل شان مناسب وي، لکه رجلا ضربت دلته پس د کم نه فعل واقع دی، او په ضمیر کې مشغول نه دی اوس دا کم به په محل د نصب کې وي، ځکه دا مفعول به د فعل دی.

لَمْ يَبَيَّنْ مَوْقِعَ كَلِمَةٍ مِنْهُمَا بِقَوْلِهِ فَكُلُّ مَا آتَى كُنَّ وَاحِدٍ مِنْ كَمٍّ الْإِسْتِفْهَامِيَّةِ وَالْخَبَرِيَّةِ يَكُونُ
 بَيَانِيَّ بَيَانٍ دهر واحد وکړ په دې قول خپل سره فکل مایعني هروا حد کم خبریه او استفهامیه نه چې وي
 بَعْدَهُ فَعَلٌ أَوْ هَيْئَةٌ لَفْظًا أَوْ تَقْدِيرًا عَزَى مُشْتَمِلٌ عَلَيْهِ عَنْهُ بِضَمِيرِهِ
 وروستو دهغې نه فعل او یا شبه فعل لفظاً وي او که تقدیراً وي چې مشغول به نه وي دهغه نه په ضمیر
 أَوْ مُتَعَلِّقٌ بِضَمِيرِهِ فَهُوَ مِنْ حَيْثُ هُوَ كَلِمَةٌ كَانَتْ مُنْصُوبًا مَعْمُولًا عَلَى حَسَبِهِ
 خپل سره او یا په متعلق ضمیر سره نودا په دغه وخت کې منصوب وي او معمول به وي په اعتبار ددې
 أَيْ عَلَى حَسَبِ عَمَلٍ هَذَا الْفِعْلِ وَ عَمَلِهِ لَا يَكُونُ إِلَّا بِحَسَبِ الْمُتَمَيِّزِ وَ ذَلِكَ أَنَّكَ تَقُولُ كَمٍّ يَوْمًا ضَرَبْتَ
 یعني په اعتبار د عمل دغه فعل، سره او عمل د فعل نه وي مگر موافق د ممیز سره لکه کم یوماً ضربت نو
 كَمٍّ مُنْصُوبٌ عَلَى الْفَرْقَةِ مَعَ اقْتِضَاءِ الْفِعْلِ لِلْمَفْعُولِ بِهِ وَ الْمَصْدَرِ وَ الْمَفْعُولِ فِيهِ وَ غَيْرِ ذَلِكَ مِنَ الْمَنْصُوبَاتِ فَتَعَيَّنَتْ
 کم منصوب بنا بر ظرفیت دي سره د تقاضا د مفعول به او مصدر او مفعول فیهِ وغیره د منصوباتو نه نو تعین
 لِأَحَدِ الْمَنْصُوبَاتِ إِنَّمَا هُوَ بِحَسَبِ الْمُتَمَيِّزِ فَالْإِسْتِفْهَامِيَّةُ تَحْوِي رَجُلًا ضَرَبْتَ فِي الْمَفْعُولِ بِهِ وَ كَمٍّ ضَرْبَةً ضَرَبْتَ
 یې یو د منصوباتو باندې په اعتبار د ممیز سره او استفهامیه لکه کم رجلاً ضربت په مفعول کې و کم ضربة ضربت
 فِي الْمَفْعُولِ الْمُنْطَلَقِ وَ كَمٍّ يَوْمًا يَضْرِبُ فِي الْمَفْعُولِ فِيهِ وَ الْخَبَرِيَّةُ مِثْلُ كَمٍّ غَلَامٍ مَلَكَتْ وَ كَمٍّ ضَرْبَةً ضَرَبْتَ وَ كَمٍّ
 په مفعول مطلق کې و کم یوماً سرت په مفعول فیهِ او خبریه لکه کم غلام ملک و کم ضربة ضربت و کم
 يَوْمٍ يَضْرِبُ وَ إِنَّمَا جَعَلْنَا الْفِعْلَ وَ هَيْئَهُ أَعْمَدًا مِنْ أَنْ يَكُونَ مَلْفُوظًا أَوْ مُقَدَّرًا لِيَتَّخِذَ
 یوم سرت او مونږ وگرځو فعل او شبه فعل عام ددې چې ملفوظ وي او که مقدر وی دی د پاره چې داخل

فِي قَاعِدَةِ النَّصْبِ مِثْلَ قَوْلِكَ كَمْ رَجُلًا ضَرَبْتَهُ إِذَا جَعَلْتَهُ مِنْ قَبِيلِ الْإِضْمَارِ عَلَى شَرْيْطَةِ التَّفْسِيرِ
شي په قاعده د نصب کې دا قول کم رجلاً ضربته کله یې چې ته د قبیلې د اضمار علی شریطه التفسیر نه
وَ قَدَرْتَ بَعْدَهُ فِعْلًا غَيْرَ مُشْتَقِلٍ عَنْهُ أَيْ كَمْ رَجُلًا ضَرَبْتَ ضَرَبْتَهُ
وگرځوي او ورسو ترې داسې فعل مقدر کړي چې غیر مشغول وي ددې نه یعنې کم رجلاً ضربت ضربته
فَهُوَ مِنْ حَيْثُ أَنْ بَعْدَهُ فِعْلًا مُقَدَّرًا غَيْرَ مُشْتَقِلٍ عَنْهُ دَاخِلٌ فِي قَاعِدَةِ النَّصْبِ
نودا ددې حیثیت نه چې ورسو ترې فعل مقدر غیر مشغول عنه دي داخل دي په قاعده د نصب کې
وَ إِنْ لَمْ تَجْعَلْهُ مِنْ قَبِيلِهِ وَ لَمْ تَقْدِرْ بَعْدَهُ فِعْلًا غَيْرَ مُشْتَقِلٍ عَنْهُ فَهُوَ مِنْ هَذِهِ الْبَيِّنَاتِ مَرْفُوعٌ
اوددې حیثیت نه چې ته یې د قبیلې د فعل مقدر غیر مشغول عنه و نه گرځوي نویباددې حیثیت نه مرفوع دي
دَاخِلٌ فِي قَاعِدَةِ الرَّفْعِ وَ كُلُّ مَا قَبْلَهُ أَيْ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْ كَمْ أَلِاسْتِفْهَامِيَّةِ وَ الْخَبَرِيَّةِ وَ قَعَّ قَبْلَهُ
اوداخل دي په قاعده د رفع کې او هروا حد کم خبریه او استفهامیه نه که چیرته واقع شي مخکې دهغې نه
خَوْفُ جَزْءٍ كَوَيْبِكُمْ دِهْمًا اِشْتَرَيْتُمْ أَوْ بَكْمُ رَجُلٍ مَزَزْتُ أَوْ مَضَابٌ كَعَوْظًا كَمْ رَجُلًا ضَرَبْتَ وَ عَبْدٌ كَمْ رَجُلًا اِشْتَرَيْتَ
حرف جر لکه بکم درهما اشتريت و بکم رجلي مورت او یا مضاف لکه ظلام کم رجلاً ضربت و عبد کم رجل اشتريت
فَمَجْزُورٌ بِحَرْفِ الْجَزْزِ أَوْ الْإِصَافَةِ وَ إِنَّمَا جَزَاءُ تَقْدِيمِ حَرْفِ الْجَزْزِ أَوْ الْمُضَابِ عَلَيْهِمَا
نویابه مجرور وي په حرف جراو یا اضافت سره او تقدیم د حرف جراو د مضاف په کم خبري او استفهامي
مَعَ أَنَّ لَهُمَا صَدْرَ الْكَلَامِ لِأَنَّ تَأْخِذَ الْجَارِ عَنِ الْمَجْزُورِ مُتَنَبِّحٌ لِضَعْفِ
سره ددې چې ددې دواړو د پاره صدارت د کلام دي ځکه تاخیر د جار د مجرور نه ممتنع دي دوجې دضعف
عَلَيْهِ فَيَجُوزُ تَقْدِيمُ الْجَارِ عَلَيْهِمَا عَلَى أَنْ يَجْعَلَ الْجَزَاءُ إِسْمًا كَانَ أَوْ
دعمل ددې نه نوجانزدي تقدیم د جار په باندې په داسې شان چې وگرځول شي جار که اسم وي او که
حَرْفًا مَعَ الْمَجْزُورِ لِكُلِّيَّةِ وَاحِدَةٍ مُسْتَحَقَّةٍ لِلصَّدْرِ
حرف سره د مجرور نه په منزله دیوې کلمې چې مستحقه وي د صدارت د کلام

اغراض د جامی: ثم بین الخ: غرض د شارح اشاره کول دي، چې دا فام په کلام د ماتن کې تفصیلیه ده.

ای کل واحد الخ: غرض د شارح تعیین د ما کول دي، چې دا موصوفه ده، ځکه قانون دا دی، چې د کل اضافت معرفي، ته وښي، نو دهغې نه په اجزاء سره تعبیر کولې شي او کله چې نکري ته اضافت وښي، نو افرادو سره تعبیر کیدې شي، اولته افرادو سره تعبیر شوې دی، نو نکره

مراده، او نکره ما موصوفه وي

لفظاً او تقديراً: ددې قيد فائده وروستو را روانه ده

او متعلق ضميره: مانن دا قيد نه دی ذکر کړی په ماضی باندې يې اکتفاء کړې ده.

فهر من حیث: چونکه د مبتداء او خبر په مینځ کې بعد راغلو، نو اعاده د ضمیر يې وکړه

معمولاً علی حسب: يعنې دلته به دا منصوب وي په اعتبار د عمل د فعل سره.

معمولاً: غرض د شارح د جار مجرور دپاره متعلق راويستل دي.

ای علی حسب عمل الخ: غرض د شارح د ضمیر مرجع متعین کول دي، او بل غرض د شارح رد

دی په بعض شارچینو، چې هغه ضمیر اقتضاء د فعل یا شبه فعل ته ضمیر راجع کړی دی.

دې پرې رد کوي سبب د رد هم دادی، چې مثلاً که یو مأسرت ته ووايي نو دلته مونږ کم

منصوب وایو بنا بر ظرفیت اوس فعل خو اقتضاء مفعول به مفعول مطلق وغیره ټولو کوي،

لیکن دلته مونږ دې ته صرف منصوب بنا بر ظرفیت وایو، نو د فعل د عمل د وجې وایو. ددې

وجې نه شارح ضمیر فعل ته راجع کړو، که ته وایې دا چېرته نه معلومېږي؟ نو مونږ وایو چې

معمولاً نه معلومېږي، چې ضمیر عمل ته راجع دی، اوس سوال نشته، چې تاسو دې ته

منصوب په بله وجه ولې نه وایې؟ نو مونږ وایو چې دلته بل څه وجه نه شي کېدای، ځکه عمل

د فعل دغه دی، چې دا منصوب بنا بر ظرفیت شي

وعمله لا یكون الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: څنگه چې دا منصوب وي د فعل د وجې نو دامعمولیت يې د تمییز د وجې نه هم

راځي اوس هغه دې ولې ذکر نه کړو؟

جواب: چونکه دا عمل ددې په غیر د تمییز نه، نه وي، نو د هغې ذکر ته ضرورت راغلو.

فتعینه الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: څنگه چې په اقتضاء کې عموم راځي، نو په عمل کې خو هم عموم دي نو هغه سوال

خو دلته هم دی؟

جواب: د عمل تعیین ممکن دی، او د اقتضاء د هغ تعیین ممکن نه دی. لهدا دا دغه

سوال نشته

سوال: شارح درې مثالونه ذکر کړل، نو د مفعول له او باقي منصوباتو لره يې امثله ولې پيش نه کړه؟

جواب: په مفعول له کې اختلاف دی، ځينې وايي ددې تمیيز راځي، او ځينې وايي نه راځي. او د باقي منصوباتو د تمیيز سمع د عربو نه، نه ده شوې
والما جعلنا الخ: غرض د شارح د ما قبل لفظاً او تقديراً قيد فائده ذکر کول دي، او دفع د يو سوال هم کوي

سوال: ستا د کلام نه معلومه شوه، چې که د کم نه وروستو فعل يا شبه فعل مشتغل بالضمير وي، نو دا قاعده د نصب کې نه داخليږي. حالانکه دې لره که مقدر فعل راوباسي، نو په قاعده د نصب کې داخليږي او ستا کلام خو ددې نفي کوي؟
جواب: مونږ وايو دا فعل عام دی، لفظاً وي او که تقديراً لهذا دغه صورت هم په قاعده د نصب کې په تقدير د فعل سره داخليږي.

کم رجلاً ضربته: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا دی، چې مقدر فعل خو مخکې د کم نه راويستی شي او وروستو فعل يې تفسير نوي او دلته خو وروستو واقع دی؟

جواب: دلته کم تقاضا د صدارت کوي، ددې وجې نه دا فعل به وروستو راوباسو.

وکل ما قبله الخ: کله چې فارغ شو ماتن د قاعدې د نصب نه، نو اوس قاعده د جر ذکر کوي حاصل د هغې دادی، چې که په کم حرف جر يا مضاف داخل وو، نو دا به مجرور وي.
ای کل واحد الخ: غرض د شارح اشاره کول دي، چې دا ما موصوفه ده، ځکه تعبیر يې افرادو سره کړی دی او مخکې قاعده ذکر شوې ده، چې د کل اضافت نکړې ته وشي، نو د هغې نه تعبیر په افرادو سره کيدې شي.

وقع قبله: ماتن قبله ويلي وو، او دا خو ظرف دی، متعلق غواړي، شارح ورلره متعلق راويستو.

نحو بکم الخ: دوه مثالونه يې ذکر کړي دي اول مثال د کم اسنفهامي دی او دوهم مثال د کم خبري دی.

نوعلام کم الخ: دلته هم دوه مثالونه ذکر دي اول د کم استفهامي دي او دوهم مثال د کم خبري دی.

وانا جار الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: مخکې تا ويل چې کم تقاضا د صدارت کوي، او دلته خوپه مينځ کې واقع دی؟

جواب: صحيح ده چې کم تقاضا د صدارت کوي، ليکن جار هم تقاضا د صدارت کوي، اوس چې مونږ سوچ وکړو، نو دا جار خوددې کم سره متصل وي او دی په عمل کې ضعيف دی، نو ددې ضعيف د وجې مونږ دې مقدم کړو او دا اتصال په وجه دا جار مجرور په منزله د يو کلمه حساب کېدای شي. نو تقديم د نسبت دواړو ته کيږي.

وَإِلَّا أَيْ وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ بَعْدَهُ لَا لَفْظًا وَلَا تَقْدِيرًا قَعَلَ وَلَا هِبَةً فِعْلٌ غَيْرٌ مُشْتَغَلٍ عَنْهُ وَلَا قَبْلَهُ
اوکه چيرته نه وو وروستود کم نه نه فعل اونه شبه فعل غير مشتغل عنه نه لفظاً اونه تقدير اونه مخکې
حَرْفٌ جَزْ أَوْ مَضَافٌ بَلْ كَانَ مُجَرَّدًا عَنِ الْعَوَامِلِ اللَّفْظِيَّةِ فَمَرْفُوعٌ أَيْ فَهُوَ مَرْفُوعٌ مُبْتَدَأٌ
ترې حرف جرو و اونه مضاف بلکه وو مجرور د وجې د عواملو لفظيونه نوبيا مرفوع ده يعنې بيا مرفوع مبتدا
إِنْ لَمْ يَكُنْ كَلَوْذَا تَخَوُّ مِنْ أَبُوكَ وَ هَذَا مُبَيِّنٌ عَلَى مَذْهَبِ سَيِّدِيٍّ فَإِنَّهُ يُخْبِرُ
وي که چيرته نه وو ظرف لکه من ابوک داپه مذهب دسيبويه مبني دي ځکه چې دلته خبر ورکول کيږي په
عِنْدَهُ بِمَعْرِفَةٍ عَنْ نِكْرَةٍ مُتَضَمِّنَةٍ إِشْتِفْهَامًا وَ أَمَّا عِنْدَ غَيْرِ سَيِّدِيٍّ فَهَذَا خَبَرٌ مُقَدَّمٌ
معرفې سره دنکړې نه کومه چې متضمنه ده معنی د استفهام لره او په نزد د غير سيبويه دا خبر مقدم دي
عَلَى الْمُبْتَدَأِ لِكُونِهِ نِكْرَةً وَ مَا بَعْدَهُ مَعْرِفَةٌ وَ خَبَرٌ إِنْ كَانَ كَلَوْذَا تَخَوُّ كَمْ يَوْمًا سَفَرْتُ
په مبتدا باندې ځکه چې دانکره وروستو ترې معرفه ده او خبر دي که چيرته ظرف وي لکه کم يوما سفرک
فَكَمْ هَهُنَا مَنصُوبٌ الْمَحَلِّ أَوَّلًا دَاخِلٌ تَحْتَ قَاعِدَةِ النَّصْبِ بِإِعْتِبَارِ أَعْمَالِ
نو کم دلته منصوب المحل دي اولادې داخل دي لاندې د قاعدې د نصب نه په اعتبار دهغه عمل کوم
الْكَلْبِ فِيهِ وَ دَاخِلٌ فِي قَاعِدَةِ الرَّفْعِ كَأَيُّهَا لِقِيَامِهِ مَقَامَ عَامِلِهِ الَّذِي
چې شته په دې کې او دوهم خل دپاره داخل شويه قاعده درفع کې ځکه چې قائم شويه مقام دهغه عامل
هُوَ خَبَرٌ الْمُبْتَدَأِ
کوم چې خبر د مبتدا دي

اغراض دجامی : والا: کله چې د فاعدي د نصب او جر نه فارغ شو، نو په قاعده د رفع يې شروع وکړه او د هغې حاصل دادی، چې کوم ځای قاعده د نصب او جر نه چلیده، نو هلته به قاعده د دفع وي اوس مرفوع به په څه وي؟ نو که ظرف نه وو، نو مرفوع بنا بر ابتدائیت دی او که ظرف وو، نو بیا مرفوع بنا بر خبریت دی، وجه داده، چې ظرف متعلق غواړي، او هغه به فعل یا شبه فعل وي، دواړه صورتونو کې د هغې ابتدائیت نه صحیح کېږي، ځکه چې فعل او شبه فعل کې یو نسبت وي او دغه نسبت آباء کوي، چې دا دې مبتداء واقع شي.

فهو مرفوع: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال: مرفوع جزء د شرط ده، او جزاء خو جمله وي؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې مبتداء حذف ده.

نحو من ابوک: په دې عبارت سره غرض د شارح مثال پیش کول دي او بل پټ دې سره دفع د سوال هم کوي :

سوال: خبره د کم شروع ده. او مثال د من پیش کوي؟

جواب: مونږ وایو، چې دا مثال دی صرف د وضاحت دپاره راوړی شوی دی او هغه داسې، چې څنګه من استفهامي راځي او تقاضا د صدارت کوي. نو دغه شان کم هم دی.

سوال: مونږ خو ویلي دي، چې معرفه نکره جمع شي، نو معرفه به مبتداء کولی شي او دلته خو نکره مبتداء کړې شوې ده؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې په مذهب د سیبویه باندې کلام بناء دی، اوس دده په نزد دا من ولې مبتداء واقع کیدې شي؟ نو وجه داده، چې من مؤول دی په تاویل د هذا امر ډاک سره او دا اسماء اشاره دي. د معرفې د اقسامو نه دي، نو ابتدائیت صحیح دی.

دوهمه وجه داده، چې متکلم استفهام کوي، نو ده ته به پته وي، چې مخاطب په دې عالم دی نو چې هغه پرې عالم شو نو معرفه شوه، لهذا ابتدائیت يې صحیح دی.

واما عند غیر الخ: د سیبویه نه علاوه د نورو په نزد د امان - مقدم او ابوک مبتداء مؤخر ده. اوس په دې سوال راځي:

سوال: چې اصل خو تقدیم د مبتداء دی، دلته ولې مؤخر شوې ده؟

جواب: چونکه من صدارت في الكلام غواړي، نو د مجبوري د وجې مېند. مؤخر شوې ده
 وځيران کان طرفاً: يعنې که دا کم ظرف واقع وو، نو دا به مرفوع بڼا بر خبريت وي. لکه کم يوماً
 سفرک په دې مثال کې شارح دوه ترکيبه کړي دي اول ترکيب کې دا منصوب دی په قاعده د
 نصب کې داخل دی او هغه په دې شان سره، چې دا کم ظرف متعلق غواړي او هغه متعلق به
 فعل يا شبه فعل وي، په دواړو صورتونو کې به دا کم هغې دپاره مفعول به وي. دې صورت
 کې دا کم محلاً منصوب دی، نو قاعده د نصب کې داخل دی او دا فعل يا شبه فعل به سره
 ددې متعلق نه خبر د مبتداء مؤخر شي، دوهم ترکيب دادی. چې کله دا متعلق يعنې فعل يا
 شبه فعل ددې حذف شو او دا کم د هغې قائمقام شو، نو دا جمله يا شبه جمله خو په محل د
 رفع کې وه بڼا بر خبريت، نو اوس به دا کم د هغې قائمقام شي، نو دا به مرفوع شي بڼا بر
 خبريت او په دې صورت کې به دا په قاعده د رفع کې داخل شي.

حکم د اسماء استفهام:

وَكَلَيْكَ اَيُّ مِثْلٍ كَمْ فِي تَأْنِي الْوُجُوْهِ اَلْاَزْبَعَةُ الْاِعْزَابِيَّةُ بِالشَّرَاطِطِ الْمَذْكُوْرَةِ اَسْمَاءُ اِلِسْتِفْهَامٍ
او همدارنگې په مثل د کم په راتلود څلورو وجو د اعراب په دې سره د شرائطو مذکور و اسماء استفهام
وَالشَّرْطُ بِمَعْنَى اَنَّهُ تَتَأَنَّى تِلْكَ الْوُجُوْهُ فِي جَمِيعِ هَذِهِ الْأَسْمَاءِ لَا فِي كُلِّ وَاحِدٍ
او شرط هم دي داپه دې معنی چې دا ټول وجو په دې ټولو اسماءو کې راتللې شي دانه چې په هرواحد
مِنْهَا وَ هِيَ مَنْ وَ مَا وَ اَيُّ وَ اَيْنَ وَ اَلَى وَ مَقَى مُشْتَرِكَةٌ بَيْنَ
ددې کې دا ټول وجو راتللې شي او دا اسماء من وما وای واین وانی و مقی دي چې مشترک دي په مینځ د
اِلِسْتِفْهَامِ وَالشَّرْطُ وَ اِذَا مُخْتَصَّةٌ بِالشَّرْطِ وَ كَيْفَ وَ اَيَّانَ مُخْتَصَّتَيْنِ بِاِلِسْتِفْهَامٍ
استفهام او شرط کې او ادا خاص ده تر شرط پورې او کیف او ایان دواړه خاص دي تر استفهام پورې نو
فَمَنْ وَ مَا اِذَا كَانَتَا اِسْتِفْهَامِيَّتَيْنِ يَتَأَنَّى فِيهِمَا الْوُجُوْهُ الثَّلَاثَةُ اَلْاَوَّلُ نَحْوُ مَنْ ضَرَبْتَ وَ مَا
من او ما کله چې دواړه استفهامي وي په دې دواړو کې دري وجو راتللې شي اول لکه من ضربت وما
صَنَعْتَ وَ بَيْنَ مَرَرْتَ وَ غَلَا مَرَّ مَنْ ضَرَبْتَ وَ مَنْ ضَرَبْتَهُ وَ مَا صَنَعْتَهُ وَلَا يَتَأَنَّى فِيهِمَا الرَّفْعُ عَلَى الْغَبَرِيَّةِ
صنعت و بین مررت و غلام مررت و من ضربت و من ضربته و ما صنعته او په دې کې رفع بڼا بر خبريت نه راځي ځکه چې
اِلِمْتِنَاعَ طَرَفِيَّتَيْهِمَا وَ اِذَا كَانَتَا شَرْطِيَّتَيْنِ فَكَلَّ يَتَأَنَّى فِيهِمَا تِلْكَ الْوُجُوْهُ الثَّلَاثَةُ نَحْوُ
ظرفيت په دې کې جانز نه دي او کله چې دا دواړه شرطي وي نو هوم دادرې وجو په کې راتللې شي لکه

مَنْ تَضَرَّبَ أَضْرَبٌ وَمَا تَصْنَعُ أَصْنَعُ وَبَيْنَ تَمُوزَ أَمُوزَ وَغَلَامٌ مَنْ تَضَرَّبَ أَضْرَبٌ وَمَنْ يَأْتِيَنِي فَهُوَ مُكْرِمٌ وَمَا تَقْدِمُوا
من تضرّب اضرب و ما تصنع اصنع و بين تموز امور و غلام من تضرّب اضرب و من ياتيني فهو مكرم و ما تقدّموا
لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ وَلَا يَتَأَنَّى فِيهِمَا بَلْ فِي جَمِيعِ أَسْمَاءِ الشَّرْطِ الرَّفْعُ عَلَى مَبْرِيَّةٍ
لانفسكم من خير تجدوه عند الله اونه راخي په دې دواړو کې بلکه په ټولو اسماء الشرط رفع بنابر خبريت
فَأَنَّهُ لَا يَفْعُلُ بَعْدَهَا إِلَّا الْفَعْلُ وَ لَا يَصْلُحُ الْفَعْلُ لِلْإِيتِدَاءِ وَ مَا هُوَ
ځکه چې دهغې وروستو نه واقع کېږي مگر فعل اوفعل صلاحيت نه لري دپاره دمبتدا اوکوم چې لازم
لَا زِمُ الْقَرْيَةِ مِنْ هَلِهِ كَمْقَى وَ آيُنَ وَ آيَانَ وَ كَيْفَ وَ آئِي وَ إِذَا إِنْ كَمْ تَنْجُو بِحَاجِزٍ
دي دظرفيت سره ددغونه لکه مق او اين اويان او كيف او اي اوذا نوکه دوي مجرور نه ووپه جاره سره
لَكُمْ مِنْ آيُنَ فَلَا بُدَّ مِنْ كَوْنِهَا مَنْصُوبَةً عَلَى الْقَرْيَةِ.
لکه من اين نوبيا به لازماً منصوب بنابر ظرفيت وي.

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره حکم داستفهام او په دې کې تفصيل بيانوي .

اغراض دجامي: وکذلك: د کم په مناسبت سره د اسماء الاستفهام والشرط ذکر کوي، چې دې کې هم وجوه اربعه راخي او په معنی داستفهام سره راخي.

ای مثل کم غرض: په دې عبارت سره شارح د ذلک اسم اشاره مشار اليه متعین کول دي، اود یو سوال دفع هم کوي:

سوال: دا دی چې کذلك مبتداء او اسماء الاستفهام خبر دی او د کذلك ابتدائیت نه صحیح کېږي. ځکه دې جار مجرور دپاره به متعلق راوباسي هغه به فعل وي یا شبه فعل په دواړو صورتونو کې دهغې ابتدائیت نه صحیح کېږي؟

جواب: مونږ وایو کاف بمعنی مثل سره مضاف دی نو ابتدائیت یې صحیح دی.

في تاتي الوجوه: مخکې ک تشبیهي ذکر شو، په تشبیه کې خلور خبري وه، مشبه، مشبه به، اداة تشبیه او وجه د تشبیه، اسماء الاستفهام والشرط مشبه دي کم ورلره مشبه به دی کاف حرف تشبیه دی او وجه د شبه شارح په دې مذکور عبارت سره ذکر کوي.

اسماء الاستفهام: مراد په اسماء الاستفهام سره باقي د کم نه دي، په دې سره دفع د سوال

سوال: اسماء الاستفهام کې خو کم هم داخل دی. دا خو تشبیهه د شیء لنفسه لازم شوه؟

جواب: مونږ وایو مراد په دې سره باقي اسماء استفهام دي.

سوال: دا باقي د څه نه معلومېږي؟

جواب: دا کم ترې مستثنی دی په استثناء عقلي سره. یعنې که دا کم مستثنی نه کړو، نو

لازم به شي تشبیهه د شیء لنفسه او دا ناجائزه

بمعنی انه تاق: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي

سوال: دا تشبیهه د اسماء الاستفهام والشرط د کم سره په وجوه اریعه کې صحیح نه ده. ځکه

صرف په ای کې وجوه اریعه راځي. او باقي اسماء کې مجموعه وجوه اریعه نه راځي؟

جواب: دا تشبیهه په اتيان ددې څلورو په هر واحد کې نه ده. بلکې مطلب دا چې دې

مجموعه اسماءو کې دا وجوه اریعه راځي، اوس په چا کې دوه او په چا کې درې او په چا کې

څلور وجوه راځي

وهي من الخ: اسماء الاستفهام والشرط في نفسه په درې قسمه دي: مشترك بين الاستفهام والشرط او

هغه شېر اسماء دي مختص بالشرط او هغه اذا دی، مختص بالاستفهام دی او هغه دوه دي

این، ایان، دوهم تقسیم دې کې په اعتبار د اعراب سره دی د اعراب په اعتبار سره دا نهه

قسمه څلور برخو ته تقسیم دي. وجه حصر، دا اسماء به خالي نه وي. دې سره به ظرفیت لازم

وي یا نه که ظرفیت ورسره لازم وو. بیا به خالي نه وي په معنی د استفهام به وي یا په معنی د

ربط که په معنی د استفهام وو، نو دا پنځه دي او دې کې وجوه ثلاثه راځي. نصب، جر، او رفع

بنا بر خبریت، او که په معنی د شرط وو، نو هلته دوه وجې دي، نصب او جر رفع بنا بر

ابتدائیت پکې نه راځي. ځکه ددې نه وروستو فعل راځي او فعل شرط صلاحیت د ابتداء نه

لري او رفع بنا بر خبریت هم نه صحیح کیږي. بلکې هغه دې ټولو اسماء شرطیه کې نه صحیح

کېږي. ځکه ددې نه ما بعد به ته مبتداء څرځوي او هغه خو فعل دی او ابتدائیت د فعل نه

صحیح کېږي او که د ظرفیت سره لازم نه وو، نو بیا به خالي نه وي لازم الاضافت به وي یا نه که

لازم الاضافت وو هغې کې وجوه اریعه راځي او که لازم الاضافت نه وو، نو هغې کې بیا وجوه

ثلاثه نه راځي، نصب، جر، او رفع بنابر ابتدائيت، او رفع بنا بر خبريت نه صحيح کېږي، ځکه دې کې ظرفيت نه وي.

لامتناع ظرفيتهما: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا وجوه ثلاثه د مخکې په شان دي، هلته به دې يو ځای ذکر کړي وو، نو اختصار به راغلې وي؟

جواب: دې دواړو کې فرق دی، مخکې چې رفع بنا بر خبريت نه راتله، نو دهغې دپاره وجه امتناع د ظرفيت وه او دلته چې رفع بنابر خبريت نه راځي، نو وجه داده، چې لا يقع بعدها الافعل ولا يصلح الفعل للابتداء.

وما هو لازم الظرفية: هغه شېر دي، پنځه معناگانې يې په معنی داستفهام سره دي او يو بمعنى الشرط دی بيا دې اول قسم کې وجوه ثلاثه راځي، رفع بنابر خبريت، نصب او جر او ځا کې دوه وجوه دي.

و عَنْ بَعْضِهِمْ أَنَّ إِذَا قَدْ تَخْرُجَ عَنِ الظَّرْفِيَّةِ وَ تَقَعَّ إِسْمًا صَرِيحًا نَحْوُ إِذَا يَقُومُ زَيْدٌ إِذَا يَقْعُدُ عَمْرُو
دبعضونه نقل دي چې اداکله د ظرفيت نه خارج شي او اسم صريح واقع کېږي لکه ادايقوم زيد ادايقعد عمرو
أَيُّ وَقْتُ قِيَامٍ زَيْدٍ وَقْتُ قُعُودٍ عَمْرُو فَهِيَ مَرْفُوعَةٌ بِالْإِبْتِدَاءِ وَ قَالَ الشَّارِحُ الرَّطْبِيُّ وَ أَكَا لَمْ أَعْشُرْ
يعني وقت قيام زيد وقت قعود عمرو نودلته ادا مرفوع بنابر ابتداءه شارح درضي وايي چې مونږ نه لرو ددې
إِهْدَا عَلَى شَاهِدٍ مِنْ كَلَامِ الْعَرَبِ وَ مَا هُوَ لَازِمُ الظَّرْفِيَّةِ يَرْكَعُ فِي الْإِسْتِفْهَامِ
دپاره کوم شاهد په کلام د عربو کې او کوم چې لازم دي د ظرفيت سره مرفوع گرځي په استفهام سره په
مَحَلًّا مَعَ إِنْخِصَابِهِ عَلَى الظَّرْفِيَّةِ إِذَا كَانَ خَبَرٌ مُبْتَدَأٌ مُؤَخَّرٌ نَحْوُ مَتَى عَهْدُكَ بِفُلَانٍ
په اعتبار د محل سره، سره د نصب نه بنابر ظرفيت کله چې وي خبر د مبتدا مؤخرې لکه متی عهدک بفلان
أَيُّ مَتَى كَاتِبٌ عَهْدُكَ بِهِ وَ أَمَّا أَيُّ فَيَمْتَأَى فِيهِ الْوُجُوهُ الْأَرْبَعَةُ كُلُّهَا فَإِنَّهُ قَدْ يَقَعُ
يعني متی کاتبن عهدک به او هر چې ای ده نو په دې کې څلور وجوه راتللي شي ځکه چې ډاکله واقع کېږي
فِي مَحَلِّ الرَّفْعِ بِالْعَبَرِيَّةِ أَيْضًا عَلَى تَقْدِيرٍ إِنْخِصَابِهِ عَلَى الظَّرْفِيَّةِ نَحْوُ أَيُّ وَقْتُ مَجِيئِكَ
په محل درفع کې بنابر خبريت او نصب يې په تقدير د ظرفيت دي لکه ای وقت مجیوک علی ای وقت کاتبن مجیوک
فَأَيُّ وَقْتُ عَلَى تَقْدِيرٍ إِنْخِصَابِهِ بِالظَّرْفِيَّةِ مَرْفُوعٌ الْمَحَلِّ بِالْعَبَرِيَّةِ وَ الْوُجُوهُ الْبَاقِيَّةُ مِثْلُ
نوی وقت په تقدير د نصب ددې بنابر ظرفيت په محل درفع کې دي بنابر خبريت او ياتې نورې وجهې لکه

أَيْهِمْ مَرَرَتْ بِأَيْهِمْ مَرَرَتْ وَ أَيْهِمْ قَائِمٌ.

لکه اېهم ضربت باېهم مررت و اېهم قائم

خلاصه د متن : په دې عبارت سره د بعضو قول را نقل کوي .

اغراض د جامي : و عن بعضهم الخ : دا په مېنځ کې د شارح رضي عبارت ته تمهيد کيږدي ،

دې وايي چې ادا کله د ظرفيت نه وځي ، نو بيا دې کې رفع بنا بر ابتدائيت راتلې شي ، په دې صورت کې به ادا کې درې وجوه شي ، ليکن شارح رضي وايي ما په دې شاهد نه دی ليدلی او کوم مثال چې پېش کولی شي نو دا مصنوعي دی ؟

ای شارح رضي : عدم علم ستا مستلزم نه دی عدم وجدان لره ، او مثال چې موافق د قاعده وي ، هغه صحيح دی اگر که مصنوعي وي .

وما هو لازم الظرفية : دا د شارح رضي عبارت دی ، او دې عبارت سره د اسماء الاستفهام لازم الظرفيت دريمه وجه رفع بنا بر خبريت ذکر کوي ، مخکې حاصل کې مونږ ذکر کړی دی .

وما أتى : دا هغه اسم دی ، چې ظرفيت ورسره لازم نه دی ، او لازم الاضافت دی ، نو دې کې وجوه الاربعه راتلې شي ، شارح ورلره امثله بيان کړی دی .

بل قانون په کم کې :

وَ فِي مِثْلِ كَمْ عَمَّةٌ لَكَ يَا جَرِيْدٌ وَ خَالَةٌ يَغْنِي فِينَا اِحْتِمَالِ اِلِسْتِفْهَامِ وَ الْخَبَرِ وَ لَا كَوْنِ الْمُبْتَدِئِ وَ حَذْفِهِ
اوپه مثل د کم عمة لك يا جريدو خالة يعني هغه چې احتمال داستفهام او خبر او ذکر د ممیز او حذف د دې
ثَلَاثَةٌ اَوْ جُوهٌ هَكَذَا فِي كَثْرَتِهِ مِنَ النُّسَخِ وَ فِي بَعْضِهَا
لري دري وجوه دي دا عبارت په ډېرو نسخو کې داسې دي او په بعضې نسخو کې عبارت داسې دي
وَ فِي مِثْلِ كَثْرَتِهِ كَمْ عَمَّةٌ اَي مَا هُوَ كَثْرَتُهُ بِاعْتِبَارِ بَعْضِ الْوُجُوهِ فَعَلِ النُّسَخَةُ الْاُولَى يَحْتَمِلُ
مثل تمیز کم عمة يعني هغه چې تمیز وي په اعتبار د بعضو وجوهو نو بناء په نسخه اولی احتمال لري
اَنْ تُفَكِّرَ اِلَا وَجْهَ الثَّلَاثَةِ فِي كَمْ اَعْدَهَا رَفَعَهَا بِالْاِبْتِدَاءِ وَ الْاَخْرَاجِ لِنَصْبِهِ عَلَى الظَّرْفِيَّةِ وَ
چې په کم کې دري واړه وجوه معتبر شي يوې رفع بالابتداء ده دوهم يې نصب على الظرفية او دريم يې
عَلَى الْمُبْتَدِئَةِ قَائِلَةٌ اَشَارَ فِينَا سَبَقَ بِقَوْلِهِ مَنْصُوبًا مَعْمُولًا عَلَى حَسَبِ
نصب على المبتدئية دي ځکه مصنف اشاره مخکې وکړه په دې قول خپل سره منصوباً معمولاً على حسب

إِلَى كَثْرَةِ وَجْهِهِ النَّصَبِ وَلَا يَخْفَى أَنَّ هَذَا الصَّقْلَ بَيْنًا سَبَقَ مِنْ وَجْهِهِ إِغْوَابَ كَمْ وَ
 سره کثرت دوجوهدو نصب نه پته نه ده چې دابنه پيوست دي دما سبق سره دوجوهدو اعراب دکم نه او
 يَخْتَلِ أَنْ تُعْتَبَرَ فِي مُتَبَرِّهَا أَعْيَنَ عَمَّةً فَأَحَدَهَا الرَّفْعُ بِالْإِتِّدَامِ
 دا احتمال هم شته چې وجوه د اعراب معتبر شي په ميمز کې چې هغه عمه وه نويويې رفع بنا بر ابتدائيت
 اسْتِفْهَامِيَّةً كَانَتْ أَوْ خَبَرِيَّةً وَ الْآخِرُ أَنَّ النَّصَبَ عَلَى تَقْدِيرِ كَوْنِهَا اسْتِفْهَامِيَّةً وَ الْخَوْرُ عَلَى
 ده که استفهامي وي او که خبري باقي دوه - - دي په تقدير د کيد لود دې استفهامي او جر په تقدير د
 كَوْنِهَا خَبَرِيَّةً وَ لَا يَخْفَى أَنَّ هَذَا الْوَجْهَ مَبْنِيٌّ عَلَى إِخْتِيَارِ جَوَارِ حَلِطٍ مُتَبَرِّهَا وَ هُوَ هَلْ
 کيد لود دې خبري پته نه ده چې دا وجه مبني ده په اعتبار د جانز کيد لود حذف دمميز دهغې او هغه غير
 مَذْكُورٍ بَيْنَنَا سَبَقَ فَكَانَ الْآخِرُ هَذَا عَنْ كَوْنِهِ وَ كَذَلِكَ فِي مِثْلِ كَمْ مَالِكَ وَ أَمَّا
 مذکور دي مخکې نولائق دادې چې دامو خرشي د قول دده نه چې قدي حلف دي په مثل دکم مالک کې اوهر
 النُّسْخَةُ الْآخَرَى فَلَا يَخْتَلِ إِلَّا الْوَجْهَ الْخَلْقُ وَ الْبَيْتُ الْقَرْزُدَقِي يَهْمُ جَرِيْرًا وَ كِتَابُهُ قَدْ
 چې بله نسخه ده نوا احتمال نه لري مگرداخرې وجې لکه فرزدق هجو د جرير کوي ټول شعر د ادې فدعا
 قَدْ حَلَبَتْ عَلَى عَشَارِي عَشَارِي الْفِدَعَاءُ الْيَعْوَجَةُ الرُّشِيعُ مِنَ الْيَدِ
 قد حلبت على عشاري کور لاسي مونږ ته اوبني ولوشلي پس فيا هغيني فدعا هغه چې لاس يې په مړوند کې کوږ
 أَوْ الرُّجُلُ فَتَكُونُ مُنْقَلَبَةً الْكَلْبِ أَوْ الْقَدَمِ يَمْعَى أَلَهَا لِكَثْرَةِ الْخِدْمَةِ صَارَتْ كَلْبَ أَوْ
 شوې وي ياخپه نو بدل شومړنډ او ياخپه په دې معنی چې دادزيات خدمت نه داسې شوې ده او يا د اچې
 هَذَا خَلْقُهَا لَهَا نَسَبُهَا إِلَى سَوْءِ الْخَلْقَةِ وَ إِنَّمَا عُذِي حَلَبَتْ بَعْلَ
 دا پيدائشي خلقت دهغې دي نسبت کړي دې ته چې په بد شکل پيدا شوې او تقدير د حلبت په عل سره
 لَتَضَيُّوهُ مَعَى تَهَلَّتْ أَيْ كُنْتُ كَارَهَا لِيْخْدَمَتِهَا مُسْتَعْنِكَا
 خکه وشوه چې دامتضمنه ده معنی د ثقل لره يعنې د اچې ته بد گڼونکي وي ددغه خدمت او تنگ شوې
 مِنْهَا فَتَعْدَمُنِي عَلَى كَوْنِهِ مِنْهُ وَ اخْتَارَ مِنْ أَلْوَابِ خِدْمَتِهَا
 وي دهغې نه نوز ما خدمت دې په - هغه وخت کې کړي چې زمانه خوښ نه وي او دنورو خدمتونو په
 الْحَلَبِ لِأَنَّهُ خِدْمَةُ التَّوْاضِي وَ هِيَ أَبْلَغُ فِي الدَّارِ مِنْ خِدْمَةِ الْأَكَاثِي
 نسبت داوښي لوشل غوره کړل شو خکه دحيوانا تو خدمت دي او دا په ذم کې مبالغه ده د خدمت دخلکونه

وَالْفَقَارُ جَنْحُ عَشَارٍ وَ هِيَ الَّتِي أَنْ عَلَى حَبْلِهَا عَشْرَةُ أَشْهُرٍ وَ اخْتَارَهَا لِأَنْهَا
 اوعار جمع دعوامده اوداهغه اونسي ته وايي چې حمل يې دلسو مياشتووي اوداغوره شوه ځکه چې
 ثَلَاثِي مِنَ الْحَلَبِ وَ تَطْنِيعُ بِسَهْوَلَةٍ فَوَيْ حَبْلِهَا زِيَادَةُ مُشَقَّةٍ وَ فِي
 فغه په لوشولو سره تکليف يې اوبه آساني سره نه ودريري نودهغې په لوشلو کې ډير مشقت وي او په
 اِلْمِ عَتَوٍ وَ خَالَتِ إِهَارَةً إِلَى زَدَالَةٍ كَزَفْيِهِ أَبِيهِ وَ أُمُو قَالَ إِشْتَفَاهَا عَلَى تَقْدِيرِ النَّصَبِ
 اوبه ذکر دعه او خاله کې اشاره ده ذلالت دطرف دمور او پلار ته نواستفهام دلته په تقدير د نصب سره دي
 عَلَى سَبِيلِ التَّهْكِيمِ كَأَنَّهُ ذَهَبٌ عَنْ كَيْفِيَّةِ عَدُوِّ عَتَاوٍ وَ خَالَتِهِ فَسَأَلَ عَنْهَا وَ
 نه په سبيل د تحکم سره گوياکه فرزدق غافل شود شمار د عمو او خالو دهغه نه نوسوال يې وکړ او که
 لَوْنَهَا خَيْرِيَّةٌ عَلَى تَقْدِيرِ الْحَزْ عَلَى سَبِيلِ التَّغْلِيظِ أَيْ كَوْنُهُ وَمِنْ عَتَاوٍ وَ
 شي خبريه نوبيا به بنا بر تقدير د جروي نه په طريقي د تحقيق سره نومعني داشوه چې کثير من عاتک و
 خَالَتُكَ حَلَبَتْ عَلَى عَشَارِيٍّ وَ إِذَا حَدَّثْتَ النِّبْتَ أَيْ كَمْ مَرَّةً أَوْ كَمْ حَلَبَةً عَلَى التَّهْكِيمِ
 خالاک مېت علي عشاري اوچې کله ته حذف کړي ميميز يعني کم مرة او کم حلبة په طريقي د تحکم سره
 أَوْ كَمْ مَرَّةً أَوْ حَلَبَةً عَلَى التَّكْوِينِ فَازِيْقَاعُ عَتَوٍ عَلَى الْإِيتِدَادِ وَ مُصْجِحُو تَوْصِيْفِهِ
 اوياکه مرة او حلبة په طريقي د تکثير سره نورفع دعه بنا بر ابتدائيت ده اومصحح دهغې توصيف د
 يَقُولُهُ لَكَ وَ خَبْرُهُ قَدْ حَلَبَتْ وَ كَمْ إِشْتَفَاهَا وَ كَانَتْ أَوْ خَيْرِيَّةٌ عَلَى تَقْدِيرِ
 هغې دي په دې قول سره چې لک او خبر يې حلبت شو او کم که استفهامي شي او که خبري په تقدير د
 إِزِيْقَاعِ عَتَوٍ فِي مَوْضِعِ النَّصَبِ لِأَنَّ الْفِعْلَ الْوَاقِعَ بَعْدَهَا مُسَلِّطٌ عَلَيْهَا تَسَلَّطَ الْفَرْقِيَّةُ
 رفع دعه کې په خای د نصب کې شو ځکه وروستني فعل مسلط دي په دې باندې په تسلط ظرفي
 أَوْ التَّصْدِيرِ وَ إِذَا رَفَعْتَ عَتَةً رَفَعْتَ خَالَةً وَ قَدَعَاءُ وَ إِذَا كَصَبَتْهَا
 يامصدري سره او کله چې عمې ته رفع ورکړي نو خاله او فدعاء ته هم ورکول کيږي او که عمة ته نصب
 كَصَبَتْهَا وَ إِذَا حَفَضَتْهَا حَفَضَتْهَا وَ ذَلِكَ وَاضِحٌ
 ورکړي دوي ته هم ورکول کيږي او که هغې ته جر ورکړي دوي ته هم ورکول کيږي اودا واضحه ده

اغراض د جامي : وفي مثل كم عمة لك الخ : په دې عبارت سره غرض د شارح اجراء كول دي د

كم د وجوه ثلاثه د اعراب په يو مثال کې

هكذا الخ: په دې عبارت سره شارح اختلاف د نسخو بيانوي چې دلته دوه نسخې دي، يو کثيره ده هغه دا چې اوجه ثلاثه دې کم کې جاري شوی دی، او په بله نسخه کې في مثل تمييز الخ عبارت دی.

قوله ای ما هو الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: تمييز د کم کې دغه وجوه ثلاثه نه شي جاري کيدې، ځکه چې تمييز مرفوع نه وي؟

جواب: مونږ وايو، چې بعضې وجوه مراد دي، چې نصب او جر دي.

فعلي النسخة الخ: کله چې نسخه اولی مراد شي، نو دغه ځای په کم کې د وجوه ثلاثه احتمال شته، يو دا چې کم مرفوع شي، بنا بر ابتدائيت دوه ځايه منصوب شي، بنا بر ظرفيت و مصدریت.

ولا يخفى الخ: غرض د شارح ترجيح ورکول دي نسخه اولی ته، وجه د ترجيح داده، چې مخکې هم اعراب کم کې جاري کيدل او دا هم احتمال لري، چې وجوه ثلاثه په تمييز د کم کې جاري شي، نو مرفوع به وي بنا بر ابتدائيت عام ددې نه که کم استفهامي وي او که خبري، او منصوب به وي کله چې کم استفهامي وي، او مجرور به وي چې کله کم خبري شي.

ولا يخفى الخ: چې تمييز د کم کې به دغه وجوه ثلاثه هغه وخت جاري کيږي، چې ممیز ددې د حذف کيدو د جواز اعتبار وشي، ليکن دا قسم خبره مخکې ذکر نه وه، نو په کار ده چې د کم مالک د ترکیب نه مونږ دا وروستور اوږی وی.

واما النسخة: يعنې کله چې دغه وجوه ثلاثه په تمييز د کم کې واقع شي.

والبيت الخ: تعيين د شاعر کوي، بيا دلته به د شاعر غرض، اتمام د شعر، تفصيل د اجزاو شارح وکړي او تشریح ددې شعر هم شارح په خپله کړه ده.

بيا حال د وجوه په کم کې دادی، کله چې دا مرفوع نه شي بنا بر ابتدائيت او تمييز يې مذکور وي، نو دا به استفهامي وي يا به خبر وي، مثال د استفهامي کم عه لك يا جرير و خالة خبري مثال کم عه لك يا جرير و خالة.

الغدعاء: په دې عبارت سره د فدعاء معنی ذکر کوي چې فدعاء هغه چاته وايي چې لاس يې په مړوند کې کوږ وي او يا يې خپه کړه وي.

واختار: په دې عبارت سره شارح د حلب د اختيارولو وجه بيانوي چې حلب يې خكه اختيار كړو چې دا په نسبت سره دانسان د خدمت نه سخت وي.

والعشار: په دې عبارت سره شارح د عشار معنى ذكر كوي چې عشار هغه اوښي ته وايي چې حمل يې د لسو مياشتو وي

حذف دمميز دكم :

وَقَدْ يُحْدِثُ مُمَيِّزًا كَمْ اسْتَفْهَامِيَّةٌ كَانَتْ أَوْ خَبَرِيَّةٌ فِي وِطْلٍ كَمْ مَالِكٌ وَ كَمْ هَرَبَتْ أُنَى فِي كُنْ وَمَقَالٍ
او كله حذفيري مميز دكم استفهامي وي و كه خبري به مثل دكم مالك و كم هربت يعنې په هر هغه مثال
كَانَتْ كَرِيْنَةً دَالَةً عَلَى التَّخْلُوفِ فَإِنَّهُ إِذَا سُئِلَ عَنْ كَرِيْنَةٍ مَالِكٌ أَوْ أَخْبَرَ
كې چې قرينه قائمه وي په محذوف باندې خكه چې كله سوال وكړې شي د كميت د مال ستانه يا خبر
عَنْ كَثْرَتِهِ فَقَالُوا الْحَالِ كَرِيْنَةً عَلَى أَنَّهُ سَوَالٌ عَنْ كَرِيْنَةٍ دَرَاهِمِكْ أَوْ دَكَائِفُوكْ أَوْ
ور كول كيږي د كثرت دهغې نه نو ظاهري مال قرينه ده چې داسوال دي دستاد درهمويا دانبيرو او يا
أَخْبَأَوْ عَنْ كَثْرَتِهَا فَتَعْنَاهُ كَمْ دَرَاهِمًا أَوْ دِيْنَارًا أَوْ كَمْ دَرَاهِمًا أَوْ دِيْنَارًا مَالِكٌ فَكَمْ
اخبار دي د كثرت دهغوي نه نومعنى يې داشوه چې كم درهما اودينار او كم درهما اودينار مالك نو كم په
فِي هَذَا الْمَقَالِ مَرْفُوعٌ عَلَى الْإِبْتِدَاءِ وَ مَالِكٌ حَكِيْمَةٌ
دې مثال كې مرفوع بناير ابتداءيت دي او مالك يې خبر دي.

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره تمیز د کم د حذف کولو بیان کوي.

اغراض د جامي: وقد يحدث: غرض د ماتن حکم د تمیز د کم ذکر کول دي، مخکې یو حکم ذکر شوی دی، چې ددې په تمیز کله من جاره داخلېږي، دوهم حکم دادی، چې ددې تمیز کله کله - کولی شي

مميز کم: غرض د شارح د ضمير مرجع متعين کول دي.

استفهامية كانت الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: په يحدف کې ضمير د مفرد دی، او کم خوپه دوه قسمه دی، نو مطابقت نشته په

مینځ د ضمير او مرجع کې؟

جواب: دا ضمير موصوف ته راجع دی، چې کم دی او هغه مفرد دی.

کم مالک: په دې عبارت سره شارح د یو سوالو جوابات ورکوي:

سوال: دا مالک دې تمییز شي کنه؟

جواب: دا مرفوع دی او تمییز منصوب وي.

سوال: دا منصوب ووايه کنه؟

جواب: دا خبر دی او خبر مرفوع وي.

سوال: دا تمییز وگرځوه خبر يې مه گرځوه کنه؟

جواب: بیا لازمېږي وجود د مبتداء په غیر د خبر نه.

سوال: خبر ورلره محذوف کړه کنه؟

جواب: که خبر ورلره محذوف کړو، نو حذف خلاف الاصل دی، خلاف الاصل کار لازمېږي

سوال: ته چې تمییز حذف کوي نو دا خلاف الاصل نه دی؟

جواب: دا تمییز فضله دی او حذف د فضله جائز دی، په خلاف د خبر چې هغه عمده دی او

حذف د عمده ناجائز دی.

دوهم جواب: د اصل سوال نه دادی، چې مالک کې صلاحیت د تمییز نشته، ځکه تمییز

نکړه وي، او دا معرفه دی.

ای في کل مثال: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا مثال مضاف او ما بعد مضاف الیه دی او قانون دادی، چې مضاف الیه د نسبت د

حکم نه خارج وي، نو مطلب دا، چې په مثل ددې کې نه دی، کولی شي لیکن دې مالک، کم

ضربت کې به نشي حذف کولی، حالانکه قاعده خودې کې هم داده؟

جواب: دا قاعده په هغه مقام کې ده، چې مضاف کې قانون طرف ته اشاره نه وي او نوم

مقام کې چې قانون طرف ته اشاره وي، هلته بیا دواړه په نسبت د حکم کې داخل وي، دلته هم

قانون ته اشاره ده، او هغه دا چې هر هغه مقام چې قرینه داله په تعیین د محذوف قایم وي.

هلته به تمییز د کم حذف کولی شي

فاته اذا سئل الخ غرض: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي.

سوال: دلته يوه قرينه ده په نفس حذفيت د تمميز او دوهم قرينه داله ده په تعيين د محذوف، نو په نفس حذفيت څه قرينه ده؟ او په تعيين د محذوف څه قرينه ده؟

جواب: د اول سوال جواب خو ظاهر دی، چې دا کم په اعتبار د جنس سره مهم دی او مهم دفع غواړي او دفع په تمميز سره راځي. او هغه لفظاً ذکر نه وو، نو عقل معلوم کړه چې هغه حذف دی او د دوهم سوال جواب شارح کوي، چې په تعيين د محذوف باندې دا لفظ د مالک قرينه ده او هغه داسې چې کله مال مطلق ذکر شي نور جمع يې کېږي فرد کامل ته او فرد کامل د مال، ذهب او فضه دی، دوهمه وجه داده، چې اموال دوه قسمه دي، اموال ظاهره لکه غوا، بيزې، جائيدادونه شو، دې کې تېوس ته ضرورت نشته، ځکه د اښکاره دي، اموال باطنه، چې ذهب او فضه دي، ځکه خلق يې پټ ساتي او تېوس هم د پټ شي کېږي، ځکه مونږ وايو چې هغه محذوف تمميز به دينار او درهم وي.

نکته: في هذا الخ: غرض د شارح اعراب د کم ذکر کول دي، دې صورت کې به کم مرفوع بڼا برابره ابدانيت وي او مالک به خبر وي.

وَ إِذَا سُئِلَ عَنْ كَيْفَ هَزَبْتَ بَعْدَ الْعِلْمِ يُؤَوَّلُ أَوْ أَخْبَرَ عَنْ
او کله چې سوال کيدې شي د کميت د ضرب نه وروستو د علم نه په وقوع دهغې او يا خبر ورکول کېږي د
نُتَوِي فَكَاهُ أَوِ السُّؤَالِ أَوِ الْإِخْبَارِ أَنَّمَا هُوَ بِالنَّسْبَةِ إِلَى مَوَاتٍ هَزَبْتَ أَيْ كَمْ مَرَّةً أَوْ
تېرت د ضرب نه نوظاهره ده چې سوال او خبر ورکول د اېه نسبت سره تکرار د ضرب ته دي لکه کم مره او
مَرَّةً هَزَبْتَ أَوْ إِلَى هَزَبَاتِكَ أَيْ كَمْ مَرَّةً أَوْ هَزَبْتَ هَزَبْتَ فَعَمَّ فِي هَذَا الْيَكَاالِ إِنَّمَا مُنْصَوِّبٌ عَلَى الْقَرْيَةِ
مره ضربت او يا ضرباتونه لکه کم چرېه او ضربه ضربت نو کم په دې مثال کې منصوب دي بڼا برابره

أَوِ الْمَصْدَرِيَّةَ وَ الْقَرْيَةُ بَيْنَ الْمُتَعَيِّنِينَ إِذَا كَانَ الْمَصْدَرُ لِلتَّنَوُّعِ فَكَاهُ وَ إِذَا كَانَ لِلتَّعَدُّدِ
يا مصدریت او فرق په دواړو معنوکې دادې چې کله مصدره نوعي دپاره وي نوظاهره دي او چې کله دعدد

فَالْمُحْظُوظُ فِي الْقَرْيَةِ أَوْ لِأَنَّ الْأَمَانَ الدَّالَّ عَلَيْهِ الْإِلْقَاظُ التَّوَهُُّعُ
دپاره وي نو ملحوظ په ظرفيت کې اول زمان دي په کوم باندې چې دلالت کوي هغه الفاظ کوم چې وضع

لِلْأَمَانِ وَ فِي الْمَصْدَرِيَّةِ أَوْ لِأَنَّ الْحَدَثَ الدَّالَّ عَلَيْهِ لَفْظُ الْمَصْدَرِ وَ يُخْتَلِ
شوي دپاره د زمان او په مصدرې کې اول حدوث دي چې دلالت کوي په دې باندې لفظ د مصدر احتمال

أَنْ يَكُونَ الْيَقَالَ الثَّانِي بِتَقْدِيرٍ كَمْ رَجُلًا أَوْ رَجُلٍ ضَرَبْتَ فَعَلَّ هَذَا التَّقْدِيرُ يَكُونُ كَمْ مَنْصُوبًا عَلَى شَيْءٍ فِي دَوِّهِمْ مِثَالُ بَعْضِ تَقْدِيرِ سِرِّهِ وَيُكَلِّمُ لَكَ كَمْ رَجُلًا أَوْ رَجُلًا ضَرَبْتَ نُوْهُ دِي تَقْدِيرِ كَمْ مَنْصُوبٌ دِي بِنَاءِ التَّفْعُولِيَّةِ.

بر مفعولیت.

اغراض د جامي: واداسل الخ: هر کله چې فارغ شو د بیانولو د قرینه نه په تعیین د محذوف په کم مالک کې نو شروع یې کړه، چې په بیانولو د قرینه په تعیین د محذوف په کم ضربت کې. نو دی وایي، چې دلته به مړه یا ضربه راویستی شي. وجه داده چې دا کلام کله ویلی شي، نو سمدستي ذهن ته راځي، چې دا تمییز به د مژاتو یا ضرباتو یا مضروب نه وي اوس ستا خوښه ده چې کوم راوباسې.

فکم فی هذا الخ: غرض د شارح اعراب ذکر کول دي، وایي چې دې صورت کې به دا منصوب بنا بر ظرفیت (مړه) یا بنا بر مصدرية (ضربه) وي.

سوال: ترکیب ته څه ضرورت دی؟

جواب: مخکې ده د هغه اول مثال ترکیب وکړو، چا به وهم کولو، چې دا به هم مرفوع وي، نو ده فرق ذکر کړو، دې سره بل سوال هم دفع شو.

سوال: دوه مثالونه یې ولې ذکر کړو؟

جواب: مخکې مثال د مرفوع او دلته مثال د منصوب دی.

والفرق الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: ته وایې چې د فعل په دې صورت کې ضربه او مړه دواړه راویستی شي، نو سوال دادی، چې ضربه به کله ذکر شي نو دا خو په مړه هم دلالت کوي، نو فرق څه شو؟

جواب: شارح دوه جوابونه کوي: کله چې مصدر دپاره د نوعې وي نو بیا خو فرق ظاهر دی. یو به د نوعې او دوهم به د مړه دپاره وي. کله چې مصدر هم د مړه شي، نو بیا فرق دادی، چې د ظرفیت صورت کې به معنی کوو، الزمان الدال علیه الحدث او د مصدریت په صورت کې الحدث الدال علیه اللفظ.

ويحمل الخ: دا هغه دريم تركيب د حالت نصبي ذكر كوي، هغه دا چې دې لره تميز مضروب يعنې رجل راويستی شي، دې صورت کې به دا منصوب بنا بر مفعول به شي، بيا دې نه يې تعبير په يحميل سره وکړو، چې اصل دادې چې دا تميز حتى الوسع من جنس المذکور په کار

وي

الْقُرُوبُ أَيْ الْقُرُوبُ الْمَعْدُودَةُ مِنَ التَّبَرُّيَّاتِ الْمُتَعَبَّرُ عَنْهَا عِنْدَ تَعْدَادِهَا بِبَعْضِ الْقُرُوبِ
ظروف هغه ظروف چې د مبنیاتو نه دي چې په وخت د تعداد کې دهغوي نه تعبير په بعضو ظروفو کيدلې
لَا حَاجَةَ إِلَى دُلِّلِ الْبَعْضِ هَهُنَا مِنْهَا مِنْ تِلْكَ الْقُرُوبِ مَا أَتَى قُرْبَ قُطْعٍ عَنِ الْإِضَافَةِ
شي نوحاجت نشته ذکر د بعضو ته دلته نوبعض د ظروفو هغه دي چې منقطع شوې وي د اضافت نه په
يَحْدِثُ الْمُضَافِ إِلَيْهِ عَنِ اللَّفْظِ دُونَ الْبَيِّنَةِ عِنْدَ تَسْيِيلِهِ أُعْرِبَ مَعَ
حذف د مضاف اليه د لفظ نه، نه د نيت نه په وخت د هيرې دهغې کې اعراب به ورکول کيږي سره د
التَّنْوِينِ كَحَوْ رُبَّ بَعْدَ كَانَ خَفَا مِنْ قَبْلِ وَ سَيِّبَتِ الْقُرُوبُ الْمُقْطُوعَةُ عَنِ الْإِضَافَةِ عَلَيَاتٍ ۝
تنوين نه لکه رب بعد کان ضيرامن قبل او ظروف مقطوع عن الاضافة ته نوم د غايات ورکړل شو ځکه
عَلَيَّةِ الْكَلَامِ كَانَتْ هَا أَضْمَرْتُ هِيَ إِلَيْهِ فَلَئِمَا حُلِفَ صَوْنٌ عَلَيَّتْ
غايد د کلام هاوه چې اضافت يې وکړې شو دې ته نوچې کله هغه ها حذفه شوه نود آخري وگرځيدل
يَلْتَمِزُ بِهَا الْكَلَامُ وَ إِنَّمَا بُدِّيتُ لِيَتَضَمَّنِ مَعْنَى حَرْفِ الْإِضَافَةِ وَ هِنَاهَا
چې ختم شويه دوي سره کلام او مبني ځکه شوچې متضمن دي معنى د حرف اضافت لره او يا مشابه دي
بِالْقُرُوبِ فِي الْإِخْتِيَاكِ إِلَى الْمُضَافِ إِلَيْهِ وَ اخْتِيَاكِ الضَّمِّ لِجَنْبِ النُّقْصَانِ لِقَبْلِ وَ
د حرف سره په احتياج کې مضاف اليه ته او ضمه ورته غوره شوه دپاره د جبيرې د نقصان لکه قبل او
بَعْدَ وَ مَا أَشَبَّهَهُمَا مِنَ الْقُرُوبِ الْمَسْنُوعِ قَطْعُهَا عَنِ الْإِضَافَةِ
بعد او کوم چې ددوي سره مشابه وي دهغه ظروفونه چې د عربونه دهغوي انقطاع عن الاضافة اوريدل
يُطْلَى كُتِبَ وَ قُوتِي وَ قُدَّامِ وَ خَلِيفَ وَ وَرَاءَ وَ لَا يُقَاسُ عَلَيْهَا مَا يَنْعَتَاهَا
شوې وي لکه تحت، فوق، قدام، خلف او ورام او په دوي نه شي قياس کولې هغه چې هغه په معنې ددې کې
وَ يَجُوزُ فِي الْقُرُوبِ عَلَى قِلَّةٍ أَنْ يُعْوِضَ التَّنْوِينُ مِنَ الْمُضَافِ إِلَيْهِ
دي اوجائز دي په دې ظروفو کې سره د کموالي نه چې په عوض کې راوړل شي تنوين د مضاف اليه نه

فَتَعَرَّبَ قَالَ الشَّاعِرُ: شِعْرُ فَسَاعٍ لِي الشَّرَابُ وَ كُنْتُ قَبْلًا أَكَادُ غَضَّ بِالنَّاءِ الْفُرَاتِ فَلَا فَرْقَ بَيْنَ
نوبابه معرب شي شاعروايي فساع لي الشراب و كنت قبل اكا داغص بالناء الفرات نونه وو فرق ماته په مينځ د
مَا أَغَرَّبَ مِنْ هَذِهِ الْقُرُوبِ الْمُقْطُوعَةِ وَ بَيْنَ مَا بُنِيَ مِنْهَا وَ قَالَ بَعْضُهُمْ
هغه كې چې اعراب وركړل شوي دې ظروفو مقطوعو ته او په مينځ دهغې كې چې مبني شي بعضو ويلي
بَلْ إِنَّمَا أُغْرِبْتُ لِعَدَمِ تَضَمُّنِهَا مَعْنَى الْإِضَافَةِ فَبَغَى كُنْتُ قَبْلًا أَيْ قَدِيمًا وَ قَالَ الشَّارِحُ الرَّضِي
اعراب خكه وركړل شو چې د امتضمن نه وو معنی د اضافت لره نو معنی د كنت قبل ادا ياده شارح رضي وايي
وَ الْأَوَّلُ هُوَ الْحَقُّ وَ آخِرَى مَجْرَاهُ أَيْ مَجْرَى الْقُرُوبِ الْمُقْطُوعِ عَنِ الْإِضَافَةِ لَا غَيْرُ وَ كُنْتُ غَيْرُ فِي حَذْفِ
اول مذهب حق دي اوجاري وي په مجري د حروفو مقطوعة عن الاضافت كې نه غير اونه ده غير په حذف
الْمُضَافِ إِلَيْهِ وَ الْإِنَاءُ عَلَى الظُّمْرِ وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ غَيْرُ مِنَ الْقُرُوبِ لِيُشَبِّهَهُ
دمضاف اليه او په مبني كيډو دهغې په ضمه اكر كه نه ده غير د ظروفو نه خكه چې دا مشابهت لري د
بِالْعَايَاتِ لِيُشَبِّهَ الْإِنَاءَ الَّذِي فِيهِ كَمَا فِيهَا وَ لَا يُحْدِثُ
غاياتو سره دوچې د شدت ابهام نه كوم چې په دې كې دي لكه څنگه چې په غاياتو كې دي اونه حذف كيږي
مِنْهُ الْمُضَافُ إِلَيْهِ إِلَّا بَعْدَ لَا وَ كُنْتُ لَمْ أَفْعَلْ هَذَا لَا غَيْرُ وَ جَاءَنِي زَيْدٌ لَيْسَ غَيْرُ لِكَثْرَةِ اسْتِعْمَالِ غَيْرُ
ددې نه مضاف مگروروستود لا و ليس نه لكه افعل هذا لا غير و جاءني زيد ليس غير دوچې دزيات استعمال د
بَعْدَهَا وَ كَذَلِكَ أُجْرَى مَجْرَى الْقُرُوبِ حَسَبَ لِيُشَبِّهَهَا بِغَيْرِ
غير نه وروستود دوي نه او همدارنگې جاري كيږي په مجري د ظرف حسب خكه چې دا مشابه ده دغير سره
فِي كَثْرَةِ اسْتِعْمَالِ وَ عَدَمِ تَعَرُّفِهَا بِالْإِضَافَةِ.
په كثرت استعمال سره او په عدم كثرت ددې سره په اضافت سره او محذوف منويه.

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره د ظروفو تعريف او تفصيل بيانوي.

اغراض دجامي: الظروف: كله چې فارغ شو ماتن د تفصيل د اووه قسمونو د اسم مبني نه، نو شروع يې وکړه په تفصيل د اتم قسم د اسم مبني کې چې بعضي ظروف دي. دوه سوالات رامنځ ته شو.

اول سوال: نفس تفصيل ولې کوي؟

جواب: نفس تفصيل خکه کوي چې تفصيل بعد الاجمال اوقع في الذهن وي.

دوهم سوال: تفصيل په دې مقام کې ولې کوي؟

جواب: دا چې ظروف تفصيل ته محتاج دي او تفصيل يې نه دی شوی تفصيل په دې مقام کې ځکه کوي، چې اجمال کې په دې مقام کې ذکر وو او اجمال کې ځکه وروستو ذکر وو، چې دا بعضې ظروف په منزله د مرکب او هغه نور په منزله د مفرد دي، او عين مفرد په طبع کې په عين مرکب مقدم وي، نو کوم چې په منزله د مفرد وي، هغه مو هم مقدم کړو او په منزله د مرکب مو وروستو کړو، تفصيل داسې کوي چې اول به هغه ظروف ذکر کړي، چې بناء په کې واجب ده، بيا هغه چې بناء په کې جائزه.

ای الظروف المهدوة: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا ظروف به غير د هغه نه وي، چې اجمال کې ذکر دي، دا خو خلاف د تفصيل راغا. د اجمال نه؟

جواب: دا الف لام عهدي دي مراد په دې ظروفو سره عين د اجمال هغه مراد دی، نو خلاف نشته.

المعبر عنها الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا تفصيل دې د اجمال نه خلاف دی کنه، ځکه اجمال کې لفظ د بعض الظروف دی او دلته الظروف ذکر دي؟

جواب: چونکه د دې نه تعبير د مباحث مذکوره په دې برخه کې، اول به پنځلس، قسمه د مبني ذکر کړي، او بيا به هغه ظروف ذکر کړي، چې بناء په کې جائزه.

ای من تلك الظروف: غرض د شاح د هاء ضمير مرجع تعيين کول دي او چونکه ددې مرجع هغه بعيد بعض الظروف د اجمال والاوه، نو اسم اشاره د بعيد يې راوړه.

ما قطع عن الاضافة: ددې قسم نوم يې ذکر کړو، چې اسماء مقطوع عن الاضافة دي، دا يې اول نوم دی.

ای ظرف: غرض شارح يو خو د ما ابهام دفع کوي، او دوهم اشاره کول دي. ما موصوله نه ده، بلکه موصوفه ده.

سوال: په کار وه چې ظرف سره مصنف تعيين نه وی کړی، نو دا ما به په عموم پاتې شوې وه، نو هغه ملحقاتو ته به هم شامل شوې وه، ځکه هغه خو ظروف نه دي؟

جواب: دا منها ضمير ظروفو ته راجع دی او من د تبعيض دی.

بحذف المضاف اليه: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: اضافت خو نسبت دی، په مينځ د مضاف او مضاف اليه کې او ددې قطع خو وسع د متکلم کې نه ده، نو د قطع نسبت ورته څنگه کېږي؟

جواب: بالذات ددې قطع مقدور نه ده، ليکن بالواسطه ددې قطع مقدوره ده او هغه دا چې مضاف اليه قطع کړي، نو دا نسبت به خپله قطع شي.

عن اللفظ الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: حذف خو عبارت دی د اسقاط د لفظ او نيت دواړو نه، او دلته خو مضاف اليه په نيت کې وي؟

جواب: مونږ وايو، چې د لفظ نه به حذف وي نه که د نيت نه، عن المراد من الحذف منها هو التقدير.

فان عند نسيانه: د عن اللفظ دون النية قيد فائده ذکر کوي، مقصد دا دی، چې د ظروف مقطوع عن الاضافة دپاره څلور احوال دي. مضاف اليه ذکر کوي، مضاف اليه حذف وي نسباً منسياً، مضاف اليه حذف وي او په عوض کې تنوين راوړې شوی وي، مضاف اليه حذف وي په حذف منوي سره. اول درې قسمه معرب او څلورم مبني دی، چونکه دا نور قسمونه معرب وو، ځکه مونږ دا قيد ولگوو، چې عن اللفظ دون النية، بيا شارح دې عبارت سره ددې د هغه معرب احوالو ته صرف دريم حالت به طور مثال ذکر کړی دی. بيا ددې په دې مثال باندې يو سوال دی:

سوال: ته وايې چې د دريم قسم مضاف اليه نسباً منسياً حذف کېږي، او بل طرف ته نه وايې چې دا لارم الاضافة دی دا خو تناقض راغلو؟

جواب: کله چې ددې مضاف اليه نسباً منسياً حذف شي دې صورت کې دا د ظرفيت نه خارج شي محض اسماء شو، لکه مثال مذکور اصل داسې دی، رب متأخر كان خيراً من متقدم بيا ددې عبارت نه وجه تسميه د اول نوم هم ښکاره شوه، چې دې ته مقطوع عن الاضافة ځکه وايي، چې ددې مضاف اليه په لفظ کې کټ شوی وي، او په نيت کې وي.

وسيت الخ: غرض د شارح ددې قسم ظروفو دوهم نوم ذکر کول دي، چې دې ته غايات هم وايي.

سوال: دا چې مونږ خو اورېدلي دي، چې اول قسم ددې ظروفو خو غايات دي؟

جواب: دا دواړه يو شی دي.

لان غاية الكلام الخ: يعنې دې ته غايات ځکه وايي، چې انتها د کلام په دې کېږي.

سوال: انتها د کلام خو په مضاف اليه کېږي؟

جواب: دې ته کلام په اعتبار د قصد د متکلم سره وايي. متکلم چې کلام د مضاف او مضاف اليه ذکر کړي، نو دې لره به مسند گرځوي او يا مسند اليه، دا کلام دې ته په لغوي معنی ما يتکلم به سره وويلی شوی دی.

وانما بنيت الخ: غرض د شارح وجه د بناء ذکر کول دي، يعنې دا ظروف مقطوع عن الاضافة متضمن دي. هغه مضاف اليه لره چې هغه مضاف اليه متضمن دي، معنی د حرف اضافت لره چې من، في لام دی.

سوال: کله چې دا حرف لره متضمن شو، نو متضمن او تقدير خو يو شی دي، نو په غلام زید کې هم لا مقدر دی، هغې زید ته ولې مبني نه وايي؟

جواب: تقدير او تضمن کې فرق دی، هلته حرف جر مقدر دی، او دلته د فحوای د کلام نه معلومېږي.

وشيها بالحرف: غرض د شارح دوهم دليل د بناء ذکر کول دي، او هغه دا چې دا اسماء مضاف اليه ته محتاج دي، نو د حروفو سره يې په احتياج کې مسبېت راغلو.

سوال: په کار داده، چې ټول اسماء مضافه دې مبني شي، ځکه مضاف اليه ته محتاج دی؟

جواب: ټول اسماء مضافه مضاف اليه ته محتاج دي، ليکن دلته يو بل دليل د اعراب

معارض واقع شوې دی، چې اضافت دي او قانون دادی، چې اذا تعارض الدليلان تساقطا، بيا مونږ اصل ته لاړو، او اصل په اسماءو کې اعراب دی، نو ددې وجې نه دغه اسماء مضافه معرب شو، دوهمه وجه داده، چې په اسماء مضافه کې يو طريقې سره احتياج دی، چې نفس

احتياج الى المضاف اليه دي، او په ظروفو کې دوه احتياجه دي، يو نفس احتياج مضافه اليه ته او دوه مذكر مضاف اليه ته.

واختير الضمة الخ: دلته دوه سوالات راغلل.

اول سوال: مبني په حرکت ولې دي؟

جواب: چې معلوم شي چې دابناء عارضي دي.

دوهم سوال: حرکت د ضمه ولې دي؟

جواب: چې په حذف د مضاف اليه سره دې ته نقصان رسېدلی دی، نو چې د هغه نقصان جبیره وشي، ځکه جبیره قویه ضمه ده.

قبل وبعد: غرض د ماتن تعیین د هغه ظروف کول دي، چې مقطوع عن الاضافة وي، او هغه قبل بعد او همدارنگې نور هغه اسماء دي، چې د هغې سبع د عربو نه په دې شان سره شوي وي، چې مقطوع عن الاضافة وي، لکه تحت، فوق، قدام، خلف، وراڅو.

ولا يقاس الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: هغه اسماء ددې مذکور په معنی دي، لکه اسفل، اول، امام وغيره، نو دا پرې هم قياس کړه کنه، حالانکه هغې ته خو خلک مبني نه وايي؟

جواب: حاصل دادی، چې کوم حکم چې خلاف القياس وارد شي، هغه د خپل مورد پورې خاص وي، نور په هغې نشي قياس کولی.

ويجوز في هذه الظروف: غرض د شارح حال ددې ظروفو ذکر کول دي په دې ظروفو کې دا هم جائزه، چې مضاف اليه حذف کړی شي او د هغې عوض کې تنوين راوړی شي.

عل قلة: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا قسم خو مونږ نه دي اورېدلي؟

جواب: چونکه دا قليل الاستعمال دی، ځکه به تان نه وي اورېدلي.

فتعرب: حکم ددې ذکر کوي، چې دا به معرب وي.

قال الشاعر: په دې عبارت سره مثال ذکر کوي چې هغه داشعر د شاعر دي:

فساغ لي الشراب و كنت قبلاً
اكادغص بالماء الفرات

په دې مثال کې د قبلأ مضاف اليه حذف دی او عوض کې تنوين راوړی شوی دی.

فلان : فرق ددې قسم د ما قبل سره ذکر کوي، او هغه دا چې د معنی په اعتبار سره دې دواړو کې څه فرق نشته، ځکه دې صورت کې هم ددې مضاف اليه محذوف منوي وي.
وقال بعضهم : يعنې ځينې خلکو دې صورت کې وجه د اعراب دا ذکر کړې ده، چې دا معنی د اضافت لره متضمن نه دی، نو چې هغه تضمن ختم شو، نو دا معرب شو، :

لعني كنت : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : مخکې خو مونږ وويل، چې دا ظروف لازم الاضافة دي، نو ددې مضاف اليه څنگه حذف کولی شي؟

جواب : دې صورت کې به دا په معنی د قديماً سره وي او قديماً اسم خو لازم الاضافت نه دی.

وقال الشارح : غرض د شارح په نقل د عبارت د شارح رضي سره دفع د دوهم سوال ده :

سوال : کله چې ددې په اعراب کې دوه قوله وو، نو دا دوهم قول دې په بعضهم سره ولې ذکر کړو، او وروستو دې ولې ذکر کړو؟

جواب : شارح رضي فرمايي چې اول قول حق دی، ددې وجهي نه هغه مونږ مخکې ذکر کړو.

واجري مجراه : غرض د ماتن ملحقات د ظروفو ذکر کول دي.

اي مجري الطرف الخ : غرض د شارح په خپل عبارت سره د ضمير مرجع متعين کول دي.

لاغير وايس غير : غرض د ماتن خود د ملحقاتو د ظروفو تعين کول دي.

سوال : حکم ددې څه دی؟

جواب : په في هذه المضاف سره حکم ذکر کوي، حکم يې دادی، چې ددې مضاف اليه به حذف وي او دا به مبني په ضمه سره وي.

سوال : دې ته عين ظروف ولې نه راځي؟

جواب : عين ظروف ورته ځکه نه وايو چې دا په هغې کې نشته.

سوال : مشابه د ظروفو ورته ولې وايي؟

جواب : مشابه د ظروفو ورته ځکه وايو، چې دا په ابهام کې د ظروفو سره مشابه دي او هغه

داسې چې مونږ ویلي دي. چې د یو اسم په طرف د معرفې باندې اضافت وشي. نو دا تعریف کسب کوي او غیر د وجې د توغل فی الابهام نه تعریف نه کسب کوي، او ظروفو کې ابهام داسې دی، چې قبل ما یواجهک الی ما لانهایه الخ ته وایي او بعد ما یباعلک الی ما لانهایه له ته وایي.

سوال: د لا او لیس سره ولې خاص شو؟

جواب: ددې غیور د لا او لیس سره تخصیص ځکه وشو، چې ددې دواړو نه وروستو ددې استعمال کثیر دی او کثرت استعمال تقاضا د خفت کوي، او خفت دې کې دی چې ددې مضاف الیه حذف شي.

سوال: مثال یې څه دی؟

جواب: جام فی زېږد لیس غیور سره مثال ددې ذکر کوي.

لشبهها الخ: غرض د شارح ددې حسب دپاره وجه د بناء ذکر کول دي، چې دا د غیر سره مشابهه دی یو خو په کثرت استعمال کې او دوهم چې دې کې هم دومره ابهام دی، چې که معرفې ته اضافت وشي، بیا هم تعریف نه قبلوي، اوس لا غیور خو مبني برضمه وو، نو دا به هم مبني برضمه وي.

بیان د حیث او حکم ددې:

وَمِنْهَا أَيْ مِنَ الْقُرُونِ النَّبِيَّةِ حَيْثُ لَمْ تَكُنْ وَ قَالَ الْأَخْفَشُ قَدْ تُسْتَعْمَلُ لِلزَّمَانِ وَلَا
اوبعضې ددې نه يعنې دظروفو مبنيونه حیث دي دپاره د مکان اخفش وایي د زمان دپاره هم راځي اونه
تُصَادُّ إِلَّا إِلَى جُمْلَةٍ إِسْمِيَّةٍ كَانَتْ أَوْ فِعْلِيَّةٍ فِي الْأَكْثَرِ أَيْ فِي أَكْثَرِ الْإِسْتِعْمَالَاتِ وَ كَذَلِكَ جَاءَ عَ أَمَّا
مضاف کیږي مگر جملې ته اسمیه وي او که فعلیه په اکثر استعمالونو کې او کله داسې راځي لکه شعرآیا
تَرَى حَيْثُ سَهْلٌ طَالِعًا فَحَيْثُ فِيهِ مُضَافًا إِلَى مُفْرَدٍ وَ هُوَ سَهْلٌ
ته نه گوري هغه ځای ته د کوم ځای نه چې سهیل راځي نو حیث په دې کې مضاف ده مفرد ته چې هغه سهیل
مَفْعُولٌ تَرَى أَيْ أَمَّا تَرَى مَكَانَ سَهْلٍ طَالِعًا آخِرُهُ عَ تَجْمُؤُ يُضْمَرُ
مفعول د تری دي معنی دا چې اما تری مکان سهیل طالعا آخر ددې ستوري دي چې پریږي په شان د
كَالْفِهَابِ سَاطِعًا وَ إِنَّمَا بُيِّنْتُ عَلَى الصَّوَرِ كَالْعَايَاتِ لِأَنَّهَا غَالِبَةُ الْإِضَافَةِ إِلَى الْجُمْلَةِ
شغلي چې کله روښانه شي او مبني په ضمې شوه په شان د غایاتو ځکه چې دا غالبه اضافت یې جملې ته کیږي

وَالْمُضَافُ إِلَى الْجُمْلَةِ فِي الْحَقِيقَةِ مُضَافٌ إِلَى الْمَصْدَرِ الَّذِي تَضَمَّنَتْهُ الْجُمْلَةُ فَيَعِي وَ إِنْ كَانَتْ فِي أَوْضَافٍ جُمْلِيَّةٍ تَه بِه حَقِيقَتِ كَيْ مَضَافٍ وَي مَصْدَرُ تَه هَغِه مَصْدَرُ جِي مَتَضَمَّنِ وَي جُمْلِي لَرِه نَوْدَا اَكْر كِه بِه الظَّاهِرِ مُضَافَةٌ إِلَى الْجُمْلَةِ فَأَضَافَتْهَا إِلَيْهَا بِلا إِضَافَةٍ فَشَابَهَتْ الْقَائِمَاتِ ظَاهِر كِي مَضَافٍ دِي جُمْلِي تَه نَواضَافَتِ يِي جُمْلِي تَه دَوَارِه اَضَافَتِه شُول نَو مِشَابَهَتِ يِي دَغَايَا تَو سِرِه الْمَعْلُومُ مَا أُضِيفَ إِلَيْهِ قَبِيضٌ عَلَى النَّصْرِ وَطَلَّتْهَا وَ مَعَ الْإِضَافَةِ إِلَى الْمَعْلُومِ رَاغْلُو كُوم جِي مَحْذُوفٍ مَضَافٍ إِلَيْهِ دِي نَوْدَه غُوي غُونْدِي مَبْنِي بِرَضْمِه شُول اَو سِرِه اَضَافَتِه مَفْرَدَتِه يُغْرِبُهَا بِغَضَبِهِمْ لِذَوَالِ وَكَلِّ الْبِتَاءِ أَيْ الْإِضَافَةِ إِلَى الْجُمْلَةِ وَ الْاَلْهَرُ بَقَاؤُهَا اَعْرَابٍ وَرَكْرِي بَعْضٍ دُو جِي دَزَائِلِ كِيدُو دَعْلِ اَبْنَا جِي هَغِه اَضَافَتِ دِي جُمْلِي تَه اَو مَشْهُورِه يِي بَقَاءِ دِه عَلَى بَقَاؤُهَا بِشَلُّوْهُ الْإِضَافَةِ إِلَى الْمَعْلُومِ.
په مېني والي باندې دوجې دشا ذكيدو داضافت نه مفردته.

خلاصه ذهن: په دې عبارت سره بيان د حيث او حكم د حيث بيانوي.

اغراض دجامي: و منها: كله چې فارغ شو ماتن د اول قسم د ظروف مېنيه نه، نو شروع يې وكړه په تفصيل د دوهم قسم ددې كې.

نفس تفصيل خكه كوي، چې تفصيل بعد الاجمال اوقې في الذهن وي. تفصيل په دې مقام كې خكه كوي، چې د اسم په ذهن د ماتن كې په نسبت سره ما قبل ته قليل او په نسبت سره ما بعد ته كثير الاستعمال دی. تفصيل داسې كوي، چې تعيين د دې قسم به وكړي او طريقه د استعمال به ذكر كړي.

منها حيث: شارح وايي.

اي من الظروف: غرض د شارح د ضمير مرجع متعين كول دي.

للمكان: دا دپاره د مكان راخي، ځينو ويلي دي، چې د زمان دپاره هم مستعملېږي، لكه اجلس حيث زيد جالس كله چې حيث په معنى د زمانې شي، ليكن قد په فعل مضارع مجهوله داخل شوى دى. اشاره ده، چې دا معنى قليل مستعملېږي.

ولا تضاف الخ: يعنې ددې اضافت په اكثر استعمالو كې جملې ته كېږي، هغه كه جمله اسميه وي لكه اجلس حيث زيد جالس او كه جمله فعليه وي. لكه فاعلتوا الشر كين حيث وجدتموهم.

في اكثر الاستعمال: غرض د شارح دفع د وهم ده.

وهم: چا به ويل چې د اكثر نه به مراد دا وي، چې په مذهب د اكثر و باندې حالتكه دې كې خو اختلاف نشته؟

جواب: شارح جواب وكړو، چې اكثر استعمال مراد دي.

وقد جاء الخ: غرض د شارح د اكثر قيد فائده ذكر كول دي، او هغه دا چې كله دا په اضافت سره مفرد ته هم مستعمل شوی دی، لكه شاعر وايي:

اماترئ حيث سهيل طائفاً نجر يضي كال ههاب ثاقباً

مقصد د شعر دادی: چې شاعر وايي، ته گوري نه چې سهيل ستوري په حال كې راختی دی، چې رڼا كوي په شان د هغه شعله چې پرق وړونكې وي، ددې ستوري متعلق د عربو دا عقیده وه، چې په دې كې دا اثر دی، چې دې سره دا كيږي مكوري او گندونه ختمېږي. او متنبې هم ددې استعمال كړی دی، هغه دخپل مقابل ذم كوي، نو داسې وايي:

اتنكر موتهم وانا سهيل طلعت بهوت اولاد الزواني

يعني زه سهيل ستاره یم او د زنايانو په اولاد باندې د مرگ دپاره راختی یم، نو آیا ته د دوی د مرگ نه انكار كوي.

په هر حال په دې مثال كې د حيث اضافت سهيل ته شوی دی او هغه مفرد دی.

وانما بنيت الخ: دلته هم درې سوالات واردېږي:

سوال: چې دا حيث نفس مبني ولې دی؟

جواب: نفس مبني خو ځكه شو چې په غالب اوقاتو كې ددې اضافت جملې ته كيږي او جمله من حيث الجملة مضاف اليه نه واقع كېږي، بلكې مضمون د جملې مضاف اليه واقع كېږي او هغه مضمون د جملې مصدر محذوف وي، چې ته يې راوكاږې اوس چې كله دې كې مصدر محذوفه راويستو ته احتياج راغلو، نو ددې وجې نه دا مبني شو.

سوال: مبني په حركت ولې دی؟

جواب: مبني په حركت ځكه شو، چې معلوم شي چې بناء ددې عارضي ده.

سوال: په حركت د ضمه سره ولې دی؟

جواب: حركت د ضمي ځكه وركړی شو، چې دا جبیره قويه ده.

مع الاضافة الخ: دا يوه بله مسئله ذکر کوي، هغه دا چې کله ددې اضافت مفرد ته وشي، نو دا به مېني وي او که معرب؟ نو ځينو ويلي دي، چې دا به معرب وي ځکه هغه علت د بناء حتم شو او ځينو ويلي دي، چې دا به مېني طرداً لپاب، ځکه اضافت ددې مفرد نه هغه قليلا دی او قليل په منزله د عدم وي، نو دا به هم مېني کړو، چې حکم د باب مختلف نه شي.

بيان اذا او حکم ددې:

وَمِنْهَا أَيْ مِنَ الْقُرُونِ الْمَبْنِيَّةِ إِذَا زَمَانِيَّةٌ كَانَتْ أَوْ مَكَانِيَّةٌ وَ إِنَّمَا بُيِّنَتْ إِنَّمَا لَانْوَاعٍ فِي
اودر و فو مېنيونه ادا هم دي زماني وي او که مكاني او وجه د بنيابي هغه ده کومه چې مونږ ذکر کړه په
حَثِّ وَ هِيَ إِذَا كَانَتْ زَمَانِيَّةً لِلْمُسْتَقْبَلِ أَيْ لِلزَّمَانِ الْمُسْتَقْبَلِ وَ إِن كَانَتْ دَاخِلَةً
بحث د حث کي اودا چې کله زماني وي راځي دپاره د مستقبل يعني د زماني مستقبلي دپاره اگر که داخله
عَلَى الْمَاضِي وَ ذَلِكَ لِأَنَّ الْأَصْلَ فِي إِسْتِعْمَالِهَا أَنْ تَكُونَ لِزَمَانٍ مِنْ أَزْمَانِ
وي په ماضي باندې اودا ځکه چې اصل په استعمال ددې کي دادي چې وي به د زماني دپاره د زمانود
الْمُسْتَقْبَلِ مُخْتَصٍ مِنْ بَيِّنَاتٍ بِوُقُوعِ حَدَثٍ فِيهِ مَقْطُوعِ
مستقبل نه چې خاص شوې وي د مينځ دهغې نه په وقوع د حدث سره په هغې کي اومقطوع به وي په
بِوُقُوعِهِ فِي إِعْتِقَادِ الْمُتَكَلِّمِ وَ الدَّلِيلُ عَلَيْهِ إِسْتِعْمَالُهَا فِي الْأَغْلِبِ الْأَكْثَرِ فِي هَذَا
واقع کيدو دهغې په اعتقاد د متکلم کي اودليل په دې استعمال دازادې په اغلب او اکثر کي په دې
الْمَعْنَى كُنْوَ إِذَا تَلَكَّتِ الشَّمْسُ وَ قَوْلُهُ تَعَالَى إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ وَ لِهَذَا كَثُرَ فِي الْكِتَابِ الْعَرَبِيِّ
معنی لکه ادا طلعت الشمس اودا قول دالله تعالی ادا الشمس کورت اوددې وجې زیات دي په کتاب الله کي
إِسْتِعْمَالُهَا لِقَطْعِ عِلَالٍ الْغُيُوبِ بِالْأُمُورِ الْمُتَوَقَّعَةِ وَ قَدْ اسْتَعْمِلْتَ فِي الْمَاضِي
استعمال ددې ځکه چې علم دالله تعالی په امور متوقعه قطعي دي او کله استعمال يې په ماضي کي
کُنَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى حَقٌّ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّادَتَيْنِ وَ حَقٌّ إِذَا سَاوَى بَيْنَ الصَّدَقَتَيْنِ وَ حَقٌّ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا وَ فِيهَا
لکه په دې قول دالله تعالی کي حق ادا بلع بين السدين وحق ادا ساوی بين الصدفين وحق ادا جبهه نار اوبه
أَنْ فِي إِذَا مَعْنَى الْقُرُونِ وَ هُوَ تَوَكَّبَ مَطْمَئِنٌّ جُنَلَهُ الْخَرَى فَكَلَّمَكَ
دې يعني په ادا کي معنی د شرط ده اودا شرط ترتب د مضمون د يوې جملې دي پر بلې باندې نوم تضمنه
خَرَى الْقُرُونِ فَهَذَا جَلُّهُ الْخَرَى لِيَمَانِهَا وَ يَذْكُرُ أَنَّ لِكُنْوَ مَعْنَى الْقُرُونِ فِيهَا
شوه حرف شرط لره نو دا يې بل علت شو د پاره د مېني والي اودو چې د کيدو معنی د شرط په دې کي

أُخِذَ أَيْ جُعِلَ مُخْتَارًا بَعْدَهَا الْفِعْلُ لِمَتَّاسِبَةِ الْفِعْلِ الشَّرْطِ وَ جُوزَ غُورَه شوه يعنې وگرځولې شو غوره پس ددې نه فعل دمناسبت د فعمل نه د شرط سره او جواز ورکړل شو الاسمُ أَيضًا عَلَى الْوَجْهِ الْغَيْرِ الْمُخْتَارِ لِعَدَمِ تَأْصُلِهَا فِي الشَّرْطِ مِثْلُ إِنْ وَ كَوْ. اسم ته هم په وجه غیر مختاره باندې دوجې دشتوالي دموصلت یې د شرط سره په شان دان او لو.
--

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره شارح دظروفو مېنيو د دريم قسم بيان کوي چې هغه اذا دي.

اغراض دجامي : ومنها : کله چې فارغ شو د دوه اقسامو د ظروف مېنيه نه، نو شروع يې وکړه په تفصيل د دريم قسم ددې کې.

نفس تفصيل ځکه کوي، چې تفصيل بعد الاجمال اوقع في الدهن وي. تفصيل په دې مقام کې ځکه کوي، چې دا قسم په ذهن د مصنف کې په نسبت سره ما قبل ته قليل او په نسبت سره ما بعد ته کثير وو.

او تفصيل داسې کوي، چې ددې قسم تعيين به وکړي، دوهم ددې اقسام به ذکر کړي، او دريم طريقه د استعمال به ذکر کړي.

ومنها اذا : يعنې ددې ظروف مېنيه نه اذا هم دی.

اي من الظروف المبنيّة : غرض د شارح د هآء ضمير مرجع متعين کول دي.

زمانية الخ : اقسام ددې اذا درې دي: اذا ظرفي هم راخي، چې د زمان او مکان دواړو د دپاره راخي. اذا شرطي هم راخي. اذا مفاجاتي هم راخي.

وهي المستقبل : غرض د ماتن ددې اذا معنی ذکر کول دي، نو وايي چې دا دپاره د مستقبل راخي. د ايې اوله معنی ده.

اذا كانت زمانية : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : ستا کلام کې مخکې معلوم شو، چې اذا زماني او مکاني دواړه راخي، او اوس وايې چې صرف مستقبل دپاره راخي؟

جواب : مونږ وايو دا هغه صورت دی، چې اذا زماني وي، نو بيا دا دپاره د مستقبل راخي.

لزمان المستقبل : چونکه المستقبل صفت وو، نو د هغې دپاره يې موصوف محذوف راويستو.

وان کانت: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: ته وايي چې دا د مستقبل دپاره راځي، حالانکه دا خو په ماضي هم داخلېږي؟

جواب: که په ماضي هم داخله شي، بيا هم معنی د مستقبل ورکوي

وذلك لان الاصل الخ: غرض د شارح د اذا د ان سره فرق ذکر کول دي او معنی کلی ددې ذکر کوي، حاصل د هغې دادی، چې اصل په اذا کې داده، چې دا دپاره د زمانې مستقبلې راځي د يو داسې کار دپاره چې د هغې وقوع په اعتقاد د متکلم کې قطعي وي، اگر که په نفس الامر کې داسې نه وي، په خلاف د ان کې چې دا د مستقبل د کار دپاره راځي، خو په طریقه د تردد سره.

والدليل الخ: غرض د شارح ددغه معنی کلی دپاره نقلي دليل پيش کول دي، لکه يو سړی ووايي: انا آتيت اذا طلعت الشمس اوس دا طلوع هس د مستقبل سره تعلق ساتي، او په اعتقاد د متکلم کې ددې طلوع قطعي ده، اگر که په نفس الامر کې په ده باندې طلوع د شمس ونه شي، دغه شان په قرآن کریم کې راځي: اذا الشمس كورت، نو دلته هم د استقبال معنی ده او وقوع ددغه حدث قطعي ده.

سوال: ستا په کلام کې دور دی، ځکه مخکې دعوی کې هم استعمالها دی، او دليل کې هم استعمالها دی؟

جواب: دې دواړو کې ف.ق دی اول استعمال د واضعینو مراد دی، او دوهم د اهل لغت استعمال مراد دی.

وقد استعملت الخ: غرض د شارح ددې اغلب اکثر قید فايده ذکر کول دي، چې کله کله په ماضي داخل شي او معنی هم د ماضي ورکوي: لکه اذا بلغ مغرب الشمس.

وفيها معنى الشرط: غرض د ماتن د اذا دوهم قسم ذکر کول دي، چې کله اذا شرطی هم راځي.

ای في اذا: غرض د شارح په دې عبارت سره د هاء ضمیر مرجع متعین کول دي.

وهو ترتيب الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: چا به ویل چې شرط خو په معنی د علامه سره راځي، لکه ان من اشراط الساعة الخ په

دې صورت کې وروستو تفریع د لذلک نه صحیح کېږي؟

جواب: دلته د شرط معنی ده ترتیب د مضمون د جملې جزائیه په جمله شرطیه باندې لهذا وروستو تفریع صحیح ده.

فتضیمنت الخ: په دې صورت کې به دا معنی د حرف شرط لره متضمن شي، دادې دپاره بله وجه دبناء شوه، او کوم صورتونو کې چې معنی د شرط لره متضمن نه وي، نو هغه صورتونه حمل دي په دې باندې طرداً للباب، چې حکم د باب مختلف نه شي.

ولذلك **اختیار الخ:** غرض د ماتن طریقه د استعمال ذکر کول دي، چې ددې نه وروستو د فعل راتلل مختاره دي.

لکون معنی الشرط فیها: غرض د شارح د اسم اشاره مشاراً الیه متعین کول دي، بیا صرف لمعنی الشرط هم کافي کېدو، لیکن کون مصدر راویستو کې د فیها جار مجرور دپاره متعلق هم ذکر شو.

ای جعل مختاره: غرض د شارح دفع د وهم ده:

وهم: چا به ویل چې اختیار به په معنی د ارید سره وي، په دې صورت کې به فعل راوړل لازم شي، حالانکه خبره خو داسې نه ده؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې دا په معنی د مختار سره دی.

وَقَدْ تَكُونُ أَيْ إِذَا لِلْمُفَاعَلَةِ مُجَرَّدَةً عَنْ مَعْنَى الشَّرْطِ يُقَالُ فَأَجَاءَ الْأَمْرُ مُفَاجَأَةً مِنْ قَوْلِهِمْ
او کله وي ادا دپاره د مناجات چې خالي وي د معنی د شرط نه ویل کیږي فجاء الامر مفاجأة ددې قول نه
فَجِئْتُهُ فُجَاءَةً بِالضَّمِّ وَ الْمَدِّ إِذَا لَقِيتَهُ وَ أَتَتْ لَا تَشْعُرُ بِهِ فَيَلْزِمُ
فجئة فجاءة په ضمې سره او مدرسه کله چې ته ورسره ملاقي شي او ور باندې پوه نه شي نو دغه وخت لازم
الْمُبْتَدَأُ بَعْدَهَا فَوْقًا بَيْنَ إِذَا هَذِهِ وَ بَيْنَ إِذَا الشَّرْطِيَّةِ وَ الْمُرَادُ بِالزُّومِ الْمُبْتَدَأُ
ده مبتدا وروسته ددې نه دپاره د فرق په مینځ د ادا او په مینځ د ادا شرطیه کې او مراد په لزوم د مبتدا سره
عَلَيْهِ وَفَوْقَهُ بَعْدَهَا فَلَا يُتَأَنَّى مَا سَبَقَ مِنْ عَدَمِ وَجُوبِ الرَّفْعِ بَعْدَهَا
غالباً واقع کیدل د مبتدا دي وروستو ددې نه نومنافي نه شود ماسبق سره عدم وجوب د رفع پس ددې نه
فِي بَابِ الْإِشَارَةِ عَلَى هَرِيقَةِ التَّفْسِيرِ لَمَّا خَرَجَتْ فَإِذَا السُّبُغُ حَاضِرٌ أَوْ وَقِفْ عَلَى حَدِيثِ الْعَبْدِ وَ
په باب د اشارة على هريقة التفسير کې لکه خرجت فاذا السبع اى فاذا السبع حاضر او واقف ببناء بر حذف خبر او

الْعَامِلُ فِي إِذَا هَذِهِ مَعْنَى الْمَفْاجَاةِ وَ هُوَ عَامِلٌ لَا يَظْهَرُ قَدْ اسْتَعْتَمُوا
 عامل په دغه ادا کې معنی دنجاءت ده اودا دا سی عامل دي چې نه خکاره کیږي نهو یا نو استغنا بنکاره کړي
 عَنْ إظهارِهِ لِقُوَّةِ مَا فِيهِ مِنَ الدَّلَالَةِ عَلَيْهِ وَ أَمَّا الْقَاءُ
 داظهار دهغې نه ځکه چې هغه څه په کې ډیر قوي دي کوم چې دلالت کوي په دې باندې اوهر چې فاعله نو
 لَوْهِيَ لِلْمُسَبَّبَةِ فَإِنَّ مَفْاجَاةَ السَّبَبِ مُسَبَّبَةٌ عَنِ الْخُرُوجِ قِيْلَ وَ الْأَكْرَبُ إِلَى التَّخْوِيفِ أَلَهَا
 دا دپاره ده بیت ده ځکه چې ناخپه سبب راوتل مسبب دي دوتلونه ویل شوې چې نژدې تحقیق ته داده
 بِالْمَقْلَبِ مِنْ جِهَةِ التَّخْفِ أَى خَرَجَتْ فَمَاجَاةٌ وَ حَامِلُ التَّخْفِ خَرَجَتْ فَمَاجَاةٌ
 چې داماد پاره د عطف ده د طرف دهغې نه معنی داشوه خرجت مفاجات حاصل دهغې داشو خرجت مفاجات
 زَمَانٌ وَقُوْبُ السَّبَبِ كَمَا هُوَ مَذْهَبُ الرُّجَاجِ أَنَّ إِذَا هَلِكَ زَمَانِيَّةٌ أَوْ مَكَانٌ وَقُوْبُ السَّبَبِ كَمَا
 زمان وقوف السبع لکه څنگه چې دا مذهب د زجاج دي چې دا ادا زمانې ده او یا مکان وقوف السبع لکه څنگه
 ذَهَبَ إِلَيْهِ الْمُبْرَدُ فَإِنَّهَا عِنْدَهُ مَكَانِيَّةٌ وَ قَوْلُنَا زَمَانٌ وَقُوْبُ السَّبَبِ أَوْ مَكَانِيَّةٌ مَفْعُولٌ فِيهِ
 چې ذهاب کړي دې ته مبرد ځکه چې دده په نزد د امکانې ده اودا قول زموږ وقوف السبع او مکانه مفعول فيه
 لَمَاجَاةٌ لَا مَفْعُولٌ بِهِ وَ إِلَّا لَمْ يَكُنْ إِذَا كَرَفِيَّةٌ بَلْ كَصِيْدٌ إِسْمِيَّةٌ بَلِ الْمَفْعُولُ بِهِ مَحْدُوثٌ
 ده دپاره د فجات نه مفعول به ده ورته اذابه ظرفي پاتې نه شي بلکه گرځي اسمي بلکهي مفعول به محذوف
 أَى فَمَاجَاةٌ فِي زَمَانٍ وَقُوْبُ السَّبَبِ أَوْ مَكَانٍ إِيَّاهُ أَى السَّبَبِ وَ قَدْ كُنُوْنَ الْمُبْرَدُ الزَّمَانُ نَحْوَ آتِيكَ إِذَا
 دي يعنی فاجات في زمان وقوف السبع او مکان ایاه يعنی السبع او کله وي دپاره دمجرد زمان لکه آتیک ادا
 أَحْمَرُ الْبُسْرَى وَتُ أَحْمَرَا الْبُسْرَى وَ قَدْ تُسْتَعْمَلُ إِسْمًا مُجَرَّدًا عَنْ مَعْنَى الْقَرْفِيَّةِ فِي كُنُوْ إِذَا
 احمر البسرى يعنی وقت احمرار البسراو کله استعمالیږي اسم چې خالي وي دمعنی د ظرفیت نه لکه ادا
 يَقُومُ زَيْدٌ إِذَا يَقْعُدُ عَمْرُو وَ قَدْ سَبَقَتْ إِلَيْهِ إِهَارَةُ.
 یقوم زید ادا یقعد عمرو دې ته مخکې اشاره کړل شوې وه.

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره شارح دا بیانوي چې ادا کله کله مفاجاتي هم راځي نو ددې

تفصیل بیانوي.

اغراض دجامی: و قد تكون ای ادا للمفاجاة: غرض د ماتن دریم قسم دا ذکر کول دي، چې

کله کله ادا مفاجاتي هم راځي.

مجردة الخ: غرض د شارح د ادا مفاجاتي د ادا شرطي سره تقابل ذکر کول دي.

يقال فاجاء الامر : غرض د شارح اشاره کول دي، چې مفاجأة مصدر د باب مفاعله دی.

من قولهم فجئة الخ : غرض د شارح ددې مجرد ذکر کول دي، ځکه د مجرد په تبع کې مزید راځي.

فجأة الخ : غرض د شارح ددې مجرد ذکر کول دي، ځکه د مجرد په تبع کې مزید راځي.

بالضم والمد الخ : غرض د شارح ددې معنی ذکر کول دي، کله چې دا په ضمه او مد سره وي. نو معنی ده د یو شي د بل شي سره ملاقي کېدل، بغتة که په کسره یا فتحه سره وه، او په مد سره نه وو، نو بیا معنی غلطه راځي.

فيلزم الابتداء : غرض د ماتن طریقه د استعمال ددې قسم ذکر کول دي، نو دی وایي چې دې ادا مفاجاتي نه وروستو د مبتداء راتلل لازم دي.

فرقا الخ : غرض د شارح وجه د اتیان د لزوم الابتداء ذکر کول دي، یعنې دې سره به د ادا شرطی سره فرق راشي، ځکه هلته وروستو فعل راوړل مختاره دي.

والمراد بلزوم الابتداء : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : مخکې په معرب کې په بحث د ما اضمر عامله علی شریطة التفسیر کې ماتن په دې صورت کې حکم د اختیار الرفع کړی دی، او دلته اوس حکم په لزوم د دفع سره کوي. دا خو تعارض دی؟

جواب : شارح جواب وکړو، چې مراد په لزوم سره غالب وقوع د دفع ده.

نحو خرجت الخ : غرض د شارح مثال ذکر کول دي، بیا په دې مقام کې ددې مثال په ترکیب کې درې مذاهب دي :

ذجاج وایي : چې ادا زمانی خبر مقدم دی، او السبع مبتداء مؤخر ده، دا جمله اسمیه شوه.

هبر وایي : چې ادا مکانی خبر مقدم دی او السبع مبتداء مؤخر ده. دا جمله اسمیه شوه.

لیکن دا دواړه مذاهب مخدوش دي. اول مذهب خو ځکه مردود دی، چې ظرف زمان د جی نه خبر نه واقع کېږي، او دوهم مذهب هم مردود دی، ځکه د ادا اگر چې مکانی دی، لیکن خبر ځکه نه دی، چې کله کله ددې خبرې ذکر وي.

شارح په دې دواړو رد وکړو، لیکن خبر ځکه نه دی چې کله کله ددې خبر ذکر وي، شارح په

دې دواړو رد وکړو، او خپل مذهب يې ذکر کړو، چې ادا ظرف مکان مضاف دی، او ما بعد جمله مضاف الیه دی، او جز حذف دی، چې حاضر يا واقف دی.

بيا شارح په زجاج رد وکړو، په دې شان سره چې دا زماني نه دی، او په مبرد يې رد وکړو، په دې شان سره چې مکاني دی لیکن خبر د مبتداء نه دی، بلکې خبر ددې حذف دی.

والعامل الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: د ادا ظرف مضاف دی او حاضر دې کې عامل دی نو دا خولارم شو عمل د مضاف الیه خبر په مضاف کې او مضاف خو مضاف الیه کې عمل کوي، لیکن مضاف الیه خو چېرته مضاف کې عمل نه کوي؟

جواب: عامل ددې معنوي دی، چې هغه د فحوای د کلام نه معلومېږي، چې معنی د مفاجاة دی.

ولا يظهر الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: هغه عامل ذکر کوي ولې نه؟

جواب: دا ادا په معنی د هغې باندې قوي طریقي سره دلالت کوي، نو ذکر ته يې ضرورت نشته.

واما الفاء الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: ظاهره داده چې فاء عاطفه ده، نو دا خولارم شو عطف د جمله اسمیه په جمله فعلیه باندې؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې دا فاء عاطفه نه ده، بلکې سببیه ده، دا خروج سبب دی او ما بعد ورلره مسبب دی.

قیل: سره دوهم جواب کوي، حاصل د هغې دادی، چې دا فاء عاطفه وایم لیکن عطف د معنی د جملې دی په ما قبل باندې او هغه معنی ددې مفاجات ده او دا جمله فعلیه ده، نو عطف د جمله فعلیه په فعلیه راغلو.

وحاصل المعنى الخ: غرض د شارح د هر مذهب په بناء باندې حاصل د معنی ذکر کول دي: حاصل د معنی په مذهب د زجاج دادی. چې خروجه مفاجات زمان وقوف السبع، وقوف سره

مضمون د جملې ته اشاره وکړه او زمان سره اشاره وکړه، چې ادا زماڼي دی.
 او په مذهب د مبرد به حاصل د معنی داسې وي خرجت مفاجات مکان وقوف السبع
سوال: مبرد خو دا مکان خبر وايي نو وقوف مصدر ول راوکارې؟

جواب: دا مونږ طرد الباب راويستو.

وقولنا الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: ته چې زمان او مکان معنی واخلي، نو دا به منصوب بنا بر مفعول به وايي، حالانکه
 دا خو ظروف دي او ظروف مفعول به نه واقع کېږي؟

جواب: دا مونږ مفعول به نه وايو، بلکې مفعول فيده وايو في جار حذف دی.

بل المفعول الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا مفاجاة فعل متعدي دی، نو د دې مفعول به څه شی دی؟

جواب: هغه حذف ده چې اياه دی.

وتكون الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: حصر د اقسامو د ادا په دريو کې صحيح نه دی د وجې د وجود د قسم رابع نه، چې

خالص ظرفي واقع کېږي لکه انا اتيله اذا احمر البسرى؟

جواب: کله کله دغه قسم هم راځي، خو قد په مضارع داخل دی تقليل طرف ته اشاره ده،
 يعنې دا قسم قليل وو، ځکه ماتن ذکر نه کړو.

وقد تستعمل الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: حصر د ادا په څلورو اقسامو کې هم صحيح نه دی، د وجې د وجود د قسم خامس نه،

چې کله ادا خالص ابتدايي راځي لکه اذا يقوم زيد؟

جواب: چونکه دا قسم هم قليل الاستعمال وو، نو ماتن ځکه ذکر نه کړو، او دې قسم طرف
 ته مخکې اشاره هم شوې ده، او بيا علامه رضي صاحب په دې سوال هم کړی وو، چې دا
 مصنوعي مثال دی او هلته بيا ددې جواب هم شوی دی.

وَمِنْهَا أَمْرٌ مِنَ الظُّرُوفِ الْمُبْنِيَّةِ إِذِ الْكَائِنَةُ لِلْمَاضِي وَبِتَأْوِيلِهَا إِنَّا مَرَّ فِي حَيْثُ أَوْ لِكُنْ
 اودظروف مبنیونه اداډې کوم چې وي دپاره دماضي اووجه دبناءبې تیره شوې په حیث کې اویادکیدو
 وَضْعُهَا وَضَعُ الْحَرْفِ وَ قَدْ يَجِيئُ لِلْمُسْتَقْبَلِ كَقَوْلِهِ تَعَالَى فَسَوْفَ يَغْلِبُونَ إِذِ الْغَلَالِ
 دوضع ددې په شان دحرف اوکله راځي دپاره دمستقبل لکه داقول دالله تعالی فسوف یعلمون اذا الغلال
 فِي أَغْنَائِهِمْ وَ يَنْقُصُ بَعْدَهَا الْجُمْلَتَانِ الْإِسْمِيَّةُ وَالْفِعْلِيَّةُ لِعَدَمِ إِشْتِبَاهِهَا عَلَى مَعْنَى الشَّرْطِ
 فی اغنائهم اوواقع کیرې وروسته ترې دوه جملې اسمیه او فعلیه ځکه چې دامستمله نه ده په معنی دشرط
 الْمُتَقَضِي إِخْتِصَاصَهَا بِالْفِعْلِيَّةِ مِثْلُ كَانَ ذَلِكَ إِذْ زَيْدٌ قَائِمٌ وَ إِذَا قَامَ زَيْدٌ وَ قَدْ جِئْتُ
 کومه چې تقاضا داخصاص کوي په فعل پورې لکه کان ذلک اذا زید قائم او اقام زید اوکله راځي دپاره د
 لِلْمُقَاتِلَةِ كَمَوْ حَزَبْتُ فَإِذَا زَيْدٌ قَائِمٌ وَ لِقَاءُ مَجِيئَهَا لَمْ يَذْكُرِ الْمُصَنِّفُ .
 مفاعلات لکه خبره چې فاذا زید قائم اوداکم راتلونو ځکه مصنف ذکر نه کړو .

خلاصه د متن : په دې عبارت سره د ظروفو مبنیو د څلورم قسم چې هغه اذ دي چې وي دپاره
 د ماضي ددې بیان او تفصیل ذکر کوي .

اغراض د جامي : و منها : کله چې فارغ شو ماتن د درې اقسامو د ظروف مبنیو نه ، نو شروع
 یې وکړه په تفصیل د څلورم قسم د هغې کې .

نو نفس تفصیل یې ځکه کوي ، چې تفصیل بعد الاجمال اوقع فی الذهن وي .
 تفصیل یې په دې مقام کې ځکه ذکر کړو ، چې په ذهن د مصنف کې دا قسم په نسبت سره ما
 قبل ته قلیل او په نسبت سره ما بعد نه کثیر وو . بله وجه داده . چې د اذاد اذ سره لفظاً معنی
 مناسب دی . لفظاً ظاهر دی او معنی کې نسبت د ضديت دی ، اذاد د مستقبل دپاره او اذاد
 ماضي دپاره راځي .

او تفصیل داسې کوي ، چې تعیین ددې قسم به وکړي . دوهم معنی ددې به وکړي او دریم
 طریقه د استعمال به یې ذکر کړي .

ومنها اذ : یعنې ددې ظروف مبنیو نه اذ هم دی .

ای من الظروف : غرض د شارح د هاء ضمیر مرجع متعین کول دي

للماضي : دادپاره د ماضي راځي . شارح وایي

الكائنة: غرض د شارح د جار مجرور دپاره متعلق ذكر كول دي.

بيا الكائنة معرفه يې راويسته، ځكه موصوف صفت كې موافقت په كار وي او اذ نوم ددې قسم دی. معرفه ده. نو صفت يې هم معرفه راويسته.

سوال: كائنة حال ولې نه راوباسي؟

جواب: كه دې دپاره متعلق حال راوباسو، نو په معنى كې غټوالى نه راځي، ځكه حال قيد وي دپاره دعامل د ذوالحال او قيد سره هغه اطلاق ختمېږي او چې صفت وگرځوو، نو صفت اكثر كاشفه وي نو هغه اطلاق په خپل ځاى پاتې وي، نو معنى كې غټوالى راځي، بيا ددې نه وروستو ماضي راتلل عام دي لفظاً وي او كه حكماً او وروستو ترې جمله هم راتلى شي، حاصل دادى. چې د اذ نه وروستو درې قسمه كلمات راځي، فعل ماضي لفظاً فعل ماضي حكماً، جمله اسميه وي او كه فعليه. قرآن كې يو آيت كې درې واړه جمع دي. قال تعالى: اذ اخرج الله الذين كفروا... اذ هب في الغار... اذ يقول لصاحبه...

وبناء هالها مآل الخ: وجه د بناء خو يو مخكې په حيث كې ذكر شوه او دوهمه وجه داده، چې وضع ددې د حرف ده، ځكه ددې وضع په اقل سره د درې حروفو نه شوې ده.

وقد تجي الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: اذ خو كله كله د مستقل دپاره هم راځي، نو هغه معنى يې ولې ذكر نه كړه؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې دغه استعمال ددې قليل وو، ځكه قد چې په مضارع داخل شي، نو تقليل طرف ته اشاره وي ددې وجې نه يې دغه معنى ذكر نه كړه.

ويقع بعدها الخ: يعنې ددې نه وروستو جمله اسميه او فعليه دواړه راځي.

لعدم احتمالها: شارح وجه ذكر کوي، وجه داده چې اذ په معنى د شرط نه دی مشتمل، نو د دې نه وروسته د فعل راتلل ضروري نه دي، نو دواړه جملې ددې نه وروستو راتلى شي.

كان ذلك اذ زيد قائم: مثال د هغه اذ دی، چې وروسته ترې جمله اسميه واقع وي.

اذا قام زيد: مثال د هغه اذ دی، چې وروسته ترې جمله فعليه واقع وي.

وتجي الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: اذ خو مفاجاتي هم راځي، نو هغه قسم يې ولې ذكر نه كړه؟

الكائنة: غرض د شارح د جار مجرور دپاره متعلق ذكر كول دي

بيا الكائنة معرفه يې راويسته، ځكه موصوف صفت كې موافقت په كار وي او اذ نوم ددې قسم دی، معرفه ده، نو صفت يې هم معرفه راويسته.

سوال: كائنة حال ورلره ولې نه راوباسي؟

جواب: كه دې دپاره متعلق حال راوباسو، نو په معنى كې غټوالى نه راځي، ځكه حال قيد

وي دپاره د عامل د ذوالحال او قيد سره هغه اطلاق ختمېږي او چې صفت وگرځوو، نو صفت

اكثر كاشفه وي. نو هغه اطلاق په خپل ځاى پاتې وي، نو معنى كې غټوالى راځي، بيا ددې نه

وروستو ماضي راتلل عام دي لفظاً وي او كه حكماً او وروستو ترې جمله هم راتللى شي،

حاصل دادى، چې د اذ نه وروستو درې قسمه كلمات راځي، فعل ماضي لفظاً فعل ماضي

حكماً، جمله اسميه وي او كه فعليه. قرآن كې يو آيت كې درې واړه جمع دي. قال تعالى: اذ

اخرجه الذين كفروا... اذها في الغار... اذ يقول لصاحبه.....

وبناء هالها مؤالخ: وجه د بناء خو يو مخكې په حيث كې ذكر شوه او دوهمه وجه داده، چې وضع

ددې د حرف ده، ځكه ددې وضع په اقل سره د درې حروفو نه شوې ده.

وقد تجمي الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: اذ خو كله كله د مستقل دپاره هم راځي، نو هغه معنى يې ولې ذكر نه كړه؟

جواب: شارح جواب وكړو، چې دغه استعمال ددې قليل وو، ځكه قد چې په مضارع داخل

شي، نو تقليل طرف ته اشاره وي ددې وحې نه يې دغه معنى ذكر نه كړه.

ويقع بعدها الخ: يعنې ددې نه وروستو جمله اسميه او فعليه دواړه راځي.

لعدم احتماليها: شارح وجه ذكر كوي، وجه داده چې اذ په معنى د شرط نه دی مشتمل، نو د دې

نه وروسته د فعل راتلل ضروري نه دي، نو دواړه جملې ددې نه وروستو راتللى شي.

كان ذلك اذ زيد قائم: مثال د هغه اذ دی، چې وروسته ترې جمله اسميه واقع وي.

اذا قام زيد: مثال د هغه اذ دی، چې وروسته ترې جمله فعليه واقع وي.

وتجمي الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: اذ خو مفاعاتي هم راځي، نو هغه قسم يې ولې ذكر نه كړو؟

جواب: چونکه دغه معنی قلیل مستعملېږي. نو ځکه یې هغه ذکر نه کړه.

بیان داین او انی او حکم ددې:

وَمِنْهَا أَيْنَ وَ أَنَّ فَهْمًا لِلْمَكَانِ، سِتْفَهَامًا وَ شَرْكًَا أَيْ حَالٌ كُونُهُمَا لِلْإِسْتِفْهَامِ وَ الشَّرْطِ وَ
اوبعضې دظروفونه این او ان دي نو ددواړه د مکان دپاره راځي اودواړه دپاره د استفهام اوشرطیت راځي
بِنَاوُهُمَا لِتَضَمُّنِهِمَا حَرْفَ الْإِسْتِفْهَامِ أَوْ الشَّرْطِ لَخَوِ أَيْنَ زَيْدٌ وَ أَيْنَ تَكُنْ أَكُنْ وَ أَنَّ زَيْدٌ
اومېني ځکه دي چې دواړه متضمن دي حرف استفهام اویاشرط لره لکه این زید او این تکن اکن او انی زید
وَ أَنَّ تَجْلِسُ أَجْلِسُ وَ قَدْ جَاءَ أَنَّ زَيْدٌ بِمَعْنَى كَيْفَ وَ أَنَّ الْقِتَالَ بِمَعْنَى مَتَى.
او انی تجلس اجلس او انی په معنی کیف هم راغلي او انی القتال په معنی دمتی دی.

خلاصه د متن: په دې عبارت سره دظروفو مېنيو پنځم او شپږم قسم چې هغه این او اني دي اوبل حکم ددې بیانوي.

اغراض د جامي: ومنها: کله چې فارغ شو ماتن د خلورو اقسامو د ظروف مېنیه نه، نو شروع یې وکړه په تفصیل د پنځم او شپږم قسم کې. نفس تفصیل ځکه کوي، چې تفصیل بعد الاجمال اوقع فی الذهن وي. تفصیل په دې مقام کې ځکه کوي، چې په ذهن د مصنف کې دا اقسام په نسبت سره ما قبل ته قلیل او په نسبت سره ما بعد ته کثیر وو.

ومنها این وانی: او ددې ظروف مېنیه نه پنځم قسم این او شپږم قسم انی دی.

للمکان: یعنې دا دواړه دپاره د مکان راځي. بیا شارح فهم راویسته اشاره دې ته، چې دا دواړه په دغه معنی سره راځي.

استفهاماً و شرطاً: یعنې دا دواړه قسمه استفهامي هم راځي او شرطي هم راځي، بیا دا دواړه الفاظ منصوب وو. نو شارح وجه د نصب ذکر کوي، چې ای حال کونهما یعنې دا منصوب بنا بر حالیت دي.

سوال: حال خو حمل وي په ذوالحال باندې او دلته حمل نه صحیح کېږي، ځکه این انی ذوات دي او استفهاماً و شرطاً خو وصف دی؟

جواب: نو شارح جواب وکړو، چې دا مونږ په تقدیر دلام سره وایو.

و بښاء هما الخ: وجه د بښاء داده، چې دا دواړه متضمن دي معنی د حرف شرط او استفهام لره

این زید: مثال د استفهامی دی

این تګن اګن: مثال د شرطی دی وروسته دوه مثالونه هم په دغه فرق بښاء دي. یو د اګن استفهامی او دوه م د شرطی دی

وقد جاء الخ: غرض د شارح د انی نورې معانی ذکر کول دي

و وَثَمَّا مَقَى لِلزَّمَانِ فِيهِمَا اَنَّى فِي الْاَسْطِقْهَا وِ الْقَرْطِ كَعَمَقِ الْقِتَالِ و مَقَى تَخْرُج
 اودظروفونه مَقَى هم دي چې دزمان دپاره راځي په استفهام اوشرط دواړو کې لکه مَقَى الْقِتَالِ و مَقَى تَخْرُج
 اَخْرَجَ و وَثَمَّا اَيَّانَ لِلزَّمَانِ اِسْتِقْهَا و مَقَى تَخْرُج اَيَّانَ يَوْمَ الدِّينِ و
 اخرج اودهغې نه ايان هم دي چې دزمانې دپاره راځي په استفهام کې په شان د مَقَى لکه ايان يوم الدين او
 الْقَرْطِ بَيْنَهُمَا اِنَّ اَيَّانَ مَخْلُصٌ بِالْأَمْرِ الْعَظِيمِ و بِالْمُسْتَقْبَلِ فَلَا يُقَالُ اَيَّانَ يَوْمَ
 فرق په کې دادې چې ايان خاص دي ترغټوکارونو پورې او په مستقبل پورې نونه ويل کيږي ايان يوم
 قِيَامٍ زَيْدٍ و اَيَّانَ قَدِمَ الْحَاجُّ بِحِلَابٍ مَقَى قَالَتْ عَوْنٌ مَخْلُصٌ بِهِمَا و السَّهْمُ فَتَحَ الْهَمَزُ
 قیام زید او ايان قدم الحاج په خلاف د مَقَى سره ځکه هغه په دې پورې خاص نه ده اومشهور فتحه د همزي
 و النَّوْنِ و قَدْ جَاءَ كَسْرُهُمَا اَيْضًا.
 اونون ده په ايان کې او کسره يې هم راغلي ده

خلاصه د هتن: په دې عبارت سره د ظروفو مېنيو نه اوم/اوم قسم چې هغه مَقَى او ايان دي

ددې بيان کوي او بل فرق يې بيانوي په مينځ د مَقَى او ايان کې.

اغراض د جامي: و مَقَى: کله چې فارغ شو ماتن د پنځم او شپږم قسم د ظروف مېنيه نه، نو

شروع يې وکړه په تفصيل د اووم او اتم قسم ددې کې

نفس تفصيل ځکه کوي، چې تفصيل بعد الاجمال اوقع في الذهن وي

تفصيل يې په دې مقام کې ځکه کوي، چې دا قسم په ذهن د مصنف کې په نسبت سره ما قبل
 ته قليل او په نسبت سره ما بعد ته کثير وو

او تفصيل يې داسې کوي، چې تعيين به وکړي ددې قسم. معنی به يې ذکر کړي او اقسام به
 يې ذکر کړي.

و مقی: شارح ورسره منها راویستو، اشاره دې ته چې دا عطف دی په این افی باندې، او ما قبل د معطوف علیه نه معاد وي، په ما قبل د معطوف کې نو منها یې راویستو.

للزمان: دا ده دپاره د زماني راځي.

فیهما: یعنی استفهامي او شرطی دواړه راځي.

ای فی الاستفهام والشرط: په دې عبارت سره شارح د ضمیر مرجع متعین کوي.

مقی القتال: مثال د استفهامي دی.

مقی تخرج اخرج: مثال د شرطی دی.

و ایان: چې کله فارغ شو ماتن د اووم قسم د ظروف مبنیه نه، نو شروع یې وکړه په تفصیل د اتم قسم ددې، چې ایان دی.

نفس تفصیل ځکه کوي، چې تفصیل بعد الاجمال اوقع فی الذهن وي.

تفصیل یې په دې مقام کې کوي. ځکه په ذهن د مصنف کې دا قسم په نسبت سره ما قبل ته قلیل او په نسبت سره ما بعد ته کثیر دی.

تفصیل داسې کوي. چې تعیین ددې قسم به وکړي، ددې معنی به ذکر کړي اوددې اقسام به ذکر کړي.

و ایان: یعنی د ظروف مبنیه نه ایان هم دی، بیا شارح ورسره منها راویستو، اشاره دې ته چې دا عطف دی په هغه این افی باندې، او ما قبل د معطوف علیه نه معاد وي، په ما قبل د معطوف کې نو منها یې راویستو.

للزمان: یعنی دا هم د زماني دپاره راځي.

استفهاماً: یعنی دا صرف استفهام دپاره راځي.

نحوایان یوم الدین: دلته ایان د استفهام دپاره راغلې دی.

و الفرق بینهما الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي.

سوال: مخکې این افی په یوه معنی راتلل، نو هغه ماتن یو ځای ذکر کړه، نو د مقی ایان خو هم یوه معنی ده دا یې ولې جدا جدا ذکر کړو؟

جواب: ددې دواړو په مینځ کې فرق دی یو فرق خو مخکې ښکاره شو، چې مقی استفهامي

و شرطی دواړه راځي او ایان صرف استفهامي رحي، او دوهم فرق شارح دا ذکر کړی دی چې په ایان کې دوه خسرې دي یو خو دی د امور عظام دپاره راځي، او دوهم مستقبل پورې خاص دی او په مق کې دا تخصیص نشته لهذا ایان یوم قیام زېد به نه شي ویلی، ځکه قیام د زید امر عظیم نه دی او ایان قدم الحاج به هم نه شي ویلی، ځکه قدم د حاجیانو اگر چې امر عظیم دی. لیکن دلته صغه د ماضي راغلي ده او ایان د مستقبل دپاره راځي.

وقد جاء کسرهما: غرض د شارح دې کې نور لغات ذکر کول دي، یو لغت دادی، چې همزه مکسور او نون مفتوح شي. او دوهم دا چې همزه مفتوح او نون مکسور شي، دغه مقصد د

کسرهای دی

و مِنْهَا كَيْفَ الْكَائِنَةُ لِلْحَالِ إِشْتِغَالًا أَيْ حَالٌ قَسْوٍ وَ مَقْبُوءٍ كَالْمَوْتِ بِالْحَالِ
 اوداسمه، ظروفونه کيف دي کوم چې د حال دپاره دي په استفهام کې يعنې حال دهې د نومر اړه په حال سره
 مَقْبُوءُ الشَّيْ لَا زَمَانَ الْحَالِ كَمَا كَوْنُهُ بَعْضُ الْمَارِجِينَ كَانَ صَاحِبُ التَّحْقِيلِ
 صفت دشي دي نه زمانه د حال لکه څنگه چې: بعضي شارحينو ته داوهم شوې صاحب د مفصل وايي
 وَ كَيْفَ جَارٍ مَجْزَى الْقُرُوفِ وَ مَعْنَاهَا السُّوَالُ عَنِ الْحَالِ تَقُولُ كَيْفَ زَيْدٌ أَيْ عَلَى أَيْ حَالٍ
 چې کيف قائم مقام د ظروفو دي او معنی ددې سوال کول دي د حال نه لکه ته وايي کيف زید يعنی علی ای حال
 هُوَ وَ تَسْتَفِيدُ لِلشَّرْطِ مَعَ مَا عَلَى ضَعْفٍ عِنْدَ الْبَصَرَيْنِ لَكُنْ كَيْفًا تَجْلِسُ أَوْ تَجْلِسُ
 هو او استعمالېږي دپاره د شرط سره دمانه په قول ضعيف سره په نزد بصرينو لکه کيفما تجلس اجلس
 أَيْ عَلَى أَيْ هَيْئَةٍ تَجْلِسُ أَوْ تَجْلِسُ وَ مُطْلَقًا عِنْدَ الْكُوفَيْنِ لَكُنْ كَيْفَ تَجْلِسُ أَوْ تَجْلِسُ
 يعنی علی ای هیئت تجلس اجلس او مطلقاً د شرط دپاره استعمالېږي په نزد کوفينو لکه کيف تجلس اجلس
 فَإِنْ كَانَ بَعْدَهُ إِسْمٌ فَهُوَ مَحَلُّ الِزْفِ بِالْعَرَبِيَّةِ عَنْهُ وَ إِنْ كَانَ بَعْدَهُ فِعْلٌ مِثْلُ
 اوس که وروستو ددې اسم وي نو دپه محل دفع کې ده بنابر خبرت او که وروستو ترې فعل وي لکه
 كَيْفَ جِئْتُ فِى مَحَلِّ التَّنْصِبِ عَلَى الْحَالِيَّةِ أَيْ عَلَى أَيْ حَالٍ جِئْتُ وَ كَيْفًا أَوْ مَا هِيَ.
 کيف جئت نو دپه محل نصب کې ده بنابر حاليت يعنی علی ای حال جئت را کېا او ما هيا.

خلاصه د متن: په دې عبارت سره د ظروفو مېنيو د نهم قسم چې کيف دي ددې تفصيل

بيانوني.

اغراض د جامي: وکيف: کله چې فارغ شو ماتن د تفصيل د اته اقسامو نه، نو شروع يې وکړه په تفصيل د نهم قسم د ظروف مېنيو کې.

نفس تفصيل يې خکه کوي، چې تفصيل بعد الاجمال **واقع في الذهر** وي.

تفصيل يې په دې مقام خکه کوي، چې په ذهن د مصنف کې دا قسم په نسبت سره ما قبل ته قليل او ما بعد ته کثير واقع کيدو.

او تفصيل يې داسې کوي، چې تعيين ددې قسم به وکړي. معنی ددې به ذکر کړي او اقسام به يې ذکر کړي.

وکيف: يعنې د ظروف مېنيه نه کيف هم دی. شارح منها راويستو اشاره ده، چې دا په هغه ما قبل ابن ابي باندې عطف دی او ما قبل د معطوف عليه نه معاد وي په ما قبل د معطوف کې نو منها يې راويستو.

للحال: دا د مزاج د معلومولو دپاره راځي. شارح وايي **الكائنة** يو خو د جار مجرور متعلق راوباسي او دوهم اشاره کوي، چې دا **للحال** په اعتبار د متعلق سره صفت د کيف دی وجه د بناء هم معلوم شوه. چې دا متضمن دی معنی د استفهام لره.

استفهاماً: يعنې دا صرف استفهام دپاره راځي.

ای حال شی: غرض د شارح دفع د وهم ده.

وهم: چا نه بل چې حال نه به هغه زمانه مراد وي، چې د ماضي او مستقبل مينځ کې وي؟

جواب: نه. دغه هم دفع کړو؟ چې زمانه ترې مراد نه ده.

وصلته: په دې عبارت سره شارح دفع د وهم کوي.

وهم: چا به ويل چې حال خو ما بين هيئة الفاعل او المفعول ته وايي، نو دغه به مراد وي؟

جواب: شارح دغه وهم دفع کړو، چې مراد د حال نه مزاج او طبيعيت دی.

فالمراد الخ: غرض د شارح رد کول دي په هغه شارحينو چې دې حال نه يې زمانه حال مراد اخيستی ده.

قال صاحب الفصل الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي.

سوال: کله چې دا حال په معنی د حال الشئ وصفه الشئ شو، نو دا خو د ظروفو نه، نه شو. نو

دلته يې ولې ذکر کوي؟

جواب: شارح د صاحب المفصل په خوله باندې جواب وکړو، چې چونکه دا قائم مقام د ظروفو دی، لکه څنگه چې ظرف متعلق غواړي. نو دا هم متعلق غواړي، ځکه حال د شی او صفت د هغې به د چا پورې متعلق وي، دوهمه وجه داده، چې دا کیف په معنی د هغې ای حال سره راځي او جار ~~سجوه~~ ظرف وي، نو دلته ذکر کول صحیح شو.

و تستعمل الخ: دلته نه شارح مسئله مبتداء ذکر کوي د ما قبل سره یې تعلق نشته، په دې سره ګې اختلاف دی، چې کیف د شرط دپاره راځي او که نه.

بصریان وايي چې کیف په غیر د مانه د شرط دپاره نه راځي، او چې ماوراء هره وي، نو سره د ضعف نه شرط دپاره راځي.

و کوفیان وايي چې ماوراء سره وي او که نه، په غیر د ضعف نه دا د شرط دپاره راځي.

فان کان بعده: غرض د شارح ددې اعراب ذکر کول دي، حاصل دادی که ددې نه ما بعد اسم وو نو دا به مرفوع وي بیا بر خبریت او اصل خبر کې تاخیر دی. لیکن دې کې معنی د استفهام ده هغه صدارت غواړي، او که ددې نه وروستو فعل وو، نو دا به منصوب بیا برحالیات وي.

بیان د مذاو مند:

وَ مِنْهَا أَيْ مِنَ الْقُرُونِ الْمُبْتَدِئَةِ مُذَّ وَ مُنْذُ بَيْنَا لِلْمُؤَاقَعَتَيْنِ مُذَّ وَ مُنْذُ حَرْفَيْنِ وَ
اودظروف مبنونه مذاومند دي مبنی ځکه دي چې موافقت د مذاو مند سره لري نوم چې حروف دي او کله
کې تارقه پېژني اَوَّلُ الْمُدَّةِ أَيْ أَوَّلُ مُدَّةٍ زَمَانٍ الْفِعْلُ الْمُتَقَدِّمُ عَلَيْهِمَا كَوَ مَا رَأَيْتُهُ
دواړه په معنی د اول المداه سره یعنې په اول وخت د زمانې د فعل متقدم سره په دوي باندې لکه مارا پته
مذ او مُنْذُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَيْ أَوَّلُ مُدَّةٍ زَمَانٍ عَدِمَ زَمَانُ الْجُمُعَةِ فَيَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ بَعْدَهُمَا أَيْ بَعْدَ مُذَّ وَ مُنْذُ
مذاو مند یوم الجمعة یعنې اول وخت دنه لیدو زمانه لره ورځ د جمع ده نو بیا واقع کیږی وروستو مذاو مند
الْمُفْرَدُ أَيْ الْإِسْمُ الْفُرْدُ لَا الْمُثْنَى وَ الْمَجْمُوعُ حَقِيقَةً أَيْ بِحَالِ الْمُتَقَدِّمِ

په اسم مذکر جمع حقیقه معنی په محلی جبار دي

خلاصه ده: په دې عبارت کې دظروفو مبنو لسم او بولسم قسم چې هغه مذ او مند دي

بیانوي

اغراض د جامي : ومنها: کله چې فارغ شو ماتن د نهه اقسامو د ظروف مېنیه نه، نو شروع یې وکړه په تفصیل د لسم او یولسم قسم ددې کې.

نفس تفصیل یې ځکه کوي، چې تفصیل بعد الاجمال اوقع فی الذهن وي. تفصیل یې په دې مقام کې ځکه کوي، چې دا اقسام په ذهن د مصنف کې په نسبت سره ما قبل ته قلیل او په نسبت سره ما بعد ته کثیر وو.

تفصیل یې داسې کړی، چې ددې قسم تعیین به وکړي، ددې معنی به ذکر کړي، طریقه د استعمال به یې ذکر کړي، ترکیب ددې به ذکر کړي او دې ترکیب کې به اختلاف ته اشاره وکړي.

ومنها مذومندل: یعنې ددې ظروف مېنیه نه لسم قسم مذ او یولسم قسم مندل دي. بیا دا مذ یې په مندل مقدم کړو اگر چې اصل مندل دی، ځکه ددې تصغیر د دواړو مندل راځي، لیکن د مذ حروف کم دي، نو دا په منزله د مفرد شو او د مندل حروف زیات وو، نو هغه په منزله د مرکب شو او عین مفرد په طبع کې په عین مرکب مقدم وي، نو کوم چې په منزله د مفرد وو هغه هم مونږ په هغه اسم چې په منزله د مرکب وو، په هغې مقدم کړو، چې وضع د طبع سره موافق شي.

ای من الظروف: غرض د شارح په دې عبارت سره د منمیر مرجع متعین کول دي.

وانما یبینها الخ: حاصل دادی، چې دا مندل مذ اسمي د مذ مندل حرفي سره موافق دی هم لفظاً او هم معنی، لفظاً داسې چې دواړه یو شان دي، او معنی داسې چې دواړه قسمه په معنی د اول المدة یا جمیع المدة سره راځي. دوهمه وجه د بناء داده، چې د مذ مشابهت دی د حرف سره په وضع کې، ځکه د حروفو وضع په اقل د درې حروفو سره شوې ده. او مذ کې دوه حروف دي او مندل پرې حمل دی، دریمه وجه داده چې دا مذ مندل اذا، حیث سره مشابهت ساتي په دې خبره کې چې د لازم الاضافت دی نو دې کې هم معنی د لام مقدره شوه. نو چې معنی د حرف لره متضمن شو، نو دا مبني شو.

اوس دا خبره چې د مذ مندل اسمي او حرفي په منځ کې فرق څه دی؟

نو دې دواړو قسمونو کې لفظاً او معنی فرق دی: لفظاً داسې چې ددې نه ما بعد مرفوع او ددې حرفي نه ما بعد مجرور وي، او معنی فرق دادی، چې مذ مندل اسمي په معنی د اول المدة او جمیع المدة کلي سره راځي او مذ مندل حرفي په معنی د اول المدة او جمیع المدة خاص سره راځي. یعنې

کوم چې د من او فی په تقدیر سره وي.

یعنی اول المدّة: یعنې دا په معنی د اول المدّة سره راځي بیا دا جار مجرور متعلق غواړي، نو شارح ورلره متعلق یوګونان راویستو.

سوال: چې ته وایې دا په معنی د اول المدّة او جمیع المدّة سره راځي، نو دا خوا اجتماع د متناهیینو ده؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې تاراً یعنې کله به دغه اول معنی وي او کله به دا دوهمه معنی وي.

ای اول مدّة الخ: غرض د شارح په دې عبارت سره اشاره کول دي، چې الف لام په المدّة کې عهدي دی او معهود په دې سره مده د زمانې د فعل متقدم ده.

لحو الخ: غرض د شارح مثال ذکر کول دي.

فیلهیما المفرد المعرفة: یعنې ددې نه وروسته به مفرد معرفه وي.

ای یقع بعدهما الخ: غرض د شارح په دې عبارت سره یو خو د اولې معنی تعیین کول دي، ځکه د اولې اتصال د ابتداء او آخر دواړو ته ویلی شي، نو شارح تعیین وکړو، چې اتصال د آخر مراد دی، دوهم غرض د شارح د بعدهما ظرف دپاره متعلق راویستل دي. او دریم غرض د شارح د هبا ضمیر مرجع متعین کول دي، گویا که درې اغراض د شارح په دې شرح سره وو.

الاسم المفرد: غرض د شارح په دې عبارت سره د مفرد صفت دپاره موصوف راویستل دي.

لا الیثقی: چونکه مفرد په ګڼو معانیو سره راځي، نو شارح د معنی مرادې تعیین وکړو، چې هغه مفرد مراد دی، چې مقابل د تشبیه او جمع کې راځي.

حقیقتاً الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: زه به درته وښاتم چې د مد نه به وروستو مفرد نه وي، بلکې تشبیه به وي، لکه مارأیته

مدالیوما اللذان صاحباً فیهما؟

جواب: دلته دا یوما مؤول دی په تاویل د زمان المصاحبة سره، نو حکماً دا مفرد شو.

لان اول المدّة: غرض د شارح د المفرد دپاره وجه ذکر کول دي، وجه داده، چې اول المدّة خو یو هی دی دوه او ډیر اشیاء نه دي، نو ځکه مونږ وایو، چې ما بعد ددې به مفرد وي.

حقیقتاً: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: زه به درته وښاتم چې د مډ نه وروسته به یو اسم مفرد واقع وي او معرفه به نه وي، بیا

هم خلك دغه مد ته ظرفي وايي لكه مارايتۀ مذيوم لقيئ زيدا فيه؟

جواب: مونږ وايو دا معرفه عامه ده حقیقتاً وي او كه حكماً، حكماً مطلب دا دی، چې

معينه قدرې وي، دلته په ذكر شوي مثال كې يوم اگر چې نكره دی. ليكن په توصيف سره يې

تعيين شوی دی، نو په حكم د معرفې كې ده ځكه معرفه كې هم مقصود تعيين وي.

أَوْ حَكْمًا لِّخَوَ مَا رَأَيْتُهُ مِذَالِ الْيَوْمَانِ اللَّذَانِ صَاحِبَتَا فِينَهُمَا أَيْ أَوَّلَ مُدَّةٍ عَدَمٍ رُؤْيِيهِ هَذَانِ الْيَوْمَانِ فَمَا دَامَ

اوياحكمألكه مارايتۀ مذيومان اللذان صاحبنا فيهما يعني دنه ليدواولي ورځې دغه اوه وي نو ترڅو چې

لَا يُلَاحِظُ هَذَانِ الْيَوْمَانِ أَمْوًا وَاحِدًا لَا يَحْكُمُ عَلَيْهُمَا بِأَوَّلِيَّةِ الْمُدَّةِ لِأَنَّ أَوَّلَ

دادواړه ورځې امرواحد شمارنه كړل شي حكم ورباندې په اوليت دوخت نه شي كيدي ځكه چې اول

الْمُدَّةِ إِنَّمَا يَكُونُ أَمْوًا وَاحِدًا لَا هَيْئَتَيْنِ أَوْ أَهْيَاءَ قَالَتُنَّ وَ الْمَجْمُوعُ إِذَا وَقَعَا أَوَّلَ الْمُدَّةِ يَكُونَانِ فِي حَكْمِ

وخت دا امرواحد دي نه دوه اونه ډير نومشني اومجموع چې كله اول وخت واقع شي نو وي به په حكم د

الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ حَقِيقَةً كَالِثَّمَالِ الْمُتَقَدِّمِ أَوْ حَكْمًا لِّخَوَ مَا رَأَيْتُهُ مِذَالِ يَوْمٍ

مفرد كې اويابه ورسره زدي معرفه وي حقیقتاً لكه په مخكې مثال كې اوياحكمأ لكه مارايتۀ مذيوم

لَقِيْتُنِي فِيهِ لِحُصُولِ التَّعْيِينِ الْمَقْصُودِ مِنْ كَوْنِهِ مَعْرِفَةً وَ إِنَّمَا كَانَ التَّعْيِينُ مَقْصُودًا لِأَنَّهُ

لقيمتي فيه دپاره د حصول دهنه تعين كوم چې مقصود وود كيود معرفې نه اوتعين ځكه مقصود شو چې

لَا قَائِدَةٌ فِي جَعْلِ الْوَقْتِ الْمَجْهُولِ أَوَّلَ مُدَّةٍ فَعَلِ لِأَنَّ أَوَّلِيَّةَ وَقْتِ مَا

فانده نشته په مگرځولو د وخت مجهوله كې اول وخت د پاره د فعل ځكه چې اوليت د وخت ما د پاره د

لِزَمَانِ الْمُدَّةِ الْفِعْلِ مَعْلُومٌ بِالْمَعْرُورَةِ وَ كَارَ لَا يَكُونَانِ يَتَعَيَّنُ جَمِيعُ الْمُدَّةِ أَيْ جَمِيعُ مُدَّةِ زَمَانِ الْفِعْلِ

زمانې د فعل معلوم دي خامخا و كله راځي دواړه دپاره د ټولې زمانې يعني د ټولې مودې د زمانې د فعل

فَمِثْلُهُمَا أَيْ مُذْ وَ مُذُّ التَّمْصُودُ أَيْ الْإِمَانُ الَّذِي قَصَدَ بَيَانَهُ

نوييادواړه مقصود دي يعني مداومند مقصود دي يعني هغه زمانه چې قصد شوې وي په بيان دهغې سره

حَالٌ كَوْنِهِ مُتَلَبَسًا بِالْعَدْوِ أَيْ بِعَدْوِ الْمُسْتَغْفِرِ جَمِيعِ أَجْزَائِهِ

په حال كون دهغې كې چې متلبسه وي په عدد سره هغه عدد چې مصروف كړې يې وي ټول اجزاء په

بَعِيْثٌ لَا يَشُدُّ مِنْهُ شَيْءٌ نَحْوُ مَا رَأَيْتَهُ مُذْ يَوْمَ أَنْ جَبِنَ أَجْزَاءُ مَدَّةِ زَمَانٍ عَدِمَ دُؤَيْتَهُ يَوْمَانِ
داسې شان چې خارج ترينه نه وي هيڅ شې لکه ماراينه مذيومان يعني اجزاء د زمانې دنه ليدو دهغه دوه
لَا أَزِيدُ وَلَا أُنْقُصُ وَ قَدْ يَقَعُ بَعْدَهَا الْمَصْدَرُ نَحْوُ مَا خَرَجْتُ مُذْ وَهَابَكَ أَوْ الْفِعْلُ
ورځې دي نه زياتې اوه کمې او کله واقع کيږي ترې وروستو مصدر لکه ماخرجت مذهباک اويافعل
نَحْوُ مَا خَرَجْتُ مُذْ ذَهَبْتَ.
ترې وروستو راځي لکه ماخرجت مذهبت.

اغراض د جامي: لان اوليه: غرض د شارح د معرفه کيدو دپاره وجه ذکر کول دي، چې معرفه به ځکه وي، چې د مجهول وقت فعل لره اول مده گرځولو کې څه فائده نشته، فائده خو هله ده، چې وقت معلوم وي او بيا ورلره ته اوليت ثابت کړي.

وبمعنى جميع المدة: کله چې فارغ شو ماتن مصنف د يو معنى د مدمند نه، نو شروع يې وکړه په دوهمه معنى ددې کې، بيا شارح تارة راويستو، چې دا عدیل د ما قبل تارة دی بيا جار مجرور متعلق غواړي، نو شارح ورلره پکونان فعل متعلق راويستو، مقصد دادی، چې دا مدمند کله په معنى د جميع المدة سره راځي.

ای جميع مدة زمان الفعل: اشاره ده دې خبره ته، چې الف لام عوض د مضاف اليه دي، چې هغه مده د زمان د فعل ده.

فيليها: غرض د ماتن طريقه د استعمال ذکر کول دي. نو دی وايي چې ددې دواړو نه به وروستو متصل هغه زمانه واقع کېږي، چې قصد کړی شوي وي بيان ددغه زمانې په داسې حال کې چې متلبس وي د عدد سره يعنې معلوم زمانه به واقع وي.

ای مذو منن: غرض د شارح د هياضمير مرجع متعين کول دي.

ای الزمان الذي الخ: غرض د شارح په دې عبارت سره يو خو هغه مشهور قاعدي طرف ته اشاره کول دي، چې په اسم فاعل او اسم مفعول کوم الف لام داخل شي، نو هغه اسمي وي او ددې نه تعبير په الذي التي سره کيدې شي، او د مابعد نه چې کله اسم فاعل وي، نو به ماضي او مضارع معلوم سره تعبير کيږي، او چې ما بعد اسم مفعول وي، نو په ماضي او مضارع مجهول سره تعبير کيدې شي. بل غرض د شارح د المقصود صفت د پاره موصوف راويستل

دي

سوال: ظاهره داده چې المقصود دپاره نائب فاعل زمان دی او زمان خو مقدور د متکلم نه

دی، نو څنگه ته وايي، چې د زمانه قصد کړی شوې وي؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې ددې نائب فاعل حذف دی، چې هغه بيان دی او زمان مقدور

د متکلم نه ده، لیکن بیان د زمانې مقدور د متکلم دی.

بيا په دې عبارت کې بل اشکال دا راتلو، چې ظاهر د عبارت نه معلومېږي، چې بيان د

زمانې به په عدد سره قصد کړی شوی وي، حالانکه خبره خو عکس ده، دا عدد په بيان د

زمانې سره قصد شوی وي؟

جواب: نو شارح جواب وکړو، چې دا بام د تلبس ده، يعنې دا بيان د زمانې به قصد شوی

په داسې حال چې متلبس وي د عدد سره بيا متلبساً منصوب وو، نو شارح وجه د نصب بيان

کړه، چې دا منصوب بنا برحالیته دی.

وقد يقع الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: مخکې تا د مذ منډ دوه معانې ذکر کړې او طریقه د استعمال دې ذکر کړه، او هغې

کې تا دا خبره ذکر کړه، چې که ما بعد د مذ منډ صلاحیت د جواب د مقول لرو، نو دا به په

معنی د اول المدة سره وي او وروسته به ترې مفرد معرفه وي او که ما بعد ددې صلاحیت د

جواب د کم لرلو دا به په معنی د جميع المدة وي او ددې نه وروستو به مقصود بالعدد راځي،

حالاتکه زه به درته وښاتم چې د دې نه وروستو په مصدر واقع وي کله به فعل واقع وي او يا به

ان واقع وي؟

جواب: ماتن جواب وکړو، چې دا قليل طرف ته اشاره وي او شارح هم دغه جواب ته په لقلته

سره اشاره کړې ده.

أَوْ أَنَّ أَيْ مَا كَتَبَ عَلَى هَذِهِ الصُّورَةِ مُثَقَّلَةً كَانَتْ أَوْ مُخَفَّفَةً لَخَوَ مَا خَرَجَتْ مِنْهُ أَلَنْكَ ذَاهِبٌ أَوْ

أَوْ أَنَّ يَعْنِي هُغْه چې لیکل کيږي په دغه شکل مثقله وي او که مخففه وي لکه ماخرجت مذانک ذاهب او

مَا خَرَجْتُ مِنْهُ أَنَّ ذَهَبْتُ أَوْ الْجَمْلَةُ الْإِسْمِيَّةُ لَخَوَ مَا خَرَجْتُ مِنْهُ زَيْدٌ مُسَافِرٌ وَ كَمْ يَذْكَرُ

يا ماخرجت مذان ذهبت او يا جمله اسميه ترې وروستو راځي لکه ماخرجت مزيده مسافرو مصنف دا ذکر

يَقْتَدِرُ	بَعْدَهُمَا	زَمَانٌ	مُضَافٌ	إِلَى	أَحَدٍ	هَذِهِ
نه کړودو چې دکم راتلوددې نومقدر کولې به شي وروستودهنې نه زمان کوم چې مضاف دي بوددې						
الأُمُورَ لِيَصِخَّ حَمْلٌ مَا بَعْدَهُمَا عَلَيْهِمَا فَكَانَ التَّقْدِيرُ فِي مَا خَرَجَتْ مِنْهُ						
امور ته دې دپاره چې صحيح شي حمل دما بعددې دواړو په دوي باندې نو کيږي تقديره ماخرجت مذ						
وَهَابَكَ مِنْ زَمَانٍ دِهَابِكَ وَ عَلَى هَذَا الْقِيَاسِ فَيَمَّا بَقِيَ وَ هُوَ أَيْ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْ مُذْ وَ مُنْذُ إِسْمَيْنِ						
ذهابک کې ماخرجت مذ زمان دهابک اوبه همدې قياس په نورو کې او هروا حد مذ او منډه چې اسمين						
مُبْتَدَأٌ وَ هُمَا مَعْرِفَتَانِ يَكُونُهُمَا فِي تَأْوِيلِ الإِضَافَةِ لِأَنَّهُمَا إِمَّا بِمَعْنَى						
وي مبتداه وي او معرفه به وي دواړه خکه چې دواړه په تاويل داضافت کې دي خکه چې يابه په معنی						
أَوَّلِ الْمُدَّةِ أَوْ جَمِيعِ الْمُدَّةِ وَ كَلِمَةُ مَا بَعْدَهُ أَيْ كَلِمَةُ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مَا تَقَعُ بَعْدَهُ خِلَافًا						
داول المده سره وي او يابه په معنی د جميع المده سره او خبره به يې واقع کيږي مابعددې خلاف ثابت دي						
لِلزَّجَاجِ فَإِنَّهُمَا عِنْدَهُ كَلِمَةُ الْمُبْتَدَأِ وَ الْمُبْتَدَأُ مَا بَعْدَهُمَا وَ يَرُدُّ عَلَيْهِ						
زجاج لره خکه دده په نزد دواړه خبرد مبتدادي او مبتداه مابعددې دواړو ده ده باندې دا سوال راځي						
أَنَّهُ يَلْزِمُ أَنْ يَكُونَ الْمُبْتَدَأُ فِي مِثْلِ قَوْلِكَ مِنْ يَوْمَانِ كَلِمَةً وَ الْخَبَرُ مَعْرِفَةٌ						
چې ستا په مذهب لازميږي تنکيد د مبتداه مثل ددې قول کې چې منيومان او خبر معرفه شو حالاتکه						
وَ ذَلِكَ عَقْدٌ جَائِزٌ.						
داجانز نه دي.						

اغراض دجامي : اى ماکتب على هذه الصورة الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب

ورکوي :
سوال : ددې ان نه کوم مراد اخلي؟ که مشدد اخلي نو مخفف ترې وځي، او که مخفف واخلي نو مشدد ترې خارج کيږي؟

جواب : شارح جواب وکړو، چې صورة ددغه مکتوب مراد دی، نو دواړو ته شامل دی.

فيقدر الخ : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : کله چې ددې نه وروستو فعل يا مصدر وغيره راغلو، نو وروستو ته وايي چې دا مذ منډ به مبتداه وي او ما بعد به خبر وي، او حالاتکه دلته خو ما بعد حمل په مبتداه نه صحيح کيږي. خکه مصدر خو وصف وي، او مبتداه ذات وي؟ همدارنگې حمل د فعل هم په مبتداه

نه صحيح کيږي؟

جواب: ماتن جواب وکړو، چې ددې مذمنه به وروستو زمانه مقدر راويستی شي او زمان خو ظرف دی او ظرف خبر واقع کيدې شي، نو حمل د ما بعد به په دې مذمنه صحيح شي. ای کل واحد الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا مذمنه خو دوه اسمونه دي او هو ضمير د مفرد دی، نو مطابقت نشته؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې دا ضمير په اعتبار د کل واحد سره راجع دی بیا ماتن مذمنه ويلي وو او شارح ورسره اسمين راويستو اشاره دې ته چې دې صورت کې به دا اسمي وي، بیا سوال راتلو چې مبتداء خو معرفه وي او مذمنه خو معرفه نه ده؟

جواب: نو شارح جواب وکړو، چې دا دواړه معرفې دي، ځکه دا مؤول دي په تاويل د اول المدة او جميع المدة سره، بیا ماتن ويل چې خبره ما بعده نو شارح خو په ضمير کې تعميم کوي چې په اعتبار د کل واحد سره راجع دی او د ظرف دپاره يې يقع متعلق راويستو.

خلافًا لزجاج: په دې عبارت سره شارح اختلاف بيانوي: ځکه چې زجاج وايي چې دا مذمنه خبر مقدم او ما بعد مبتداء مؤخر ده.

ويرد الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: ماتن مذهب د زجاج ولې صراحت سره ذکر نه کړو؟

جواب: چونکه په مذهب د زجاج باندې سوال راتلو، نو ځکه يې ذکر نه کړو

سوال: چې دا مذمنه معرفه او ما بعد ددې نه کله نکره وي، نو لازمېږي تنکیر د مبتداء او تعريف د خبر، حالانکه قانون مونږ دا ويلي دی چې په يو کلام کې معرفه نکره جمع شي نو معرفه به مبتداء کولې شي او نکره به خبر کولې شي او دلته بيا ددې قانون خلاف اخي.

جواب: دا ما بعد اگر چې نکره به خبر کولې شي او دلته بيا ددې قانون خلاف راخي.

سوال: دا ما بعد اگر چې نکره ده، ليکن په تقديم د خبر سره په دې کې تخصيص راغلی دی او نکره مخصصه خو مبتداء واقع کېدای شي؟

جواب: دې صورت کې دا مذمنه ظرفي نه دی، بلکې اسمي دی. نو سوال په ځای دی.

سوال: زجاج دې مذهب ته هم نكړه وايي. نو بيا خبره د زجاج صحيح ده؟

جواب: دا تنكړه د ما بعد اتفاقي دى او په دې مذهب كې د ځينو په نزد تعريف شته، يعنې جمهور ورته معرفه وايي او كوم شى چې معرفه وي، نو هغه مبتداء كول په كار وي، لهذا سوال په ځاى دى.

وَاعْلَمُوا أَنَّهُمْ إِذَا كَانُوا مُبْتَدَأً أَوْ خَبَرًا فَمِنْهُمْ إِنْسَانٌ صَرِيحًا لَا كَلْفَ لَاحِظٍ
پوهه شه چې كله دادواړه مبتدأوي يا خبروي نورواډي دواړه صريح اسماء نه ظروف نونه دي صحيح
عَلَمُوا مِنَ الْقُرُونِ الْمُبْتَدَأِ إِلَّا أَنْ يُؤَادَ بِكُلِّفَتِيهِمَا كُؤِيهِمَا مِنْ أَشَاءِ الْأَمَانِ
شمارل يې دظروفونه مگر كه چيرته مرادوي دظرفيت ددې دواړونه كيدل ددې دواړو داسما زمان نه
لَا أَنَّهُمَا يَقَعَانِ كَلْفًا فِي تَرَكَبِهِمَا
نه داچې واقع كيږي ظرف په تركيب دنجويانو كې.

خلاصه د متن: په دې عبارت سره يو تمهيد بيانوي.

اغراض د جامي: واعلم: غرض د شارح سوال ته تمهيد ايځودل دي او هغه دا چې كله دا مذهب مبتداء خبر واقع شي، نو دا به ظرف نه وي، بلكې دا به اسم صريحي وي.

فلا يصح الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب وركوي:

سوال: كله چې دا دواړه اسم صريحي شو، نو ظروفو كې شمار كول صحيح نه دي؟

الا ان يرا د الخ: سره جواب ته اشاره كوي حاصل دادى، چې دې صورت كې به دا اسماء زمان شي نو بيا هم ظروفو كې داخل شو.

بيان د لډى او حكم ددې:

وَمِنْهَا أَيْ مِنَ الْقُرُونِ الْمُبْتَدَأِ لَدَى بِالْأَكْبَرِ الْمُفْصُولَةِ وَ لَكُنْ يَفْتَحِ الْأَمْرَ وَ
اوبعضي ددې نه يعنې دظروف مبنیونه لدې دي په الف مقصوره سره اولدن دي په فتحې دلام او
فَتْحِ الدَّالِ وَ سُكُونِ التَّوْنِ وَ قَدْ جَاءَ لَكُنْ يَفْتَحِ الْأَمْرَ وَ سُكُونِ الدَّالِ وَ كَسْرِ التَّوْنِ
ضمې ددال اوپه سکون دنون سره اولدن هم راغلي په فتحې دلام اوپه سکون دلام اوپه کسري دنون سره
و لَكُنْ يَفْتَحِ الْأَمْرَ وَ الدَّالِ وَ سُكُونِ التَّوْنِ وَ لَكُنْ يَفْتَحِ الْأَمْرَ وَ سُكُونِ الدَّالِ وَ كَسْرِ
اولدن په فتحې دلام اود دال اوپه سکون دنون سره اولدن په ضمې دلام اوسکون ددال اوپه کسري د

النُّونُ وَ لَدْ يَفْتَحِ اللَّامُ وَ سُكُونِ الدَّالِ وَ لَدْ يَضْمُ اللَّامُ وَ سُكُونِ الدَّالِ وَ لَدْ يَفْتَحِ
 نون سره اولدپه فتحې د لام اوسكون ددال سره اولدپه ضمي دلام اوسكون ددال سره اولدپه فتحې د
 اللَّامُ وَ ضَمِ الدَّالِ وَ يَتَأَوُّهَا لِوَضْعِ بَعْضِهَا وَضْعِ الْخُرُوفِ وَ حَمَلِ
 لام اوضمي ددال سره وجه دبناءيي داده چې بعضي په كې وضع كيږي په خای دحرف سره او حمل شوي
 الْبَقِيَّةُ عَلَيْهِ وَ كُلُّهَا يَسَعَى عِنْدَ الْفَرْقِ أَلَّهُ يُقَالُ الْمَالُ عِنْدَ زَيْدٍ فِيمَا
 باقي په دي نور واوتول په معنی دغندسره راخي لکن فرق دومره دي چې ويل كيږي المال عند زيد كله
 يَحْضُرُ عِنْدَهُ وَ فِيمَا فِي خَزَائِنِهِ وَ إِنْ كَانَ غَائِبًا عَنْهُ وَ لَا يُقَالُ
 چې مال حاضر وي دزيد سره او كه د هغه په خزانه كې وي او كه غائب وي دده نه اوداسې نه ويل كيږي
 الْمَالُ لَدَى زَيْدٍ أَوْ لَدُنْ زَيْدٍ إِلَّا فِيمَا يَحْضُرُ عِنْدَهُ وَ حُكْمُهَا أَنْ تَجَزَّ بِهَا
 المال لدی زيد یا لدن زيد مگر په هغه صورت کې چې كله حاضر وي حكم يې دادې چې جرور كول كيږي
 عَلَى الْإِصَافَةِ نَحْوُ الْمَالِ لَدَى زَيْدٍ وَ قَدْ يُنْصَبُ بَعْضُ لُغَاتِ الْعَرَبِ بِلَدُنْ
 ورته بناء بر اضافت لکه المال لدی زيد او كله نصب وركول كيږي په بعضي لغاتو د عربو كې په لدن سره
 خَاصَّةً عُدْوَةً خَاصَّةً سَمَاعًا تَشْبِيْهًا لِنُؤْنِهَا يَنْوُنِ التَّنْوِينِ
 خاص په سر کې خاص چې سمع يې راغلې د عربونه دوجې د مشابهت د نون ددې نه نون د تنوين سره
 فِي مِثْلِ رِظْلٍ زَيْتًا وَ لِذَلِكَ تَحْلِفُ عَنْهَا وَ ثَلْبُكُ وَ لِكُنْ عُدْوَةً أَكْفَرُ اسْتِعْتَالًا
 په مثل درطل زيتا کې ددې وجې نه كله ترې حذفېږي او كله نه اوددې وجې چې غدوة زيات استعمالېږي
 مِنْ سُحْرَةٍ وَ غَيْرِهَا.

د سحره وغيره نه

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره د ظروفو مېنيو دبل قسم چې هغه لدی اولدن دي ذکر کوي.

اغراض دجامي: و منها: کله چې فارغ شو مصنف د تفصيل د يولس اقسامو د ظروف مېنيو نه، نو شروع يې وکړه په تفصيل د بل قسم ددې کې. نفس تفصيل يې خکه کوي، چې تفصيل بعد الاجمال اوقع في الدهن وي. تفصيل په دې مقام کې خکه کوي، چې دا قسم په ذهن د ماتن کې په نسبت سره ما قبل ته قليل او ما بعد ته كثير مستعمل دی.

نفسيل يې داسې کوي، چې ددې قسم تعيين به وکړي او په هغې کې به لغات ذکر کړي
منها لدی ولدن : او ددې ظروف مېنښه نه لدی او لدن هم دي بيا لدی يې مخکې کړو اشاره
 ده، چې دا اصل دی

سوال : په صحاح کتاب کې ذکر دي چې لدن اصل دی؟

جواب : دا جدا جدا اعتبارات دي په صحاح کې لدن ته په اعتبار د لغت سره اصل ويلې شوي
 دي او شارح لدی ته په اعتبار دو جهې د بڼا سره اصل ويلې دي چې اصل په لدی کې بڼا دی.
من الظروف المبنيّة : غرض د شارح په دې عبارت سره د ها ضمير مرجع متعين کول دي.
بالالف المقصورة : غرض د شارح د لدی تعريف کول دي.

بفتح اللام : غرض د شارح په دې عبارت سره د لدن تعريف کول دي

وقد جاء لدن الخ : ماتن په لدن کې شپړ لغات ذکر کړي دي او يو لدن شو، او يو لدی کلمه پراسها
 شوه، دا ټول اته لغات شو.

سوال : شارح چې کوم حرکات سکناات په شکل د عبارت سره متعين کړي دي، نو سوال
 دادی صورت خو د ټولو يو شان دی، نو شارح ته دا خبره څنگه معلومه شوه؟

جواب : شارح د ټولو نه اخف حرکت مخکې ذکر کړی دی، او بيا يې ورپسې او بيا ورپسې
 دغه شان ترتيب سره تعيين کړې دي او اخف حرکت سکون دی او بيا فتحه ده او بيا ضمه ده.
وبڼاء ها الخ : وجه د بڼا داده، چې د ځينې لغاتو ددې وضع په شان د حرف شوې ده، او باقي
 پرې حمل دی.

وکلها بمعنى الخ : غرض د شارح ددې معنی ذکر کول دي، دا دواړه په معنی د عند سره راځي.
 البته لدی سره په استعمال کې من نه راځي، او د لدن سره من راځي، بيا ددې د عند سره فرق
 دادی، چې په عند کې عموم دی، دا په هغه وخت کې ويلې شي، چې مال و غیره ددغه کس
 څخه په جيب کې وي او که په کور کې وي، او لدی لدن هغه وخت ويلی شي. چې مال و غیره
 ددغه کس څخه جيب کې وي.

وحکمها ان تهر الخ : عمل ددې دادی، چې په دې سره مضاف اليه ته جر وړ کولی شي، خو په
 بعضو لغاتو کې خاص په لدن سره صرف عدو لره نصب وړ کولی شي، دا ولې؟ چونکه ددې

لډن د رطل سره نون تنوین کې مشابهت دی او ما بعد د رطل نه همیشه منصوب وي، نو د لډن ما بعد به هم دغه غډوۍ منصوب وي، بیا دې لډن کې دا نون د تنوین څکه دی، چې لډن ته د ځینې اوقاتو کې دا حذف کولې شي، بیا خاص دې غډوۍ لره نصب ورکوي، نه که سحرۍ وغیرہ لره، وجه داده، چې لډن غډوۍ اکثر استعمالا دا غډوۍ د لډن نه وروستو کثیر استعمال دی.

بیان د قضا او حکم ددې:

و مِنْهَا قُطٌّ مَقْلُوحٌ الْقَائِدُ الْمُضْمُومُ الْقَاءُ الْمُشَدَّدَةُ وَ هَذَا أَهْمُ لُغَاتِهِ وَ قَدْ
اوبعضې ددې نه قط دي په فتحې دکاف اوبه ضمي دطامشدې سره اودايې مشهور لغت دي او کله ط
تَحَقَّقُ الْقَاءُ الْمُضْمُومَةُ وَ قَدْ تَضَمَّ الْقَائِدُ إِثْبَاعًا لِمُضْمَةِ الْقَاءِ الْمُشَدَّدَةِ أَوْ الْمُخَفَّفَةِ وَ جَاءَ قُطٌّ سَاكِنَةً الْقَاءُ
مخففه هم راځي او کله کاف ته ضمه هم ورکول کيږي دوجې دتابعیت دضمي دطالره او قط ساکن هم راغلي
وَمِثْلُ قُطٍّ الَّذِي هُوَ إِسْمٌ فِعْلِيٌّ فَهَلْ هُوَ خُشُّ لُغَاتٍ كُتِبَتْ لِلْمَاضِي الْمَنْفِيِّ أَيْ
په شان د قط هغه چې هغه اسم فعل دي دا پنځه لغات دي ټول راځي دپاره دماضي منفي يعني دپاره د
لَا يَجْعَلُ الْفِعْلُ الْمَاضِي الْمَنْفِي أَوْ الزَّمَانِ الْمَاضِي الْمَنْفِي وَقَدْ شِئَ فِيهِ كَيْسُ تَفَرُّقٍ
فعل ماضي منفي او يادپاره دزمان دماضي منفي په واقع کيدلو ديو څيز په دې کې دې دپاره چې مصروفه
الْتَّقِي جَمِيعَ الْأَزْمَةِ الْمَاضِيَةِ كَمَا رَأَيْتُهُ قُطٌّ وَ يَتَاءُ الْمُخَفَّفَةِ لِوُجُوهِهَا
کري نفي ټوله زمانه ماضيه لکه مارايتۀ قط اومبني والې دمخففې دې ددې وجې نه چې دا وضع کيږي
وَضَعُ الْحُرُوفِ وَ يَتَاءُ الْمُشَدَّدَةِ لِمُشَابَهَتِهَا لِخَفِيفَتِهَا الْمُخَفَّفَةِ وَ قِيلَ حَمَلَتْ عَلَى
په ځای دحرف اومشده څکه مبني ده چې مشابهت دمخففې سره لري چاويلي چې حمل يې په خپل
أُخْتِهَا عَوْضٌ.
اغت يا باندې شوې چې عوض دي.

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره دظروفو مېنيو نه بل قسم چې قط دي ددې تفصيل بيانوي.

اغراض دجامي: وقط: کله چې فارغ شو د اقسامو دظروف مېنيو نه، نو شروع يې وکړه په تفصيل د بل قسم کې.

نفس يې تفصيل څکه کوي، چې تفصيل بعد الاجمال اوقع في الذهن وي. تفصيل يې په دې مقام کې ځکه کوي، چې دا قسم د مصنف په ذهن کې په نسبت سره ما قبل

نه قليل او ما بعد ته كثير الاستعمال دی

نصیل یې داسې کوي، چې تعیین ددې قسم به وکړي او معنی به ذکر کړي.

وَقَط: یعنې د ظروف مېنه نه قط هم دی.

په دې کې پنځه لغات شارح ذکر کړي دي. قَط، قَط، قَط، قَط، قَط دا پنځم لغت په شان د قط اسم فعل دی.

للماضي المنفي: دا د ماضي منفي دپاره راځي.

ای لاجل الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا منفي صفت د فعل وايي او که د ماضي که د فعل صفت وايي، نو بیا خو په کار ده چې دې ته اسم فعل وویلی شي او که دا صفت د ماضي شي، نو دخادمې والا وايي چې کوم شی تېر شي نو هغه خو موجود وي، نو منفي څنگه شو؟ او باسولي والا وايي چې کوم شی تېر شي، هغه خو هسې منفي او ختم شي، نو دا قید منفي مستدرک دی؟

جواب: دا زه صفت د فعل وایم، لیکن اسم فعل ورته ځکه نه وایو چې اسم فعل کې قید د نفي او اثبات نه وي، او دې سره قید د منفي دی یا دا زه صفت د ماضي وایم، لیکن په زمانه ماضي کې د وقوع د شي نفي مراد اخلم، نو نه خو دا قید مستدرک دی او نه د خادمه والا سوال راځي.

ليستغرق الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: د نفي دپاره خو نور حروف هم شته، نو دا قط ولې راوړې؟

جواب: هغه نور الفاظ د مطلق نفي دپاره راځي او دا قط د زمانه ماضي جزء نفي کوي.

لعمارة قط: یعنې تېره شوې زمانه کې په هېڅ یو جزء کې ماده لره نه دي لیدلې.

وبناء المخففة: کوم چې مخفف وي، نو د هغې د حروفو سره په وضع کې مشابهت دی او کوم چې مشدد دي هغه په دغه اخواتو حمل دي او دوهمه وجه داده، چې دا په عوض حمل دي او عوض خو مېني دی، وروستو وجه د بناء راځي، نو دا د هغې ضد وو، او دې ته حمل د احد الضدين په ضد آخر راځي.

و مِنْهَا عَوْضٌ يُفْتَحُ الْعَيْنَ وَ صَمَّ الضَّادُ وَ قَدْ جَاءَ يَفْتَحُ الضَّادُ وَ كَسَرُهَا
 بعضی دظروفونه عوض دي په فتحې دعین اوضمې دضادسره اوبه فتحې او کسرې دضادسره هم راغلي
 لِلْمُسْتَقْبَلِ آتَى لِأَجْلِ الْفِعْلِ الْمُسْتَقْبَلِ الْتَنْفِي أَوْ الزَّمَانِ الْمُسْتَقْبَلِ التَّنْفِي
 داراخي دپاره دمستقبل یعني دپاره دفعل مستقبل کوم چې منفي وي یادپاره دزمان مستقبل چې
 فِيهِ وَقْتُ شَيْءٍ لِيَسْتَفْرِقَ النَّفْيَ جَمِيعَ الْأَزْمَانَةِ الْمُسْتَقْبَلَةِ لَكُمْ لَا أَرَاهُ عَوْضٌ
 منفي وي په هغې کې وقوع دخیژددي دپاره چې مصروفه کړي نفي ټوله زمانه مستقبله لکه لارااه عوض
 وَ بَنَاءَ عَوْضٍ عَلَى الضَّمِّ لِكُلِّهِ مَقْطُوعًا عَنِ الْإِضَافَةِ كَقَبْلُ وَ بَعْدُ
 اومبني والې دعوض په ضمې سره دوجې ددې دي چې دامقطوعه عن الاضافه ده په شان دقبل اوبعد
 بِدَلِيلِ إِعْرَابِهِ مَعَ الْمُضَافِ إِلَيْهِ لَكُمْ عَوْضُ الْعَائِضِينَ آتَى دَهُوَ الدَّاهِرِينَ
 په دلیل ددې چې کله ددې سره مضاف الیه راشي نوبیا معرفه وي لکه عوض العائضین یعني دهر الداهرین
 وَ مَعَى الدَّاهِرِ وَ الْعَائِضِ الَّذِي يَبْقَى عَلَى وَجْهِ الدَّاهِرِ.
 اومعنی دعائض اوداهر هغه چې باقی وي په مخ دزمانې.

خلاصه د متن: په دې عبارت سره دظروفومبنيوبل قسم چې عوض دي ددې تفصیل بیانوي.

اغراض د جامي: و عوض: کله چې فارغ شو ماتن د اقسامو د ظروف مبینو نه، نو شروع یې وکړه په تفصیل د بل قسم کې.

نفس تفصیل یې ځکه کوي چې تفصیل بعد الإجمال اوقع فی الذهن وي.

تفصیل یې په دې مقام کې ذکر کړو، ځکه دا په نسبت سره ما قبل ته اقل استعمالوو.

تفصیل یې داسې کوي، چې تعیین ددې قسم به وکړي او معنی ددې به ذکر کړي.

و عوض: یعنې د ظروف مبینه نه عوض هم دی.

بفتح العين الخ: غرض د شارح د عوض تعریف کول دي او ورسره په دې کې دوه نور لغات ذکر

کوي، او قد سره اشاره کوي چې دا قلیل الاستعمال دی، ځکه ماتن نه دی ذکر کړی.

للمستقبل المنفي: دا د قط په ضد کې د مستقبل منفي دپاره راځي. بیا دلته یو سوال راځي:

سوال: دا منفي صفت د فعل وایې که مستقبل؟ که د فعل صفت یې کړې نو دې ته اسم فعل

ویل په کار دي او که صفت د مستقبل ګرځوي، نو نفي د مستقبل خو مقدور د متکلم نه ده؟

جواب: دا زه صفت د فعل وایم او اسم فعل ورته ځکه نه وایم، چې اسم فعل کې قید د نفی او اثبات نه وي، او دې سره قید د منفي دی.

دوهم جواب دادی، چې دا زه صفت د مستقبل وایم لیکن زما مراد نفی د هغه زمانې ده، چې دا فعل په کې واقع وي.

ليستغرق الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: د نفی دپاره خو نور الفاظ هم په استقبال کې شته؟

جواب: هغه نور الفاظ مطلق نفی د پاره راځي، او عوض په مستقبل کې د جزء جزء نفی کوي.

لا اراه عوض: يعنې زه به فلان سره مخ هم ونه لږوم.

وبنآء عوض: يعنې وجه د بنآء داده، چې دا اسماء مقطوع عن الاضافة دي، نو يو خوددې مضاف اليه ته احتياج راغلو، او دوهم د هغې راويستو ته احتياج راغلو، ځکه دا مبني ده او مقطوع عن الاضافة ځکه ده، چې د معرب حالت ددې داسې راځي.

عوض العاضين: دې صورت کې معرب دی، ځکه اضافت د خواص معظمه مکبره د اسم معرب نه دی، او مضاف اليه نه لس اشياء کسب کوي يو په کې اعراب دی.

ای دهر الداهرين: غرض د شارح د غیر مشهور لفظ تشریح په مشهور لفظ سره کول دي.

ومعنى الداهر: چونکه ځينې خلک په دغه معنى هم نه پوهیږي، نو ده ښه وضاحت وکړو، چې دا هر هغه چاته وايي چې په مخ د ځمکه پاتې وي، بیا دې مستقبل زمانه عوض ځکه وايي، چې د هر تیر شوي ساعت دپاره را روان وخت عوض گرځي.

بیان دوجې دبناء دظروفو:

وَالظُّرُوفُ الْمُنْفَاةُ إِلَى الْجُمْلَةِ وَإِلَى كَلِمَةٍ إِذَا الْمُنْفَاةُ إِلَى الْجُمْلَةِ يَجُوزُ بِنَاءُهَا
او هغه ظروف کوم چې مضاف وي جملې ته او کلمې داد ته چې مضاف وي جملې ته جائز دي بناء ددې
لَا كِسَابَهَا الْبِنَاءُ مِنَ الْمُنْفَاةِ إِلَيْهِ وَ لَوْ بِوَاسِطَةٍ عَلَى
ځکه چې مبني والې يې کسب کړود مضاف اليه نه اگر که په واسطه دفتحې سره وي بنا يې جائز ده په
الْفَتْحِ لِلْحَقِّ كَقَوْلِهِ تَعَالَى يَوْمَ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ قَوْلُهُ تَعَالَى وَمِنْ خِزْيٍ يُؤْمَلُ
فتحې سره دپاره دخت لکه دا قول دالله تعالی یوم ینفع الصادقین او دا قول دالله تعالی ومن خزي یومثل

فَيَمْنَنَ قَرَأَ بِالْفَتْحِ وَ يَجُوزُ إِغْرَابُهَا أَيْضًا لِكُونِهَا أَسْمَاءَ
په لغت دهغه چا کې چې لوستلې يې دي په فتحې سره او معرب كيدل يې هم جائز دي ځكه چې دا اسم
مُسْتَحِقَّةٌ لِلْإِغْرَابِ وَلَا يَجِبُ اِكْتِسَابُ الْمُضَافِ إِلَيْهِ إِلَى التَّنْبِيهِ الْبَيِّنِ
دي مستحق دي دا غراب دپاره او واجب نه دي اکتساب دمضاف مبني ته دكوم بناء چې دمضاف د
مِنْهُ وَ كَذَلِكَ أَيْ كَالْمَذْكُورِ مِنَ الظُّرُوفِ فِي جَوَارِ الْبَيِّنِ عَلَى الْفَتْحِ وَ الْإِغْرَابِ مِثْلُ وَ
و چې وي او همدارنگې په شان دمخکينيو ظروفو په جواز دبناء په فتحې سره او معرب كيدو سره مثل او
عَنْهُ مَذْكُورِينَ مَعَ مَا وَ أَنَّ مُخَفَّفَةً أَوْ مُشَدَّدَةً مِثْلُ قِيَامِي مِثْلُ مَا قَامَ زَيْدٌ وَ
غیر هغه چې ذکر شوې وي سره دما اودان چې که مخففه وي او که مشدده لکه قیامي مثل ما قام زید و
قِيَامِي مِثْلُ أَنْ تَقُومَ أَوْ مِثْلُ أَلَا تَقُومُ لِمِشَابَتِهِمَا الظُّرُوفُ الْمُضَافَةُ إِلَى الْجُمْلَةِ
قیامي مثل ان تقوم او مثل اناک تقوم دوجې د مشابهت ددې دظروفو سره کوم چې مضاف وي جملې ته
تَعُو إِذْ وَ حَيْثُ وَ بِهَذِهِ الْمِشَابَهَةِ ذَكَرْنَاهَا فِي بَحْثِ الظُّرُوفِ وَ يَجُوزُ إِغْرَابُهَا
لکه اداو حیث اوددې مشابهت دوجې ذکر کړل مصنف هغه په بحث دظروفو کې اوجائز دي معرب کیدل
لِکُونِهَا اِسْمَيْنِ مُسْتَحَقِّينِ لِلْإِغْرَابِ.
یې ځکه چې دواړه اسمین دي چې حق دا غراب لري.

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره وجه دبناء دظروفو ذکر کوي.

اغراض دجامي: والظروف المضاف الخ: کله چې فارغ شو مانن د يو قسم ظروفو نه کوم کې چې بناء واجب وه، نو شروع يې وکړه په دوهم قسم ددې ظروفو کې کوم کې چې بناء جائز ده، نو دی وايي چې هغه ظروف چې جملې ته مضاف وي بلاواسطه يا بالواسطه نو هغې کې بناء جائز ده.

ذوالی کلمه: غرض د شارح په دې عبارت سره اشاره دې ته چې دا اذ عطف دی په الجملة باندې او ماقبل د معطوف عليه نه معاد وي په ماقبل د معطوف کې نو دلته يې هم الی راويستو، بيا کلمه يې راويستو دې سره يې دفع د وهم وکړه، چې چا به ويل چې گنې معنی د اذ مراد وي، حالانکه معنی ته خو نسبت نه کېږي؟ نو شارح دغه وهم دفع کړو، چې کلمه د اذ مراد ده.

المضافة: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا ظروف مضافه به مبني هله وي، چې د مضافه اليه نه بناء كسب كړي اوس چې

مضاف اليه ددې اذ شو، نو هغه نه خو بناء نه شي كسب كولى؟

جواب: چې دغه اذ جملې ته مضاف وي او جمله خو مبني ده، نو د اذ په واسطه به دا ظروف مضافه ددغه اذ نه بناء كسب كړي.

پجړز بڼاوما: دلته يو څو سوالات مخې ته راغلل:

سوال: دا ظروف مبنيه نفس مبني ولې دي؟

جواب: چې نفس مبني ځكه دى، چې دا د مضاف اليه نه بالواسطه يا بلا واسطه بناء كسب كوي.

سوال: مبني په حركت سره ولې دي.

جواب: مبني په حركت سره ځكه دى، چې معلوم شي چې بناء ددې عارضې ده.

سوال: حركت د فتحې ولې دي.

جواب: حركت د فتحه ځكه دى، چې دا فتحه اخف حركت دى.

اى كالمذكور: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: كاف تشبيهې دى، او ما قبل ددې نه خو دير اشياء ذكر دي او ذلك اسم اشاره د مفرد ده؟

جواب: شارح جواب وکړو، چې دا اسم اشاره د مفرد په اعتبار د مذکور سره راجع ده.

من الظروف: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: مذکور خو ټول کتاب دى او هغې سره خو تشبيه صحيح نه ده؟

جواب: ما قبل مذکور ظروف مراد دي، تشبيه صحيح ده.

في جواز البناء: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: كاف د تشبيه ده، نو وجه د بناء څه ده؟

جواب: دا تشبيه په جواز د بناء على الفتح او اعراب کې ده.

مذکورین: چونکه مع ظرف متعلق غوښتو نو شارح مذکورین راویستو، چې د فحوای د کلام نه معلومېږي او هغه دا چې ذلک اسم اشاره مذکوره راجع وه او د هغې نه دا مذکورین معلوم شو. لمشابهتهما الظروف: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: د غږ او مثل سره د مع او ماراتلل ولې ضروري دي؟

جواب: ددې دواړو د ظروفو سره د مشابهت د وجې نه حکم د بناء دی اوس هیڅ او ذا خو جملې ته مضاف وي او جمله من حیث الجملة مضاف الیه نه واقع کیږي، نو د هغې دپاره مونږ مضمون د جملې راوباسو. نو هغې کې دوه احتیاجه راغلل، یو مضاف الیه ته او دوهم ددې راویستو ته، او ددې احتیاجینو د وجې نه دا دواړه مبني وو. اوس دا غږ او مثل کې خو هم بناء جائزه. او د هغې اضافت خو جملې ته نه کېږي، بلکې دا اسماء صریحي دي ددې اضافت مفرد ته کېږي، نو مونږ چل وکړو، مونږ ددې نه پس د ما او ان مصدریه راوړل لازم کړو، نو ددې مثال او غیر اضافت چې ورته وشي، نو لفظاً به یې جملې ته اضافت وشي، نو بناء به ترې کسب کړي، او معنی به جملې ته اضافت وشي، نو د هغه قاعدې خلاف به راشي، چې د اسم صریحي اضافت خو مفرد ته کېږي، البته اعراب ددې مثال او غیر هم جائز دی، ځکه د مضاف الیه نه د بناء کسب کول څه وجب نه دي.

فرغت من ترتیب هذا الكتب :

يوم الاربعاء إثنين التاسع وعشرون من رجب المرجب سن ١٤٣٥ بفضله وكرمه تعالى

تقبل الله منا بقبول حسن وجعله الله مفيداً لكافة الناس

وجعله من الباقيات الصالحات وذريعة الفوز

يَوْمَ يُفْرُغُ الْمُدُّ مِنْ أَجْبِهِ وَأُمُّهُ وَأَبُوهُ وَمَا جَبَّتْهُ وَبَرِّيهِ

لِكُلِّ أَمْرٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُفْهِمُهُ

وصلی الله تعالیٰ علی خیر خلقه محمد وآله وأصحابه أجمعین

محمد فیض الہادی "حقانی"

كان الله له ولوالديه ولعن أحسن إليهما وإليه

